

ఆ ము క్త మా ల్య ద . న వ్యా భ్యా న ము.

ప్రథమాశ్వాసము.

ఉ. శ్రీ కమనీయ హార మణిఁ జెన్నగు దాసును గొస్తుభంబునం
దా కమలా షఘాటియు నుదారతఁ దోపఁ బరస్ప రాత్మ లఁ
దాకలితంబు లైన తమయాకృతు లచ్చితఁ బైకిఁ దోప
నరొకరనందుఁదోచె నన శోభిలు వేంకటభర్తఁ గొల్చెదన్.

టీక. శ్రీకమనీయహారమణిఁ—శ్రీ = లక్ష్మీయొక్క, కమనీయ = మనోహరంబగు,
హరి = హరమందలి, మణిఁ = రతనమునందు, చెన్నగు = ఒప్పుచున్నట్టి, తానును =
వేంకటభర్తయును, గొస్తుభంబునందున్ = గొస్తుభమణియందు, అకమలాషఘాటియు
ను = అలక్ష్మీదేవియును, ఉదారతఁ = అతిశయమాటచేత, తోపఁ = ప్రతిబింబిం
పఁగా, పరస్పరాత్మలందున్ = ఒకరిొకరిమనంబులందు, ఆకలితంబులైన = ప్రేమా
తిశయముచేసిలిచిన, తమ = తమయిద్దఱియొక్క, ఆకృతులు = ఆకారములు, అచ్చ
తఁ = రిరస్పష్టతచేతను, పైకిఁదోపఁ = బహిఃప్రకాశములుగాఁగా, అంతోరతఁ =
ఆధిక్యముచేత, అందున్ = అంత్యములందు, తోచెన్ = కానుచున్నది. అన్ =
అనునట్లుగ, శోభిలు = లక్ష్మితోఁబ్రకాశింపుచున్న, వేంకటభర్తఁ = వేంకటేశుని,
కొల్చెదన్ = నేవించెదను.

తా. లక్ష్మీదేవియొక్క సుందరమగు హరమణియందు వేంకటేశుండును, నతని కా
స్తుభంబులొత్పియునుం బ్రతిబింబింపఁగాఁ బరస్పరమనంబులందుం బ్రేమాతిశయముచేత
విలిచియున్న తమయిద్దఱి యాకారములును శరీరము స్పష్టమాటచేత బహిఃప్రకాశములై
యాతనములందుగానొచ్చెనన్నట్లు విలసిల్లుచున్న వేంకటేశుని నేవించెదననుట. ఇందు
క్రీమహావిష్ణువు లక్ష్మీయు నొందొరుల ఇత్యన్తలములందలి నాయకరత్నములందుం బ్రతి
ఫలించినట్లు వర్ణించుటలన నీప్రబంధముందు ఇత్యమానమైన యాముక్తిమాల్యదారంగ
నాయకపరిణయముచిరపరస్పరాభిముఖాస్థితి వ్యాంగ్య మర్యాదచేతఁ దోచుచున్నది.
(ఈపద్యముందు శ్రీపతి లక్ష్మీచేవుల నిర్దమనశ్శ్లేచి పద్యాంతమందు వేంకటేశునిమాత్ర
మే గ్రహించుటకు నభిప్రాయము.) 'యతోహరి స్తతోలక్ష్మీ' యనియు, 'విష్ణోరేషనపా

యినీ'యనియు, 'వాగ్ధానినసంపృక్తో'యనియు, 'ప్రియంజేహీనిత్యానసాయినీ'యనియు
'అనవ్యాధానువేదాహం భాస్కరేతాప్రభాయధా'యనియు, 'అధోవా ఏష' అర్చనోమి
త్పత్నీ'యనుశ్రుతియు నివిమొదలగు ప్రమాణముల యర్థమును ఎఱ్ఱాలోచింపఁగా గి
నంతుని దేహమును విడిచి లక్ష్మీయుండుకలి తెలియఁచుచున్నది. ప్రాంగముల మొదలు
ప్రాయకముగ మగఁగినిగర్భముఁ శాస్త్రాలపిశ్రేణితత్పత్నీయు ప్రయోగిండుట రెణుదుగాఁ
గిలిగియున్న నీగ్రంథకర్త యుత్పలమాలాచృత్రియు ప్రయోగిండుటలగు నాముక్తమాల
ల్యద యుత్పలమాలానమర్చనముచేయుటచేత గిగివస్తుభోగ్లాసముకిదిగిని కథ ౩ యధా
గిలవాడై తాను సుత్పలమాలికాస్పర్తరూపమైన వాత్సల్యముదాహమును గమింపఁదె
నని తోచుచున్నది.

మఱియు,

'తే.గీ. వేదముల కెల్ల నొంకార మాచి యైన, కరణింపుచులకు నెల్ల శ్రీకాం మాచి,
గానఁ గవియ తెల్లను దానిఁ దక్క, నిరత వల్లంబు లిమను సర్వముల మొదల'నన్నట్లు.
మహాకవి యగు నీగ్రంథకర్తచే శ్రీకృష్ణమీనత్వమొదలం ప్రయోగింపఁబడినది; కాని
వర్ణగణాంశుగులుగులవు. 'దేవతావాదకావ్యద్వాయేచ'ప్రదానివాదకాః । తేనస్యైవై
వనిద్వాన్సుఖిన్ల పితోగణతోపివా' యనునగ్రంథము మిచియునుంగాక దీనియందు విశి
ష్టేషుదేవతానమస్కాగరూపమంగిరముచు జేయఁబడినది. ఆకీర్తనస్మిత్రియాస్తు సర్వై
శోవాపితస్సభి' మనునదిప్రమాణము.

మ. సీరి నొక్కప్పుడు గన్వోజంగి హరి దక్షిణ స్మృతికాక్షింతును
ర్వంతు న్వంతునఁ గూడఁ గాఁ గలుగు భాస్వచ్ఛంద్ర శాలాసం
పరిలయ్యె న్నటపైన యెవ్వరి ఘణాపస్త్యు ల్భజింతు న్నిరం
తరముం దాంతుని నయ్యనంతుని నతీప్రకృతాల్పంతునికా

టీక. పఱపైనయెవ్వనిఘణాపస్త్యులు:-పఱపైన = వికాలములగు, స్వం = యి
తేహనియొక్క, ఘణాపస్త్యులు = పడలిబంతులు, హరి = స్వామి, ఒక్కప్పుడు =
ఒకసమయమున, నిరం = లక్ష్మీని, కన్వోజంగి = కిరణించి, రం = రన్న, చేర =
కదియఁగా, ప్రహస్తింతు = కడుద్రీతనొందుచున్న, ఉస్వోమక = ధూమికి ॥ ని .
'ఉత్వరాస్వసస్యాధ్య' యని యమరము. సంపనక = సంపదచేర, కూడఁగాక =
పొందఁగా, (గుప్తప్రేక్షేయనిమిత్తమగుట) (చేమకిగూడఁగాన్న సాంఘమున సంతో
షముతోబొందనగుట), కలుగు = నిధించిఁబ్ది, భాస్వత్ = ప్రకాశింపుమిన్న, పం
ద్రశాలా = ఉప్పుగిలయొక్క, పరింపరులు = గుంపులు, ఆయ్యె = ఆయినో.
దాంతుకా = ఇంద్రియగ్రహములనుబట్టియు, ఆరీ = లోకమింపఁబడిన, బ్రహ్మక

త్వాంతునికా = బ్రహ్మసృజయములుగల, అయ్యనంతునికా = ఆ శేషుని, నిరంరముకా = ఎల్ల స్వరూపును, ధరింతుకా = కొల్లెదను. ని. 'చంద్రశాలాశిరోగృహమ్,' యనియు, 'శేషానంర,' యనియు నమరము.

తా. ఎల్లస్వరూప దన్నెడబాయకుండెడి లక్ష్మీని స్వామి యొక సమయమున మఱుగు పఱిచి కనియఁగా నాశ్రీహరిలో గుప్తక్రీడ సేయఁదలఁచిన భూదేవికి నెవ్వనియొక్క విశాలంబులైన పడగలు మేడలచాల్లాయెనో, నిత్యుండై యింద్రియనిగ్రహముగల వాడైన యా శేషుని నిరంరము సేవించెదననుట.

సీ. ఖ నట త్వయోద్భవీత్య రసారలానోన్యస్య పిండీకృతాంగ భీతాండబములు
 ధృత కులాయాన్ ఖండిర సమిల్ల రూప చరణాంతక భీమ ర్తవచములు
 ఘన గుహా ఘటిర ఝాంకరణ లోకైక ద్వయదుభీకృత మేరు మందరములు
 చటుల ఝంపారక స్వస్వ సగరీ విహరీ పాతతాశాకాని పరిపూర్ణములు
 ప్రసులరచ బాదబీకృతైరప్తవములు, భాస్వరైరప్తదీకృత బాదబములు
 పరగ సమాభిప్రవ్ర ప్రభంజనములు, వృజినతూలౌఘముల మాత్ర విసమ గాత. 3.

టీక. ఖ = ఆక సమంసు, నటల్ = ఆడుచున్న, పయః = ఉదకముగల, అభి = సముద్రములమందు, వీత్య = చూడఁదగిన, రసారల = పాతాళమందు, అన్యోన్యః = ఒకటితోనొకటి, పిండీకృత = ముద్దలుగాజేయఁబడిన, అంగ = అవయవములుగలవై, భీత = భయపెట్టఁడిన, అండాబములు = సర్పములుగలవియు, (అనఁగా గిరువని తొక్కలగాలిసోకులచేత సముద్రమునందలినిర్లంకాశమునకెగిరిపోగా బాతాళద్వారము బట్టినయలై కుపవడఁగా నచట పాములు రంపకుల బట్టిరాట్టల సత్యశత్రుఁడౌటచేత భయపడి యొండొరులఁ గలదికొని ముద్దలుగానఁగియుండెననుట) ధృత = ధరియింపఁడిన, సులాయాన్ = గూఁటికొఱు. ని॥ సులాయోనీదమ స్త్రియామ్, 'ఆని యమరము. ఖండిర = విజులఁడైన, సమిల్ = సమిగలయొక్క, లవ = లేచులయొక్క, రూప = ఆకౌరములుగల, చరణ = గిరువనిపాదములకు, అంక = సమీపమందు, భీమల్ = అగుచున్న, ర్తవచములు = పెనుమాగ్నియగులవియును, అనఁగా తొక్కలగాలిచేత గొన్నమాగ్నియెల్ల పెల్లగిలి యరనిపాదములవెంటి సుడిగొనిపోగా గిరుత్తంతుఁడు బక్షియగుటందేని గూఁటినిమిత్తమై కాల్గనితోకికొనిపోవు సర్ప కట్టియలనలెగన్నట్టై ననుట.) ఘన = గొప్పదైన, ఝంక = గుహలయందు, ఝటిర = చేర్చఁబడిన, ఝాంకిర = ఝాంకానియచేత, లోక = లోకములకు, వీక = ముఖ్యముగా, ద్వయంఘ్ర భీకృత = రెండుభేదులగాజేయఁబడిన, మేరుమందరములు = మేరుమందరపర్వతములుగలవియును, (అనఁగా తొక్కలవాగులును సర్ప గుహలలోకి వెళ్లినగా నెవ్వ

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆంధ్ర

డాపర్వతములు మారుమొరయ లోకములకెల్ల వినునట్లు శబ్దించు రెండుమండలములలో యని తోచుచున్నవనుట.) చటుల = చంచలముగు, ఝంపా = ముడియుటయొక్క, తరః = వేగముచేతను, స్వ = తమయొక్క, నగరీ = పట్టణములనుండి, విపరీత = వ్యతిరేకమగునట్లు, పాతీత = త్రోయబడిన, ఆకాకోణ = దిక్కోణములయొక్క, పరిష్కృతములు = ప్రభువులుగలవియు, (గాడ్పులు వేగముగావిసరుటచేతను దిక్కులయొక్కయు మూలలయొక్కయుఁ బాతీతములు తమతమపట్టణములయందు నిలుచుటకు వలనుగాక త్రోవునది మఱియొకదిక్కునకు వేటువేలుబఱచిననుట) ప్రబలతర = మిక్కిలి ప్రబలములగు, బాడబీకృత = బడబాగులుగాఁజేయబడిన, ఇరవ్వుదములు = మెఱుపులుగలవియు, (మేఘములతోడ మెఱుపులను మింటనుండి సముద్రములలోనఁ గూలఁ ద్రోయుననుట.) భాస్వర = ప్రజ్వలించుచున్న, ఇరవ్వుదీకృత = మెఱుపులుగాఁజేయబడిన, బాడములు = బడబాగులుగలవియు, (సముద్రములయందలి బడబాగులను మింటి కెగయఁజిమ్మననుట.) ఇట్టిదైన, పతగసమ్రాజ్ - పతగ = పత్తులకు, సమ్రాజ్ = ప్రభువగుగరుత్తంతునియొక్క, పతత్ర = ఆకృలవలని, ప్రభంజనములు = వాయువులు, సృజన = పాపములనియెడి, తూల = దూదిపిండిలయొక్క, ఓఘములక = గుంపులను, తూలక = తూలిపోవునట్లు, విసరుఁగాత = వీఁచుఁగావుతక. (అట్టి మహాభలముగల గరుత్తంతుని ఆకృలవలని గాడ్పులు నాపాపములనియెడు దూదిపిండిలను జేదరిపోవునను వీఁచుఁగాక యని గ్రంథకర్త ప్రార్థన సేయుచున్నాఁడు).

ఉ. పూని ముకుందు నాజ్ఞఁ గను బొమ్మనె కౌంచి యజాండ భాండము
ల్యానను మీఁదఁ బోవనడవ న్నొనెఁ దన్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానుచలత్వనిష్ఠలె సమస్త జగంబుల జాడ్యచేతన
ల్లా నుతికెక్కునైనన్యపతి కౌంచినవేత్రము నాశ్రయించెదక

టీక. ముకుందునాజ్ఞ = నారాయణునియాజ్ఞను, కనుబొమ్మనె = భూసంజ్ఞ చేతనే, కౌంచి = గ్రహించి, పూని = ప్రయత్నపడి, అజాండభాండముల్ - అజాండ = ప్రహ్లాదములనియెడు, భాండముల్ = కుండలను, వాచను = రూపుగలవిగాఁజేయుట కొఱకును, మీఁదక = ప్రశయమందు, పోవనడవ = పోవునట్లడచుటకొఱకును, తన్ను = తన్ను, (లనఁగా వేత్రముననుట.) కొనెనక = గ్రహించెననఁగా, అగ్రనిశ్చలత్వానుచలత్వనిష్ఠలె - అగ్ర = తనచివరయొక్క, నిశ్చలత్వ = కదలకుండుటయొక్కయు, అనుచలత్వ = కదలటయొక్కయు, నిష్ఠలె = నియమాములే, సమస్తజగంబుల = ఎల్లజగత్తులయొక్క, జాడ్యచేతనల్ - జాడ్య = లయమొంగుటయు, చేతనల్ = తెలివొంగుటయు, కౌ = కా, నుతికెక్కు = ముఁదఁపఁడుచున,

తమ క్తమాల్యద, నవ్యాభ్యాసము. ఆ-గి

వైద్యపతి = నేనానాయకునియొక్క, (అనగా విద్యకేసునియొక్క) కాంచనవేత్రము = బంగారుబెత్తమును, ఆశ్రయించెదన్ = భజించెదన్.

తా. విద్యకేసుడు భగవత్కార్యధూర్వచుడు గనుక భగవదభిప్రాయానుగుణముగ లీలావిభూతియగు ప్రపంచమునకు నీతిసంహారములఁ గావింపఁ బూనఁగాఁ గులాలదండము ఘటాదులకుఁ గారణమైనట్లే విద్యకేసుని వేత్రము బ్రహ్మాండములకుఁ గారణమైనదనియు నా వేత్రాగ్రహము గదలనియపుడు లోకవ్యాపారము లేదనియుఁ గదలినప్పుడు లోకవ్యాపారము గలదనియును భావము.

హరి పూరింపఁ దదాస్య మారుత సుగంధాకృష్టమై నాభిపం
కరుహక్రోడమిళిందబృంద మెదుఁజెక్కఁ దుష్క్రియాపంక సౌ
కర చైత్యాసు పరంపరం గముచు రేఖం బొల్పు రాకా నిశా
కర శౌర ద్యుతి పాంచజన్య మొసఁగుం గల్గ్యా సాకల్యమున్.

టీక. హరి = నారాయణుడు, పూరింపన్ = ఒత్తగాన్, తదాస్యమారుతసుగంధాకృష్టమైతత్ = అహరియొక్క, ఆస్య = ముఖమందలి, మారుత = వాయువుయొక్క, సుగంధ = మంచిపరిమళముచేతను, ఆకృష్టమై = అకర్షింపఁబడినవై, నాభిపంకరుహక్రోడమిళిందబృందము-నాభి = పొక్కిటియందలి, పంకరుహ = కమలముయొక్క, క్రోడ = మధ్యమందలి, (ననాక్రోడం భుజాంతరమనియున్నను లక్షణచేత నిచట క్రోడశబ్దమునకు మధ్యప్రదేశమర్థము.) మిళింద = తుమ్మెదలయొక్క, బృందము = సమూహము, ఎదుఁజెక్కన్ = ముఖమారుతమునకెదుఁజురఁగా, దుష్క్రియాపంక సంకరచైత్యాసుపరంపరన్-దుష్క్రియా = దుష్కార్యములవలని, పంక = పాపములతోడ, సంకర = కూడుకొన్న, చైత్య = రాక్షసులయొక్క, అసు = ప్రాణములయొక్క, పరంపరన్ = పట్టిని, కముచు = ఆకర్షించెడు, రేఖన్ = రీతిచేతను, పొల్పు = ఒప్పుచున్న, రాకానిశాకరశౌరద్యుతి-రాకా = పీఠపున్నమచాటి, నిశాకర = చంద్రునివలెను, శౌర = భవళమగు, ద్యుతి = కాంతిగల, పాంచజన్యము = హరిశంఖము, కల్గ్యాసాకల్యమున్-కల్గ్యా = మంగళములయొక్క, సాకల్యమున్ = సమృద్ధిని, ఒసఁగున్ = ఇచ్చును.

తా. శ్రీపతి పాంచజన్యమును బూరించు నప్పు డాహరి ముఖవాయువు దివ్య సుగంధము లిగి నాసించుటవలన నాభిపంకములమందున్న తుమ్మెదల గుంపవొట్టు వదలి యక్కమలవాసనకంటె మిగుల సాగయఁజేయు మొగము తావికెగయుచున్నప్పుడు శత్రుబంబుల హృదయ విచారణంబగు నాదంబునకుం బొదగు శంఖంబు భువ్వలగు రక్కసుల మలీమంబులగు నసువులఁ బీల్చుమిన్న వో యన్నట్లుండె నని భావము.

జిముక్తమాల్యద, సహ్యాఖ్యాయము: 44

మ. ప్రళయోర్ధ్వధరభాగ, సీత యుగళీ భాస్వత్ స్తనరు స్తరభః సం
స్థితః దీంధ్రించెడు జాళువా మొసలివా దీప్తార్చిగాఁ కజ్జలా
స్విత ధూమాశిత రేఖ పైయలుగుగా విజ్ఞాన దీపాంశురా
కృతి నందం బగు నందకంబులు లతా శ్రేణిచ్ఛిదం జేయవలె

టీక. ప్రళత = విస్తీర్ణములగు, ఊర్ధ్వధరభాగ = విడిదిక్రింది ప్రదేశములయందలి,
సీత = సీతములయొక్క, యుగళీ = ద్వంద్వమునందు, భాస్వత్ = ప్రకాశించెడి,
త్నరు = పిడికిటిపట్టనియెడు, స్తంభ = కంబుండు, సద్భిత్తిఁ = ఉన్మితము, తీం
ధ్రించెడు = వెలుంగుచున్న, జాళువా = స్వర్ణపుయమైన, మొసలివా = మకరవక్త్ర
మును, ఖడ్గాంగవిశేషము. దీప్తార్చిగా-దీప్త = ప్రజ్వలింపుచున్న, అర్చిగా = జ్వాల
గాఁగా (అర్చిహేతిశ్చిఖాస్త్రియా మని యమరము.) పైయలుగు = మొన, కజ్జలా
స్వితధూమాశితరేఖగా-కజ్జల = కాటుకతోడను, అస్విత = కూడికొనిన, ధూమ =
హొగయొక్క, అశిత = నల్లనైన, రేఖగా = గీటుగాఁగా, (ఇచ్చటనర్థక్రమంబున న
న్వయము.) విజ్ఞానదీపాంశురాకృతిఁ-విజ్ఞానదీప = జ్ఞానదీపముయొక్క, అంశుర =
మొలకయొక్క, అకృతిన్ = ఆకారములచేతను, అందంబగు = సుందరమైన, నంద
కంబు = విష్ణుఖడ్గము, అథులతాశ్రేణిచ్ఛిదఁ-అథు = పాపములనియెడు, లతా =
తీగలయొక్క, శ్రేణి = పట్టులయొక్క, చిదఁ = ఛేదనమును, చేయుటఁ-చే
యుగాత.

తా. నందక మను విజ్ఞానదీపమునకుఁ బరచి దీప స్తంభమునియును, బంగారుమొసలి
వాయు దీపకలిక యనియును, నలుగుదీపపుఁ గొడి యనియును భావము.

ఉ- యాదవ సార్వభౌమ భయదాయత బాహునియుక్తి జేసి యు
దే దనుజేంద్ర సాశ్వపుర హేమమణీవరణంబు సంగలం
బై దివి నాత్మ కింకణములం దొక కంకణమయ్యె నట్టి కా
మోదకి మోదకీలిత సముజ్జ్వల కిల్పకమాల్యద గొల్చెనఁ.

టీక. యాదవ = యదువంశజులకు, సార్వభౌమ = రాజైనకృష్ణునియొక్క,
యద = ధయంకరమైన, ఆయత = పొడవైన, బాహు = భుజముయొక్క, నియు
క్తిజేసి = పనుచుటచేత, (బాహువుచేత్రయోగింపబడుటచలన నని యర్థము.) ఎం
దేని = ఏయాకాశమందు సంచరించుచున్నగదయందు, (ఇచట నవిశిష్టార్థ కంబుగునేని
శబ్దము వికారమునకు వైకల్పికలోపమనియెఱుంగునది.) దనుజేంద్ర = రాక్షసముం
డైన, సాశ్వ - సాశ్వమనువానియొక్క, పుర = పట్టణముయొక్క, హేమ = స్వ
ర్ణముయును, మణి - రత్నముయునునగు, వరణంబు = కోట, (పాంకాలోపరి. సాంల

ఆముక్తమాల్యద, సహ్యాఖ్యానము. ఆంగ్లము

యని యనుగము.) సంగతంబై = కలిసికొన్నవై, దివిన్ = ఆంజలిక్షమందు, 'అత్తకం
కణములంగున్—అత్త = తనయొక్క, కంకణములంగు = వలయములయంగు, ఒక
కంకణమయ్యెన్ = కంకణమాయెనో, మోదకీలితసముజ్జ్వలకల్పక మాత్యక్—మోద
సంతోషముచేసెను, కీలిత = కూర్చుండిన, సముజ్జ్వల = ప్రకాశించెడు, కల్పక =
కల్పవృక్షములయొక్క, మాత్యక్ = దండలుగల, అట్టికామోదకీక్ = అట్టివిష్ణుగదను
కొల్పెదన్ = శిశించెదను.

తా. అనఁగాఁ దోలుత సాల్వండరు రక్కసుఁడు కామగమనమైన తన పట్టణము
తోఁ గూడఁబుఁగునగరమందు వ్రాలి ప్రజాహింసగావించుననిరాఁగాఁ గృష్ణుడు కోమా
దకి యువ రసగద నాపట్టణముపైఁ బ్రయోగింపఁగాఁ గనక రిత్తు మయమైన యా నగరే
కోట యీకామోదకీయందుఁదొడిగిన కంకణములతోఁ దానునొక కంకణమైక సుపట్టె
గాలి బాధకము కాదాయెను. గావున సర్వశత్రునిరాసకంబగు నాకామోదకి మదియొ
కతనిరాసమును గావించఁ గలదని యభిప్రాయము.

చ. పడికెడు కానుక గొప్పఁ గని ప్రేమఁ ద్రిపుత్ర సమాంగి శైవ తో
బడికెడు కానుక గొప్పఁబయ్యి డెచ్చు గుఱంబును గంటి నంచ
ర్వపక నిషప్రవక్రతయుఁ భావంగ శ్చైవ్యైశ్చాదునాఘమాలిపైఁ
బడిగొన నములీను హరి శార్ఙ్గ ధనుర్ల రే గాచు గావుతక

టీక. పడికెడుకానుక—పడికెడు = పడికిటిలోనడఁగెడు, కానుక = నడుమును,
గొప్పక = ధన్యుమును, కని = చూచి, ప్రేమక = ప్రేముడిచేతను, త్రిపుత్రన్ =
కుబ్జను, సమాంగిన్ = చిక్కనిదానిఁగా, చేసితి = చేసితివి. ఏన్ = నేను, పడికెడు
కాను = పడికిటికడఁబుఁగెను లక్ష్మమును, కొప్ప = ధనుర్గ్రమును, పయిఁబెచ్చుత
అధికతరమగు, గుఱంబును = అల్లెత్రాటిని, (శబ్దచ్ఛలములనమంచిగుణమనియలభించు
చున్నది.) కంటినంచు = పొందితినును, ఏర్పడఁగ = స్ఫుటమగునట్లు, నిజ్జీ = తన
యొక్క, ప్రాకరయుక్ = మూఁడువంకరలుగలుగుటను, పాపంగ = పొంగొట్టు
టకొఱ, మ్రొక్కెడునాక్ = మ్రొక్కచున్నదియొయనఁగా, సుమాలిపై = సు
మాలియరురాత్తునునిమిద, గడిసన్ = సంతరధారగాన్వించునట్లు, అములీను =
చాచములరీనెడు, హరిశార్ఙ్గధనుర్ల రే—హరి = నారాయణునియొక్క, శార్ఙ్గ = శా
ర్ఙ్గమును పేరుగల, ధనుర్ల రే = తీగవంటివిల్లు, కాంచుగావుతక = రక్షించుగాత.

తా. శ్రీపతి సుమాలి యను నాదిమరాత్తునునితో యుద్ధము సేయునప్పుడు శార్ఙ్గ
కోదండముయొక్క చండుకొనలు నొకవోటికిఁ జేరునట్లు నారి కడియందివ్వఁగాఁ గృ
పాతానిమోఁగ గురుబూచి దీనికిఁ బడికెడుకాను గొప్ప నున్న దని దానిఁ జక.

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧౩

||౧౩||

దానింజేసితివి నాకుఁ బిడికడు కాను గొప్పను విశేషించి గుణముచున్నది కాఁబట్టి నన్ను జక్కని దానిం జేసి రక్షింపుమని శరప్రయోగ సమయమందు నమ్రమై యావిల్లు మొక్కుచున్నదన్నట్లుండె నని తాత్పర్యము.

చ. అడరు గళాసృధారలు మహాముఖ వాంత సుధాంబుధారలు

నొప్పివగు మహ్ని కీలములు పొంగును గాఁ బెఱ నైత్య కోటికి

పెడిదపుఁ గిన్నతో నెసరు పెట్టిన పెద్ద పసంటి వోలె నె

క్కుడు వెన రాహు మస్తకము గొన్న సుదర్శన దేవుఁ గొల్చెదన్.

టీక. అడరు = ప్రస్ఫుటమగుచున్న, గళ = కంఠముయొక్క, అస్రధారలు రక్తధారలు, మహాముఖ = వెడదనోరివలన, వాంత = వెడలఁగ్రక్కఁబడిన, సుధాంబుధారలున్ = అమృతోదకధారలును, పొడవగు = దీర్ఘములగు, మహ్నికీలములు = అగ్నిజ్వాలలు, పొంగునుగాన్ = ఎసటిపొంగుచు గాఁగా, పెఱ=ఇతరమయిన, నైత్య కోటికిన్ = రాక్షససమాహమునకు, పెడిదపుఁగిన్నతోన్ = తీక్షణకోపముతో, ఎసరుపెట్టిన పెద్దపసంటివోలెన్ = ఎసరెక్కించిన పెద్దకుండవలె, ఎక్కుడువెన = అధికవేగముచేతను, రాహుమస్తకమున్ = రాహుపనురాక్షసునిఁగ్రమును, కొన్న = గ్రహించిన, సుదర్శనదేవున్ = విష్ణుచక్రమునుదేవుని, కొల్చెదన్ = నేపించెదన్.

తా. తొల్లి రాహు పను రాక్షసుఁడు మాయచేత దేవతావేషధారియై యమృతము గుడుచునప్పుడు విష్ణుదేవుండెఱిగి తన సుదర్శనముచే వానిశరంబుఁద్రుంచినప్పుడు కంఠమునుండివెడలెడు రక్తధారలడుగునమండెడుమంటలుగాను నమృతమును మ్రొంగకమును పే తునిపెను గావున నాయమృతము మఱల నోటఁ గ్రక్కుచుండు నదియై కుండపయి పొంగుగాఁగనంబడుచుండెను గాన నప్పుడాశిరస్సు ప్రాయ్యమిందనెసరుపెట్టిన పెద్ద పసంటివలెనుండె నని భావము.

మ. అల పన్నిద్రఱు సూరులందును సముద్యల్లీలఁ గావున్న

గ్గలపుం దాపముఁ బాపనా నిజమనఃకంజాతసంజాతపు

ష్కలమాధ్వీకఝరిస్తురారి సోగియంగాఁ జొక్కి ధన్యాత్మ

నిల పన్నిద్రఱసూరులం దలఁతు మోక్షేచ్ఛామలీం దివ్యులన్.

టీక. అలపన్నిద్రఱుసూరులందును = ఆ ప్రసిద్ధులగు ద్వాదశాదిత్యులయందును (సూర్యమండలము నారాయణస్థానమనిశ్రుతిప్రసిద్ధము.) సముద్యల్లీలన్ = ఒప్పుచున్న విలాసముచేతను, కావున్న వెగ్గలపుందాపమున్ = నివసించుటచేనై నయధికతాపమును పాపనాన్ = పోగొట్టుటకొఱకనునట్లుగా, నిజ = స్వకీయములగు, మనః = మనస్సులనియెడు, కంజాత=కమలములయందు, సంజాత = పుట్టినట్టియు, పుష్కల=సమృద్ధి

మగు, మాన్యేః = మకరందముయొక్క, ఝరిక్ = ప్రవాహముచేతను, మురారి = హరి, సాగియంగాఁ = సుఖింపఁగా, చొక్కి = అనందించి, ధవ్యాత్తులౌ = కృతా గ్గులయిన, ఇలపన్నిద్రాసూరులక్ = భూమియందలి పన్నిద్రైన యూహారులను, ది వ్యులక్ = దేవతామూర్తులగువారిని, మోక్షేచ్ఛామతిక్ = మోక్షాభిలాషముగలమన స్సుచేతను, తలఁతుక్ = సంస్కరించెదక్.

తా. నారాయణుఁడు సూర్యమండల మధ్యనర్తించుటం జేసి యాసూర్యసంబంధ మగు తాపమును బోగొట్టుకొనుటకై భూమియందు బన్నిద్రతాశువారులై యవతరిం చిన మహాత్ముల మనఃపద్మ మలయందు జేరి పసింది సుఖించె ననియును, పన్నిర్వురాశు వారులు ద్వాదశాదిత్యులకంటె బరిశుద్ధులయి తమ యంతరంగములనుండు నారాయ ణు నిలుపుకొని యాస్వామి శరీరతాపము నడంచి సుఖపఱిచి తా మానందించువా రని యును భావము. ఫలాత్ప్రేక్ష.

ఎ. అని యిట్ట దేవతాప్రార్థనంబుఁ జేసి మున్నే కళింగదేశ విజిగిషా మనీషం దం డెత్తి పోయి విజయవాటిం గొన్ని వాసరంబు లుండి శ్రీకాకుళనికేతనుండగు నాం భ్రమధుమధను సేవింపం బోయి హరివాస రోపవాసం బచ్చటఁ గావింప నప్ప్రణ్య రాత్ర చతుర్థ యామంబున.

౧౧.

టీక. అని = ఇట్లుప్రియదేవతాప్రార్థనముఁజేసి, మున్నే = పూర్వమే, కళింగ దేశ = కళింగమను దేశముయొక్క, విజిగిషా = విజయముఁజేయవలయుననుచ్ఛగల, మనీషక్ = బుద్ధిచేతను, దండెత్తిపోయి = దండయాత్రదరలి, విజయవాటిక్ = బెజ వాడయందు, కొన్ని వాసరంబులుండి = కతియదెనంబులునినెంచి, శ్రీకాకుళనికేతనుం డగు = శ్రీకాకుళమనియెడుపుణ్యక్షేత్రము గృహముగాఁగల, ఆంధ్రమధుమధనుని = తెలుగువల్లభరాయుఁ డను పేరుగల హరిని, సేవింపఁబోయి = భజింప నేగి, హరివాస రోపవాసంబు = ఏకాదశీత్రోపవాసము, అచ్చటక్ = ఆశ్రీకాకుళమందు, కా వింశక్ = చేయఁగా, అప్ప్రణ్యరాత్రచతుర్థయామంబున = అప్రణ్యరాత్రయొక్క నా లుగనిజామందు.

తా. సులభము.

నీ. నీలమేఘముఁడగు శివు సేయఁగఁజాలు మెఱుంగుఁ జామన చాయ మేని తోడ నుండువల కమ్మి రమెఁగిందు జగి మెచ్చు నాయరంబును కన్ను దోయి తోడఁ బుండుగురాయని సక్తివల నన్నె నొండెట్లు హొందెట్లు జిలుగు రంటెంబు తోడ నుండునాకొం యి నొకపు విండుంబు నొకలంగి నాడు కాన్సుధము తోడ

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-గీ.

దమ్మి కేలుండఁ బెఱ కేల దండ యిచ్చు, లేము లుడిపెడు లేజూపు లేమ తోడఁ
దొల్కొందయఁ బెట్టు చిటువప్పుతోడఁ గలఁ ద దంధ్ర జలజాఘ్నఁ డిట్లనియానతిచ్చె.

టీక. నీలమేఘము డాలు = నల్లనిమేఘములకొంకిని, డీలసేయఁగిన్ = బల
హీనముఁజేయుటకు, చాలు = సమర్థమగు, మెఱుంగుఁజూమనచాయ = నిర్దమైనిగినిగ
లాడుచామనచాయగల, మేనితోడ = శరీరముతోడను, లరవిందముల = తామరపు
వ్వులయొక్క, కచ్చులు = గర్వములను, అడఁగించు = తక్కుచేయు, జిగిన్ = కాం
తిచేతను, హెచ్చు = అతిశయించుచున్న, ఆయతంబగు = నిడువాలికయగు, కన్న
దోయితోడ = నయనయుగళముతోడను, పులుఁగురాయనిచట్టుపలవన్నెన్ = పక్షిం
ప్రండనుగరుత్తుంటునితొక్కలవర్ణమును, ఒజుబట్టు = ఒటియికఁజేసెడు, హొంబట్టు =
బంగారుపట్టుగలిగిన, జిలుగు = సన్నపునేతగల, రెంపెంబుతోడ = వస్త్రముతో
డను, ఉదయాఝబింబంబు = చాలసూర్యబింబముయొక్క, ఒజుపు = ఒప్పినము
యొక్క, విడంబంబు = సామ్యమును, తొరలంగనాడు = తూలనాడెడు, కాస్తుభము
తోడ = కాస్తుభమనియెఱుఁగెన్నముతోడను, తమ్మికేలుండన్ = పద్మముఁబట్టినహస్తము
టుంటఁగా, పెఱకేల = ఇతరహస్తముచేతను, దండయిచ్చు = కైదండయిచ్చెడు, లేము
లుడిపెడు = దారిద్ర్యధ్వంసకమగు, లేజూపు = లేతచూపుగల, లేమతోడ = తరు
ణియగులక్ష్మీదేవితోడను, తొల్కొన్ = తరంగితమగు, దయన్ = కృపను, తెలుపు =
ఎఱిగించెడు, చిటువప్పుతోడ = మందస్థితముతోడను, కలన్ = స్వస్థమందు, ర
దంధ్రజలజాఘ్నండు = అల్ల తెలుఁగుఁలలఘ్నిరాయఁడు, ఇట్లని = వెత్తివూరక్రమముగా,
అనఁచె = నెలవొసంగెన్

తా. గ్రంథకర్త నిశ్చించుచుండఁగా స్వప్నమందు నల్లని శరీరచ్ఛాయ గలిగి, తా
మకు తేకులం గిరస్కరించెడు కన్నులుఁ గలిగి, యుంబునం గొస్తుభ మాణిక్యము
గలిగి, తనపాఠ్యమందు నిలిచి లక్ష్మీదేవి యొక చేరఁ గమలంబును, రెండవ చేతఁ
తన హస్తంబునం గీలిచి యుండఁ జిటు నగివుల యందేనను గల దయ చెలియు
చుండ నా యాంధ్ర వల్లభస్వామి కనుపడి పలికె నని భాసము.

నీ. పలికె తుత్పేక్షింపమల జాతి పెం పెక్క చిత్తు రా నన మదాలన

భాష్యము. న్యంగ్య సేవగి గాఁగఁ జెప్పితవి సత్కారము ప్రదానంబు

శ్రుతి పురాణోపసంహిత లేర్పి కూర్చిత సకల కళా నాట సంప్రదాయము

శ్రోత్రపుచ్చయలు విచ్చుగి రచించిత మూర్త్యై యెఱిగి జ్ఞాన చింతామహాకృతి

అతిముఖ్యములగు ముఖ్య హనుకాగ్రంథములను మొదలుకొని గ్రంథములు

సంధ్రభాష యసాధ్యంబె యంను నొక్క

కృతి వినిర్దింపు మిఁక మాకుఁ బ్రియము గాఁగ

టీక. ఉత్ప్రేక్షోపమలక = ఉత్ప్రేక్షాలంకారముచేత సుపమాలంకారముచేతను, జారి = స్వభావోక్తిచేతను, పెంపెక్క = అతిశయించునట్లు, రసికులు = రసజ్ఞులు, ఔనన = ఒప్పుకొనునట్లుగా, మదాలసచరిత్ర = మదాలసచరిత్రయనుప్రణాళి, భమును, పలికితివి = రచించితివనుట. భావ = అభిప్రాయమునకును, భృని = భృనులకును, వ్యంగ్య = వ్యంజనాస్త్రీకిని, నేపథిగాఁగ = నిత్యముగాను, సత్యాపహ్లావీణనంబు = సత్యభామాపరిణయమునుప్రబంధమును, చెప్పితివి = పఠించితివి. శ్రుతి = వేదములు, పురాణ = పురాణములును, ఉపసంహితలు. (పాంచరత్నాగమములలో విష్వక్సేనసంహిత మొదలగువానిననుట). ఏర్చి = శోధించి, సకలకథాసంగ్రహంబు = సకలకథాసారసంగ్రహమును గ్రంథమును, కూర్చితివి = అనుకూలపఱచితివి. శ్రోతృ = వినియెడువానియొక్క, అఘ = పాపములయొక్క, ఛటలు = సమూహములు, విచ్చగ = విచ్చిపోవునట్లు, మాక్తిన్తెపుణి = భాషాచాతుర్యముచేత, జ్ఞానచింతామణి కృతి = జ్ఞానచింతామణియనియెడుప్రబంధమును, రచించితివి = చేసితివి. మఱియుఁక = ఇంకను, రసమంజరి = రసమంజరియగుగ్రంథము, ముఖ్య = మొదలగు, మధుర = మనోహరములగు, కావ్య = కావ్యములయొక్క, రచన = కూర్పుచేతను, గీర్వాణ భాషక = సంస్కృతభాషయందు, మెప్పించుకొంటివి = మెప్పుపఱసితివి. ఆంధ్రభాష యసాధ్యంబె = తెనుంగుభాష నీకు సాధింపరానియనియే, అందుక = ఆయాంధ్రభాష యందును, మాకుఁ బ్రియముగాఁగక = మాకొనందమగునట్లు, ఇంకనొకకృతివినిర్దింపుము = ఇంకనొక్కగ్రంథమురచింపుము.

తా. ఎల్లభాషలకును దల్లి యగు సంస్కృతభాషయందు మదాలస చరిత్ర, సత్య భామాపరిణయము, సకలకథాసారసంగ్రహము, జ్ఞానచింతామణికృతియును, రసమంజరి మొదలగు శృంగార కావ్యములు రచించిన నీకు నాంధ్రభాష యసాధ్యము కాదు గావున నా యాంధ్రభాషయందును మాకుఁ బ్రియమగునట్లుకా ప్రబంధంబు రచియింపు మని తెలుగు వల్లభరాయఁడు పలికె నని భావము.

ఉ. ఎన్నినుఁ గూర్తు నన్న విను మేమును దాల్చిన మాల్ప మిచ్చు న
పిన్నది రంగమం దయినపెండిలి నెప్పుము మున్ను గొంటి మే
ఎన్నదండ యొక్క మగివాఁ డిడ నేను బెలుంగురాయఁడ
గ్గన్నదరామి యక్కొందుఁ గప్పు ప్రియాపరిభుక్తభాక్తభక్త. ౧౪.

టీక. ఎన్నినుక = ఏనిన్ను, కూర్తునన్నక = కూర్తునంటివేని, వినుము, ఏక =

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-గి

నేను, మను = తొల్ల, తాల్చిన = ధరించిన, మాల్యమిచ్చు = దండను సమర్పించిన, ¹⁹
 ప్రిన్నది = ఆచిన్నది, (చూడిపడు త్రనాంచారనుట). రంగమందు = శ్రీరంగమందు, ²⁰
 యున = చేసికొనిన, పెండిలి = వివాహమును, చెప్పుము = రచింపుము. మున్ను = పూ
 ర్వమందు, ననధంఢ = పుష్పమాలికను, ఒక్కమగవాడెడ = ఒక్కపురుషుడేగా,
 ఏవక = అసహ్యతచేతను, కొంటిమి = గ్రహించితిమి. నేనుచెలుంగురాయడక =
 నేనుచెలుంగువల్లభరాయడను. కన్నడరాయ = ఒకర్ణాటరాజు, ప్రియాపరిభుక్తభా
 క్తభక్త-ప్రియా = ప్రియురాలిచేతను, పరిభుక్త = లెస్సయనుభవింపబడిన మాల్య
 మును, భాక = పొందిన రంగమన్నాదుస్వామియొక్క, కథక = కథచేతను, అక్కొ
 రువక = ఆట్రితక్కువను, కప్పుము = ఆచ్ఛాదించుము.

తా. శ్రీరంగనాయకా ద్యుర్భాగవతారములలో నే యర్చ్యవతారము పొందిన
 నిన్ను నా గ్రంథమునందుఁ గూర్తు నంటివేని వినుము. నేనును పూలదండలను దొలుతఁ
 దానే ధరించి పిమ్మట యవి నాకు సమర్పించిన చిన్నది యగు చూడిపడు త్రనాంచారని
 యొడు పాలెతియు శ్రీరంగమందుఁ బెండ్లాడిన కథను జెప్పుమనియును, పూర్వము కృ
 ణ్ణవతారమందు నొకపురుషుడగు మాలాకారుఁ డొసంగిన పుష్పమాలికను మే మిట్టము
 లేత గ్రహించియున్నాము గావున నట్టి కొఱత దీటునట్లు ప్రియురాలు మున్ను దానను
 భవించి పిదప నొసంగఁగాఁ బ్రీతిచేత గ్రహించి యా దండను బూసుకొన్నవారి డగు
 రంగమన్నాదుల కథఁ జెప్పుమనియును, దానివలనఁగాని పురుషదత్త మాల్యధాగణమును
 పొచ్చెము వదలవనియును భావము. మతాంతరమందు మగవాడెన్నయొక విష్ణుచిత్తుండని
 యవ్వయించి తత్సమర్పిత మాల్యమిట్టములేక గ్రహింపబడినట్లును, అక్కొఱతను బ్రి
 యాపరిభుక్తభాక్తభచేతనాచ్ఛాదించుమనిన ట్లుపొందినవిధంబునఁగానఁడుచున్నది.

ఆ. తెలుఁగ చేల నన్న దేశంబు చెలుఁగ నేను

చెలుఁగు వల్లభుండఁ చెలుఁగొకంఠ

యెల్ల సృపులు గొలువ నెఱుంగి వే బాసాడి

దేశభాషలందుఁ చెలుఁగు లెస్స.

టీక. తెలుఁగచేలనన్న = తెనుఁగుకావ్యమేలనంటివేని, దేశంబు = తెలుఁగు,
 ఏను = నేను, తెలుఁగువల్లభుండను = తెలుఁగురాయడను, తెలుఁగొక్కటియే, (ఆనఁ
 గా నది వింతగాదనుట). ఎల్లసృపులుగొలువక = సకలరాజన్యులు నేఁపఁగా, బా
 సాడి = నీవుసంభాషించి, యెఱుంగవే = కావ్యగ్రంథమువలన సకలదేశభాషలనెఱుంగు
 వనుట. దేశభాషలందుఁ చెలుఁగు లెస్స.

సులభము.

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ౧౬౧

కం. అంకిత మో యన నీ కల, వేంకటపతి యిష్ట మైవ వేల్పుగుటఁదన్

యాంకితము చేయు మొక్కొక, సంకేతమ కాకకడఁదరవ మ్మేఁగానే. ౧౬.

టీక. అంకితమోయనక = ఎవ్వరి పేరనంకితమొనర్చనంజేరి, నీకు, అలవేంకట పతి = ఆవేంకటరమణుఁడు, ఇష్టమైనవేల్పుగుటక = ఇష్టదేవతగావున, తదీయాంకితము = ఆవేంకటరమణసంబంధియగునంకితమే, చేయుము = ఒనర్చుము. (అటుచేసిననీకేమితాభ మని శంకింపఁగా నాశంకను బరిహరించుచున్నాఁడు). ఒక్కొక సంకేతమకార = ప్ర త్యేకనామభేదమేకాక, రసక = భూమియందు, అతఁడ=ఆవేంకటేశ్వరుఁడే, నేఁ గానే = నేనుగానాయపుట.

తా. సులభము.

తే. పొత్త మిటు నేయ నీ కుత్త రోత్త రాభి

పృథ్వి యని పోవ మేల్కని వెలుగు తోడి

భక్తి ద ద్గృహ గోపుర ప్రాంత జేసి

వేగుటయుఁ గల్యకరణీయ విధులు దీర్చి.

టీక. పొత్తము = పుత్తము, (ప్రబంధమనుట). ఇటు = ఈ క్తముముగా, చే యక = చేయఁగా, నీకుత్తరోత్తరాభివృద్ధి = నీకొకనాటికంటె మరొకనాటికభివృద్ధి, అని = అగునని, పోవ = వేంచేయఁగా, మేల్కని = నేనునిమిరలేచి, వెలుగుతోడి = అశ్వర్యముతోఁగూడిన, భక్తిక = భక్తిచేతను, తద్గృహగోపురప్రాంతక = ఆయాంధ్ర నాయక స్వామియొక్కయాలయగోపురప్రణామమాచరించి, వేగుటయుక = ప్రభా తముగాఁగానే, కల్య = ప్రత్యూషకాలమందు, కరణీయ = చేయఁదగిన, విధులు = సంధ్యావందనాదివిధులను, తీర్చి = సేరవేర్చికొని.

తా. సులభము.

ప. నిం డోలగం బుండి దండనాథ సామంత సంఘోహంబులం బెందల కడన మం దిరంబుల కనిపి వివిధ వేదాగమ విమలగు విద్యజ్ఞసంబులఁ గాన్పించికొని నమ స్కరించి యా శుభ స్వప్నంబు వినిపించిన హర్షించి వారు సభిస్తయ స్వాం తు లయి దేవా దేవ దేవుండు విజయంబుఁ జేసిన యా స్వప్నం బనేక శోభన పరంపరలం చెలుపుచున్నయది యెట్లనినఁ బ్రథమమ పుద్గేహిని స్వప్న సాక్షా త్కారం బితోధికభక్తియు, నతండు ప్రబంధ నిబంధనంబుఁ గావింపు. మనుట యితోధికాగాధ సారస్వతోద్బోధనంబును, నతని దేవీ సమాగమం బితోధి కాఖండభాండాగారసమృద్ధియు, నతని యాసతి చేతి విగద శతచ్ఛదం బితో

ధికా ద్వితీయ సితచ్ఛత్రతయః, సతం డశేష నృప సేవం దత్తద్భాషుః, లెఱుంగి
వే యనుట యితోధిక సమస్త సామంత సమాజ సమాకర్షణంబును, బియోప
భోగ పరిశిష్ట భోగం బింపనుట యితోధిక బహు ప్రేయసీ ప్రాప్తియు, నీమఁ
గృతి నెప్ప నుత్త రోత్త రాభివృద్ధి యగు ననుట యితోధికాపత్య పరమాయు
రవాప్తియు నగు సఖర్వ మహిమాతి ధూర్వహంబగు దుర్వసు వంశంబునం
బుట్టి నట్టి నీ కిట్టి శోభనంబు లే మచ్ఛత్రంబు లవధరింపుము. ౧౩.

టీక. నిండు = పరిపూర్ణమగు, ఓలగంబుండి = సభయంబుండి, (ఇచ్చట సప్తవ్యు
ర్థమందుఁబ్రథమ). దండనాథ = సేనానాయకులయొక్కయు, సామంత = సామంతరా
జవ్యులయొక్క, సందోహంబులక = సమాహమలను, పెందలకడన = తేపకడనే,
మందిరంబులకనిపి = ఉనికిపట్లకుంజననెలవొసంగి, వివిధ = పలుకెఱుంగులగు, వేద =
వేదములను, ఆగమ = పాంచరాత్రాద్యాగమములను, విరులగు = ఎఱింగిన, విద్యజ్ఞనం
బులక = విద్వాంసులను, కాన్పించికొని = దర్శనము చేయించుకొని, నమస్కరించి =
మొక్కి, ఆశుభస్వప్నంబు = తాఁగన్న కలను, వినిపించినక = వినఁజెప్పిన, వారు =
ఆవిద్వాంసులు, హర్షించి = సంతసిల్లి, సవిస్తయ = ఆశ్చర్యముతోఁగూడిన, స్వాం
తులై = చిత్తములుకలవారై, దేవా = ఓరాజా, విద్యద్వాక్యమందురాజసంబోధన.
దేవదేవుండు = దేవతలకుదేవుఁడయిన నారాయణుండు, విజయంబుఁజేసిన = విచ్చేసిన,
ఆస్వప్నంబునకేకశోభనపరంపరలందెలుపుచున్నయది = ఆకల పెక్కుశుభపరంపరల కా
స్పదంబైయున్నది. ఎట్లనిన, ప్రథమము = మొదట, అప్పద్వేక్షణ = ఆకమఱాటునియొ
క్క, స్వప్న సాక్షాత్కారము = స్వప్నప్రత్యక్షదర్శనము, ఇతోధిక భక్తియు = ఇత
కంటెనధికభక్తియు, 'దృశ్యతే భగవాన్ యస్య స్వప్నే సర్వ శుభావమాః | తస్మి
న్నేవ దృఢాభక్తి ర్జ్ఞాయతే తస్య సంతతమ్ ||' (అని స్వప్న మందు భగవత్సాక్షా
త్కారము భక్తి సాంతత్యకారక మని ప్రసిద్ధము). అతండు = ఆదేవుఁడు, సుంధ
నిబంధనంబుక = గ్రంథసందర్భమును, కావింపుమునుట = చేయుమనుట. ఇతోధిక =
ఇంతకంతియమగు, అగాధ = గంభీరమగు, సారస్వత = విద్యయొక్క, ఉద్బోధనం
బును = జ్ఞానమును, అతనిదేవీసమాగమంబు = అవిష్ణుపత్నిరాక, ఇతోధిక = ఇంకను
మిక్కిలియగు, అఖండ = ఎడతెగని, భాండాగార = బొక్కసపుటియొక్క, స
మృద్ధియు = సంపూర్ణత్వమును, అరని = అవిష్ణునియొక్క, అనంత = అలక్ష్మి చేత
నున్న, విరద శతచ్ఛదంబు:-విరద = శుభ్రమగు, శతచ్ఛదంబు = శతపత్రము, (యశే
శయమనుట). ఇతోధిక = ఇంతకంటెనెక్కువగు, ఆద్వితీయ = ఏకమైన, నిత్యప్ర
తయు = శ్వేతఛత్రముగలుగుటయును, అతఁడు = ఆదేవుఁడు, అశేషస్వప = సకల
రాజులయొక్క, సేనక = భజించుటచేతను, తత్తద్భాషుః = ఆయాదేశభాషులు

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము: ఆ-౧.

శుభుంగ వేయనుట = తెలిసికొనివాయనుట. ఇతోధిక = ఇంతకంటెనధికలగు, సమస్త సామంత = ఎల్ల సమానరాజులయొక్క, సమాజ = సమాహముయొక్క, సమాకర్షణంబును = రాజబట్టయును, ప్రియా = ప్రియురాలియొక్క, ఉపభోగ = అనుభవమునుండి, పరిశిష్ట = శేషించిన (మాల్యదునుట) వస్తువుయొక్క, భోగము = అనుభవము, ఇంపనుట = ఇష్టమనుట. ఇతోధిక = ఇంతకంటెనధికలగు, బహు = పలువురగు, ప్రేయసీ = ప్రియస్త్రీలయొక్క, ప్రాప్తియు = లాభమును, కృతిజెప్పను త్తరోత్తరాభివృద్ధియగుననుట = శ్రబంధ నిర్మాణమును జేసిన నీకు నొకనాటికంటె నొకనాటికి శ్రేయస్సుగుననుట. ఇతోధికాపత్యపరమాయురవృత్తియు = ఇంత కంటె నధికమగు సంతానము సంపూర్ణమగు నాయువు లభించుటయు, అగుకొ = కలుగును. అని శోభన పరంపరలం వెలుపుచున్న దని పూర్వముతో నన్వయము. అఖర్వ = కుటుంబ గారి, 'ఖర్వోహ్రాస్వచ్ఛవాసుః,' అని అమరము. మహిమ = మహత్త్వముచేతను, అభిభూయోగ్యమండగు = మిక్కిలిధురంధరుడైన, దుర్వసు = దుర్వసుడనుపురుషునియొక్క, సంకంబునకొ = కులమునందు, పుట్టినట్టి = జనించినయట్టి, నీకుకొ = నీకు, ఇట్టిశోభనంబులు = ఏతాదృశశుభంబులు, ఏమన్యుతంబులు = ఏమాన్యుతకరములు, (అన్యుతంబులుకావనుట). అవధరింపుము = చిత్తగింపుము.

తా. సులభము.

నీ. కలక పానోరాశి గర్భ వీచిమతిల్లి కడుపార నెవ్వని గన్న తల్లి
యనలాడు ఘన జటాచనవాటి కెవ్వఁడు వన్నె బెట్టు ననార్తనంపుఁ బువ్వు
నకల కైవల బుభుక్షాన్యుర్తి కెవ్వని పుట్టు కామని లేని మెట్ట పంట
కిటికి చీకటి దిండి కరముల గిలిగింత నెవ్వఁడు దొగకన్నె నవ్వఁ జెనకు
నరఁడు వొగడొంగు మధుకైటభారి మఱిది
కళల నెలవగు వాఁడు జాక్కిలకు కేఁడు
మిసిమి పరనీమ వలరాజు మేనమామ
వే వెలుంగుల దొర జోఁడు రే వెలుంగు.

టీక. కలక పానోరాశి = తీరి సముద్రముయొక్క, (దేవాసురులకు మధించు నెడఁ గలకప్రాయమగుటఁ జేసి కలక పానోరాశి యనఁచునది). గర్భ = లోపలి, వీచిమతిల్లి = తెరింగశ్రోమము, కడుపారకొ = గర్భము పరిపూర్ణమగునట్లు, ఎవ్వనికొ = ఏవొగ్రుని, కన్నతల్లి = ప్రసవించినజననియో (అనఁగా జన్మించు తీరి సముద్రమందుఁ బుట్టిన వాఁడు గనుక సచ్చిటి తెరింగమునకు మాతృత్వము తోచుచున్న దనుట). ఎవ్వఁడు = ఏవొగ్రుడు, అఖర్వ = ఖాల్వాఁడునుకొనునయొక్క, మనఃపట్టమైన,

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧

జటా = జడయనిడు, వనవాటికి = వనప్రదేశమునకు, హస్తాబ్జేష్టు = శృంగారించెడు, అనార్ద్రసంపు = ఋతుసంబంధికొని, పువ్వు = పుష్పమో (అనగా శివుడు శిరస్సున ధరించినాడనుట). ఎవ్వనిపుట్టుక = ఏచంద్రునిజన్మము, సకలదైవత = ఎల్లవేల్పుల యొక్క, బుభుక్షా = పేరాకటియొక్క, స్ఫూర్తికి = స్ఫురణకు, అమనిలేని=నుతీ పిడికాలములేని, మెట్టపంట = దేవమార్కభూఫలమో, ('ప్రపంచమిబలేవన్నీ' అను మొదలయిన ప్రమామము ననుసరించి యునుట). ఎవ్వడు = ఏచంద్రుడు, కటికి = కశినమగు, చీకటి = అంధతమము, తిండి = భక్షణముగాగల, కరముల = కిరణములయొక్క, గిరిగింతకా = చక్కిలిగింతచేతను, తొగకన్నెకా = కలువతీగయని యెఱు కన్యకను, నవ్వుకా = నవ్వునట్లు, చెనకుకా = స్పృశించునో, మధుకైటభారి మణుడి = మధుకైటభులను రాక్షసులకు శత్రువగు విష్ణునకుమరియ్యు, కళిల=హావక, కళిలయొక్క, వెలవగువాడు = స్థానమైనవాడు, చుక్కలతేడు = నక్షత్రనామము, మిసిమిపరసీమ:—మిసిమి = కాంకి, పరసీమ = ఎమ్మడగు పొలి మేఱయైనవాడు, వలరాజుమేనమామ = మన్మథునికిమాతులుండగువాడు, వేవెలుంగులదొర = సహస్ర కిరణములుగలదొరయగుసూర్యునియొక్క, జోడు = ఉద్దియగువాడు, రేవెలుంగు = రాత్రియందు బ్రకాశించెడువాడగు, అతడు = ఆచంద్రుడు, పొగడొండుకా = నుతంపడడుచు.

తా. కృష్ణదేవరాయల వంశంబునకు మూలంబగు చంద్రుడు పాలసముద్రంబునం బుట్టినాడనియును, శివుని జటాజూట మలంకరించి నాడనియును, సమస్త దేవతలకు, దున్నక, చల్లక, కోయక, నుటుక, కాలనిర్ణయములేక, అచిటి తొడిగెడు సుకర మగు నాహారమైన వాడనియు, (మహాపకారియనుట). లేనకిరణములచేత గలువతీగ యను కన్యకను నవ్వు జేయు ననుట వలన మహా రసీకు డనియును, విష్ణునకు మణుడి యనుట వలన మిక్కిలి యాభిజాత్యము గల వా డనియును, కళానిధి యనుట వలన గాంతిమంతు డనియును, చుక్కలతేడు డనుట వలన రాజ్యవరిపాలన శీలు డని యును, మిసిమిపరసీమ, వలరాజుమేనమామ, యనుట వలన లావ్యా సౌందర్యాది గూఢములు గల వా డనియును, నూర్జ్వలముండనుటవలన బ్రహ్మగుణము గలవాడనియును, రే వెలుంగనుట వలన స్వయంప్రకాశుం డనియును భావము.

లే. ఆ సుధాధామ విశ్వ మహాంబు రా?

తబ్బు మీఱంగ నందనుండునయ మయ్యె

వేద వేదాంగ శాస్త్రాంగ విదవాఁ

నాల్గి తొలగించునెడలెనె యనుడు.

ఆముక్తమాల్యద, సవాద్యభాగ్యసము. అం.

టీక. ఆ = అల్ల, సుభాధాను = చంద్రునియొక్క, విభజన = పంపదయనెడు, సుహంబురాశికి = మహాసముద్రమునకు, ఉబ్బుమీఁది = సంతోషముతిశయించుచున్నగా, సంసుండు = విమారుడగు, వేద = వేదములయొక్కయు, వేదాంగ = వేదముల కవయనములగుఁజెడులయొక్కయు, శాస్త్ర = విద్యాసాధిశాస్త్రములయొక్కయు, లోక = అర్థములయొక్క, విశద = స్వచ్ఛమగు, వాసనా = సంస్కారముచేతను, అత్తి = పొందఁబడిన, ధిక్షణ = బుద్ధియొక్క, భుంధదండైశ = భారవాపాయగు, బుధుడు = బుద్ధుగఁజూపు, ఉదయమయ్యెన్ = జనించెను.

తా. బుధుడు చంద్రునకుఁ దనముండై సమస్తవేశాస్త్రముల యర్థబుఁట తన్మగఁజేరినీకొనియె ననుట.

కం. వానికిఁ బూజించుచుండ న్ర, బ్ధా నిధి జనియించె సింహ సదృశుఁడు తద్బా
జానికి నాయువు రెనయుం, డాచ్యపతికిఁ దనముండై యయాతి జనించెన్. ౨౧.

టీక. వానికి = అబుధునకు, ప్రబ్ధానిధి = మతిమంతుఁడు, సింహసదృశుఁడు = సింహసహకరవిక్రముడగు, పురూరవుఁడు = పురూరవుడనుచక్రవర్తి, 'జనియించెన్' = ఉదయించెను. తద్బాజానికి = అపురూరవిక్రవర్తికి, తనయుండు = సుతుఁడు, ఆ యయాతి = ఆయువను పేరుగలరాజు, అన్యపతికి = ఆయామననరాజునకు, యయాతి = యయాతియనుమహారాజు, తనయుండై = నందనుడై, జనించెన్ = జన్మ మొందెను.

తా. బుధునకుఁ బూజించుచుండును, బురూరవునకు నాయువును, నాయువునకు యయాతియు సుతులై పాదమే రని భావము.

కం. ఆరేనికి యను దుర్వసు లను, సుతు లుద్భవముది రహిత హాదములు కల్గ
స్వేదములు వారిలో వి, శతశ్చ నహించె దుర్వసుఁడు గుః నిధియై. ౨౨.

టీక. ఆరేనికి = ఆయుధముహాధాని, యనుదుర్వసులగుసుతులు = యనువు దుర్వసుఁడు అను తనయులు, ఆహితహాదములు = ఆహిత = శత్రువులను, హాదములు = మర్దించువారు, కళానిర్వహములు = కళా = విద్యలతోడను, అనిర్వహములొప్పు మతులు = బుద్ధిగలవారు, ఉద్భవమందిరి = పుట్టిరి. వారిలో = ఆయుదుర్వసులలోను, శతశ్చ = సుగుణధావనై, విశేష = హించెన్ = ప్రశంసించుచుండెను.

తా. ఆయుధానికి యనుదుర్వసులగు నిర్వహుల తనములు గలిగి తనియును, వారిలో ముందు పుట్టిరి యందుల నెఱిగింపము.

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ౧౦

తే. వాని వంశంబు తుళువనాస్వవాయ ఘయ్యై
 సంఘం బెక్కండ్రు నృపు లుదయంబు నొంది
 నిఖిల భువనాభివృద్ధ నిర్ణీదకీర్తి
 సద్ధికు లైరి తదీయాస్వయమునఁ బుట్టి.

టీక. 'వాని' = ఆమర్వసునియొక్క, వంశంబు = కులము, తుళువనాస్వవాయను యొక్క = తుళువనలయొక్క. ఆందు = అతలమందు, పెక్కండ్రు = అనేకులగు, నృపులు = రాజులు, ఉదయంబునొంది = జవించి, నిఖిల = సమస్తములను, భువన = భూకములందు, అభివృద్ధి = నిండిపడబడిన, నిర్ణీద = ప్రకాశింపెడు, కీర్తి = కీర్తి చేతను, అధికులైరి = అధికమునువహించిరి. తదీయాస్వయమునః = తదీయ = ఆరాజుల సంబంధియగు, అస్వయమున = వంశంబునందు, పుట్టి = జననమంది. ఇది ముందరి సద్యమున కన్వయము.

తా. సులభము.

సహస్రగర్. ఘనుడై తిమ్మతీశాగ్రణి శర కమర గ్రావ సుఘాత వాతా
 శనరాడాశాంతదంతి స్థవిర కిరుల జంఝాటము ల్లాన్చి యిమ్మే
 దిని దోర్దం డైక పీరి నిరము పఱచి కీర్తి ద్యుతు లోదశిం బ
 ర్వ నరాతు ల్నమ్రులై పార్వములఁ గొలువఁ దీవ్రప్రతాపంబుజూపెన్

టీక. అమతీశాగ్రణి = తిమ్మభూపాలశ్రేష్ఠుఁడు, ఘనుడై = అధికుడై, శర = గూఢవిప్రియ్యై పయగు, కమర = కూర్చుండుకొనియు, గ్రావ = పర్వతములయొక్క, సంఘాత = సమూహముయొక్కయు, వాతాశనరాట్ = వాత = వాయువే, ఆశన = అహరిముగాఁగలసర్పములయొక్క, రాట్ = రాజైన శ్రేష్ఠునియొక్కయు, ఆశాంత దంతి = ఆశాంత = దిగంతములయందలి, దంతి = గజములయొక్కయు, స్థవిర = మోదయిన, కిరి = అరివరాహముయొక్క, (శరశబ్దము మొదలుగాఁ గిరిశబ్దమువఱకు ధ్వనిచూస మగుటవలన నంతమందలి కిరిశబ్దము బహువిచనాంతమైనది). జంఝాటముల్ = జంఝాటములను, మాన్చి = వదలించి, ఇమ్మేనిని = ఈభూమినీ, దోర్దం డైక పీరి = దోర్దం డ = తనభూతాదండమనియెడు, ఏక = ముఖ్యమగు, పీరి = పీరిమందు, తరముపఱచి = పీరిముగాలిలిపి, కీర్తిద్యుతుల్ = యాకాంతులు, రోదశిం = భూమ్యాకాశములందు, పర్వ = వ్యాపింపఁగా, అరాతులు = శత్రువులు, సమ్రులై = తగ్గినవారై, పార్వములఁగొలువఁ = చెంతలఁజేరిసేవింపఁగా, తీవ్రప్రతాపంబు = తీక్షణమగుశక్తియును, దూపెన్ = కనుపఱచెను.

తా. అనిశమువందు పుట్టి సుముసమున తెలులదే రాయఁడు మున్న భూమిని భి

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

కించుమున్న యాదికూర్చి, సప్తకులపర్వత, శేష, దిగ్గజాధి వరాహములయందు పరుస
గా గలిగిన శత్రుకాఠిన్యవాతాశనత్వదూరనివాసిత్వవృద్ధత్వములను దొంగముల జూచ
యట్టి కమరాచులతోడి తొడుసు భూమికి లేకుండ దానే తన భుజంబున భరియించి
శత్రువులు నన్నులే తన్ను సేవించుచుండ దన కీర్తిప్రతాపములు భూమ్యంతరిక్షంబుల
యందు వ్యాపింప జేసి భూమి కధిక పౌఖ్యము గలుగ జేసె నని భావము.

కం. వితరణ ఖని యు తిను, క్షీతిపగ్రామణికి దేవకీదేవికి న

చితమూర్తి యీశ్వరిప్రభుఁ, ఉతి పుణ్యుఁడు పుట్టె సజ్జ నావన పరుఁడె.

టీక. వితరణఖని = దాననిధియగు, అత్తిమక్ష్మితిపగ్రామణికి = అల్ల తిమ్మభూ
పౌఖ్యశ్రేష్ఠునకు, దేవకీదేవికి = దేవకీదేవి యను నతని భార్యకును, అంచితమూ రి
గృంగారాకారముగల, అతిపుణ్యుఁడు = మిక్కిలిపుణ్యముగల, ఈశ్వరప్రభుఁడు
ఈశ్వరదేవరాయఁడు, సజ్జనావనపరుఁడె = సాధుజనసంరక్షణశ్రద్ధగలవాఁడై, పుట్టె
నించె.

తా. తిమదూపాలునకును దేవకీదేవముకు నీశ్వరదేవరాయలు పుట్టె నని భావము

బల మద మత్త దుష్ట పుర భంజనుడై పరిపాలి తార్యుడై

యిల పయి దోంటి యీశ్వరుడై యీశ్వరుడై జనియింపె రూపతెక్క

జలరుహ శైతలం దొఱగి శైల వనంబుల భీత చిత్తు లై

మలఁగెడు శత్రు భూవరుల మేనుల దాలిన మన దాంకముల్.

టీక. బల = బలముచేతను, మద = గర్వముచేతను, మ త = మదమన, దుష్ట =
దురాత్ములైన శత్రువులయొక్కయు, రాక్షసులయొక్కయు, పుర = పట్టణములను శ్రీ
పురములను, భంజనుడై = భంగపఱచువాడై, పరిపాలిత = సంరక్షణముచేయబడిన.
తార్యుడై = పెద్దలుగలవాడై, పార్వతీగలవాడై, తొంటియీశ్వరుడై = ఈశ్వరు
యీశ్వరుడై, (అనఁగా శివుడై), ఇలపయి = భూమిమీఠను, ఈశ్వరుడై = ఈ
శ్వరరాజై, జనియింపక = పుట్టఁగా, జలరుహ నృపతి = న్రిలను, తొఱగి = వీ
డిచి, శైలవనంబులక = పర్వతారణ్యములయందు, భీతచిత్తులై = భయపడినమునుసు
గలవారై, మలఁగెడు = సంఘరించెడు, శత్రుభూవరులు = శత్రురాజులు. మును
లక = దేహములందు, తాల్చిన = ధరించిన, మన దాంకములు = మదనలాంఛన
ములు, రూపతెక్క = రూపుమాసెను.

తా. అనఁగా వా యీశ్వరరాజు శత్రువు లలని దాడక నిలువరి జాలక (వియం
రాండ్డైన స్త్రీలను విడిచి కొండల యందు నడవుల యందును భయము పడుచు దరు

ఆముక్తమాల్యద, సహ్యాభ్యాసము. ౮౭

మైన తన కీర్తి దిగంతములయందు వ్యాపించుచుండఁ గాఁ బాపము లడఁగి పోవునట్లు భూమిని బాలించె నని భావము.

సీ. అంభోధి వసన విశ్వంభరా వలయంబుఁ దన బాహుపురి మరకతముఁ జేసె
గరుబంత నిఖిల రాణికిరంబుఁ జరణ మంజీరంబు సాల భంజికలఁ జేసె
మహనీయ నిజ వినిర్మల యశస్సుగనెక్కి గగనంబుఁ గలహంసకంబుఁ జేసె
నశ్రాంత విశ్రాంత నాసార లక్ష్మీకిఁ గవికదంబముఁ జాతకములఁ జేసె
నతి శిత కృపాణ కృత్త మత్తారి వీర, మండలేశ సమండల మకుట నూత్న
మస్త మాల్క పరంపరామండనార్చి, తేశ్వ రుండగు నారసింహేశ్వరుండు,

టీక. అతిశిత = మిక్కిలివాఁడియగు, కృపాణ = ఖడ్గముచేతను, కృత్త = న
అకలుడిన, మత్త = మదించిన, అరివీర = శత్రులందువీరులగు, మండలేశ = రాజుల
యొక్క, సమండలమకుట = కుండలకీరీటుములతోఁగూడిన, నూత్న = నూతనముల
యిన, మస్త = శిరస్సులనియెడు, మాల్క = విరిసరములయొక్క, పరంపరా = స
మూహముచేతనుగలిగిన, మండన = అలంకారముచేతను, అర్చిత = పూజింపఁబడిన,
ఈశ్వరుండు = సర్వేశ్వరుండుగలిగినవాడు, అగు = అయినట్టి, నారసింహేశ్వరుండు =
నరసింహదేవరాయఁడు, అంభోధి = సముద్రము, వసన = వస్త్రముగాఁగల, విశ్వం
భరా = భూమియొక్క, వలయంబు = వర్తులాకారమును, తన = తనయొక్క,
బాహుపురి = కేయూరమందు, మరకతముఁజేసె = మరకతమణినిఁజేసెను.
కుష్ = దిక్కులయొక్క, అంత = చైతంగులయందలి, నిఖిల = సమస్తమయిన,
రాట్ = రాజులయొక్క, నికరంబు = సమూహమును, చరణమంజీరంబు = చ
రణ = పాదముయొక్క, మంజీరంబు = గండపెండెరముయొక్క, నాలభంజంబు
జేసె = ప్రతిమలఁజేసె, మహనీయ = అధికమైయున్న, నిజ = స్వకీయమయిన,
వినిర్మల = మిక్కిలిశుభ్రమగు, యశః = కీర్తియనియెడు, సరసికి = సరస్సునకు, గగ
నంబు = ఆకాశమును, కలహంసకంబుఁజేసె = హంసవిశేషమునుఁజేసెను. ఆ
శ్రాంత = విడుమరలేని, విశ్రాంత = వితరణమనియెడు, అసార = ధారాంసపాతి
ముయొక్క, లక్ష్మీకి = సమృద్ధికి, కవికదంబము = కవీశ్వరసమూహమును, చాతక
ములఁజేసె = చాతకపక్షులనుజేసెను.

తా. నరసింహరాయలు యుద్ధరంగమందు బహిరంగముగా నెదిరించిన శత్రువీ
రుల తలలు మకుట కుండలంబుల తోడఁ గూడఁ దన ఖడ్గంబున భండించి, అట్టి శిరం
బులన విరుల సరములచేఁ గఱకంతుండు కపాలమాలాధరుండు గనుక నతని నభంగిం
చుచు జతుసముదముదితరూపలయంబు సనాయాసంభుగి పహించి పాలించుచు

ఆముక్తమాల్యద, నవ్యాభ్యాసము. ఆ-౧

భస్త్ర దేశాధీశ్వరులచే మొక్కులు గైకొనుచు భూమ్యంతరిక్షంబులయందుఁ దన
మశంబు నింది యెల్లప్పు డెంతెగని దానంబులచేతఁ గవీశ్వరులకుఁ దృప్తి సేయుచుం
డెనని భావము.

లే.గీ. ఆ నృసింహప్రభుఁడు దిప్పొగబ వలన
నాగమాంబిక వలన నందసులఁ గాంచె
వీర నరసింహరాయ భూ విభుని నచ్యు
తాయతాంశజు శ్రీకృష్ణరాయ నిన్ను.

టీక. ఆనృసింహప్రభుఁడు = ఆనరసింహదేవరాయఁడు, తిప్పొంబవలన = తిప్పేష్ట
వలన, వీరనరసింహరాయభూవిభుని = వీరనరసింహరాయలను, నాగమాంబికవలన =
నాగమ్మవలన, అచ్యుతాయతాంశజుః = అచ్యుత = శ్రీకృష్ణునియొక్క, ఆయత = పూర్ణ
మగు, అంశ = కళచేతను, జు = పుట్టినట్టి, నిన్ను = నిన్నును, నందసులఁ = పుత్తు
లనుగాను, కాంచె = పడసెక, శ్రీకృష్ణరాయ = కృష్ణదేవరాయా యని సంబోధనము.

తా. ఆ నరసింహరాయలకు భార్యలగు తిప్పమ్మ, నాగమ్మ యను వారిలోఁ దిప్ప
మ్మకు వీరనృసింహరాయలును, నాగమ్మకు కృష్ణాంశ సంభూతుఁడగు కృష్ణదేవరాయలును
సుతులై కలిగిరని భావము.

కం. వీర నృసింహుఁడు నిజ భుజ, దారుణ కరవాల పరుష ధారాహతః కి
రారియగుచు నేకాతప, వారణముగ నేలె ధర వవారణ మహిమకా. . ౩౨.

టీక. వీరనృసింహుఁడు = వీరనరసింహరాయఁడు, నిజ = స్వకీయమును, భుజ =
భుజమందు, దారుణ = భయంకరమైన, కరవాల = ఖడ్గముయొక్క, పరుష = క
ఠోరమును, ధార = అంచుచేతను, హత = సంహరింపబడిన, వీర = వీరత్వమునను
యగుచు = శత్రువులుగలవాఁడగుచు, అవారణమహిమకాః = అవారణ = అప్రతిహత
మైన, మహిమకా = మహత్త్వముచేతను, ధరకా = భూమిని, ఏకాతపవారణముః
గకా = ఏకచ్ఛత్రముగలుగునట్లుగా, ఏలకా = పాలించెను.

తా. వీరనరసింహరాయఁడు తనఖడ్గముచేత నెదురించిన వీర రిపుల నఱక య
డ్డము లేని విజృంభణముచేత నేకఛత్రాధిపతియై భూమిఁ బాలించె నని భావము.

కం. ఆ విభు ననంతరంబ ధ, రాంబయముఁ బూని తీవు రిహిమైఁ దిరుమ
ద్దేవియును శన్నవూర్ణా, దేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవేభులుఁగాక

టీక. ఆవిభు = ఆవీరనృసింహరాయలయొక్క, అనంతరంబు = తరువాతను

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆంధ్ర

చుటపట్టినిభక్తిమహాగమము). ఈవు=నీవు, తిరుమలదేవీదేవు-తిరుమలయవ్యయ, ఆన్న
 తూర్ణాదేవి ముక్త = అన్నపూర్ణమ్మయి, కి ఘల్లములులు - కి మలములంటినిం గనివంట
 ముఖముగలవారు. దేవేరులుగాఁ = పట్టపు దేవులుగాఁగా, భావలముముక్త = భూవల
 యమును, హిమైక్త = ఒప్పదముచేయు, పూరితివి = సహించితివి.

తా. శ్రోత్రుడగు నాన్మనీంహరాణలపిప్లటఁ గప్పి దేవరాయలు భూభామును
 సహించె ననియును, దిరుమలదేవి, యన్నపూర్ణాదేవి, యరవికిఁ పట్టపు దేవులనియును
 భావము.

సీ. తొల్లఁగైదు ధూమకెతుఁ డభజులకు నశివృష్టి దొప్పి శయంబు వాసెఁ
 గ్గంటకాగమభీతి గడచె సుకృత భూమి పృథ్విటకంజెల్ల నెత్తు వడియె
 మాసె నసున్నాత్మ మరు భూములందును నెల మూడు వాచుల పంజర గురి
 నాబాల గోపాల మధల సక్రమమును నానందమును మన్ని. నరక యిల్లె
 లల కెల్లరు గడు రాసు రాజ్య మయ్యెఁ
 జారు చక్రార్థయ్యావ్వనినానిసింహ
 భూ విభుని కృష్ణరాయ యభ్యుదయ మొంది
 పంపుతో నీవు ధాత్రుఁ బాలింపఁగావు.

టీక. చారుసత్వాధ్యః-చారు = ఒప్పదమగు, సత్వ = సాన్మగని ముచును
 బలముచును, ఆధ్య = సురుచుడైనవాఁడా, ఈశ్వర నానీంహరాభ్యు = ఈశ్వర
 రాయలపుత్రుడగు నానీంహరాయల రెనయుడగు, కృష్ణరాయ = కృష్ణదేవరాయ,
 నీవు, ఆభ్యుదయమొంది = శ్రేయస్సునుజేంది, ధాత్రీక్ = భూమిని పాలింపఁ
 గాను = పాలిండునుడఁగా, (భావలత్వగుప్తము), జనులకుఁ ప్రజలకు, ధూమకేతు =
 తోడి మక్కలై నైన, తోడ = గుర్బియును, తొల్లఁగెను = లేదాయెను. ఆశివృష్టి
 దోషభయంబువాసెక్ = అధిక విష్ణుదోషములనవెఱపుచునెను. కింటకి = తొల్ల
 వైరిరాజులయొక్క, ఆగమ = రాకనలని, భీతి శయము, కడచెక్ = అతికిమించెను.
 ఉక్తత = గర్వింపిన, భూమిభృక్ = తాదాతయొక్క, కిటంబెల్ల = రాజ్యమెల్లను,
 ఎత్తుకడియెక్ = పరిహారమయ్యెను ఆసు = పాపములయొక్క, స్థూత్త = శు
 యము, మాసెక్ = కూపునెడియెను. మరుభూములందును = నీల భూములందును,
 నెలమూడువాచులు = నెలమూడవనెలవారు, పంజర = పంజరమునందు, పంజర =
 పంజరము. (మరుభూములందును అన్న సముద్రమునందును రావర్యములను పంజరము
 ములందు నైతిమ పరిచయలయొక్క మునుమునునట). అరవిగిరాలను = అ
 లుగు, గోపాలమునందుగా, - భల = పంజరముల, క = పంజరమునందు, క

ఆముక్తమాల్యద, నవ్యాఖ్యానము. ౪౧.

మాడెములు వేల్పు నొడ్డాణి మసి యొసర్చు

కటకపురం గాల్చె గజరాజు గలగి సఱు

దోక చిచ్చున నొర నీనుపగాహ

ఖేల దుగ్రప్రతాపాన్ని కృష్ణరాహు.

టీక. కృష్ణరాయ = కృష్ణరాయపూపాలా, నీ = నీయొక్క, గజరాజు = ప్రశంసకన్యముగాయట్లు, ఖేలత్ = ప్రేడించుచున్న, ఉగ్ర = తీక్షణము, ప్రతాప = ప్రతాపచునియెడి, అగ్ని = నిప్పు, తోకచిచ్చున = దీప్తినహ్నిజ్వాలయొన్నట్లు, తొలుదొల్త = ప్రప్రథమము, ఉదయాదితిలక్ = ఉదయగిరిదుర్గమునియెడుచెకముకిరాసిన, తాకి = స్పృశించి, తీండించు = జ్వలించెడు, అసి = భుజమునియెడు, లోహమున = అగ్నిజ్వలనకారణమునయొత్పత్తియందు, వెచ్చనై = వేడిమిగలదియై, జనించెత్ = అయిదించెను. (శిఖిముఖశిలయును లోహపుత్రకయు నొరసినప్పుడు నిప్పు పుట్టుచునుట). మఱి = పిచ్చుట, కొంపవీడు = కొంపవీడుదుర్గమును, ఎక్కి = ఆరోహించి, మాత్కొని = ప్రతఘటించి, నలియె = నలగియున్న, కల = అప్రసన్నుడగు, కరవాపాత్రు = కి నవాపాత్రుడవువానిని, (నలియె = నలగిన, కననాపాత్రు = కి నవాపాత్రుడవుకనవును), అంటి = తాకి, డాడెత్ = పొగసెను. (అనిప్పు నలగినకనవునై పడినప్పుడు డాడెనుట). ఆట = ఆచ్చుట, సాగి = వెడిలి, బుల్లొయడ = జమ్మిలోయయనుప్రదేశముప్రవేశించి, (జమ్మిచెట్లగలబోటీయలోడును), వేగి = వేగినాడు. దహించెత్ = కాల్చెను. వేగి = ప్రకాశించి, (కాల్చెనుట). తోనెత్ = తోననీమను, బిట్టు = కఠినముగాని, ఏచ్చ = కాల్చి, కొట్టానదగిలె = ఘోర్భూతమునదేశమందంటుకొనియెను. (జమ్మిచెట్లుగాల్చి యాయగ్ని కొట్టచునకా కాలగావున దాని నంటికొనెనుట). కి నకిరి = కనకదుర్గముయొక్క, స్ఫూర్తి = ఆకృత్యమును, కడచె = కఠినిజేసిక. (అగ్నివలన బంగారముగఱగు ననుట). గొతమిగ్రాదెత్ = గోదావరినిదవంపజేసెను. (అగ్నివలన బలంబు దప్తములగుననుట). అవలత్ = అనంతమందు, ఆపాట్నాగి = వ్యాపారు అను ప్రదేశమందు, రిపులుకొనియెత్ = ప్రజ్వలించెను. (అగ్నిపొట్టుమించుపడినప్పుడు రిగులు కొనుననుట). మాడెములు వేల్పు = మాడెములనియెడుమన్నె పుదేకములుగ్రాల్చెత్, ఒడ్డాణి = ఒడ్డరిదేశమును, మసియొచ్చుత్ = భస్మసాత్కృతముగఱపించెను. కటకపురం = కటకమునుపట్టామును, గజరాజు = గజపతి, కలగి = కలఁతడ, పడక = పలాయించుడుగాఁగా, కాల్చెత్ = కఠినిజేసె. కటకపురం = కటకపురమందు, గజరాజు = గజపతి, కలగి = కలఁతడ, పడక = పలాయించుడుగాఁగా, కాల్చెత్ = కఠినిజేసె.

తా. కృష్ణదేవరాయలప్రతాపము ప్రభుత్వము దురుదయగిరినుగ్గ మాక్రమించి పిష్టులఁ గొండవీటిదుర్గము మీఁది కేఁగి కసవాపాత్రుని సంహరించి అచ్చట వెడలి జమ్మిలూయ మీఁదనేఁగి వేఁగి దేశము నాక్రమించి కోన నీమఁ గైకొని కొట్టముచుగ్రహించి కనక దుర్గమును బాడు జేసి గోదావరిని దపింపించి పొట్టునూర వ్యాపించి మన్నెపు దేశము లాక్రమించి యోధగ్రదేశము జయించి గజపతి భయంపడి పఱచునట్లు కటకపురి నాక్రమించె ననియును, ఆ ప్రతాప మగ్నిపఠే నుండెననుటవలన నయ్యన్ని యుదయగిరి యను చెకముకి శిలఁ దాఁకి కత్తి యనెడు చెరుముకి కత్తియందుఁ దొలుతఁ బుట్టి కొండవీఁ డును కొండయొక్క నలియెన కసవాపాత్రుఁడను కసవునంటితాఁజుకొని జమ్మిచెట్ల మీఁద వేఁగిచెట్లమీఁదఁ బడి దహించి కొట్ట మంటుకొని కనక దుర్గమును కనకమును గఱఁగఁ జేసి గోదావరిలోని యుదకములు గ్రాఁగఁ జేసి పొట్టునూ రను పొట్టు మీఁదఁ బ్రజ్వరిల్లి యారల కటకపురి యను కొండ దరియందుఁ జేరి యచ్చట నివసించుచున్న యేయగు పారి పోవు నట్లు ప్రదేశము దహించె నని యచ్చట చచ్చట నుండెడు శబ్దముల వలన రూపకాలంకారమును, ధ్వన్యలంకారమును, వోచుచున్నది.

ఉ. చిత్రము కృష్ణరాయచృపశేఖర నీదగు ధాటి కోడి ను
ర్విర్ర నిలిప కామిసుల వాఙ్మఁ గాఁపులు వోచు రుత్కల
క్షుత్రయపాత్రులెల్లఁ గసుగందని మేనులఁ దొంటిపెద్ద లే
నూత్రముఁ బన్ని నారో బలనూదను వీఁటికిఁగొండవీటికిఁ.

టీక. కృష్ణరాయచృపశేఖర = ఓకృష్ణరాయభూపాలశ్రేష్ఠుఁడా, నీదగు = నీ సంబంధయగు, ధాటికి = బౌద్ధత్యముచేత, (ఇది విభక్తివ్యత్యయము). ఓడి = హతులైరి. సర్వర = అన్ని దేశములరాజులు, నిలింపకామిసులవాఙ్మఁ=అప్పరస్త్రిలవాడు, కాపులువోచు = కాఁపురాలేగచురు. నీదగు = నీసంబంధియగు, ధాటికి = దాడి పెట్టుటకు, ఓడి = ధయంపడి, ఉత్కల = ఓధగ్రదేశమందలి, క్షుత్రయపాత్రులెల్ల = పాత్రనామభేదములగురాజులందఱును, కసుగందని=లేతఱికమునెడనియట్టి, (కసువు చేతఁగందని యని మఱియొకయర్థము). మేనులఁ = శరీరములచేతను, నిలింపకామిసుల = చేతతాస్త్రియొక్క, వాఙ్మఁ = పట్టణమునకు, కాపులువోచురు=కాపురము వేగచురు. తొంటిపెద్దలు = పూర్వపుఁబెద్దలు, ఎలనూదనువీఁటికిఁ = ఇంద్రపట్టణ మగుస్వర్గమునకును, కొండవీటికిఁ = కొండవీడుపట్టణమునకు, ఏనూత్రముఁ = ఎట్టి నూత్రమును, పన్ని నారో = కల్పించినవారో, చిత్రము = అచ్చర్యము.

తా. కృష్ణరాయచృపశేఖరా నీవు దాడి వెడలి నప్పుడుత్కలదేశపు రాజులు భయపడి గఱచిట్లని శరీరములతోడఁ దేతతాస్త్రిలున్న పట్టణమునకు గాపురములు వోయెచురు ; స్వర్గమునకును, గొండవీటికిని బూర్వపుఁబెద్దలేమనూత్రముఁబన్ని రోకదా!

ఇదిచిత్రమనఁగా లోకములో కలదిగి మరలకొనినది గనుక కలముల వలన తొలుత
గాయముల తోడి చిరము లిచ్చుట విడిచిన వారికే విరస్యము గలుగుఁ గాక పోక
తెలుసున బడిచిన వారికి స్వస్థ సౌఖ్య మెట్లుబుచ్చును, చురచి స్వస్థ మెట్లు గల్గునని
శంక రాఁగా గృష్ణదేవరాయల దాడి విన్న మాత్రముననే ఉర్రు-లవెళ్ళులగు రాము
పూరి గాచి గాయ పండని దేహముతోఁ గొంపవీడు చెలి రాజమహేంద్రవరమును
సమీపమందలికి రాచిచ్చిలపల్లెకుఁగావులఁగా బోదు రని భావము. కనుక గొట్టె
వారినిగొట్టఁగూడదనియుద్ధర్మము. నిలింపకము, 'స్వాన్ని లింపకరాత్రు' యనియి,
'నిలింపాదేవత' అనియున్న నిఘంటువులవలన దేవతాగతి మును, గిరాతాగతి మవుటం
జేసి యార్జును మ్మీదను లలసూదను వీడను శబ్దము మీదను స్తోత్రము కలిగి యుట్ట గు
గ్గము వచ్చునట్లు చిమత్కరింపఁజేయెను. ఇటు ఎలనూదను వీడఁగా ననురాగము
మరి కొంపఁజెందురు.

ఉ. కూర్చున్ స్వస్థరాయ స్థాప నుండఁ చేరె కలింగ రాత్రుల
స్త్రీ కమళీ లలామ నిను మిన్నలు ముట్టిన మోహనాలతో
గాలి మట్ల లక్ష్మీ గను గిందల వేడుకఁ స్వస్థరాయ నిం
జేరు కాక వాని నెడఁ జెందునె సోదరుఁ డైచి కురులక. పం.

టక. క్లిష్టరాయస్వపనుజర = క్లిష్టరాయభూపాలశ్రేష్ఠుఁడనా, కలింగ రాత్రు
లక్ష్మీమణీలలామ = కలింగ దేశరాజ్యలక్ష్మీయనెడుభాలలవిన్న, కూరిమి - పెక్కి
చేరు, మిన్నలుముట్టిన = ఆకాశమంటిన, మోహనాలతో = ఎరుగులతో, (కలిం
గపరి నిజపరిచి కని భావము. మోహనాలనఁగా గిట యందలి శత్రుని రుద
సాధనము లని కొందఁ జెందురు. ఆపక్షమున - అంతకు తెచ్చి నాఁ డని భావము).
మోహనాలతో = మోహములతో, ఎరుజేరె - నిరుచింత, కాక కురులు =
అక్రిమమున సేవేతువు, లక్ష్మీ = శ్రీదేవి, క్లిష్టరాయులక = క్లిష్టరాయుల, కనుగిం
దని = వాడిపోదని, వేడుక = ప్రార్థన, చెరుకొక - వాంఛ కెకా, సోదరు
డైన = సహోదరుఁడగు, కురులక = రుద్రేవుని, వా. నెడ = చెరువచేరవలె, ,
చెందునె = చెందునా, చెందిదనట.

తా. క్లిష్టరాయ! కలింగరాజ్యలక్ష్మీ యశ్రేష్ఠులయి గొప్పపాత గాని
తాపకురులక జేరిక వాయు నేలనఁగా నా కలింగ రుద్రులక్ష్మీ యె యు నా
ఘను హిందుటం జేసి రుద్రుల వియ్యుడు క్లిష్ట నాయు - కొని లక్ష్మీ చెరువ
గాని రుద్ర సోదరులగు కురుల నాయు హిందులైన వామన గుండల వాంఛ
వను. లక్ష్మీ కలికి రుద్రదేవుడు సోదరులైన వామన గుండల వాంఛ

ఆము క్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

నీ. కచ సక్తః ఘటి కందుకము మాళి వీరకే దారంపుఁ జాగ చందంబు నొందఁ
గలయ నంగమున మర్కటకీట కృతమైన మగ్గంబు నేత్ర సంపద వహింప
ధ్వంత గవ్వార శిలా తాడితాళిక చిక్క జాగ్ర స పంకము చంద్రమై పాసంగ
తను భృశ క్రాంత వేప్తన లగ్న బహిణు హణంబు మువ్వనై చుంగై చెలఁగ
నిద్ర మేల్కొంచి సెలయేట నీడఁ గాంచి, గోప వేషంబు సెడి తొంటి భూప వేష
మగుట యర్హన మహిమఁగా నలికి యచట, చిడుచు గజరాజు నీధాటి వింధ్యవాటి.

టీక. కచ = జుట్టునందు, సక్త = తగులుకొన్న, ఘటికందుకము = పొయ్యమున
మున, మాళి = శిరస్సునందు, వీరకేదారంపు = వీరకేదారమనియెడి పేరుగల, షాగ
ఉష్ణీమముయొక్క, చందంబుక = రీతిని, ఒండక = పొందఁగా, కలయక = కలి
యనట్లు, (ఆంపటననుట). అంగమునక = శరీరమునందు, మర్కటకీట = సాలెపువ్వు
చేతను॥ ని॥ లూతాస్త్రీరస్తువాయోర్ణనాభమర్కటకౌస్సమాః॥ కృత = చేయబడిన,
మగ్గంబు = రంభుంచన, నేత్ర = చలిపెంపుఁలుయొక్క, సంపద = సంపత్తును, వ
హింపక = తాల్పగాను॥ ని॥ స్వాజ్ఞటాంశుకయోర్నేత్రమ్॥ ధ్వంతగవ్వార = చీకటి
గుహయందలి, శిలా = తాతచేరను, తాడిత = పొడువబడిన, అళిక = నొసటియందలి॥
ని॥ లలాటచుకేతగోధః॥ చిక్కణ = చుట్టమయిన, అగ్ర = రక్తముయొక్క, పంకము =
బురుడ, చంద్రమై = చెందిరమై, (సిందూరమైయుచుట). పాసంగక = ఒప్పుచుండఁగా,
తను = శరీరముయొక్క, భృశ = అధికమగు, క్రాంత = బడలికచేతనైన, వేప్తన =
పొగ్గాడుటచేతను, లగ్న = కజచుకొన్న, బహిణుహణంబు = నెమ్మిపురి, మువ్వనై
చుంగై = మాడుచుగ్గము లనఁగా నీల రక్త వీరవర్ణములు గల యుత్తరీయపుఁజెఱగై,
చెలంగక = ప్రకాశించుచుండఁగా, నిద్రమేల్కొంచి = నిద్రలేమెల్కొని, సెలయేట =
కొంపవాఁకయందు, నీడఁగాంచి = నీడఁజూచుకొని, గోపవేషంబు = తానుధరించిన
గొల్లనివేషము, చెడి = పోయి, తొంటి = పూర్వముదననున్న, భూపవేషము = తాజ
వేషము, ఆగుట = సంభవించుట, అవ్వనమహిమఁగాక = ఆననసంబంధియైనమహిమ
చేతనుగాను, (సంకించుచుట). అలికి = ధయపడి, గజరాజు = గజపతి, నీధాటిక =
నీదాడిచేరను, వింధ్యవాటి = వింధ్యపర్వత ప్రాంతమందు, అచట = తానున్న యా
ప్రదేశమున, చిడుచుక = ఁదలను.

తా. నీవు దాడి వెదలి నన్నును గజపతి భయపడి కఠింగదేశము విడిచి వింధ్య
పర్వతముననులన పోయి యచ్చట పసులఁ గాచు వాని రూపముతో నొక యరణ్య
ములోని చీకటి గుహలోఁ ద్రవ్వించి వడివడిగాఁ బోవుమింద నా గుహలో నున్న
యొక్క జాయి నొసయి వాడక. దాని నలనఁ గ్రొత్త నెత్తు రొలిక పెరుకొనియెను.
చచ్చిదేశమందు నే యాయానముచేర నినురించి మేలుకొని యానమిహమనఁ బు

ఆముక్తమాల్యద, సహ్యాభ్యాసము. ఆ-౧.

హించెడు పెలయేటి నీటిలో నీడఁ జూచుకొని తాను నిశ్చల బోవుచుండఁ గా నా గుహలో నుండెడు పాప కుబుసము జాటునకుఁ గలుచు కొనెను గావున నది యరెడు గానక భయభ్రాంతి చేత నుష్ణీషమనియును, తాను నిద్రించు నప్పుడు తగ్గుహలో నొక్క సాలె పువ్వు తన మీఁద మగ్గంపు నేత నేయఁగా నది రవ పెల్లాయనియును మున్ను చెప్పఁ బడిన నొసటి గాయము సిందూరపుఁ దిలక మనియును, అగుహలో, దాను మిక్కిలి బడలిక చేతఁ బొగ్గాడుటం జేసి చెమర్చి యున్న తన శరీర మెల్ల నంటి కొన్న నెమలిపింఛము చిత్ర వస్త్ర మనియును, భ్రమోత్సవజూసమును బొంది తాను గుహలోఁ బ్రవేశించు నప్పుడు పహించి యున్న గోపాల వేషము రూపు చెడి తొల్లింటి భూపాల వేషము వచ్చినే యిది యీశవ మాహాత్మ్యముచేతఁ గాఁబోలు నని యచి యా వేషముతో నచ్చట నిసిందుటకు నీ వలని భయముచే నిచ్చగింపక యానలఁ గదలు నని భావము.

చ. అభిరతిఁ గృష్ణరాయ విజయాంకములీవు లిఖించితాళ సరి
నిభముగఁ బొట్టునూరికడ నిల్విన కంబము సింహ భూధర
ప్రభుతిరుణార్ణకుం డిగు సురప్రకరింబు గళింగ మేదిని
విధు నవకీర్తి కజ్జలము వేమణుఁ బెట్టి పఠించు నిచ్చలుకా.

టీక. కృష్ణరాయ = కృష్ణదేవరాయా, విజయాంకములు:—విజయ = యుద్ధములు యొక్క, అంకములు = రేఖలు, ఈవు = నీవు, లిఖించి = వ్రాసి, పొట్టునూరికడ = పొట్నూరి సమీపమునందు, తాళసన్నభముగ = త్రాటిచ్చెలుపొడవునకు సమానమగుగల్గి, నిల్విన = నాటించిన, కంబము = చంద్రము, సింహభూధరప్రభు = సింహచలస్వామి యొక్క, తిరుణార్ణకుకా = బ్రహ్మాత్మమునకు, డిగు = దిగివచ్చెడు, సురప్రకరింబు = దేవసమాహము, కళింగ మేదిని విధు = కళింగదేశాధీశ్వరుండగుగజపతియొక్క, అపయశస్సనెడు, కజ్జలము = కాటుక నీరు, వేమణుకా = పలుమాణులు, పెట్టి-కెట్టి వేసి, నిచ్చలున్ = నిత్యమును, అభిరతిన్ = ఆసక్తిచేరు, పఠించున్ = చదువును.

తా. నీవు విజయాక్షరమును వ్రాయించి పొట్నూరియొద్ద నాటించిన యుద్ధము నందలి యక్షరములు లెప్పు యగపడమిం జేసి గజపతి యవకీర్తియనెడు నల్లని కెట్టి వేసి దేవతలు సింహచల స్వామి తిరుణార్ణకు వచ్చినప్పు డెల్ల మిక్కిలి యానందముచేరు జనువును రని భావము.

నీ. సకాది దివిజ మస్కరి ఫాల గోపి చందన పుండ్రవల్లికి ల్లాక నాకి
పెరిసి హాహాహూహువుల దండియల రంభ్ర వ్రెవ్వ సింగములుగాఁ బెట్టి పిడిచి

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

సప్తశత్రు వియజ్ఞుర వాలుకొలింగ సమితి ముచ్చెల కాళ్లఁ జమరి చమరి
రంభాప్రథా నాపరఃపృథూరోజకుం భంబు లెచ్చటఁ గన్నఁ బట్టి పట్టి
తిరుగు హరిపురి సురతరు సురల మరిగి, బహుళ హాళి హాళీ భరిత కల్పరిగనగర
సగర పుర వర పరిబృథ జవన యవన, పృతన భవదసి ననిఁ డెగి కృష్ణరాయ. ౪౧.

టీక. కృష్ణరాయ = కృష్ణదేవరాయ, బహుళ = దట్టమైన, హాళిహాళి = హలా
హలిచేతను, భరిత = నింపఁబడిన, కల్పరిగనగర = కల్పరిగపట్టణముయొక్కయు, సగ
రపురవరః = సగర = సగరునియొక్క, పురవర = పట్టణశ్రేష్ఠ మగు నయోధ్యయొక్క
యు, పరిబృథ = దొరలయిన, జవన = వేగముగల, యవన = తురుకలయొక్క, పృ
తన = సైన్యము, అనిక = యుద్ధమునందు, భవదసికః = భవత్ = నీయొక్క, అనిక =
ఖిణ్ణముచేతను, తెగి = ఖండింపఁబడి మృతినొంది, హరి = దేవేంద్రునియొక్క, పురి =
పట్టణమగు స్వర్గమందు, సురతరు = కల్పచృక్షములయందలి, సురల = మద్యములను,
మరిగి = అలవాటుఁజేసికొని, సనకాది = సనక సనందనాదులగు, దివిజనుస్కరి = దేవ
ముసులయొక్క॥ ని॥ భీష్మఃపరివ్రాట్కర్చుందీ పారాశర్యపినుస్కరీ॥ ఫాల = లలాట
ములయందలి, గోపించదన = మృద్విశేషముయొక్క, పుండ్రవల్లికల్ = తీరగెలవంటి
యూర్ధ్వపుండ్రములను, నాకినాకి = (అభీక్ష్యమందుద్విరుక్తి). హాహాహూహూవుల =
హాహాహూహూవులనెడుదేవగాయకులయొక్క, దండియతి = వీణలను, సెలసి = గుంజ
కొని, తంత్రి = తంతువులు, తెగివ్వ = తెగిపోవునట్లు, సింగిణలుగాక = ధనుస్సులను
వలె, తివిచితివిచి = అకర్షించియాకర్షించి, సప్తశి = సప్తమహర్షులచేతను, కృత =
చేయఁబడిన, వియజ్ఞర = ఆకాశగంగయందలి, వాలుకొలింగ = సైకతలింగముఁ
యొక్క, సమితిక = సమాహముచు, ముచ్చెలకాళ్లక = ముచ్చెలుదొడిగియున్న
కాళ్లచేతను, చమరిచమరి = తొచితొచి, రంభాప్రథాన = రంభమొదలుగాఁగల, ఆ
పరః = అచ్చరలయొక్క, పృథు = పెద్దవియగు, ఉరోజకుంభంబులు = కుంభలవంటి
గుట్టలను, ఎచ్చటఁగన్నక = ఎక్కడఁజూచినను, పట్టిపట్టి = పట్టుకొనిపట్టుకొని,
తిరుగుక = సంచరించుచు.

తా. కృష్ణరాయ అధిక కోలాహలధ్వనిగల కల్పరిగపట్టణముయొక్కయు, న
యోధ్యయొక్కయు నాకులగు తురుకల సేనాజనులు యుద్ధమునందు నీ ఖిణ్ణప్రహర
ముచేత మృతులై స్వర్గమందు జేరియును దొల్లి వారు భూమిపై నున్న పృథివీలనే య
చ్చటను గల్పచృక్ష మద్యములు పానము సేయుచును దేవ ముసుల గోపి చందన పుం
ద్రముల నాడుచు మెఱుంగదనముచేత గంధర్వుల వీణలు దాము లాగికొని విండ్లు
వంచిపల్ల వించుచును, సప్తమహాముగు లాకాశ గంగాతీరిముల జేయుచున్న సైకత
లింగముల మీపై చూపుచు, రంభ మొదలగు సైన్యముల నెట్టి గుఱుల నెట్టి పిను

అమృతమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆంధ్ర.

ను, ముస్సణ = స్మిగ్ధమగు, గుర్రు = విశాలమగు, వత్సరక = వత్సస్థలముగలవాని కిని, జంభారి = దేవేంద్రుడే, ముఖ = మొదలగువానికి, అన్యత్సూక్తి = నాథుఁ డగువానికిని, అంభోజ = కమలములవంటి, అత్తునకు = నేత్రములుగలవానికి, సామి = ఆగ్రభాగము, హాస్యత్సూక్తి = సింహపుగువానికి, (సామిత్వైర్ధైయియమరము) (చర సింహకృత్రిక లిగినవాడగుట).

తా. సులభము.

౩౦. మద్దితకాలియఫణికిగ, పద్దభదజబింబితౌచ్ఛపవనఖఘ్నణికిక
దోర్దం డశాఙ్గకిణికిఘ, కర్ద మదినమణికిదనుజకరిచరస్పణికిక

టీక. మద్దిత = మద్దింపఁజేసిన, కాలియ = కాలీయుఁడగు పేరుగల, ఫణికి = స ర్పముగలవానికి, (కాలీయుఁడగు నా గ్రేనిశిరస్సుమీఁదగ్నిష్ఠుఁడుతాండ్రమునలిపెన నుట), కపద్దభృత్, కిపద్ద = జటాబాబమును, భృత్ = కరించినకివునిచేతును, అ = బ్రహ్మదేవునిచేతును, బింబిత = ప్రతిఫలించుచేసిన, అచ్చ = పరిశుద్ధములగు, పద = పా దములయొక్క, నఖ = గోళ్లయొక్క, ఘ్నణికి = కాంతులుగలవానికి, (పంచా స్త్యుతితురాస్యలువిష్ణునిపాదములక్రమమనుకరింతురనుట), దోర్దం = దండమువంటిభు జమందలి, శాఙ్గ = శాఙ్గమును పేరుగఁగఁగనస్సుయొక్క, కిణికి = కాయలుగలవానికి (శాఙ్గ = గోదండమునొఱయుటగులనఁ గాయలుగాచినబాహుగల వాడగుట) అఘ = పాప ములసెదరు, కర్దమ = బురుదకు, దినమణికి = సూర్యుడగువానికి, (అన గానూర్యుఁడుబురుద నెండించినట్లు పాపములతోపింపఁ జేయువానికినుట), దనుజ = రిక్తములనియెఱుఁగు, కిరణ - గజ్రశ్లోములగు, స్పణికి = అంకురముగువానికి.

తా. సులభము.

౩౧. గుహపుష్కరిణితటసుక, గిహగమహాఖేటంచకప్రచందనను

ప్రహీణాంబితంపనకియా, ఐహదీర్ఘవాంగికిమింవాస్సద్వింపనకుక. ౪౨.

టీక. గుహపుష్కరిణి = కుహపుష్కరిణియొక్క, తట = దండయందు, ఘన = దట్టమగు, గిహగమహా = గుహాంతరీక్షమందు, ఐఖేట = వేడియందు, పంచకప్రచిందనమక = మాయచెందువాడగువానికిని, ప్రహీణాంబ = ప్రహ్లాదములు, తుంపు నకు = కిడుపునందుగలవానికి, అయ = శుభములను, ఆపహ = ఆపహింపఁజేసెదరు, దీర్ఘి = వాలికలగు, అపాంగి = కిడగన్నులయందు, కిమింవా = మయారసము యొక్క, స్వంగకక = జాతులవలెవానికి, (నేత్రాంతములయందుగలవానిన మునొనరించుచుండుట).

ఆము క్తమాల్యద, సన్యాభ్యాసము. ఆది.

తా. సులభము.

కం. బంధునగధాంగధారా, గంధవహస్తజ్వలచ్ఛిఖాపటలపున

స్సంభుక్షణఘృతరాహుష, లారిదోఽపృక్వప్రకీవేంకటాచలపతికిం. ౪౯.

టీక. బంధుర - భువనేన, రధాంగి = చక్రముయొక్క, ధారా = అంచు
యొక్క, గంధవహస్త = వాయుసఖుడగునగ్నిహోత్రిముయొక్క, జ్వలత్ = మం
దుమన్న, శిఖా = జ్వాలలయొక్క, పటల = సమాహమయొక్క, పునస్సంభు
క్షణ = పునస్సందానకర్తయందు, ఘృత = అభ్యవైన, రాహు = రాహువశెడు, ప
లాంధః — పలం = మాంచమే, అంధః = లశనముగాఁగలరాక్షసులియొక్క, అస్యక్ =
రక్తముయొక్క, సుతికిం = స్రావిముగల, వేంకటాచలపతికిం = వేంకటాచల
రమణునకు, ఈవేంకటాచలపతికిననువిశేషమునకు, బూరోక్తములగు పన్నంతకే
ములువిశేషములు.

తా. సుదర్శన చక్ర ధారాగ్నియందు రాక్షసులనుహోమము చేయుట శాస్త్రము
యొక్క పునస్సంధాన కర్తయందు రాహువు యొక్క కంఠ రక్త స్రావ మాజ్యమై
యుండెనని భావము.

ప. నా విన్నవింపం బూచ నాముక్తమాల్యదా మహాప్రసంగబంధునకు

గథాకిమం బెట్టి దలిన.

టీక. ఆముక్త = అనుభవించివిడుదలైన, మాల్య = విరులచోలను, దా -
ఇచ్చినమాడికుడుత్తనాంచారను నాయును కథ కిలిగి యీ ప్రసంగమునకు గదా
ప్రారంభ ములు.

తా. సులభము.

మ. లలితో ధ్యాన పరిపరాపిక శుకౌలాప శ్రీధ్యానము

ల్యలభీ నీల హరినశీ పిక శుక గానశ్రవణంబూర్పుమి

న్నలతో రాయు కుచగ్ని సౌముల నెంచు జూపె జన్మింది

విలుబుత్తారు నిలంగు బంపె నగిరోర్విరిల్ని సీమంతము.

టీక. శ్రీవిలుబుత్తారు = శ్రీవిలుబుత్తారనుపట్టము, పాంక్త్య = పాంక్త్యం
మించు, నగరి = పట్టణముగుమధురయొక్క, డర్వి - భూమికి, రత్న పీఠముపై =
మూలికి పురచాపబద్ధుడై, లలిలి = ఒప్పుచున్న, ఉద్యాన = ఎరిదోటలయొక్క, ప
రంధు = గొంట్లలొందలి, పిక = హోయబుయొక్క, శుక = విరులచేయు

ఆముక్తమాల్యద, సన్న్యాసము. ఆ-౧.

క్కము, ఆంధ్ర - పటమలయొక్క, ప్రతిధ్వనములు = ప్రతిధ్వనులు, పల్లభి = లోపలముగనీ, నీల = నీలములయొక్కయు, హరిన్ద్రణీ = గరుడపచ్చలయొక్క, ఎకి = కోయిలలయొక్కయు, శుకీ = నిలుకలయొక్కయు, స్నాన = పలుకులయొక్క, ప్రియంబు = భాగ్యవని, డ్రోప్ = చహింపజేయగా, మిన్నలతో = ఆకాముతో, థోయ = ఒడియుచుండెడు, శుభ్ర సౌధముల = ఎగురుమేడలచేతను, ఎంపంజ్ఞానక్ష = పదిక్కునఁజూచినను, చెన్నొండ = శృంగారమే, చెలంగు = ప్రకాశించును

తా. పాంశ్య దేశమందలి భూమి యనెడు సాతికి బాపట బొట్టు వోలె నొప్పుచున్న శ్రీబిల్లు బుట్టారు సమీపముననుండు నుద్యానములలోని కోయిలలు చిలుకలు గూయుచుండగా హరికామేషిలు ప్రతిధ్వనులు నేయఁగా నప్పట్టక బీభత్సలలోనేగఁడు మార్గమున తల లెత్తి చూడగా నత్యున్నతిములగు మేపలయొక్క చూరలయందు నీలములతోఁజెక్కిఁబడియున్న కోయిలలు మరకతంబులచేఁ జెక్కిఁబడిన చిలుకలన్ని గాఁడఁగా నీపక్షి లే యాధ్వనులు నేయుచున్న స్వప్నండు ననియును నావిల్లు బుట్టారులలోని ఎగురు మేడల మిన్నంటి యున్న వనియును భావము.

నులచి పయోజ కోముల మాజ్ఞి నొనఁపన పక్షరంగపుం
గలశివు టెట్టదా లాఁడుడికింబులతో నపరింజి యొడుతి
ల్లల నల వై సముద్రముఁ జలంబునఁ గెల్వగఁ దంశితింబులై
నిశ్చించె యిట్లు మాడుగు లనేకము లుల్లసీలు నుద్బంబునకా.

టిక. మలచి = వ్రేలించి, (చెక్కియుట), పయోజ = కిమలములయొక్క, కోములమాజ్ఞి = మొగలనలెను, ఒనర్చు = చేసినట్టి, పక్షరంగపుం = కెంపులయొక్క, కిలపు = కిలములనియెడు, ఎట్టదా = రక్షకంబుల, బామిడికింబులతో = శివస్త్రాములతో, (ఇచ్చటఁబక్షరంగపుంబులపుటెట్టదాలనువోటను, ను మోహితఁడననాత్రిమునలనంగణగతింబుగుకొని యునికింబెఁచరింబుననుమాన రూప మగుల్లాఁబింగువును, "సామానాధికరణేభూదంతా నాంబు గాగి మోచిస్యాత్," అనునాత్రిమునలలెలకెందెనందఱి యగుపుష్కమునకుఁదలమారు టుగాగమంబుచచ్చినట్టి), అపరింజియోడునిల్లలకొని యెగురు పక్షవిగ్గలచెతను, అల = అప్రసిద్ధముగ, కైలయంబు = ఇంద్రకాంతులు, అలంబ = ఎలముచేతను (ఇచ్చటఁబక్షియాత్రిమునలలె), కల్ప = గలగల, చంపంబులై = మైసంబులుబుడదొడిగినవై || ౧ ||
టిక. తోవుగ్గాధికీకిట ము యుమిమిశు. తెలు నయబ = అపిభిమిన్ననఁగ, ము

దుగులు = గృహములు, అనఁములు = పెక్కులు, పులింబునకా శీవిల్లుబుత్తూరి
యంగు, ఉల్లసీలుకా = ప్రకాశించును.

తా. శ్రీవిల్లుబుత్తూరియందలి గృహములు రహస్యమైన దామరశైలములవలె మలచి
యున్న కెంపుల కలకములచెడు నెఱుంగుటి శిర్షస్థానములు గలిగి అగ్రగణ్యములైన జేర్పు
బడిన యోడు బిళ్లల నెడక వచముఁ దోడిగి స్వగమందలి ఇంద్రుని మేడయగు వైజయం
తిముతో యుగము చేయుటకు సిద్ధపడి నిలిచి యున్నట్లుండు ననిభావము. యుద్ధసన్న
ధు లెఱునుట్టి సన్నుతులు రేలలకుఁ బోయి కివచములు దోడిగి కొనుట ససిదము.

నీ. పాశ్చోధిజలయుక్తి బ్రాచి షట్టి నదకా కరులనాధగుమరతతపుగరులు
కరుల దొండము సిక్కిల బలించిమింగిన హరులనాధ దొండ మొప్పుగు దద శ్చ
హరులు దాపన తాప లమర నేయగు వోయి వీరాశ్చనపకంజి నీటి వ్యాత
శ్రీలు లతాద్యుచిత్రిత శంఖచక్రముల త్నింపుడి దిక్షాబలకాంతింపఁ
దెలు పురాళి గృహశ్రీల బెండ్లయాడ, భవరాజులు గట్టి బాసికమున
దనరు మణి తోరణములతో ద్వార వితతిఁబరంగు ఖిరులు పురము త్త పట్టి నట్లు నెత్తి

టీక. పాశ్చోధి = సముద్రముయొక్క, జల = జలముయొక్క, యుక్తి = సం
యోగముచేతను, ప్రాచినట్టి = పాఠంబునట్టి, దికాకరులేనా = దిక్కుములనాగా,
తగు = తగునట్టి, మరతతపుగరులు = పచ్చలయేరుంగులును, కరులతోండముసిక్కిల =
ఏరుంగులతోండముమాత్రమునుగులునట్లు, కలించి = ఆహరించి, మింగిన = మింగినట్టి,
హరులనా = సింహములకునట్లు, తొండమొప్పుగు = తొండముచేఁబ్రకాశించుచున్న,
పద శ్చ = ఆమరకతపకారములగు, హరులు = సింహములును, తాపన = చెక్కిన, తా
పలు = సోపానములు, అమరకా = అమరుచుండగా, వీరంగువోయి = గజద్వంద్వ
ము, నీరాశ్చ = స్నానముచేయించెడు, అపరిమితినీటి = బంగారునీటియొక్క, ప్రా
తి = చిత్తిరువుయొక్క, శ్రీలు = లక్ష్మీప్రతిమలు, తత్పాద్యుః = ఆదృతిమల యుభయ
పాశ్చీయులయందు, చిత్రిత = చింపఁబడిన, శంఖచక్రముల్ = శంఖచక్రములు
ను, రిత్నింపుడిస్సెలకా = రత్నములుములగువేదలయందు, ప్రతిఫలింపఁ = ప్రతిబిం
బింపఁగా, పెం = ఎరిరములగు, పురాళి = పట్టాభరణముయొక్క, గృహశ్రీల =
గృహారంపదలయెడు స్త్రీలును, పెండ్లియాడకా = వివాహముగులు, భవరాజులు =
రెత్తురిగృహములగురాజులు, కట్టిన = కట్టికొన్న, బాసికమునకా = పట్టుభయమున
ట్లుగా, లనరు = ప్రకాశించున, మణితోరణములతో = మాణిక్యతోరణములతో
గూడిన, ద్వారవితికా = ద్వారముయొక్క, వీధులు, పురకా = శ్రీవిల్లుబు

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆంధ్ర.

త్రూటయంగు, సూత్రపట్టినట్లు = సూత్రముపట్టినట్లుగా, పరగుక = ఒప్పును. (సూత్రపట్టినట్లున న్నోట).

శ్లో॥ అదంతపాదేశద్వేదపత్త్యచైదింకులోపకా. వనకస్సాతక థతొక్కచిత్తుకేవిసమ
తే॥ అనియధర్వణాచార్యనూత్రముప్రమాణము.

తా- అట్టిదిగ జము లెల్లప్పుడు సముద్రోదకముల యందేయడటలనలనఁ బ్రాచీ
జ్ఞునివన్నట్లు. తొచెడు పచ్చతాతియేనుంగులును అయేనుంగులతుండము మాత్రము గ
నఁబడుదుర దక్కిన శరీరము గాన రాకుండుటంజేసియును, నల్లతుండంబులు పచ్చతాతి
సింహముల నోళ్లలోనుండి వెడలి నట్లుండుటంజేసియును, ఏనుంగుల శరీర మెల్లను మ్రొం
గినుంగులతోమిలిచినట్లు కనుపడు సింహంబులను జేక్కిన పలుకఁజూలు వెనుకదిక్కు
నఁ బ్రకాశించు ననియును, ఇట్టిసోపానములకుఁ బ్రేరణగోడలయందలత్తీదేవి కభిషేక
ముఁజేయుచున్నట్లుపఠంజి నీటిలోఁ జిత్రింపఁ బడిన యా లక్ష్మీ ప్రతిమలును గజంబులును
లక్ష్మీప్రతిమల యుభయోపార్శ్వముల యందలి శంఖచక్రములును దిగునను రత్నమయ
వేదికలయందు నీడలు దో యుచుండఁగా బ్రతియింటి వాకిట మణితోరణములు స్రవ
ణముగా నాగ్గహ రాజంబు లితర పట్టణ స్త్రీలను వివాహముఁ జేసి కొనుటకుం
గటకొన్న బాధికములను, నట్లొప్పుననియును వీధులు వంకరలు లేక సూత్రము పట్టి క
ట్టినట్లు పరగునని భావము.

పగడపుజాయ చెందిరముఁ బ్రామిన పాండ్య విధూ కుచంబుల
న్నగు నరుణంపు భొండ్లముల నారకెండులులు వజ్రహస్తిమం
చగుపథముం జెలంగు భవనాహృత శేషిత రత్న రక్షక
భృగితరు సంతతిం బ్రథమ భార్యయిరిగిఁజుంచె వాధినాక .

టీక- పగడపుజాయ = వ్రాసుమకొంతిగల, చెందిరము = కుంకుమమును, ప్రా
మిని = అలఁచినట్టి, పాండ్యవిధూకుచంబుల = పాండ్యదేశ స్త్రీగుంబులను, నగు = ప
రివాసించుచున్న, అరుణంపు = ఎఱువగు, బొండ్లముల = పైనిపీచుఁదొలవఁబడున కొఱులుగల,
నారకెండులు = నారకేశపుమార్గములును, వజ్ర = వజ్రములచేతను, క్షుప్తిమంబగు = గ
ట్టింపబడిన, పథము = మార్గమును (పథమాంతముమీదఁ గ్రుతముసముచ్చయార్థకము)
భవనాహృత, భవన = గృహములకొఱను, ఆహృత = శ్మయముఁజేయుటవలన వానినుండి,
శేషిత = మిగిలింపఁబడిన, రత్న = రత్నములయొక్క, రక్షకు = కాపాడుటకు, వా
ధి = సమగ్రుండు, అభిగ = ఆకాశగతములగు, తరు = స్వత్ములగుమందారాదానులని
యొడు, సంతతి = సంతానమును, ప్రథమభార్య = మొదలి పెండ్లానుగుగానది.

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆగ్రహ

తూరికా = శ్రీవిల్లుబుత్తూరియందు, గిరిపుంచెనాకా = కురువయ్యల చెరువునకు, చెలంగుకా = ప్రకాశించును.

తా. శ్రీవిల్లుబుత్తూరిలో నుండెడు గృహములు రత్న హయములైనవి గావున నా గృహములకు వినియోగము కాఁగా మిగిలిన రత్నములను గాపాడెద నని రత్నాకరండ్ల గుర్రుచుండ పూటపడి యారత్నములు తీసి కొనియందుల కైరన సంతాన మగుకత్తి పృక్షయిలను పెద్దభార్యయగు గంగ న దత్తపట్నమునందు శ్శురువ రువువద్దెని యన్నట్లు సంరక్ష మెత్తెగరి యెట్లు బండ్లముల తోడి నారికేళపు ప్రమాదమును వ్యజముచేత గట్టింపబడిన రాజమాన్యము ప్రకాశించును. నారికేళములు గల్పపృక్షములం బడినప్పుడు రత్నము చెల్లరికాంతి గలిగి యుండుటం జేసి గంగానదియుం బోత వెలుంగుచున్న కథం బున నట్లు తేల్చిక్షింపం బడియెను.

క. కోరకత నారికేళత్వరహములు రత్న కట్టిమంబులఁ దొనుక ద్వారము, అయత్న కృత శృంగారంబుగ నలికి మ్రుగ్గు ఘటయించి రవకా.

టీక. ద్వారములు = వాకిళ్లు, కోరకత = సంజాతకోరకములుగల, నారికేళత్వ రహములు = పెంకాయువ్రాములు, రత్న కట్టిమంబులకా = రత్నములచేఁగట్టింపబడిన హయమయందు, అయత్న కృత = యత్నముచేతఁచేయుటచే, శృంగారంబుగకా = శృంగారముగలుగునట్లు, అలికి - గోమయలిప్తముఁజేసి, మ్రుగ్గునుడియించిరనకా = రంగవల్లి యంచునట్లు, తోఁచుకా = ప్రతిబింబించును.

తా. శ్రీవిల్లుబుత్తూరిలో నారికేళ మండఱ రత్న హయములైన గృహములయందు మొగ్గులు పచ్చరి యాకులు గల నారికేళములు ప్రతిబింబింపఁగా నా యిండ్ల వారు యత్నముచేత సింగారింపకయే శృంగారము గలుగునట్లు ఆకుల నీడ యలికినట్లును మొగ్గుల నీడ మ్రుగ్గులుపెట్టినట్లుండెనని భావము.

మ. శయ పూజాంబుజములృట్టిం బడబడం జన్మయే చాక్షాన్తుపై
దయఁదప్ప న్నరపాడి పొగడవుఁ బాదం బొప్పఁ జెంగల్వడి
గియరీ రచ్యుత మజ్జనార్థము గట్టిం గీలించి దివ్యప్రభం
ధయుగానగ్రల్పిచిదాంగర ల్నడుతు రుద్యానంబులో త్రోవలకా. ౫౬.

టీక. చెంగల్వడిగియకా = ఎఱ్ఱకలుర పూలుగలకొలనియందు, పన్నపాడి = హరిద్రాలేపపూర్వకము గాన్నానముఁజేసి, అచ్యుత = శ్రీపతియొక, సుందరము - అభిషేకముకొనుట, నీరు = శీతము, కటికా = తొంఁదియందు, కీర్తింబి = ఉచితశోని, శయ - యానమునలి, పూజాంబుజము = పూజకొఱకనకమలములు, పుట్టికా =

ఆముక్తమహాభ్యుదయ నవ్యాభ్యుదయము. ఆ-బో

శ్లో. పుటంజయంను, తడవడం = తొలపడం, పడుచుండగా, పుటంజయం = పుటంజయము, శో
 గొనుపై = లేతనడుముమీద, దయదప్పక = కృపాహీనమగుచుండగా, దీప్తిప్ర
 సంగ = ద్రావిడప్రబంధములతోడ, ముఖం = కూడికొన్న; అన్యథా = విక్రములతో, ల,
 ద్రవిడాంగనల = ద్రావిడస్త్రీలు, ఉద్యానంబు = ఎలదోటయొక్క, లోత్రోవలక =
 అంతర్భాగములయందు, పొగిడపువ్వుబాదంబు = పొవడములయొద్దనుండుముధరించి
 పుష్పాదము, ఒప్పుక = ఒప్పుచుండగా, నడుతురు = నడుతురు.

తా. పుటంజయమునకు ద్రవిడస్త్రీలు ఉద్యానంబులలోని పువ్వులను గల కొలతకు
 లోతుననుపై నీచమున నీచమున నీచమున నీచమున నీచమున నీచమున నీచమున నీచమున
 ద్రావిడస్త్రీలతో తొండమున ధరించు తమ పుష్పములయందు నాళములు గలిగి
 పూజార్థము లైన కమలములు తప్పటములనుండు దొడ్లెల్లచుండ గుచ్చ భారము చేత
 నులేతనడుము లసియాడ్చుచుండి ద్విప్రబంధాను సంధానముచేయుచు నుద్యానంబు
 లలోపలి త్రోవలయందు బాదాలధరించిన పాదములు గదల నడుచుచుండు గ
 నిగానము.

కలయ న్నీల మయంపు దల్లియొలు దాకం దేటవీ రొప్పుర
 ధ్యలకూపంబుల మీలఁ జూచి ఎత్తవ్యాసంగితులగ్రుహ
 ఖలలో నాడి గబాలన క్షుముకుల్కంఠై పడు స్థలము
 ౧౧౧ కేంద్రమున గలది పుష్పంబు చంద్రునక

టక. గ హందం = గృహలక్ష్య, ద్రావిడ = ద్రవిడస్త్రీలయొక్క, పరిచిత్తిక =
 పరిచయముచేతను, ముచ్చిలి = పంచించి, (యెచ్చరికిగ నుపంపకయనుట.) చెందాడు =
 కందుకక్రీడనలిపెడు, చందంబునక = రీతిచేతను, లయముల = పక్షివిశేషములు,
 కలయక = నిండునలుగ, నీలమయంపు = నీలమణివికారమగు, దల్లియొలుదాకం =
 బొడ్డుటొడవకును, (పైనుండెడుపెద్దయొలుయనుట). తేటనీరు = నిర్మలలోదకము,
 ఒప్పు = ఒప్పుచున్న, రధ్యలకూపంబుల = వీధులచాపులయందలి, మీలక = మీరము
 లను, చూచి = ఈక్షించి, వలభి = చూచులయందు, వ్యాసంగి = చూడియున్న, తుంగ =
 పాదపులగు, మ్రు = మృత్యుమలయొక్క, శాఖలలలోక = కొమ్మలలలోను, ఆడి = ఉం
 చరించి, గబాలనక = గబాలనుకబ్బములుగునట్లు, కంఠై = ఉండడించి, పడుక =
 దుముకును, లేమక = ముట్టలనుగ్గమించును.

తా. వీధులలోని యొలుల బావులలో దల్లియొలులలో పైకువికి యన్న తేట
 నీటిలో గనబడుచున్న చేదలను జూచుక మామడ శి వారిని గు

పెద్దపెద్ద తరు కాఖలయంగు కైక్కలాడించి యా బావులలో దమకమ లేచుచున్న
లకుముకిసిట్టలు ద్రవిడస్త్రీ పరిచయము గలిగిన గృహ లక్ష్మీ తన శరీరము గానఁ బడ
కుండఁగిహస్యము గాఁ జెందు గొట్టుచుండుఁగా చట్టి పుట్ట చెండ్లులె సుండెనని తాత్పర్యము.
లకుముకురు చేఁపల నట్టి కొనులకు నీట చుముకుట ప్రశస్తము.

మహాస్థగర. స్వ నిలిం పావాస ద త్వాన దతల మిథ స్తారతమ్యంబు లీరెం
 డును దీను గ్గాంచులమ్మకువులన యశుగం వోచునువ్యదతోనే
 శన నిచ్చ ద్వంస్వ భృందాలయ తలచిల కిల్యాణపంథాద్రలోనా
 ననజాత్వస్యందనస్యంస్వము లిఖిత నరావాప్తు దాంపత్య మొప్పక. యో

టీక. లిఖిత = చిత్రించుడిన, నర = మనుష్యవతిమలచేతను, అవాప్త = పొంద
బడిన, దాంపత్యము = మిగులముంగిల, వనజాక్షస్యంధనద్యంధ్యము(వనజాక్షీచ-వనజా
క్ష్యు-చనజాక్షీ-చనజాక్షయోర్భ్యందనేతయోర్ద్వంద్వం-భుమాన్ స్త్రీయాయను సూతే
మువలన స్త్రీవాచకమగువనజాక్షీశబ్దములు ప్రప్రాయం ౫ వాచకమగువనజాక్షశబ్దసూత్రము
శేషించుబంజేసియట్టి రూపంబునచ్చెంగవున), వనజాక్ష = శ్రీశ్రీపతులయొక్క, స్వం
దన = తేరులయొక్క, ద్వంద్వము = జోడు, స్వనిలింపావాసదత్వానదతలః-స్వ =
తమయొక్క, నిలింప = దేవాలికోటకు, అనాన = నివాసముయొక్క, దత్వ = ఇచ్చు
టయొక్కయు, అన = ఆహారముయొక్క, దతల = యిచ్చుటయొక్కయు, (ద్వం
ద్యాంతమువలన త్వము). మిథా = బండ్రింటియొక్క, తారితవ్యంబులు = తక్కు
వెక్కునలు, ఈరెండును = ఈయనవాసములలో దీనిల్లంచు = రిక్తులపొందుచున్న, అ
మాడువులన = ఆమాడుగులనే (ఆమాడుగులయందునివాసభుక్తిదానములువిస్తరించిత
వనుట), (మఱియుక్తిచిగ్గకాఁగి యనూత్రముకలిమింజేసి మాడుగులుమాడువులని
నుంగిలను). అడుగ = వేడుకొనుటకు, తోడు = కానబడుచున్న, ఉద్యత = బిడ్డ
చున్న, రత = సురతమందలి, ఉన్దేశన = కూటములగుల, నీధ = నీధలను దేయొనుట
యొక్క, ద్వంద్వ = మిథునములయొక్క, భృంద = సమాహములకు, అలయ = నివాస
స్థానములగు, తటదరులును, బిల = గూటులగుల, కళ్యాణమంథాగ్రలో = హేమాద్ర
మందరాగ్రలో, (మేరుమృగవర పర్వతములో యనుట.) కళ్యాణమనబంగారము =
మంగళమునగవర్ణముగాననాకళ్యాణమృగపర్వములగ్రీవముతోడసంబంధించిద్వంద్వంబాంత
మంగుబహుచనమగుచున్నది.) నాక్ = అనునట్లుగాను, బిష్ణుక్ = ప్రకాశించును.

తా. మానవదంష్ట్రకుల రూపములు గాఢ జెక్కఁబడిన బొమ్మలు గల లోకమిది
 "రంజుతేరులు—దేశాలకు నివాసముచ్చిన మేరు పర్వతమును సాహారముగు నవ్యుత మి
 చ్చిన మందర పర్వతమును దమరేమ పూర్వ తారతమ్యముల నడిగి తెలిసికొనఁగలయునుని

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

కచ్చి శ్రీనిల్లగుత్తూరిలో దీనులకు నివాసమును నాహరింబు లిచ్చెడు నాహముల దగ్గఱ జేరి తమ దమిలయందును గుహలయందును సురతలయందు నసుర క్తులగు సిగ్గమి ధానములతోడ నున్నవోయన్నట్లు ప్రకాశించుచున్నవిభాషము. తేరులమీఁది బొమ్మలు సిద్ధదంపతులంబోలెనున్నవి. ఈపద్యమునందు దీనులొందుననువోట మిన్నలొందునని యుఁగొందఱుసమవుచున్నట్లునాకాశమొఱుయుచున్న యమ్మాడువులనియన్వయింతురు.

సీ. సులయధ్వనిగాఁగ సాలివేయు నదల్పు యతి నైన గుండె ఝల్లనఁగలంప
సుడిసిర మొగమెత్తి చూడకుండు పరాకు కుసుమబాణులి నైనఁ గుబ్జుఁ జేయ
శ్రీకార్య పరులఁ గాంచిన లేచి మొక్కిళ్ళు- నంజలికి నింగ్రుండు నక్కొలుపుఁ గోర
హరి గృహపరఁ శంఖాకిర్ణ నమఁద్రిప్పుఁ గడిగంటి జిగి ప్రజఁ గాఁడిపాఱ
గఱఱ లుంకించి వేయఁ గొప్పవియ నలలి, కిరమున నమర్పఁ బైటలోమరుని బటువు
బిల్వక్రియఁ బట్టుకొంచులఁ బిగువుఁ జన్న, నిక్కఁ దిన్నెలఁ బాత్రములై త్రమాడు. ౧౯
టీక. సులయధ్వనిగాఁగ = కింకరిధ్వనికలగునట్లుగాను, సాలివేయు = పాచికవేసెడు, అదల్పు = అదలించుట, యతి నైన = సవ్యాసినైనను, గుండెఝల్లనఁగ = హృదయముజలపరింపఁగా, కలంపఁ = కలులముఁజేయుచుండఁగా, (ఇచ్చటసారెవ్రేయునదల్పనికొందఱుచరుగాక యదియేకారములేభాంత్యబద్ధమయ్యేనేదాని బహువచనమందు సారలలిచిల్వవలయునట్లుగాక మహాభారతంబుననడ్డసాళ్లనియు నడ్డసాసరినియుఁగ్రయోగంబుకలిమింజేసి యిచ్చటనికారయతలకారాంత్యబద్ధముగా నుండుటయే సమీచినంబు) సుడిసిరఁ = ఎదురైనప్పుడు, మొగమెత్తి = ముఖముపైకెత్తి, చూడకుండు = ఈక్షింపకుండెడు, పరాకు = గరుచందము, కుసుమబాణులి నైనఁ = పూవలలుతునైనను, కుబ్జుఁజేయఁ = నీచవిటులించేయఁగా, శ్రీకార్యపరులఁ = ధర్మవైశ్యంకర్తృపరులు, కాంచిన = చూడఁగానే, లేచి = ప్రత్యుత్తానముఁజేసి, మొక్కిళ్ళు- = మొక్కిళ్ళు-డు, అంజలి = దోసిలికై, ఇంగ్రుండు = దేవేంగ్రుండును, అక్కొలుపుఁ = అగ్గినివై-ంకర్తృమను, కోర్కె- = ఆక్షింపగా, హరిగృహపరః- = హరి = స్వామియొక్క, గృహ = ఆలయమునందలి, అసర = ఆయాములయొక్క, శంఖ = శంఖనాదముయొక్క, ఆకిర్ణ = వినుటకు, త్రిప్పు = చుగల్పెడు, కడిగంటి = నేత్రాంతములయొక్క, జిగి = బెగురు, ప్రజఁ = మాచెడువారిని, కాఁడిపాఱఁ = ఈచ్చిపోవఁగా, (అంతవాడియచట.) కఱఱు = బద్ధసాగ్లు, ఉంకించి = కప్పించి, వ్రేయఁ = వ్రేయఁగా, కొప్పవియఁ = తుఱుముచదలఁగా, అలలికిరమునఁ = రెండవహస్తముచేతను, అమర్పఁ = సరింపఁగా, పైటలోక = పైయెడలొపలను, మరుని = స్వరునియొక్క, అటువలలికియఁ = తొడిగిందనునిలిచికొని చుట్టుదిండువలెను, పక్షు

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

కంచలక్ = పట్టురవికయము, బిగువుఁజన్ను = బటువుగఁబ్బి, నిక్క-క్ = నిట్టవోడుఁగా, పాత్రములు = వేశ్యాంగనలు, తిన్నెలక్ = వేదికలయందు, నెత్తము = ద్యూతమును, అడుక్ = శ్రీడించును.

తా. ఆశ్రీవిల్లుబుత్తూరియందు నరుఁగుల మీఁద వేశ్యకాంతలు యతీగ్వరుని హృదయమైన గలంగునట్లు విలాసము గలిగి యదలించి కంకఃములు కదలి ధ్వని సేయునట్లు పాచిక వ్రేయుచును, మఱియు నెట్టివారెదటికి వచ్చినను మొగ మెత్తి చూడక పరాకుఁ జేయుచు గరువము గలిగియును స్వామి యాలయము కైంకర్యముఁ చేసెడు వారిఁ జూచినమాత్రముననే లేచి మ్రొక్కుచుండఁగా నట్టి మ్రొక్కు తనకుఁ గలంగ వలయునని దేవేంద్రుఁడును స్వర్గమందలి యస్సరోగఃముల కొల్వగల ప్రభుత్వము నైన మాని యాదేవాలయమందుఁ దా నొక్క సేవకుఁడై యుండవలయునని కోరుచుండఁగా నట్టి సౌందర్యము గలిగి యప్పుడప్పుడు స్వామి యాలయమందలి కొలువుల సమయములలోని శంఖనాదములు వినుఁగానే బెదరిబెదరి చూచుచును బాచికలూనికఁజేసి దొరలొంపఁగాఁ గొప్పు వీడఁగా నాటయందలి త్వరపాటుచేతను రెండవ చేత నాకొప్పు సవరించుటకుఁ జేయె త్తినప్పుడు పైటలోనే పట్టు రవికలో నిక్క వొడిచెడు బటువు గుప్పకొనరాఁగా నిట్టి విలాసములు గలిగి పగడ సాలాడుచుఁగని భావము.

సీ. వీడెంపుఁ బలుకెంపు విరిసి వెన్నెల గాయ వరిగింజ నొకటఁ బల్వరునఁదోఁ

నొజిసి యొత్తిన ముం గొందక మేన నిగ్గులు దేర పస పాడి బలక మాడ
ముసుక గాఁతుండఁ బైయెదలోనఁ గే లార్చి కలయ వింటు జంటఁగలప మలఁద
రతిరయచ్చిన్న సూత్రమునఁ జిక్కక ముత్తెములు వ్రాలఁ గఱఁగిఁకలు వహింప
నొలసినను నెట్టి ననునైనఁ గులముఁదెలియఁ, బ్రభుత సెడి పల్లవుఁడు వేద వడిననేఁద
నృపతి వెలి యంతిపురముగా నెన్న మెలఁగ, బాసఁ గృతిఁజేప్పరలఁతు లప్పద్మముఖులు

టీక. వీడెంపుఁబలుకెంపు = తాంబూలసంబంధియగునరుణకాంతి, విరిసి = విచ్చిపోయి, వెన్నెలగాయ = శుక్రిర్ణమేగ్వుడఁగా, వరిగింజనొకటఁ = ఒక్కశాలిలీజము చేతనే, పల్వరునక్ = దంతపక్షిని, తోమక్ = ధావనముఁజేయుటకును, ఒజిసియొత్తినక్ = తాచియెద్దెను, ముం గొందక = తెలివలుచునట్లక, మేనక్ = శరీరమందె, నిగ్గులుదేరక్ = మిసిమిగనుపించునట్లు, పసపాడి = పసపుఁబూసికొని, బలకమాడక్ = స్నానముఁజేయుటకును, ముసుకగాఁతుండక్ = ముసుగుఁదవములేకుండ, పైయెదలోన = పైటలోనే, కేలార్చి = హస్తమాడించి, కలయ = వ్యాపించునట్లు, వెంటను = వెంటడిగాను, నంటక్ = పుచ్చములయందు, కలపమలఁదక్ = కదంబముఁబూయుటకును, రితియ = పురుషయిరసురీతివేగముచేతను, ఛన్న - తెనిసి, సూర

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧౩

మున = త్రాటియంగు, చిక్క = చిక్కుపడక, ముత్తైములువ్రాలగెళ్ = మోక్షి
కములురాలుమంగళా, గ అణికికలు సోక ద్రములను, షోంపక్ష = తాల్పుటను,
ఒలసినను = సూపించినను, ఎట్టిననునైనక్ష = ఎరిగినరూపాదులుగలవారిసేనను,
శులముఁదెలియన్ = స్వామిగి తెలుసుకొనుటను, ప్రభుత్వేడి = ప్రాధనములేక, స
ల్లవుఁడు = తెనుసుగుటిబిటకొఁడు, కేదవడినక్ష = దరిగ్రుఁదైనను, ఏదక్ష = బో
షించుటను, సృపతివెలియంతిపురుముగాన్ = నరపాలునియొక్క బహిష్కృతమైనమట్టి
యొక్కయుంపురమనఁగాను, ఎన్నన్ = గణింపఁగాను, మెలగెళ్ = సంచరించు
టను, బాసక్ = త్రొక్కివేయఁగాను, కృతిశిష్యక్ష = ప్రసంగిరక్షాముడేయుట
మీను, కన్నకమ్మలు = ఆహారవెంటెలు, పలఁతులు సామ్యముగలవాడు, నలఁతుల
నుపకముపల్వరుఁడొననుననునమొదలుగాఁగ్గొఁడెప్పించు దారిఁబ్రతు నెరిమిపించుటను
న్వయించుచున్నది.

తా. ఖడియును పెక్కి మాఱులు నూలులం జేసి మిక్కిలి కంపెక్కి న తిమిదం
లముల యింకలి యుంకిన ఖడిని తెల్లనగు నట్లా వారి ఎనిమిది లొక్క నరిగించెను నే
గింప ధావఁచుకేమున రినియును, స్నానము జేయునప్పుడు వ్రాసి కొన్న పసపుప
రీతికైనను పల్లవి స్త్రముతో బాచించు వస్త్రము నంటక వారి నెమ్మేచు లండే నిగ
ని లోకంబుననును, వారు చురుగల యల్పదేశిక ప్రేటలోనే కార్తీకమాస కర్పూ
రముచు మోగెను వారలగుల కదంబు మిక్కిలి పలుకనఁగాఁబూసి కొనుచు రని
గొను, సుతముండు తమహాముల ముత్తైములబు తెగిన నాత్రంబుచుండుక పలువె
క్కు నంపడిగా నుపతి జేయుచు రినియును, ఎట్టసాగుండైన పల్లవముఁ దైనదమ్ము
లకె జేసి యింకలి యియు కల వస్త్రావేక్ష చెలినే యతిసత్తో గూఁడని
గొను, మున్నగు ముతోడఁ జెలిచు నని ఖడిగలు సహియఁచుయ్యెనేని యిది నాద
రించి ప్రాంతంబు నియును, రాంకంబున స్త్రీ చమునఁ జేసినంత పరుమగిదిగి ఎంచరిం
చు నిని గాను, మిగుల విద్యాఁతులు గావునఁ గాన్తి రింక జేయుట పైనను నేర్పుఁగ
లవారిని భూము.

ఈ కంపిత గాన్తి అయ్యారంబుల చిక్క గ్రోవకుండ
లగిందు నింక యే మిగి మిగి ము గొప్పగు లిక్క రోమిజి
గ్గెందు వారి హింసయందుంటిక్క మిగిలు చూపు జె
య్యుండు లిలంకి లిక్క - అగు యౌత మొత్తు ఉంచు నన్యక్ష. ౬౦.
టీ. యౌతము - గుం అమగాహము, కంపిత = నొంగు, హక్కి = అగ్గిల
రేమిక్ష నొంగుల రింక, లమగాన్ అంబు - అలగు ముద్ర, క్కి =

తిమ్మ క్తమాల్వద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౨.

కాక, పసిండి = బంగారము, చిల్లండు = చిలుమువట్టుననుచు, శ్రోయుక్ = పరిహరించుచు. ఏణమదము = కస్తూరి, అంగముజేర్చుటతక్కుక = శరీరమందునలడుటయే కాక, జవాది = సంకుమదమును, జిడ్డంచుక = చమురుతోడిమలిననుని, శోయుక్ = ఏవగించుచు. ధూపితమచుండుటతక్కుక = శిరోజములకగరుసామ్యక్రితమొదలగువస్తువులసామసములబొండుటయేకాక, పూవుక = పుష్పమును, చెమ్మంచుక = తడియునుచు, విదిర్చుక = విసర్జించుచు. జిలుంగదక్క = సన్నపురజీరయేకాక, అన్యముక = పిఱుసరిగచీరకైనను, ఒత్తునటంచుక = ఒత్తుకొనువనుచుచు, నగుక = పరిహరించుచు.

తా. ఆప్రదిబసరాండు మిగుల సుకుమార శరీరములు గలవారగుటం జేసి రంగగుంగు కన్న మిన్న యగు పన్నియగల తమ నెమ్మేరుల ముత్తీయంబుల సొమ్ములు ధరింతురేకాక పసిండి సొమ్ములు చిలుము పట్టు నని త్రోసి వేతురు. పునుంగు జిడ్డు గలదని దానిఁ బూసికొనుట ఇదలి కస్తూరీయేపూయుదురనియును, తుఱుములయందు విరులఁ దురిమిన నవి చెమ్మగిల్లు నని వాని విడిచి ధూపపూపములచేతనే వెండుకలకు వాసన లెక్కింతురనియును, సరిగ మొదలగు వానిచే నెక్కుఁడు వెలగల వలుచుల నేని యపిఱుజుగ నొటయునని వారిఁ పరిహరించి జిలుంగు వలుచులే కట్టుచు రనియును నిట్టి నాగరికంబు గల వారిని భావము.

ఉ. వేవిన మేవై నలభి వేణికఁజంట పహించి విప్రఁగాఁ
బూవులు గోటమిఁటుతఱిఁబోయెడు తేఱుల మ్రోతకామిశం
కానహతాఁ కృతాఽన్యసన లొటచు దంతపు మెట్ల వెండి
జేడి వీణ మిఁటుటలుఁ జిక్కెడలిందుటలు స్ఫరింపఁక.

టీ. వేవిన = బ్రభాతముకాగానే, (శక్వచిద్గకారోషి అనుసూత్రము బట్టి వేగిన యను శబ్దము వేవినయలియునుం గలను.) మేవై = సౌధాగ్రముమీఁదను, సలభిక = లోయందు, వేణికక = జడను, చంటక = కుచమందు, పహించి = ధరించి, విప్రఁగాక = ఉద్ధగ్రనముజేయుటగొఱు, పూవులు = పుష్పములను, గోటమిఁటుతఱిక = నఖముచేతవిదిర్చుననుచుముచందు, పోయెడు = విచ్చిచుచున్న, తేఱులమ్రోత = శ్రీమరుములగన్వని. కృతాఽన్యసనలొటను:—కృత = చేయఁబడిన, అన్యసనలొటను = అభ్యాసముగలవారొటచేతుచు, దంతపు మెట్ల వెండిక = వీణమేరియున్నదంతపు మెట్ల వెండిఁగా, చేడి = హస్తలాభముచేతను, వీణమిఁటుటలుక = వీణవాయిందుటలును, చిక్కెడలిందుక = శిరోజములచిక్కఁదీయిటలును, సరింపఁక = సదృశ,

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౬

ములగుచుండఁగా, కామిశంకాపహమాక్షా:—కామి = కాముకులకు, శంకాపహమాక్షా = సంశయాస్పదమగును. (ఈపద్యమునందువారస్త్రీలనియధ్యాహారముఁజేసికొనవలయును).

తా. ఆపట్టణమందు వారస్త్రీలు తెల్లవారఁగానే మేడ మీఁదఁజూచువెంబడి గూర్చుండి తమ వేనలి కు నోపరిభాగము మీఁదధరించియా జడవిప్పుచు నందలి పుష్పములు గోట విడిలించువప్పుడు పరిమళార్థ మయి ముసరికొని మరల విచ్చి పోవుతు మైదలు గొడఁజేయుచుండఁగా నా యంకారము విచీ పీఠెబడిఁ బోవుచున్న గాముకులు నిలిచి యాస్త్రీలు చేతులు నడివడిగా నాడించుట వీణవాయించి నట్లుండఁగాఁ బుష్పములు దంతపు మెట్లవలెనుండఁగా జడ పీఠలెనుండఁగా నాస్త్రీలువీణాభ్యాసము గలవా రగుట పఱన నప్పుడు జడ విప్పుట వీణవాయించుటకా ఆని సంశయింతు రని భావము. సంజీహాలంకారము.

క. ఆశివచఃకార్పణ్యం, జా లేమల చెవులు సోఁకి దధిమాన్వయ జీ

ర్ణా లాఽణ్యులపిలువున, కైలాభముఁ దెలిపె నేనియవిశ్రీలగుటకా.

టీక. ఆశివచఃకార్పణ్యం:—ఆశి = చెలికి తెలియొక్క, చః = వాక్కులయొక్క, కార్పణ్యంబు = లేమిడి, అథమాన్వయ = తిక్కుజాతియొక్కయు, జీర్ణ = ముసలివాండ్రయొక్కయు, ఆలాఽణ్యుల = సౌందర్యహీనులయొక్కయు, (ద్రవంద్వాంతమునబహువచనము) పిలువునకై = పిలుచుటకొఱకు, లాభముఁదెలిపెనేని = ఆదాయమెఱింగించెనేనియు, అవి = ఆస్త్రీలచెవులు, శ్రీలగుటకా = లక్ష్మీస్వరూపములగుటచేతను (శ్రీకారములఁబోలినవనుట) శ్రీమల = తరుణులగునాస్త్రీలయొక్క, చెవులుసోఁకదు = చెవిజొరదు.

తా. జన్మనము గలయా వారకాంతల దాఁపుననుండు చెలులకొందఱ పురుషులఁదాల్చు వారై యాపురుషులు మిక్కిలి ధనమిచ్చెదరని చెప్పిన నవ్వారకాంతిలు పురుషులు తక్కువలము వారయినను ముసలి వారైనను సోగను లేని వారైనను వారిని తెలియఁజేయు చెలుల పలుకులు వినరనియును సామాన్యలు కేవల విత్తాపేక్ష గలవారైన నచ్చటి వారలు తమ కలీన్సులై యాపనము గలిగి నుండరులైన పురుషులనేకాని కూడ రని భావము.

— చ. ద్రవిణ కుటుంబిను ల్పనపు జాచిన రత్నపుఁ దాఁపక్రింద నం

బువు దెరవారఁగానిచుర వోయి గరుత్తలి పచ్చుఁబాఁన

నృపననరోమరాశిమును సర్వమయచ్చద గుచ్చవెప్పుట

ద్వివిధునీ మంజు పిలిచి యిమం బూన్చుఁబరిన్సె నిమిచుమిన్.

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

టి. భవన సహోమరాశములు:—భవన=గృహసంబంధులగు, సరజ=కొఱుకులయందలి, మరాశములు = హంసలు, ద్రవిడవటుంబిరుల్ = ద్రావిడ స్త్రీలు, పసపుతాచిన = పసపుజాదినట్టి, గర్భపుండ్రాశక్రింద = రత్న సోపానముక్రింద, అంబువుదెరవారగా = ఉదక ముతరంగితమగుచుండగా, నిదురవోయి=నిద్రించి, గరుత్తతి:—గరుత్ = ఆకృలయొక్క, తతి = గుంపు, పచ్చబాణినక్ = హరిద్రావర్ణముగలదికొగా, పురిక్ = శ్రీవిల్లుబుత్తారను, భృమించుమక్ = తిరుగుచు, భర్తమయ = స్వర్ణమయములగు, ఛద = ఆకృలయొక్క, గుచ్చు = గుత్తులచేతను, విస్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, దివిజఘనీమరాశ:—దివిజఘనీ = ఆకాశగంగయందలి, మరాశ = హంసలయొక్క, వి తతి = సమూహముయొక్క, భృచక్ = భ్రాంతి, పూష్పక్ = పరిపక్వము.

తా. ద్రావిడ స్త్రీలు గృహముల వెరుకనుండెడు కొలనిలోఁ బసపాడి స్నానము సేయు నప్పుడు రత్న సోపానము క్రింద హంసలు నిద్రబోవుచుండఁగా నాపసపు నీరు ఆకృల కంటి కొని పచ్చబడియొగావున నాహంస లేపట్టమందుఁ దిరుగఁగా బంగారు ఆకృలుగల స్వర్ణమందలి హంసలని చూపఁబ్రయింపించుననియు నచ్చటికొలఁకుల సోపానములు మణిమయము లనియును భావము.

మ. తలఁబడుచుటఁగుక్కి బాతువులు కేదారంపు గుల్బంతర

స్థలి నిద్రింపఁగఁ జూచియారెను లుఁసన్నతప్రయాతన్విజా

పలి పిండికృత శాటుల న్నవించదావాసంబుఁజేర్పంగ కే

వులడిగ్గన్వెసఁబాటు వానిగని నవ్వున్వాలిగోపోఽఘముల్.

టి. బాతువులు = బాతులనియెడుజలపతులు, తలక్ = తమతలలను, (జాత్యైకవచనము)పక్షచ్ఛటక్ = ఆకృచాలనం, మక్కి = మక్కిచ్చియని (ప్రచ్చియను పాకముంగలను) కేదారంపు = వెరిమళ్లసంబంధులగు, మల్బా = కాలవలయొక్క, అంతరస్థల = మధ్యప్రదేశమందు, నిద్రింపఁగఁ = నిద్రబోవుచుండఁగాను, చూచి = కాంచి, ఆరెనులు = యరికాఁపరులు, ఉఁసన్నత = ప్రాతస్నానముఁజేసినట్టియు, ప్రయాత = చనినట్టి, ద్విజాలి = బ్రాహ్మణసమూహముచేతను, పిండికృత = పిడుచలుగాఁజేయఁబడిన, శాటులక్ = నస్త్రములనియెడు, సవిక్ = భృమించేతను. తదావాసంబుక్:—తత్ = ఆబ్రాహ్మణులయొక్క, ఆనాసంబుక్ = గృహములను, చేర్పంగ = చేర్చుటకొఱకు, లేవులక్ = లేవులయందు, డిగ్గక్ = డిగఁగా, వెసక్ = వేగముచేతను, పాటు = పరుగెత్తెడు, వ్వానిక్ = ఆబాతులను, కని = చూచి, కాలిగోపోఽఘముల్:—కాలిగోపి = ధైరుగాఁపరులగు స్త్రీలయొక్క, ఓఘములు = సమూహములు, వ్వుక్ = హసించును.

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

తా. ఆపట్టణసమీపమును వరముగ్గకు దిద్దిన కౌలుశలయందువారాతులు వారి స్వభావగుణముచేతఁదలలు ఆత్మకలలలోఁగూర్చుకొని నిద్రించుచుండఁగాఁదలవరులువారిఁజూచి యుపకౌలమును స్నానాగమై యాకౌలవలకు వచ్చినబ్రాహ్మణులు దమ వస్త్రములను బిండియచ్చటనుంచునుజీచి పోయిగని తలంచి వారి మఱల నారవారి గృహములలో నొప్పగించుటకై రేవులలో దిగఁగా నేయాపక్షులు పఱచుటఁజూచి యచ్చటఁ బైరులను గ్రాహితులనుగ్గి జితలు భలచరులను ఎరహసెతురనిభావము.

మ. సారిదిం జేర్చిన తీరగెమల్లయలు భర్జారంబులుచుప్పప్పుమం జరులున్నామిడి గుత్తులుగుసుమున్నంపెంగలుచ్చచ్చగ న్నైరులున్నాశెలుగిల్గిరాజనముకొంతందారుముల్నాసిచే లరదారన్నగుఁబువ్వఁదోటలలలాకానీకదంభంబురక.

టీ. చేలు = కేదారములు, (ఎహంచన నేమత్రచిన్నలోపపు యనునన్నయ భట్టియ నూత్రములనఁజేయగల్గినబహువచనమాహాపమయ్యె) సారిని = మరుసఁగాఁ, చేర్చిన = విత్తివట్టి, తీరగెమల్లయలు = అల్లమల్లెలును, భర్జారంబులు = భర్జారపుఁ జెల్లును, పుప్పమంజరులు = పువ్వులగుత్తులును, మామిడిగుత్తులు = రసాలగుసు చ్చములును, కుసుమము = పువ్వుములును, సంపెంగలు = చంపకములును, పచ్చగ న్నైరులు = పచ్చపూలకరవీరములును, బాశిలు = బాశెలుపుప్పవిశేషములుగిల్గిన, పువ్వుఁదోటలు = పువ్వువ్యాకములును, (తీరగెమల్లయలు, భర్జారంబులు, పుప్ప మంజరులు, మామిడిగుత్తులు, కుసుమము, సంపెంగలు, పచ్చగ న్నైరులు, బాశిలు) అను పేరుగలధాన్యవిశేషములు), కల్గి = తమమంగిలిగి, రాజనము = రాజవము పేరుగలకాలివిశేషముయొక్క, కొంతి = ప్రకారముచేతను, తారు = అచ్చెకొక బహువచనము (చేలరుట), ముల్నాసి = ముల్లనూసి, (రాజములముల్లగిల్గియుండుట సహజము. త్రాచునదూఁచునప్పుడు భారమగునస్తువునొగ్గి-నది దాసుముల్లవాలునుగార దమకమసాచ్యవిమర్శముండుఁగా మే పొచ్చయ్యెనుట). లాకానీక = ఎలాకా = బై గురుపట్టలయొక్క, అనీక = నమూనామనియెడు, దంభంబురక = చెంముచేతను, అనుదా రిక = ఆచ్చిన్యమగుచు, నవ్వి = ప్రహసించును. (ముల్నాసియనుట) ప్రథమైక వచనమాద్రేదికృతానంతాదయోపికథ్యం తేయనుసూత్రమాకరము).

తా. అచ్చటి వరచేలు పువ్వుఁదోటల యందుఁ గలతీరగెమల్లయలు మొదలుగా భాశెలు పదము వఱకుఁ జెప్పఁబడిన పేరులు గలధాన్య విశేషములు దమయందుం గలిగి తోటలయందుఁగలుగని రాజనము విశేషముగాఁగలిగి యారాజనముచుఁ గలముల్లనియెడు

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

జూపి తాము మోచుగుటలన నాపువ్వుచోటలను దము మీదఁ దరిగ ను జెగ్గుల పులుగుల తెలిచాయులలియెడ నెవమున నభ్యుదన్న నని భాము. ఆనఁగాఁ బువ్వుచోటలకంటె నధికతర ప్రాంతములై వచ్చెను ప్రకాశించు నని తాపము.

చ. అనిన హల్కకె పట్టల పైఁ, వములంబు ముండ్ల బాయుఁగాఁ
గలమము లుండుఁ గండె యొలు, గింపఁచి రచింపఁ బున్మ లోఁ
దలకొన నంగి ముఖ జలముఁ, దావడు క్రిందకి వేగమీఁగెట
న్నిలివ ముంద మానుకె, జగ్గి బోవఁ నామోహమిదె.

గీ. కలమము = సంపైరులు, పండ = పక్వములై, హల్కకె = కట్టిమన్న
సేరు పాకాగ్గ మైవెల చేయఁగా, పున్మ = నీరునట్టి, లోఁపలకొన = అంతర్వాప్తి
పముగాఁగా, నంగి = సమములై, (పడలికి చేరచుట.) ముఖ-ప్రాప్తమంగ, జలముఁ
ద్రావెడు = ఉదక పానముఁజేసెడు, క్రిందకి వేళ్లి = క్రిందనున్న మూలములను, మీఁద
ట = ఉపరిభాగముంగ, నిలిపి = ఉంచి, ఎలనిన = ప్రష్టిల, హల్కకె పట్టలపై. హల్క
కె = చెంగులువపువ్వులయొక్క, పట్టలపై = గుంపులమీఁది, ముందము = ముగిం
దమును, అంగిరణి = హఠము నీయరీతిగాను, లికి బోవనాచారాంతిక-నికట =
సమీపమందలి, ఉపనన = ఉద్యానవనములవలలి, ఎలనిన = గాలియొక్క, అహతి =
వీచుటచేతను, లనుజుంజురుముండ్లు = తమయొక్క-ధాన్యమంజరికంటకములు, తాయఁ
గా = బిజునికొనుదుండఁగా, బిజుగంటి = కైవాలి, ఉండు = ఉండును.

తా. వచ్చెరులు పక్వముగాఁగానే కోత నిమిత్తమై మళ్లలో నీరుండనీక కర్షకు
లెదిరించిన నెల్లప్పుడువక పానము సేయుచున్న యవి గావున నప్పుడు నీరు లేనిం జేసి
డప్పినేత నామళ్లలోఁ బుట్టించి యన్న చెంగలుచి పువ్వుల మీఁద వ్రాలి మున్న నీ
గు ద్రావెడు వేళ్లవలెనున్న ముండ్లు రాదు కొనుచుండఁగాఁ బువ్వులఁ జేసే రుచి న
ట్లుండె. ఎమును, వాయునశముచేతఁ గదలుచుండఁగాఁ నృప్తాగ్రియ ఎలని ఎడలికి చేత
సోలుచున్న ముట్టుండె నని భాము. కదారముల యంగులైయు ఎంత యొజ్జిగియిం
డు నని ముఖ్యతార్పణము.

చ. అకుసలఁ యెఁజ్జిలి గున్నై మున్నగ్గిఁ గాఁగ గండ్లము
ల్గకె గొలి చుట్టె రాఁగ పుల నొప్పగి దున్నునుండఁగొని
నొస మెరుంగెండు శిన్నెట, వాంసుత భద్రా సుందరి సేనసా
బెట్టెఁగ్గి వచ్చి నామము, ఎల మది గొ దాభవ కింతె.

ఆముక్తమాల్యద, నవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

టీ. కలుగుండ్రతోడ = తాతగుండ్రతోడ, ఈడ్వడు = సమానములగు, పెనులుండు = పెద్దఫలములు, అడుగునక = భూమిలోనే, పండి = ఫలించి, ప్రీతి = బ్రద్రలై, అసలై = బురుదయై, మధు = రసము, పుట్టంగక = కల్గిగా, తొక = పానమునేయుకొను, తేంట్లు = శృంగములు, ఇచ్చటచేటియనుశబ్దమునకుబహువచనము చులువలముపరముగాఁగాదేటులనిరూపమువచ్చెంగావున-లోలోడలటాముదితాంతస్యచ వాలుకస్సలోలోశ్చయనునాంధ్రశబ్దచింతామణిసూత్రమును బట్టియల తేటిశబ్దాంతమందలిటివచ్చేకారమువికల్పములుగాలు ప్రబగుటంజేసి తేట్లనినిలువవలసి యుండినను తేంట్లని శూన్యబిందువులముగా బహుప్రయోగముల కలిమిం జేసియును, “శాస్త్రప్రయోగవచనో శ్చాస్త్రబలవదుచ్యతే” అనిస్పష్టపడేతేన ప్రయోగాశ్రయణంపాలెమ్” అను వికృతి వివేక మాత్రము కలిమి బలిమిం జేసియును నిట్టే బోంట్లు మొదలగు శబ్దములు గానగుడు చుండుటం జేసియును దేంట్లని యుండుటే సాధువుగాఁదోచుచున్నది. మల్లడిఁగొని = పెనఁగొని, మట్టిరాక = మట్టికొనిరాఁగాను, భిన్న = పగలినట్టి, కట = చెక్క, సేచన = తడుపుగిలెట్టియు, అజడ = కదలుచున్న, దృఢ = గట్టి, శృంఖలా = సంకెలితోడను, యంత = కూడికొన్న, సంతమదద్విరదాధిపాకృతిక, వసంత = న సంతనియొక్క, మదద్విరదాధిప = మత్తుటేనుగుమిన్నలయొక్క, అకృతిక = ఆకారముచేతను, వససలక = పససల్లయంగు, పాలుచుక = ప్రకాశించును.

తా. వేరుపనన పండ్లు భూమిలోనే పండి పగులఁగా నారసము పగలిన భూమిలో నుంచి పైకిఁబ్బి బురుదకొఁగా నవ్వాననుచుండుపైదలు పెనగొని చుట్టకొనఁగా నాపండ్ల నేనెఱుఁగును మత్తుకేగులగుల నలె నున్న వనియును, మదాతిశయము వలన భిన్నములై న చెక్కల నలన దోబుకొను పద వారిలతోఁ గలిసిన దుమ్ముతోడి బురుదవలె నాపల గన మున్న ననియును కదలు మిన్న యిసుప సంకెలి నలెఁ బట్టుకొన్న తుపెదలున్న వని భావము.

ఉ. చాల దళంబుగాఁ బుష్కల, సమృద్ధ కీలనఁ బొట్టు బొంగుఁ దో మాతె లనంగెఁ బండి మహి, నుండలెఁ చీటుదు ప్రాణి గంధ మూర్ఖులసయైన శృంగ తత్తి, నాయద క పృథురస్పృహశుశ్రీర్వి గెల ల్గుగంధ కదళీ వన స్త్రుల నొప్పునప్పరక. ౬౯.

టీ. అప్పరక = అట్టణముందు. సుగంధకదళీవనపక్ష్యులక. సుగంధకదళీ = సుగంధములను పేరుగలయనఁటిచెల్లయొక్క, వన = తోటలయొక్క, పక్ష్యులక = గుంపులయందు, గెలల్ = గుంపులముట్ట, చాలక = మిక్కిలియు, దళంబుగాక =

దట్టచుగునట్లు, వృథుల = గొప్పలగు, చమ్మక = సంపంగిపూలయొక్క, కీలన =
 గూర్చుటచేతను, పాల్పు = ఒప్పుదున్న. బొందుదోమాలెలంగి. లావుగలతోమాలెల
 నునట్లు, పండి = ఫలించి, ఫలావళులు = పండ్లవీలపులు, ప్రీలక = పగలగా, మన
 మండలిక = భూమండలమందు, చీటుచుకొ = తొదిగొనుచు, వ్రాలి = సంపంగిపూ
 లమీదవ్రాలి, గంధ = పరిమళమువలని, మూర్చా = శోషనేతము, అలపయెన = వివర
 యైన, భృంగితేతిసాక = భృంగసమూహమనగా, తుదకప్పు. తుద = తమకొనలయు
 దలి, కప్పు = నీలిమము, అమరక = కనుపడగా, ఒప్పుక = ప్రకృతిమను. (ఈపద్య
 ము మూడవ పాదమందు లుతి యున్నది).

తా. ఆపట్టణముం దరటికొంటులయందు సుగంధము లలియెడు నరటి పండ్లు గెల
 లయందు లెస్స పండి విరిసి కొరల యందలి చుట్టు గలిగి భూమి పర్యంతము జీతాదు
 మిండగా నా పండి గెలులు సంపంగి పూల బొందు తోమాలెల పలె నున్న వరియు
 ను, పండ్లు వికసించి చుపెంగ పువ్వుల వలె నున్న పరియును, పండ్ల కొనలనున్న నీ
 ల కాంతి యా సంపంగి పువ్వులమీద వ్రాలి మూర్చా వోయు తుప్పేదల వలె నున్న
 విరియును నట్టి గెలులు తోమాలెల వలెదాదాపు గలిగి యా పండి బొందుగా నున్న
 విరియును భావము.

చ. మరకమరక్తి హెచ్చనినె, మందని కంఠము గొంగిలింబి
 క్కించు ఫణిరాజ వల్లి యెఱిగింపంగ నోయన బూగము ల్భంగి
 బుచు బడు మట్టచే జెఱుగుము త్తియము ల్పిట్టిలించి తర్రసం
 బనిశము వండు సంతక తి, లాంతిక జూర్జముఁ జేయు సప్పరిక

టీ. కంఠముకొ = మెడను, కొంగిలించి = ఆలింగనముజేసి, నిక్కిన = పైకుబికి
 న, ఫణిరాజవల్లి = తమలపుండ్రెయనులతమాన, మనకుకొ = మనయిద్దఱకును, (తమల
 పాకునకును బోక చెట్టునకనుట.) అనురక్తి = అరుణిమయును, అనురాగమును, హెచ్చకొ =
 ఆతిశయించుటను, ఇదె = ఈచూర్ణమే, మందని = బొంబుమని, యతిగింపనో = త
 లియజేయగానో, అనకొ = అనుచుట్లుగా, పూగముల్ = పోక చెట్లు, భుంబునకొ =
 పోకలభారముచేత, పడు = పతనమును, మట్టచేకొ = పోకలగెలుచేతను, చఱుకుము
 త్తియముల్ = సమీపమందున్న చెఱుకులలోనిముత్తేములను, చిటిలించి = రాల్చి, తద్ర
 సంబు = ఆచెఱుకురసమును. అనిశము = నిరంతరము, వండు = పాకముజేయుచున్న, అం
 థికతల = సమీపస్థలమందలి, అంతికొ = బ్రాహ్మియందు, మూర్జము = జేయుకొ =
 సున్నముజేయును, అమరకొ = అమరదీకనగయము. క. బలధర ఫణిసాక్షి చక బలచర

ఆము క్షమాస్మి, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

కౌ. మ. క్షే. ౧౭౭ చరాహో స్వలంఘ్ని శుక్తిజాంబులుముత్తైము లాఘ్యగ్ధములవి విధములై॥ అని చెప్పించిన రత్న శాస్త్ర పద్ధతిచేత జెజుకులయందు మత్త్యములుండుట నినిద్యము.

తా. ఆపట్టామంగ జెండు గోలలలోనే తమల హుతి లీలెలును బోకి ప్రాకరులు నాటయున్నవని యాన ఆ జెజుకు పా లచ్చటనే వడుచు నన్న రసయను పోకిల మట్టల పట్టలస్వజీవి బరివర్ణములై జెజుకుల మీదలబడగానందలి ముత్తైములు చ దరి ప్రాయ్యిలోఁ బడి సున్నరుగున్న దనియును అట్లు సున్న మగుటకు బోక చెట్టనియెడు పురుషుల కింములకు దనులపుడగెముకు పాలంతి యట్లు కొనుటయనియెడు కవులంతింతేసి మర కిద్దఱకు నరరాకముకల్గుటకు నీసున్నముమందని తెలుపఁగా దానివలన నాపోక చెట్లే సున్నముఁజేయు చున్న వనియును అకు పోకిలకు సున్న మెటుపు తెచ్చునది యనియును భావము.

ద. అలను బుర్రామంగ దొగల, నంతో రాహుఁ బ్రావి గప్రపుక్ష
జలపులు మీఱుకో రెడు, వాలుఁ మొత్తము వోరకీరుగో
శ్లో. శకొశ యంచుఁ గ్రుచ్చి మెడ, గుంపుల పెంపులు వోరప నూచి తో
పుల పిగుల స్వయి చ్చడుర, మొచ్చు పురాతన లీగ మిమ్ముక.

టీ. పుగంబుర = అపట్టామంగ, లోగల = కలుచలచేతు, అంతరిదామరక = కలచనిచేతు, ప్రాచి = కైవాలముచేతు. కప్రపుక్షవలపులు = కర్పుర వాసనలు, మీఱు = అతిశయింపఁగా, అో = లోపలను, వల = చక్రాలగు, వాలుఁ మొత్తము = వాలుగచెపలగుంపు - పోరక = కలపింపఁగా, నీరుగోళ్లు = జలశుష్కటములు. (సలోచ్చయను నూత్రమును బట్టినీరుకోడి యుగబడు బహుచరమందు నీరూపమును చచ్చును.) కొశకొశయంచు = కొశకొశగర్భవలచేయుచు, గ్రుచ్చు = ముఱుగునట్టి, పెడగుంపుల = కరకమాహములయొక్క, పెంపులు = నమ్రాకములు, వోరప = తొరరాగా, వాచివోపుల = మారుడివోపులయందు, వోర = పుష్కలచేతు, పుక్ష = ఉపకిభాగమంద, సహజబాచ్చు = వడుచుటకలెలు, పురాతన శ్రీకృష్ణము = ప్రాతేనీతిగుండుములు, అలరుక = బిప్పు.

తా. ఆపట్టామంగ మామీఁతోపులతోని ప్రాతే గాధల పుచ్చిగును నాబావులయందఁ గలుగును మొలలయ వారి వారల కర్పుర వాసనల వలెనుండు నని యిటు లోపల వాలుఁచెపలు చెఱాడు నగు నీరుగోళ్లు పుచ్చుచు లేచుచుండు ననియును దైనినింక పుల చేతి చవి బావుల తెలియ రానిది పో వచ్చుననియు చనియును భావము.

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

కా. సాయంకాలములం దదీగ మురజి, త్వద్ద స్వనగ్రంధుభి
స్థాయత్కాహళికౌప్రతిస్వనతదోః, పుంజగర్భంబుల
న్ద్రముం గేళివనిం గులాయ గమన్, ప్రోత్తి, చస్తస్సగ
స్థాయి శ్వేత గరుగ్గదత్పటపటా, త్కారంబుఁగ్రేంకారమున్.

టీ. సాయంకాలములన్ = సూర్యాస్తమయకాలములయందు, కేళివనిన్ = లీలా
ద్యానమందు, కులాయగమన-కులాయ = గూఁడులనుగూర్చి, గమన = పోవుటకొఱకు,
ప్రోత్తిత్ = లేచుచున్న, అంతస్సరః = కొలఁకులలోన. స్థాయి = ఉన్నట్టి, శ్వేత
గరుత్ = హంసలయొక్క, గరుత్ = తొక్కలవలనబుట్టిన, పటపటాత్కారంబు
ను = పటపటాత్కృతియును, క్రేంకారమున్ = కంఠక్రేంకృతియును, తదీక- తత్ =
ఆశ్రీవిల్లుబుత్తురికి, ఈశ = స్వామియగు, మురజితే = మన్నారకృష్ణునియొక్క, స
ద్ద = కోవెలయందు, స్వనత్ = మ్రోయుచున్న, దుందుభి = భేరులయొక్కయు, స్థా
యత్ = స్థానియగు, కాహళికౌ = బూరుగలయొక్కయు, ప్రతిస్వనత = ప్రతిధ్వను
లగుట, తోఁపన్ = తోచునట్లు, పుంజగర్భంబులన్ = పొదరిండ్లలోపలను, మ్రో
యున్ = ధ్వనించేయును.

తా. సాయంకాలములయందు విల్లుబుత్తురియందుండు సుద్యాన వనములలో సర
స్సులయందు హంసలు విహరిండుట సాలించి గూండ్లకుఁ బోవుటకు లేచునప్పుడు హని
తొక్కల వలనఁ బుట్టిన ధ్వనులును గంకధ్వనులును వినిబడఁగా నప్పుడే యా పట్టణ
మందు స్వామి యగు మన్నార కృష్ణుని కోవెల సంధ్యకొలుపులో మ్రోసెడు భేరుల
ధ్వనులను గాహళముల ధ్వనులును వ్యాపించి పొదరిండ్లలోఁ బ్రతిధ్వను లిచ్చుచున్న
ట్లు దోచు నప్పుడు పటపటాత్కారము భేరీప్రతిధ్వనిగాను క్రేంకారము కాహళ ప్రతి
ధ్వనిగాను దోచుననిభావము.

మ. పోలయుం గాడ్పులు దడ్డువాలయవ దిం, భంజాక్షునక్షిస్తుల
స్యలఘుస్సర్జకరంబిందువులఁ బ, జాగ్రంపుఁ బూర్వంపుఁ గ
పులఁ పత్రయ మీఁటి పట నటన, ప్రోదోగ్గసజ్జఘ
ల్లనాపరితై కైశిక యరత క్షారాలి న్నగార్పుమన్.

టీ. పీటన్ = అప్పట్టణమందు, ఉదగ్గహాలయవత్ = ఉదక = ఉత్తరదిశయందలి,
మహత్ = గొప్పదియగు, ఆలయవత్ = కోవెలగలిగిన. అంభోజాక్ష = మన్నారకృ
ష్ణునియొక్క, వక్షః = ఆకునందలి, తులనీ = తులసీదళములచేతైన, అలఘు =
గొప్పలగు, స్సర్జ్ = మార్చికలయందలి. మకరందచిందువులన్ = మరందకణముల

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యాసము. ఆ-౧.

చేతను, పణ్యారంపు = అపూససంబంధులగు, పుణ్యరంపు = పవిత్రములగు, కంపులక్ష = నానలచేతను, తాపత్రయం = ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికములను తాపత్రయమును, మీఁటి = పోవిడిచి, నటన = నాగవాసమునెడు, ప్రోద్బోగ = ఉద్బోధమునకు, సజ్జీభవత్ = ఆయుతమగుచున్న, లలనా = వారకాంతలచేతను, అవ్యతి = విడువబడని, కైశిక = కొప్పులవలన, త్సరిత = జాతరబడిన, కల్వారాళిక్ = చెంగలుపూలచాలును, ఆల్లార్చుచుం = మెల్లనగదలించుచు, గాడ్పులు = వాయువులు, పొలయుం = వీచును. ఈపద్యమందు దక్షిణవలయ పదంభోజాక్షిశబ్దముద్రవిడిభాషయందు—పడిబెరుంగోయిలుడయ్యని యా మన్నారుకృష్ణని కేర్పడి యున్న దాని వలనగలిగినది. కంపులను పదముసుగంధమునుటకు చింత్యము.

తా. ఆపట్టణమందు వాయువులు మన్నారు కృష్ణుని వక్షస్థలమందలి తులసీవనమాలికల మకరంద బిందువుల మీఁద వీచుటంజేసి యాశైత్యంబును బరిమళంబును స్వామి కోవెలయందలి యుపాపములపైఁగా జీచుటం జేసి పుణ్యసౌరభంబును ఆందలి యటకశైల కొప్పుల చెంగలువల నల్లనల్లనగదల్చుచు మాంద్యంబును నందలి సౌరభంబును గలిగి సందరించు ననిభాషము.

చ. మలయపు గాలిరేలు వనమాలి విమాన పతాక ఘల్లుమం

చులిఁచునెండి మువ్వ గిమియొక్కొక మాటు గదల్చు నుల్కి-మి

న్నలము తదీయ హేమ పర, జాంచల చమ్మక శాఖలందులు

తులు రొద సేయ వేగె నని, కూడుదు రల్కులు దేరి దంపతుల్.

టీ. మలయపుగాలి = మలయమారుతము, రేలు = రాత్రులయందు, వనమాలి స్వామియొక్క, విమానపతాక-విమాన = కోవెలయందలి, పతాకం = ధ్వజమందు, పసిండిమువ్వగిమిం = బంగారుచిటుగంటలగుంపు, ఘల్లుమంచులియం = ఘల్లుమనిద్దనిసేయగట్లు, ఒక్కొకమాటు = ఒక్కొకసారి, కదల్చుం = కదలింపఁగా, మిన్నలము = ఆకసమునంబెడు, తదీయ = ఆకోవెలసంబంధియగు, హేమపరణ = బంగారుప్రాకారముయొక్క, అంచల = అంచులనున్న, చమ్మకశాఖలందు = సంపెంగికోవులయందు, పక్షులు = పులులగులు, ఉల్కి = అదరుపాటుఁజెంది, రొదసేయం = కలకలంబులుకెఁగా, దంపతులు = ఆపట్టణమందలిస్త్రీపురుషులు, వేఁగెనని = తెల్లవారెననుకొని, అల్కులుదేరి = స్రవణయకోపములనుమాని, కూడుదురు = సంభోగింతురు.

తా. ఆపట్టణమందు స్వామి కోవెలధ్వజస్తంభమందున్న బంగారు మువ్వలు రాత్రులయంఘ మలయమారుతమునోకికదలి ఘల్లుమని యొక్కొక్కసారి చమ్మకశాఖ

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

నాకోవెల బంగారు ప్రాకారము వెంబడి నున్న సంపెంగ కొమ్మలయందు నిద్రించుదున్న పడులదరి ధ్వని జేయఁగా విని పడులు గూయు చున్నవి తెల్లవార వచ్చెనని భ్రమించి ప్రణయ కలహములు పోంచియున్న దంపతులకోపములమూని యప్పుడ రమింతు రని భావము.

చ. కలమపుటెడుగ ల్పవైడకన్యలు ముంగిటఁ గాచి యుండి త
జ్జలహనాథ గేహ రురు, కాఁబము సారెసు బొక్కులాడఁగొం
డెలపయికి ముగ్రాచ్యతరుణీలతి డించిన శేఁసగంపలం
దలమగుచున్న చెంగిలురు, దండలఁదొలుమ రప్పురంబునక.

టీ. అప్పురంబునక = ఆవిల్లుబుత్తూరను, ద్రవిడకన్యలు = ద్రావిడకన్యకలు, కలమపుటెడుగల్ = రాజనపురంబుపోసినయెండుగలను, ముంగిటక = గృహపురోభాగమున, కాచియుండి = కలిపెట్టియుండి, తజ్జలహనాథ. తత్ = ఆపట్టణమందలి, జలహనాథ = స్వామియొక్క, గేహ = కోవెలయొక్క, రురుకాఁబము = ఇట్టపిల్ల, సారెసు = మాటిమాటికిలి, బొక్కులాడక = ఆయెండఁబోసిననెడ్లుదనుచుండఁగా, కొండలపైకి = లేమొండెనిలమీదికిగా, అమ్మక = విక్రయించుటకై, గ్రామ్యతరుణీలతి = పల్లెస్త్రీల సమాహము, డించిన = అక్కడదించుకొనియున్న, శేఁసగంపలక = శేములచెన్గిలగంపలయంగు, దలమగుచున్న = నిండియున్న, చెంగలువదరిడలక = ఎఱికి లురదంపలచెతి, తోలుమరు = పోజోపుమరు

తా. ఆవిల్లుబుత్తూరయందు ద్రవిడకన్యలు ముంగిళ్ల నెండఁబోసియున్నవడ్లకుఁగావలి నుండిగాని చుట్టిస్వామికోవెలలోనిపెంపుడు జింకపిల్లయాపడ్లుమాటిమాటికి బొక్కుచుండఁగానాపిల్లను వేటమఱియొక దానిచేఁగొట్టిన నొచ్చుననియెడు నానృశంస్యముచేతను దమకొండెనిలపైకిగాఁచివిక్రయాధ్ధ ముచ్చటదించుకొని యున్న గ్రామ్యస్త్రీపే సలగులలోని కలువదంపలచెతనే తోలుదు రనిభావము.

ఎరుక సాహెంక మెరిగి పాద్యంబిచ్చి, నారికేళ కటాసనములనుచి
చుచుబోకి పొత్తిగట్టిన దొప్పమితోడ, రంభావిశాల పర్ణములు వజ్జి
శాల్యెన్న సూపాగ్య మిల్లబహువ్యంజి, న క్షీరదధులర్పణంబుఁజేసి
నార్చి ఎరు సంహవచ మంఘ్రి ల, కొనరిచి తాంబూల మెసగి కుశల
మిడిగి పోయెను చున్నదిన్ననిచి సిరికి, దగిన సత్కృతిఁ జేసి భేదమునమగిడి
యచ్చ గాఁగెను కృప నిర్మితము లై, భాగవతులకు సమ్మరి భాగవతులు.

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-వి.

చేతిను, పశ్యాధింపు = అపూపసంబంధులగు, పుణ్యంపు = పవిత్రములగు, కంపులక్ష = వాసనలచేతను, తాపత్రయిక్ = ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికములనుతాపత్రయమును, మీఁటి = సోవిడిచి, పటన = నాగివాసమనెడు, ప్రోద్దోగ = ఉద్దోగమునకు, సజ్జీభవత్ = ఆయులేవుగుచున్న, లలనా = వారికొంటెలచేతిను, అవ్యతి = విడువఁదలని, కైశిక = కొప్పులవలన, త్సరిత = జాతబడిన, కల్హరాళిక్ = చెంగలువమూలచాలును, అల్లార్చుచుక్ = మెల్లనఁగదలించుచు, గాడ్పులు = వాయువులు, పొలయుక్ = పీఠచును. ఈపద్యమందు ద్విజవాలయ వదంభోజాక్ష శిష్యముద్రవిధభాషయందు—పదబైదుంగోయిలుడయయని యా మన్నారకృష్ణుని కేర్పడి యున్న దాని వలనఁగలిగినది. కంపుల = పదుముసుగింధమనుటకు చింతిము.

తా. ఆపట్టణమందు వాయువులు మన్నారు కృష్ణుని పక్షపాలమందలి తులసివనమాలికల నుకరంద బిందువుల మీఁద వీచుటంజేసి యాతైత్వంబును బరిమళంబును స్వామి కోవెలయందలి యపూపములపైఁగా వీచుటం జేసి పుణ్యసౌరభంబును అందలి యాటకకైలె కొప్పుల చెంగలువల నల్లనల్లన గదల్చుచు మాంద్యంబును నందలి సౌరభంబును గలిగి సంచరించు ననిభావము.

చ. మలయపు గాలిరేలు వనమాలి విమాన పతాక ఘల్లుమం

చులిఁబునెండి మున్వ గిమియొక్కొక మాటు గదల్చు నుల్కి-మి

న్నలము తదీయ హేమ వర, క్కాచల చమ్మక శాశులందుబ

త్తులు రొద సేయ వేగె నని, కూడుదు రల్కులు దేరి దంపతుల్.

టీ. మలయపుగాలి = మలయమారుతము, రేలు = రాత్రులయందు, వనమాలి = స్వామియొక్క, విమానపతాక - విమాన = కోవెలయందలి, పతాకక్ = ధ్వజమందు, పసిండిమున్వగిమిక్ = బంగారుచిఱుగింటలగుంపు, ఘల్లుమంచులియక్ = ఘల్లుమనిధ్వనిసేయుంట్లు, ఒక్కొకమాటు = ఒక్కొక్క సారి, కదల్చుక్ = కదలింపఁగా, మిన్నలము = ఆకి సముంబెడు, తదీయ = ఆకోవెలసంబంధియగు, హేమవరణ = బంగారుప్రాకారముయొక్క, అంచల = అంచులనున్న, చమ్మకశాశులందు = సంపెంగకొమ్మలయందు, పక్షులు = పులుఁగులు, ఉల్కి = అదరుపాటుఁజెంది, రొదసేయక్ = కలకలఁబలుకిఁగా, దంపతులు = ఆపట్టణమందలిస్త్రీపురుషులు, వేఁగెనని = తెల్లవారెననుకొని, అల్కులుదేరి = ప్రణయకోపములనుమాని, కూడుదురు = సంగఱింగితురు.

తా. ఆపట్టణమందు స్వామి కోవెలధ్వజస్తంభమందున్నబంగారు మున్వలు రాత్రులయందు మలయమారుతమునోడికదలి ఘల్లుమని యొక్కొక్క సారి చప్పుడుకాఁగా

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆంధ్ర.

నాకోవల బంగారు ప్రాకారము వెంబడి నున్న సంపెంగ కొమ్మలయందు నిద్రించుచున్న పక్షులదరి ధ్వనిఁ జేయఁగా విని పక్షులు గూయు చున్నవి తెల్లవార వచ్చెనని భ్రమించి ప్రళయ కలహములు వహించియున్నదంపతులుకొపములుమాని యప్పుడ రమించు రని భాషము.

చ. కలమపుటెండుగ ల్ప్రవిడ, కన్యలు ముంగిటఁ గాచి యుండి త
జ్జలరహనాథ గేహ గురు, శాబము సారెకు బొక్కులాడఁగొం
డెలపయికి ముగ్ధాచ్యుతరు, జీతతి డించిన పేఁపగంపలం
దలమగుచున్న చెంగలువ, దండలఁదోలుచు రప్పురంబునక.

టీ. అస్పృశంబునక = ఆవిల్లుబుత్తూరను, ద్రవిడకన్యలు = ద్రావిడకన్యకలు, కలమపుటెండుగల్ = రాజసపునర్లుపోసినయెండుగలను, ముంగిట = గృహపురోభాగమంగ, కాచియుండి = కనిపెట్టియుండి, తజ్జలరహనాథ. తత్ = అపట్టణమందలి, జలరహనాథ = స్వామియొక్క, గేహ = కోవలయొక్క, రురుశాబము = డొడ్డపల్ల, సారెకు = మాటిమాటికిని, బొక్కులాడక = ఆయెండఁబోసినవద్లదినుచుండఁగా, కొండలపైకి = లేమి కొండెసిగలమీదికిగా, అమ్మక = విక్రయించుటకై, గ్రామ్యతీర్థ జీతతి = పల్లెల్ల స్త్రీలసమాహము, డించిన = అక్కడదించుకొనియున్న, పేపగంపలం = పేములచేనల్లిగంపలయంగు, దలమగుచున్న = నిండియున్న, చెంగలువదరి = ఎఱ్ఱకలుచదంబలచేత, తోలుమరు = పోఁజొవుమరు.

తా. ఆవిల్లుబుత్తూరియందు ద్రవిడకన్యలు ముంగిళ్ల నెండఁబోసియున్నవడ్లకుఁగావలెనుండుగాన గృహస్వామికోవలలోనిపెంపుడు జింకపిల్లయావడ్లుమాటిమాటికి బొక్కుచుండఁగానాపిల్లను వేఱమఱియొక దానిచేఁగొట్టిన నొచ్చుననియెడు నాన్యశంస్యముచేతను దమకొండెసిగలపైకిగాఁగెచ్చివిక్రయార్థ మచ్చటదించుకొని యాన్న గ్రామ్యస్త్రీ పేపలగంపలలోని కలుచదంబలచేతనే తోలుదు రనిభాషము.

సీ. ఎను రేగి సాహస మెరిగి పాద్యంబిచ్చి, నారకేళ కటాసనములనునిచి
నచుబోయె టాత్తిగంధస్థిని దొప్పగిమిఁగొడ, సంభావిశాల పక్షములు వఱచి
బాల్యన్నసూపాశ్రయ మిల్లారుహువ్రంజి, యీగదధులర్ణయంబుఁజేసి
వాల్చిన ఎరల సంపాహన మంఘ్రి ల, కోనదిచి తాంబూల మెసరి కళం
నుడిగి పోగుగు మన్నెదన్వనిచి నిరికి, దగిన సత్కృతిఁ జేసి భేదమునముగిడి
యల్ప గాంధీ రెపుడు రాజుగను లెఁబాగవతులకు నప్పరి భాగవతులు.

టీ. ఆస్పదేశ = ఆపట్టణమందలి, భాగవతులు = భగవత్సంబంధులు, ఆతిథ్యంపై
 న = అతిథ్యాగతులైన, భాగవతులపక్ష = భగవద్భక్తులకు, ఎదురేగి = ఎదురుగాబోయి,
 పాపాంగము = కిరపాదపాలవిషాగ్నిభుజములనియెడియష్టాయజమలతోగూడునట్లు, ఎ
 రగి = ప్రణమిల్లి(శ్లో॥వైష్ణవంవైష్ణవోద్భవ్యాండుఁడృచ్చిరమేచ్ఛచ్చి,యన్నుండంఘృతమౌ
 జామముజేసీయనుట)పాద్యంబిచ్చి = పాదప్రత్యక్షనముఁడే, వారి కీతకిటాననములక్ష =
 వారికేడఘటాకులచేసెనైనచాఁపలయందు, ఉనిచి = కూర్చుండఁబెట్టి, స్నానాద్యనష్టస
 ములుమున్నే తీర్చికొనివచ్చినారుగాన, నుచుకొకపాత్రిక = సును = మృదువగు, వొకపా
 త్రిక = వొకమట్టచేత, కుటీన = కూర్చిన, దొప్పగియితోడక్ష = దొన్నెలగుంట్లోఁగూ
 డ, రంభావిశాలపర్ణములు = వెడదయరఁజియాకులు, పటది = పట్టియుండవన, కాల్య
 న్న = వర్షియన్నమును, నూప = ప్రవృన్తు, ఆగ్ర్యకల్యాణ = నేతికాలువలను, ఎహల్యం
 జన = పెక్కుపరికరములును, తీరకగులు = పాలుపెరుగులును, ఆగ్ర్యంబుఁడేని = వా
 రికిసమర్పించిన భోజనానందము. వా = దేవ(హస్తప్రత్యక్షన పాదప్రత్యక్షనములవె
 నుక నాచమనము జేసిన యనందమున) ఆగ్ర్యులపక్ష = వారిపాదములను, సంహ
 నానము = మర్దనము, ఒసరించి = చేసి(పాదములచేసికియటట.)తాంబూల మొసగి వి
 డెమిచ్చి, కరణముడికి = వాఁడొకకి పేదగియుండఁగా గురిలప్రన్నవెసి, పొడొ
 ద మన్నక్ష = వారే పోయెద మురి గొప్పి గేరి, గిరులూత్యాదుముగా నిల్పుటకు
 ప్లాతంత్ర్యములేనివారుగావునపంపించి, దిన్నసాని = దూరముగనెంచి, నిరికిఁదగిన =
 తమకలిమికందగిన, సత్కీర్తన = సత్కీర్తనముఁడేని. (సంభావనయిచ్చియునుట)
 భేదము = ఎడవొసంగుముచేసెను, మగిడి = తిరిగి, ఎపుడును = ప్పూడు,
 ఎల్లప్పుడు = కాంచెనట్లు, ఆగ్ర్యంబులును = వూడేసేయుదురు.

అ. సులభము ఇ నలు భాగము లుత్పలంబుజేరించి గనుటవృత్తాచిత్తుఁ డీవీరిని భాగము లు బాగింపు నని నూచిందుచున్నది.

కా. అందుచేత ద్వయస్కప్తకనకసుందరవ్యవహారమునకు
గాంధూబద్ధమధుద్విపద్ధవరచింద్రోన్మోహకృతానామ య
స్థంబోత్థంబ తదంతి వా గపకనా సంజాత తజ్జన్య
పృథ్వీస్థానంబువాతయందు నిత్యనిర్మలచిత్తంబునకా.

టీ. ద్వయసంకర్షణ సమముండు. ద్వయ = ద్వయమనునట్టి ప్రాకరమంతముకను, సర్వ =
సమస్తానైత్యాయా, సర్వ = కమలమునందలి, విరసించు = ముఖముగిలయట్టియా. ఆద్యంత్యం
డు, కీర్తన = సుధిదభియునుగిలించుచు, లోకాంత = ఎంతదగి, దోగి = నాగి

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

సయోగమనెడు, అందూ = సంకిల్లచేత, బద్ధ = కట్టించడిన, మధు ద్వీపత్ = మధు సూదనుడనియెడు, ద్వీపదుండ = సీనుడు గలయట్టియ, ఉరుచ్చుండో బృంద, ఉరు = బహు విధములయిన, ఛందః = పేదములయొక్క, బృంద = సమూహము యొక్కయు, తదంత, తత్ = ఆపేదములయొక్క, అంత = అంతములగు స్వప్నప మ్మలయొక్క, వాక్ = వాక్యములయొక్క, అపరనా = చదువమిచేతనే, సంజాత = పుట్టినట్టియు, తజ్జన్య = ఆపేదపేదాంత జన్యమగునట్టియు, నిష్పంద = చలింపని యట్టి, ద్వైత = చిదచిదీశ్వర భేదకమైన, సుసంవిత్ = మంచిజ్ఞానమునకు, ఆల యుండు = గృహమగునట్టి, విష్ణుచిత్తుండనక్ = విష్ణునందుండి తమ గోచారమున గా, అన్యథాకాభిధానుండు = సాధకకనామధేయుండగు పరమయోగి, నిష్పక్ = సదా చార సంపత్తిచేతను, అదక్ష = ఆశ్రీవిల్లుబుత్తూరియందు, ఉండక్ = నివసించును.

తా. ఆ శ్రీవిల్లుబుత్తూరియందు నిరుంతరము ద్వయానుసంధానముచేయుచు సుఖ దుఃఖములు శీతోష్ణములు సరిగాడలంచుచు దన నిరుంతర యోగముచేత శీఘ్రచిది వశపటచుకొని పేదపేదాంతములు సదువకయే వానివలన గలుగఁపరిసేసి నిశ్చల ద్వైతజ్ఞానమునకు దాను నివాసధామియై విష్ణుచిత్తుండను సాధకకనామధేయము గల యొకమహాయోగి నిష్కలగతిగియుండునని భావము, (ద్వయ తిరుమంత్ర, చరమ శ్లోకములు పైష్టవ సాంప్రదాయికములు).

ప. అమ్మశీ సురవరుండు ప్రకృతికంటె ౨యండగు దన్నను దనకంటెబరుండగు పరమేశ్వరుం బరమేశ్వరప్రసాద బహుజననకృత సుకృతఫలరూపయగు నాచార్యకృపగు ప్రపానంబు నిధానంబుఁ దెలిసినగతిం దెలుప నాత్మీయ తదియ శేషశేషిత్వ సంబంధంబనాద్యంబుగాఁ దెలిసి యీతెలివిగలిగి యభిర్వసిర్వృత్తి గాంచి సుఖించు పరమయోగికి బహుశ్చేదంబులగు చదువులం బనియేమి యీ విశేషంబు లేనివాని ఊతువాదంబు ధాతువాదంబు కాణాదంబు ప్రాణాదంబు భావీలంబు చాపలంబు మీమాంసహింసవ్యాకరణంబులుగాక చదువదోరకొనిన నరునకుఁగాలంబు నాలంబువిష్ణుంబు లభిలోద్యమమ్మంబులందలకు సామగ్రి గిట్ట కిటన గొంఁజెలుంగనగు మదంబుపుటపుట నదుదమ్మట్టం జదివెనేనియు సముత్పన్న విజ్ఞానుండై వైగ్రుణ్యనివయంబులగునాని నానీతధాన్యుండొ నిష్ఫలంబైన పలాలంబును నాల్గుబునుఁడు సీకకంబును విడుచువడువున విడువనలయుఁగా వున శాంతిదాంతి పరతంబరమైకాంతియైన నాకుముదలనివి యధిగమింపండ్లు విసజింపనేమి ప్రయోజనంబు వాదిభంజనంబు రాజరంజనంబును లేయుమర బునజాననంబులకు విసువనిజనంబులకుఁ గానిన్ము మోద్యకులకుఁ దనీయభ్యాసీ యీతిలామంబు పోదంబు సూజనంబు వేదజనంబుని వితరీ. అచీ యురగర బూరగ

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

బుససౌఖీరధూరమణునకు గౌరవంబంగీకరించిబోధించి ముక్తి కనిచిన భరతభూమి సురవతంసంబునుబోలె దుర్విభావ్యబోధుండై పరమపదంబునను భాగవతుల కప్పాకృతంబులగు బహుభద్రమాతలుబురిగించి భగవత్పరివర్తనేయటయ పరమపురుషాధిపతిగఁబగుటయెఱిగి యచటెరఘవరణ పాణిమాలికాకరణ కైంకర్యంబున కంకురితకౌతూహలండై చేయఁచుండె మఱియును.

టీక. ఆముక్తిసురవరుండు = అవిష్టుచిత్తుండగు, ప్రకృతికంటెక్ = ఇరుపది నాల్గితత్త్వములుగలయచిత్తుకంటె, పరుండగు = వేదైన, తన్నును = జీవుననుట, తనకంటెఁబరుండగు పరమేశ్వరుఁ = బ్రహ్మమును, “అనగా శ్లో. హృద్విరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేజ్జనతిః | భృమయేన్సర్వభూతాని యంత్రానూదానిహయయా”, అనుతెఱంగునఁ ననకంతర్భామియగు పరమేశ్వరుని ననుట. పరమేశ్వరప్రసాద = భగవదనుగ్రహము వలనైన, బహుజనన = అక్కఱి జన్మముల యందఁ, సుకృత = ఫణ్యములక, ఫలహాపయగు = ఫలస్వరూపమగు, అచార్యకృత్ = గురుకారుణ్యము (అధికత్వంబును), గురదానంబు = పూర్వజన్మమందుఁజెసిన యేకాంతదానము. నిధానంబుఁదెలిపినగీత = సద్బోధిజన్మమందు నిక్షేపమును దెలిపినతెఱంగున, తెలుపఁ = తెలుపఁగా, (అనఁగా సకలవేదశాస్త్రపురాణవిశేషములకు సారభూతమైన చిదచిదీశ్వర తత్త్వత్రయజ్ఞానమును బహుజన్మకృత సుకృతలబ్ధమైన యాచార్యకృతలబ్ధవేదవిద్యనుట. శ్రు. “అచార్యదేవోభవో యని తైత్తిరీయశ్రుతియందును, “అచార్యవాపురుషోవేదో”యని ఛాందోగ్యమందును, “య్యజ్ఞేవేదపరాభక్తి ర్యథాదేశేతిధాగృతా | తస్యైకేకేకేతావ్యాధాః ప్రకాశంతే మహత్తనః” అనికర్పణియనును, శ్లో. “ఎవతాయోగరోచ్చైవ మంత్రస్యాపి ప్రకీర్తనాత్ | విహికాముష్టికాసద్భివృక్షజస్యాస్తేన గుఱయః” అనిపురాణసముచ్చయమందును, శ్లో. “యస్తాద్దేవోఽగస్తాగో” అనిశామిత్వంబు ముఖాంతము. మగ్నానుదాతలొకాఁ కారుణ్యచ్ఛాస్త్రపాణిగాత్రస్తాన్మగ్నరొకార్యానంసారభయభీరుభేః” అనిపాంచరాత్రమంగలి జయాఖ్య సంహితయందును, “చక్షుగ్మగ్నం గరుత్మన్వై శాస్త్రగమ్యుతుయస్స రేత్ | హసనమదకంత్సన్వ ఘుస్స సోఽవివాంశతి | సులభతుగురుత్వక్వాద్ధుస్సంయక్షపాసతి | వ్యంశ్యోద్ధనంమూఢో గు పమస్తేవదగీత” అనునీ మొదలగు ప్రమాణములచేత వాచాగ్మ్యసయే ప్రధానమని యెఱుంగదగినది, అస్త్రియ = తనసంబంధమగు, తదియ = ఆరంభేశ్వరసంబంధమగు, శేష = శేషిత్వ సంబంధము, భృత్యత్వ = స్వామిత్వసంబంధము, అనాద్యులుగాఁదెలిసి = అతాది సిద్ధమని యెఱిగి, ఇతైవిగలిగి = ఈజ్ఞానముగలిగి, అభర్వ = అఖండమగు, నిర్వృతిం గాంచు = సుఖమునుజేచి, సుఖించు = సొగిసెడు, పరంపరయోగికి = మహాయోగియగునకు,

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

శ్లో. “శాస్త్రజ్ఞానంబహుశ్లశం బుద్ధేశ్వరకారణ” న్యున్నత్యుచహుశ్లశదంబులగు =
 బహుప్రయాస కరములగు, న్యున్నత్యుచహుశ్లశమి = చదువులచేనేమిదని, ఈవివే
 కంబులేనివాని = ఈజ్ఞానము లేనివానియుక్క, హేళన వాదంబు = కారణ వాదము,
 ధాతువాదంబు = లోపాదిమారణక్రియ, కాణాదంబు = తర్క శాస్త్రము, ప్రాణా
 దంబు = ప్రాణహారము, కాపిలంబు = సాంఖ్యుతము, చాపలంబు = సర్వేశ్వరనిరీశ్వ
 రభావభేదములచేత బుద్ధి బాంహ్య కరము, మిమాంస = అగ్నిష్టోమాది కమికాం
 డ కమయము, సాంస = పరప్రాచి-పహుశ్లశ, వ్యాకరణంబు = శబ్దశాస్త్రము, అశ
 రణంబు = రక్షించునదిగాదు, చదువకొరకొనినక = పఠించుటకుపక్రమించెనేని,
 కాలంబు సాలంబు = కాలము సాలదనియ, ఆననుహల మనియును. నిష్పంబులు =
 అంతరాయములు, సకలోద్భవచ్ఛంబులు = సర్వకార్యనాశకంబులు, అంగులక = నా
 ప్రాఖ్యానమునకు, సామగ్రి = సాధనసంపత్తి, కేటకేటన = మిక్కిలి కొంచెము,
 కొంతెరుంగనగు మదంబు పుటపుటన = కొంతదెలియకగానే గిర్వంబు పుటపుటన
 పొడమును, పలాలంబు = ఉమృతపాట్లు, సీకకంబు = మైనము, ఈతి = ఈతిబాధ,
 ఉచ్చేదనంబు = భయంకరము, గౌరవంబు = గురుత్వమును, రథచరణపాణి = చక్రపా
 తియగు మన్నారుక్యమని, కడమసలభము. తా. సులభము.

కం. న్యాయాజీత విత్తంబున, నాయోగీశ్వరుండు పెట్టు * నన్నంబాప్రా:

లేయ పటీరాచల ప, ద్యాయాతాయాత వైష్ణవ వావలికెల్లె.

టీక. ఆయోగీశ్వరుండు = అపిష్టచిత్తుండు, న్యాయాజీత విత్తంబునక =
 న్యాయాజీత సనముచేతను, ఆప్రాచియ పటీరాచల పద్మాచూతా యాతవైష్ణ
 వావలికెల్లె = హిమాచల మలయాచలముల నుత్సమాగిరికాశులై వచ్చుచుబో
 వుచుండెడు వైష్ణవ సముదాయమునకెల్లె, అన్నంబుపెట్టె. “సరణి పద్ధతి ప
 ద్య” యని యమరుండు. తా. సులభము.

చ. గగనము నీరుబుగ్గకెనగా * జడివట్టిన నాళ్లుభార్యక.

న్బుగ సారకుండ సారికెడపు * బొడియ్యనింట వండన,
 యుగపలముంచి పెట్టుంగలమాన్మము * సొచ్చినప్రస్థ నాలుగే,
 న్బుగిపిన కూరలుస్వధియన్బురు * గుల్పెరుగు స్థల పుక.

టీక. కథకపద మధ్యాహారము. ఆయోగీశ్వరుండు. గగనము = ఆకాశము,
 నీరుబుగ్గకుక = జలబుచ్చదమునకు, సనగాక = సదృశముగా, జడివట్టిననాళ్లు =
 మకముపట్టినదినములయందు, భార్యతనయిండ్లు, కన్ను = నేత్రమును, పొగసొర
 కుండక = ధూమము ప్రవేశింపకుండ, సారికెడపుంబొడియలు = నిరుపేదలించియెం
 డించిన యెడనీటి తెంకాయ బొండ్లములు, తనవించి = ప్రాయులోనఁటించి, పం

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

డక్ = పాకముఁజేయఁగా, ఆయ్యగపలక్ = ఆటంకాయ చిప్ప యబకలచేతనే కలమాన్వముక్ = వరియన్నిమును, ఓల్పినప్రప్ప = ఓల్పప్రప్పను, నాలుగేన్బొగిపిన కూరలుక్ = నాలుగైగుపొరటిన కూరలును, వఱియములు = వడియములును, వరుగులు = తుమ్మశాకములును, పెరుగుక్ = దధియను, ఘృత ప్లతిక్ = ఆజ్యసిక్తమగునట్లుగాను, ముఁదీ పెట్టును = ఘృత ప్లతివధికే బూర్వమన్వయించునది. తా. సులభము.

చ. తెలినులిచెచ్చయో గిరముఁదియ్యని * చారులుఁ దివ్వనంబులు,

నృలువని యంబళ్ళు త్పెరకు * పాతెడనీళ్లు రసావళుల్లం,

బులును సుగంధిశీతజలము * ల్వడఁబించెలు నీరుజల్లయు,

నెల్లయఁగఁ జెట్టుభోజనము * పేసవిఁజందన చర్చమన్నుగక్. ౮౧.

టీక. పేసవిఁ = గ్రీష్మతుక్వండు, చందనచర్చ = చందనాలంకారము, మన్నుగక్ = మొదలుగాఁగా (మంపఱ చందనమిచ్చియునుట), తెలినులిచెచ్చయోరము = తెల్లనైమఁదోష్ణమగు నన్నంబును, తియ్యనిచారులు = తియ్యఁజారులును, తిమ్మనంబులుక్ = తిమ్మనములను రసాయన విశేషములును, పలువని యంబళ్ళు. (అంబళిశబ్దమహావచనంబులనియునుంగలదు), చెఱకుపాలు = ఇత్తురసములు, ఎడనీళ్లు = తేలతెంకాయనీళ్లును, రసావళులు = పడ్రససమూహములు, ఫలంబులును = కదళిరసాలాదిఫలములును, సుగంధిశీతజలము = చట్టిపేళ్లు మొదలగువానివలన బరిమళించుచల్లనగు నుదకములును, వడఁబించెలు = ఊరపేసిన తేలతమామిడి పిండియలు, నీరుజల్లయుక్ = నీరుమజ్జిగయును, వెలయుగక్ = ప్రసిద్ధమగునట్లు, భోజనముఁజెట్టుక్ = ఆహార మొసంగును. తా. సుగమము.

మ. పునుఁగుందావిన వోదనంబు * మిరియంపుఁబొల్లతోఁ జట్టిచు,

య్యను నాదాఱనిరూరగుంపు * ముకుమందై యేర్చునాళంజిగు,

క్రొనుపచ్చళ్లును బాయసాన్నములు * నూరుం గాయలుక్ జేసులు,

క్రొనునేయింజిటువాలవెల్లుపుగ * నాహారవిడు న్నీతునక్. ౮౨.

టీక. నీతునక్ = నీతకాలమందు, పునుఁగుం దావిన వోదనంబు, పునుఁగుం దావి = పునుఁగుదావులను పేరుగల కలమ విశేష సంబంధియగు, నవ = నూతనమగు, ఓదనంబు = ఓగిరమును, (వేడివేడి యన్నమనుట. పునుఁగు రాజినములున్మప్రధానము లని వైశ్య శాస్త్రమందుఁ బ్రసిద్ధముగనుక నానీత కాలమునకువీతములు), మిరియంపుంబొల్లతోక్ = మిరియముల పొదులతోడ, చట్టి = ఛాండ విశేషము, చుయ్యనుగాదు = చుయ్యనుచు మ్రోసెడు నాదము, ఆఱని = నశింపఱి, కూరగుంపు = శాక సమూహము, (మిరియాల పొడితోఁ గూడఁదిరుగఁ బోసిన నాదము వదలకమున్నే యునుట), ముకుమందై = ముక్కు లోవేసి కొనెడు నన్నమె, ఏరు = చుఱి చుఱి

మనిగొడు, ఆవక = ఆవాలపిండి చేతను, చిగుర్కొను = క్రుచ్చియెత్తిన, పచ్చళ్లు
ను = ఊరుచెండ్లును, పాయసాన్నములును = పాలువోసి చేసిన పరమాన్నములు
ను, ఊరుంగాయలును = ఊరుంగాయలును, చేసుకున్న నేయక = చేతిమీదఁబడఁ
గానే యుష్ణతగనుపించెడు ఘృతమును, చిటువాలపెల్లుపుగి = పిన్నపాల పెల్లుపు
గట్టునట్లు (చిటుపాలనఁగానగ మిగురఁగాఁచిన పాలని కొందఱుండురు), అవారం
బిడుక = భోజనముపెట్టును, ఈపద్యంబునందు, “నుచ్చేతః” అనుసూత్ర బలము
వలనఁ బునుఁగుండాది యనునెడఁ బూజించుదువును “సంస్కృతపదేన పరిమిత
మాంధ్యపదం కమఁధారయో భవతి” యను సూత్రమువలనను, “ఆంధ్యంషడ్వణ్ణ
పర్యంతం సంస్కృతేన సమస్యతే” యను నధర్వణోద్దీపనను బునుఁగుండాదిన వో
దనంబని కమఁధారయసమాసంబును బ్రయుక్తంబులయ్యెను. తా. సుగమము.

చ. కదలిగ భీరవుష్ణపుటికాధటఁజేతుల, నిష్పపిండికై,

గుదురుగనల్పి యెంపుగతిగూనలఁ నూనియనించి త్రాటుము,

న్నదికిన శాటివేలనది, నొక్కటఁగ్రుంకిడివత్తురెందజే,

వదలక యాతనింట శనివారము నన్వరదేశి వైష్ణవుల్.

౮౩.

టీక. ఆతనింట = ఆవిష్ణుచిత్తునింటను, (ఇచ్చటనిత్యసంగి), పరదేశివైష్ణ
వుల్ = అభ్యాగతులగువైష్ణవులు, శనివారమునక = మందవాసరమునాడు, కదలి =
అరటియొక్క, గట్టిర = లోఁతగు, పుష్పపుటికె = పూదొన్నెలయొక్క, ఛటక్ =
సమూహమును, చేతుల = హస్తములయందు, ఇప్పిండికై = తలఁచులిమి కొను
టకునూతన మధుకపిష్టముమీఁదను, గదురుగ = తొలఁగి కుండనట్లు, నిల్చి = పా
దుకొల్చి, ఓపుగతి = చాలినదీతిగ, గూనిలనూనియ, గూనల = మహాభాండముల
లోని, నూనియ = లిలతెలమును, నించి = నిండించి, త్రాటక్ = దారమందు, ము
న్నదికిన = పూర్వసౌతమగు, శాటి = వస్త్రము, వ్రేక్ = వ్రేలుచుండఁగా, న
ది = ఏటియందు, ఒక్కటక్ = ఒక్కసారిగా, గ్రుంకిడి = స్నానముజేసి, ఎం
ద = అనేకులగుట, వదలకవత్తురు = విడువక తిరిగివత్తురు.

తా. ఆవిష్ణుచిత్తునింట శనివారము నాఁడనేకులగు పరదేశివైష్ణవులు త
మతమ యభ్యంగన స్నానములకొఱకు నిష్పపిండినూతి యాముద్ద చేతలోఁజెట్టుకొ
ని దానిమీఁద నఱికిచ్చ-పు దొన్నెలు పెట్టుకొని వానిలోఁదమకుఁ గావలసినంతవ
ఱకావిష్ణుచిత్తుని యింటిలో గూనలకుఁబొసి యున్ననూనెతామేపోసికొని స్నానా
నంతరము ధరించుకొనుటకై ధౌతవస్త్రములు త్రాడుగట్టితాఁకక యొకచేత్తఁబట్టు
కొని నదికింబోయి యచ్చటనభ్యంగన స్నానముజేసి వత్తురనిభావము.

శా. ఆనిష్ఠానిధిగేహ సేవనదురేచూలింపి నన్మోయుకెం,

తేనాగేందశచరూప పణ్యకదలుం దివంభబంధానుసం,

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౧.

ధానధాన్యము నా స్త్రీకా శాకబహుళ తానాస్త్రిష్ణ తానాస్త్రిపూ,
 పోనాస్త్రిగనసౌమ్యవంశ కృపయోభో కృప్యమన్తాటలక. ౮౪.

టీక. అనిష్టానిధి = అవిష్టుచిత్తనియొక్క, గోహసీమ = గృహసీమయందు,
 నమరే = అధికారాత్రమందు, అలింఛనక = వినినను, మితే = మిక్కిలియు, నాగేం
 ద్రశయాన = శేషశాయియగు స్వామియొక్క, పుణ్యకథలక = పవిత్రకథలును,
 దీప్యప్రబంధః బ్రాహ్మిక ప్రబంధముయొక్క, అనుసంధాన = పారాయణముయొక్క,
 ధ్యానము = ధ్యాయమును, శాకబహుళా = కూరలబాహుళ్యము, నాస్తి లేదు, ఉష్ణ
 తా = పదార్థములందు కేడిమి, నాస్తి = లేదు, అపూఢః పర్యాయము, నాస్తి = లే
 దు, పీదనసౌమ్యవంశ, పీదన = పీడిరముయొక్క, సౌమ్యవంశ = సౌకర్యమును, నా
 స్తి = లేదు, కృపయా = దయచేతను, భోక్తవ్యం = ఆరగించదగినది, అన్తాటలక =
 అనియోగ్యములగు, బ్రూయాత్ = వ్యవహరించుచు, తాపద్యమందుం గోవలసంస్కృ
 తవాక్యములుండునను సనియోమననురణముగలిగినదిగావున, (అనుకృతే న్నివాక్యంతు)
 అనసూక్రిబలమువలనఁ జెల్లెను. భోక్తవ్యమనుచోట “అహమాదీనాం ద్విత్వ” మనుసూ
 త్రముబట్టి ద్విత్వంబురావలయునైనను, “శ్లో. శబ్దానామం త్యభాగేషు యోమస్వా
 రః ప్రవృత్త్యే తస్యాచిపరతోమస్వాత్సర్వత్రకవిసంపత్తే,” “ఎదేతుతద్య దాద్యం
 తేవాద్విత్వం హరిసంపత్తే,” అనుసధర్మబోధుల వలన ద్విత్వాభావమైయనుస్వార
 మునకు మకారమువచ్చెను. మూడవ పాదమును నిత్యసమాన పదములఁజేరిన నా
 స్తిపదమునకునాసీకయితి.

తా. అవిష్టుచిత్తని గృహమందుం బగటిపూటాయండేకాక అధికారాత్రమం
 దు నిసంబోధింపను శేషశాయిపూజకధలఁ జస్పకొనువాని కంఠనాదములును దీప్య
 ప్రబంధముల రసములను భోక్తలతోనావిష్టుచిత్తుఁడు గూరలులేవు పేడిలేను భ
 త్యములేవన్న సౌకర్యములేను కృపచేతనే మూరగింపవలయునని చెప్పెడి యుపచా
 రవాక్యములను నిసంబంధునని భావము.

తే. గీ. ఇతైరగున నవైర్వ్యవోత్తముండను, బాగరూకతఁదైకిక భాగవతుల,
 కితరమెటుంగక యెవ్వరేమేమిపేడి, రలయకవివెట్టి సంతుష్టి సలుపుచుండె.
 టీక. అవైర్వ్యవోత్తముండను = అవిష్టుచిత్తుఁడు, బాగరూకతఁ = హెచ్చెఱు
 కనేతను, ఇతైకాగ్రాగవతులకు = ఏధానూత్రావధులుభగవద్భక్తులకు, అలయ
 కి = ఆనూనమునొందక, ఎవ్వరేమిచేడికి = ఎవ్వరేమియేమి యడిగివారికి, కడ
 ముగియఁగను. తా. సుగమము.

శ్లో. గాలార్థాంతు విన్యంభితామలః శరత్పద్మాక్షపద్మాక్షమా,
 వీరబాంబవనః శలయాకబలః శివీ, రేచుచాలాదూత ది.

కౌలమూర్ఖశిరోమణిమృతి కనత్వాబ్జ పాదాబ్జఫా.

లాలంకార కచావలీ మకరదీప్యత్కుండలంబస్మితా.

టీక. కౌలార్క = లేతసూర్యునియొక్క, అంశ = తిరణములచేతను, విభ్రంశిత = వికసింపజేయబడిన, అమల = నిర్మలములైన, శరత్పద్మ, శివిత = శరత్కాలమందలి, పద్మ = కమలములనంటి, అక్ష = నేత్రములు గల్గినట్టియని యిదిమొదలుగా ప్రేమకల్పే శ్వరునకు విశేషములు, పదాం = లక్ష్యదీపికి, కుమ = భూదేవికి, నీశా = నీశాదేవికి, బాంబవలీ = బాంబవలీ విళి, శుభ = నాథుడొ, శుభ = శివునియొక్కయు, బలభీత = ఇంద్రునియొక్కయు, నీరేయ హిద్యుత, నీరేయహ = కమలమందు, ఉద్యాత = పుట్టినబ్రహ్మయొక్కయు, ఆముక్త = వెలుడెట్టిరాని, శిరోమణి, శిరః = శిరములయందలి, మణి = రత్నముచేతను, కనకత్ = ప్రకాశించుచున్న, పాదాబ్జ = దాదీపద్మములుగలయట్టియు, (శివుడు మొదలగు దేవతలచే నమస్కరింపఁబడి యెడవఁడనుట), పాదాబ్జ = చవతిపాదవి వంద్రునివంటి, “పాదారశ్మ్యంభ్రాంతి ర్భావశాః” అనియందుడు, ఫల = లలాటమునకు, అలంకార = అలంకారమునకు, కచావలీ = ముంగుఱులచేతను, మకరదీప్యత్, మకర = మకరరాకారముచేత, దీప్యత్ = ప్రకాశించుచున్న, కుండల = కణఠాధారముచేత, అంబత్ = ఉప్పచున్న, మఖా = నెమ్మొగముగలస్వామి. తా. సుగమము.

కం. జలచర కిటిహరి వటుభృగు, కల రఘుకుల సీరిబుద్ధ ఘోటిప్రమథా.

జ్వల జనికృత జనరక్ష, యలమేల్గుంగాభిధేందిరాలయ వక్షా. ౮౨.

టీక. జలచర = మీనకూర్మములును, కిటి = నరాహనును, హరి = సింహమును, వటు = బ్రహ్మచారి యగువామనుండును, భృగుకుల = పరశురామండును, రఘుకుల = శ్రీరామండును, సీరి = బలరామండును, బుద్ధ = బుద్ధుండును, ఘోటి = గుఱ్ఱముగలిగిన కల్పియు, ప్రముఖ = మొదలగు, ఉజ్వల = ప్రకాశించుచున్న, జని = అవతారములచేతను, కృత = చేయఁబడిన, జనరక్ష = ప్రభావంరక్షణముగలయట్టియు, అలమేల్గుంగ = అలమేలుమంగయనెను, అభిదా = పేరుగల, ఇందిరా = లక్ష్మీదేవికి, ఆలయ = నివాసమునకు, వక్షా = వక్షస్థలముగలవాడొ. తా. సుగమము.

భుజంగప్రయాతము. బుద్ధిద్విద్విష్ట పాదోగ్ధగోరూపలాసారధారాతపత్రీకతాద్రీ, ఫలస్కూర్ణ చాబూరభంగోగ్ర చాహాకళాకృత్త కంసాశిఖండావతంసా. ౮౩.

టీక. బుద్ధిద్విత్ = దేవేంద్రునిచేతను, వినిదిక్ష్వ = నియోగించబడిన, పాదోగ్ధర = మేఘములయొక్క, ఉరు = గొప్పలగు, ఉపల = పాదాగమయొక్క, ఆసారధారా = ధారావహమునకు, ఆతపత్రీకృత = గొడుగుగాఁ జేయఁబడిన, తాద్రీ = గోవధాన గిరిగలవాడొ, ఫత్ = పగులుచున, మూఢ = శిరసుగల, చా

కూర = చాచూరమల్లనియొక్క, భంగ = సంహారమందు, ఉగ్ర = వాడిమిగల,
బాహు = బాహువులుగలవాడౌ, కళా = కళాసంజ్ఞగల యల్పతమకాలమందు, కృ
త్ = వధింపఁబడిన, కంసా = కంసుఁడు గలవాడౌ, శిఖండ = నెమలిపింఁఁగము, ఆ
వతంసా = శిరోఘాతముగా గలవాడౌ, బాహుగళాయను పారమున గడియ
లవంటి భుజములు గలవాడౌ యనిఅర్థము, “తద్విష్కృష్టేర్గళంసా” యని యము
డు, అపక్షమునఁగృత్కంసాయనియైపైఁదము. తా. సుగమము.

మ. ఇది కణాటభరద్వాజీ సీగభూటాపేలాకలజే భర,
ఉదయోర్విధర తత్పితృవృత్తన వ్యోపాయనోష్ఠి పర,
త్వద్వగంచత్వద కృష్ణరాయ వసుధాభ్యుదితాముక్తమా,
ల్లిద నాశ్వాసము హృద్యపద్యముల నాద్యుదై మహింబాల్పగుణ్ ౮౯.

టీక. ఇది = ఈసందర్భము, కణాటభర = కణాటభూమియొక్క, భు
తి = భరించుటయందు, సీర = నిశ్చలమైన, భుజ = బాహులయొక్క, పేలాక =
విలాసముగలయట్టియు, లబ్ధ = పొందఁబడిన, ఇభరాట్ = గజపతియగురుద్రునియొక్క,
ఉదయోర్విధర = ఉదయగిరియందలి, తత్పితృవృత్త, తత్ = ఆరుద్రునియొక్క, పితృ
వృత్త = పితృతండ్రియగు ప్రహరేశ్వరుని చేత, కృత్ = చేయఁబడిన, నవ్య = నూతనమ
గు, ఉపాయన = కానికయగు, ఉష్ణిష = కరిటముయొక్క, రత్న = రత్నములయంద
లి, దృక్ = దృష్టిచేతను, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, పద = పాదములుగల, కృష్ణరా
యవసుధాభ్యుద = కృష్ణరాయలచేతను, ఉదిత = చెప్పఁబడిన, ఆముక్తమాల్యద =
ఆముక్తమాల్యద గునుగ్రంథమునందు, హృద్య = మనోజ్ఞములగు, పద్యముల = ప
ద్యములచేతను, అశ్వాసము, అద్యుదై = ప్రథమమై, మహిం = భూమియందు, పాల్ప
గుణ్ = ఒప్పును.

తా. కృష్ణరాయలు గజపతివినతండ్రియగు ప్రహరేశ్వరుఁడుదయగిరిదుగ్గ
ముమీఁదనుండఁగా నచ్చటికిఁగి యతనితలఁ ద్రొక్కక సానినను సేయనని ప్రతిజ్ఞ బేసె
గావున సేనలుగల్గువట్టుగా నాప్రహరేశ్వరుఁడు భయపడి తనతలకఁబడులుగాఁ
గిరిటము కాయలకుగానిక శేయుటవలన నిదిచూచి త్రొక్కినని భావము.

గద్య. ఇది శ్రీరఙ్గేశ్వరముత్తమత్రోపాసనాసమాసాదితాఖండ సాహిత్యురీ
ణుండు నాల్గైయగోత్రపవిత్రండును వావిశ్లవంశవయోరాశిరాకాసుధాకరుండున
గు రామస్వామిశాస్త్రిచేత నచేకపూర్వవ్యాఖ్యానాభి ప్రాయంబులఁ బర్యాయ
చించి రచించిపడిన రుచి సమాఖ్యానంబును నాముక్తమాల్యదవ్యాఖ్యానంబునం బ్రథ
మాశ్వాసము

ఆముక్తమాల్యద * సన్న్యాఖ్యానము

ద్వితీయాశ్వాస ప్రారంభము.

కం. శ్రీనయనకువలయుగళా, నూనజ్యోతాన్నియితస్థితోజ్జ్వలముటదె. శాంతితును
రశ్రీపున । రానయనక్రమణ వేంకటాచలరమణా॥

టీక. శ్రీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, నయనకువల=కలువలవంటికన్నులయొక్క (* కువ
లంచాసితాంబుజెఅనివైజయంతి,) యుగళ=రెంటికి, ఆనూన=అధికమైన, జ్యోతాన్ని
యిత = వెన్నెలైన, స్థిత=చిఱునప్పుచేతను, ఉజ్జ్వల = ప్రకాశించుచున్న, ముఖ =
పదనముగలయట్టియు (అనఁగాస్వామియొక్క చిఱునగవుమహాలక్ష్మికన్నులకు సంతత
వికాసహేతువైయున్నదనుట) దైత్య = రాక్షసులచేతను, అనీత = అపహరింపబడిన,
సుర = దేవతలయొక్క, శ్రీ = సంపదయొక్క, పునరానయన = మఱలఁదెచ్చునట్టి
(ఆనయనశబ్దమిచటధర్మపరము) క్రమణ = పాదవిశ్రేణముగలయట్టి, వేంకటాచలరమ
ణా=వేంకటేశ్వరుఁడాయనిసంబోధన.

తాత్పర్యము. — గ్రంథకర్త యాశ్వాసాది యగుటంజేసి - మంగళాదీని మంగళ
మధ్యాని మంగళాంతానీత్యాది ప్రమాణవచనమును బట్టియిట్లుదేవతా స్మరణాత్మకమంగ
ళాచరణ పూర్వకముగా శ్రీవేంకటాచల పతిసంధర్శింపుమని వచించుచున్నాడనుట.

ప. ఆవధరింపు మాసమయంబునఁ బాండ్యమండలంబున.

టీక । సుగమము.

సీ. ఏవీటిసతులపాశులిండ్లపై గంబూర, నవహః కులచిప్పకపుఁచు మోన్ము
మలయజం బేవీటఁ ఛిద్రాలుచెక్క దులిచి మే, డలకిడ్డ మిగుల భూములకు డిగ్గు
గలఁచు నేవీటసింఛహళగజంబులగాలి, చివరే నే నది శాగజంబుఁ

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౨.

దాల్చి రేపీటిప్రాకృతసభాపనిర్మాల్య, మరకతంబులు పెఱిగరణీపతులు
కపివర నియు క్షగిరిసదృగ్గహననిలయు, గాత్రగాహితకనకముక్తాకవాట
గోపురావేదితోచ్చతాక్షోభనవప్ర, దనరు దక్షిణమధుర సాంధ్రద్రుమధుర. 3

టీ. ఏపీటి = ఏపటణమందు, సకుల = స్త్రీలయొక్క, పాలిండ్లపై = స్తనముల
మీద, గంబూరీ = ఆలెదీనశర్వరము, నవ = సూతనములైన, హరముల = ముకా
హరములయొక్క, చిప్పకవుడు = శుక్తిబుద్ధుడను, మాన్యుక్ = పాఠగొట్టుచున్న
మాన్యుడును, తేలుయొక్క తామ్రపువ్వునదికి సమానమననుటవలనగా
నప్పటికప్పుడు, తెల్లనికామరదలని ముత్యాలజలములగు ధరింపుచున్నారని భావము
ఏపీటిక, మలయజంతు = శ్రీగంధవృక్షమును, తేలుచెక్కడులిది = మొదటి చెక్క
దీసి, మొదటిదీక్ష = మొదలకుంటెట్లుగాను, మిగులు = మిగిలినవి, భూములకుదిగ్గు =
భూములకుదిగివచ్చునో (అనగా నాపట్టణమందలి మొదలన్నియును త్రమ శ్రీగంధముల
చేగట్టి జడియుచునుట) ఏపీటిక, సింహశృంగంబులగాలి = సింహశృంగీప్రమునందు
బుట్టినయేనుగులయొక్కవాయువు, చైత్రవేళిక = వసంతకాలములయందు, ఉదగ్గిరి
= ఉత్తరపుదిక్కునందున్న, గజంపు = ఏనుగు, కలమిక్ = చెదిరజేయునో (అనగా
నాపట్టణమందలిగజంబులు సింహశృంగము ద్వీపంబు బుట్టినవాటంజేసి సింహశరీర
కాసనవంటివాసనగలవియునుట) ఏపీటి, ప్రాకృత = పూర్వీకులగు, భూప = రాజుల
యొక్క, నిర్మాల్య = ధరించుకడవేసిన, మరకతంబులు = పచ్చలను, పెఱిగరణీపతులు
= ఇతరరాజులు, తేల్చరు = ధరించుచుందురో (అనగాను త్రమరత్నంబుల కాపట్ట
ణమునికిపట్టుగానుండెనుట) కపివర = సుగ్రీవునిచే, నియుక్త = నియోగింపబడినట్టి,
గిరి = పర్వతములతోను, సదృక్ = సరిపోలునట్టి, గహననిలయ = కపులయొక్క,
గాత్ర = శరీరముచేతను, గాహిత = ప్రవేశింపబడిన, కనకముక్తాకవాట = స్వర్ణ
యుతమైనముత్యాలతలుపులుగల, గోపుర = పురద్వారముల చేతను, ఆవేదిత = తెలి
యజేయబడిన, ఉచ్చత = పొడవుచేతను అక్షోభ్య = కోలుపుచ్చనశక్తిగలవైన, వేప్ర
= కోటగలయట్టియు (అనగా సుగ్రీవుడు సీతావ్యేషణార్థముగహనుమదాదులను
దక్షిణపుదిక్కునకునంపుచు దోలతఁ దానుదలిసినవాడు గనుక నాయాదిక్కులగల
తావులఁ దెల్పుచును (శ్లో॥ ముక్తాకవాటంపాండానాంతత్రద్రక్ష్యథవాసరాం॥) అని
పల్కరించినతెలుగున నావాసులు కొండలంతలేనితమశరీరములతో నాపట్టణము వాకి
ళ్లలోఁ జొచ్చిరనుటవలన నావాకిళ్లకత్యున్నతత్వమును గోటకునక్షోభ్యత్వమును దలిపి
నట్లాయెను) సాంధ్ర = దట్టములైన, ద్రు = వృక్షములచేతను, మధుర = మనోహరమైనట్టి,
దక్షిణమధుర = మధురాపట్టణము, తనరుక్ = బిభృసు, దక్షిణ మమరయనుటవలనను తర
ముననొకమధురయను దనిభావము.

తెను క్రమాల్యద - నవ్యాఖ్యానము. ఆ-౨.

కో శమనరిపుత్రపురభిధో, ద్యమవద్దోర్వర్ధకలయః † తస్యర్థగిరి,

భ్రమవందై కాంచనవ, ప్రము దీప్రం బగుచు నవృ † రేఖన కోప్పక. ౪

టీ. శమనరిపు = శివునియొక్క, త్రిపురభిధా = త్రిపురములను భేదించుటయని యెడు, ఉద్యమవత్ = ఉద్యోగముగల, దోః = భుజముమాన, వర్జ్య = విమోచనదగి నట్టియు, వలయత = వలయముగాఁజేయఁబడిన, స్వర్థగిరి = మేరుపర్వతమనియెడు, భ్రమవందై = భ్రాంతినిచ్చునదియై, కాంచనవప్రము = బంగారుకోట, దీప్రంబగుచుకొ = ప్రకాశమగుచు, అవ్వరంబున = అమధురాపట్టణమందు, ఓప్పక = తగియుండును.

తా — త్రిపురములఁ గలిచి యీశ్వరుఁడు కడవేసిన మేరుగిరి ధనుస్సును నులుపు నామధురాపట్టణపు బంగారుకోటవలగూకారమై యుండెననుట.

లే.గి. సారిదిఁ గనుపట్టి హేమరత్నము నెలంగఁబొడవుకతమున నూత్నమైపాలుక జూ డఁబట్టణము కోటకొమ్మలపట్టిగనమండలక్రికి సంపంగిదండవోరై

టీ. పట్టణముకోటకొమ్మలపట్టి, సారిదిఁ = బాగుగాను, హేమరత్నము = సువర్ణప్రభలు, కనుపట్టి = కానుపించి, నెలంగఁ = విజృంభింపఁగాను, బొడవుకత మున = కోటబొడవైనందున = నూత్నమై = కొమ్మలచాలుకొంచెముగా నున్నదియై, చూడఁ = చూడఁగాను, గగనమండలక్రికి = ఆకాశలక్ష్మికి, సంపంగిదండవోరై = సంపంగిదండవలెనే, పాలుక = ప్రకాశించును.

తా — అమధురాపట్టణపు కోటమిగులఁ బొడవైనందునతని నూత్నముగఁ గనుపడు చున్నదెనువర్త కొంతులు విజృంభించువేళఁజూడఁగా గోటకొమ్మలపట్టియుఁకాశలక్ష్మి ధర్మించిన సంపంగిదండవలెనే ప్రకాశించెననుట.

మ. సరిఖం దత్పురకామినీజనము లం † భోజేలి సల్పంగఁదొద్దురువతోడహలివపంతు.

మదక శిస్తూరిమోచ్చందనా, గుర్తుపంక యుల సౌరభంబులఁజూమి † కుంభినననామి. రరకలొలిని కందు బోగవతి నాఁజనం గలె నగఁ.

పరిఖ = ఆగడ్డలాను, తత్పురకామినీజనములు = అమధురాపురస్థులు, అంభికల = జలక్రీడను, సల్పంగఁ = చేయఁగాను, తత్ = ఆస్థ్రీలయొక్క, గురు = గొప్పలైన, వతోరుహ = ప్రసములయందు, లిప్త = పూయఁబడిన, సంకుమదోజవా దితోడను, కస్తూరి = కస్తూరితోడను, మిరత్ = కూడుకొనియున్న, చందన = శ్రీ గంధముయొక్కయు, అగురు = ఆగరుగంధముయొక్కయు, పంకరములు = మువ్వల యొక్క, సౌరభంబులఁజూమి = వాసనలవేతనే, కుంభినననామి = కుంభినననమున నుండును = సురవములకు, అనాన = తినిపట్టినవానిగల = నిరరకభూలిభిక్షులందు దేవగంగకు, అందుఁ = అపారాలొకమందును, భోగవతి = భోగవతియనగాను.

చక్ర = ఒప్పునట్టి, పరిజ్ఞ = అన్వర్థనామము, తగక్ర = తగవల్సినట్లు, కల్పైక్ర = కలిగెను. (శ్లో॥ నదీనగర్వోర్నాగాన్యాంభోగవలియనియుమధ్యధుం)

తా. — అమృతరాత్నరస్రైలు - తుచతుంభములకు వలచినపరిమళములు పాతాళ నూపటకువ్యాపించి తున్నయుగి డ్దనీళ్ళ జలక్రీడలాడు తరియందు విండింపబడినదిగాన నాగంధాశుభవముగల వాగలోకమందలి గళగతునక్కారణంబునంచేసి భోగవలియను నామముగల్గెననుట - ఇచటనిర్వక్త్యలంకారము (శ్లో॥ నిర్వక్తిర్వోగతోనామ్యామృతాద్ధత్వప్రకల్పనం) అనిలక్షణము.

తే. గీ. కాద్రవేయులు భూమియుఁ జక్రకొనంగ, నురగలోకంబు వెడలి తత్పరిఖనీట,
నెగసి తోడనె క్రుంతుదుఁ ద్రిలువ లేక, తత్తటబద్ధగారుత్తతముల కలికి. ౭.

టీ. కాద్రవేయులు = సర్పములు, భూమియుఁ = ధరిత్రయ చక్రకొనంగ = ఆక్రమించుటకు, ఉరగలోకంబు = పాతాళలోకంబు, వెడలి శల్లం, తత్పరిఖనీట, తత్ = ఆపురముయొక్క, పరిఘనీట = ఆగ డ్దనీటను, నెగసి = లంఘించి, తత్తటబద్ధగారుత్తతములకు, తత్తట = ఆపరిఖదరులయందు, అబద్ధ = అంతటంజెక్కబడిన, గారుత్తతములకు = గరుడపచ్చలకు, ఉనికి = భయపడి, తోడనె = వెంటడిగానె, నిలువలేక = ఉండఁజాలక, క్రుంతుదుఁ = ములుగుదురు (నెగసియును చోటనీటిలోనుండిభీముండు నెగయుఁడంచెనని భారతప్రయోగమును హలాదిగాఁగలదు.)

తా. సర్పములు భూమినిఁగూడ నాక్రమించుటకై నాగలోకమునువదలి యాయ గడ్డనీట నెగసివచ్చి యందుఁగట్టబడియున్న గరుడపచ్చలకువెంటి నిలువఁజాలక వెంట నెములుగుననఁగాఁ బాతాళమువలకు నాయగడ్డవ్యాపించియున్నదనియు - సర్పములు గరుడునకాశరముగానఁ దన్న జీదర్పనమాత్రజన్యభయముచేవెఱచినదనియు - పరిఖములు గూడ రత్నఖచితమై మున్నవనియును తాత్పర్యము.

తే. గీ. తరుణశైవాలజలజపత్రములు నొదువ, మరకతచ్ఛాయ బొల్పుఁ దత్పరిఖజలము,
కోట బంగరు నేయుటఁగొఱకు మున్ను, బ్రహ్మ పిడిచిన మందాకుఁపస రసంగం.

టీ. తరుణశైవాలజలజపత్రములు, తరుణశైవాల = లేఁతనాచుతీఁగలును, జలజపత్రములు = తామరాకులును, పాదువక్ర = క్రమ్మకొనఁగా, మరకతచ్ఛాయక్ర = పచ్చరాలవన్నెచేతను, తత్పరిఖజలము = ఆయగడ్డనీళ్లు, మున్ను = ఆపురనిర్మాణకాలమునందు, కోట = ప్రాకారమును, బంగరునేయుటఁగొఱకు = కనకమయముగాఁజేయుటకై, బ్రహ్మ = చతుర్దుఖండు, పిడిచినమందాకుఁపసరసంగం = పిండినమందాకుపసరాయనులు, బొల్పుక్ర = ఒప్పును.

ఆముక్తమాల్యద - పద్యాభ్యాసము - ౧౫౭

తా. అనగా మధురాపట్టణపుకోట బ్రహ్మనిర్మితంబై స్వర్ణమయముగానున్నదని తాత్పర్యము.

చ. అడుగున నుండియు న్పదిల ధ మై చద లంటెడుకోట నొప్ప (ప్రో) త్పడనికడంక దంచెనపుఁ ధ జేతుల గం గనుకాసె దూఱఁగా, నడుమన యున్నిం జేసి యల నాకపురి న్మరికై పెనంగి లా, పెడలఁగఁ బట్టివేయుటకు ధ నెత్తె నన శుభు బుల్లు పోరునన్.

టీ. అడుగుననుండియున్ = దిగువనుండియును, పదిలమై = దృఢమైనదై, చదలు = ఆకాశమును, అంటెడు = తాఁకుచున్నట్టి, కోటన్ = ప్రాకారముచేతన్, ఒప్ప = ప్రకాశించుచున్న, ప్రోలు = పట్టణము, చెడనికడంకన్ = పాలిపోనిభరిల్లు చేతను, దంచెనపుఁజేతులన్ = దంచెనములవియెడి చేతులచేతను, గంగను = గంగయని యెడు, కానన్ = దట్టికోకను, దూఱఁగా, ప్రవేశింపఁగా, నడుమన = మధ్యముననే. ఉన్నించేసి = ఉండుటచేతను, అలనాకపురిన్ = ఆస్వర్ణమును, సరికై = దీపియం దుటకై, పెనంగి = పెనఁగులాడి, లావు = బలిమి, ఎడలఁగన్ = పోవునట్లుగా, బుల్లు పోరునన్ = మల్లయుద్ధమునందు, పట్టివేయుటకు = చేతులబట్టిక్రిందవైచుటకు, ఎత్తెన్ = ఎత్తెను, అనన్ = అనఁగా, చనున్ = ఒప్పును (గంగనుకాసెననుచోట గంస్కృతక బ్ధాంతమగునచ్చునకు వైకృతాచ్చుపరముగాఁగా, శ్లో. కుత్రచిత్సంస్కృతీయోపిప్రాణో ప్యత్రచ్యుతోభవేత్తనునధర్మజోక్తిప్రమాణము.)

అ. అకాశగంగ స్వర్ణమునువలయు కారమై చుట్టికొనియుండునుగాన స్వర్ణము నుజ్జెట్టి గంగకాసెనలెనుండెననియు శక్రభంజనార్థముగా వప్రాగ్రముందులైన దంచెన ములవఁగానినప గొలుపులతోఁగూడిన పాపాణవిశేషములు చేతులవలె నిడుపుకొని యున్నవనియు చెప్పెను. నామధురాపురమునుజ్జెట్టినదనియు నా దృశ్యమునకు పెనఁగుచును నాయాకాశగంగ మధ్యప్రదేశమందెఱుంగుండుటనను యుద్ధమునందు, గోటకొమ్మలనియెడి హస్తములచేత గంగయను కాసెకోకదూఱునటులఁ బట్టి బలిమిచెడునట్లుగా క్రిందవైచుటకునెత్తెనోయనునటుల నొప్పుచుండెనఁగా నానా శగంగవఱకు గోటకొమ్మలున్నవనియు నప్పట్టుము స్వర్ణముకంకె, విశేషము సమాదం దైనిభిలసుఖప్రదమైయుండెనని యభిప్రాయము.

తే. గీ. ఉడుటుగుబ్బలు గలతల్పుటూరము నూచి, గందపటైలు నూచి బంధ గారు నూచి విడివాకిటిచోట నేఁగివిడువ కెపుడు, సుట్టఁ బెట్టుచు నుందురు సోమరవలు, గం

టీ. పోమరవులు = చంద్రనూరులు, ఉడుటుగుబ్బలుగ్గూ = ఉడుటుగుబ్బలుగ్గూ బాడిచియున్న, గుబ్బలు = గుబ్బలను పేరంబరగినముల్గులనియెడు వస్త్రములు, కల = కలి

గీనట్టి, తల్పటరము = కవాటమనియెడునురస్థలము, చూచి = కనియును, గందపట్టె
లుచూచి = కవాటతిర్లగ్నారవిశేషములనియెడు గందపుగీతలనుచూచి, బంగారుచూచి =
కవాటభుజితస్వర్ణమును స్వర్ణభూషణముఁజూచి, వీటివాకిటిదోటనే = హరివాకిటిదగ్గఱనే,
విడువక=వదలక, ఎప్పుడు=ఎల్లప్పుడు, చుట్టబెట్టుచునుందురు=చుట్టుకొనియుందురు.

తా. సోమరవులనువిటులు గొప్పలైనగుబ్బగోళ్లను ప్రసములచేతను గందపట్టెలని
యెడు మైత్రాతలచేతను కవాటమందలి బంగారుపుతగుళ్లను స్వర్ణభూషణములచేత సామ
ధురావట్టణమొక శ్రీవలెనుండఁగా దానిఁజూచి దానివాకిట్లవిడువక చుట్టిచుట్టితిరుగుచుం
దురనిభావము - దీనియందుశ్లేః

మ. స్థిరసౌధాగ్రవిహారయావతరతి + చ్చిన్నాచ్ఛహరస్సర, ద్ధురముక్తావలిః జేటిగి నివి
రులతోఁగూడంగఁ ద్రోయన్నివోదరలగ్నం బగుదాని నెమ్మెగు లభశ్శన్బై తఱి
స్రాల్ప నాకర మభ్యం బని యంగ్రు గా తదధిక దశక్క స్ఫుట్టు నే ముత్తెముల్.

ట. నెమ్మెగులు=మేఘము, అభస్మన్బై = క్రిందనున్నదై, స్థిర = నిశ్చలమైన,
సౌధాగ్ర = మేడఁగి పరలమందు, విహార = సంచరించుచున్న, యావత = యువశిశు
మూనామయొక్క, రశి = సురతమనందు శిర్మ = లెగినట్టియు, ఆచ్ఛ = స్వచ్ఛ
మైనట్టి, హర=దండలయందు, స్సరత్ = ప్రకారించునదియు, గురు = స్థూలములగు,
ముక్తా = ముత్తెములయొక్క, ఆవళిక్ = పక్షిని, చేటికిలు = పరిచారికలు, విరుల
తోఁగూడంగ = పువ్వులతోఁగూడను, త్రోయన్ = పడఁద్రోయఁగా, నివోదరల
గ్నంబగు, నిజ = మొగులయొక్క, ఉదర = గర్భమునందు, లగ్నంబగు = తగిలికొని
నట్టి, దానిక్ = ఆమాక్రికపక్షిని, తఱిక్ = వాసఁగరియువేళ, రాల్పక్ = వర్షం
పఁగా, అభ్యంబు = మేఘము, ఆకరమని = మత్తెములకుజన్మస్థానమని, అంగ్రుగాక =
వచింపుదురేగాని, ఉదధిక్ = సముద్రమును, తక్కక్ = వివాగా, ముత్తెములు =
హస్తాక్షికులు, పుట్టునే = జనియించునే, జనియింపవనుట.

తా. మేఘముండలొత్తంబులగు నప్పట్లణపుమేడలయందు యావశస్త్రిలు సురత
క్రిడసలుపుతఱి త్రెన్నిరాలివము త్రియములఁ బరిచారికలు కనువుఁద్రోయువేళఁ బుష్పము
లతోఁగూడఁద్రోయఁగా మేఘములయందుఁ బడునుగాన వర్షాకాలమున భూమియందు
నామత్తెములుండుటందేసి నేఘములునుగూడ మజ్జాకరంబని చెప్పబడుటయేకాక
సముద్రభిన్నంబొకటియును మణిజన్మస్థానముగాను - దీనియందత్యక్తి.

మ. యునిధాలి వియ గ్ధునీబలధి వీఁక న్నావలై నీడదో, స వెలంత ల్పొణిగాకృతి
స్సరత మూర్పున్దోల న్నట్టియి, మ్మనీజదీప్వవిచిత్రపట్టువనశ్శస్తా మంబు నాఁబొ
ల్పుఁ బె, ల్ల నిలానోన్వవిమర్శితన్మగనాఁకానేకేతుచటల్

సీ. ఘనసాధారి, ఘన = గొప్పలైన, సాధారి = మేడలసముదాయము, వియ
 ధనీజలధిక్, వియధనీ = ఆకాశగంగయినెడు, జలధిక్ = సంద్రమునందు, వీరక్ =
 స్పష్టముగాను, నావలై = ఓడలై, నీడ = మేడలనీడ, శోపక = కనుపింపఁగా, నెలం
 తల్ = ఆ మేడలమీఁదనుండువనితలు, వణిగాకృతిక్ = వర్తకులవలె, సరకుమార్పక్ =
 భాండప్రతిభాండముఁజేయుటకై, శోలల్ = గడలచేత, కట్టి = బంధించి, ఇచ్చునిజ
 ద్వీపవిచిత్రపట్టవసనస్తామంబు, ఇచ్చు = ఇచ్చునట్టి, నిజ = తమయొక్క, ద్వీప =
 దీవియందలి, విచిత్ర = వన్నెవన్నెలైన, పట్టవసన = పట్టువస్త్రములయొక్క, స్తామం
 బు = సమూహము, నాక్ = ఆనునటుల, అనిల = వాయువుచేత, అన్యోన్య = ఒక
 టితోనొకటి, విమర్శి = ఒఱయుచున్నట్టి, తన్నగర = ఆపురమునందలియు, నాక =
 స్వర్గమందలి, అనేక = అసంఖ్యాకములైన, కేతు = టెక్కములయొక్క, ఛటలు =
 గుంపులు, పెల్లు = తఱచుగా, బొల్పుక్ = ప్రకాశించును.

తా. ఆకాశగంగయును సముద్రమునూ మేడలనీడ గనుపింపఁగా నోడలవలెనుం
 డెనవియు - అప్పుడా మేడలమీఁదనుండు స్త్రీలు నీరగాండ్రుంబలె నుండిరనియు - గడ
 లయందన్న టెక్కములకుఁగట్టిన వసనంబులు గాలిచేఁగదలుటంజేసి యాస్త్రీలచేతఁ
 దనుదీవియందలి పట్టుపటావళులు ద్వీపాంతరవాసులకు భాండప్రతిభాండరీతిచే విక్రయం
 పఁబడుచున్నవో యనునటులఁ బ్రకాశించెనని తాత్పర్యము.

సోరణగండ్ల రాఁ గొదనుచుక్కలుపట్ట సతు ల్కవాటయు, లేరుప మాక్షికంబు
 లనిఁచిలులు వుత్తురు ద మ్మటంబుఁ బొల్పగువితానహారములయం దొకఁజారతఁజేరి
 ప్రొద్దు వోఁగా రతి డస్సి గాడ్పులకుఁగా దెలువ న్నను విచ్చి మేడలక్ ౧౩.

సీ. కొదనుచుక్కలు = పిన్ననక్షత్రములు, సోరణగండ్లక్ = గవాక్షములవ
 లన, రాక్ = రాఁగా, పట్టక్ = ఆనక్షత్రములబట్టుటకొఱకు, సతులు = యువ
 కులు, కవాటములు = తలుపులను, చేరుకక్ = మూయఁగాను, తమ్ము = ఆనక్షత్ర
 ములను, మాక్షికంబులని = ముత్తేములని, చిల్లులువుత్తురు = రంధ్రములుచేతురు, అటం
 చుక్ = అట్లనుచు, పొల్పగువితానహారములయందుక్, పొల్పారు = గుందిరమైన,
 వితాన = మేలుకట్టయొక్క, హారములయందుక్ = సరములయందు, ఒకఁజారత = ఒక
 దండవలె, వ్రేలి = వ్రేలాడి, పొద్దు = విశేషకాలము, పోఁగాక్ = గతింపఁగా,
 రతిక్ = క్రిడచేత, డస్సి = ఆలసి, గాడ్పులకుఁగాక్ = వాయుసంహారముకొఱకు,
 తెలువక్ = తల్పఁదెలువఁగా, మేడలక్ = సౌధములను, విచ్చి = విడచి, చనుక్ =
 చనుదెంచును,

తా. అనఁగా మేడలు నక్షత్రమండలమును ముట్టిపోయినవనిభావము.

ఉ. ఆపురసాధవీధి నధరాధరభూముల గర్జ మున్నుగా, నాపయికి న్విసంబంధనిఱ్ఱయట్లు
గఁ గ్రాలుఁఁగునాలిఁ దార్పి లీలాపరతఁ ఘటించుదురుఁటలాస్యము నేయఁగ మేఘరం
జ నా, లాపముఁజేసి పోషితకళాపిఁ గలాపికలాపమంతలుల్.

టీ. కలాపికలాపమంతలులు, కలాపి = నెమలియొక్క, కలాప = బర్హమువంటి, మంతలులు = కురులుగలస్త్రీలు, ఆపురసాధవీధిఁ, ఆపుర = ఆపట్టణముయొక్క, సాధ = మేడలయొక్క, వీధిఁ = పక్షియందు, అధరాధరభూములఁ, అధరాధర = క్రింద టిక్రిందటి, భూములఁ = ప్రదేశములయందు, గర్జమున్నుగాఁ = ఉఱుములుమొదలుగా, అపయికిఁ = ఆమేడలమీఁదికి, విసంబంధని యట్లుఁ = వివరణయియుండు, క్రాలుఁఁగునాలిఁ, క్రాలు = ఓప్పుచున్నట్టి, ఘన = మొగులయొక్క, ఆలిఁ = సమాహమును, మేఘరంజినాలాపముఁజేసి = మేఘరంజయనురాగమునాలాపముఁజేసి, తార్పి = క్రిందనున్న మేఘములను మేడలపైకిరప్పించి, పోషితకలాపిఁ, పోషిత = పెంపఁబడినట్టి, కలాపిఁ = నెమలిని, లీలాపరతఁ = విలాసానక్తిచేతను, లాస్యము నేయఁగఁ = నృత్యమొనర్చునటుల, ఘటించుదురు = సఘటనచేయుదురు, అనఁగానాపురమందలి యువకులుగాననృత్యములయందలి నిపుణులగుటంజేసి యామేడలు మేఘముడలాతీతంబులైయున్నను తదనుగుణ రాగాలాలాపములచే మొగులఁబై రప్పించు చున్నారని యభిప్రాయము.

చ. అనిమిషపట్టణంబు పురఁ హర్ష్యపతాకలు మువ్వమోఁతతోఁ,
దనగృహపక్షిఁదై గలఁజి తామరసంబులఁ గప్పఁ గ్రింద నుం,
దున్న నిజలక్ష్మిచే సరిపఁ బుల్ మొఱయంగఁ దదీయలక్ష్మిశం,
కను మొగ మెత్తి చూచుతఱిఁ గన్నులు కేళికి మూయఁగా బలెఁ. ౧౩.

టీ. నిజలక్ష్మి = మధురాపురలక్ష్మి, చేసరిపపుల్ = తనచేతనున్న సరిపణిగొలుసులు, మొఱయంగఁ = మ్రోయఁగా, తదీయలక్ష్మి = ఆమరావతీపురలక్ష్మి, శంకను = ఈచప్పుడేమనుకం చేతను, మొగమెత్తి = ముఖమునుదెక్కి, చూచుతఱిఁ = వీక్షించుననుయమున, కన్నులు = నేత్రములను, కేళికిఁ = విశోదమునకు, మూయఁగా బలెఁ = మూయుచుండుఁగాననునటుల, అనిమిషపట్టణంబు = అమరావతీపట్టణంబు, పురహర్ష్యపతాకలు, పుర = మధురయొక్క, హర్ష్య = మేడలయందలి, పతాకలు = టెంకెములు, మువ్వమోఁతతోఁ = చిఱుగజ్జెలధ్వనితోఁగూడ, తనగృహపక్షిఁదై = ఆమరావతిగృహపక్షియందలి, కలతామరసంబులఁ = తామరమొగ్గలవంటికలశములను, కప్పఁ = మూయఁగా, క్రిందనుండును = మధురాపట్టణపు టెంకెములకుదిగువనుండును.

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౨.

తా. — మధురాక్షి చేసరిపణ గొలుసులమొక్క మ్రోతనువనియి దేనునుకంచే నమరావతీలక్షిచూచునమయమున మధురాలక్షిచూలక్షియొక్క కన్నలను మూయు చుండఁగాననునటులనుగు రాపురపుమేనలయందలి పతాకలుగజ్జల మ్రోతని గొడువ చ్చితనగృహపక్షి. పైసన్నతామర మొగ్గలనంటి కలఁగముల గుండుండఁగానమరావతీ లక్షి టెక్కయలకుఁ గలదనుండునని తాత్పర్యము

చ. ఘనగతశంపదగంచుడిఁ కాటుకఁ దీర్చిపునుంగనోష్ఠచ,
ప్రేనడయలందికైకముఁ దీర్చిభోతఁ గాంగు కౌఁపవి,
చ్చినవహల్లకాలిఁగయఁ దీర్చిసకుల్లు తోరమింశుర,
మ్మిజర రాంగనల్కలహఁ తుల్యున నేడుర్గునీర్ష మేడలక్

మేడలక్ = అప్పట్టణమునుదలయందు, సకులు స్త్రీలు, అమ్మిజర రాంగనలు, అమ్మి = ప్రసిద్ధులగునపురుషుల గుక్క, రాంగంగు = వృద్ధభార్యలు, (వృద్ధులుగావుననే దంపకులకలంగులం దీర్చుచున్నారని చెప్పబడియె) కృపక్ = దయ చేతను, కలహములు = సతీసులప్రణయకలహములును, అర్పక్ = పోగొట్టఁగా, ఘనగతశంపక, ఘన = మేఘములను, గత = పొంగినట్టి. శంపక్ = మెఱుపనెడిదీ పమందు, కంచము = పళ్లెమును, ఇడి = ఉచిని, కాటుకఁదీర్చి = అపల్లెమునందుఁ గలిగినకాటుకనుగన్నులఁబెట్టుకొని, ఇనోష్ఠచట్టనది, ఇనోష్ఠ = నూగునిపేడిమి చేతను, తట్టనది = కరిగినట్టి, ఘనంగు = లిట్టుపునుఁగు, అలంది = పూసికొని, కైక కము = కొప్పలను, తేవక్ = శీవిత, ప్రభోత = ప్రాతఃకాలమునందు, శకాంతుక్ = కలుదుని, మోపక్ = మోపఁగా (ఇచట గొల్లియందుఁ బ్రణయకలహంబుననేపొద్దు పుచ్చబడినదిగావుఁడెల్లవారనచ్చెననినూచింపబడియె) విచ్చిన = వికసించినట్టి, నవ హల్లకాలిక్, నవ = కొత్తలగు, హల్లకాలిక్ = చెంగలలును, కైసేసి = శృంగారింబుకొని, పతితోక్ = పెనిమిట్టనోడగు, జాత్యేకవచనము, రమింతుర = క్రిడింతురు, ఆనగానపక్షి మండలార్థంతమా మేడలుగట్టబడియున్న పనిభావము

చ. రవి యడదివ్వెఁ గెనువు చె ఁ బంగు మూని ధృవోర్ధ్వయంత్రవా,
రవిరశఘ్నయై కలర ఁ వాస్పరవోద్దుల వాంతిసూపరా,
జవలనిశ ననన్దదన ఁ చేకులచాతురి నెయ్యపుంగరుం,
జవిదలు దాల్చ పిట్టులద ఁ మొత్తులరిం గృహలక్షి సూత్నతక్. ౧౭.

పురిక్ = పట్టణమందు, గృహలక్షి = గృహలక్షియనెడిస్త్రీ, సూత్న తక్ = సవోధాత్వముచేతు, కనక్ = చూడఁగా, పుదనచేతు = మదనచేతులని యెడిచేతులయొక్క, (మదనచేతులనఁగాగృహమునకమర్చినయంగవారువు) చాతురితక్

వైపుణ్యముచేతను, నెయ్యపుంగురుంజువిదలు, నెయ్యపుక్ = ప్రేమగలిగినట్టి, కురుంజు విదలు = కురుజులనియెడి చెలులు, తార్వక్ = చేర్చుగాను, రవియనుదివ్యైక్ = నూ ర్యుడనుదీపమును, కేతువుచెఱంగునమాసి = టెక్కపుగుడ్డయినెగువైట చెఱంగునగ ప్పి, ధృగోర్ధ్వయంత్రవారవిరళఘ్నయై, ధృత = ధరింపఁబడిన, ఊర్ధ్వ = ఉపరి ప్రదేశమందున్న, యంత్ర = జల యంత్రములయొక్క, వాః = ఉడకములనియెడి, అవిరళ = ఎడతెగని, ఘర్తయై = చెనుటగలదై, (నాత్వికోదయమాయెననుట) కలరవాల్వర వోక్తులక్, కలరవ = పావురములయొక్క, అల్పరవ = కొంచెపుధ్వనులనియెడు, ఉక్తులక్ = పలుకులచేతను, వాంతధూపరాజివరనిశక్, వాంత = గవాక్షలనుండి వెడలెడు, ధూప = అగరుశ్రీగంధాదిధూపములయొక్క, రాజి = సమూహమనియెడు, పర = శ్రేష్ఠమైన, నిశక్ = గాత్రీయందు, విష్ణుపదమొత్తక్ = విష్ణుపదము, ఆకా శమనియెడువిష్ణుపదమును, ఒక్కొక్క = సంవాహనమునేయును.

తా. - ఆపట్టణమందు ధ్వజపటములు స్వాస్థ్యనిగిష్టగా - మదన చేతులతో గురుజులమిన్ను ముట్టగా జలయంత్రములు ప్రవింప ధూపధూమములు మెఱయిగఁ బురలక్ష్మీయాకాశమును స్పృశించెను - మఱియు - పురలక్ష్మీ. విష్ణుసమనియెడిపదద్వ యస్వారస్వము చేత పృథాంతరముఁడు చుచున్నది. నూతనస్త్రీకేదెలుల ప్రేరణముచేతఁ బెనిమిటినిఁబొందుట - దీపమునుజుగుపఱుమిటయు - స్వల్పధ్వనితోసంభాషించుటయు భోగగృహనుండుధూపవాసనల నిండి బహిరణము లాత్తుట ముస్వభావముగాఁ బుర లక్ష్మీయనుస్త్రీ - ధూపధూమములనియెడి రాత్రియందురత్నమకూల సంభారముగలదియై విష్ణుపదమునొత్తుననుట - సమాసోక్త్యలంకారము. (శ్లో. సమాసోక్తిః పరిస్కారైః ప్ర సుతే ప్రస్తుతస్యచేత్) అనివానిలక్షణము.

చ. గిఱగొనుగోవురాగ్రపర ♦ కీలితపంకజరాగరశ్చక్,

ఔఘ యగుచాయఁ బొల్పు దివ ♦ నేంద్రుఁడు సక్కి నిమింటఁ బోవువో,

మఱచి విధాతపాటలిమ ♦ మధ్యమసంధ్యకుఁ జేయ లేనియా,

కొఱతయఁ దీర్చుకొఁ దొగరు ♦ కొల్పినకైవడిఁ బట్టణంబునక్. ౧౮.

టీ. దివనేంద్రుఁడు = నూర్యుఁడు చక్కనిమింటఁబోవువోక్ = ఆకాశమ ధ్యమనుబోవునపుడు, విధాలి = చతుర్ముఖుఁడు, పాటలిమ = రక్తమను, మధ్యమ సంధ్యకు = మధ్యాహ్నమునకు, చేయలేని = నిర్దింపఁజాలని, ఆకొఱతయొక్ = ఆకొడువను, తీర్చుకొక్ = తీర్చుకొనుటకు, తొగరు = రక్తమును, కొల్పిన = చేసిన, కైవడిక్ = రీతిచేతను, గిఱగొను = నిబిడమైన, గోవురాగ్ర = మేడలమీఁదను, పరి కీలిత = చెక్కుబడిన, పంకజరాగ = పద్మరాగమణులయొక్క, రశి = కాంతులచే

వశిలలితమధ్యాహంసవాణీసువేషా । మృదుశుచిలఘుభుజ్జైః మానినీ శాఢ్యజ్ఞాధవళికు
సుమవాసోవల్లభాపద్మినీసాన్యత్) అని. ఈన్నయెడ=ఈన్నచోటను, జాతులునికీ = జాతు
లుండుట, ఆరుదే = ఆశ్చర్యమా, (ఆశ్చర్యముగావలదు) అనుచున్ = ఇట్లనివచించుచు,
నోలిసాడిక్ = మొదటిమాటచేతను, అభిలాషలు = కోరికలు, ఎనయక్ =
స్ఫుటమగునటులు, ఎనాగి = కమ్ముకొని, పలుకుతోడవే = వచింపఁగానే, నర్తగర్భం
బుగాఁగ్, నర్త - గృహించేప్ర, గర్భంబుగాఁగ్ = అంతస్థమైయుండఁగను,
ఉత్తరము = ప్రతివాక్యమును, పల్లవశ్రేణికిక్ = బింబనమనావామునకు, ఒసఁగుచున్
= ఇచ్చుచును, పుష్పలావణికలు = పుష్పలఁగోసివిక్రయించెడిస్త్రీలు, అలరులు = పుష్ప
ములను, ఆశ్చర్యముకన్ = ఆశ్చర్యముందు, అమ్మదారు = విక్రయింతురు.

తా ఆముక్తయందు విలాసవంతులగువీటులు - కేవలంయజేరీ నీపద్యపాదచ
శుప్తయముల మొదటఁ జేసెనెడనున్న తెఱఁగునందెయభిలాషలున్నట్లమగునటులఁ
బ్రహ్మలక్షణముచుఁ బ్రకాశింపఁజేసెనా వెంటనేనర్తగర్భంబుగా నావలఁగఁగల్గినప్ర
శస్త్యుత్తరములిచ్చుచుఁగిరిక శిఖామణులగు పుష్పలావణికలుపుష్పముదురని. తా

చి సరసులనర్త మిల్లలు నోసంగి గడియపువంక గట్టుకొన్,
గరఁగుటఁ జెల్లువృక్షరళి కంతులు నుల్లర మిచ్చునాతిరాం
తరముల నప్పులు గొనెన్ తంపెను మొల్లలు నంచు విన్ను గ్రు,
చ్చి రహిని రిచ్చ నూలొనఁగెన్ నిగ్గ వహించురు పుష్పలావణికల్. ౨౦.

చి సరసుల - రసీకులగుటయొక్క, నర్తము = నృత్యము, ఇంపులక్
= ఇష్టములను, ఒసంగిక్ = కలఁగఁగయుచును, నింబపుదగడఁగట్టుకొన్ = కదం
బపునఁగఁగొనెనే. కరఁగుటక్ = అవలంబనరసంపుటకులకుదమముములు గరఁ
గుటను, తెల్లువృక్షరళికాంతులు, లెల్లు = తేజయుజ్జేయుచున్నట్టి, దృక్ = నే
త్రములయొక్క, అర, - చంచలమగు, కంతులు = ప్రభలు, ఉల్లరిమిచ్చునంత
రాంజిరముక్, ఉత్తరము = ప్రత్యుత్తరమును, ఇచ్చు = ఒసఁగుచున్నట్టి. అం
తిరాంతరములక్ = నడుమ నడుమను, నవ్వులక్ = నవ్వెడనవ్వులును, కలువ
తంపెను - ఉత్పాములు, మొల్లలు = మొల్లలును, అంచుక్ = నిచ్చియించుకొని. ను
న్నుగ్రచ్చి = బయలుగొచ్చి, రహిని = విలాసముగిక్. రిచ్చనూలొనఁగెన్ = ఒడ్డినూలుచే
శికిచ్చి, పుష్పలావణికలు = పుష్పము లమృతారలు. నిగ్గవహించురు = లజ్జపడుదురు॥ అ || ఆ
ముఖరావురమందుఁగొన్నట్లువిక్రయించుస్త్రీలుమిగులఁ జనుతొక్కురైయున్నను రసిక
శిఖామణులగు వీటులు సరసోద్భవులచే నట్టిచాటర్య యుక్తస్త్రీలగువాడ మోహింపఁ
జేయుదురని ముఖ్యాభిప్రాయము.

సీ పద్మాస్య పురి ననుభవతకు నీవ యే, త్తులు వెట్టు నవగ రాఘవలనె నిటకు,
దెలుపుమా బాముండుఁగల రింపా ఘటికొద్దయం బుండు నల రింపాఁకంబుకంటి,
యే వేడుటకు నీవుఁబును వేల చెప్పెద, వువిది మేమందాఁకఁగోర్వొగలమె,
చేరంగా రాది బాఁసకము లొక్కెన, యంతనే చుంపె ముఁగముతాక్షి,
యనుచుబరిభిమనోలె దఁకమ్మన దొరల, నామ మోవిఁ దెరంగిడిఁ గూఁగె నవస్య,
కరట నిగుడ విరు ల్నన్నుఁకరణిలొల్లు, సరసపులందె బాణలఁకములుకొల్పు. ౨౧.

సీక పద్మాస్య = పద్మము, పురి = పురుషులలో, అనుభవ తకు = అనుభవించుటకు, నీవ = నీవు, ఎత్తులు వెట్టుదు = పుష్పముల పుష్పము వెట్టుదుననియును, ఘటికొఁకకు నెదురు వెచ్చమువెట్టుదుననియును (వెట్టులనఁగా పుష్పములని కొందఱు దురు) ఆఁగఁగ = పరిపఁగా, ఇటను = ఇచ్చటికి, నావలకి = పచ్చటనుఁ గారణంబాయెను, కంబుకంటి = కంబుమువంటి మెడగలయొవనిత, బాముడు = యాముమువఱకు వాసనచెడుడు, అలరు = పుష్పము, ఇంపా = బాగైనదో, ఘటికొద్దయంబుండు = రెండుగడియలు వాసనచెడుకుండు, అలరు = పుష్పము, ఇంపా = బాగైనదో, (అదియానందమునకు నామమగుటవలన) యామపు సురతానందమిట్ట మోలేక రెండుగడియల సురతానందమిట్టమో, తెలుపును = తేటపఱుపునా, ఉవిద = ఓయింతీ, వేడుటకు = నేను వాయించి కోరినపుష్పమిచ్చుటకు, బుతువు = బుతుకాలము రావలయునని, వల = ఎదురుకు, నీవు = నీవు, చెప్పెదవు = నుడివెదవు, మేమందాఁక = ఏమదివఱకు, ఓర్వొగలమె = ఓర్వొగలమా, ఏమనీనోడిసంసర్తమున కోరినముతున్నానముఁజీనినవివసముననయ్యెడునని చెప్పెదవు. మేమందాఁకగోర్వొలేవానుట, విఱియతాక్షి, ఏమి = ఇట్టియొక్క, ఆయన = దీర్ఘములైన, అక్షి = కన్నులవంటి కన్నులుగలయొలలనా, చేరంగాందె = సగ్గరికఁ జేరఁగఁబడెదా, బాసకమునగా బుష్పమునకే రచనావిశేషమునకు. ఊరములముగకును నాముముగావున, పుష్పములకియు = నీయుండుములమును, టలుసోకఁగఁయంతనే = నాచేసోకిన మాత్రముననే, చెడునే = చెడిపోవునా, అనుచుక = ఏలస్పృహంపనియ్యదనుచును, పరిభి పహోజ = సంకెతపుకుటలాడినటులు, పుష్టుక్ = తెమ్మ, ఆసోరొక్ = అభిలాషవెడలుటకు, ఆఁగ = పలుకఁగా, మోవిక్ = అధకోష్ఠమున, చెరింగి = పైటకొంగి, మునికొని, ఆఁగునవ్వు, ఆఁగు = నిలిపి, నవ్వు = హాసము, గటక్ = సేత్రములముందు, నిగుడ = వెంటి రాఁగా, విరులు = పుష్పములను, నామ్మ = తడుపుచట్టి, కరిణిక్ = రీతివలెను, చల్లునరసపులందె = చల్లు = చల్లెడు, సరసపులందె = రసము చల్లుబగు నుదకమే, బాణలక్ = విటులను, మరులుకొల్పు = మోహపడిఁజేయును.

నీ. ఇంద మంతరి దంత ♦ కుందాభం గూడి ని, శృలపుజూపులు మిన్ను ♦ సంభ్రమింప,
వెలయొప్పు కవలబో ♦ విజయమోవియుఁ గోప, మొద వెడుచూపు మో ♦ మోటం ద్రి
దిగినసన్నితో ♦ క్తియఁజూపుటాయ్యాగములు నగుఁ గా దను ♦ పలుకు లుడుప, ప్ర
నవి గాని కావో నీకనుపరాసాపత్న్య, సంపాదనంబుల ♦ నింపుఁ బెనుపఁ,
జతురవచనవిలాసాంగ ♦ సౌష్ఠవములఁ, బసిడిఁ దా నిచ్చినట్టియ ♦ ప్పణఁతి మఱువఁ,
బతికిఁ గైగున లందిచ్చు ♦ రతివిధమున, విటుల కిత్తురుమఱి వారు ♦ విరులు పురిని.

టీక. ఇందము = ఇదిగో, అంతరి = అనునేర, దంతకుందాభం = మొల్లలవం
టిదంతములకాంతి, గూడి = చేరికొని, నిశ్చలపుజూపులు, నిశ్చలపు = కదలకుండునట్టి
చూపులు = చూడ్కులు, మున్ను = తోలుతనే, సంభ్రమింపక = తొట్రుపడఁగా
ను, వెల = క్రయము, ఒక్క = సమత్రింపక, ఆవలబోక = ఆవల మఱియొకయంగ
డికిబోఁగా, విజయమోవియు = ముడవఁబడిన యధోష్ఠమును, తోప మొద వెడుచూ
పు = తోపమును గదలఁజూచుచున్నదృష్టియును, మోమోటం ద్రిప్పక = మొగమాట
మునఁ ద్రిప్పఁగా, తిరిగిన = అచిటులువరలరాఁగా, సన్నితో క్తియం = చిఱునవ్వు
తోఁగూడినమాటయును, చూపుటాయ్యాగములు = గర్వపుజూపులును, అగుఁగాదను
పలుకులు = బేనుగాదన్నవాక్యములను, ఉడుపక = మాన్వఁగా, అవిగాని = ఆ
మాలికలేగాని, అస్త్రీలేగాని, కావోనీకు = నీకిష్టములుగావా, అను = అనునట్టి, పరా
సాపత్న్య, సంపాదనంబులు, పరా = ఇబ్బిస్త్రీలను, సాపత్న్య = తమతో సపత్నీ
భావమును, సంపాదనంబులు = సంపాదించుచున్న పలుకులు, ఇంపుక = ఇవ్వుమును,
వెనుపక = పృథ్విత్రేయఁగా, (అవివపువ్వేగాని నాపువ్వు పనికిరాదాయని భావార్థము)
నతురవచనవిలాసాంగ సౌష్ఠ్యములక, చతురవచన = చాతుర్యపుమాటలచేతను, విలా
స = చేష్టలచేతను, అంగ సౌష్ఠవములక = సౌందర్యముచేతను, పసిడి = పైకము,
తానిచ్చినట్టి యప్పణఁక = తానిచ్చిన యాస్త్రీని, మఱువక = మఱచి పోఁగాను,
బతికి = కేనిమిటక, కైదులను = ఆయుధములు, అందిచ్చు రతివిధమున = చేతికిం
దిచ్చునట్టి రతివిధముక్కు రీతి చేరు, పురినిక = మధురయందు, వారు = పుష్పము
లము యునుటగా, విరులు = పుష్పములను, ఇత్తురు = ఒకఁగుదురు || ఆ || మనస్సునకి
రతిదేవి గూయుధములజేతికందిచ్చుచుట యామఘరాపట్టణమందలి పుష్పావికలు
విభాసచాగర్య సౌందర్యములచే మోహింపజేయుచు విటులకుఁ బుష్పము లమ్ముదురని
యభిప్రాయము

౨౩.

చ. పల మగుచంద్రిఖండములు ♦ దారలు సాంకవ మొప్పుపాణిపా
టల మగుదంతిపుంగరవ ♦ దంబు శతాంతుఁడు గుంకు మెనచీ ।

రలజగి కంపుగా బయటి † రథ్యల నొప్పుకు నిందుకాంతవే

దులపయి సంధ్యయే బహుత † దోచె నన మ్మరి గట్టి వాల్చతుల్ || ౨౩.

శ్రీ|| దశమగుచంద్రఖండములు, దశమగు = సాంకరమైన, చంద్రఖండములు = కర్పూరంపుడునుకలు, తారలు = చుక్కలు, సాంకవము = పునుగు చేతను, ఇచటఁ దృతీయార్థమందు ప్రథమ, ఒప్పు = ప్రకాశించుచున్న, పాణి = హస్తముచేతను, పాటలనుగు = తెలుపు ఎఱుపువర్ణముగల, దంతపుంగు = వడంబు = దంతపుర గరాటము, శకాంకుడు = చంద్రుడు, కుంకుమనచీరలజగి = చెందిరమంటన కోకిలకాంతి, కంపుగా = ఎఱుపుగాగా, ఇందుకాంతవేదులపయి = చంద్రకాంతపుర దిన్నెలమీదను, సంధ్యయే = సంధ్యాకాలమే, బహుత = బహుత్వముచేతను, దోచెననన్ = కొనబడియెననునటుల, పురి = పట్టణమందలి, బైటిరథ్యుల్ = వెలపటివీధులయందు, గట్టివాల్సతులు = పరిమళద్రవ్యములమై సున్నలు, ఒప్పుదురు = ప్రకాశించుచుందురు.

తా.—ఆపట్టణ మందుఁ దశమశ్చంద్రవ్యములముచున్న స్త్రీలు, బైటివీధులయందున్న చంద్రకాంతముచిముసుగు వేదికలపైఁ దనుచేతనుండు పునుగుచే నిండింపబడి హస్తకాంతిచేత్రమైనఁ దంతపుబరణిచంద్రుడుగాను - ఆకరాటమందున్న కప్రపురుసుకలుచుక్కలుగాను - కుంకుమచేదుడువఁబడిన చీరలకాంతి ఎఱుగునుండగా సంధ్యాకాలతఱ మొప్పుచుండెనుగాన ననేక రూపంబులబోదిన సంధ్యయొనునటులఁ బ్రకాశించుచు నుండురని తాత్పర్యము. (గట్టివాల్చతులు || అనుపదము భారత ప్రసిద్ధము).

౨౩

సీ. ఊపరిస్తనవారఃఖోక్తికిఁ జెవిఁ దార్చి, యమ్మెగంబై బయిల్చిచ్చి చిచ్చి,
గవని వెన్నెఱయ మిఁన్నవియ దట్టించుతో, త్రధరు బంధపుదాంట్లఁదఱిమి తఱిమి,
చలువచే ద్వారవేధు లెఱింగి నిల్చి త, జ్జనవిఘ్నముఁ గేటఁసాచి సాచి,
డిండిమంబుల కుబ్జిఁగండాలవాన మే, టులుగఁ దిప్పచు తాలఁటువ్వి టువ్వి,
వేలుకాచాకులకు వీడుఁవెలి వెనలి, పరపథగజద్వనికఁ కఠిరిగి తిరిగి,
దృక్పటలు వైరులకుఁ గంఠఃకృత్యల నవ, గానుగఁ జీకుఁవెలి గరుఁలగ్గలికలఁ

టీ. కరులు = ఏనుగులు, ఊపరిష్ఠ = పైనుండెడు, గవని = మ పటిలయొక్క, వారఃఖోక్తిక్, వారణ = నివారణార్థమైన, ఉక్తిక్ = అదలింపునకు, చెవిదార్చి = చెవియొగ్గి, యమ్మెగంబై = అదిక్కుముఖమై, టులు = ఆకాశమును, చిచ్చి చిచ్చి, మిన్నవియ = ఆకాశము బ్రదలయ్యెడునట్లు, దట్టించుతో త్రధరుక్, దట్టించు = ధ్వనిజేయుచున్న, తోత్రధరుక్ = ఈతెధరించినవానిక్, గవనివెన్నెఱయ = ఊరి

వాకిలిపీఠపురాక్షా, బండపురాంట్రా = కుప్పగుంతులచేతను, తఱిమితఱిమి, చలువచే
= చల్లగాను డుటచేత, ద్వారకీదులు = వాకిటనున్న తిన్నెలను, ఎఱింగి = తెలిసికొ
ని, నిల్చి = తజ్జనజిఘ్కృతకు, తత్ = ఆవేదికలయందలి, జన = జనములయొక్క,
జిఘ్కృతకు = పట్టవలయునను నిచ్చుచేత, కేలు = తొండము. సాచిసాచి, డిండి
మంబులకు = ముందఱఁబోవువాడు వాయించెడు డిండిను వాద్యధ్వజలకు, ఉట్టి =
ఎక్కువై, గండాల్పశానము, గంఠ = గండస్థలమందలి. ఆల్ప = కొంచెముగు, దాన
ము = మనోదకము, ఏఱులుగఁ = ఏఱులై పారఁగను. తద్వహుక్ = ఆసిండినువా
ద్యములఁజేతఁబట్టియున్నవాని, తాలక్ = శిలచేతను, అువ్వి ఁవ్వి, వేణు కొహను
లకుఁ పెద్దవెదురుకోల పెట్లకు, పీడు = పుఁమును, వెడలి = వెడలి, పరపథగ
జద్వనికిఁ, పరపథ = ఇతరమార్గములయందలి, గజద్వనికిఁ = ఏనుగులప్పుంహితము
లకు, పోకతిగిరి = తిరిగి, దృక్కుటలు = దొప్పలవంటికన్నులు, వైరులకుఁ = శత్రు
వులకు, పంపు = పంపునట్టి, కృత్తిలనక్ = రక్తమునువట్టు, వెలిక్ = వెలపటను
వశానుగతిక్, వశా = అడఁచియేనుగులయొక్క, అనుగతిక్ = అనుసరించు మార్గ
మున॥ ని (కరిణీధనుకానశాయని యమరుఁడు) అగ్గలికలక్ = ఉద్దండాల చేతను,
చేరుక్ = పట్టణముఁ బ్రవేశించుచు

తా. — కపురమందలి మదపుఁజేనుఁగులు మావుటిలయందలింపులు విని యాముఖము
న గబయలు చిమ్మచుఁచుకొనికెట్టియొద్దనుండెడి యఱుగులమీఁదనున్న జనులఁ బట్టుటకుఁ
భాసించుము సాచిమదమ్ముఁగట్టిగదండించుచునీపెఁదట్టి క్రిందనున్న వానిఁ దఱుముచు
పెనునుముదఱి డిండినువాద్యధ్వనిజేయుచున్న వానిని మనోదకము హెచ్చుటంజేసితాల
సత్తులవ్వనిను. పెద్దవెదురు పెట్లకుఁ బురంబు వెడలివచ్చి యావలసలవినంబడు గజబృం
స హతముల లక్ష్యపెట్టు శ్రవణములమీఁదికిఁ బ్రయోగించినశక్తులాయనునటుల నుండెడు
దొన్నెలగుట్టిన్ను ॥ ౧౬ ॥ అడఁచియేనుగులు పోవుమార్గముఁజట్టి యతి ప్రయాసచేత
నుఱుఁగఁబట్టణముఁ జేరునని తాత్పర్యము. ౨౪.

ఉ. పై ననిగంబు జల్లుకొను ♦ పాంసువువై ఖగతుండఖండితా
లాగునుజుమహీరుహాథ ♦ లచ్యుతబీజము లుత్పి పత్తిరాం,
నిలిగొల్లతి న్నోలువఁ ♦ బొల్చునగిమ్యతఁ మాలుమి న్మృగో
ద్యానముల న్నిదేధములు ♦ ప్రాణము తోడినగంబులొ యనన్ ౨౫.

పైక్ = దేహముమీఁదను, అనిశంబు = నిత్యమును, చల్లుకొనుపాంసు
వువైక్, చల్లుకొను = రాబుచ్చుకొనునట్టి, పాంసువుపైక్ = పరాగముమీఁదను, ఖగ =
పక్షులయొక్క, తుండ = చంచూపుటములచేతను, ఖండిత = పగల్పబడిన, ఆలాన =

కట్టుకంబములైన, మహత్ = పాదవులైన, మహీగుహ = వృక్షములయొక్క, ఫల = పండ్లవల్లను, చ్యుత = జాతిన, బీజములు = విత్తనములు, ఉత్తి పత్ = పైజెమ్మకొనియెడి, కర = తొండములయందలి, ఆంధ = జలములయొక్క, నిబిడ = దట్టమగు, ఆప్తతిక్ = తడుపుట చేతి, మొలువక్ = చెట్లుపుట్టఁగా, అగమ్యతక్ = పటనశక్తింబగునటల, తూలుచుక్ = డొంగుచును, మదేభములు = మదపుటెనుంగులు, పురోద్యానమునక్, పుర = పట్టణమందలి, ఉద్యానములక్ = శృంగారవనములయందు, ప్రాణముతోడి నగంబులతోయవక్ = ప్రాణములుగలపర్వతములతోయనునటుల, పొల్పుక్ = ఒప్పును.

తా. ఏనుంగులకు దుమ్ము పైజలకొనుట నైముగాన నట్లు నిండింపఁబడియున్న మంటిపై గజములఁగట్టువృక్షములమీఁదనున్న పత్రములఫలములఁబగల్గిరాల్పఁగా బసిన బీజములు దొండముచే బ్రజల్లకొను నుపకమువలన మిగులనాన్వబడి యంకిరింపఁగా బట్టనశక్తింబులై యూఁగుమఁ బురోద్యానములయందుఁ జైతన్యయుక్తంబులగు పర్వతములతోయనునటుల సంచరించుచుండునని తాత్పర్యము. ౨౫.

కా॥ మానిక్రోధవిధూతపత్రముల మాఘతో సప్తక్రమదా,
కానిండుచును కేకరాక్షిగుచిమొక్కల్పకల్లల్ జ్ఞాతా,
జానన్వాహిపకల్పకాండతతులంఠదారంబురిం బొల్పునా,
జానేయంబులు జేనహాస మిడి కైజాహారలల్లార్పచుకా.

ఆ. మాని = ఒకానొకమహామునియొక్క, క్రోధ = కోపముచేతను, ఏధూత = పోఁ, స్త్రీబసిన, పత్రములచా = ఆకులుగలవారమైనట్టియనఁగా (ఆకులులేని వారనుట) (స. గరుత్మక్షసిదాసపత్రమనియుమరుఁడు), మాతోక్ = ఇట్టిమాతోడను, సప్తక్రమదా = మూడుఆకులుగలవారగుదా. కానిండుచును = తలయూర్చుచిట్లు, కేకరాక్షిగుచిమొక్కలు, కేకరాక్షి = కడకన్నులయొక్క, రుచి = కాంతులయొక్క, మొల్కలు = అంకురములు, ప్రకల్లల్ = కర్పూరములయందు, జ్ఞాతా = వింటోఁగూడిన, తూణ = పొదులయందు, అలల్ప = విస్తారమైన, అహిప = స్వప్న బలములతో, కల్ప = తుల్యమగు, కాం = బాగుములయొక్క, తితుల్ = సహానుములయందు, తారక్ = ప్రసరింపఁగా, జేనహాసమిడి = సుగుఁగుననవ్వగల్గ, కైజాహారలల్లార్పచుకా = కైజాచేనముఖములనూఁచికొనుట. (కైజాఅనఁగా గల్గియున్నకత్తివిగఁగట్టుట) అజానేయంబులు = జాతిగుఁరములు. (అజానేయము తులీనాన్ని అనియుమరుఁడు.) పురిక్ = పట్టణమంగు, పొల్పుక్ = ఒప్పును.

తా. అపట్టణమందలి వేగశలంబులగు జాతిగుఁరములగల్గెములచే బింపఁబడిన ముఖము లల్లార్పముఁ బ్రకల్లలఁజూచుచుండి మానుషవిశాసంబున ఆకులుగొనియినవి

క్కని = స్వాధీనముగానియట్టియు, సమానపు=సమానంబనియెడి, వాయువు= గాడ్డు,
 లోక్ = దేహములోపల, ఒకండు=ఒక్కఁడు, కల్పిక్=ఉండుటనలన, జనియించు=
 సరియైనదియొకటియుండెననిపుట్టిన, దుర్వ్యము=అపకీర్తి, మేల్కొని = తెలిసి, లేహన
 వేళ్ = గుఱ్రములు కవణముదినుసనుయమున, వాణులు=గుఱ్రములు (ని. వాజివాహా.
 ర్వగంధర్వహయైంధవసప్తయయనియనుడు) ఊర్పక్ = అగ్రాణింపఁగా, చెడు=
 చెడిపోవుచున్నట్టి, మాణింధముశురులు : అష్టములవంటి సైంధవలనదాపులబిల్లలయొ
 క్క, కాశిను = నైల్యమనియెడి, పేరక్ = వ్యాముచేత, కార్కొనుక్ = నల్ల
 నగును.

తా. అచటనుండు వ్యైములశేషంబు వేళ్ళయందుండుండిన సైంధవ లవణపుడై
 క్కల నాగుఱ్రములగ్రాణింపఁగా దానియందేర్పడిన నైల్యము సమానవాయువుల నెల్ల
 కలిచి సమాదిమనుపేరిగెలిగి తమవాళి స్థానచందున్న వాయువున గెలువనైతిమనునవ
 'ర్తిబనియించెనో' యనునటులనుండెనఁగా వాయువేగములనక్రమించెడివేగముగలయ
 శ్వములనితాత్పర్యము. ౨౮.

మ. ఇలఁ బాదద్వయి రాయ నశ్శోసఁగు నెంఁదే పారునో నంకవ,
 న్నెలు రెండై లఘుమం దకీర్తి యిడుమున్నే యెక్కునో నిందు నెం,
 దులచే నూదు మటందు సాదు లలయఁగ్రూపోచ్చము ల్వాణు లం,
 దలరు న్బాష్టిక పారశీకశకధారారట్టఘోష్టాణముల్.

౧. ఎండే = ఎక్కడనైనను, పారునో = పరుగిడునపుడు, పాదద్వయి=
 తమమీదనారోహణముజేసియున్న వారియొక్క రెండుపాదములును, ఇలక్ = భూమి
 యందు, తాయక్ = ఒరియఁగా, అక్కు = ధనుమును, ఒసఁగుక్ = ఆయారోహ
 కులకు నిచ్చును, మున్నే = తొలుతనే, ఎక్కునో = ఎక్కునపుడు, అంకవెన్నె
 లురెండై = రెండంకవన్నెలచేతగాని యెక్కుటకసాధ్యరై, లఘుమందు = లఘుత్వ
 మంద, అకీర్తియిడుక్ = అపకీర్తినిచ్చును, ఇందుక్ = ఈరెంటియందు, ఎందులక
 నూదుము = దేనికి నెటులఁజేయుదుము, అటంచుక్ = అట్లని, సాదులు = గుఱ్రపు
 రాణులు, అలయక్ = వేసటపడఁగా, రూపోచ్చముల్ = రూపములచేత గొప్పను
 వహించియున్నట్టి, బాష్టిక = పారశీక = శక = ధారా = ఆగట్ట = ఘోష్టాణ
 ములు = ఈచేతములయందు జనించిన, వాణులు = జాత్యశ్వములు, అందుక్ = అప
 ట్టణమందు, అలరుక్ = బిచ్చను.

తా.—అపట్టణమందున్న యశ్వములు బాష్టికాదిదేశ సంభవములగుటంజేసి
 మిగులఁ బొడవైనవిగాన రెండంకవన్నెలతోఁగని యెక్కుగూడకపోవుటయు - పరు

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౨.

గిడెడి సుయమునసాగి నేలకు వంగునపుడు తుఱచరాటవలనరాతులపాదములు నేలతాచుకొనునుండగా నీ యవశీర్షలకేమి నేయవారమని గుఱపురాతులు నిత్యము చింతాపరులైయిండ్ల నశ్వములచే నాపట్టణము ప్రకాశించునని తాత్పర్యము - వేగవంతంబులగును త్రవశబ్దంబులు పరుగిడునపుడెల్లను నేలకు వంగుటయు . మరల హెచ్చుటయు గొప్పగల్గియులగు రెండేసి యంకవన్నెలు వేయుటయును లోకసిద్ధము

సీ॥ ముడవిప్పనదుగుడమ్ములపై నెవ్రాలుపె, న్నెఱులు దేంట్లగుటసంధియముగలదె
కనకేంతవానిలోకగోనుటనాదర్శంబు, నెమ్మిగంబగుటసంధియముగలదె,
ఇట్టిగానుమింటిపై మెఱయుటఁజక్రద్వితయుచున్నులగుటసంధియముగలదె,
పొలుసుదొర్లఁగఁజూచుకలికిచూపులమీలు, దెలిగన్నులగుటసంధియముగలదె,
పొలసినతె తావిబుగులుకొనలరుదీఁగ, తిన్ననిశరీరమగుటసంధియముగలదె,
యనఁగఁజెలువొందినురతవైకయాత్యనిధులు, పణ్యయువతులుపొలుతురప్పట్టణమున.

ముడివిప్పక = కొప్పవిప్పగా, ఆదుగుడమ్ములపై నె = పాదములనుకనులములపైన వ్రాలు = వ్రాలెడి, పెన్నెఱులు = పెద్దపెంట్రుకలు, తేంట్లగుట = తుమ్మెదలగుట యందు, సందియముగలదె = చందేహముగలదా (నిస్సందేహమునట, తఱచుగాఁగమలములమీఁద వ్రాలుచువిత్తుపైదలుగాననిట్లు వర్ణింపఁబడియె) కనక = చూడఁగానే, ఎంతవానిక = ఎట్టికొప్పమునుఘృనిని, లోకగోనుట = తనలోనిమిడిచికొనుటవలన, నెమ్మిగంబు = మఱియు, ఆదర్శంబు = ఆదర్శము, ఆగుట = ఆగుటయందు, సందియముగలదె (ఎంతటిదీరుడైనను - పుగుఱుండాస్త్రీలయుఖ సౌందర్యముఁజూచినవారికి వశ్యుడగుననుట) ఇట్టిగాను = సూక్ష్మమైన నదమనియెడి, మి.టిపైక = ఆకాశముపై. మెఱయుటక = ప్రకాశించుటచేత, చున్నులు = సైన్యములు, చక్రద్వితయు = జక్కువదోయ, జెటక = జెటయందు, సందియముగలదె (మధ్యప్రదేశమాకాశమువలె శూన్యముగఁగండుటవలన నందుపైనుండునది చక్రద్వితయుయనియూహింపఁబడియె) (పొలుసున మత్స్యగంధమునకు, కాటిల్యమునకును బేరు) పొలుసు దొర్లఁగ = మత్స్యగంధము, కాటిల్యమును, పొద్దనటుల, చూచుకలికిచూపులక = చూచునటువంటిసాగైనదృష్టుల చేతను, సాగనుగాఁగనఁబడుటచేతను, మీలు = మినములు, కన్నులొటక = నేత్రములొటయందు, సందియముగలదె (తమయందుఁ బొలుసుండుటవలన మినములుగన్నులొటకు సందేహము లేదనుట) పొలసినతె = సుడిసినప్పుడే, తావి = సుగంధము, బుగులుకొను = గచ్చనఁగా, తిన్ననిశరీరము, ఆలరుదీఁగ = పూదీఁగ = అగుటసందియముగలదె(పరిమళించునది పూదీఁగగాన సుగంధముండుటవలననదియని యుత్పేక్షింపఁబడియె) అనఁగ = అనునట్లు చెలువొంది = ఒప్పి, నురత = రతియందు

వైయాత్య - ప్రాథత్యమువశు. నిధులు = స్థావములగు, పణ్యయవశులు = ప్రాయ
పువేశ్యలు, అప్పట్టణమునక = ఆమఘరయందు, పాలుకురు = ఒప్పుచుందురు.

తా. - సుగమము.

మ. ప్రతతప్రాంతపిశంగకుంకుమబూపాలీకురంగిమదా,
సితవీణాళికలస్వనంబులెసంగంజెన్నాగుకర్పూరపు
జతతులక్కుంటికి నారదత్వమునమిచ్చగ్గామినీకామిసం,
తతికేలాయెడ తెవులగంకుకలహోన్నాదంబులాప్రోలునక ౨౨

టీక. ప్రతతి = విస్తారమైనదియు, ప్రాంత = సమాపము (కాంతిప్రసరిం
చుటచేతనుట) పిశంగ - పచ్చనైన, కుంకుమబూపాలీ = కుంకుమపురాసులనుజడల
సమాహములును, కురంగిమదాని రవీణా = కస్తూరియొనలైనవీణయును, అళికల
స్వనంబులు = తుమ్మెదలగుంకారముననుబీణావాదములును, ఎసంగ = కూడగా
చెన్నార్లు = ఒప్పుచున్నట్టి, కర్పూరపుంజతకులు = కప్పురపురాసులు, కంటికిక =
కన్నులకు, నారదత్వమునక = నారదభావముచేతను, మించక = అతిశయింపంగా,
కామినీ కామిసంతతికిక = కాముకులగు స్త్రీపురుషులసమాహమునకు, కంకుకలహో
న్నాదంబులు = మన్తధయుద్ధమనియెడియుద్ధములు (సురతములనుట) అప్రోలునక =
అపురమున, ఏలా = ఏమిటికి, ఎడతెవుల = ఎడబడును.

తా. - ఆమఘరయందు చమసమాపమునకర్పూరకాంతులు ప్రసరించుటవలన
గొంచెము పచ్చనై జడల కాంతివలెనున్న కుంకుమరాసులును - వీణవలెనల్లనైయున్న
కస్తూరియు - అప్యక్తమగురపైనుటమైదల గుంకారములునుగాడి యుండఁప్రకాశిం
చుచున్నట్టి - కప్పురపురాసులు నారదభావముచేతఁ గంటికికకూడగా నారదుండు కల
హప్రియుండుగానందధర్మముగల కర్పూరపురాసులుండఁగనాకాముకులగు స్త్రీపురుషుల
కు మన్తధయుద్ధమేల మానుననఁగాఁ దాదృశకర్పూరపు రాసులఁ జూడఁగాఁ గామో
ద్రేకమున మోహితులై నిత్యము సురత క్రిడలయం దానకులై యుందురనితాత్పర్యము.

తే-గీ. నింగిటుశ్రితంకుతనమాతంగవాటి, యయ్యెనికన్సంజదగదనియననికరి
నట్టినక్షత్రతారాగ్రహాలియనఁగఁ గాంతనవరత్నరాసులంజగల్గబోలుచుక

టీక. ఇటు = ఈ ప్రకారము, నింగి = ఆకాశము, తిశంకుతన = త్రిశంకుడు
బ్రహ్మశించుటచేతను, మాతంగవాటియయ్యెక = వెలివాడయాయెను || ని || (మాతంగోగ
జనీచయోః అనివైజయంతి) - ఇచనుండఁదగదని ఇచమిందనుండఁ గూడదనుచు,
అవనికి = భూమికి, ఆరిగినట్టి = వ్రాసినట్టి, నక్షత్రములు, తారా = అశ్వ
నాగదీతరతారలు, గ్రహ = సూర్యాదిగ్రహములు = వీనియొక్క, అభియనక =

సమాహుమసుగటుల, కాంత = రమ్యములైన సవరత్నరాసులు - ఆంగళ్ల = పణ్య
గృహములయందు, పొలుచుకొ = ఒప్పను.

తా.—ఆముఢురాపట్టణమందలి యంగళ్లనుండున్న సవరత్నరాసులు ఆకాశము
ద్రీశంపవే నాక్రమింపఁ బడినదిగానఁ జండాలవాటియయ్యె నింకనుండఁగూడదని యభి
ప్రాయముగలనై భూమికివచ్చియున్న మూర్ఖాదిగ్రహశ్వవ్యాధి నక్షత్రములున విజ్ఞాత
నామములగు జ్యోతిసుల నోయనునటుల వెలుండుచుండునని తాత్పర్యము. నక్షత్రతార
లను భేదము రఘువంశమందు, శ్లో. నక్షత్రతారాగ్రహసంకులాపియనియున్నది.

—* చాతుర్వర్ణ్యవర్ణనము. *

చ. చిరసముష్రితాగ్నితడిఁజెందినశంకునటంచునోకృతా,
ధ్వరశఁదదగ్నిమైనునికిదాననొకంగముదాచుచేతనో,
పురధరణీసురుల్నిగమఃసూధరముజ్జపయజ్ఞశీలురా,
వారిధనదేవులైనవలహస్తముపాఁపరువారిధారకుణ్,

టీ. చిరసముష్రితాగ్ని, చిర = బహుకాలమునుండి, సముష్రిత = ఆశ్రయిం
చియున్న, అగ్ని = వైశ్వానరుఁడు, తడిఁజెంది = తేమఁదాకి, నశించును = చల్లారును,
అటంచునో = అప్రకారమనియో, కృతాధ్వరతక్, కృత = కేయలబడిన, అధ్వరతక్
= నన్నుగలవారాటచేత, త్వదగ్ని = ఆయగ్ని, మైకొ = దేహమందు, ఉనికొ =
ఉండుటచేతను, దానకొ = దానియందు, ఒకంగము = ఒక్కవయసువమును, దాచు
చేతనో = దాయుటచేతనో, పురధరణీసురులు, పుర = పట్టణమందలి, ధరణీసురులు
= బ్రాహ్మణులు, నిగమభూధరములు = వేదపర్వతములు, జపయజ్ఞశీలురు = జపయజ్ఞ
పరులై, ఆ హరిధనదేవులైనకొ = ఆయంద్రశుబేరాదులు, వారిచ్చెదనన్నప్పటికివి, వారి
ధారకుణ్ = దాసార్థమగునుదక ధారకు, వలహస్తము = దక్షిణహస్తము, పాఁపరు =
దాఁచెడువారుగారు.

తా.—బ్రాహ్మణులదక్షిణహస్తమున నగ్నియుండుట నిగమనిధంబుగావున నా
యగ్ని దానోదకముచేతఁ జల్లారుననియొ - లేక యెల్లరు సోమయాజులగుటచేదమయం
దగ్నియుండునుగాన దానియొక యంగమును దాఁచవలయుననియొ యాపట్టణమున నిసిం
చుచున్న బ్రాహ్మణులు దేవేంద్రాదులవంటి వారిదానోకమునైనను - గ్రహింపకయుం
దురనఁగాఁ బ్రతిగ్రహపరాక్షులై వేదాధ్యయనజపయజ్ఞపరులగుచు - నొప్పుచుండురని
తాత్పర్యము.

చ. శూరునడిఁబోరికైకవచఃమొల్లగుమంత్రములందుఁ దక్కును,
స్థిరనిజశక్తివైదుపదిశీయరుద్రునిదక్కమంటివై,

పారలరభకుడీక మలఁబుద్ధిభూరికఁ దక్కవఁదవోఁ,
పరిఘవశీకృతాన్యనరఁపాలకుఁపృథ్వి రాకుమారులు.

౧. ఆపృథ్వి - అనునరయందలి, ప్రదోఁపరిఘవశీకృతాన్యనరపాలకులు, ప్రజ-ప్రజాయుధగుల్మమై, దోఁ = భుజమందలి. పరిఘ = పరిఘయనునాయుధవిశేషముచేతను, పరిఘత = స్వాధీనులుగాఁజేయఁబడిన, అన్య = ఇతరులైన, నరపాలకులు = మనుజుపతులుగల, రాకుమారులు = రాచకొమారులు, మంత్రములందు - జపకాలంబుననుచ్చరించెడు మహామంత్రములయందు, తక్క - వినాగా, ఉరువడిక = బలముగా, పోరికై = యుద్ధముఁజేయుటకై, కవచమొల్లరు - కవచముఁదొంగరు, సుస్థిరభుజకైక, సుస్థిర = వృషభగు, భుజకైక = బాహులముచేతయ, దత్తినదక్క = దాకాలమందుఁదక్క, నిరుపదివేయరు = పండుచేతులుజోడింపరు, భూరికఁదక్క = గరడిలయంగువినాగా ని. (భూగణీభురసమియనిగరిసర్వము,) అమలబుద్ధి = సర్గుద్ధిలవారుగాన, అధీశుఁడు -- ఏలుచున్నద్రువు. ఈక = ఇయ్యకయే, మంటికై = ఎఱుమంటికై, భూమికొఱుకు, పారలరు = నీ డెరు.

త. వివిధ బలకాలులగు నప్పట్టణమందలి రాచకొమారులు కవచముదొడుగకయే యుద్ధముఁజేయుదురనియు మంత్రదశానుస్థానపగులుగాన నుపాసకాలమందేకవచులు పరంతురనియు దృఢమైనదిజి క్తిగలవారుగాన దానకాలమున నైదిచ్చునొబడిగానిచ్చునట్టి దానకాలనియు పరులకుబద్ధులగులైయుండరనియు సామఁజేయుటయందలి యుద్ధులనియు విమలమతులుగాన రాజులుసింఁబిలుచునెడకు భూములనపేక్షింపకయందుఁగనియును తాత్పర్యము.

శా. దంభాపేతవిత్తిర్లితోయలు రఁభ్యంకొట్టింట్టస్థతి,
స్తంభంబల్చిరించుచున్నవి యనఁనమైకానిత్యాదన,
స్వంసూతంబగువైడికోటికొకటై నానాటికి నైచ్చుచు,
య్యంభోదావళిపై కేగువులనైత్తికేటిపొల్చున్నరొక, ౨౬.

౧. దంభాపేతవిత్తిర్లితోయములు, దంభ = కంఠములన, అపేత = విడువఁడిన, విలసిక - దానసంపంలయ, తోయములు = చివరములు, రఁభ్యంకొట్టి = వీధులకగొట్టి, రాట్ట = అంఁకయందు, స్థితి = నిన్ను స్తంభంబులు -- కంఠములు, చిగురించుచున్నవి-సంకాతపల్లవములగుచున్నవి, అనక = అనునటులు, ధమైకానిత్యాదనక, ధమా - ధమములుచేసే, ఏక = ముగ్ధముగాను, నిత్య = ఎల్లప్పుడును, అజనక = సంపాదింపుచేసే, సంఘాతంబగువైడి - లభ్యపడినట్టి ద్రవ్యముయొక్క, కోటికొకటై = కోటికొక్కపదిగొయ్యనుట, నానాటికై = దినదినమునకు, హెచ్చు

చుక్ = వృద్ధిబొందుచును, ఆ వ్యంభోదావళిక్ = ఆమేఘపక్షిని, కప్పు = కప్పుచున్నట్టి, కేతువులక్ = టెక్కములచేతను, వైశ్యక్రేణి = కోమట్లగుంపు, పురిక్ పట్టణమందు, పొల్చుక్ = ఒప్పును.

తా. ఆపట్టణమందుఁ దాము పారమార్థికముగ నిచ్చుదానజలంబులు వీధులందుఁబ్రోవించుచుండ దానిచేతనంగల్గకంబములు చిగురించుచున్నవియునునటుల భర్తమునదలకయ్యాదించినద్రవ్యము కోటికిఁబడగెల్లి నానాఁటికి హెచ్చుచుండ మేఘవృందములఁగన్పునట్టి టెక్కములచేతఁ గోమట్లగుంపులొప్పుచుండునని తాత్పర్యము. ౨౬

తే.గీ. నృపులపదహల రేఖలఁకల్లమాభు, జాగ్రహలరేఖలేములఁమునుచుఁగోటి, కొండలుగధాన్యరాసులుఁపండవీట, సుజనభజనైక విఖ్యాతిఁకూద్రజాతి. ౨౭.

టీ. నృపులపదహలరేఖలకల్లక్, నృపుల=భూపతులయొక్క, పద=పాదములయందలి, హలరేఖలకల్లక్ = హలారేఖలరేఖలకల్లను, మాభుజాగ్రహలరేఖలే=మాభుజములమీఁదనున్న తాగేల్లరేఖలే. మూలమునుచుక్ = మొదలనుచు, గోటికొండలుగఁక్ = కొండలుకొట్టుగాను, ధాన్యంసులు, పండక్ = ఫలింపఁగా, (పండించుకొనుచునటు) వీటక్ = పట్టణమునందు, సుజన = సత్పురుషులయొక్క, భజన = సేవ, ఏక = ముఖ్యమైన, విఖ్యాతి = కీర్తిగాఁగల, కూద్రజాతి = కూద్రతులము, పొలుచుక్ = ఒప్పును, ఈపొలుచునను పదము పూర్వపద్యమునుండి యధ్యాహర్యము.

తా.—ఆపురముననున్న కాపులు తాము నాగేలపట్టిదున్నటచేతఁగదా రాచటీకమునుచు దున్ని కొండలుకొట్లుగ నానావిధధాన్యములఁ బండించుకొని సత్పురుషులకు సేవఁజేయుచు సుఖంబుననుండుదురని తాత్పర్యము.

చ. ఉమియఁగదన్న నవ్వనవశనో చెప్పు గాంచినకొన్ని మౌఁగలూ,

ప్రమదలనప్పగంపుమనిఁరందితు నేతలుగన్న చెట్లకుం,

దమకలిశృంఖల శ్చేచిఁనమృకచు ధైబురంబుఁగంతునై,

నగ్నయఁగొనినావెలిక తుకపిఁకొదులఁగేలివనాశిపొల్చుగన్

౨౮.

గీ. పుష్పింపఁజేసెడి పద్మక్రియలు దోహదమనంబును - అందు ఉమియఁగఁక్ = ఉమియఁగాను, తన్నక్ = తన్నఁగాను, నన్నక్ = నన్నఁగాను, అనక్ = పల్కిరింపఁగాను, ఒచ్చెముఁగాంచిన = ఆవమానముఁబొందిన, కొన్నిమ్రాకులు = కొన్నివృక్షములు, ఆప్రమదలక్ = ఆయుషమాంపటిచిన స్త్రీలను, ఒప్పగింపుమని = తమమనోష్ఠింపుమని, రంబిని నేతలుగన్న చెట్లకున్ = తనచేట్టలుగల వృక్షములకు, (తక్కిన దోహదములగల మ్రాకులకునటు) తమకున్ = తమకును, అలిశృంఖలక్ = తుమ్మెదలను స.కిలిరి, నెనవి = తగిలించి, నమృక = ఆపుటికిని నమృకముచాలక, కంతునైనవ్యము =

మన భవము, కొని = తీసికొనివచ్చి, పట్టణంబు = పురమును. చుట్టె = చుట్టడి
వేసెను, నాకా = నతిగా, వెలికా = వెలపటను, కుకపీకాదులకా = చిలుకలు-కొయి
లలు, మొదలగుపక్షిజాతులచేతను, కేళివనాళి = శృంగారవనములపక్షి, పోల్చునకా
= సుందరమాను॥ శ్లో॥ (తరుగుల్లలతాదీనానుకారితకలైకృతమ్ | పుష్పద్వ్యుత్పాదకం
ద్రవ్యంవోహదంస్సార్వత్రిత్వికమ్ | ఆలింగనాత్కురవక నిలకొవీక్షణేనచ | కరస్యశ్చ
నమాకంవోముఖవాగేచచంకః | స్థూపతఃకర్ణికారస్సిందువాలోముఖానిలాత్ | గీత్యా
ప్రియాకుర్నితరానమేయస్వితేనచ) అనివోహదకాస్త్రమందున్నది.

తా. — దశదోహదములుగలచృక్షములను - సుమైహుచుట్టుకొని తిరుగుటలను
సంక్లిష్టగాఁగాఁదలంగ నీయక మనస్థబలముఁ గుర్చికొనివచ్చయుమిముట మొదలగు
వచనానంబులు చేసినస్త్రీలనుదమకుఁ బట్టియున్ననియదమాననసేన చెట్టుతక్కిన చెట్లను
ముట్టడివేసెనీయనునటులఁ బాఠకలు కొయిలులుతోటుకొని శృంగారపు తోటలుపుర
మానుకొని సుందరముగనుండునని తార్పర్యము.

సీ. మదగంధతారతమ్యముయామ్యకరికిఁద, తక్కులగుసంగవలెఁగటములాఁచి
సురతశ్రమజమాటఁజూపొపకయెబలెఁ, గామినీమృగుఁడఁజేఱుర్తముడిపి.
పరిమళవాహుచ్చఁబ్రాణమిబలెఁజించు, మృగనాభిచర్తభక్తప్రీతిలుమాటి,
హితపన్నగభేదులనిబలెగృహవిటం, కవుఁగలావులనొమ్మగఱులునిమిరి,
వీటిసామగ్రిఁగనుఁగొనఁవేగపడక, నడవఁదనదిక్కుపున్నదంతద్వింబు,
నెక్కినోయనడగతిఁనెపుడుఁబోలయు, నందుఁజందనశిఖరిమంఛానలండు. ౨౯

టీ. మద = మదయుయొక్క, గంధ = వాసనయుక్క, తారతమ్యము = ఎ
క్కువతక్కువ, యామ్య = యముదిక్సంధియైన, కరికి = వాసునమగుజనునకు,
తక్కుదులకు = ఆపట్టణపుటేనుగులకును, కనబలెకా = చూచుటకొఱకునలె, కటము
లు = గంధస్థలములను, ఒఱసి = తాచికొని, సురత = రతియందలి, శ్రమ = బడలిక
చేతను, జ = పుట్టినది, బోటకా = విసందునలన, చూపొపకయెబలెకా = చూడలేక
నలె, కామినీ = స్త్రీలయొక్క, మృగు = లేతలైన, గంజ = చెక్కిళ్ళనుందలి,
ఘర్త = చెమటను, ఊడిపి = పోఁగొట్టి, పరిమళ = సుగంధమును, వాహు = వహించెడి,
ఇచ్చకా = కాంక్షచేతను, ప్రాణమిబలె = ప్రాణమిచ్చుటకొఱకునలె, చించు =
చినిగినట్టి, మృగ = కురంగములయొక్క, నాభి = బొడ్డుయొక్క, చర్తభక్తప్రీతిలు =
చర్తపుఁదిక్తులను, మాటి = ప్రణేసింది, అహిత = తనకుశత్రువులైన, పన్నగ = పా
ములను, భేదులనినలె = భేదించెదననియన్నట్లునలె, గృహ = గృహముందలి, విటంక
= కొణిగలమీఁదనున్న, కలావుల = చెరుళ్ళను, ఒయ్యకా = తిన్నగాను, గఱులు =

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౨.

అక్కలను, నిమిరి = హోదసి, వీటి = పురముయొక్క, సామగ్రి = పరిపూర్ణతను, కనుగొనక = చూచుటకొరకు, వేగపడక = త్వరపడక, నడవక = సంచరింప తనదిక్కు = వాసునపుడుననున్న, పుష్పదంతమనునేనుం గను. ఎక్కనోయనక = అగోహణముజేసినోయనునటుల, జడగలిక = మందగ మనముచేతను, ఎప్పుడు = నిశ్చయము, చందనశిఖు = చందనపర్వతమందలి, మందా నిలండు = తిన్ననిగాలి, అందుక = ఆపురమునందు, పాలయక = విసరను.

తా.—యమునిదిక్కునందలి మేనుఁగుఁబురగజంబునకును మదగంధ తారత మ్యముఁజూతమనునటులయ్యేనుఁగుల గంధస్థలములనొకటి యందున్న పరిమళంబులగ్ర హించి రతి శిమలనలఁబుట్టిన చెనుట నార్చునట్లుస్త్రీలచెక్కశిఖి బ్రసరించితద్గంధముల సుగ్రహించికోనిచించిన బొడ్డుగలిగియున్న కన్నారీ గుఱుములకుఁబ్రాణములఁగల్పించు దానివలెవానిబొడ్డుచునుఁపుఁగిట్టలలోఁ జొచ్చి నూగులగుఱును దీసికొనిగృహముల యందున్న సెనుగ్గుదనుకు శత్రువులగు పాములనశించునవియని యాప్తచేతిదుప్పెనో యనునటులవాని అక్కల నిమిరిపట్టణపు సకలసమృద్ధి జూహనిచ్చగలదై వేగిరపడక పెల్లఁగాఁదనఁగిక్కిననున్న పుష్పదంతముగ గజముచెక్కిసంచరించుమన్నదోయనునటుల నాపట్టణమంచుమంద మాఁగతిముగమునవానించుచు విసరుచుండునని తాత్పర్యము.

—* రాజవర్ణనము *

సీ. ద్విద్వయోపాయధివిద్వద్వగింసంబు, షడ్గుణ్యచాతుర్థీచక్రవర్తి,
 క్రీడాచరీకృతశ్రీఖండగిరింజ, కనకాద్రిమద్రణగ్రంథకర్త,
 యంబునిబద్ధాబ్జబృందవేదండాళి, వననిధిస్తంభిసాఙ్గనికరఘువు,
 తామ్రపర్వములపాఙ్గళిశిఖింసంగా, లంకేశ మైత్రీప్రియంకరుండు,
 స్వస్తికృష్టవస్త్రవస్త్రశ్రీస్త్రీఘన, ముసుటమోటనతకోటిఘంతభృత్య,
 భూతభూతాత్మకంభవీభూమికుండు, ఎన్నెఁబేఁబాండ్లమథతస్యస్వజాండు.

సీ. ద్విద్వయ = నాలుగైది, ఉగాయ = సమ - దాన - భేద - దండములని యెడి యుపాయములయొక్కని || (నామదాన భేదసంధావిత్తుపాయ చతుష్టయమని) యమరుండు * - సర్వీయందు, విద్వద్వగింసంబు = ఎండితిక్రేస్తండు, షడ్గుణ్య = సంధి - విగ్రహ - యాన - ఆనన - స్వైభావ - సమాశ్రయములనియెడి షడ్గుణముల యొక్క, చాతుర్య = నిపుణతయందు, చక్రవర్తి = సార్వభౌముండు || ని || (సంభ రాష్ట్రవిగ్రహాగూఢానూననాస్వధమాశ్రయః షడ్గుణాఽని) యమరుండు || వ్యా || షడ్గుణావన షడ్గుణ్యమి) చాతుర్యంబు - తైత్తిల్యమున్నట్లు సార్వభౌమండు షడ్వృత్త యము || క్రీడాచరీకృత = విలాసార్థమై పర్వతముఁగా జేయఁబడిన, శ్రీఖండగిరింజ = మలయపర్వతముగలవాఁడో, కనకాద్రి = మేఘపర్వతమును, మద్రణ = ముద్రించుట

యందు, గ్రంథకర్త = తనగొలుపు లిఖించినవాడు || శ్లో|| (ఉచీచీందిశ మాక్రమ్యపాం
 డ్యో పరమధార్మికః | ప్రాప్యమేరుగిరింతస్త్రి లిఖేఖవిరదాన్ స్వగౌన్) అనిహాస్య
 ముందుతని గొలుపులు మేరుపర్వతమున వ్రాసిన కథవర్ణింపబడియున్నది, అంచా =
 శృంఖలచేతను, నిబద్ధ = బంధింపబడిన, అబ్బబ్బంద = మేఘసమూహమువంటి, వేదం
 డాలి = గజసూజముగలవాఁడును, వనధి = సముద్రముయొక్క, స్తంభన = కట్టుట
 యందు, ఆఘనికరఘవు = నూతనరాఘవుఁడు (అఘనాధవః ఆధునికః, అనికౌలవాచ
 కముమీదఁగ్ ప్రత్యయము - ఏత్ స్వ సంప్రశీదానీ మధునామనియమరుఁడు) తామ్ర
 పర్ణి = తామ్రపరియమనదియొక్క, ఆమల = నిర్మలముగు, సాధః ఉదకమందలి,
 కేలి = క్రీడించుటగు, హంసంబు = హంసస్రాయుఁడు, లంకేశ = విభీషణునితో,
 మైత్రీ = చెలిమియందు, ప్రియంగురూఁగు = ఇష్టముజేయువాఁడు, స్వస్తితో = ఆశీ
 ర్వదించెడి, వాస్తవ = సత్యమైన, స్తుతి = స్తోత్రముగల, అగస్తీ = అగస్త్యుఁడుగల
 వాఁడును, (ఇవ్రునభయంవాస్తవీ - వాస్తవీహస్త్యవ్య వాస్తవస్థుః అగస్త్యుస్త్వతి)
 (అగస్త్యశబ్దమున గస్తీశబ్దమునంగలను) మఘన = దీపేంద్రునియొక్క, మకుట = కిరీ
 టమును, మోటన = మొట్టుట్టి, శతకోటి = సూక్ష్మకోట్లు లెక్కగల, మంత్ర = మంత్ర
 శక్తిచేతను, భృత్యభూత = కింకరులయిన, భూత = భూతములుగలిగి, ఆత్మ = హిందఁజేసిన,
 కాంభవీ = రుద్రసంబంధయగు, భూమికుంభు = వేషాత్మకముగలవాఁడునైన, పాండ్య
 మత్స్యధ్వజుండు = మత్స్యధ్వజుఁడను పాండ్యదేశపురాజు, తిక్ష్ణురంబు = అమసురా
 పట్టణమును, ఏలుక్ = పరిపాలించును.

తా.—పాండ్యదేశమునేగొడి మత్స్యధ్వజుఁడను రాజు మేఘపర్వతమందుఁ దన
 గొలుపుకథలను వ్రాసినవాఁడై వాసపునినెత్తి మొట్టినవాఁడై-సూక్ష్మకోట్ల సఖ్యులుగలి
 గియున్న భూతములను మంత్రశక్తిచే నవిపణుచుకొనుటవలన నవితన్ను సేవింపుచుండు
 శివసమద్రునిబలెనుండువాఁడై - సామాన్యపాయముల కుండును - సంధి విగ్రహాది
 షాఢ్గుణ్యవిచారణయందును నాకుశలఁడై - విలాసకాలంబులయందు మలమపర్వతమున
 నే విహరించుచు నసంఖ్యాతంబులగు నేనుంగులుగలవాఁడై, సముద్ర బంధనముజేసిన
 వాఁడై = శుద్ధోదకములుగల తామ్రపర్ణియందుఁ గ్రీడించువాఁడై - విభీషణునితోఁజెలి
 మిఁజేసి యతనిశిష్టములఁదిప్పువాఁడై- నిర్భయగుస్త్రాణ్ణింపదముఁ బొందుచు నాపట్టణము
 నుబాలించుచుండునని తాత్పర్యము.

ఉ|| ఇందుకువాచకంసమతః శ్రేతః సేతరీగాఁడరింబబ,
 ల్కందః గౌనండ్యంబొరుతిః లిన్వియసింపనూట డెంపముం,
 జెన్దముదంబుదక్కి చ్చెడఁగి జేయఁడొరున్విన్తాన్యఁడొనుతిం,
 పందనుబందనుంగొంతఃపల్కెడుకూరతఁదానమిచ్చియుక్. ౩౧.

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ. ౩౨.

ఇందుకులావతంసము = చంద్రవంశభూషణుండగు, అతడు = ఆముత్సయి
 భవజుడనురాజు. ఏతత్త్వి = ఎప్పటికిని, ఏతరిగాడు = నీతితప్పవాడుగాడు, అరిక్
 = పన్నును, ప్రజలు = మనుష్యులు, కందక్ = నలుగురముగ, కొనండు = గ్రహిం
 పడు, ఒరుండు = పరుడు, ఒరుతలక్ = మరియొకనిమీదను. వినుపించిన = విన్న
 విందిన, మాట = కొండెపుమాట, డెందముక్ = హృదయమును చెందక్ = పొంద
 గా, ముదంగదక్కి = సంతసమువిడిచి, ఒరుక్ = పరుని, చెడజేయుండు = చెలు
 పడు, తనుక్ = తన్ను, నుతింపక్ = ప్రజలుప్రోత్రముజేయగా, వినతాన్యుడొక్
 = ముఖమునుచువాడొను, (అనగా నీరాజుధీరోదాత్తనా యుక్తుడుగయక) శ్లో॥ (కౌర్య
 శ్రీప్రవణప్రశంసిఘమున్ భూర్లజ్జలెవండువు) అనిప్రతాపరుద్రీయమందలి ధీరోదాత్తోవా
 ఛారణముఘ॥ శ్లో॥ (మహతాంతంజరాణాంచ పురఃస్తోత్రం నహీప్రియమని) మత్స్యభా
 వకథనమునుండు రీతిగా వాత్సప్రశంసయందు నిష్ఠములేనివాడనుట. శూరతవాసవిచ్చి
 యుక్, శూరతక్ = శౌర్యముచేత, దానమిచ్చియుక్ = దానమొసంగియును, పం
 దక్ = సామరియగువానిని, కొలుతల్గుండు = తక్కువమాటసెప్పండు.

త. — ఆపురముచేలెడి మత్స్యభవజుడను రాజు ప్రజలనొప్పించి పన్నుదీయక
 కొండెపు మాటలు విని జనులబాధపెట్టక - తన్ను ప్రజలు స్తోత్రము జేసిననుచ్చక
 పరాక్రమముచేత గర్వపడి పందలః దక్కువమాటలాడక చంద్రవంశమునకుభూషణప్రా
 యుడై గుగుణములచే నొప్పును పెప్పటికిని నీతితప్పక యుండెనితాత్పర్యము.

సీ. పాటీరగిరివనః పాటిగ్రీడించియు, వహిభయంబెఱుంగఁడావంతయైన,
 నత్యంతమితభావః పవిత్రతనంజయ్యు, బరులగేరడమునభంగపఱును,
 బ్రీడదాదాముః శ్రీకినారాధుడయ్యును, సన్తోష్టిచేననంజనతమెలగు,
 మహనీయుమహిమదాః మహరాష్ట్రదుండయ్యు, లావణ్యకలననుల్లాసమొందు,
 విషధిలహరిభిదోత్పితత్వైవతఁజటిల, వలదురుక్రమతిమినరఘాలపతన,
 కులితపరబలకరిశిరస్థులసముత్థ, బహుళముక్తావిముక్తానీపాతుడతఁడు. ౩౨.

టీ. పాటీరగిరి = మలయపర్వతమందలి, వనవాటిక్ = వనవిధిని, క్రీడించియుక్
 = క్రీడనల్పుచును, ఆవంతయైనక్ = ఆవగింజంతయైన, అహిభయంబు = సర్పభయం
 బును, ఎఱుంగడు (శ్రీచందినాదులయందు సర్పములున్నను తదభయం బెఱ్ఱెఱుంగఁడని
 విరోధముగలుగఁగనిత్యము క్రీడాపరుడైయున్నను స్వపక్షభయంబెఱుంగఁడని పరిహాస
 ము ॥ ని ॥ (మహీభూమమహిభయంస్వపక్షప్రభవంభయమని) యమరుండు, అత్యంత =
 మిక్కిలియు, మితభావక్ = అల్పభావచేత, అవికత్థనంజయ్యుక్ = ప్రల్లదములా
 డనివాడయ్యును, కేగడమునక్ = పరిహాసముచేత, పరులక్ = అమృలను, భంగప

అచుక్ = అవహనపఱచుచును (అల్పభాషికః కేరడమేషుని విరోధముగల్గగ - కేరడ దేశమునందలి శత్రువులభంగపఱచునని పరిహారము కేరడమనుచోట కడలకభేదము - (విషయానంతరోరాజా శత్రువనురీతిని గెరితే దేశపురాజి తరికి శత్రువు) ప్రీతిక్ = ప్రేమచేతను, తామ్రపర్ణిక్ = తామ్రపర్ణియను నాడ యేనుంగునకు, నాధుడయ్యును = స్రభువయ్యను, సర్వోస్థితేక్ = సర్వసావాసముచేత, అనంజనతేక్ = (అంజనోనభవతీత్యనంజనః - తస్యభావః - అనంజన తా) అనువృత్త్యుత్తిచేతను అంజనమును దిగ్గజముగాక, మెలగుక్ (తామ్రపర్ణియను పేరుగల దిక్కరిణికః ఔనిమిటియై యుండియు - అంజనమును దిగ్గజమెట్లుగాకపోయెనని విరోధముజనింపఁగా - తామ్రపర్ణియనుపేరఁ బాండ్యదేశమందుఁ బ్రసిద్ధి నొందినదికిఁ స్రభువై సర్వోస్థితేత, అపగతం అంజనం పాపం యస్యసః - తస్యభావః, అనంజనతయను వృత్తిచేత - పాపరహితుఁడుగానుండెనని పరిహారము) మహనీయ = ఓప్పుచున్నట్టి, మహిమక్ = సామర్థ్యముచేతను, తాక్ = తాను, మధురాస్పదుండయ్యును = తియ్యఁదనమునకు స్థానముగానుండియును, లావణ్యకలక = లవణభావసంగతిచేతను, ఉల్లాసమొందును. (మధురాస్పదుండైవాఁడు లవణభావసంగతిచేత నెట్లుల్లాసమొందునని విరోధముపుట్టుగా మధురాస్పదమందుండి అవయవకాంతి విశేషప్రాప్తిచేతస్థానమొందుననిపరిహారము) శ్లో॥ (ముక్తాఫశమతారశృంగమనోజ్ఞందృశ్యితేషుః॥ తద్వద్దాక్రేమలూకానాలావణ్యందృశ్యితేషుః॥) అనిలావణ్యలక్షణము - పెద్దగీట్లనాలంటునువిరోధాభాసాలంకారము. శ్లో॥ (అభాసత్వవిరోధస్యవిరోధాభాస ఇత్యతేయని) దానిలక్షణము ॥ విషధి = సముద్రముయొక్క, లహరి = ప్రవాహముయొక్క, భిదా = భేదింపుటచేత, ఉత్పతత్ = ఎగురుచున్న, పృవత = బిందువులయందు, జటిల = ముప్పిరిగా, వలత్ = చుట్టకొని యున్నట్టియు, ఉరు = విస్తారమగు, క్రమ = సంచారముగల, తిమి = పెద్దచేపయొక్క, వర = శ్రేష్ఠమైన, వాల = తోకయొక్క, పతన = పతనముతోడను, రులిత = రుల్నిమైన, పరజల = శత్రుబలములయందలి, కరి = ఏరుగలయొక్క, శిరస్థుల = కుంభస్థలములవలన, సముత్థ = ఎగిరినట్టి, ముక్తా = ముత్యములయందు, అవిముక్త = విడువఁబడని, అసి = ఖడ్గముయొక్క, పాతాడు = పతనముగలవాఁడు, అతఁడు = ఆనుత్సర్గధ్వజుడమరాజు.

తా. - పరజలము సముద్రమువలెనే నుంగులకుంభస్థలములు గణుళ్లపాత్యములుజలనిందువులవలె ఖడ్గము తిమివాలమువలెనుండెనని యంతటను పరా లంకారము.

కా. దానత్యాగపతత్రమైతొలుపతత్రంబుధారన్నదా,
నానందత్పితకీర్తిహంసిభనుమింటుంగ్రొత్తగానేలనా,

నానీరాద్రాపత్రత్రయయ్యవడిమిఁటంబారుత్జాతికే,
లానిల్పన్దతియన్యపత్రిగతిఁబత్తైక్రికప్రదేశాల్లుతిక

33.

శీక. దానత్యాగపత్రమై = దానమనకుదక ధారావూర్వకముగ నిచ్చు నది. త్యాగమననడుగఁగ నువక స్పర్శలేకయిచ్చునది, పత్రమై = దానత్యాగమున రెండును రెండు తెక్కలు గాఁగలదై, తత్ = ఆరాజుయొక్క, సిత = తెల్లనైన, కీర్తి = యశమునియెడి, హంసి = అడయఁచ, తొలుపత్రంబు = మొదటితెక్క, (పత్రం చత్రసూరుహమనియరుండు) అంబుధారణ = ఉదక ధారచేత, సదా = ఎల్లప్పుడు, నానక = నానఁగా, మింటక = అకసమందు, చనుక = పోవును, క్రొత్తనానేల = ఇది క్రొత్తయనవేటికి, నానానీరార్ద్రపత్రయయ్యుక, నానా = సకలమును, నీర = ఉదకములచేతను, ఆద్రా = తమపంబువన, పత్రతయయ్యుక = తెక్కలుగలదైనను, వడిక = వేగముచేతను, మింటక = అకాశమందు, పారు = తిరుగుస్వభావముగలు, తజ్జాతిక = అహంసజాతికి, అన్యపత్రిగతిక = ఇతరపక్షినలె, పత్తైక్రికప్రదేశాల్లుతిక, పత్ర = తెక్కలయొక్క, ఏకప్రదేశ = ఒకప్రక్క, అప్పుక = తడియుట చేతను, గతి = గమనము, ఏలా = ఏమిటికి, నిల్పుక = విరమించును.

తా — అనఁగా రెండు తెక్కలు దడిసినను హంసగమనమునకవిరోధమనియుండ దితరజాతిపక్షులయిన యెడనార్ద్రమును తెక్కలతో నెగసిపోవలయుననియు — రాజు యొక్క కీర్తిదానత్యాగములను తెక్కలు గలహంసీస్వరూపమై - తడిసిన మొదటితెక్కతోనే నూకాశమునందును వ్యాపించినచరించుచున్నదనియును తాత్పర్యము.

శీ. శుకకదంబముగొలుసులచేతబద్ధమై, వారాంగనాగారఁకారంబడఁగ,
గిరికానికాయంబులరితూన్యవహుపుర, హమ్యుకవాటికలఁజెండాడుచుండ,
గ్రంథుగానితరేతఁకరంబురాయిడిసేయు, రాజులుదననూపురమునొడుగ,
నెగడుననావృష్టినిజబలేభస్పర్శి, సమదాన్యరటిగంధములఁజేర,
దానవేళలనతివృష్టితనదునాస్త, గతముగాఁగఁబ్రతాపాగ్నిఁగ్రాగిపోవు,
కంటకులయందుశలభతఁగలయనడఁగ, నేలునాపాండుగడుమహినినిఠిరిగాఁగ. ౩౪.

శీక. శుకకదంబము = చిలుకలగుంపు, గొలుసులచేతక = శృంఖలచేతను, బద్ధమై = కట్టబడినదై, వారాంగనా = వేళ్ళస్త్రీలయొక్క, అగార = గృహములని యెడు, కారక = చెరసాలయందు, పడఁగ = ప్రవేశింపఁగా, గిరికానికాయంబు = చిట్టెలకలగుంపు, అరి = శత్రురాజుపరుగిడినందున, శూన్య = పాడుపడియున్న, బహుపుర = ఆనేకపట్టణములయందలి, హమ్యుకవాటికల = మేడలవరుసలయందు, చెండాడుచుండ = గంటలుచేయుచుండగా, క్రంధుగా = నందడిగా, ఇతరేతరం

బు = తమలోదాము, దాయిడి = జగడము, చేయు=జనరించునట్టి, రాజులు = పుడ
మిత్రుండు, తన = తనయొక్క, సూపురమున్ = పాదకటకమందే, ఒడుగన్ =
అణగియుండఁగ, పాదాక్రమంతులైతనుఁగొలుచు విండఁగాననుట, నెగడు = మిక్కుట
మైన, అనావృష్టి = పక్షములేకపోవుట, నిజ=స్వకీయమైన, బల = సేవలయందలి,
ఇభ = ఏనుగులతోడను, స్పర్థి = కలహించిన, సమద = మదముతోఁగూడిన, అ
న్యకిరటి = ఇతరజములయొక్క, గంపములన్ = చెక్కిళ్లయందు, చేరన్ = ప్రవే
శింపఁగా, అతివృష్టి = అతిపక్షము, దానవేళలన్ = దానముజేయుసమయములను,
తనదు = తనయొక్క, హస్తగతముగాఁగ = సాధము బ్రవేశింప, శలభత = కలభ
దోషము, ప్రతాపాగ్నిన్, ప్రతాప = తనప్రతాపమనియెడి, అగ్నిన్ = అగ్నియందు,
క్రాగిపోవు = మాడిపోవుచున్న, కంటకులయందున్ = తపద్రవిత్తువులయందు, కల
యన్ = కలియునటుల, అడఁగన్ = అణగిపోఁగా, ఆపాండున్ = ఆపాండురా
జుమహిన్ = భూమిని, నిరీతిఁగాఁగన్ = ఈతిపట్కరహితముగా, ఏలున్ =
పాలించును.

తా — శ్లో॥ అతివృష్టిరనావృష్టిర్దూషకాశ్వలభౌశ్చకాః | అత్యుసన్నాశ్వరా
జానష్టదేతాశతయస్త్రితాః॥ అనునట్టిపద్య ధలనుస్వరావృష్టిమన లేకుండునట్లు- నిత
రస్థలములన్నియు సాంవ్యభూపతి రాజ్యపరిపాలనముజేసెనని తాత్పర్యము.

వ. అచ్చసేవల్ల భుండ్విభంబున సామ్రాజ్యవైభవంబులను భవించుచుండఁ గొంత
కాలంబున. ౩౭

టీక. అచ్చసేవల్లభుండు = ఆభూపాలుఁడు, ఇవిభంబునన్ = ఈరీతిని, సా
మ్రాజ్యవైభవంబులు = సామ్రాజ్యసుఖంబులను, అనుభవించుచుండన్, కొంతకాలం
బున = కొన్నిదినంబులకు.

తా.—సుగమము,

—* గ్రీష్మస్తుపర్జనము *—

తే గి. పాటలనసుంధరారుహాభాగధేయ, మాతతమరీచికొంబునపాకాగనుంబు,
ధరణిబాదసూపెనంతనిధాఘనసుయముదునితో శాల్మలీధలవిదళనంబు ౩౬.

౩౬. అంతన్ = అంతలోను, పాటలనసుంధరారుహభాగ ధేయము, పాటలన
సుంధరారుహ = పాడిరెట్లకు, భాగధేయము = భాగ్యరూపమైనట్టియు, ఆత్మత
మరీచికొంబు పాకాగనుంబు, ఆత్మత = విస్తారమును, మరీచికా = ఎండమా
వులనియుడి | ని || (న్యూత్రిష్టమరీచికాయని) యనుచుఁడు, అంబు = ఉదక మునకు,
నర్మగనుంబు = నర్మకాలమైనట్టియు, శాల్మలీధలవిదళనంబు, శాల్మలీ = బూరుగచెట్ల

యొక్క ఫల = ఫలములను, విదళనంబు = పగలఁగొట్టునట్టి, నిదాఘసమయము = గ్రీష్మకుఠావు, ఉడుటుతోఁ = ఉద్ధతితోడను, ధరణిఁ = భూమియందు, పాడనూపెఁ = కనఁబడెను.

తా, సాదిరిచెట్లను బుష్పింపఁజేయుచు నెండమావులఁ గలుగఁజేయుచును బూయగఁకాములఁ బగలఁగొట్టునట్టి గ్రీష్మకుఠావుద్ధతిచేత భూమియందుఁ గనుపించెననితా

సీ. నిర్ఘ్నరప్రబలవేణికలింకజ్వలాలఁ, తేరినప్రాచిపెఞ్చిటలెగయ,

నెఱుకులుపడియనీతిరగునల్లబట్ట, బోయునీరాడావఞ్చలమునెఱునె,

సురగాలిదనదగ్ధతరుసర్లతతిరేపఁ, బావురాలనిడేగఞ్చదువుమాతె,

నిదితద్రుచ్చాయఁనిలువకజరుగవెం, బడిగనధ్విగవజ్జిఞ్చపాడలువెట్టె,

క్షేత్రపాలునివడికినచీరలాలు, చాకిరేవులగములయ్యెఞ్చనకలదికలు,

నెలుపులుగఁదోచె నెండమావులఁ రల్లు, గందరివియెండవనదిశ్చఞ్చములురాఁజె

నిర్ఘ్నరప్రబలవేణికలు, నిర్ఘ్నర = నెలయేళ్లయొక్క, ప్రబల = విస్తారమైన వేణికలు = ప్రవాహములు, ఇంకఁ = ఇనికిపోఁగా, చల్లాలెఁ = చట్టుతొలయిండు, వేరిన = వేముకొన్నట్టి, ప్రాచి, పెన్చిటలెగయఁ = పెద్దనీటికలెగయఁగా ఎఱుకులు = ఎఱుకువాండ్రు, పడియ = పడియలయిందలి, నీరు = ఉదకము, ఇవరఁ = ఇనికిపోఁగా, గునల్లబట్టఁ = పిట్టలఁబట్టుటకు, బోయు = పోయుచున్న నీరు = ఉదకము, ఆడావఁ = అక్కడక్కడ, పాలమునఁ = భూమియందు, నెఱునె = వ్యాపించెను, సురగాలి = సుడిగాఱు, దవదగ్ధతరుసర్లతతిఁ, దవ = కారు చిచ్చుచేతను, దగ్ధ = కాలినట్టి, తరు = మ్రాఁకులయొక్క, సర్లతతిఁ = ఆకులగుంపులను, రేఁ = ఎగఁగొట్టఁగా, పావురాలని = కపోతమునకొని, డేగఁచదువు = శ్వేనసమూహము, దూతెఁ = అడ్డముగదూరెను, నిదిత = తామునిదురఁబోయిన, ద్రు = వృక్షములయొక్క, చాయ = నీడ, నిలువక = నిలిచియుండక, జరుగఁ = ఆవలఁబోఁగా, వెంబడిగఁ = వెంటనే, ఆధ్విగ = పాంథులయొక్క, పజ్జి = సమూహము, పాడలువెట్టెఁ = బొంబదండులువెట్టెను, సకలదిలు = అన్నిదిక్కులును, క్షేత్రపాలునగు = భైరవుఁడు (త్వంభైరవసమాగమ్య పుణ్యక్షేత్రాణిపాలయ, క్షేత్రపాల ఇతిశ్రీమత్ త్రిపురాకేఘవిక్రంతయని స్కాందముననున్నదిగనుక క్షేత్రపాలుడఁగా భైరవుఁడు) ఉడికిన = భాతముఁజేసిన, చీరలు = వస్త్రములు, ఆఱు = ఆఱఁగట్టినట్టి, చాకిరేవులగములయ్యె = చాకిరేవులగుండు, ఎండమావులఁ = ఎండమావులచేతను, బయళ్లు = బహిఃప్రదేశములు, తెలుపుగఁదోచెఁ = తెలుపులైతోచెను, ఎండఁ = ఎండచేతను, ఇవి = ఈదిక్కుభూమి, కిందఁ = వాడెను, అనఁ = అనఁగా, దిక్కుభూములు = దిక్కులమొగములు రాజెఁ = దూమితములయ్యెను.

తా. గ్రీష్మర్తుప్రపవేశంపఁగానే సెలయేఱులప్రవాహములింకనుగానఁ జట్రాతి యందుఁజేరియున్న ప్రాచిపెన్నీటలెగనెను. ఎఱుకువాండుంబిట్టలఁబట్టుటకుఁబోవగాఁ బడియలయందు నీరినికియున్నందున వారిచేతఁబోయింబడిన యొదకము పొలములయందు గనుపించును సుడిగాడ్చు లెండుటాకులెగరునటులవీచుచుండ జేగలుమాచి యవిసాత్తు రములని యెదురుమాటుచుండును త్రోవనడుచువారు వేడిమిచేత వృక్షములక్రిందఁ బరుండి నిద్రించుచుండ నావృక్షములనీడప్రాద్దుశోఁగూడ జరుగునపుడు వెంటనేవార్తా డుదురు నలుదిక్కులనెండుమాపులువ్యాపించియుండనవి తైరవుఁడు దిగంబరుఁడుగనుక నతనికుడికి యారవేయించినచీరలో యనునటులఁ దెల్లవైయుండునని తాత్పర్యము.

చ॥ సరియగు నిట్టి వెట్టలనుఃసర్వమునం చటమిఁదిసృష్టికై,
శరధిప దిచ్చురుజ్వలితఃచండతరాతప పమ్ని నారఁగాఁ,
గరువులజుండు వీనిపయిఁగఁటైననన్గనుపట్టె వెచ్చల,
గ్గరి కిరికాసరాంగములఁగప్పిన తొంపులు నంటి యారగఁ.

3౨.

టీ. వెచ్చలక = ఉడుకులచేతను, కరికిరికాసరాంగములక, కరి = వీనుఁగుల యొక్క, కిరి = వరాహములయొక్కయు, కాసర = ఎనుబోతులయొక్క (ని. వాహ ద్వివత్కాసరసైరిభాయనియమగము,) ఆంగములక = దేహములను, కప్పినతొంపులు = అచ్చాదించినపంకంబులు, అంటి - పేరుకొని, అరఁగక = ఎండఁగా, ఇట్టివెట్టలను = ఇట్టి వేసవియందు, సర్వముక = సకలమును, సరియగుక = నష్టమగును, అంచు = అని కొని, అటమిఁదిసృష్టికై = భావసృజనకై, అజుఁడు = బ్రహ్మ, శరధిప = సముద్రముల కధిపతియగువరుణునియొక్క, దిక్ = దిశయైనపడమటిదిక్కుయొక్క, మరుత్ = వాయు వుచేతను, జ్వలిత = ప్రజ్వలించఁజేయఁబడిన, చండతర = మిక్కిలియొంబచండమైన, ఆతపపమ్నిక = ఆతపమునుగొనిచేతను, అరఁగక = ఎండునటుల, వీనిపై = ఈకా సరాదులపై, కరువులు = మూసలు, కటైనన = కటైనోయనునటుల, కనుపట్టెక = కానవచ్చెను.

తా. వేడిమిచేత వేసుంగులు వరాహములు ఎనుబోతులు వీనిదేహములయందు చేరికొనియున్న బురదలెండఁగా నిట్టి వేసవియందుఁ గాసరాదులునష్టమగునని పైసృష్టికై చిచ్చువంటి పడమటిగాడ్చున నాఱుచుండఁ జకుముఁఖుండు వీనిపై కరువులుగట్టెనో యనునటులఁ గనుపడుచుండునని తాత్పర్యము.

3౩.

మ॥ దవఘామంపుఁదమంబులొడమరసఃప్రవృంబుఁడొకజబాం,
ధవభానుప్రతక్షుర్నింపఁగుయివెట్టన్వృక్షశూన్యోగుకూ,
పవితానంబనఁజూడఁజూడఁబుడమిన్మాటిల్లిపైవిస్మలై,
యవసంబంచుల నాడెగానైగనెవాతాఁబివజశఁ కముల్.

3౪.

టీక దవహామంపుడను బాలోక్, దవ = గ్రీష్మ సంబంధియగుకార్చి మృయోక్ (వి, దవోవనహతౌ నయనియమరచిండు) పూనుంపు - పొగలలియెడి, తమంబులోక్ = చీకటియందు, సంకీర్ణబాంధవభి సుత్రులు = సూక్ష్మకిరణసమానములు, తమరస ద్రవ్యంబు, తమ = తినుయొక్క, (అంగాబాపులయొక్కనుట) రస=శుదకములని యుడు, ద్రవ్యంబు - ధనమును, హరింపక్ = ప్రహింపగా, కుయి వట్టిక్ = మొఱతెట్టుటకు, (కుయివెట ను సామునడచి వెంటననియభకము) వెళ్ళుకూన్యోరుకూపవిత శంబు, వెళ్లు = వెళ్ళిపోవుదున్నట్లు, హ్య = పాడైన, ఉరు = బహుళంబులగు, కూపవి తానంబులు = నూతులగుంపులు, (క్రతువిస్తార మార శ్రీవితానమనియమరుండు) అనన్ = అనగా, వాత్యోక్ = వాయుసమూహముచేత (వాలానాంసమూహోవాత్యామని సాధికముగ కుక సమావేశకమందు ముద్రతయము, పైవిప్లవై = విరివిగలవై, యు వసంబు = కనువు, ఆంచుక్ = కొనలను, అన్గాక్ = చుట్టియుగగా, చూడఁ జూడక్ = వీక్షించు చుండుగా, పుకమిక్ భూమియందు, పాటిల్లి = విస్తరిల్లి, రిచ్చుక్ ములు = చక్రాకారపుంగులము, ఎగ నెక్ = ఎగెను

తా. మార్కండేయులగు ధనుముక్కురములనిచేడి ప్రస్థానిలనుకారింపగా మొఱవెట్టుటకు వెళ్ళుచున్న ఒక బాపులంపులనును మల హుగాలి దుమ్ముకసపుల తో నగని చక్రాకారముగఁదిగుచుండునని తాత్పర్యము 35.

చ పడచుర వట్టనయ్యడుగుండ్ల వాళన్ మొల్లఁగూటవేసెల్లె,
 గడిలిక నూడున్ చ్చిలువత్తప్రగముల్ విచార్జ్ఞా హుటెరి,
 న్నుడియిం బిచ్చగుంబురభక్తముల్నిలువచ్చయ్యున్ హెచ్చెను,
 జ్జనువహించెనాగగివత్తసంభ్రంభములయన్వత్తెలిక్. 36

క. పడచుర - ఎచ్చమదిక్కులుకన్న, వెట్టిక్ = వేడిమిచేత ఆయ్యడుగుండ్ల బ్రాహ్మము - ఆయింక కుట్రమును (అనగావేడగాలిసనుట) ఒక్క = లిననొల్లక, గూటివేడిల్ల - గూటవోన్పవై, ఎలిక్ ఆగూసముచేతను, జ్జిండు = వీడిపోవుచున్న, ఆచ్చిలువత్తముల - ఆగముల) పుటప్రగములను, రిచ్చగూజ్జెక్ = మార్పునిగూర్చుచేతను, చూడికక్ = ప్రసరిండును, ముంబుక్ = ముల్లవేయుటకు, పిచ్చుగుంబు = ఆహుండు, రిభముక్ = ఆరమున, నిలుంక్ = నిలుపగా, పయంబు = ప్రయాణము, నగనిక్ = కుంకుమవేరి, జ్జనువహించెన్ = బాంధవునును బొంబెను, నాగిక్ = అనగా, అత్తెలిక్ = అగ్నికాలమును దినసంఖ్య = సానరములు, సంభ్రములయన్వత్తెలిక్ = సంభ్రములు.

తా. గ్రమ్మి (అనగా సహస్రస్పర్శ) నొందుటకుఁ గారణమును దొప్పచున్నాఁడు పడచుటిగాలి వేడియగుటవలన నాంధ్రనమొల్లక యన్నము లేనియిచ్చియొందువలన

జడలికచేత ముక్కుపీడిపోవుచున్నట్టి సూర్యరథములకుఁగల్గియున్న సర్పములవలెదపనేర్పి
రునియాజ్ఞచేత మాటిమాటికి ముడియిడుటకు గూరుపెరిచిమునిపడ బ్రయాణముపొందగలి
గెను. ఇట్లు చేత జడత్వమువహించెనోయనుకొనుట నాగిమ సంబంధముగదిననెందుల యందు
హస్సు పొడిగెనని తాత్పర్యము ౪౦.

క॥ తరణిఖరకరణిభిజగ, మెరియింపగలగొనుగోళనెగసిభసిసో,

స్మరచునగకాల్త నీతిరు, పరిణతిఘటగా మర్కటసభమునగనెక. ౪౧.

టీక. తరణి=సూర్యునిముక్కు, ఖర=నీళ్లు పున, కరణ = కరణములను, భి =
అగ్ని, జగము = గగత్తును, ఎరియింపగల = పహింపగల (ని, దుర్బలమిస్తురగిమిత్రుల
తిగ్గంతీర్ణంఖరంతిదగ్గత్తినియునుమగుడు.) పొడిమిడునియించి, గాలిక = నాయువుచేత
ను, ఎగసిసభసితోతస్మరము = ఎగసిసభస్థప సమాహము, అనగక=అనునట్లు, కాల్త
నీతిరు = బూరుగచెట్లయొక్క, పరిణతి = పరపక్షములైన, ఘట = ఘటములయందలి.
తూలము = మాది, అర్కపథమునకు = సూర్యమాగ్ధమునకు, ఎగనెక = ఎగిరెన్న.

తా. బూరుగకాయలపగిలి యుండున్నమాది యాకసమునకగయంగ సూర్యరథ
ణంబులను నగ్నిజగంబుల దహింప నాసమయంబున జనియించి గాలిచేత నెగసిసభస్థ
సమాహమో యనునటులనుండునని తాత్పర్యము, ౪౧.

చ. భరితనిజాంబుదించితవిభాకరబింబవిస్ఫంభితప్రభాం,

కురములనధ్వనీనకృతికూపకపద్మమునాంబుధిరా,

ద్విరహభరంబునన్బొడమఁజెచ్చుకళాంగియొనర్చువాహిని,

తరుణులుమేనదట్టముగఁజాల్చినమునైపుఁదేరులోయనెక. ౪౨.

టీక. భరిత = సంపూర్ణమైన, నిడు=అనుయొక్క, (చెలమలయొక్కయనుట),
అంబు = నీళ్లయందు, దించిత = ప్రతిఫలించిన, విభాకరబింబ=సూర్యబింబముయొక్క
విస్ఫంభిత = ప్రకాశితముగను, ప్రభా = కాంక్షియొక్క, అంగురములకొ = మొల
కలచేతును, అధ్వనీనకృతికూపకపద్మములు, అధ్వనీన పద్మల చేతును, కృత = ఉదకసా
ననిగుత్తముగాఁజేయుటచే, కూపకపద్మములచెలమలకృతి (ని, హిమకాస్తుభిహారికా
యనియునుగగుడు,) అభిగ్రాహి = సముగ్గునియొక్క, పరమాభరంబునకు = పరహతికయ
ముచే, పొడము = నియించిన, వెచ్చుకు = వేడిమికి, కాంతియొనర్చుకొనుభవము
నముఁజేయుదురు, వాహిని = నదులనినెడి తరుణులు = స్త్రీలు, మేనక = భరిత
యందు, దట్టముగ = నిండుర్లుగా, తాల్చిన=ధరియించిన, మునైపుఁదేరులోయనెక =
మత్స్యపురందరిగోయనునటుల, పాంబుకొ = పిప్పను

తా. ఉదకపానముజేయుటకై పథికులచేత నదులయందుఁ జేయబడిన సంఘా
ణకములగు చెలమలచార్లు తమయందును నూర్యపథాంకురములు ప్రతిఫలించఁగానిజనాఘః
డగుసముద్రునితో గ్రీష్మకాలమందుఁ గలియకుండుటయను విరహముచేబనియించిన తేడి
మికి శమనముజేయుకొఱకు నదులనియెడు స్త్రీలు స్వశరీరములందునిండాలుకగా ధరి
యించిన ముత్యపుదండఁగో యనునట్లు లఙ్కాకాశించుచుండునని తాత్పర్యము. ౪౨.

మ1 ఆతివృష్టిమృనువాధికఁగూర్చునెడకాఁడౌటందముంగూర్చున,
నత్తిలంచంబుగ హేమటంకములుమింటంబొల్పుపజాన్యదే,
వతకేనత్తివకేలనాఁబొలిచెనిఱ్ఱిరెప్పరిసృవంతిన్వయ,
శుభ్యతిఁమ్రచ్చదదృశ్యకర్ణికములైయున్నారాళికమల్. ౪౩.

టీక. ఆతివృష్టిఁ=ఆతిశయంబగువానలచేతను, మును = మునుపు, వార్ధిక్ =
సముద్రుని, కూర్పు = పొందించునట్టి, ఎడకాఁడౌటఁ = కుంటెనకాడవుటచేతను,
తముక = తమను, కూర్పుక = పొందించును, అక = ఆనునట్టి, మతిక = బుద్ధి
చేతను, లంచంబుగ = ఉత్కృచ్ఛముగ, హేమటంకములు = స్వణకాటంకములు, మిం
టక = అంతరిక్షమున, పజాన్యదేవతకు = పజాన్యఁడనుదేవతకు, ఈక = ఇచ్చుకొ
ఱకు, ఎత్తివకేలనా = ఎత్తివహస్తమనఁగా, నిర్వాహి = ఉదకములేని, సృవంతిక్ = నది
యందు, పయశ్చ్యుతి = నీళ్లుదలుగుటచేతను, నమ్ర = వంగిన, ఛవ = తేకులమీఁదను,
దృశ్య = కనఁబడుచున్న, కర్ణికములై = మిద్దెలుగలవై, ఉన్నారాళికములు, ఉత్ =
ఉన్నతములైన, నార = కాండలుగల, నాళికములు = కమలములు, పొలిచెన్ =
ఒప్పెను.

తా. పూర్వమతిశయంబుగవర్ణించి మేఘుఁడు సముద్రమునకు నదులకును సంధా
నముజేసెనాన మరల నాలాగుంజేయుమనిచేడి పర్వతస్వకలంచమిచ్చుటకై బంగారు
నాణెములఁజేతులంబట్టి యెత్తినదో యనునటుల నుండునదులయందున్న నీరిమకఁగాఁగాఁ
డలునాస్తములవలెను తేకులువేళ్లవలెను మిద్దెలువరాలవలె నొప్పుచుండునని తాత్ప
ర్యము. ౪౩.

సీ. మలివాడునాఁచుపథిబులగొంతొగర్చితే, బొలవల్లుగానివేఁకబోకయొదిగి,
కడకువెల్లఁగనొక్కకడనుడితొక్కుచు, నులుచలఁజిలుతగుల్లనమలుచు,
నెండ్రికాలికినొకనెగసియొక్కించుక, తొలగితిత్రోటిఁకమాఁటితిమఁ,
దడియింకునిలఁజేతుఁడుడివోవెత్తుగుం, పులనుజీలుగలనెఱ్ఱవలుగడపుచు,
దనగుబకపల్లెలనుబాతుఁకఘ్నచుయ్యెడ, జెరువుగమియుండుమలనరేఁడ్డిరిగెఁగుక్కు,
బికికిబ్రావులఁబడుటకుఁకబసులయెరఘ్న, టెఱలకుమొసఁగిమలుఁగుమిఁగితియఁదూఁతె.

టీ. సులివాడునాచు - కొంతవాడిననాచుచేయొక్క, వల్లులకొనిబు
రలచేత, గొంతొగర్చి = గొంతొగరించి, లేబొలవల్లుగారికొని = లేతమాంసపువాసన
గలవాయువుచేత, వేబోక = శిశుముగజనక, ఒడిగి = శరీరమనంచొనిని, ఒక్కకడ
నుండి = ఒకచోటనుండి, కడకువెళ్లగొని = తుదముట్టునట్లుగ, త్రొక్కుచుకొని, ఉల
చలకొని = ఉలచలను పేరుగలచేపలను, చిఱుతగుల్లలకొని, చిఱుత = పిన్నలైన, గుల్లలకొని =
నత్తగుల్లలను, నములుచు = భక్షించుచు, ఎండ్రీ = ఎండ్రకాయ, కాలిటికిన = తన
కాలుపట్టుకొన్న, ఎగసి = ఒప్పించుకొనిగి, శిశువ్రోటికొని = వాడిముక్కున, తూటి =
పొడిచి, తినుచు = నములుచు (ని, చంచుస్తోటిరుభేస్త్రీమామరియమరుడు,) తడి
యింకునిలకొని = తేమయింకునట్టిభూమియందు, చేమమసివోని = చేమకూరమడివంటి,
తన్నిగుంపులను = తామరగుంపులయందును, జీలుగలకొని = జీలుగచెట్లయందును, ఎం
డలుగడపుచు, తనరు = ఒప్పుచున్న, బకపట్టులకు = కొంగగుంపులకు, చెరువుగమి =
చెరువులగుంపు, జానుదఘ్నుముయ్యొకొని = మోకాలిబంటివాయెను, ఉడుములన = ఉడు
ములవలెనే, మొసళ్లు = మకరములు, పసులయెరువు = పశువులయెరువుపెంటలలోని,
ఎజలకుకొని = ఎజలకు, కుక్కవనికి = కుక్కలరాయిడికి, బావులబడుటకు = కూప
ములయందుబడనమగుటకు, రేల్ = రాత్రులయందు, తిరిగొకొని = సంచరించెను, మలు
గుమొకొని = మలుగను పేరుగలచేప, బొటియదూట = బొక్కలొదూటను.

తా. అగ్రీష్టవాసరంబులయందు సులివాడిననాచుచుండిని గొంతుకయొగరెక్కిలే
తమాంసపువాసనగల గాలిచేత వేగబోక యొడిగికడముట్టద్రొక్కుకొనిపోయి యొకచో
టనున్న యులుచలను నత్తగుల్లలను నమరితిని యెండ్రకాయ తనకాలుపట్టుకొనగా
నెగసి కొంతదూరముననిల్చి ముక్కునబొడిచి దానిభక్షించి, చేమకూరమునలె దడి
యారిన తామరగుంపులక్రిందను జీలుగబెండుచెట్లక్రిందను నెండలకుదాగియున్న కొంగ
లకుబెరువులు జానుదఘ్నుములాయెననియు - కుక్కలకువెలిచి మొసళ్లుబావులలోబడు
టకు బసరములయెరువులలోని యెజ్జిలకుగా సంచరించెననియును - మలుగుమీనుబో
క్కలొబ్రవేశించెననియును తాత్పర్యము. ౪౪.

ఉ. మీటగుమీలనెల్లమునుఁమింగిక్రమంబుననైనయెండపె,
నీటికెంటుందోచుతోగఁగవేరుబడిన్తోడుపైచెలంగఁగాఁ,
దోటికొగర్చమద్రవముతోనెనశించినబొమ్మడాయడా,
తూటకులంబులంది నెబ్బకొటకులంబులప్రదంబులకొని.

౪౫.

టీ. బోటకులంబు = పెద్దకొంగలగుంపు (ని, బోటస్తుమహాబకయని నిఘం
టువు,) మీటగు = గొప్పలైన, మీలనెల్లకొని = చేపలనన్నిటిని, మునుమింగి = ముందు

మింగి, క్రమంబునకా = పరసగా, ఐన = ఐనట్టి, ఎండపెన్పిటికడెంటక = ఎండచేత
నైనపెద్దబీటికలచాలన, తోచు = కనుపించెడి, నొగవేరుబడిక = కలువవేరువెం
టను, కొడుపై = కొడుపువలెనై, చెలంగఁగాక = ఒప్పఁగా, త్రోటికక = ముక్కు
చేతను, కర్దమద్రవముతోనె = బురదతడితోనె, నశించి = చనిపోయిన, బొమ్మదాయ =
బొమ్మదాయలను పేగుగలచేపలయొక్కయు, డాతూట = చేదుచేపలయొక్కయు,
గులంబుక = గుంపులను (ని, బొమ్మదాయసూక్ష్మముతోన్వృతాతూట పిక్తమత్స్య
కమనివిశ్వసు,) జలహదంబులక = మడుగులయందు, తిన్నె = భక్షించెను, (క్రమం
బుననానెననుపాఠమున ఆనెనుద్రాగననియర్థము - డాతూటమలంబులేజెనననుపాఠము
వజ్రయనఁగా పంకరగుడ్డులలోనిరక్తవిశేషము.)

తా. పెద్దకొంగలగుఁపు మడుగులయందుఁ దోలుతగొప్పచేఁ పల నెల్లభక్షించి
గ్రీష్మకాలమునఁగా నీలినికనపిమ్మట నేలపగులుటవలన బొరియలలోఁ గలువ వేళ్ల వెంటఁ
కొడుపువలెనొప్పెదున్న బొమ్మదాయలనియెడి పిన్న చేపలను బురదతోఁగూడ నెగిరినవగ
రుగల చేపలనుభక్షించెనని తాత్పర్యము. ౪౫.

కా. ప్రాతర్వేళలనట్టి పెట్టనా? పైఁపాటిల్లెఁగుంభోంభనో,
దుభ్బరాంబుధ్వనివాద్యమెమరుదధఃపగజీర్ణతప్తటల,
వ్రాతామేడితసిక్తభూసురభీతాః సమంబురుల్యాసము,
సోమస్సంధ్యలనంధుయంత్రనతికృష్ణోన్మీశగోచరాగముల్.

టీ. ప్రాతర్వేళక = ప్రాతఃకాలములయందు, అట్టపట్టక = అటువంటిగ్రీ
ష్మమునందు, ముగిత్ = వాయువుచేతను, అధః = చెట్లక్రిందను, పుంజీభవత్ = రాసు
లగాఁబడిన, పాటలవ్రాత = కలిగొట్టుపువ్వుచేత, ఆమ్రేడిత = రెండుమూడువరసల,
సిక్త = తిడుపఁబడిన, భూ = భూమియందు, సురభీశ = సౌరభ్యముగల, ఆరామంబు =
ఉద్యానననముయొక్క, గుల్యా = కాలువలయొక్క, జహు = అశేషములైన, సోమిత్రిః =
ప్రవాహములయొక్క, సుధులక = మధ్యప్రదేశములయందు, అంధు = బావులయొక్క,
యంత్ర = ఏతములయొక్క, నతి = నంగుటను, కృత్ = చేయుచున్న ఒడలచేతను, ప్రో
గ్గీర = ఎత్తిపాడ బడినట్టి, గీయ = గానములయొక్క, ఓఘములు = సమూహములు,
గుంభ = ఘటములయొక్క, ఉంభన = మునుగుటచేతను, ఉదుభిర = పుట్టిసట్టి, అం
బుధ్వని = నీళ్లచిప్పుడు, వాద్యమే = వాద్యధ్వనివలెనై, సోగపై = సాంపుగను, పాటి
ల్లెక = ఒప్పెను, (ని, ఆమ్రేడితపద్మప్రియక్తం, కుల్యాల్వాప్తిమాపరిత్, పుంస్యే
వాంధుఃప్రవాహంబయనియనమరుడు.)

తా. వాయువుచేర్పాటుబడిన కలిగొట్టుపువ్వులచేత రెండుమూడుమాటులుతడు
పఁబడినదైయున్న భూమియందుఁ బరిమళింపచున్న యుద్యానవనములయందలిసృష్టముల

తనస్థిగట్టటం త్రేసుతమూర్తిద్రోహ్య-చున్న ౩౦౮డు గానముఃశ్లోకం బోక్తానలమంచుచు
వుడుజనియించి నవీత్ర పప్పునను తాగిధర్మిగలదియేనగు గుణుండెనని తాత్పర్యము.

లే. గీ. మెండుమీటినగుటివే, రెండనాకి, యెల్లబోయినశబోండు, ములైపాదల,

శుభం లభిస్తుంది కనుక నోడలగుమ, బాహుమెనూ, అగమలగి, బొంబాయి. ర. 2.

గి. మెండుమీసిన = దట్టమైన, మగటి = పవతియిక్క, పేగంప = పేద
యెంప, తాకి = స్పృశించి, బిల్లబోయిన = కూర్చుంటోయిన, తేబొండుమల్లపాదల =
తేతబొండుమల్లపాదలయొక్క, శుభూక = కొలయగు, చుప్పటివై = ఆనగినవై,
కడుదొడ్డలగుమక = మిగులగొప్పవై, అగ్గి బిల్లు = కాసినగొల్లవలెను, మొగ్గు
లగములు మొగలగుంపులు, గొంపెక = పుంప.

తా. ఆచారవియందు పట్టమైన పేరింతదాగు తాపిననాడు ముల్లెలబాదల కొనల
యందణిగినవై - మిగులగొప్పగును నగ్గొప్పవలె తామెగలకంపులపుటైనని తాత్ప.

మ సుడినాభిచ్చునన్సగ⁴ బమలుచ⁵ ఘోషక్రియవ్వాచమత్రో,

ముడిదంభంబునఁజుర్రోన పటలంబున్ను లున్న ఘోరగా,

నడరంజేసినివాఘభీ సలిలంబాగామిదీగార్థమే,

కడవబట్టినవారిదేవతలనాఁగఁతాళియొప్పునఁగ్రహ.

०५,

సుడివాళిచ్చలనాక = సుడి = నీళ్లు సుడి, వాళిచ్చలనాక = బొడ్డులనియి
డివ్యాజముచేతను, సగోమములు = సద్దుములు, చక్షుఃప్రక్రియ = నేత్రములరీతిచే
తను, నాయు = ప్రాచి, క్రాన్తుషివంధంబునాక = తొప్పువన్యాజముచేతను, చక్ర =
చక్రవాకములయొక్కయు, ఘ = మరుగుయొక్కయు, సటిలంబులు = సమానా
ములు, క్రిమముగా, చన్నులు = చనదోయి, నవ్వుగా = మంహసమునుగా, అవరంజేసి =
అమరనట్లుచేసి, నిదాఘశీతీక = గ్రీష్మమునలనిధయముచేతను, అగామి = ముంఠటికి,
శీతార్థమై = చిత్తనముతో అన్న, సలిలంబు = జలమును, కపనాక = ముడులాక, పెట్టెన =
ఉనిపిన్నటి, వారిదేవతలనాక = ఉదకాధిదేవతలాయననటల, ప్రపాక = చలి
పండ్లియందు, కాంతాళి = స్త్రీసమానము, లిప్పాక = పొల్లునాక.

తా జలదేవతాలతో గుఱును స్త్రీలయవయవములకుఁ జెప్పఁగఁడెనుగానఁ జలిరం దిశ్చయందు సత్సహాయుని గొన్నస్త్రీలు - గ్రీష్మమునందు ఎకలమునన్చునుగననిధయపడి - చూడఁజేసి తనముతొకఁగు నీర్ష్యాచూలనిచితొని తమ ముందుగలక్తువులను నంగములుగాఁ జేసికొనియుండఁవారి దేవతలాయవములములఁ బ్రకాశించుచుందురని తాత్పర్యము.

సీ. సోపర్తి-నూలుగుఱొచ్చుచున్నదిజల, సరణిమల్లతోడిబడలుమోయు,
వలిచెన్నుకొమరుముచ్చిలినదిన్నుతలరి, ననమంఛుగరికాఁగలమునుదిగ,
ధారలొడొమొగురుకులువానితో. తిలవ: తవతనసంభ్రాంతినొసగు,

దెలిమోముపసమెచ్చితలయూచుటెఱిగిమా, నకనవృత్తేర్పుడెందములఁగఱిప,
తెఱవలిటునీరువోయుపండ్రియచేరి, యవలఁగొరగాకపిచ్చుగుంట్లెయనంగు,
దనువుఁగొనఁజొచ్చెఁగల్గుటమరవారి, కధ్వగులులాచియిడువిడియములపేర.

టీ. సెగకు = గ్రీష్మమునకు, ఉల్కి = భయపడి, మఱుంగుజొచ్చిన = స్త్రీల
మఱుంగుజొచ్చిన, జహ్ను రవిజలసరణి = గంగాయమునలరీతిని, మల్లెలతోడిజడలు =
గంగవలెమల్లెలయమునవలెజడలు, మెఱయక = ఒప్పఁగా, వలిచెన్ను = వట్టువలె
నతను స్తనముల, కొమరు = సౌందర్యమును, ముచ్చిల్లినది = హరించినది, ఇమ్మును తెఱం
గున = అదిమరలనిచ్చునుకరణి, ముంచు = మునుంగఁజేయునట్టి, గరిగ = కడువముంత,
కొంగులమునుంగక = నీళ్లకొంగులలోమునుంగఁగా, ధారలోక = పథికులకుఁబోయు
నీటిధారలోక, తోచు = ప్రతిఫలించిన, కన్దకులు = వేత్రప్రభలు, వాసిత = వాసిం
పుచున్న, ఉత్పల = కలువలయొక్క, పతన = పడుచున్నవనియెడి, సంభ్రాంతిక =
భ్రమను, ఒసఁగక = కలుగఁజేయఁగా, తెలిమోముపస = ఆస్త్రీలముఖసౌందర్యమును
నీరుఁద్రాగుచున్నవారునూచి, మెచ్చి = ఆనందించి, తలయూచుటెఱిగి = వారియభి
ప్రాయముఁగని, మానక = నీరుపోయుటచాలింపక, నవృత్తేర్పు = నవ్వెడుచమత్కా
రము, డెందములక = పథికులమనఁబులను, కఱిపక = కఱిగింపఁగా, తెఱవలు =
స్త్రీలు, ఇటు=ఇట్లు, నీరుపోయుపండ్రియచేరి = నీరుపోయుమండెడిపండిటిఁబ్రవేశించి,
అవలక = మఱియొకతావునకు, కొఱిగాక = పనికిరాక, పిచ్చుగుంట్లె = పంగువై,
అనంగుడు = మన్నఁగుడు, కల్లగుట్టమర = అబద్ధముగనఁబడకుండ, వారికి=ఆస్త్రీలకు,
అధ్వగులు = తెఱవర్లు, లాచియిడు = ప్రీతితోనిచ్చునట్టి, విడియములపేరక = తాం
బూలములనువ్యాజముచేతను, ఆనువుగొనక = సుంకముఁదీసికొనుటకు, చొచ్చెక =
ప్రవేశించెను.

తా. మల్లెపూదండలుగలకొప్పులు - గంగాయమునలు రెండును నెండకువెఱచి
స్త్రీలమఱుంగుజొచ్చెనోయనునట్లుల నొప్పెననియు, నీళ్లకొంగులలో ముంచెడిముంతలు
మాచక్కదనమును మీరువొంగిలివారుగాన మఱల నిచ్చునచెన్నులుకడవలలోజొచ్చి బా
ధించునట్లుండెననియు నీరుపోయఁగనాధారయందుఁ గనుపించుచున్న కన్నులకాంతులు
పరిమళమునకుఁగాఁగట్టికలువలో యనునట్లుండెననియు. పథికులస్త్రీలముఖ సౌందర్య
ముఁజూచి తలయూచఁచఁగా వాచుఁబట్టి నీళ్లత్రాగుమఁజాలుననియూచినట్లుఁపొం
పక మానక నీళ్లపోయుదు నవ్వెడునేపుకపథికులమనఁబులఁగఱిగింపఁగ స్త్రీలకుఁబాం
గులు మంచితనమునకైయిచ్చు విడియములుపిచ్చుగుంట్లె మఱియొకచోటికిఁ బోకపడియు
న్న మన్నఁగుడు తీసికొను సుంకమువలెనుండెననియును తాత్పర్యము. ౪౯.

చ. తోడిబహుమయక్కయనితూలుచుదీనతదోయిలాగ్గుచు,
 న్యవమణితేరజేరనలఘాక్యములెన్నకమోముగుట్టలు,
 నడకొనుకత్తుదీధికులెఘాదిగఁగల్గొనుచిట్టకంపుద్రాఁ,
 గుడుగనిసన్నలన్నగిరికొందరుపాంథుఁబ్రపాప్రపాలికల్.

౫౦.

టీక తోడిబహు = దాహత్యరచేతనైనగొట్టుకొంటుచేతను, తూలుచు =
 తూఁగాదుచు, అన్న, అక్క, 'ని = అనుచు, దీనత = దైన్యముతో, దోయిలా
 గ్గుచు = దోసిలిపట్టుచు, వడనుణితేర = నీళ్లుద్రాగుట చేస్తున్నట్టు దీరఁగా, అల
 వాక్యములు = ముసపన్నమాటలను, ఎన్నక = విచారంపక, మోముగుట్టల = ముఖ
 ములను పునములను, కడకొనుకత్తుదీధికుల = కడకొను = బయలుబడిన, కత్తుదీధికు
 ల = చంకలమెఱుపులను, ఎగానిగ = పైఁగ్రొందను, కన్గొను = చూచుచున్నట్టి,
 చిట్టకంపుద్రాఁగుడు = చేష్టలుగలత్రాఁగుటను, చిట్టక = కపటమనియునర్థముగలదు,
 కని = చూచి, పాంథు = పథికుని, సన్నల = సంజ్ఞచేతను, కొందఱు = కొంద
 రైనను, ప్రపాప్రపాలికలు = చలిపండితియందునీళ్ళుపోయిచున్నస్త్రీలు, నగిరి = నవ్విరి.

తా. — తోలుతనమయక్కయనుచుదీన భావముతోవచ్చిదాహత్యరచేత తూలుచు
 నుదోసిల్లయందు నీళ్ళుపోయఁగద్రాఁగి బడలికదీరఁగామును పటిమాటల విచారంపకనీళ్ళు
 పోయిస్త్రీలయొక్క కన్నులు - మోములు - పుంజులు - చంకలు - వీని నెగాదిగఁ
 జూచివికారముతోఁ ద్రాఁగుచున్న పథికునిగనిచూస్త్రీలునైతో నవ్విరియు - పాం
 థుఁడుకొమునుడనియు - తొఁట్రుపాంథు చేత దోలుతనమయక్కయని వచించెననియును.
 తాత్పర్యము.

తే. గీ. ఎసఁగుకట్టావిక్రియనావిక్రయఁజగటి,
 యెండయుడుకొఱుపండిభూమండలమునఁ,
 బాలిచెమాపటిపండువెన్నెలచక్కోర,
 పోతివితతికిజాపట్టువోసికట్టు.

౫౧.

టీక. ఎసఁగు = పెనముమీఁదఁబిండిఁబోయఁగఁజూట్టునెగసినట్టి, కట్టావిక్రియ =
 కట్టవలెలేచెడియావిరిపొగవలెను, ఆవిగఁగయ = ఆవిరియొగురు చుండఁగా, పగటి
 యెండ, ఉడుకారకుండ = చల్లారకుండఁగ, భూమండలమున = కాలినపెన
 ముపటిభూమండలమున, మాపటిపండువెన్నెల = రాత్రిముదురువెన్నెల, చక్కోరపోతి
 వితతికి = చక్కోరపుఁబిల్లలగుంపులను, చాపట్టు = పలుచనిదొనెలను, పోసినట్టు =
 పోసినట్టువలె, బాలిచె = బిప్పెను.

తా. — పెనముమీఁద బిండిఁబోయఁగ నెగసినయావిరిపొగవంటిదాని రాత్రియ
 గఁబవటియెండయుడుకొఱుపండిన గానఁగాలినపెనమువలెనున్న భూమండలమునందు

రాత్రిముదురు వెన్నెల చకోరపుల విల్లుగుంపులకుఁ జలుచని దోసెలను బోవీనట్లుబలె నొప్పుచుండె నని తత్పర్యము.

సీ. పవలెల్లగిరి కాంఠి వుద్ధలుపోరాఁ. సాలపిమ్మకాశీకోఠిజ్వలములైన
బాహువుల్లుగుదుకూర్చురము కెదురుగా. ముఁచినుపులఁగరతల ముఁచినిది,
ప్రాంతాలిమిగులనాఠర్పమిఁగముక్తముడిఁ, చనిమొగ్గపిరవాదిఠచందవిరియ,
ధాతగంధామోదఠితల స్తనములు, మోదఁగొఁగ్లతోఠిబోగగల్గి,
నారిశాసనపుఁగిపుఠుఁ రుసాలయ, వలిపెయ్యెటొల్లెతోఠిసరఠస్థులఁగూర్చు,
ప్రియలవేడుకుఁగదలచుచుఁగిరిచిఁచిలసి, కలమిఁగిఁగలుదఱిపివెఠిన్నెలయల్ల. గే. ౨.

టీక. పవలెల్లగిరి - పవటివేలనెల్లను, (కర్వచిప్పకారోపమును సూత్రమునగవర్ణమునకువవర్ణము) గిరికాంఠి - డిడ్డయలయొక్క. అంబువు = సీత చేతను, చల్లుపోరాడ = చల్లులాడఁగా, పవని - అలసి, మృగాశిరః = తమ్ముతూడులవలెను. ఉజ్వలములైన = ప్రకాశింపఁచునట్టి, బాహువులు = భుజములు, కదురు = తమయొక్క, కూర్చరములకు = మోచేతులకు, ఎదురుగా, ముఁచి = మఁచిలిం, ముఁపుల = భుజములపై, కరతలములు = అఱచేతులకు, ఉనిచి - ఇడిచిని. ప్రాంతాలి = బాగించి, మిఁగుల = మిక్కిలి, అర్పమిఁ - అర్పకుఁగుటచే, కముక్తముడిఁ - వ్యాపించుచున్నకొప్పనందు, తని = క్రొత్తలగు, మొగ్గ = మొగ్గులచేతఁగట్టిన, పిరవాదంద = మల్లెపువ్వులపండువరియిం = వికసింపఁగా, ధాత = కడఁగఁగొడిన, గంధామోద = చందనపువాసనగలిగి, తల = చల్లనైన, స్తన = చున్నను, పొడికి = స్పృశించియు, కొఁగ్లతోఠి = అతింగనములతోడను, బోగగల్గి, నారిశాసనపు = నారిశాసనధ్యుయమగు, తీపుటొరుపాలయిం = తీపులనిట్టొప్పువెలఁగను, వలిపె = సన్నమైన, బొట్టొల్లెతో = ఏకవస్త్రముతోను, ఉరస్థులఁగూర్చు = అొప్పులపైనిఁబంచుచున్న, క్రియల = ఇష్టలగు స్వస్తీలను, వేకువ = వేకువ జాములయందు, పడలు = ఊరువులను, ఎచ్చరించి = కదలించి, తఱిపివెన్నెలయల్ల = పండువెన్నెలలయల్లను, ఎలమిఁ = సంతోషముచేత, ధన్యులు = భాగ్యవంతులు, కలసిరి = రమించి, తఱిపివెన్నెలయనుపదము ఎదులతోఁగదలఁచువెన్నెలయనునర్థముఁజ్ఞించును.

తా. - వేడియగలియుండుటచేతఁ బల్లెపన బావులయందు లలక్రేలుసేసి తూఁడులవలెఁ బ్రకాశించుచున్న ధన్యులఁదమ మోచేతులకెదురుగ మరలింపిభుజములపైఁజేగులనుంచిగాని ప్రాంతాలికిఁ గోవుఁగూర్చుండమి వానియందు చున్నకొప్పనందున్న క్రొత్తలగువిరవాదిమొగ్గులవికసింపఁ గుఁగొడిన గ్రాంధపువాసనగలిగిచల్లనైన స్తనములుదాఁకుచుండుకొలింగనములతోఁబోగగలి - వానము నేవిననారిశాసనము చేతఁ

దీవుకలనిట్లాగ్న వెడలగనన్నమైన యొకటివ స్తమనో దమనోములపైనిదించుచు
న్నప్రియరాంహరిను నేగినవజ్రములయందుఁ బొడవచ్చుచేత లేకిపండువెన్నెలవయ్యను
వారిలో భాగ్యవంతులగుపురుషులు రవిం చుచుందురని శాస్త్రవ్రతము.

చ|| బృహదనుమతో, మృగదీయః ॥ ౧౭౭ ॥ ౧ వేదో ద నిశ్చయః,

సాక్షిరెడు పేలు కాశ్యములఁ గలకమాటల నొసంగిల్లుట.

నదులునట్టి శివార్థముఁ జూలఁగలయుచును వేసవి,

స్వోదలఁగనివైదంఃతులఁగసాంగులనాఁగ్గిసాంగుకవడినా.

43.

టీక. మందువేసవిజ్ఞ - ప్రస్తుతాండు, సంపన్నతాంబులను సతీపతుల సంపర్కములు, అసాధ్యులసాంధ్యైవశిక్త - సుఖమును సూటయినదే, స్వాధ్యయములు = తాములు, ఎప్పుడు - ఎప్పుటికిని, కదియ - సాక్షికయే (ఉత్పదము చేతననుట) తలచా - మొదలైన, వెదకఁగిరితలక - వెచ్చికఁగిరితలను, మనస్సంగములేకయనియగూఁగితరము. గదిరెడు = ప్రాప్తమైన, మేలుకొర్యములకా - రథక్రియలయందు, కల్లక = లేక, మాటలయందే ఒకప్రయోజనములేక మాటలనేపుకనందే, కిల్లుకలుగుచున్నట్టి, పెన్జదురులు = గొప్పచాతుర్యములు, పెద్దలచ్చలని యుద్ధాంతరము వట్టితైత్త్యములు = వట్టిచల్లదనములు (క్రియల చేతలేననుట) చాలఁబునంబయి = మిగులగొప్పై, పొదలగకా = పొందునటుగా, నిల్వెకా = శుభదేవు.

తా. గ్రీష్మమధు సతీపతులుసంపర్కములు దుఃఖములహటిమింగిరి నెప్పటికిని మనస్సంగములేక పెండ్లివట్టికొంగిలింకలచేతనప్రాప్తమైన రతిక్రియయందులేకమాటల యందుగల్గునాతుర్యములచేతన జల్లదవసుచేతన మిగులగొప్పై పొందునట్లుయెఱుంగునె ననితాత్పర్యము.

౫౩.

۲۳.

ఉ. తీలగుకంతునెందుజినెఁగెఁ మెరుగునైనవిని ప్రకల్పింపఁ

తాళము బట్టి చుండవచ్చు. తాళము చుట్టల బట్టి యోగం

పాఠనకొప్పగించెనఁ బైసురభివ్యవసంఘనించెఁగాఁ

త లసన కృష్ణమవిటూఁలార్కును శీరఃస్పృశదాశన్యంతముల్.

୫୪.

క. విటలు = పల్లవులు, కాంతా = స్త్రీలయొక్క, అలస = బడలినట్టి, వక్త్ర = ముఖమయొక్క, సీమక్ = ప్రదేశమునందు, అర్చక్ = విసర్జకట్టి, ఉశీరపుర దాశ్వాంతములు = విష్ణువేద విసర్జకట్టి, తీలగు = బలహీనుడైనట్టి, కంఠవేంబడిన = మన్నఘనివెంటినే, తెమ్మెలుక్ = శీతగామువులు, రవిప్తిక్కిల్లి = సూర్యప్రభా పమునకు వెంటి, పాతాళములబ్రహ్మచారి = పాతాళలోకమున జీవించుచుండగా, తమ తావులు = తమవాసనలను, మ్రుచ్చిలత్ = జ్ఞానసారించుగా, పట్టి = పట్టుకొని, ఏమ

ధీపాలునకు = చంద్రునికి, ఒప్పగించెననన్ = అప్పగించెననునటుల, పైన్ = ముఖము
మీఁద, సురభి = వాపించుచున్న, శ్వసనంబు = గాలిని, నించెన్ = నిండించెను.

తా. గ్రీష్మమందుబలహీనుడై వెళ్లుచున్న మన్మథుని పెంటఁబఱాతాళమునకు నూర్యదీ
ప్తికి వెళ్చి వలసపోవుచున్న వాయువులను దమవాసనలదొంగిలికొనిపోవుచున్న వనిపట్టి
తామోషధులుగ ముకఁ దమకుఁబ్రభు పైనచంద్రునికి సోష్పగించెనోయనునటుల విటులు
స్త్రీలముఖములయందలి చెమటాఱివిసరెడు వట్టిచేళ్ల విసనకట్టలాప్పుచుండెననియు- నప్ప
గించిన సురభిశ్వసన మలయమారుతము-స్త్రీలముఖములు చంద్రుడు-వాయువుదొంగలని
యునుభావము. గీర.

చ. సమపికఃప్రావశిష్టమగుఁచరిదన్తైలసమీరణంబుఁగ్గ,
ప్రిమగతినింద్రజాలమునఃఁదేదొడఁగెన్మృదితదాళవృంతజా,
లములదిమాయయాటకుఁదళంపదదీయమయూరపింఛికా,
భ్రమణమెసాక్షిగాదెనగఁరంబుననట్టికడిందివేసవిన్. ౫౫.

టీక. సమపి = నవ్వుమై, కఃప్రావశిష్టమగు = కఃప్రామాత్రమందుమిగులునట్టి, చంద
న్తైలసమీరణంబున్, చందన్తైల = ముఖముపర్వతమునందలి, సమీరణంబున్ = మంద
మారుతమును, భువిః = భూమియందు, తాళవృంత=విసనకట్టలయొక్క, జాలములు =
సమూహములు, ఇంద్రజాలమునన్ = ఇంద్రజాలవిద్యచేత, కృతిమగతిన్ = మాయ
చేతను (ని॥ వ్యజనంతాలవృంతికం॥ చక్రంజాలం చజాలకమనియునమరము) తేదొడఁ
గెన్ = తెచ్చుటకారించెను. ఆది = ఆవాయువులఁగెచ్చునది, మాయయాటకున్ =
కపటమాటకు, తలంపఁగన్ = విచారించఁగా, తదీయ = ఆతాళవృంతసంబంధియైన,
మయూరపింఛికాభ్రమణమె, మయూర = నెమలియొక్క, పింఛికా = పింఛముయొ
క్క, భ్రమణమె = తిరుగుటయొ, నగరంబునన్ = పట్టణమునందు, అట్టి = అటువంటి,
కడిందివేసవిన్ = కఠినమగుగ్రీష్మమందు, సాక్షిగాదె = గుఱుతుగాదా.

తా. మిగుల కఠినమగుగ్రీష్మమందుమలయమారుతము నవ్వుమైపోఁగామాయతో
గారడివిద్యచేత విసనకట్టలు దెచ్చెననియు-నదిగారడమగుటకుఁ దాళవృంతములచుట్టును
కొనలయందున్న నెమలిపింఛికయొ సాక్షియనియు - దారనుపింపకయుండియట్టివిద్యన
జేసెననియునుభావము-చంద్రజాలికునకు నెమలిపింఛము కానలయుననుటకుఁబ్రయోగము
(శ్లో॥ భ్రామయన్ బహిః బహిః జిహ్వానాం జంతుసంతతిః | విస్తాపయన్ సభాకశ్చ
దాయయావేంద్రజాలికః అని.)

తే.గీ. అట్టివేసవివైడిదంబుఁచెట్టకతన, హస్తమునెమర్చునాంబులస్తంబు,
దునికిలఁగఁగాదెననింపఁవసముగాక, పుష్పబాణనిచెఱుకువిల్పుడమిఁబడియె.

టీక. అట్టి వేసవి = అట్టిగ్రీష్మమందు, బెడిదంపువెట్టకతన = కఠినమగువెట్ట చేతను, హస్తము = హస్త, చెమర్చు = చెమటఁబోయఁగా, పారెను = పలుమాలును, లస్తకంబు = ధనుసుఁధ్యము. (నిలస్తకస్తుధనుమఁధ్యమ ని నిఘంటువు) దునికి లఁగఁగాఁ బడి = పడికిటనుండికఁగాఁబోవఁగాదా, సవరింపఁ = చక్కఁజేయుటకు, వసముగాఁ = వశముగాక, పుష్పబాణుని = మన్మథునియొక్క, చెరుకువిల్ = ఇత్తుధనుస్సు, పువమి = భూమియందు, పడియె = పతనమాయెను.

తా. ఆనఁగానదిభూమియందుఁ జెరుకుపఁగెనుకొలనునుట.

మ|| తరుణుల్లియొఱుఱుచుంబులును సంధ్యశ్యముగ్గములై,

పెరఁచేపంజనుదెంచెఁగాకరవిఁప్రింగ్రుంగిపాతాళగ,

హ్వరముందూతినచానిసీయదుకుత్రాశ్వాతెద్దువాదీఘఁత,

చ్చిరకృష్టింగమనట్టిశైత్యమలరించెన్నగులందత్తఱిఁ.

౫౭.

టీక. తరుణులు = యువతులు, తల్లియొఱు = సూతులవైఁగట్టియున్న పెద్దయొరమీఁదను, కుచఁబుఁగనుపఁ = నీళ్లుజేదనప్పుడు స్తనములానింపగా, తత్ = ఆకుచములయొక్క, శైత్యములు = చలువలు, దీములై = పాటిగువ్వలై, (పాటిగువ్వయఁగా స్వజాతిపఱులనాకర్షించుటకుఁజెంపఁబడినపక్షి. ఉదా శైత్యమునకొకర్వకంబులైయనుట) పెరఁచేపఁ = ప్రేరేపింపఁగా, చమదెంచెఁగాక = శైత్యమునఁజ్చెఁగాక, అట్లుగానుండనేని, రవిదీప్తిక = సూర్యప్రతాపముచేతను, క్రుంకిఁజఱఁగి, పాతాళగహ్వరముఁ = పాతాళబిలమును. (ని॥ దేవసూతనిలగుఱు | గహ్వరమునియమరము.) దూరినచానిక = చొచ్చినయందక శైత్యములను, ఈయదుకుత్రాశ్వా = ఈయముగ్గువేసినత్రాడులా, తెచ్చుక = లేఁగలవు, నాక = అఁగా, దీఘఁ = పొడవైన, తత్ = అత్రాళ్లయొక్క, చిర = తడవైన, కృష్టిక = చేదుటచేతను, కనునట్టి = పొందునట్టి, శైత్యములు = చల్లఁదనములు, అత్తఱిఁ = ఆగ్రీష్మమున, సూతుఁడు = చేదుడుబావులయందు, ఆలరించె = సంతోషపెట్టెను.

తా. ౫౭. కూపోదకంపటచ్చాయాతాంబూలంతరుణీకుచా | శీతకాలేభవేదుష్టముష్ణకాలేతుశీతలమనుశ్చాయముంబట్టి బావులయందు నీళ్లుచేఁగడిసరుణులయొక్కకుచములు తల్లియొఱుఱుపఁగనాకుచశైత్యములు పాటిగువ్వలై సూర్యకిరణములకువెఱచి పాతాళముదూఱుకొనియున్న శైత్యమునురేపఁగాఁ జనుఁగంచెగాని యిముద్గువేసినత్రాళ్లతెచ్చువాయనునట్లు సూతులయందున్న నీళ్లచల్లఁదనముట్టి గ్రీష్మమునందు మిగులసంతోషముపెట్టెనని తాత్పర్యము, సూతులలోనీళ్ళు పాతాళమునంజెననిభావము, ౫౭.

మ. స్థవిదానోగ్రసిదాఘవేఖరినయాఘ్నవల్లికల్కామిసీ,

కనదాసీలకచ్చాగ్రపక్షిశైత్యఘ్నాభాషఁగాఁబాటల,

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౨.

ల్లనతం దేనియసోనగూర్చునదియ౯గానాళియున్నిర్విషం,

బునుదోబుట్టువులయ్యుకేర్వడగుణంబుల్యాపఁగాజూడమే.

౧౩౮

టీక. స్వ = తమకు, నిదాన = కారణమైనట్టి, నివాళువైఖరిన=వేసవివలెనె, మల్లికర్ = మల్లెలు, హస్త = వేడియిచేత, కామిరీ = స్త్రీలయొక్క, కనత్ = ఒప్పుచున్నట్టి, ఆనీల = సవకమువల్లనైన, కచాగ్రపక్షి = తలవెండ్రుకలకొసలను, నెఱియల్లా = పగిలిబద్దలగునట్లుగా, పాపఁగా = పాపఁజేయఁగా, పాటల = కలిగొట్టువువ్వములు, (పుష్పేక్షి బేసిపాటలాయనియమరుడు) ఘోర = ఆధికమగు నట్లుగా, తేనియసోన = మధుప్రసముచేతను, కూర్చు = ఆకచాగ్రపుబద్దలమమ రలఁగలియునట్లుచేయును ఆదియాఁగా = ఒకబుకువునందుబుట్టినద్వివిధంబులగుపుష్ప ములకు విరుద్ధముగనుండురెండుగుణము లెట్లుగల్గవనఁగాయుక్తంబే, నాభియు = విష ము, నిర్విషంబును ఆమృతమును, తోబుట్టువులయ్యుక, గుణంబులు = నైజగుణం బులను, కేర్వడ = వేటుపడునట్లు, మాపఁగా = ఆగపఱుపఁగను, మాడమే = మాడలేదా (మాచితిమనుట)

తా. గ్రీష్మమున మల్లెలు పొదిరిపువులును మెండుగనుండుటవలన మల్లెలుధరి యింపఁగా నవివిష్టుటవలన స్త్రీలతలవెండ్రుకలువరులుననియు పొదిరిపువులధరియింపఁ గా నందున్న తేనిసోనచేత విచ్చియున్నకచాగ్రములు మరలఁగదీసియుండుననియు-తోడి బుట్టువులననుభిన్నగుణంబులుగల్గియున్న విషామృతములంబలెమ్మలై పొదిరిపువులు నొకబుకువునందుబుట్టినవైనను భిన్నగుణంబులను బ్రకాశింపఁజేయుచుండెనని, తాత్పర్యము.

కా. తారుణ్యాతిగా మాతనూత్నఫలయుక్తైలాభిఘోరస్వన,

ధాగాఘాపితఘవ్యసంబహృతమాత్స్యచ్ఛేదపాశోద్ధతో,

ధారంపుంసరార్చుభోగులకుసంధ్యావేళలంగళికాం,

తారాభ్యంతరవాకాస్థితహిమాంతర్నికేళాంబువుల్.

౧౩౯

టీ. కళికాంతార = శృంగారవనములయొక్క, అభ్యంతర = నడుమనున్న, వాలుకొ = ఇసుకయందు, స్థిత = ఉంచబడిన, హిమాంతః = అంతశ్శీతముగల, నారి కేళాంబువుల్ = పెంకొయినెళ్లు, తారుణ్య = తరుణత్వమును, అతిగ = అతిశయిం చిన, మాత = ముదిడిచేట్లయొక్క, సూత్నఫల = దోరపండ్లతోడను, యుక్ = కూడినట్టి, తైల = సునెయొక్క, అభిఘోర = తిరుగఁబోతచేతను, స్వనత్ = ధ్వనిం చుచున్నట్టి, ధారా = అవిచ్ఛిన్నముగ, ఘాపిత = పొగపఱచినట్టి, శుష్యత్ = శోషించుచున్న, అంబు = ఉదకముగల్గపడేమువలన, హృతః తేజుడినట్టి, మాత్స్య

= మత్స్యసంబంధియగు, భేద = శకలములయొక్క, పాక = జీర్ణకాలముందు, ఉద్ధత = ఉద్ధృతముగ వెల్లిపచ్చునట్టి, ఉద్ధారణ = త్రేతపులయొక్క, కనరు = కనరువాసనను భోగులకు = భోగానుభవకాలులకు, సంధ్యావేళలక = సంధ్యాకాలములందు, ఆ ర్చుక = ఆరణమను.

తా.—అనగా సాగ్రీష్వకాలముందు భోగపరులయిన పురుషులు మామిడికాయలతోనందు చున్న నూనె వలనగమ్ముగునునట్లు దిరుగఁబోసినచేతలతో భోజనమండేసిన త్రేతపులు విడువఁగనది కనకుగనుండును గాననా కనరుమట్లు పడుటకుఁగా శృంగారవన వలయందలి యిసుకలతో స్థాపించియుండుటవలన నశిశీతలమగుటంకాయనీళ్లునుసంధ్యాకాలములయందుఁ ద్రాగుచుండునని తాత్పర్యము.

కం. గ్రామగ్రామంబుననొక, సాచుండునడిచెచలువఁ దప్పరములతఁ,
నై మేదినిఁగుంపటిలోఁ, దామరలుంబోలెనట్టిఁబటివొప్పారెక. ౬౦.

గీ. గ్రామగ్రామంబునక = ఊరూరనున్న, ఒకసాచుండునకుక = ఒక్కొక్క దొరకుఁగా, ఇడిర = దట్టముగ వేసిన, చలువచప్పరములు = చలువపందిళ్లు, తనై = మేందై, (తనైయనుపాశుమందుఁడనియిఁజేయునవియైయనియర్థము) అట్టితటిక = ఆశేపవియందు, మేదినిక = పుడమియందు, గుంపటిలోక = గుంపటిలోనున్న, తామరలుంబోలె = కనులములవలెను, ఒప్పారెక = ఒప్పెను.

తా.—ప్రతిగ్రామమునందుండెడి సారలకుఁగా వేసినయశేకములగు చలువపందిళ్లుమేందై యాగ్రీష్వకాలముందు భూమిలోఁగుంపటియందుఁ దామరలు మెలిచినరీతి నుండెనని తాత్పర్యము.

తే. గీ. తోటఁబలుండిమల్లెలుఁబటిమికొవ, లమరమాపైననిక్షయంఁత్రములకొయ్యె,
జేరుప్రజనొల్పెభావివృష్టికినిగుడ్డు, తోమఘరిమేచ్చకిగునెట్టిచీమలనఁగ. ౬౧.

గీ. తోటక = తోటయందు, పలుండి = పనలెల్లనుండి, మాపైన = ప్రాదుగుఁడఁగా, మల్లెలుచుటిని = మల్లెపువ్వులుఁబంపనముడుచుకొని, కొవలమరక = చందకావివస్త్రములుధరియించి, ఇక్షుయంత్రములకు = చెఱుకుగాని గెలసనూపమునకు, బియ్యఁజేరు = మెల్లఁగఁబ్రవేశించుచున్న, ప్రజ = జనము, భావివృష్టిక = ముందుగాఁగలవర్షమునకు, గుడ్డుతోక = గుడ్డుమోసికొని, మఘరిమేచ్చక = శీఘ్రమిది కాంక్ష చేతను, డిగు = దిగువచుట్టి, ఎఱచీమలనఁగ = రఁపిపీలికలననట్లు, పొల్కె = ఒప్పెను.

తా.—పగలెల్లను తోటలలోనుండి యస్తయింపఁగ మల్లెపువ్వులను శిరంబులధరియించుకొనిచెఱుకుగాని గెలసనూపములను మెల్లఁగజేరుచున్నప్రజలఁజూడఁగా ముందువ

ర్షమునకు నూచకంబై గ్రుడ్డుతోఁగూడఁదీపువస్తువులమీఁదియాశచేతదిగి వచ్చుచున్నయెఱ్ఱ
చీమలాయననటుల నొప్పుచుండెనని తాత్పర్యము.

—* ఈపద్యముతోఁగ్రీష్మ వర్ష నశమస్తము. ఇతఁగఁఘాసరణి. *

క. ఆపైనువేసవిభవము, విష్వగఁదన్నగరనికటప్రమగిహరికిం.

శిష్పతిరుజాళ్ళరాముద, మొప్పన్నరదేశవిప్రిఁజొక్కఁడుభక్తి. ౬౨.

అ. ఆపైనువేసవిభవము = ఆగ్రీష్మముందు, విభవము = వైభవము, విష్వగఁ =
విస్తరింపఁగాను, తన్నగర = ఆమురుయొక్క, నికట = సమీపమందలి, ప్రమగిహ
రికిఁ = ఆశ్రమరియందుండు సుందరబాహుస్వామికి, శిష్పతిరుజాళ్ళ = ఉడుపోత్యవ
ము, రాఁ = రాఁగా, భక్తి = ప్రియభక్తిచేతను, ముదమొప్పఁ = సంతసముపొల్పు
నటుల, ఒక్కఁడు = ఏకాకియైనట్టి, పరదేశవిప్రిఁడు = పరదేశమందలి బ్రాహ్మణుఁడు.

తా. — సుగమము.

కిం. సేవించిపోవుతఱిమి, విభవముఁజూడవచ్చిఁజాంతిమెయిస్తా,

పావైఘనీటఁగ్రుతన, ధ్యావిధియొనృపపురోహితావాసమునక. ౬౩.

టి. సేవించి = భజించి, పోవుతఱి = పోవునపుడు, మధురావిభవము =
మధురాపట్టణపువ్వుంగారమును, చూడవచ్చి = కన్ఱునుటకువచ్చి, శాంతిమెయి =
బడలికచేతను, మాపు = సాయంకాలమందు, ఆపైఘనీట = ప్రసిద్ధంబులగునావైఘ
యమునదితీర్థంబులందు, కృత = చేయబడిన, సంధ్యావిధియొ = సంధ్యానుష్ఠానముగల
వాడై, నృపపురోహితావాసమునక = రాజపురోహితునిగృహముఁజేరియందు.

తా. — ఆవిప్రిఁడు సుందరబాహుస్వామిని సేవించిపోవు సమయమున సామధు
రాపురవైభవంబులఁజూడ నిచ్చగలవాడైవచ్చి బహు సాయంకాలమందాప్రసిద్ధంబులగు
నైఘయము నవీతీర్థంబులయందు సంధ్యావందనాన్యనుష్ఠానములంబరి సమాప్తి నొందించి
రాజపురోహితునియొక్కయిల్లుసాచ్చియని యభిప్రాయము

నీ. పరిపక్వసురభిఁగభాఫలంబులతోడఁజలమెక్కుపనసపెందొలలతోడ,
ఘృతపింఁసవిభకరక్తిఁగింపములతోడఁజల బాంకులమావిపండ్లతోడ,
గోద్రసీమృదుగుళుఁడృస్తోమములతోడఁగి పృథ్వీదేవతఁడపవ్వతోడ,
సుమధురఘృతదాఁడిమిజములతోడఁదనరాయరపదాఁడిగ నెలతోడ,
బాసకంఠఁగింపకీడ్డఁదామగ్రోలి, ముర్చనావత్తచంపనఁచర్చఁజేలి,
విరులుగిఁదాల్చికర్పూరఁపీటిబలుఁగొట్టుచుద్విజుండువెన్నలఁబెట్టుగాను. ౬౪

టి. పరిపక్వ = క్రిమముగఁబక్వయై, సురభి = పరిమందుచున్న, రంభాఫ
లంబులతోడ = అరఁటిపండ్లతోడ, తలమెక్కు = ఎలిసియున్న, పనసపెందొలలతోడ =

పనసతోలతోడను, ఘృతపిండనిభ = శేతిముద్దలనంటి. కర్కరీఖండములతోడ = దోస పండ్ల బద్దలతోడను. (ని॥ ఉగ్రవరుణక్రూరీస్త్రీయామనియమరము) పలుచెఱంగులతోడనే కవిభములను; నావిండ్లతోడ = హారభంగులతోడను, గొస్తనీ = ద్రాక్షయొక్క (స. నృద్వికాగోస్తనీద్రాక్షాయనియమరము.) మృదులమలంబులగు, గుళుచ్చ = గుత్తుల యొక్క, ప్లావంబులతోడ = సమాహములతోడను, కిష్కజేనవడపప్పుతోడ = పొట్టునిదలినవడపప్పుతోడను, సుమధుర = మిక్కిలిఁగూడచి, స్థూల = గొప్పలైయున్న, దాడిమబిజములతోడ = దానిమ్మచిత్తనములతోడను, తవరాగు = పాడవైన, (తనుసార ఆనుసాగునందృష్టికరములైనయనియర్థము) రసదాడిగ నెలతోడ = రసదాడిచెఱగుడ లకుంటలతోను, కంబు = పానకమును, అంఘల = అతిథులైనబ్రాహ్మణులకు, ఇడ్డ = ఆయింటిబ్రాహ్మణుండియ్యగా, తానును, గ్రోలి = పుచ్చుకొని, అర్చనా = పూజాకాలమందు, దత్త = ఇయ్యబడి, చందన = శ్రీగంధముయొక్క, చర్ప = పూతచేత, తేలి = సింహి, విగులు = పుష్పంబులు, నీగ = శిఖయందు, తాల్చి = ధరించుచి, కర్పూరవీటిసమగొట్టుచు = కర్పూరమతిగయించినవిడియుముచేబురు కొట్టుకొనుచు, వెన్నెలబెట్టుగాయ - మంచివెన్నెలగాయగా, స్థిరాడు = అపరదేశ బ్రాహ్మణుండు.

తా.—పండిన యరఁటిపండ్లు బెద్దవిగానున్న పనసతోలలు దోసపండ్ల బద్దల శేకవిభములైన మామిడిపండ్లు ద్రాక్షగుత్తులు - తీపుగలదాడిమచిత్తులు - పాడవైనచెఱ కుళుంటలు - నీనితోనాయింటిబ్రాహ్మణుండింఘలకుఁ బానకంబిచ్చునడఁ దానునుబా నముసేసి తొలఁతనిచ్చియున్న చందనమలదికొని పుష్పములనీగయందు ధరియించిక ర్పూరయుక్తంబైనతంబులము వేయుచునుంచి వెన్నెలయందాపరదేశబ్రాహ్మణుండుం డగానని తాత్పర్యము.

తే. గి. మాత్రసంచితలాడగాఁగూర్చ వేది, నొక్కఁడార్చ్యుగీతలొంఁదొకఁడుదాను,
భాషితంబులుగాఁతోడిఁబ్రాహ్మణోఘమునుసంపాకకుఁజరువఁబఱునన్న వేళ. ౬౫.

టీక. మాత్రసంచి = అనీమసంచిని, తలాడగా = తలకడబిల్లుగాఁబెట్టుకొని, గూర్చవేది = త్రోవయందున్నయరుగుమీదను, ఒక్కఁడు = ఒకబ్రాహ్మణుండు, ఆ ర్చ్యు = ఆర్యావృత్తములను, ఒండొకఁడు = మఱియొక్కఁడు, గీతలు = గీతలమల్లో కములను, తా = తాను; సుభిషింతులుగా = నీతిజ్ఞోకంబులుగా, తోడిబ్రాహ్మ ణోఘము = తనతోఁబరుండియున్నబ్రాహ్మణులు, ఉబుసుపాకకు = ప్రొద్దుపుచ్చుకొ నుటకు, చదున = పతింపంగా. పరున్న వేళ = పండియున్న సమయమున.

తా. — ఆసిమిసంచించలకడ విశ్వంజేసికొని మార్గములోనున్న తిన్నెమీద నొక ధారావృత్తిములు మఱియొకండు గీతలును దానునీతితోకములుగాఁ దనతోఁగూడన న్నభ్యాస్తానాలు ప్రార్థనలుచ్చి కొనుటకు పతిపఁగాఁ బరుండియుండఁగానని తా.

పీ. పన్నీటితోఁగఁబఱుముజేసిపూసిన, మృగనాభిపసరాచఫనగరుదెలుపఁ, బాటలనిలములార్పఁగఁదపారపుజుంగులందుదావికిమాఁగునకులతోఁప, గణకదోలామాక్తికచ్చాయలెగఁబ్రాఁకు, నురుహోదరుచులఁకఁస్తరికిదన్న, శశికాంతెఱంగవిధిదసిలిమించినకేలి, స్వణకత్నరువువాడిపాలమెఱయ, మెలతయనపముఁదేఱఁకఁనైరువనఁగ, దలపరులుగొందఱొలసిముంఁదఱుజనంగ, నశికర స్వంతరంతఃపురంతరమున, భోగిసంగతికిరాజువోవుచుండి. ౬౬

టీక. పన్నీటితోఁక = పన్నీటితోడను, కదంబముజేసి, పరిమళద్రవ్యములు: నిట్టిగిలిపి, పూసిన = అలఁచినట్టి, మృగనాభి = కన్నురియొక్క, పస = మేలిమి రాచగులు = రంగుప్రాయమును, తెలుపక = కనుపఱుపఁగా, (కన్నురిరాజులకుఁ దక్కినామాన్యులకుఁకన్న నుట) పాటల = కలిగొట్టప్రవృత్తియొక్క, అనిలములు = గాఢాబులు, ఆర్పక = విసఁగా, తరపుజుంగులు = తలనుజుట్టియున్న వస్తువు జుంగులు, అలఁకు వికీ = పుష్పవాసనలకు, మాఁగు = చుట్టుకొనునట్టి, ఆకులక తుమ్మదలను, జోఁపక = తోలఁగా, కిగ్గ = శ్రోత్రములందు, దోలా = కదలుచు పొక్కిక = ముత్యములముక్క, నగులు = కాంతులు, ఎగఁబాఱు = పైకగఁబడి నట్టి, ఉరు = అధికమైన, హార = ముత్యాలదండలయొక్క, రుచులక = శుభ్రతలను త్రస్సరికి = వెనుకకు, తన్నక = కాలఁద్రోయుగా, శశి = శుండ్రునిదోకి, కం = కంఠిపంటికొఁతల, చెలగావిదసిలి = చెంగువిదమాలు, మించిన సమీ తిన, కేలి = చేరినట్టి, స్వరస్సెగువు = జంగారుపరఁగల, వాడివాలు, స్వీతిధ్ద ము, మెఱయక = కంఠంపఁగా, మెలత = ఒక స్త్రీ, అడపముదేక = అడ పఁగఁదేగా, చెర్తువు = నంచు చుమేరుపర్వతము, అనఁగక = అనునటులతల నులులఁదేగా, కొంహలు = కంఠగానండుకొంహలు, దలిన = కనిపెట్టె, ముందఱు = పుష్పదళములందు, పనఁక = పఁగఁగా, అగ్గి = అన్నచేతను, ర = స్వంతరాం

త్వంతర = మార్గముధ్యమందలి, అంతఃపురంతరమున = నెండవ పరికరములువాని నున్నపఁముందు, భోగిసంగతికి = భోగిస్త్రీనిగొందుటకొఁతను, రా = పొందఁగా, వోవుచుండి = వెళ్లుచుండి

తా. — పాటలను, గణకదోలామాక్తికచ్చాయలెగఁబ్రాఁకు, నురుహోదరుచులఁకఁస్తరికిదన్న, శశికాంతెఱంగవిధిదసిలిమించినకేలి, స్వణకత్నరువువాడిపాలమెఱయ, మెలతయనపముఁదేఱఁకఁనైరువనఁగ, దలపరులుగొందఱొలసిముంఁదఱుజనంగ, నశికర స్వంతరంతఃపురంతరమున, భోగిసంగతికిరాజువోవుచుండి. ౬౬

చ. వినిపించు పుష్పదళమునిచ్చి నదివాఱరా కైదివం,
నగరమైనది పుష్పదళ నిర్మలమనఁబెప్పుడుద్యుతం,

సమీపపుగఁజేయఁగావలయునుచున్నది. హితగ్రహణముగీ,

అంకననలవిధులు (డా. ద్వీణ) • అంకనన భాషామయ్య సం. ౧౯.

၇၂.

వృద్ధిదినాలికి = నన్న కాలమైనదని గుర్తుమును, నెలలో చతుర్దశి
యిని = తక్కిన గొనివిని నెలలయినను, పాత్రకి, దినమునకా - వజ్రముందును, జర
తనమున్నను, పూని = అం. ని, పండువున - పండువును, ఇప్పుడు
ఈకరీరముదే, ఉండెను - ప్రయత్నము, అనుభవము - అనుభవము, పయనము
మునకా = చేయవలయును, అంచుకా - అనుచును, పునఃకీర్తితమును, పునఃకీర్తితమును
జీతి, పత = క్షేమకరమైన, గర్భము - వాగ్దాయము, ఆత్మ - బుద్ధియుందు,
కీర్తితమునకా - వాగ్దాయము, అనుభవము - అనుభవము, బుద్ధి - బుద్ధి, అనుభవము = బు
ద్ధి అనుభవము, అనుభవము - అనుభవము, అనుభవము - అనుభవము, అనుభవము - అనుభవము,
వినియెకా = పన్న వాదాయమును.

తా.—వర్షార్థమునకు నుత్తరమున నున్న గార్లమధ్యదివసేయజేత | వార్షక్యకే
తోర్వయనానవేనపరత్రసోహోరిహజన్మనాచ || అయ్యోక్త్యాదుమయోష్వసనర్థకాలమై
ననానగుమాసములకు విలయువర్షసామగ్గులకుమిగిలియును సేనిమిది మాసములయందును
రాత్రికిఁబడియుందును జరుగువయస్సునంగును పరిలోకమునకువర్తమాన శరీరమందును
చేయఁదగిన ప్రయత్నములకుబాగుగఁ జేయవలయునని ముందఁజిహితముగు న్యాయము
మనఁబొనక టునట్లుగా నాబ్రాహ్మణుండు విపులనడుమనుండి నీర్జ్వాకములఁ బంపఁగా
నప్పొంగురాగానని యొననియన్ని పాయము.

కం వినితస్త్రి గౌరము నె, మనముననుహించి తెలిసి ♦ మాస్వశిక వసు ,

దినమోసమునగుభయపడి, అతియొచుచుకనిలిచి ♦ సంలొసముచే. ౬౦.

Fig. 2.

సృష్ట. విని, అర్థ్యం గర్భం = అర్థ కమలయధిస్థాయమును, సేవనమునకా =
నిండుమనస్సున ను, ఊహించి = ఆలోచించి, తెలిసి - ఎఱింగ, మృగ్ధా - పుష్ప
చిహ్నండ్ల, కడగ్ - చిహ్నం, తన - తన ముక్కు, మోసమునకు, ప్రహారమునకు,
భయస్య = స్థితి, పవతి - గాలి, అడుచినక = భోగీగృహమునకొక, సంతా
పమునక = పరితాపము చేత, నిలిచి, పెనువల్లములొకము.

ఉ. ఎక్కడిగాజ్యస్తేభవమాః లెక్కడిభోగమువేటిస-భ్రమం,

బక్కటా బద్వద్రతిను మొనః నీరమునమిమోత పుం,

సక్తిగణింపకుంటేయొకసంధులనిల్చియుగానిచేతిబల్,

త్రొక్కున మునుద్రభృశుంబు దుదగి పతికుండ వేర్పిరే.

27

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౨.

టీక. ఎక్కడిరాజ్యవైభవములు = రాజ్యమేమికాశ్వతము, ఎక్కడిభోగములు = తనభోగమేమినిత్యము, ఏటిసంభ్రమంబు = ఎక్కడిసంతోషము, అక్కట = కటకట, బుద్ధుడప్రతిమమైన = నీరుబుద్ధుతోడగుల్యంబైన, శరీరమునన్ని = దేహమునిత్యమనినన్ని, మోక్షపుంజక్కి = మోక్షమార్గమును, గణింపక = లక్ష్యపెట్టక, ఉంటి = ఉన్నవాడనైతిని. యుగసంధులక = ఒక్కొక్కయుగమునుగియువతికును, నిల్చియుక = ఉండియును, కాలుచేతి = యమునిచేతనైన, బల్త్రాిక్కులక = విశేషమగుత్రొక్కిళ్లచేత, అప్పునుప్రభృతులక = ప్రసిద్ధులైననుస్వాదులును, తుదక = శరీరత్యాగకాలమందు, రూపతక = రూపువస్త్వముగాకుండంగ, ఉండనేర్పిరే = ఉండంగలిగరా.

తా. — అవిప్రుండు సెప్పిననీతిశ్లోకముల యభిప్రాయమును గ్రహించిమనంబునమిగులవిచారింపిస్తబ్ధచిత్తుడై చివరకుఁదనకుంగలిగెడు ప్రమాదమునకు భీతిల్లియప్పొండ్యరాజుభోగినీగృహమునకుఁ బోకమార్గమందేనిలిచి పరితాపముచేత రాజ్యమేమికాశ్వతముభోగమేమినిత్యమెక్కడి సంతోషముకటకటా నీరుబుద్ధుతోసమానంబగు నీశరీరమునన్ని మోక్షమార్గము విచారింపనైతికొక్కొక్కయుగవత్సరములు భూమినిఁ బాలించినమస్వాదులుదమతమశరీరములను నిల్వఁగలిగిరాలేదుగదాయని విచారయుక్తుడై యుండెననితా.

కం. ఉన్నట్లయుండఁగాదరి, కిన్నరులనునావచేర్చుక్రియవెనఁదాబో,

కున్నట్లయుండికాలం, బున్నరులకుపయసుఁబుచ్చిమోసముఁదెచ్చుక. ౨౦.

టీక. ఉన్నట్లయుండఁగా = ఉన్నదానింబలెనుండి, నావ = ఓడ || నూ || స్తావావారైనావోయనుసూత్రముచేత నొకబ్రమునకీరూపంబువచ్చెను, దరికిక = తీరమునకు, నరులను = మనుష్యులను, చేర్చుక్రియక = చేర్చులాగున, తాక = తాను, వెనఁబోకున్నట్లయుండి = వేగిరముజరిగిపోకున్నట్లుగానుండి. కాలంబు = కాలము, నరులకు = మనుష్యులకు, పయసుఁబుచ్చి = ఆయువుఁబోఁగొట్టి || నూ || సాంతాదపయఃప్రభృతేస్తాపోన్యే సాంచయనుసూత్రము చేతద్విత్వాభావము, మోసముఁ దెచ్చుక = మోసపుచ్చును.

తా. — నావయొక్కగానచటనే యున్నట్టుగనుపడుచుదరికి మనుష్యులఁజేర్చురీతినిఁగాలంబునునరులపయసు దెలియకుండునట్లుగఁజేసి పోఁగొట్టికడపటికి మోసముఁ తెచ్చునని తాత్పర్యము.

చ. సగరునలుంబురూరవుఁడ్రిశంకునుటున్బురుకుత్సుఁగారకపీ,
ర్యుగయుఁబృథుంభగీరథునుఁభవోక్త్రుశిబింభరతుందితీవునిక.
భృగుకులుయావనాశ్వశశిబిందుననంగునినంజరీమఁబూ,
రుఁగురునిరందిరామమమఁగతునిఁగాలముగోలమునఁజే.

టీక. చట్టక్రవర్తులగు, సగరుని-నలుని-పురూరపుని - త్రిశంకునిసుకుండగుహరి శృంగుడుని-పురుగుత్తుని-కాతక-వీర్యుని-పోడకమహారాజులగు, గయ్యని-పృథ్వీని-భగీరథుని-మహాత్ముని శిబిని-ధరతుని-దిలీపుని-పరశురాముని-యావనాశ్వనీ, (ఆనగామాంధాత) శిబిందుని-అనంగుని-ఆంఠరీపుని-తూరుని-కురుమహారాజును-రంభిదేవుని రామునిక - మరుత్తుని, వీరలను, కాలముగోలుపుచ్చదే = కాలముమోసపుచ్చలేదా.

తా. సుగమము.

కం. కానఁదటిచ్చలమగురా, జ్యోనందమునుఁగియింద్రియారాముడనై,
పోనింతనుండిపరలా, కానందమున కయత్నమాపాదింతుక.

టీక. కానక = కావునను, తటిచ్చలమగు = మెఱుపువలెననిత్యమైన, రాజ్య నందము = రాజ్యసుఖము, ముగి = తగిలి, ఇంద్రియారాముడనై = ఇంద్రియపరవశుడనై, పోక = పోను, ఇంతనుండి = ఇదిమొదలు, పరలాకానందమునకే = పరలా కనుభుమనకె, యత్నము = ప్రయత్నమును, ఆపాదింతుక = పనింతును.

తా. కాలముగడపటం జక్రవర్తులుమొదలగువారినింగూడ మోసపుచ్చినదిగావున మెఱుపువలె నతిచంచలంబగు రాజ్యానందమువేక్షించి ఇంద్రియపరవశుడనైయుండక యిదిమొదలు పరలాకనుభుమనకు వలయు ప్రయత్న మొనరించెదననితాత్పర్యము.

కం. వగఁత్రయపరతమహు, స్వగఁత్వామధ్యమాధ్యక్షాంఘాలికతా,
దుగఁతియనొల్లమఱియప, వగఁగుఁడేవేల్పెఱింగివానిభజింతుక. ౨౩,

టీక. వర్గత్రయపరతక = ధర్మార్థకామాసక్తిచేతను, మహాః = పలుమాలును, స్వర్గ = త్రివిష్టపముయొక్క, త్వా = భూమియొక్క, మధ్యను = మధ్యప్రదేశమంతలి, అధ్య = మార్గమునందు, జాంఘాలికతా = సత్వరగమనమయొడు, దుగఁతిక = నరక మును, (నిరయోదుర్గతస్త్రియమనియమరుడ) ఒల్లక = ఇచ్చ పడను, మఱి = మఱియే మన్నను, అపవగఁదుఁడు = మోక్షమునిచ్చువాఁడు, ఏవేల్పు = ఏదైనమో, ఎఱింగి = తెలిసి, వానిక = ఆదైవమును, భజింతుక = సేవింతును.

తా. ధర్మార్థకామంబులనియెడి పురుషార్థత్రయాసక్తిచేతఁ బలుమాలు స్వర్గము నుండి భూమికభూమినుండి స్వర్గమునకునుంబోవుచుండుమార్గమునందు సత్వరగమనము నరకమొల్లను-మఱియేమన్ననపవర్గప్రదుండగునట్టివాఁడెవ్వఁడో వానినెఱింగి సేవించుచు న్నాడనని తాత్పర్యము.

కం. ఆనితలఁచిమెచ్చి...విద్య, పునకున్వీటికరంజమునముద్రితమై,

యునిచినయొకముడుపార, తునిచేరప్పించినగరుఁసాచ్చినిశచనక.

టీక. ఆనితలచి = ఆట్లనియూహించి, మెచ్చి = తనకెట్టిజ్ఞానముగలగుజేసి నందుకై సుతిసిల్లి, అవ్వప్రసవ = అబ్రాహ్మణునికి, వీటికరండమునకా = ఇక్కలాకుల బరణియందు, (గడువకరండోలగుడోవరండశ్చకెణిఃఘోషయనిపులింగశేషమునందమగుడు) ముద్రితమై = ముద్రింపబడి, ఉనిచిన = ఉంచబడియున్న, ఒకముడుపు = పరాలములైయుంకడి, ఆరక్షునిచే = అముత్యపాలించువానిచేతకా, ఇప్పించి, నగరు = రాజగృహమును, చొచ్చి = బ్రవేశించి, నిశి = రాత్రి. చనకా = వెళ్లగా.

తా. అస్థానంబురాజు పూర్వోక్తప్రకారంబుగనూహించి తనకెట్టిజ్ఞానముగలగుజేసిన యవ్వప్రసవముయై యానందమొంది యతనికిఁ దాంబూలకరండంబున ముద్రింపబడియుంచునున్న పరాలముడు పొకటి యాధనరక్షకునిచేతనిప్పించి తాను నగరప్రవేశించి తెల్లవారినపిమ్మటనని తాత్పర్యము.

కం. కొలువై బహుసమయంబుల, మెలఁగెడుకోవిదులఁజూచిఁగ్రామీశాస్త్రం,
బులఁగొనెవ్వఁడుమోక్షం బెలయించునోచూచి నిశ్చయింపుడటంచుకా ౭౫.

టీక. కొలువై = ఆస్థానముగఁగొన్నట్టి, బహు = అనేకవిధంబుగను, సమయంబులకా = సిద్ధాంతములయందు, (ని, సమగూర్వపచారకాలసిద్ధాంతసంవిదయని నిఘంటువు.) మెలఁగెడు = సమర్థులైన, కోవిదులకా = పండితులను, చూచి = వీక్షించి, గ్రామీశాస్త్రంబులలోకా, ఎవ్వఁడు, మోక్షంబు = అపవర్గమును, ఎలయించునో = పొందించునో, చూచినిశ్చయింపుడు = పరిశీలనజేసి నిర్ణయింపుడు, అటంచుకా = అలాగని, పైపద్యములోక్రియ

గీ. వాదమొనరించిగెలిచిఁతత్త్వంబుఁజెలుపు, వానికనివీరపువ్వలఁగ్రామీశాస్త్రనిటంక,
సాలవాటుయనించుయాశానిగట్టక, గాలసర్పముగఁగ్రేవఁజాలెఁజూచి. ౭౬.

టీక. వాదమొనరించి = ప్రసంగముననీ, గెలిచి = జయముపొంది, తత్త్వంబు = నెలపువానికిని = ఇదియసత్యంబునకి నుండుచువానికి నుచు, వీరపువ్వలఁబోని = వీరపువ్వలనంటి, టంక సాలవాటులు = క్రొత్తముద్రానివేసినమాడలను, నించు = నిండఁబోసి, ఆస్థానికా = సభయందు (ని, ఆస్థానస్థులమాస్థానమనియును) కట్టకా = కట్టఁగా, కాలసర్పముగఁగికా = కృష్ణసర్పమువలె, గ్రేవఁజాలెకా = వ్రేలాడుచున్నజాలెను, చూచి = వీక్షించి.

తా. ఆస్థానమందాపాండ్యరాజుగూర్చుండియున్న వాఁడై యనేకాస్త్రసిద్ధాంతములు జెలిసికొనయున్న పండితోత్తములరావించి వానినిజూచి గ్రామీశాస్త్రములందుఁ జక్కఁగావిచారించి మోక్షప్రదుఁడైచేవుండెవ్వఁడో తిష్ఠింపగలపలయుననుచు ప్రసంగమొనరించి గెలిచి తత్త్వముం జెలిపినవానికి నిష్పించెదనని మాడలచేసినపండితంబుజాలెనుదెప్పించి సభయందుగట్టింప నావతాలజాలెనుజూచి యప్పండితులని, తాత్పర్యము.

కం, హరునోకడననుమనోకడన, హరినోకడనశిఖినోకడననర్కనోకడన,

న్దరిమఖునోకడనననీ, శ్వరనోకడనననానోకడననాననతతిక్, ౭౭.

టక. ఒకడు = ఒకవిధానముడు, హరుననక్ = శివుడుమోక్షప్రదుడనగా, ఒకడు = నుటియొడి, ఉమననక్ = కైమోక్షప్రదాత్రియనగా, ఒకడు = ఒక్కడు, హరిక్ = ఇంద్రుని, ఒకడు = ఒక్కడు, శఖిక్ = అగ్నిని, ఒకడు = ఇంకోకడు, అరుక్ = మారునని, ఒకడు కరిముఖుక్ = విఘ్నేశ్వరుని, ఒకడు, అజక్ = బ్రహ్మను, వీరలుమోక్షప్రదాతలనక్, వాడు = ప్రసంగము, విసతతిక్ = విససమయమందు.

తా. సుగమము.

తే-గీ. విల్లు బుల్లు హరునలకవిమచిత్తుం, తులసిగులసీసుగంధమాళ్యమునుమాల,

మంత్రముననకున్నేపుచోళమన్ననారు, దారిమధురోక్తినిట్లనిత్రయనతిచ్చె. ౭౮.

౭౮. విల్లుబుల్లురొల్లొక్ = శ్రీవిల్లుబుల్లురియందు, అల్లవిష్ణుచిత్తుడు = అవిష్ణుచిత్తుడు, అగుల = శ్రీవృక్షున, తులసీ = గులసితేనను, సుగంధ = పరిమళించుచున్న, మాల్యమును = పుష్పనాళికను, మాలమంత్రమునక్ = శ్రీమదస్తోత్రయనమహామంత్రముచేత, ఆకున్నేపుచో = పక్షస్థలమందునమర్పించగా, మన్ననారు = మన్నాధుస్వామి, ఉదార = గంభీరమైన, మధురోక్తిక్ = తియ్యనిమాటలచేతను, ఇట్లని = ఇవిధముగ, అతిచ్చెక్ = నెలవిచ్చెను,

తా. శ్రీవిల్లుబుల్లురులొనన్న యావిష్ణుచిత్తుం దుత్తమంబగు గులసీదళములచేత బరిమళించుచున్న పెహాలికనస్తోత్రయను మహామంత్రమున మాలమంత్రముననుజులించుచు పక్షస్థలంబున సమర్పించంగ నాసమయంబున మన్నారుస్వామి గంభీరమైన తియ్యనిమాటలచేతనిట్లని యానతిచ్చెనని, తాత్పర్యము. ౭౮.

నేడుమహామతీమధురశీవురయంబునఁజొచ్చియందుఁబాఠ,

నేడుదివాణగున్నెఱయశ్శనించినఁ బెరెడుధుర్తరాంకుల,

నోడిమిమాన్విచున్న హిమశ్శుంభులఁటిం దిహరింపుతుల్యము,

నావొడునుగోననా డిహముత్యైస్సప్తపుఁగా నొసంపునల్కృతిక్. ౭౯

౭౯. మహామతీ = మహాజ్ఞానము, లవిష్ణుచిత్తుడా. నేడు = ఈప్రాధు, ఈవు = నీవు, మధురక్ = మధురంపురమును, చొచ్చి = ప్రవేశించి, అడు = అనుభవించుడు, సాంజెండు = సాయంత్రము (ఇదిదేశ్యోక్తి) దివాణముక్ = ఆఘానముక్, 'నెఱయ' = నిండునట్లుగా, నించనక్ = నింపగా, ప్రేరెడు = నానావిధంబులుగఁబలుకుచున్న, ర్నదాంకులక్ = దుర్దయచేతనంపులైనపాండను, పోడిమిమాన్విగర్వమణించి,

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౩.

మన్తహిమః = నాయొక్క మాహాత్మ్యమును, ప్రకటించి = ప్రసిద్ధియొనర్చి, శుల్కముః = విద్యాశుల్కమును, హరింపు = గ్రహింపుమా, వాడును = ఆపాండ్యుడును, ఇహము = ఈలోకమును, రోసివాడు = అసహ్యపడినాడు, సత్కృపః = దయచేత, వైష్ణవుఁగా = విష్ణుభక్తునిగా, ఒనగింపుము = చేయుము.

తా. మహాబుద్ధికాలినగు విష్ణుచిత్తుడాయని స్వామివారు సంబోధించి నేటిదినము ననంతరముతో మధురకీర్తించి యుండున్న పాండ్యరాజు దివాణమునిండఁగూర్చుండినా నావిధములుగ బలుకుచున్న దుర్బాధులయొక్క కైపుమాన్పి నామహిమలనుగొంతఁజేలి విద్యాశుల్కమునుగ్రహించి యీలోకమును రోసియున్న వాడుగాన నపాండ్యునింగృహచేత వైష్ణవుఁగావింపుమని మన్నారస్వామి విష్ణుచిత్తునితో నెలవిచ్చెనని, తా.

తే.గీ. అనినవపదవడికి సాష్టాంగమెఱచి, సప్తదాశ్రులుపులకలుఁముద్దురముగ,
వినయవినమితగాఁజూడై విప్రవరుఁడు, వెన్నునకుభక్తినిట్లనివ్వి వించె. ౮౦.

టీక. అనిన = అనఁగా, విష్ణుచిత్తుండు, వడవడవడికి = గడగడఁపించి, సాష్టాంగమెఱచి = సాష్టాంగప్రణామముఁజేసి, సప్తదాశ్రులు = ఆనందాశ్రులు, పులకలు = పులకాంశురములు, ముద్దురముగఁ = అతీతయింపఁగా, వినయవినమితగాఁజూడై = వినయముచేతపంపబడినదేహముగలవాడై, విప్రవరుఁడు = బ్రాహ్మణోత్తముండగువిష్ణుచిత్తుండు, వెన్నునకుఁ = విష్ణునకు, భక్తి = భక్తిచేతను, ఇట్లని = ఈవిధముగా, విన్నవించెఁ = విన్నపముసేసెను.

తా. మన్నారస్వామియారీతి నాజ్ఞాపింపఁగా భయమునొంది విష్ణుచిత్తుండు సాష్టాంగముసాగ్గరముఁజేసి యానందబాష్పములుఁ బులకాంశురములును విస్తరిల్లఁగా వినయముచేత నమ్రుండై విష్ణునకు వక్ష్యమాణక్రమంబుగభక్తిచేత విన్నవించెనని తాత్పర్యము

శా|| స్వాహినన్ను నితఃపురాపతి శాస్త్రగ్రంథజాత్యంధునా,
రామత్వాఖి నశక్రియాఖరఖనిత్ర గ్రాహితోద్యత్తిణ,
స్తోమాన్నిగ్ధకరుశ్చవద్యవనదాఘన్వాదిగాఁబంపుఁ,
భూమిభృత్యభనోట మైనవయశంబునీ కురాకుండునే. ౮౧.

టీక. స్వామి = రక్షకుఁడా, ఇతఃపురా = ఇంతకుమున్ను, ఆపతి = వదుపంబని, శాస్త్రగ్రంథ = శాస్త్రగ్రంథములయందు, జాత్యంధుఁ = పుట్టుగ్రంథువాడనైనట్టియు, ఆరామ = ఉద్యానవనముయొక్క, త్వా = భూమియొక్క, ఖనశక్రియా = త్రవ్వటకొఱకు, ఖర = తీక్షణమైన, ఖనిత్ర = గుద్దలియొక్క, గ్రాహిత = గ్రహించుటచేత నైన, ఉద్యత్ = ప్రకాశించుచున్న, కీణస్తోమ = కాయలసమాహముచేతను, అన్నిగ్ధ = చిరునైన, కరుణ = హస్తములుగలయట్టియు, భనత్ = మీయొక్క, భవనదాసుఁ =

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౨.

గృహ సేవకుడైనట్టి నన్ను = ఇట్టి ననుక, వాదిగా = ప్రసంగించువానిగా;
జేసి. పంపునో = అనిపినయపుడు, భూమిభృత్యభక్ = అవింద్యరాజయొక్క
సభయందు, ఓటమైన = ఓటమియైనను, అయశంకు = అవకీర్తి, మిశురాకుం
డునే = వచ్చునట.

తా. ఇంతకుమున్ను శాస్త్రముం బడువక జ్ఞానమునందు బుట్టుగుడ్డి నైనట్టియు -
తూలగొట నేల ద్రవ్యపుటకు గాగుదలించుట్టుట చేత గాయలుగావి లిడునెనమాప్తములు
గలయట్టియు - మిశోవిలకువాడుడైనట్టి నన్ను వాదమున కనిపితిలేని యారాజసభ
యందు గల్పలేక చూటముచచ్చియెడి జీవరకయపకీర్తివచ్చును గదాయనివిష్టుదిత్తుం
డువిన్నవించెన. తాత్పర్యము

ను. గృహసమర్థనమోజలూహరణమో ♦ శృంగారపల్యంకికా,
వహనంబోవనమాలికాకరణమో ♦ వాల్లభ్యలభ్యధ్వజ,
గ్రహణంబోవ్యజనాతపత్రభృతియో ♦ ప్రాగ్దీపికారోపమో,
నృహరీవాదములేలలేయితరు ♦ ల్పీలీలకుంపాత్రముల్. ౧౨.

టీక. నృహరీ = నృసింహస్వామి, గృహసమర్థనమో = మిశోవిలయందు,
ఒరిమార్జనముజేయుటో, జలూహరణమో = తీర్థంబుఁజెచ్చుటో, శృంగార పల్యంకికా
వహనంబో = విలాసార్థము జేవరవారాకోహణముజేసిన పల్లకిమోచుటయో, వనమా
లికాకరణమో = తులసిదండలుగట్టి సమర్పించుటయో, వాల్లభ్య = ప్రభుత్వమునకు,
లభ్య = పొందఁదగిన, ధ్వజగ్రహణంబో = టెక్కములు మోచుటయో, వ్యజనాత
పత్రభృతియో = విసనకట్ట - గొడుగు - వీనిం బట్టుటయో, ప్రాగ్ = ముందఱను,
దీపికారోపమో = దీపముఁబెట్టుటయో (ప్రాగ్దీపికారోపమాయని పాఠాంతరము)
వాదములేల = వేతెవాదులేల, ఇతరుల్ = అన్యులు, నీలీలకుం = నీవిలాసమునకు,
పాత్రముల్ = తగినవారు, లేరే = లేరా, ఉన్నారనుట (కృచిద్ధర్మ విశేషేతు క్షీపే
పుష్పధయరూపతాయను నధర్మశోక్తిచేత పాత్రముల నియమహద్రూపము).

తా. - సుగమము.

తే.గీ. అనినఁదద్భక్తికదమెచ్చి ♦ యచ్యుతుండు,
మొలకనగ్గ పృశ్నిజేవి ♦ మోముమూచి,
వాదితనిచేతగలిపింతు ♦ నాడుమహిను,
యవిదకనుమనిప్రాభవం ♦ బొప్పఁబలిక.

టీక. - అనిక = అనగా, తద్భక్తి = ఆవిష్టుచిత్తునిభక్తి, ఎదమెచ్చి =
చుంబునమెచ్చి, అచ్యుతుండు = క్రీహరి, మొలకనగ్గపృ = విజునవృంతురింపగా,

శ్రీదేవి = లక్ష్మియొక్క, మోమునూచి = ముఖమువీక్షించి, వాడు = వాడము, ఇతని చేతగలిపింతుక = అవాఘాతకాస్త్రగంధుడైన యావిష్ణుచిత్తుని చేత గెలుపింతును, నాడుమహిమ = నాసంబంధియగు సామర్థ్యమును, ఉవిస = ఓయావతీ, కనుమని = చూడుమని, ప్రాభవము = ప్రభుత్వము, ఒప్పక = పొల్పగునట్లుగ, పల్కెక = మఱియు నొక్కవాక్యమానతిచ్చెను.

తా.—ఇట్లనఁగా నావిష్ణుచిత్తుని భక్తికే మెచ్చి మన్నారస్వామి చిఱునవ్వు వెడలుచుండ శ్రీదేవిముఖమునూచి యితనిచేతనే వాడముగలిపించెదనా సామర్థ్యముంజూడుమని ప్రభుత్వ మొప్పునటుల మఱియొకవాక్య మానతిచ్చెనని తాత్పర్యము.

కం. నీయిచ్చయెమిన్నకపో,
నోయిమునిప్రవరనిన్ను ♦ మెప్పింతునుభూ,
నాయకసభనిందులకై,
నీయత్నమువలవదవల ♦ నేనున్నాడెక.

౧౮

టీక.—మునిప్రవర = మునిశ్రేష్ఠుఁడా, నీయిచ్చయె = నీయిష్టమా, మిన్నక = ఊరక. పోవోగి = చినుము, భూనాయక సభక, భూనాయక = పాండునియొక్క, సభక = సభకుండు, నిన్నుక = నిన్ను, మెప్పింతుక = సభకులు స్తోమించునట్లు చేయుదును, ఇందులకై = ఈకార్యమునకై, నీయత్నము = నీప్రయత్నము, వలవదు = అక్కరలేదు, అవలక = అవలనడుచుకార్యవిషయమై, నేనున్నాడెక.

తా.—ముని శ్రేష్ఠుడవగు నోయి విష్ణుచిత్తుఁడా నీయిష్టప్రకారమా యూరక వెళ్లు మహిష్మద్రాజుయొక్క సభయందునీకు మెప్పుగలుగఁజేసెద నిందులకై నీవేమి యుంజేయవల దచ్చటికార్యముల నెఱవేర్చుటకై నేనున్నాడనని స్వామి యానతిచ్చెనని తాత్పర్యము.

ఆ-వె. ఆననమాణువలక ♦ నలికియయ్యాళువా,
రియ్యకొనియొబోవ ♦ నింతలోనఁ,
బద్ధనయనుడతని ♦ పయనంబుదూగింపు,
నునుచునందితోడ ♦ నానతిచ్చె.

౧౯.

టీ. ఆననక = ఆనఁగా, మాణువలక = ప్రత్యుత్తరమిచ్చుటకు, అలికి = వెఱచి, అయ్యాళువారు = అపైరియాళ్వారు, పోవక = స్వామిసన్నిధినుండియాజ్ఞ వహించివెళ్ళుటకు, రియ్యకొనియొక = సమ్మతించెను, అంతలోనక = అసమయమున, పద్దనయనుడు = మన్నారస్వామి, అతనిపయనంబు = అవిష్ణుచిత్తుని ప్రయ

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ. ౨.

గమన, తూగింపుము = సాగింపుము, అనుచుక్ = ఇట్లునుచు, నంబితోడక్ = అర్చనతో, అనతిచ్చెక్ = అగ్గాపించెను.

తా. — సుగమము

కం. ఆనతిబడిశ్రీభండా,

రానన్సంబడమునందు ♦ ప్రాతందలము,

హృనితుడొసంగిపనుపం,

గానానతిబడిననిమిత ♦ కాంధు)వహింపక్.

౮౭.

టీ. ఆనతిబడి = స్వామియొక్క నుండి, స్థానము — పారుపత్తి, శ్రీభం
దారానక్ = శుగ్రాణమునుండి, సంబడము — బత్తెపుసంబడము, తనదు = తనసంబం
ధియైన, ప్రాతందలముక్ = పురాతనమైన యువలమును, ఒసంగి = ఇచ్చి, పనుపక్
= అనుపగగా, అనతిబడిన — నెలపువెంటనే, నిమితకాంధు) = మోతకాంధు),
వహింపక్ = మోయగా,

తా. — అగో వెలపారుపత్తి స్వామియానతిచ్చిన తేటంగున నుగ్రాణమున్నట్టి బత్తె
పుసంబడము దీసిచ్చి పురాతనమగునందలము నొసంగిపంపగా నెలవొందినమోతకాంధు
మోయుచుండగానని తాత్పర్యము.

కం. లావుగలయట్టి గుట్టపు,

జావడములమీదమాత్ర ♦ సంఘటములు,

వేగవలసేకాంగులురా,

వేవిధములవరినెలవని ♦ విభనతుఁగొనుచుక్.

౮౮.

టీక. లావుగలయట్టి = బలిసియున్నట్టి, గుట్టపుజావడములమీదక్ = గుట్ట
పుదట్టువులమీద, మాత్రసంఘట = ఆసిమిసంఘట, తూలక్ = వ్రేలాడుచుండ
గా, ఏకాంగులు = అగోవెలయధికారులగు నేకాంగులు, (ఏకాంగులనగా బుత్రమిత్ర
కళత్రాదులం బరిత్యజించి భగవత్కైంకర్యమే పదమరయోజనమున కొవివస్త్రములుగట్టు
కొని భగవత్కైంకర్యము శరీరమును బ్రాణము నర్థమును దృఢముగాజూచు విరక్తు
లు) క్రేవలక్ = ఇరుప్రక్కల, రక్ = కాగా, వేవిధములవరిసెలు = అనేకవిధము
లుగాజేయండిన యతిరసములు, అనువిభనతుక్ = భూపతికి, కొనుచుక్ = పట్టిం
చికొని.

తా. — మిగులులలిసియున్న గుట్టపుదట్టువులమీద నసిమిసంఘట వ్రేలాడుచుం
డగోవెల యధికారులు భయపార్శ్వంబులఁ జనుచేర ననేకప్రకారంబులగు భగవత్ప్ర
సాదంబులయిన యతిరసములు రాజనకిచుటకుఁగాఁబట్టించికొనియని తాత్పర్యము

సీ. భక్తిద్రోవకు సాధ్యపరికరంబులు వెట్టి, కట్టినపారివిశంకగాయగములు,
 నెసటిపోతలుగాఁగఁగ నేర్పించినచిరం, తనపుకాలిక్షేమతండులములు,
 నడిచెట్టిలోజీరఁగుడముసాఁబాలూన్వ, జెలఁగుసంబారంపుఁజింతపండు,
 పెల్లులోహండికావిశ్లకొమ్ములవేలు, గిడ్డిమొత్తము నేతిలడ్డిగలును,
 బెరుగువడియంబులునుబచ్చినగురుగబేస, లురుతరామ్యుతపూజోపకరణపేటి,
 కలుసుసాత్తినసాత్తనితలములుబలసి, విధినిషేధములెఱిగి తేఁమధురకరిగ. రా.

టీక. సాధ్య = అవిష్టుచిత్తునిభార్య, భక్తి = భక్తిచేతను, ద్రోవకు = మార్గమునకు, పరికరంబులువెట్టి = పరికరంబులునిచి, కట్టిన = మూటఁగట్టిన, పారి విశంకగాయగములు = పారివిశంకగాయలపణ్యారములును, ఎసటిపోతలుగాఁగ = ఇసుకలేకుండునట్లుగా, ఏర్పించితీ, నిచ్చిన = నింపించిన, చిరంతనపు = ప్రాతలైన, కాలిక్షేమతండులములు, లోక = లోపల, నడిచెట్టి = శోధించి (నలుచులులేకుండునట్లు) పీర - తీలకట్టను. గుడము = బెల్లమును, సాబాలు = సరివాటుగా. ఊన్వ = శించఁగా, చెలఁగు = ఒప్పుచున్న, సంబారంపుఁజింతపండు, పెల్లు = మెండైన, హండికావిశ్ల = లోపలహండిలుగలకావిశ్లయొక్క. కొమ్ములక = తిగములందు, వేలు = వ్రేలాడుచున్నట్టి, గిడ్డిమొత్తము = ఆవులసంబంధమైన, లును = నెయ్యిపోసివడ్డిగలును (లడ్డిగలనఁగామాతికూచిగనుండునీడతలు) పెరుగుడియంబులును, పచ్చినగురు = వేయింపనివరుగులు, బేసలు = ఒలుపుపప్పు, ఉరుతర = గొప్పలైన, అమ్యుత = శ్రీవిష్ణునియొక్క, పూజోపకరణపేటికలును = అర్చనోయోగివస్తుపూజితములగు పెట్టెలును, సాత్తిన = శ్రీవైష్ణవులయొక్కయు, సాత్తని = సాతానులయొక్క, కలము = సమావాము (సాత్తినవారనఁగాద్రావిడప్రబంధమధికరించియుభగవత్సన్నిధియందు సమర్పితముజేసి) బ్రాహ్మణాత్మియైన శ్రీవైష్ణవులు - సాత్తనివారనఁగా ద్రావిడప్రబంధమధికరించియు భగవత్సన్నిధియందు సమర్పితముజేయనధికారియగు నెయ్యరివర్తనైష్ఠివులు) విధినిషేధములెఱిగితేక = ఎవ్వరెవ్వరేమియందెచ్చుటకన్దులోవారలూనావస్తువులందెచ్చుచుండఁగా, అవిష్టుచిత్తుడు, మధురకరిగె - మధుగాపురంబునఁజేసెను.

త.-ఆపెరియాళ్వారియొక్క భార్యపతివ్రతాశోమణియగుటంజేసి మిగులభక్తితోఁగూడ నగ్రముతని శోవకు పరికరంబులనిచి మూటఁగట్టిన పారివిశంకగాయలుమిక్కిలియుంబరవోధింపఁబడితిక్షేమతండులములు - సంబారంపుఁజింతపండు - హండికావిశ్లకొనలయుండు వ్రేలాడుచుండెడియావు నేతిచేనింపఁబడినకూచి ము తిపిడతలును - పెరుగువడియంబులు - పెరుగులు - చాయపప్పు - శ్రీవిష్ణుపూజోపయోగిపరికరణ బృందపూరి

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౨.

శంఖులగువేటికలును - వీనిక్రిశ్చైస్తవులు - పాతానులు స్వస్వయోగ్యతాను రూపంబుగ వెంటఁదెచ్చుచుండనావిష్టుచిత్తుండుమధురానగరమునకు వెళ్లెనని తాత్పర్యము.

చ, యమనియమాదిలభ్యదుహితాదిజరన్తరుదిభ్యసంపుతి,
శ్రమహర నామకీర్తనమురపరివికర్తనపాతకాపరి,
దమనరమాంగనాకమనఃతామరసాయితశీత్రభక్తహృద్య,
భృగిమత్యుజాత్రధూయనశ్చిరంజనవణానితాభిఖంజనా.

టీక. యమని యమాదిలభ్య = యమ, నియను - ఆనన - పాణిజాయామ - ప్రత్యాహర - ధ్యాన - ధారణ - సమాధులనియెడునస్థాంగయోగములచే బొందఁదగినవాఁడా, ద్రుహిణ = బ్రహ్మ. ఆది = మొదలగు, జరత్ = వృద్ధులైన, మరుత్ = దేవతలకు, ఇభ్య = పృథువైనవాఁడా. (ని, ధాతాబ్జయోనిదు)హితానిః । ఇభ్యఅభ్యోధనిస్వామీ । మరుతాపవనామర । యనియు (మరుఁడు) సంపుతి = జన్మమరణాదిరూపసంసారమందలి, శ్రమ = ఆయాసమును, హర = హరించునట్టి, నామకీర్తనః = నామసమీకరణముగలవాఁడా, మరప్రవికరణ = మరదురునిఖండించితవాఁడా, పాతకాపరీదమన = పాపములహరించువాఁడా, రమాంగనాకమన = లక్ష్మీకామక, (కమనః కామనోభికయనియమరుఁడు) తామరసనేత్రి = తామరశీకులవలె వెడల్పులైనకన్నులుగలవాఁడా, భక్త = భక్తులయొక్క, హృత్ = మనఃబలందలి, భిను = భినులనియెడు, త్యుజ = గడ్డికి, దాత్ర = లబితమైనవాఁడా॥ (ని, దాత్రంబుక్రమనియమరుఁడు) భూయనశ్చ = భూమియనుస్త్రీని, రంజన = సుతోషపెట్టువాఁడా, వణా = దేవకాంతిచేతను, జిత = గెలువఁబడిన, అభ్ర = మేఘము, ఖంజన = కాటుకపీట్టయునుగలవాఁడా. (ని, ఖంజరీటస్తుఖంజనః । వర్ణోద్విజాదాక్షుక్లాదో । అభింమేఘోవాదివాహయనియు నమరుఁడు). తా. యమనియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహర ధ్యాన ధారణ సమాధులనియెడియస్థాంగ యోగములచేత బొందసాధ్యమైనట్టియు చితుముఖుఁడు మొదలగు బృందారకబృందంబులకుఁ బ్రభువైనట్టియు - జననమరణాదిరూపసంసారజన్య శ్రమనివారకందైన నామకీర్తనముగలయట్టియు - మురాసురునివధియించినట్టియు లక్ష్మీ దేవికిఁగాముకుండైనట్టియు - తామరశీకులవలె వికాలంబులైననేత్రంబులుగలయట్టియు - భక్తజనహృదయస్థితంబులగు భినులనియెడిగడ్డికి లబితమైనట్టియు - భూవల్లభుం డైనట్టియు నిజదేహకాంతిచేత గెలువఁబడిన మేఘంబుజనములయొక్కకాంతిగలయోక్రిహరియని గ్రంథకథాగ్రంథమధ్యమందుఁ జేయందగిన మంగళబోసరించుచున్నాఁడనుట

కం. దోహకాధ్యతగుధకరగో, వధకనరాధాసురాగవధకనలీలా,
వాధకపికొయిపికాకృత, వాధకత్రవనైకనేత్రకైకృతినిపుజా

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౨.

టీక. దోఁ = భుజములయొక్క, ధూః = భారముచేతను, ధృత = ధరియింపఁ జడినట్టి, దుఃఖరఁ = అన్యులచేధరియింపఁక కృమగాని, గోవర్ధనఁ = గోవర్ధనపర్వతముగల వాఁడా, రాధా = రాధయొక్క, అనురాగ = ప్రీతిని, వధకాన = వృద్ధిబొందించువాఁడా, లీలా = విలాసముచేతను, వాఘకాపికా = వడ్డిపుచ్చుకొనువాఁడా॥ (ని, వృధ్యాజీవో వాఘకాపికయనియనురుఁడు) (వేంకటేశ్వరుఁడువడ్డికాసులవాడనుట, ఇషికాకృత = తృణముచేతఁజేయఁబడిన, వాఘకాశ్రవస = కాకిరూపుగలజయంతునియొక్క, ఏక = ఒక్కటైన = నేత్ర = కంటియొక్క, వైకృతి = భంగమునందు, నిపుణా = సమఘకాఁడా.

తా. — ఇతరులచే ధరియింపఁకకలైన గోవర్ధనపర్వతమును భుజముచేతధరియించినట్టియు - రాధకుఁదనయందుఁగల ప్రీతినిభివృద్ధిఁ జేయుచున్నట్టియు - విలాసార్థముజనులచేవడ్డిఁబుచ్చుకొనునట్టియు. తృణముచేత కాకిరూపమువహించి తాస్తనవిదారణముచేసినజయంతునియొకకంటియొక్క వికారమును బొందించుటయందలి సమఘకాఁడవైనట్టియోక్రియఃపతీయని పూర్వవత్కవి తాత్పర్యము.

మాలినీ. దుఃఖణజముఖమానిస్తామనిస్తంద్రభాస్వ,
 ద్దహరవిహరమాణా ♦ తామ్రపాదాఽబుజాతా,
 షహిరబహిరపార ♦ ప్రాణికోటిప్రపూణాకా
 మహిమవినుతవాణీ ♦ మాధురీవేద్యపణాకా.

టీక ద్రుహిణ = బ్రహ్మవలన, జ = పుట్టినవారదుఁడు, ముఖ = మొదలగు, మానిస్తామ = మునిబృందముయొక్క, నిస్తంద్ర = ముఖపులేని, భాస్వత్ = ప్రకాశించుచున్న, దహర = దహరాకాశమందు, విహరమాణ = విహరించుచున్న, ఆ తామ్ర = అంతట నెఱ్ఱవై, పాదా.బుజాతా = కమలములవంటి పాదములుగలవాఁడా, బహిః = వెలపలను, అహిః = లోపలను, అపార = పారములేని, ప్రాణికోటి = జంతుకోటియందు, ప్రపూణాకా = సంపూర్ణుఁడైనవాఁడా, మహిమ = మహత్త్వముయొక్క, వినుతి = స్తోత్రరూపమైన, వాణీ = వాక్యములయొక్క, మాధురీ = మాధుర్యమును, వేది = తెలిసిన, ఆపణ్ణా = పార్వతిగలవాఁడా.

తా — బ్రహ్మవలన జనియించిన వారదుఁడు మొదలగువాని సంఘముయొక్క నిర్మలమై ప్రకాశించుచున్నదహరాకాశమందు సంచరించుచున్నట్టి మిగులనెఱ్ఱవైయున్నకమలములవంటి పదయుగళముగలవాఁడాయనియు - వెలపలనులోపలను పారములేకయసంఖ్యయంబులగు జంతువులయందుఁబరిపూర్ణుఁడాయనియు. పార్వతీదేవిచేతఁ దెలియఁబడిన నిజమాహాత్మ్యముయొక్క స్తోత్రవాక్యమాధుర్యముగల లక్ష్మీనాయకాయనియును తాత్పర్యము.

మ, ఇదిభూమండనకొండవీటిభరణి ♦ భృద్దుగళాపూర్వాద్విభౌ,
స్వదిభేకాత్తజవీరభద్రజనజీ ♦ వగ్రాహరాహూయమా,
బద్ధధాంచద్భుజకృష్ణరాయమహిం ♦ త్నామస్తదాముక్తమా,
ల్యదనాశ్వాసముహృద్యపద్యముద్వితీ ♦ యంత్రైమహింబాల్పగుణ్. ౯౨.

టీక. ఇది, భూమండన = భూదేవికిభూవణ్యుడైన|| (ని భూవణంస్యాదలం
క్రియా | మండనంచయలియమరము,) కొండవీటిభరణిభృద్దుర్ = కొండవీడను కొండ
దుగళమునందు, పూర్వాద్వి = ఉదయగిరిదుర్గమునందును, భాస్వత్ = ప్రకాశించు
చున్న, ఇభేకాత్తజ = గజపతికుమారుడైన, వీరభద్ర = వీరభద్రప్రాత్రునియొక్క,
జన = ప్రజయొక్క, శివగ్రాహ = ప్రాణముతో గ్రహించుటయందు, రాహూయ
మాణ = రాహువువలెనాచరించెడి, దృశ = బలిష్ఠమైన, ఆంచత్ = ఒప్పుచున్న,
భుజ = భుజములుగలయట్టి, కృష్ణరాయమహింత్నాను = కృష్ణరాయభూపతియను
వేరుగల, ఆస్తత్ = నాయొక్క, ఆముక్తమాల్యదక్ = ఆముక్తమాల్యదయందు, హృ
ద్యపద్యము = మనోహరపద్యములుగల, ఆశ్వాసము, ద్వితీయంత్రై = రెండవదియై,
మహిణ్ = భూమియందు, పాల్పగుణ్ = ఒప్పుగుణు.

గద్య. ఇదిశ్రీదక్షిణామూర్తిమంత్రోపాసనా సమాపాదితా ఖండ సహితీ ధురీణుండు

నాత్రేయగోత్ర పవిత్రుండును వావిళ్లవంశ పయోరాశిరాకాగుధాకయెందునగు

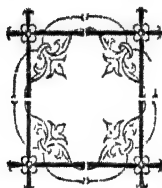
రామస్వామి శాస్త్రి చేతననేక పూర్వ వ్యాఖ్యానాభిప్రాయం

౧౮౯౮ బర్యాలోచించి రచియింపఁ బడిన రుచిసహ

ఖ్యానంబగు నాముక్తమాల్యదా

వ్యాఖ్యానంబు నందు

ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీ : ము.

ఆముక్తమాల్యద,

నవ్యాఖ్యానము.

తృతీయాశ్వాస ప్రారంభము.

క. శ్రీ శీలి నీశా వర దను | నోత్సహానహా సంప్రీతోన్మహా
త్యాత్మపాచర కృపా | పితృదృతబాహులేయ వేంకటరాధా.

టీక. శ్రీ=లక్ష్మీకి, శీలి=భూమికి, నీశా=నీశాదేవిని, వర=నాధుడైన
వాడా, దనుజోత్స=వృషభరూపుడైనరాక్షసునియొక్క, ప్రాణ=ప్రాణములను,
హర=హరియించినట్టివాడా, దంప్రీకా=కోరిచేతను, ఉత్కృత=ఖండింపఁబడిన,
హిరణ్యాక్షు=హిరణ్యాక్షుడనునట్టి, త్మపాచర = నిశాచరుడగువాడా, కృపా=
దయతోఁగూడిన, పితృ=కటాక్షముచేత, ఆదృత = ఆదరింపఁబడిన, బాహులేయ=
గుమారస్వామిగలవాడైన, వేంకటరాయా=వేంకటేశుడా.

వ. ఆవధరింపు ము ట్లరిగి యవ్వొప్పుచిస్తుండు.

టీక. ఆవధరింపుము=చిత్తగింపుము, అట్లరిగి=అశ్రితఁగఁగవలెనని, అవిష్కృత
చిస్తుండు.

తా. కమలాక్షినినీశాదేవులను భర్తయైననట్టియు వృషభాసురుని జీవమును
హరియించి నట్టియు వరాహావతారమందుఁ దన దంప్రీక చేత ఖండింపఁ బడిన
హిరణ్యాక్షుఁడు గలయట్టియుఁ గృపా కటాక్షము చేతఁ గుమారస్వామి నాదరించి
నట్టి వేంకటరాయా చిత్తగింప వలయు నాతీరున వెలిసిన వాఁడాయెను విష్ణుచిత్తుఁ
డని గ్రంథ కర్త దన యుష్ట దైవం బగు వేంకటేశుని సంబోధించి మంగళ మొనర్చు
నని తాత్పర్యము.

కా. నిర్మలము స్ఫులిహారి నాద మగుట నిర్జుప్తి లేకంపఁ దా
నత్యుజాన్వయఁ డౌట భూపతియు సభ్యవ్రాతము న్నకైనై
బ్రహ్మశాసముఁడేని మొక్కగఁ సభా భాగంబు సాక్షింపి యా
న్నశృంగిబ్బల రాజ దత్త వర రత్న స్వణా వీరసుఁడై.

ఆముక్తిమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-3.

టీ. నిర్వంశక = ప్రతినివృత్తిగను, వాచిమగటక = విద్యాంశులకు బరస్పర సం
వాచిమగటకండుటచేత, ప్రతివారి = ద్వారీపాలకుడో, విద్వత్తే = ప్రభువునకు
విన్నవింపకయో, అంపక = అనుపగా, తా = తాను, (అనగా విష్ణుచిత్తుడనుట)
ఆశ్రయజ్ఞ స్వరూప = విశాలదేవముగలవాడో, బౌతక = బౌతచేత, భూపతియు
= ప్రభువును, సభ్యవ్రాతముక = పండితమూహంను, శంకచైక = శంక చేత, ప్రశస్య
త్వానముజేసి = లేని, మొక్కిగిలక = నమస్కారముచేయగా, సభాభగలు =
సభాప్రదేశమును, చొత్తించి = గొచ్చి, బౌన్నత్య = పాడినట్లుచేతను, ప్రోక్ష్యల = ప్ర
శస్యముగలవాడొకరించుచున్నట్టియు, రాజ = పతికి చేతను, దత్త = ఇయ్యబడిన, వ
= శేషములను, రత్న = రత్నములుదాపిన, గ్వేకోపిత్తుడ = బంగారుపీటయందు
గూర్చుండియున్నవాడై.

తా. విద్యను విద్యాంశు లే తెలి ప్రసంగించుట జరిగి యున్న వాడు
గాన గాని కలసిందు రాజ్యాజ్ఞ జూరకయే లోపలి కనుపగా బ్రజేకించిన
విష్ణుచిత్తుడు మిగల దేశములకు దూటం కేసి యా భూపాలుండను బండితు
లును మహాత్ములను శంక చేసి టిచి ననుప సభాప్రదేశము సొచ్చి రాజ
దత్తిం బైత రత్న భరిత నిర్వాసన ను నొచ్చిండి యున్న వాడై యని తా.

3. ఆశ్రయము గొలిచింపక నిర్వంశక నామము నందు శేయవిద్య

ద్వారీనియూ జూచి నా తాతా యుడుగి మాట రాడం డనుచుకొ.

టీక. ఆశ్రయము = నమస్కరించి, రసవతనయొక్కచేసోగిలికొ
= చిత్తప్రసాదించి, హరి = హరి, క = విహరింపగా, నింతునెని = చెప్పడు
శేయకున్న, విద్వత్ప్రసాద = పండితమూహమును, చొచి = పీక్షించి, లాభ
లమా = కొత్త వారియొక్క, తరవానియొక్క ప్రభు, ఉడుగి = నిలుపుటకు, మాటా
డుండ = ప్రసంగముక శేయుండ, అని చిత్.

తా. సుగమము.

గీ. గీ. కలిప దొక్కటచే వారి ప్రసాద చికిని

నగువు విభక్తొక్క గాన నెక్కుగముం జూచి

యీవు మాధ్వజ్యమున గన్న చేయి గొన్న

నాచివెనుక మోల గొన్న దిగ్గజము.

టీక. విద్య దొక్కటచే, కలియకొన్నియైన, ఉత్తర = మూటచేతనే,
వారి = ఆసభ్యులయొక్క, ప్రతిభ = అర్థిని, అని = ఎవరికి, గొవు = నవ్వు, లెకు
కొత్తకొత్తంకరింపగా, గాన = రానియొక్క, నెక్కుగము = ముఖమును, చొచి = కని,

ఈవు=నీవు, మాధ్వస్థ్యమునక=తత్త్వ భావమునందు, ఉన్న=ఉన్నయెడ, ఏము=
మేము, కొన్నిమాటలు=కొన్నియుక్తులను, నొడివెడము=వచించెదము, అని=చెప్పి,
తదనుష్ఠాపన=ఆచారముమొనరింప.

తా. పుష్కలస్థుల యా సభ్యులు కనించు మన్న కొన్ని మాటలు వినుట చేత
నే వారలయ్యిరి తెలిపి కొని నిగు నవ్వుతో గూడన వాడై రాని యొక్క ముఖ
మును జూచి నీవు మాధ్వస్థ్యమునక గన్న నేమి మేర కొన్ని మాటలు చెప్పెదమని
రాజానుమతి నొంద యుం తా.

సీ. అంగలోనూ మేటి కట్టు కుండై యారచునిన వన్ని మునుము క్షుణ్ణువనిం
గొడగె గొన్ని కన్ని సుఖములు వేగవలె తిన్నె యుడెడగె గబ్బి
ప్రక; మాటల నెన్న కొక్క క గొప్ప కెంత ప్రహేళిక ముద్రహించి
క్రంచుగా కేగనం గలగె కంఠిగె గోళి కేల యన్తే పలి వానికె నెవడి
మఱి క్రుతి స్మృతి సూత్రసమాధులు
నేక కంఠ్యము గల్గించి యార్క ముగ
గ మెటుంగ గ రాధాంబు నొక
కలగుగావించి దయ వాని విడిచి

టీక. అంగలో = అవాగ్ధాన, 2వ మేటికి = ఒక ప్రాసవానికి. అభిరు
ఖండై = ఎగురుగానున్నవాడై, ఆచరించినవన్ని మును=ఆతడు సెప్పినయుక్తులనన్ని
టిని, మున్నునువనించె=ముందుకువచ్చుచేసి, తొడగె=ఉపక్రమించి, అన్నిటికి =
అగ్రమునెప్పినయుక్తులకన్నిటికెరి, అన్ని సుఖములు = అన్ని కోరికలు, వేగవ
లెక=త్వరితము, ప్రహేళిక=పాండిత్యమునకన్నలిక్రిగాధోమతి - అను
సూత్రముచే మువలె గొడగె, కెన్నె=ఆనభ్యులు, కంఠిగె=గంఠమునందు
నట్లుగ, కేల=చెప్పించి, క్రంచుమాటలక=పార్శ్వములనున్నవాడు సెప్పునట్టి
యాయుక్తులు, పెన్నుకె=గణన చేయక, ఒక్కొక్కమాటనె=ఒక్కొక్కయుక్తిచేరినె,
గ్రహాంశముమద్రహించి = గ్రహాంశమునుసంపద్యముమద్రహించి, నిగ్రహ
స్థానమునకగె = గ్రహములకుచేరి, కంచుగా కేగనం = దొమ్మిగాఁబ్రాసంగింప

ఆముక్తిమాల్యదః, సవ్యాఖ్యానము. అ-3.

రాఁగా, కలఁగకఁజేయఁజూపడక, అందఱకఁజేయఁజూపడక, తీర్చి = సమాధానపఱచి, నిలిపి = ఉంచి, అమృతదలివానికనె = అమృతదలివిద్వాంసునకె, మగిడిఁజేరిగి, మఱిఁమఱియున, గ్రహి = వేదములు, స్తుతి = ధర్మశాస్త్రములు, నూత్ర = వ్యాస నూత్రములు, పీనియొక్క, సమాజమునకు = సమాహమునకు, వికకంఠ్యము = వికగ్రీవత, కల్పించు = చేసి, అత్త మతము = స్వమతము, జగ మెఱుంగఁగఁ = లోక మెఱుంగునట్లు, రాధాంతముగఁ = సిద్ధాంతముగా, ఒకర్చి = చేసి, విభజింఁగాపించి = బీడించి, నయకఁ = కరుణచేతను, వానికఁ = అతని, విడిచిపెట్టి.

తా. ఆవాసులలో నొక ప్రాధవాని కభిముఖుం డై యతఁడు నెప్పిన యుత్తముం దనునాదముఁ జేసి యుక్తమించి పిమ్మట నా యుత్తల కన్ని మాషణంబులును దాను త్వర పడక సభ్యులు మెచ్చు నటులఁ బల్కి యిటు ప్రక్కల నున్న వారు నెప్పు చున్న మాటల నెన్నక యొక్కొక యుక్తిచేత నిగ్రహస్థానము లొదవిన ననుగ్రహించి సభ్యులు దొన్నిగా వచ్చి ప్రసంగింపఁ దాఁ దొట్లు పడక యందఱు సమాధానపఱచి యుంచి యా మొదలి విద్వాంసున కే మరల వేద శాస్త్ర బ్రహ్మ నూత్రములకు నేక వాక్యతఁ గల్పించి చెప్పి పిమ్మట స్వ మతము సిద్ధాంత మని లోక మెఱుంగు నట్లుగఁ జేసి యొడించి దయ చేత వాని విడిచి యని తాత్ప.

క. నీ వే మంటివి రమ్మం । చావలి వానికిని జుగిడి యట్లనె గానిం

గావించి యొకఁ డొకఁడు రానా విప్రుఁడు వాద సరిణి నందఱఁ జెలిచెన్.

టీక. నీవేమంటివి = తొలుతఁదొమ్మిగఁ బ్రసంగింపవచ్చినవారలలోనొక్కనిం జూచియీవువల్కినకేమి, రమ్మంచు = రమ్మనియొడించి, ఆవలవానికిని = ఆవలనున్న మఱియొకనికిని, మగిడి = అభిముఖుండు, వానికఁ = ఆవానిని, అట్లనె = మొదలివానిని వలెనే, గావించి = చేసి, మఱియూనీ ప్రకాగముగఁ, ఒకఁడొకఁడు = ఒకనినెంటు నొకఁడుగా, రాకఁ = రాఁగాను, ఆవిప్రుఁడు = ఆవిష్ణుచిత్తుఁడు, వాదసరిణి = వాద ముఖమున, అందఱకఁ = వారుల నెల్లను, చెలిచెన్ = జయించెను.

తా. మఱియొకని తట్టు లిరిగి నీ వే మంటివి రమ్మని ప్రసంగించి యొడఁగొట్టి యావలి వాని కాను గై వానిని నోడఁ గొట్టి యీ రీతి నొక్కొకఁడుగఁరాగాఁ నా విప్రుఁడు ప్రసంగించి యందఱఁ బ్రసంగించు సమయమున నోడఁ గొట్టె నని తాత్పర్యము.

సీ. ఎగగన్గిరికిని దీజము ప్రధాన మన నీతఁత్యాది వీకు నొకట వాది

నొకరికిం జే నని ధర్మగ్రాంత్యాన్యదాహృతి స్ఫూర్తిక మాయా వివాది

అముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము: ఆది.

ఫలియించుఁ గ్రియయ నా ఫలమత యాత్మాది సర్వేశ్వర గొనని యభూర్వవాది
శాస్త్రయోనిత్వాది సరణి నీశ్వరుని దెచ్చెను ననుమానము నీయు వాచి

తే. గీ. నిత్యులం దెల్ల నిత్యుఁ డ స్మృత్యురూక్షి

క్షణిక సవకజ్ఞతేజ సౌగత వివాది

ననుపపత్తేనక యను మూర్ఖుఁ డగుచు

వాని నృపతీకుఁ డ్రవ్యము నుండు లెచె.

౮.

టీక. బగదుద్ధరికిని, $\frac{1}{2}$ = 2 గలయులయొక్క, ఉద్ధరిణి = ఉద్ధరిత, బీజము = కారణము, ప్రధానము = ప్రకృతి, అనక = ఇట్లు వివాదింపఁగ, వీశుక = విగతే శుండనఁగా నీశ్వరుండు 2 గల తొక్కలము గాచునట్టి, అజ్ఞవాదిక = సాంఖ్యుని, ఈక్ష త్యాదిమూర్ఖోక్తులచేతను, పోగిని = మిక్కిలియు, ఏను = నేను, ఈశుండు = ఈశ్వరుండు, అనక = అనఁగా, మాయావివాదిక = మాయకుఁగాఁగలయుండు జెప్పచున్నట్టి యద్వైత తిని, భోగమాత్రేత్యాది = భోగమాత్ర అనునది మొదలుగాఁగలనూత్రముయొక్క, ఉదాహృతి = ఉదాహరణముయొక్క, స్ఫూర్తిక = స్ఫురించుటచేతను, క్రియయు = అగ్ని హోమాదిసత్ప్రీతియయె, ఫలియించుక = ఫలములనిచ్చుక, నా = అనివాదింపఁగా, సవేశుఁగొనని = సవేశ్వరునిఁగొనియాడనట్టి, అభూర్వాదిక = మీమాంసకుని, ఫలమతయిత్వాది = ఫలమతయను మొదలగువానిచేతను, ఈశ్వరునిక = జగదీశుని, అను మానము = (క్షీత్యంకురాదికంసకర్తృకంకార్యత్వాద్భటవత్) అనునట్టియనమానమె, తెల్పడుక = ఈశ్వరసద్భావమందప్రమాణము, అక = అనియెడు, పీలువాదిక = పరమాణుకారణవాదిని, శాస్త్రయోనిత్వాది = శాస్త్రయోనిత్వాత్తనునది మొదలగు, సరణిక = దీతిచేతను, నిత్యులం దెల్లనిగర్వండు = నిత్యవస్తువులలోనిత్యుండిశ్వరుండు, అక = అను నట్టి, స్మృత్యురూక్షి, ప్రతి = వేదముయొక్క, ఉరు = గొప్పయైన, ఉక్షిక్ = వాక్యము చేత, క్షణిక సవకజ్ఞతేజ = క్షణికత్వసవకజ్ఞ త్వార్థశీశ్వరలక్షణంబులనియెడు, సౌగతవివాదిక = బొద్ధునిని, ని, సౌగతశూన్యవాదిని.యనియమరము. అనుపపత్తేర్పయను మాత్రము, ఆదియైనవానిక = మొదలగువానిచేత, నృపతీకుక = నిగ్రహసగ్రహ సమర్థుఁ డగురాజేయార్వండునట్టి, ప్రత్యక్ష వాదిక = ప్రత్యక్షమెసర్వమనివాదించువానిక, (అనఁగాఁ బూర్వకుండనుట), గతీక = సభయంగఁగ మముగ నందఱు నోడించెను.

తా. పరిచ్ఛిన్నమానం బగు నీ జగత్తునకుఁ బ్రకృతి గారణం బని వాదించునట్టి యజ్ఞవాదియునుసాంఖ్యుని ఈక్షత్యాది మూలములచేతను, నీ నీశ్వరుఁ డని వాదించుచున్న యద్వైతని భోగమాత్రేత్యాది మూత్రములచేతను, కమకబ్రహ్మవాది యగు మీమాంసకుని ఫలమతి ఇత్యాది మూత్రములచేతను, పీలుపాకవాదిని శాస్త్రయోనిత్వా

సూక్రిములచేతను, నిత్యత్వసహజజ్ఞత్వాను లీశ్వరలక్షణం బనియెడు జ్ఞానాని, నిత్యో
నిత్యానా మను క్రతచేత, నిగ్రహ సామర్థ్యము గలిగి కంటికి విషయం దై
యన్న రాజీశ్వరిం డను గట్టి ప్రత్యేక వాదని అనుపపత్తైనా యను సూత్రముచేత
ను, నిత్యైతగ్గున నా విఘ్నచిహ్నండు సభయందు వాసించిన వారల నెల్లె గ్రమంబుగ
నోడె గొట్టెనని తాత్పర్యము.

ఈ పద్య మందలి స్రుశులకు సూత్రములకు సగము స్పష్ట మగు నట్లు వివరింపఁబడి లేదని యూహింప వలయు.

కా. విద్యుద్విద్యుత్తులను దాతల డిట్ల సుఖ సం విద్యుత్తులను చూచుచు
చున్న పాతల సామ్రాజ్యపు గురి నేను నున్న నీరసమిచ్చి వైద్యు
ద్యుత్తులను దాని కన్య విద్యుత్తులను నివరి
వైద్యులను గానగా కలప మాటాడెప్పుమామందులక.

టీక వివర్ణకవిద్వాంసులచేసిన, సంస్కృతముననుసరింపఁబడు, ఆతఁడ=
 ఆవిష్టుచిత్తంతు, ఇట్లు=ఈరీతిగా, సుఖముగఁగన్ముఖమును, సరివి=జ్ఞానస్వరూప
 మునైన, ఆత్మ=పరబ్రహ్మయొక్క, బోధైకమందు = జ్ఞానమునకుముఖ్యసాధకం
 డైన, (తేనవిత్తిచ్చుచున్నవో అనినాము), వైపాయనసూత్ర=వాచనసూత్రి
 ములచేయు, సచ్చి=సర్వ=వేదములచేయు, ఈర్ష్య = సర్వేశ్వరుని, ముఖ = ము
 ను, నిరూపించివెల్పి, మేక=స్థితి, లోక = సర్వేశ్వరనిధి, విష్ణుత్వము=వాక్యపక
 ర్థమును. (విష్ణుర్వాస్తవ, దానికే = ఆవిష్టుత్వమునకు, అన్యధావిషయస్వరూపం
 డు, అన్యధావిషయ = ఇదిచేయరరకు, వ్యాపకసంబంధం=తేకుండుటయును, విశి
 స్టాన్యతయును, తేమగా = ప్రత్యక్షముగా, తెలుపక = తెలుపుటకు, ప్రమాణం
 బంధ = ప్రమాణముచేయు, మాత్రాంత = సుభాషించెను.

తా. విశ్వాంసులచే నశింపఁబడిన బతు చున్న గూఁ విఘ్నేచ్ఛింతుండు హింస
స్వరూపమును, సుఖింహూపమునైన నర బ్రహ్మమొక్క బోధను బ్రకటింపఁ జేయు నట్టి
బ్రహ్మ సూత్రములచేతను జేపముచేసిన శివ్వరుని మున్నగా నిరూపించి సో తము
జేసి గూఁపింబుటనా యాశ్చర్యరహిత వ్యాపకత్వమును ది. ౧౭ జేవలకు వ్యాప్త్య¹ నను
విశిష్టావ్యతిరేకమును బ్రమాణములచేఁ బ్రత్యక్ష మగు నట్లొక యెఱుఁపుటకు సంభో
షిం గ నని తా.

సీ. ఆ) నాగ ముని చాచు నెక్కడ ప్రాకారము మహాశంకులేశులేగు
నాగిని-లేడు నాగిని-లేడు నాగిని-లేడు నాగిని-లేడు నాగిని-లేడు

లే దగ్గి యట్లుండ శీల వేకాకతనన పప్పియ్యన నమమి నయ్యె
జినిద్దయయి సొచ్చి యని గాని యిటు శిల పెళు నంత రసస్య విష్ణు
నమ్మలొక యెడలి కాని యెడలెడ ముగళు
నశీలేయి ముప్పదృక్త్యకాశ
తాగు వినిగ్గున తక్కినలందు నొకటా
కామి కాగ్గెయే పొల్గు నెడ నోక

[illegible]

తా. స్పష్టానియందు శ్రీమన్నారాయణం హాకక గణ యందును జేసి లోకా
కీల విహంగమునకు యుక్తియు గామి న నేక గూఢములం బొందెద నని సంకల్పించి
జనవిద్వద్భాగ్యైకిం జైన ప్రసంచ మందఁ గాన బ్రవేశించి బహు రూపము
లాయె నని భాందాగ్రమును నుపనిషత్తు బోధించు చున్నదనియు ఇదియునుంగాక
యంగరూప్యై విద్యమంద గూర్చినియందున్న ఘోషకాఢక్షుండు గాగాయః.

జనుటకు నక్షిణీ యను ద్వివచనము ముఖ్యసాధకం బనియు బ్రహ్మ దుద్రేంద్రాదుల లో నెవ్వఁడు గా దనుటగా శ్రుతియే వైలక్షణ్యమును దెలుపు చున్న దనియును తాత్పర్యము.

మ. తుల లేకుండు స్వరూప రూప గుణ భూతు ల్లోఁచె నే తచ్చృతి

నల్లమై లో వెలిఁ దానె యున్మిఁ కెలిపె న్నారాయణం బారుణం

బుల సామాన్య విశేష రీతి నిఖిలంబు నృబ్ధ జాలంబు ని

ర్మల నారాయణ శబ్ద మందునె తుద స్వరూప్త మయ్యె స్ఫురితఁ. ౧౧.

టీక. తులలేకుండు = సమానములేనట్టి, స్వరూపం = నారాయణునియొక్క దివ్యస్వరూపమును, రూపం = దివ్యవిగ్రహమును, గుణ = అనంతకల్యాణగుణములును, భూతుల = దివ్యైశ్వర్యంబును, ఏతచ్చృతి = ఈవేదముచేత, లోఁచె = కొన వచ్చెను, చిలమై = తలుచుగా, లోవెలి = లోపలను బైటను, తానెయొక్క = ప్రేమన్నారాయణుండెయన్నవాడని, తెత్తీయోపనిషత్తునందు, నారాయణుని = నారాయణమును నైదవపన్నము, తెలిపె = తెలుపుచున్నది. శ్రుతి = వేదమందలి, ఆరుణంబుల = ఆరుణములందు, సామాన్యవిశేషరీతి = సామాన్యవిశేషన్యాయముచేతను, నిఖిలంబు = సకలమైన, శబ్దజాలంబు = శబ్దసమూహము, నిర్మలనారాయణశబ్దమందునె = నారాయణశబ్దములోపల నె, తుద = కడపట, పర్యవృత్తమయ్యె = పర్యవసన్నమాయెను.

తా. సౌదృశ్యము లే నట్టి శ్రీ హరియొక్క దివ్య స్వరూప దివ్య విగ్రహానంత కల్యాణ గుణ దివ్యైశ్వర్యములు నీ శ్రుతియందు స్పష్ట మౌచున్న వనియు నారాయణుండె సర్వాంతర్బహిర్యవక్తుఁడై తలుచుగా నున్న వాడని తెత్తీయోపనిషత్తునైన నారాయణ మను నైదవ పన్నము దెలుపు చున్న దనియు నారుణంబులందు సామాన్య విశేష న్యాయముచేత బ్రహ్మాండ్రాది సకల శబ్దములును దుదను నారాయణ శబ్దమందె పర్యవసన్నము లాయె ననియును తాత్పర్యము.

కం. వా దపహతపాప్తాది వ్యోదేవ యసంగం బరగు సూక్ష్మమిందం

బా దగు నారాయణ పద | మే దేవాంతరము లేమి కీ శ్రులం దీర్చె. ౧౨.

టీక. ఈశ్రుతి = ఈశాందోగ్యాదిశ్రుతులందు, అపహతపాప్తాదివ్యోదేవ యసంగం = శ్రుతి అపహతపాప్తాదివ్యోదేవవ్యోనారాయణుని, అనునటుల, పరగు = బుప్పుచున్న, సూక్ష్మమిందం = వేదవాక్యములమీదను, పాదగు = కుదురైయున్నట్టి నారాయణపదము, ఏదేవాంతరములేమికి = అంతకంటెవేరేమియును లేకుండుటను, హడు = వివాదమును, తీర్చె = పోగొట్టెను

తా. అపహతపాశ్చేత్యాది శుభివాక్యములమీద కుదునై యున్న యా నారాయణ పదమే శ్రీమన్నారాయణుని కంటెం బగులుగ నే ధైవమును లేదని నిస్సందేహ మగునటులు భ్రమాత్మక జ్ఞాన వ్యవధి వాదమును వీర్చి నని తాత్పర్యమః

ప. తొల్లిజానుదగ్గి భయంబుల బరిత్యక్త రాజ్యండ్లై శైరాగ్యంబున దివో దాసా త్మకం డగు ప్రత్యగ్భూతు డనాదకను నెఱుంగక యప నగ్గ లొంగు నిన్లు నా రాధించిన నతఁడు సన్నిహితుండై మా ముపాస్వ యనుటయు ముందు గెల్గఁగు నందుండి ను నఖండిత తపస్సునొక వామదేవుం డగు వామదేవుండు సుగోళహరి నునురూప కల్పవానహస్తుని శరీరవాచక బుబు శేరగ వర్ణంతంబు పోవుటం బేసి చిదచిచ్ఛరీరకం డగు నప్పరసూత్తుం గూర్చి యనుసంగించె నని లిఖి చేత నుండైన తా జగత్కారణంబు గామి బుబుధుండై విజ్ఞాన వృతుండగు నా వృద్ధశ్రేవుండొ దరను సలఘాన న్యాయంబున నుపదేశించె నని స్రుతి సూత్రము ఖంబుల నిగమాంత శాస్త్రు ఖక్తిక బాల వక్తాశీలంబుండొ నాత్మయు నవని యు సనల పవన గగన కాల మృత్యు ప్రభృ త్యఖిల చిదచిత్త ప్రపంచంబు లతని శరీరంబులనియగ్గె నిసంబంధ నట్లుగట నశేష చిరమచ్ఛరీరంబుల స్మారాయణ శరీ రంబులే కదా యని ముముక్షువున కప్పండరీకాత్ము దక్క నే వ్యక్తి యైన నుపా సింపవచ్చు నే విష్ణునకుం ద తత్కాల విగ్రహంబులగుటం బ్రహ్మ రుద్రాదుల వ్యాస భాను భాగ్య వాది భజనంబు వై శ్రీనివాసునకుం గాక యపవగ్గ కార త్ముల కయు క్తంబని స్మృతించెప్ప నదియును గాక యూర్వగునకుం బేకనునకు నిత్య పరంబంబు మాతా పితా భ్రాతా వాస శ్వరంబు సహృద్భతి స్మారాయణ యని సమస్తంబునకు బరాయణంబుగా నతనికెఱి పాదించు శ్రుత్యంతరంబు గల ద ట్టి పరమేశ్వరుం గనుటకుం దగిన యోగంబుం బెప్పద ఖండిత్యకేధ్వజ సం హదంబు వినుచుని యిట్లనియె.

౧౩౩

టీక. తొల్లి = పూర్వకాలమందు, జానుదగ్గి = భయంబున = పరశురామునినల నిభయముచేత, బరిత్యక్త రాజ్యండ్లై = రాజ్యములవ్యక్తిక బసవాఁ డై, పై రాజ్యంబునక = వైరాగ్యముచేత, దివో దాసాత్మకంబుండగు = దివో దాసానకంబునగా మారుడైన, ప్రత దకనుండు = ప్రతదకనుండనుమానము, అనానక = గ్రహారిక, ఎఱుంగక = తెలిసి కొనక, అపవగ్గ కాంక్ష = మోక్షచ్ఛ వేతను, ఎంగ్గ = పాకనాననుగ, అరాధించిన = ఉపాసన చేయగా, అపవ = అయింద్రుడు, సన్నిహితుండై = సన్నిహితులవారందఱై, మాముపాస్వ = సన్నీహి రాధించుము అనుటయు, (తొల్లిజానుదగ్గి నారాధించు చున్నవానితో నులంకరించు యోగంబునుగట) నీ సతీనియంతి న్నగ నుగు నా

రాయణుని నుపాసన సేయుమన్నట్లగుచు నీ ద్విం చె ననియెట్లనిన), మున్నుఁపూర్వపుం
 దు. గర్భమునందుండయు = ఉదరమునందుండియె, అఖండిత = భేదింఁడబడని, తపః
 తపంబు చేతను, తులిత = సరిసేయబడిన, వామదేవుండగు = రుద్రుఁడగుగలవాడైన
 ట్టి, వామదేవుండు = వామదేవుండగుఁడదారి, సూర్యోరం = సూర్యుఁడుసేను, మ
 నురహం = నేనుమనువు, కక్షీవాసహం = అగ్ని నేను, అని = అనుచు, శరీరవాచకశ
 బ్దంబు = శరీరవాచకంజైన యస్తవ్యబ్దంబు, శరీరపర్యంతంబు = శరీరముగల జీవపర్యం
 తంబు, పోవుటండైన = పోవుటచేతను, చిదబిచ్ఛదీరకుండగు, చిత్ = జీవుఁడు, అ
 చిత్ = శరీరము, శరీరకుండు = శరీరముగాఁగలవాడు, చిద్రూపా చిద్రూపదేహము
 గల వాడనఁగా సర్వశరీర కుండనుట. ఆగుణ = అగునట్టి, అప్పరమాత్మంగూర్చి =
 అపరమానుజేవునింకూచి, అనుసంధించెను = చింతించెను, అని = ఆట్లని, తెలిపి =
 ఎఱిగించి, చేతనుండెంతా = జీవుండైనతాను, జగత్కారణంబుగామి = ఆకాశా
 దిజగత్తునకు హేతువుగాకపోవుటను, విబుధులందెల్ల = దేవతలయందెల్లను, విజ్ఞాన
 వృద్ధుండగు = విశేషజ్ఞానముచేతఁ బెద్దయైన, నృద్ధుఁడవుండు = దేవేంద్రుఁడు, తత్ =
 అయ్యముయొక్క, అనుసంధాన ధ్యాయంబునక = చింతనయను న్యాయముచేతను,
 ఉపదేశించెను = ఆరాజున కుపదేశముజేసెను, అని = అనుకొని, ప్రతిసూ త్రములుంబు
 ల = వేదములచేతను వ్యాససూత్రములచేసెను, నిగమాంతశాస్త్రఫక్తిక = వేదాం
 తశాస్త్ర నాక్యరీతులచేతను, మిగుల = విశేషముగ, వక్కానికెఁబడుటక = వ్యాఖ్యాన
 ముసేయంబడుచున్నది, అగ్గయు = జీవాత్మయును, అవనియు = భూమియును, అన
 ల పవన గగన కాలమృత్యుప్రభృతి = అగ్నివాయువృత్త కాలమృత్యువులు మొదల
 గు, చిదచిత్ప్రేమలంబులు = చిరచిత్తలయొక్కవిస్తారము, అతని = అప్పరమాత్ముని
 యొక్క, శరీరంబునని = దేహములని, అందెనంబడు = అపేదమందెవనంబడును, అట్లు
 గుటక = ఆలాగుటచేత, అశేవ = సమస్తమైన, దివిపత్ = బ్రహ్మది దేవతలయొ
 క్క, శరీరంబులు = దేహములు, అన్నా రాయణుని శరీరంబులేకదాయని, ముముక్షువు
 నకు = మోక్షేచ్ఛగలవానికి, అన్యంబుదీకాక్షుంఁడకకక = ఆనారాయణుని వినగా, ఏ
 వ్యక్తియైనను = ఏశరీరమునైనను, ఉపాసంపవచ్చునె = ఉపాసనచేయఁదగునా, కష్టు
 నకు = సరమాత్తునకు, తత్తత్కాల విగ్రహంబులగుటక = సమయోచిత దేహము
 లొటచేసెను, బ్రహ్మ రుద్రాఽదిన వ్యాస భానుభాగవ వీరులు, ఆది = మొదలగువా
 రియొక్క భజనంబు = ఉపాసన, ప్రావగింకునకుంఁగాక = భూతార్థకామాపేష
 గలవారలకగాని, అపవగ్గకాంక్షలకు = ముముక్షువులకు, అయ్యుంబని = తగద
 ని, స్త్రుతి = భక్త్యాశాస్త్రము. చెప్పక = తెలుపుచున్నది, అదియునుంఁగాక, ఈశ్వరు
 నకుక, చేతనునకు = జీవునకును, నీత్యసంబంధంబు, మాతా = తల్లి, పితా = తండ్రు,

భాగ్యం = శోచుటయు, ఆవాసం = ఆగిచానము, శరణం = రక్షకుడు, (ని శరణం గృహగిక్రీడని యనురము), సుహృత్ = మిత్రుడు, గతి = ప్రాప్త్యము, నారాయణం = నారాయణుడే, ఆని = అట్లని, (లోలోననుటచే విసర్గస్థయను సూత్రముచేత విసర్గలోపము), సమస్తంబునకుం బరాయణంబుగాక = నిశ్చలమునకును బరమపదంబుగాక, అశక్ = ఆనారాయణుని, ప్రతిపాదించు = తెలుపుచుట్టి, శ్రీశృంగేతరంబుగలు = మతియొకప్రతిగలుగు, అట్టిశరమేశ్వరుంగనుటకు = తాదృశదేవునిందలిసికొనుటకు, తగినయోగంబునెప్పడ = అనుహంబునయోగమునునచుండెదను, ఖండిత్యలేభ్యజ సంవాదంబు, వినుమని = ఆశీర్వాదముని, యిట్లనియె = వక్ష్యమాణక్రమంబుగ బలికెను.

తా. పూర్వ కాలంబునక బరమరామనకు వెలచి వైరాగ్యము నొంది నట్టి దీనోదాసాత్మజుండైన ప్రత్యక్షుగ డను వాడు మోక్షార్థము గల వాడై జనార్దనుని గానక యింద్రు నారాధింప నతంబు ప్రత్యక్షమై నన్నుపాసన సేయుమనగా మదంతర్యామినుపాసన సేయు నున్నట్టి యథా మూర్తింపక బడియె నెట్లన్న ను మున్ను గృహమునం మండియుం నపంబునక పీఠేరునితోడ దల్యం దైన వామదేవుడను ముని సూర్యుడు నేను జుండ్రుండు నే నన్నియు నే నను శరీర వాచక శబ్దము శరీర పర్యంతము షోభుట చేత నుభయ శరీరకులైన పరమాత్ముంగూడ యనుసంధాన మొనర్చె నని తెలిపి జీవుడైన తా నుపాస్యం డను గానని జ్ఞానవృద్ధుల డగు నిండ్రుండు డడను సంధాన న్యాయంబున నుప దేశించె నని వేదవ్యాస మాత్ర వేదాంత శాస్త్రముల యందు వివరింపబడియె ననియు బ్రహ్మ శివుండు భూమి మొగులగు పంచ భూతములు కాని మృత్యు ప్రభృతి నిశ్చలం బగు చిదచిద్రూప విస్తారంబు లతని శరీరంబు లనియు వైరను శుద్ధులగు నారాయణ స్వరూపమును డక్క మతి యొక స్వరూపమును భజింపక గూడ డనియు బ్రహ్మను లను ధర్మార్థకామ కాంక్షలు పాసన సేతురు గాని సోమార్థక లుపాసన సేయ రని స్త్రుతులు దెలుపు చున్న ననియు జీవేశ్వరులకు నిత్య సంబంధం బనియు మాతా పితా భాగ్యతా వాస శరణం సుహృద్గతి నాకారాయణ యని నిశ్చలంబు నా నారాయణుం డని నెలు ధ నట్టికొన్ని కృతులున్న చనియు నట్టి పరమేశ్వరుం గనుటకు సాధగం దైన యోగంబు గలదు చెప్పెద ఖండిత్య లేభ్యజ సంవాదంబు విను మని యిట్లనియె నని తాత్పర్యము.

మ. జనకాభ్యాసంబు రాజ మొప్పు నిమి, సంశం బంబు భయభృష్టగి,
డను భూహని మితవృత్తాఖ్య, ననుభావ్యులం జగద్రక్షణా,

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-3.

వనచాతాక్షుఁ గృతఃపృథ్విఃఖ్యుఁ గనయెఁ, న్నారిదలు న్నమఁరుం,
ఘన నిజ్ఞానుఁ గ్రమంబునం గనిరి తత్ఖాండిక్యుఁ కేశిధ్వజుఁ.

టీక. జనకాఖ్యాఖిలరాజము, జనక = జనకుఁడను, అఖ్య = పేరుగల, అ
ఖిలరాజము = సమస్తరాజులుగల, నిమివంశంబు = నిమియను రాజయొక్కవంశము,
భిష్ప్వ = తనయను (అనఁగా నా నిమి వంశంబునంబు బుట్టిన రాజుల కెల్ల జనకులను
నామము గల దనుట), అంశ = ఆ నిమివంశమునకు, ధర్మధ్వజుండను = ధర్మధ్వజుం
డనునట్టి, ధూమాని = ధూమక, మితఃపృథ్విఃఖ్యు = మితఃపృథ్విఁడనుపేరుగల, వసథాధ్వ
జుఁ = అరసిమని, జగత్ = జగత్తుయొక్క, రక్షణ = పాలనయందు, వనచాతా
క్షుఁ = విష్ణువైసట్టి, కృతఃపృథ్విఃఖ్యుఁ = కృతఃపృథ్విఁడనువానిని, కనయెఁ, వారిష్ట
లు = నారపురుషు, క్రమంబున = వరుసగా, కమఁరుఁ = యాగాదికమఁ
శీలుఁడైనట్టి, ఖాండిక్యుఁ = ఖాండిక్యుఁడనువానిని, ఘనవిజ్ఞానుఁ, ఘన = అధిక
మగు, విజ్ఞానుఁ = జ్ఞానముగల (అనఁగా బ్రహ్మనిష్ఠుఁడనుట), కేశిధ్వజుఁ = కేశి
ధ్వజుఁడనువానిని, కనిరి.

తా. నిమి వంశమునంబు బుట్టిన రాజుల కెల్లను జనకులను నామము గల దని
యు, ఆ నిమి వంశోత్పన్నుఁడైనట్టి ధర్మధ్వజుండును రాజమితఃపృథ్విఁడును నట్టి
యుఁ గృతఃపృథ్విఁడును నట్టి యిద్దఱు బుత్రులుగాఁ బడసె ననియు వారిరువురును
గ్రమంబుగ ననఁగా మితఃపృథ్విఁడు ఖాండిక్యుడను వానిని కృతఃపృథ్విఁడు బ్రహ్మని
ష్ఠుల డగు కేశిధ్వజుఁడను వానిని గని రనియును తాత్పర్యము.

కం. వారిరువురు వచులోపల, పేరముగొని రాజ్య కాంక్ష * విడిగీసువులై,

హూరా హూరి బోరిరి, బారాసి దినంబు లవనిఁ ప్రజలు దలంక. ౧౪.

టీక. వారిరువురు = ఖాండిక్యకేశిధ్వజులు, తమలోపల, పేరముగొని = చైర
ముఁదెట్టికొని, రాజ్యకాంక్ష = రాజ్యాపేక్షచేతను, విడిగీసువులై = జయేచ్ఛఁగ
లివారలై, హూరాహూరి = ఎడతెగక, బారాసిదినంబులు = పండ్రిందుది వస
ములు, అరసిప్రజలు = ధూమియఁ దలిప్రజలు, తలంక = భయపడఁగా, పోరిరి =
జగడమాడిరి, (బారాసి దినములనఁగా నేడుదినములని కొందఱుండురు).

తా. పిచ్చుట నా ఖాండిక్యకేశిధ్వజు లిరువురును దమలో విరోధపడి రాజ్యా
పేష వేత నొకని నొకఁడు జయుప నిష్కలవారై ధూమి యందున్న ప్రజలు భ
యంపడు నటుల. పండ్రిందు దినములు ధూమమగు యుద్ధ మొనర్చిరని తా.

చ. పుషలవేఁగ నిచ్చలును దోలు వీర్చి యతలము నాతఁడ,

స్వైలుపడి వచ్చి యిశ్శ * మోహవేగ మేపెఁ గాఁగ ఓఁగుచుం,

దలపడుచుం బెసంగగఁగఁ గృశ్యజ సంగను నైని కావళి,

మానసాళికిం జేద స్మరికా॥ నాశి-మిత్యున నుపనం తనా॥

ॐ.

టీక. ఆతఁడు = ఆ భాషావిద్యుంధును, ఆతఁడు = ఆ కేవలజ్ఞుఁడును, ని
జ్ఞులును = నిత్యమును, పుటలవేరగ = తెల్లవారఁగ, పాఠశాలదీర్చి = బాఠశాలదీర్చి
కొని, వెలువడి = రఁమునకు వెల్లివచ్చి, ఇతఁడు తిప్పణిక = ఇతఁడు తీసెదన్ది, ఏదిరిగాఁగ =
ఎల్లగాఁగను, వీరగుచుకొ = విక్రమించుచును, తలపఁడుచుకొ = తగలు పడుచును,
పెనంగఁగకొ = పోరఁగా, కృతశ్లఘనందను = కేవలశానియొక్క, నైనిక = సేనా
పతులయొక్క, ఆపళి = సమాహనుయొక్క, హాళిగింకొ = రాయిడికి, ఆర్తకొ =
ఆపదచేత, మితధ్వజనందనుండు = భాషావిద్యుంధు, అనికొ = యుద్ధమందు, చెడన్వి
రిగెకొ = పారిపోయెను.

తా. ప్రతి దినన మంతును బెల్ల వారంగానే యుత్సవతీ నది నెల్లం జేసేకొని పాంజలు దీప్తుకాని జగదము సేయంగా కేకవ్వని సేవావతుల నాటికి నెలవంబాలక వెలుచిచెడ విజిగి భూంధిస్యండు యుద్ధమంసుం బరుండెనని తాత్పర్యము.

కం. చేడవిరిగి యడవిఁ బడి యెడ, నెడఁ గట్టుటఁ తునఁ గోవు, విడిలోఁ గడకం,
దప్పుకుఁబూడిసింపి యాకుల, గుడిసల వసియింపె మంత్రిగఁగుభట, యుతుఁడె.

టీక. చెడనిది = పారిపోయి, అడవిబడి = అరణ్యముఁ బ్రవేశించి, ఎడనె
డక = అర్కదక్కడను, గట్టులతుడలక = కొండలమీఁదను, తోవులిడి = తోవరము
లునిచి, లోక = లోపలను, కడకుక = తుడవెళ్లన, తడుకుఁబొడికించి = కంపపా
తింప, ఆకులగుడిసెలక = పక్షికాలలయందు, మంత్రి = ప్రభానుతతోడను, గురు
గురుప్రతతోడను, భట = భంట్లతోడను, యుతుడై = కూడినవాడై, వసీయించె =
ఉండును.

తా. పరుసిడి యహ్యము సొచ్చి యక్కడక్కడ నున్న కొండల కొనలయందు గోవరా లుంచి లోపలఁ జట్టును గంప నాటించి పక్షాశాలలయందు నా ఖాండికీర్ణుండ ములపై పురోహిత భట సహితులై వాసము నేయు చుండెనని తా.

నా. ఆ కేంద్రానికి ఉత్త నా స్వప్నని రాజ్యం కల్గి జేరవలం,

బాకాంఘోపక గెల్తు వృత్తుఁ నవిద్య న్నుట కుండం చుదం,

జా కుండ న్వలె నంచ యోగ నిరతిం బ్రాహ్మశ్రేయం దైవభూ,

నికము ల్పరిమింతు చుచొకటికే, దీగించి తా నున్నచోకే. ౧౭.

భీకర. అంతః = విద్యుత్, ఆకేంద్రబాహు, ఆన్యత్రా రాజ్యం శాస్త్రం = భూతి
 క్షుని గాజ్యం హతయును, సేత = గాగ, ఫలం బాకాంశి పత = యాగాదిశవక్

భ 10/10/10 గోరగ, మృత్యువు = సుఖారూపమృత్యువును, అల్ప = జయించును, అనిత్య = అజ్ఞానముచేత, పుట్టుకుండ = మరలజన్మపడుకుండ, తుద = కడపట, చాకుండస్వ = చావకుండవలెనుచును, యోగినిరతి = యోగాసక్తిచేతను, జ్ఞానాశ్రయించె = జ్ఞానమునాశ్రయించినవాడై, మఖ = గ్రతువులయొక్క, అనీకం బు = సమూహమును, రవియుంచుచు = ఒకరించుచు, అంతు = ఆగ్రతువులయందు, ఒకటికి = ఒకజన్మమునకు, దీక్షించి = దీక్షగైకొని, తా = తాను, ఉన్న చోట = ఉండగా.

తా. పిమ్మట నా భావశిష్యుని రాజ్య మంతయుఁ దన స్వాధీన మై యుండఁ గఁగము సుఖముల నపేక్షింపక మృత్యువును గెలువ వలెననియు నజ్ఞానముచేత మరల బుట్టుక కడపటఁ జూపు లేకుండవలెననియు నపేక్షించి యోగ సీతచేతను జ్ఞానము నాశ్రయించి యనంత్యాయములగు గ్రతువులం జేయుచు నం దొక గ్రతువునకు దీక్ష వహించి యున్న సమయమున నని తాత్పర్యము.

చ. పులు మఖశాలికాకటః సూముల మేయుచు నేటి వెంటఁ దె,

ల్లమెను నీతిముం దరసి యాయ్య పతాకన ఘనుఁ ధను బా,

కెలవుల నాగు వాగుభుజిగిం గసి గోద్రని యంగి లార్చుచు,

స్థగిత ఘంట మ్రోయు నుత్తుకంఁ బిమ్మగు పల్లె దాకి యుద్ధం. ౧౮.

టీక. ఘనుఁధేనువు = యోగి ధేనువు, మఖశాలికా కటః సూముల = యజ్ఞశాలా సమీపభూములయందు, పులు = రసపురు, మేయుచు, నితివెంట = నది వెంబడి, పల్లమెను = మిగులదట్టమైన, తరసి = పొదరింటిని, (సూ = సన్మత్యాభ్యాసము) యని అర్థము. పతాకన = కవి శేషమున కమ్మపరమైవప్పడు సకారాగముము గాఁగా నలమెనునీతివని యామెను, తరసి = ఆరుకొని, యాయ్య = యమసుఖంధియైన, పతాకన = భ్రష్టపటమునఁగా, ఆపెలవులనాడు = ఆపాశ్వామునందుఁ గదలుచున్న, వాల సజి = పాముచరిత్రోకను, కని = చూచి, గోద్రనియంగి లార్చుచు = గోద్రనిమిడుకుచును, స్థగిత = మెడనున్న, ఘటః ప్రాయ = గంటభ్రమియించుచుండఁ, ఉత్తుక = పరువెత్తఁగా, పిడుగుంబలె = అతనివలె, తాకి = స్పృశించి, ఉద్ధం = వడిచేతను.

తా. యోగి ధేనువు యజ్ఞశాలాసమీప ప్రదేశములందుఁ గనపు మేయుచు నేటివెంట దట్టముగు పొదరింటి నానుకొని యమసుఖమైన భ్రష్టపటము నలమెను నా పాశ్వామునందుఁ గదలుచున్నపాము నంటి పులి తోకను జూచి గోద్రనియంగి లార్చుచు మెడనున్న ఘటము పొరియనటుల బయటికినను వదలక పిడుగు వలె వెంబడించి తాకి వడిచేత నని తాత్పర్యము.

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౩.

ఉ. గొప్ప సమీక్షం బయి మొగింపడవ ప్పరు పడి ముల్లదల,
 ద్రొబ్బుచు గొమ్మెగల్గెల దితో బడించెను బొబ్బరింతగా,
 ద్భుచ్చి విసంజ గాగించి తెల్లూదిని నాపల దుర్బల గూడగా,
 బెబ్బరి గొంతు క్రోల, ది తెలిస మామెడ ద్రోగ దాడుచుకా. (౧౫)

టీక. గొప్ప = సంగ్రహము, సమీక్షించుచు - శరణగలతోడ గూడిన, మొగింపడవ = ముఖమున గొప్పించుటగా, తమపడి ముల్లదల = చెట్లనున్నచోట కులురాలనుట్లుగ, ద్రొబ్బుచు = శ్రోయించును, కామెగల్గె = పనికి కాలపు మేళుచులయొక్క, రొంతో = భవితోను, ప్రసంగము = సమాసమగునట్టి, బొబ్బరింత = బొప్పలయొక్క, గొప్ప = గొప్ప, ఉచ్చి = ఉన్నప్పుడు, గొంతు = గొంతు, ఓడ తెరుగకుండునట్లుగాను, చెల్లూదిని = కణముల బ్రపేసించి, వల్లన = గొల్ల, ఉచ్చి = చూచుచు, చూడగా = పడగా, బెబ్బరి = చెట్లనలి, గొంతుక్రోల = గొంతుక్రోల, కలిచి, పెల్లున = తెరిచియుంచుచేత, మామెడ = మామెడతోను, తెల్ల = పసునట్లుగా, దాడుచు = లుపుచుచును.

తా. శరణగలతోడ గూడిన దుగ్గంపు ముఖమునకు గొట్టించుట చేట్ల చుండున్న చూకలు చాలుటలు నూకుచును మేళువనంతటి రొంతిత నొదియున్న తొప్పవలి గొలియుగ్గి స్పృతి దప్పనట్లుగ జన్మించిన బసులకాపరి యైన గొల్లవాడు నేల పడగా శబ్దప్రతి భేదిత మడ గొట్టిక మాటు పెడ తోడ బడు నటుల దాడుచు నని తాత్పర్యము.

ఆ. పే. తనువు గొమ్ము గొరికి గొంతుకుడ మొప్పుచున్న,
 బప్పు డెసంగి దోక, సప్పలించి,
 శోభితంబు గ్రోలుచున నేర్పుమై ఘమె,
 గిలిని గపితి సీబు, నవనరమున. ౨౦.

టీక. ఆవ్యాఖ్యము, కొమ్మె = ఆగ్రోవుయొక్క, గొంతు = గొరికిలను, కొంతుకుడ = తాకకుండు, తనువు = దేహము, ముల్లదల = మగించుచు, చుప్పడెసంగి = ఉన్నచుండు, తోక = పలుమును, నేర్పుమై = తాటిచి, శోభితంబు = రత్నము, గ్రోలుచు = చూచుచు, నేర్పుమై = నేర్పుతోను, ఘమె = గంభీరము, గిలిని = గొంతును, గపితి = కొండగిరి, నవనరమున = శుభ్రమునయను.

తా. ఆ చుట్ట చూగొమ్మెగల్గెల గొమ్మెలు దాడుకుండ దాని శరీరము మరచి ఆ తోకను చూచుచు రోమాము సేసే అని సామెల్లమున గొంతుగిలి, దాడుచున్న సమయము లని తాత్పర్యము.

ఆముక్తమాల్యద - సహ్యాభ్యాసము: ఆ-3.

చ. పొలమచులందుఁ గూఠ లిడఁ భూసురు లన్నది వార్చి వార్చి మ్రోఁ;
 కుల తుద తెక్కి చప్పటలు గొట్టి యదల్పఁగ సాహిణీలు మా,
 వులఁ బఱపంగ వైచి నెలపు ల్దేసఁ నాకుచు బోయె వృక్షచంద్రుఁ,
 డలికయి తూలుచు ఘటఘటధ్వనిఁ సారె వలంగి చూచుచున్. ౨౧.

టీక. ఆము = అక్కడను; పొలమరులు = పొలముఁదిరుగువారు; గూఠలి
 డఁ = గూఠలుపెట్టగా; భూసురులు = బ్రాహ్మణులు, అన్నదిన్ = అనదయందు,
 వార్చివార్చి = సంధ్యవార్చి, మ్రోఁకులతుదతెక్కి = కొనమ్రోకులతెక్కి, చప్పటలు
 గొట్టి = చప్పట్లగొట్టి, అదల్పఁగన్ = అదలింపఁగా, సాహిణీలు = రాతులు, మా
 వులఁబఱపంగన్ = గుఱ్ఱములనెక్కితఱమఁగా, వైచి = ఆధేనువునువెడిచి, నెలపు
 లునాకుచు, వేళన్ = గొట్టున, వృక్షచంద్రులికయి = చెట్లుమెండుగ నుండుచోటి
 కి, తూలుచున్ = తూఁగుచుచు, ఘటఘటధ్వనిన్ = ఘటఘటధ్వనిచేత, సారె =
 మాటిహాటికి, మంగిచూచుచున్ = మరలిచూచుచును.

తా. ఆ ప్రాంతములందు బొలముఁ దిరుగు వారలుసూచి కూతలిడఁగా
 విని బ్రాహ్మణు లానదియందు సంధ్యవార్చి చెట్లపైస్కి చప్పట్లు గొట్టి యద
 లింపఁచుండ నంతలో రాతులు గుఱ్ఱముల నెక్కివచ్చి తఱమఁగా నా పెద్దప్రతి
 నెలపుల నాకుచు శీఘ్రముగ మిగులఁ జెట్లు గలిగియున్న చోటికి ఘటఘటధ్వ
 నిఁ జేయుచుఁ బలములు నెనుకఁ దిరిగి చూచుచు వెళ్లెనని తాత్పర్యము.

కం. చుటుచుటుకున నెత్తురు వెలి,
 కలుకుచు రొద నేయ నటితి యొడపిన యార్పు,
 ల్పఱవ మిడి గ్రుడ్డు వడఁకఁగఁ,
 గొఱ ప్రాణము తోడఁ దన్ని కొను నమ్మొదవున్.

టీక. చుటుచుటుకున్, నెత్తురు = రక్తము, వెలికి = వెలఁజికి, ఉటుకుచున్
 వియలువడలుచు, రొదనేయన్ = చప్పుడునేయఁగా, అతియొడపిన = మెడగం
 డివలినె, ఉప్పులు పలార్ = పెడఁగార్, మిడిగ్రుడ్డు = మిట్టగ్రుడ్డు, వడఁకఁ
 గన్ = పఱచుచుండగా, గొఱప్రాణముతోడన్ = కొనఁగనుతోడన్, తన్నికొని
 తన్నుకొనుచున్న, అమ్మొదవున్ = ఆగోవును.

తా. సుగమము.

సీ. విన్న వింతులయఁ బుట్టిపలఁ బ్రాయశ్చిత్త మడిగె రా జడిగిన నడుగు మనిరి,
 నారుకనేరువుఁ దా రెటుంగి క పోయి యతఁడును పునకుని నడుగు మనిరి,
 సతఁడు దాను నెటుంగి నగపల్కి న్నన వినుమా బుట్టిపలఁ పిండు నా కనేరు,

పేనునెటుంగ లేమింకనొక్కయేమెకా * చిలమటి మెచ్చాడు నెటుంగడెవ్వఁ,
డేనిసప్తాంగములు నీకు నిచ్చిచెల్లు * వట్టిపె న్నాగిలిప్పలు వట్టితిరుగు,
నట్టిఖాండిక్కు డొక్కండ యరయ నెటిగ * నేనెటుంగు వేడుమరి కజఁమేనియనె.

టీక విన్నవించుటయు = ధనువుకథను రాజనకుఁ దెలిపినను, రాజు, ఋష్టి
జులక = ఋష్టిజులను, ప్రాయశ్చిత్తమడిగేక, అడిగినక = అడుగంగ, వారు.
తారెటుంగకపోయి = తామెటుంగరుగాన, కనేరువుక = కనేరువను ఋషిని, అ
డుగుచునిది, అతఁడును = ఆకనేరువును, శునకునిక = శునకమహమ్మని, అడుగును
నియెక, అతఁడు = ఆశునకుండు, తానక = తానును, ఎటుంగక = ఎటుంగను,
అనిపత్తి = అట్లనిచెప్పి, నృప = పీఠాబా, వినుము = ఆలకింపుము, ఆఋష్టిజుల
పిండును = ఋష్టికృమూహమును, ఆకనేరువును, ఏనుక = నేనును, ఎటుంగ లేము =
ఎటుంగజాలము, ఇంకనొక్క యేమెకాదు = ఒకమేము మాత్రమె యెటుంగనివార
ముకాము, ఇలక = భూమియందు, ఎచ్చాడును = ఎట్టివాఁడును, ఎటుంగఁడు = తె
లిసికొనడు, ఎవ్వడేని = ఎవ్వడైన, నీకు, సప్తాంగములు = స్వామ్యమాత్య సహృ
త్తోక రాష్ట్రబలదుగ్గము లనియెడి సప్తాంగములను, ఇచ్చి = ఒసంగి, కెల్లవ
ట్టి = వృక్షములంబట్టి, పెన్నాల తిప్పలువట్టి = పేదతాతి గుట్టులంబట్టి, తిరుగుక =
సంచరించుచున్నవాడో, అట్టిఖాండిక్కుండ, ఒక్కండ = ఒకఁడుమాత్రమే, అర
యక = విచారింపగా, ఎటిగెనేని = ఎటింగి యుండనేని, ఎటుంగక = ఎటింగియుం
డును, అది = అడుగుట, కజఁమేని = కతఁవ్యమాయెనా, వేడుము = అడుగుము,
అనిన = అనఁగా.

తా. ఆ భువనధేనువు యొక్క వృతాంతము రాజనకు విన్నవించ నతఁడు
ఋష్టిజులను ప్రాయశ్చిత్త మడుగంగ దమకుఁ దెలియదు గాన కనేరువను
ఋషి నడుగుచుని వాని నడుగంగ నాకనేరువు శునకుని నడుగుచునియె నాశున
కు నడుగంగ నతడు నాకుఁ దెలియదని పత్తి రాజు ఋష్టిజులకును కనేరువు
నకును నాకునుదెలియదు గదా భూమియం దెవ్వరికిని దెలియదు తెలిసియున్న యె
డనెవ్వఁడు సప్తాంగముల నీకిచ్చియడవి పాతై చెల్లు గుట్టలు వట్టి తిరుగుచున్నవాఁ
డో యశ్చి ఖాండిక్కునికె దెలిసి యుండనచ్చును గాన నా ప్రాయశ్చిత్త మడుగుట
యవశ్యకముగిం గత్తెవ్వఁడయె నేని యతిని నగరి వలయు నని చెప్పెననుట.

చ. సరపతి పత్తి నూని వర, నారిపు నెచ్చొత్తి వేడ బోయనం,
ధనహతుఁ జేసి నేని సవనంపు * ఫలం బొడ గూడుం గాక మ,
త్సరగిలి దెచ్చి నేని మఖ్యత్ర * మతంత్రముం గాక పూణఁదనా
నరు దయంగు * దీప్తితమ * యేగెడు నందు రథాధిపండుఁడై

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము: ఆ-3.

టీక. నరపతి = రాజు, పరికే = ఆసనకునితో ననియెను, మానవర = మునిశ్రేష్ఠుడౌ, నారిపుక = నాశేత్రువును, నిష్క్రమి = ప్రాయశ్చిత్తమును, వేడఁబోయినక = అడుగఁబోయిననీ, ధరక = నేలపై, హతుఁజేసెనేని = చంపెనా, సవనఫలంబు = యజ్ఞఫలంబు, ఒడగుడు = సిద్ధించును, కాక = అట్లుకాక, అమత్సరగత = మత్సరపుచూగ్గము విడిచి, చెప్పెనేని = ప్రాయశ్చిత్తము వచించినయెడ, మఖతంత్రము = యజ్ఞకృత్యము, అతంత్రముగాక = క్రమముతప్పక, పూజామా = నెఱపేరును, ఇరుదెఱఁగుక = రెండువిధములు, మవీశ్వతమే = నాకుఁగోరఁబడినవే, ఏగెదనంచు = పొయ్యెదనని, రథాధిరూఢుడై = అరదము నెక్కినవాడై.

తా. ఆ కేశిధ్వజుండును రాజు కునకునితో నోయి మునిశ్రేష్ఠుడౌ నాయొక్క శేత్రువును ప్రాయశ్చిత్త మడుగఁ బోయిన సమయంబున నేలపై జంపె నేని యజ్ఞచుభ్యంబున శరీరము విడుచుటచేత యజ్ఞఫలము చేకూరునులేక మాత్సర్యము వదలి ప్రాయశ్చిత్తము నెప్పెనేని యజ్ఞానుస్థానము పరిసమాప్తి నొందును గాన నీరెండు విధంబులు నా మనోరథంబు లగుటచేతఁబొయ్యెద నని చెప్పి రథము నెక్కినని తాత్పర్యము.

కం. హరిణాజి నోత్తరీయండు,
నిరాయుధుండు నగుచు నతని నెల వగు నడవిం,
జొర గొట్టికాండ్రు డెక్కిముం,
బరికించి యెఱింగి కలయఁ బడి కూత లిడక.

టీక. హరిణాజన = జిడచమఁము, ఉత్తరీయండు = సైన్యస్థముగాఁగల వాఁడును, నిరాయుధుండును = ఆయుధము లేనివాఁడును, అగుచుక = బి, అతనినెలవగు = ఆఖండిక్కునికి స్థానమైన, అడవిక = అరణ్యమును, చొరక = ప్రవేశింపఁగాక, గొట్టికాండ్రు = అచ్చటనున్న వేగువాండ్రు, డెక్కిముంబరికించి = డెక్కిమునుటాచి, ఎఱింగి = కేశిధ్వజుండని తెలిసి, కలయఁబడి = కూడి, కూతలిడక = కూతలుపెట్టగా.

తా. జిడచమఁము నుత్తరీయంబుగ ధరియించి నిరాయుధుండై యు ఖండిక్కునకు నివాసస్థానమగు నడవిక జొచ్చి పోఁగా నచ్చటనుండు వేగు వాండ్రు డెక్కిముం జూచి గొజని యూహించి కలసి కూతలు నేయ సాగిన తాత్పర్యము.

ఆ.పె. వలున బెదర నృపతి గలగళ ప్రజ వగ,

లాక్షు బనిచి కనమఁ లగు నిలువ,

నేలు వేల మేర్చి నిలుమఁగిఁ బనిచితాం,

బడుకు పెండ వలుక వొడమ వెడిలి.

టీక. వలుసపెదరణ్ = వలసవచ్చియున్న జనముభయపడఁగా, నృపతి = ఖండిక్యుండు, కలంగక = చలించక, ప్రజనగలు = బసలుబింతలు, ఆర్పణ్ = మాన్పుటకు, పనిది = కొందఱుంబి, కనమలందు నిలువణ్ = గండ్లుగాచుటకు, విలునుందిక = విలుకాండ్రను, వేటువేటయేర్చి = ఏర్పరచి, పని = పునీ, తాణ్ = తాను, ఆలర = కోపము, పొడమక = అంకురింపఁగా, తిడుతుపెండము = తెట్టువాకిటితలుపు, పెడలి = పెళ్లివచ్చి.

తా. వలుస వచ్చియున్న ప్రజలు పెదరంగ నాఖండిక్యుండు, చలించక ప్రజల గోడు మాన్పుటకుఁ గొందర నియమించి గండ్లు గాచుటకు విలుకాండ్ర వేర్చివీది పునీ తాను గోపయుక్తుండై తడికపెండము పెడలి వచ్చెనని తాత్పర్యము.

కం. వచ్చు రిపుఁ జూపులనె చుఱఁ,

బుచ్చుచు సిరిఁ గొనుట మగుడఁ బొడముట రుష ము,

చ్చిచ్చునను పెచ్చమరి వి,

మృచ్చలచాపజ్యం దూపుఁ దొడుగుచుఁ బలికె.

౨౭.

టీక. వచ్చు = తనదిశకువచ్చెడి, రిపుణ్ = శత్రుఁడైనకేళిధ్వజుని, చూపులనె = చూపులచేతనే, చుఱఁబుచ్చుచు = దహించుచు, సిరిఁగొనుట = రాజ్యముఁ దీసికొనుట, మగుడఁబొడముట = మరలవచ్చుట, రుష = రోషము గలుగుటయనునీ, ముచ్చుచ్చునను = మాడగ్గులచేతను, పెచ్చమరి = వేడిగలిగి, విస్మయ = మెఱుపువలెను, చల = కదలుచున్నట్టి, చాపజ్యం = కంటియల్లెయందు, చూపుఁదొడుగుచు = బాణముదొడుగుచును, పలికె = వచించెను.

తా. తన దిక్కునకు వచ్చుచున్న కేళిధ్వజుని ఖండిక్యుండు చూపులచేత నే దహించుచు రాజ్యముఁ దీసికొనుటయు మరల వచ్చుటయు రోషము గలుగుటయు నీ మాండు విధంబు లైన యస్మి చేతఁ వేడిమిని బొంది మెఱుపు వలెఁ జపలమై నట్టి కంటి యల్లెయందు బాణముఁ దొడుగుచును బలికె నని తాత్పర్యము.

మ. ధన ధాన్య ద్విర దాశ్వ గోధనః సమేతం బెల్ల సామ్రాజ్యముం,

గొనియుం జాలక తాటకేయి పలఁ భుక్కుటాకృతిం జిగతో,

లున నాచ్చున్నండ నై ప్రశాంతుఁ గలి మాలోఁ బొచ్చి ప్రాణులులుం,

గొన నేటించి తె దుమఁటి గెడపెద హ్రారంపు భల్లుబునా.

టీక. ధనము, ధాన్యము, ద్విరద = ఏనుంగులు, ఆశ్వములు, గోధన = గోవులనెడి ద్రవ్యములతో, సమేతంబు = కూడిన, ఎల్ల సామ్రాజ్యముం = గొనియుం = సామ్రాజ్యచంద్రయం గెడిగియును, చాళి = త, పినొందక, తాటకేయి = తాట

కాపుత్రుడైన, పలభుక్ = మౌనసభకుండైన మారీచునియొక్క, కూటాకృతిక్ = కపటాకారముతో, ని. “చూచూశ్చల యంత్రేషుకై తవాన్యతాశీషు, ఆయోఘు వేతైల శృంగే సీరాంగహుటమస్త్రీయా” మని యమరము, శింకతోలునక్ = కృష్ణాజినము చేత, ఆచ్ఛన్నుడవై = కప్పబడినవాడవై, ప్రశాంతుగతిక్ = శాంతునిం బతి, మాలోక్ = మాలోపలను, చూశ్చ = ప్రవేశించి, పాణింబులుంగొనను = పాణిమునుగు దీసికొనుటకు, ఏతేచితే = వచ్చితివా, దుమతీ = ఓరిదుర్బుద్ధి, క్రూరం పుభల్లంబునక్ = గోరమైనయమ్ముచేతను, కెడపెదక్ = పడవేసెదను.

తా. భనధాన్యాది సకల సామ్రాజ్య సమృద్ధింబగు రాజ్యముం దైకొనియు ను దృష్టి లేక మాయావేషము భరియించిన మారీచునిం బతి శింకతోలుం గప్పకొని వచ్చి మాలోక్ జొచ్చి మదియ ప్రాణంబు లహరింప వచ్చితివా దుర్బుద్ధి నిన్ను బెడిదపు బాణమునఁ బడ వేసెద నని ఖండిత్యుండు వచించెనని తా.

మహాస్రగధ. అనినం జేయెత్తి యోహూయలుగకవినుకానాతతాయి స్ప్రమాదంబు, బున వైకల్యంబు యాగంబునకుం బాడమ వే ఘాసురశ్రేణి వేడ, నిను నావేదించి పంపె స్తృప యత డెటుంగు నిష్క్రమి స్వేడుపో పా, ముని కోప మ్మై సరోపమృన విషపు మ్మెల్లైన మే లింకనన్వక్. ౨౯.

టీక. అనినక్ = ఇట్లునఁగా, కేశిధ్వజండు, చేయెత్తి = హస్తముఁ బైకెత్తి, ఓహూ, అలుగక = కోపింపక, వినుము = ఆకర్ణింపుము, అతతాయిక్ = వధోద్యతుడను, (వధాహుకం డనియం జెప్పవచ్చును), కాక్ = కాను, స్లో. “అగ్నిదోగ రదశ్చైవశస్త్ర పాణిభక్నాపహః! తేత్రదారా పహతా రాషడేతేహ్య తతాయినిః. ఆతతాయి సమాయాంతం హన్యాదేనా విచారయన్” అనిమన్నుస్మృతి, ప్రమాదంబునక్ = మార్దవ్యముచేత, యాగంబునకు = యజ్ఞమునకు, వైకల్యంబు = వికలత్వము, పోడమక్ = పుట్టఁగా, ఏక్ = నేను, ఘాసురశ్రేణి = విప్రసంఘమును, వేడక్ = ప్రాయశ్చిత్తమనుగఁగా, స్తృప = రాబా, అతడు = ఖండిత్యుఁడ, ఎటుంగుక్ = తెలిసినవాఁడు, నిష్క్రమిక్ = ప్రాయశ్చిత్తమును, వేడుము = అడుగుము, పోపా ముని, నినుక్ = నిన్ను, ఆవేదించి = నిరూపించి, పంపెక్ = పైసముసేసెను, కోప స్తుయినను = రోషమునుగాని, లేక, రోషమృయినను = బాణమునయినను. ని. “పశ్చిరోప ఇషుద్వయో” యని యమరము. విషపుము, ఎల్లైనక్ = ఏవిధంబైనను, ఇంకక్ = ఇంకమీదను, మేలు = క్షేమము, అన్నక్ = అన్యఁగా.

తా. ఖండిత్యుండు చుపెద ననఁగా విని కేశిధ్వజండు చేయెత్తి యోహూ కోపింపకుము మఱి “హన్యాదేనా విచారయన్” అను మను వచన ప్రకారము విచా

శింషకయె వధించుటకు నేనాతతాయని గాను బుద్ధి మాంద్యము వలన జన్మమునకు వైకల్యమొదవక గవి ప్రసంగమును ప్రాయశ్చిత్తము వేడ నందులకు నోయి రాజా యాఖాండిక్యుం దక్క. వెవ్వనికిం దలెయదు గాన నతని పేడము పొన్నని విన్నాచే దించి పనిచిరి గానవట్టుతిని రోషమునువదలి ప్రాయశ్చిత్తము సెప్పినను శేకబాణ మును విడిచి చనించినను నికముందే విధం దైనను క్షేమంబే యని యితె నని తా. వ. ఆతండు తరుమండంబు సొచ్చి మంత్రి పురోహితప్రభృతి సుహృద్భావంబులకుం ద ద్వృత్తాంతంబుం జెప్ప మంతనంబునకుం జొచ్చిన మంత్రి లిట్లనిరి. ౩౦.

టీక. ఆతండు = ఆఖాండిక్యుడు, తరుమండంబుసొచ్చి = చెట్లగుంపులోప లికిఁబోయి, మంత్రి పురోహిత ప్రభృతి సుహృద్భావంబులకుం = ప్రధాను పురోహితు లు మొదలగు సాప్రజనంబులకును, తద్వృత్తాంతంబు సెప్పి = అనేకధ్వజుని యొక్క వృత్తినింజెప్పి, మంతనంబునకుం = అలోచించుటకు, చొచ్చినక = ప్రవేశింపఁగా, మంత్రిలు = ప్రధానులు, ఇట్లనిరి.

తా. సుగమము.

కం. పాలు గల వాండ్రు మన కొక,

బాలి యిడక తానె తారక సానకు వచ్చె,

స్వేద యిదె లెమ్మ నృప కృప,

బాలు న్గారకు మేషి చంపకు ప్రజలక.

౩౧.

టీక. పాలుగలవాండ్రు = దాయాదుడయినవాండ్రు, మనకొక బాలియ డక = మనకొక వృధపెట్టకయ్యె, తానె, తారసానకు వచ్చె = తలపడుట కేతెంచెను, (“వికృతాకృచ్చిలోపోమా దీక్షాఘాతాత్ ఆదిమస్యభ పేత్ర”నుసూత్రముచేత ము లోపమును బూర్వపక్షా దీక్షాంబునుంగలిగె), వేలయిదె = సమయమిదె, నృప = రాజా, కృపచాలును = దయచేసిచాలును, ప్రజలను = మీప్రజలను, కారాకుమేషి = ముదికూరదనిపించి, చంపకుము = వధింపకుము, లెమ్మ.

తా. మంత్రిలు దాయాదులదైన వాండ్రు మన కొకశ్రమ నియ్యక తానె తారసమునకువచ్చె గాన నిదె సమయము రాజా శత్రువు విషయమయి మీదయచా లును మీసేవకులగు ప్రజలను ముదికూర దనిపించి చంపకుము శిష్టుముగ యుద్ధము నకు లెమ్మని తని తాత్పర్యము.

ఉ. అంటలు గట్టి చేలకును నాండ్రును బిడ్డలు గూరఁగోయఁబోయి,

గంటకము ల్పడ్డగ్రముల గాండఁగ దూసిన నొప్పిఁ గూయిడ,

స్థంటికి నిద్రగాన కొడుగంట బడి వేగెద మిందు నొక్కచా,

కంటయ కాదు నీవు వడు నట్టి యవ్వన వదంప శక్యమే.

టీక. ఆంధ్రుని = భార్యలును, (“నిత్యం దారాచేత్స స్వాల్లోర్లు యోరురా చత్రస్త్ర” అను సూత్రము చేతనాంధ్రు), విడ్డలు, అంటలుగట్టి = గంపులుగట్టుకొని, చేరుకు = చెలికలకు, కూరంగోయబోక, కంటకముల్ = ముండ్లు, పదాగ్రము ల్ = కాళ్ళకొనలయందు, కాండంగ = నాటంగా, మాసిప్పిక్ = నిడదీసిననొప్పి చేతను, కూయిడక్ = కూతలుపెట్టంగిక్, కంటికినిద్రగానక = కంటికినిద్రయెటుంగక, ఒడుగుబడి = ఒడిగి, వేంగెదము = వేగుచున్నారము, ఒక్కమాకంటయ కాదు = మాకుమాత్రమనుటకాదు, ఇందు = ఇక్కడ, నీవువడు నట్టియవస్థ = నీవు పడుకొన్నము, వచింపశక్యమే = చెప్పదరమా.

తా. ఆంధ్రు విడ్డలును చెలికలయందు కూరలు గోయం బోవు తటించ గా శ్ల ముండ్లు నాటిసందీయంగానే నొప్పిచేత గూతం విడం గంటికి నిద్ర వొట్టక యిచ్చట నొదిగికొని వేగు చున్నార మిట్టి శ్రమ మాకు మాత్ర మే కాదు నీవు పడు నట్టి యవస్థ చేప్పదరము గా కున్నదని పలికి రని లాత్పర్యము.

తే. స్వామ్యమాత్య సుహృత్ తోశ జనపద బల,
దుగ్ధములు స్వామి గలిగినట్లొయితుల గలవు,
అంగి సుఖియైన నంగంబు లటకు మను పె,
చాల సుఖు లొట మనకు నృప్తులు గాదె.

33.

టీక, స్వామి = ప్రభుత్వము, అమాత్య = మంత్రిలు, సుహృత్ = ఆప్తులు, తోశ = భండారము, జనపద = దేశము, బల = చతురంగ బలము, దుగ్ధములు = తోటలు, ఇవి, స్వామి = ప్రభువు, కలిగినట్లొయి = కలిగినట్లయినట్లేని, తొలుతంగలవు = అమాత్యులుమందేకలరు, అంగి = శరీరి, సుఖియైన = సుఖముగలవాడయినట్లేని, అంగంబులు = కరచరణాదులు, అటకుమనుపె = అంతకుముందటనే, చాలసుఖులొట = మిగుల సుఖముగలవొట, మనకుదృష్టముగాదే = మనకుదృష్టాంతముగాదా.

తా. స్వామ్యమాత్యాది సప్తాంగములు రాజు గలిగె నేని యటకు మున్నె యమాత్యులుం గలరు శరీరి సుఖియైన యెడం గరచరణాద్యవయవములు మున్నె సుఖంబులం బడసి యందుట మనకు దృష్టాంతముగ నుండలేదా యని నుడివరనితా, కం. అతని పని దీర్చ రాజ్య, ద్విత్వయము నినుం చేరునెట్టి వెఱపున నైనక,
పీతిప్రుల కరి జయము ధనో, న్నతియుం బ్ర. నితి రక్షణము భర్తంబుల్.

టీక. అతనిపనిదీర్చక = ఆకేళిధ్వజానిం కంఠితిథి, రాజ్యద్విత్వయము మీయుభయంబ రాజ్యములు, నెనుక = నిన్ను, చేరుక = పొందును, ఎట్టివెఱపుననైనక = ఏయ పాయము చేతనైనను, అరిజయము = శత్రుసంహారము, ధనోన్నతియు =

భనమాజి-చటయు, ప్రజానీతిరక్షణము = ప్రజలయొక్క నీతిచెల్లించుటయు, ఇని, యీతిపులకు = రాజులకు, ధర్మబుల్ = ధర్మములు.

తా. ఆ కేశిధ్వజుని వధియించితి వేసి మీ యరువుర రాజ్యములు నిన్ను జేరును ఎట్టి నేర్పుచేత గాని శత్రుసంహారము నేగుటయు భన మాజి-చటయుం బ్రజలును నీతిప్రకారముగఁ బాలించుటయు నివి తుత్రియ ధర్మము లని తాత్పర్యము.

కం. అన్యాయంబున నున్నా,

మమ్యుండగు ప్రభు శివుని మడియించి,

మహాన్యకృత్తి కగు నెప్పుని,

సన్యాయంబుగఁ బ్రజాఁగఁ గల రమింపఁ.

3౫-

టీక. దుస్సహమన్యుండగు=సహించరాని యాగ్రహముగలవాడైన, ప్రబలశివుని = బలవంతుడైన శత్రువును, అన్యాయంబున = అనీతిచేతను, మడియించిన = మడియించుటవలని, ధర్మహాన్యకృత్తికి = ధర్మహాతిరస్కారమునకు, ప్రబాళి = ప్రజలసంఘమును, సన్యాయంబుగ = న్యాయముగ నుగా, సంరక్షింపఁ = పరిపాలింపఁగా, నెప్పుని = అదెప్రాయశ్చిత్తము, అగు.

తా. మిగుల రోష యుక్తుడైన శత్రువునన్యాయముగ వధియించిన పక్షమున ధర్మ హాతిరస్కారమగును నందులకు న్యాయముగా దయతోఁ బ్రజాపాలన మొనరించిన యెడ ననియె ప్రాయశ్చిత్త మగుఁ గాన నిరాయుధుఁడైనచ్చిన పగ వానిం బింపిన యెడఁ బ్రాయశ్చిత్త మొనరింప వచ్చునని చెప్పి రని తా.

కం. తన రాష్ట్రము చేడ వచ్చిన,

ననిమిష పతి విఫ్రుడనకఁ యంచార్ముఁ డ్రశీ,

షునిం మనుషుఁ డె విడుపుము దయ,

నిను నమ్మిన ప్రజలు నవయఁ నీ దయ యేలా.

టీక. తనరాష్ట్రము = తనరాజ్యము, చేడవచ్చిన = హానికొందరాగా, అనిమిషపతి = దేవేంద్రుండు, విఫ్రుడనక = బ్రాహ్మణుడనక, అంచార్ము = గురువైనట్టి, డ్రశీ = విశ్వరూపుని, మనుషుఁడె = వధిపండా, దయ = శత్రునిమించి, పను, విడుపుము = వదలుము, నినునమ్మిన ప్రజలు, నవయ = స్వపడఁగా, నదయ = సేవ, ఏలా = ఏటికి.

తా. కేవలండు తన రాజ్యమునకఁ గోనరించుచున్న యంచార్ముండగు విశ్వరూపుని బ్రాహ్మణుడని వచారి పఠయె వధింపలేదు శత్రునిమించును

న్న కృప విడుపుము నిన్ను సమ్మియిండు ప్రజలు కష్టపడుచుండగా నీ దయ వల్ల నేమి ప్రయోజనం బనిపలికి రని తా.

కం. శిష్టు నిను నింత జేసిన, దుష్టాత్తుని చిలుకు మార్చి, దురితము పిదప, స్వప్టులుగ భూవల్లభ, యిష్టాపూతములు నేసే యెసగంగరాదె. 32.

టీక. శిష్టు = శిష్టుడవైనట్టి, నిను = నిన్ను, ఇంతజేసిన, దుష్టాత్తుని = దురాత్ముని, చిలుకుమార్చి = చంపి, పిదప = పిమ్మటను, దురితము = పాపము, స్వప్టులుగ = నశించునటుల, భూవల్లభ = రాజు, ఇష్టాపూతములు నేసే = క్రతువులు వాటికూపాది నిమూనము నేసే (ని. "అధక్రతుకమేష్టం పూతాంభాతాది కమః" యని యమరము) ఎసగంగరాదె = జప్పరాదె.

తా. పూజ్యుడైన నిన్ను వృధాపెట్టిన దుష్టుండగు శత్రునిం జంకి పిదప కాపములు పోవుటకు గాఁ గ్రతువులు వాటి కూపాది ధమములు నేయఁ గూడదా యని వచించి రనుట.

తే.గీ. ఇంక రెణ్ణాళ్లు సూచి నీ వంక దెగవ,
గలుగ కుండిన బ్రజ యాళ్లు దలచి పోవ,
మాని వగుట యె యెండ విహీన సుంధి,
సతని గను టొండ గా కొండు మతము గలదె. 33.

టీక. ఇంక = ఇంకను, రెణ్ణాళ్లు సూచి = రెండుదినములు సూచి, నీవంక = నీయందు, తెగువ = తెంపు, కలుగ కుండిన = లేకయుండినను, ప్రజలు = జనులు, డొడ్లుదలచిపోవ = తమతమ యాళ్లు స్మరించిపోయినయెడ, మానివగుటయె = మునివగుటకాని, విహీన సుంధి = హిసమగు సుంధిచేత, అతనిగనుటొండ = ఆకేళి భృజుని జేరుటగాని, ఈరెండువిధములు దక్క, ఓండుమతము = గౌరవమైన మఱి యొకమాగము, కలదె = కలదా, లేదనుట.

తా. ఇంక మీద రెండు దినములు సూచి జనులు నీయందు దెగువ పుట్టుకుండ నేని వారి వారి యాళ్లు తలంచుకొని వెల్లెదరు. పిదప ముని వృత్తి నాశ్రయింపవలె, లేక యతనితో హిస సుంధియైనను జేయ నలయు. ఈరెండు విధములు దక్క గౌరవమైన మఱి యొక మాగము లేదని రని తాత్పర్యము.

కం. జనవర తపమునకుం జొ, చ్చినర గన్నులు మూసికొంటి నెల వింతియకా,
క నిధిధ్యాసకు బ్రహ్మం శెనయునె పరిభవము శల్భం మెదలో మెఱుగు. 34.

టీక. జనవర = రాజు, తపమునకు = తపస్సునకు, చొచ్చిన = ప్రవేశించినను, గన్నులు మూసికొంటి = కన్నులు మూసి కొనుటయె, నెలవెంతియకా =

ఇహ ప్రయోజనముగాని, నిధిభ్యాసకు = న్యాసమునకు, ప్రక్షింబు = పరబ్రహ్మము,
ఏనయస = స నిద్రాదునా, పరనవస్తేభ్యము = తిరస్కరింపఁబడియుండును, ఎక
లోక = స్వయముని, ఏత్యుక్తి = 'మేలుముచుండఁగా'.

తా. ఓ రాజా తమ బాసర్చుట చేతెందినను గన్నులు మూసకొనుట ప్ర
యోజనముగాని తిరస్కార మగుచు పోయియుండును. మేలుముచుండఁగా
బ్రహ్మను సుఖాన మనుకూరింప దని తాత్పర్యము.

కం. అవమతిఁ విశ్వస్మై లగు భగవతే

ధవుల పెదకి పిల్లిపిల్ల తరము పునిని గా,

గ్గవుండు మునియయ్యె మఱి

భవము వలదు శాంతి నైఁ బగ దెగ కనునే.

కం.

టీక. అవమతిఁ = అవమానముచేత, విశ్వస్మైలగ = తండ్రినిఁ జంపినట్టి, భూ
ధవుల = రాజులను, పెదకి, పిల్లిపిల్లతరము, తునిమి = చంపి, భాగవత్సం = పరమ
రాముఁడు, మునియయ్యె = జడదారియయ్యెను, మఱి = మఱియును, ప్రభుత్వము =
ప్రభుత్వము, వలదు = అక్కరలేదు, శాంతి నైఁ = ఉపశాంతి నైనను, పగ దెగ = ప
గదీర్చికొనక, అగునె = సిద్ధిచునా, సిద్ధిపడనుట.

తా. పరమరాముం డవమానము చేతఁ దన తండ్రినిఁ జంపిన రాజులను పె
దకి పిల్లిపిల్లతరము చంపి పిచ్చుట నూని యయ్యెను కాన నటుం బలెఁ బ్రభుత్వము
వలదు శాంతి నైనను పగఁ దీర్చకయే సిద్ధిపడని వచ్చి రని తాత్పర్యము.

గీ. పగయు, వగయును లేక యే పాటి గన్న,

నలరు సామాన్య సంసారి యగుట మేలు,

మదిఁ దగిలి నేని శాంతిచే మమవఁ దగదు,

రాజ్య భూమికఁ దచ్చి న రాజనకును.

కం.

టీక. పగయు = ద్వేషము, వగయును = విచారమును, లేక, ఏపాటిగన్న =
ఏమాత్రము గలిగినను, అయి = సంతసించునట్టి, సామాన్య సంసారి యగుట మేలు
పరిపాటి సంసారి యగుటయే మేలు, రాజ్య = ప్రభుత్వమనెడి, భూమిక = కేషము
ను, తచ్చి = ఉచియింపఁగా, రాజనకును = సూవాలునకును, మది = బుద్ధిని, తగిలి
నేని = ప్రత్యక్షత తిరస్కారమంటినట్టాగునా, శాంతిచే = శమముచేత, మమవఁదగ
దు = మమకారము.

తా. ఓసనితో ద్వేషమును నిండుమును లేక యేపాటి కలిగినను సంతసించు
నట్టి పరిపాటి సంసారి యగుట యుచుము. రాజులను సూచికును ఉచియింపఁ

రాజనకు శత్రుకృత తిరస్కారము మదిం దగిలెనేని శాంతపిత్తుడై మటుచుట తగదని తాత్పర్యము.

కం. పులి మల డిగి యూళ్ళకు న,

క్షుల రుజ రా జనము మాచు * కోఁ బనిచి గవి,

స్నేలకొన సురియలుగొని చని,

పోలియునా యూరఁ గుంఠిరేగి పొడుచునా చెపుమా. రతి.

టీక. పులి= వ్యాఘ్రము, ఈనినపుడు, అక్షులరుజ= కన్నులకలఁకచేతను, మలడిగి= పర్వతముడిగి, డోళ్ళకు= గ్రామములకు, రా= రాఁగా, జనము= ప్రజ, మాన్సుకోనిచి= దయచే మాన్సుకొననిచ్చి, గవి= గుహాయందు, నెలకొనక= స్వస్థమైయున్న దానిమీఁద, సురియలుగొని= ఆయుధములుబట్టి, చని= పోయి, పోలియునా= దానిచేతఁజచ్చునో, లేక, డోరక= కన్నుల నొప్పితో వచ్చినప్పుడు గ్రామమందున్నవారందఱు, కుంఠిరేగి= గుంపులయి కూతలుపెట్టుచు, రేఁగి= పొడుచునా, చెపుమా= వచింపుమా.

తా. పులి యూనినప్పుడఁ గన్నుల కలఁకతోఁ గొండఁ దిగి గ్రామములకు రాఁగా నందఱు పోగై కూత లిడుచు వచ్చి యపాయము నొందిన పులినిఁ జంపుదురో, లేక, వాని నేత్రవ్యాధిని దయచేసి మాన్సుకొన నిచ్చి దానికి నెలవగు గవి యందు స్వస్థముగా నుండు తఱి జన మాయుధములం బట్టి పోయి యా పులిచేతఁ జచ్చునో వచుపు మని మంత్రులొడివి రని తాత్పర్యము.

కం. ఈ వేళ బలియిం నతనిం, బో విడిచితి పొమ్ము వాడు * పోయిన రాజ్యం,

జే విధిఁ గ్రమ్ములు నా వెర, పివెర వని వ్రేలు మడచి యేర్పడఁ జెప్తుమా. రతి

టీక. ఈవేళక= ఈసమయమున, బలియనతనిక= బలవంతుడగు నా కేళి భవజని, పోవిడిచిపొమ్ము= పోవునట్లుగ విడిచిపెట్టితివి పో, వాడుపోయినక, రాజ్యము= సామ్రాజ్యము, ఏవిధిఁగ్రమ్మరు= ఏప్రకారము మరలవచ్చును, ఆవెరవు= సామ్రాజ్యమువచ్చేడి యాయుపాయము, ఈవెరచని= ఈయుపాయమని, వ్రేలుమడచి= అంగశయనవంచి, ఏర్పడక= తెలియనటుల, చెపుమా= వచింపుమా.

తా. ఈ సమయమందు మిగల బలవంతుడగు కేళిభవజని విడిచి పెట్టితివి పో వాడు పోయిన పిమ్మట సామ్రాజ్య మే విధంబున మరల వచ్చునో యాయుపాయం చిది యని వ్రేలు మడచి చెప్పు మని రని తాత్పర్యము.

లే, గీ. అలసతఁ బరున్న మనుజుండు * గలియంగంబు,

ద్వాపరం జెన్నఁ గూర్చున్న * వాడు లేత.

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-3.

యమగిడుండుఁడూయి మఱి కృతఁ యుగ ముటన్న,
నముచివ మనోక్తి ఋగ్భాగస్సృజితఁ నవనవే.

టీక. అలసతకా = అయాసపడుటచేతను, పరున్న మనుజుండు = పుచ్చినగరుండు, కలియగంబు = కలియగము వంటివాఁడు, కూర్చున్నవాఁడు, ఎన్నకా = విచారంపఁగా, ద్వాపరంబు = ద్వాపరమువంటివాఁడు, ఉత్తమంబు = లేచినవాఁడు, శ్రేతః = శ్రేతారముగమువంటివాఁడు, మఱి = మఱియును, యాయి = సంపదించువాఁడు, కృతయుగము = కృతయుగమువంటివాఁడు, అటన్న = అట్లనునట్టి, సముచితమనోక్తి = ఇందుగ్గిరి వాక్యమును, ఋగ్భాగస్సృజితః = ఋగ్వేదముఁడని భాష్యమునందు, వినవే = వినవఁడవుకావా. (అనఁగా నిరుద్యోగుఁడుగా నన్నవాఁడు పరమ నికృష్టుఁడనట.)

కం. ఛిద్రప్రహరి రాష్ట్రో, పద్రవ పరిహరి యాప్తః భాషణ రుచితే,
లోద్రిక్తుడస్య కేళా, నుద్రిక్తుడ నల్ప కాలః మర్ది భరించుకా. ౪౫.

టీక. ఛిద్రప్రహరి, ఛిద్ర = తన రాజ్యమందుఁ బుట్టిన దోషంబులను, ప్రహరి = పోఁగొట్టువాఁడును, రాష్ట్రోపద్రవపరిహరి = రాజ్యమునకు శత్రువులవలన యపద్రవమును పోఁగొట్టువాఁడును, ఆప్తః = ఇష్టులయినవారియొక్క, భాషణ = వాక్యములయందు, రుచి = ప్రీతిగలవాఁడును, కేళా = శత్రువును వధింపఁదగిన సమయము దొరికినప్పుడు, ఉద్రిక్తుఁడు = త్వరపడినవాఁడు, అన్యనేళకా = సమయము కానియప్పుడు, అనుద్రిక్తుఁడు = త్వరపడక యుండువాఁడును, అనల్పకాలము = బహుకాలము, ఉర్వికా = భూమిని, భరించుకా = వహించును.

తా. తన రాజ్యమునఁ బుట్టిన దోషములను పెంటనె పోఁగొట్టుచుఁ దనరాజ్యమునకు శత్రువుల వలని యుపద్రవము లంటకుండఁ జేయుచు శత్రుభుజనావసరము సిద్ధించినపుడాపుల ప్రీతి వాక్యముల విని ప్రయత్న పడుచును నాసమయముల యందుఁ ద్వరపడక నిష్క్రమించుచు నితైతింగునఁ బ్రవతించు రాజు బహుకాలము పుడమిఁ బాలించు నని తాత్పర్యము.

వ. శే లె వ్యనుటయుఁ బ్రధానులకు భూనాగుఁ డిట్లనియె.

టీక. సుగమము.

తా. స్పష్టము.

కం. మీ నొడివిన యది కార్యం,

బౌ నిప్పుని సేయ రాజ్యః మంతయు మనకు,

న్వానికెఁ బర లోకము జిత,

మౌ నొక్కటి యందు వాసుఁ లితయంగ వలయుకా.

ఆముక్తమాల్యద - సన్యాఖ్యానము. ఆ-3.

టీక. మీనాడివిసయది = మీరన్న వాక్యము, కాగ్యంబౌ = కథాన్యమవన, ఇప్పనిసేయ = ఈకార్యము సేయఁగా, రాజ్యమునాయు = ఎల్లరాజ్యము, మనక = వానిక = ఆకేశిష్టమనకు, పరలోకము = స్వర్గము, జీతహా = గెలుచుబడినదౌను. (అనఁగాఁ గలుగుననుట). ఒక్కటి = ఒక్క సారిగా, ఇంక = ఈరెంటియును, వాసులు = ఎక్కువతక్కువలు, అరయఁగవలయు = విచారింపవలయును.

తా. మీరన్నది చేయఁ దగినవి యాను ఈ లాగునఁ బెయఁగా మనకు నెల్లరాజ్యమును వానికె బరలోకమును సిద్ధించుచున్నది యయిన నొకసారిగా నీరెంటియొక్క తారతమ్యము విచారింప వలయు నని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

కం. పరలోక సుఖము శాశ్వత, మరయ మహి రాజ్య సౌఖ్య వల్పనేహః,

పరిభోగ్యం వింశతి, దురితియు గావించి తొలఁగుచునె, పరమునక = ౪౮.

టీక. పరలోక సుఖము = పరలోకానందము, అరయ = విచారింపఁగా, శాశ్వతము = నిత్యము, మహిరాజ్యసౌఖ్యము = భూపాలనమువలన సుఖము, అల్పనేహః పరిభోగ్యము = స్వల్పకాల మనుభవించదగినది. (ని. కాలోదిష్టోష్య నేహః ప్రియని యమరము), ఇంచుకై = ఈయ్యసుఖమునకై, దురితియు = పాపము, కావించి = పరమునక = పరలోకసుఖమునకు, తొలఁగుచునె = నూరమగుచునా.

తా. విచారింపఁగా బరలోకానందము నిత్యము రాజ్యానంద మనిత్యము గాన నల్పకాలానుభవయోగ్యం బైన రాజ్యమునకై పాప మొనర్చి పరలోకమునకు దూరీభూతుఁడనుగా నొల్లనని యనియెననుట.

కం. బద్ధాంజలిపుట దీను, స్త్రీధృత దన మటుంగు సౌరంగఁగూల్చుట గడుకీ,

దుద్ధతి పరలోకాజ్ఞాన, బుద్ధికి నను కన్యవాక్యములు దలంప రొకో. ౪౯.

టీక. బద్ధాంజలిపుటు = ముకుళితహస్తంబునట్టి, దీను = వైద్యమొంపినవానిని, తనమటుంగుసౌరంగ = తన్న శరణుజొచ్చినభుట, స్త్రీధృత = కోపయుక్తఁడై, ఉద్ధతి = గర్వముచేత, కూల్చుట = వధియించుట, పరలోకాజ్ఞాన బుద్ధికై = పరలోకమునంపాదించే ననుమనంబుగలవానికి, కడుకీడు = మిక్కిలి పాపము, అను = అనునట్టి, కన్యవాక్యములు = కన్యవహ్ని వాక్యములు, తలంపరొకో = విచారింపరాకొ.

తా. బద్ధాంజలియొద్ద దీనత్వము వహించి శరణుజొచ్చిన వానికె బరలోక బుద్ధిగల పుగుఱుఁడు కోప యుక్తఁడై గర్వముచేత వధియించేనేని యతనికి మహాపాతకం బని కన్యవహ్ని సెప్పినవాక్యములు విచారింపరు కాబోలు నని తా.

ఆ, వె. అనుచు వెడలి వచ్చి యా రాజు నడిగిత,

ధర్మ వైచికి వధక్రమము,

దేశీయతన గుర్తింపు వదిలినాం మే,

మౌళిక ద్రవ్య సాంగముగి నో: ౧౧.

xc.

టీక. అనుచు - అర్జునుడు, వేదాదిగ్భు = వేదాదుల బాధలువేర్చినట్లు, ఆ
 లాభ - ఆశీర్వాదము, అపి - వేదాది, కను - గ్రహించి, క్రమంబు = యజ్ఞ శాస్త్రమున
 కు ప్రకాశము, (ఇది త్రహగోపానాదుల యనియవనం) అని - అతని, తన
 సమ్యక్ = సరియైనప్రాయశ్చి కను, కలం = స్వరూపు, అతండు - అత
 కిందట, మనుచు = మరలకొద్దు, క్రమంబు = యజ్ఞమున, సాగింపు = సం
 పూణముగను, బిచ్చ = దేవు.

తా. భగవతియ్య-దేవుడు ప్రసాదో, లోకం వివిధస్థితులలో నున్న వారలను ఒక్కటి వచ్చి కలెక్టర్లుగా నున్న యానకు పక్షప్రకారము అనిన ప్రాయశ్చిత్తము విచారింపి చెప్పఁగా నా కలెక్టర్లు మరల యానకు మళ్ళీ ద్రుతును సాంగో పొంగముగ నొనర్చె నని తా.

అ, బె. ఆవధ్యధాపు $\frac{1}{2}$ త్రమాంగం $\frac{1}{2}$ ముద్ద్య,

దస్య గణముఁ బూజింపఁ దలపఁ పిదప,

సూత్ర మగధ వంది! వైతాళిక్ ప్రభుః

త్యక్తి-శాసన కమిషన్, మొదల.

 $\chi^2_{(7)}$

టీక. అచ్యుత = అచ్యుతమనునది చింతితమైనది, అచ్యుత = చ
క్రమముగాఁ దడఁచబడిన, ఉత్సాహముగఁ జే = విమలగలవాఁడ, ఋత్వి = ఋత్విజుల
యొక్కయు, సకన్య = సమ్యక్ముక్తియు, గణము = సమమును, పూర్ణ =
దక్షిణాంతపూర్ణమే, తాపి = తృప్తిపొంది, విజయ = విజయమును, సూత్ర = మగ
ధ, వంది, వైతాళి ప్రభృతి = వీరలు మొదలును, అగ్ని-హోత్రీక = యాచకగమూ
హమువలన, అభివ్రాహణము = కోరఁబడినవస్తువున, దిగ్గరి = దిగ్గరి.

తా. కేశ్యజంతు యోగము ముగియఁగా నవ్యభిసేవానంద బ్రహ్మశిష్యుల
కుల బూజనీయును సకటపాదులు పరీక్షించినట్లు తాత్పర్యము వినబడిందిచి సూత
మాగదధాది యాచక సహజగుణముల గర్భము రమ్యమై స్థైర్యవిశిష్టనితా.

లే, గీ. మఱియుఁ గోరిన వాని, యక్కఱబడి యున్న,

యందును పరి పూరితముగా కోయ్యునది దలంచి,

యకట గురువ పీఠ యోగంగ నయితినంచ,

మృగుహ జలిరక్త నత్రద్రుః సంభ్రమ పడంగా.

టీక. మఱియున్ = ఇదియునుంగాక, కోరినవారి యుక్తతలుబీర్చియును = కోరినవారి కోర్కెలన్నియు నిచ్చియును, మనఃపూర్తిచాలక = మనస్సునకుండనివిధి రక, పియ్యనక = మెల్లగా, తలచి = తలచుకొని, అకట, గురుదక్షిణయొసంగ నైతిని = గురుదక్షిణయొసంగనైతిని, అంచుక, మగుడక = మరలను, చని = పోయి, అతఁడు = ఆఖాండిక్యుఁడు, శంక = ఆనుమానముచేతను, సంభ్రమపడంగా = తొట్రుపడంగా.

తా. మఱియు నాకేళిధ్వజుండు గోరిన వారి మనోరథముల నెల్ల బూరించి యును చున స్త్రీతేక యూలోదించి గురుదక్షిణ యియ్యనయితిని మెల్ల గల దలంచికొని యా ఖాండిక్యుఁడున్న నెలవుఁ గూర్చి వెళ్ళి యాఖాండిక్యుఁడు తొట్రుపడంగా నని తా.

క. వారిచి నీకు నెయ్యది, కోరిక యేతెంచినాడఁ గురు దక్షిణ యీ,

ధూరమణ వేండు మనుటయు, నారాజన్యుండు మఱియుఁ నాపుల తోడక.

టీక. వారిచి = నీకుశంకవలవదని తొట్రుపాటుమాన్చి, గురుదక్షిణయీ = గురుదక్షిణయిచ్చటకొఱకు, ఏతెంచి నాడక = వచ్చినాడను, ధూరమణ = ధీరాజా, నీకుక = నీకు, ఎయ్యదికోరిక = ఏమేమియపేక్షితంబు, వేండుము = అడుగుము, అనుటయుక = అనగా, ఆరాజన్యుండు = ఆఖాండిక్యుఁడు, మఱియుక = మగుడక, అపులతోడక = ఇప్పులతోడను.

తా. సుగమము.

క. గురుదక్షిణ యిచ్చట కీ, నరవరుఁ డేతెంచె మీరుఁ నాకనురక్తు,

ల్పరికించి పదింబదిగా, నరయుండు మది నెద్దిమేలుఁ ప్రాశ్నికంచుటకుక. ౫౪.

టీక. గురుదక్షిణయిచ్చటకు, ఈనరవరుఁడు = కేళిధ్వజుండు, ఏతెంచెక = వచ్చెను, మీరు = మీరలు, నాకు, అనురక్తులు = ఆపులు, ప్రాశ్నికంచుటకుక = అడుగుటకు, ఎద్దిమేలు = ఏదియొత్తమంబు, మదిక = మనస్సున, పరికించి = తెదకి, పదింబదిగా, అరయుండు = విచారింపుండు.

తా. గురుదక్షిణ యిచ్చట కై కేళిధ్వజుండు వచ్చి యున్నాఁడు మీరలు నా కాపులు కాన నెయ్యది యొత్తమం బపేక్షించుటకు దానిం బరికించి మనంబునఁ బదింబదిగా విచారింపుడి యనిపలికె నని తా.

ఉ. నావుండు వార లమ్మనుజుఁ నాథున కిట్లని రుచ్చివేడ సీగా,

దైవము గల్గెవేగ గురు దక్షిణగాఁ జతురణఁ వీవ్యో,

దీప్తవలయంబశేషమును వేండుము ధూవరమమ్ము నందఱం,

బ్రోవుము బాంపవాసు జవహోమణ కంఠెను ధమక మున్నదే.

౫౫.

టీక. నావుండు = అట్లనఁగా, వారలు = అమ్మ నుజనాఁడునకు = అఖండికృతకు, ఇట్లనిరి = ఈవిధముగ నొడివెరి, ఉచ్చి = పొంగి, నేఁడుగదా = నేఁడుగదా, దైవముగిల్గి = అద్భుతముగ లెగెను, వేఁగి = గొట్టున, చతురణావీవృత = నాలుగు సముద్రములవేతఁడు ఉట్టఁబడియున్న, ఉప్పవలయంబు = భూమండలము, అశేషము = సమస్తము, గరుడయోగంబు = పేరుము = ప్రాణేంద్రము, భూవర = రాజా, మమ్ము సంబంధంబు, బ్రాహ్మణులు = రెండొప్పుము, బంధువాఁడు, జనపోషణకంఠను = బంధుమిత్రవర్గ రక్షణకంటె, భయము = పుణ్యము, ఉన్నదె = ఉన్నదా, లేదనుట.

తా. అట్లనఁగా వారలు హామమువేత నచ్చి నేఁడుగదా యద్భుతముగ లెగెను నాలుగు సముద్రముల మధ్యంబున నున్న యిది భూమండలమును దయోగంబుగోరి మమ్ముం గాపాడుము బంధుమిత్ర బస రక్షణ కంఠను వేరే భయము లేదని ఖండికృతతో విన్నవించి రని తా.

ఉ. ఎన్నఁడు లావుగూడు మనఁ కెన్నఁ డగు న్నతీ యయ్యె నేపో,
రెన్నక యానె పోనిఁ జయింప నశేషము నీమ భాగ్య సూ,
పన్నతఁ జేరెఁ గార్య మిటుఁ బంధు సుహృ తతికొక్కకీడరా,
కున్నటులుండఁగానె నీరుఁ లూరక చావక నొవ్వ కన్బునే.

టీక. ఎన్నఁడు = ఎప్పుడు, లావుగూడు = బలిమిగల్గున, మనకు, ఎన్నఁడు = ఎప్పుడు, తతీ = సమయము, అగ్గ = దొను, అయ్యెనేని = సమయమున్నిండినను, పోరు = యుద్ధము, ఎన్నకయోనె = శ్రేష్ఠమగునా, శ్రేష్ఠముగాదనుట, పోరిన = యుద్ధమొనరించినను, జయింప = గెలుచుటకు, అశేషము = శత్రువుగాదు, నీడు = నీయొక్క, భాగ్యసంపన్నత = భాగ్యశీతయముచేతను, కార్యము = ప్రయోజనము, ఇటు = ఈవిధముగ, చేరె = ఒనగూడెను, బంధుసుహృత్తతిక = బంధుమిత్రవర్గమునకు, కీడు = చెరువు, రాక = కలుగక, ఉన్నటులుండఁగానె, నీరులు = సంపదలు, చావక = మరణమునొందక, నొవ్వక = నొప్పింబడక, డోర = అబ్బన = సిద్ధించునా, సిద్ధిపవనుట.

తా. ఎప్పుడు బలిమి గలుగు నెన్నఁడు సమయమగును సమయము తతీని చినను జగడము శ్రేష్ఠముగాను కదా అయినను జగడ మొనర్చితిమి పో జయింప నశేష్యము నీయద్భుతము వలన నిట్టి ఘన కార్య మొనగూడెను బంధుమిత్ర వర్గముల కపాయము సంభవంపకయే సంపదలు సిద్ధిపవనిరని తా.

చ. అనవుండు నల్ల నవ్వి మనుజాధిపత డిట్లును మీర లగ్గఁ సా,
ధన పరతఃక్ర కోవిదులు, దక్క మహాసఖ దాయి మోక్ష మా,

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-3.

ర్గ నయ నిదార కోటకులుగాఁ రతి చంచల రాజ్య లెట్టియే,

మని చని పేదలు వాడగఁ జరి మాధుఁడు పేదకఁ జును హా మఁక. ౫౭.

టీక. అనవుడఁక = వారిబ్బడగా, అల్ల నిచ్చి = మెల్ల నిచ్చి, మనుషునిప
హ = ఖాండికృండు, ఇట్లఁక = చుప్రకార మనెఁదెంచు, మీరలు = మీరు, అధిక
సాధన పరతంత్రతొవిదులు దక్క = అధిక సాధక తంత్రతె త్రలు గాని, మహాసుఖ
దాయి = అఖండానందమునిచ్చునట్టి, మోక్షమాగ = సయవిచారకొవిదులు = మో
క్షమాగ = విచారపరులు, కాదు, అపచంచలన మిగు సస్థిరంబైన, రాజ్యలక్ష్మి = రాజ్య
సంపదను, సమని = ఏమిపదార్థమునని, పరమాధుఁడునేడక = పరమపురుషాధుఁడు
గోరక, అచ్యుహమతిక = అజ్ఞాననిష్టుండగు కేళిధ్వజుని, చని = వెళ్ళి, పేదలవాడ
డక = ప్రాణికుండును.

తా. వార లిట్లుపేక్షింప మనుజునిచందగు ఖాండికృండు విని నవి మీరల
ధిక సాధక తంత్రతె త్రలుగాని పరమ పురుషాధుఁడసాధక తంత్రతె త్రలుగా రమ్మ
హజ్ఞానియైన కేళిధ్వజునియొద్దకుఁ బోయి మోక్షసాధక మాగముం గోరక య
సీరయగు రాజ్య సంపద నెట్లు పేదలమనని పల్కెనని తా.

కం. నిమి వంశోత్పన్నుల మఁట,

మముఁ బోటుల కంట రాజ్య మాలక్యము వాఁ,

డకులిన యోగశ్రయఁడను,

త్రు యోగము గొనుట యెవఁ, ధరఁ గొనుటెవఁ.

౫౮.

టీక. నిమి = నిమిషక్రవతికయొక్క, వంశ = కులమంగ, ఉత్పన్నులమట =
పుట్టినవారమట, అకట = అయ్యో, మముఁబోటులకు = మావంటివారికి, రాజ్యమా
లక్యము = రాజ్యమువిషయమా, వాఁడు = ఆకేళిధ్వజుండు, అమన = శుద్ధమైన,
యోగ = యోగమునకు, అశ్రయఁడు = స్థాన మైనవాఁడు, అతనివలన, ఉత్తమయో
గముఁగొనుట, ఎరవో = మంచిదొ, ధరక = భూమిని, కొనుట = గ్రహించుట,
ఎరవో = మంచిదొ.

తా. నిమిషక్రవతిక వంశంబునఁ బుట్టిన మాచంటి వారలకు నయ్యో రాజ్య
మొక విషయమా వాఁ డుత్తమ యోగిగాన వానివలన నవపగఁద్రదంబగు నుత్త
మ యోగంబుఁ గొనుట యుత్తమంబో లేక భూమిని గొనుట యుత్తమంబో య
ని నఁచె ననుట.

సీ. విడుఁ డని నీడు వెల్వడి వచ్చి ఖాండికృండుఁ డా రాజుగనుగొని గారవమున,
గురు నిష్క్రయంబు నెక్కువముగా నొసఁగె డె , యని పల్కి యిత్తుఁ డభ్యుముగ
నన్న, నవసీతలొంద నీ వధాత్మరక్షణుఁడవు * డలఁగ గురున రీఁ డెఁదెనేనె

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-3.

సకల భవక్లేశ సంక్షయం జెయ్యది : యవ్విద్య బోధింపు మనిన నవ్వి, యహహ నిష్క్రంతుకాన్మదీయాధి రాజ్య : మడుగునాల్లక యిదియేటి కడిగి తివుడు, ఉత్రియులకెల్ల రాజ్యంబుకంటె మఱిప్రి : యంబుగలదె యటన్నగిట్లనియ నతఁడు.

టీక. విడుండని = ఈమాటలు యుక్తంబులుగావు విడుపుండని, నీడుపెల్వడి వచ్చి = పాశేమువిడిచివచ్చి, ఖాండిక్కుండ, ఆరాజా = శేషిష్టజని, కనుగొని = చూచి, గారవమున = ప్రేమచేతను, గురుసమ్మయంబు = గురువఱివి, నిక్కువ ముగా = నిజముగా, ఒసంగేదెయని = ఇచ్చెనవాడని, పల్కి = వచించి, ఇప్త = ఇచ్చెదను, తథ్యముగక = సత్యముగను, అన్వే = అనఁగా, అవసితేంద్ర = రాజా, నీవు = ఈవు, అభ్యాత్మగతఁడవు = బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠుండవు, యే గురునకేదలంచినె = గురువఱివి యీందలంచినవా, సకలభవక్లేశ సంక్షయంజెయ్యది = సాంసారిక సర్వక్లేశ నాశకంబేదో, అన్వే = అట్టివిద్యను, బోధింపుము = తెలుపుము, అనిన = అనఁగా, నవ్వి = హసించి, అహహ = ఆశ్చర్యము. నిష్క్రంతుక = శత్రురహితమైన, అన్మదీయ = నాగంబంధమొకటి, ఆధిరాజ్యము = ప్రభుత్వమును, అగుగనాల్లక = వేడవలవక, ఇదియేటికడిగితివుడు = ఈయభ్యాత్మవిద్య నిపుడేల యడిగితివి, ఉత్రియులకెల్ల = రాజులకెల్లను, రాజ్యంబుకంటె = ప్రభుత్వముకంటె, మఱిప్రియంబుగలదె = అతిశయమైనయిష్టముగలదా, అటన్న = అట్లనఁగా, అతఁడు = ఖాండిక్కుండ, ఇట్లనియె = ఈప్రకారమనియె.

తా. ఈ మీమాటలు యుక్తమంబులుగావు విడుండని గూ ఖాండిక్కుండ పాశేము పెడలివచ్చి శేషిష్టజనింగని ప్రీతితో గురువఱివి నిచ్చెయముగ నీ దలంచినవా యని పల్కి సత్యముగ నితనన్న వోగాఱా నీ వభ్యాత్మ విద్యయందు దక్షుండవు గాన సాంసారిక సర్వక్లేశ నాశకంబగునది యేదో అట్టి విద్యను బోధింపు మనఁగ నవ్వి యాశ్చర్యంబు నిష్క్రంతుకంబగునా యాధిరాజ్యము నడుగ నాల్లక యీ యభ్యాత్మవిద్య నిపుడేల యడిగితివి రాజులకెల్ల బ్రభుత్వముకంటె గొప్పకార్యమం గలదె యనఁగా నాఖాండిక్కుండ మవ్యమూఱ ప్రకారంబుగ నిట్లనియెనని తా.

మ. మిను శేషిష్ట జాన్మదీయని : పరివేష క్లేశుఁడు,

భవకుల గాఁగి నీతి నిలుపుచు : చుట్టవలెను సర్వము,

బుడ బాధింప గాఁగి వాఁచియుఁ బ్రబా : పోగుండు ధర్మంబు రా,

జన నామై నవ్వి న్యస్తానినఁ దా : జ్యోత్స్నఘంబులును.

౧౦.

టీక. శేషిష్ట = శేషిష్టుండఁగా, నినుము = అకణికంబును, భాత్రి వేడమి కి = భూమినిఁ బ్రాణిలంపయంగడుటకు, పాశువు = బానిసను, అపేది చెడక =

తెలిపెదను, ఎంచుకొ = ఎంచైనను, లొల్పలు = చాపల్యము, అజ్ఞానకుంగాక = అవి
వేకికెడక్క, వివేకికెకొ = జ్ఞానికి, ఏలజనియించుకొ = ఎందులకుఁబుట్టును, రణంబు
నకొ = జగడమందు, పాడికొ = ధర్మముచేత, రిపుకొ = శత్రువును, గెల్పువాడి
యొకొ = జయించునట్టి బంటుతనము, ప్రజాపోషంబు = ప్రజలరక్షించుట, రాజున
కు = ప్రభువునకు, ధర్మంబొకొ = న్యాయమగును, ఐనకొ = అట్లయినను, త్వద్వి
జితరాజ్యకొ, త్వత్ = నీచేత, విజిత = జయింపఁబడిన, రాజ్యకొ = రాజ్యముగల
యట్టియు, అశక్తకొ = బలిమితేనియట్టి, నన్ను = నను, అఘంబు = పాపంబు, అంటు
నె = స్పృశించునా, అంటదనుట.

తా. ఓయి కేశిధ్వజుడా, రాజ్యము వేడకుండుటకుఁ గారణముఁదెలిపెద వి
నుము. ఏవస్తువందయినను చాపల్య మజ్ఞానకుఁ గలుగు గాక జ్ఞానికి నేల జనియిం
చును యధమంచు ధర్మముచేత శత్రువును గెల్పుటయొక బ్రజల రక్షించుటయు
ను రాజులకు ధర్మంబొ నయినను నీచేత నపహరింపఁబడిన రాజ్యము గల్గి యశ
క్తుడనై యున్న నన్నఘంబులు స్పృశింపవని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

సీ. సరనాథ యీరాజ్య పరిపాలనా రాతి * హననాది కృతహాప యగునవిద్య, య
సధికారికి విసజ్ఞానముఁ గావింపంగఁ * గలుపంబు రాదధికారియైన, వాడొ
విసజ్ఞానంపవచ్చు వణాచార * లోపంబు చేసగు పాపలేప, మైన నేనిత్రుఁ గొ
మ్మనఁ గొను ధరణిభో * నగమునకుగాక ధర్మమునకగునె, కావునను ఊత్రి
యాలకు భైక్షంబుగీడు * మత్స్యధానులు వేడు సామూఖ్యమనెడు, పలుకు ధ
ర్మచ్ఛలంపు లోభంబయి క్త * మది యెఱిగి రాజ్యమడుగ నేనిచ్చయింపఁగ.

టీక. సరనాథ = కేశిధ్వజుడా, ఈరాజ్యపరిపాలనము, అరాతిహాసన = శ
త్రు సంహారము, అది = మొదలగువానిచేత, కృత = చేయఁబడిన, రూపయగు =
స్వరూపము గలదైన, అవిద్య = అజ్ఞానము, అసధికారికి = అధికారము లేనివానికి,
విసజ్ఞానముఁ గావింపంగ = విడిచిపెట్టఁగా, కలుపంబురాదు = పాపమొదవము,
అధికారియైనవాడొ, విసజ్ఞానంకొ = విడువఁగా, వణాచారలోపంబుచేత =
ఊత్రియ వంశాచార లోపముచేతను, అగు = విసట్టి, పాప = కల్పింపముయొక్క,
లేపము = పూత, వచ్చుకొ = కలుగును, (అనఁగా నాపప్రాప్తియొననుట), ఐనకొ =
ఐనను, ఏకొ = నేను, ఇత్తుకొ = ఒసగెదను, కొమ్మనకొ = గ్రహించుమనఁగా, కొ
ను = గ్రహించునట్టి, ధరణి = భూమి, భోగమునకుఁగాక = ఆనుభవించుటకేగాని,
ధర్మమునకగునె = ధర్మమునకగునా, కావునను = అట్లు గనుక, ఊత్రియాలకు =
పుడమితొడ్లకు, బైక్షంబు = అడిగి పుచ్చుకొనుట, వీడు = పాపము, మత్స్యధానులు =

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము ఆ-3.

నామంత్రులు, వేడుకసామ్రాజ్యము = రాజ్యముకొడుము, అనెడు = అనియెడు,
పలుకు = మాట, ధర్మచ్యులంపు = ధర్మమనువ్యాజముగల, లోభులు = లోభ
గుణము, అయ్య క్తము = యుక్తముగాదు, అదియెఱిగి = అదితెలిసి, రాజ్యమడుగ్గ =
ప్రభుత్వము పేడుటకు, ఇచ్చయింపక = అపేక్షింపను.

తా. ఓయి కేకిధ్వజుడా! యీరాజ్య పరిపాలన శత్రుసంహారము మొదల
గువానిచేత జేయఁబడిన దూషము గలయట్టి యవిద్యయ నధికారియగువాఁడు గ్ర
హింపక విడిచెనేని పాతకము రాదధికారియగు వాఁడువిడిచెనేని యిదియ వంశా
చారలోప మగుటవలని పాపశేషంబొనైనను నే నొచ్చెడఁ బరిగ్రహింపుమనఁగ గ్ర
హించినట్టి సామ్రాజ్యము భోగమునకేగాని ధర్మమనకుఁ గాదు గావున రాజు
లకు యాచ్ఛాన్య త్వి చేతఁబుచ్చుకొనుట మిగులఁ బాతకము నామంత్రులు గోరుము
రాజ్య మన్న మాట ధర్మ వ్యాజముగల లోభగుణంబయ్య క్తమైనదియని తెలిసి నే
రాజ్యమడుగక బ్రహ్మవిద్య నడిగితినిని ఖండిక్కుడు పలికె నని తాత్పర్యము.

తే. గీ. ఆస పమదురె బుధులు రా, జ్యమున మమత,

మానని జడాత్ములట్లహంఁ మాన పాన,

మత్తులకె కాక యదియేల మాద్యశులకు,

ననిన హాసింబి మెచ్చి య జ్ఞనకుండనియె.

౬౨.

టీక. బుధులు = పండితులు, మమతమానని = మమకారము విడువనట్టి,
జడాత్ములట్లు = మూడాత్ములంబుల, రాజ్యమునక = రాజ్యమందు, ఆసపమదురె =
వాంఛింతురా, అది = ఆవాంఛ, అహంమానపానమత్తులకేకాక, అహంమాన = అహం
కారమనియెడి, పాన = మధుపానముచేతను, మత్తులకేకాక = మదీచినవాకేకాని,
మాద్యశులకు = మావంటివారికి, ఏల = ఎందుకు, అనినను = అనఁగా, హాసింబి =
సంతసించి, మెచ్చి = శ్లాఘించి, అజ్ఞనకుండు = ఆకేకిధ్వజుండు, అనియె = పలికెను.

తా. ప్రాజ్ఞులైన వారు మమకారము విడువని మూఢుల వలె రాజ్య మపే
క్షింప రట్టి వాంఛ యహంమాన పాన మత్తులై యున్న వారలకే కాక మముఁ
బోటుల కేల? అనఁగా నజ్ఞనకుండు హాసింబి స్తుతి జేసె యొక మాట నెప్పి నని
తాత్పర్యము.

ఆ, వె. ఏ నవిద్య వలన మృత్యువుఁ దరియింప,

ననఘ రాజ్యములు.మ ఁ ఖాదీకములు,

చేయు చున్న వాడ ఊహింపఁ జేయుడఁ,

బుద్ధులము భోగఁ భుక్తిహాస.

౬౩.

టీక. ఏక = సేను, అవిద్యవలన = అజ్ఞానమువలన, మృత్యువు = సంసారమును, తరియింప = దాటుటకు, అనిఘ = పాపరహితుడ, రాజ్యమును = ప్రభుత్వమును, మఖాదికములు = యజ్ఞాదిసత్కర్మములను చేయుచున్నవాడ, పుణ్యఫలము = సత్కర్మఫలమును, భోగభుక్తివలన = భోగానుభవముచేతను, ఊహింపఁజేయుచు = నప్పపఱుచును.

తా. పాపరహితుడవగు నోయి ఖండిక్యుడ! నే నజ్ఞానము వలన సంసారము దాటుటకు బ్రహ్మత్వమును యాగాది సత్కర్మములుఁ జేయుచున్నాడను భోగానుభవము వలనఁ బుణ్యఫలంబుల ఊహింపఁ జేయుచు నని వలించే ననుట.

కిం. మన యీ నిమి వలెముపా, వన మగు భాగ్యమున మనుజు * వరత త్త్వినాశ్చ
చన ఒంత నీకుఁ బొడమెను, విను మిక వినుపింతు సేను * విద్యా విధము.

టీక. మన = మనయొక్క, ఈనిమివలెము = నిమిచక్రవర్తివలెము, పావన మగు = పవిత్రమగునట్టి, భాగ్యమున = పుణ్యముచేతను, మనుజువర = రాజు, తత్త్వవివేచనమిశ, తత్త్వ = తత్త్వముయొక్క, వివేచన = తెలిసకొనునట్టి, చింత = విచారము, నీకు = నీకు, పొడమె = పులైను, ఎ = సేను, విద్యావిధము = జ్ఞానమాగమమును, వినుపింతు = తెలియఁజెప్పెను, ఇంక, వినుము = ఆలకింపుము.

తా. మానశ్చేష్టుడ! మన యీ నిమి చక్రవర్తివలెము పరిశుద్ధ మగు నట్టి పుణ్య విశేషముచేత నీకుఁ దత్త్వ వివేచన పింత గలిగెను గాన నీకు సేను జ్ఞాన మాగమం దెలిపెద నాకాశింబ్ర మనియె నని తాత్పర్యము.

ఆ, వె. ఆత్మ గాని మేన * నాత్మబుద్ధియును న,
స్వంబునందు మిగుల * స్వత్వమతియు,
నవని వరయ విద్య యను మ * హతరువును,

త్వత్తి కి ద్వయంబు * విత్తు మొదలు.

౬౫.

టీక. అవనివర = ధూనాధుడవగు నోయి ఖండిక్యుడ! ఆత్మగాని = జీవుఁడుగానట్టి, మేన = శరీరమందు, ఆత్మబుద్ధియును = జీవజ్ఞానమును, అస్వంబునందు = తనవిగాకుండునట్టి గృహములయును, స్వత్వమతియు = తనదియను బుద్ధియు, ఈద్వయంబు = ఈరెండును, ఆవిద్యయను = అజ్ఞానమనియెడు, మనోతరువు = గొప్పచృక్షముయొక్క, ఉత్పత్తికి = జననమునకు, “పస్త్యాక్షతోచిను మ్నే” అనుసూత్రము వేత నుమాగమము, మొదలు = అనియెనట్టి, విత్తు = చీజము.

తా. ఓ ఖండిక్యమహారాజా! తానుగాని దేహమందు దాననుజ్ఞానముదన గాక యుండెడి గృహములందుఁ దనది యనెడి బుద్ధియు నీరెండు నజ్ఞాన మను మోహమునకు నాదియైన చీజంబుని తాత్పర్యము.

కం. సరసాథ సౌచభౌతిక, శరీరమునచేపిమిహ * సాగ్రద్రతవతమః,
పరివృతుఁడైయ్యేనిదినా, పరికరమని యవధిలేని భ్రామపడితిరుగఁ.

టీక. సరసాథ = రాదా, చేపి = శీవుండు, సౌచభౌతిక = పంచభూత
పరిణామందైన, శరీరమున = కాయమునందు, సాగ్రద్రతమః = మిగులదట్టమైన, తమః =
అవిద్యచేతను, పరివృతుఁడై = ఆవరింపబడినవాఁడై, ఏతః = నేను, ఇది, సాపరిక
రము = నాసామ్యు, అని = నిశ్చయించికొని, అవధిలేని, భ్రామపడి = అజ్ఞానమునఁ
బడి, తిరుగుఁ = భ్రామణముఁ జేయుచుండును.

తా. ఓరాదా! పంచభూత పరిణామంబగు దేహమును మిగుల బలిసియున్న
యజ్ఞానముచేత నావరింపబడిన వాఁడు గాన జీవుండు దానియందు దనపరికరంబు
లనియును దరిలేని భ్రామింబు జేసి తిరుగుచుండు నని తాత్పర్యము.

కం. బల వసు ధాంబర పవన,

జ్వలనంబులకంటె దా న * జ్వలంబు వెలి,

స్వెలుగొందు నాత్మయండంగఁ,

గ శరీరము నెవ్వఁ దాత్మ * గాఁ దలపోయుఁ.

౬౭.

టీక. జల = ఉదకము, వసుధా = భూమి, ఆంబర = ఆకాశము, పవన =
వాయువు, జ్వలన = అగ్ని, ఈపంచభూతములకంటె, తాఁ = తాను, (అనఁగా
నాత్మయనుట), అజ్వలంబు = నిరంతరమును, వెలిక = విడచు, వెలుఁగొందుఁ = ప్ర
కాశించునట్టి, ఆత్మ = జీవుండు, ఉండంగఁ = ఉండఁగా, కలేబరముఁ = దేహ
మును, ఎవ్వఁడు = ఎఱివఁడు, ఆత్మగాఁ = తానుగా, తలఁపోయుఁ = నిశ్చయ
ముఁ జేయును.

తా. పృథివ్యక్షేప్త వాయ్వాకాశంబులను పంచభూతములకంటెను దాని
రంతరము వెలుఁటఁ బ్రకాశించు చున్న జీవుండు యుండియు శరీరము నెవ్వఁ డా
త్మయని తలంచు ననుట.

సీ. వపురుషభోగ్యముల్ నృపగృహశీత్రాను * అని బొంది వాఁగకయాత్మవగు
నె, య స్థిర పుష్ప పౌష్కానికమును నాత్మ * గాని మైఁ బుట్టుటఁ గావుతనని,
గాన మృత్యువుఁ గను కాయంబున జనించు * పుష్పాని లెడ స్వత్త్విబుద్ధి దగిల,
ఎపుడేని యాత్మ పేతయునునప్పు డ * యడరు భోగంబు లీయాత్మకింబు, వట్లగా
కియెడలె యాత్మయన్న నంటు * మృన్మహము నిల్చు నెట్లెల్ల మృజ్జ లాది, న
ట్లు భౌతిక భోగాకాశాది భౌతి * కాంగముల్ నిల్చు భోగ మిం దాత్మకెన్నిది.

శ్రీ భక్త దేవరాయ ఆంధ్ర భాషానిరయము

విభాగము

విభాగ పరిఖ్య

ఆము కమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-3.

టీకః-స్వప = ఈనా, వపురుపభోగ్యములు = శరీరముచేత సనుభవించదగి నట్టి, గృహక్షేత్రాదులు = ఇండ్లు, భార్య మొదలైనవి, (ని, క్షేత్రంపట్టి శరీరయో యని యచరము) అవి = ఈచెప్పబడ్డవి, బాందివి = దేహసంబంధులైనవి, కాక, ఆత్మవగునె = ఆత్మసంబంధులైనవి యగునా, అట్లన = అరితిగానె, పుత్రపౌత్రైః కొమారులు మనుమలు, వీరియొక్క, అనీకమును = సంఘమును, ఆత్మగూని = జీవుఁ డుగాని, మై = దేహాభంగు, పుట్టుట = జనియించుటచేత, తనవిగావు = ఆత్మ విగావు, కాన = అట్లుగుటచేత, మృత్యువుగనకాయంబున = మృత్యువును బాం దునట్టి శరీరమందు, జనించు = పుట్టుచున్న, పుత్రాదులెడ = కొమారులు మొదలగు వారియందు, స్వత్వబుద్ధి = తనదనుజ్ఞానము, తగదు = కూడదు, ఎప్పుడేని = ఎప్పుడైనను, ఆత్మ = దేహాత్మ, వేతే = భిన్నమె, అను = అనుకొనునో, అప్పుడె, అడరు = వృద్ధియగుచున్న, భోగంబులు = స్రగ్పదనాదులు, ఆత్మకు = తనకు, అంటవు = స్పృశింపవు, అట్లుగాక = అటుగాక, ఈయొడలె = ఈశరీరమె, ఆత్మ = నేను, అన్న = అన్నట్లుయొసేసి, అంటు = ముట్టును, మృగ్యహము = మృగ్యయనికేతన ము, అల్లు-మృజ్జలాది = అలికి పూసినట్టి మన్ను నీళ్లు మొదలగువానిచేత, ఎట్లు = ఏప్రకారము, నిలుచు = ఉండునో, అట్లు = అప్రకారముగ, భౌతిక = భూతసం బంధులైన, భోగ = సుఖము, అశన = అన్నము, అది = మొదలుగా గలవాని చేత, భౌతికాంగములు నిల్పు = పంచభూతాత్మక శరీరములు నిలుచును, ఇందు = దీనియందు, భోగము = సుఖము, ఆత్మకు = జీవునకు, ఏది = ఏది.

తా. ఓయిరాహా! దేహాప భోగ్యంబులైన గృహక్షేత్రాదులు, శరీర సం బంధులుగాని యాత్మ సంబంధులు గావు. అతైరంగుననే పుత్రపౌత్రాది సమా హము దేహాభంగు జనియించుటచేత నాత్మవి గావు గాన మరణము నొందునట్టి శరీరమున జనియించిన పుత్రాదులందు స్వత్వబుద్ధి గూడదనియు నెపుడేని యాత్మ కు దేహము భిన్నం బని భేదజ్ఞానము గలుగుచున్నచో యపుడు భోగంబు లాత్మ కంటపటుగాక శరీరమే తానని తలంచినయొడ భోగంబు లంటుచున్నవి. మంటితోఁ గట్టుబడియున్న గృహము మృజ్జలాదులచేత నెట్లు నిలుచునో యతైరంగున పంచ భూత సంబంధులైన సుఖము అశనము మొదలగు వానిచేత భౌతికాంగములు నిలు చును దీనియందు చాత్మకు భోగమెక్కడి దని తాత్పర్యము.

మ. జనిసాహస్రీ బహుస్రయోఽవిగు సం * సారంపుఁ ద్రోవ న్నదా,
చనుచును న్నన మోహ సైః సుఖమ్ * స్పృశారి పాంథుండు వా,
సనలం భూతి ముసుంగుగొండ నెపు డేకః * జ్ఞానంపుట్టుష్టోదకం,
బునఁ దావన నేయు వాని కప్రథ * మోహశమయి నచుక.

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము. ఆ-3.

టీక. జనిసాహస్ర = జన్మసహస్రము లనియెడి, బహుప్రయోగమగు = అనేక ప్రయోగములుగల, సంసారపు = జననమరణాది రూపమైన సంసారమనియెడు, త్రోవ = మార్గమునందు, సంసారి = సంసారియను, పాఠుడు = పథికుఁడు, వాసనలకు = అనాదికమకా వాసనలనియెడి, సుఖ = పరాగము, ముసుంగు గాఁగను = కప్పగాఁగా, భున = ఆతిథ్యముగను, మోహ = మోహమనియెడు, క్షేతము = క్షేతము, అలమక = చుట్టుక నఁగా, సదాచనుచుండుక = ఎప్పటికినిఁ దిరుగుచుండును, ఎట్టడక = ఏసమయమున, జానంపుటకుఁ దగినట్లు = శాస్త్రజన్యజ్ఞానమనియెడి యుష్ణజలగలవేడి, తాళకనీయుక, తత్ = అగమకావాసన లనియెడుపరాగమును, తాళననీయుక = కడుగుకొనునో, నానికి = సుసారియనుపక్షకునికి, అపుడు = ఆక్షణమందు, ఆమోహశ్రమంబుక = ఆమోహమనుశ్రమమును, చనిక = నివరించును.

తా. జన్మసహస్రము లనియెడి యనేక ప్రయోగము గల జనన మరణాది రూపమగు సంసార మను త్రోవ యందు సంసారియను పథికుఁ డనాది కమకా వాసన లనియెడి పరాగము గప్పకొనఁగా నతిశయం బగు మోహ మనుక్షేతము చుట్టుకొనంగ నెడతెగక తిరుగుచుండును ఎపుడు శాస్త్రజన్యజ్ఞాన మను ముట్టడక ము చేత సంసారి యను తెఱవరి యీ కమకావాసన లనియెడి పరాగమును గడుగు కొనుచున్నాఁడో యపుడమోహ మను శ్రమము నివరించు నిని తా.

తే, గీ. అట్టి మోహశ్రమం బాట నాశరీరి,

స్వస్థుడై తాననన్యాతి శయను బాధ,

మనఁగ విలసిల్లు నిర్వాణ, మనుభవించు,

ననభు తొల్లియు నిర్వాణః ఖనియ కాన.

20.

టీక. అట్టి = అటువంటి, మోహశ్రమంబు = ఆజ్ఞానమనియెడియూహనము, అలక = తీరఁగాక, ఆశరీరి = ఆశీర్వాదుఁడు, స్వస్థుడై = తాను సుఖపడినవాఁడై, అనన్యాతిశయము = తనకంటెనతిశయములేనట్టిదియు, అబాధము = దుఃఖరహితమైనది, అనఁగ = అనఁగా, విలసిల్లు = విప్పచున్న, నిర్వాణము = మోక్షానందమును, అనుభవించుక = భోగించును, అనభు = పాపనహితఁడై, తొల్లియు = మనువును, నిర్వాణఃఖనియకాన = మోక్షాశ్రయంబుడేకాన, (అనఁగా శీతస్పృశ్యైవయనుట).

తా. పాపరహితుండవగు నోయిరాబా! యతండు తొలుత జీవన్ముక్తుడై కానఁ దాదృశంబగు నజ్ఞానమనియెడి యాయూహము దీరఁగా జీవుండు సుఖమై సర్వోత్తమంబును దుఃఖరహితము నైనది యను నట్లుగఁ బ్రకాశించు చున్న యానంద మనుభవించు నన తాత్పర్యము.

వా విను జనేశ్వర జలం బస్పృష్ట దహనం బయ్యుండదీయ యోగంబునఁ గలశోడ రంబున నునికిం దా సతి శీతలంబయ్య నుడికి శబ్దోద్రేకాది ధనుకంబులం బొందు నట్లాత్మయుం బ్రకృతి సంబంధంబున సహంమానాది దూషితుండై ప్రాకృతం బు లగు ధనుకంబులం బొందు వీని కత్యంత విలక్షణండు సత్వయుండు నాత్మ యుట్లగుటనింత యనఁగ మాంబులం బగు నవిద్యా చీజంబు నీ కెఱుంగించితి నే వంవిధంబు లగు సకల క్లేశంబులకు సంతయ కరంబు యోగంబు దక్క మఱి యెం డుపాయ ము లే దనుటయుం బ్రతుం డై ఖండిక్యుండును మహాత్మా యిన్నిమి వశంబున నిజ్ఞాత యోగశాస్త్రానుకండ్ వీవు నాకు నీయోగంబు సమ స్తంబు విస్తరింపవలయు ననినఁ గేళిధ్వజుండు గృపాళుం డై మహిపాలా విను మెందేని సంసృతుం డై ముని మఱి పునర్జవంబునకు రాక బ్రహ్మసాధవ్యుండుం బొందునట్టి యోగంబున జెప్పెన సావధానుండ వై వినుమని యిట్లనియె. ౭౧.

టీక. విను = వినుము, జనేశ్వర = రాజా, జలము = నీరు, అస్పృష్ట దహ నంబయ్య = అగ్ని నంటకయండియ, తదీయ = అయిగ్ని సంబంధియైన, యోగం బునక = సంపర్కముచేత, కలశోడరంబునక = ఘటోదరమునందు, ఉన్నిక ఉండుటంజేసి, తాక = ఉదకము, అతిశీతలంబయ్యక = మిగులఁజల్లగై యుండియు, ఉడికి = కాంగి, శబ్దోద్రేకాది ధనుకంబులక = కళపేళయను శబ్దము పొంగు మొ దలైన గుణములను, పొందునట్లు = ఆశ్రయించినట్లు, అత్మయుక = జీవుండును, ప్రకృతిసంబంధంబున = శరీరసంబంధముచేత, అహంమానాదిదూషితుండై = అహం కార మనుకారాదులచేత మలినుండై, ప్రాకృతంబులగు ధనుకంబులంబొందు = ప్ర కృతిజన్యగుణంబుల నాశ్రయించునుగాని, వీనికి = ఈప్రకృతిధగ్గుములకు, అత్యంత విలక్షణండును = మిగుల వేరైనవాండును, అక్షయుండును = నాశములేనివాండు ను, ఆత్మ = జీవుండు, అట్లగుటక = అట్లుగాన, ఇంత యనఁగమాంబులగు, అవి ద్యా = అజ్ఞానముయొక్క, చీజంబు = కారణమును, ఎఱుంగించితి = తెలిపితిని. “శ్లో. అనాత్మ గ్యాత్మ బుద్ధిర్యా అస్వేస్వమితియామతి, అవిద్యాతరుసంభూత వీజమేత ద్విధాస్థితమ్.” అని పిష్టుపురాణము. ఏవంవిధంబులగు = ఈరకారమైన, సకలక్లేశ ములకు = సమ సమఖిములకు, సంతయకరంబు = నాశముజేయునది, యోగంబు దక్క = యోగమువిना, మఱియొండుపాయము లేదనుటయు = మఱియొక సాధ నంబులేదనఁగ, ప్రీతుండై = సంతసించినవాండై, ఖండిక్యుండును, మహాత్మా = మహా మతియగు నోయి కేళిధ్వజుండా, ఈనిమివంబున, నిజ్ఞాత = తెలియబడిన, యో గశాస్త్రానుకండువు = యోగశాస్త్రానుకము గలవాడవు, నీవు, నాకుక = నాకును, ఈయోగంబు సమ సమ వి సరింపవలయు ననినక = ఈయోగమంతయు విపులము

గఁ బెప్పువలయుననఁగా, శిశిభ్యుఁడు, కృపాసింధుఁడే = దయగలవాఁడే, మహిషా
ల = భూనాయకుఁడొ, వినుము = ఆకర్ణింపుము, ఎండని సంస్థితంఁడే = పయోగ
శాస్త్రకుంఁడైన సున్నవాంఁడే, ముని = సాధకుఁడు, మఱి = మిక్కిలి, పునర్భవంబున
గురాక = పునజన్మమునకురాక, బ్రహ్మసాధిమ్యంబు = బ్రహ్మత్వమునను, బొం
యక = బొంబయి, అట్టి యోగంబుఁజేసెని = ఆయోగము వదించెదను, సావ
ధాన చితుఁడనై = శిశి - మనస్కంఁడనై, కెనుమరి = ఆకఃకాఁపుమని, ఇటుగిరియి.

తా. సుగమము.

అ.వె. ప్రాణికోటి ౧౫ * ౧౦౫ బ్రహ్మము,

చేరుటకును మనము * కావలయు,

కెనుమరి యి * కెనుమరి ౧౦౫,

గృహయై మనము * కృపాంశు.

౨౩.

టీక. ప్రాణికోటి ౧౫ - ఎని ప్రాణులకు, బంధంబు = సంసార రూపబంధం
భయము, మాయంబు = తద్విమోచనము, చేరుటకును = ఈ రెండ్రాఁడుటకు, మనము
మనంబు, గారంబు = హేతువు, విషయసాగ్రిత్యము = సృష్టించునవలెనాది విషయ
ములయందుఁదగిలేనని, బంధకారి = బంధము గలుగఁజేయునది, నిర్భయమైన =
విషయములయందు దగిలకుండునది, ముగ్ధవారి = ముగ్ధభావముఁజేయునది.

తా. సకల ప్రాణులయొక్క సంసార రూపబంధమునకు హేతుమునకును
మనంబు కారణ మనియు నామనంబు సృష్టించినది విషయములయందుఁ బ్రవేశించె
నేని బంధంబును విషయముల యొడఁ దగిలకుండునని యసన్యాసిభయంబును మో
క్షమునకు గలుగఁజేయు నని తాత్పర్యము.

శీ. విజ్ఞానమునఁ జేసి విషయాది మనస * మనమాహరించి బ్రహ్మముబోతుఁ,
నితంపవలయుని శ్రేయసంబునకట్లు * శింశింప నతిదుతఁ బుంతుకవకు,
నాత్మభావం విచ్చి నాకవకము ఒకా * ర్మర్మసారము దాల్చునట్లు యెగి,
మనయమాదివిషయంజైన యాత, ౧౫ * యత్నమున గాఢమైన సాక్షి,
కపుమనోగతి గుయ్యది గలకుదాని * ప్రహరణగణనఁ జేయుపౌశ్చిమమె,
యిట్టిగిక్ష్మభయము మేదగిలగు * నిట్టియోగంబు గలిగిన యతిఁడెయగి.

టీక. విజ్ఞానమునఁ జేసి = శివేశ్వరముచేతను, విషయాదివలన = సృష్టించినాది
నియములు మొదలగు వారిని నని, మనమనము - మనస్సును, విహరించి - మరలించి,
బోతు = కరమేర్వరుండన, నాత్మమున = సరబ్రహ్మము, నిశ్రేయసంబునకు =
మోక్షమునకు, శింశింపలగుము = భృశమునెయవలయు, అనుబంధింపక = అలా
గు భావమునెయ. గా, కలదు = అట్లును, అని = అకంఠము = అధానము, నియము

వానికీ, ఆకాశం = ఆకాశం మైనట్టి సూర్యులతో, వికారి = రూపాంతరముగల, అప్రసారము = లోహమును, తార్కునట్లు = ఆకాశమునట్లు, అత్తభావము = తన స్వరూపమును, అత్త = పితరుని, యోగము = యోగమునగా, యమాదికలను = యమ నియమాది విషయములను, అత్త = జీవునియొక్క, ప్రయత్నము = వ్యవసాయమునకు, అభినయము = తగులము, సాత్వికపు = సత్త్వికావృద్ధి, నత్తెను, మనోగతి = మనోవ్యాపారము, ఎయ్యదిగలను = ఏదిగలదో, దాని = అమనోవ్యాపారమును, బ్రహ్మసంబంధంగా = బ్రహ్మమునుబొందినవానిగా, చేయు = చేయునట్టి, ప్రాథమికము = ప్రాథమికము, ఇట్టిపైకివ్యభిచారము = విశేషభావముగల భవము, ఎందరిగలను = ఎక్కడగలదో, అట్టియొకంబు గలిగినయితడయోగి = అట్టియొకని గలవాడయోగి.

కా. ఇ. సముపేతము యోగమును వారిది బ్రహ్మము సంధానము చేయుకొని, అట్లు సూర్యులతో, వికారిముగల యనుమును దనయందు ప్రసారమునకు, అత్తభావము నిచ్చునట్లు యోగమునగా యమనియమాది విషయములను తన స్వరూపముననుసరించి సత్త్వికావృద్ధిని మనోవ్యాపారమును బ్రహ్మసంబంధంగా నియమింపఁగల ప్రాథమికముయనియు, ఇట్టి పైకివ్యభిచారము మొదలగు దోషములను మోగించు గలవాడయోగియనియు తాత్పర్యము. వ. మతము బ్రహ్మచర్యముగల యమములను సాధించుచు నియమములను నిర్మాణము చేయుచు వాడొక మనోవైకల్య సంపాదనకు నాచరింపవలయు నని కామ్యులు శాసన విశిష్టఫలదంబులు నిర్మాణములకు ముక్తిదంబులగు నట్టి యమనియములు వదలక భద్రాసనములందు నొకటి నవలంబించి ప్రాశాభిదనముగల పరమ సాధ్యములు వశముల నేయవలయుననియు ప్రాసము, శాసనము మహిమము నట్టి ప్రాశాసనములు సమీపమున సంభవించు బరగునదియై ప్రాశాసనముల విభిన్నరీతియందు నున్న నిరోధనముల చేచకాది శైలివిధములను బొందు మొదల నా చెప్పిన సమీపము సంభవించు సంతోషముల రూపావలంబుగ వదియ సమీప వితరంబు చెందు మత శిష్టాది విషయములం ప్రసంగము లగు నిందియములం దిప్పి మానసమున కధిపములు నేయుట ప్రత్యాహరం బిట్టి ప్రత్యాహరము ముముక్షునకవశ్యకతవ్యంబు దీనివలననతిచంచలములగు నిందియములకు నాశనవశ్యత గలుగునవిగ నవశ్యంబులు గాకుండిన నాయోగి యోగసాధకుడు గానేరడు ప్రాశాసనములంబున బవనములు ప్రత్యాహరమున నిందియములు వశంబులైన పిమ్మట జిత్రంబు శుభాశ్రయంబున దినునది యన నుండు ప్రాశాసనములైనవి.

ప్రత్యాశోకముచేత, ఇంద్రియంబులు = శ్రోత్రాదులు, వశంబులైన = అధీనములైన, పిచ్చుట = విచిత్రము, బిత్తము = మనమును, శుభాశ్రయంబునందు = శుభాధారముగు పరబ్రహ్మమునందు, ఇమనది = పోషించువలయును, అనుటయు = అట్లనఁగా, ఖాదితిక్రమము, ఇట్లనియ = ముందుచెప్పచున్నాడు.

తా. బ్రహ్మచర్యము మొదలుగు యమములైదును, స్వాధ్యాయము మొదలుగు నియమములైదును జిత్రముగని కొఱకనుష్టులవలయును. ఇవి కొరికచేతఁజేసిన చక్షు మున పిశేషఫలమునిచ్చును. తోరకచేసినయెడ మోక్షముచ్చును. భద్రముకపద సేవ వీరముక్తపద్మమును నివి మొదలుగు గానసములలో నొకటి నవలంబించి వాయువును లేవక పూరక కుంభకాధ్యానముచేత వశపలుచుకొనవలయును. ఇట్లు ప్రాణావాయువును వశపఱచుకొనుటయే ప్రాణాయామ మనంబును. అది సవీరింబునం బని ద్వివిధంబు. శబ్ద స్పృశ రూప రస గంధము లను పంచవిధములకుఁ బోవు శక్తితత్త్వక్షుజిహ్వగ్రాణములను పంచేంద్రియంబుల మరలుచుకొనుట ప్రత్యాశోకంబు. ఇది మనుష్యున కవశ్యము చేయఁదగినది. ఇట్లొనరింప నింద్రియములు మనస్సున కధీనములగును. పిమ్మట జగదును చిత్తమును పరబ్రహ్మయందుఁ జేర్చవలయు ననుట.

కం. మనమున కెదికథాశ్రయ, మనము యెఱింగింపు నుతి సః నస్తాధారం,
బనం జన యన్వస్తువు య, న్మనన మశేషోరుదుభిః మండలింజెఱుచుక. ౭౫.

.టీక. మనమునకు = మనస్సునకు, ఎన్ది = ఏవస్తువు, శుభాశ్రయము = శుభామైనస్థానము, నుతి = చుటియును, నస్తాధారంబు = సకలమును ధరించునది, అనక = అనునటుల, యన్వస్తువు = ఏవస్తువు, చనుక = విష్ణును, యన్మనసము = ఏచేపునిమనసము, అశేష = సకలమైనట్టియు, ఉరు = విస్తారమును, దుభిరుండలిక = శోకసమాహములను, జెఱుచుక = నష్టముఁజేయునో, అనఘ = పరిశుద్ధుడౌ, ఎఱింగింపుము = తెలుపుము.

తా. మోససంబున కేది శుభమైన స్థానము సకలాధారంబుగు వస్తువేని యేదేవుని మనసను సకల దుభి సమాహంబులం బోగొట్టునో పరిశుద్ధుడవగు యెందు కేళిధ్వంసంబౌ! యెఱింగింపుమని చిత్తకె నని తాత్పర్యము.

టీ.గి. అనినఁ గేళిధ్వంసంబు వాని కనియె బ్రహ్మ,
మాత్రయంబు మనంబున కిదియ పరము,
నసమననంగఁ బాలుచు నం * జపరమనంగ
మూతకమ్మ పరంబనంగ న నారూతకమనఘ

[illegible]

తా. అట్లునవగాఁ జేసివ్యవసాయము చేయునపుడు విద్యమనకువాస్తవములనియు
నా పక్షమునవచ్చును మఱియు భుజించును ఈ దుష్టునిగు నెఁ గొం వచనమునకదా రూప
వట్టుదొడ్డుము పువచునగు రూపము వ్రేలును, వానినివీక్ష్యనకరంబులెనని భారము.

మ. నుచు, "దేవుని కి బిల్వము బోయినది * న్ముక్తార్థము గూరయి పా,

శ్రీ సా గామి వనసుూ గ మొక కళకల ౧౦ బబగ గాని ౨

దనికాయ వివిధ మూలమునను బట్టి వర్ణము వర్ణము తిరిగి,

నవలలిగ గూడుట నారుకు సెనక నేర్పకం ఎవ్వరుంబునడక.

[illegible]

తా. భూగర్భము నాచేతం జెప్పించిన నగ ఎరముతో బరము నిరాకార ముగాన ముముక్షువుగాను శీవుని కుపాసనా శక్యమగు నపరమను సంప్రదించి చనుము ఖాది బుచ్చి సర్వభూతము సారామెకము భావనాత్రియవిశిష్టమగుటం నేనె పరబ్రాహ్మణుని ను నాచునుకొనకు శరీరత్యాగకాలమందు నీలెండువిధములు పాసనక నిగనవి కావనయును తాత్పర్యము.

వ. ఆ హావనాశ్రయ, బెద్ది యనెన, జప్పుద బ్రహ్మభావనయందు గమకభావనయు
 బ్రహ్మకర్మభావనయందు బ్రహ్మభావనాయుతులు సనందనాదులు, బేహాది
 సారవశ్యములగు స్రావణలగుండు కమల భావనాభావనలు, మిగతంగ రాక్షస లుభయ

భావనాపరు లీమాండుతెలుగులవారు భావనాత్రయాన్నియు గావున భావనా
యీతివిధాత్మక రూపంబు నేవ్వయు సందగనాదులును బ్రాగ్భక్తిహృదయంబుల
సంసరించుట భావనాబద్ధులై గుర్భావనాత్మకంబగువిశ్వంబు సంగతికివనధిదేవ.
మనుచ్యుని విశేషజ్ఞాన కమంబులు పీఠించుటయ యట్టి విశ్వంబై తోచు
హిరణ్యగర్భాదులకంటె సస్యంబు పరాఖ్యంబు చిద్రూపం బమూతలంబై
యందునని మొదల సూచించుట గదా తిదాకారంబు దేవతలచేద వినుము.
పూర్వోక్త దేవాది శరదహితంబై తద్దేదరాహిత్యంబు నిట్టివట్టిదని వచించు
టకు గోచరంబుగాక యవత్త యాది రహితంబును సచ్చబ్రాహ్మణంబును నాత్మ
సంపేద్యంబును వైజ్ఞానైక నిరూపణీయం బగుచు జ్ఞాన శబ్ద వాచ్యంబును
దానయై బ్రహ్మాత్మకం బగుట బ్రహ్మ సంజ్ఞయుం గాంచి యొప్పును. మఱి
భావనాత్రయాత్మక విశ్వ వైలక్షణ్యంబు లక్షణంబుగాగల యీమాండు బభృ
స్యమాన యోగుండగు యోగిని జింతింప నశక్యంబు. మఱి యపరంబని చెప్పం
బడిన హిరణ్యగర్భుండు వాసవుండును ప్రజాపతులు శురుతులు వసువులు
రుద్రులు అదిత్యులు తారకంబులు గ్రహంబులు గంధర్వ యక్ష రక్షో దైత్యాది
సమస్త దేవయోనులు మనుష్యులు పశువులు ఆగులు సముద్రంబులు ద్రుమం
బులు వెండియు నేకపాద ద్విపాద బహు పాదాపాదంబులగు గిత్తర భూతం
బులుం దదత్పత్తి పేతువులుగా విలసిల్లునట్టి ప్రభానాది విశేషాంత చేతనా
చేతనాత్మక ప్రపంచ భావంబగు స్థూలరూపం బుపక్రాంతయోగునకుం జింతింప
శక్యంబు. శక్యమేయం దద్యావనాత్ర యాత్మకం బగుట సఖభావ్రయంబు
గావున ముక్తసాధనంబుగా దీ చెప్పబడిన సకల ప్రపంచంబును విష్ణుశక్తి సమ
న్వితంబై యతనికి శరీరంబునైయుండునట్టి విష్ణుశక్తులు మొదల శేచెప్పిన పరా
పరాఖ్యంబును దదరిక్తయగు కమాఖ్యంబును ద్రివిధంబై యందు నందు గమాఖ్య
శక్తిచేత వేష్టితయైపరాఖ్య యగు దేవత్రైత్య శక్తి జన్మ జరామరణాద్యనేక
సంసార తాపంబు లనుభవించుచుం దత్తత్కర్మానుగుణ శరీరంబులై త్రివిజ్ఞాన
తారతమ్యంబుల నొందు దత్ప్రకారం బాకశింపుము.

౬౮.

టీక. ఆభావనాత్రయం దెద్దియనిన = ఆభావనాత్రయం బేదియనిన, చెప్పి
దక = వచించెదను, బ్రహ్మభావనయు కమభావనయు బ్రహ్మకమాభయ భావ
నయు నని మాండు ప్రకారములు, అందు = అమాండుగా, సందగనాదులు =
సందగనంబు మొదలగు మహాయోగులైనను, బ్రహ్మభావనాదులు, దేవాది
వరాపరులగు = దేవతలుమొదలు పర్యంతపాణినులుదగగల, ప్రాణులందఱు =
జీవులందఱును, కర్మభావనా వాచకంబు - కమభావనా యుక్తులు, హిరణ్యగర్భాదులు,

[illegible]

జన్మములకుఁ గారణంబులుగా, విలసిల్లునట్టి = విప్పుచున్నట్టి, ప్రధానాది విశే
 సులత = ప్రధానముమొదలువృత్తివిషయములు తుదగాఁగల, చేతనాచేతనాత్మక =
 జ్ఞానాజ్ఞానజీవరూపమైన, ప్రపంచభావంగు = ప్రపంచభావము గలయట్టి స్థూల
 రూపంబు, ఉపక్రాంతియొగునకు = మోగమునకు వక్రమించినయోగికి, చింతింప
 శక్యంబు = ధ్యానసాధ్యంబు, శక్యమేనియు = ధ్యానసాధ్యమైనను, తత్ = ఆ, భా
 వనాత్ర యాత్మకంబగుటకై = భావనాత్రయ స్వరూపమగుటచేత, అశుభాశ్ర
 యంబు = శుభాశ్రయముగాదు, కావునకై = కాన, ముక్తసాధనంబుగాదు, మోక్ష
 సాధనంబుగాదు, ఈదెప్పబడిన సకలప్రపంచంబును, విష్ణుసమన్వితమై, ఆతనికై
 ఆదేవునికి, శరీరంబునైనందు, అట్టి విష్ణుశక్తులు = విష్ణుసామర్థ్యకములు, మొద
 లనెఁజెప్పిన = తొలుతనాచేఁజెప్పించిన, పరాపరాఖ్యలు = పర అపర అను నామ
 ములగీతను, తిలకింపియగు = వానికిఁజేసెన, కమాకాఖ్యము = కమలశక్తిఅనునట్లు
 గీను, ప్రబలితయింపంబు, అందు = నానియందు, మహాకాఖ్యకై చేతపెట్టితమై =
 కమాకామను శరీరగల శక్తిచేతఁ జుట్టించినదై, అమాఖ్యయగు = అపరమను శరీ
 రగల, త్మేత్రశక్తి = పురుషశక్తి, జన్మజరామరణాది = జననము ముదిమి చచ్చుట
 మొదలగు, అనేక సుసారతాపంబులకై = బహువిధములగు సంసారమువలనకై
 అను, అనుభవించుకై, తత్త్వము = ఆయావిధములకు, అనుగ్రహ = సమర్థమట్లు
 శరీరంబులు = దేహములు, అట్టి - పొంది, విష్ణునారతవర్గముల = విశేష జ్ఞానం
 బులయొక్క వాసులను, పొందుకై = పొందును, తత్త్వకారణంబు = తత్త్వమందు,
 ఆకలిహృదయము = వినుము.

తా. సుగమము.

ఉపసంప్రదించుట * శ్రోత్రి, రమకాశక్తి, స్థావరశ్రేణి వ * స్థావరంబు,
 నైర్జరోకటిబంధ * బెట్టిచుక్కాడిము, న్నగు సరీసృపము ల * దంతకంటె,
 భాగముల మఱివాని * కంగె వ్యుగావలి, యందు నూహించుట * నంతకంటె,
 దురి గోముఖ శుభ * తతి నంతకంటెనూ, శృంగదండకలయందు * దంతకంటె,
 యుక్త గిరిధర్మ నాగాలి * నంతకంటె, నంతకంటె ప్రయత్నం * దంతకంటె,
 పాద పాదంబులు మదంత సంతకంటెనూ, నామృతమహిమింబుగి ర్భవంగు వంతకంటె,
 తీర్తి. అగ్రశక్తి = అగ్రశక్తి, అప్రాణంబులకు = ప్రాణరహితవస్తువులమగును,
 దిక్పరమక = కంటెము, ఉపసంప్రదించు = ఉపసంప్రదించు, తత్త్వంబులకు = ప్రాణరహిత వస్తు
 వులకు, స్థావరశ్రేణి = స్థావరపద్యములగు సర్వవస్తువులయందు, ద్విగు
 రంబుగి నుండును, (ఈసప్తములకు నుదాహరింపబడిన స్థావరశ్రేణిజన్మ మొదలు
 పారవ్యుగశ్రేణియువరకు యథావిధముగఁ బరిచయింపబడునట్లు) భూతముల

యగు నాకదానికంటె నాకదానియం దావిష్టుకై క్తి ద్విగుణము హేచ్చగా నుండు నని యూహించవలయు), తస్మాదికంటె = అసావరణాతికంటెను, ఎట్టిలు-
 రోంకటిబండలు, నెట్టిపోనులు, చుట్టి = మన్నుచిననట్టివనిదురు, గున్న = పూడు
 బాములు, మున్నగు = మొదలును, సుప్రసన్నములగు = సగ్గులులందును, అంత
 కంటె, భగమునక = పక్షులందు, వానికంటె, వ్యగ్రాపలిక = మృగసమూహ
 మందు, దోపింగవక = గ్రహింపక, అంతకంటె, దంతి = నీనుంగు, గో = ఆవు,
 ముఖ = మొదలుగు, పవతలిక = పశుసముదాయము, అంతకంటె, మాత్స్యక =
 మనుష్యసంబంధమైన, అంతకంటె, గుప్తాశ్రయములందు, అంతకంటె, యగ్గ
 గంధర్వనాగాక = యక్షసంబంధము, అంతకంటె, నిలిపులందు = జేవతల
 యందు, అంతకంటె, హరిహరములందు = దేవేంద్రులందు, అంతకంటె,
 దక్షునియందును, అంతకంటె, ఆద్యము = మొదలివాడైన, పిరియగభుక
 సంసుక = చతుముకములందు, చైత్ర్యకై యుండును.

తా. సుగమము.

ఆ, పె. ఇట్టి రూపకాదు * త్విన్వస్విష్టాని,
 తను చయంబునుమ్ము * ధరణినాథ,
 యతః డబ్బిత్యైకై * నిఖిల భూతముల నా,
 కసము వోలె నిండి * యెసంగుం గాన.

౧౦౦

టీక. ధరణినాథ = రాజా, ఇట్టిరూపకాదు తెల్ల = ఏకాదశరూప సహ
 స్రంబులన్నియును, అద్విష్టాని = ఆదేవునయొక్క, తనుచయంబునుమ్ము = దేవా
 సమూహమునుమీ, అతః = ఆదేవుడను, అద్విత్యైకై = చింతింప నశక్యమైన
 సామర్థ్యముచేత, నిఖిలభూతములక = సకలభూతములయందు, అకసముతోలే =
 ఆకాశముంబులె, నిండి = సంపూర్ణుడైన, ఎసంగుంగాన = బిష్ణునగాన.

తా. ఆవిష్టుం డప్రమీయం బగు నిజ సామర్థ్యముచేత నిఖిల భూతములయం
 దాకాశము మాట్టి, నిండి ప్రకాశించుచుండును గాన నుక్తంబు లగు నేనాద్యశ
 రూప సహస్రాలు లాదేవుని శరీర పుంజుబులు నుమీ మీ ధరణినాథా! యని శేష
 భవ్యుండు పలికెనని తాత్పర్యము.

సీ. మున్నెన్ని నవరాగ్ని * మనకున్వియమై, కష్టసంగ గనెను ను * ప్రియతేశ,
 యోగిహృద్యయస్మైముప్పసమాతానా, మంబుండుసత్సంగ * క్రూరకోటి,
 దానిచుంచునె * తిగ్రూరమనమస్త, శేక్తుగర్భనా * త్రయతీసాంధి,
 ప్రాగుగ్గరిగెగ్గె * పవనసంతగాంధి, సుహృద్గుణధుని * గిరిమండిసరి,

యని మహత్వంబుచే వెల్లు, నట్టిశక్తి నలరు బ్రహ్మంబు దేవతి ధర్మజ్ఞువ్య, నామ చేష్టావదవ తరణములనాత్మ, వీల జగదుపకృతికి గల్గి వ్వించుచుండు. టిక. ఉర్వీతలేక = రాహు, మున్నెన్ని నపరాఖ్యమునకు = మునుపు చెప్పిన పరమనియెడు పేరుగల బ్రహ్మమునకు, ద్విశీయమై = రెండవదియై, యోగిహృద్వైయమై = యోగిచిత్తములచేతధ్యానము సేయఁదగినదియై, ఒప్పక = ఒప్పుచున్న, అమూతకరూపంబు = మూతకభిన్నరూపంబు, ఒందు = ఒకటి, విష్ణుసంజ్ఞక = విష్ణువను పేరును, కనుక = పొందును, ప్రాజ్ఞకోటి = పండితసమూహము. (ని, ధీరోమనీషిజ్ఞః ప్రాజ్ఞస్సంఖ్యావాన్పండితః కవి యని యమరము) వానిక = ఆరూపమును, సత్సంజ్ఞక = సత్తనునామముచేత, వచించుక = పలుకును, ఏతద్రూపమై = ఈరూపమై, సమస్తశక్తులకెల్లక = నానావిధ సామర్థ్యములకు, (ఇదిచింత్యము) అశ్రేయతక = సాననుగుటను, ఒంది = పొంది, ప్రాగుక్త = ముందు, చెప్పఁబడిన, విశ్వరూప = జగద్రూపముకంటె, విలక్షణతక = వైలక్షణ్యమును, కాంచి = కని, కల్యాణగుణభూతి = కల్యాణగుణ సంపత్తియొక్క, గరిమక = గురుత్వము జేతను, తనరి = ఒప్పి, అతిమహత్వంబుచే = అత్యంత మాహత్వముచేత, వెల్లక = ప్రకాశించును, అట్టి, శక్తిక = సామర్థ్యముచేత, అరు = ఒప్పనట్టి, బ్రహ్మంబు = పరబ్రహ్మమై, దేవ = దేవతలయందు, తిర్యగ్ = మత్స్యాది తిర్యగ్జాతులయందు, మనుష్య = మనుష్యులందు, నామచేష్టావత్ = నృసింహ వామన మత్స్య కూమార వరాహ రామ కృష్ణాదినామములు చేష్టలుగల, అవతరణములక = అవతారమును, ఆత్మ = తనయొక్క, లీలక = విలాసముచేతను, జగదుపకృతిక = లోకోపకారమునకు, కల్పించుచుండు = చేయించుండును.

తా. ఓయి ఘనాయకుడా! మున్ను నేఁ జెప్పిన పరమనియెడు బ్రహ్మమునకు రెండవదియై యోగులచేతఁ దెలియఁదగినదియైన మూర్త భిన్నరూపం బొక్కటివిష్ణువను నామమును బొందియున్నదినియుఁ బండితులట్టి రూపంబును సత్తను సంజ్ఞ చేత వచించుచున్నారనియు నీరూపంబే నానావిధ సామర్థ్యముల కాశ్రయతనుబొంది పూర్వము చెప్పఁబడిన జగద్రూపముకంటెను వైలక్షణ్యమునుం గాంచి కల్యాణగుణ సంపన్నుత్వముచేత నొప్పి యత్యంత మాహత్వముగలిగి ప్రకాశించుచున్న సామర్థ్యముచేత నొప్పననియు నట్టి పరబ్రహ్మమే నిజ విలాసముచేత దేవ తిర్యజ్జనుష్యులయొక్క, నామములు వ్యాపారములుం గల రామకృష్ణాద్యవతారములను లోకోపకారమున కై కల్పించుచుండు నని తాత్పర్యము.

ఆ, వె. కమక ఘట్టాంకురః * గాదిట్టి తల్లిల,
యంతఁడు సకల జాతు * లెఁగుండు మును.

బుట్టినట్టి యీకని * ఘరిచేష్టితము ల,

వ్యాపాతములు* రావణాదివలన.

౮౨.

టీక. ఇట్టి, తత్ = ఆదేవునియొక్క, వీల = విలాసక్రియ, కనుకనుక్తి, కొఱకుఁగాను = కమానుభవము కొఱకుఁగాను, అతఁడు = ఆవిష్ణుదేవుఁడు, సకలబాతులందు = దేవచనుష్య తిర్యగాది సమస్తబాతులందును, పుట్టెత్ = జన్మమునొందును, పుట్టినట్టి = జనియించిన, అతని = ఆదేవునియొక్క, ఘరిచేష్టితములు = అధికములైన వ్యాపారములు, రావణాదివలన = రావణుఁడు మొదలగు దుష్టులవలన, అవ్యాపాతములు = భగ్నములు గావింప నశక్యములు.

రా. ఆవిష్ణుదేవునియొక్క విలాసక్రియ స్వకీయకమానుభవము కొఱకుఁ గాదనియు అతఁడు తిర్యగాది నిధిల బాతులందుఁ బుట్టినను సతని వ్యాపార కస్తారములు దుష్టులగు రావణాదుల వలన భగ్నములుగావింప నసాధ్యంబులగునరా. వ. అట్టి పరమేశ్వరునకు బద్ధముకాది రూపము లనేకంబులు గలిగిన ముముక్షునకు జ్ఞాన సిద్ధికి బరమప్రయోగ విభవాది రూపము లే చింతనీయంబులు ప్రజ్వలిత శిఖుండగు వనన సఖుండగు నీరస నికుంజంబు నెల్లుదహించునట్లు చిత్తస్థుండగు విష్ణుండు యోగిజనంబుల సకల కెల్పిషంబులు నివహించుఁగావున సకలకైక్య శ్రేయఁడైన యపురమాత్మనియందు జిత్రంబు నిల్పుట విమధ్యులగు భారణ యనంబును సర్వసంగంబునఁ జలాత్మకంబగుచిత్తంబునకఁ ద్రిభావభావపాతీతుండగు నదేవుండు శుభాశ్రయుఁడై ముక్తికరుం డగు వేతద్వ్యతిరిక్తలగు బ్రహ్మాదేవతలు కమామోనూలగుట నశుద్ధులుగావునఁ జిత్తంబున కలంబనియాలగురు. మఱి నిరవలంబ భావంబు పొందుపడదు గావున భారణాభ్యాస విషయంబై శుద్ధులగు న్నూలరూపాంతరం బయ్యునంతునకుం గలదు. దాని విస్తరంబుగాఁ జెప్పెద నాకశీకాపుము.

౮౩.

టీక. అట్టిపరమేశ్వరునకు బద్ధముకాది = మొదలై నరూపములు, అనేకంబులుగలిగిన = పెక్కులుగలిగియుండినను, ముముక్షునకు = సాధకునికి, జ్ఞానసిద్ధికి = జ్ఞానము సిద్ధించుటకొఱకు, పరప్రయోగ సంకషణ వాసుదేవ ప్రవృత్తి మ్న అనిరుద్ధ యను చతుర్విధప్రయోగములు, విభవ = రామకృష్ణాద్యవతారంబులు, అది = మొదలగు, రూపంబులే = స్వరూపములే, చింతనీయంబులు = భావవిషయంబులు, చిత్తస్థుండగు = చునంబున నిల్చినట్టి, విష్ణుండు = విష్ణువు, ప్రజ్వలిత శిఖుండగు = మిగుల మండుచున్నట్టాలలుగల, వననసఖుండగు = అగ్ని, నీరసనికుంజంబు = ఎండినపొదను, ఎల్లుదహించుట = నీరిధంబుగఁగాల్పునో, అట్లు = అవిధంబుగ, యోగిజనంబు = యోగులయొక్క, సకల కెల్పిషంబులు = సమస్తపాపములను, నివహించు

కాల్పురు, కాపునక్ = కానక్, సకలశక్త్యైర్ముండై = సమస్త సామర్థ్యముల
 కాధారమైన, అప్పరమాత్మనియందుక్, చిత్తంబుగలుపుట = మనంబుంచుట, విశుద్ధ
 యగు ధారణయనంబుడు, సర్వసంగంబునక్ = నిశ్చలవస్తుసంబంధములేత, చలాత్త
 కంబుచిత్తంబునకు = చలచలరూపమైనమనంబునకు, త్రిభాస = మూడుభావములు
 గల, భావనా = భావనమునకు, అతీతుండగు = వెలిగానున్నట్టి, అద్వైతుండు, శుభాశ్ర
 యుండై = శుభసానమై, ముక్తికరుండగు = మోక్షమునిచ్చువాండగును, ఏకద్యోతి
 రీకులగు = ఈవిష్ణుచక్రస్థులైన, బ్రహ్మదిదేవతలు = చతుర్ముఖుండు మొదలగు
 నిలిపులు, కమఃమోనులగుటక్ = కమఃమీకారణంబుగాఁగలవారౌటచేత, అశుద్ధ
 లు = అయోగ్యులు, (మరినులగుట), కాపునక్, చిత్తంబున కవలంబునీయులుగారు =
 మనస్సున కాశ్రయింపఁదగినవారలుగారు, మతీయును, నిరవలంబ = ఆధారములేని,
 భ్యానంబు, పొందుపడదుగావున = సిద్ధింపదుగాన, భారణాభ్యాసవిషయంబై = భార
 ణాభ్యాసంబులకు, గోచరంబై, శుద్ధులుగు = నిమకంబులుగు, స్థూలరూపాంతరంబు =
 మతీయోగస్థూలరూపము, అయ్యనంతునకు = ఆపరిబ్రహ్మమునకు, కలదు = ఉన్నది,
 దాని విస్తరంబుగాఁ జెప్పెద నాకాశింపుము.

తా. స్పష్టము.

సీ. శరదిండు చకచక్రః స్తయజీప్రసన్నాస్య, దొడ్డకెందల్కుఁ కన్దోయి వాని,
 సతి కమ్మి గల్గెదాఁ గాభోగఫాలాఙ్గ, మకరాంక రత్నకఁ జీకలవాని,
 గాంబవోద్యచ్ఛ్రీవిఁ డంచెప్పత్తిరోధి, సీరి పొల్పు మచ్చపేఁ దురమువాని,
 సతనానియుఁచలిఁ త్రితయనాతోడరు, జానుంబి చతుర్భుఁ జమలవాని,
 గరివర కరారు రుచిరఁ జుఁ ఘరయణియు, సమతబొందిన పడఁ పల్ల నమలవాని,
 మోరు నసనుఁ గిరీటహఁ రాంగదాది, కలిమి శంఖ రథాంగారుఁ లలరువాని.

టీక. శరదిండు = శక్త్యాలుచున్నది యొక్క, చకచక్ర = చాకచక్రముయొ
 క్క, స్తయ = గర్వమును, జిత = గెలిచినట్టి, ప్రసన్న = ప్రసాదముగల, అస్యక్ =
 ముఖముగలవానిక, దొడ్డ = గొప్పలైన, కెందల్కు = ఎఱ్ఱవామరలచంటి, కన్దోయి
 వానిక = నేత్రయుగళముగలవానిక, అతిక్రమ = మిగులఁగవనియైన, గల్గె =
 చెక్కిల్లయుక్క, భాగ = ప్రదేశముచేతను, అఙ్గోగ = పరిపూర్తిగల, ఫాల = నా
 సటివేత, ఆస్యక్ = సంపన్నుడైనవానిక, మకర = మొసళ్లు, అంక = చిహ్నము
 గాఁగల, రత్న = మణిఖచితములుచు, కర్ణికలవానిక = పోగులుగలవానిక, కాంబవ =
 శంఖసంబంధమైన, ఉద్యోత = విలసించున్న, శ్రీ = కాంతియొక్క, ఉడంచి = పోలిక
 గలిగినయట్టి, పృత్త = వస్తువైన, శిరోధిక = మెడగలవానిక, సీరి = లచ్చి,
 పొల్పు = ఉప్పువట్టి, మచ్చ = శ్రీచక్రము మచ్చగల, పేరురమువానిక = గొప్ప

అముగలవానిఁ బ్రత్యక్షమయ్యు శ్రీవత్సమము నుచ్చయము స్యామి నక్షత్రమందు
నుండునని ప్రసంగించుట, నతి = రోజైననాటి = దోషమోడను, యుత = కూడి యున్న, వశిత్ర
తయ = మూలచతురులుగలిగిన, శాత = సూర్య, చంద్రు = బాహ్యగలవానికొ,
బాహ్యులవీ = మోక్షార్థకృతము వ్రేలుచున్న, చంద్రులముల వానికొ = నాలుగు
చేతులుగలవానికొ, కరిచక = గజశ్రేణుముగ్ధులకొ, కర = సుండముచుట్టి, ఊరు =
తోడలచేతను, రుచిర = మనోహరమైన, బాహు = పక్కల చేతులు, రమణీయు = సుం
దరులైనవానికొ, సమతలబొంబిన = సమమైనట్టి, పదమలములవానికొ = చిగురు
టాకులవంటి పాదములు గలవానికొ, హిమ = సుహృద సంబంధమైన, వసనకొ =
వస్త్రముగలవానికొ, కిరీట హార = బాహులు, అది = మొదలైనవానితో
కలిమి = కూడియున్నవానికొ, కౌభ = కౌభము, కౌభాగ = చక్రము, అగులు =
మొదలుగానిల పుణ్యాధములచేతను, అది = దోషమోడ = దోషముచున్నవానికొ.

తా. శరత్కాలచంద్రునియందలి చాకచిక్యమును నిక్కరించుచు బ్రసన్నమై
యున్న ముఖము గలయట్టియు గొప్పవైన యుగ్రవామరలవంటి వేత్రముగళముగలిగి
నట్టియు, మిగుల సుందరమగు కెక్కియు, పరిపూర్ణగలవానియు, వీని బీజసంపన్నులైన
నట్టియు మరలొకములు కృత్యవికములునైన ప్రాణులుగలయట్టియు శంఖకాంతి
ననుకరించుచు వట్టివగానున్న మెడగలయట్టియు లక్ష్మీచేతను శ్రీవత్సమము మచ్చ
చేత నొప్పుచున్న అముగల మిగుల లోభక నానితో కూడిన వశిత్రయముగల
సూక్ష్మమగు బాహ్యలయట్టియు మోక్షార్థకృతకు ప్రేతితి చతుర్ముఖములుగలయట్టియు
నేనుగను సుండమువంటి తోడలచే నతిరమణీయంబగు పక్కలచేత సుందరులైనట్టి
యు చిగురుటాకులవంటి పాదములుగలిగి హిమవసనము గలయట్టియు కిరీట
హారంగదాది సహచరులైనట్టియు కౌభకౌభాగాని పుణ్యాధములచే నొప్పుచు
ను సూర్యులుగలయట్టియు జగదీశ్వరుడగు శ్రీహరి దివ్యముగళ విగ్రహ
మును సాధకండు పర్యవేక్షించుచు భాగ్యసమైక్య వలయునని శాస్త్రగ్రము.

శీ. శ్రీవిష్ణునిగారికిఁ జొరవ నలము ది, న్మయించుగమిగి క్రొక్క నుగియతోడ,
నొక్కయొగమెనున్నఁ జిక్కిలొధామిది, యద్యద్యదంబగుటయొసనవలయుంగ,
మ మతి చింతింపఁ గాఁ దగునట్టియ, న్యాసంబుచలనఁ య్యవయవములు,
నడచిన నన్న మాఁ గడ నెట్లెరుగియు, జేయుచున్ననుమదిఁ బాయఁ దేని,
యతని సామ్యులుగనిమిదఁ జగునుగది, కేదనంబునకాజ్ఞానఁ మేడచిదప,
నలము కల్యాణ గణములఁ సరిదింపనకు, శేషవశమవ్యాస కల్పింపఁగలఁడు.

టీక. శ్రీవిష్ణు = శ్రీహరిని, శాగతిక = వశ్యప్రమాణ ప్రకారంబగు,
నింతింపవలయు = భాగ్యసమైక్యవలయు, తన్మయించుగ = అవిష్టుగమయంబు

య్యై, యోగి = యోగవంతుడు, క్రమంబుతోడఁ, మున్ను = తొలుత, చిక్క-
యొంగమె = చికయవయవమునె, చిక్కఁ = గురుతుచిక్కనట్లుగ, లోక = లోపల
భావించి = చింతించి, అచిదృఢంబగుటయుఁ = ఆయంగము దృఢముగ మనంబుతో
నిలిచినప్పిమ్మట, అచలి = ఆచలనున్న, అంగమును, మఱి=మఱియును, చింతింపఁగాఁ
దగుక = ధ్యానము సేయవలయు, అట్టియభ్యాసంబువలన = అటువంటివాడుకచేత,
అయ్యవయవములు = ఆయంగములను, నడచినక = గమనమొనరించినను, ఉన్నక =
స్థితుండైనను, మానక = వదలక, ఎద్దియేనియుఁజేయుచున్నను = ఏపని సేయుచుం
డినను, మదిక = బుద్ధిని, పాయఁడేని = తొలగకుండఁ జేసేని, అట్లాచరించిన
సాధకుండు, అతని = అపరమాత్మనియొక్క, సామ్యంబు = సామూహ్యము, కని =
కాంచి, ముక్తంఁడగుక = మోక్షుచుండును, సురాది = సురలు మొదలగు, భేద =
భేదమును, సుజనక = పుట్టించుచున్న, అష్టానము = అవిద్య, ఏదక = నివర్తింపగ,
పిదపక = పిమ్మటను, ఆలము = ప్రాప్తుచునట్టి, కల్యాణగుణములక = సౌఖ్యల్యాది
గుణగుణములచేత, హరికేక = విష్ణునకు, తనకు = యోగికిని, తేనిభేదము = ఎన్నటికి
తేనుడు భేదమును, ఎవ్వఁడు = ఎట్టివాడు, కల్పింపఁగలడు = నిమాణాణము సేయ
వచ్చుఁడౌను.

తా. శ్రీయోగిపతియొక్క సామూహ్యంబువేషించువార వీప్రకారము ధ్యానము
సేయవలయు నెట్లన్నను మున్నొక్క యవయవమును మనంబున కంటునట్లుగ మిగుల
భావన యొనర్చి యది దృఢముగ గుఱుక దగిలినప్పిమ్మట మఱి యొక యంగమును
భావించుచు నితైఱుగున నవయవంబుల నెల్ల ధ్యానించి తానురకున్నను తేక గమ
నాది వ్యాపారంబులు వడసి యున్నను మఱియు నెట్టి యవస్థ నొందియున్నను ధ్యా
నము మానక యుంకిన నా యంగంబులు మనంబు విడిచి కదల కుండు నట్లభ్యాస
పాటవ మొనర్చె నేని యట్టి సాధకుండు శ్రీహరి సామూహ్యము నొంది ముక్తం
డగుననియు దేవతలు మొదలగు భేదమును గల్పించుచున్న యష్టానము నివర్తింపిన
పిదపఁ గల్యాణ గుణ సమన్వితంబై యూనిష్ఠుఁకుం దనకును తేని భేదం బెవ్వఁ
డేనియుం గల్పింపఁజాలఁడనియును తాత్పర్యము.

కం. నరవర గుటు బంధచ్యుతి,

కొర కగు నంగాష్ట కాఖ్యః గురుయోగము వి,

సకముగఁ జెప్పితి నింకం,

గృ ౩. మి శక్తి నాకుం గల్పింపు మనక.

రా.

టీక. నరవర = రాజా, ఇటు = ఈప్రకారము, బంధచ్యుతి కొరకగు =
పంగసార గంభ మోదనమునకైవఱి, అంగాష్టకాఖ్య = అంగాష్టకమునుపేరఁబరగిన,

గురు = అతిశయంబగు, యోగము = సమాధీని, విస్తరముగఁ = విపులమగునట్లు,
చేప్పితిఁ = వచించితిని, ఇంకఁ = ఇకను, నాకఁ, కరణీయంబు = చేయండగినది
ఎది = ఏది, కల్పింపుమనఁ.

తా. ఓయి రాజా! ఈప్రకారముగ సంసార రూప బంధ మోచనగునట్లే
యంగాప్త కాఖ్యంబగు నుత్తమ యోగంబు నెప్పితి నెంత నేడజేయం దగినది యెది
యో తెలుపు మనఁగా నాఖండిక్యుండు ములమ వచించుచున్నాఁ డనుట.

తే. గీ. నృప కృతార్థుండ నైతి నా + కింత కంటె,
నభానీయంబు మఱియెద్ది + యనుచు నతని,
కర్చఁ గావించి వల దన్న + సతఁడొసంగు,
తనదు తొంటి రాజ్యంబునఁ + దనయు నిలిపి. ౨౭.

టీక. నృప = కేశిధ్వజుండ, కృతార్థుండనైతి = ధన్యుండనైతిని, నాకఁ,
ఇంతకంటె = ఈయోగముకంటెను, ఆరినీయంబు = కోరఁదగినది, మఱియెద్ది =
మఱియొకటియెద్ది, అనుచఁ, అతనికి = కేశిధ్వజునకు, అర్చఁగావించి = పూజ
యొనర్చి, వరదన్నను = వలదన్నను, అతఁడు = ఆకేశిధ్వజుండు, ఒసంగు = ఇచ్చి
నట్టి, తనదు = తనయొక్క. తొంటిరాజ్యంబునఁ = పూర్వపు రాజ్యమునందు, తన
యొక = పుత్రకుని, ఉనిపి.

తా. ఓయి కేశిధ్వజుడా! ధన్యుండనైతి నీ యోగంబుకంటె నేడఁదగినది
యెద్దియను లేదనుచు నాకేశిధ్వజునకుం బూజఁగావించి వలదన్నను కేశిధ్వజు
డిచ్చిన తన పూర్వపు రాజ్యమునందు దన పుత్రకుని నియమించి యని తాత్పర్యము.
వ. పురోహిత ప్రధానుల సప్రాప్తయావనుం డగు నతని మెలపి కొని నియోగించి
వారల దాన సత్తానాదులం బ్రోవుమని కుమారునకు నప్పగించి గోవిందచరణార
వింద విస్మయమానసుండై ఖండిక్యుండు యభయ కర్మంబులు దుఱిపి యవ్వనంబు
తపోవనంబుగాఁ గొంత కాలంబు కేశిధ్వజోపదిష్టయోగాను సాధనంబున
మధుమధన సాధవ్యుండునొండెఁ గేశిధ్వజుండును దత్తుమృసిం దత్తగ్రధానులం
దదీయ రాజ్య సరిపాలన కనిచి మిథిలీపురంబు ప్రవేశించి యోగాశ్రయంబు
ధోగంబులం బుణ్యంబులు తదితరంబుల దురితంబులు ప్రక్షీణంబులుగా షోణితలం
చేలుచుండెఁ గావున ముముక్షున కుపాశ్రయశీయుం డభోక్షులండు పాండ్యుఁ
శీశా నీవతని భజియింపు మిదియె భక్తి యోగంబు దీనియందు నొక్క కొఁజత
గల దంతరాయంబు నొందిన బునభావంబుం బొందిచి మఱి ముక్తి జేర్చున
ట్లుగట నీంతకంటె సులభోపాయంబయోగంబున సయ్యభోక్షులండు గాఁడి

వికృపచేరించిన శరణాగత ధనుకం బని పరిణతాంతరకరణంబు డగు నతనికి మూల మంత్ర పూర్వకంబుగా ద్వయము ప్రసాదించి భాగవత ప్రధానం గావించిన.

టీక. ఖండిత్యండు, పురోహితులను, ప్రధానులను, అప్రాప్తయశాననుండగు = వయసురానివాడైయున్న, అతగ్గ = ఆకుమారుని, మలపికిందని = తీర్చికిందని, నియోగించి = ఆజ్ఞాపించి, వారిలక్ = ఆమంత్రిపురోహితులను, దాన = ఈవులు, సన్మాన = బహుమానములు, అదులక్ = మొదలగువానిచేత, ప్రోవుమని = రక్షింపుమని, కుమారున కప్పగించి = పుత్రకుని వశపఱచి, గోవింద = క్రీహరియొక్క, చరణారవింద = పాదపద్మములయందు, విన్యస్త = ఉంచబడిన, మానసుండై = మనంబుగలవాడై, ఖండిత్యండు, ఉభయకమంబులుడులపి = పూజ్యపాదములమెల్లగ గొట్టి, ఆన్వనంబు = తానున్న యర్థంబునె, తపోననంబుగ = తపమొనరించునట్టి యాశ్రమముగి, కొంతకాలంబు = కొన్నినాళ్లు, కేశిధ్వజోపదిష్ట = కేశిధ్వజునిచేత నుపదేశించబడిన, యోగాను సంధానమ్మనక్ = యోగము నాచరించుటజేత, మసుచుధన = క్రీస్తున్నారాయణునియొక్క, సాధవ్యకంబుక్ = సమాసధిమకమును, బిందక్ = పొందెను, కేశిధ్వజుండును, తత్పుత్రుని = ఆఖండిత్యుని కుమారుని, తత్ప్రధానులక్ = అతని మిత్రులను, తదీయ రాజ్య పరిపాలనకగి = ఖండిత్యుని రాజ్యమంతయు = నేలుటకుఁబి, మిథిలాపురంబు ప్రవేశించి = తాను మిథిలాపట్టణముసొచ్చి, యోగాశ్రయిండ్లై, భోగంబులక్ = సుఖానుభవములచేత, పుణ్యంబులు = పుణ్యకమంబులు, తదితరంబులక్ = వాకంబులైన చుట్టూనుభవముల చేత, సురీతంబులు = పాదములు, ప్రక్షీణంబులుగాక్ = నశించునటుల, (ప్రారబ్ధ క్కరణాంభోగాదేవతయ యనునట్టివ్యాయావలంబియై), క్షోణీతలంజేలుచుండె, కాపున = అటుగాన, ముముక్షునకు, ఉపాశ్రయశీయుండు = ఆశ్రయింపఁదగినవాఁడు, అయ్యశోషజండు = ఆవిష్టుండై, పాంథ్యక్షీశా = పీఠురాజా, నీవు, అతగ్గ = ఆవిష్టుని, భజింపుము = భజనసేయుము, ఇది భక్తియోగంబు, దీని నొక్కకొంతగలదు, అంతరాయంబు = విఘ్నము, బిందినక్ = పొందినక్, పునర్భవంబుఁబొందించి = పునర్జన్మమొల్పించి, మఱి = పిదప, ముక్తింజేర్చుక్ = పరమపదమునందఁజేర్చును, అల్లగిలక్ = అలాగఁగుటచేత, ఎరికంబె సులభోపాయంబు, ఆ యోగములక్ = తొల్లిసౌతయుష్ఠమందు, అయ్యశోషజండు = ఆశ్రీకృష్ణుండు, గాంధీనిక్ = అజకనునకు, ఉపదేశించి శరణాగతిధిమంబు = క్రీధగవగ్గితాచరమగ్గోపదేశమున, నిగపాయసమంబు = అపాయరిహితమైన ధిమకము, అది = శుద్ధి, పరాతా అహంబుడగు = పరిపక్వమనస్కుండైన, అతనికి = ఆపాంథ్యరాజునకు, ఖూలంబుల ముగ్ధులగు = క్రీమిపూరిత మంత్ర సహిం

బుగా, ద్వయంబు = వాక్యద్వయంబును, ప్రసాదించి = అనుగ్రహించి. భాగవత ప్రధానుక = భాగవతోత్తమునిగా, కావించినక = చేయగా.

తా. స్పష్టము.

మ. వకు భౌలంకృత యోగిహృన్మియ భాః స్వత్పాండు భాసన్య యాం,
బక నాభీజలబాత సూత విధి సుః ప్రాప్తస్తరారిష్టము,
ష్టికర్తార్యు కర్మస్థలితకేః శిశూర రక్షోంకా,
కృకవాకుధ్వజ దీప్తికాకాన్తనితఃః శ్రీహోత్రనాద్యత్సకా. ౮౯.

టీక. వకుళః పాగి డపుప్రదాతేను, అంకితః = అలంకరించబడిన, యోగి = సమ్యాఖ్యానయోగియొక్క, హృత్ = హృదయము, నిలయ = గృహముగాంగల వాడ, భాస్వత్ = సూర్యనియొక్క, పాండు = తెల్లని, భాసన్త = కాంతి గలచంద్రనియొక్క, మయ = స్వరూపమైన, అంబః = శత్రుద్వయముగలవాడ, (ని, స్వాగలబకమిషాద్యనియనిఘటము), నాభీజలబాత = బొడ్డుతామరయందు, సూత - పుట్టిన, విధి = చతుర్ముఖనిహేసను, సంప్రాప్త = పొందబడిన, స్వర = మన్మథునికి, ఆరిష్ట = శత్రుడైన శిఖిండుగలవాడ, (విష్ణువు వలన బ్రహ్మయు నతని వలనరుద్రుడను బుట్టినట్లు) ముష్టి = బడికిలియొక్క, కతోర = గిమ్మరమైన, అర్చణ = శుశక్తి(అనగా ముష్టిఘాతమున కనుట), కర్మస్థలిత = దోసపండుగాఁ జేయబడిన. (ని, ఉద్వారకర్మగీష్ట్రియా మనిఘటము), కేశి = కేశియనునట్టి, కూరరత్నః = కర్మశుండగురక్కసునియొక్క, అంగకా = దేహముగలవాడ, కృకవాకుధ్వజ = కోడిచిత్కమందు గల కుమారస్వామియొక్క, దీప్తికా = సరస్సు నందు, ప్రస = తలచులాటగల, తపఃక్రీడా = గ్రీష్మకాలమండలి కేళియొక్క, ఉత్సవ = మహోత్సవము, ఆది = మొదలగువానియందు, ఉత్సవ = ఆనందమైనవాడ.

తా. భాగవత ప్రధానుండగు సమ్యాఖ్యాన హృదయమందుఁ గ్రుమ్మరుచు న్నట్టియు సూర్యచంద్రులు శ్రములుగాంగలయట్టియు తన వలనఁ బుట్టినట్టి చతుర్ముఖనియందుఁ బుట్టిన రుద్రుండుగల యట్టియం గతోర మగు ముష్టిఘాతముచేత దోసపండుఁబడిన బగిల్చబడిన కేశి దనువాడు గల యట్టియం గ్రీష్మరుతువంతు స్వామి పుష్కరిణీలో నీడులాడుటయను నుత్సవమం చుత్సవకడ వైనవాడ! యని తాత్పర్యము.

కం. డోర్భ్యత పాండుచరభ, సారభ్యగయ్యాధ్యగోప శాబకసహకే,

వీరత భ కప్రహ్లా, దారఽతస్త్రోత్రపులకి శాంఘికాత్రా. ౯౦.

టీక. డోర్భ్యత = అంగీకరించబడిన, పాండువ = అజదానియొక్క, రభ = ఆరణ్యముయొక్క, సారభ్య = సూర్యముగలవాడ, గయ్యాధ్య = చెలికాండ్రున, గోపకార = గొల్లపిన్నవాడవోడను, (ని, స్వధురత్నా బద్ధశుశి అనిఘటము) సహకే = సూడంగడించుటయందు, రత్న = అసత్తిగలవాడ, భక్తి = అనురక్తడై, ప్రహ్లావ = ప్రహ్లాదునిచేత, ఆరచిత = విశేషముగఁ జేయబడిన, శ్రోత్ర = ముఖచేత, పులకిత = సంబాత పులకమైన, అంబుత = దివ్యమన్న, గాత్రా = దేహమగువాడ.

తా. అజదానిని గగముఁ కు సారభ్యయోగియు వయస్కులగు గొల్లపోడిద్రీ

డలయుదాస కలయట్టియు భాగవతుం డగు ప్రహ్లాదునిచేత జేయబడిన స్తోత్రముచేత నైన రోమాయముచే నాస్థు చున్న దేవాముగలవాడాయని తాత్పర్యము. స్రగ్వశి. ఆనామద్రశియ్యా దమయ సుర, ప్రసీతాంఘ్రి త్రేతానాతచేతోఘదా. కనులప్రస్థులే తాళయజ్ఞేళము, రస్థిలవృత్తమ త్రైలవల్లిసకా. ౯౧. టీక. ఆనీక = శయింపబడిన, ఆహుత్ర = శేషుడనెడను, శియ్యా = పానుగలవాడో, పనియ సుర = మిగులబాడవుగ, ప్రసీత = నడిచిన, అంఘ్రి = పాదములు గలవాడో, త్రైతవాత్ర = భక్త సమాహముయొక్క చేతః = చునంబు లందలి, ఘ = వాసములను, దా = ఖండించువాడో, (దో = అవఖండనె అని ధామ్య, కను = ఉదక ప్రదేశములు, ప్రస్థులేత = స్పృశించుచున్నట్టి యనగా సుదకచుండున, కాళయ = కాళియనును సర్పముయొక్క, శ్వేత = విషయము క్రమేన, మూగజానలి = శిరఃప్రదేశమును, నృతచ తల్ల = నృతశైష్ట్యమైన, వల్లిసకా = వల్లి సకమను తాండవము గలవాడో.

తా. శేషశాయియైనట్టియు వాచనానతారమందు గడుదూరముగ నుంచఁ బడిన యుష్మియుగముగలయట్టియు నాత్రేత జనపుంజు తస్థిరబులగు పాపములఁ బోగొల్పవట్టియుఁ గాలియుండను రక్తముని శిరంబున నృత మొనర్చినట్టి యోశ్రీహరి యని ప్రతిభకతకయైనట్టి ధ్యానము.

మ. ఇదిపాత్రప్రసారేశ్వరప్రభృతి బంధిస్తోత్రాసక గు, ద్వివిస్ఫుక్త్యుయ, క్రొండపలి హృత్ పాహాసక ప్రహజదీ, పృథువారోహ్యుక్త్యురాయనృప సంత జ్ఞానత్వైతా ముక్తమా, లృదనాశ్వాసము పృథ్వీపద్యము తృతీయంబై మహిమ బొల్పగు. ౯౨.

టీక. ఇది, పాత్రప్రసారేశ్వర ప్రభృతి = పాత్ర ప్రసారేశ్వరులు మొదలైన, బంధిస్తోత్ర = మిక్కిలి యధికులై యుండెడి, ఉత్పత్త = ఉద్భవాజలయొక్క, ఆసక = సమాహముచేత, గుత్త = రసంబుగడిన, ద్వివిస్ఫుక్త్యుయంత్రకొండపలిహృత్ = ఆకాశమునందు మండలు సమకమైన యంత్రములు గలిగియుండెడి కొండపల్లి దుగమును హరించుచుండెడి, పాహా = భుజమందలి, అస = బద్ధమనియెడు, కద్రూప = సర్పయొక్క, దీప్యత = ప్రకాశించుచుండెడి, ఉదారోద్యమ = మహోద్యోగముగలిగి, కృష్ణరాయనృపసంజ్ఞాస్మత్వైత = కృష్ణరాయనియెడి పేరుగలిగిన నాచేత జేయబడిన, ఆముక్తమాల్యదక = ఆముక్తమాల్యదయనియెడు ప్రబంధమునందు, హృద్యపద్యము = మనోహరపద్యములుగల, ఆశ్వాసము, తృతీయంబై = మూడవదైన, మహిమ = భూమియందు, బొల్పగు = విప్పుగాత.

గంగ ఇది శ్రీనివాసానుభవ మంత్రోపాసనా సమాసాదితాబంధ సాహితీ భూమిందు నాత్రేయ గోత్ర పవిత్రుండను వావిళ్లవంశ సయోరాశి రాకాసుధాకరుండునగు రాంకవి శాస్త్రిచేత ననేక పూర్వ వ్యాఖ్యానోభిప్రాయంబులఁ బర్యాలోచించి రచింపఁబడిన రుచిసమాఖ్యానం బగు నాముక్తమాల్యద వ్యాఖ్యానంబునందు దృష్టి. చూశానము.

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము.

చతుర్థావ్యాయము.

కం. శ్రీమంధిగఘనగుగ్గమ, గోమంధిగఘనగుగ్గమ * గుంభన శృంగ్య,

దౌర్బాహ్యతఃసంభవం, ప్రేమశితాటంక వ్యంగి * నిసఖగాంకా. ౧.

టీక. (శ్రీ) = అద్వైతము, గు. దిగ = నివాసస్థానము, భువనభ్యను = వత్స
స్థలముగలవాడ, గోమంధిగఘనగుగ్గమ = గోమంధిగఘనగుగ్గమ, కపి = ఆకపి, చుచున్న,
వేణు = పిల్లగ్రోచియుక్క, గుంభన = భూరించుటగలవాడ, దృష్టతీభావ,
దృష్టతీ = గర్విండుడు, భావ = భూసుతుడుగు నరకాసురునివలన, అవృత =
అపరిపకవిద్య, సురజనయి = దేవతామాతయగునదియొక్క, మణితాటంకరత్న
మయకణఃసూక్ష్మములుగలవాడ! వ్యంగిని = వేంకటాచల నివాసా, ఖగాంకా =
గరుడకేతనా.

తా. అని స్వామికిని శేషములు. సగకాసురుడదిగిక్క తాటంకములుదనపరాక్ర
మువలనచెచ్చియుండినవి శ్రీకృష్ణుండు మగలదీప్తికొనెనని శ్రీభాగవతప్రసంగము.

వ. అనభావపు మానవయంబున.

2.

టీక. ఇది గ్రంథకర్త స్వామికి విన్నంపెను మాట. అనవయంబున =
విష్ణుచిత్తుండు పరశక్తినిరూపముం జేసిన సమయమును.

మ. బలిమిగ ప్రాపగం బోలె బాయవడుచుం * బర్హాయభంగంబునం,

గలనూ తెల్లను నంచు మోవం దెగి రా * గా గొంత సేపుండి తాం,

బెలుచ న్గంటు వుటుక్కనం నునిసి వే * పృథ్విం బడె న్నాలి మి,

న్నుల ప్రాసె న్నురదన్దుభు ల్లిరిసెం దె * వ్యసై విరుల్బోగనక. 3.

టీక. బలిమి = బలాత్కారముచేత, ప్రాపగంబోలె = ప్రాచీనయుట
చేత నన్నట్లు, పాయవడుచుం = విచ్చిపోవుచు, పర్హాయభంగంబునం, పర్హాయ =
క్రమముగా, భంగంబునం = తెగుటచేత, కలనూ తెల్లను = అనూత్రమండు గలిగి
యున్న సూర్యునియు, అ. చుమావ = చివరదనుకను, లెగఁగాక = తెగవచ్చు
చుండగా, కొంతసేపుండి = కొంతకాలముచచ్చునుండి, కా = జాలెయనుట, కెలు
చక = కఠినముగా, గంటు = ముడుపు, వుటుక్కనంనునిసి = వుటుక్కనుకల్లు గ
లుగునట్లుగా భిన్నమై. వే = వ్యసైముగా, బాలె = నరహరిసంచి, పృథ్వి = భూమి
యందు, పడె = పడెను, మిన్ను = ఆకాశమునకు, సురసురభుత = దేవతా

భేరులు, మ్రోసెక్ = భస్మించేసెను, విరుల్ = పుష్పములు, పెన్సేనై = పెద్దవర్షమై
బోరసెక్ = బోరనిధ్వనిగిలుగునట్లు, కురిసెక్ = వర్షించెను.

తా. విష్ణుఁడు పరతత్వనిరూపణము నేయఁగా సంతకుమున్న విద్యా
శుక్లముగా వ్రేలఁగట్టించియున్న వరహాల సంచికిఁ జిట్టియున్న సూత్రమందలి
నూలంతయును దనకుఁ దానే తెగి యంచునకు వెడలఁగా ముడుపుపుటుక్కనుభవని
నేయుచు సూత్రమునుండి తునిసి బాలె క్రిందఁబడెననియును, ఆపరతత్వ నిజాయ
మునకు దేవతలు సంతోషించి దుందుభులు మ్రోయించి పుష్పవక్షములు గురియిం
చిరనియు భావము.

శా. ఆచార్యుని పారితోషికము లీ * నందంద పంపం భ్రమ,

తేవివ్రాతముచే ద్రుతస్థలితయై * దీప్యన్మణిస్వణా భూ,

మావాసశ్శట బానుదమ్న యగుచు * సంసచ్చతుశ్శాలికా,

నైవేష్కాంతరపదతిన్నెరసె గో * త్రాచిత్రమాల్యం బనక.

టీక. ఆచార్య = ఆసమయమందు, పతి = పాండ్యరాజు, పారితోషికములు =
సంతోషపు బహుమతులను, ఈక్ = ఇచ్చుటకై, అందంద = అచ్చటచ్చటనే, పం
పక = సేవకులనుబంపఁగా, భ్రమత్ = తొట్టుపడుచున్న, నేవి = సేవకులయొ
క్క, వ్రాతముచే = సమాహముచేతను, ద్రుతస్థలితయై = త్వరితముగా జూత
బడినదై, దీప్యన్మణిస్వణాభూమావాసశ్శట (ఇదికర్తృపదము), దీప్యత్ = ప్రకా
శించుచున్న, మణి = రత్నములుచెక్కిన, స్వణాభూమా = బంగారు సొమ్ములయొ
క్కయు, వాసః = వస్త్రములయొక్కయు, ఛట = సమాహము, సంసచ్చతుశ్శాలి
కా, సంసత్ = సభాసంబంధియగు, చతుశ్శాలికా = నాలుగు శాలలుగల మం
దపము యొక్కయు, నైవేష్క-బాక్య-సపుటింటియొక్కయు, అంతరః మధ్యప్రదేశ
మందలి, పదతి = మాగఁ-మును, బానుదమ్నయగుచుక్ = మోఁకాలిలోఁజై,
గోత్రాచిత్రమాల్యంబనక, గోత్రా = భూమియొక్క, చిత్ర = నానావణముగల,
మాల్యంబనక = మాలికాలంకారమొయనునట్లు, నెరసెక్ = వ్యాపించెను.

తా. పాండ్యరాజు సమయమందు సంతోషించి విష్ణుచిహ్నండు మొదలగు
వారికి బహుమతులొసగుటకై పైపైని సేవకులను బాక్యసములకుఁ బంపఁగా
వారాయుగ్రామమునుండి రత్నములుచెక్కిన కనకభూషణములను వస్త్రములవ్వా
రిగాం దెచ్చునపుడు త్వరపాటుచేత వారిచేతులలో నుండి జాతీపడిన యవి రాజు
మొదలగువారు గూచుచున్న సభాపంటపము మొదలుకొని బాక్యసమువఱకు మార్గ
మధ్యమందు మోకాలిమితున నిండియుండెనని భావము, దీనిచే జాతీపడిన రత్నా
భరణాదులే యంతమిక్కుటముగా నుండఁగా బహుమతులిచ్చిన రత్నాదులకు తెక్క

యే లేవనుట. అలం. అతిశయోక్త్యర్థాపస్యత్యేక్షలు.

ఆ, యే. పేదపేద్యమైన * విష్ణుతత్వం చిట్లు, వాడు గెలిచి తెలిసి * వసుమతీకు,

భక్తికోలలాచ్చి * భగవత్ప్రసన్నుఁగాఁ, జేసిలోకహితము * సేయుటయును,

టీక. ఇందు విష్ణుచిత్తుడను కర్తృపదమధ్యాహార్యము. పేదపేద్యమైన = పేద ముఁగించెడిదియందగిన, విష్ణుతత్వంబు = అయిన సారాయణ తత్వమును, ఇట్లు, వాడుగెలిచి = వాదమునగెలిచి, తెలిసి = బోధించి, వసుమతీకు = పాండరాజును, భక్తి = భక్తిరసమును, ఓలలాచ్చి = తేలాడఁజేసి, భగవత్ప్రసన్నుఁగాఁ, భగవత్ = శ్రీమన్నారాయణునియందు, ప్రపన్నుఁగాఁ = ప్రపత్తిగలవాఁడగును, చేసి = ఒనరించి, లోకహితము, లోక = లోకములకు, హితము = ఉపకారమును, చేయుట యును = చేయఁగానే.

శా. అదావాగ్విబుధ మృతావచనక * వ్యాహర మాహావచ

స్థిరచ్చా కృతతాం గతః కలి రితి * శ్రీసూక్తివిధ్యాధర,

మృదౌఢత్వమగాల్లయంహి కుధియా * మిశ్రగ నదత్కిన్నర,

మృద్ధిరాగ్రణి గెల్పుటుత్సవమునం * దయ్యె న్నభంమృంతయుక్.

టీక. సభమృంతయుక్ = ఆశాశమెల్లను, అస్థిరాగ్రణి = ధీరాగ్రేసరుండగు

సావిష్ణుచిత్తుడయొక్క, గెల్పుటుత్సవమునందు = విజయోత్సవమునందు, అదావా

గ్విబుధమ్ము, అద్ధా = యథార్థమనెడు, (అద్ధాయన్నది సత్యార్థకమైన యవ్యయము)

వాక్ = మాటలుగల, విబుధమ్ము = దేశతలుగలదియు, అహోవచనకవ్యాహరము,

అహో = అస్మత్తమను, వచన = పలుకులుగల, కవ్యాహరము = పితృదేవతలుగలది

యు, (సామ్యకవ్యేదైవపిత్తేయసి యమరము) అహావచస్సీగమ్ము, అహా = చిత్రమనె

డు, వచః = పలుకులుగల, సీగమ్ము = సీగులుగలదియు, అఃకృతతాంగతః కలిరితి

శ్రీసూక్తివిధ్యాధరమ్ము, కలిః = కలియుగము, కృతతాం = కృతయుగమాటను,

గతః = పొందెను, అః = అచ్చెర్చును, ఇతి = ఇట్లును, శ్రీసూక్తి = శుభవాక్కులు

గల, విద్యాధరమ్ము = విద్యాధరులుగలదియు, ఇదౌఢత్వమగాల్లయంహికుధియా

మిశ్రవదత్కిన్నరమ్ము, కుధియామ్ = కుత్సితముగలుగలవాండ్రయొక్క, ఇదౌఢ

త్వమ్, ఇద = వృద్ధిబొందియున్న, దౌఢశ్యమ్ = ధౌర్జ్యము, లయమ్ = నాశము

ను, అగాధి = పొందెనుగదా, ఇతంవదత్ = ఇట్లుచెప్పచున్న, కిన్నరమ్ము = కిన్నెర

లుగలదియు, అయ్యెక్ = అయెను, అదావాగ్విబుధమ్మునది మొదలుగా నైదు కేవ

లసంస్కృతములవలెఁ గనఁబడు వాక్యములనడుమ నున్న యద్ధాదిపదములు వానికి

వేటువేఱుఁ బరమందున్నవాగాది సంస్కృతతేజములతోడ నన్వయించుచుండవలె

దిశ్చములు సమాసాంతగతములై తత్సమంబులగుచు నుండుటవలన నపదాన్వయయ

సుప్తితోత్పాతుమునా మను సూత్రంబునకు విరుద్ధము గాకుండుటంజేసి సుసంగంబు లయ్యెను.

తా. ఆవిష్టుచిత్తుండు వాడమున జయించినప్పడాకాశమందుఁజేరియున్నదేవ తలు సత్యపనియును, పితృదేవత లహహ యనియును, సిద్ధులహహనియును, వి ద్యాధనులు కలియుగము కృతయుగమాయె నిది యొత్త వింత యనియును, కిన్నరులు దుర్జయనింక మడఁగిననియును, మెచ్చి సంతసెల్లి పలుకుచుండిరని భావము.

సీ. సెలవులు నాకుచు * వెలియరుంగులుసూడ, కరిగిపాదూవాహు * నరయువారు, తమమ్రాలనుండునం * దలము గానక దాటి, పేరెలుంగున బెద్దజీయవారు, నగరు వెల్వడువారక * దెగి పోయిమరి నిల్చి, తోడివిద్యాంసులొగూడువారు, నెదురైన తమవాని * గృహకృత్య మడిగివాడ, డనునవి తప్పనూ * కొనెడివారు, పూర్వ మేమాను నన్న భూచరునిపని, పాత మావాసరికిఁగల్గి బ్రతికెననెడు, నాలు నొ పిండుమున * యూరమెడ, వాటివనించునెవ్వఁడోన్వారునగుచు.

టీక. మంగుల కన్నెడను సత్యముతోచుండు విద్యాంసులను కర్తవ్యపద మధ్యా హ్నము. ఇదిచాలాలో తాగునీరుండున్న యింటనిచ్చివ్యాంసులు — సెలవులు = పిచ్చా భిక్షోవ్రసనిభిక్షోమును నాకుచు = పిన్నదనముననాకుకొనుచు, వెలియరుంగులు = నగరు వాకిట నున్న తిన్నెనిను, చూడక = కీర్తిపకయె, అరిగి = ఆనలఁబోయి, పాదూవాహుడ = పానుకలు దచ్చువానిని, అగయువారు = పెదకెడువారు, వాకిటి తిన్నెనిండునన్న తమ పానుకలు పేచ్చెడు సేవకులను గానక ఆనల నరిగి పెదకు చుండి రనుట. తిచ్చునూలు = తమకుటనె, ఉండు = ఉండియున్న, ఆందలము = ఆ భిక్షోము, కానక = చూడక, దాటి = అతిక్రమించి, పేరెలుంగున = పెద్ద రింకనావము నొను, కెత్తి = బోయిని, కీలువారు = విలిపెనువారు, నగరువెల్వ డువారక = రంజింపఁగలుగుదుమనన, దెగిపోయి = కేడిచిపోయి, మటి = తిచ్చుట, నిల్చి = నొలుచుండి, తోడివిద్యాంసులు = తమతోపిపడితులను, కూడని వారు = కలిసికొనువారు, యజ్ఞయమునే నొలవారు లచ్చటఁ గలియక నగరు బంగి పోయి యుండుతో నొకరు కూడిగనుట, ఎరురైన = తమకెదురుపడిన, తమ వాని = తమను సేవి పుడిన వానిని, గృహకృత్యము = తమయింటవార్తను, అడిగి = బ్రొక్క కేసి, వాడు = ఆదురుగిబడివాడను, అనునవి = చెప్పెడుమాటలను, పని = సత్యపనిని పని నొనఁచు, టింగొనెనువారు = టింగొట్టెనువారు, తమ యింటనుండి తమ గృహమునకు పురుగునగా వాని డను యుగ్గవార్త యపిగి వాడుని పురుగు పురుగులు. పురుగులకరిగిన వాడమందేమితిగలిగి యూరక

యూఁకొనుచుండి రనుట. వాదమేనూయెన్ = వాడు నెల్లినవిధమేమి, అన్నన్ = ఎవ
రేసియడుగఁగా, భూవరుని పక్షపాతము = రాజుయొక్క పక్షపాతము, అనాస
రికెన్ = ఆవిష్టుపిస్తున కనుటకు బదులుగాఁ దిరస్కారోక్తిగ నా దాసరివాని కని
రనుట, కలిగి = ఉపయోగించి, బ్రతికెన్ = ఆదాసరి జీవించెను, రాజు పక్షపాతము
వలన నావిష్టుచిస్తుండు బ్రతికెనే కాక నిర్భమునకు మేమే జయించితిమని చెప్పి
రనుట, అనడువారును = అనిచెప్పెనువారును, జౌలెండు = జౌనుద్దమింపుఁడు,
ఇటు = ఈవిధముగా, విమర్శమార్గమైన = విచారము దూరమగు, వాకిటెన్ = ద్వా
రమందు, ఎవ్వఁడు వసించు = ఎవ్వఁడునులుచును? అన్వారునగుచున్ = అని
పలికెడువారు నవుచు, కలిసి యని ముందుతపద్యమున కస్వయము. ఇట్లు న్యాయ
విమర్శలేని రాజు ద్వారము దప్యదును నిల్వఁగూడదని రనుట. ఇక్కడఁ బరా
జయమున విద్వాంసుల స్వభావము వణిఁపఁబడఁగాన స్వభావోక్త్యలంకారము.

తే. గీ. కలిసి యొక కొంతనేపు శృంగాటకముల,
నగరుదేశం జూచుచున మంత్రనంబు లాడి,
చనిరి విద్వాంసు లిండ్ల కింజనవిభుండు,
రూఢి కతలి మహాగజాయాధుం జేసి.

౮

టీక. విద్వాంసులు = అపండితులు, శృంగాటకములన్ = నలుత్రోవలు గలి
నెడు చోటులయందు, కలిసి = కూడుకొని, నగరుదేశన్ = రాజగృహముతట్టు,
చూచుచునే = వీక్షించుచునే, మంత్రనంబులాడి = రహస్యములాడి, ఇండ్లకుఁజనిరి =
తమగృహములకుఁబోయిరి, ఇన్జనవిభుండు = అపారద్య్రరాజు, రూఢికెన్ = ప్రసిద్ధి
కొఱకు, అతనిన్ = ఆవిష్టుపిస్తుని, మహాగజాయాధున్, మహాగజ = పెద్దయేనుఁ
గుమీఁద, అయాధున్ = ఎక్కినవానిఁగా, చేసి = జనరించి, పురి నేగించి యను
ముందటి పద్యముతో నస్వయము.

మ. పురి నేగించి తదీయ మైననగరంబుం జేర్చు డుచు న్వడిం,
దొంగల రాజకుమారుల న్ననుపఁగఁగఁ బర్యవ్వనంబు ల్నిరం,
తరనుదిస్తులుం బెలంగ గజఘోటావారకాంతాంఘ్రిసూ,
పురముల్లోయఁగఁ గొన్ని వారిరుగఁడు కి బో మోగె మధ్యంబునన్.

టీక. పురిన్ = మధురాపట్టణమునకు, పురిం = వెంగఁచఁగొనించి, డోరే
గించియనుట. తదీయమైన = అదిగ్గల దిక్కునఁబుండ్గియేచు, నగరంబున్ = పట్టణమగు,
శ్రీవిల్లుబుత్తారిని, చేర్చుడంచున్ = ప్రవేశపెట్టుడఁ, పారద్య్రరాజునట, దొంగన్ =
రాజులను, రాజకుమారులన్ = రాచరామరులను, ననుపఁగఁగన్ = పంపఁగా, రూ

ర్యస్వసంబుల్ = వాక్య ఖాషములును, నిరంతరవందిస్తుతలక్ = ఎడతెగనిట్లు కై
వారములను, చెలంగక్ = విస్తరిల్లుచుండగా, గజఘంటా = ఏనుగులకుం గ టిన
గంటలును, వారకాంతాంఘ్రినూపురముల్ = అటక త్రియలయొక్క పాదములయం
దలి ఆంగియలును, మ్రోయంగా = ధ్వని నేయుచుండగా, వారు = రాజులు, రా
జకుమారులు, పరిగిరూగధులు, వారకాంతలు మొదలగువారు, ఇరుగడక్ = పార్శ్వ
ద్వయకుండు, ద్విగుసమాసము, పోక్ = పోవుచుండగా, మార్కమధ్యంబునక్ =
సడిసెరువునందు, క్రియ ముందటి పద్యచుండున్నది.

డి. ఇంగిలికంబునం నడిపి + యెత్తుక సీసపురెం లేమో యన,
న్నింగి కరుత్సరంపరలనిగ్గున లేదొగ రెక్కునంత పీఠ,
చేం గలశాఖిమీగడలజి డ్దెరిగించెడు కమ్మగాడ్పు నిం,
డెం గడుమ్రోత పెన్నివడిం గనిరాఖగ రాజమూఁపునక్. ౧౦.

టీక. నింగి = ఆకాశము, ఇంగిలిగంబునక్ = హిందుశత ద్వారముగు నింగిలిక
ముచేతను, తడిపి = అర్చియుండేసే, ఎత్తు = మైకె త్తిన, కసీసపురెం లేమో = నీలవస్త్ర
మో, ఆనక్ = అనునట్లుగా, గరుత్సరంపరల నిగ్గునక్, గరుత్ = ముందుచెప్పబడు
పెరియతిరువడి తొక్కలయొక్క, పరంపరల = పట్టులయొక్క, నిగ్గునక్ = కాంతి.
చేతను, లేదొగరెక్కునంతక్ = తరుణారూణకాంతి గలుగునంతవోనే, గరుత్సంతుని
తొక్క లెఱ్ఱనీలిగావున వానికాంతులచే నాకాశమెఱ్ఱనయ్యెననుట, కలశాఖి = పారి
సముద్రముయొక్క, మీంగడల = మీంగడలయొక్క, జడ్డు = జిడ్డువాసనను, ఎలిం
గించెడు = తెలిపెను, కమ్మగాడ్పు = సుగంధివాయువు, పీఠచేక్ = విసరేక్, గ
రుత్కంఠుడు గడబుగానె యాయన తొక్కలవలనఁబట్టిన వాయువు క్షీర
సముద్రపు మీంగడలవాసనను లేపగా నానాసన లావాయువుతోఁగూడ వచ్చె
ననుట, మ్రోత = పెన్దస్వని, కడుక్ = మిక్కిలియు, నిండక్ = సంపూర్ణ మయ్యె
ను. పెన్నివడిక్ = పెరియతిరువడియని ద్రవిడభాషయందు శ్రీవైష్ణవసంతతితమైన
నాచుము గలవైనతేయని, కనిరి = ఆరాజులు మొదలగువారు సూచిరి. ఆఖగరాజు
మూఁపునక్, ఆఖగరాజు = ఆపక్షింబ్రుండగు గరుత్సంతునియొక్క, మూఁపునక్ =
స్కంధమును, క్రియ ముందటిపద్యమునగు చున్నది.

తా. విష్ణుచిహ్నులకు బ్రత్యక్ష మగుటకు శ్రీ క్షీరసము ద్రమునుండి స్వామి
పేదగానె గరుత్సంతుని తొక్కల యెఱ్ఱనికాంతిత నాకాశ మింగిలికముతోఁ
దడిపి యెత్తె నీలిగుడ్డునల నీలవోహితవర్ణము గలిగియుండ నింతతోనే పాలమీం
గడ జడ్డువాసనలతో వాయువులు విసరె నంతవోనే గరుత్సంతుని రెక్కల ద్వని

వినంబుడె సంతతో నతివేగవంతుండగు గరుత్మంతుడు గానంబడియె సంత నతని పీఠపుమీద సాష్టమియుఁ దోచె నని భావము.

సీ. చిగురుఁబొట్లపుదోయిఁ జెందములనఁచాగ్న్యహస్తోదరములదివ్యాంఘ్రిలమర
నునుఁ గప్పమేనఁ దోఁచిన తదగ్వచ్ఛాయ, ఏలఁచాల్పుపసిఁడిచేల మెఱయ,
వ్రాలిన యోగివఁగ్గమునిర్మలాంతః, రణములుఁబోలె హారములుదనర,
సీరికి బుట్టింటిసః చెలువొట మనవికి, డాసె నా మకర కుండలములమర,
శ్రితసిత మరాళ వాత్యాభిహతపరాగ, వలయమండిత కల్పశాఖలో యనంగ,
శంఖచక్రాంచితోదహః స్త్రములుదనర, దొంచెఁగ మలేక్షుండుచతుచ్చజంఘ.

టీక. చిగురుఁబొట్లపు = చివుళ్ళపొట్లముయొక్క, దోయి = ద్వంద్వమంద,
చెందమ్ములనఁ = ఎఱ్ఱదామరపువ్వులనునట్లు, తాగ్న్యహస్తోదరములఁ, తాగ్న్యఁ =
గరుత్మంతునియొక్క, హస్తోదరములఁ = కరతలములయందు, దివ్యాంఘ్రిలు =
శ్రీపాదములు, అమరఁ = పొందుపడఁగా, నునుఁగప్ప = నిద్దుగుసీలవణముగల,
మేనఁ = దివ్యమంగళవిగ్రహమందు, తోఁచిన = ప్రతిఫలించిన, తదగ్వఁ = అదాహ
నమగు గరుత్మంతునియొక్క, ఛాయలీలఁ = కాంతినలె, తాల్పు = ఛరియించిన,
పసిఁడిచేల = కనకాంబరము, మెఱయఁ = ప్రకాశించుచుండగా, వ్రాలిన = చేరినట్టి,
యోగివఁగఁము = యోగీశ్వర సమూహము యొక్క, నిర్మలాంతః కరణములుఁ
బోలె = నిష్కళంకములగు అంతరంగములవలెను, వ్రాలిన యను శబ్ద మంత
కరణశబ్దముతో నన్వయించునది, ఇదిసమ స్తపదము, హారములు = ముత్రాహారములు,
తనరఁ = ఒప్పుచుండఁగా, సీరికిఁ = శ్రీదేవికి, పుట్టింటి = జనకగృహ సంబంధు
లైన, నెచ్చెలువొట = స్నేహితువొటచేతను, మనవికిఁ = విన్నవించుటకు, డా
సెనాఁ = సమీపించెనో యనునట్లు, మకరకుండలములు = మకరారకారకణ భూ
షణములు, అమరఁ, శ్రీదేవియను మకరములును సముద్రమునందే జనించుట
జేసి లక్ష్మీకిం బుట్టినయింటి స్నేహములు గలవి గావున మిక్కిలి చనువు గలిగి
శ్రీయశవతి నీనుల సమీపమునకుఁ జేరెననుట. శ్రితఁ = చేయుచున్న, సితఁ = తెల్లనైన,
మరాళ = హంసచేతను, వాత్యా = సుడిగాడ్చుచేత, అభిహతఁ = రేచింపబడిన,
పరాగఁ = కంఠాశయొక్క, వలయఁ = వలయముచేతను, మండితఁ = అలంకరింపఁ
బడిన, కల్పశాఖలాయనంగఁ = కల్పవృక్షపుకొమ్మలో యనునట్లు, శంఖఁ = పాంధ
జన్యముచేతను, చక్రఁ = సుదర్శనముచేతను, అంచితఁ = ఒప్పుచున్న, ఊరు = దీక్షు
ములైన, హస్తములు = భుజములు, తనరఁ = ప్రకాశింపఁగా, శంఖము హంసనగె
ను జక్రము పరాగ వలయము వలెను, భుజములు కల్పశాఖవలె నున్నవనుట. రమ

తేజఃమందు = తమ్మింకంటి, చతుర్ముఖుండు = నాలుగుజములు గలిగినస్వామి, తోఁచెకొ = ప్రత్యక్షమయ్యెకొ, ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

క. ఎప్పుడు హరి గని రచరులు,

ముప్పదియును మూడుకోట్లు * మునిగ గనుగొనువా,

రప్పడు తత్కరములతో,

విప్పిన గొడుగులును మింట * వేగమ మొగిడెకొ.

౧౨.

టీక. ఎప్పుడు = ఏతఃకాలమందేని, మునిగగనుగొనువారు = విష్ణుచిత్తుని సేవిం చెడివారు, ముప్పదియును మూడుకోట్లు = త్రయస్త్రింశతోఽతీసంఖ్యగల, అమ రులు = దేవతలు, హరికొ = స్వామిని, కనిగి = చూచికో, అప్పడు = అతఃకాలమందు, తత్కరములతో = వారిహస్తములతోడను, విప్పిన = తెరవఁబడిన, గొడుగులును = దేవతల ఛత్రములును, మింట = ఆకాశమందు, వేగమ = కీఘ్రమే, మొగిడెకొ = ముగళితమయ్యెను.

తా. ముందే స్వర్గముందలి ముప్పది మూడుకోట్లు దేవతలు విష్ణుచిత్తునిఁ జూడరన్నియొందిరి గావున వారలు స్వామి వేంచేసినంతనే యదినఱలోఁ దెజవఁ బడియున్న గొడుగులు మడిచి హస్తములు మొగిడ్చి సమస్కరించి రనితా. అలం. సహూక్తి.

తే. గీ. సామరదిదృశ్యో భిషగ్పిశాచ, పుంజమహేనుకృతత్రప్రభంజనములు,

సోఁక వెలఁచాతెగల్గొనఁజూర్పవాత, ఘట్టసలఁచాలు పెనుపొల్లకట్టువోలే.

టీక. సామర = దేవతలతోఁగూడిన, దిదృశ్యు = చూడనిచ్చించిన, భిష = ఆకాశమందు నిలిచియున్న, రక్షపిశాచపుంజము = రక్కసులయొక్కయు పిసాసుల యొక్కయు సమాహము, రక్షపిశాచాదులు దేవయోనులగుటఁజేసి స్వర్గముం దుండురనుట. అపిఘకృతత్ర ప్రభంజనములు, అపిఘం = సర్పభక్షకుండగు గరు త్మంతునియొక్క, పతత్ర = తక్కులపలని, ప్రభంజనములు = పెనుగాడ్పులు, సోఁక = స్పృశింపగానే, వెలకొ = వెలుపుచేతను, కల్గొనకొ = కల్యమునందు, శూర్పవాత = చేటల గాడ్పులయొక్క, ఘట్టసలకొ = ఒరిపిళ్ళచేతను, పాలు = ఎగసీపోవుచున్నట్టి, తెను = పెద్దదియగు, పొల్లకట్టువోలేకొ = తిలకలవలె, పాతెకొ = పరుగెత్తెను, ప్రభమపానమం దున్న సామరపదముయొక్క ప్రభమవణమును రక్షశబ్దము యొ క్కయగునువణముతోడ సుబంధపడునట్లు హల్పిధానముగ నుభయవశులలో నిదిగా సాంధానితబ్బయలవలె విశ్రమమునకుఁ జెప్పినాఁడు. సమృద్ధదిదృశ్యు అను పాదమున సంతోషమునఁ బాడఁగోరెడు అనియగము. కల్గొనననుచోట విక్షతౌ

కృపిచ్చలోపా మోక్షార్థకృత ఆదిమస్యహాసే" ఇతి సూత్రానుసరణమగ్రాకం. మానుగ భృతరాష్ట్రోదయప్రా. కానంగలుగంగ ననియమ భారతప్రయోగమువలె సంగతమైనది. అంతరిక్షముం దంతకు మున్న దేవలయలోడెడ నేటి యున్న రక్షుపిశాచసాధులు తమదాకితి కల్పియగుస్వామికి హాహస్యపూరిత గుర్తింపులని తోర్కలగా ద్ద్యుతముచై కీవఁగానే భయపడి పరుగెత్త. దేవతలు మాత్రము నిలచి యుండిరి యెట్లులేని కళ్యణుండు ధాన్యముపడిచి బటలవీత పసరఁగానే గొట్టిచ్చి పోవుచే దరి పోయినట్లని భావము.

క. నీరంగ్రకుసుమధారా, సాగరజల సాగర * సంగమ కలహం,

కారానుకారసంధ్య, కారానిసోమసామ * గానిం బెనఁగెను. ౧౦.

టీ. నీరంగ్ర = దట్టమైన, కుసుమధారా = పుష్పధారయొక్క, సాగర = వడకానుండు, సరత = సంగమించుచున్న, చందరికి = ముచ్చెదలయొక్క, (అందిదర శృంగారముని యమరము), సంగమ = అధికమైన, కల = అర్ధ క్షమగునములుగు, యుం కార = యుక్తములను, అనుకారి = అనుకరించుచున్న, సంగమ = ప్రోత్రములను, కారి = చేయుచున్న, ముని = సారదాదిమునులయొక్క, సోమ = సమాహమయొక్క, సాను గానంబు = సామవేదముపాట, ఎనఁగెను = చుచున్నను, స్వామితోఁగూడ సాగ దాది మునిండులు సామగానము నేయుచుండఁగా నది ప్రహ్వపడుముడి గురిగడు తేటుల ప్రూతవలె మధురమై వీతించె సనిభావము.

తే.గీ. అల్లుప్రత్యక్షమైనప * ద్భాషునంత,

రిక్షమునఁగాంచి మునిప్రమా * హక్షిజలము,

నిగుడఁ బలకించి కరటిఘ * టికలతాళ,

ములుగనిట్లని యమృత * త్తునినుతించె.

౧౧.

టీక. అల్లు = పూర్వోక్తరీతిగా, ప్రత్యక్షమైన = సాక్షాత్కరించినట్టి, పచ్చాక్షుణ్ = తానురలవలె నేత్రములుగలస్వామిని, తేక, లక్ష్మీదేవియే నేత్రములయం గులగలస్వామిని, అంతరిక్షమున = ఆకాశమందు, కాంచి = చూచి, ముని = విష్ణుచిహ్నుడు, ప్రమాదాక్షిజలము = అనందబాష్పములు, నిగుడఁ = వెలిరులుకఁగా, పులికించి = గగుర్పాటుగలిగి, కరటిఘటికల, కరటి = తానెక్కియున్న యేనుంగు యొక్క, ఘటికలి = ఇరుప్రక్కలనున్న గంటలె, తాళములుగఁ = వాయింపెడు తాళములుగఁగా, అమృతాక్షుణ్ = అమరమార్మడగుస్వామిని, కల్పి = వర్షమా జగ్రదుముగా, ముని = విష్ణు = హస్తయోధను.

కవిరాజవిరాజితము.

జయ జయ దానవదారణకారణ * శార్ఙ్గరథాంగగదాసేధరా,
జయ జయ చంద్రదిశేంద్రశతాయుత * సాంద్రశరీరమహః ప్రసరా,
జయ జయ తామరసోదరసోదర * చారుపదో జితగాఙ్గర్పురా,
జయ జయ కేశవ కేశనిఘాదన * శౌరశరజ్జలబాహుహరీ. ౧౬

టీక. దానవ = రాక్షసులయొక్క, దారణ = ఛేదనమునకు, కారణ = హేతువును, శార్ఙ్గ = ధనువును, రథాంగ = చక్రమును, గదా = గదను, అసేనం దకమనుఖడ్గమును, ధరా = భరించినస్వామీ! జయజయ = సర్వోత్కృష్టమండవుగాఁ బ్రవర్తింతువా. దరాతమపాతమును శంఖమును గలవాఁడా యనియర్థము. దానవ దారణకారణ యని ప్రత్యేక విఘ్నముగాను జెప్పవచ్చును, జయజయ యనినాల్గు పాదముల యందునుచున్నను. చంద్ర = చంద్రులయొక్కయు, దిశేంద్ర = సూర్యులయొక్కయు, శతాయుత = అయితశతసంఖ్యలయొక్కవలెనే, సాంద్ర = తలుచుకొన, శరీర = దివ్యమగు శమయొక్క, మహః = కాంతులయొక్క, ప్రసరా = వ్యాపించుటగలవాఁడా. తామరస = తామరపువ్వులయొక్క, ఉదర = అంతర్భాగమునకు, సోదర = తోడబుట్టువును, చారు = సుందరమునగు, పద = పాదముచేత, ఉజ్జిత = విహవబడిన, గాంగ = గంగానదీసంగమియగు, ర్పురా = ప్రవాహముగలవాఁడా, కేశనిఘాదన = రోయనురక్తసుని సంహరించినవాడా, శరజ్జలబాహు, శరశీ = శరత్కాలముందలి, జలజ = కమలములవంటి, అక్ష = కన్నులుగలవాఁడా కేశవ = బ్రహ్మరూపి కుత్సాస్థానమైనస్వామీ. (కెఱితి బ్రహ్మణోనామ ఈశోనః సర్వదేహినామ్ | ఆచారతవాగ్దేసంభూతోత స్మాత్యైశవనామనాక్, అని ప్రమాణము.) శౌర-హరీ, లభియంగళా శాసనముచేసెను. భగవంతునకు జీవకోటి యాశీర్వాదము చేయవచ్చునానునైన బూర్వమట్టి యాచారము కలను. (పూర్వాది శిశోవజ్రధరః దక్షిణాంపాతురే యమః | వరుణః పశ్చిమ మాశాంకుజేరస్తూత్రరాంధిత మని సీతమ్మవారు శ్రీరాములవారికి మంగళాశాసనము చేసియున్నారు.)

దశావతార పద్యములు.

మ. దివిః జ్యేష్ఠ నుదారవారిచగమూ * త్రిమంజి చాతుర్య మ్మే,
పృథివీ దేవే ప్రసాదాదుగమిదం * భం బాంధవమైదాబ్ధి వే,
నిమిశ భాగంబులై గ్రమ్మణులగ వే * భగ జేర్చెదో నాగండ,
య్యనన బుద్ధిశాంబుల గలముల * బ్రహ్మరూపిందాటవే. ౧౭

టీక. దీర్ఘద్యోత = వేదచోరకుఁ డగుహయగ్రీవాసురుని, ఉదార = కొలఁదిదెలియరాని, వారిచర = మీనముయొక్క, మూర్త = శరీరముచేతను, శ్రుంచి = ఖండించి, బాతుర్వము = విన్నానము, బిష్ట = తనర్కునట్లు, నడిక = వేగముచేత, చౌకపు = చదరమగు, తెల్లకాచు = ధవళకాంతిగల పై పొట్టుయొక్క, గని = శుభూహమనెడు, దుఘంట = వ్యాజము, ఒండ = పొరుగునటు, మెక = శరీరమందు, కాల్చి = ధరించి, వేదవిభుద్ధాతరపట్టక, వేద = వేదములయొక్క, కళ = శుభ్రములగు, అక్షర = అక్షరములయొక్క, పజ్జిక = ప్రేషిని, ప్రవృత్తి = మరల, వేధక = బ్రహ్మదేవుని, చేష్టాదోనాంగక = చేర్చుకొనునట్లు, తగ్గువనంట = ఆ బ్రహ్మలోకము, అభి = సముద్రముయొక్క, సేత = తెల్లనైన, అంట = ఉదకములయొక్క, చింకులు = చింకువులు, అలమక = వ్యాపింపఁగా, ప్రోద్యమ్రుచిక, ప్రోద్యత్ = వృద్ధిబొందుచున్న, రుచి = కాంతిచేతను, దాటవే = ఆతిక్రమింపవా. “ఉదారోదక్షిణేభ్యాతే దానశౌణ్డేచుహత్వపి” యనిరత్నమాల. “స్త్రీయాంమూర్తిస్తనుస్తనూః” అనియును, “కపటోస్త్రీవ్యాజరమృపద యన్భద్రకైతవే” యనియునమరము. నీవు మత్స్యరూపమును ధరించి వేదచోరకుఁడగు రక్కసుని వధించి వాడ పహరించిన వేదములు నేర్పుతో నప్పడేబ్రహ్మకిచ్చుటకై పోయెదవోయనునట్లునీవు సంవరింపుచుండుట వలన సముద్రోదకములు సత్యలోక మాక్రమింపుచుండఁగా నీచాలోకమునుదాటితివినియు నప్పుడు నీమీన శరీరమందలి తెల్లనిపాలుచు పరిశుద్ధములగు వేదాక్షరములో యన్వేషించి ననియుభావము. కైతవాపహ్మత్వగుప్రాణితమైన యుజ్జ్వలంకారము.

చ. ఎలమి యుగాంతవారి కెను * రెక్కుతటి న్వడిదాలుగవ్వారం
బులఁ జనునీటిచెల్లిబడి * బోవుసపక్షనగోరువాశ్వరం
బులు దనుఁ వాఁక దగ్గత * మ్రోయునబొండను దైత్యవేదప
ద్ముగొని గూల్చినట్టిజయ * చుండుఁ జేసేని కా మురాంతకా. ౧౨.

టీక. ఎలమి = సంతోషముచేతను, యుగాంతవారికి = ప్రళయోదకమునకు, ఎనురెక్కుతటి = ఎనురుగాఁబోవు సమయమందు, వడి = వేగముచేతను, తాలుగవ్వారంబుల = దవుడలనెడఁగవ్వారంబుల = గుహాయందు, చను = పోవునట్టి, నీటిచెల్లిబడి = జలప్రవాహముపెంట, పోవు = పోయెడు, సహనగి = తోక్మాతోఁ గూడి యున్న మైనాకాచిపర్వతములును, ఉరు = గొప్పలగు, వాశ్వరంబులు = తిమింగిములు మొదలగు జలచరములును, తను = బ్రహ్మాండమునటు, తాఁక = తగ్గఁగా, తగ్గతత = ఆద్రుడలను పొందియుండుటచేతను, మ్రోయు = భ్రునించేయుచున్న, అటండను = బ్రహ్మాండమే, దైత్య = సోమేశ్వరుని, వేదపంక్తులుగొని = వేద

సమాహమలను దీసికొని, కూల్చినట్టి = సంహరించినట్టి, జయచంకుభేజ్ = జయ భరించిగా, చేసెడిగా, మురాంతకా = మురాసురహరాయని సంభోధనము. ఇచ్చట నజాండరుయని ప్రథమావిభక్తి, “ఇతరత్రవద్వితీయ తస్యాః ప్రథమాచజడపదా నాంస్యాత్” అనుసూత్రమనుసరించి యప్రాణి వాచకమగు జయచంకుభేజ్ యందలి ద్వివీయగు దుల్యమైనది. మరియు, “కర్మాదేః కర్తృత్వమిత్యాది సూత్రపద్ధతివలన జయసుగుభియందు గూల్చినట్టియనుపద మన్వయించుట సరిగా నున్నది.

మీనముతన పైజగణముచేత నీటి కెరురెక్కుట ప్రసిద్ధము గావున సేమత్స్యము ప్రకరణాదక ప్రవాహమున కెరురెక్కుచుండగా నావేగమునకు నీలువలేక యో నీటి పెంబిమైనాకాది పశ్యతేంబులును దిమిప్రముఖంబులగు మహాజలచరంబులు నవశంకులై దొరలి యాటునమురెక్కు దవుడలలోయడినవనియును జలప్రళయచంకు బ్రహ్మాండము నెడకుండ నామత్స్యమూర్తి తనదవుడల నునిచికొనియు స్నాండగమును నామేగాకాగు లావేగముచేత నాబ్రహ్మాండము దగులగా నది ఘనంజి నేడగావున నాబ్రహ్మాండమే స్వామివేదములు దీసికొని రక్తస్రస్నివ్రతకల్పించిన దానికి జయభరివలె నుండనని భావము. అనుభయ తాద్రూప్యరూప కాలంకారము.

చ. మితి గడవం దిమింగిలత * మెయ్యెయి పెంచినసేమవాతంగు

కృతపలలాశియైన*చిటుజేపదిద్రెళ్ళుట సీపుమింగులే,

క్రతులగునూరుపు ల్గుడుడ * చొచ్చుతటి న్నవదేభదైభదై,

ధితజవశై న్నిద్యకొని * తెచ్చుటకాక తదల్పతాల్పతక.

౧౯.

టీక. మితి = పరిచూడము, గడవక = అతిక్రమించునట్లు, తిమింగిలతక = మహాసేనస్వముచేతను, మెయ్యెయి పెంచిన = మిక్కిలికఠిగము పెంచినట్టి, సేమ = సేసంబుగియైన, వాతక = వక్త్రమునంగు, కృతపలలాశియైన = కృత్రితరాత్నసుండవియును, మీనములు మాంగనము భూతించుట ప్రసేదముగావున నట్టిపలలాశియగుచిటుజేప = చిన్నచేప, అది = మత్స్యతానామముచేత నమహద్వాచకము, రాత్నసుండనుట, త్రెళ్ళుట = పడుట, సీపుమింగులే = సీపుకబళించుటయే యని ప్రశ్నార్థకము. క్రతులగు = వేదమయములుగు, ఊరుపుల్ = ఉచ్చాసనవాయువులు, మగుడక = మరల, చొచ్చుతటి = వక్త్రమునందు బ్రవేశించునప్పుడు, తదల్పతాల్పతక, తత్ = అపలలాశియొక్క, అల్పతాల్పతక = అత్యంతాల్పహాటచేతను, భవత్ = నీయొక్క, ఏదనైభన = అతిసమృద్ధిచేతను, సీత = వృద్ధిచేయఁబడిన, జవ = వేగముయొక్క, శక్తిక = సామర్థ్యముచేతను, ఈడ్చికొని = ఆకర్షించుకొని, తెచ్చుటకాక = దీసికొనివచ్చుటకాక, గుండుట కాదనుట. తిమింగిలత మెయ్యెయియను చోటసీకారా

మలోపించుటకు విరాటపర్వతమున మ. “చక్షుడం గీనకుం బట్టవారదును ౨ లో * స్వాదంబున స్వాహుగ, ర్వగరిష్ఠుండగు నాహిడింబు వుచి* ప్రక్రోధుడైపట్టితి, ట్టు గండ్రోపాడంగ నిడిటున్కుజలూ*టాపంబుమె నాంకిరు, స్కగులం బాలక కొంత సేపువడి మె * య్యేం బోరి రుగ్రాక్ష*.” అన్న పద్యంబునం పశుపాదంబునను, నిర్వచనోత్తరరామాయణమును ఉ. “అటున మూగ్ధనోయన ప్రహస్తుం గనుంగొని యింకంబాడిన, స్థిటడంగించు నజకనుదగు * గెలెండే యని భీతపిన్నత, మేటి మగల్గులందెడలి * మెయ్యయి మార్కొన తేక పాటిక, స్థాటుకొంక్షవోలి దశ * కంతుం డెదిర్చెచుకీనుపాంక్షుణ్.” అనిన పద్యంబునం ద్యుయపాదంబునను, దిక్ప సోమయానిప్రయోగంబు కలముంజెనె యింకంబు యోగింబుబడియె.

ఇంతంత యని చెప్పఁ గూడనియశ్యున్వలతరేరముతో మత్స్యమూతికా విహరించుచుండఁగా నాయచయచ్చాన్వసవాయువులు మగిడి ముఖమందుఁ బ్రకేశించున ప్పడావాయువులవెంబడి నీచహామినము ముందట నశ్యుల్పతేమండనగా నున్న యారక్కసుండు దనకుఁ దానే తెల్లెను గాక యామత్స్యమదీయొకయత్నముగా వాని మ్రింగ లేదనియును మహామత్స్యములును బగ్వతాచులును బ్రవేశించెను నావక్త్రముం దీకుత్సితపలలభిత్తక మగురాక్షసుం డమచిన్నచేప పడిపోవుటచిత్రము గాదనియును తాత్పర్యము. హేత్వపహ్నాత్వలంకారము.

మ. జలపూరప్లవమానమృణ్మయమహీ * సంరక్షకై గార' యీ

బలె ముక్తామణికు క్రిశంఖనికురుం * బం బెల్లంబుగ్లాబుగా

బలభిద్వజ్రసదృశ్చీజోపరిపరి * భ్రామ్యన్మహామందరా

చలసంఘృష్టిఘురట్ట మైనకమతఃస్వామి నినుంగొల్పెదక.

టీక. జలపూర=నీటికుప్పయందు, ప్లవమాన=నానుచున్న, మృణ్మయ=మృత్తి కారికాయగు, మహి=ధూమియొక్క, సంరక్షకై = రక్షనముకొరకు, గారయీబలెక= గచ్చునేయుటకొఱకువలె, ముక్తామణి= ముత్తెములయొక్కయు, కుండ్రిగల్లలయొక్కయు, శంఖ = సంకులయొక్కయు, నికురుంబంబెల్లె = సమాహమంతయును, చూణ్డంబుగా = సున్నచుగునట్లు, బలభిద్వజ్ర = దేవేంద్రునియొక్క, వక్రాయుధముతోడ, సదృశ = సమానమైన, చీజోపరి = స్వదీయమైనవైభాగమందు, పరిభ్రామ్యత్ = తిరుగుచున్న, మహాన్ = గొప్పదియైన, మందరాచల = మందరపర్వతముతోడ, సంఘృష్టి = ఒరసినొనుటకు, ఘురట్టమైన = లడుగుతిరుగలియయిన, కమతస్వామి = మామకరాజైన, నినుక = నిన్ను, కొల్పెదక = సేవించెదను.

సముద్రమథనకాలమందు మందరాచలముక్రిందఁ గమతమూర్తియొక్క కర్పరమొరసినొనుచుండఁగా సముద్రమందలి మత్తములు మత్తెప్రుంజిప్పులు శంఖములె,

నాపర్వతకర్పరములసంఘనఁ బడి నలిగి చూడఁ నగుచుండఁ గావున సముద్రోద
కముయందును చ్యవ్యకార యగుఘామి నాని కరఁగు నని నని దానిఁ గట్టి పలుచుట
నైక గారకౌరకు స్వామి సున్నము నూరుచున్నాఁడో యన్నఁడును నని భావము.
ఫలోన్మేషం. సంఘృష్టి ఘరట్టమనుచో రూపకము.

చ. ఒకమఱి బుడ్డగింప నిల * యోదకము ల్బయి కుచ్చి చిప్ప వ్ర
చ్చుకొని మహా హ్రోషధిఁ జన * నూకరత నైయి వెంచి వెండి క్రిం
దికిఁ గలువ్రాలు తత్సలిల * విమల లభార నతఃపరస్పర
త్సృక్పతికిని యజాండమును * బంగరు ముంగరఁగా నొనర్పవే.

టీక. ఒకమఱి = ఒకరూరి, బుడ్డగింపక = పూర్తార్పము సేయఁగా, ఇది వరా
హశ్చక్ర, వియోదకములు = ప్రళయజలములు, పయికుచ్చి = పైకినుచికి, చిప్ప = బ్రహ్మాం
డకర్పరమును, వ్రచ్చుకొని = భేదించుకొని, మహా హ్రోషిణి = మహాకాశముయొక్క
విగ్రయందు, చనక = పోవునట్లుగా, నూకరత = వరాహశ్చక్రముచేతి, పెయివెంచి =
శరీరమునుదెంచి, వెండి = మరల, క్రిందికిక = అహోభాగమునను, కలువ్రాలు = దిగి
జాలుచున్న. తత్సలిలనిర్మలధారక, తత్ = మున్నుచెప్పబడిన, సలిల = ఉదకము
యొక్క, నిర్మల = తేటయైన, ధారక = ధారచేతను, అతఃపర = బ్రహ్మాండమునకుఁ
బయ్యెనట్టియు, స్పరత = ప్రకాశించుచున్న, ప్రకృతికిక = మాయయనెడు స్త్రీకి, ఈయ
జాండమును = ఈ బ్రహ్మాండమును, బంగరుముంగరగాక = సువణముయ నాసా
ధూసణముగాఁగ, ఒనర్పవే = చేయవా,

వరాహవతారమందు నొక్కసారి ప్రళయసముద్రమండలియొదకములలోనాది
వరాహము మూతి నుంచి బుడ్డగింపఁగానే యాయుదకములు బ్రహ్మాండకర్పరము
చాత్రయారణఁ బైకి పోయిచుగిడి వచ్చుచుండఁగా నాయుదకధార యూకర్పర
మునకుఁ బైగా నున్న ప్రకృతి యనెడు స్త్రీయొక్కముక్కుకొన నున్నసన్న కాడవలె
నుండెననియును, బ్రహ్మాండ మూకాండకు నదికి యున్న బంగారుముంగరవలె నుండె
ననియు, నట్లొక్కసారి బుడ్డగించినమాత్ర నున్న ప్రోదకములు బ్రహ్మాండమును దాం
టఁజేయునంత బలము గలిగినవరాహరూపమును స్వామిఁగరించె ననియును భావము.
రూపకము.

మ. అను కేంద్రాగ్రయకుఁడి కాన్ధమధిక * వ్యాప్తవృక్షాన్ధయఁ గం
చు సమవృష్టప్రసరిహమత్సరమిశ * ష్టేష్ట నైషద్దామదీ
ఘనసతా గృహటముఁ జెల్లగించుగతి నాం * త్రత్రేణఁ గిన్కం బెరం
జుసీతిలూర భవన్మఖిలభులు శ్రోఁ * చు నై ర్గఁపంచాననా.

టీక. మర్త్యపంచాననా = పిసరసింహాననా బుద్ధి; అనురంభ = రాత్రి శిశ్వ
రుండగు హిరణ్యకశిపునయొక్క, ఆశయ = హృదయమనెడ, కుండికా = గుండమునం
దలి, అన్య = తేటయైన, రుక్మిర = నెత్తుటియంగ, వ్యాకాంక్షమింపిన, స్వక = స్వయం
మైన, భూయ = పడను; కా = చుచు, సముద్యత = కుంభించుచున్న, ప్రతినిఃపా =
అన్యసంహమనెడి, మత్సర = ఈశుతోడను, మిత్ర = కూడకొన్న, వేప్త = కీర్తికముచే
తను; తత్ = ఆ ప్రతినిఃపామొక్క, ఉగ్రాసు = గొప్పలగునట్టియు, శీఘ్ర = సుమారుగ,
సతా = చాలువలయుగ యొక్క, ఘోటము = సమాహమను; తెల్లగిలచుగం =
పెకలించినట్లుగా; ౧౩. ప్రేణి = ప్రీతిగలయొక్క, పంశ్చి; కిన్త = కోపముచేతను,
పేరుతి = తెనుఱుచున్నట్టి, సతి = బుద్ధి, కిన్త = కిన్తమున, భవన్త్యానతులు =
నిగోళ్లయొక్కమకులు; ప్రోచ = మచ్చుకేటచును.

స్వామి స్థనింహనతార మేర్పింపడు హిరణ్యకశిపునిహృదయముండల్లి యా
రక్షించును నీడం జూచి ప్రతిచింబించిన తనహువును మఱియొకగింహము రూపని
మత్సరించి యాకోపముచేతను దత్తింహమయొక్క సతలు తెల్లగిలచెడి యన్నట్లు
హిరణ్యకశిపునిప్రేంగులు బైటికి లాగె ననియు నట్లు లాగిన తెల్లనట్టియు లగుగొళ్లు
తమ్ము రక్షించు నని చుంగళాశిర్వచనము చేసికొనె ననియుభావము, భృతిమదను
ప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకారము.

మ. మునుమున్నెను చూడరానినుతెన్నెపున్నెండియంచూడంగం
దనగాయం గలనల్లుం దోప నఖికోణప్రేణిచే క్రమం
బున వాంఛుగ్రతం గొన్నయట్టినిసంతానైత్రయూతేజముం
గొనుతీల నిద్వలంపవే యసురవశిభిత్తిమిథ్యాహరీ. ౩౩.

టీక. మిథ్యాహరీ = చూయంసంహరూపధారినగు స్థనింహస్వామియని గుం
బుద్ధి; మునుమున్ = మొదలను; తెల్లును = భావశ్యమును; చూడరాని = ఉన్నెండిగా;
మఱి = పిను, తు; కంపున్ = ఎలుపును; పెండియ = గూఢ = ఇంకనుగూఢిపోగా, కం
దనగాయన్ = గుండకాయయందు; కల = కలిగినట్టి, నల్లున్ = నీలవర్ణమును, తోం
పన్ = గనుపడగా, ఏకరంబున = పరాక్రమముచేతను, వాంఛ = హిరణ్యకశిపుండ,
ఉగ్రత = బట్టిదమొచేతను, కొన్నయట్టి = గ్రహించిన, విలసన్నాతి = త్రయూతేజ
మున్, మిథానత = విప్రుచున్న, మూతి = త్రయూ = పంచానన చతురానన జనార్దనులని
యెడు ముగ్గురు మతుల యొక్క, తేజమున్ = తేజస్సును, కొనుతీ = చరణగ్ర
హియించుట్లు, నఖికోణప్రేణిచే, నఖి = గోళ్లయొక్క, కోణ = దానలయొక్క, ప్రే

శిచేక=పక్షిచేతను, అసుర=రాక్షసునియొక్క, వక్షోభ=గోడవంటి వత్తులు
మును, విదళింపవే=చీల్చివా?

పిరఙ్మకశివుని వత్తులము భేదించినప్పుడు మొదటిభాగము తెగఁగానె తె
ల్లగా నుండె ననియును వత్తులతె తెగఁగానె యామాంస మెట్లుగా నుండెననియు
కడకుఁ దెగఁగా గుండెకాయం దవిలి నల్లగా నుండెననియును ఆమాండుకాంతులు
దోఁచుట దొల్లట వాడు విక్రమించి శివుని తెల్లనితేజస్సును బ్రహ్మదేవుని యెట్లుని
తేజస్సును విష్ణుదేవునినల్లనితేజస్సును గ్రహించెను గావున నవి వానిశరీరములో నుం
డఁగా స్వామివారు వాని మరల జైతికిఁ దీయఁచు న్నట్లుండె ననిభావము. స్వభావో
క్త్యనుప్రాణితోశ్చేక్రౌలంకారము.

మ. బలిదైతేయ భయాంధకారభరితః బ్రహ్మాంధగేహంబులో
పలఁ జై మండదుతత్ప్రతాపమయదీపజ్వాల డింద న్నడం
దలమై మింటికి గ్రక్కన న్నైగ యనుద్యుతస్సహచ్ఛాయ నాఁ
గలసిలాంగము శిశుమూర మురయంకిగాఁ జెంపవే వామనా. ౨౪

టీక. బలి=బలిచక్రవర్తియనెడు, దైతేయ=రాక్షసునివలని, భయ=భయ
మనియెడు, ఆంధకార=కటికినీకటిచేత, భరిత=నింపఁబడిన, బ్రహ్మాంధ=బ్రహ్మాంధ
మనెడు, గేహంబులో=కా=ఇంటిలోపలును, జ్వల=జ్వలింపఁగలమును, మండ=ప్ర
జ్వలింపఁగలము, తత్ప్రతాపమయ=ఆబలిచక్రవర్తియొక్క పరాక్రమరూపమైన, దీపజ్వా
ల=దివ్యవల్లుగు, డింద=మలుఁగుపడునట్లుగా, దలమై=దట్టమై, మింటికి=ఆకా
శమునకు, గ్రక్కన=వేగముగా, నెదయా=ఉద్గమించుచున్న, ఇది నకారాది పద
ము, ఉద్యుత=ప్రకాశించుచున్న, తిత్=ఆసీపప్రభానివారణా సంతరముయిన, మహా
చ్ఛాయనాక=పెద్దండయోయనఁగా, కల=ఉన్నట్టి, నీలాంగము=నల్లనిశరీరమును, శిం
శుమూరము=శిశుమూరచక్రము, ఒగయంగా=అంటునట్లు, పెంపవే=పెనుపవా? వా
మనా=వామనస్వామీయని మొదటికి స్వయము.

బలిచక్రవర్తివలని భయమనెడు చీకటి బ్రహ్మాంధ మనునొంటిలో వ్యాపించి
యుండ ననియును దానిమీఁద ననఁగా మోఁడలలోకము లతిక్రమించి యతని ప్రతా
ప మనిగింపఁగలము పెల్లమండ ననియును దదీపజ్వాలు యడంగున ట్లంతకంటెం జైఁ
గా శిశుమూరచక్ర మంటువలయు స్వామివారు నల్లనిశరీరముఁ జెంపఁగా నదిదీపమున
కన్న మగుభాయనలె నుండ ననిభావము. రూపకానుప్రాణితోశ్చేక్రౌలంకారము.

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-ర.

మ. శమితక్షత్ర కళత్రనేత్రజలం ♦ ద్వావేలి నీర్మల హం

సముక్తౌచ స్ఫుటతావకాంబజగుడిం ♦ బాంగం నీర్మలం వ

గ్నము రా నగచలు నగచ నేడఁజను ను ♦ చ్చ వ్యాధి లెచ్చెను నా

యమిది దిగ్విక్రతి రా గతానుగతిగం ♦ బాంగా దు బారి హరి.

టీక. దురాని హరి, పగలుభారింగు స్వామి యిసంబుగ్గు, శమిత్ర = నశిత్రంజేయబడిన, కళత్ర = రాజులముగ్గు, కళత్ర = తాగ్యలముగ్గు, నేత్రజల = రన్నెల్లచియెను. ద్వావేలిక = వల్లకాయలకు, నీ = నీ నుండి, నీర్మలంవము = శీర్షియనెదునంచ, (ఇచ్చట సహసాంతమగుటవలనము ఎక్కడను పుట్టెను) క్రౌంచ = కొంచగుబ్బలియంగ, (క్రౌంచపర్వతమున నయట.) స్ఫుట = వ్యక్తతన, బాంక = నీసంబంధియగు, ఆంగం = బాణమువలన, బాంక = బొంబండు, (రంగధంగ్వ శ్రంవి పాసునయనుమరము.) బాంగంగ = కదలిపోఁగా, ఈక్రింది = చూచి, పగ్గము లం = వానరాంగానే, లంచలు = హంసలును, ఇచ్చక = మనఃస్ఫురందు, తెచ్చెను, తత = ఆనీర్మలహంసముగొలుక్క, చేప్ప = గమనవ్యాపారము. నాటి = నాడుకొని, పాయమి = ఎడవాయమందుటచేత, అంద = అక్రౌంచవిలమందే, నేడకు = ఈకాలములదును. చమ = పోవును, తిర్విక్రతి, తిర్విక్ = వశ్యపక్షిప్రముఖిర్విజ్ఞాతులయొక్క, తతి = సముహము, తాక = తాను, గతాను గతిగంబాంగా = ముంధటబోయినదానివెంటనే పోవునుగదాయని యర్థాంతరన్యాసము.

ఓ పరశురాముతారా ! నీవు రాజులను సంహరించుటవలన వారిభార్యలు దుఃఖించుచుండఁగా మా కన్నీరను వర్షాకాలమందు నీ శీర్షి హంసముతోల్లి నీవు శుభూర స్వామివలెనే శ్రువాద్వ విరువిద్వనేర్చికొని పక్షికొలఁదుల క్రౌంచపర్వతమును నీ బాణముచేతను భేదించితివి కావున నావిలములోనుండి యావలికివెడలి పోయెనయ్యను, ఆ పోవుటసూచి భూమియందలి యితరహంసలు వర్షాకాలమురాఁగానే ఆ విలములోనుండియే యిప్పటికిని మానససరస్సునకుం బోవునయ్యను, దిర్విజ్ఞాతి యొకదానివెంటనొక్కఁడుతోవునేకాక బంబుబిడువదనియును శావము. హంసలు వర్షాకాలము రాఁగానే క్రౌంచపర్వత విలముద్వారా మానససరస్సునకుం బోవుటప్రసిద్ధము. పరశురాముడు క్రౌంచపర్వతమును భేదించె ననుటకు భృగువతియనొక గర్భముతో(చంద్రంగి)మని కాళిదాసప్రియంగము.

మ. పరిధారాపతనంబుఁ గైకొననియ ♦ ప్పొల్లుల్యును సప్తధా

తావులం దూఁచి బ్రోమంబునచు ♦ గోగిగెచె నానస్తసా

లవిభేదం బానరించి నెల్లవఁ గెసం ♦ జక్ష్మణ్ణియున్నెరు

లైవనాస్త్రం బానంగు నిగుల్ముకుల ♦ స్వామి రమావల్లభా.

టీక. రఘుపలస్వామి = రఘువంశనాయకా, రమావల్లభా = శ్రీసీతానాథా;
పరిధారాపతనంబుకొ = పరి = వజ్రాయుధముయొక్క, ధారా = అంచుయొక్క,
పతనంబు = ప్రపతనమును, కైకొనని = సంతకు పేయని, అప్పలస్త్వ = ఆపులస్త్వ
వంశజుడైన రావణాసురునియొక్క, సై = శరీరముయొక్క, సప్తధాతువులకొ =
త్వగస్సగ్ధస్థాయు శుక్లవిసామజ్వలనియెడు నేడు ధాతువులను, తూటకొ = ప్రవేశించు
టకై, పరిశ్రమంబునకుకొ = అలవాటునకు, ఉద్యోగించెనాకొ = ఆరంభించెనో య
నునట్లు, సప్త - ఏడైన, సాల = కిష్కింధాప్రాంతవృక్షములయొక్క, విభేదంబు =
రచుటను, ఒనరించి = చేసి, నిల్వక = విరచించక, వెసకొ = వేగముచేతను, చ
న్నట్టి = పోయినట్టి, యుష్కన్నరుజ్జవనాస్త్రంబు, యుష్కత్ = నీయొక్క, మరుత్ =
బాయువునలె, జవన = వేగముగలిగిన, అస్త్రంబు = బాణము, (బాయవ్యాస్త్రమని
యేనియుంజెప్పవచ్చును.) నీరుత్ = శ్రీమ, ఒసంగుకొ = ఇచ్చునాకొ.

దేవేంద్రుని వజ్రాయుధముచేత బ్రహ్మరింపబడియును లక్ష్మణుని పేయని రావణా
సుగుని కర్ణవలన కేరీరమందలి సప్తధాతువులను భేదించుటకై మున్నేయలనడు కొనట
కువలె సప్తసంఖ్యగలసాలములమీద సుగ్రీవునినమ్మకముకొంటు శ్రీరామస్వామివారు బా
ణమును బ్రయోగింపగా నది ఆసాలములుదూటి యావలదబోయెననియునట్టి బాణము మా
రు సిరులొసంగుతమనియును భావము.

సీ॥ స్వందనః క్లితబిదౌ ♦ జగత్తున, బాద్యకృష్ణం యూ మరుద్గర్భాత్క్రౌతములు
క్రవ్యాశిరాగ్రాతః కనద సృగ్గాహన, స్ఫుటశల్య హవ్య భుక్త్యాత్కృతములు
సాధవశిష్టా త్పుటోత్కాగ్రింధ నిజపాత, సాలాశ్చక్రతముముక్తాత్కృతములు
పతితోగ్ర రక్షకః కంఠంభార భృశార్తి, భుగ్నభోగ ఫణింద్రః పూ త్కృతములు
క్రాంతరస్య సిరంత రః పాపయదములు, దివ్య తావక కార్ముకో ♦ త్రేరితములు
కలుషము లడంచు గారలంకాపురాంగ, జాంబర చరత్కలంబ కఠిందంబకములు.

టీక. స్వందన = రథమందు, స్థిత = ఉన్నట్టి, బిదౌజః = దేవేంద్రునియొక్క, క్ష
త్వ - సారథియగు మాతలికి, బాద్య = మాంద్యమును, కృత్ = చేయుచున్న, యంయూ
హనూత్ = పెనుగాడ్చులుగల, గరుత్ = గలులయొక్క, యూత్కృతములు = యూత్కా
రమున గలవియు, క్రివ్యాశిరాట్ = క్రవ్య = మాంసమును, అశి = భక్షించెడురాక్షసు
లగు, రాశి రాజున దశకంఠునియొక్క, గాత్ర = దేహమందలి, కనత్ = ఒప్పుచున్న
భుగ్న - భుగ్నమందు, గాహన = మునుంగుటచేత, స్ఫుట = వ్యక్తమైన, శల్య = ములు
తులముదలి, హవ్యస్మి = అగ్నియొక్క, చూత్కృతములు = చూత్కారములుగలవి
యు యోగ - సోదులయొక్క, ప్రియ = సంబోధికపదములగు, హృత్పుట = హృద

యపుటములవలన, ఉత్కృష్టత = వెడలిస, నిజ - స్వకీయములగు, పాత = వ్రేటులవే
తనగు, సాల = లంకాపురి కోటలయందలి, అశ్వ - పాపాణములచేత, కృత = చేయఁ
బడిన, ముహూః = సారెసారెకుంగలుగు, తాత్కృతములు = తాత్కాలములు గలవి
యు, పతిత = పడిన, ఉగ్ర = భయంకరులగు, రక్షః = రక్కసులయొక్క, కబంధ =
మొండెములయొక్క, బార - వ్రేలుచేతనైన, భృశ = మిక్కిలియగు, ఆర్తి = పీడచేత,
భుక్తు = వంగిన, భోగ = పడగలుగఁ, ఫణేంద్ర -- పాపకేంద్రగు శేషునియొక్క, పూతగ్రు
తములు -- పూతకాలములు గలవియు, శ్రాంత = బడలిస, రక్త్య = తేరిగుఱములకు, ని
రంతర = చట్టమగు, ఘాయదములు = నీడలుచ్చునవియు, దివ్య = శ్రేష్ఠము, తాపక =
నీసంబంధియగు, కాన్యక - భవపువలన, ఉన్నేర్పితములు = విడువఁబడినవియు, అగు
లంకాపుర = లంకాపట్టణముయొక్క, అంగణ = నమివమందలి, అంబర = పైటమ, చ
రత్ = చరించుచున్న, కలంబ = బాణములయొక్క, కదంబకములు = సమూహములు,
కలుషములు = మాపాపములను, అడంబరగాత = అడచినేయఁగాత. ని॥ శతాంగస్వయం
దనోరభః॥ విద్రాజఃపాకశాసనః॥ సూతః క్షత్రాచసారథిః॥ రుంధూవాతనృవృష్టికః॥ గ
రుత్పక్ష్యదశపత్రిం॥ రుధిరేస్సగ్లోతాస్రీర క్షతజశోణితం॥ ముతభుగ్దహనోహవ్యవా
హనః॥ భటా యోధాశ్చయోధారః॥ సన్నద్ధోవర్మితస్సబ్జః॥ ప్రాకారోవరణస్సాలః॥ మ
హ్యపునశ్శత్రవద భీష్మమసకృత్సహః॥ కబంధో శ్రీక్రియాయుక్త మపమూర్ధకశేఖరం॥ భో
గస్సుఖేస్సాద్విధిభృతాపహేశ్వభణకాయయోః॥ రథోవీధారభస్యయః॥ కలంబమగ్ధణ
శరాః॥ నికురుంబం కదంబకమని యాయావదముల కమరము. శల్యవంశశలాకాయాం
శకుంతా మరయారపి । శ్యాకశ్చిన్తహీపాల యని రత్నమాల.

శ్రీరాముండు రావణునితో యుద్ధము సేయునప్పుడు స్వామి భవస్సువలన విడు
వఁబడి లంకాపట్టణ ప్రాంతములయందు సంచరించెడు బాణవరంపర లప్పుడు స్వర్గము
నుండి దేవేంద్రునవలనఁ బనువఁబడిన రథమందు సారథ్యము జేయుచున్నమాతలికి మాం
ద్యముగలుగునట్లు పార్శ్వములయందుఁ గట్టిన కైకకలు పెనుగాడ్పుతో ర్మాత్కార
ములు సేయుననియును మఱియు రావణుని శరీరమందుఁబ్రవేశించి యొప్పులతో సొంక
నినినప్పుడు ములుకులలో నిప్పవడఁగా నందలి రక్తమా నిష్పత్తోఁజేరి చుయ్యనిశ్చయమె
డలుననయును ఇతరరాక్షసుల కివలములుచించి హృదయములు భేదించి వెన్నులోనుండి
చూటియంతనిచి పక లంకాపట్టణపుకోట పాపాణములకుఁ దగులఁగా సారెకు తాంకా
రములు గలుగుననయును, యోధాణములచేత లెక్కకు మిక్కిలియగు రక్కసుల పీడం
గుపెంటలవలన సధిక బారముగలఘామిని భరింపలేక పడగలువంచుకొని శేషుండు బుసలు
విడుచుననియును వివపని యుద్ధమందు రథమునకుఁ బూర్వవని వేయపుల గుడ్డుములేని

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-ర.

య మిక్కిలి బడగికను జెందఁగా నాని బడలికదీటుటకు బరిదిలిచేసివల్లు దట్టమగు !
ద నిచ్చుచున్నదయిన నట్టిబాణములు మాపాపములు పోఁగొట్టుఁగాక యని భావము.

చ. క్షీతిహలకృష్ణుఁ డుద్రియఁడఁ ♦ శ్మశ్రియందున సీతయంచుఁ ద

త్పితి విరహోద్రి పాండిమముఁ ♦ గాలిచి రామశరీరమెద్ది యీ

క్షీతినిననెడి య న్మగుడఁ ♦ జెందఁగఁగాక కల్పి జాతిట

క్షీతి దువసేటికి న్నలముఁచే మణి నీ కవశార్థకన్తి లీ.

అ.ర.

టీక హరి - ఓస్వామి, ఇచ్చట హరియనియునుగలదు, సీత = సీతాదేవి, క్షీ
తి = భూమియందు, హల = నాగలివలని, కృష్ణి = దున్నుటచేతను, పుట్టి = జ
నించి, క్షీతియందున = భూమియందే, అడంగె = అడంగిపోయెను, అంచు = అ
నుచు, తత్పితి = ఆరహుక్కు, విరహోద్రి, విరహ = పాయుటచేతనైన, అద్రి = పీడ
నని, పాండిమముఁ = శ్మశ్రియందును, తాలిచి = ధరించి, రామశరీరము = రామా
వతాము, ఎద్ది = పొంది, (రామావతారమునుట.) ఈక్షీతి = ఈ భూమియొ
క్క, భవన = త్రవ్వటయొక్క, క్రియ = కార్యముచేతను, మగుడఁజెందఁగఁగా
క = తిరిగిపొందుటకై కాక, కల్పించె = కాలిందీపదియొక్క, తట = దరియొక్క,
క్షీతి = భూమిని, మణి = పదంపడి, హలముచే = నాగలిచేతను, అవశార్థ
త = అవశ = స్వాధీనముగాని, అవశార్థ = శరీరముగలుగుటచేత, నీకుడువనేటికి,
జున = జున్నుట, నీ కేటికి = నీకేమి యక్కలయనట, — ఇచ్చటదున్న భాతు
భి ప్రభులుగవీడ్చివల్యాఁక-అనుసూత్రమువలనను అనియెదు భాతువయ్యె. కం. దున
కయ వెనఁబెట్టియను, ననుమొదలగు ప్రబంధవరమేశ్వరాది మహాకవి ప్రయోగసిద్ధం
బయ్యునున్నది.

స్వామి పూర్వము రామావతారమిచ్చినప్పుడు సీతాదేవి భూమియందు జనకవక్త
రత్తి దున్నించుచుండగాఁబట్టి నడవట స్వామివారి సభాస్థలిలో భూమియందే యడంగి
పోయెఁ గావున నారాముడే మరల బలరాముడై యవతరించి యీ సీతావిరహమువలన
మున్నున్న నెనదేహముతెల్లని యుండఁగా నాసీత భూమిలో నెయున్నదనియును మున్నుడు
న్నటువలననే పుట్టెఁగావున మరలకున్న యాసీతను పొందవలయునని యూహించివిరహః
శయమువలన నైహికముగా కాలిందీతీరభూమినాగటిచే దున్నితివేకాక వేటాకప్రయోజ
నమున్ననీ, ఇటు యమునారమును దున్నుటకు సీతాప్రాప్తిని కలముగా నుత్పేక్షి
ంచి యీ సీతా ప్రాప్తిగై.

ఉ. ఆమతయన్ను నెల్ల క ♦ రాగ్రసగాంధలవాంతవానిధా

రా. అరవిందకాంక్షల ♦ పాపనిలంబు వెలుంగ నా

చాయణమూర్తిమత్కవచ * రత్నముచేఁ జరిరక్షణ గాంచె నా
నోయదువీర వృష్టిఁ బసి * యూటడఁ బ్రోవవె సప్తరాత్రముల్.

టీక. ఓయడవీర = ఓయాడవవీరుడవగు శ్రీకృష్ణయని యామంత్రిణము, ఆయ
త = పాడవగు, యుష్మత్ = నీయుక్క, ఆకృతి = ఆకారము, కరాగ్ర, కర = నీ
హస్తముయుక్క, అగ్ర = చివరయందలి, నగ - గోవర్ధనపర్వతముయుక్క, అంచలి =
ఊంచులవలన, వాంత = నెడలుచున్న, వారధారా = ఉదక ధారలతోడ, యుత = కూ
డియున్న, చంద్రకాంతఫలక = చంద్రకాంతపురబలకలయుక్క, ఆవలి = పట్టుల
యందు, బింబితమై = న్రసరించినదియు, వెలుగిగ్ = ప్రకాశించుచుండగా, నారా
యణ = నారాయణసంబంధియును, యూత్మత్ = పరిగముగల, కచచరత్నముచేత =
కవచశ్రేష్ఠముచేత, సరిగగ్ = మిక్కిలిసంరక్షణమును, కాంచెనాత్ = పొందె
నోయనగా, వృష్టి = దేవేంద్రనియు క్తవర్షమందు, సప్తరాత్రములు = విదూరాత్ర
లు, పసి - పసుసూహము, ఊటడ = ఊటటఁగెందునట్లు, ప్రోవవె = సంరక్షింపజూ

స్వామీ కృష్ణావతారమై తిలప్పడు దేవేంద్రుఁడు సప్తరాత్రములు ప్రబలమగువర్ష
ముగురియింపఁగానట్టి కాలమందు గోవర్ధనగిరి హస్తాగ్రమువరకు ధరించి గోవులను రక్షిం
చితివిగావున నా పర్వతమై తిలప్పడుగుట్టును జూచుచున్న యుడక ధారలతోఁ గూడినచం
ద్రకాంతములయందు నీయాకృతి ప్రతిఫలించుచుండఁగా నేదిక్కుఁజూచినకృష్ణమయమై
యుందుటందేసి శరీరముగలనారాయణకవచము గోవులుధరించినవియో యన్నట్లుండెనని
యును నారాయణకవచ మాపదలనడంచుట ప్రసిద్ధంబుగావున నట్లకవచధారణంబుననే
యవి రక్షింపఁబడినట్లు గోవులను నీవు రక్షించితివని భావము. నారాయణుఁడనుపదమునక
కర్థముదకజానియగు విష్ణువు గనుక నిచ్చట నుదకప్రతిబింబితమవ శ్రీకృష్ణ విగ్రహమునట్లు
చెప్పెను. ఉత్పేక్షలంకారము.

మ. తరుణత్వత్సరపాణపంచకమునం * దైత్యబలాశ్రణః
ద్వరసంఘోహము యుష్మదాత్మకజర * ద్బాణం బొకంట నైడ
స్వరం గావించితి వేటికో యహహ బు * ధ్ధంబయ్యె నీభావ మ
తరుణీశీలతమత్ర మేరికి నసా * ధ్యంబొటం గా కేశవా.

టీక. కేశవా = బ్రాహ్మణాసోత్పత్తికారణమనైన స్వామీ యని సంబోధనము;
తరుణ - లేఁతవాఁడగు, త్వత్సర - నీకొడుకగు మన్మథునియొక్క, దాణ = దాణముల
యొక్క, పంచకమునక = విదింటిచేతను, దైత్యబలాశ్రణి, దైత్య = త్రిపురరాక్షసుల
యొక్క, అబలాః భార్యలయొక్క, శ్రేణి = సమూహంబును, యుష్మదాత్మక = భవన్త
యమైన, జరత్ - మువిమిగల, పాణంబొకంటక = ఒక్క దాణముచేతను, తద్వరసం

జోహము, తన్ - ఆన్త్యస్త్రీలయొక్క, వర=భర్తలయొక్క, పంవోహము = సమాహము; చెడక - భంగపడునట్లు; ఏటికో - ఏలనో; త్వర గావించితివి = శీఘ్రము చేసితివి ఆహహ = ఆహహ! నివాసము - నీయగ్రప్రాసము; బుద్ధిబద్ధుడొక్క = తెలియనయ్యె, అర్థగుణీశ = అస్త్రీలయొక్క పాతివ్రత్య ముచేడు, తనత్రము = కవచము; ఏరికో = ఎవ్వారిని; ఆసాధ్యంబౌటగా = ఆసాధ్యమాటచేతగదాయని త్వర గా వించితివనుట కన్వయము.

త్రిపురసంహారకాలంబున నాత్రిపురస్త్రీల పాతివ్రత్య మసాధ్యమవుటంజేసి ముందటవారిని జేఱుచుటకు స్వామి తనకుమారుడగు మన్మథుడను దనకంటె లేతవాడగుటవలన వరని యైదు బాణములను ముసలవాడగు తన రూపమయిన యొకబాణమును ద్వారితముగా వారిభర్తలగుత్రిపుర రాక్షసుల జేఱుపుటకు నుపయోగింపవలెనని ముఖ్యధానము

౨. ఘోరాపారమహా ఘపంచకముఁ జెడివ్వెన్ లెడఁగా నేర్ప నా
 ధారాపంచకధావనం జెలగుగంఁ ధర్వంబుఁ ద్రొక్కించు బ
 బీరంపు నైఱురౌతు కీకటశరా ధీవారవాణీభవ
 ట్టోరుద్భ్రాంత కృపాణికాద్వితయవి ధ్యున్మంధి నిం గొల్పెదన్. 30

టీక. ఘోర = కఠోరములగునట్టియు, ఆపార = పారములేని, మహల్ = అధికములగు, అఘ = పాపములయొక్క, పంచకము = ఏనింటిని; (స్వర్ణస్త్రీ యీసురాపా యీ భూరిణా గురుతల్పగః । మహాపాత కిన్స్త్రీతే తత్త్విం యోగీవపంచమ యస్యిని మహాపాతకములు) చెక్కల్ = భేదములు; చేయఁగాక = చేయుటకు; నేర్పకానాక - నేర్చుటకొఱుఁయనట్లు; ధారా = అశ్వగతి విశేషములగు నానందిత ధౌరితకరేచితవర్ణితపుత్రములనియెడు ధారలయొక్క, (గతయోగూః పంచధారా యని యమరము) పంచక = విడిచిఁబెట్టుకొక్క, ధావన = పరుచిడుటచేతన; చెలగు=పొక్కించుచున్న, గంధర్వంబుక = అశ్వమును; త్రొక్కించు = నడిపించుచున్నట్టి, బల్ = అధికమగు, బీరంపు = బీరగుణముగల, నైఱురౌతు = పూర్ణరాహుత్తయనట్టియు, కీకట = బోయలయొక్క, కీకటదేశవాసులుబోయలు, (దేశభేదచకీకట యని సఘంటువు) శరా = బాణములముద్ర, ధీవారవాణీభవల్ = కవచమగుచున్న, ట్టో = భుజములయందు, ట్టోరుద్భ్రాంత - బ్రహ్మచరులచున్న కృపాణికా = పట్టాకర్తులయొక్క, ద్వితయ = జంటయనియెడు, విద్యున్మంధి = మెఱపులముడి గలిగిన; నిక - కల్పియగునిన్ను; కొ

స్వామి కల్కవచారముం దుత్తమాశ్వముమీద నెక్కి బవి - దుబాలంబు - రవ
గాలు - జోడన - జలిపియను పేరులుగల మైదు గిమనవిశేషములచేరి నడుపుచుండగా
బంచమహాపాపముల నడగఁద్రొక్కుటకు నైతు విధములగు గమనములు నేర్చుచున్నట్లుం
డుననియును, రెండుచేతుల రెండుపట్టాకర్తులు పూని త్రిష్టమండఁగా వన్నిప్రకారమె
ఱపులు మెఱుసినట్లుండుననియును, నాఖిద్దద్యయ నంచారమే యాకాశమందు స్వామిసై
దురింపఁగల బోయలపాణి పరంపరలకుఁ గవచమై యాదాణములను బైకి రానీకుండు నని
యును భావము.

చ॥ అని నుతియింపఁగా పారి సు ♦ ధాశనవర్ధకిఁ జూచి పాండుఁడని
చ్చినశ్శ మిమ్ము నీశ్వగుఁ డ ♦ శేషము భాగవతా న్దీయగే
పానివహ సాత్కరించి య క ♦ టా కడు రిక్తత సొండు నేతదీ
యనిలయ మస్వరి న్నణిమ ♦ యంబును సార్థముఁ జేయు నాబుడుకొ॥ 3.2

టీక॥ అని = ఈరీతిగాను; నుతియింపఁగాకొ = స్తోత్రము నేయఁగా; పారి = స్వా
మి; సుధాశనవర్ధకికొ - సుధాశన = దేవతలమొక్క, వర్ధకికొ = వర్ధింపఁగొనికొక్కర్త
ను, (తత్పరువర్ధకి స్వప్తా యని యమరము) చూచి = ఈక్షించి; పాండుఁడనిచ్చినభనము =
పాండ్లరాజానంగినప్రవృత్తును; ఇమ్మనీశ్వగుఁడు = ఈవిష్ణుచిత్తుఁడు; అశేషము = స
మస్తమును, భాగవత = భగవద్భక్తులవిషయమందు, అస్పదీయ = నాసంబంధులగు, గేహ =
ఆలయములమొక్క, నివహ = సమూహమునకు; సాత్కరించి = విమర్యాగ పఠించి; అక
టా = అయ్యా; కడుకొ = మిక్కిలి; రిక్తతకొ = లేమిని; ఒండుకొ = పొందును. ఏతదీ
యనిలయము, ఏతదీయ = ఈవిష్ణుచిత్తుని సంబంధియగు, నిలయము = గృహమును; మ
ణిమయంబును = మణివికారముగాను; సార్థముకొ = సననహితమైనదిగాను; అష్టరికొ =
ఆవిష్టుపుత్తూరియందు; చేయు = చేయుము, నాబుడుకొ = అనఁగా.

తా. సుగమము.

తే. గీ. విశ్వకర్తయు నట్ల కా ♦ విండె నంత । నంబుజొడ్డుండు నమ్మని ♦ నాదరించి
యీక్షణాగోచరుం డయ్యె ♦ ఋషియునేగి । పారులుభజింప విల్లుపు ♦ స్తూరికరిగె.
టీక. ఈక్షణాగోచరుండయ్యెకొ = అంతర్ధానమును బెండెను, కడనుసుగమము.
తా. సుగమము.

క. స్థానికులు దస్సనిదిచ్చ । మ్రనందిలు లగుమఁ బురము ♦ కై సేసి ప్రజ
ల్లో నరుగ నాగవాళ్యము । తో నెరుగుగ నేగి రంత ♦ తూర్వము లులియకొ.

టీక. స్థానికులు - శ్రీవిష్ణుపుత్తూరిలోని దేవస్థానమందలి యధికారులు, తస్సని -
ఆవిష్టుచిత్తునియొక్క, దిన్యత్య - చూడవిచ్చ చేత, మ్రనందితులగుచుకొ = నంతోపపగినవా

రగురు; పుగము - విల్లుపుమూరిని; కైసేనీ = అలంకరించి; ప్రజల్ = పౌరులు. తో
 నగుకొ = హడ పొందగా; వాగవాసులుతోకొ = బోగ మేళముతోడ; ఎదురుగ నేగిరి =
 ఆధిమఖముగాఁ జూచుచు. తూర్పుములు = వాద్యములు; పలియకొ = ధ్వని సేయుచుం
 డెగా; అంతకొ = పిచ్చట; ఇది మొదటికన్వయము

తా. శుకము.

వ. ఇ ట్లైదుర్మొని పట్టవచిత భగవత్ప్రసాదతీర్థము లుపాయనంబులుగఁ బ్ర
 కాశము లుదరించి లేచి ప్రాంజులై భర్తృపతి కర్మనిర్మితం బగుబ్రహ్మరథంబున సబ్బగ
 వశవతంబును నుచికొని పోవునమయంబునఁ బరస్పరసమేతంబు లగుపారజానపదజనం
 బులు గలసి మెలసి నడుచునెడ. వృదంగం బుపాంగం బావజంబు దండతాళంబు రుమ
 కిన్నెర సన్నగాక వీరి ముఖవీర వాసె కోలు డోలు మారి భేరి గొరు గుమ్మటం బుడు
 క్కి డక్కి డక్కిచు మృంకి లోనగునసంఖ్యాతవాదిత్రపరంపరలు మొరయ నెడనెడఁ
 బడలుకలు ముఱపుగొనఁ బట్టి బొగగడ ధట్ట ఘోర్తాణఘోటక ఘంటికాకదంబఘర్షర
 ఘోషంబుల కనుప్రానంబులై విలాసినిమంజుమంజీరంబు లెలుఁ గియ్యనల్ల నల్లనం జొంగు
 తళిఁ గెలంకులు గవచితకుఠాకర్పర లగుకరివరక రేణుకంధరలం గనకాంసుశంబులు చేఁ
 బూని పేదించి పోవునామంత ఘోకాంతకుమారధట్టంబులం బిట్టు గాంచి యుండోరుఁ గ
 డవ సంప్రమించుచు మ్రొక్కి నిక్కి చేయెత్తి యొత్తిలి నేత్రంబు లుత్తానతరళతారకం
 బులుగా మగిడి పొగధుమక బోవుతఱిం దద్రాజకదంబకంబచ్చటిపడంతుకలకుం దమకుం
 బుకిం జనుడెంచిపప్పు దెల్ల నెడకాం ద్రగుట మేల మాడఁబోలు నాప్రోలిమేళంపుఁగళా
 వతుల వేయనెవంబునం గ్రామగ్రామగ్రామలు లోసంగునారంగమాతులుంగజం బీరకుం
 దకంఠకాదులం బూర్వానుభుక్త లగున క్తంకరముఖుల వైవ భగభగత్తరళతాటంకంబును
 వంకురితచ్ఛితంబును గా నాల్పస్థిప్రేంభోలితస్థితసాహితవిభ్రమాకేకరాపాంగవిలోకనం
 బును నాచలితధన్వింబులుం గా ముగంబులు మెలిచికొని సంమద్దంబునం జనుమాద్దంగికు
 లమూఁపులమఱుంగులం డొంగి యన్నాగవాసంబు నాగరికవిలోకనంబునం జెలరేఁగి మొ
 గంబులు బిగించికొని వేచు రెత్తినగతి నరికియెత్తఁ బ్రచివదంబును మర్దళముఖావమర్దనకుఁ
 గురిగుటుము బయలుపడి చేయునది లేక యాకడకు మగిడి తులుము దిద్దుచుఁ దద్వార
 జౌగినయెత్తురాదినకరాజ్జులై శుశివదునెడం బొడముకగ్గ కుసుమావతంసకపోల ఖురళి
 కించివృహసోమకృష్ణలక్ష్మ్య హేమసందంబులు సాంద్రవరదంధ్రికాకందంబులం దీటుకొ
 లును పోసిగా దాటఁ గొనిరంధునియు తమరు ప్రమిక్తం బూరు మ్రొక్క కొక్కిం
 చును యోరమూ మది పానియూపక్రియల సోటఁగి లొంటియంటుఁ దలంచి తలవాం
 చిన పంధనం గటాక్షించి యెక్క నక్కె యునకుఁ దమచేత మ్రొక్కించువేడ్క న

కృష్ణుడం బుడమి కేంద్రుడే లేమి నొకానొకానపులం నైకానక సుమాళంబు వేద్యంబుగా
విద్యావయావృద్ధులతగుమీకు మ్రొక్కిరిదారు మ్రొక్కిమియెల్లు మ్రొక్కింపుం దినుట
యు గ్రహస్థం బొడిమ ప్రసక్తానగవుల మామువ్వులకు నే యొక్క పింగిలేలివియె
కృష్ణమ్రొక్కి కృష్ణుడం నదనగొడి నమచు తోడిచేడిమల క్షిరలమం దినుటం దన్
యుం బొందు నిలపిను నొకరిం బొందుపలుపం గెం ముఖములంబి లోలోన నొయ్య
సమ చుక్కక నొక లోలోగ ది కృష్ణామృత లింపునొకదానపు బుడదేలి నూక యొక్క
కృష్ణ మ్రొక్కివే చునపావేయి పసి బుట్టగించియు బొమంగొని పింగిలించియు స్వర్ణకల
దు సొడింబొలివిన బ్రహ్మరథస్యనల్ల పింగి పిరలింగిలంబొలిపింధులుగా మ్రొక్కి క
కృష్ణాన నిట్లు మ్రొక్కింపి పొద్ది చుట్టగూర్చు నుడం బడక యుగం బిగురుగంటె
లుంబొలె నల్లుకొని గొల్లన నగనన్లుంబొలినలం గొల్లన పంబునం గొల్లన నమరు జూప
భూపనంబులొనె నిగుడ మగుట మాటుపడు కొమగెబొనిబొలవనలచలితకంకె నంబు
లక్రేంకారంబు లాననామాద మేరురాళి ర్భుంకారంబుల బింకంబు లడంబం జెపులసంకు
లు లోపంకభుజంబులు కొంకి సిగలు గావిదుప్పటులు నొప్ప నిక్కుడెప్పరంబై ముట్టన
ప్పరంబు సేరి రసికజనపాంథవంబున బంధువీయోగంబు మఱచి గంధకలనాకుముకు సగ్గి
గనాదుల నాంధ్యంబులేకలనుసంధిదేశీయు లగు గంధకారులు పాణిపాణి పద్యంపుమ్రు
కులతో వెళ్లివెళ్లికై వారంబుల గౌరు తత్తడలపై వచ్చు రాచవారిపై నాడువారిపై
నాకువారిపై జల్లుగాం జల్లులెల్లెగిసి నృసియెల్లను ముప్పికరించు నన్నుభేద యగు పరి
మళ సమస్తంబెల్లు పిస్తాతకంబునభోమండలికిం బండాతకంబు వండకిరణంబులు మాటు
నలుపం బన్దిగు సంచిన నన్నుగుతిత్తు లొక్క విజుత్తలంబునం బాజ్కై బ్రాలు ధారల కా
ద్యంబులు నడిసిన విద్యోపదీపులు పుష్కరంబులు గ్రావన్న రోయుచుండ నన్నుత్త మ
త్తజి నృత్తంబుం జూడ నిలిచి ముప్పిమత్తన సమచు మిందు మిండతండంబునం దాదు
నప్పించు పుండరీకాస్య లవకాశంబుగాంచి రాశకుసుమ ప్రతిభలనపొందురంబులై ప
ద్యాలిపృథ్వపార్వద్వయోద్ధానపాదపంబులకుం బాటునెంగలుపకాలువలకుండీ కా
సరదగిమండమాసరంబులుగాం బిసికి యారంబెట్టిన నారంగిశ్యంగిబేరభంగంబులతోడ గ
ట్టిన కలమాన్నంపుంబల్లి పోకపొత్తులం గుడువం గూర్చుండ వీక్షించి కుక్షింభిత్వంబున
సర్పాక్షములై తిరిగిలరిగి వేసరి యానరిలినదాసరిగుంపు వారిపాల గోపాలభిక్ష భిక్షిం
చి భిక్షింపం దీగడ్డజి నిలిపిన తోరంపుదివెదాకోలల (తిరువలికోలల నిపారాంతర
ము) రంగిగోళంబుల నుత్పిలంబులై మండు భగ్గగనిజగ్జ్యోతి దీపజాలంబుల మధ్య
ధూపకుండీకాంగారంబుల నీరారం గ్రాచి నాడుంబికింపవాంబుంచు ధమిధిమిధాన్వం
బులనుం దెవరి యూనగి యుపపవిత్రకంబు లాపలికావని లు పవనశుకంబులీవలికి ద్దా
బుగాం గిట్టసితోరణంబులై పంపం దలలు విసగటయు పోరు జేటమటయుం గేలునా

మటయుఁ దక్కమిక్కుటంబగు నక్కోలాచులును నేపాటియుం పాటవిసరాక మూ
 కగన్బస భాగవతజాతంబు లేతేర నూరూరి సంతసంకతుం దిగుగఁ బెద్దలింటింటి నంతరిం
 చిన పిలుక పాటుగోడిగల జానదంబులకుం బుట్టి కాల్గి పీడింప నెత్తంబున మెత్తని గజిక
 మేసి పోసరించి మాపుమాపున మేపుసగ్లకవణంపు మేపుసగ్ల బిడుక గొణపంబుతో మకం
 బునఁ బుటపుటనై కఠియకంబడి వ్రాతఁ గని మైనసీదకని మైనం బెదరుకొదమతట్టువ
 గుంపుకాలి కొలందిగి వేలు లాటుకుంచెలు గీలించిన గవ్వదంటలగంటల నలంకరించి
 మోలుగుడుగ్గిం దోచి మూర కొక్కండును జేన కొక్కండునుగాఁ గుట్టినడొల్లు టు
 ల్లారు బుట్ల సిల్ల బల్లించినపల్లంబులనైఁ జిల్ల తెలంబును వాసనకొడుపులం బూసినమణుం
 గుఁజగ్రధికచేలె రవణంబులుగా నెదురుగా వేడుకతుం జూడవచ్చిన యప్పీటి మేటిసా
 లె యగసాలె పటుసాలె వానె నై జాలిసాఁతు తెత్తులకొమరులు తుములనై వచ్చుతచ్చ
 మూసామజంబులం జూచి యెచినవేటం దమయెక్కిరింత లెక్కికొని వానెలిరుగేలం గు
 దియంబట్టిన నిలువ కయ్యుత్సవం బీక్షింపవచ్చినప్రజలం ద్రొక్కుచుం బోవఁ దన్నన్యవృ
 ధవధ్వాతురాదులు దిట్ట నిట్టొట్టలేక ప్రాణంబులు పిడికిటం బట్టుకొని పోవుచున్న వీససవి
 భకేతారంబులం దెల్లి చట్టం దిగంగడి వెడల లేకుండం దారు దిగినప్పులేక బిమ్మటిగొని
 నలుదెసలుం జూడం జూచి కేసు చలించి కొపెరాయని గేలివేయు గణికాకదంబంబుల
 చప్పటులు నిబిడనిష్కుటవిటపిర్ఘాటచ్చులం బ్రతిశబ్దంబులు పుట్టింప నిట్లనూన విభవం
 బు సిగురొత్త నత్తిరుపతి సొచ్చి యచ్చక్రధరు నగరిమాసల నిలుచుటయు సవీక్ష్యుచిత్తం
 దు దద్రథావతరణంబు చేసి ధరణీధన నమూహస్థాని కవ్యూహంబు వెంటరా నవ్వైకుం
 తువేంచి తత్ప్రసాద లబ్ధంబగు పరివట్టంబున నలంకృతుండై నానాలంకార సహితంబు
 ను రత్నకాంచన మయంబును నగు నాత్మీయభవనంబు గాంచి విస్తీర్ణతుండై పుండరీకాక్ష
 మహిమాధి ల్భునై భవంబుకాఁ దెలిసి తత్రత్యథాత్రీకశత్ర వర్గంబుల ననిపి ప్రవేశించితొం
 టికంఠే శతగుణంబుగా భాగవత పూజాప్రవణుండై యుండెనంత.

౩౫.

టీక - ఇట్లు :- పూర్వోక్తప్రకారముగాను, ఎదుర్కొని = ఎదురుగావచ్చి, పట్ట =
 తిరుప్పరివట్టమును, పవిత్ర = పావనములైన, భగవత్ప్రసాద తీర్థంబులు = రంగమన్నా
 రుస్వామియొక్క యభిషేకోదకనిర్మలాలును, (ఇచ్చట గ్రంథకర్త అల్పాచారం పూర్వ
 మని ద్వంద్వమునకు నిషేధమున్నప్పటికిని లక్షణకొత్వోః క్రియాయా యనుజ్ఞాపక సూ
 త్రముచేతఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు.) ఉపాయనంబులుకాఁ = కానుకలుగా, ప్రణా
 మంబులూదరించి = నమస్కరించి, లేచి = ఉత్థితులై, ప్రాంజలులై = చేతులు జోడిం
 చినవాడై, (అంబలిబంధము గలవారనుట) భర్తపరికర్మవర్మితంబగు = భర్త = బంగా
 రుమయ్యన, పరికర్మ = ఆలంకారముచేతను, చక్రతంబగు = సన్నద్ధమైన, బ్రహ్మరథం

బునకొ = బ్రహ్మరథమందు, అబ్బగ్రవతవలంసంబుకొ = భగవద్భక్తశిరోభూషణము
 న యాదిభూచిత్తుని॥ ని॥ (గాంధీయం భక్తికర్మరం - పరికర్తాంగ సంస్కారః - సన్నద్ధో వ
 ర్తితస్యై - పుంస్యై తంసావతంసాద్వై కర్మపూరి పితృభరణనియు నమరము.) ఉని
 చి = ఉంచి, కొనిపోవు సమయంబునకొ = వెంచేపు చేసికొని వెళ్ళుకాలమందు, పరస్ప
 ర సమేతంబులగు, పరస్పర = అన్యోన్యము, సమేతంబులగు = కలసియున్నటువంటి,
 పౌరజానపదజనంబులు, పౌర = పట్టణమందలి, జానపద = వల్లెలయందలి, జనంబులు =
 సరులు, కలసి = కూడికొని, మెలసి = వ్యాప్తిమున, నడచునెడ = పోవునఱి, మృదంగం
 బు = మద్దెల, ఉపాంగంబు = లత్తి, ఆవశము = గూజ, నందె = తంబురా, తాళింబు =
 లయకుసరిగావాయించుకంచువాద్యము, ఉరమ = వాద్యవిశేషము, కన్నెర = తంత్రివా
 ద్యవిశేషము, నన్నగాకె = తిరుచ్చిన్నము, వీర = విపంచి, ముఖవీర = నోరుచంగు, వా
 సెక్రోలు = పిల్లనగ్రోవి, డోలు = వాద్యవిశేషము, మారి = నాగసరమును, భేరి =
 దుండుభి, (భేరిస్త్రీ దుండుభిపుమానని యమరము.) గౌరు = కాహళి, గుమ్మట = తు
 దుము, తుమ్మటంబు = డప్ప, దుక్క, చక్కి, డక్కి, వాద్యవిశేషములు. చుయ్యంకి =
 సానాయి, లోనంగు = మొదలుగాంగల, అసంఖ్యాత = లెక్కకుమిక్కుటమైన, (అంక్యాది
 వాద్యత్రితయయనియును జాతముగలదు) వాదిత్రపరంపరలు, వాదిత్ర = వాద్యములయొక్క
 త్రితయ = మూటియొక్క, పరంపరలు = సమూహములు, ని (తొర్రత్రికంబు క్రితవాద్యంనా
 ట్టుమిదంత్రయమని యమరము) మొరయకొ = గ్వనిచేయగా, ఎడనెడకొ = నడుమన
 దుమ, పడెతుంటలు = నాట్యస్త్రీలు, మలపుగొనకొ = ఎదురుదిరిగి నాట్యముచేయ
 గా, పట్టణాగత, పట్టణ = నగరములనుండి, ఆగత = వచ్చినటువంటి, గజనట్ట = ఏ
 నుంగుల సుసూహముయొక్కయు, ఘోటాణ = ఘోటాణదేశమందుండుట్టిన, ఘోట
 క = అశ్వములయొక్కయు, ఘంటాకిదంబు = గంటలసుసూహముయొక్క, ఘర్షరఘో
 షంబులకు, ఘర్షరధ్వనులకు, అను ప్రాసంబులై = అను కరణములై, విలాసిని = స్త్రీల
 యొక్క, మంజు = సుందరములయిన. ని. (మనోజ్ఞంమంజుమంజుశమని యమరము)
 మంజీరంబులు = అందెలు. ని. (మంజీరోనూపురో స్త్రీయమని యమరము) ఎలుంగి
 య్యొ = గ్వనిచేయగా, అల్లనల్లనకొ = మెల్ల మెల్లగా, చాగుతటికొ = నడిచునడు
 యమంబు, కెలంకుకొ = ప్రాంతములందు, కవచిత = కంచుకములుగా జేయబడి
 నటువంటి, దుఘా = పృష్ఠాస్తరణములచేత, కర్బురలగు = చిత్రివర్ణములయిన, ని (ప్రవేశ్యా
 స్తరణంపర్ణః పరిస్తోమ్య కుఢోద్వయాయని యమరము.) కిరివర = గజశ్రేష్ఠములయొ
 క్కయు, కరణు = ఆడేనుంగులయొక్కయు. కంఠరలకొ = కంఠప్రదేశములందు.
 ని. (కరణిరిభ్యాంస్త్రీనే భయనియు, కంఠగళోభగ్రివాయాం శిరోధి కంఠరేత్పియని
 యమరము) కనకాంబుశంబులు = బంగారపుస్ఫలులు, చేదబూని = చేతబట్టి, సేవిం

[illegible]

కొన సామాతా = ఆభిప్రాయమునకును, విభ్రమ = విలాసమునకును, ఆకేశర = ఇంచుకంతసేరాగా చూచుచున్నట్టి, ఆపాంగ = కడకన్నులనుగొని, ని (విశాలంబిపులం స్వీతమనియు, ఆపాంగనేత్రముగంతోఁబయువిశ్వాసురమును) విలాసనంబును చూపులు గలుగుకట్టుగ, ఆ చలితభల్లంబునుగా, ఆచలిత = ఇంచుకంత చలింపఁబడిన, ధన్యులనుగా = కొప్పులుగనుకట్టుగాను, (ధన్యుస్సంయతాశ్చిచాయయ వరము) పెంగంబులు దిగిచొని - ముఖంబులఁద్రిప్పించి, సునన్దింబునకే = సంగమించు, చను = వెళ్ళుచున్న, మార్దంగిమల = మదైల పాయించువారలయొక్క, మూఘ = భుజులయొక్క, వసుంధర = చాటున, దాని = అన్తశ్శక్తి, సన్నాతానంబు = అవేశాసమాహము, నాగరికలోకసంబంధ, నాగరిక = కృత్తికాపు జలయొక్క, విలాసకసంబంధకే = చూచుటచేతన, దెబ్బల = బెట్టులేడి, పెంగంబులు = ముఖములు, చిగిరి = ముచ్చిచొను, వేడుకెల్లినకే = వెళ్ళిల్లినట్టిని, (వేడుగువేడుగు వెళ్ళివేరడి నీరతి వెంగిలి వెంబరి విత్తనం నని యాంధ్రనామ సంగ్రహము) అరిదియై యై = ఆశ్చర్యమగునట్లు, ఆరులెత్తక = అనుపాతమందు దగువుటకుటకని యర్థము, ప్రవచనంబును = అనుగతునకును, మగ్ధముఖానుమదనకే, మద్దలముఖ = మృదంగముఖముయొక్క, అవమదనకే = పాయించుటకు, గ్రుంగుటయు = పంగగా, బయలుపడి = బయటఁబడి, (సుదైలకాండ చాటున దానియొక్క వేశ్యలనుట.) చేయునదిలేక = బిరించునట్టియు పాయించెనము వోడక, లోకదేవతాది = నారంగారుల వేయుచున్న విటులకై సుకందరిగి, తులుముద్దిచుక = కొప్పుపవరించుచును, తగ్గారటానినకుతో, తగ్గి = తగిలినకాదులయొక్క, వారణ = నివాసించుటయందు, అగినయవో = స్వరజనములొకఁడైన, వరాస = పరాశ్చిక్షిముల్లన, (వరాశ్చిక్షి యివరాసీనయని యువగము) కరా = హస్తారవిందములగులవారె, సుగీవధునెడకే = తిరుగుచున్న సహజమందు, సోడిము = కనుపడుచున్నటువంటి, కర్ణమనములవతంస, కర్ణ = చెవులయందున్న, హిమ = పుష్పరూపమైన, అవతంస = భూమణముయొక్కయు, కపోల = గండ్డిమలనియెడ, ఖరశి = సాముడేయు ప్రదీపములయందు, కింబిచ్చలన = ఇంచుకంతకంటెనముతో, ఉపయగ్గ = దూడలొన్నటువంటి, వలగ్గ = అశ్వగ్ధముతోడ గూడినటువంటి, (విక్రీడితవదనాస్థియని యామరము) హాసపిందంబులు = మల్లములవలె పింఛు, సూర్యతర = దిగ్విజయ, (సునంధిరంతరం సూర్యమని యామరము) విప్రీత = వ్యూహముగొని కిందంబులకే = మూలప్రవేశములును, నీటావోకే = సామ్యమును పొందినగాను, కదంబంబులకే = అనుపాతమందు దిగ్విజయసామ్యమును పొందిగా ననియర్థము) ముఖములనే విములుగాన విలాసన ప్రయోగము, చాటున = చితురవశ్యమలచేతను, పాపిం

అగు నా గృహవాక్యములుగలిగి నటువంటి (ని వాక్యములనుగృహవాక్యముని యమ
 గము) జరగవనితలు = వృద్ధాంగనలు (తాతాజీర్ణకర్తగా నానార్థ రత్నమాల),
 తమకు = ఆ విటులకు, మ్రొక్క = నమస్కరింపఁ జూరు = తాము
 మ్రొక్క = అంజలి గావింపక, ఒక్కించుక = ఇంకఁ గా, అపొమిడి = మా
 యముగముచేసి, వారి = ఆ వృద్ధస్త్రీలయొక్క, ఇరువక్కి = అపొమిడి, ఇరు = రెం
 డైన, పక్కియ = పార్శ్వములయందు, ఒదిగి = ఒత్తిలి, అంజీయంబుండలం
 చి = పూర్వపు సంబంధమును స్మరించి, తలవాంచిక = శిరస్సు వంపగా, వంపన
 కటాక్షించి = ఆ రాజకుమారులు కపటముచేతఁ జూచి, యద్వా. వంపన = ఆ
 స్త్రీలు నమస్కరింపని కపటమును, కటాక్షించి = చూచి, ఎక్కసక్కెంబునకు =
 పరిహాసమునకు, తమచేతక = ఆ స్త్రీలచేతను, మ్రొక్కించుకొనువేడ్క = వంద
 నయు చేయించుకొనవలయునను కురూపాలముచేతను, అక్కడక = ఆస్థలమందు, పుడ
 మిఁకొందులేమిడి = రాజులేనందువల్లను, సాహస్యమానవులక = సాధారణ జను
 లను, కైకానక = లక్ష్యపెట్టక, సుమాళంబు = మనోభావము, వేద్యంబుగా = తెలి
 యుటకొఱకు విద్యావయోవృద్ధులగు, విద్యా = గానాదులచేతను, వయః = వయస్సు
 చేతను, వృద్ధులగు = పెద్దలగు, మీరుమ్రొక్క = మీరు నమస్కరింపఁగా, తారు =
 తమరు, (వయస్రీలనుట) మ్రొక్కిమియెట్లు = నమస్కరింపఁక సోపుటెట్లు, మ్రొ
 క్కింపుండనుటయు = మీరు నమస్కరింపఁ జేయుండనుటయు, గ్రక్కనక = శీఘ్ర
 ముగ, పొడము = పుచ్చుచున్న మ్రొక్కనపులక = హాసాంకురములచేతను, మోము
 దమ్మలకుక = ముఖింటిములకు, వేటొక్కవింత తెలివియొక్క = మఱియొక యాశ్చ
 ర్యపుతేట గనుపెట్టఁగా, మ్రొక్కక = నమస్కరింపక, అక్కడక = ఆస్థలమందు,
 గడగూడి = జగూడి, నడిచు = చనుచున్న తోడిచేడియలకు = సహవాసపు
 స్త్రీలకు, అగౌరవము = ఆ రాజకుమారులకు, తమకును = వారాంగనలకు తద్ద
 యుంబొందుగలదను, అప్పముక = ఎరుగవగా, పొందుగలదను అనుమాన్యము గలదను,
 పెప్పటికంబు = గొప్పచివము, ఎఱుకపెట్టుక = బయలు పడుచుటకొఱకు,
 కెన్నెవులు = ఎఱుగినయగ్రోహములు, మలంచి = ముడిచి, (పెదవులు విరిచియనుట)
 లోలోనక = లోలోపల, ఒయ్య నొయ్యనక = మిగులశీఘ్రముగను, చుక్కనక =
 గిక్కవేయఁగా, (అనఁగా నాశ్చర్యకరమైన ధ్వని విశేషముచేయఁగాననుట) ఆక్కి
 లెఱింగి = అజాడదెలిసి, దక్కెసాపైసి = ధనముదొఱకెనని, తమ్మక = ఆస్త్రీ
 లను, అక్కసెన్ను = ఆవృద్ధవేశ్యలు, ముందఱికినాకి = అగ్రభాగమునకుఁబోచి
 అక్కక్క = ఓ యక్కక్క, (ఆదగముచేరద్విరుక్తి) మనపాలివేలుపు = మనపా
 లిటికె పను, మ్రొక్కవే = వందనమువేయుము, అని = ఈ లాగని, బుజ్జగిం

యొక్క = మంచిమాటలాడియును, బాదులుగొని = భూసంజ్ఞ చేతను, జాగించియు = వెఱపించియును, ఎట్టకేలకు = కొంతకాలము, ఒడంబడిక = సమ్మతిపడజేయగా, త్రపాతరశనయనలై, త్రపా = అజ్ఞ చేతను, తరళ = చంచలములైన, నయనలై = స్త్రీములుగలవారై, విరళవిరళాంగులొంజలి బంధంబుగా, విరళవిరళ = మిక్కిలియెడమున్న, అంగుళ = వ్రేళ్లుగల, అంజలి బంధంబుగా = జోడింపబడినచేతులు గలుగునట్లుగ, మొక్కి = వందన మొనరించి, (విరళవిరళాంజలి బంధమనియును బాధముగలదు, కక్కనంబున = బహుసంకటముచేతను, అట్లు - అలాగున, మొక్కించి = నమస్కారముచేయించి, హెచ్చి = అతిశయించి, అచ్చయ్యాట మొదపడక యుండక = అస్లువ మొదముగామండక, జిగురుగండెలువోలెడి = జిగురు గండెలలాగున, (జిగురుగండెలవగాఁ బట్టులంబట్టుటకొఱకు నశ్వశ్రీ హేతులచేత వండబడి వీలెలకుం బూయబడి యుండు పక్షి గ్రహణ యంత్ర విశేషములు) అల్లకొని = చుట్టికొని, గొల్లననగు = గొల్లనహనించుచున్న, అల్లాలాంగవల = ఆవృద్ధవేశ్యలను, కల్లం గోవంబున = అబద్ధపు కోవముచేతను, కొట్టి = ప్రహరించి, కనరుంజాపు = కోవదృష్టి, అబ్బునసంఘంబువై = ఆ రాజకుమార సంఘముమీద, నిగుడక = ప్రవరించునట్లుగ, మగుడక = కురలను, ములుపడు = అదృశ్యులగునట్టి, కొమరె హరిణలోచనల, కొమరె = పిన్నవయస్సుగల॥ హరిణలోచనల = లేడి కన్నులవంటి కన్నులు గల స్త్రీలయొక్క, చలిత కంకణసంకుల శ్రేణికారంబు, చలిత = కదలింపబడ్డ, కంకణ = కరభాషణములయొక్క, సంకుల = సంకీర్ణములైన, (ని. సంకీర్ణం సంకులాకీర్ణ యని యమగము.) శ్రేణికారంబులు = శ్రేణికారధ్వనులు, అననామోద, అనన = ముఖముయొక్క, ఆమోద - హేమశమునకుం, (ని. ఆమోదస్సౌతి నిర్ధారీయని యమరము.) మోడుర = దట్టనైన, అలి - తున్నదలయొక్క, ఝంకారంబుల = ఝంకారధ్వనులను, బింకంబులడంపక = గర్వములనణంపగా తిరస్కరింపఁగాననుట, చెవులఘంకులు, చెవుల = కర్ణప్రదేశములయందలి, సంకులు - సంకుపూసలును, లోవంకభుజంబులు, లోవంక = లోవలికివంగిన, భుజంబుల = బాహువులును, కొంకిసిగలు = వంకరకోశబంధంబులు, కావీరుస్వట్టుక = చాచుబట్టులును, ఒప్పక = అమరియండగా, ఇమ్ము = స్వస్థలము, దెప్పరంగై = తప్పిపోయి, మువ్వనక = వ్యాధివృధుండు, ఆవ్వరంబు = ఆ శ్రీవిల్లిపుత్తూరు, చేరి = ప్రవేశించి, గనికజన - సజ్జనులయొక్క, బాంధవంబునక = నహవాసముచేతను, (గంధవిరూగంబు మఱచి, బంధువిరూగంబు = బాంధవుల నెడబాటుటను, మఱచి-విస్మృతికలెంది, గంధకల నాను సుమస్రగ్ధనాదులక, గంధకలనా - బుక్క చేయుట, మసుమనక - పుష్పమాలికలయొక్క, గ్రథనాదుల = హుట్టుటయెడలగువానియందు, అప్పురంబులేరి - మాధ్యమాలేక, ఆలరు = ఒప్పచున్నట్టి.

అంధదేవులుగు -- తెనుగు దేశమందుండివచ్చిన, గంభ కాదులు = బుక్కావాండ్రు, పాటివాటిపద్మపు గ్రామములతో, పాటిపాటి = కొంచెకొంచెపు, పద్మపు = పద్మములతోగూడిన, ప్రాసంగ్యములతోడను, వెన్నెవ్వకైవారంబులకు = చేతులసానిచేయు పిచ్చి పిచ్చి ప్రాతములతో, గౌరు = తత్తులపైవచ్చు, ఏనుంగుల మీదను గుఱుములమీదనువచ్చెడి, రాచరైతు = రాజసంఘంబులమీదను, అడువారి పైకు = నాట్యమాడు స్త్రీమీదను, అరువారైతు = రెయ్యాకావారిపైని, (అయినె విడుదలింతుండు) చల్లగాఁజల్లకు = మిగులనవకీర్ణము చేయఁగా, వెల్లగనె=బిట్టెగని, నృస్సియెల్లను = నర్మమంతయును, (అనగా జగత్తుననుట) ముస్సీకరించు = పిడికిటి పట్టున వ్యాపించిన, అన్యవృత్తిదయగు = భేద మేర్పడకయున్న, పరిమళసమష్టింబెట్టు=వాసనలక్షి నుచున్న, పిష్టాతికంబు = బుక్కా. (ని పిష్టాతిఁ బటవానక యని యమరము) నభో మండలిక = అంతరిక్ష ప్రదేశమునకు, చండాతకంబై = అర్ధోరుకపై, చండకరకెర ణ్యాలకు = సూర్యకరణములను, మాటుపలువకు = ఆచ్ఛాదింపఁగా, పన్నీరునించిన = హిమంబువుచే నిండించిన, అన్నీగు లిత్తులార్కు (తన్నీరు తిత్తులనియును వాతము కలదు) పన్నీటి చక్కభస్మీకలను బిగియఁబట్టఁగా, వియత్రలంబునందారి = అంతరిక్ష మునకెగిరి, వైవ్రాలు = క్రిందుగావంగుచున్న ధారలకు = ఉదకధారలచేతను, వాద్యంబులు = మృదంగాదులు, తడసినకు = క్లిన్నములుగాఁగా, విద్యోపజీవులు = ఆవాద్య విద్యలచేత జీవనము చేయువారు, పుష్కరంబులుగార్కపకు. పుష్కరంబులు = వాద్య సౌంధ ముఖంబులు. క్రాంపకు = కాంచుటకొఱకు (ని. పుష్కరం కరిహస్తాగ్రే) వాద్య ధాండముభేరిలే అని యమరము.) అగ్గిరోయుచుండకు = నిప్పునువెడకుచుండఁగా, అత్తైము = అనమాహము. అత్తఱికు = అనమయమందు, నృత్తంబుఁజూడఁబలిచి = నాట్యమాడుటను వీక్షింపనిలిచి, మెత్తిపెత్తినకు = మెల్లమెల్ల నే, నడచుచుండు = అరుగు చున్నట్టి, మిందమితండంబును = విటసమాహమును, తారుకు = శమరును, అప్పిండు = అనమాహమందలి, పుండరీకాన్యలు = స్త్రీలు, అవకాశంబుకు = సమయమును, కాంచి = చూచి, కాశకుసుమ = తొల్లుపువ్వులయొక్క, ప్రతిఫలన = ప్రతిబింబించుటచేతను, పాండురంబులై = తెల్లనై, పద్యా = మార్గములయందు, ని (హరిణః పాండురః పాండు- సరణిః పద్ధతిః పద్యా యని యమరము.) అతిహృద్య = మిగుల మనోహరములైన, పార్శ్వ స్వయ = ఇరుకైక్కులయందును, ఉద్యానపాదపంబులకుకు = ఆక్రీడావనమందున్నవృక్ష ములను, పాటు = ప్రవహించుచున్న చెంగలువకాలువకుడిగి, చెంగలువ = ఎల్లకలువలు గల, కాలువలకుకు = సారణులకు, దిగ్గి = దిగి, కాసరీదధిమండమాసరంబులుగాఁ బిసికి రాసరి = గోదలయొక్క, దళ = పెనుగుచేతను, మండ = మీఁగడచేతను, (ని. మండందధిభ వం ముత్తపని యమరము) మాసరంబులుగా = దళముగాను, పిసికి = కలిపి, ఊరంబెట్టిన

నారంగశృంగిబేర భజ్జంబులతోఁగట్టిన, ఊరంబెట్టిన = లవణముతోఁజేర్చి నానఁజెట్టిన, నారంగ = నారింజకాయలయొక్కయు. నారదబ్బకాయలయొక్కయునియు, శృంగీబేర = అల్లముయొక్కయు, భంగంబులతోఁ = తునకలతోడను (సి. ఆంధ్ర)కశృంగిబేరంస్యాస్తని సుమరము) కట్టిన = బంధించిన, కలమాన్నపున్నది = రాజసవర్మపితాన్నము. (మోస్తువిభక్త్యేకవచనకేపుంపు అని శబ్దానుశాసనుడు సూత్రించినాఁడు గనుక కలమాన్న మనుచోట మకారమునకుఁ బుమాదేశమువచ్చెను. పోకపాత్తులఁ = క్రమికపువట్టలయందు, పాత్తులఁ = ఏకపాత్రలయందు, కడువఁ = భోజనముఁ జేయుటకు, కూర్చుండఁ = ఆసీనులుగాఁగా, వీక్షించిచూచి, కుక్షింభరిత్వంబునఁ = ఉదరపోషణత్వంబుచేతను, క్షుష్ణములై = ఆకలిచేతఁ గృశించినవారై, తిరిగితిరిగి = సంపరింపసంపరించి, వేసరి = విసికి, ఓసరిలిస = అలసినట్టి, దాసరిగుంపు = దాసశృన్వమూహము, వారిపాలఁ = చర్దిగుడుచువిలులయొద్దను, గోపాలభిక్ష = అన్నభిక్ష, (దాసశ్చ భిక్షకుఁ బోవునపుడు గోపాలభిక్ష యని యడుగుట ప్రసిద్ధముగాన నిచ్చట గోపాలభిక్షయని ప్రయోగించినాఁడు మాధవకర మన్నట్లు) భిక్షించి = యాచించి, భక్షింపఁ = భోజనము చేయుటకు, తీరక్షోణులఁ = ఏటిదరి నేలలయందు, నిలిపిన = ఉనిచిన, తోరంపు = లావగు, దివెదారికోల = దీపపుకంబములయొక్క, (తిరువలిక్కోలలను పాతముననిదెయ్యము)రంధ్రగోళంబులఁ = సుషిరప్రదేశములనుండి, ఉత్క్రిలంబులై = ఉద్భవజ్వాలలై, మణ్డు = వెలుఁగుచున్న, భగభగని = భగభగమనుయెడు, జగజ్జ్యోతి దీపజాలంబులఁ (జగజ్జ్యోతియనఁగఁ బ్రమితలుమొదలగువానియందు వర్తివేయక మధ్యప్రదేశమందుఁ జమురుచేతఁ దెడవఁబడిన గుడ్డులులోను గాఁగలవానినించి వెలుఁగించుదీపము) దీపజాలంబులఁ = దీపసమూహములచేతను, (జాలజ్ఞవాక్ష ఆనాయెత్తారకేవలైగఁజెయసి విశ్వము) మధ్యమార్గముయొక్క నడుమను వేసిన, ధూపకుండికాంగారంబుల, ధూప = ఉపచారార్థమువేసిన సాంప్రాణి పొగయొక్క, కుడ్డెకా = పాత్రలయందున్న, ని. (పుంసంకుండః పీతరేతో యాధారేవహ్నిగర్తత, కుండోజౌరాజ్ఞాతస్సభర్తృకాయాంకమందతౌకుండీయని నానాగర్తమాల,) అంగారంబులఁ = అగ్నులయందు, ని. (అంగారోలాతముచ్చకమని యమరుఁడు,) సీరారంగ్రాచి, సీరారఁ = తిడియారునట్లుగ, క్రాచి = తిడుముచేసి, నాడుఁబరికింపఁ = ధ్వనిచూచుటకు, వాయించు = ధ్వనిఁజేయునట్టి, ధిమిధిమిధ్వానంబులకుఁ = ధిమిధిమియను ధ్వనులకు, బెదరి = జడసి, ఈవలియువవన శుకంబులు, ఈవలి = ఇవతలి వైపుననున్న, ఉవవన = స్రాంతవనమందలి, శుకంబులు = చిలుకలు, ఆవలికిఁ = ఆవలివైపునకును, ఆవలి యువవనశుకంబులు = ఆవలి తోటయందున్న చిలుకలు, ఈవలికిఁ = ఇవతలికిని, దట్టంబుగా = ఎడతెగకుండ, కట్టనితోరణంబులై, ఏర్పలుపని మకరతోరణంబులై, పఱునఁ = వ్యాపింపగా, తలలువిసరుట

యు = శిరఃకంఠస్థములు చేయుటయును, (అభినయించునపుడు తలలు కదులుచుండున నుట) నోరుదెలుచుటయు = పాడుటకు వదనములవిప్పుటయు, కేలునలుచుటయు = చప్పట్లుగొట్టుటయును, తక్క = తప్ప, మిక్కుటంబగు = అతిశయమైన, అ క్కోలాహలంబున = అ కలకలధ్వనియందు, (కోలాహల కలకలయని యమరము,) ఏ పాటియు = ఎంతమాత్రమును, పాటవినరాక = పాడుట వినఁబడక యుండఁగా, మూఁకగట్టిన = గుంపులై యున్న, భాగవతజాతంబులైతేరక, భాగవత = భగవద్భక్తుల యొక్క, జాతంబులు = సంఘంబులు (ఉత్పన్నభూతయోర్జాతం బృందజాతోన్మస్తనద్వ యోయని యుత్పలమాల) ఏ తేరక = వచ్చుచుండగా, ఊరూరి సంతసంతక ఊరూరి = ప్రతిగ్రామముయొక్క సంతసంతకు = ప్రతినంతకును, (సంతయనకే వారమున కొకవార్యమును సకలవస్తువులన్నీకొని యందఱును విక్రయించుటయుఁ గ్రయమునకుఁ దీసికొనుటయు నిట్టివ్యాపారమునకు నిర్ణయించుకొన్న ప్రదేశము) తిరు, గక = సంధరించుటకు, పెద్దలు = ప్రముఖులు, ఇంటింటక = ప్రతిగృహమందు ను, నంతరించి = పోషించిన, పిలుకవాటు = పిల్లలనిచ్చునట్టి, గోడిగలజావడముల కు = అడుగులుపుతట్లకు, పుట్టి = జనియించి, కాలుగట్టివిడువక = పొడవై వ్రాటిచేఁ బాదబంధన మొనరించి విడువఁగా, నెక్తంబునక = ఊరఁపాటియందు, మెత్తని మృదువులైన, గఱికమేసి = దూర్వసుదిని, బోసరించి = గర్వించి, మాపుమాపు నక = ప్రతి సాయంకాలమందును, మేపుతినిపిస్తుచున్న నజ్జకవణంపుమేపునక = గంటకోటి మేతచేతను, విడక = కరీషమును, గొగవంబు = గుఱ్ఱమును దోమునట్టి సాధనముచేత, తోమకంబునక = శరీరశోధనముచేత, పుటపుటనై = నున్ననున్ననై, కరియకంబడి ప్రాతఁగనియైనక = నల్ల కంబడి గుడ్డచూచినను, నీడఁగనియైనక = మ మహ్యదులనీడను వీక్షించినను, బెదరు = జడువుఁగొనుచున్న, కొదమతట్టువగుంపు, కొదమ = లేతలైన, తట్టువ = గుఱ్ఱములయొక్క, గుంపు = సమూహము, కావికొ లందికి = పాదముల పర్యంతము, వ్రేలు = లంబితములై యున్న, లాలుకు స్పృలు = ఎ ట్టనికుచ్చులు, లాలుకు స్పృలఁగా గంఠెద్దలవాండ్రు చేతబట్టుకొనివచ్చు సారంపుకుచ్చు లని కొందఱు, కీలించిన. కట్టిన, గవ్వదణ్డలక = వరాటికాసరములచేతను, గణ్డలక = గణ్డలచేత, అలంకరించి = ప్రసాధనముజేసి. మొలుగుమడ్డిందోచి = మోడుగుచెక్క వేసికాంచిననీళ్లతోఁ దడిసి, మూరకొక్కండును = హస్తప్రమాణమున కొకటియును, జేసకొక్కండునుగాక = అరమూరకొక్కటియును గలుగునట్లుగ, కుట్టిన = కుట్టవ డిన, దొల్లుటుల్లారులున్దిల్ల = దొల్లుటుల్లారులు, వ్రేలుజాలరు. డొల్లన్దిల్లక = బెలుగునట్లుగ, (మోడుగుచెక్క రసముచేతను రంగువేయఁగా నలుపువర్ణమువచ్చును గాన నెల్లెనికుచ్చులనరుమును వీని మెక్కింటినిజేర్చి కటంబడియును జూలరులననుట)

పల్లించిన = ఆయితవటిచిన, పల్లంబులపైకొ = పల్కాణములమీదను, చిల్లతైలంబు
 ను = ఇడుగవగరును, వాసనకొడుపులకొ = పరిమళయుక్తమైన శలాకలచేతను.
 పూసిన = లేపనము చేయబడిన, మణుంగు = చలువచేయబడినటువంటి. చంద్రక
 చేలలె = తైల్లబట్టలె, రవణంబులుగాకొ = భూషణములుగాను, ఎదురుగాకొ = ఆ
 భిముఖముగాను, వేడుకకుంబూడవచ్చిన = సంతోషముచేత వీక్షించుటకైవచ్చిన, ఆ
 వీటి = ఆ శ్రీవిల్లుపుత్తూరియందున్న, మేటి = ప్రబలులైన. సాలె = వస్త్రకారులు
 ను. అగసాలె = స్వర్ణకారులును, పటుసాలె = పట్నాలువాండ్రును, వానె = పీన
 శాతికోమట్లును, నైజాతి = పలువవాండ్రును, సాతులు = గోసెలు నేయువాండ్రును,
 (అనగాఁ బెరికెవాండ్రును) ఎతుల = చాపలునేయువాండ్రును, వీరలయొక్క, కొ
 మలు = స్త్రీలు, (కొమరులుఅను పాపమున చిన్నవాండ్రనిర్థము.) తుములపై = సం
 కులపై, వచ్చు = ఏ తెంచుచున్న, తచ్చమూసామజంబులంబూచి = ఆ సేవయందలి
 యెనుజ్ఞుంబీక్షించి, (ని. పుతనానీకినీచమూయనియు, సామజః పేచశూర్పశ్రుతిర్వేదదట్ట ఇ
 త్యపియనియునమరము) పచిన = అధికమైన, వెఱకొ = భయముచేతను, తమ =
 తమయొక్క, ఎక్కిరింతలె తికిని = అశ్వములు దమవైన్నవూరినెత్తుకొని, వాగైలి
 రుగేలంగుదియంబట్టినకొ, వాగైలు = కత్తెములను, ఇరుగేలకొ = రెండుచేతులచేత
 ను, కుదియంబట్టినకొ = బిగియంబట్టినను, నిలువక = ఆ స్థలమన్దుట్టకయె, అయ్యత్తు
 వంబీక్షింపవచ్చిన = ఆ తిరుణాల్లంబూడనే తెంచినట్టి, ప్రజలకొ = మనుష్యులను,
 త్రొక్కుచుకొ = పాదపుట్టనమొనరించుచు, పోవకొ = పారిపోవక, తన్నగ్యవృద్ధవ
 థ్వాతురాదులుదిట్టకొ, తన్నగ్య = ఆ త్రొక్కుడుపడుచున్నవారి నడుమనున్న, వృ
 ద్ధ = ముదుగుళ్లును, వధూ = స్త్రీలును, ఆతుర = రోగపీడితులును, అదులు = లోనగు
 వారు, తిట్టకొ = శపింపగా, ఇట్టిట్టనలేక = మాటుమాటాడలేక, ప్రాణంబులపిడి
 కిటంబట్టికొని = అరచేతిలోను సురులంబెట్టికొని, పోవుచుకొ = వెళ్లుచును, నవీననీవి
 ధకేదారంబులకొ, నవీన = సూతనములైన, సవిధ = సమీపమండన్న, కేదారంబు
 లకొ = దమ్ముచేసిన పరిమల్లలోను, (ని. కేదారకంస్యాత్కేదార్యంక్షేత్రంకైదారకం
 గణయనియుమరము) ద్రెల్లి = తుల్లి, చెట్టలుదిగంబడి = చంకలవఱకుం గ్రుంగిపోయి,
 (చప్పటలనియును బాతముగలదు) వెడల లేకుండకొ = పైకిలేవజాలకుండగా, తారు =
 తమరు, దిగకొ = దిగుటకు, ఇచ్చు లేక = స్థలముగానక, బిష్టుటగొని, ఉంగిటగు
 డిచి = మనోదుఃఖమువాంది, నలుదెసలుకొ = నాలుగు దిక్కులను, చూడకొ = వీ
 షింపగా, చూచి = వారినిజూచి, కేలుచఱచి = చప్పట్లుగొట్టి, కోహూయని =
 కోహూయను పరిహాసవ్యంజకమగుధ్వని విశేషముచేసి, గేలిసేయు = పరిహాసమునజే
 యుచున్న (తేరిచూచి హూయని గేలిసేయునగ్ని శాకదంబంబులయని యొకపాఠము)

(నక్షత్రయనగా సుమతాదనిది) గణికాకదంబంబుల = శ్రీశృంగసంఘములయొక్క, చ
వృత్తులు = చేతులు తట్టుటలు, నిబిడనిమ్మటవిటపిఘాటంబులు = నిబిడ = దట్టమైన,
నిమ్మట = ఉపవనములయొక్క, విటపి = వృక్షములయొక్క, ఘాటంబుల =
సమాహారము, ప్రతిభంబులు = ప్రతిభవములు, పుట్టింప = ఇయ్యగా, ఇట్లు =
ఇట్లెఱంగున అనూనవిధవంబు = మహానైభవము, చిగురొత్త = అంకితముగా, అ
త్తిగువతి = ఆ శ్రీశిల్పిబుద్ధుడు, చొచ్చి = ప్రవేశించి, ఆచ్యక్తధరు = ఆ శ్రీమహావిష్ణుని
యొక్క, నగరి = దివ్యమందిరముయొక్క, మోసల = ముఖశాలయందు, నిలుచు
టయ = ఉండగా, అవిష్టుచితుండు = ఆ కెరితువువారు తదభావతరణంబు
జేసి = ఆ బ్రహ్మరథమునుండి, ధరణీధవసమాహారానిక వ్యూహంబులు, ధరణీధవ = రా
జులయొక్క, సమాహ = సంఘమును, స్థానిక = దేవస్థానాధికారులయొక్క, వ్యూ
హంబులు = సమాహమును, వెంటరా = వెంటబడిచిరాగా, అవ్వైకుంతుపీ
వించి = ఆ స్వామిని దర్శనముజేసి, తత్ప్రసాదలబ్ధంబగు = అ పుండరీకాక్షుని యనుగ్ర
హమువలన బొందబడ్డదైన (ప్రసాదము ప్రసన్నతాయని యమరము) పరివట్టంబున =
తిరుపరివట్టంబుచేతను, అలంకృతుండై = భూషితుండై, నానాలంకారనహితంబును, నానా
లంకార = అనేక విధముగా ప్రసాదనములతోడను, సహితంబును = కూడికొనినదియును,
రత్న = రుణలయొక్కయు. కాంచన = బంగారముయొక్కయు. మయంబునునగు =
వికారమునైన. ఆత్మీయభవనంబుగాంచి = స్వీయగృహమునుజూచి, విస్మితుండై = ఆశ్చర్య
మునొందినవాడై, పుండరీకాక్ష = శ్రీమహావిష్ణునియొక్క, మహిమ = ప్రభావముచేతను,
అభిలంఘ = పొందబడిన, వైభవంబుగా = ప్రాభవముగాను, తెలిసి = ఎఱింగి, తత్రత్య = ఆ
చటనున్న. భాత్రీకశత్ర = రాజులయొక్క, వర్గంబుల = సమాహములను, అనిపి = పంపి
ప్రవేశించి = గృహప్రవేశమొనరించి, తొంటికంటె = మునుపటికంటెను, శతగుణం
బుగా = నూతనతలధికిముగ, భాగవతపూజాప్రవణుండై, భాగవత = విష్ణుభక్తులయొ
క్క, పూజా = సవర్యయందు, ప్రవణుండై = ఆసక్తిగలవాడై, ఉండె = ఉండె
ను. అంత = తరువాతను.

తా. శ్రీ విష్ణుబుద్ధునిలోనుండు దేవస్థానమందిలి యధికారులు సృష్టగీత వాద్య
ములతోడ నా విష్ణుచిత్తునెదుర్కొని నమస్కరించి యతనిం దమరు తెచ్చిన స్వర్ణమయం
జైన బ్రహ్మగర్భమునం దునిచికొనిపోవుతఱి మహానైభవంబుతో నందఱు వెంటనంటి
రాగా నా విష్ణుచిత్తుండు పురము ప్రవేశించి కోవెలముగదర బ్రహ్మగర్భంబుండి యయ్యతు
నివేలించి యాదేవుని యనుగ్రహంబున లబ్ధుండైన కాంచననిర్మితింబగు తనగృహము ప్రవే
శించి లొల్లింటికంటె నధికంబుగ భాగవతపూజాపరాయణుండై యుండెనని భావము.

మ. ఉబుపా ల్పట్టినయిండ్ల మజ్జననృపా ♦ రోదారభుక్తియో,
జ్వలై రే హాకొలునక వివిధా ♦ సుసరిగు భూభువం,

బులవాడు స్త్రీ దీర్చి పుచ్చి మణివా ♦ సోభాషణగ్రామము,
బ్జలజాతాక్షునకు నమర్పణము ని ♦ స్థం జేసి యవ్వేడువక

టీక ఉలుపాల్పట్టిన = కానుకలుదెచ్చిన ఇంగ్లీష్ = వాంగ్మహములయందు, మజ్జన = అభ్యంగనాదులచేతను, నృపార్థ = రాజయోగ్యుడైన భుక్తిక్రియా = భోజనవ్యాపారములచేతను, ఉజ్జ్వలులై = వెలుగుచున్నవారలై, రే = రాత్రియందు, హరికొల్వునక = భగవత్పిర్నిధానమందు, వివిధలాస్యస్పర్శి, వివిధ = పలుదెబ్బలగులైన. లాస్య = నాట్యములయందు, (లాస్యంపుత్రంచననమని యనురము) స్పర్శి = వివాదపడుచున్న. సుభూ = స్త్రీలయొక్కయు, భ్రమంగుల = నర్తకులయొక్కయు, (భ్రమంసశ్చ భ్రమంసశ్చభ్రాం కుంసశ్చేతి నర్తకయని యనురము.) వాడులు = వివాదములను, సరిదీర్చి = సరిపుచ్చి, (సమతిపఱచియుంట) పుచ్చి = అంపి, (ఇచ్చి యనుపాతమున వారికి బహుమతులిచ్చి యని యర్థము.) మణివాసోభాషణ గ్రామముల్. మణి = రత్నములును, వాష = వస్త్రములును, భాషణ = ఆభరణములును. గ్రామముల్ = ఊళ్లును, బ్జలజాతాక్షునకు = పుండరీకాక్షునకు నిష్క = భక్తిచేతను, సమర్పణముజేసి = సమర్పించి, అవ్వేడువక = ఆ తెల్లవారగట్లును.

తా. అప్పుడా విష్ణుచిత్తుననుసరించి వచ్చియున్న పుడమిఁజెండ్లు లెమకుఁగాను కలుదెచ్చి యిచ్చియున్న వారిగృహములయందు నభ్యంగస్నానములును రాజయోగ్యంబులయిన భోజనకృత్యంబులం దీర్చికొని రాత్రియందు భగవత్పైంకర్యానక్రమింతులై యాదేవమందిరముల కరుగుదెంచి యందనేక విధనాట్యములయందు వాడులిడుచున్న నర్తకినర్తకులవాదములదీర్చి పుత్రెంచి యప్పండరీకాక్షునకు నతిభక్తితోడం బ్రత్యర్తభాషణాంబర గ్రామావళులొసంగి తెల్లవారగా ననుట.

తే. గీ. ప్రభువు లరిగిరి క్రష్ణుఁడ ♦ పాండ్యనగరి, కచ్చునియు నట్లు వైష్ణవా ♦ శృంగనంబుఁ
దనచిరంతనతులసికా ♦ దామకరణ, దాస్యమును జేసికొనుచుండ ♦ స్వరత నుండె.

టీక. క్రష్ణుర = తిరిగియును, ప్రభువులు - అధికారులు. పాండ్యనగరికే = మధురను, అరిగిరి = వెళ్లిరి. అచ్చునియు = ఆ విష్ణుచిత్తుఁడును, అట్లు = పూర్వప్రకారము, వైష్ణవాశృంగనంబు = భాగవతారాధనమును, తన = తనయొక్క, చిరంతన = బహుకాలమునుండి యొప్పియున్న, తులసికాదామ = తులసీమాలికిలయొక్క, కరణ = చేయుటయను, దాస్యమును = కైంకర్యమును, చేసికొనుచు = సలుపుకొనుచు. తత్సరత = భగవద్భాసక్తిచేతను. (తత్పరేప్రతిభానకాయని యనురము) ఉండె = ఈలాగునుండెను.

తా. అప్పుడా ప్రభువులు మధురాపురంబునకు మఱల నిచ్చి పెట్టుట కునివరుండె నయావిషయితుండు మునుపటి యట్ల తాను భాగవతారాధనమును, చిరకాలాను

స్థితంబై యున్న తులసీమాలాకరణరూపంబగు భగవత్కైంకర్యమును జేసికొనుచు నా. దేవుని యందానక్షగలవాడై యుండెనని తాత్పర్యము.

వ. ఒక్కనాడు మధ్యాహ్నసమయమాలికారోపణానంతరంబున మందిరంబున కుం బోవునతనిం బ్రసాదమందస్మితవశక్షం బగుకటాక్షంబున వీక్షించి పక్షిపుంగవకేత నుండు పుండరీకనికేతన కిట్లనియె 3౮,

టీక. ఒక్కనాడు = ఒకదినము, మధ్యాహ్నసమయ = మధ్యాహ్నకాల మందు. (ని. సమయాశ్చవధాచార కాలసిద్ధాంతసంవిదయనియమరము)మాలికారోపణే నంతరంబున=పుష్పమాలనమర్పణమొనర్చిన పిదప,మందిరంబునకుంబోవు=తనగృహము నకు వెళ్లుచున్న అతనికొ = ఆ విష్ణుచిత్తుని, ప్రసాదమందస్మితవశక్షంబగు, ప్రసాద = అనుగ్రహముచేతనైన, మందస్మిత = చిలునపువ్వచేతను, వశక్షంబగు = తెల్లనైన, (ని. వశక్షోగ్రవళోగ్గునయని యమరము) కటాక్షంబునకొ = అపాంగదర్శనముచేతను, వీక్షించి = చూచి, పక్షిపుంగవకేతనండు = గరుడభ్వజుండు, (భగవంతుండనుట) పుండరీకనికేతనకుకొ = లక్ష్మీతోకొ, ఇట్లు = వక్ష్యమాణక్రమంబున, అనియెకొ = పలికెను.

తా. ఒక్కనాడు డావిడ్లు చిత్తుండు మధ్యాహ్నకాలమున నిత్యము తాను బుష్ప మాలికను స్వామికి నొసంగుచున్న సమర్పించి తనయింటికి వెళ్లుచుండగా నప్పుడప్పుడే పుంగవకేతనండైన విష్ణుదేవుండతనిం దన కరుణాకటాక్షమునకుఁ జాత్రుంజేసి యా పద్మనికేతనయగు లక్ష్మీదేవితో నిట్లని వచించెనని తాత్పర్యము.

తే.గీ. యమునాచార్యుడొక్కడఁగి నీమహాత్ముడొక్కడఁడు గాడెమన్మతంబుగ్ధరించి రస్తదీయకృపాతిశయమున ననిన, నిందిరాదేవి తనభర్త కిట్లు లనియె. 3౯.

టీ. యమునాచార్యుడొక్కడఁడు = యమునాచార్యుడొక్కఁడగును, ఈ మహాత్ముడొక్కడఁడును = ఈవిష్ణుచిత్తుడొక్కఁడగును, కారె = వీరలిరువురుగదా, మన్మతంబు = శ్రీవైష్ణవసిద్ధాంతమును, ఉద్ధరించిరి = నిర్వహించిరి, అస్తదీయ = నా సంబంధమైన, కృపాతిశయమునకొ = ధియాధిక్యముచేతను, అనినకొ = ఇట్లనఁగాకొ, ఇంద్రిరాదేవి = లక్ష్మీదేవి, (ని. ఇందిరాలోక మాతామా యని యమరము.) తనభర్త కుకొ = తనకుభర్తయైన శ్రీమహావిష్ణులనకు. ఇట్లులనియె = వక్ష్యమాణ క్రమంబునవచించెను.

తా. యమునాచార్యుండును నీ విష్ణుచిత్తుండును వీరిరువురె కదానా కృపకుం జాత్రులై పైపవనద్ధతంబు ధరించిరనఁగా విని యా లక్ష్మీదేవి తనభర్తయైన శ్రీవిష్ణుదేవునితో నిట్లనియె నను

క. ఇతనికథ యెఱిగినది కా, యతఁ డేమి యొసర్చె ననఁ ♦ నజ్ఞాత్తుం డా,
శతపత్రనిలయ కిట్లను, నతివ కలం డొకఁడు మత్ప ♦ దాశ్రితుఁ డాదిన్. ౪౦.

. టీ ఇతని = ఈవిష్ణుచిత్తునియొక్క, కథ = చరిత్రము, ఎఱిగినదికా = తెలియఁబడినదిగాదా, అతఁడు = ఆయామునాచార్యుఁడు, ఏమియొసర్చెన్ = ఏమి చేసెను, అనినఁ = ఇట్లుమందలించగా, అజ్ఞాత్తుండు = పుండరీకాక్షుఁడు, ఆశ తపత్రనిలయకున్ = ఆ యిందిరాదేవికి, ఇట్లునున్ = ఈలాగునఁబలికెను, అతివ = ఓ లక్ష్మీ, ఆదిన్ = తొలుదొత్తను, మత్పదాశ్రితుఁడు, మత్పద = నాచరణముల ను, ఆశ్రితుఁడు = ఆశ్రయించినవాఁడు, ఒకఁడు = ఒక్కఁడు, కలండు = ఉండెను.

తా. ఈ విష్ణుచిత్తుని చరిత్రంబెల్లఁ దెలియఁబడియున్నదిగాని యయ్యామునాచార్యుండేమియొసరించెనో తెలియఁబడదుగాన వివరించి తెలుపుమనపుఁ డప్ప డప్పండరీ కాత్తుండా యజ్ఞాలయతోనోయింతి యింతకుమున్ను మదీయచరణారవిందమరంద పాస ప్రముదిత హృదయుండైయొక్కరుం డుండెననియానతిచ్చెననుట

ఆ, వె. అతఁడు చిటుతనాఁడె ♦ యాచార్యకులమున,
వేడ్క వేదశాస్త్ర ♦ విద్య లభ్య,
సింఁచు చుండె నపుడు ♦ చెలువ యిప్పటిపాండ్య,
నృపతిపూర్వవంశ్యుఁ ♦ డే యొకఁడు

టీ. అతఁడు = ఆ యామునాచార్యుఁడు, చిటుతనాఁడె = పిన్నవయస్సుననే, ఆచార్యకులమునన్ = గురుని గృహమందు, (ని సభావాసః కులంక్షితీయని యమరశేషము) వేదశాస్త్ర = శ్రుతులు - శ్రుతములుమొదలగు, విద్యలన్ = కళలను, అభ్యసింఁచుచుండన్ = నేర్చుకొనుచుండగా, (అనఁగాఁ జదువులుచదువఁగా ననుట) చెలువ = ఓ లక్ష్మీదేవి, అపుడు = ఆ కాలమందు, ఇప్పటి పాండ్యనృపతి పూర్వవంశ్యుడే = ఈ పాండ్యరాజువంశమునఁ బూర్వము జనించినవాడే, ఒకఁడు = ఒకరాజు

తా. అట్లుండిన యామునాచార్యుండు బాల్యమందెగురు కులవాస మొసరించుచు వేదశాస్త్రాది నిఖిలవిద్యలు గఱచుచుండు సవసరంబున నిప్పటి పాండ్యరాజుయొక్క వంశజుడగు పూర్వపు రాజులలో నొక్కరుండుండెననుట. ఇక్కడ యామునాచార్యునికంటె విష్ణుచిత్తుడుపూర్వుఁడైన నుయామునాచార్యుఁడు పూర్వుడని భగవంతుఁడు చెప్పుటవలన లోకస్పందక్ష శార్థము భగవదవతారము లెట్లు పలుమాలుకలుగునో యట్లే భాగవతావతారములని యెఱుఁగునది

తే. గీ. వెళ్ళి శైవంబు ముదిరి మ ♦ ద్విసులి వినఁడు,
నతి యొసర్పఁడు మామక ♦ | పలిమలరున్ము

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-౪

హరుడె పరతత్త్వ మనుమదీ ♦ యాలయముల,

సుత్సవంబుల కులుకు నె ♦ య్యురును నట్ల.

౪౩

టీ. వెట్టి = చిత్తభ్రమరూపమైన, శైవంబు = శివభక్తి, ముదిరి = అతిశయించి, మద్వినుతివినడుగ్ నా స్తోత్రముల నాలకింపడు. (అనగా జెవులబెట్టడనుట) మా మకప్రతిమలకును, నా సంబంధులయిన విగ్రహములకును, నతియొనర్పడు = నమస్కరింపడు, హరుడె = శివుడె, పరతత్త్వమనుగ్ = పరబ్రహ్మమనును, మదీయాలయములగ్ = విష్ణుమందిరములయందలి, ఉత్సవములకుగ్ = తెరుణాళ్ల కును, ఉలుకుగ్ = ఆదరివడును, నెయ్యురును = అతని స్నేహతులును, అట్లు = ఆ రాజువలెనె, (ఉలుకు చురనుట).

తా. ఆ రాజునకు వెట్టితైవము ముదిరి విష్ణుస్థవములు చెవియందుబెట్టక విష్ణువిగ్రహములకు నమస్కరింపక విష్ణుమందిరములయందు జరిగింపంబడు సుత్సవాదుల కసహ్యపడుచు శివుడె పరబ్రహ్మమని తాను తన స్నేహితులతోఁగూడ నివ్యభంబుగ నుండెనని భావము.

సీ. అశ్రాంత జంగమా ♦ ర్చా శ్రద్ధ వర్తిలు, వేదవిద్విజపూజ ♦ వీటఁ గలపు,
భౌమవారపు వీర ♦ భద్ర వల్లెర మిడు, గృహదై వతంబు లి ♦ స్థింకు లింక,
షణ్ణవతిశ్రద్ధ ♦ చయ మారఁ బెట్టు శం, కరదాస మయ్య భ ♦ క్తచ్రతతికి,
నాద్యంబు లైనదే ♦ వాలయంబులు వ్రాల, నవని నిరాశ మ ♦ తాళి నిలుపుఁ
జందె ముత్తరకై వంబుఁ ♦ జెన్ది తెంచుఁ, బతికు లారాధ్యదేవులై ♦ ప్రాప్తు లనుచు,
నుపనిపతులు వారిచే ♦ నుబ్బిమిను, వెండియే జంగ మె త్తిన ♦ వెఱఁగుపడును. ౪౩.

టీ. అశ్రాంతజంగమార్చాశ్రద్ధగ్, అశ్రాంత = ఎడతెగని, జంగమార్చా = జంగములపూజయందు, శ్రద్ధగ్ = ఆ సత్తిదేతను, (అత్యంతజంగమార్చా శ్రద్ధననియునుబాధముగలదు) వర్తిలుగ్ = ప్రవర్తించును, వేదవిద్విజపూజగ్, వేదవితే = వేదార్థమెఱింగిన, ద్విజ = బ్రాహ్మణులయొక్క, పూజగ్ = నవర్చమును, వీటఁగలపుగ్ = వర్ణగమగునట్లు చేయుచు, భౌమవారపు = అంగారకవారసంబంధమైన, వీరభద్రపశ్చరము = వీరభద్రపశ్చరమును గణార్చనను, ఇడుగ్ = ఒనర్చును, గృహదై వతంబులు = ఇలువేల్పులు, ఇస్థింకులింకగ్ = మిక్కిలి యంకిపోఁగా, బెదిరిముడిగియుండఁగా నని కొందఱు = ఆ పక్షమున సత్తింకులనఁగా జింకలు భయమునొంది దూరముగ వెళ్లుటకు యత్నించునమయమున బెదిరి ముడిగియుండు నవగృహిణీశము (షణ్ణవతి శ్రద్ధచయము = తొంబదియొంబిధులు) “శ్లో. ఆమాయగమను క్రాంతిధృతిపాతమహాలయాః । తిస్రోచ్చకాశ్చవిజ్ఞేయాన్సర్వవర్గః సుక్తి ర్ఘోషః ॥” అరగ్ = నకింపఁగా, శంకరదాసమయ్య = శంకరదా

శ్లోముగల య్యలనియెడు, భక్తప్రతితిక్ - పేవక సమూహములకు, పెట్టు = ఇ
డును, అధ్యంబులైన = పురాతనములగు, దేవాలయంబులు - కోవెలు, వ్రాలకో =
పడిపోగా, అవస్థ - భూమియందు, నిరాశ - జంగములకు, మఠాళి = సన్యా
సులు మొదలగు నారంధ్రగృహసమూహములు, నిలుపు = కట్టించును, (జంగమపీఠస్థు
లకు స్థిరంతులనియు - మఱియువారలకేవరంతులనియు, లింగధారులయొక్కగురువుల
కు నయ్యలనియును వారిలో వ్యవహారము గనుక స్థిరాళిమఠాళియను పాదమున స్థిరం
తులమతములనని యుగము) జందెము - యజ్ఞానవీతియును, ఈ త్తరకై వంబుక్ = పిమ్మ
టవచ్చిన శైవంబును, చెంది = అంగీకరించి, త్రెంచుక్ - త్రెంచివైచును, వతితులు =
వేదబాహ్యులైన, ఆ రాధ్యదేవుళ్ళు = ఆరాధ్యదైవతముల (అనగా లింగధారులను
ట) ప్రాప్తులనుచుక్ = సొందఁదగిన వారనుచును, ఉపనిషత్తులు = కాలాగ్ని రుద్రా
దువనిషత్తులను, వాచేక్ = ఆ యారాధ్యలనేతను, ఉబ్బి = సంతోషించి, వీను
చుక్ = ఆంకించివీనుచును, వెండి = మఱియును. ఏ జంగము = ఏ జంగమదేవత
నను, ఎత్తినక్ = ప్రశంసచేసినను, వెఱుగువకు = ఆశ్చర్యపడును.

తా. అనగా మఱియు నప్పొంద్యరాజు వైదికంబులగు కర్మములమానిజంగాల
సేవించుచు వారు చెప్పిన శాస్త్రములనె యాదరించుచుండెనని ముఖ్యతార్పర్యము.

శివలింగముఁ ♦ దాల్చినజన, నివహము లేమైనఁ జేయ ♦ నిది పాపము దా,

నభుఁగా దినఁ ♦ తానమయము, నభు ననువిప్రులక యగ్ర ♦ హాగము లిచ్చుక్. ౪౪

టీ. శివలింగముదాల్చిన = శివలింగము గట్టికొనిన, జననివహములు = నరస
మూహములు, యేమైనఁజేయక్ = ఏమనిచేసినను, తాక్ = తాను, ఇది = ఇట్లాన
ర్చుట, పాపము = దురితముని, అభుఁకాదనఁడు = యుక్తమయుక్తమనిచెప్పఁడు, ఆ
సమయముక్ = ఆయాచారమును. (ని. సమయాశ్మవధాచారకాలసిద్ధాంత సంబంధయ
ని యమరము.) అభునను విప్రులక = యుక్తమని చెప్పుచున్న పుడమివేలుపులకే. అగ్ర
హాగములిచ్చుక్ = గ్రామములనొనంగును.

తా. మఱియు నారాజు లింగధారులగు జనంబు లెటువంటి దుష్కృత్యములూ
నర్చినను నిచారించక యుండుటయతాక యశైవాచారమయుక్తమని తన యభిప్రాయ
ము ననుసరించి పలుకుచుండు బ్రాహ్మణుల కగ్రహారాదుల నిచ్చుచుండెననుట.

తే. గీ. అతఁడు రాజ్యంబుఁ బాలించుకనవసరమునఁ, దనవశం బైనయట్టియఁత్రాప్రవర్తిఁ,
గలుగు నలపుట్టరానిను ♦ తామణివర, కులము మాహేశ్వరులకంద ♦ రలకుఁదీరె

టీ. అతఁడు = ఆప్పొంద్యరాజు, రాజ్యంబుక్ = దేశమును, పాలించు =
పలుకుచున్న, అవసరమునక్ = కాలమందు, దనవశంబైనయట్టి = తనయభిప్రాయన.

ఆ తామ్రపుష్పః = ఆ తామ్రపుష్పయనునదియందు, కలుగు = జనించుచున్న అల =
ప్రసిద్ధియైన, పుష్పరాని - అపూర్వకములైన, ముక్తామణివర = శ్రేష్ఠంబులగుముత్తయి
ములయొక్క, తలయు - రాక, యాహేశ్వరుల = లింగధారులయొక్క, కంధరలకుఁ =
సాధులకు, తీర్థ = సరిపోయెను, (కంఠలకును దీరెననుపారమున బొంతలకు సరిపోయె
నను యుక్తు)

తా. ఆ రాజు రాజ్యపాలనంబున నర్చు తలచినచేత మందున్న తామ్రపుష్ప యనునది
యందు పుష్పవిధియమూల్యంబుల చెలంగుచున్న ముత్తయపురాను లాలింగధారులయొ
క్క మెడలకుఁ జాలవయ్యెననుట

తే. గీ. అప్పు డిచ్చకు లగుబ్రాహ్మణౌ ఖమ్మెల్ల, నాత్మజనిభూమి విడువ లే ♦ కలికభూతి
గర్జముల, నగు రాకలిద్ద నంది, సూతసంహిత లిఱికించి చొరఁ దొడంగిరి

అ. అప్పుడు బ్రాహ్మణులమందు, ఇచ్చకులగు - అచ్చానులగులైన, బ్రాహ్మణౌ
ఖమ్మెల్ల - విప్రులందును, అల్లి = తమయొక్క, జనిభూమిఁ - జన్మభూమిని, వి
డువలేక - త్యజించుటక, అలికభూతి, అలిక - ముఖమందలి, భూతి = భన్తము, గ
ర్జములఁ = చురుకైన గేఠములయందు, ఆనఁ = సందేహ, రుదరాకలిద్ద = రుద్రా
క్షులకట్టికొనిన (రుదరాకశబ్దము రుద్రాక్షశబ్దభవము) సందిఁ = సందేహించు, సు
తసంహితలు - సూత సంగీతమును గ్రంథములను, లిఱికించికొని = ఉసిచికొని, చొరఁ
దొడంగి - ప్రాంతంబువారంభించి (స. జనిరుత్పత్తిరుద్భవయనియు = భూరిర్భుత్తనినం
పరియనియు నమరము)

తా అచ్చమ జన్మభూమియంద దేక్షగల కొందఱు వ్రాహ్మణులూ రాజుయొక్క
గుహ్యములను ముగిల రితే రమముఖములయందు గర్జములవలకు వ్యాపించునట్లు విభూ
లంబులగు బ్రాహ్మణులను చూచి వాని నందున సూతసంహితయను గ్రంథమునిటికించికొ
ని యెదుట రాసాగిన లాచర్యము.

చ. శిలముఁ బట్టియు గంజా, నాల లుపాంశునభుజించు ♦ సఖముల బైటం,

బొడఁడు న్నకం విప్ర, స్థానిత్యము బైట వేసి ♦ కనుగొనుట సఖఁ ౪౭.

చ. శిలముఁ = లంగమదీక్షను, పట్టియుఁ = పూనియును, గంజాపకలలు.
గంజా - గంజాయిని, హలలు = మద్యమును, ఉపాంశునఁ - రహస్యమందు, భుజిం
చు = సేవించుచున్న, అభిములఁ = నీచులను, బైటవైచఁ = దియలుఁబెట్టుటకు,
బొడఁడు = పాదము, పాదమును, విప్రస్థానిత్యముఁ, విప్ర = బ్రాహ్మణులయొక్క, స్థాని
త్యము = పట్టుమున నున్న - ప్రకటనచే, సఖఁ = మౌలి ప్రమాదములు,

కనుగిలుపుకొ = హేళనము చేయుమని సభ్యులజూచి కనుసంజ్ఞఁజేయును.
రాహులిప్రియాహలాయనియు, రహశ్యోపాంశు చాలింగయనియు నమరము).

తా. శైవదీక్షవహించియు గహన్యముగ గంజొయిడిని మద్యపానముఁ జేయుచున్నట్టి భ్రష్టులనూట్టి విచారించి శిక్షింపఁడు గాని బ్రాహ్మణులకుఁ బ్రమాదముచేత సంభవించిన కొంచెపుతప్పితములను నభయందు బయలుపఱచి సగృకులగుబాచి హేళనముచేసి యాక్షేపింపుఁడని కనుసంజ్ఞఁజేయుచుండునని తాత్పర్యము.

శ. ఆరాజునుగొని ♦ నియతి మ. దారాధనపరత సుండు ♦ నిట్లుండియు బు,

రార్ద్రవృథకుం ♦ గానకు, సారము విభుఁ డెన్నిదంఁఁగి ♦ భట్టుఁడు గామిఁ . రరా.

గీ. ఆ రాజునుగొని -- ఆ పుడమిఁజేనిపట్టపురాణి, నియతి -- భాగ్యమువేతను, సుగారాధనపరతఁ, నుత్ -- నామొక్క, ఆరాధన - పూజనమందు, పరతః - ఆసక్తిచేత, సుండుకొ - వర్ధించును, అట్లుండియుకొ = ముద్దుపైరానైయుండియును, విభుఁడు = ప్రియుఁడు, ఆస్కందంఁగిభట్టుఁడుగామిఁ, అన్యత్ - నామొక్క, అధంఁగి = పాదములయందు, భక్తుఁడుగామిఁ = భక్తిలేని నామొక్కగుటజేసి, గుర్రార్ద్రవృథకుకొ = మితిలేని మనోదుఃఖమునకు, సారముకొ - తుదకు, గానదు - చెందిదు

తా. ఆ రాజునొక్క భార్య మాత్రముదవనకృతముచేసి, నానవగృహంబమరగి గలదియైయుండియుఁ దనమగండు నాకు భక్తుఁడుగాకయుండుటంజేసి తాన సారంబగు దుఃఖసముద్రంబున కునిగియుండు ననిభావము.

వ. మఱియు నవ్వరంగ్రీరత్నంబు.

టీ. సుఖిముకొ - ఇంకను, అష్టరంగ్రీరత్నంబు, పురంగ్రీ = నచ్చరిత్రగలవనిరి లలోపల, రత్నంబు = శ్రేష్ఠస్థానయాపట్టపుదేవి

తా. సుగమును.

గీ. వింగడం బై నట్టి ♦ ముంగిట నెలకొన్న, బృందావనిఁ ముగ్గు ♦ బెట్టుగాన,
బహునాదగోభ ♦ క్తియుఁ జేసి యవలి నాఁ, డోర్చి బాగగముతో ♦ సుండు నిట్లు,
సారస పోసిను ♦ నై నిద్ర గొలుట, క్రలు నామమల్పరాధ ♦ కల వ్రోయు,
నేమంపుమానాతి ♦ తామింప దధినాధు, మఱునాఁడు కన్నను ♦ మనసు పనియ,
నారజపునెండ బ్రతిపెట్టి ♦ కరుగుం గూర్చి, నరుగువో నాభిఁ దుడిచి క ♦ వ్వరపు నాభి
బెట్టు నిట్లుం ముగ్గు ♦ తిట్టియును ని, జేతునెడ భి నెడకు మ ♦ దిట్టమగుట గేం.

టీ. వింగడం బై నట్టి = విరళముగనున్నట్టి, ముంగిటకొ = ముంగిటియందును, నెలకొన్న - పాదకొనయన్ను బృందావనికికొ = రులసేవనమునకు, తాన = తానె,

ముగ్గుల ప్రియ, రంగవల్లనదును, దశమినాడు = దశమీదవనమందు, ఏకభక్తముఁజే
 న - ఎక్కడప్రాశ్నంజి, ఆవలినాడు = ముచటిదినము (అనగానేకాదశియందనుట)
 ఓర్పి - సహించి, బాగరముతోకా = నిద్రలేమితోదను, ఉండునిట్లు = ఉపవాసముం
 దును, దారన = ద్వాదశీవ్రతము, పోసిదు = విడువదు, (దారనియనునది ద్వాదశీవదభవ
 ను) పైనిద్రక - పారణానంతరమందుగలుగునిదురయ, పాటుటక్కలువాడు = బ్రా
 హ్మణస్త్రీలుపాడునట్టి, (పాటుడదనగఁగలుడమివేల్పు వావదనగన నియాంధ్రనామ, సంగ్ర
 హము) మన్ = నాయొక్క, పుణ్యకథలకా = పవిత్రచరితులగు చరిత్రములచేతను. త్రో
 యు = కడపును, నేమంపుమానాళ్లు, నేమంపు = నియమమైన, మూనాళ్లు = దశమి
 యేకాదశి ద్వాదశియను మూడు దినములును, అధినాథుల = పెరిమిటిని, కామిం
 పడు = కోరదు, మఱునాడు = ఆ మూడురోజులు గడిచినపనుక, కన్నులు = నేత్రంబులు,
 మనస్సుకా - మనంబును, తనియకా - ఆనందించునట్లు ఆరభిపువన్నెకా, ఆరభిపు =
 మనోహరగున, ఎన్నె - పొగిగుతోడను, పతి = ప్రియనియొక్క, పెట్టుకా =
 పాశపుమీఁకి, మార్కా = క్రమచేతను, అరుగుకా = వెళ్ళును, అరుగుచోకా = న్నీ
 యునింగలయుటకు వెళ్ళునపుడు, నాభికా = నిడుపుగఁబెట్టిన కస్తూరిబొట్టును, తుడిచి =
 తీసివేసి, కప్పురపు = కర్పూరపు, నాభికా = బొట్టును, పెట్టుకా = పెట్టుకొనును,
 (విభాలినుక్కయని పెరిమిటి కగవదనట్లునుట) ఇట్టుకా = ఇవ్విధంబుగ, మచ్చికిపు
 ట్టియును = నాయందుఁ బూజ్యురారాగ ముదయించియును, నజేకునెడకా = తనభర్త
 యందు, భక్తిచెడకు = అనురాగమువిడువదు, మదిష్టమగుటకా = నాకిష్టమైనయదియగు
 టచేతను, (స్త్రీలు పతివ్రతలై యుండుట తమకిష్టమనితెలిసి యామె పతిభక్తివిడువదనుట)

తా మఱియు సచ్చరిత్రులవనితా రత్నంబైన యారాణియు, విశాలంబయి
 సనగల్గెనుక్క ముంగిళ్ళయందు నెలకొనియున్న తులసీవనమందు దానముగ్గులుపెట్టు
 చు దశమినాడుకొక్క ప్రొద్దుండి యేకాదశిని శుద్ధోపవాసజాగరణములచేతఁ గడపి
 ద్వాదశినాడు పారగాయెనర్చి బ్రాహ్మణస్త్రీలు పాడుచున్న వైష్ణవపారములచేత నిదుర
 పోకయ ప్రొద్దుపుచ్చి యా మూడురాత్రులు పతిసంభోగముఁగోరక నియమయచేత ని
 న్నేకాదశి వ్రతమాదరించి యా పురుషునాడు ప్రియుడుత్పహించునట్లు గన్నుల పండువై
 పొంగెయున్న యలంకారమున జలంగుచు నత్యంతప్రీతితోడం గాంతునిఁ గూడండు
 లంచిపోల నవసరంబున ముందు దినముఖంబున నెలువుగ నునిచికోనియున్న కస్తూరిలిల
 కిమునుడుడిచి నైవేదిక వహించియున్న రసభరతవిభాతియని యుప్పహించునట్లు కర్పూ
 రముతోఁ బుకొట్టుపెట్టి పతిశయ్యంజేరు. నాయంద్విష్టతంబైనభక్తి జనించియును
 స్త్రీలకుఁ పతివ్రతాభంగం బ్రసంగతాపరణీయంబని మహాసంబునెఱింగియ పతిభక్తియం
 దుమిగులు సమగ్రంబై యుండునని భావము

వనజబరు ♦ ద్రాక్షులు మ, త్తనువుల తర్వాతనంబు ♦ తథ్యము మత్స్య,
జనమ తదీప్తిత ♦ ఫలదా, తను నే నగ్నేశం గలవు ♦ తరతమవృత్తుల్

టీ. వనజబరుద్రాక్షులు = బ్రహ్మయ్యులుగ్రుండడు మొదలగువారు, మత్తనువుల =
నాశరీరములే, తిత్వాజనంబు, తత్ = వారలయొక్క. పూజనంబు = ఆర్చించుట. మ,
త్వాజనమ = సన్నుత గూర్చియొనర్చినపూజయే, నత్యము = యథార్థము, తల్ = అ
ట్లాబ్రహ్మహరుద్రాక్షులను బూచించువారలయొక్క, ఈప్తితఫల = ఇష్టసిద్ధులకు, దాతను.
న్యూవాడిను, నేన = నేనే, అగ్నేశం = ఆలాగై నవ్వుతీరిన, తరతమవృత్తుల్ =
భావ్యతగ్గును, కలవు - కలిగియుండును.

తా. ఈ శానుడు బ్రహ్మయ్య లోనగువారంతయును నాశరీరంబులగుటంజేసి
వారల నారాధించినయెడ యథార్థముగ నన్వారాధించినట్లు నంతసంచి యట్లానర్చినను
నుజులకు నభీష్టార్థముల నన్యూవాడిను నేనయైనను నాకును వారలకును దారితమ్యము
గలదనియెననుట.

క. కేవలశరీర ♦ దృష్టిన, దేవతల స్వేతి కలుగఁ ♦ దెలిసినజడుల

బ్జావాసు ♦ దేవతాస్థితి, భావింపనిపూజ సాంతి ♦ ఫలమై త్రిష్వక్ 712.

టీ. కేవలశరీరదృష్టిన = కేవల-ముఖ్యముగ, శరీర = ఇతరదేవతలశరీరముల
యొక్క, దృష్టిన = చూచుటచేతనే, దేవతల = అన్యచ్ఛరీరభూతులైన యితరదే
వతలను, వేతికలుగఁ = ప్రత్యేకముగ నున్నట్లు, తెలిసిన = ఎఱింగిన, జడుల =
అజ్ఞానులను, నా వాసుదేవతాస్థితి = నా-నా యొక్క వాసుదేవతా = వాసుదేవత్వ
ముయొక్క, (“ శ్లో. నర్విత్రాసా నమస్తంభ వసత్వత్రేలివై యరః | అతోస్యవాసుదే
వేతివిద్యద్భిః పరిపర్యతే, అని విష్ణుపురాణము ”) స్థితి = ఉంటును, భావింపని = తు
లంపని, పూజ = ఆరాధనము, సాంతి = అంతముతోఁగూడిన, ఫలమై = ఫలముగల
దై, త్రిష్వక్ = మల్లించును.

తా. ముఖ్యముగ నితరదేవతలందఱు నాశరీరంబులే కాన నట్టిదేవతలు నాకు
వేఱుగా నున్నవారనియుం బ్రత్యేకఫలప్రదులనియును దెలిసికొనియున్న యజ్ఞులను నా వా
సుదేవత్వోత్థిని దెలియనిపూజ య్యాఫలప్రదాయకమై యనేక జననమరణరూపదుఃఖము
లొ ద్విష్టించునని భావము

వ. మఱియు నీరహస్యంబుఁ దెలియ కబ్బాపర తామసుండై మామక్షీనరబు లగు⁸
జనంబుల సాక్షాన్యబుద్ధిం జూచుచుఁ దద్విప్రుల కగునుప్రదమంబుల నుక్షేపించుచు రక్ష
విముఖుండై యుండు పీక్షింపి కలియుగంబునఁ ద్రివిధమఁ దెలింబునఁ గృతమాలాతామ్రప

స్థితగుణులు మధ్యక్షులు తట పగుటను దద్దేశంబున కొడయం దతండగుటను రక్షణశిక్ష
 ణంబులు రాజముఖంబునం గాక నేన సాక్షాత్కరించి చేయమియుం దదక్షణేచ్ఛ యస్య
 దాభిముఖ్యంబునం గాని పాడమమియు నాయానిముఖ్యంబు నంబాదంబునం గాని పుట్టు
 మియు నే విచారించి తదాభిముఖ్యకరణార్థంబుగ నాస్థానం బెక్కి నాదిజయంబు నేయ
 వలయు ననుతలం పన్నిద్రకుమారునకుం బుట్టింప నతం దేని నానాదేశాగతదీనానాథవృద్ధ
 భూసురకుటుంబంబులకు థాన్యాభిషటాదులు వటువులకుం బెండ్లిండ్ల కనుపనీతుల కుపస
 యనంబులకుం బంగర్వంధబధిరాకలకు సౌరభేయాదియానగములు మణియుం బెటువు గడమ
 బడియె ననియుం బేవిగుడులకుం బాజ నడవ దనియు నెడలనం బలిపంది రిడియెద మి
 యుం దిది చిక్కు ననియుం దీర్ఘయాత్రం జనియెద మనియును ప్రతోక్యాపన కనియున్న
 వ్యాధి మాన్పుకో ననియును శైషి వంప నారాణివాసంబు గుప్తగు ప్రప్రకారంబులం బం
 పుద్రవ్యంబుం దెక్కి యిచ్చమునున గ్నగు వర్షధరులచేతులకుం గ్రంథకొని చే సాచి
 సందిటితోరణంబులై తోచు నేకదండిదండిప్రహారయన్మ మితదండగలు నిండా
 రుదాసాయకద్రువస్త్రై కాపీనపరంపరం గ్రమ్మి కాచ్యవడగలు బాడం గొని కేవలకార్ప
 ణ్యంబ విచ్చిగాం దక్కినవిద్య లెఱంగక వేడడునీద్యుధానేకప్రాంబుల కాధారం బగు
 పడిమడిద్వారంబుం జేరి స్రుతిసాస్యల్యాదభజనకథాక్రమియ్యవ్వ యగునాయుర్విదభుజే
 కాశీర్వచ నాగ్రతంబులు దౌనారికముఖంబునం బరిపి నై దేశిగంధనైష్ఠవటండ్ నాది
 గలిగిన విశుత త్త్వంబె పరతత్త్వం బని నాదించి గెలిచెద వన్న భావరుండు నిష్ఠుభక్తి
 ముఖండు గావున నైష్ఠువునిమనవి ఓన్నవిగప నెవ్వరు నెఱుతురు నీవు విష్ణుభక్తిపరాయణ
 భు పతిహితాచారపుం గావున నీవు విక్రవిని పంపితి నీవిభుండు నిన్న చిధే యుండు విన్న
 వినిచి నన్ను రప్పించి వాదంబు నేయింప నోపుదేని వాదించి గెల్చి నీకుభర్తకు భగవద్భక్తి
 బుట్టించి కృతార్థుం గావించెద నని విన్నవించం బంచిన

టీ. మఱియు సీరహస్యంబుక = సర్వము నేననియెడి యేకాంశమును, తెలియక =
 ఎఱుంగక, అబ్బునతి = ఆరాజు, తామసుండై = తమోగుణముగలవాండై, మామకేసం
 బులగు = మధ్యక్షులైన, జనంబులక = మనుజులను, సామాన్యబుద్ధింజూచుచు = సా
 ధారణజనులని తలంచుచు, తద్వృత్తులకుక = తత్ = ఆ భర్తలయొక్క, వృత్తులకుక =
 మాన్యక్షేత్రాదులకు, ఆగు నుపద్రవంబులక = కలిగిన బాధలను, ఈవేక్షించుచు = ని
 వర్తింపజేయక, రక్షావిముఖంబుడై = పాలించుటకుం బరాజులుండై, ఉండక = వ
 ర్తించుచుండగా, వీక్షించి = చూచి, కలియుగంబునక = కలికాలమందు, ద్రవిద
 మండలంబునక = అటవదేశమునను, కృతమాలాతామ్రాపర్ణతటంబులక, కృతమాలా =
 కృతమాలనుననది యొక్కయు, తామ్రపర్ణ = తామ్రపర్ణయనునదియొక్కయు, తటం
 బులక = తీరములయందు, మద్భులు = నాకుం దాసులైన భాగవతో తములు, తఱ్ఱ

చగుటక = విస్తరిల్లియుండుటచేతను, “(శ్లో. కలౌఖిలుభవిష్యంతి నారాయణపరాయణాః । క్వచిత్క్వచిత్సహాభాగద్రావిడేమచభూరిత, యని శ. కయోగింద్రువచనము”)

తద్దేశంబునకు = ఆ దేశమునకు, ఒడయండు = రాజు, ఆలండుగుటక = ఆ హంధ్యరాజగుటచేతను, (ఒడయండేలికెయికిమీండు పుడమి తొండని యాంధ్రసానునంగ్రహము) రక్షణిక్షణంబులు, రక్షణ = పాలించుటయు, శిక్షణంబులు = శాసించుటయును, రాజముఖంబునంగాకి = పార్థవునివల్లంగాని, నేన = నేనే, సాక్షాత్కరించి = ప్రత్యక్షమై, చేయమియ్య = చేయమిండుటయును. తదక్షణేచ్ఛ, తత్ = ఆ భగవత్ప్రేమయొక్క, రిక్తి పృ = పాలనాభిలాషము, ఆస్పదాశిముఖ్యంబునంగాని, అన్యత = నాకు, అభిముఖ్యంబునంగాని = ఎదురుటచేత నేకాని అరణి = ఆ హంధ్యరాజునకు, పొడిమమియ్య = పుట్టమియును, నా = నాయొక్క, అభిముఖ్యంబు = ఆనుహల్యము, సంవాదంబునంగాని = సంవాదాత్పరమాణ్యంబును న్యాయముచేత నేకాని, పుట్టమి రుమ్ = జనింపమిండుటయును, విచారించి = తలపోసి, తదాభిముఖ్యకరణాగ్రంబు, తత్ ఆ రాజముక్క, అభిముఖ్య = అభిముఖుండగుటయొక్క, కరణార్థంబు = చేయుటకు, ఆ స్థానంబెక్కి = సభను బ్రవేశించి, వాదిజయంబు, వాది = వాదులయొక్క, జయంబు = గెలుపును. చేయవలయు = ఉనరింపవలయును, అను = అనునట్టి, రలంపు = ఆలోచనను, అద్విష్టవకుమారునకు = అద్రాక్ష్యులవటుపునకు, పుట్టింపక = జనింపకజేయగా, ఆతండు = ఆవిప్రుండు, పిగి = వెళ్ళి, నానాదేశాగత = బహుదేశములనుండి వచ్చినట్టియు, దీన = దర్శన, చక్రయు, అనాని = దుష్కలైసత్వయు, పృథ్వి = పృథ్వలైసత్వ, భూసురగుటుంపములకు = హృద్యాఃసంసారులకు, ధాన్యాజినపటాదులు, ధాన్య = వడ్లును, అజిన = క్రిష్ణాజినమును, పటాదులవస్త్రములులానగువానిని, వటువులకు = బ్రహ్మచారులకు, ఎంగ్లంబును = వివాహములను, అనుపసీతులకు = జంఘెములేని వారిని, ఉపనయనంబులకు = ఉపనయనముగానొనర్చుటకును, పంగ్వంధబధిరాకులకు = కుంటుగ్రుడ్డిపెదటిపాండ్రకు, సారభేయాదియానంబులును = ఎగ్గుమొదలగువానంబులును, (సురయనకాగంగామధేనపుదానివలసంబుజ్జినది, సారభేయమనగానెగ్గు, అదిమొదలై నవియనపగ్రహమ్.) మతీయన్ = వెండియును, చెలుపుగడమంబడియెననియు = దెరువుగంటలముగియకున్నదనియు, పేదగుడులకుంబూజనదువదనియు = బీదవనియున్నదేని యమలాని దేవరలకుంబూజదీపనై వేద్యాదులకు లేకయున్నదనియు, ఎడవున = ఎడవున, వరిపండిరిదయెదమనియు = పానీయశాలనెర్పటిచెదమనియు, రిధి = రైత్తికము, రిక్తి = నిరీయు = దిగిండుననియు, తీర్థయాత్రజనియెదమనియు = పుణ్యస్థానములకొరకు వెళ్ళదమనియును, వ్రతోద్యాపనకనియు = శాస్త్రసిద్ధకర్తంబులగుదిముట్టించుటకు, య, వా, మా, కోననియు = రోగములకొగ్గుకోననియు

ను, చెప్పివంపక = వాక్రచ్చియంఁగా, ఆరాజివాసంబు = ఆయంతఃపురస్త్రీలు, గు
 ప్తగుప్తప్రకారంబులకొ, గుప్త = రహస్యమైనట్టియు, అగుప్త = ప్రకటమైనట్టియు, ప్ర
 కారంబులకొ = రీతులచేతను, వంపు = అనిపినట్టి, ద్రవ్యంబు = సామగ్రులను, తెచ్చి =
 తీసికొనివచ్చి, ఇచ్చు = ఇడుచున్నట్టి, ముదుసళ్ళగు = వృద్ధులైనట్టి, వర్షధరుల = పం
 దులయొక్క, చేతులకుకొ = హస్తములకు, క్రందుకొని = నందడిగొని, చేసాచిన = హ
 స్తప్రసారణముచేయుచున్న, సందిటితోరణంబులై = సందిళ్ళతోఁజ్జినతోరణములై,
 తోఁచు = కనుపడుచున్న, ఏకదండి = స్వార్థస్వామిలయొక్కయు, త్రిదండి = వై
 ష్ణవస్వామిలయొక్కయు, బ్రహ్మచారుల = బలుపులయొక్కయు,
 ఉన్నమిత = ఎత్తబడ్డ, దండంబులకొ = కట్టలయంతు, నిండారు = వ్యాపించుచున్న,
 షాయ = ఎల్లనైనట్టియు, కద్రు = వచ్చినైనట్టి, (ని, రాగద్రవ్యకషాయాస్త్రీ, నిర్వా
 సేపారదేరసె, పిశంగకద్రుపింగళౌ, అనియాదవామరములు.) వస్త్రకౌశీనపరంపరలకొ.
 వస్త్ర = శాటులయొక్కయు, (దండములకుంగట్టుముద్రవస్త్రములనుట.) కౌశీన =
 గోచులయొక్కయు, పరంపరలకొ = నమాహములచేతను, క్రిచ్చి = కప్పి, కావళ్ళప
 డగిలజాడగొని, కావళ్ళ = కావలియిన్నుస్థానములందలి, పడగల = పైకెక్కుములయొ
 క్క, జాడగొని = వైఖరిఁదెలిసి, (కావళ్ళపడగలజడగొనియనియుఁబాఠముగలదు.)
 కావళ్ళ = వివిధములయొక్క, పడగల = కొసలవలెను, జడగొని = మెలికలుగొని, కే
 వల = ముఖంబుగ, కార్పణ్యంబు = దీనత్వమె, విద్యగా = చదువుగా, తక్కిన
 విద్యలెఱుంగక = వేఱుచదువులెఱుంగక, వేడు = యాచించుచున్న, ఈదృగ్విధ =
 త్రైలుంగునన్నట్టి, అనేక = లెక్కకుమిక్కుటంబైన, ప్రాణులకుకొ = చేతనులకు.
 ఆధారంబుగు = ఆస్పదమైన, పశ్చిమద్వారంబుకొ = వెనుకనున్నగుప్తమును. (అనఁ
 గాదిన్దినాకితననుట) చేరి = ప్రవేశించి, ప్రతిదిన = దినదినమందును, అస్తత్వాద =
 నాచరణములయొక్క, భజనకథాశ్రుతపూర్వయగు = ముద్దవినఁబడినభజనగాధలుగల
 దైన, (పూర్వమువినఁబడినవిశ్రుతపూర్వములు, వేనిచేతనాపాద భజనకథలుముందువినఁ
 బడియున్నతోఁబడియనివిగ్రహార్థము.) (భగవత్పాదారవిందభ్యాసగరిష్ఠురాలనుట.) ఆయు
 ర్విధరుదేవికికొ = ఆహంధ్యరాజుభార్యకు, ఆశీర్వచనాక్షతంబులు = మంగళాశాసన
 పూర్వకాక్షతలను, దౌవారికముఖంబునంబంపి = ద్వారపాలునిచేతఁబంపి, వైదేశికుం
 డకొ = పరదేశిని, వైష్ణవవటుండకొ = విష్ణుభక్తిగలబ్రహ్మచారిని, వాదిగలిగిన = విద్యా
 చాడుముచేయువాఁడున్నయెడ, విష్ణుతత్త్వంబె = సారాయణస్వరూపమె, పరతత్త్వం
 బని = పరమార్థమని, వాదించి = ప్రసంగమొనరించి, గెల్చెదకొ = జయించెదను,
 వసుధావరుండు = రాజు, విష్ణుభక్తినిముఖండుగావున = సారాయణనియందుఁబూ
 జ్యప్రతిపత్తిలెనివాడగుటంజేసి, వైష్ణవునిమనసి = విష్ణుభక్తుడైన నాయొక్క విజ్ఞాన
 నమును, నిన్ననింపకొ = ఎఱిగించుటకు, ఎవరును = అందఱును, వెఱుకురు = భయపడుదురు

భరు, నీవు = ఈవు, విష్ణుభక్తివరాయణభు = విష్ణుభక్తియందాసక్తిగలదానవు, కలిహితాచారపుంగవున = భక్తకనుకూలగు సద్వృత్తిగలదానవుగాన, నీకు = నీ కొఱకు, విన్నవించి = విజ్ఞాపనముచేసి, పరిపిత = అనిపితిని, నీ విభుండు = నీ భర్త, నీకు విధేయుండు = నీకువశ్యుండు, విన్నవించి = విన్నవమునరించి, నన్ను = నన్ను, రప్పించి = పిలువబడి, వాచంబు = ప్రసంగమును, చేయింపక = చేయించుటకు, ఓపుదేనికొ - సమ్యక్కారాలనైతివా, వాదించి = ప్రసంగించి, నెచ్చి = నైతివాదులను జయించి, నీదుభిక్షుక = నీ పతికి, భగవద్భక్తికొ = శ్రీమద్భక్తరామాయణుని యందాసక్తిని, పుట్టించి = జన్మపడజేసి, కృతార్థుకొ = కృతకృత్యునిగా, కాలించెదకొ = చేసెదనను, అని = బిల్లని, విన్నవించబంచినకొ = విన్నవము చేయబంపగా.

తా వెంకియు నీ రహస్యం జనుంగక పుడమి తోడఁగ్లాసుండై నాభక్తులను సామాన్యజనుల మాట్టింజూచుచు వారల జీవనంబులకుం గలుగు సుపద్రవంబులను వారి పకముండం జూచినాయందను రక్తిలేని యీరాజును వాదముక మెప్పించి నాభక్తుం గానింపని యెడఁ గలియుగంబునం గృతమాలా తామ్రవర్ణలీరములయందుదండెగ వాసుముజేయు నాభక్తుల నద్దేశము నేలుచున్న యితండు శిష్యానింపఁదని విచారించి వాదము నజయించి రాజును విష్ణుభక్తుం గానింపవలయునను తలంప యౌచునాచార్యునకు సెఱబుట్టింప నతండర్పణి కరిగి యనేక దేశములనుండివచ్చు బహువిధ యాచారతండంబుల కిష్టాగ్రంబుల నిచ్చుచు మత్సరసేవయందను రక్తురాలైయున్న యా భూపతిదేవియొక్క ద్రౌపదికముఖంబున మంగళాశాసనాక్షరలంబంపి నేను వాదిగలిగినయెడ గొట్టుతత్త్వంబె పరతత్త్వమని సిద్ధాంత మొనరింపఁగలవాఁడయ్యెను విష్ణుభక్తి విముఖుండైన రాజునకు వామనవి విన్నవించువాను లేక యుండుటంచేసి విష్ణుభక్తురాలగు నీకు విన్నవించితి నీవు పతిభక్తియును గలదానవుటచేత నీ భర్త నీకు వశ్యుఁడై యున్నవాఁడుగాన విశ్వముకడేసి నన్ను బిలువనంపి ప్రసంగముక జేయించుగలదాననై వివేచి సభయంబున బ్రసంగించి వాదులను జయించి నీ పతికి శ్రీవిష్ణు భక్తిబుట్టించి భక్త్యుని సేసెదనని విన్నవించుమని పంచెననుట

తే గీ, శ్రీ శ్రీ సమయసిరుత్సాహ ♦ కేకిరమణి, నవఘనభ్యుని కలరుచం ♦ దమున నలరి
యేకరపునర్మగోష్ఠికా ♦ జేసుతోడు, నతనివి, పెఱింగింపని ♦ స్త్రీబ్రువదు చు గర.

టీ గ్రీ శ్రీ సమయ = సేసవికాలమందు, (ని సమయాశ్వపథాచారకాలసిద్ధాంత సందియని యమరము) నిరుత్సాహ = సంతోషరహితమైన, కేకిరమణి = ఆడు నెమలి, నవఘనభ్యునికొ, నవ = శ్రోతయైన, ఘనభ్యునికొ = ఉయ్యమునకు, అందు పందఘనకొ = సంతసించునట్లుంబలె, అలరి = ఆనందించి, ఏ కరపు = ఏ కారణమంగై

స, నర్క = విలాసార్థముగను, గోష్ఠి = ముచ్చటించునపుడు, ప్రాశ్నతోడన్ = బెనిమిటితోడను, ఆరనివిధము, ఆతని = అయ్యమునాచార్యునయొక్క, విధము = ప్రసంగమునరించెద నన్నరీతిని, ఎఱిగింపన్ = తెలుపఁగా, ఇట్టట్టుపడుచున్ = అచ్చెరువొందుచును.

తా. పిన్నట నారాజుభార్య వేసవికాలమునందు త్యాహములేక యున్నయాడునెమలి నూతనమేఘధ్వనివిని యానందించు పోలికనుబిి యత్సహించి యేకాంతంబున సరసస్థానములాడువేళం దనవ్రాణవల్లుచునితో నయ్యా మునాచార్యవర్యుండానతిచ్చిన విధంబై నెఱిగింప నయ్యుర్వీనాథుండాశ్చర్యము నొందుచునని తాత్పర్యము.

క. భూవల్లభుఁడు ♦ తెట్టెట్టూ, తావాదముఁ జేసి శివమ ♦ తంబు జయింపం,

గా వచ్చెనొ ♦ చూతము గా, గావించు మ టన్న నాటి ♦ రాత్రి చనంగన్. ౧౧౧.

టీ. భూవల్లభుఁడు = రాజు, ఎట్టెట్టూ = ఏలాగేలాగు, తాన్ = తాను, (బ్రహ్మచారియనుట.) వాదముజేసి = వాదించి, శివమరంబున్ = శైవమతమును, జయింపంగావచ్చెనొ = గెలువవచ్చెనో, చూతముగా = వీక్షించెదముగాని, రావించుము = పిలువనపుము, అటన్నన్ = అట్లనఁగా, నాటిరాత్రి = ఆ రాత్రి, చనంగన్ = వెళ్లగాను.

తా. ఆ భూకాంతుం డేలాగున నాబ్రహ్మచారి వాదమునరించి శివమతమును జయింపఁగలఁడో చూతము పిలువఁబంపుమనుటయు, నింతలోఁ దెల్లవారఁగాననిభావము. ప. ప్రభాతంబునం బరిమితా స్థానంబునం గొలుపున్న భర్తమౌలఁ దా నుండి యయ్యింబువదన యతని యనుమతిం బ్రతిహరిచేతఁ బిలువఁ బంచిననబూనిలింపకుమారుండు.

టీ. ప్రభాతంబునన్ = ప్రాతఃకాలమునకు, పరిమితాస్థానంబునన్ = 'మితిజనముగలసభ'యందు. కొలుపున్న = కూర్చుండియున్న, భర్తమౌలన్ = పెనిమిటియెదుటను, ఊండి = నిల్చిండి, అయ్యిందువదన = చంద్రునివంటి మోముగలయారాజుభార్య అతని = ఆ రాజుయొక్క, ఆనుమతి = సమ్మతిచేతను, ప్రతిహరిచేతన్ = ద్వారపాలకునిచేతను, పిలువఁబంపినన్ = రమ్మనిచెప్పియంపగానె, అబూనిలింపకుమారుండు = ఆ పుడమివేల్పుకొమరుండు.

తా. సు.

క. ద్వారంబు ♦ సొచ్చి కీవిత, గారుడమహివజ్రవేది ♦ కం జివురులఁ గెం,

పారునొక ♦ పిప్పలముఁ గవి, యారావి న్నాదసాక్షి ♦ నై వఱగొనుచున్. ౧౧౨.

టీ. ద్వారంబు = తలవాకిలిని. సొచ్చి = ప్రవేశించి. కీవిత = చెక్కఁబడిన గారుడ = మరకతమణులుగల, మహిన్ = భూమియందు, వజ్రవేదికన్ = రవలతో

గట్టినానైయందు, చివురులకొ = చిగుళ్ళచేతను, కెంపారు = ఎట్టనగుచున్న, ఒకపిప్ప
లముకొ = ఒకయశ్వశృంగమును, కవి = చూచి, ఆ రావికొ = ఆ యశ్వశృంగమును, వాద
సాక్షికై = ప్రసంగమునసాక్షిగా నుండుటకై, వలగొనుచుకొ = ప్రదక్షిణమొనరిం
చుచునని యుత్తిరపద్యముతో నన్వయము,

తా. పిప్పట హజారమునుండి నగరుఁ బ్రవేశించి పచ్చలచేతఁ జెక్కబడియున్న
భూమియందు మిగుల వెలగల రవలచేతఁ గట్టగబడిన వేదికయందెచ్చైన చిగుళ్లచేత నొ
ప్పుచున్న యశ్వశృంగమును జూచి తాను జేయబూనిన వాదమునకు దాససాక్షిగాఁ
గైకొను నిచ్చితొఁ బ్రదక్షిణమొనరించుచునని తార్పర్యము,

సీ పసిడిగిచ్చమరసో ♦ పానముల్ మూటఁ దుం, గితవిశాలితయుఁ జి ♦ త్రితయు నైన,
నభ మహాపదముకై ♦ శార్దూలచర్మకం, థావృతుల్ జటిలులు ♦ నైన జరర,
మాహేశ్వరులు ముట్టి ♦ రాహరసంధిరు, ద్రాక్షాయుతముఁదాల్చి ♦ యశికభూలి,
గురుటి గాడ్పులరాల ♦ నరుణాయతాక్షుడై, కుటుగడ్డెఁ బిల్లఁ బ్ర ♦ శోష్ట మునిచి,
నంది ముద్రితపాణి ♦ యందుఁ జెహ్నుది యా. గమములు వినుచు శా ♦ మము పొదివిస,
యలఁతెరును రాకగమికుట్టు ♦ లన్దు మెరయ, వెలిదిపారంబు మించ దు ♦ వ్వలువగప్పి,
యడపమును వాడివా లొక్క ♦ యతివ దాబ్బి, భార్య వింజామ రిడ నొప్ప ♦ పాణ్యుఁగసియె,

టీ. పసిడి = బంగారముయొక్క. గచ్చ = పూత, అమరకొ = ఒప్పుచుండ
గా, సోపానముకొ = మెట్టు. (అనగా సంతస్తులనుట) మూటకొ = మూటిచేత, తుం
గిత = పొడగింపబడినది, విశాలితయుకొ = వైశాల్యముగలదిగాఁజేయఁబడి నట్టియు,
చిత్రితయుకొ = చిత్రపువ్వుగలదియును, విస - సభకొ = ఆ స్థానమండపమందు,
మహత్ = అధికస్తాన, రుఘముకైకొ = ఆ స్తరణమునందు, శార్దూలచర్మకంథావృతు
ల్, శార్దూలచర్మ = పులితోలుచేతను, కంథా = బొంతలచేతను, ఆవృతుల్ =
కప్పబడినదీయు జటిలులును = జడలుగలిగియున్నట్టి, జరర = వృక్షలైక, మాహే
శ్వరులు = లింగధారులు, ముట్టిరాకొ = పరివేష్టించఁగా, హరసంధికొ, హర = ము
త్యాలపేరులయొక్క, సంధికొ - సంగులయగు, రుద్రాక్షాయుతముఁదాల్చి, రుద్రా
క్ష = రుద్రరాక్షసులయొక్క అయుతముఁదాల్చి = ఆ సరస్వమునధంగి, (ని
శతంసనాస్రమయు కలక్షమాసంప్రవాచకమని విచనము) అరికభూం = ముఖమందలిభ
స్మము, సుగంధిగాడ్పుకొ - వింజామరలగాలిచేతను, రాలకొ = పడుచుండఁగా, ఆ
రుణాయరాక్షుడై = ఎత్తైన దీగ, ముట్టె నట్టి కన్నులుగలవాడై, కుటుగడ్డె = కుటుచ
పీతమునందు, బిల్లకొ = ఎట్లువై నతలగడచుందు, శోష్టమునిచి = మోచెయ్యని,
నందిముద్రిత = ప్రియంకితాంగుని సుకముగఁ, పాణియందుకొ = హస్తమునందు, చె

కూది = గండస్థలమునుజేర్చి, ఆగమముబినుహ = శైవాగమము లాలకించుచు,
 హేమముపొదివిస = పెడిపొదిగిన, అలల = సన్నములయిన, రురురాక = రుద్రాక్ష
 ములయొక్క, గమి = సమాహము, కుట్టులందు = అంటుపోగులందు, మెరయ =
 వెలుంగిగా, వెలి = తెల్లనైన, తపారంబు = పాగాను, మించ = అతిశయించు
 నట్లుగ, దువ్వలువ = దుప్పటిని, కప్పి = ఆచ్ఛాదించికొని, అడపమును = తాం
 బూలపునంచిన, వాడివాలు = పడునుగలఖడ్గమును, ఒక్కయతివదాల్చి = ఒకస్త్రి
 ధరించియుండగా, భార్య = రాజపత్ని, వింజామర = సురటులను, ఇడ = విసర
 గా, ఒప్పు, చెన్నొందుచున్న, పాండుర్య = పాండురాజును. కనియె = చూచెను
 (ఇది పంచపాదసీసమని కొందఱును, చతుష్పాదమని మఱి కొందఱైదవపాదములేక
 యు వక్కాణింతురు)

తా. ఎనిదివ స్త్రీపూతచే నొప్పి మూడంతస్తులమెట్లును మిగులం బొడవువెడ
 లునుంగు పలుదెఱుఁగులయిన చిత్తరువులచే జెన్నొందియున్న సభామంటపమునందు గొ
 ప్పయ న్నరణంబునం బులిపోవును బొంతలును గప్పకొని జడలు ధరించిన వృద్ధులగులింగ
 థారులు దన్నుం బరివేష్టించియుండ రత్నహరములయొక్క నడుమనడుమను రుద్రాక్ష
 ములం గూర్చించి ధరియించి నొసటంబెట్టిన విభూతి వింజామరల గాలికి రాలుచుండ
 న్నుల్లెఱజేయుచు చిరురగ్ధయయందు బిల్ల దిండుమీద మోచెయ్యించి నంది ముద్రి
 తంబులైన యంగరములుగల హస్తమునఁ జెక్కిలి యుంచికొని మాహేశ్వరులు చడ
 పుణై వాగమముల నాలకించి వీనుచుఁ గుందసపు బంగారముచేతఁ గట్టబడిన సన్నగు
 ద్రాక్షల కుట్టుపోగులుగల్గి తెల్లనిపాగాను ధరించి నాణ్యపు దుప్పటిగప్పకొని ఒకప్రక్క
 సడపమును వావియైనకల్లి చేతంబట్టిన యొకస్త్రి తన్నునేవింపం బట్టపుడేవియైన తనభార్య
 వింజామర లిడుచుండిం బ్రకాశించుచున్న యప్పాండుర్రాజుంగనియెనని భావము.

ఎ. కని వినతుండై చేర సరిగి యజ్ఞోపవీతంబు గాను కిచ్చి మార్చున్న నాదరింపక
 సంగంభయై యవ్వశ్వంభరాభ ర్త యిట్లనియె

టీ. కని = చూచి, వినతుండై = నమ్రుండై, చేరసరిగి = సమీపమునకుఁబోయి,
 యజ్ఞోపవీతంబుగానుకిచ్చి = జండెము పాదసంబుగ నొసంగి, మార్చున్న = ఆసీను
 డైనను, ఆదరింపక = మన్ననచేయక, సంగంభయై = ఉద్రేకిముగిలవాఁడై, అవ్వ
 శ్వంభరాభ ర్త = ఆరాజు, ఇట్లనియె = చక్రమంక్రమంబునఁ బలికెను.

లా సుగమము.

తే. గీ. సంగలియె యాయి యనుమంత ధింఁగి జాపు, తిన్ననిర్వయవాదంబు ధరమనీకు
 పోడితేనియొక బట్టి మొ ధ్రో యనంగ, లింగమును గట్లకుడుగ మొ ధింఁగి సెందువు.

టీ. ఓయీ = ఓ బ్రహ్మచారి, నంగతియే = యుక్తమా, ఇశుమంత = ఇంచు కంఠ, టింగణాలు = పిన్నవాడవు, రత్ననిర్ణయవాడలము = స్వరూపనిశ్చయప్రసంగము, తరమెనీకు = నీకు శత్రువా, ఓడితేనియే - పరాజితుండనై తినేసియు, పట్టి = బలాత్కరించి, మొత్తాయనంగ = అర్థధ్వనిచేయఁగా, లింగమునుగట్టక = శివమూర్తిబంధింపక, ఉడుగము = చూసము, ఎఱింగి = విచారించుకొని, నొడువుము = మాటలాడుము.

తా. అప్పడప్పొండ్యరాజు ఓ బ్రహ్మచారి న్యాయమా నీవు మిక్కిలి చిఱుతవాఁడవుగాన స్వరూపసిద్ధాంత మెట్లునర్పఁగలవు వాదమునఁ బరాజితుండనై తినేసి మొత్తాయన్నను వదలకప్పి లింగముగట్టించి పంపుదుము విచారించి మాటలాడుమనయెననుట.

తే. గీ వాడుల మటంచుఁ జెప్పించి ♦ వరురోట, మైన దము నరె యేమైన ♦ నశవిలస్స జూటుదినమున సభ లెక్కు ♦ చొరవకాండ్రు, పారువారలగుద్ది నె ♦ ప్పంగ నేల.

టీ. వాడులమటంచు = ప్రాసంగికులమని, చెప్పించి = వర్తమానముఁబంపి, వరు = ఏ తెంచెదరు, ఓటమైన = ఓడినను, దయ = కృపచేతను, ఏమైన = కొంచెమైనను, ఈరె = ఇయ్యరా, అని = ఇట్లని, విలజ్జ = సిగ్గు లేకుండుటచేతను, జూటుదినమున = మోసముచేతను, సభలు = ఆస్థానములను, ఎక్కు = ప్రవేశించునట్టి, చొరవకాండ్రు = ప్రవేశించు స్వభావముగల సాహసికులైనవారు, వత్తురనుక్రియతో నన్వయము, పారువారల = బ్రాహ్మణులయొక్క, గుద్ది = పారిశుద్ధ్యమును, చెప్పంగనేల = వచించుటయెందుకు

తా. మఱియు నారాజు ఏమియు నెఱుంగని బ్రాహ్మణులు దాము వాదమంటొడినను గరుడించి కొంచెమయిన నీ యరాచూతమని తలపోసి ప్రాసంగికులమని చెప్పిపంపివచ్చుచున్నారు. ఇట్లు లజ్జలేక మోసకారిత్వమున నభలను బ్రవేశించునట్టి సాహసికులగు నా విప్రుల పారిశుద్ధ్యమేమని వచింపుదునని నిందించెనని ధావము.

వ. అని పలికి దరహాసంబుతో దేవిదేసఁ జూచి యిట్లనియె

టీ. అపవిత్ర = ఈ లాగునఁజెప్పి, దరహాసంబుతో = చిలుగవుతో, దేవి = భార్యయొక్క, దెస = దిక్కును, చూచి = వీక్షించి, ఇట్లనియె = వక్ష్యమాణక్రమంబుగ వక్కాణించెను

తా. సుగమము

క. అన్యత్కృష్టఁ ♦ డోడిన, భస్మము రుద్రాక్షములును ♦ చాసి యతనిచే

విస్తయముగఁ ♦ దత్తిపుమర, ఘస్కరచక్రాంకితుండఁ ♦ గాఁ గలవాడె, ౬౩.

టీ. అన్యత్స్థః ధోడీశక్ = నా కిష్టమైన వైవమతస్థుడు పరాజితుడాయెనా, భన్యము = విభూతిని, రుద్రాక్షములును = రుదురాక్కములను, సాసి = తృజించి, ఇత నిశేక్ = ఈ వటువుచేతను, విన్యయముగ్ = ఆశ్చర్యముగా, తప్తపు = తపింపఁబడిన, మురఘన్నర = మురాసురునిభక్షించిన విష్ణుదేవునియొక్క, చక్ర = చక్రముచేతను, అంకితుండే = చిహ్నితుడను, కాంగలవాండే = అయ్యెదను. (ని. భక్షకోఘ స్థ రోద్ధరయని యవరము.)

తా. ఇపుడు నడువఁబోయెడివాడమున నా కభిమతుండయిన శివమతస్థుఁడోడే నేని విభూతి రుద్రాక్షములం బరిత్యజించి నేనీ బ్రహ్మచారిచేతఁ జక్రాంకితుండయ్యెదననీ యె ననుట.

తే. గీ. ఉవిద యీనీకువిద్వాంసుఁ డోడే నేని, నీకు నితనికి నన్నపూ డనికయ యన్న నాస్పృతిమి దేవరానఁ డిష్టకున్దఁ జాలు మఱిపంచభూతము డిల్పాక్షిగాఁ. ౬౪.

టీ. ఉవిద = ఓ శ్రీ, ఈ నీకువిద్వాంసుఁడోడేనేని = ఈ నీ పండితుఁడుపరా జితుఁడాయెనా, నీకు = నీకును, ఇతినికే = ఈ యామునాచార్యునకును, అన్న = నేనన్నట్టి, పూజయ = ప్రతిజ్ఞ, అన్న = ఇట్లునఁగా, ఓస్పృతిమి = మేముసప్తలిం చితిమి, దేవర = తమరు, అనతి = చెప్పినమాటను, తప్పకున్ద = అతిక్రిమింప కయంటిరా, చాలును = పర్యాప్తము, మఱి = మఱియును, పంచభూతములు = వృధివృక్షజీవాన్యైకాశములు, సాక్షిగాఁగ్ = నిష్పక్షపాతముచేత జూచువారు గాఁగా, తప్పకుండినచాలునని శ్రేయోదీక్షయము.

తా. ఓ వసతామణీ నీ పండితుఁడోడేనా నీవును నీ యామునాచార్యుఁడును నేఁ జెప్పినట్లే శయివడిక్ష వహింపవలసియుండుననఁగా విని యా రాజుభార్యయో స్వామి యాజ్ఞాకొడంబడితిమి మీరును పంచభూతిములుసాక్షిగా నానతిచ్చినమాటను దప్పక నడవవలయునని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెననుట.

వ. అని పలుకు నయ్యిర వురప్రతిజ్ఞ లొక్కర్చించి. ౬౫,

టీ. అని = ఇట్లని, పలుకు = వచించుచున్న, అయ్యిరఃపుర = ఆ యిద్దఱయొక్క, ప్రతిజ్ఞలు = శపథములను, అక్కర్చించి = విని.

తా. సుగమము.

తే. గీ. అకంఠ పుగకృత్తి కెళవెళి డయనఁగఁ బసపు, గోచిగట్టినమోదుగఁకొల నెగయఁ, బ్రాంజలి విసేరుండై విన్న డపం బట్టఁచు, వర్ధముక్తానన నట్టు డలనియెఁ బతికి. ౬౬.

జీ. ఆలోచన = ఆయామునాచార్యుడు. మృగక్ = కృష్ణజినము, పెరపె
శయశంక = పెరపెయ్యాడంగాన, పసపుగోని = చారిద్రాకౌటీనము, కట్టిన
కట్టబడిన, మోగుగకోల = పలశదండమును, ఎగయ = చలించగా, ప్రాంబ
లి = చేతులుజోడించివదలడై = సముద్రై, విన్నపంబటంచుక = నేను శ్రుతిపఠము
నప్పివాక్యము నాలకింపుమటంచును, అముక్తాసనతి = సగము విడవబడిన యాసన
ముగలవాడై, పతికి = రాజునుగూర్చి, ఇట్టుబసయె = ఈలాగనియె

తా॥ అట్లయ్యియున్న విగ్లయించికొనిన శాసనములనాకొని యామునాచార్యుం
డీపుడు దాసుభరియించియున్న కృష్ణజినము పెరపెయ్యాడంగాన బాలాశదండమునందు
బంధింపబడినగోని చలించునట్లు సగము విడువబడ్డ యాసనముగలవాడై చేతులుజో
డించి విన్నవించెద నాకొనియె రాజునుగూర్చి పలికెనట

క. దేవా యిట్లని యానతి, యీవల దే కడుపుగూటికి కిటరా నాడ,

బేవారికబ్రోవ భిక్ష, జీవిక వణ్ణికిని విధి సృజించెను గాదే ౬౭.

జీ. దేవా = ఓరాబా, ఇట్లని = ఈలాగని, ఆనతియీవలకు = ఆజ్ఞయియ్యవ
లకు, ఏక = నేను, కడుపుగూటికి = పొట్టవంటకమునకు, ఇటరా = ఇక్కడి
కిరాను, నాడబ్బు = నాడవలయు. ఏవారికబ్రోవ = ఎవ్వరినరక్షించుటకొఱకు,
వణ్ణికి - బ్రహ్మచారికి, భిక్షజీవిక = యాచార్యజీవనము, విధి = బ్రహ్మ, సృజించెనుగా
దే = సృష్టించియున్నాడుగాదా.

తా. ఓయిరాబా నీవీలాగున సెలవియ్యవలకు నేనుగడుపుపూటినిమిత్తమై వివా
దముజేసెదననిచెప్పి వచ్చినవాడనుకాను, నేనెవ్వరిని రక్షింపవలసియున్నది బ్రహ్మచా
రికి భిక్షవృత్తిని బ్రహ్మమున్నే సృజించియుండలేదాయనిభావము.

లే గీ. ఎవ్వడ దీనగర్వభూత్కం శి తైఱంగు, నకును బేరేచె నతనియా నతియెతెచ్చె,
నైఱంగినవి నాల్గు నొడువ నెట్లేనిలెన్న, యతడవొంకిన నేమి నేయంగ వచ్చుట.

జీ. ఎవ్వడు = విభగవంతుడు, ఈసర్వభూత్కం = ఈసర్వాంతర్యామి
నా, ఇతైఱంగునకు = ఈప్రకారమునకు (నాదాగ్ధమైయున్నట) ప్రేరేచె =
ప్రేరణచేసెనో, ఆరని = ఆదేపునిముక్కు, ఆనతియె = ఆజ్ఞయే, తెచ్చె = తీసికొనివ
చ్చెను, అతడ = నన్నునెచ్చినభగవంతుడై, జొంకిన = అబద్ధమాడినను, ఏమిసేయం
గవచ్చు = ఏమిసేయగలను, ఎఱంగినవి = నాకుండెఱిసినవి, నాల్గు = నాలుగుయు
క్తులును, నొడువ = చెప్పగా, ఎట్లేని = ఏలానైనను, లెన్న = యోగ్యమే.

తా. సర్వాంతర్యామియైన యేదేవుండు జన్మిల్లావాతమునేయనుని ప్రేరేపించే నో యట్టిభగవంతుండే బొంకినపుడు నేనేమి నేయంగలవాండను. నాకుందెలిసియున్న నాలుగుయిక్తులనుజెప్పెద వానిపై నేలాగైనను యోగ్యమేయని పలికెననుట.

తే నీ, పంతమైనను గానిన్ము ♦ పాఠ్యవేగద్ర, యుక్తులను నిగ్రహస్థాన ♦ మొదవె నేని యుక్తు దెచ్చినవిద్వాంసుండనగ వలువ, దెల్లు గావింపవలయునట్లొక్క చేయుం.

టీ. పాఠ్యవేగద్ర = ఓయిరాజా, పంతమైనను = నీవాడినప్రతిజ్ఞనైనను, కానిన్ము = జరిగనియుక్తు, యుక్తులను = ప్రతివాదియుక్తులచేతను, నిగ్రహస్థానము = ఓడుట్లా భవనేని = వచ్చేనేని, అర్హు = దేవరదేవి, తెచ్చినవిద్వాంసుండు = రావించినపండి డు, అభ్యర్థనము = ఆనివిచారించకుము, ఎట్లుగావింపవలయున్ = ఏలాగునంజేయు యునో, అట్లొక్క చేయుము = ఆలాగుననేచేయుము.

తా. ఓయిరాజా నేరబలివానియుక్తులకు నోడితినేని మీరానతిచ్చినట్టిప్రతిజ్ఞ నై నను జరిగింపుండు అప్పుగారు పిలువంబంచిన విద్వాంసుండని మన్నింపక మీకిష్టమువ చ్చినయట్లు చేయింపుండని పల్కెననుట.

జ. ఆని యలుకు విడిచి పలికి మగుడం గూర్చుండి యతని యనుమతి వాదంబునకుం దొ డంగి. 20

టీ. ఆని = ఈలాగని, అలుకు = శయమును, విడిచి = త్యజించి, పలికి = వాక్ర చ్చి, మగుడన్ = మరలను, గూర్చుండి = ఆసీనుడై, అతనియనుమతిన్ = ఆరాజుయొ క్కయోజ్ఞవల్లన, వాదంబునకున్ = ప్రసంగమునకు, తొడంగి = ఉపరమించి.

తా. శునిమము

నీ. అందులో నొకమేటికక్కముఖుండై యారం దనినవన్నియునుమున్మువదింపి, తొడంగియన్నిటికన్నీయూషణంబులువేగ, పడితతత్పథముండన్మువదింపి, ద్విక్రమాటలనెన్నకొక్కమాటనై, నిగ్రహస్థానమున్ముగ్రహించి, క్రందుగారేగినకంఠంబునదలవొకనెమగిడి, మలీశ్రుతి స్త్రోతిసూత్రం ♦ మాజయునను. నై కకంత్సంబుగల్పించియోర్తమతము, జగమెఱుంగరాధ్ధాంతముననొనర్చి, విజితుగావించియివానివిడిచిపెట్టి. 21.

టీ. అంగులన్ = అవాదులలో, ఒకమేటికి = ఒకప్రాధవాదికి, అభిముఖుం డై = ఎదురుగానున్నవాడై, అతడినిసపన్నియను = అతందు సెప్పినయుక్తులనన్నిటిని, మున్ననువదించి = ముంపనువాదముండజేసి, తొడంగి = ఉపరమించి, అన్నిటికి = అతం డు సెప్పినయుక్తులనన్నిటికని, అన్నియూషణంబులు = అన్నిదోషంబులు, వేగపడక = త్వ

లేవడక, (ప్రమాదై భక్తిమార్పింపున్న మహాస్వలిక్రియాగ్నేము—అనుసూత్రము చేతమున
గ్ధకలోపము) తత్సభ = ఆ సభిమలు, ఒడంబడిగి = సచ్చలించునట్లుగ, తల్లి-
సంతాపించి, ప్రక్కమాటలక = వాక్యములనున్నవారు సెప్పవలయున్నట్లును, ఎ
న్నక = గణనకేయక, ఒక్కొక్కమాటనె = ఒక్కొక్కయు క్రితమే నె, సుగ్రహస్థానమును
గ్రహించి = నిగ్రహస్థానమును బొందించి యనుగ్రహించి, (ని. గ్రహస్థానమనగాఁ గల
సంగదోషములనుచేరు) క్రంథుగాఁగలన - బొమ్మిగాఁ బ్రసరింపరాఁగా, కడగక-
తొట్రుపాటుపడక, అడవిక = ఎల్లరను, లీర్చి = సమాధానపఱచి, నిలిప = దుంగి.
అయ్యవలివానికె = ఆ మొదటి విద్వాంసునకు, మిగిలి = లిగిలి, మఱి - మఱియు
ను, శ్రుతి = వేదములు, స్మృతి = ధర్మశాస్త్రములు, సూత్ర = వ్యాససూత్రములు,
వీరయొక్క, సమాజమునకు = సమాహమునకు, వికీర్ణము - వికీర్ణము, కల్పిం
చి = చేసి, ఆశ్వురము = స్వమరము, జగమొంగులగ = లోకమొంగునట్లు,
రాధాంతముక = సిద్ధాంతముగా, ఒన్న = చేసి, విజితుఁగావించి = ఓడించి, ద
యక = కరుణచేతను, వానిక = అతనికి, విడిచిపెట్టి

తా. ఆ వాదులలో నొకప్రాధవాది కథిముఖుండై యతఁడు సెప్పినయుక్తులను
ముందనువాదముకజేసి యుపక్రమించి పిమ్మట నా యుక్తుల కన్నిదూషణంబులును దాను
త్వరపడక సభిమలు మెచ్చునటులబల్కి యుక్తక్రమస్మవారు సెప్పమన్నమాటల నె
న్నక యొక్కొక్కయు క్రితమే గ్రహస్థానములొనరిన ననుగ్రహించి సభిమలు బొమ్మిగావ
చ్చి ప్రసంగించు దా తొట్రుపడక యందఱను సమాధానపఱచియుంచి యా మొదటివి
ద్వాంసునకే మరల వేదశాస్త్ర బ్రహ్మసూత్రములకునే వాక్యతగల్పించిచెప్పి పిమ్మట
స్వమరము సిద్ధాంతముని లోకమొంగునట్లుగజేసి యొడించి దయచేత వానివిడిచియను
తాత్పర్యము

క. నీవేమంటివిరవ్వుం, చావలివానికినిమిగిలి ♦ యట్లనెవానిం,

గావించియొకడొకఁడురా, నావిప్రుఁడు వాచనరణి ♦ నందఱుగెలిచెకొ. 2.2.

టీ. నీ వేమంటివి = తొలుతఁడొచ్చిగల బ్రసంగింపవచ్చిన వారులలో నొక్కనింజూ
చి యీవువల్లినదేమి, రవ్వుం = రచ్చయొడించి, ఆవలివానికిని = ఆవలనున్న
తియొకనికిని, మిగిలి = అనియుండు, వా.క = ఆ వానిని, అట్లనె = మొదటివా
నినివలెనే, కావించి = చేసి, మఱియు సప్రకారముగక. ఒకడొకఁడు = ఒకనివెం
టనొకఁడుగా, రాక = రాఁగాను, ఆ విప్రుఁడు = ఆ యామునాపార్శ్వంబు, వాదస
రణిక = వాదములనున, అంపజ్జిక = వాదులనెల్లను, గెలిచెకొ = జయించెను.

తా. మఱియొకని తల్పలిగి నీ వేమంటివి రవ్వుని ప్రసంగించి యొడఁగొట్టి
యావలి వానివలన నానిని నొకఁడొట్టి యీ పరిసోక్యకంఠుగ రాఁగా నావి

భ్రుండు ప్రసంగించి యందఱు బ్రసంగించు సమయమున నోడగొట్టెనని తాత్పర్యము. ఎ. ఇట్లు జగముచి విష్ణుదేవుండె పరతత్త్వం బనియు విశిష్టాదైవతంబ మతంబు నగుట బ్రతిష్ఠించిన.

23.

టీ. ఇట్లుజయించి = ఇవిష్టమున గెలిచి, విష్ణుదేవుండె = శ్రీమన్నారాయణుండె, పరతత్త్వంబున = పరబ్రహ్మమనియును, విశిష్టాదైవతంబు = జీవేశ్వరులకుఁజేద ప్రతిపాదనమగుటయె, వతంబున్ = సిద్ధాంతమును. అగుటన్ = ప్రతిష్ఠించినన్ = స్థిరపఱుపఁగా (స్థూలచిదచిద్విశిష్ట పరబ్రహ్మమునకును, సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్ట పరబ్రహ్మమునకును, అభేదమనిచెప్పట యవిశిష్టాదైవతశబ్దార్థమునగుట)

తా. సుగమము

క. ఆయెడను నొక్కపలు కెడు, రై యుండెడుపిప్పలమున నాయెను విన నో,

పెహ యిది నొక్కము నృప నా, రాయఁడె పరంబు కొల్వు మతిని పెటంచుకొ.

టీ. ఆయెడన్ = ఆ సమయమందు, ఎదురైయుండెడు = పురోభాగముననున్నట్టి, పిప్పలమునన్ = రావిపెల్లునందు, పినన్ = అందులు వినునట్లుగ, ఓహోయ్ = ఓయీ, నృప = రాజా, ఇది = ఈ గూమునాచార్యుండె చెప్పినది, నొక్కము = యథార్థము, నారాయణుండె = విష్ణుదేవుండె, పరంబు = పరబ్రహ్మము, అనిన్ = ఆ నారాయణుని, కొలుపుము = సేవింపుము, అటంచుకొ = ఈ లోగంచుము, ఒక్కపల్లిలుకు = ఒకవాక్యము, ఆయెన్ = వినఁబడెను.

తా. ఇట్లు యృక్కునాచార్యుండె సిద్ధాంతమొనర్చిన సమయంబున నెడుటనున్నరావిపూనిలోనుండి యోయిరాజా యీ బ్రహ్మచారిచెప్పినది నిజము శ్రీమన్నారాయణుండె పరబ్రహ్మమగుటంజేసి యదేవుని సేవింపుమటంచు నొక్కశబ్దమెల్ల వారలజేవినఁబడియెనని భావము.

వ. ఆప్తులుకులు విని భిన్నంబై యక్కుడినపాపండపండగులు దల వంచుకొని పోయిన నాయుద్వేధపుండు నని మాహాత్మ్యంబునను సంతోషించి సాష్టాంగ మొరంగి న్నాభ్యుతరసోత్తరంగతాం తరంగుండై భుజగళయనవరణమకేశయభక్తి వాడమి తాగ్ధతం బొంది పాండ్యమండలమునకు భాగినేయుండ పట్టాహ్లాదు గావునఁ బాత్రం బని బ్రహ్మచారి యగునతినికె దనకడగొట్టుచెలియలిం బరిణయంబు సేసి యరణంబుగ నమృతహస్తంబు భారాపూర్వకంబుగా నర్ధరాజ్యం బిచ్చి యువరాజుం జేసి యధీత సొంగవేడుం డగునకనికె నధర్వశిర స్పశ్యస్తం బని యెఱింగి యందు దివ్యాత్మంబుల కలిమియుం దెలిసి యమృతహస్తంబున కెచ్చరించి కుస్మాంధం బగువిరోధియాధంబు సాధింపు మని దండయాత్రఁ బనిచిన నయ్యాము నుండును నన్నన్యం డగునజ్జీ ద

“త్పూరోహితప్రధానమంత్రవిధంబు సన్నిహితంబు లగునివ్వార్హి కిదిసంబులు గడపి శరత్సమయంబున విద్విషత్సంహారంబునకు విజయంబు నేయు మనుటయు నత్రైతంగురాజున కేటింగించి తిత్తిస్తుతంబున నిలిచె నంత.

౭౫.

టీ. అప్పలుకులువిని = ఆ వాక్యము లాలకించి, భిన్నంబై = భేదయుక్తంబై, ఆకూర్చినపాపండుండంబు = వాదమునను నాయత్తపడివచ్చిన యావేదవాచ్యులగు మూహము, తలవంచుకొని = అవనతశిరస్కడై, లెచిపోయినక = ఉత్థితమైపోగా, ఆయుర్ద్విధపుండును = ఆ రాజును, అశనిమాహాత్మ్యంబునకు = ఆయ్యామునాచార్యుని ప్రవాణంబునకు, సంతోషించి = గొప్పించి, సాస్త్రాంగమెరంగి = ఎనిమిదియంగములతో నమస్కారమొనర్చి, ఊరస్సు, కిరస్సు, ద్విష్టి, మనస్సు, వచస్సు, కాళ్లు, చేతులు, చెవులు, ఈ యెనిమిదింగిలొక జేయునమస్కారము సాస్త్రాంగము, (దండవర్తుగా భూమివయంబుకుట సాస్త్రాంగమండ్రు) (ఎరగెడజేమాడై నననమన్మరియినచ్చిన నుట ఏవిచూచునై చెల్లని యాంధ్రనామ సంగ్రహము) హవాద్భుతరస = సంతోషరసముచేతను, ఆశ్చర్యరసముచేతను, ఉత్తరంగిత = ఉప్పొంగింపఁబడ్డ, అంతరంగుండై = బృదియములవాడై, భుజిశయన = శేషశాయియొక్క, చరణశేషయ = పాదవర్తిములయందు, భక్తిహృదయ = భజింపవలయునన్న యాసక్తిపుట్టి, కృతార్థతంబొంది = కృతకృత్యుండై, పాండ్యమండలంబునకు = పాండ్యదేశమునకు, ధాగినెయిందె = మేనల్లుండె. పట్టాగ్గుంతుగావున = ప్రభుత్వమునకుఁ దిగినవాడుగాన, పాత్రంబని = యోగ్యుండని. బ్రహ్మచారియగునతినికి = చతువై నట్టి యయ్యామునాచార్యునకు, తనకడ గొట్టుచెయిలిక = తనపిన్నకన్యకన్యనను, పరిణయంబునేసి = వివాహము గావించి, ఆరంబంగ = కట్టముగ, (అరణంబనగా పెండ్లికాలమందు మామగారల్లునకిచ్చునట్టి ద్రవ్యము) అప్రహత్యనకు = ఆ వలుపునకు, ధారామూర్ధకంబుగాక = దానగాను, అర్ధరాత్యంబిచ్చి = సగముదేశమునొసంగి, యుచరాజుంజేసి = పిన్నరాజుగానెయింపించి, ఆధీశపాదకేవలండు = పడంగవేదివేయ్యగు, అతనికిక = అయ్యామునాచార్యునకు, అధర్వశిరస్సు = అధర్వణశిఖి. ఆభ్యస్తంబని = చదువఁబడినదని, ఎటింగి = తెలిసి, ఆందు = ఆ యాధర్వణవేదమందు, దివ్య = మహిమగల, అస్త్రమంత్రంబులబ్రహ్మాస్త్రము మొదలగు నస్త్రంబులయొక్కయు, తల్పాక్షాత్కారము చేయుమనువులయొక్కయు, కలిమియొక = కలిగియుండుటను, తెలిస = ఎటింగి, అప్రహత్యనకు = అతనికి, ఎచ్చరించి = ప్రస్తావమొనరించి, దుస్సాధంబగు = సాధింపశక్యముగాని. విరోధి యూధంబుక = శత్రుసమూహమును, సాధింపుమని = జయింపుమని, దండయాత్రక = యుద్ధయాత్రను, పనిచినక = చేయుమనగా, అయ్యామునండు = అయ్యామునాచార్యుండు, సన్నగ్ధంబగుటక = ప్రయాణింబుత్తుండై న సమయమునను, తత్పూరోహ

తప్రధానమంత్రివర్గంబు, తత్ = ఆయామునాచార్యునియొక్క, పురోహిత = పురో
 ధస్సులయొక్కయు, ప్రధాన = దివానులయొక్కయు, మంత్రి = ఆమాత్యులయొక్క
 యు, వర్గంబు = గణంబు, సన్నిహితంబులగు = నమీపించియున్న, ఇవాక్షి కదినంబు
 లు = ఈ వానకాలపుదివసంబులు, కడపి = వెళ్ళజేసి, శరత్సమయంబునకే = ఆశ్వ
 యుజ్జిక మాసములయందు, విద్విషత్సంహారంబునకుకే = శత్రువులం బరిమాణ్వుటకు,
 నిజయంబునేయుమనుటయు = చనుండనగా, అత్తైరంగు = ఆ వర్షాకాలప్రయుక్తప్ర
 లిరోధమును, రాజునకుకే = ప్రభువునకు, ఎఱింగించి = తెలిపి, తత్సమ్యతంబునకే =
 ఆ రాజుయొక్క యనుమతిచేతను, నిలిచెకే = వెళ్ళకయుండెను, అంత = అటుపిమ్మటను.

తా. అపు డట్లుస్థితంబుగ నుత్పన్నంబులైన వాక్యంబులనువిని చేయనసేయుటే
 క యానభయంబున్న పాపండులగు దుర్వాదులు భిన్నులై లేచిపోవంజూచి రాజయ్యా
 మునాచార్య మహాత్మ్యంబునకుమెచ్చి సంతసించి యవ్విప్రునకు దండవత్ప్రణామంబాచ
 రించి శ్రీవిష్ణుదేవుడయందు భక్తిజనంచుటవలన గృత్యుండై తనరాజ్యము మేన్లునికింబట్ట
 ముగట్టునన్గొనంప్రదాయముగలది యగుటంజేసి యతనికిం దనముద్దుచేలియినిచ్చి వివాహం
 బొసర్చి యా వివాహకాలమున ధారాపూర్వకంబుగఁ దనరాజ్యమున సర్ధరాజ్యంబిచ్చి
 యవరాజుగా నియమించి తరువాత సభిత నిఖిలాస్త్ర వేదండుగు సతనిం జిరకాలముగఁ
 దనకసాధ్యులైయున్న శత్రురాజుల సాధింపుమని నియోగింప నందుల కయ్యామునాచా
 ర్యుండొడంబడి యుద్ధయాత్రవెళ్లుట కుద్యుత్తండై యున్నంజూచి మంత్రిపురోహితుల
 మొదలగు వారలిష్టదేయనించియున్న వర్షాకాలమువెళ్లగానే దండయాత్ర యొనర్చుట
 యుక్తమని విన్నవించిన సన్నిధం బారాజునకుం దెలిపి యతని యనుజ్ఞవడసి నిలిచి
 యుండె నింతలో ననిధానము.

ఉ. కర్కశుఁ డంట కోర్క కుద ♦ కంబులు వాఃవలి గూర్చినట్లు న
 య్యర్కుఁడుఁ దాను గూర్చి మఱి ♦ యాసలిలాఢిపచిహ్న వాహతం
 బేర్కలుగంగ నాతఁడెల ♦ మి స్వకరస్థితిఁ గన్న నీర్వ్యధ దాఁ
 గర్కటకస్థుఁ డయ్య ననఁ ♦ గర్కటకస్థితి గాంచె సత్తటికా.

టీ. అర్కుఁడు = సూర్యుఁడు, కర్కశుఁడంటకు = ఉగ్రుడై సహాదసుటకు
 ఓర్వక = సహింపక, ఉదకంబులు = జలములను, వాఃవలిగూర్చినట్లు = వరుణుఁడు
 సంగ్రహించినట్లు, అయ్యర్కుఁడుకే = ఆసూర్యుఁడును, తానుగూర్చి = తానునుజల
 సంగ్రహముఁజేసి, మఱి = తరువాతను, ఆసలిలాఢిపచిహ్న = వరుణునియొక్క యా
 గుర్తు, వాహతకే = తనమహానమగుటచేతను-వేర్కలుగంగకే = ప్రసిద్ధవడునట్లు
 గా, అతఁడు = ఆవరుణుఁడు-ఎలమిక్కి = ప్రీతితో = మకరసిమికే, మకర = ముసలి

తొండు-3 త్రిణ్ = ఉండుటను, కన్న్ = పొందగా, ఈ కన్న్ = జన్మానుచేతను, తాన్ = తాను, కర్కటకస్థుడయ్యెననన్ = కుశీరమండలంబ్రవేశించెనోయన్న్ అత్తరిన్ = ఆసమయమందు, కర్కటకస్థుడైగాంచెన్ = కుశీరమండలంబ్రవేశించెను (సూర్యునకు సహజమైన కర్కటకరాశి ప్రవేశమునకు ముగిసినవగుచున్నాకృతిత్వమును, త్రేయీంచుటవలననుత్రేయాలందారము) అనగా సూర్యుడుకర్కటకమును బ్రవేశించెనని చెప్పుటవల్ల వర్షాకాలమారంభమాయెననిభావము.

తే.గీ. వనతతివరాహవాహరి ♦ వాయుభుగ్వి, రోధివారణవర్షాభు ♦ లాధిచి వాహరె,

నెంద్రి రవి చేర మూడవ ♦ యెడకుజేరు, తరణి ధరణి ప్రసాదసంధాయి గాండె.

టీ. వనతతి = వనసముహమును, వరాహ = ఆడవిపండువును, వాహరి = మహిషజాయును, వాయుభుగ్విరోధి = మయూరములును, వారణ = ఏనుంగులును, వర్షాభులు = కప్పలును, అధిచివారణ = మనోవృథమానెను, (ని. వరాహస్వాకరోఘృష్టిః | నీలకంఠోభుజంగభుక్ | కుంజరౌవారణాకరీ | లులాయామహిషావాహద్విషత్కా సరసైరిభాః | భేకేమిదూకవర్షాభూ. అనియంతటనమరము.) రవి = సూర్యుడు, ఎండ్రీన్ = కర్కటమును, చేరన్ = ప్రవేశింపగా, మూడవయెడకున్ = జన్మలగ్నత్వ తీయస్థానమునకు, చేరు = ప్రవేశించునట్టి, తరణి = సూర్యుడు, ధరణిన్ = భూమియందు, ప్రసాదసంధాయి = సంతోషమునిచ్చువాడు, కాండె = కాండ, (అగు ననుట.)

తా. పుట్టినదశాంశానుః అని జన్మరాశికి మూటనారెంటు బదింటనున్న సూర్యుడు ఈభఫలప్రకుడుగానవనతతి-వారాహ-వాహరి-వాయుభుగ్విరోధి-వారణ-వర్షాభులనామాద్యక్షరము వకారమగుటవలన వోవా వీవో రోహిణీ అని నామాద్యక్షరముచేత వీనికి రోహిణీనక్షత్రమాయెనుగానన గృత్తికా త్రిపాదం రోహిణీ పుగళిరార్థం వృషభముని వృషభలగ్నమాయెను ఆవృషభలగ్నమునను మూడవదియైన కర్కటకమందు రవిబ్రవేశింపగానే వర్షములు రురీసిసందున యాటింటికిని సంతోష కరుడాయెనని చెప్పి సామాన్యముచేత విశేషమును సమర్థించినందున చంద్రాపంబగు నర్థాంతరస్థానాలంకారము. అనగా నెల్లప్పుడు నుడువములను గోరుచుండువనము ముచులు నాటింటిని సూర్యుడు కర్కటకమును బ్రవేశింపగానే వర్షాకాలముగనుక వానలుగుడిని మిగుల సంతోష కరముగానుండెననిభావము.

తే.గీ. వనధిగమనజగర్భార్క ♦ జనితఘృణులు, మతి ప్రమాతిని నరని ♦ భామంబుర జేరె

ఘనతంజుచ్చినయింద్లను ♦ దనయ లుండి, కాన్యనకు బుట్టినల్పేరు ♦ క్రమము గనఁజే.

టీ. వనధి = సముద్రముయొక్క, గమన = పొందుటచేతను, జ = పుట్టిన, గర్భ = చూలుగల, (అనగా నుడువములోపల గలిగినటువంటి) లగ్న = సూర్యునివలన,

జనిత = పుట్టినటువంటి, ఘృణలు = కిరణములు, మఱి = తదనంతరమందు, ప్రసూతిక = ప్రసవించుటకు, అతని ధామంబుక = ఆసూర్యునియొక్కస్థానమును, చేరెక = ప్రవేశించెను, ఘనత = ఆధిక్యము చేతను. చొచ్చినయిందొక్క = అత్తవారిండ్లను, తనయులు = కొమార్తెలు, ఉండి = కాపురముండి, కాన్పునకుక = ప్రసవమునకు, పుట్టితిల్లెరుక్రమముక = తల్లి గారింటికి వెళ్ళుమర్యాదను, చూడమా-చూచుచున్నామనుట.

తా. సూర్యకిరణములే మేఘములని ప్రసిద్ధిగాననట్టి సూర్యునివల్లఁబుట్టిన మేఘములు సముద్రునింబొండుటచేతఁ గలిగినవల నిమిషియన్న యుదకములను గర్భములఁ దాల్చి ప్రసవమునకుఁ దమజన్మస్థానమైన సూర్యునిఁజేరుచున్న వన్నట్లు వర్షించుచున్న వనియు-గొప్పదనముచేత నత్తవారింట్లఁ గాపురముచేయుచున్న కొమార్తెలకు గర్భముగలుగఁగానే బిడ్డగనుటకుఁ బుట్టినిల్లు చేరుచుండుమర్యాద యందఱు గురైఁదీరినదేయని యు మేఘములు సముద్రోదకముచేత గర్భమునుధరించి లోకమునంతట వర్షించుచున్న వని ప్రతీతిగనుక నిల్లువచ్చిచెనయ్యెను తాత్పర్యము.

తే.గీ. ఉర్విఁ గాదంచినలయలఁయుమ్మనీరు, హరుగఁ గేకులు కేకలుఁతోన సేసె, ద్విజత నారణ్యకధ్వని ఁ వినఁగఁ జేసెఁ, గర్భము సుఖచ్యుతము సేయఁ ఁ గడఁగె ననఁగ ర్.

టీ. ఉర్విక = పుడమియందు, కాదంచినల = మెయిల్లగుంపులయొక్క, అల = ప్రసిద్ధమైన, ఉడ్డినీరు = ఉబ్బినీరు, లారుగ = ప్రవింపగా, ద్విజతక = ద్విజత్వముచేతను (వి. దంతవిప్రాండజౌద్విజాయని యమరము) అరణ్యకధ్వని = ఆటవికజనము వర్షమురాఁగా వర్షమువచ్చెనని రొదచేయుగనుక నదియనునారణ్యక శాఖయొక్క ధ్వనిని, వినఁగఁజేసె = శ్రుతపఱచి, గర్భము సుఖచ్యుతముసేయక = సుఖప్రసవము గల్గునట్లొనర్చుటకు, కడఁగెననఁగ = ఉపక్రమించెననఁగా, కేకులు = నెరుమ్మ, కేకలు = కేకాస్వరములను, తోన = వెంబడిగానె, చేసెక = ఒనర్చెను, ఇచ్చట మేఘోదయమువలన సంతసించిన మియూరములయొక్క కేకలను సుఖప్రసవార్థమైన యారణ్యక శాఖాధ్వనికి పోలువని యుద్వేషించినందున నుద్వేషాలంకారము.

తా. లోకమందు వేకటిగలయువిదలకుఁ బ్రసవప్రయంబునఁ గల్గునుమ్మనీరు గానుపించఁగా నక్కడనుండుస్త్రీలు దానింజూచి ప్రసవకాలంబనియూహించి తమలోఁ దాము గొల గొలలాడుట ప్రసిద్ధముగావున నావిధముగ నెమర్చు మేఘవృక్షలనండి యుబ్బినీరు ప్రవింపఁగాఁ దాము ద్విజులగుటంజేసి సుఖప్రసవార్థమరణ్యక శాఖ సభ్యయనముఁజేసి వినుపించుటకు నుపక్రమించెనో యన్నట్లు వెంబడించి కేకానాదములం జేసెనని తాత్పర్యము.

సు. ఆలవశ్యమందు ధానుఁ దక్కులమిలలో ♦ నశ్రంపుఁబెట్టొప్పెరక. జల, మాఁగ్
 బిడు గుక్కు జాత్యపుటయ ♦ సాగ్రంతంబు నత్తునగ్లో, పలఁ జూప న్నహిమీతి
 లోహరజముం ♦ నైఁ బర్వె నా లేచె వా, త్యలఁ బ్రాద్దావము
 ల్కాగి ల్కాదల గ్ర ♦ డ్దంలై దివిం బన్వనక. ౮౦.

టీ. ఆల = ప్రసన్నుడైన, పశ్యమందు = దేవేంద్రుడుకన్పరవాఁడు, ధానుఁ
 డక = సూర్యుఁడనియెడు, కొలిమిలోక = అయోగోశముండు, అశ్రంపుఁబెట్టొప్పె
 రక = మేఘమున పెద్దనీళ్ల కాఁగును, జలమాఁగ్ = ఉదకములనింపుటకై, పిడుగు
 ప్క, పిడుగు = అశనియను, ఉక్కు = లోహముయొక్క, జాత్యపు = సజాతీయ
 మైన, అయసాగ్రంతంబు = సూచంటుతాలియొక్క, అన్యన్య = ఆశకలమును,
 లోపలక = అంతర్భాగమందు, చూపక = అతిపింపగా, మహిమీది = భూమండల
 ము మీదనున్న, లోహరజముల్ = ఉక్కుపొడి, నైక = నైకి, పర్వె = ఎగసి వ్యా
 పించెక = నాక = అనునట్లు, వాత్యలక = సుడిగాడ్పులచేతను, ప్రాద్దావముల్
 ప్రాద్దావ = మొదలివైన కార్పిచ్చులయొక్క, మహల్ = బూడిదలు, మొగిల్ =
 మేఘము, మొదలక = ప్రప్రథమమందు, గ్రద్దంలై = గృధ్రపరిమాణముగల్గె, దివిక =
 ఆంతరిక్షమందు, పర్వినక = వ్యాపింపగా, లేచెక = ఎగసెను.

తా. తొల్కొల్ల మేఘము గృధ్రహస్తమై యంతరిక్షమున నుండసప్పుచు భూమి,
 మందున్న కార్పిచ్చుల మహిమహాములు సుడిగాడ్పులచే, నెగరగొట్టబడి పైకెగసి
 మందున్న స్వల్ప మేఘమును గలయువపుడు పర్వమండలం కన్పరవాఁడు సూర్యుడను
 కొలిమియందు మేఘమునునీళ్ల కాఁగును నీరుకారకుండుటకై పిడుగుక్కునకు సజాతి
 యైన సూచంటుతాలి తునుకను లోపల నతిమందెట్టెఁగాఁ రుదమియందున్న లోహరజ
 పుంజములన్నియుం బయికినెగసి యామేఘము నావరించి వృద్ధిబొందించునట్లుండెనని
 భావము రూపకోతాపితమైన యుత్ప్రేక్షాలంకారము.

తే.గీ. ఇలకుడిగిచుట్టిచుట్టి దు♦ మైత్తియొగసి, పోయి తముముంచుసుడిగాలి♦ పుష్కరముల
 (డలిసినభా) కలభము ♦ ల్లోనె ధరణి, సభాకరిక్ష దివిగాంచి ♦ నట్టికరణి ౮౧.

టీ. ఇలకుడిగి = భూమికిదిగి, చుట్టిచుట్టి = గరిగిరందిగి, చుట్టుల్లి = ధూళినిగ్ర
 హించి, ఎగసి = మీఁది కెగిరిపోయి, తముక = తన్నును (అనఁగా మేఘములననుట)
 ముంచు = కప్పచున్న, సుడిగాలి = తిరుగుడువాయువను, పుష్కరములక = తొండ
 పుకొనలచేతను, అభి = మేఘములనియెడు, కలభముల్ = పినుకగుగున్నలు, కడలినిరు =
 సముద్రమునఁ బాపముఁజేసియున్నదీని, ధరణి = భూమియందు, గ్రాసెక = వేళ్ళంజ
 లైను, అభికిరి = విరావతముయొక్క, శిక్షక = నేర్పుటను, దివిక = ఆంతరిక్షమందు,
 కాంచినట్టికరణి = పొందెనో యన్నట్లుంబలె నీరు వెల్లగానెనని క్రిందికినన్వయము

తా. లోకమునం దేనుంగులు దొండంబులకొనలచేత దుష్టుత్తి పైకింజుటయును నీటిబీల్చి మరల వెళ్ళజిక్కుటయును బ్రసిద్ధముగావున మేఘములను నేనుంగు గున్నలు భూమియందులేచిన సుడిగామ్యులను తుండంబులచేత నముద్రోదకమును పానముఁ జేసి ఘోరావతముయొక్క సాహచర్యమువలన నంతరిక్షమందభ్యాసముజేసిన విద్యచేత నోయన్నబుంబలె మఱి వెళ్ళజిక్కుననుట, రూపవోత్సాపితమైన యుత్పేక్షలంకారము.

తే.గీ. కృతపయఃపానవమేఘః పృథుఃముగతుః, రాలెనొమ్మన వడగండ్లఁ పాలపండ్లు
పరిమళాకాన్వ జూలిసంక్రాంతిగలగెఁ బెరుగఁ బెరుగంగఁ భవనియుగంఁభీరమయ్యెన్

టీ. కృత - చేయఁబడిన, పయః = ఉదకములను క్షీరములయొక్క, (పయఃపానము జుగ్గయో యనికర్తృమాల) పాన = త్రాగుటగలిగినట్టి, నవ = క్రొత్తలైన, మేఘ = మొయ్యినియెడు, దృఢములగుఁ - పనిబట్టిలకు (ప్రభుకత్వాబక కృతువని యమరము) బయ్యన = మెల్లమెల్లగా, ఎడఁగి పాలండ్లు = వడ్ల పలములను చాల్యదంతములు, రాలె = నడచు, నుజి = వెరుకను, లంకా = కొంగలనియెడు, ద్విజాని = పలువరుసయొక్క, సుక్రాప్తి = ప్రాప్తియట, కరిగె = సంభవించెను, పెరుగఁబెరుగంగె = నానాబుద్ధిగఁబడగా, భవనియు = శబ్దమును, గంభీరమయ్యెన్ = మిగులనతిశయించెను

తా. సైన్యపానముఁజేయు పనిబట్టిలకు మెల్లమెల్లనఁచాలపండ్లు రాలి మరలపండ్లు మొలవఁగా నానాబుద్ధిగఁబడి స్వరసుతిశయించునట్లుదక పానముగల నూతన జలధరములకు వడగండ్లను చాల్యదంతములురాలి పిమ్మట కొంగలను దంత పక్షిగల్గి క్రమముగ బుద్ధిఁజెందఁగా గంభీరభవని యతిశయిలైననుట రూపకాలంకారము.

మ తనతోయం బినరక్కలెత్త నిల వాఁ ల్పారేణుమూర్తి శ్తవేం,
ద్రువకుం జెప్పఁగ మ్రుచ్చుఁ బట్ట దివమంఁ దు స్వల్పటింపం భయం,
బునఁ దద్రుచహస్రము ల్వన దిగెంఁ జోదాగి వె గ్రుమ్మరిం,
చ ననం ఛారలు దోచె మించు వెలఁగింఁ ప న్నబ్బల స్వేగిపై.

టీ. తన = భూమియొక్క, తోయంబు = నీటిని, (తోయమనశబ్దము దేశ్యమగుటవలన ముఖ్యవస్తువును బోధించుచున్నదిగాన శ్తవేనైనవదార్థమనుట) ఇనరక్తులు = సూర్యకిరణములు, ఎత్తె = అపహరింపగా, ఇల = భూమి, వాత్యా = సుడిగాలి వల్లనెగిరినట్టి, రేణు = పరాగరూపమయిన, మూర్తి = శరీరముచేతను, మహేంద్రునకు = దేవేంద్రునను, చెప్పఁగె = ఎఱుంగింపగా, ఆయిద్రుండు, మ్రుచ్చు = పొంగను, పట్టె = పట్టుటపై, దివమంధు = అంతరిక్షమును, స్వల్పటింప = భయస్సు.

సూచకముగా, భయంబునక = భీతిచేతను, తద్రక్తి సహస్రముక = తత్ = ఆ సూర్యునియొక్క, రక్తి = కెరణములయొక్క సహస్రముక = వేయును, వెసక = వేగముచేతను, దాగి = కానరాకయుండి, వేక = త్వరితముగ, వెల్లిపైక = ప్రవాహముమీదను, క్రుమ్మరింపక = వర్షించుటకు, డిగెంబో = విగ్రహ గాంబోలు, ఆనక = అనునట్లు, మించు = మెలుపు, వెలింగింపక = కనుపించునట్లు వెలుంగుచేయగా, మబ్బులక = మేఘములయందు, ధారలు = నీటిధారలు, తోచెక = కనబడెను.

తా. భూమి తనయుడకములను ముఖ్యవస్తువులను సూర్యకెరణములువారింపికినిపోయినవని సూదిగాలిచే రేపకబడిన పరాగరూపమునుదాల్చి యింద్రునితో మొరవెట్టినా యింద్రుడంతరిక్షమందా దొంగలను బట్టుటకై తన ధనుస్సును గనుపఱువకగా నందుకు భయమంది సహస్రకెరణములు నేకకాలమందు వానిం గ్రుమ్మరింప నుద్యమించినవోయనునట్లు మేఘములనుండివచ్చు నుదకధారలు మెలుపుల వెలుంగునక గానవచ్చుచుండెననుట.

చ. తొలితొలివచ్చు ధారల కెఱుగర్కొని తచ్చటం దీగెచుట్టుగా,
నలమచు ధాత్రి లేచి పొలుపొరె మలీమసబాష్పవల్లు ల,
త్రొలితొలి ధారకే వెఱచి తోనె ఘనాఘము వానకాశ్యమం.
బలరేపుఁ డాలయాశ్రముల ధంగినెసంకెల బూన్పెనో యనక. రాశ.

టీ. తొలితొలివచ్చు = ముందుముందుగవచ్చుచున్న, ధారలకు = నీటిధారలకు, ఎఱుగర్కొని = ఎదిరించి, తచ్చటక = ఆ ధారాసమాహమును, తీగెచుట్టుగా = అతాపరివేష్టనమనట్లుగా, అలమచుక = చుట్టుకొనుచు, ధాత్రి = భూమియందు, లేచి = ఉత్థితమై, మలీమస = నల్లనైన, బాష్ప = పొగలయొక్క, వల్లులు = తీగెలు, బలరేపుచు = ఇంద్రుడను, అత్రొలితొలిధారకే = ముందుముందుగను రిసినయుడకధారకే, వెఱచి = మిగుల వర్షించునని జంకి, తోనె = వెంటబడియె, ఘనాఘము = మేఘ సమాహముయొక్క, వానకాశ్యమం = ధారలనుబాదములకు. ఆ = ప్రసిద్ధమయిన, లయ = ప్రళయకాలమందలి, ఆశ్రములభంగినె = పుష్కలవర్షాదిమేఘములకుంబలె, సంకెలలు = నిగళబంధములు, బూన్పెనోయనక = ఒనర్చెనోయనట్లు, పొలుపొరెక = ఒప్పుచుండెను. (ని. సమితిర్నండలి పిండీరించోలిః పటలీభటా, మలీమసంతుమనినకచ్చరం మలదూషితం, బాష్పనేత్రజల్పృణోః, వర్షతువ్రతత్తిగ్ల తా అని యంతట నమరము.)

తా. నేలమీదఁ జనుకులురాలఁగానె యందున్నవేడిమి పొగరూపమైనై కెగయుట ప్రసిద్ధముగావున ముంఁ ముందు వర్షించు నుదకధారలచేత నైన గ్రీష్మతపతప్త

భూమియొక్క పొగతీగ లెదుర్కొనుచుండ దేవేంద్రుండు తొలుదొల్తగను పడినయు
దిక ధారలకు వెలిచి ముందు విశేషముగ వర్షించునన్న శంకచేత మున్ను ప్రళయకాల
మేఘములైన పుష్కలావద్రుదలను నిర్బంధించిన విధమున నీమబ్బులకును సంకెలుదగి
లించెనో యన్నట్లొప్పుచుండెననుట.

చ. ఎడవక మున్ను మింటిపయి ♦ నేతగులంబును లేక మూకత,

స్వైడలెడుచోఁ గఠోరఘన ♦ బృందము లడ్డమునడ్డ వానిమే,

యిడియ జవోష్టు చాటెడుర ♦ వీందులదట్టపుబండికండ్లచ,

ప్పడుగతి మ్రోసె రేవగలు ♦ భూరిభయంకరగర్జ లత్తటికొ.

౮౫౬

టీ. ఎడవక = ఎడతెగక, మింటిపయి = ఆకాశమందు, మున్ను = వర్షాకా
లమునకుఁ బూర్వమందు, ఏతగులంబును లేక = ఏ ప్రతిబంధమును లేక, మూకత = చ
ప్పడులేనట్లు, వెడలెడుచోఁ = పొపువేశలను, కఠోర = దట్టమైన, ఘన = మబ్బుల
యొక్క, బృందములు = గుంపులు, అడ్డమువడ్డ = నిరోధింపఁగా, వాని = ఆ మే
ఘములయొక్కఁ మే = శరీరము, ఇడియ = మార్గముగనునట్లు, (ఇడియనన్నద్రా
విడదేశీయము) జవోష్టు = వేగముచేరివేండ్రము చేతిను, చాటెడు = పరువిడుచు
న్న రవీందుల = సూర్యాచంద్రులయొక్క, దట్టపు = సాంద్రమైన. బండికండ్ల = రథ
చక్రములయొక్క, చప్పడుగతి = ధ్వనివలెను, రేవగలు = అహఃపరాక్రములు.
భూరి = అధికమగునట్లు, భయంకర = భీకరములైన, గర్జలు = ఉరుములు, అత్తటికొ =
ఆసమయమందు, మ్రోసె = శబ్దించెను.

తా. వర్షాకాలమునకుఁ బూర్వమున నాకాశమందు దెడతెగక యేలాటి ప్రతిబంధ
ము లేమింజేసి నిశ్శబ్దముగఁజూపునప్పడు దట్టమైన మబ్బుల చాళ్యడ్డమురాఁగా వానికా
యందులు మార్గంబు లగునట్లు వేగముచేతి వేడిమితోఁ బరువిడుచున్న దివాకరక్షపాక
రులయొక్క యరదముల చప్పడుల పగిలెడి నయ్యవసరంబున నహఃపరాక్రమలత్యంతభ
యంకరంబులైన యురుములు రిమెననుట.

చ. దినములవెంబడిం జడని ♦ ధిన్తును గ్రోలిననీరులోనఁ బే

రినలపణంపుఘట్టముల ♦ దృష్టదిరస్తుదరావము ల్ద్రు

ల్కొని పెటలింపునార్పలు లా ♦ కో యనఁగా సతటిద్వయంకర

స్తనితముల న్సృజించె నతి సాంద్రఘనాఘన గర్భగోళముల్.

౮౫౭

టీ. దినములవెంబడికొ = దినాలవరుసను, జడనిధికి = సముద్రమందు, మునుగ్రో
లిననీరు = మున్నుద్రావిన యుదకము, లోనకొ = లోపలను, వేరిన = ఘనీభవించిన, ల
పణంపుఘట్టములకొ = ఉప్పుబిళ్లలను, దీపకల్ = అతిశయించినట్టి, ఇరస్తుద = మేఘ

జ్యోతియనెడు, దావముల్ = కార్పిచ్చులు, తవుల్కొని = అంటుకొని, పెటలించు = పెట్టునట్లుగ జేయునట్టి, ఆర్పటు లాకోయనగా = ప్రయత్నములతోయన్నట్లు, సతటిచ్చి యంకర = మెరుపులతోగూడి భయంకరములైన, స్తనితములన్ = ఉరుములను, అతి సాంద్ర = మిగులదట్టమైన, ఘనాఘన = వానకాలపు మొయిళ్ళయొక్క, గర్భగోళములు = ఉదరప్రదేశములు, సృజించెన్ = కావించెను, (వాగ్వికాగ్తో ఘనాఘన యని యమరము) ఉత్పేక్షలంకారము.

తా. మేఘములు నానాటసముద్రమందుఁ ద్రావిన నీరులోపలఁజేరి యుష్పబిళ్ళలు కాకగా వానిని మేఘాగ్నులు దహింప నందుఁ బుట్టిన పెటపెటధ్వనులతో యన్నట్లు మించులచేత భయంకరములై యున్న యురుములమేఘములయందు పొష్పచుండె ననిభావము.

మ. ఇనరన్న ల్పృష వాగ్ధి జేరి జలమొ ధిక్కింతాన నాత్మోష్మజు
య్యసి వెంటం బొగముంచితో నెగసి వా ధి తాధూతతత్సంధులం
గన నొచుం గళదశ్రులై వడసురే ధి ఖం ది క్తటప్రోత్థిత
స్తనయిత్తుచ్చటం జంచల లైఱునె నా ధి సారంబు దోరంబుగన్. ౮౭.

టీక. ఇనరన్నలు = సూర్యకిరణములు, తృషన్ = దప్పిచేతను, వాగ్ధిజేరి = సముద్రమునుబొంది, జలమొధిక్కింతానన్ = ఉదకమును గొంతఁబానముచేయఁగా, ఆత్మోష్మన్ = స్వకీయమైన యబ్బి బేత, చుయ్యసి = చుయ్యమని ధ్వనిపెట్టి, వెంటన్ = వెంటడిగా, పొగముంచితోన్ = ధూమముగఘ్నకొనఁగా, ఎగసి = అంతరిక్షమునకెగసి, వాత = గాలిచేతను, ఆధూత = కదలింపఁబడిన, తత్సంధులన్ = ఆమబ్బియొక్కసంధులయందు, కననొచున్ = అగపడుచు, గళత్ = జారుచున్నట్టి, అశ్రులై = కన్నీళ్ళుగలవై (వడదగిలినపుడు గన్నులనీరురాలుట ప్రసిద్ధము) వడసురేఖన్ = కంపించుచందమున, దిక్తట = దిగంతములయందు, ప్రోత్థిత = పుట్టినట్టి, స్తనయిత్తుచ్చటన్ = మొయిళ్ళగమియందు, ఆసారంబు = మసారువాన, తోరంబుగన్ = అతిశయింపఁగా, చంచలన్ = మెరుపులు, మెఱునెన్ = వెలిగెను. (ని. స్తనయిత్తుర్వలాహకః | ధారాసంపాతప్సారః | చంచలాచపలాపివ యనియంతట నమరము.)

తా. సూర్యుని కిరణరూపంబులగు మేఘములు సముద్రోదకమును బీల్చుతఱిఁ దమయొక్క యూష్మముచేతఁ జుయ్యమని శబ్దించుచుండవెంటనె పొగ చుట్టికొన్నందునఁ బైకెగసి వాయువుచేతఁ గదలింపఁబడినందువల్లఁ దమయందు గానవచ్చుచును గారుచున్న కన్నీరు గలదియై కంపించు చందంబుననున్న మెరుపులు దిగంతములయందు జనించిన మేఘములయందు జడివాన గురియుచుండఁగాఁ బ్రకాశించెనని భావము.

మ. ఇలకుం గల్గినబీవనంబుల నిజా ధి నిజ్జగ్ర మా ర్ద్రంజనుం

డల మాసందనవై రివైరి సఖుం డౌ ధి టండద్రవిం బీల్చి య

య్యల కొక్కువ్వుడిఁ గ్రుమ్మరింపఁదగుఁడా ♦ నెంతైన నంతైనను

డలముఁ రాము హాసంగఁదాల్చు గతిమిం ♦ టం బర్వ నీలాభ్రముల్. రా.

టీ ఇలకుఁ = భూమికి, కల్పన = ఉన్నటువంటి, జీవనంబులఁ = ఉదకములను,
నిజ = రాహులనను, అనిష్ట = శత్రువైన, ఉగ్ర = తీక్షణున, మార్తండ మండలము =
సూర్యుని బంబము ఆనక = పానము సేయఁగా, తన = తనయొక్క, వైరివైరి = పగవాని
పగవాఁడు, నఖండౌటఁ = మిత్రుఁడగుటచేతను, (ఆనఁగా లోకమండు దన శత్రుని
శత్రువుదినను మిత్రుఁడౌట ప్రసద్ధముగాన భూమియందున్న జలములనపహరించిన సూర్యు
నకు శత్రువైన రాహువునకు భూమికి హైత్రియనుట) తద్రవిఁ = ఆసూర్యుని, పీల్చి =
ఊటకుఁగాని (మందు సూర్యుఁడు హరించిన యుదకములను మరల నాక్కని యనుట),
అయ్యలకుఁ = ఆభూమికి, ఒక్కువ్వుడిఁ = ఒకపర్యాయమే, గ్రుమ్మరింపఁ = కురియు
టకు, తాఁ = ఆరాహువు, ఎంతైనఁ = ఎంతటి యాకృతిగలవాఁడైనను, తగుఁ =
సమర్థుఁడగునో, అంతైనమండలముఁ = అంతఁగా బెరుగుచున్న బింబమును, రాము =
సైనికాశ్రయఁడు, హాసంగఁ = సరిపడునట్లు, తాల్చుగతిఁ = ధారణ మొనరించెనో
యన్నట్లు, నీలాభ్రములు = నల్లమబ్బులు, మింటఁ = ఆకాశమందు, పర్వఁ = వ్యాపించెను

తా ఆకాశమం దంతటవ్యాపించియున్న నల్లమబ్బులను జూడఁగా భూమి తన
జీవనంబులను సూర్యుండు పానముఁజేసి హరింపఁగా దాని మరల రప్పించుకొనవలయు నే
న్న యభిప్రాయముతో సూర్యునకు విరోధియైన రాహువుతోఁజెప్ప నతఁడు భూమికిమి
త్రుఁడౌటంచేసి యసూర్య కిరణములయందున్న యుదకములను గ్రహించి వర్షించుట కు
ద్యమించిన రాహుమండలమో యన్నట్లుండెనని భావము

తేగీ పుట్టవెడలిన శోభిల్లి ♦ బట్టుశక్ర, కార్త్యకపుఁబెద్ద పలువన్నె ♦ కట్టజెట్టి
దైననడచెడుకాశ్యగుంపనఁగాలి, గార్కొని దిగంతముల వాన ♦ కాళ్లునడచె.

టీ పుట్టవెడలి = వర్షకమునుండి బయలుదేరి, (శ్లో॥ వర్షకాగ్రాత్ప్రభవతిభనుః
ఖండమా ఖండలస్య యని కాళిదాసు ప్రయోగము.) సభోభిల్లిఁ = ఆకాశమనియెడు
గోడను, పట్టు = అనలంబించునట్టి, శక్రికార్త్యకపు = ఇంద్రధనుస్సునియెడు, పెద్ద = గొ
ప్పగైన. పలువన్నె = నానావర్ణములుగల, కట్టజెట్టిదైన = కట్టులలశతవిధ సంబంధియైన, న
డచెడు - చనుచున్నట్టి, కాశ్యగుంపనఁ = పాదములచాల్చునట్లు, గార్కొని = వాయువు
చేతను, గార్కొని = నల్లనివై, వానకాళ్లు = వర్షధారలు, దిగంతములఁ = దిక్కు
ములయందు, నడచెడఁ = ప్రవర్తించెను

తా వర్షకమునుండి వెడలి యాకాశమను గోడనాశ్రయించి నడచుచున్నయొం
ద్రధనుస్సునియెడు బహువిధముల వన్నెలుగల కట్టు లిలిగియున్న జెట్టికాశ్యోయనునట్లు
నలుగడలయందును వర్షధారలుగానఁబడె ననుట

ఒకచినుకు వ్వసస్య యగు ♦ మర్రికి డిగ్గగ నీవు మూఁగి చా
తకము లటంచు లోఁగనలి ♦ దట్టముగా నలమేఘుఁ డాడుచుం
డకచన నూఁదఁగూఁ దొరఁగు ♦ నాళిపుటుండలు వోలెరాలెఁద
క్కవడు వర్షధారల ము ♦ ఖిన్నములై కరకానికాయముల్.

టీ. ఒకచినుకు = ఒక్కచినుకువును, వ్వసస్యయగు = పయిరులుగల, ఉర్వికి = భూమికి, చాతకములు = స్త్రీకవక్షులు, మూఁగి = చుట్టుకొని, డిగ్గగనీవు = జారనీయ (తామేవర్ష బిందువులనన్నిటిని బాసము జేసి యుట) అటంచు = ఈలాగుచును, ల = ప్రసిద్ధుడైన, మేఘుఁడు = జలధరుఁడు, లోఁ = లోపలను, కనలి = కోపింపి, దట్టముగా = నిబిడముగాను, అడుచుండక = సంచరింపక, చన = పోవునట్లు, డిగ్గగ = వెళ్ళినూఁదఁగాను, తొరఁగు = వడుచున్న, నాళిపుటుండలువోలె = క్రోధి యందలియుండలవలెను. (లోకమునఁ బట్టలుపట్టువారు నోటిలోనుంటలువేసికొని గొట్ట ముతో వానిఁ బట్టలపైఁ బడు నట్లూడుట ప్రసిద్ధముగానఁ బ్రయోగించినాడు) కరకాని కాయముల్ = వడగండ్లరాసులును, తక్క = ఎడతెగక, పడు = పతనమగుచున్న, వర్షధారల = వానలకాళ్యయొక్క, ముఖస్థములై = ఆగ్రములయందున్నవై, రాలె = పడెను, శ్లో, సర్వంసహపతితమంబునచాతికానామనియున్న ప్రకారము భూసంస్పృష్ట జలముచాతకములకు రోగహేతువుగానంతరాళముననే గ్రహించుట ప్రసిద్ధము.

తా. చాతకవక్షు లొకచినుకువైనను భూమియందుఁ బడనీక పానముజేసి గుం
పై యాడుచుండఁజూచి మేఘుండాత్మలోఁ గోపించి యాచాతకవక్షులం గొట్టుటవై పి
ట్టలం బట్టువాఁడు నోటనించినయుండలను గొట్టముద్వారా వెళ్లగొట్టుచుండఁబున నెడ
తెగకుండ వర్షధారాముఖంబున వర్షింపగ వడగండ్లరాలెనని భావము.

సీ. ఎలగోలుజల్లు ము ♦ స్వేశశేనేటవా ల్పడిగాలి నట్టిండ్ల ♦ దడిపి చనఁగ
నటైతో వడగండ్ల ♦ కట్టావులు దుమార మావులు రేచి రెం ♦ డవదియుఁజన
మఱి మూడవది నిల్చి ♦ మెఱసి బిట్టుటిమి శీ కరవాసిస్పృష్టి ♦ జీకటిగ నలమ
నుయ్యెలచేరుల ♦ యోజుఁ బైపై వెండి జల్లుపై జల్లు పె ♦ ల్లొక్కొనఁగ
భూభివాపాదిదుర్భరాం ♦ భోభరంపు, వడిమరుజ్జుంఝుఁ దెరలక ♦ కడవ వంచి
నట్లుపెవారని ధారౌఘ ♦ మైక్య మొంది, విన్నుమన్నను నొకటిగా ♦ వృష్టిబలవె.సెం

టీ. ఎలగోలుజల్లు = మొదటవచ్చినవానజల్లు, ము = ప్రభుమందు, వెళివెళి = వెళివెళివనితో, పటవాల్పడి = వంపుగావాలి, గాలి = వాయువుచేతను, నట్టిండ్ల = గృహమధ్యభూములను, తడిపి = నాన్ని, చన = పోఁగా, అటై = ఆప్రకారమే, లో = వెంబడిగానే, వడగండ్ల = వర్షింపలములయొక్క, కట్టావులు = ఆవిరులు, దుమార

ము=పరాగమును. ఆవులు=ఉబ్బలును, రేచి=ఎగరజేసి, రెండవదియొక=రెండవదియై నట్లును, చనక=పోగా. మఱి=పిమ్మట, మూడవది=తృతీయమయినవానట్లు, నిల్చి= నిలవఁబడి, మెఱసి=మించులను వెలుగించి, చిట్టటిమి=మిగులగర్జించి, శీకర=తుంపరల తోఁగూడిన, వారక=ఉదకముచేత, సృష్టిక=ప్రపంచమును, చీకటిగనలమక= అంధకారమగునట్లు చుట్టుకొనఁగా, ఉయ్యలచేరులయొజ్జ=దోలయొక్కగొలుసు లవలెను, పైపైక=మీదమీదను, (వెంటవెంటననట) వెండి=మఱియును, జల్లు పైక=వర్షముమీదను. జల్లు=వర్షము, పెల్లు=అతిశయముగ, అల్లుకొనఁగా=చుట్టుకొనఁగా, భూభిదాపాది, భూ=భూమియొక్క, భిదా=భేదమును, ఆపాది=ప్రతి పాదించుచున్న, నిర్భర=భరింపశక్యముగాని, అంభోభరంపు=ఉదకాతిశయము యొక్క, వడిక=వేగముచేతను, మరురూంరూక=జంఝామారుతముచేతను, (రూంరూపాతస్సవృష్టికయని యమరము) తెరలక=తెమలక, కడవంచినట్లు=చా నమృద్ధునిచిన్నవైఖరిని, పెహారని=పెహారుమనుధ్వనితోఁగూడి, ఛారోఘము=ఛారా సమూహము. ఐక్యమొంది=ఏకీభవించి. విన్నమన్ననుకటిగా=ఆకాశభూములు రెండునొక్కటియగునట్లు, వృష్టి=వర్షము, బలసెక=వృద్ధిబొందెను.

తా, అవుడు భూమ్యంతరిక్షము లేక మగునట్లు పెహారుమను ధ్వనితో నెడతే గకవర్షముగురియుచుండెనట,

మ. ఆలపర్జన్యండు కేకిపాత్రములగుం ♦ పాదించునో మేఘమం,

డలపుకొమదైల గ్రుంగ లేవను మరు ♦ న్నాదంగికుం డ్ధై నె

త్త లలి స్తేజు వ్రాలుచు న్నైగయుచుం ♦ దారాడునత్తైజ,

ల్లులం కెంగుచ్చులు నయ్యె ఛారలును దల్లలోలేంద్రగోపంబులుక.

౯౨,

టీ. ఆలపర్జన్యండు = ఆయింద్రుండు, కేకి = మయూరమునయెడు, పాత్రము ల = నటులయొక్క, గుంపు = సమూహమును, ఆడించుచోక = నాట్యమాడించుత టీయందు, మేఘమండలపుకొమదైల = ముప్పులగుంపను మృదంగము, గ్రుంగక = వం గఁగా, మరున్నాదంగికుండు = వాయువసెడు మదైలకాండ, లలిక = విహసముగా. అర్థిక = ప్రియముతో, లేవను = ఉత్థితముకాఁగా, ఎత్తక = పైకెత్తఁగా, ఛార లును = ఉదకఛారలును, సేలయక = భూమికి, వ్రాలుచుక = వంగుచును, ఎగయు చుక = మీఁదికి నెగయుచును, తారాడు = జీరాడుచున్న, అత్తైజల్లులుక = అధవ శిమయిన జొలరులును, తల్లలోలేంద్రగోపంబులుక, తల = ఆ వర్ష ఛారలయందు, లో ల = చలించుచున్న, (వలల్లొలంచలాచలమనియమరము) ఇంద్రగోపంబులుక = ఆర్ద్రపు రుగులును, కెంగుచ్చులును = ఎఱ్ఱనిమ్మచులును, అయ్యెక = అయెను, రూపకాలంకారము.

తా. అట్లు మోఘముగ వర్షించు సమయంబున నా ప్రసిద్ధుండగు పర్వతస్వరూపుడు మయూరములను నటుల నాడించునవసరంబున మేఘములు వృద్ధంగములుగా, వాయువు మద్దెల వాయించువాడుగా, జలధారలు జాలరులుగా, వానియందు జలించుచున్న యార్ద్రపురుగులు గెంగుచ్చులునుగాఁ గన్పట్టెనని భావము.

ఉ. ఓహరిసాహరిం బ్రథమః * మొల్కెడు ధారల గాడ్పు లేటవా
ల్లాహతిసీడ్చి వీరగుప్రజ * లం గలవ న్నాగు లాందెనంబుభృ
ద్వాహచలద్రధత్వము మొ * దల్మెఱుగఁగఁ భృజ మెక్క నౌటగా
నాహదనం జెలంగుజన * మాంతము నూళ్ళుగి బోవ రామియుఁ. ౯౩.

టీ. ఓహరిసాహరిఁ = తండ్రి పతండ్లముగాను, ప్రథమము = ముందరను, ఒల్కెడు ధారలఁ = కురియుచున్న నీటిధారలను, గాడ్పులు = వాయువులు, హలిఁ = తమ యొక్క కొట్టుచేత, పటవాక్యా = చేటచేర్పుగా, ఈడ్చి = ఆకర్షించి, వీరగుప్రజలఁ = మఱుగులయందు దాఁగిన జనులను, కలవఁ = తడిపివ్యాకులపెట్టఁగా, మొగ్గులు = మేఘము, అంబుభృద్వాహ = దేవేంద్రునకు, (తురాహేష్టేఘవాహన యనీయమతము) చోలద్రధత్వము, చలత్ = కదలుచున్న, రథత్వము = స్వందనభావమును, ఒందెఁ = పొందెను, ఈజనమింతకుముందేల వెళ్లక నిల్చియుండెననుశంకను వారించుచున్నాడని, మొదల్ = తొలుత, మెఱుగఁగఁ భృజము = మించనియెడలెక్కిము, ఎక్కనౌటగాఁ = ఆరోహణము చేయఁగా, ఆహదఁగఁ = ఆధ్వజారోహణసమయమందు, చెలంగుజనము = ఉన్నప్రజలు, ఆంతము = కడవఱకును. (అజీషదర్థేభివ్యాప్తా సీమాధేధాతుయోగజేయ నియమరము) ఊళ్లకుఁ = గ్రామములకు, పోవరామియుఁ = వెళ్ళుటకు యుక్తముగానందున. (వానవెలియువఱకనుట) రథత్వము పొందెనని పూర్వముతో నన్వయము.

తా. ముందుగఁ దండ్రి పతండ్లంబులుగాఁ గురియుచున్న పర్వ ధారలను గాడ్పులు వీరగుచున్న వేగముచేతఁ జేటచెర్పుగాలాగి మఱుగునదాఁగినట్టి ప్రజలను క్లేశపెట్టఁగా మేఘము లింద్రునకుఁ జలద్రధమగుటను బొందెననియు - లోకము నంబుత్పవాదులలో భృజారోహణకాలమందున్న జనులు భృజావరోహణమువఱకు నచ్చటనే యుండుట ప్రసిద్ధముగాన మించనియెడల భృజమునెత్తగానే యచ్చటనున్నజనులు తుదకు నుండిరోయ న్నట్లు కదలుటకు యత్నములేక యాపర్వమునందుఁ దడిసిరినియును భావము, మేఘము లింద్రునికి రథముగాను, పర్వ ధారలు లేటుమోకులుగాను మఱుగునవంగిన ప్రజలు రథమిచ్చువారుగాను త్రేప్తిపొందెను.

తే. ౧. మిగుల నామని బచ్చచాంఠవేయకముల, నన్ను కడపళ్ళెం దము వైచి * నాడు మగుడ
నానపడువారి నవ్విన * ప్లల్ల విచ్చెడ, గలయ మూతులు కేతకీ * గననతతులు . ౯౪.

టీ. మిగులన్ = మిక్కిలియును. ఆ మనిన్ = వసంతఋతువునందు, వచ్చుచాంపేయకములన్, వచ్చు = వవపువన్నెగల, చాంపేయకములన్ = సంపగులను, (భండీరీప్యథాచాంపేయశ్చంపకౌతామ పుష్పకయని యమరము) నమ్మినిత్యమని విశ్వసించి, కడపల్లెన్ = కడపటను, (కంచెలోననుట) తమున్ = కేతకులను, నైచి = పడవయిచి, నాడు = వర్షర్తువునందు, మగుడన్ = విరిగియును, ఆసపడువారిన్ = ఆ శింశేడువారిని, నమ్మినట్లు = అవహించినట్లు, అల్లన్ = మెల్లగా, కేతకీగహనతతులు = మొగిలితోటవరుసులు, కలయ = అంతటను, మాతులు = ముఖములను, విచ్చెన్ = వికసించెను.

తా. ఆ వర్షర్తువందంతట వికసించియున్న మొగిలిపువ్వులనుజూడగా నసంతఋతువునందుఁ బ్రబలియున్న సంపంగిపువ్వులనునమ్మి తమ్ముఁగడపటవేసి యిపుతాసంపంగులు లేకపోవుటచేత మరల నవేక్షించుచున్న జనులనుజూచి నమ్మినట్లుండెననియు నాతస్తనమునందుఁ దోటలమట్టును మొగిలిపూలుండుట ప్రసిద్ధముగాఁగ గడపటవేసినట్లు వర్ణించెననియును భావము.

చ. ఆనయము నందనంబు దివిఁ బుండున యుండఁ బ్రసూనవాసన,

ల్లని వఱతెంచి పోవునలఁ కారుమెఱుంగులె పోవ రాక చి,

కెన్నో వనగంధలుబ్ధభుజగీపరివేష్టన నామొగిల్లపిరి,

దుంధుక జెలఁగెం బసిండితగఁబుం దెగడుంబువురేకు మొత్తముల్.

౯౫.

టీ. ఆనయము = ఎల్లప్పుడును, నందనంబు = ఇంద్రోద్భావనము, దివియంబున = ఆకాశమునందె, ఉండన్ = ఉండఁగా, ప్రసూనవాసనల్ = నందనోద్భావనకు సురూపాదములను, కని = పొంది, వఱతెంచిపోవు = వర్షించుటకు భూమికిదిగివచ్చిన కేసుములతోడనువచ్చి మరలిపోవుచున్నట్టి, అల = ప్రసిద్ధమైన, కారుమెఱుంగులె = తొలకరిమెరుపులె, నవ = క్రొత్తదైన, గంధ = పరిమళమునందు, (గంధేగంధకామోదేదేశే సంబంధగర్వయోయని విశ్వము) లుబ్ధ = లోభపడుచున్న, భుజగీ = అచుసాఁగుపాములయొక్క, పరివేష్టనన్ = చుట్టుకొనుటచేతను, పోవరాకచిక్కెనో = చనఁజాలకపట్టుపడెనో, నాన్ = అనునట్లు, మొగిల్లసిండునన్ = మొగిలినవనుందు, పసిండితగటున్ = బంగారువన్నెను, తెగడు = తిరస్కరించుచున్న. పువురేకుమొత్తముల్ = పువ్వులరేకులసమూహములు, జెలఁగెన్ = ప్రకాశించెను, హేతూత్ప్రేక్ష = వస్తూత్ప్రేక్ష.

తా. ఆ దేశమునందుఁ గంచెలవరుసలనుండెను మొగిల్పయందుఁ జూక్కపుబంగారువన్నెగల పువ్వులరేకులఁజూడగా గగనంబున నెయనవరతముండునందు నోద్భావన

సరిమఱంబుల గ్రహించి తమ కాధారంబులకు మొయిళ్ళ పెంట్లవన్నించుటకై భూమికి నరుగుదెంచి శురల పోవుచున్న మెలుపులా నవగంధము నందాసక్తములయిన శ్రీ సర్వములచేతఁ జూట్టబడి కదలుటకు శక్తిలేక నిలువఁబడియున్నచో యన్వట్లుండెనని భావము.

వ. బలు పెగ నించువిల్లుదుగుఁ ♦ బట్టినదే యిపు డాకుబాదిగెం,
పులఁద్రగుచిత్వ ముఁది మగు ♦ ముష్టి బిగిం దివిఁ గ్రాయుమాత్తికం,
బులజడి దీన నంది జరుఁ ♦ గో యిది యింద్రునిదేని పుట్ట రాఁ,
గెలనము నాఁగ గో ల్విలుజి ♦ గిం గిరకాశ్రుతి వాన్య మేఘముల్.

టీ. బలు పెగ = మిక్కిలముగ పెట్టచేతన, (గ్రీష్మకాలమందగుట) ఇంచువిల్లు = చెఱకువిల్లు, అనుగుఁబడినదే = భూమిని బడవేసినదే, (అనగా నెలవేసినచెఱకుయనుట) ఇపుడు = ఈ వర్షకాలమందు, అకుబాదిగుంపులక. ఆకు = వచ్చనియాకులచేత బసరువర్ణము, బాది = నడుమనుండు తెలుపు, కెంపుల్ = చెఱకుననుండెడి మెలుపున, వీనిచేరను = లిరుచిత్వము, హరితిశ్వేత రక్తములనియెడు త్రివిధకాంతులగల్గియుండుటను, ఊఁది = పొంది, మరుముష్టిబిగిం = మున్నగునిపిడికిలిబిగిచేతన, దివిఁ = అకసమునందు, మాత్తికంబులజడి = ముత్యపువర్షము, దీనక = ఈ ధనుస్సును, క్రాయుక = వెళ్లగ్రాయను, అందఱు = ఎల్లవారును, అగుఁబో = అగునుమీ, ఇది = ఈ ధనుస్సు, ఇంద్రునిదేని = ఇంద్రునిదైన పక్షమున, పుట్టరాఁగెలనము = పుట్టలానుండి యేలవచ్చెను, నాఁగె. అనునట్లుగ, పోలు = మాడఁదగిన, విలుజిగె = ఇంద్రధనుః కాంతిచేతను, కరకాశ్రుతిక = వడగండ్లవానచేతను, మేఘముల్ = మొయిళ్లు బప్పెక = చెన్నొందెను,

తా, గ్రీష్మకాలమందు వెట్లచేతని ధనుస్సు నేలబడియుండి యిప్పుడాకుబాదికేరపులనియెడు మూఁడువర్ణములుగలిగినదై మరునిముష్టిబిగిచే వెలపలికి మాత్తికముఖనర్చించుచున్నదినునూ, అట్లుగాక ఇంద్రుని దైననీధనుస్సు పుట్టనుండి రావలసినమిత్తమేమని తోఁపింపఁజేయుచున్న యింద్రధనుః కాంతితోఁగూడిన వడగండ్లచేత మేఘము లొప్పుమందెనని భావము, శుద్ధాపహ్నవాను ప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకారము.

వ. అలిజల మధ్విఁ గ్రోలె నిరం ♦ డంతయు రా నలివృష్టిబోష మా,
మిలి నిపు డబ్బరం బరిణ ♦ మించినలోయమె చాలుఁ బంట క,
న్మతి నలభాత గట్ట గగ ♦ నంబున వర్తులత న్నమంతతో,
మృగ మను సేతుమండలమ్మ ♦ శ్రీపరివేషము సుట్టె భానునిక.

౯౭,

టీ. ఇతఁడు = ఈ సూర్యుడు, అభిక్ = నముద్రమందు, అలిజలము = మిక్కిలినీటిని, క్రోలెక = పానముచేసెను, అంతయుక = పానముచేసిన యుదకమంతయు

అంపర - మొలకలయొక్క, ఖటా = సమాహముచేతను, (ఖలయనుపాదమునవ్యాజముచేతనని యుక్తము) ఊత = ఉద్గతమైన, పులకినియై = రొమాంచముగలనై (మేఘములుఱుమఱగా నై సూర్యంతురములు పుట్టుట ప్రసిద్ధము. “శ్లో విహారభూమిర్నవమే ఘోషాదుగ్ధాన్నయారత్నశలకయేవ” (అని కాళిదాసుమహాకవి ప్రయోగము) ప్రిగ్ముక్త - ఇబ్బందైనట్టియు, నిదురఁబోవు = నిద్రించుచున్న. హరిక = శ్రీకృష్ణస్వామిని, వడిక = వేగముచేతను, కౌఁగలింపఁగాక = ఆలింగనమునరించుటకొఱకు, తలరి = త్వరపడి, ధరిత్రి = భూమి, చాఁచు = ప్రసరింపఁజేసినట్టియు, గఱుఁదాల్చిన = పులకాంతురితమైనట్టి, కేలనక = హస్తమోయన్నట్లు, కంకణంపుమోతలక, కంకణంపు = కంకణపద్మలనియెడు వలయములయొక్క (జాత్యేకవచనము) మ్రోతలక = శబ్దములచేతను, పులు = పచ్చికనపు, తేలక = మునుంగకైనందునట్లు, వండు = బురద, పయి = మీఁదను, తాల్చి = ఖరియించి, నదల్ = పిళ్లు, వడిక = వేగముచేతను, వారికి = ముద్రమందు, బొచ్చెక = ప్రవేశించెను “ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.”

తా మేఘములు పెరిపెనిని యులుమఱగా భూదేవి భీతినొంది నిద్రపోవుతనపు యగు శ్రీమహావిష్ణువును గొఁగలిం దుటకొఱకుఁ బాఁచి నగఱుఁదాల్చినట్టి హస్తమోయన్నట్లు కంకణపద్మములు విస్తరిల్లఁగి వండునీళ్లలోఁ బచ్చికనపును బైనిఁదాల్చి ప్రవాహములు సముద్రమును బ్రవేశించెనని తాత్పర్యము.

తే, గీ కేకిపడ్డెంచె తక్కఁ గోకిలపుపంచ, మం బఱుటఁ దోయిపదరులు మదిపొనఁగఁగి సదియొఁ గ్రియఁ గూర్చ నదలవోనమృత మయ్యెఁ, బ్రోషితలచేరికకునంపు బోటివోలె.

టీ కేక = నెమలియొక్క, పడ్డెన్వరముదప్ప (ని. పడ్డెంమయ్యారొవదతిపికః కూజతిపందిమమని యువరము) కోకిలపు = కోకిలయొక్క, పంచమంబు = పంచమస్వరము, పొరుట = లేకపోవుటవల్ల, తోయి = మేఘములయొక్క, పదరులు = ధ్వనులు, (పొరుములవట్టు) మదిపొనఁగఁగి = మనంబునకుఁ దగినవై యుండుటవల్ల, అదియొక = ఆపడ్డెన్వరమును, ప్రియొక = వెల్లభండైన నముద్రని, మార్చక = మార్చుటకై. నదులవోక = సరియైనట్లును, ఆమృతమయ్యె = సుధారసమాయెను, (హతమాయెననియ్యము) ప్రోషితల = విరహిణులయిన స్త్రీలయొక్క చేరికకు = సాధుల పొందునను, ఆంపు = పంపునట్టి, బోటివోలె = మందియనవలె, హితమయ్యెనని క్రింది ననవయము “శ్లో. దేశాంతగతైకాంతే భిన్నాప్రోషితభర్తృకా యా వారిలక్షణము.

తా పంచమంబునందు నెమలియొక్క పడ్డెన్వరముదప్ప కొయిలయొక్క పంచమస్వరంబు లేమందేని మేఘములయొక్క గర్జనధ్వనులంబునకు నిద్రములుగాక యాపడిపగిమే విరహిణులయి నున్న పంచమంబునందు విషతమసాధులచేరికకుఁ జేర్చు

నట్టిబోధవలె నదులకు వానికిం బ్రయుండయిన సముద్రనిలగూర్చుట విషయమై యిష్ట
చూయెననట, ఇచ్చట మయూరమునకు నదీసముద్రములకు దౌత్యపర్వసము జేయుట
వల్ల భూతీసామ్యము చెప్పబడెను గనుక నుపమానంకారము.

తే, గీ తతతనువు రాహు సో మామృ ధ తంబు మ్రొంగె,

బ్రక్కి దునిమినమెడగంటి ధ చూయఁ బొలిచె,

నీతమేఘస్థమణిధను ధ వాసుదిర్య,

నంబనఁగ నింగిఁ బ్రతిసూర్య ధ బింబ మడిరె

౧౦౩,

టీ. అలిత = నల్ల నైన, మేఘస్థ = మేఘమందున్న వణిధనువు = బండ్రధను
స్థు, తత = విస్తారమయిన, తనువు = దేహముగల, రాహువు = నైమిశకేయండు,
సోమామృతంబు = చంద్రసూధను, మ్రొంగె = కబళింపఁగా, వక్రి = క్రిమివిష్టువు,
దునిమిన = ఖండించిన, మెడ = కంఠమందలి, గంటి = గాయమునుకల్గి, చూయె =
పోలిక చేసెను, పొలిచె = ఒప్పెను, వ్రలిసూర్యబింబము = వ్రలిఫలితసూర్యబింబ
ము, ఆ వసుదిర్యనంబనఁగె = తునిమియావంకనిలిచియున్న చక్రమాయస్త్వెల్ల, నిం
గి = ఆకాశమంద. అడరె = ప్రకాశించెను

తా మిలితేని శరీరముగల రాహువు చంద్రనియండున్న యమృతకళ గ్రసింప
రాఁగా శ్రీ మమహావిష్ణువుచేత ఖండింపఁబడిన కంఠమందలి గాయముమాఁగి మేఘను
ధృవండు నిండ్రధనుస్థున ఆరాహుకంఠమును ఛేదించవచ్చియున్న చక్రమువలెఁ బ్రతి
సూర్యవింబమును గానవచ్చుచుండెనని భావము

చ. స్వరుఖరతాబ్రహ్మహిరపు ధ జాలమదాచిరుక్కిభిప్రధా,

కరకటకాతివాస్సురికిఁ ధ గాలవణేక్షుసురాజ్యధిభృదా,

కరములు దుగ్ధశుద్ధజల ధ కంఠులు నాఁ గలయట్టిసప్తసా.

గరములు మేఘుల దానె నొకొ ధ కా యనఁగాఁ గనుపట్టె వీనిచేఁ

౧౦౪.

టీ వీనిచేఁ = స్వరుఖరతాదిగుణములు గలిగియుండుటచేత, స్వరు = పిడుగు
నకు, ఖరతా = తీక్షణతగలుగుటకొఱును, అప్రస, అప = ఉదకమునకు, రస = మా
ధుర్యముగల్గుటకొఱును, అహిరపుజాల = నెమళ్ళిగుంపులకు, మది = గర్వముగలుగు
టకొఱును, ఆచిరద = మెలుపులనియెడు, భి = అగ్నికి ప్రధా = దీప్తిగలుగు
టకొఱును, కర = పడగిండ్లకొఱును, బక = కొంగలకొఱును, అరివాస్సురికి
గా = సుఖోదకమును వర్షించుటకొఱును, (స. శతకోటిస్వర్వరుత్సంబోధంభోలిరశని
ర్వయోః । పీఠకంఠోఽనుజంగిభుక్ । వర్షోఽలకరకః । ఆపస్త్రేభూమ్ని వారాధారియస
యంతట సువరము) మేఘుండు = అభిము. అవణ = ఉష్ణయొక్కయు, ఇక్షు = చెఱ

కుపాలయొక్కయు, సూరా = కల్లుయొక్కయు, ఆజ్య = నేతియొక్కయు, దధి = పెరుగుయొక్కయు, ఉదాకిరములు = సముద్రములును, దుగ్ధ = పాలయొక్కయు, శుద్ధజల = మంచినీళ్లయొక్కయు, కింధులు = సముద్రములు, నాఁగలయట్టి = అనువేళ్ళతోనుండునట్టి, (లోనగునట్టియనుపాతము పాసఁగియుండమింజేసి దిద్దుపాటుచేయఁబడెను.) సప్తసాగరములకొ = సప్తసముద్రములను, ఆనెనొకొకా = పానముచేసెనాయేమి, ఆనఁగాకొ = అనుసట్లు, కినుపట్టెకొ = చూపట్టెను, హేతూత్పేక్షలంకారము.

తా. మేఘములయందు స్వరుఖరతాది గుణములు గనుపట్టుటంజేసి తత్తద్గుణహేతుభూతంబులయిన సప్తసముద్రములయందు నీ జలధరంబులు దహన మొనరించి వచ్చెనోయన్నట్లు గానంబడుచుండెననుట.

మ. తనిమం బచ్చమెలుంగుగోచియు మణి ♦ ధన్వోజ్జ్వలాషాఢముం,

గొని పుట్టగొడుగబ్బి నెన్నిపురియా ♦ రు ల్విప్పి శబ్దంబు మిం

చ సరస్వరరజోబలిత్వమున నుచ్చస్కాద్ధి మిం దిన్ని వే,

ఘనసీలంగుండు గాండె చాచసలిచా ♦ ఘంబుకొ మరుత్ప్రప్రముకొ. ౧౦౫.

టీ. తనిమకొ = సూర్యత్వముతోఁగూడిన, పచ్చ = పచ్చని, మెలుంగు = మెలుపనియెడు, గోచియుకొ = కొవ్వనమును, మణిధన్వ = ఇంద్రచాపమనియెడు, ఉజ్జ్వల = వెలుంగుచున్న ఆషాఢముకొ = దండమును (పాలాశోదండ ఆషాఢయనియమరము) కొని - వహించి, పుట్టంగొడుగబ్బకొ = పుట్టగొడుగులను గొడుగులుగలుగఁగా, నెన్నిపురి = నెనువీసింఁగమనియెడు, అకుల్విప్పి = పొత్తమందలియాకులువిచ్చి, శబ్దంబుమించకొ = ఉరుములనియెడు వేదవాక్యములు బయలుదేరఁగా (కేకాఢ్యులనియెడు వేదవాక్యములనియెడఁ జెప్పవచ్చును) నత = అడఁగిన, స్సార = ఆతిశయమైన, రజోబలిత్వమునకొ = పరాగము బలిచక్రవర్తిగలుగుటచేతను, ఉచ్చ = ఉన్నతమైన, స్కాద్ధికొ = పటిమచేరను, వే = శీఘ్రముగ, మిందన్ని = ఆకాశమందునిలిచి, ఘనసీలంగుండు, ఘన = మేఘమనెడు, సీలంగుండు = వామనుండు, మరుత్ = దేవతలచేతను వాయువుచేతను, సృష్టిముకొ = కల్పింపఁబడిన, పాదసలిచాఘంబుకొ = పాదోద్దేశకప్రవాహమును వానకాశ్యను, కాండెకొ = పొందెను; రూపకాలంకారము.

తా. మేఘుండు మెలుపుమొదలగు లక్షణములను వహించియుండఁగా బసపుగొని మొదలగు వానిని ధరించియున్న వామనస్వామిగా రూపింపఁబడెను.

క. ఘనశృంగై రతన ఘట లే, పున సలవల్కికరంగ్ర ♦ ములు మూయఁగ నె,

త్రినగొడుగు లనఁగ భత్రా, క్షిప్రాయం బవని నెల్ల ♦ కిడలం బొడమెకొ. ౧౦౬.

టీ. ఘనవృక్షకతనఁ = ఎక్కుడువానగ్న టచేతను, భణులు = సర్పములు, పి
పునఁ = ఓడుటుచేతను, అల = ప్రస్థములయిన, వృక్షిరంగ్రములు. వృక్ష = పుట్టల
యొక్క; రంగ్రములు = బిలములను, నూయఁగఁ = కప్పటకొరగి, ఎత్తిన = నైని
నిలిపిన, గొడుగులనఁగఁ = శత్రుములనునట్లు, శత్రుకనికాయంబు = పుట్టగొడుగుల
యొక్క సమాహము, అవనిఁ = పుడమియందు, ఎల్లకడలఁ = సకలదిక్కులయం
దు, పొడమెఁ = పుస్త్రేను.

తా. మిక్కుటంబగు వృక్షములు గురియుచుండఁగా సర్పములు దమ నివాసస్థా
నంబులయిన పుట్టల కలుండు మాయుటకై యెత్తిన శత్రుములతో యన్వేషింపఁబడినదియుం
దును బుట్టగొడుగులు గానవచ్చెనని ధావము ఉత్ప్రేక్షలంకారము

ఈ సారెయ మింట మేఘుడు నిజస్ఫురణం బఱచి గ్రూర పురోం,

గారకయోగ బూది రిరు ధిగ్గ న్నకుటుంబము దద్ద్రహంబు నెం,

తే రుష ద్రొబ్బ నంతలును ధిగ్గ న్నకుటుంబము దద్ద్రహంబు నెం,

గారశిశుప్రతానముల ధిగ్గ న్నకుటుంబము దద్ద్రహంబు నెం.

౧౦౭.

టీ. మేఘుడు = వలూహకుడు, మింటఁ = అంతరిక్షమందు, సారెకుఁ =
మాటిమాటికిని, నిజ = రనయొక్క, స్ఫురణంబు = స్ఫూర్తి, అఱచి = చెడునట్లు,
గ్రూరమా = కఠినమైనట్టి, పురోంగారకయోగబూది = పురోంగారకమును నవయోగము
వహించి, రిరుగఁ = అచ్చటనుండి మరలఁగా “ (క్రీ. పురోంగారత్వనావృష్టిః పుర
శ్చక్రైః ప్రవృత్తి అని జ్యోతిశ్శాస్త్రము నందున్నది) ” సకుటుంబముఁ = దారపుత్రా
దులతోనున్న, తద్ద్రహంబుఁ = ఆ యంగారక గ్రహమును, ఎంతేరుషఁ = అధికమైన
కోపముచేతను, ద్రొబ్బఁ = క్రిందికి బడఁద్రోవఁగా, ఆంతలు నింతలునై = ఇంతంతతు
నియతై. పదు = పదుచున్నట్లు, తన్నభః = ఆ యాకాశమువల్లను, చ్యుతః = జారిన,
అంగార = అంగారమనియొక్క, శిశుప్రతానములకై వడిఁ = పిల్లలగుంపులవలెనె,
(ని. అంగారాఘాసంతోల్ల కైయని రత్నమాల) సురేంద్రగోపముల్ = ఇంద్రగోపపురు
గులు, రాలెఁ = పడెను

తా. ఇంద్రగోపపురుగులు పుడమియందురాలఁగా మేఘుడు అంతరిక్షమునందుం
దనమహిమను సంగారకగ్రహము పురోంగారక యోగమునువహించి యడంచు చుండె
జూచి పిచ్చట నాయోగమును వదలివెళ్లుచున్న యా యంగారకగ్రహమును దారపుత్రా
దులతో సత్యంతోషముచేరే ధామిపయిం బడఁద్రొవఁగా దురుచురులై పదుచున్న
దానిపిల్లలతో మున్నెంద్రులని ధావము.

క. కాకోదిరాహితులవ, శ్రీకంబులఁ దూర్చె మెఱసి ♦ మేఘుం డని గుం,

పై కవ గూడి పొగడె నన, భేకధ్వను లెసఁగె వృత్త ♦ భేదానుకృతిక. ౧౦౮.

టీ. కాకోదిరాహితులఁ, కాకోదర = సర్వములనియెడు, అహితులఁ = శత్రువులను, మెఱసి = మెఱుపులమెఱయఁజేసి, మేఘుండు = ఘనుండు, వల్మీకంబులఁ = పుట్టలను, తూర్చెఁ = ప్రవేశింపఁజేసెను, అని = ఈలాగని, గుంపై = మొత్తములై, కవగూడి = జోడుజోడుగాఁ గూడినవై, పొగడెననఁ = స్తోత్రముచేసెనోయనునట్లు, వృత్తభేదానుకృతిక, వృత్తభేద = మందూకాది వృత్తభేదములయొక్క, అనుకృతిక = అనుకరణముచేతను, భేకధ్వనులు = కప్పకూతలు, ఎసఁగెఁ = అతిశయించెను.

తా. ఆపుడు మందూకాదివృత్తభేదముల ననుకరించు భేకధ్వనులు గలుగఁగా మేఘుండు దమకు శత్రువులైన సర్వములను మెఱుపుల మెఱయఁజేసి పుట్టలలోఁ బ్రవేశింపఁ జేసెనని తలంచుకొని సంతోషించి గుంపుగూడి యామేఘునును బొగడుచున్నవోయన్నట్లుండెననుట. క్రియానిమిత్తక్రియాస్వరూపాత్మేష్వ.

తే. గీ. మొగులు మై చీకటుల నెక్కు ♦ జిగిమెఱుంగుల, బగలు రాతిరి రాతిరి ♦ పగలు చేసె, సకలమును నిద్రఁ బుచ్చుకే ♦ శపునినిద్రఁ, బుచ్చు ఘనునకు నిట్టిద ♦ ద్భుతమె తలఁప.

టీ. మొగులు = మేఘుండు, మై చీకటులఁ, మై = శరీరముయొక్క, చీకటుల = అంధకారముచేతను, ఎక్కుజిగిమెఱుంగులఁ = అధికమైనకాంతిగలమెఱుపులచేతను, పగలు = దివమును, రాతిరి = రేయిగా, రాతిరి = నిశను, సగలు = దిష్టముగాను, చేసెఁ = కావించెను, సకలమును = నర్వప్రపంచమును, నిద్రఁబుచ్చు = ప్రళయకాలమందుఁ దనయురంబుననుచుకొని నిద్రింపఁజేయునట్టి, కేశపునిక = శ్రీమహావిష్ణువును, నిద్రఁబుచ్చు = సుప్తిఁబొందించుచున్న, ఘనునకుఁ = మేఘునకును, అధికునను. (భగవంతుండు వర్షకాలమందు యోగనిద్రాసర్పకడని ప్రసిద్ధముగాన నిద్రఁబుచ్చునని ప్రయోగించెను) ఇట్టిది = పగలు రాత్రి-రాత్రిపగలుగాఁజేయుట, తలఁపఁ = విచారింపఁగా, ఆర్భురమె = ఆశ్చర్యమా (కాదనుట) ఆర్ధావస్థలంకారము.

తా. వెనుచీకటిచేతను జొక్కుపుమెఱుపులచేతను మేఘుండురాత్రిచిబగుగలుగుబగటిని రేయిగనొనర్చినఁగా నంధకారము గ్రవ్వుకొనునట్లుగఁ జూట్టకొని వర్షించుచు మెఱుపులు మెఱయుచుండెనని భావము.

తే. గీ. ధూళి యడఁగిన మఱి మింటఁ ♦ దోఁచె శంప, జలగర్జఁద్రోటి మనుష ♦ జన్మక డెత్తి
ఖనదిఁ దప్పివిభూ పిచ్చఁ ♦ గడుగ మెఱయు, మృదుపహితవసురజా ♦ రేఖయనఁగే.

టీ. ధూళి = దుబ్బ, అడిగినఁ = అడఁగఁగా, మఱి = పిచ్చటను, మింటఁ = అంతరిక్షమందు, శంప = మెఱుపు, తోఁచెఁ = కనుపించెను, పర్జన్యండు = ఇంద్రుడు.

(కుండు, జలధర = మేఘమనెందు, బోజీత్ = బోసెయందు, (అనగా జలగడుగు వాడు మసికట్టుకట్టిగ ను పలకనుచుట) మన్నున్ = భూమియందలి సూరిరూపమైన మృత్తికను, ఎత్తి = ఉంచుకొని, ఖనటన్ = ఆకాశగంగయందు, తచ్చిరిభూషణున్, రచ్చిరి = అగ్రసలక్షి, కి, విభూషణున్ = భూషణముకొలుకై నున్నచేతను, కడుగన్ = త్రవ్వినమునగా, మిఱయు = బిల్లిరించుచున్న, మృదుచుగిత = మృదువైనభూమియందున్న, వసు = బంగారముగొక్క, రజు = రవిగొక్క, రేఖయనంగన్ = పాలనగా, తోచెనని క్రిందటికన్వయము

తా. వసుమతేత భూమియందలి ముడలనగల గంగను నవిద్యుత్తుల పర్వస్వండు మేఘమను బోసెయందు భూవరాగమునైన నున్న భూషణములు చేయవలయునన్నయిచ్చచేరి నాకాశ గంగయందు కడుగగా ప్రకాశించుచున్న మృదువైన నేలయందున్న బంగారపు రవిల చాలోయన్నట్లు గానవచ్చుచుండెననుట

తే, గీ. స్థూలపరిష్కాసన్ ♦ సంరాగ్రి, రంధ్రముల వాననీరుసూరిరంగ వెడలె.

మశికపద్మలు దావధూ ♦ మంము లడంగ, రచ్చ నేయంగ వెడలె వి ♦ శ్రాంతికనగ.

టీ. స్థూల = గొప్పలై, పరిష్కాస = పండిచున్న, వానన = అడవియందలి, ఉరుగుబర = మేడిపండ్లగొక్క, అగ్గ = తుదిలయందున్న, రంధ్రముల్ = చెజ్జముల యందు, వాననీరుసూరిరంగన్ = విర్బోధకమునవేళింపఁగా, మశికపద్మలు = బోమల చాళ్ళు, వెడలెన్ = బయలుదేరిన దావధూమంబులడంగన్ = కానినిచ్చులపొగల యంగగా, విశ్రాంతికన్ = శ్రమనుగోఁగొట్టికొనుటకొఁగకు, రచ్చనేయంగన్ = కొలుపు నేయుటకు, వెడలెననంగన్ = బయలుదేరినట్లు వెడలెనని వెనుకటికన్వయము.

తా. మెండువానలు గురుముటచేరి నడివియందలి పరిష్కాసములైన మేడిపండ్లనుండి బోమలగుగవులు వెడలఁగాఁ గానినిచ్చులు వర్షురుటంచేసి విశ్రాంతకొఁపఁగొఁగి పువెయ నాలోచించి బయలువెన్నెనో యన్వల్లుండెననుట

సగ్ధర గ్రావానిం గీతకీకో ♦ రకకుటజరసో ♦ రాజిరూర్ధ్వగురురగ్ధ్రీ,

తో విక్షింపె దినాన ♦ త్రాటి మఱుమడుగు ♦ సంచుచి గ్లోలిరోధా,

నావింభిమంబుల ♦ యిక పొరగునభి ♦ స్సప్రము ప్రియై నై సెగ,

తేలివై పంభిల్ బి ♦ యుటటుల ♦ గ్రహజాలంబు బూసెన్ ౧౧౨.

టీ. గ్రావానిన్, గ్రామ స్వరూపముగ, అగ్ధ = సమాహమందు, (ని. అగ్ధగోత్రగిగ్రామాల శైలిలోన్వయము యవరము) కేవలీరోధక = మొగిలిమొగ్గలయొక్కయు, పిటజ = కొండపల్లెమొగ్గలయొక్క, (ని. కలికాశోరకఃపుమానసయ్యు-కుటబోగిరిమల్లికాయనియు నమరము) రజోరాజి = పరాగపక్షి, దూర్ధ్వగురుగ్ధ్రీ

రికిమొలకలయొక్క, శ్రీతో = సుందతో, విక్షింఁక = చూడఁగా, దిన = పగటియొక్క, ఆనుశ్రుటికే = ప్రవిక్షణమందును (స్త్రీయొంమాత్రాశ్రుటికి పుంసయనియమరము) మలుపడుదుకే = కనుపడకయుండుచును, తోఁచుచుకే = కనుపడుచును, ఇట్టే = ఈప్రకారమయిన, తిరోభావావిర్భావంబుకే, తిరోభావ = కనుపడకయుండుటను, ఆవిర్భావంబుకే = కనుపడుటను, పాయక = ఎడదెగక, పారయకే = పొందఁగా, సభగ్గు = శ్రావణమాసము, అభ్రముల్ = మేఘములను, కప్పి = చఱపి, పైకే = మీఁద, బ్బాణులు = నెమళ్లు, పింధికల్ = పురుషులు, ఎంతేవిపై = మిక్కిలి వ్యాప్తములై, తిరుగకే = లడుచుండఁగా, పెల్లు = అధికంబైన, ఇంద్రజాలంబుకే = ఇంద్రజాలమనుశాబరవిద్యను, చూపెకే = కనుపఱచెను.

తా మహాకాలంబునఁ బుష్పించుచున్న కుటజకేతకాదుల పరాగములును గరికికాంతులును గొంతవడిఁ గన్నట్టియొక గొంతవడిఁ గన్నడకయు నిల్లు తిరోభావావిర్భావంబుల నెడలెక పొందఁగా శ్రావణమాసంబును నైంద్రజాలికుండు మేఘంబులను తెరపే నెమ్మొయొక్క వెడ్చులైన పింఠములు వ్యాపంపజేసి యలిశయంబైన యింద్రజాలవిద్యను గనుపఱచెనని తార్పర్యము. భస్మమును దూర్వయును నెమరిపంఠము నింద్రజాలసాధనములు తిరోభావావిర్భావము లింద్రజాలగుణములు. ఇవి యర్చియు నష్టదు కలిగియున్నవనుట

తే, శ్రీ గిరులతటజంబు తరువులఁ ♦ దొరుగుపండ్లఁ,

బుట్టె జంబూనదులు గాన ♦ పొదవు మొయిలు,

మేన నవి సోఁకునెడలు గా ♦ మితిఁ దటిచ్చ,

లంబునను శుద్ధజంబూన ♦ దంబు లయ్యె.

౧౧౩.

తే గిరుల = కొండలయొక్క, తట = చరులయందుఁబుట్టిన, జంబుతరువులకే = నేరేడుచెట్లనెల్లను, తొలుగు = రాలుచున్న, పండ్లకే = ఫలములవల్లను, జంబూనదులు = నేరేడుపండ్లరసపు తేళ్లు, పుట్టెకే = ఉదయించెను, కానకే = అడివియందు, పొదవు ఆలముకొన్న మొయిలు = మేఘముయొక్క, మేనకే = శరీరమందు, అవి = ఆ జంబూనదులు, సోఁకు = లాఁకునట్టి, ఎడలుగా = తావులేగదా, మితికే = మేరదిప్పక తటితో = మెలుపనెయెడు, ఫలంబునను = వ్యాజముచేరను, శుద్ధి = చొక్కములైన, జంబూనదంబులు = సువర్ణములు, అయ్యెకే = ఆయెను

తా. మేఘములయందుండు మొలుపునుజూడఁగాఁ గొండలయందలి చరులయందు జనించియున్న నేరేడుచెట్లనుండి రాలుచున్న పండ్లియందుఁ బుట్టిన జంబూనదులడవియందెట్లెదిశింపఁడఁగా నందొక్క మేఘములయొక్క దేహములందు నవి సోఁకినందున

జంబూనది ప్రవహించినచో స్వర్ణమగునట్టి మర్యాదదదప్యక తటిస్తలను వ్యాజమునుపొంది మొయిళ్ళు శుద్ధజాంబూనదంబులాయెననుట. ఆపహ్నవాలంకారము.

తే. గీ. సురభిబడి జన్మస్థలఁ ♦ శోకకమల, కువలయామ్రాళికిఁ గదంబ ♦ కుటజనీప,

కకుభయూధికలను సాయ ♦ కములు మరున, కేను గల్గి గేదంగిసురె ♦ యెక్కు డయ్యె.

టీ. సురభిబడి = ఎసంతునివెంబడిగా, చన్మ = పోయినటువంటి, (ని. సురభిస్తుగవిస్త్రీయాం । వసంతనైత్రయాః పుంస । త్రిమసౌమ్యగుగంధినోఽని తిర్మమాల) స్థల = విరజాజియొక్కయు (సప్తలావవమాలికాయని యమరము) అశోక = కంకేలీయొక్కయు, కమల = పద్మముయొక్కయు, కువలయ = కలువయొక్కయు, అమ్ర = మాతముయొక్కయు, ఆళికి = సమూహమునకు, కదంబ = కటిమిపుష్పమును, కుటజ = కొడిపెపుష్పమును, నీప = కడపపువ్వును (అమరము నగదంబనీపములు పర్యాయములుగాఁ జెప్పఁబడియున్నను శుకులు బిల్వవకుళామ్రకదంబనీపాః అని భిన్నజాతిగాఁ బ్రయోగించియున్నారు గనుక నీ గ్రంథకర్తయును రెంటినీ వేరుగాఁ జెప్పెనని యెఱుంగఁ దగును) కకుభ = మద్దిపువ్వును (ఇంద్రద్రుఃకకుభోర్జనయని యమరము) యూధికలు = ఆడవిమొల్లయును (గణికాయూధికాంబస్తాయని యమరము) ఆసు = అనునట్టి, సాయకములు = బాణములు, మరునకు = మన్మథునకు, ఏనుగల్గి = పంచదాణములకుఁ బ్రతినిధి పంజాబాబములుగల్గియు, గేదంగిసురె = మొగలితీతను సురియకత్తి. ఎక్కుడయ్యె = శ్రేష్ఠమాయెనని యర్థము. ఆ రవయాయుభూయెననిభావము.

తా. వసంతునితోడ నరిగిన స్థలశోకాది పంచబాణములకు బదులుగా నీవర్తనవండుగదంబకుటజాది పంచసాయకములుగల్గియు గేతకీసుమం బెక్కుడయ్యెననఁగా నీ ఋతువు వసంతర్తువుకంటె నతిశయముగ స్పృహగ్రీవకమామెననుట.

క. నటనఁరకేకిపాత్ర, స్ఫుటయవనిక లన మొగున్లు పొద ♦ వెళ భూభృ,

క్షటుల నవి యాకు దిను చిట, పొటరవము సెలంగెఁ దాళ ♦ ములచప్పుడునై. ౧౧౭.

టీ. నటన = నాట్యమునందు, యర = ఆసక్తములైన, కేకి = నెమళ్లనియెడు, పాత్ర = నాట్యస్త్రీలయొక్క, స్ఫుట = వ్యక్తమైన, యవనికలన = నీలితెరలోయనఁగా, (ప్రతిసీరాయవనికాస్యాత్తిరస్కరణీచసాయని యమరము) భూభృక్షటుల = కొండలయొక్క చరులయందు, పొదవెళ = వ్యాపించెను, ఆవి = ఆ మేఘములు, ఆకుదిన = పర్ణములను దినుచున్న, చిటపొటరవము = చిటపొటయనుభవని, తాళములచప్పుడునై = తాళధ్వనియై (నాట్యోపయోగితాళంబులనుట) చెలఁగెళ = బిప్పెను, రూపకానుసారణితమైన యుత్పేక్షలంకారము.

తా. అప్పుడు నెమళ్లనియెడు నాట్యస్త్రీలు సర్వసంబుసేయఁగా మబ్బలుకొండలలోని యాకులుమేయుచుండఁగల్గిన చిటపొటభవనము దాళంబులుగా నామేఘములు నీలపుతెరగుడ్డలుగా నెప్పుచుండెననుట.

చ నలభరి ముప్పలొక ముల సాశిసంగురసం బని యప్పయోధినిం,

పొందులగ గ్రోల నై దళవః యోధియుం గ్రోలగఁ బ్రాచి దొటం దె,

స్వలుసుల గొప్పగఁ గ్రాయ నవః పోవడగం ద్లిన రాల్చె గాని నాఁ,

దొల ఎదువానిం దిచ్చయపుడే చలె బంగ్ల వడంగ నేటికిఁ 201.

టీ. బలధరము = మేఘము, యోధి = లవణముతోఁగూడిన, పులుసు = ఆ
 ఘము, రసంబు = రుచిని, ఒసంగునన = ఇచ్చినని, ఆప్పయోధి = ఆ లవణసముద్ర
 మును, ఇంపాలయాగ = ప్రీతిగల్గునలుల, శ్రోలి = పానముజేసి, పై = ఆ పిష్టుటను,
 దొలయోధియు = పెరుగుముద్రమును, కోలగ = త్రావగా, ప్రాచిదొటం =
 అది ప్రాచీనమనదిగాన (పులినిపెరుగనుట) పెన్నును = మిగుల బుల్లనైన, కలు
 ల్ల = పెరుగుగడ్డలను, క్రాయ = వెళ్లగ్రక్కగా, అవః = అట్లువెళ్లగ్రక్క
 బడిన పెరుగుగడ్డలే, వడంగంధవ = కిరకలనట్లుగ, రాలె = పతనమునొందెను,
 కానినాడు - ఈ వడంగం దిక్షణములు రాక పోయెనేని, ఇల = భూమియందు, ప
 డాగ = ఎరవముగునున్న యావడగంద్రిను, లిన్నయపుడే = తినగానే, పండ్లు = దం
 తములు, చలెనంగనేటికి = జల్లుముని చలెవడవలసనిమి త్రమేమి?

తా. అపుడు రాలుచున్న వడగంద్రిను నోటలో వ్రేయఁగాఁ గండ్లు జీవ్వనితీపుగ
 లవై పులుసు పెరిగిన దంలములమాట్ల వ స్వంపరముల సమబుటకు శక్తిచాలవండు
 టంజేసి మేఘము పులుసుతో నుప్పగలిపినట్లయిన మిక్కిలి రుచిగానుండునని తలంచు
 ముందు లవణముద్రమున సీరుద్రావి యాపిష్టుట దధిసముద్రమును బానముచేయఁగానది
 ప్రాచిదొటవలన మిక్కిలి పులుసుగానుండెను గాన దాని వెళ్లగ్రక్కగానే యాగడ్డలే
 వడిండ్రిను వ్యాజమునరాలుచున్నవని యుత్పేక్షించినాడనుట.

తే. గీ. అపు డిస్సం దిగక మేఘా పొదపు, నచలములవై నె దొడ్డిక డట్టగుమ్మ గాలి,

మాడఁ బొసఁగై మిఁదిం డ్దన్యధనిన్, నృపున కగుతెరవేటయా డయితమనంగ ౧౧౨

టీ. అపుడు = ఆ సర్వరాలమునందు, అసల్ల కుడిగక = బురదలలోదిగక, మేఘా
 లి = మబ్బులవాళ్లు, పొదపు = చుట్టుకొన్న. అచలములవై నె = కొండలమీదనె, దొడ్డి
 కట్టగు = దొడ్డిలొక దోలబడినవానవలె నిలిచియున్న, మృగాలి = లేచులగుంపు (ఇదిక
 గ్గపదిము) మాడ = వీక్షించగా, మిఁది = పయినన్న, పర్జన్య = ఇంబ్రుండనియెడు,
 ధ్వం = ధనుర్ధరుడైన, నృపునకు = రాజునకు, ఆగు = అయిటునంటి, తెరవేట
 గూయితము = నిద్రియైన తెరవేట, ఆనంగ = అనునట్లు, మాపట్టె = కానవ
 చెప్పను (తెరవేటయనగా గొప్ప యాధికారులు వేటకు వెడలునవసరంబున సమగతులయి
 న నటకాంధిచేసి పుగియు లొక్కచోట గూడియుండునట్లుగఁ జూట్టును తెరవేసి స
 మకూర్చుడు)

తా. ఆ నానకాలమునందు జరిగిన బురదలను దీగక మబ్బులగుంపుచేత జాబ్బును వ్యాపింపఁబడియున్న కొండలపైని పొడిట్లుగా నిలిపివడియున్న వృగములను బూడగాఁ బర్వస్యగఁడను పిలుకాఁడగు బొడ్డుర జునకె సుదన పఁచిరిగె తెరవేటగా యన్న భ్రాందెననుట.

చ. తెడి తెల గిగ్గి ముగస జడ ♦ తం దువ తెప్పలఁ గన్ను విప్పి పు.

ల్పాదుచుచు నీరు ముంగరల ♦ పోలిక ముక్కులఁ గూడ నోరి గొం

లొడియచు గూటికల్ల సగ ♦ మొగుచు తెప్ప-విదిప్పు మున్నుగా,

వడఁకుటె కాక చేట్టడిగె ♦ వక్షము పెన్నులు మొన్ను - చోరక

టీ. తెడి == నీరు, తెలదిగ్గి = రక్షణిగానుగొనిగి, ముగసక = ముగచునగా, (అనగా ముగచునల బద్ధులగుంబులపై పిన్నుట వానితరంగాను) ఓదు పఁగాననుట) జడరక = బాడ్డముచేతను, రుచిఁజెప్పల = సగ్గిగములచేతను, ఓరువిప్పి = శేరములుదెంచి = పుల్కాదుచుచు = కన్నులుపులకరించుచును (అనగాఁ జేజవఁగూడని కన్నుల నలివ్రయత్నమునఁదెలిచి లోని నీళ్ళువెలువరించుట) నీరు = వర్షింపకము, ముంగరలపోలిక = ముక్కురలకైవడి, ముక్కులఁగూడ = నాసికలయందు వ్రేలగా, నోట = వదనముచేతను, మొంతడియచు = కొంత స్వీకరించుచును, గూటికల్ల = గూటిపుడకయందు, సగము = అగము, ఒత్తుచుక = తుడుచుచును, పక్షులు = పిట్టలు, బాసువుల = తమమోకాళ్ళు, వక్షము = ఎడ, చోరక = చొచ్చియుండగా, వడఁకుటెకాక = కంపముండుటయేకాక, తెక్కివిదిప్పుమున్నుగా = పక్షులదూనముమొదలయిన, చేష్ట = వ్యాపారము, ఊడిగె = మానెను.

తా. ఆనమయంబునఁ బిట్టలు గూండ్లయందమున్నుగాఁ దడుపంబడి చలికినడఁకుట దక్కనొందుచేష్టలుడిగియుండె ననుట.

క. చెందు నెఱుసంజ మంకుమ, క్రందునఁ గెంపెక్కుదివికిఁ ♦ గాశ్మీరత రా

నిందుశిలాత్వము రవి గని, యెం దోయముఁ గురియ నేల ♦ యిలు గాకున్నె.

టీ. చెందు = ప్రాప్తమైన, నెఱుసంజ = పూర్వసంధ్యా రాగవనియెడు, గుంకుమ = మంకుమపువ్వుయొక్క, క్రందునక = అతిశయముచేతను, కెంపెక్కు = ఎంపెక్కిన, వివికి = ఆకాశమునకు, కాశ్మీరత = కాశ్మీరదేశభాషము, రా = రాగా, రవి = సూర్యుడు, ఇందుశిలాత్వము = పండ్రకాంతమణియటను, కనియె = పొందెను, ఇటుగాకున్నె = మార్పుఁడుపంబ్రతిగాకుందెనేని, తోయము = జలమును, కురియవేల = వర్షంప నిమిత్తమే?

తా. సంధ్యాకాలమునందు స్నిగ్ధమిండగా నెఱుపుఁజేరిన సంధ్య యను మంకుమపువ్వుచేల నెఱుగైన యాకసంయనకు గాశ్మీరదేశభాషమురాగా మార్పుఁడు త

క్షోభవంబుని ప్రసిద్ధికెక్కిన యిందుగోత్రమును బొందెను. అటుగాకపోయెనేని యా సూర్యుడుపడింబుల వృంచుటకు హేతువేషుని ప్రజలు తిలంచునట్లుండెనని భావము.

ద. అలజలరాశి నీటం బగ ♦ అర్కకరావళి చూలు దాల్చుగా

నలమిన యాగ్న్యరాత్రి ధవ ♦ శాంశుకరావళి దాము దాల్చు ద

జ్జలముల నాన మూఁగికొను ♦ చాడ్చుననాడి వహించెఁ జూలు మ

బ్బునిలముంచనీల ఘన ♦ పుంజము వల్ల బలాకమాలికల్.

౧౨౦

టీ. అల=ప్రసిద్ధికైన, జలరాశి=సముద్రముయొక్క, నీటం=ఉదకముచే, పగలు=పవటియందు, అర్కకరావళి=సూర్యకిరణసముహము. (బలిహస్తాంశవశికరాయని యమరము) చూలుదాల్చుగా=గర్భముధరియింపఁటగా, అలమినయార్ద్య=జనించిన యసూయచేత, రాత్రి=రేయియందు, ధవశాంశుకరావళి=చంద్రకిరణసముహము, తామ=తామును, తాల్చు=గర్భములధరించుటకొఱకు, తజ్జలముల=ఆసముద్రోదకములను, అన=పానముచేయుటకై, మూగిసొచాడ్చున=చుట్టుకొనినట్లుంబలె, అడి=నంచరించి, బలాకమాలికల్=తెల్లకొంగలచాళ్ళు, (బలాకాభిసంకరికయని యమరము) పబ్బుల=చీకట్లచేతను, ఇల=భూమిని, ముంచు=కప్పుచున్న, నీలఘన=కాలమేఘముయొక్క, పుంజమువల్ల=సముహమువల్లను, చూలు=గర్భమును, వహించె=ధరియించెను.

తా. తెల్ల కొంగలు రాత్రులయందు సంధికారమగునట్లు భూమియందుఁ గప్పియున్న నల్ల పబ్బులను మాలికలుగాఁ జుట్టికొని యానీళ్ళుత్రాగి గర్భము ధరింపఁగా సూర్యకిరణములు పగటియందు సముద్రోదకముచేత గర్భముధరియింపఁజూచి యార్ద్యగల వియై చంద్రకిరణములు దామును గర్భముల ధరించుటకొఱకు నాసముద్రోదకములం బీల్చుటకై చిరుగుచున్నట్లుండె ననుట.

క. ఉరుము విని యలకకై దివి; వెఱుఁ బలుచుమరాళవటలి ♦ విడిచినఁ బడన,

క్రొఱచినబిసలవనిసరము, తెఱుగున వడగండ్లు ధవళ ♦ దీధితి రాలెన్.

౧౨౧.

టీ. ఉరుము=గర్జితమును, విని=ఆలకించి, అలకకై=అలకాపురమున కెదురై, దివి=అంతరిక్షమనందు వెఱు=భయముచేతను, పలుచు=పలువిడుచునట్టి. మరాళవటలి=అంచలగుంపు, విడిచిన=వదలఁగా, పడు=పతనమునొందుచున్నట్టి, ఆక్రొఱచిన=ఆయంచలుగొఱచిన. బిసలవనిసరము=తామరతూచుడుతునకలసముహముయొక్క, తెఱుగున=చందిమనను, వడగండ్లు=వర్షపలములు, ధవళదీగిరి=తెల్లనికాంతితోడను, రాలెన్=పడెను. తాత్పర్యము సుగమము.

క. తఱిదుత్సాహభృ, ర్పటలి నిరస్తంబు లయ్యున్ దక్కవుబహుల్,

నటన మతిహర్ష హేటూ, తక్కుటలాభం బిడునె మది యున్ దక్కన్ దీర్ఘబుట్టన్. ౧౨౨.

టీ. బహులు = నెమళ్లు, తటిత = మెలుపులు చేతను, ఉత్సాహ = హేదోలః
బర్హ, భణభృత్ = పాములయొక్క, పటలిక = సమాహముచేతును, నిరస్తంబుల
య్యున్ = నిరాహారములైనవృత్తికిని, నటనము = నాట్యమాడుటను, తక్కవు = మాన
వు = అతిహ్ను = అర్పంతసంతోషమునకు, హేటూ = కారణముయొక్క, ఉత్క
ట = ఆధికమైన, లాభంబు = ప్రాప్తి, మదిక = మనంబునందు, దృఢక = ఆకలిని,
దీర్ఘబుట్టన్ = దప్పిని, ఇడునె = కలుగజేయునా? (చేయదనుట).

తా. సంతోషము సగములావన్ననానుడి ప్రకారమనుట. అర్థాంతరస్యాసా
లంకారము.

సీ. రవిక జూచి మడుచువా దలకును గృతలాస | ములకును దృష్టి మిమ్ములనె నిలిచె
సంధ్యార్థదాయద్విజశ్రేణి కిలు సేరు | మొదవులకును భ్రాంతి మది జనించె,
హలజీవసందోహ ములకు బలాకికా | విసరంబులకు మంచి వెదలు దొరకె,
నెలమి బొల్పగుయూధి కలకు సంతలకూట | ములకును మఱి విచ్చ మొగ్గ లొదవె,
నతిధిసంఘంబునకు నీడనప్రియమప | కదుపులేగలగమికి వాంకట్లు లెసకె,
మంటిమిద్దెలవారికి మరుపనులకు | నెలతడ వానినవారికి నిదుర చెడియె. ౧౨౩.

టీ. రవిక = సూర్యుని, చూచి = వీక్షించి, కుడుచువారలకును = భోజనము సే
యవారికిని, కృతలాసములకును = తొండలకును, (సరటఃకృతలాసస్సౌత్తసియమరము)
దృష్టి = చూపు, మిమ్ములనే = అంతరిక్షమందె, నిలిచెన్ = ఉండెను. (ఆదిత్యునింజూడక
భుజింపమను నీమముగలవారలకు: దర్శనాపేక్ష చేతను, దొండలకు వాఁబొలను సందు
నసీరుచొచ్చినవాని దేహము బాతుచున్నవిగానఁ గొప్పలం దూర్ధవముగ నిలిచియుండుట
చేతను గనుచూపు అంతరిక్షమందె యుండుననుట) సంధ్యార్థదాయి, సంధ్యా = సా
యంకాలమునందు, అర్థదాయి = అర్థరాత్రము చేయునట్టి, ద్విజశ్రేణిక = పుడ
మివేల్పులసంఘమునకును, ఇలు సేరు మొదవులకు = ఇంద్రకువచ్చుచున్న కసుకును,
భ్రాంతి = సాయంకాలమునుభ్రమము. మదిక = బుద్ధియందు, జనించెన్ = పుట్టెను. హ
లజీవసందోహమునకు = వ్యవసాయముజేయు జనసమూహమునకును, బలాకికావిసరం
బులకు = తెల్లకొంగలగుంపులకును, మంచి = ఆనుకూలమైన, వెదలు = వల్లంబుద్ధుచేలు, చ
క్కగా మెలుచుటయు = గర్భభారణమును, దొరకెన్ = ప్రాప్తించెను, (శ్లో॥ గర్భం బ
లాకాదధతేబ్ధయోగాన్మాకేనిబద్ధావలయం సమంతా త్తనికర్షదయమందు బ్రయోగము)
ఎలమిన్ = ఉత్సాహముతో, పొల్పగు = బిప్పచిన్న, యూధికలకు = మెల్లల భేదముల

హియ, సుఖముగలములకును = సుఖములకుచ్చి హియన్నజనములకును, (సంత యునఁ
గా గ్రామాంతరములనుండి వస్తులు నానావిధములైన నరకులందెచ్చి బస్తిగా నుండు
గ్రామమునకుఁ జలవలననిది యావత్తుల విక్రయించెడు ఎజొ రందురు) మఱి = మిక్కి
ని యును, విచ్చు మొగ్గులు = పరువిదుంటయు = మొగ్గులువిచ్చుటయును, ఒడవె = కిల
గెను (అనఁగా ఏర్పాకాలమునందుండుప్పించునట్టియాధికలు వికసించిపనియు, వస్తు
రాఁగాసంతకుచ్చి సెదలూళ్ళగుచ్చిపోయిరసయుంథావము) అతిధిసంఘమునకు =
అధిసముహమునకును, ఈవిసట్టి = దూడవేసినట్టి, ఎనుప = గెదలయొక్క, కడుపు = సంఘ
ముయొక్క, లేఁగలగిమికి = దూడలనముహమునకును, వాకట్టులు = వాగ్బంధములు,
ఎఁగఁగె = అతిశయించెను (మేరదప్పినవర్షముగూరియుండుఁగా సంచరించుటకుపాయ
మొందని యతిధులకునన్నము లేనందునను-గేదెకడుపులలేఁగలకుంజలిచేతి దవడలుమూసికొ
ని పాలుగుడువఁగూడక నొంగునములాదవెనచట) మంటిమిద్దలవారికి = మంటితోమే
డలేర్పడుదున్నవారికి, మరుపనులకు = మన్మథవ్యాపారములకు, నెలఁతే = స్త్రీలను,
(బ్రదికాత్మేకిపదము) సానినవారికి = ఎడఁపానవారికిని, నిదురచెడియె = నిద్రలేక
పోయెను (అనఁగా మంటిమిద్దలగలవారికిఁజై మన్న మన్నువై ముఁతెఁగఁగని యింటిలో
నురియుటచేలను, మన్మథవ్యాపారములనుస్త్రీలు లేనివారి విరహవేదనగల్గుటచేతను నిదు
రలేకయుంట ప్రసద్ధము మునుపనులకు నెలఁతఁజూసినవారికి నుదాహరితర వ్యాపారము
స్త్రీలనెడఁజూసిన వారికినకొన్ని వ్యాఖ్యానములలోనున్నది మరుపనులకును నిద్రలేకపో
యెననియైనఁ జెప్పుచున్నట్లు ఆపక్షమున నవి యధికముగా జరగెననిభావము) “క్లో. వల్ల్యా
నానిరలేషాంహాః, స్త్రీసంతుల్యయోగిలాయ నుత్తణయచేత నొప్పియున్న తుల్యయోగి
తొలగకారము పెండిపగిలుని ప్రాంచిమదలంకారము॥

ఈ కావ్యమున నందినియి ధగంటలు దున్నక మంటి నా మహా,
కావ్యసంధి దున్నవయి ధగంటలు దున్నక లేక మంటి నా,
హరిదు పెన్నవయి దెని ధగంటలుదేలును దొడు ముఖ్యమం,
గా లిగినేరు సాగి రిల ధగంటలని గొని పేద మున్నుకె- ౧౨౪
టీ కావ్యని = యమునియొక్క, గున్న = హాహాసనైసమహిషము - (కాలో
దండిధిర్రాగ్నేదేవయనియవరము) సందినయి = పృథ్వీభవనె, గంటలు = ఆవురుదుబ్బ
లను, గున్న = కృషిచేయక, మంటినా = బ్రదికలననఁగా, మహా కావ్యసంధి = గు
గ్రనను వానానందైవప్రవృత్తము, (మహాకాలోమహానలయముమరము) దున్నవయి = గ.
న్నిసోకి, కర్మముగ్గురి - బురగుల మంగు గావ్యవిగదములలేక - (సంకోక్తిశాద
కర్మమాయని యమరము) మంటినా = బ్రదికింపనున్నుగ, హరితులు = కృషిమయి
ఎన్నమందెగని = ఏదనమందున్ను, పేరులచేలును గంటలగల చేలికలును, చొదలు

మత్తునుంగా = ఊహరములగు కేవలములుగా, లలిత్ = ఆ సక్తిచేతను, పేదమున్ను
గాత్ = దరిద్రుడగు మొదలుగా, ఇలగల్గు = భూమియందున్న పసింగొని = పశుమా
త్రముసంతయును గూర్చి, ఏరుసాగిరి = మడకకట్టిదన్నది.

తా. దున్నపోతులకు వెలిదుక్కి కప్పముగనుక యమునికి వాహనమగుటవల్ల దు
న్నక శుభించితివని యామహిషంబును, ఎద్దులకురొంపి దుక్కి కప్పముగనుక నీశ్వరున
కు వాహనంబైనందున దున్నవలసినదిలేదని యావృషభంబును నెంచునట్లుగఁ బుడమి
యం దెల్లెడలనుండు పశువులందెచ్చి బీదలుమొదలగు హలికులు బీటీచేలుచవటికయ్యలు
గూడదున్నరవట.

క. వరజాబడి రొంపి ద్రొక్కం, జరణంబుల బెనఁగి పసిఁడి ♦ చాయకడుపులం

బారి నీరుకట్టై లమరెను, బిరుదులు హలికులు దున్నకట్టిరి యనఁగన్. ౧౨౫.

టీ. వరజాబడి = గనిమవెంబడిని, రొంపిద్రొక్కన్ = మడిలోనీరువెళ్ళుటం
కునట్లు బురదనుద్రొక్కఁగా, చరణంబుల = పాదములను, పెనఁగి = చుట్టి, పసిడిచా
యకడుపుల = బంగారువన్నెగల యుదరములతోఁగూడిన, నీరుకట్టైలు = నీరుతోట్టు
పాములు, పారిన్ = దౌర్ధత్యముచేతను, హలికులు = కర్షకులు, దున్నకట్టై = దుక్కి
యందు, బిరుదులు = తమకు సరియెవ్వరును గారని గండపెండెరములు, పెట్టిరొయనఁ
గన్ = ధరియించిరో యన్నట్లు, అమరెన్ = బప్పెను.

తా. శుగమము.

క. నాని శిఖి వంటచెఱకుల, చే నఱ నవి వెండివంట ♦ చెఱకులె యగుటం

బోసంబు ప్రజకు జక్కుల, బోసంబులె యయ్యెఁ బ్రాయ్వి ♦ పొగయమి వృష్టిన్.

టీక. శిఖి = అగ్ని, వంటచెఱకులచేత్ = వంటకట్టియలచేతను, నాని = తడిసి,
అఱన్ = చల్లారఁగా, (ఎడలెగని వాసలచేతఁ దడసియున్నకట్టెలను నిష్పమీద వేయఁ
గానే యాయగ్ని చల్లారెనుట) అవి = ఆయింధనములు, వెండి = మఱియును (అనఁ
గా విచారింపఁగాననుట) వంటచెఱకులెయగుటన్ = వంటకుయోగ్యమయిన చెఱకుల
ని యన్వర్థము లగుటచేతను (అనఁగా బెల్లమువండుటకుఁ దగిన చెఱకులు రసఘనములై
యుండి గానిగయఁదంచి త్రిప్పఁగా నెల్ల రసమును వెల్లఁగఁకునో యాతీరుననే ప్రాయ్వి
లోనఁబెల్లఁగానే కట్టయలు నీరు వడియుటంజేసి వంటచెఱకు లన్నపేరు సాగకమామెన
నుట) బోసంబు = అన్నము, ప్రాకున్ = నీనమునకు, జక్కులబోసంబులెయ్యెన్ =
కామేశ్వరునిఁగొల్పు జక్కులవాండ్ర యన్నమామెను. అనఁగా శూద్రులయొక్క వెండి
తిమొదలగు నుత్సవములయందు జక్కులవాండ్రు, అరివేటిపెట్టిన శూన్యభాండములనుదల
మీదమోచికొని బోనాలుబోనాలునిపట్టుట ప్రసిద్ధముగానఁ దత్తెల్లంబాయెనని భావ

ము. ప్రాయ్య=అగ్రశ్రయణి, వృద్ధి=వర్ధముచేతను, పొగయమి=రాజకయందు
టచేతనని క్రిందిన్వయము

శీ. ద్విగ్లు దిరు నొ డ్గంలమ్మి కెఱయిచ్చె నె సంగటిక బూరి డ్గిడివిసరక
రాఁడు రాఁగిన ధివ ల్కొల్పవలె గాని క్క మ గూడు డ్గ దాన గలిగె
సెని కూ రగుట మం డైనద బెన్పొగ గుళు బు న్న సేహార దా డ్గ భుక్త కడిన
బ్రాగ్గోర్తె తెరు డ్గ బహుజనాన్మము దీర నాలుల కొదవు బు డ్గ నఁ ప్రయత్న
మాజ్యముఖ్యులయ మెన్న డ్గ రాఁదూంగ, దారులయమెన్న రంలిక డ్గ కారజనిక
పదనసాంధ్యోగాణి రామిం డ్గ డడకమరుదను, వెడివెడికెఱురన్వనొగిలిర డ్గ జడిసిగ్గపాలు.

టీ. ఇల్లి=ప్రతిగ్రహమునము, లిగు=వెళ్లగా, శిఖి=అగ్ని, ఒక్కిం
త=కొంచెము, అబ్బి=చొరకును, అబ్బెనేసె=అబ్బించాయెనా, ఇంటిలోఁబూరి=
ఇంటిపైన పడ ను, ఇళి=దానిపై నునిగి, ఎగరికి రాజును=వీజనము సేయకయంటికొనదు
రాఁగినక=అంగటికొనినను, రపుల హొచ్చల గాన=ప్రజ్వలింపజేయు నక్షయొకటి
ఒక్కి, దాన=అంగటవల్ల, కూడు=అన్నము, కల్లదు=చొరకదు (రపుల కోల్వా
సౌరగానయను హంసునందు గృహములొ సవాసములని విజీచి పెట్టకగాని కలుగదని
యము) కలిగెనేని=అన్న సై నప్పటికిని, కూరగుట=శాకముగుట, మందు=బొప్ప
ము (అనగా డ్గ భిక్షుగుట) వినిక=వెడివెడినన, వెన్పొగ=ప్రబలించెన ధూ
మముదేరను, శుభ్రభు=చేహారదు=శుభ్ర కరసై నభోజనముచొరకదు. ఆభుక్తికిడినక=
అభోజనమున సంగటిని, ఎఱుఱినాన్మము=ఎఱిలో నున్నవారలకై వండిన యన్న
ము, బ్రాగ్గోర్తె=రొలులచి భోజనము జేయువారలకే లీరు=సరిపోవును (ఆ
నామమునిపెచ్చిన యంభుల ఎఱుఱింప రామింజేసి వారలకిడుటచేత బక్వాన్మముసరి
పోవు ననుట) లిరి=సరిపోగా, నాగలను=ఒవిదలకు, పునఁప్రయత్నము=మరలవం
టయెఱుఱుట, ఒదిల=కలుగును, లంలికిం=ప్రాయ్వికి, అబ్బ=నేతిచేత ద
డుపలజిగి. పటముల్ప=కోకిలు లోనైన వానియొక్క, లయమెన్ను=నష్టమువిచారించ
రు, ఆలయ=ఇంటియొక్క, లంగదారు=నాసాలయొక్క, లయము=నాశమును, ఎ
న్నరు=పెక్కింపరు (ప్రాయ్విమందుటకై నేతిలో బట్టలుదడిపివైచియు వాసాలు పెరికి
వైచియును వానినగ్గమును పెక్కింపించును) ఆరజనిక=రాతిరివఱుకును, పవన=
వాతము సేయుటచేతను, నాఁగి=అన్నములేచియుండిన, గృహిణి=ఇల్లాలు. రామి=
రాతి పోవుటవల్ల, వడిక=శయ్యలందు మరుదను=వచ్చివొందు, వెడవెడి=పెళ్ళ
పెళ్ళమని, ఆర్వ=వేరించుకొని, అబ్బ=ఆముసారునందు, గృహము=గృహ
ములు, హాగిలిరి=క్రిందిరి (ఆనగం కొలువదీరగుట.)

తా. ఆసమయమునందు నెల్లదిక్కులనుండు సతీశులంద టాహారమజ్జన శయ నాదులయందు క్లేశము నొందు నట్లైడితేగక జడివాసలు గురియుచుండె ననుట.

చ. పిడుగుల కల్కిలాఁ బొలిచి ♦ భీరులు కంచముఁ జల్లుడిధిరు

ల్లడపల వెళ్ళిరాఁ బొగలఁ ♦ గాఁచియుండెడు పుష్పహంబు లే

ల్లడఁ గనుపట్టె నూళ్ళువల ♦ యెల్లనుముంచి రసాశలంగానై

విడియఁగ దండు దిగ్గిన స ♦ విద్యుదుగు నైనయత్తు లో యసక. ౧౨౮.

టీ. పిడుగులు = ఆశనిపాతములకు, ఆర్కి = వెలుచి, భీరులు = భయస్వ భావముగల స్త్రీలు (భీరుని బాధ రాంగనా యని నిఘంటువు) కంగము = భోజన పాత్ర మును, లోఁదొలిచి = కదపలగులోపలనేకిడిగి, చల్లు = ప్రవీనిరుపైటఁ జల్లుఁగాబుట్టిన, దీధితుల్ = కాంటులు, కడపలవెల్లిరాల్ = దేహులదాఁడిరాఁగా, పొగలల్ = భూ ముములచేతను, కాచియుండెడు = గూఢ్రమవర్ణము గప్పినట్టి (వద్దాతలమండఁ దడిసిన గృహములకుఁ బొగచుట్టకొనియుండుట ప్రసిద్ధము) పుష్పహంబులు = పూరి యింద్వు, ఎల్లడల్ = ఏదెసఁజూచినను, ఊళ్ళు = గ్రామములయందు, కనుపట్టె = చూప టైనను, ఇలయెల్లను = భూమియంతయును, ముంచి = వాననీళ్ళచేతనిందించజేసి, రసా శలంబువై = పాతాళముమీఁదను, విడియఁగల్ = ఆక్రమింపవలయునని, దండుదిగ్గి న = భూమియందు సేనాసమేతనైవిడిసిన, సవిద్యుల్ = మెఱుములతోఁగూడిన, ఉరు = గొప్పలయిన, నైనయత్తులోయనక = మేఘములోయనునట్లు, కనుపట్టెనని క్రిందికన్వ యము. ఉత్పేద్ర.

చ. గొడుగుల గాలిఁ గూల్చి మఱి ♦ కోలలతోడన పాల నానైఁ జే

ద్వడ జడి మేఘుఁ డట్లకట ♦ పాంథులవైఁ దన కెంతవై రమో

తడిసిన మేననింకి యది ♦ దారవియోగజ వహ్నిగొంత కొం

తుడిపె విధాతరక్ష విష ♦ మొక్కొకమా టవృతంబు సేయఁగల్. ౧౨౯.

టీ. మేఘుఁడు = జలధరుఁడు, గొడుగులల్ = శత్రువులను, గాలిల్ = వాయువుచేతను, గూల్చి = ఎగరఁగొట్టి, మఱి = పిచ్చుటను, కోల లతోడన = గొడుగుకల్లులమాత్రముచేతఁబట్టి, పాఱల్ = పలువిరుచుండఁగా, జడిల్ = వర్ష ముచేతను, చేద్వడల్ = బాధపడునట్లుగ, నానై = తడిపెను, అట్లు = ఆలాగుత డువునట్లు, అకట = ఆయ్యా, తనకు = మేఘునికి, పాంథులవై = పధికులమీఁ దను, ఎంతవైరమో = ఏపాటివిరోధమో (నానైనని క్రిందికన్వయము) విధాతరక్ష = విరించియొక్క రక్షణము, విషము = గరగమును, ఒక్కొకమాటు = ఒక్కొకప రాయము, అవృతంబుసేయఁగల్ = సుసగఁజేయుటవల్లను, అది = ఆ వర్షము, త డిసిన = నానన, సేనల్ = శిరీరమందు, ఇంకి = ఇగిరి, దారవియోగజవహ్ని =

భార్యలవీరహమువల్లఁబుట్టినయన్నిని, కొంతకొంతుడిపేజ్ = కొంతవడిఁబోఁగొట్టెను, ఈపద్యమునందుఁ బూర్వార్థంబున వ్యాసూతాలంకారంబు నుత్తరార్థంబున విచిత్రాలంకారము. స్తో, స్యాద్వ్యాసూతోతథాకారి తథాకారిత్రిడ్యేతచేత్ | విచిత్రయత్ప్రయత్నశ్చే ద్విపరీతఫలేఽస్పయోః అని వానికెల్లఁగము.

తా. సుగమము.

తే. గీ. దపులుజల్లని దూఱనం ♦ తక మునుపటి, జల్లునీరానివచ్చునా ♦ జల్లు మొదలి గాలి యెలగోలుచేఁగొవ్వు ♦ గదలి జల్లు, దలపడకమున్ను వంగుల్లఁగదడిపెందరులు.

టీ. తరులు = వృక్షములు, దపులక్ = దూరమునందు, జల్లుని = వానయనుకొని, దూరక్ = వానికిందికిఁబోఁగా, అంతకమును పటిజల్లు = దూరముననుండి వచ్చువానకంఠే మున్నగురినీయన్నవానయొక్క, నీరాని = ఉదకముగలవై, వచ్చునాజల్లు = దూరమున వచ్చుచున్నయావానయొక్క, మొదలి = ముందుగవచ్చిన, గాలియెలగోలుచేత్ = ఎలగోలుగాలిచేతను, (చందునను ముందుగాఁబోయి హెచ్చరించేయుటకు నెలగోలని చెప్పట ప్రసిద్ధము) కొవ్వుగదలి = శాఖదలనమునోంది, జల్లుదలపడకమున్ను = వచ్చుచున్నవర్షము రాకమునుపే, వంగుల్లక్ = వ్రమములైయున్నకొమ్మలు మొదలగువానిచేతను, తడిపేజ్ = నాస్పెను, పధికులని పూర్వపద్యముననుండు కర్మ నభ్యాహరింపవలయును.

తా. సుగమము.

చ. రయమున వృష్టికై యొదిగి రచ్చలపై విధియింతు రుగ్రతక్,

హయపతిమీద దంతిపతి ♦ నాతనిపై నృపతిం గజాదిని,

ర్ణయముల మొత్తు లాడుదురు ♦ మబ్బొక యింఁచుక విష్ణు వీచ్చు మొ,

గ్గయి మఱి పాటి పోదురు నఁమ న్నదిశాకు లైనయధ్వగుల్.

౧౩౧

టీ. సమ న్నదిశ = సకలదిశలనుండి, ఆ గతులైన = వచ్చినట్టి, అధ్వగుల్ = తెరువరులు, రయమునక్ = వేగముచేతను, వృష్టికై = వానకై, ఒదిగి = చోటుచాలక యడంగికొని, రచ్చలపైక్ = ధర్మ పుచావీశ్వ యణుఁగులమీదను, హయపతిమీదక్ = ఆశ్వపతిపైని, దంతిపతిక్ = గజపతిని, అతనిపైక్ = ఆగజపతిమీదను, నృపతిక్ = నరపతిని (ఆశ్వపతిప్రబలుఁడు - వానికంటె గజపతి ప్రబలుడు గజపతికంటె నరపతిప్రబలుడనియనుట) ఉగ్రతక్ = కోపముతోడను, విధియింతురు = నిర్ణయింతురు, గజాదినిర్ణయములక్, గజ = యేనుఁగులు, ఆది = మొదలగువానియొక్క, నిర్ణయములక్ = నిశ్చయించుటలయందు మొత్తులాడుదురు - కలహపడుదురు (అనగా నశ్వపతీయొక్కఁడనియొక్కందును గజపతీ ప్రబలులడని మఱియొక్కందును నందఱుకంటె నరపతియధికుఁడనియన్యుండును - వానికంటె వీనికి నశ్వములెక్కువనియు - వీనికింటె వానికి గజంబులుతక్కువనియు నీ మొదలగు గజాదిసంఖ్యానిగ యావనివేశములచేతఁ గలహించుచుండురనుట)

మబ్బు = మేఘము, ఒకయించుకవిప్పె = కొంచము విడువఁగాను, మఱి = పిమ్మటను,
విచ్చుమొగ్గయి = ప్రోగువీడినవారలై, పాటిపోదురు = ఎవ్వరిదారినివారు వెళ్ళుదురు.

తా చాటసారులకుఁ ద్రోవ ఒరగకుండునట్లు జడివానలు గురియుచుండునని
బావము.

క తనరె బలితు క్తతులు నిం, డినగ్రామశ్రీల కఱిం ♦ నీలము లగుటం,

గనియె దృణగ్రాహిత ననఁ, గొను కసపులఁ జైత్యతరల ♦ గూం డ్లిదుభ్రవలఁ.

టీ బలిభు క్తతులు = కాకులగుంపులు, (ధాన్యక్షాత్త ఘోషవరభృద్బలిభుగ్నా
యసాఅపియని యమరము) నిండిన గ్రామశ్రీలకుఁ = సంపూర్ణగ్రామలక్ష్యులకు, ఆఱిఁ =
కంఠమునందున్న, నీలములగుటఁ = ఇంద్రనీలమణులొంటచేరిను, తనరెఁ = ఒప్పెను,
చైత్యతరలఁ = ఉద్యానపాదములందు (చైత్యమాయతేబుద్ధాబింబేవోద్యానపాదపె
యని విశ్వము) గూండ్లిదుభ్రవలఁ, గూండ్లదు = గూండ్లు పెట్టుటకొఱకు, భ్రమలఁ =
తిరుగుటలచేతను, కొనుకకసపులఁ = వట్టికొనపోవుతృణములచేతను, తృణగ్రాహితఁ =
తృణగ్రాహిత్వమును, కసయెఁ = పొందెను, అనఁ = అనునట్లు, తనరెననిక్రిందికన్యాయము.

తా నీలములు తృణగ్రాహులుగాన నా విధంబుగఁ గాకులగుంపులు గ్రామస
మీపమునందు నుద్యానమందలి చెట్లయందు గూండ్లు గట్టికొనవలయునన్న యచ్చచే
తఁగఱచికొనిపోవుచున్న కసపులంబూడఁగా దండియైనగ్రామలక్ష్యులు కంఠమునందు
ధరియించిన హారమందలి నీలమణులు తృణంబులను గ్రహించుచున్నవో యన్నట్లుగ నొ
ప్పెననుట

మ వసతు ల్వెల్వడి వానకై గుడిసె మోవఁ రాక తా నానియే,

పసగా నిల్చినజమ్ము గూడఁ బాల మంబుబళ్ళోయుచుం బట్టి పె,

న్దుసురం దీగెడుకాఁపుగుబ్బెతలపె ♦ స్తబ్ధి ల్పునాన ల్వెర్లిం,

బిసికిళ్లుం బిసికిళ్లు హరికుల కిద్పించె న్నభస్యంబునఁ.

౧౩౩.

టీ. వసతుల్వెల్వడి = గృహములు బయలువెల్లి, వానకై = వగ్నపాథానివక్తి
లకు, గుడిసెమోవఁ = పాలములలోఁ గాపునమిత్తమై వేయఁబడ్డకుటీరముదగిలికొనఁగా
లోపలికిరాక, తాఁ = తాను, అనియే = తగిలించియే, పసగా = ఒప్పిదముగా,
నిల్చిన = నిలువఁబడియున్న, జమ్ముగూడఁ = జమ్ముచేగట్టఁబడ్డగూడను (జమ్ముగూడ
కావలిగుడిసెలోకిరాక గుడిసెదగిలినిలిచియుండఁగాననుట) పాలమంబుబళ్ళోయుచుఁ =
కృషిసేయుభూమికి నంబలిష్ఠాచిగొనుచును, పట్టి = భరించి, పెన్దుసురండు = జడి
వానయందు, ఈగెడు = గుడిసెలోపలం దూరునట్టి, కాఁపుగుబ్బెతల = కాఁపువాండ్ర
వని తలయొక్క, పెన్దుబ్బల్ = గొప్పనైనకుచములును, పునాసల్ = పూర్వనస్యంబు

తైన సజ్జలునుదలయినవియును (పువర్వహ కాంతయందు జల్లంబుద్ధధాన్యములు గనుక కంబునాసలని వ్యవహారము) వెలిక్ = వెలువలను, హలికులకుక్ = కృషిజేయు హుగ్రులను, పిసికిళ్లుక్ = కుచగ్రహణంబులును, పిసికిళ్లు = కంకులు నల్పుటలును, నభస్యంబునక్ = బాద్రుదమాసమునందు, అర్పించెక్ = ఒసంగెను.

తా. సుగమము.

మ. గురుగుం జెంచలి దువ్వి లేచగిరిసా ♦ కుం దింద్రజీప్లువో,
త్కరముం గూడఁ బొరంటినానియలతోఁ గట్టావికుట్టారికో,
గిరము త్రేసి తమిం గొమ ల్వాలము వో ♦ గ్రేఁపు త్రైయు ల్నకమేఁ,
కెరవుంగుంపటిమంచ మెక్కిరి ప్రభు ♦ త్రైవకాపిరె డ్దజ్జడిక్. ౧౩౪.

టీ. గురుగుక్ = కురకటాశాకమును, చెంచలి = తుచిన్వకశాకము, తుచ్చి = ద్రోణశాకము, లేచగిరిసాకుక్ = కోమలమైనతంబెపుహారయును, తింద్రజీప్లువోత్కరముక్ = చింతచిగురు, గూడక్ = వానితోఁగలపి, నూనియలతోక్ = తైలములలోను, పొరంటి = పొరఁటి, కట్టావి = మిగుల వేడియైన, కుట్టారికోగిరముల్ = కుటుచయారికకూళ్లు (మూడు నెలలకుఁ బండునవికుటుచయారికలనియు నయిదు నెలలకుఁ బండునవి పెద్దారికలనియుం జెప్పదురు) మేసి = మెక్కి, (వశుప్రాయలగుటంజేసి మేసియని ప్రయోగించుట యుచితము) తమిక్ = రాత్రియందు, కొమల్ = కొడుకులు (చెట్లకు శాఖలవంటివారు గనుక నిట్లు చెప్పవచ్చును) పాలముపోక్ = చేలుగా యఁబోగా, రెడ్లు = పెత్తనముచేయుకాపులు, ప్రభుత్రైవకాపిక్ = అధికారముక టియబ్బటచేతను, అజ్జడిక్ = ఆ ముసురునందు, క్రేపుల్ = దూడలు, మెయుల్ = దేహములను, నాకక్ = లేహనమునరింపఁగా, మేకెరవుంగుంపటి = మేకలయెరవున నెత్తియుంచిన కుంపట్లుగల, మంచమెక్కిరి = ఖట్వారోహణము సేసిరి, (వానకుండడి యునని దూడలను మంచపుఁగోళ్లు కుంగట్ట నవి దేహములను నాకుచుండఁగా శయనించి రనట).

తా. సుగమము.

శీ. మణియప్పిం గేలిబ ర్హిణపక్షిగుధ వీను | లోలాడఁ బ్రొద్దెక్కి ♦ మేలుకాంచి,
ఘమఘమవత్సమ ♦ గంధరాజాంగమ | ర్దనమై జిరోష్ణమ ♦ జ్జనము లాడి,
మిసిమిజువ్వలువ బ ♦ న్ననరంబు మొగలితే | కులఁ దాల్చి జామెక్కి ♦ కొలువానంగి,
జాంగూమిషముతో ♦ శాల్కన్త మధికహ | య్యంగవీనధునిగా ♦ నారగించి,
మృగమదము మిం దుతమలంపు ♦ టిఱుల మోవిదలముగా సాగరుహసంత ♦ వెలుఁగ సాధ
భిరసాతాయనాగతా ♦ నిరరుగంతు | నతద్యుగవగోధములతోడ ♦ నగిరి నపులు.

టీ మణియట్టికొ = మణిమయమైనదండమునందున్న, కేళిబహిణి = పెంపుడు నెమళ్ళయొక్క, షష్ట = షష్టస్వరమనియెడు = సుధ-ఆమృతము, వీణలలోలాదొక = చెపులునిండగా, ప్రాద్దెక్కి = సూర్యోదయమైన మఱి కొంతనేపటికి, మెలుకొంచి = నిద్రలేచి, ఘమఘమవత్ = ఘమనివానించుచున్న, సుమగంధరాజు = ఈ పేరిటి ద్రవ్యముయొక్క, అంగమద్దనపైకొ = నలుగురబెట్టినమీదట, చిరోష్ట = మిక్కిలివేడిమిగలయుదకములచేత, మజ్జనములు = జలకములు, ఆది = సలిపి, (చిరోష్టమజ్జనములాడియని యున్నందున నుష్కశబ్దమునకు నుష్కదకమనియర్థముం జెప్పవలయును) మిసిమిదువ్వలువకొ = సరిగ తిశతళలాడుదుప్పటిని, బన్నసరంబుకొ = బన్న సరములను హరిములను, మొగలికేసులకొ = మొగిలిపువ్వులను, తొప్పి = ధరియించి, జొమెక్కి = జొముప్రాద్దెక్కినవెతుక, కొలువొసంగి = సభజేసి, జొంగల = మరు భూమియందలి, ఆ మిషముతోకొ = మాంసముతోడను (అనగా మరుభూమియందు సంచరించెడు కొంజు - పూరేడు - ఉడుము - ఏడుగుబంది మొదలగువాని మాంసము నుట) (పాలంకవృక్షముమిషమని యమరము) శౌల్యము = రాజనపుసాదమును, అధికహయ్యంగవిసంబుగాకొ = వెన్నగాచిననెయ్యి యెక్కుడుగాకగుగుసలు (తక్కుహయ్యంగవిసంబు యద్ధోగోదోహౌద్ధవంఘృతమని యమరము) ఆరిగించి = భోజనముం జేసి, మృగమదముమించు = కస్తూరియెక్కువగాకగల తమలంపుజీరులు = విడెముకొంతులు, (కస్తూరి యధికమగుటవల్ల నల్ల గానుండుట చేత నిరులనుట) మౌవిదళముగా = ప్రదవిదట్టముకాకగా, సాగరుహసంతివెలుకొకొ = అగరుచెక్కతో నించినకుంపట్లు ప్రజ్వలించుచుండగా, సౌధ = ఉప్పరిగెలయొక్క, శిఖర = పైయంతస్తులయందున్న, వాతాయన = గవాక్షములవల్ల, ఆగత = వచ్చినట్టి, అచిరరుకొ = మెలుపులయొక్క, అంకు = కాంతులచేతను, నత = వంపబడిన, ద్వికొ = చూపుగుల, అవరోధములతోడకొ = అంతఃపురస్త్రీలతోడను, (శుద్ధాంతశ్చావరోధశ్చయని యమరము) నృపులు = రాజులు, సగరి = ఆనందించి.

తా. సుగమము.

వ ఇట్లు సాంద్రసలిఖఢారాసారమాసరంబులగు వాక్యకవాసరంబులు ప్రశాంతం బగుట యుం దదనంతరంబి.

౧౩౬

టీ. ఇట్లు = ఇద్విఫంబుగ, సాంద్ర = ఘనమైన. సలిఖ = ఉడకములయొక్క, ధార = దారలయొక్క, ఆసార = సమ్యక్ప్రవర్తిణములచేతను, మా సరంబులగు = వ్యాప్తములైన, వార్షిక వాసరంబులు = వానకాలపుదినములు, ప్రశాంతంబగుటయుకొ = శాంతింపగా, తదనంతరంబు = అటుపిమ్మటను ఇని పుస్తకవర్ణనంబు సమాపించును.

శ ర దృ తు వ ర్ణ న ము.

ఉ రాజమరాశిల్ల గిరి ♦ రంధ్రము శాశివనీశరావలీ,
 నైజనంబు యజ్ఞహుత ♦ వాజముతాశిము భాస్వదిందిరాం,
 భోజసమాగమం బుదిత ♦ బోధభుజంగశయోపచారసీ,
 రాజనపుల్లకన ♦ రం బుదయించె శరద్దినం బిలక.

౧౩౭.

టీ. రాజమరాశి = రాజవాంఛల చేతను, లబ్ధి = పొందఁబడిన, గిరిరంధ్రము = శ్రౌంచవర్ణతముయొక్క బలముగల్గినట్టియు (అంచలు మానససరోవరంబునవహ్నాకాలము వెల్లఁబుచ్చి శరదృతుపురాఁగాఁ గ్రౌంచవర్ణతపుబలములోఁజూచ్చి దశాల్పాదిదేశంబుల కువచ్చుట ప్రసిద్ధము) శాలినీ = రాజనపుంజేలకు, శరావలీ = రెల్లుగంటలసమూహమునకును, నైజనంబు = ఈసు సెలయైనదియును, (సూతిమాసోనైజనసయని యమరము) యజ్ఞ = పుష్కల్య క్తప్రకారము జప్నముఁజేసినవారిచేతి, హుత = హేమామముచేయఁబడ్డ, వాజి = హవిస్సుగల, హుతాశనము = శ్రౌతాగ్నిగలదియును (అపుడు సోమయాజులు నూతనాన్నభోజనముకొలుకు నాగ్రయజ్ఞేష్ట్యాదికి ముఁదజేసిననుట-లేక వాజి-వాజపేయముగలయనియైనఁజెప్పవచ్చును, శరద్వాజపేయము ప్రసిద్ధము) భాస్వత్ = దెలుంగు మన్న, ఇందిరా = లక్ష్మికి, అంభోజ = కమలములయొక్క, సమాగమంబు = కలియుటగలదియును (శరదృతుపునఁడుఁ గమలములకువికసనముగల్గుటంజేసి వానియందే లక్ష్మి నివసించెనుట) ఉదిత = జనించిన, బోధ = మేల్కొనుటగల. భుజంగశయ = దామోదరునకు, ఉపచార = పూజనార్థమైన, సీరాజన = సీవానియైన, పుల్ల = పూచియున్నట్టి, హల్లక = చెంగల్వలుగల, సరంబులు = కొలంకులుగలిగినట్టి, (హల్లకంధ క్తసంధ్యకమని యమరము) అనఁగాఁ జాతుర్తాస్యలప్పటికిఁ గడచినవిగాన భగవంతుండు నిద్రమేలుకొనఁగా శరల్లక్ష్మి సీరాజనమె త్రెనోయన్నట్లుం బలెఁజెన్నొందియున్న యెల్లచెంగల్వలతో నొప్పియున్నకొలంకులు గలదియనుట) శరద్దినంబు = శరద్వాసరము. ఇలక = భూమియందు, ఉదయించె = కనుపడెను, వికసించినచెంగల్వలను నిద్రమేలుకొన్న యీశ్వరునకు శః నోపచారసీరాజనముగా వర్ణించినందున సుత్రేష్టాంకారము.

తా. వర్షర్తుధర్మములయిన వర్షించుట మొదలగు చిహ్నములుమాని శరదృతుధర్మములుగానవచ్చెనని తాత్పర్యము.

క. కరము పొగ రెక్కె నంబర, మురువిద్యుద్దీపకలక ♦ లుమినీన ధూమ,

స్ఫురణ బొగమారె ననఁగా, హరినిజంబూభలాశి ♦ తామలరుచులక. ౧౩౮.

టీ. కరము = మిక్కిలియును, అంబరము = గగనము, ఉరు = అధికమైన, విద్యుత్ = మెఱుపులయెదు, దీపకలక = దీపాంశురములు, ఉమినీన = చిమిన్లువంటి

టీ. "నీ స్థూతాత్మీరవాతాదిగోఽవృత్తివృషాశ్రయమ్ | అతిసుందరమస్మత్ప్రగౌమ్య క్షయ్యంబిగాహతే" అని ఆచార్యుడండి చెప్పియున్నాడుగాననుమిసిన - అనునది మొదలగు వానికి గౌణార్థముల కాని-ముఖ్యాంశములు చెప్పఁగూడదనుట) ధూమ = పొగయొక్క, స్ఫురణ్ = స్ఫురించుటచేతను, పొగసూరెననఁగాన్ = ధూమితమామెనోయన్నట్లు, హరిమణి = ఇంద్రునిములవలెను, జుబూభు = నేరేడుపండ్లవలెను, అనీత = నల్లనై, అమల = స్వచ్ఛములైయున్న, రుచులన్ = కాంతులచేతను, పొగలెక్కెన్ = మదిం చెఱుటఁజేత్సేయలంకారము

తా. సుగమము.

ఆ, వె. సాంధ్య రాగలహః ♦ సామిరజిహములై, అరిగె మింట నిజుర ♦ దెలిసినట్టి,
యిందిరాధపతికి ♦ నెత్తుకర్పూరనీ, రాజనలు అన శిశువునములు. ౧౪౦,

టీ. శరదర్థములు = శరత్కాలమేఘములు, సాంధ్య = సంధ్యాసంబంధియ యిది, రాగ = రక్తమయొక్క, లహరి = తరంగములచేతను (మహత్సాల్లాలకల్లాల హర్మ్యత్కలితెనమేలని యమరశేషము) సామి = సగము, రంజితములై = కెంపువర్ణ ములుగలవిగాఁ జేయఁబడిననై, నిదురదెలిసినట్టి = నిద్రమేల్కొంచిన, ఇందిరాధిపతి కిన్ = బట్టిరఘువునను ఎత్తు = పట్టినటువంటి - కర్పూరనీరాజనంబులనన్ = ఘన సారపునీర్వాళులొనన్నట్లు, మింటన్ = అంతరిక్షమునందు, అరిగెన్ = సంచరించెను (సామిత్వోజుగుఁగ్గునేయనియు, ఇందిరాలొక మాతామాయనియు నమరము) ఉత్పేక్షలంకారము.

తా. సుగమము.

చ. అలిగరుదంచూడులర ♦ దగతరబింబిత యయ్యుఁ బాకనీ;
ర్రుతిమహాఫలౌఘహరి ♦ తిచ్చడికర్కరీకావనాల్లి నాఁ,
గలమదఃప్రమచ్చకన ♦ కాయములొపల సాంధ్యరక్తిమం,
బలరతిగఁ దాల్చి మింటఁ గన ♦ నయ్యె విపాండుఁడయోధిఘండముల్.

టీ. విపాండు = మిగులఁ దెల్లనైన, పయోద = మబ్బులయొక్క, ఘండముల్ = భవనములు, కలమచన = పండినరాజనపుచేమీఁద, ప్రమత్ = తిరుగుచున్న, శుకనికాయము = చిలుకలగుంపు, లోపలన్ = శరత్కాలమేఘములలోపలను, సాంధ్య = సంధ్యాకాలసంబంధియైన, రక్తిమంయే = రక్తాచ్ఛమును, అలలిగెన్ = కొంచుముగా, తాల్చి = ధరించి, పాక = నేండుటచేతను, నిర్దీప్త = మిక్కిలి విరిసిన, మహత్ = గొప్పనైన, ఘట = పండ్లయొక్క, ఓఘ = సమూహముగల్గియు, హరితచ్ఛద = పచ్చనియాకులుగల, కర్కరీకావనాల్లి = హరితరేఖలగుంపు, అళి = తుపెదలయొక్క. గరు

తీ = టెక్కలయొక్క, అంచల = కొనలవలెనున్న, అమల = నిర్జలమయిన, తీ = ఆకాశమయొక్క, అంతర = నడుమను, బింబిరయయ్యెనాక = ప్రతికిలించెనోకోయ న్నట్లు, కననయ్యెక = చూడనొప్పెను, ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా పండితనైరులమీద సంచరించుచున్న చిలుకల గుంపును దమయంతించుకంత సంతాపకాలికర క్రిష్ణము సరియించిన తెల్లని మేఘగుండమునును ఒరిగివ్వములై పండి విరిసిన గొప్పపండ్లును ఏర్పరచినదాహమునును గలదొ సతొంటును ద్వైరముల టెక్కల మొసలవలెనై గన్గముగల యగ్న్యకాశమునందు బ్రతిపఁగెనో యన్నట్లుండెననుట.

కీ. ఘుణగణవిహరణఁ జివిక, మణిధనువునఁ దారఁగను సి సమనములై ద,

ర్షణనిభనభమునఁ బరిణత, శణఁదహరిణములు పొందు ♦ జలదుము లాలసెక ౧౪౨

టీ ఘుణ = నుసిల్చురుగులయొక్క, గణ = సమాహముయొక్క, విహరణక = సంహారముచేతను, పరిణత = వానలకుండనీ నిలమయిన, మణిధనువునక = ఇంద్రధనువునందుండి, లొరఁగను = పడుచున్నట్లునంటి, సమనములై = పరాగసదృశములై పరిణత = పరిశుద్ధములయిన, శణ = జననారయొక్క, కణ = లేశములవలెను, హరిణములు = తెల్లనై నలునంట, పొందుజలదములు = తెల్లనివాల్చులు, దర్పణ = అద్దముతోదరు, నిభ = సమానమయిన, నభమునక = ఆకాశమందు, లాలసెక = సంబరించెను, శరత్కాలమేఘమును మణిధనువుయొక్క పరాగములని యుత్ప్రేక్షించి నందున సుత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. సుగమము

క. రవిశశిముకురములు శర, ద్యువరి మెఱుంగుఁబెట్టుభూతి ♦ యోయనఁ బర్యె,

సృవనాహతసప్తచ్ఛద, నివహపరాగంబు దివికి ♦ నిర్లలకాంకి. ౧౪౩.

టీ రవిశశి = పండ్రసూర్యులనయెగు, ముకురములు = అద్దములను, శరద్యువరి = శరదృతువసవరాలు, మెఱుంగుఁబెట్టు = కాంతిఁగలుగఁజేయునట్టి, భూతియొయనక = భిన్నమోయనఁగా, పవన = వాయువుచేతను, ఆహత = ఎగఁగఁగొట్టఁబడిన, సప్తచ్ఛద = ఏడాదుల యిరండ్లయొక్క, నివహ = సమాహముయొక్క, పరాగంబు = పుష్పాడి, దివికి = అంతరిక్షమునకు, నిర్ల = స్వచ్ఛమయిన, కాంతి = తేజస్సుచేతను, పర్యె = వ్యాపించెను, ఉత్ప్రేక్షాలంకారము

తా లోకమునం దద్దముననుపెచ్చిన మానినమును భస్మముచేరఁ దుడుచుట ప్రసిద్ధముగాన నలు వర్షాకాలమందు జంద్రహార్యులను సద్దములకు నైర్మల్యము దక్కువ పడఁగా వానికి మెఱుంగెక్కించి వక్రమెఱుచుటకై శరదృశలయించిన విభూతియోయ నునట్లా సమయమందు సప్తచ్ఛదపరాగములు గాలించెనెగఁగొట్టఁబడి యంతరిక్షమున వ్యాపించెననుట.

సగ్ధర. సంభూతజ్ఞప్తివాతా ♦ శనశయఃము ♦ శ్వంభరుం దూఁది లేవం,
గంభీర ప్రక్రియామ ♦ గృత దిగు జగతిం ♦ గ్రంధుగాఁ దోచు వర్షా,
దంభోలిష్ఠులరంధ్రో ♦ న్దతసితపృథుపా ♦ తాశజాతాంబుధారా,
స్తంభంబు లాస్వలె నెన్ను ♦ ల్దవళరుచిశర ♦ స్తంభపక్షిం జనించెన్. ౧౪౪

టీ. సంభూత = జనించినట్టి, జ్ఞప్తి = మెలఁకువచేతను, వాతాశనశయన.
ము = శేషపర్యంకమును, విశ్వంభరుండు = శ్రీమహావిష్ణువు, (విశ్వంభరకైటభజి
ద్విధుశ్శ్రీవత్సలాంభన యనియమరము) ఊఁదిలేవన్ = ఊనికొసలేవఁగా, గంభీరప్రక్రి
యా = నిమ్మ ప్రకారమగునట్లు, మగ్నతన్ = మునుంగుటవల్లను, దిగు = క్రిందికినడఁ
గినట్టి, జగతిన్ = భూమియందు, క్రంధుగాన్ = దట్టముగాను, తోచు = కానవ
చ్చుచున్న, వర్షా = వానకాలమందలి, దంభోలి = పిడుగులయొక్క, స్థూలరంధ్ర = గొ
ప్పబెజ్జములవల్లను, ఉద్భత = బయలుదేరిన, పృథు = గొప్పలైన, సిత = తెల్లనైన, పా
తాశజాత = పాతాశలోకమందుబుట్టిన, అంబుధారాస్తంభంబులాస్వలెన్ = స్తంభ
ములవంటి యుదకధారలవలె, శరస్తంభపక్షిన్ = టెల్లుకాండలపరుసయందు, ఎన్ను
ల్ = కంకులు, ధవళరుచిన్ = తెల్లనికాంతితో, జనించెన్ = పుట్టెను, ఇందు టెల్లు
యొక్క యెన్నులను పిడుగులరంధ్రములనుండి బయలు వెళ్ళినట్టి పాతాశజలధారాస్తంభ
ములుగా నుత్పేక్షించి నందున నుత్పేక్షలంకారము.

తా. ఆశరదృతువునందే దిక్కునఁజూగినను టెల్లుపొదలు ఎన్నులుదీసి తెల్లఁ
గాఁ బ్రకాశించుచుండెననుట.

తే. గీ. నీరజేక్షణుఁ డవ్వేళ్ళ నిద్ర ♦ దెలిసి, యడుగుఁ దనమీఁద మోప నో ♦ చువనిరమణి,
కంటకితగాత్రి యయ్యె నాఁ ♦ గావిపాక, పరుషకంటకశాలిమం ♦ జరులు వొలిచె.

టీ. నీరజేక్షణుండు = విష్ణుదేవుండు, అవ్వేళ్ళన్ = ఆ శరత్సమయమునందు,
నిద్రదెలిసి = నిదురమేల్కొని, అడుగున్ = పాదమును, తనమీఁదన్ = భూమిపైని
మోపనో = ఉంచఁగానో, అవనిరమణి = భూదేవి, కంటకితగాత్రియయ్యెనాఁగాన్ =
పులికితాంగియయ్యెనన్నట్లు, విపాక = పండుటచేత, పరుష = వాడియైయున్న, కంటక =
ముండ్లుగల, శాలిమంజరులు = సన్నవరియెన్నులు. పొలిచెన్ = ఒప్పెను, హేతూత్పేక్ష
యలంకారము.

తా. పండి ముదురై నెంచున వాడిమిగలిగియున్న ముండ్లతోనుండు సన్నవరియె
న్నులంజూడఁగా నా శరదృతువునందుఁ గమలాక్షుండు నిద్రలేచియడుగుఁ దనమీఁదనుం
చుటచేత నా భూదేవికంటకిత గాత్రియై సన్నవల్లుండెననుట.

మ స్ఫుటభూషణభృతశరణ వాక్చి ననరః శ్చ త్పిన్ను చేర్చం డటి,
 చ్చట ర్ద్యుః గారగోచు ఘనమైః శ్చోదీరీ న్నిగత వ,
 చ్చటసుం బోచి గ్రంథం నామ ర్ద్యుః శ్చోదీరీ సూనుఁడౌ గాఢన్న నౌ,
 చ్చటం చారాహృద్యం తేదమచిశుః శ్చోదీరీ క్షణ తోచునే. ౧౪౬

అ స్ఫుట = వ్యక్తమైన, భూషణభృతశరణ = అగస్త్యుండు మరలఁచా
 నముఁడేయు ననుభయముచేరి (శంకావితర్కభయముఁ జెసి యమరము) ఇవరస్య
 ల = సూర్యకిరణములు, వాగ్ధి = సముద్రమును, మిన్నవేర్వ = అంతరిక్షమును
 బొందింపఁగా, (సూర్యకిరణములు సముద్రోదకు లయ మేఘములందు జేర్పఁగాననుట)
 తిటిచ్చటలు = విద్యుత్సముహములు, ఔర్వంబుగ = ఉద్యానిగా, కాదుకొంచు =
 నల్లనిదై, ఘనమై = మేఘమై, ఔర్వంబుగ = భూమిని, తీరవ్వంపఁ = ఉదకమంతయు వానలుగు
 రింపఁగా, అచోటను = ఆ యాకాశమునందును, గలనీసూనుండు = అగస్త్యుండు,
 తోచి = కనపించి, చ్చటంబుగ = సముద్రోదకులును వానముజేసెఁగాఁటలు,
 కామిన్న = ఆటలుగనుడనేని, ఒక్కట = ఏకపతగా, లారా = చుక్కలును,
 గ్రహ = గంగారకాద్విగ్రహములును, భాస్కర = సూర్యుడును, ఇందు = చంద్రుఁ
 డును, (అనియెను) మణి = రత్నములును, శుభ్ర = ముత్యపుచిప్పలును, వ్యక్త =
 స్ఫుటమై, తోచునే = కానవచ్చునా, కానరాననుట.

తా. శరత్సమయమున నంతరిక్షమందు మేఘములు లేక నక్షత్ర సూర్యేంద్రులు
 స్ఫుటముగఁ బ్రకాశించుటచు నగస్త్యుఁడయందును జూడఁగా బూర్వమగస్త్యునికీవె
 అని మేఘరూపమును వహించి యాకాశమును జెందియున్న సముద్రని నగస్త్యుండు మ
 రలఁచానముఁడేనయందును లేకపోయెనేని యందుండు తారాగ్రహములనియెడు రత్న
 ములును సూర్యచంద్రులను ముత్యపుచిప్పలును గానవచ్చుటకుఁ గారణంబు లేదనునట్లు
 తోచుచుండెననుట.

చ లెమలయాది గుంభభవుః శ్చ డన్తరంబు శిరస్త్రుకుండమం,
 డలిం బ్రలిఖించై రవముః శ్చం యు ర్గి న వానైవత,
 గ్రామలలోక దావ నిడిః శ్చోమఁ గం గంఠం డదీయత,
 త్పింకు హ్రస్వ మౌతు కరిః శ్చారక లంబుభుఁ డేర్చనే యనః. ౧౪౭.

అ లె = వ్రందమైన, మలయాద్ర = యీరవర్షకమునందున్నట్టి, కుంభసం
 భవుండ = అగస్త్యుండునియెడు, (అగస్త్యుఁ కుంభసంభవయని యమరము) కతకం
 బు = చిల్లగింజను. (ద్రువస్య కతకః కాంతిక్యత్రనిరత్నమల) శరస్త్రు = శరదృతు
 భు, కుండమండలి = సరస్వముహములందు, ప్రలిఖించై రవము = ప్రళిఖనవ్యా

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆ-ర

జముచేతను, తమకుఁ = ఆ వారిచేవతలకు, ఇచ్చినఁ = ఇచ్చుగా, వారిచేవతలి = జలచేవతలు, తొలఁకులకేలఁ = తరింతులకు హస్తములచేతను, తాంపసిడి = మెట్టు రాతిమీఁదఁదెట్టి, తోమఁ = అరఁదీయఁగా, కలంఁడిగెఁ = కాలుమృదువీరెను, తదీయ = ఆ యగస్త్యుని సంబంధమైన, తత్ఫలతమఁ = ఆ చిల్లగింజొంటకు హస్తమౌ = చిన్నదొంటయే, కరి = సాక్షి, (చిల గింజ గనుక నే తొచ్చినందున హస్తమౌ ననుట) (ఆట్లు గాకుండెనేని) తారకలు = నక్షత్రములు. అంబువుఁ = ఉదకిమును. తేర్పునే = తేటగాఁజేయునా, చేయవనుట - (అనఁ = అనునట్లు, కలంఁడఁగెనని క్రిందికన్వయము - రూపకానుచాణితాపహ్నుత్యస్థాపితోత్పేక్షలంకారము)

చ ఇలకు సుధాసమత్వము వశింప శరజ్జలజాక్షి కుండమం,

డలి నలిలంబు కల్పష మడంగ మొగు వ్విరియెండ గాయచో,

జిలుకునశారజఃపటలి † చెన్న వహించె దరంగపట్నై,

దళదరవిందకైరవక † దంబక డారపరాగమూల్.

౧౪౮.

టీ. తరంగపట్నై = కలుళ్లబంతిమీఁదను, తళితే = వికసించుచున్న, అరవింద = పద్మములయొక్కయు, కైరవ = కలువలయొక్కయు, కదంబ = సమూహములయొక్క, కడార = వచ్చిన నటువంటి, (కడారఃకపిలపింగయనియమరము) పూగముల్ = సమూహములు (పూగోవితానంప్రకరయని యమరము) ఇలకుఁ = భూమికి, సుధాసమత్వము = అమృతసామ్యము, వహింపఁ = పొందునట్లు, శరజ్జలజాక్షి = శత్రులమనుస్త్రి, కుండమడలిఁ = కొలంకులయందు, (కుండంపితరతోయాధారవిశేషేచవహ్నిగర్తః | కుండోజారాజ్ఞాతస్సభగ్నైకాయాం కమండలౌకుండీయని రత్నమాల) నలిలంబు = ఉదకము, కల్పషమడంగఁ = కలుషముపోవుటకు, మొగుల్ = మబ్బులు, విరి = విపిరిన, ఎండగాయుచోఁ = ఎండతపింపఁగా, చిలుకు = గలఁగా డినటువంటి, నశారజఃపటలి = వసపుపొడిరాశియొక్క. చెన్న = సౌందర్యమును, వహించెఁ = పొందెను.

తా ఆ సమయంబున వికసించు తామరలయొక్కయుఁ గలువలయొక్కయుఁ బరాగములు తరంగముల వైఁబడి శరదృతువనుస్త్రి యుదకిములోని కల్పషమడంగించిరుచ్చి బుట్టించుటకొఱకు జల్లినవసపుపొడివలె నుండెనుట.

ఉ. హెచ్చినపైఠ్ఠిర బద్ధినుల † తెల్ల సునాత్రయకారకుండు సా,

వృచ్చుడడంగఁ జేయుటకు † నై యలక్రౌంచనగంబువేరిక,

వృచ్చుర నీదృశ్యర్వగిరి † యందలివెండిశలాకపిండు నా,

వచ్చి మరారమాలికలు † వ్రాచె గొంతులఁ జుక్కరృచకృతే

టీ హెచ్చినస్థలిక = అరిశయించిన స్నేహము చేతను, పద్మినులకై = తా
మరకొలంకులను బద్ధినిస్త్రీల కంతయును, ఘనాత్యయ = మేఘ వసానమనెడు (అనఁ
గా శరదృతువనుట) కారకుండు = అగసాలవాఁడు. సొమ్ము = భూషణము, అచ్చున
డంగ = సుమునుండులాగున చేయుటకునై = తీగగా నెనరించుటకై, ఆల = ప్ర
సిద్ధమైన, క్రొంచనగంబుపేరి = క్రొంచపర్వతమనియెడు మిషగల, క్రమ్మచ్చునక = వెం
డిబంగారు తీగతీయనట్టి యుక్కుకమ్మచ్చుయొక్క బెజ్జమందు, ఈడ్చు = లాగెడు
శర్వగిరియందలి = కైలాసపర్వతమునందున్న, వెండిశలాకిపిందునాక = రజతపుతీగస
మాహామా యనునట్లు, మరాలిహాలికలు = హంసలబంతులు, ఎచ్చి = ఎ తెంచి, కొలం
కులక = సరస్సులయందు, చక్ర = సుడిగాలియొక్క, ఝంకృతిక = ఝంకార
ముతోడను, బ్రాలెక = దెరను (అనఁగా విస్తరించి హంసలు వచ్చెనని భావము).
తే. కుంభజుడు వాఙ్మోఁగ గ్రోలి ఖక్షి నున్న మించుముత్తాచ్చటలె క్రుమ్మరించె ననఁగ
జలజదళములఁ దేటలుం డ జపులునయి, యంబుకణములు వొలిచెఁ బ డ్దాకరముల.

టీ. కుంభజుడు = ఆగస్త్యుఁడు, వాఙ్మోఁగగ్రోలి = సముద్రముతోఁగూడఁబాస
ముచేసి, ఖక్షి నున్న = ఉదరములలోనున్న, మించు = అతిశయించిన, ముత్తాచ్చటలె =
జూత్తికసమాహములె, క్రుమ్మరించెననఁగ = మగుడదిగువకుఁగో సెనోయనఁగ, జలజ
దళములక = తామరాకులయందు, తేటలు = స్వచ్ఛమైనటువంటియు, చవులునైన =
రుచిగలవియునైన (ముత్యాలలోనొక్కలెక్కకుచవియనిపేరుగనకవియనియు నర్థము)
అంబుకణములు = ఉదకబిందువులు. పద్మాకరములక, పద్మ = తామరలకు, ఆకరములక =
గనలైన కొలంకులయందు, పొలిచెక = ఒప్పెను.

తా. సుగమము.

చ. తెరలుప్రవంతియైసుక డ క్రిందగువేళ నినుండు మేఘపుం,

దెర సనఁ జల్లఁగా విరహ డ దీప్తకరప్థత మాసజీరకో,

త్కరగుడ మట్ల ప్రియలఁ డ గ్రమ్మునకేరమాధ్వి పోల్చెఁ బైఁ,

గర మరుదారెఁ దేల్లు సెక డ గంధనము తైపు సేసలో యనక.

౧౫౧.

టీ. తెరలు = ప్రవహించుచున్న, ప్రణాతి = నదులయందు (ప్రవంతినమ్మగాపగా
యని యమరము) పైయెగుక = ప్రవాహవేగముచేత నీళ్లితోఁగలిసి పైగాఁ బ్రవహిం
చుచున్నయిసుక, క్రిందగువేళక = అడుగుబట్టి నప్పుడు (వేగముతగ్గినప్పుడి సుకక్రిందఁ
బడుట ప్రస్తావము) ప్రవంతియనఁగాని సుకపోసియుండు ఘటితా యంత్రమునకునుబే
రుగనుక దానిలోఁ బైయెగుకక్రిందికరాఁగాననియు నర్థము) ఇనుండు = సూర్యుఁడను
నాయకుండు (ఇనస్సూర్యేప్రధాయని యమరము) మేఘపుండెరసనక = మేఘమను
తెరదీయఁగా, చల్లఁగాక = చిల్లకరింపఁగా (ఉంచగాననుట) విరహ = వియోగవేద

సతేత, దీప్త = వెచ్చనైన, కరహస్తమండ, పుతహా = తేలుచున్న, సజీవోత్కళ = జీలకల్లాతోఁగూడిన, గుడమట్లు = బెల్లమువలె, పద్మినీ = తామరదీఁగెలనియెడుపద్మినీ జాతిస్త్రీలయందు, క్రమ్మ = వ్యాపించినట్టి, సకేసరమాధ్వి = కేసరములతోఁగూడినమక రందము, పోల్చె = ఒప్పెను, (పద్మినీకరిణీశ్రీస్త్రీ సరోజ్జనలినీమవయని రత్నమాల) (వీరహతావత పుష్పైన హస్తమందుగుడముంచఁగాఁ గరఁగి పాకఁజునట్లు మకిరందముండె ననుట) తేట్లు = భ్రమరములు, సెకె = తాముచేసెను, కందిన = కనులినటుపండి, మురైపు సేసలోయనె = ముత్యాలతలంబ్రాలోయనట్లు, కై = అపరిభాగమందు, కరము = మిక్కిలి, అరుదారె = ఒప్పెను, ఉల్పేక్షలంకారము.

తా. సుగమము

చ జలజదళస్తోయములు ♦ సందుల క్రిందుగఁ బోంచుమింటిని,
డలుఁ గనుపట్టె నత్తఱి ద ♦ టాకముల న్లఘిమంబు రెంటిలోఁ,
దెలియఁ దరంగ బైకెగయు ♦ తేటలుచేరులఁ దూన్య దోయము,
ల్పులుచనఁ దేలి మిన్నడుగుఁ ♦ బట్టె గడుం దళహట నోయనక. ౧౫౨

టీ. జలజదళ = పద్మపత్రములయందు, స్థ = ఉన్నటువంటి, తోయములు = ఉదకములును, సందుల = ఆ పద్మపత్రములసందులయొక్క, క్రిందుగ = అధోభాగమునందు. తోఁచు = కనుపించుచున్న, మింటిసీడులు = ఆ కాశముయొక్క ప్రతిఫలనములును, అత్తఱి = ఆ శరత్సమమునందు, లఘిమంబు = చులకదనము. రెంటిలో = ఆ కాశజలములలోను, తెలియ = ఎఱుంగుటకొఱకు, తరంగబైకెగయు = కరుళ్లచేతబైకెగయుచున్న, తేటలు = తున్నాడలనియెడు, చేరుల = దారములచేతను, తూన్య = తామరాకులనియెడు తూనికెనిమ్మలయందు దూచగా, తోయముల = ఉదకయలు, పలుచన = తేలికయగుటవల్ల, తేలె = పైకిదేలెను, మిన్ను = ఆ కాశము, కడు = మిక్కిలియును. దళహటనో = మందహాటచేతనో, అడుగుఁబట్టె = క్రిందికిఁబోయెను, అన = అనఁగా, తటాకముల = సరస్సులయందు, కనుపట్టె = చూడనొప్పెను.

తా. తామరాకులపయినుండు నీరును వానిసందులయందుఁ దటాకములొనియుదకమునఁ బ్రతిఫలించిన యా కాశముయొక్క నీడలనుజూచి యా కాశము లేలిపోలేక యుదకములు తేలికయో చూతమను సుంకల్పముచేతఁ దేట్లునుదారములుగల తటాకమును తక్కింపఁదయందు దూనికవేయఁగా నుదకములు పలుచనగనుక మీఁదికివచ్చెను మిన్నదళముగనుక నడుగుఁబట్టెనో యన్నట్లుండెననుట.

మ. ఇలకు స్వేగిగుఁగఁ బండుతీరవిసపుం ♦ ద్రేక్షుపట్ట గీపు ల,

గ్గలమై వ్రాల నుగుస్వవంబు లెసఁగం ♦ గాఁ బ్రహరరాట్రులపుగుం,

డ్రలు నాఁ దేసెనొలంకులం బారలి పాఠ్యమృత్యుపంకేరహం

బుల నాడెం దొలుసంజర దేటివలయుం బుక్తరఘంకారముల్

౧౫౩.

టీ. ఇలకుఁ = భూమికి, వ్రేగుఁ = బరువగుకట్లు పంతు = పరివర్తనైన
తీర = దరియందలి, ఎర = ఉద్యానవనమందున్న పుండ్రేక్షుచ్చటల్ = నామాలచెఱగుం
పులు (రసాలఇర్లుస్తద్ధీదాః పుండ్రకాంతారకాదయ యనీయమరము) నీపులు—మాధు
ర్యములు, అగ్లపై = అతిశయపై (రసమువిస్తరించునట) వ్రాఁ = మీదవంగఁగా,
ఉరుస్వనంబులు = అధికమైన స్వనులు, ఎసంగంగా = ఒప్పఁగాను, త్రిష్ట = త్రిష్టబదు
చున్న. రాట్రంపుగుండ్రలునాఁ = చెఱకుగానిగయొక్క కోలలోయనఁగా, లేనె =
మకరందము, కొలంకులఁ సరస్సులయందు పొరలిపాఱఁ = లుంగిరెన్నై ప్రవహింపఁ
గా, విచ్చు = వికసించుచున్న, పంకేరహంబునఁ = కన్యములయందు, తారరఘంకార
ముల్ = ౧౦భీరములయొద్దవి విశేషములుగల, తేటివలయంబుల్ — తేటి—తుమ్మిదల
యొక్క, పలయంబుల్ = మండలాకారభ్రమణంబులు, తొలుసంజర = ప్రాతిస్సంధ్య
యందు, ఆడె = రికిరెను, ఉత్పేక్షాంకారము.

తా. తీరమందలి చెరువులువంగి లటాకములలోనున్న కమలములమీదఁబడయుం
డ నా కమలంబులయందలి మకరందమును సరస్సులలోఁ బొరలి పాటాచుండఁగా నందు
మండలాకారభ్రమణంబులు సేయుచున్నతుమ్మిదలయొక్క ధ్వజులు చెఱకుగాని గకోల్చు
ధ్వజులవలె నుండెనుట

నీ హలనమృత్యుదళికం ♦ దాధిర్యజ్జలౌ | స్వముగఁ గొమ్మెకటి మో ♦ ససంగఁ గ్రుంగఁ,
గటముల డిగి చిబు ♦ కమున రేచేరిన | మద మంజునగ్రంధ ♦ మాష్కి మెఱయ,
చిద్రోహతవల ♦ తక్రూప మనఁ జ్ఞు | లో విష్ణులో దరిం ♦ దొండ మాడ,
తెల్లుకెల్లులు నీటం ♦ ద్రెల్లి ఫేసము వండు | నయి పునఃప్రాప్తడా ♦ శయము నొసంగ,
ఘనరహోప్పక్షికై మీది ♦ కన్ను మొగుడఁ, గటిదెసలు నిక్క బుతోలు ♦ గదిలఁ గీలు,
మదము లిక్తత నడలకీ ♦ నదనకృద్వృ యాలితోఁ దేల్లు పఱవఁ గో ♦ రాదెఁ గలుగు;

టీ. హల = నాఁగేటిదుక్కిచేరను, నమత్ = వంగుచుక్కుటవంటి, కదళికం
దాఢ = ఆనందించుసామ్యముగల, తిర్యక్ = అడ్డముగా, నత = వంగినటువంటి, ఆస్యము
నఁ = ముఖమందు, కొమ్మకటి = ఒకవిషాదము, (దంతమనుట) మోసనగఁ =
ఆమవిప్రునిగురఁటి మొగక యనునట్లు, క్రుంగఁ = వంగఁగా, కటములఁ = గండస్థల
లమునుండి, డిగి = జొర, చిబుకమునఁ = గడ్డమందు, రేకే = రాత్రియందు, వేరిన = ఘనీభ
వించిన, మదము = దాసము, అంజునగ్రంధిమాట్కిఁ = కాలుకడదేవులెను, మెఱయఁ =
ఒప్పఁగా, చిద్రో = రుద్రము పులన బయలుపెడలినట్టియు, హతకొట్టఁబడిననగుకట్లు

వలతి = చుట్టుకొనుచున్న, కద్రూజనము = సర్వమోయనంగా, చుట్టుతో = వెనచి
 కొనుటతోడను, విష్వతో = విడదీయుటతోడను, దరి = నదీకూలమందు, తొండ
 ము = శుండాదండము, ఆడణ్ = చరించుచుండగా, తెల్లు = శరములు, పెల్లులు =
 మంటిగడ్డలును, నీటణ్ = ఉదకి మునందు, తెల్లి = వడి, ఘేనము = నురువును, వండు
 ను = ప్రవాహముతోవచ్చియున్న బురదయును, అయి = అయినదై, పునః = మరలను,
 ప్రాప్తడాశయము = వర్షాకాలమనుబుద్ధిని, ఒసంగణ్ = పుట్టింపగా, (అసంగణ్ దెల్లి
 నితెల్లు నురుగుగా మంటిపెల్లులువందునుగానున్నందున వర్షాకాలమనుబుద్ధిని బుట్టింపె
 ననుట) ఘనరజోవృష్టికై, ఘన = అధికమైన, రిజి = పరాగముయొక్క, వృష్టికై = వ
 ర్షమువలన (చల్లుటవలన ననుట) మీదికన్ను = కై నేత్రము, మొగుడణ్ = ముయ్యబ
 డగా. కటిదెసలు = మొగ్గప్రక్కలు (పిఱుందు ప్రక్కలనియుం జెప్పదగును) నిక్కణ్ =
 పైతెగయుగాను, బరితోలు = పార్శ్వమందున్న చక్కము, కదలణ్ = చలింపగాను, కీ
 లు = స్రవించుచున్న, మదము = దానోదకము, లక్తతణ్ = శౌగంధ్యమును, నదుల
 కుణ్ = సరిత్తులకు, ఈణ్ = ఒసంగగాను, (కటుతిక్తకషాయాహారభ్యేషిప్రకీర్తితా
 యని యాదివము) తత్ = ఆ తమను, అనుకృత్ = అనుకరించుచున్న (పోల్చినయను
 ట) వృషాలితోణ్ = వృషభసమాహముతోఁగూడను (ఘృతే వృషభే వృషయనియ
 మరము) తేంట్లు = రుప్రదలు, పఱుణ్ = రేమవ్యాపారమునకువెఱచి పాటిపోగా,
 కరులు = ఏనుంగులు, కోరాడెను = తిర్యగ్దంతప్రహరముజేసెను ఉల్లేఖ్యలంకారము
 తా సుగమము.

శా గండద్వంద్వగళత్కరాళమదరే ♦ ఖల్ ఫల్ల సప్తచ్ఛదా,
 ఖండక్షోదిసిత ల్పక్రికృకములై ♦ కర్ణద్వయి ప్లింపగాఁ,
 గొండల్పివ్వినమన్నకత్తులగతిం ♦ గొమ్ముం గొన ల్లుంపవే,
 దండంబు ల్పపుదంతు లౌటఁ దెలిపెం♦దండెత్త భూపాలికిణ్.

టీ గండద్వంద్వ = కపోలద్వయమువల్లను, గళత్ = జారుచున్న కరాళ =
 దట్టమైన, (కరాళోదంతురేతుం గేయనిరత్నమాల) మదోభృ = దానప్రవాహపురాల్లు,
 ఫల్ల = విచ్చినటువంటి, సప్తచ్ఛద = ఏడాకులయరంట్లయొక్క, అఖండ = అధికమై
 న, ఖోద = పుప్పొడిచేతను, సిరల్ = తెల్లనైనదై, ప్రకీణకములై = చామరములై,
 (చామరంతుప్రకీణకమనియమరము) కణద్వయిణ్ = శ్రోత్రయుగమును, మింపగా =
 అతిక్రమించికోమ్ములపర్యంతమురాగా, కొండల్ద్రవీనమన్ను = పర్వతములుకోరాడి
 నమట్టి, కత్తులగతి = ఒరలతోనున్నఖడ్గములరీతిని, కొమ్ముంగొనల్ = దంతాగ్రములను,
 ముంపణ్ = కష్టంగాను, వేదండంబుల్ = మర్రేఖములు, భూపాలికిణ్ = రాజమండ

అమునకు, దండెత్తక = యుద్ధయాత్రకొఱచు, చతుదంచురొటక = చతురదశంశదంతా
వశమురొటను, తెలిపెక = చూపెను, చామరశబ్దశబ్దములై నమదరేఖలుకొమ్ములమాడ్కి
నుండఁగాననుట.

తే, గీ అష్ట డన్యోన్యవిజగీషు ♦ లైసదారల,
కవదానలనుండి ల్భు ♦ క్ష్యంబు లైన,
స్వాస్థ్యయ శరాధిచేక గీర్తి ♦ చాలఁ గనెనొ,
యన వనాళిఁ బ్రభుశత ♦ రాళి మెఱసె.

౧౫౬

టీ. అష్టడు = ఆశరత్నమయమునందు, ఆన్యోన్యవిజగీషులైన = ఒండొగులజ
యింపనిచ్చగల్గినటువంటి, దారల = నృపులయొక్క, కవ = రెండైన, దానలనుండి =
తూజీరములనుండి, లబ్ధలక్ష్యంబులైన = పొందఁబడినగుఱిగలవియైన, లక్ష్యంబులక్ష్యంశ
రవ్యనునియవరము) స్వాస్థ్యయశరాధిచేక, స్వ = తమయొక్క, అన్వయ = వంశము
గల, (తమకు శరశబ్దవాచ్యులుగనుకననుట) శరాధిచేక = దానసముహముచేతను,
కీర్తిచాలఁగనెనొయనక = అధికమైనయశస్సునుబొందెనొయనఁగా, వనాళిక = అర
ణ్యవజ్జీయందు, ప్రభు = వికసించిన, శరాళి = కాశకుసుమవస్త్రీ, మెఱసె =
వెలికెను. శ్లేషానుప్రాణితోత్పేక్షలంకారము.

తా. కీర్తితెలుపని కవిసమయముగాన తెల్లుపువ్వులుం దెల్పుగుటంజేసి యపుడ
విస్తరించి యున్నందున విస్తారమైనకీర్తిని దాణములు పొందెనొయన్నట్లుందననుట.

తే, గీ. దరులతడివండు పొదపుమూఁ ♦ పురము లంటు, తెల్లుగంటల నాఁబోతు ♦ లుగ్లసిల్లె
గిరులమోరులనవి సము ♦ క్షీక నలిల, జలధరచ్చేదములు వ్రాలఁ ♦ జెలగుకరణి ౧౫౭

టీ. దరుల = నదీమాలములందలి, తడివండు = కర్దమము, పొదపు = వ్యాపించి
న, మూపురములు = కుత్సదేశములను, అంటు = తగిలికొనునట్టి, తెల్లుగంటలక =
పూచినతెల్లుగంటలచేతను, ఆఁబోతులు = అచ్చువేయఁబడిన వోడెలు, ఉల్లసిల్లెక = మి
గులనొప్పెను, గిరుల = కొండలయొక్క, మోరులనవిక = శిఖరములను బుచ్చిచేతను, సము
క్షీర్ణ = కురియఁబడిన, సలిల = ఉదకములుగల, జలధరచ్చేదములు = మెట్టుతునియలు,
వ్రాలెక = పైని జేరియుండఁగా, చెలగుకరణిక = ఒప్పెదువందంబునను, ఉల్లసి
ల్లెనని క్రిందికన్వయము ఉత్పేక్ష.

తా సుగమము.

తే, గీ. గగనలక్ష్మి నజారున ♦ డ్రచూరి, కలు వియన్నది జుములఁ ♦ గడుగఁ బినుక,
నెఱియిటుంకుడుపండుల ♦ పురు వనంగఁ బలవలని పొండురారుబుడ ♦ పట్టు లమరె.

టీ గగనలక్ష్మి - ఆకాశలక్ష్మి, నిజ = స్వీయమైన, ఉరు = గొప్పలైన, నక్షత్ర
 మాలికలు = చుక్కలపట్టులనియెడు నిరుపదియేడుమత్స్యములుగల హారములు (పై వసే
 క్షత్రమాలాస్వాత్సప్తవింశతిమూర్తికాయని యమరము) వియన్నది = ఆకాశగంగయందలి,
 జలములక = ఉదకములయందు, కడుగక = ముటికి నెత్తుటకొఱకు పిసుకక = నలకపం
 గా, నెఱయు = వ్యాపింపనట్టి, కుంకుడుపండుల = శేనీలపువండ్లియొక్క, సురువనం
 గక = శేనములలో యుచునట్లు, పలపలని = పలుచనైన, పాండుర = తెల్లనైనట్టి, అంబు
 దపట్టులు = మబ్బులచాళ్లు, అమరక = ఒప్పెరు. శ్లేషానుప్రాణితమైన యుత్పేక్ష
 లంకారము

శా అష్ట ల్వారిధిచేతక బుచ్చికొని కార్యంబైన మున్నోన్నయ,
 య్యష్ట లై చనియు న్నసృద్ధిముగా నవ్వాద్ధికే తీర్వగా,
 నష్టశ్యాతివిషదభవుడు నిజా చ్చాంగంబులం దోచుచు న
 ణ్ణాపారె న్నశిబింబగర్భితములై ద్యోచారిశుభ్రాశ్రముల్

టీ అష్ట = ఉదకములు, ఋణములను వారిధిచేత = సముద్రనిచేత, భుచ్చి
 కొని = కైకొని = కార్యంబైనక = పనితీరగా, మున్నోన్న - ముందు పుచ్చికొని
 నట్టి, అయ్యష్టల్ = ఆ యుదకములను ఋణములను, దోచనియన్ = దూరదేశము
 లుదెల్లియును = వానకాలముగడచియును, సవృద్ధికముగాక = అధికముగాను - వడ్డితోఁ
 గూడను అవ్వాద్ధికే = ఆ సముద్రునికే తీర్వగాక = నరిపుచ్చగా, అష్టాన్య = అఋ
 ణము క్తిరూపశుక్రతముచేరను, అరివిశుద్ధ = మిగుల బరిశుద్ధుడైన జీవుడను = ప్రాణి, ని
 జ = స్వీయములైన, అచ్చ = స్వచ్ఛములైన అంగంబులక = అవయవములందు, తోఁ
 చునట్లు = అగవడునట్లు, శశిబింబగర్భితములై = చంద్రబింబముదరమందుండగలవియై,
 ద్యోచారి = అంతరిక్షమున సంచరించుచున్న శుభ్రాశ్రముల్ = తెల్లనిమబ్బులు, ఒ
 ప్పారెక = ఒప్పిదిమాయెను

తా “ శ్లో బ్రహ్మణముద్యతే పాపైః ఋణీతి వకదాచన యన్నట్లు ఋణముపర
 హార్యమైన పాపముగనుక నట్టి పాపముచేర విముక్తుడై నమనుజుని మార్పిడి చంద్రగర్భి
 తములైన మేఘములు వెలంగెననుట శ్లేషానుప్రాణితమైన యుత్పేక్ష ”

చ విశదపయోదిపుంధారల చ్చెప్పనచే నొకన్లు నభోమణి,

న్లగునపటత్వ మొందుట మఱింబున నారంభ కాంచి విష్ణు డ,

య్యశివతకై పరింబు వల చ్చందురుడ రాపె యవస్థలోభక,

రక్షశంక ప్రసోద మొంది సరిక చ్చాంచి చెలంగె బయిపయోనిధిక.

టీ రిశద = తెల్లనైన, పయోదిపు = మేఘములయొక్క, పోరల = ఆవరణము
 లయొక్క, వేట్టనచేత = వ్యాప్తచలన, ఒకమైక = ఒకప్రదేశమునందు, నభోమణి =

సూర్యుని = ఆకాశమందలిమణిని, లశునపటత్వమొందుట = లశునపటమును దోషము పొందుటను, మనంబునక = చిత్తమందు, ఆరసి = విచారించి, కాంచని = చూచి, విష్ణుఁడు = లక్ష్మీరమణుఁడు, అయ్యశివతెకై = ఆ గోపనివృత్తికై, (తులమేష్టగలకెంపునకు మణియని సంజ్ఞగాన దానికిఁ గలుగు లశునపటముదోషము దృఢమణియైన సూర్యునికి శరత్కాల మేఘరూపముతోఁ గలుగఁగాఁ జూచి యివంకరముగాదు గనుక దన్నివృత్తి కైయనుట) నలయంబునక = పరివేషమువలనను అందెవలనను, వదంబు = పాదమైన యాకాశమును, పాపి = విడిపించి, (అప్పుడు పరివేషముండదనుట) అవస్తులోభకర్త, శతక = చక్రపునఁదు లోభము చేతఁ గరినుందుకాఁ పోవుటవల్లను, (అనఁగా గోపవస్తువులయందాస క్తిలేనివాఁడౌటవల్లననుట) ప్రబోధమొంది = బ్రాహ్మణుఁడ = మేలుకొని, పయ్యవయోనిధిక = పాలనముద్రమునందు, పీఠిగాంచి = సంపదనొంది, శ్రీమహాలక్ష్మీనిఁ బొంది; చెలంగెక = ఒప్పెను

తా సుగమును.

ఆ అంబరవాసు లగ్నిక్రియ కై ద్యుమణిస్థటికోపలంబునం,
దుం బడయ న్శరజ్జలద క తూలపరంపరక గొంత నై ఘటిం,
పం బెలుచం జనించి మఱి క మట్టున నిల్వక యాక్రమించె గా,
కం బరితాప మూనె ననక క గాపె మొగు ల్విరియెండ లత్తటిక. ౧౬౧.

టీ అంబరవాసులు = దివిషదులు, అగ్నిక్రియకై = వహ్నిబుట్టింతుటకై. (వర్ష రువునందున్నామైన దానిననుట) ద్యుమణిస్థటికోపలంబునందుక = ద్యుమణి = సూర్యుఁడయియెడు, స్థటికోపలంబునందుక = స్థటికి శిలయందు, వడయక = పొందుటకొను, శరజ్జలద = శరస్త్రేఘములయియెడు, తూలపరంపరక = చూదిప్రొగుగు, కొంత = కొంచెము, నైఘటింక = మీదినాంచఁగా, వెలువంజనించి = విస్తరించి యగ్నిపుట్టి, మఱి = పిమ్మటను, మట్టునక = కొద్దిగా, నిల్వక = నిలిచియుండక, కాకక = అగ్నియొక్క వేడిమిచేతను, పరితాపమూనక = వ్యాకులత్వమును బొందునట్లు, ఆక్రమించెక = వ్యాపించెను, అనక = అనఁగా, అత్తటిక = ఆ సమయమునందు, మొగుల్విరియెండలు = ముగ్ధువిరిసిన యెండలు, కాపె = తపించెను

క. కంజహితాస్తోదయపెఱి, సంజకిడల నడుమఁ గష్ట క సంధిల మి న్నొప్పెం
జూడఁ బ్రకృతిశబరీ, గుంజానాసావిభూష క కొమరు భజింకె.

టీ కంజహిత = సూర్యునియొక్క, ఆస్తోదయపు = ఉత్తమయోదయములయొక్క, విజంబంజ = ఎట్టసంధ్యాకాలము, కడలక = దిక్కులయందును, కష్ట = నైల్యము, నడుమక = మధ్యప్రదేశమునను, సంధిలక = వ్యాపించఁగా, మిన్ను = అంతరిక్షము, ప్రకృ

తిశబరీ = మూలప్రకృతియనుచేంచితమొక్క, గురిజానాసావిభూష = గుణిగింజముక్కర
యొక్క, కొమరుక్ = సాందర్యమును, భజింక = పొందునట్లుగా, చూడక = వీక్షిం
వంగా, ఒప్పెక = చెన్నొండెను,

తా. సంఖ్యాకాలములయందు దానిరత్తముదిగతములవరకు వ్యాపించియుం
డంగా నంతిర్జమునడుమ నల్లనై ప్రకృతియను కిరాతిస్త్రియొక్క ముక్కురయందునలు
పువైవై పుగానుంచి యద్దముగాఁ గ్రుచ్చిన గుణిగింజవలెఁ జూడనొప్పెననుట రూపకా
నుసాజితోద్వేక్షాలంకారము

లే, గీ. గూండ్లకై శాలిమంజరు ♦ ల్లానుచు మూఁగి,
యంబరంబునఁ బఱచుకీ ♦ రాళి వొలిచెఁ,
బసరుటొంటొంటిఁగూటుతోఁ ♦ బండఁ బాటి,
భేదభయమున నెగసిన ♦ చేలనఁగ.

౧౬౩,

టీ. గూండ్లకై = కులాయములకై, శాలిమంజరులు = వరియొన్నలు, (వల్లరీమం
జరీస్త్రియామచి యమరము) కొనుచు = గ్రహించికొనుచు, మూఁగి = గుంపులుగూడి,
అంబరంబునక = ఆకాశమునందు, పఱచు = ఎగసిపోవుచున్న. కిరాళి = శుకవజ్జి
(కిరళుకౌశమా ఆసి యమరము) పసరుటొంటొంటియాకుతోక = పసరువర్ణముగల యొ
క్కొక పర్ణముతోడను, పండఁపాటి = పరిపక్వములై, భేదభయమునక = తన్నుఁగోసి
వేయుదురన్నభయముచేతను, ఎగసినచేలనంగక = కైకెగంనకై రుచేలోయన్నట్లు, పొలి
చెక = ఒప్పెను ఉద్వేక్ష

సీ. శ్రీలు దా రొట నా ♦ శ్రితపక్షకర్ణికా | కృతిఁ జెపు మ్మలకీ ♦ కల మెఱయ,
నతనుసారధ్యకృ ♦ ద్రవిరేఖ మంచపై | నదలించురొదఁ జిల్గి ♦ పదుపు పర్వఁ,
దొగలమొగ్గల వైవ ♦ దూర మేగిమిఁ బెట్టు | చప్పట్ల జిన్నులు ♦ జడిలు గదల,
వడత్రోవ నును చెప్పి ♦ వడి నవ్వ దిరుగు న | ద్వగులకొలది యవ ♦ త్రవయు మరల,
సభరదసప్రసాదంబు ♦ నడుగ నోరు | దెఱచెనో యన వ్రీలి ను ♦ త్రైములు లోఁచు.
చెఱకుజంఘుల భోలమి ♦ శిరని వాంచు | రాజనముఁ గాచుగోపికా ♦ రాజి పాలిచె.

టీ. తారు = శ్రోత్రములు, శ్రీలు = శ్రీకారములు, లమ్మలును, పొటక = ఆయినం
దివల్లను, ఆరైత = ఆశ్రయించిన, సద్వక్తకృకాకృతిక = తామరమిద్వైలవలెను, చెవుల్ =
కర్ణములు, కమలకర్ణికలక = తామరమిద్వైలతో, మెఱయక = వెలుంగగా, అతను =
పెనిమిటియైన మన్మథునకు, సారధ్యకృత్ = రథమునడుపుచున్న, రవిరేఖ = మన్మథుని
భార్యయైన రతివలె (సారధ్యముచేయుచు రతీదేవి చిలకగుట్టము నెట్లదలించునో య
ట్లనుట) మంచపైక = మంచమీదను, అదలించురొదక = నివారించుధ్వనిచేతను, చిల్గి

ఋగపు = కీరపక్షి, ఋగ్వక్ = పరువిడుచుండగా. తొగల = కలువలయొక్క, మొగ్గ
 లక్ = కుట్టలములను, వైవక్ = విసరివేయగా, దూరమేగమిక్ = అచిలుకలు దప్పు
 గావెళ్ళినందున, పెట్టుచప్పట్లక్ = చేతులతట్టుటలచేతను, చన్నులు = కుచములును, జడ
 లు = కేశపాశములును, కదలక్ = చలింపడగా, ముసు = పూర్వము, వెడ్రోవక్ = ద
 బ్బుఱమార్గమును, చెప్పి = పల్కి, నవ్వక్ = హాసము చేయడగా, వడక్ = శిఘ్రిముగా, తిరు
 గు = మరలవచ్చుచున్నటువంటి, అధ్వగులకొండ = పధికులతోడనే, అశ్రయక్ = నీ
 గ్గును, మరలక్ = మళ్లడగా (పధికులకు దప్పుదారిజెప్పి నవ్వగా నదిగ్రహించి యా ప
 కులు మళ్లరాడగా లజ్జించిరనుట) అధర = పెదవియొక్కయు, రదన = దంతములయొ
 క్కయు, ప్రసాదంబుక్ = అనుగ్రహమును, ఆడుగక్ = యాచించుటకొఱకు, నోరుదె
 ఱచెనోయక్ = వదనమునిప్పెనోయడగా, వ్రీలి = పగిలి, ముత్యములు = మార్కెకము
 లు, తోచు = కనుపడునట్టి, చెఱకుక్ = ఇచ్చువనమును, జంఘలబోలమిక్ = తమ
 పిక్కలను నవబోలనందున, శిరగువాంచు = తలవంచికొనిన, రాజనముక్ = శాలినస్య
 మును, కాచు = రక్షించుచున్న, గోపికారాజు = చేలకావటిస్త్రీలవరుస, పొలిచెక్ =
 బప్పెను. ఉత్పేక్ష.

తా. చెఱకులు దమయందలి రసమాధుర్యముకంటె నాచెఱకు తోటకాచుస్త్రీ
 లయొక్క యధర రసమాధుర్య మధికమనియు దమలోనున్న ముత్యముల చక్కదనము
 కంటె నాస్త్రీలయొక్క పలువరుసల చక్కదన మతిశయమనియు నధరదనములకునో
 డి పరాజితులయినవారు నోరు వికిరించి వేడుకొన్నట్లుం బలె గలుపులు పగిలి గర్భితము
 లయిన ముత్యములు గన్నట్లుచెఱకును రాజనపుంబయిరుల పొట్టలాస్త్రీల పిక్కలకు సాటి
 రానందున సిగ్గుచే దలవాంచుకొన్నట్లుంబలె బండి వంగియున్న రాజనపుచేలను గాచు
 చున్న స్త్రీలు శ్రీమహాలక్ష్మికి నాశ్రయస్థానమైన కమలకర్ణికలు బహిర్నిగతము లయినం
 దున శ్రీసదృశములయిన శ్రోత్రములుగనుక కాని నవి యాదరించినట్లుగఁ జెపులయందుఁ
 గమలకర్ణికలు ధరించికొని మన్దగ రధరధ్వంబులయిన చిలుకల నదలించురతిదేవిమాడ్కి
 జిలుకలం దోలుచుఁ గలువ పువ్వులతోఁ దోలగా నవిదూరముపోనందున చప్పట్లు గొ
 ట్టుచు నధ్వగులకు వెడ్రోవఁ జెప్పినవ్వడగా వారు మళ్లటతోనే సిగ్గు గలవారయి
 యొప్పిరనుట.

తే. గీ. నింగి యత్రటిఁ దవ్వనఁ ♦ నీలమైన, గరిమ కుండగఁగాఁ దృణఁ గ్రాహి యయ్యె,
 ననగఁ బరిణతకలమాది ♦ యవసంశి, తతులు గిరు లన నభ్రంక ♦ యత జెలంగె

టీ. నింగి = ఆకాశము, అత్రటిఁ = ఆశరద్రతువునందు, తత్ = ప్రసిద్ధమైన,
 మహానీలమైన = మిగుల నల్లనైనట్టియు నీలమణియైనట్టియు, గరిమకుక్ = అధిక్యమున

కు, తగఁగాఁ - అర్థ మగునట్లు, తృణగ్రాహి = కసపును గ్రహించునది, ఆయ్యెననఁ గఁ = ఆయెనో యన్వట్లు, పరిణత = పండియున్న, కిలమాది = వరిష్టులగువానిధ్యో క్క, యవసరాః = గడ్డివాములయొక్క, తతులు = వరుసలు, గిరులనఁ = కొండలొ యనునట్లు, ఆద్రంకపతకఁ = ఆరాశమునొరసికొనుటచేతను, చెలంగెఁ = ప్రకాశించెను. పరిణామోత్పేక్షలంకారములు.

తా స్వప్నము

మ ఆయనికఁ ధవళాతపత్రి దగునఁ య్యాగంబు సాగంగ నం,
దు యమిత్రేణులు రాఁగఁ బుంగవకకుత్ ధన్ధం డల్ల వర్షాదినా,
త్యయరాముండు నలక్ష్మణుం చినునకో ధోవాప్తిగా విల్లు ని,
ద్వయతం ద్రుంపఁ బ్రభగ్నశాల్యవని సీతాలభి గాకుండునే.

౧౬౬.

టీ. ఆయనికఁ = శుభావహవిధినిష్ఠచేతను, (ఆయశ్యభావమూ విధియని యమ రము) ధవళాతపత్రిదగు=తెల్ల దామరగొడుగుగల శరదృతునైన, అయ్యాగంబు=ఆరా కయును, ధవళాతపత్రిదగు=తెల్లని గొడుగుగల జనకునిదైన, అయ్యాగంబు = ఆ యజ్ఞ మును, (ఇచ్చట ధవళశబ్దముచేతఁ బుండరీకములు లక్షింపఁబడును, పుండరీకాతపత్రిస్తం వికసతాశ చారమని రఘువంశమున శరదృతువర్ణనమున్నది) సాగంగఁ = జరగఁ గా, అందుఁ = ఆ శరత్కాలమందును, ఆ జన్మమునందును, యమిత్రేణులు = హం ససంక్కులను, యోగిబృందములును (యమిత్ర శబ్దమునకు ఋషులర్థము ఆఋషులకు హంసలను వేరుగలదు గనుక లక్షితలక్షణచేత హంసలన్వయార్థము) రాఁగఁ = వచ్చు చుండఁగా, పుంగవకకుత్సుండు = ఎడ్లయొక్కమాపురములయందున్న ట్టియు, కకుత్సు లలో శ్రేష్ఠుడైనట్టియు, పుంగవాదు లుత్తరపదములై శ్రేష్ఠార్థమునిచ్చునవియైన నిచ్చట శ్లేషనిమిత్తము పూర్వపదమాయెను (పా)థాన్యే రాజలింగేచ వృషాంగే కకుద స్త్రీయా మని యమరము) అల్ల = ప్రసిద్ధుడైన, వర్షాదినాత్యయరాముండు, వర్షాదినాత్యయ=శర దృతువనెడు, రాముండు=క్రీరాముండు, నలక్ష్మణుండు = ఆడుబెగ్గురులతోఁ గూడిన వాఁడును = సుమిత్రాసందసునితోఁ గూడినవాఁడును (సారసస్వతు లక్ష్మణా యని యమ రము) సారసవత్సులు వర్ష గ్రుచ్చనందుఁ బిల్లలు వెట్టి శరత్కాలమునందు వ్యాపించునవి యనుట. ఇనునకుఁ = సూర్యునకును, జనకునకును, ఓజోవాప్తిగాఁ = తేజమును, కీర్తియును గలుగునట్లుగా, విల్లు=మణిధనుస్సును, శివధనుస్సును, నిర్దయతంద్రుంకఁ = సుంకోచింపకవిలువఁగా, ప్రభగ్నశాల్యవనికఁ=కొయ్యబడిన రాజనాలుగల భూమియందు, సీతాలభిగానుండునే = నాగేటిచాలుయొక్క లాభము కలుగకుండువా (సీలమున వరి గొయ్యఁగానే మరల దున్నిరనుట) (సీతాలాంగలపద్ధతి యని యమరము) ప్రభగ్న = విలు

క ప్రాశించిననీ రంతయు, శరద్రుములు మగుడఁ బూరింపఁగ నా,
వేసింపెఁ గొలంకుల ననఁ, గాశప్రబలింబఁటలి ♦ కడు నొప్పారెక. ౧౭౩.

టీ, శరద్రుములు = శరత్కాలమేఘములు, ప్రాశించిననీరంతయు = మును
పుదాము గ్రోలినయదకమంతయు, పోక = వెళ్లఁగా, మగుడఁబూరింపఁగక = మర
లనిండించికొనుటకు, కొలంకుల = సరస్సులయందు, ఆ వేసింపెక = ప్రవేశించెను,
అనక = అనునట్లు, గాశప్రబలింబఁటలి = తెల్లుపుట్టుల ప్రతిమానసమూహము, క
డుక = మిగులను, ఒప్పారెక = చెన్నొందెను.

తా. సుగమము

తే, గీ. కొలనఁ గరిదంపతులు పద్మ ♦ కళిక లూకటి,

పొకటి గూ నెర మంద ♦ మొలుక నమరె,

నివి శరత్పద్మనిలయఁ ♦ నెలమితోడఁ,

గవల నభిషేకమున కెత్తు ♦ కడవ ననఁగ. ౧౭౪,

టీ కొలన = సరస్సులయందు, (జాత్యేకవచనము) కరిదంపతులు = సతిపతులై
నగజద్వంద్వము, పద్మకళికలు = అలలితశృంగులు, ఒకటికొకటి యీ నెర = పర
స్పరమిచ్చుటకై పైకెత్తెఁగా, మకరందము = పూదెనె, బలక = స్రువ్యునిచుం
డఁగా, ఇవి = ఈ పర్ణముకళిములు, శరత్పద్మనిలయఁక = శరత్పద్మకి, ఎలమితో
డక = సంతోషముచేతను, కవల = జోడుగా అభిషేకమునకెత్తు = స్నానము
నరించుటకు పైవైసటి, కడవలనక = కుంభములాయన్నట్లు, అమరె = ఒప్పెను.

తా. తామరకొలంకులయందు గ్రీడించుచున్న గజమిఘనముఁజూడఁగా “శ్లో. ల
క్ష్మీర్దివ్యైర్గజేంద్రైః గ్రీణి గణఖచిత్తైః స్నాపితాహేమకుంభైః” అన్నశ్లోకముగలు శ్రీమహా
లక్ష్మీకి హస్తంబులయందు సువర్ణకుంభములను ధరియించి యభిషేక మొనరించు చందం
బునఁ గానవచ్చుచుండెననుట.

తే, గీ. పంక మడుగంటి తేరిన ♦ బావు లెల్లఁ, బంకములె చేసెఁ గ్రవ్వబు ♦ గంకబములు
కళితమకరందయంతరజః ♦ కర్దమమునఁ, గారణగుణంబు గలుగదే ♦ కార్యమునకు.

టీ పంకము = అడుగు, అడుగంటి = అభిప్రదేశముఁబట్టి, తేరినబావులె
ల్లక = స్వచ్ఛోదకములుగల్గినకొలంకులంతయును, పంకములు, కమలములు, గళిత =
జారినటువంటి, మకరందయంతర = పూదేనియతోఁగూడిన, రజఃకర్దముమునక = పరా
పంకముచేతను, క్రవ్వరె = మగుడిను, పంకములె = కిచ్చుచున్నట్లునై నవిగా నె
చెసె = ఒసర్చెను, కారణగుణంబు = కారణముయొక్కగుణము, కార్యము;
మిడ = టలు డి టలుగుననుట.

తా. కమలములు పంకజములుగాన నీశ్వరుబంకయు క్తములుగాఁ జేసెననుట. సా మాన్యముచేత విశేషమును సమ్యక్చింతన యధాంతర న్యాసాలంకారము. “శ్లో జ్ఞేయస్యోద్ధాంతరన్యాసోవస్తుపస్తుత్వకించన । తిత్వాథనసమర్థస్య న్యాసోయోన్యస్య వస్తునః అని దానిలక్షణము”

క. ఒసంగి రగస్త్యాఽర్థములం, గొసరి జను ల్వాఙ్మనీరు ♦ గ్రోలితి వీనిం,
బసితే మా కిమ్మని క, నిక్కిసరుదుగం గావ నప్ప ♦ గించెడుమాడ్కిఁ. ౧౭౬

టీ. జనుల్ = మనుష్యులు, కొసరి = వేడికొనుచును, వాఙ్ = నముద్రమందలి, నీరు = ఉదకమును, గ్రోలితి = పానముచేసితివి, వీనిఁ = మాకుపయోగమైన యీ యుదకమును, పసికై, పశువులకొక్కై, మాకుఁ = మా కొలకు, ఇమ్మని = విడుపువని, కన్కిసరుదుగఁ = కోపప్రయుక్తమైన నేత్రదోషము నవర్తించుటవై, కావఁ = ఆ యుదకమును ద్రావరక్షించుటకొఱకు, అప్పగించెడుమాడ్కిఁ = ఇదిగో రక్షింపుమని యొప్పగించినరీపిని, అగస్త్యాఽర్థములఁ, అగస్త్య = అగస్త్యునికి, అర్థములఁ = జలాంజులను, ఒసంగిరి = ఇచ్చిరి. హేతూత్పేక్ష, శరద్భక్తుపునందు సగస్త్యునికిచ్చునట్టి యగస్త్యములనిట్లుత్పేక్షించెను.

క. పరుషాతపత ప్రం బగు, ధరణీపాత్రమునం బడుట ♦ దళ మయ్యెఁ జామీ,
పరిపక్వంబై యనఁగా, శరదిండుజ్యోత్స్న రేల ♦ సాంద్రతఁ గానెఁ. ౧౭౭.

టీ. పరుష = కఠినమైన, ఆతప = ఎండిచేసెను, తప్తంబగు = కాంగినటువంటి, ధరణీ = భూమియనుటకు, పాత్రమునఁ = అధారమందు, (జెనుముమీదననుట) పడుటఁ = పతననగుటచేతను, దళమయ్యెఁజామీ = దట్టమాయెనుజామ్మి, అనఁగాఁ = అనునట్లు, పరిపక్వంబై = ఎండినదై, శరదిండుజ్యోత్స్న = శరద్చంద్రుడైన, రేలఁ = రాత్రులందు, సాంద్రతఁ = దట్టముగా, కానెఁ = వెలికెను.

తా. శుగము.

తే.గీ. వృష్టితటి నిద్దజెనఁ ద్రావఁ ♦ గ్రంద నుండి, తేటనదిసీటఁ దనవెంటఁ♦దేలుమీల,
తళుకుతో నాచులత బోఁచె ♦ వెలికి జమిలి, పండి మీ లెక్కువెండ్రుక ♦ విల్లువోలె॥

టీ॥ వృష్టితటిఁ = వర్షాకాలమునందు. ఇద్దఁ = జెన్నెన జెనఁ = చేడలయొక్క జెనను. త్రావఁ = పానము పేయుటకొఱకు, క్రిందనుండి = అడుగునబట్టి, తేట = నిర్మలమైన, నదిసీటఁ = పిటియుదకమందు, లినవెంటఁ = ఆ నాచులకవెంట, తేలు = పైకి వచ్చుచున్న మీల = మత్స్యముల యొక్క, తళుకుతోఁ = కాంఠిలోడిను, వెలికిఁ = పైకి, జమిల = జోడుజోడయిన, వెంటిమీలు = రజతముచేత జేయబడిన మత్స్యములు, ఎక్కు = పై కెయఁగానొప్పుచున్న, వెండ్రుకవిల్లువోలెఁ = గుల్లపులొకి వెండ్రుకలవలె

గట్టినదన నోయనట్లు (చరితానువాద్రు వాయించునాద్యమనియు దీనినేను కామా చయనముఁ జెప్పెదరు) నానులతదోచితే = ప్రాచీనీకకన్పించెను.

తా. నానకాలమందుఁజేరిననాచులీగ వెంట గుడ్లు విడిచియుండ వానిందెనుట కున్నెనుండి యానాచులీగ వెంటదీని మత్స్యములు పైకారాగా దాసరివాగ్రు గుడ్లు పువెంగుకలచేర వింటిదగ్గకట్టి వానిమీఁది వెండితగ్గుచే మత్స్యములనేర్పఱచి వాయించునట్లుదీని పైకెగ ముటగలదుగాన నానాగునఁ గన్పట్టెననుట.

కం హంసము క్రౌంచము తొలి రా, మాంసలరుచి వచ్చెఁ దాను ♦ మలయముఖిఖండా
ల్లంస విలువ ని గ్నివీచెను, హంసమున కిగ ప్తి పరమ ♦ హంసం బగుటకొ॥ ౧౭౯॥

టీ హంసము = అంబపిట్ట, క్రౌంచము తొలిరాకొ = క్రౌంచవర్షచలముననుండి రాగా, లాను = ఆయగప్రకండున, మలయముఖిఖండ = మలయవర్షతాగ్రముననుండి, మాంసలరుచి = ఆధికకాంచితను, (ఎలవాస్తాంసలోఁగలయనియమరము) వచ్చెకొ = ఉదయించెను, హంసమునకు చక్రాంగిమునకు, అగ ప్తి = అగ ప్రమహాషిక (ఆగస్త్యగ్రాన్తివై యని ద్వీరూపకోశము) పరమహంసంబగుటకొ = సరహహంసయను ఋషియౌటచేతను, హంస = అంబ, పాల్ = క్షీరమును, విజువకొ = నీరములోవేర్పఱచుగా, నీర్విటిచెను = తానునీళ్ళలోనిబురదను బోగొట్టెను.

తా. హంసము పాలునీళ్ళు నేర్పఱచ నగస్త్వండు నీరుబురదనేర్పరచినందున పరమహంస యనునట్లు శరదృతుపునందు మదకంబులంతయు నిర్మలంబు లాయెననుట.

లే.గీ క్రౌంచముకొన్ని గుడ్డుట ♦ గాంచెమింట, నవియహంసచ్చదాచ్ఛాద ♦ నానుభూతి
హంసలరులయ్యెగావన్న ♦ నరుణచూడ, గుప్తజగాశ నాండము ♦ ల్గురులుగావె.

టీ క్రౌంచము = కొంచగుబ్బలియందున్నరంధ్రము, ఒకకొన్నిగుడ్డులు = కొన్నిఅండములను, మిగటకొ = రసపైతాగమందు, కాంచెకొ = వహించెను, (పరశురామునిచాణమువేతఁ దొలవఁబడిన క్రౌంచాచలపురంధ్రముననుండి హంసలు మానసవరోవరంబునకుఁ జనుటయు మరలి వచ్చుచుండుటయునుం గలదని సంప్రదాయము) అవి = ఆక్రాంతాచలమున గుడ్డులు, అహంస = దానియందురాకపోకలుగల హంసేతరములైన పక్షులయొక్క, ఘడి = కైకలయొక్క, ఆచ్ఛాదని = కన్పటయొక్క, ఆనుభూతికొ = అనుభవించెతను, హంసతతులయ్యెకొ = అంబలగుంపులాయెను, కావన్నకొ = హంసగుడ్డు సురరాక్షసులపొదిగిన హంసపిల్లలుగా నేరవన్నట్టాయెనా, అరుణచూడ = కోసృచేతను, (సరసానుప్రచూడఁ కుక్కుటత్పరణాయథ యని యమరము) గుప్త = పొదుకబడిన, భుజిగాశ = నెమ్మొయొక్క, అండముల్ = గుడ్డులు, గుఱులుగావె = విహ్నుములుకావె (ఆవుననుట) ఇందు సామాన్యముచే విశేషమును సమర్థించిన యర్థాంత

రస్యాసాలంకారముచేత సుతాపితంబైన యసంబంధమున సలబంధముఁ గలుగఁజేసిన యతిశయోక్త్యలంకారము

చ. కలయఁగ వారిదేవతలు ♦ గాంచుసరోవరదంభదర్శణం

బులవయి దట్టపుంజిలుము ♦ వోవఁగఁ దారల కంచు గీయఁగా

బలె నలువంకలం గలయఁ ♦ బాయక తేలుచుఁ బద్మరేణువు

లెక్కలఁకులఁ దాసిపోఁజేలఁగెఁ ♦ శ్రేంకృతు లిచ్చుమరాళమాళికల్. ౧౮౧.

టీ. వారిదేవతలు=జలాధిదేవతలు, కలయఁగ=అంతటను, కాంచు = చూచుచున్నటువంటి, సరోవర=కొలంకులనియెడు, దంభ=వ్యాజముగల, దర్శణంబులపయి=అద్దములమీఁదను, దట్టపుంజిలుము=సాంద్రమైన మాలిన్యము, పోవఁగ=పోవునట్లు, తారు=అజలాధిదేవతలు, అలకంచు=అయద్దమైనకంచును, గీయఁగాబలె=లోమిగీతఁబెట్టినందువల్లనోయనట్లు, నలువంకల=నాలుకగుడ్డుకలయందును, కలయ=వ్యాపించునట్లు, పాయక=విచ్చిన్నముగాక, తేలుచు=పోవకమీఁదనేయుండుచు, పద్మరేణువు=నళిసరాగములు = కెలఁకులఁబాసిపోక = ప్రక్కలకువిడిపోవునట్లు, శ్రేంకృతులిచ్చు=శ్రేంకారములుచేసెను, మరాళమాళికల్ = అంచలబంతులు, చెలఁగ=ఒప్పెను. ఆపహ్నుత్సుతాపితోష్ఠేక్షాలంకారము.

। అర్కమండలి కప్ర ♦ మద్దమై నంతనె | యెఱ మాని మోము బి ♦ టైత్తి చూచి,
ఘమఘమధ్వని గాలి ♦ గుహఁ జొరఁబురి యొకించుక విచ్చి కని తలంచుకొని వంచి,
నిప్పుష్ప కేతకీ ♦ నేత్రాంబు వొత్తి భే | కపుటెంకి పడియబోకఁగల్గ మొగ్గి,
కేకకుఁ ద్వ) వనతఁగ్రివమై రాక యొ | క్కిం తార్చి వాత నే ♦ మేమొ కమిచి,
వెడలువేరెండుకును శర ♦ ద్వృక్ష ముడిగి | వానికమె యెక్కి త్రోటిని ♦ ర్వంకపక్ష,
తులనునిపురుచు వెట్టిచూ ♦ పుననురంబు, కెలఁకులఁ గనుంగొనుచుగానఁ ♦ గేకులుండె.

టీ॥ అర్కమండలికి=సూర్యమండలమునకు, అప్రము=మేఘము, అద్దమైనంతనె=కొంచెమాచ్చాడకముకాఁగానె, ఎఱమాని=మేలివిడిచి, మోము=ముఖమును, బిటైత్తి=పొడవుగానెత్తి, చూచి=చీక్షించి, (వానకాలమును త్రాంతిచేఁజూచియునుట) ఘమఘమధ్వని=ఘమఘమశబ్దముచేత, గాలి=వాయువు, గుహఁజొర=గుహలొడ్రవవేంపఁగా, పురియొకించుకవిచ్చి=పింఘమునుగొంచెమువిచ్చి, (గాలిచేతఁగ్రసినని మేఘధ్వనియని భ్రమించియునుట) కని=చూచి, తలంచుకొని = అదియురుముగాదని వితర్కించి, వంచి=పింఘమును మరలనడంచి, నిప్పుష్ప కేతకీ నేత్రాంబువొత్తి=పువ్వులు లేని మొగలిచెట్లయొక్కకన్నీరుదుడిచి, భేకపుటెంకి=కప్పలకునికిపట్టైన, పడియబోక=పల్వలములొసినెనియకై, కల్గి మొగ్గి=చెవివంచి, (కప్పహంతలుగలిగినవర్షముగలదన్న ప్రతి

తినిబండ్రియనుట) కేకకుఁ = తనవాక్కునకు, తృప్తివనత = మూఁడుమాటులువం వంబడిన
 గ్రీవమై = మెడగలనై, రాక = అకే కాధ్వనియును వెడలక, ఒక్కంతార్చి = కొంచెముధ్వ
 నిసేసి, వాతక = నోటిచేతను, ఏమేమొకమించి = ఏమేమొచ్చుపించుకొనుచు, వెడలు =,
 కలిగిన, పేరెండకుఁ = తీర్ణతపనివృత్తికొఱకు, శరద్వృక్షముఁ = పిఠాకు లరచిచె
 ల్లును, దిగి = విడిచిపెట్టి, వాన్వికమెయెక్కి = గుమ్మడునారోహించి, (శారదోవిషమచ్చ
 దగి ! వాన్వికంత్రాయమాణాస్యాత్తని రెంటికీ నమరము) (వర్షాకాలమున నెక్కియున్న
 వృక్షమున నెక్కినవర్షము కలుగునని శరద్వృక్షమును విడిచి వాన్వికవృక్షమున నెక్కి
 ననుట) త్రోటిక = ముక్కుచేతను (చంచుస్త్రోటిరుభేష్ఠియామని యమరము) ఇర్వం
 కపక్షతులను = ఉభయపార్శ్వ పక్షమాలములను, (స్త్రీపక్షతిపక్షమాలమనియమరము)
 నిపురుచుక = పెండ్లుకలు దువ్వికొనుచు, వెల్లిచూపునక = విశ్వతపుద్గప్తిచేత, ఉరం
 బుక = జొప్పును, కెలకులక = ఇరుప్రక్కలను, కనుగొనుచుక = చూచికొనుచును,
 కానక = అరణ్యమునందు, కేరులు = సెమళ్ళు, ఉండెక = నివసించెను.

తా. సుగమము.

క. వెలుతురు రస లంటి యెండియు, లలి విష్వమిద జెడక శిభిక ♦ లాపము వని వ

ర్తిలెక బర్జన్యండు నటన, ముల్ల మెచ్చి మెలుంగుఁ గాపె ♦ ముద్రించె ననక.

టీ. శిభికలాపము, శిభి = సెమళ్ళయొక్క, కలాపము = పురి, అసలంటి = బురో
 దగిలి, వెలుతురు = మబ్బు విడిచినయెండచేసెను, ఎండియక = అరియును, లలివిష్వమిక =
 ఎప్పటికినివిడకజేయకపోవుటవల్ల, (సామాన్యముగాఁ దడిసినపురులువిష్వరావు - బురద
 యంటియెండియున్నట్లున్న వనుట) జెడక = చెడిపోక; వనిక = అడివియందు, పర్జన్యం
 డు = వర్ష దేవత, నటనమ్ములక = నాట్యములను, మెచ్చి = శ్లాఘించి, మెలుంగుఁగాపెక =
 ప్రకాశించుచున్న చిత్రవస్త్రమును, ముద్రించెనక = ముద్రవేసెనోయన్నట్లు, వర్తిలెక =
 ఉండెను (వానకాలపుబురదలు తమకలాపములకునంటి యెండచేత నిగిరినందున శరత్కా
 లమునందు సెమళ్ళు పింఛములువిప్పియాడకయుండఁగా వర్ష దేవత సెమళ్ళయొక్క నృ
 త్యములకుమెచ్చి తననటులు మఱియొకచో నాడకుండునట్లు ముద్రవేసెనోయన్నట్లుండె
 ననుట).

టీ. చక్రస్తవప్రకాశమునకు ఘనంపుఁ | గొం గిడి గొన గొన ♦ గోళ్ల గొడిగి,
 యశ్వనితంబు ♦ హంసహారమును బ | రాగ రేఖాస్వర్ణ ♦ రశనముగను,
 జలశాటి పులిసంపు ♦ జఘనంబునైక జాతి | వ్యస్తవేతసభుజి ♦ స్వస్తిక మిడి,
 తనిమతో వెచ్చనై ♦ తటశరవ్రతిబింబ | హాసాలి జాహ్ను లు ♦ చాహ్నుసములకు,
 నగుచుఁ జెందొవకంటను ♦ నలిగి తమ్ము | లంటుకై యొత్తు పదనతి ♦ నలిగి కువల,
 మధులహరి నల్పనైక జెంది ♦ మగతనముల | నొక్కెడలఁగూడుచు గ్రహన్తు ♦ బుబ్బు పెనఁచె.

(సవంతులు = నదులు, (సవంతీనిమ్మగాపగాయనియమరము) ఉచ్చాస్యన
ములకుఁ=వరీవాహములను నిట్టార్చులకు, (జలౌచ్చాస్యసాఁపరీవాహయనియమరము)
అగుచుఁ=అయినవై, చెందొవ=ఎట్టగలువయనియెడు, కంటఁ=నేత్రముచేత, అలిగి=
కోపగించి, శరత్కాలమందుఁ బ్రవాహములుతక్కువై నందునఁ బెనిమిటియైన సముద్రుని
తోఁ దమకు సంవర్కము లేమింజేసి ప్రణయకోపముఁజేసి యనుట) తమ్ములంటు=పద్ద
ములనంటుచున్న, కై యొత్తు=సముద్రపుకాలువల పొంగుటయనెడు, కై=హస్తముచే
తను, ఒత్తు=వట్టుటగల, పద=పాదములయందు, నలిఁ=నమస్కారము చేతను, అలిరి=
సంతసించి, చక్రస్థన=కోకములనియెడు కుచములయొక్క, ప్రకాశమునకు=కనుపిం
చుటకొఱకై, కేనంపు=నురుగనియెడు, కొంగు=పైటచెఱుంగు, ఇడి=విడిచి, (భర్తకు
గువంబులు గన్పించుటకై పైటచెఱుంగుదొలగించెననుట) గొనకొన=అవ్యక్తముగా, కో
ళ్ళకొ=జలకుక్కుటములను వ్యాజముచేత (బొల్లికోళ్ళనుట) గొణిగి = జల్పితముఁ జేసి
(అనఁగా మణితములనుట) అత్తనితంబంబుఁ=పాపాణములనుకటివచ్చి దాగమును, (వ
చ్చాన్నితంబఁగి క్రిత్యాయని యమరము) హంసహారమును = మరాళములనుముత్యాలను
రమును, పరాగరేఖా=వర్షరేఖపులబరితెయి, స్వర్ణరశనముగను = బంగారు మొలకూలు
గాను, జల = ఉదకములనియెడు, శాఙి = వస్త్రము, పులిసంపు = ఇసుకదిన్నెయనియెడు, జ
ఘనంబుపైఁ=కటిపూర్వభాగముమీఁదనుండి, జూఱుఁ=గలితముకాఁగా, (క్లిబేతుజఘనం
పుర యనియమరము) వ్యస్త=వేఱైనట్టి, వేతన=ప్రబ్బలిచెట్టనియెడు, భుజ=బాహువులయొ
క్క, స్వస్తికమిడి=స్వస్తికబంధమునుంచి, (భుజస్వస్తికమనఁగాభర్తనాలింగనమొనర్చుట
వైచేయునట్టి భుజబంధవిశేషము) తనిమతోఁ=సూక్ష్మరూపముతోడను, వెచ్చనై=వేడి
యై, తట=తీరమందున్న, శర=తెల్లపువ్వులయొక్క, ప్రతిబింబ=ప్రతిఫలనములనియెడు, హా
స=నవ్వును, అళి=తుమ్మెదలనియెడు, బాష్పలు=నకజ్జలానందబాష్పములుగలవియై, కువల
మధులహరిఁ, కువల=కలువలయొక్క, (కువాలంకువలంకువమనినానార్ధరూపకోశము) మ
ధు=మకరందముయొక్క, అహరిఁ=ప్రవాహముచేతను, అభిజైఁ=సంద్రముమీఁదను, చెం
డి=పొంది, (మకరందముదకములపై ని బేలునుగనుకఁ బైఁజెందియనుటయుక్తము) మగ
తనములకొ = పురుషాయితరతులచేతను, ఒక్కెడలకొ=ఒక్కొక్కపప్పుడు, మాడుచుకొ=
కలయుచును, ఉబ్బిపెనఁచెకొ = సముద్రునినుప్పొంగించెను.

తా. సముద్రముయొక్క నమీపమునకుఁ గలువమకరంద ప్రవాహముతోవచ్చి శ
రత్కాలమందుఁ బ్రవాహములులేమింజేసి కూటమిలేకుండుటవలనఁ బ్రణయకోపవ్రయ
ంబైన నేత్రరక్తిములు గల్గిన ప్లేఱుకలువలచే నొప్పును సుష్పకాలువల పోటనియెడు
హస్తములతో నొర్చుటచేత సమస్తమునకు సంతసించి యొకానొకప్పుడు గూడుచుఁ బు

రుషాయితరతులచేత నదులు నముగ్రుని సంతోషమును బొందించెననుట) ఈ పద్యము నకుఁ బెక్కిండు పెక్కువిధములుగ నర్థవ్యవహారము చేయుదురు, అవియన్నియు మిగుల రసయుక్తములుగా నుండవలయు గ్రంథవిస్తరభీతిచేత నిందువేక్షింపఁబడియె పురుషాయితలకు, సటదుత్తుంగసయోధరంబు గతిమందాక్షుక్రియోదాగమ । స్ఫుటవాగంతురమ ష్టిగోణనివనర్పుష్పేషుడర్పయనం । ఘటితాలింగనవామనీకృతకుచాగ్రప్రాథ రోమాం నస్తే, విటుఁగొక్కించెఁ బ్రభుల్లపదనయనా వీరాయితంబెంబయున్. అని నరసభూపాలీ మమన నన్నది. రూపకాలంకారము

వ ఇట్లు శరత్సమయం బెసంగిన నంగీకృతక్షత్రధర్తుండు గాపున దిగ్విజయయాత్ర ధర్మం బని యానీతబలషట్కంబు నాకృష్టసామంతరాట్కంబుగా వెడలి. ౧౮౫.

టీ. ఇట్లు = ఈ యుక్తమంబున, శరత్సమయంబు = శరదృతువు, ఎసంగినన్ = ఒప్పగా, (యమునాచార్యుండు) అంగీకృత = అంగీకరింపబడిన, క్షత్రధర్తుండుగాపునన్ = క్షాత్రములుగలనాఁడౌటచేతను, దిగ్విజయయాత్ర. దిక్ = తూర్పు మొదలగు దిశలయొక్క, విజయ = గెలుపునిమిత్తమై, యాత్ర = పోవుట, ధర్మంబు = న్యాయమని, ఆనీత = పిలువఁబడిన, బలషట్కంబు = షడ్విధమైన సైన్యము గలుగునట్లును (మౌల్యభృత్యాదిరూపముగ బలము షడ్విధము) “శ్లో. షడ్విధంబలమాదాయప్రత్యేదిగ్విజయాయని తాలిదాసుని ప్రయోగము. ఆకృష్ట = ఆకర్షింపఁబడిన, సమంత = ఎల్లవారైన, సామంతరాట్కంబుగాన్ = తనదేశమునకుఁ జుట్టుప్రక్కలనుండురాజులుగల్గునట్లు, వెడలి = యుద్ధయాత్రకు బయలువెడలి.

తా. సుగమము.

మహాస్థర. గజఘోటస్యందనాః ♦ కబళిరథరణిం ♦ గాద్రవేయాధిరాష్ట్రా,

ధజరత్నశ్రేణు లంత ♦ ర్మణులసవతులై ♦ మ్రగ్గ పాదాశకుంత,

ధ్వజవాతాఘాతఘ్న ♦ ద్వనధులరవకు ♦ ల్వాద్యము త్రీణగారద,

ద్విజరాజన్యండు విద్వి ♦ ద్విదళన మసిం గాఢింపె ద్విగ్రయాత్రన్. ౧౮౬.

టీ. గజ = ఏనుగులయొక్కయు, ఘోట = గుర్రములయొక్కయు, స్యందన = ఆరదములయొక్కయు, ఆళి = సమాహముచేతను, కబళిర - మ్రొంగబడిన, ధరణి = భూమియందు, గాద్రవేయ = పాములకు, అధిరాట్ = దొరయైన శేషునియొక్క, మార్గజ = చలయండుబుట్టిన, రత్నశ్రేణులు = రత్నాలపట్టులు, అంతర్మణులసవతులై = భూమిరత్నగర్భ గమక దామాభూమిలోనున్న రత్నములతో సమానములైయును) మ్రగ్గన్ = (వివిధవిధముగా, పాదాశ = పదాంశనానందమున

ట్యూబు స్త్రీ పుగల పైలయందన్నటువంటి, ధ్వజం = పెక్కెపుబట్టయొక్క, వాత = గాలి
 యాచార్యునకు సూత = తాతకుడు చేతన, ఘోర్త = పొంగుచున్నటువంటి, వనధుల = సము
 ద్రాగ్రస్తు) ఇక్క, రవళల్ = ధ్వజులు, వాద్యముల్ = మద్దెల, దోలు, వీణ, సన్నాయి
 సరికవించెను యక్క, మిఱగార = అతిశయింపఁగా, తద్విజరాజస్యండు = విప్రశ్రుడైనయా
 వ యొగన నవానిని, మీఱఁగా = అతిశయింపఁగా, తద్విజరాజస్యండు = విప్రశ్రుడైనయా
 శంకున (యమునాపార్యుడమట) దిగ్భ్రతయారణ = దిగ్విజయయాత్రయందు, అనిక =

ట్టి మందు, విద్యుత్విదళనముతో = పగతురయొక్క సంహరమును, కావించెన్ = ఒనర్చెను.

అనువిడిచి, కన్నములు చేసి దానము, అన్నానాదేశవిపులం దాపి సుసం,

జ్ఞము (పన్నత ననిశము బహు భో, గోన్న రుడై యాదనులించి యుండి నశంకక. ౧౮౭.

జ్ఞో. జన్మములు = యజ్ఞములు, చోజో = కావించి, దానములతో = షోదకభారా

చార్యగౌరవకంబుగ నిచ్చిన యీపులచేసు, నానాదేశవిపులక్ = ఎవనిదేశములనుండివచ్చిన

వృక్షగ్రాహులును, తనివ = తు, పినొందించి, సుసంపన్నతా = సకలసమృద్ధిగలవాడౌటచే

యేతను, అనిశము = ఎల్లప్పుడును, జహుభోగోనతుఁడె = ఎక్కువైన సమయములచే నతిశయము

మంక్షుంచినహేడె, అశంకణ్ = వెలుపులేనటు, ఆదమఱచి = పరాభునొంది, ఉండెణ్ =

యోగపండితుడు. రాజ్యమోహముచేత జానక కిందరాగములు వుట్టించుచుండెనట.

౧. మణియు నతని రాజ్యంబున గనవుర గలచి చేయె తి మొఱుదెట్లుట కరులయంద

మటు నటు వడ నెడను బట్టి త్రోయుట వెడ వెడంబోవువల్లవులం బండ్లు

అంటుంటే నింటికిం దాచుచున్నానని భావించవలసిందే.

టయ్యం బట్టుకారులం బట్టుటయ్య సౌధసౌవరభూషాద్విరాజింబుబుడంగ వాడ

మొట్టమొదట గతి గతుమయం గృహవాసులకే పోయింది.

మొదటి భాగములు జాంబూనద పరీక్షాదులయంద యేర్పడినవిగాని

మృదంగాదివాద్యత్రయములయంద భాతువాదములు తలచునట్లు వానియును

కాక యితరస్థలంబుల లేకుండ రాజ్యపరిపాలనంబు చేయుచుండ

టీ పుణ్యముగా = పండియ, అక్షని రాజులుగా = పండితులు

శమందు, కనభుగళుచి = త్పదముగళుచి. చేయి శివమునకు...

ఋగ్వేదం, కరులయంద = వసుంధరయంద. (వెనుక...

వ్యవహారము) అట్లునట్లునడక = అయ్యోగమున అవతరమున

గోమయబట్టి యావళికిం దొబ్బులు వెడవెడలినాను -

అర్థం = విలువను. (పెద్దపల్లవి కోర్కెనికంటే చాలా చాలా పెద్దది)

రాధిపండువు మొదలుగు సంతోష నివహులును చూడగా

మ = శృంగమునకు రావించుచున్న పక్షాంగము

క్రమ. పరిహాసచేష్టలయంద = ఎగతాళివ్యాపారములయందె, సున్నమెట్ల
 'సుఖాలేషమును, పట్టుకాటులంబట్టుటయు = కంసాలవానికొఱముట్లలో
 వాని చేతంబట్టుటయు, సాధసౌవర్ణభూషాదినిర్మాణంబులయంద, సౌభ = మె
 యు, సౌవర్ణ = సువర్ణమయములైన, భూషాది = ఆభరణాదులయొక్కయు, ని
 లయంద = చేయుటయందె, (సున్నముఁబూయుట మేడలకును బట్టుకాటులంబట్టు
 భూషాదులకు ననుట) కాసెచుట్టుటయు = లాఁగుమీద గోకకట్టుటయు, కత్తి
 యు = ఖర్చుబంధనమును, కృకవాక్షలకలహంబులయంద = కుక్కుటయుద్ధంబుల
 ల్య = సరిగానివస్తువుతో, తులనా = తూలము, (పోల్చుటయని యొకయుట్ట
 ఆది = లోనగు, భుక్తజాతిదోషంబులు = ఒరయుటమొదలైనవి, జూబూనదపరీ
 లంద = న్యర్థకోథవాదులయందె, (రుక్తంకార్తస్వరంజాంబూనదమస్తవదోస్త్రీయా
 యమరము) ఏదేనియు = ఏ వస్తువునైనను, కన్నవేయుట = అభిలాషపడుట, (వృ
 లకువేయునట్టి కరణియని చెప్పఁచును) వృందంగాది వాదిత్రంబులయంద = మద్దెలమే
 లగువాద్యములయందె, (చతుర్విధమిదంబాద్యం వాద్యత్రాతోడ్యనామకమని యవతము
 ధాతువాదంబులు దలచగుట = మోసములు మొదగుటయు, భూవాదిధాతువులవిషయ
 నవాదములు విస్తరింబయును, శాబ్దీయతయందకాక = వైయాకరణుల యందెకాని,
 కాకయును విదమన్ని సావధారణ ప్రమృంతములతో నన్వయింపవలసినది) ఇతర
 యో = వేఱువోట్లను, లేకుండక = లేక గూండువట్టుకొనవలసినది
 అనము, పరిహాసమునకు
 తా. సుగమము.
 తెగి, తద్వితామయం దైన నా భముని శిష్యుఁడైన శ్రీపుండరీకాక్షుఁడనంగుశిష్యుఁడు,
 వైన శ్రీరామమిత్రాఖ్యుఁడార్చి దనకు, పరమగురుపూర్వనకు నిట్టి శిష్యుఁడంబు
 టి. తద్వితామయండు = అయ్యము నాచార్యునికిఁదండ్రితండ్రి. ఆయన = ఆయన
 నటువంటి, నాభముని = శ్రీమన్మాత్రమునికి. శిష్యుండు = అంటేవాని, ఆయన = ఆయన
 శ్రీపుండరీకాక్షు = యోగియగునప్పండరీకాక్షునకు = (ఈయనపేరు ద్రవిడభాషయందు
 య్యుండాడరని యందురు) అనంగుశిష్యుండు = ద్రియచ్చాత్రుండు, ధాత్రాంటేవా
 య్యయనియవరము) ఆయన = ఆయనటువంటి. శ్రీరామమిత్రాఖ్యుండు = శ్రీరామమి
 దను నామముగలయోగి, (ద్రవిడభాషచేత నీయనపేరు మనకాల్ నందియందురు
 = బాధచేత, లేనదు = తనకు, పరమగురు = పరమాచార్యుడైన నాభమునికి
 నకు = మునుముడైన యామానాచార్యునకు, (ఇందునకు బాహరణము "శ్రీ
 రామాభిషేకం బిలాకృత ప్రసీదముద్వైతమచింతయత్వాయని యామునాచార్య
 గము. అనంగుశిష్యుడైన శ్రీరామమిత్రాఖ్యుండునన్నవో శ్రీరామమిత్రునికి నా

దేవుడగు శ్రీ పుండరీకాక్షుడు ఆయనకు నాచార్యుడగు శ్రీమన్నాథముని గనుక నాథున యాచార్యునకు నాచార్యుండు పరమాచార్యుండు గానఁ బరమగురు మోక్షోదాత్త ప్రయోగము) ఇట్టి బంధమెట్లు = ఇటువంటి రాజ్యప్రాప్తిరూపమైన ప్రతిబంధక మేలాగు సర్వభవించెను

వ యోగసామ్రాజ్యంబు మఱచి సామ్రాజ్యంబునం దాసక్తుఁడయ్యె నట్టిమహాత్మునం

శంబునం బుట్టి నట్టి యితం డిట్లుగుట యతివ్యతిక్రమంబు

టీ యోగసామ్రాజ్యంబుమఱచి = విశ్వరూపమైన శక్తియొగ ప్రపత్తియొగము లనువిడిచి, సామ్రాజ్యంబు సందాసప్తుండయ్యెన్ = సమ్రాట్టునొక్క భావము సామ్రాజ్యము (శాస్త్రీయశాస్త్రజ్ఞయారాజ్యసస్సహస్రనియవారము) అన్యమహాత్మునివంశంబునంబుట్టి నట్టి = అటువంటి మహాపురుషుని కులమునందు జన్మించిన, ఇతఁడు = ఈ యాముసాచార్యుండు, ఇట్లుగుట = రాజ్యాసక్తుండౌట, అతివ్యతిక్రమంబు = మిగుల నక్రమము

నీ వృషశైలర్షురవారిఁ ♦ ద్రిషవణస్నానంబు | నిర్మల గావించి యా ♦ హ్నికముఁ దీర్చి, యేకాంతగుహ తత్త ♦ వీశశాసనమున | నుండి లక్ష్మీశాంఘి ♦ పుండరీక,

మంకురత్పులక హా ♦ వ్వాశ్రువై దహరపు | ష్కరమున భావించి ♦ సవిత దిరుగ,

యజ్ఞోపవీత ప ♦ ద్వాక్షమాలికతోడి | యోగపట్టిక గూడి ♦ యురము మెఱయి,

3౯ దధరశీఘ్రవా ♦ వ్రవ్యుఁ గొలిచి, నతియు హలర్కశాక మం ♦ చితము వండ,

బ్రకుందున కర్పించి ♦ వేల్చి దీర్చి, యిట్లు తనయాత్ర నడపు ము ♦ నితనితాత

టీ. వృషశైలర్షురవారిఁ = వృషశైల, ఘటికావలముగాుక్క (దీనికి ద్రవిడ భాషయందు అశిగర్ లిరుమలయని నామము నారాయణాద్రి వృషభాద్రి వృషాక్షి-యని పర్యాయములుగాను వ్యవహారము గలగు) ర్షురవారిఁ = సెలయేటియుదకమందు, త్రిషవణస్నానంబు = మూడువేళలయందును జలకములాడుటను, నిర్మల = నియమముచేత, శావించి = చేసి, ఆహ్నికముఁ = సంధ్యావందనాది కృత్యమును, తీర్చి = ఒనర్చి, వికారత = రహస్యమైన, గుహ = గుహలుగల, తత్త = ఆ వృషశైలముయొక్క, తటీ = చఱియందు, కుశాసనమునకా = చర్భాసనమునందు, ఉండి = కూర్చుండి, లక్ష్మీశ = శ్రీపతియొక్క, ఆంఘ్రి పుండరీకము = పాదపద్మమును, అంకురత్ = మెలచుచున్న, పులక = గోమాంచళమును, హర్షాశ్రువై = ఆనంది బాష్పములు గలవాడై, దహరపుష్కరమునకా = హృచ్చుండరీకమందు (పుష్కరంకరివాస్తాగేవాద్యగాండముఖేజలే హృమ్నిఖిల్లేఫలేవద్వే తీర్థాదభి విశేషయో అని యమరము) భావించి = ద్యానించి, సవితదిరుగ = ప్రాబుతదమఃకిమర్తగా, యజ్ఞోపవీత = బండెముతోడను, పద్మాక్షమాలికతోడి = తామరపూసలతోడను గూడిన, (ఇది తులసిపూసలవండల కుపలక్షణము) “శ్లో యేకంరలగ్నతులసీ నరీ నాక్షమాలా యేదామములపరిచిహ్నిత శంఖచక్రాః! యేవాల్లాటఫలకే లనదార్ధస్వ

పుండ్రాస్తేవైష్ణవాభువనమాశు పవిత్రయంబియని యున్నది'' యోగపట్టిక = యోగులు బండెముగా వేసేకొనునట్టి యల్లికపట్టుపట్టెడను, కూడి = కలిసి, ఉరము = తొమ్ము, మొలయక = వెలుంగగా, తద్ధరణీశ్చ = ఆ వృక్షతైలమందు, వాస్తపుష్క = ఉన్నటువంటి, శారిక = సుందరబాహువును, కొలిచి = పేదించి, సతియుక = నాథమునిభార్యయును, అంచితము = ఒప్పైన, అలర్కశాకము = ముండ్లము పైహారను, వండక = పదనము జేయగా, ఇల్లుకుందునకుక = తనయంటి వారాధింపఁబడు శమలనాథునకు, అర్పించి = సమర్పణముజేసి, వేర్చిక = ఔషాసనాదిపాదములను, తీర్చి = ఒనర్చి, మున్ను = పూర్వమందు, ఇతనితాత = ఈ యామునాచార్యునికిఁ బితామహుండైన శ్రీమన్నాథముని, ఇట్లు = ఉత్తక్రమంబుగా, తనయాత్రిక = శరీరయాత్రను, నడపుక = కడపును.

తా. సుగమము.

క. తొడిఁబడ విషయాతురు నవి, వీధువు మనుటకంటెఁ గలదె † వేతే పగ నే,

రృడరఁ గథాదుల నొకటం, బడి దోఁపం బలికి పైలై † వాపుట మొప్పక. ౧౯౨.

టీ. తొడిఁబడక = త్వరపడి, విషయాతురుక = స్రక్పందనాదివిషయములయం దాసక్తుడైన వానిని, అవి = ఆ విషయములను, విదువుమనుటకంటె = విడిచిపెట్టు మనుటకంటెను, వేతేపగ = అన్యమైనవిరోధము, కలదె = ఉన్నదా (లేదనుట) నేర్పు = చతురత్వము, అడరక = ఒప్పుగా, కథాదులక = భారతాదికథలయందు, ఒకటక = దేనిచేతనైన నొకదానిచేత, బడిదోపక = పూర్వులక్రమముదోచునట్లు, పలికి = తెలిసి, పైలై = విషయములయందున్న స్నేహము, వాపుట = వదల్పుట, ఒప్పక = తగును.

తా. సుగమము.

క. వసుధం బుత్త్రాదికదు, ర్వ్యసనము పైతమును దండ్రి † వారింఁచుటకుక,

వసపడ దంట మఱి రాజ్య, వ్యసనము వారింప నెంత † వాఁ డెవ్వఁడుక.

టీ. వసుధక = భూమియందు, పుత్త్రాదిక = సుతులు మొదలగుపారియుక్త, దుర్వ్యసనము పైతమును = శ్రీద్రూతాదిచింతయైనను, తండ్రి = జనకుడు, వారింఁచుటకుక = నివర్తింపఁజేయుటకు, వసపడదంట = శక్యముగాదంట, మఱి = ఇంకను, రాజ్యవ్యసనముక = దొరతనపుచింతను, వారింపక = నివర్తింపఁజేయుటకు, ఎవ్వఁడుక = ఎవ్వఁడును, ఎంతవాఁడు = ఎంతటివాఁడు (ఎట్టివాఁడైనను మాన్పలేడనుట)

తా. సుగమము.

ఆ. వె. నల్ల గ్రోల నిచ్చి † మెల్ల నె చివ్వంగి. నోరి జింకఁ దివియు † నేరు పొదవు.

వేటకాఁడుదోలె † విషయాశిషలనఁ ద, తృప్తఁ దీర నిచ్చి † తిష్ట టురువు. ౧౯౪

టీ. వల్లక్ = రక్తమును, క్రోలనిచ్చి = త్రావనిచ్చి, మెల్లనె = తడవుగానె,
చివ్వంగి = తరడ్చువుముక్క, సోరి = నోటియందున్న, జింకణ్ = లేడిని, తివియ =
తీయునట్టి, నేరుపొడవు = నైపుణ్యముగల్గినట్టి, వేటకాడువోలెక్ = మృగయుపువలె
ను, విషయావలనక్ = శబ్దాదివిషయనమూహమండు, తత్త్వప్లవక్ = ఆయామునాచా
ర్యునియొక్క యాశను, తీరనిచ్చి = ముగియనిచ్చి, త్రిష్టట = మల్లించుట, ఉరువు = మంచిది.

తా. సుగమము.

వ. కావున నట్లయిన నితని నింక నుపేక్షింప రా దుపాయంబునఁ జూచి యొక్కరీతిం
బ్రదిప్ప వలయు నుర్వి నాహారదోషంబు విజ్ఞాననాశంబునకు మూలం బని వితర్కించి.

టీక. కావుననట్లయినక్ = అందు వల్ల నాలాగైనను, ఇతనిక్ = ఈయాము
నాచార్యుని, ఇంకక్ = ఇంకమీఁదను, ఉపేక్షింపరాదు (అలక్ష్యమునేయరాదు) ఉపా
యంబునఁజూచి = నేర్పుతోఁబ్రవేశించి, ఒక్కరీతింబ్రదిప్పవలయుక్ = ఒకానొక ప్రకా
రముచేత మల్లించవలయును, ఉర్విక్ = భూమియందు, అహారదోషంబు = భోజనమువలని
దోషంబు, (అసంగం కావమనుట) ఆశ్రయనిమిత్తజాతస్వరూప దుష్టాహారవర్జనంబున
గ్గఁ గాయశుద్ధియనియున్నదికావున) విజ్ఞాననాశంబునకుక్ = మతిచెడుటకు, మూలం
బని = కారణంబని, వితర్కించి = ఊహించి

౧౯౬.

తా. సుగమము.

ముల్లు దలకొననినవకపు, పల్లవములతోడ ముక్తి భామచేపులకుఁ,
బల్లెరుపువు లగుపువు, లుల్లసిలునలర్కశాక భుజుగుగఁ గొనుచుక్.

టీ. ముల్లుదలకొనని = కంటకముపుట్టని, నవకపు = లేతలై న, పల్లవములతోడక్ =
చిగుళ్లతో, ముక్తిభామ = మోక్షాంగనయొక్క, చెవులకుక్ = కర్ణములకు, పల్లెరుపువు
లగు, (అసంగంబల్లెరుపువుల నెదు భూషణములవలెనున్నవియవటు) పువులు = పుష్పములు,
ఉల్లసిలు = ఒప్పుచున్న, అలర్కశాకము = ముండ్లము నైహార, ఒడుగుగక్ = విస్తారముగా,
గొనుచుక్ = సంగ్రహించిగొనుచును, శ్లో. అయత్నతోయాచునమాత్మ దాస మలర్క-
పత్తార్పణ నిష్క్రమేణయ్యక్రీతవానాస్థితయావరాజ్యం సమామితంరామమమేయసత్త్వ
మనీ ప్రసిద్ధము.

౧౯౭.

తా. సుగమము.

తే.గీ. తెచ్చి యొకవైష్ణవుఁడు గాను ధి కిచ్చె ననుచు, బాసగుపుబాడబులచేతఁ ధి బంపుట
యును, సతఁడు స్రయవడి వండించి యారగింపఁ, దెచ్చు నిచ్చు గొన్నాల్లిట్లు ధి తెచ్చుచుండ.

టీ. ఒక వైష్ణవుఁడు = ఒక విష్ణుభక్తుఁడు, తెచ్చి = తీసికొనివచ్చి, కానుకిచ్చె ననుచుక్
= ఉపహారమొసంగిని, బాసగుపుబాడబులచేతక్ = వంటబ్రాహ్మణులచేతను, పంపుట

యును = అంపఁగా (అధర్మదౌర్జన్యమునకు వాడబడెను యమరము) అతఁడు--
అయ్యమునాచార్యుండు, ప్రియవర్ధిఁగిట్టువడి, వండ్రికిఁ బెచ్చఁగఱు చేయించి, ఆరగింపఁ
= భోజముచేయఁగా, ఇచ్చఁ = ప్రియముతో, తెచ్చఁ = మరలఁజెచ్చి యిచ్చును, కొ-
న్నాళ్లు = కొన్నిదినములు, ఇటు = ఈప్రకారముగా, తెచ్చుచుండఁ = తెచ్చియిచ్చు
చుండఁగా.

తా. సుగమము

వ ఒక్కనాడతఁడు భోజనసమయంబున పకలశాకాస్వాదనంబు సేయుచు వచ్చి
తచ్చాకంబు నరజుచుం దలంచుకొని యే తదానేత యగుభాగవతు భోజనానంతరం
బు ముక్తుని గొన్నింపుం దనిపలికి పాణిప్రక్షాళనాచమనానంతరంబు యతనిం గొన్నిం-
చుకొని నమస్కరించి వచ్చిన ప్రయోజనం బడుగుటయు నతం దిట్లనియె. ౧౯౫.

టీక. ఒక్కనాడు = ఒక్కదినమునందు, భోజనసమయంబునఁ = ఆరగింపుత
టి, సకల = సమస్తమైన, శాక = వ్యంజనములయొక్క; ఆస్వాదనంబు = రుచిమూచుటను
చేయుచు, వచ్చివచ్చి = క్రమముగావచ్చి, తచ్చాకంబుఁ = ఆముండ్లముపై హారను, నం-
బుచుఁ = ఆస్వాదించును, తలంచుకొని = జ్ఞప్తితేచ్చుకొని, ఏతదానేతయగు = ఈభా-
గవచ్చినట్టి, భాగవతుఁ = భగవద్భక్తుని, భోజనానంతరంబు = ఆరగించినవెనుకనే, ముక్తుని
గొన్నింపుండని = ముక్తుఁ గనుగొనఁజేయుండని, పలికి = నుడిచి, పాణిప్రక్షాళనాచమనా-
నంతరంబు = చెయిగడిగి యుపస్థుత్వముచేసినపిమ్మటను (ఉపస్థుత్వస్థానముననుమర-
ము) అతనింగొన్నించుకొని = ఆమహాభాగవతుని గానుపింపఁజేసికొని, నమస్కరించి =
సేవించి, వచ్చినప్రయోజనంబడుగుటయు = ఆగమనకార్యమునుబుచ్చుసేయఁగా, అతండు =
అశ్రీరామమిత్రుఁడు, ఇట్లనియెఁ = వక్ష్యమాణక్రమంబునంబలికెను.

తా. సుగమము.

౩. మీపెద్దలు గూర్చినని, యేప మొకటి సహ్యాజనిత * సింధుజలాంత,

ద్వీపమున చుండ నీకుం, జూపంగా వచ్చితిని వ * సుమతీనాథా ౧౯౬.

టీక. వసుమతీనాథా = ఓయిరాజా, మీ = మీయొక్క, పెద్దలు = వృద్ధులయిన
పితృ పితృమహదులు, గూర్చిన = కూడఁబెట్టినట్టియు, భక్తిచేత సేవించినట్టి, నిశ్చేపము
కలి = పాఠితెట్టినయొకనిని, సహ్యా = సహ్యాపర్వతమునందు, జనిత = పుట్టినటువంటి,
సింధు = కావేరియొక్క, జలాంతః = ప్రవాహద్వయమధ్యమననున్న, ద్వీపమునఁ = దీవిగ
డ్డయందు, ఉండఁ = ఉండఁగా, నీకుఁ = నీకు, మాపఁగాఁ = కనుపఱచుటకొఱకు,
వచ్చితిని = వచ్చెంచితిని.

తా. సుగమము

న. కేటికి నిక్షేపము, నాకు నిధియు నాకరంబు ♦ నరనాథులనా

మృతాన విన్నవించెద, నాకర్ణింపుము తదీయ ♦ మగువిధ మెల్ల

టీక నిక్షేపము = ధననిధి, నాకేటికి = నాకెందుకు, అనాకుము = అనివలకకు
ము, నిధియు = నిక్షేపమును, అకరంబు = గనియును, నరనాథులసామ్రాజ్యం =
రాజ్యప్రభుగనుక, విన్నవించెద = తెలిపెదను, తదీయము = అనిక్షేపసంబధి
యైన, విధమెల్ల = స్వరూపమంతయును, అకర్ణింపుము = వినుము.

తా. సుగము. *

సీ. స్ఫటల మణు ల్లింజ ♦ శాంతమై శ్వేతమై 1 నట్టిత్రాచి చొక్కట ♦ చుట్టి యుండు,
రత్నోగృహీతి ము ♦ నృధ తొల్లి గల దది 1 పాలయ దం దేదాణు ♦ నెలలు గాని,
యేపాటిబలి యెనఁ ♦ జేపడఁ బ్రాణిహం 1 సాధిపూజనముల ♦ కాసపడడు,
తనవెలుం గొని నిరం ♦ జనదృష్టికి నె లక్ష్య 1 మై యుండు నయ్యునిం ♦ తంత గాదు
రత్న మొక్కటి నై నపూ ♦ ర్వంబు మెలయుఁ గలదు వద్దంబు శంఖంబు ♦ పలకటలేటి
కక్షయ మనంత మాద్య మే ♦ కాంతమందు భూప నీ కొక్కనికె కాక ♦ చూపరాదు.

టీక స్ఫటల = వడగళయండు, మణులు = రత్నములు, మింజ = అతిశయించు
గా (స్ఫటాయాంత ఫణాద్వయోః అని యమరము) శాంతమై = ఓర్పు గల్గిననై, శ్వేతమై
నట్టి = తెల్లనై నటువంటి, త్రాచిచొక్కట = ఒకకృష్ణ సర్పము, చుట్టియుండు = పరి
వేష్టించియుండును (ధననిక్షేపమును సర్పముచుట్టికొనియుంట వ్రసిద్ధముగానెల్లకృత
మందు రంగనాయకుని యామునాచార్యునియొక్క పూర్వులుంచిన నిక్షేపముగా రూ
పించిపెట్టినందున ద్వర్ధిగా శ్రీధంశేశ్వరునియందలి ధర్మములను నిధి ధర్మములుగాను
నాయన శేషకాయయగుటవల్ల వర్చావతారములకు నిధులని వ్యవహారముగలదు) సుక
నట్టి 1 నిక్షేపమునకు సర్పముచుట్టికొనియున్నట్లును జెప్పటయొక్కము) రక్ష = రక్క
సునిచేత, గృహీతము = స్వీకరింపబడ్డది, అ = అనెడు ప్రధ = ప్రసిద్ధి, తొల్లి
= పూర్వమునందు, కలదు = కన్దు, అది = అప్రసిద్ధి, అందు = అనిధియం
దు, ఏడు = సంవత్సరమునకై నమ్మ అటు నెలబడగాని = షష్ఠాసములకుగాని, పాల
యడ = పొందడు (నిక్షేపమునకు రాక్షసగృహీతత్వముండునుగనుక నట్టిక్కడ శ్రీరం
గనాయకుండు పూర్వము విభీషణునిచేత స్వీకరింపబడినను విభీషణుండొకమానముల
కు నొకపర్యాయముగాని సంవత్సరమునకు నొకపర్యాయముగాని పూజయొనర్చుచుండు
ట ప్రచ్ఛముగాన నిష్పదా నిక్షేపమునకు రాక్షసగృహీతత్వము నిరంతరములేదు సుల్లభ
ముగా గ్రహంపవచ్చునటు) విపాటిబలియైన = నిశ్చలచిత్తుడై యంతఃకర్మముపూ
జననను, చేపడు = ఆసుగ్రహించును (బలిఃపూజోపహారయోః ఆత్మ యమరము)
ప్రాణి = జంతువులయొక్క, హంసాది = కాయక్షేపకరములన, పూజనములకు =

అర్చనలు (ద్వితీయార్థమందుపై) ఆసపడదు = అవేక్షింపదు (లోకమునందునిత్యే ప్రముఖ గొండువారలు ప్రాణిహింసాది బలులాసంగి దానింగొనుట ప్రసిద్ధముగాన నట్లుగాక సూక్ష్మబలిచేత నబ్బిననివేషపుటవల్ల సులభోపాయముచేతనే శ్రీరంగగౌరవండు ప్రగన్భుడౌననుట) తన=ఆ నిత్యే పముయొక్క, వెలుంగు=జ్వలించుట, (అనగా గాంగనుపించుటయనుట) ఒగి=ప్రయత్నముచేతను, నిరంజనదృష్టికి నె=కాటుక బెట్టనికన్నుగలవానికె, లక్ష్మ్యమైయుండుకొ=చూడదగినదై యుండును, (భవనిత్యే పాదలంబూచూచారు గంటుకాటుక బెట్టి చూచుట ప్రసిద్ధమైన ని నిత్యే పమును జూచుటకు నది యక్కరలేదనుట) తన వెలుంగు = సప్రకాశము, ఒగి = యత్నముచేత, నిరంజన=బంధరహితమైన, దృష్టికి నె=జ్ఞానముగలవానికె, లక్ష్మ్యమైయుండుకొ=చూడదగినదై యుండును, (కేవలచర్మచక్షుస్సులకు గోచరముగాదనుట) అయ్యుకొ=కనుపించునదయ్యును, ఇంతమాత్రమేని లెక్కింపరాదు (అనిధియంతయునియు శ్రీరంగనాయకులమహిమం బింతయనియుంజెప్ప శక్యరీటుగాదనుట) పైకొ=ఆనిత్యే పముమీదను, రత్నమొకటి=ఒక మణి, మెఱయుకొ=వెలుగొందును, శంఖంబు వద్దంబు = శంఖవద్దాది సుఖ్యగలద్రవ్యము, కలదు = కద్దు (శ్రీరంగనాదునియందు శంఖము నాభియందువద్దముండుట ప్రసిద్ధము) పలుకు లేటికి=మాటలెందుకు, అత్తయము = నాశరహితము, అనంతము = అంతములేనిదియు, దేశకృతకాలకృతపరిచ్ఛేదము లేనిదియు, ఆద్యము = బహుకాలముగనుండియున్నదియు, సర్వభూతాదియు, ఏకాంతము = తహస్యమైనదియును, అందుకొ = అనిచెప్పెదను, భూప = ఓంబునిత్యే భుండా, నీకొక్కనికెకాక = నీకుమాత్రమేకాని, చూపరాదు = అన్యులకుఁ జూపరాదనుట, అనగా నితరులుచూడరాదనుట, (అసాధారణభగవద్భక్తిభియైన నాధమని మనుషుడవుకనుక నీకాయోగ్యతగలదని భావము)

వ. అని విన్నవించిన సంతసించి సేనాసమేతుండై యతండు మున్నగా శ్రీరంగంబున కరిగి కావేరిచంద్రపుష్కరిణులఁ దీర్థం బాడి రంగనాథు సేవించి సాఖిప్రాయంబుగా నతనిం గటాక్షించిన నతం డిట్లనియె

టీ. అని = ఇట్లని, విన్నవించినకొ = విజ్ఞాపనముచేయఁగా. సంతసించి=సంతోషించి, సేనాసమేతుండై = సేనతోగూడుకొనినవాడై, అతండు = ఆ శ్రీరామమిత్రుండు, మున్నగాకొ = మున్నగాను, శ్రీరంగంబునకరిగి = శ్రీరంగమును దివ్యత్వేత్రమునకు వెల్లి, కావేరీ చంద్రపుష్కరిణులకొ = కావేరీ చంద్రపుష్కరిణులయందు, తీర్థమాడి = స్నానముఁజేసి, రంగనాథుకొ = రంగనాయకుని, సేవించి = నమస్కరించి, సాఖిప్రాయంబుగాకొ = ఆ మాత్రసహితముగనునట్లు, అతనికొ = ఆ శ్రీరామమిత్రుని, కటాక్షించినకొ = చూడఁగా, అతండు = ఆ శ్రీరామమిత్రుండు, ఇట్లనియె = వక్ష్యమాణక్రమంబుగఁ బలికెను తా. సుగమము.

క, కీర్తనలు నూర్చినని, తేజస్విదిగొమ్మటంచు ♦ శ్రీరంగపతి,

శ్రీపదయుగ్మము జూపిన, నావృధివీపతి హఠాద ♦ పాస్తభముడై. ౨౦౩.

టీక. మీశెట్టు = మీపూర్వకులయిన నాధమునిప్రభృతులు, కూర్చిన = సంపాదించిన, నిత్యేశమ్ము = ధననిత్యేశము, కొమ్మటంచు = దీనింబరిగ్రహించుచును, శ్రీరంగపతి = శ్రీరంగనాయకునియొక్క, శ్రీపదయుగ్మముక = శోభాయుక్తమగు పదద్వంద్వమును, చూపినక = కనుపింపజేసెనగా, ఆవృధివీపతి = ఆయామునాచార్యుడు, హఠాత్ అదరుపాటున, (ప్రసహ్యతుహతార్థకయని యమరము) ఆపాస్త = పోగొట్టబడిన, భ్రమరుడై = భ్రాంతిగలవాడై.

తా. సుగమము.

వ. గ్రక్కునక దనపూర్వదశక దలంచి యిన్నాళ్లు దనప్రమాచంబునకుం బరమ నిర్వేదిన నొంది నీ వెవ్వండ వనుటయు నే మీపతామహుం డగునాథముని ప్రశిష్యుండ నయ్యోగి వరుండు భావిభవజ్ఞ స్తం బెఱింగి భాగవతవరంసంబ వగునీచేత నివ్వశిష్టా దైవతంబు సకలభూతహితంబుగా వెలయం గలయది యని నిశ్చయించి నీకు ద్వయంబుపదేశింపు మని తనశిష్యుం డగు పుండరీ కాక్షున కుపదేశించిన నతండు భోగాసక్తుండ నైనని న్ముపాయంబునక దెలిపి నీ కుపదేశింపు మనుటయుం బసవింటి ననిన సాష్టాంగంబుగాఁ బ్రణమిల్లి యతనిచేతం బంచసంస్కారసంస్కృతుండై యంత నిలువక తురీయాశ్రమంబునకు రాగలవాడై స్కంధావారంబునను ముగిసి వచ్చి కుమారునగు రాజ్యవారంబుం బెట్టి బంధుమిత్రామాత్య సమేతం బగుబలచతుష్టయంబునుబ్రక్కరవర్తంబును నతని కొప్పగించి యిట్లయె.

౨౦౪.

టీక. గ్రక్కునక = శీఘ్రముగా, అన = తనయొక్క, పూర్వదశకదలంచి = రాజ్యభారభరణము మొదలయిన సృతాంతములయు స్మరించుకొని, ఇన్నాళ్లు = ఇన్నిదినములు, తన = తనయొక్క, ప్రదమాదంబునకుక = మఱివునకు, పరమనిర్వేదినక = అధికమైన విషాదమును, బంది = చెంది, నీ వెవ్వండవనుటయుక = నీ వెవ్వండవనగా, నేక = నేను, మీపతామహుండగు = మీతండ్రితండ్రయైన, నాధమునిప్రశిష్యుండక = నాధమునియొక్క యనుంగుశిష్యుండయిన పుండరీ కాక్షునకంతేవానిని, ఆర్యాచివరుండు = శ్రీమన్నాథముని, భావి = కాగల, భవత్ = మీయొక్క, జన్మంబు = అవతారమును, ఎఱింగి = తెలిసి, భాగవతవరంసంబవగు = భగవద్భక్తిరోహణంబయిన, నీచేతక = ఇవ్వశిష్టాదైవతంబు (స్థూచిదచిద్విశిష్టపరమాత్మకు సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టపరమాత్మకు సభేదముని చెప్పటయే విశిష్టాదైవతవార్థము) సకలభూత = నిఖిలప్రాణులకును, హితంబుగా = మేలగునట్లు, వెలయంగల యది = శోభింపగలది, అనినిశ్చయించి = అట్లనిరూఢిజేసి,

నీకుద్వయంబుపదేశించుమని=నీకుమంత్రతత్వదానముఁజేయుమని, తనశిష్యుండగు పుండ
రీకాక్షున కుపదేశించినకొ=తనయంతవాసిమైన పుండరీకాక్షునకు ద్వయమంత్రదాన
ముఁజేయఁగా, అతఁడు=ఆపుండరీకాక్షుఁడు, జోగాసక్తుఁడవయిన=అర్థకామాదుల
యం దిచ్చగలవాఁడనయిన, నిన్నుకొ = నిను, ఉపాయంబునందెలిపి = నేర్పుచేత. నెట్టి
గించి, నీకుపదేశించుమనుటయొకొ = నీకుద్వయమంత్రదానముఁజేయుమనఁగా, శ్లో. నే
తృత్వం నిత్యయోగం సముచితగుణజాతంతనుభ్యాపనంచోపాయం కర్తవ్యథాగంత్యధమీకు
నవరంప్రాప్యమేవం ప్రసిద్ధం, స్వామిత్యంత్రాగ్ధాంచ ప్రబలతరవీరోధిప్రహణం దిశై తా
న్తంతారంత్రాయతేచేత్య నిగతనియమంషట్పుటోయం ద్విఖండమనిద్వయమంత్ర)లక్షణ
ము)పనివించిననికొ=వచ్చి తినఁగా, సాష్టాంగంబుగాఁబ్రణమిల్లి=అష్టాంగయుక్తమగు
నట్లునతియొనర్చి, అతనిచేతకొ = ఆశ్రీరామమిశ్రునిచేతను, పంచసంస్కారసంస్కృతుం
డై = ఆయిదు శోధనలచేత శోధింపఁబడ్డవాఁడై (పంచసంస్కారములనఁగా శ్లో. తా
పఃపుండ్రస్తథా నామ మంత్రోయాగశ్చపంచమః, ఆమీపరసంస్కారాః పరమైశార్థితే
రవయనిదానిలక్షణము.) అంతనిలువకొ = అంతమాత్రముచేత విరమింపక, తురీయోశ్ర
మంబునకు రాగలవాఁడై = చతుర్థాశ్రమమునకువచ్చుట ముద్యుక్తుండై (అనఁగా యత్వ
శ్రమమునకనుట) స్కంధావారంబునకు = దండుదిగియున్న స్థలమునకు, మగుడివచ్చి
=తిరిగివచ్చి (స్కంధావారోనివేశనమనినిఘంటువు) కుమారునందు రాజ్యభారంబు
బెట్టి = రాజ్యంబునకు బుత్రినభిషిక్తుంజేసి, బంధుమిత్రామాత్యనమేతంబగు = బాంధుః
మిత్రామాత్యులతోఁ గూడియున్న, బలచతుష్టయంబును=చతురంగసైన్యమును, ప్రకృతి
వర్ధింబును = ప్రజాసమూహమును, అతనికికొ = ఆకుమారునికి, ఒప్పగించి=అధీనముఁ
జేసి, ఇట్లనియెకొ=వక్ష్యమాణక్రమంబునకు బల్కెను (రాజ్యాంగానిప్రకృతయః పా
రాణాం శ్రేణయోపిచ యనియమరము.

తా. సుగమము.

ఇది మొదలుకొని రాజనీతి.

క. ఏవట్లున వినువక ర, ట్నాపరుండవు గన్ము ప్రజల చక్కె వివస్ను

ల్లాపెట్టిన విని తీర్పుము, కాపురుషులమీద నిదికు ధికార్యభరంబుల్. ఎంగె.

టీక. ఏవట్లునకొ = ఏసమయమునందును, వినువక = వేసరక, ప్రజలచక్కె
= జనులపట్లను, రట్నాపరుండవుగన్ము = రక్షణపరతంత్రుండవగుము, వివస్నుల్ = ఆప
నొందినవారలు, కూపెట్టినకొ = మొఱపెట్టఁగా, విని=ఆలకించి, తీర్పుము = వారియ
పదలఁబొలంగఁజేయుము, కార్యభరంబుల్ = గొప్పపనులను, కాపురుషులమీదకొ = కుత్తి
తజనులయందు, ఇడకుము=ఉంచకుము.

తా. సుగమము

తే॥ రాష్ట్రవర్ధన మొదల గోరురాజు పేలు, రాష్ట్రమును గోరుదానం గాఁగఁ జేయునంగ
రాదు బ్రహ్మాతరములై నఁ ప్రజలయేక, ముఖ్యుఁగోర్కిఁ దదంతరాఁక్షుం డొవగఁడె.

టీక. రాష్ట్రవర్ధనము = ప్రజాభివృద్ధిని (రాష్ట్రమున గాదేశమునియుం జెప్పవచ్చును) ఎదక = జృంధముండు, కోరు = ఆశక్తించుచున్నటువంటి, రాజు = పలికయొక్క, మేలు = వృద్ధిని, రాష్ట్రమును = ప్రజయును, కోరుక = ఆశక్తింను, దానక = అట్లుకోరుటవల్లను, కార్యమొ = ప్రయోజనమేమి, అనంగరాదు = అనగనూడకు, బ్రహ్మోత్తరములైన = బ్రాహ్మణులులోనగు జనములయొక్క, ఏకముఖపుంగోర్కిక = ఒకరూపమయినకోరికను, తదంతిరాత్నండు = వారి యంతర్యామియైన శ్రీమన్నారాయణుండు, ఒసంగఁడె = ఇయ్యఁడా (ఇచ్చునవట)

ఈ వె ఆజ్ఞ వలయు నృపతిః కాభీరభల్లాది, కంపకోల నూల ః నాజ్ఞ చెల్లు,

సంట సార్వభౌముఁ ♦ దైవసూపతి యాజ్ఞ, క్షల్పవారు ద్వి ♦ షిల్ప వలనఁ. ౨౦౭.

టీక సృపతిక్ = రాజానకు, ఆజ్ఞ = సెలవు, వలయుక్ = వాలాయముకావలయును, ఆభీర = గొల్లలకును, భిడ్దాకిక్ = చెంచువాండ్రుబోయవాండ్రు మొదలగు వారికి (భేదాకిరాతశబరపులిందామేచ్చజాతయః, గోషేగోపాలగోసంఖ్యగోధుగాభీరవల్ల వాయని రెంటికినమరము) అంపకోలక్ = అంపకట్టచేతను, నూలక్ = దారపుపోగు చేతను, ఆజ్ఞ చెల్లునంట = ఉత్తరువుచెల్లుబడియగునంట (అడవులయందుండెడు పశుప్రాయులైన పాశేగాండ్రునయిత మెవనికైన సభయదానముచేసిన వానిచేత నొకయంపకట్టెగాని నూలుపోగుగాని తమముద్రగానిచ్చిన పక్షమున మఱియతనిని జూరులుంటరని ప్రసిద్ధము) సార్వభౌముండైన = సకలభూమండలమునేలుచున్న, భూపతి = రాజు యొక్క, ఆజ్ఞకుక్ = ఉత్తరువునకు, ఎల్ల వారు = సకలజనులు, తల్ల డిల్లవలదె = వెఱచవలదా, భూమండలమునకంతయుం బ్రభుత్వముచేయుచుండు రాజున కెల్ల వారును భయముతోఁగూడి వశంవదులె యుండవలయుననుట.

క. దుర్ము లా పద్విజవర, వర్షమునకె యిప్పు దుర్ము ♦ వ త త్తతి క

త్యక్తశత్రురాధిరాజ్యవి, నిర్మతసాధ్యసత పాడమ ♦ నిలుపకు కొలచిన్. ౨౦౨.

టీ. దుర్గములు = స్థలజలగిరివనదుర్గములను, ఆహారము = ప్రియులయిన, ద్విజవరవర్ణమునకే = బ్రాహ్మణోత్తమ సుమాహమునకే, ఇచ్చి = ఇయ్యఁగావలయును (దుర్గాధిపత్యంబుననుట) దుర్గివత్ = స్థలదుర్గాదులుగల, తత్తతికే = ఆద్విజబృందమునకు, ఆత్మర్క = సాంఘికత్యముగాని, భరాధరాజ్య = భూమండలాధిపత్యముచేత, వినిర్భజి = పోయినటువంటి, సాధ్యసతి = భయముగలుగుట, పాడమక = జనింపునట్లు, కోలఁది = కొద్ది, లిలువకు = పించకుము (శీర్షిస్సాధ్యసంభయమని యమర్థము.)

తా. దుర్గాధిపత్యమును బొందినవాడ డేపాటిశత్రువువచ్చినను వెంటవకయెదిరించుటకు యుక్తమున బ్రహ్మములంగూర్చి వానిం భరియింపుమనుట.

ఆ,వె. మొదలఁ జెప్పనిపదవఁ ♦ గుదియింప నెవ్వఁడు, దనిదుతొంటిహీన ♦ దశఁదలంపఁ

డబుగఁ గాన శీల ♦ మరయుచుఁ గ్రమవృద్ధి, బెనిచివేళ వేళఁ ♦ బనులు గొన్నము.

టీ. మొదలఁ = ప్రథమమందు, పెనిచి = వృద్ధిచేసి, పిదపఁ = తనకుఁ, కుదియింపఁ = తగ్గింపఁగా, ఎవ్వఁడుఁ = ఎటువంటివాడయినను, తనదు = తనయొక్క, తొంటిహీనదశఁ = ముందటితక్కువవృద్ధిని, తలంపఁడు = స్మరింపఁడు, అలుగఁగానఁ = కోపించుచుగనక (అనఁగా దొర తన్నుండగ్గించినాడని కోపగించుచుగాని తానున్న తక్కువవృద్ధిని దలంపఁడునుట) శీలమరయుచుఁ = వానివానినడవశ్య నెఱింగికొనుచును (స్వభావముననియైనఁ జెప్పవచ్చును) శీలంస్వభావే సద్వృత్తియని యమరము) క్రమవృద్ధిబెనిచి = పర్యాయముగా వృద్ధి నొందించి, వేళవేళఁ = సమయములయందు, పనులుగొనుము = కార్యములు తీసికొనుము.

ఆ,వె. ఆనభివారుఁ గీక ♦ టాలయు నశ్రుతు, నలుకువాని బొంకు ♦ వలుకువాని

నాతతాయి గడుసు ♦ నన్యదేశ్య నధర్మ, విదుము విప్రునేల ♦ వేడిలేని, ౨౦౦.

టీ. ఆనభివారుఁ = హీనకులముగలవానిని, కీకటాలయుఁ, కీకట = శబరపల్లియందు, ఆలయుఁ = గృహముగలవానిని, అశ్రుతుఁ = పాఠదిత్యము లేనివానిని, అలుకువానిఁ = పిరికిని, బొంకుపలుకువానిఁ = ఎల్లరూడువానిని, అతతాయిఁ = ద్రోహచింతకుని, (శ్లో. అగ్నిదోగరదస్తైవ శత్రుపాణి స్థనాపహః | క్షేత్రదారాపహరాచ షడేతేతతతాయన యని యాతతాయిలక్షణము.) గడుసుఁ = ఆపవాదభయము లేనివానిని, అన్యదేశ్యఁ = దేశాంతరస్థుని, అధర్మఁ = సర్వశాస్త్రుని, విప్రుఁ = బ్రహ్మణుని, పిలదలఁచితేని = ఉద్యోగమిచ్చి పోషింపదలంచుచేని, విదుము = వదలుము, బిట్టివారలు బ్రాహ్మణులైనను బరిహరింపుమనుట.

క. తక్కుము నిగులఁ బథిచ్యుత, పక్కణవధితులఁ దొల్లి ♦ భిష్టుగువిప్రుం

దొక్కఁ డలుగఁడె ప్రోచిన, కొక్కెరకై నొక్కపూట ♦ మాటికెఁగఁగఁ.

టీ. మిగులఁ = మిక్కిలియును, పథిచ్యుతఁ = స్వప్నభ్రమింపబడి దుష్ట సంకల్పముగల, పక్కణవధితులఁ = శనిరవాటికలయందుఁ బెరిగెనువంటి బ్రాహ్మణులు, తక్కుము = విదువులు, తొల్లి = పూర్వమునందు, భిష్టుగు = చెడిపోయినట్టి, విప్రుండొక్కఁడు = బ్రాహ్మణుడొక్కఁడు, ప్రోచిన = తన్నుఁగా పాడినట్టి, కొక్కెరకై = కొంగమీదను, ఒక్కపూటమాటికెఁగఁగఁ = ఏకకాలాహరమునకుఁగా (మాంసాగ్నియై నేలుమఱచి యనుట) అలుగఁడె = కోపించడా. ఈకథ మహాభారతమందలి శాంతిపర్వంబున రాజధర్మమందుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

తా. 'బ్రాహ్మణుడై జన్మించినను మద్యమాంసముల' శుర్రుగి శ్రీహృదయవ్యాధు నిరంతరము దానకై కులచారములు పెంచుకొనవలయుండు లక్ష్య ముంచక స్వేచ్ఛాను సారముగ వర్తిల్లుచుండును గనుక నట్టివాని కధికార మియ్యకగూడదునుట.

చ చదివి యధర్మభీరు నృపః † శాస్త్రవిధిజ్ఞతల స్వయస్సు డె,
బృదిటిక లోమ నెంబడికి † బాహ్యమునై యరుజ స్వప్నపూర్వమై,
మది మఱి రాజుప్రార్థనన † మాత్యుతిం కైకొని తీర్పుపాటువా,
రొదవిన నంగము ల్విగుల † నూర్జిత మాటమిం బూట సాలదే. ౨౧౨.

టీ. చదివి=శాస్త్రాదులం బరించి, అధర్మభీరు నృపశాస్త్రవిజ్ఞతల=స్వాయ
భీతితోను రాజుని పరిజ్ఞానముతోన గూడి, వయస్సు=ప్రాయము, (ఖగబాల్యాదిసోర్వయ
యని యకుండు) డెబ్బదిటికి=సప్తతి నువత్సరములకు, లోనును=లోపుగాన,
ఏంబడికి=పంచాశ ద్వంద్వములకు, బాహ్యమును=వెలకొనిగాను, వి=కలవాడై,
అరుజ=రొగములేనివాడై, స్వప్నపూర్వమై=తమ కెద్దలనాటనుండి కనిపెట్టియున్న
వారై, మదమఱి=మాతృర్యాదులు లేక, రాజు=ప్రభువునిముక్తి, ప్రార్థన=వేడు
కొనుటచే, ఆమాత్యుత=ప్రధానత్వమును, కైకొని=అంగీకరించి, తీర్పు=కార్య
నిర్వాహము చేయునట్టి, పాటువారు=బ్రాహ్మణులు, ఒదవిన=లభించిరేని, అంగ
కుల=రాజ్యాంగములు (స్వామ్యమాతృసహృతోశ రాష్ట్ర) దుర్గబూనిచ,
రాజ్యాంగాలియని యమరము) మిగులక=మిక్కిలియు డొడ్డితమాటకు=పృథ్వి
బొందటకు, పూటచాలడె=అటదినముచాలదా, నీతిశాస్త్రమందు జెప్పబడియున్న
లక్షణములుగల మంగిదొరకనట్లాయెనెని క్షిప్రముగ రాజ్యమభివృద్ధి నొందననుట

తా సుగమము

చ అట్టిమంత్రివర్గము దొరక దేని ౨౧౩.

శా నీలిం దాన తలంచి చేయఁ బని గాఁనీ కాక పోనీ బల,

వ్రాతాధ్యక్షత నెమ్మినుండకొరుం బ్రోవ వ్యంభ్రయంచుం గుణా,

తీతుం గుమ్మడికాయ యంత యగుముఁతైంగై మనం బేర్ప న,

లే తా నాతని చేతిలో బ్రదుకువాఁడెయోమి మీదటక ౨౧౪.

టీ. నీతిక=రాజన్యము చేసెను, శానతలంచి=తానేయొజించి, చేయక
=రాజ్యపాలనమొనరింపగా, పుగానీ=కార్యముతీరని, కాకపోనీ=కార్యముతీరక
పోని, బలవ్రాత=సేనాసమూహముచేతను, ఆర్థి=ధనముచేసెను, అధ్యక్షిక=ఒప్పి
యుండుటచేసెను (బ్రహ్మఅధ్యక్షిభనీస్వామియని యమరము) (ధనబలములగల్గి స్వతం
త్రుడై యుండుచేసెనుట) నెమ్మినుండక=నెమ్మినుండక, గుణాతీతుక=సర్వణముల

వతికమించినట్టి (అనఁగా గుణహాస్యండునుట) ఒరక = మఱియొక పురుషుని, మంత్రి యందుకొ = ఆచూకుండుడని, ప్రోవకొ = ధక్షింపఁగా, గుమ్మడికాయ యందుగనుము త్రైం బై = మాళ్వాండుప్రమాణమైన చూక్తికమై (గుమ్మడికాయయంతయు త్రైమసఁగా శరీరమం దుభరింపఁగూడదనుట) మనంబేర్పకొ = మనోవృథసేయఁగా (స్వాధీనుఁడుగాకయనుట) అట్లే = ఆలాగుననే, తాకొ = పరాధీనుఁడయినతాను, ఆరనిచేతిలోకొ = ఆస్పృశకుఁడు గాని మంత్రిహస్తములో, ముందటకొ = వెనుకను బ్రదుకువాఁడేయాజామీ = అశఁకుఁడెప్పి నట్లు వినుకొని జీవింపవలయుఁజూచూ (అనఁగా దగినమంత్రిచొరకనపుడు నీలిశాస్త్రపరుఁ డై స్వతంత్రుఁడై యున్న రాజునుభవడుననుట.

క. ఒక్కనివిరివికిని చొర, లెక్కకొండ్రే నొక్కనొకని * వెంబడి నను గు

లెక్కకొండ్రు నిలువఁ బను లగుఁ, గక్కనము గుదింపఁ బెంప * గాఁగఁకుండుకొ

టీ ఒక్కనివిరివికిని = ఒకనికివి స్థరించియుచ్చదానికి, చొరకొ = ధర్మ్యగన్ధులు, ఒక్కకొండ్రేని = అశేకులయిరేని, (అనఁగా సుకయధికారమనేకులకిచ్చి నష్టంబు) ఒక్క నొకనివెంబడికొ = వారిలో నొకనొకనివెంట, అనుఁగుల్ = వారివారి స్నేహితులు, ఒక్కకొండ్రు = అశేకులు, నిలువకొ = నిలిచియుండఁగా, పనులు = రాజకార్యములు, అగుకొ = అనుమానములగును, గుదింపకొ = తగ్గింపఁగా, కక్కనము = కఠినము, పెంపఁ గాకొ = వృద్ధిసేయఁగాను, కక్కనముగాకుండుకొ = కఠినముగాకుండును.

తా సుగమము.

క. ధనముఖ్యము శేవల సేవ, పనికికొ రాదాన్దగలిగి * పలుపురు ప్రభువు

ల్పని సేయక తద్వశ్యం, బునకు సలోభాన్వశంస్య * ముల్ ఋతముఁ జెలల్

టీ పలుపురు = పెక్కండ్రైన, ప్రభువులు = గొప్పయుచ్చోగన్ధులు, పనిసేయక = ముందనిలువెంబడి శ్రద్ధతోకొ గార్యమొనర్చక, ధనముఖ్యము = ధనప్రాధాన్యము, శేవలము = ముఖ్యముగా, ఏ పనికికొరాదు = ఏప్రయోజనమునకునురాదు, తద్వశ్యంబునకుకొ = వారు స్వాధీనుటలకు, అలోభ = లోభరాహిత్యమును, అన్వశంస్యముల్ = క్రౌర్య రాహిత్యమును, ఋతముకొ = శత్యమును, చెలల్ = స్నేహితులును, (ఉండవలయు నని యధ్యాహరము.)

తా. అనఁగా రాజునకు ధనముమాత్రముండి యుపయోగించెడు, గొప్పవారిసాహస య్యమును ముఖ్యముగ నుండవలయును గాన వారు స్వాధీను లగుటకై యాదార్యమును, క్రౌర్యము లేరను, సత్యవ్రతనమును గల్గి మిత్రులతోకొగూడి యుండవలయు ననుట.

క. భాండాగారహయాద్యము, బుండియు నను వగునునుష్కం * లొడవమి నవియు

త్కండలము నవయ నరికొది, గుండినసింహాసనంబు * లుర్వి న్విసమే.

టీ. ఖోలెడే=కూలధనముయొక్క, అగార ఆశ్రయమును, (బాక్ష్మిని మనుట);
(స్వాధ్యాయంధుకాశ్యభరణే మంత్రేమూల వర్తిగనే యని యమరము). ఇనట వజ్రేంద్రము
గాకుండినను మూలధనమాత్రమరిజే (వర్తమాగము) హయోద్యములు = గుప్తములుయొను
లగునవి, ఉండియున్ = ఉండినను, ఆనవగుమనుష్యులు = తగినమనుజులట, ఒదవమిన్ =
లేనందువల్లను, అవియున్ = ఆయర్థబలములు రెండును, మండలమున్ = రాష్ట్రమును,
నవయన్ = సరించిపోగా, అరికి = శత్రునకు, ఒదిగుండిన = చూపిగుచున్న, సింహాస
నంబులు = వానినధిష్ఠించురాజులను, (అనగా సంతానముల ననుట) ఉర్విన్ = భూమి
యందు, వినమే = విసమన్నామా, (అనగా నెవ్వధంబున నయినను మంచి మనుష్యులం
గూర్చికొనియుంట యుక్తిమనుట)

తే ౩ బాహుజాంఘ్రిజముఖవిదంఽనకునయిన, గొలిచి మనువిఘర్తంబుఁదెలిసినైన
బూనిసంకటములనిల్చుఁగానఁదలచు, బ్రాహ్మణునిఁబ్రభుఁజేయుటఁపలికిహితము.

టీ. బాహుజ = క్షుద్రయులును (మూర్ధాభిషిక్తో రాజన్యో బాహుజః క్షుద్రయో
విరాట్టని యమరము) ఆంఘ్రిజ = శూద్రులును, ముఖ = మొదలగువారిని, విడంబనకు
నయినన్ = అనుకరింపవలయుననియైనను, కొలిచి = పూర్వమందు రాజసేవయునర్చి,
మను = కాలమునుగడపిబ్రదుకుచున్న, విప్ర = బ్రాహ్మణులయొక్క, ఘర్తంబున్ = ఆచార
మును, తెలిసినైనన్ = గ్రహించియైనను, అతఁడు = ఆవిప్రుఁడు, సంకటములన్ = ఇక్క
ట్టువేళలయందు, పూని = వహించుకొని, నిల్చుఁగానన్ = నిలవంబడుచున్నాడుగనుక,
ఖలికన్ = రాజునకు, తఱచు = విసారముగా, బ్రాహ్మణునిన్ = విప్రుని, ప్రభుఁజేయుట =
ఆధికారిగానియమించుట, హితము = అనుకూలము

ఆము సంగ్రహము.

ఆ ఆయతికాని కీమ మమఁరాలయముఖ్యము లాతఁ డర్థత్య
స్థాయతుడై నిజోర్వి నగుఁనస్థికిఁ దద్దనముం దొరల్చి రా
జాయతనంబుజేర్చు మఱియట్టి దవధ్యముఁదాన నొంటిగాఁ
దే యధికారి గావలయుఁనించుక తిన్నను వాఁడె రూపభుజ్.

టీ. ఆయతికానికన్ = ధనమురాచట్రవానికి, ఆమరాలయముఖ్యములు = దేవ
లయము మొదలగువానిని, (అనగా దేవబ్రాహ్మణ జీవనాధికారముల ననుట) ఈకుము =
ఇయ్యకుము, అతఁడు = ఆయుర్వ్యగ్ధుఁడు, స్థాయతుడై = దివ్యాశ్రమోఽగూడిన
వాఁడై, నిజోర్వి నగునస్థికిన్ = తానుద్యోగముఁ జేయునట్టి శత్రువునందైన నష్టి తద్ద
నమున్ = అదేవబ్రాహ్మణులయొక్క ద్రవ్యమును, దొరల్చి = హరించి, రాజాయతనం
బున్ = స్వప్రసిద్ధిని, చెయ్యన్ = చెందించును, మఱి = అనంతరములను, అట్టిది = అదేవ

బ్రాహ్మణద్రవ్యసాక్షి, అపభ్రముగానక = రాజునకుగఁడుగావున, ఒంటివాడ = ఒక్కడె, అధికారిగావలయుక = ఉద్యోగస్థుఁడుగా నుండవలయును (దేవబ్రాహ్మణ ద్రవ్యలేశము గలసినను రాజునకుఁ బాతకముగాన నది కలయకుండునట్లుగఁకారిని వేటుగా నేర్పఱచుట యుక్తం బనుట) ఇంచుకత్తిన్నను = అట్లు నియమింపఁ బడినవాఁడు కొంచెము భక్షించి నను, వాడె = అదేవ బ్రాహ్మణ వృత్త్యధికారియే. రూపలుక = నశించిపోవును.

చ మును దనసిను చేసికొని ధముల్లిడి గ్రుద్దుట వేండి చేసిమె,

తనకయి వేరు వెల్లఁకియుఁడ్రవ్వెడుకర్న మనట్లు శత్రుతో,

నెనసి యయైనదుర్గబల ధమేకొనియైన నిజాత్త చింతలే,

కి నెగడఁ జేసి లోన మఱి ధకంటకశోభనఁ జేయు టొప్పగుక.

టీ. (రాజైనవాఁడు) మును = ప్రభుమనుండు, తనసీమచేసికొని = తనయావరణము కావించికొని, ముల్లిడి = చుట్టుగంపవేసి, వేండి = మఱియును, గ్రుద్దుట = గ్రుద్దిలిచేతను, చేసిమె తనకయి = వరిమొదలగునవి ఫలించునట్టి ప్రదేశముననున్న మన్నుమృగువగుటకై, వేరు = వృక్షాదులమూలమును, వెల్లఁకియుక = మోట్లును (జాత్యేకవచనము) త్రవ్వెడు = ఖననముచేయుచున్న, కర్నమనట్లు = కాఁపువానివలెను, శత్రుతో = వగతునితోడను, ఎనసియైనను = కపటమైహము చేసియైనను, దుర్గబలమొకొనియైనక = స్థలబలాది దుర్గములం గొకొనియైనను, తనసీమచేసికొని = రాష్ట్రముతనయధీనముచేసికొని, నిజాత్త = తనహృదయమును, చింతలేక = పరునిచేత నుపద్రవముకలుగునను విచారములేక, నెగడ్డ జేసి = ఒప్పఁజేసి, లోనక = ఆరాజ్యమందు, మఱి = పిమ్మటను, కంటకశోభనక = త్పుద్రశత్రునిరసమును. (సూర్యగో) త్పుద్రశత్రౌచ రోమహర్షదకంటక యని యవ రము) చేయుటొప్పగుక = చేయుటయుక్తము.

తా. రాజ్యమును స్వాధీనము చేసికొనకయే త్పుద్రశత్రు నిరసనము చేయఁ గూడ దనుట.

క. మొదలనె యొనుదలకానిం, జెడరంగా నాడ కాత్తఁజింతింపు పదిం,

పదిగ మృష యేసి మఱి విడు, ముదన్తుఁగాఁగాక యుండింకొక్కమతమునక.

టీ. ఒరుదలకానిక = పిశునని, (కొండెగానిననుట) మొదలనే = ప్రభుమనుండె జెడరంగానాడక = చెదరిపోవునట్లుచెప్పక, ఆత్తక = మనస్సునందు, పదింపదిగ = లెస్సగా (పదివర్యాయములనుట) చింతింపుము = విచారింపుము, మృషయేని = అబఁ మాయేనా, మఱి = పిమ్మట, ఒక్కమతమునక = ఒకపక్షమునను, ఉదన్తుఁగాఁగా యుండక = పరాభూతుండు గాకుండునట్లు, విడుము = వదలుము.

తా. కొండెగాండ్ర మాలనాడిన రాజునను రహస్య వృత్తాంతములు తెలియఁ గనుక చెదరనొడఁగుట దుష్టము

ధరణి నసాధ్యనగాటవు, లిరవుగ భూషీడ సేయుఁ నెఱుకుల పొరుగూ
 ల్లిరవుగ నస్థితిశూరుల, కెరవుగ నిచ్చనదిమిధము * నెట్లయిన నురుక్. ౨౨౨
 టీ ధరణి = భూమియందు, అసాధ్య = సాధింపనలవిగాని, నగ = కొండలును, అట
 వులు = అరణ్యములును, ఇరవుగ = టెంకిచేసికొని, భూషీడ సేయు = భూమికువద్రవము
 చేయుచున్న, ఎఱుకుల = ఈ పేరుగలనీచజాతివాండ్రయొక్క. పొరుగూళ్ళు = సమీప
 గ్రామములను, అస్థితి = స్థితిదప్పినటువంటి, శూరులకు = శౌర్యముగలపురుషులకు, (విదేశ
 ములనుండి స్థితిదప్పివచ్చిన శూరులకునుట) ఇరవుగ = ఉనికిపట్టుగా, ఎరవుగ = మనో
 వృత్తికిగాను, ఇచ్చునది = ఇయ్యవలయును, మిధము = వరస్పరమును, ఎట్లయిన =
 స్వర్థచేతనేలా నను, = ఆ = మేలగును.

తా వ్యాఖ్య = వైదేశికులైన శూరులు దేశిసను మిగుల హనిలేకు, అట
 వికులు దేశి, పోయది మెక్కులియు మేలొ ననుట
 వ విశేషించియు సప్సార్వతీయబలంబు లోసం గూడుకొన్న రాజునకుఁ బ్రజాపాధ
 దఱుగఁదెట్లేని బెదరు వాపి వారలం జేకూర్చుకొన వలయు సవిశ్వాసంబును విశ్వా
 సంబును నలుకయు సలమియు నలివైరంబును నత్యానుకూల్యంబును నల్పు లగుట
 నల్పంబునన యగునెట్లంటేని ౨౨౩

టీ విశేషించియు = మిగులను, అప్సార్వతీయబలంబు = అయ్యాటవిక సేన,
 లోసం గూడుకొన్న = అడవిలో మెండైయుండెనా, రాజునకు = మండలాధిపతికి, ప్రజా
 పాధదఱుగడు = జనపీడతక్కువపడదు (రాజునకుం దిరుగంబడి పోరులేక వాని దేశమున
 కుపద్రవము చేయుచుండునటు) ఎట్లేని = ఏలాగైనను, బెదరువాపి = జడువుఁదీర్చి,
 వారల = అయాటవికులను, చేకూర్చుకొనవలయు = అనుకూలముచేసికొనవలయును,
 అవిశ్వాసంబును = నమ్మకపోవుటయును, విశ్వాసంబును = నమ్ముయుటను, అలుకయు = కోప
 మును, ఎలమియు = ఆర్ద్రహృదయత్వమును, అతివైరంబు = అత్యంతవిరోధమును,
 అత్యానుకూల్యంబును = అత్యంతసహకారత్వమును, అల్పులగుట = తుచ్ఛజాతులగుట
 వల్లను, అల్పంబునన = స్వల్ప కార్యముచేతనే, అగు = కలుగును, ఎట్లంటేని =
 ఏవిధంబంటివా

శా విల్లిం దానును భిల్లిం డొక్క డరుగ * నిద్రిం బింట దుగ్ధాన్నము,
 నిల్లిం డన్యుండు వెట్ట వారయిడుక * స్వప్నించి దొబ్బించు వాఁ,
 డెల్ల న్వమ్ముగఁ జేసితి న్ననుపరా * నెండే దెగం జూడఁగా,
 నల్లంబై చన నంపునార చెదునా * నూహించి పో నంపడే. ౨౨౪

టీ విల్లిందానును = వింటబద్ధయునుదానును, (విల్లిచేతఁబుట్టియనుట) భిల్లిం
 డొక్కండు = ఒక పోయవాడు, అరుగ = పోఁగా, విల్లిండ్నుండు = మఱయొక

బోయవాడు, ఇటర్ = తనగృహమందు దుగ్ధాన్నము = పాలున్నము, పిండు =
 ప్రేరితార్థకమైనభోజనమును, వెట్టర్ = ఇడంగా, నారయడుకెన్నీక్షించి = వానియిం
 టబాసకి ప్రాటికొఱకై ప్రాయమీదది బక్ష్మమగుచున్న సట్టతాటలపై నెల్లంగాఁబొంగిన
 నీటిఁజూచి, దొప్పించు = మాంసమని యెంచి, (ఇది తనకుఁజెట్టకపోయె గదాయని
 కొంచెపువనిగా విచారించిపోవించియనట) వాడు = అతఁడు, ఎల్లర్ = దీనినం
 తయును, వచ్చగఁజేసి = వృద్ధుఁజూచి, తన్నుపరాక్ = వాడు దన్నునుపుటకొఱకుఁ
 గొంతనారమురాఁగా, ఎండే = ఎక్కడనైనను, తెగంజూడఁగా = చంపదలఁ
 సఁగా, డల్లంబై = మనస్సుగలవాడై, చననఁపుము = పోవఁగము, నారచెడునా =
 ప్రాయమీదనుడుకఁజెట్టినచ్చినతృక్కు చిమిడిపోచున్నదివో నీవనఁగా, ఊహించి =
 ఆ పిమ్మట నుడుకునది నారగాని మాంసముకాదని వితర్కించి సంపదే = పోవునట్లు
 నెలవిచ్చి పంపఁడా, (చంపకయే పోనిచ్చెననుట)

తా అల్లుల కితివైరాత్యానుహితము లబ్ధికార్యమువల్లనే పుట్టుచున్నవని
 భావము

క ఆపాలుగూటనే నిజ, మేపాటియుం దిప్ప రాడి * రే నెరఁగునె గొం,

తేపాటి గన్న నలుగురు, రీపవి యెంతినక వెదఁగు * టెది నాటనికుల్ ౨౨గై.

టీ, ఆటవికుల్ = భిల్లపురిందాదులు, ఆ పాలుగూటనే = ఆ షీరాన్నముఁ
 జెట్టుటచేతనే, అడిరే = పలికెరా, నిజమేపాటియుం దిప్పరు = తామాడినయథార్థమైన
 పలుకు నెంతమాత్ర మతిక్రమింపరు, నెరఁగునక = తప్పిదము విషయమై, కొంత = కొం
 చెము, ఏపాటిగన్న = ఏ మాత్రము చూచినను, ఈపని = ఈ కార్యము, ఎంతనక =
 ఎంతమాత్రమని యెంచక, వెదఁగుటెద = వెట్టిమనస్సుచేతను, అలుగుదురు = కోప
 గంతురు

తా బోయవాండు మొదలగు నల్పజనులు స్వల్ప కారణములంబట్టి ప్రసాదని
 గ్రహములు గలవారగుదురుగాని గొప్ప కార్యములకుఁ దగినట్లు గొప్పగా యోజింపరనుట.

తే, గీ ఆటవిక వశ్యకలన * తృమున నైరి, మనుజుపతిమైతి గూతన * వ్హనఁచునను,

గూర్చి దటిభృంగి గాల్వర * నును సపారి, తోషకపు సేవ నెలమి రొ * రులకుఁగలుగు

టీ ఆటవిక = పురిందాడులయొక్క, వశ్యకలన = స్వాధీనకరణము, సత్యము
 నక = యథార్థమున దిండుట చేతను, కలుగున్ = ఆగును, (సత్యవాక్యమునకే వశ్యు
 లగుదురనుట) నైరి = శత్రువైన, మనుజుపతి = నృపునియొక్క, మైతి = స్నేహము,
 దూరసత్కానమనక = వారిరాయబారులను బహుమానించుటచేతను, కలుగున్ = సంభ
 వించును, తఱిన్ = కోరిన సమయమందు, భృత్ = జీతమిచ్చుటచేతను, కాల్వ

దశకును = పదాతులకు, మార్గి = మైత్రి, కలుగుట = సంభవించును, (భృతిర్భరణమూ
ల్యయోయని రత్నమాల) సహరితోషకపునేవక = బహుమానములతోఁగూడఁ గొలిపిం
చుకొన్నందువల్లను, రాతులకు = అశ్వారోహకులకు, ఎలమి = సంతోషము, కలుగుట =
సంభవించును.

తా. రాజై నవాఁడు సమయములనుబట్టి వారివారికిం దగినట్లు నడపింపవలయు
ననుట.

క. మే లగుఘోటకమును శుం, డాబంగును నా ద్రసుభటు ♦ నకె యిచ్చు లటి,

స్త్రై లగుమేపున మందుర, వాలింపుము దొరలపాలు ♦ పఱుకు మెపుడుక ౨౨౭.

టీ తఱి = ఆ యాసమయములయందు, మేలగుఘోటకమును = గొప్పయశస్వి
మును, శుండాలుబును = వినుంగును, మందురక = వాజిసాలయందు (వాజిసాతు
మందురాయని యమరము ఇది గజశాలకు నుపలక్షణము) మేలగుమేపునక = మంచి
మేతచేతను, వాలింపను = సంరక్షింపను, ఆప్త = ఇష్టుడైన, సుభటునకె = మంచి*
రాతునకె, ఇమ్ము = ఒసంగుము, ఎపుడుక = ఏ సమయమందును, దొరలపాలుపఱుకు
కుము = గొప్పయధికారులవశము చేయకుము.

తా గజాశ్వాదులకు సుఖరక్షణము చేయఁదలంచితివేని దానినొప్పి నెఱుంగ
యారోహణముఁజేయునట్టి గొప్పయ్యధ్యోగధుల కధీనముచేయక యాప్తుడైన బంటున
కధీనము నేయుమనుట

తే. గీ. కార్య మొక్కఁడు గనిన మాత్సర్యమున నొ,

కండు గాదని ఖండించుఁగ నైతింగి,

యిరువురను గాదనక కొల్లు ♦ విరిసి మీద,

నల్ల వాఁ డెన్నినది నేయ ♦ నగు శుభంబు.

౨౨౮.

టీ. ఒక్కఁడు = ప్రధానపురుషుఁడు, కార్యము = పనిని, కనిగ = తెలిసి
చెప్పఁగా, మాత్సర్యమునక = అల్లుచెప్పిన వానిమీఁది ద్వేషముచేతను, ఒకండు =
మఱియొకఁడు, కాదనిఖండించుక = అతడు చెప్పినట్లు కాదని భంగపఱుచును, కన్నె
టింగి = వార్తబట్టిలోని యాలోచనక్రమమునెఱింగి, ఇరువురను = ఆలాగున జెప్పిన
వారిద్దఱును, కాదనక = నిషేధింపక, కొల్లువిరిసి = సభఁజాలించి, మీదక = పిన్చు
టను, అల్లవాఁడు = మాత్సర్యములేక తొల్లహితముఁ జెప్పినవాఁడు, ఎన్నినదెచేయక =
విచారింపిన కార్యమునేచేయఁగా, శుభంబు = మంగళము, అగుక = యెను.

రా. సుగమము.

క. పగ వెలిగ గని లోదగ్గుల, జగురింపఁగ జేసి నృపతి ♦ చిక్కునడిచి బను,

లైగి నేయక తా నేట, కుక్కు నడతు రశంక నల్లి ♦ కొనిడున్నచివుర.

టీ పగవెలింగని = రాజునకు సమసంతరదేశమునందుండునట్టి విరోధుల నుండఁ జూచి, లోదస్యులకొ = స్వరాష్ట్రమునందలి యుద్ధిత్రువులను (దస్యుశాస్త్రవశత్రవయని యమరము) చిగురింపఁగఁ = పల్లవించఁగా, చేసి = ఒనర్చి, నృపతి = రాజు, చిక్కుపడకొ = గ్రహింపఁబడునట్లు, పసల్ = రాజకార్యములను, తెగిచేయకొ = సాహసించి యునర్పక, తారేదిక్కులకొ = పేటుమంతులులేక రాజునకుఁ దామేయాధారమగునట్లు, దుస్సచివుల్ = దుష్టమంతులు, ఆశంకికొ = భయములేనట్లు, అల్లుకొని = కొందఱుంగట్టుకొని, (ఏకీభవించియనుట) నడతురు = వ్రవర్తింతురు, (కావున నట్టిదిర్బంతులు లేక యుండునట్లుగఁ బ్రభుత్వము సేయవలయుననుట)

క. ఇప్పింతు రాత్త వశులకు, దప్పింతురు పరుల కాడి ♦ తప్పింతురు రా,

జిప్పగిది వాడె యని వే, చెప్పినక బెరవారు నమ్మి ♦ చేరక యుండకొ. ౨౩౦

టీ. ఆత్మవశులకు = తమకు స్వాధీనులై యుండువారలకు, ఇప్పింతురు = వలయువస్తువుల నియ్యకజేయుదురు, పరులకు = తమకనుబంధములేనివారలకు, తప్పింతురు = ఇయ్యకుండునట్లు చేయుదురు, అడితప్పింతురు = రాజుపలికినమాట దొలగునట్లు చేయుదురు, వే = వేయివిధములుగా, చెప్పినకొ = పలికినను, రాజు = పాలకుడు, జిప్పగిదివాడెయని = ఈ లాగునకజెప్పి తప్పెడువాడెయని, బెరవారు = ఆన్యులెవ్వరును, నమ్మి = విశ్వసించి, చేరకయుండకొ = దగ్గఱవచ్చి బెరకుండునట్లు, రాజుచేతనాడి తప్పింతురని క్రిందికన్వయము

తా. సుగమము

ఆ, వె వాడెఁ బొదులు జరర ♦ వైశ్వానరుఁడు గఘ, ప్రముఖిదోషయుక్తి ♦ బలిమిచెడిన,

వెలి మవకౌషధంబు ♦ బల మిచ్చుగతిఁ బ్రం, సేయవారిమదముఁ ♦ జెఱచుఁ బరుఁడు.

టీ. వాడెకొ = తైత్త్యముచేతను, పొదులు = ప్రబలండునైన, జరరవైశ్వానరుఁడు = బౌదరాగ్ని, కఘప్రముఖిదోషయుక్తికొ = శ్లేష్టదిదోష సంబంధముచేతను, బలిమిచెడికొ = సత్వహీనుఁడుకాఁగా, వెలికొ = వెలుపలనున్న, మవకౌషధంబు = శ్రేష్ఠమైన బైషజ్యము, బలమిచ్చుగతికొ = జరరాగ్నికిసత్త్వముగలుగజేయునట్లుంబలె, ప్రతిసేయకొ = బదులుగా నొకనమగ్ధుని నియమింపఁగా, పరుఁడు = ఆ యధికారమునకు వచ్చినపుడు ఘోరు, వారి = ఆ దుర్బంధులయొక్క, మదముఁజెఱచుకొ = అహంకారమడంచును.

తా. సుగమము.

వ వారి మిగిలి ప్రతి సేయ నెట్లం టేని,

౨౩౧

టీ. వారిమిగిలి = పూర్వమునందున్న యామంతుల సరిప్రమించి, ప్రతిసేయనెట్లు = ఏలాగున నిశేరపురుషునిఁజేవచ్చునట్లు, అంటేని = ఈ లాగుంటివా చెప్పెదను.

భండారముతో హయమద, శుండాలఘటాళి దనదు ♦ సామ్యే పాగా,

నుండిన సంతటం బాయదె, పండితుడును బిరుదునైన ♦ పతికిని బయలై ౨౩౩.

టీ భండారముతో = బాక్కినముతోడను, హయ = గుల్మములయొక్కయు, మదశుండాలు = మదపుటేనుంగులయొక్క. ఘట = గుంపులయొక్కయు, ఆళి = చరుస, తనదుసామ్యే = తనయధీనమై, పాగానుండినకొ = శాలయందండంగా, అంటకొ = అటుపిచ్చుటను, పండితుడును = ఎఱుకగలవాడును, బిరుదునైన = శూరుడునైన నటు పంటి, పతికికొ = రాజునకు, బయలై = దుర్లంతివ్యాపారము నివృత్తిమై, పాయదె = పొదా, (పోవుననుట)

తా సూరియు .

క కుదుపున ధో మయముచటిగనక, జెడక జూచుటె కాక పంకె ♦ జెలియుం గలకడే యిడ నని వివిధహా జెల్లునె, నడప వలయు నేర్చినట్లు ♦ నవ్వుకయె కృప ౨౩౪

టీక. కుదుపునకొ = భోజనమందు, ఒకకడి = ఒక్కఒళము, తఱగినకొ = తక్కువపడంగా, చెడకజూచుటె కాక = రాజునకు చెఱుపుతలంచువారేకాని, పతికికొ = రాజునకు, చెలియుకొ = మిత్రుడును, కలకడే = ఉన్నాడా, (లేడమట) ఇడినని = ఈలాటి వీరులకు చెట్టినని, విమవకొ = త్యజించుట, చెల్లునె = తగునా, (విదువంగూడదనుట) నేర్చినట్లు = తగినయట్లు, నవ్వుకయె = వారినుండు మనఃబున విశ్వాసముంపకయె, కృప = దయచేతను, నడపవలయుకొ = పోషింపవలయును, (నేనకులకు దక్కువ పడనట్లు పోషింపకున్న స్వప్రయోజనములు జరగవుగానక జక్కగా బోషింపవలయుననుట)

చ॥ ఒకటికి రోయ కుంటం గను ♦ మున్నవి యుం ద్రువదుండు మారజే,

ప్రికిం బనిం జూపి వేడ ముని ♦ సింహుం డొకండు తమన్న వేల్పుబం,

డొకక డపవిత్రభూమిం గని ♦ యొక్క యే చనక దా గ్రహించె రో,

య కనియెం గాన నట్లె టుంగ ♦ నొక జను నర్వముం గాన శక్యమే ౨౩౫

టీక ఒకటికొ = ఒకయకృత్యమునకు, రోయకుంటకొ = అసహ్యపడికుండుట చేతను, ఉన్నవియుకొ = తక్కిననడవడికలను, కనుము = తెలిసికొనుము, ద్రువదుండు = పొంచాలుండు, మారజేడ్డికికొ = హింసారూపమైన హెబామమునకై, పతికొ = పేక్కుగోవులను, చూపి = ఆగవరచి, వేడికొ = ఇచ్చెదనని ప్రార్థింపంగా, మునిసింహుండొకండు = ఉపయాపాలనే మునిశ్రేష్ఠుండొకండు, (స్వయంప్రకాశుడైన వ్యాఘ్రపుంగవర్షభ కుంజరాః, సంహారదూలనాగోద్యాః పుంశిశ్రేష్ఠాగోవరాధుని యమరము) తమన్న వేల్పుకొ = తమజ్యేష్ఠభ్రాతృయైన యాజుండు పాపకర్తమనిరోయక హెబామమునేయును, అదెట్లంటేని, పండికండు = ఒకఘమును, అపవిత్రభూమికొ = అపశుశుభలమందు,

కని = పడియుండగా జూచి, ఒల్లక = ఆఫలమును గ్రహింపక, నేక్ = నేను, చనక్ = ఆవలికింబోగా, తాక్ = మాయన్తయైన యాజుడు, రోయక్ = వివరింపక, గ్రహిం చెక్ = పుచ్చుకొనెను, అనియెగానక్ = ఆలాగ నెనుగనుక, (అనగా ఫలాపేక్షగల వాడుగనుక నాయనయొద్దకు వెళ్లిన నీచూరణయజ్ఞమును జేయించునుగాన నచ్చటికివెళ్ల మని ద్రుపదునితోఁ బల్కెనుగనుకననుట) అల్లెఱుంగనాక్ = స్థాలీపులక న్యాయము చేత నల్లెఱుంగవలయును, చనుసర్వముక్ = జరగువానినన్నిటిని, కానక్ = పరీక్షించిచూచుట, శక్యమే = పాధ్యమా. (కాదనుట)

తా. సుగమము.

కం. వీర డెడరునఁ గీ డెన్నిన, వాఁ డని జను మైన హింస ♦ వదోకొనుము శ్రీ,

పోడి మహి యేమి గొఱబ, ల్వాఁడి సెడిన నట్టి దయకు ♦ వైష్ణవముక్

టీక. వీరడు = ఈ పురుషుడు, ఎడరునక్ = ఇక్కట్లున నుండు, కిడు = అనిష్టమును, ఎన్నినవాఁడని = తలచినవాఁడని, (గూఢశత్రువున నష్టముండైన బలవ ద్విరోధియననుట) జయమైనక్ = శాపాయముచేత గెలిచినప్పటిను, హింసవదలి = చంపఁదలచక, శ్రీ = విశ్వరూపుయొక్క, పోడిమి = అతిశయమును, కొనుము = హరింపుము, అహి = పాము, కొఱబల్వాడి సెడిక్ = పంటిత్రేక్ష్యమడంగినప్పటిను, ఏమి కొఱ = ఏమిచేయఁగలడు, వై రియక్ = శత్రువును, అట్టిదయకు = అటువంటివిరోధిని జంపకవిడిచినకృపకు, నమ్మక్ = విశ్వసించును, (హింసాపరుఁడు గాకుండెనేని శాము వైనను నమ్మననుట).

తే.గీ. దేశవైశాల్య మర్థసి ♦ ద్ధికిని మూల, మిల యొకింతైన గుంటగా ♦ ల్వలు ర...

నయము పేదకు నరిగ గోరు ♦ నను నొసంగి, ప్రబలఁ జేసిననర్థధ ♦ ర్థములు పెరుగన్

టీక. దేశవైశాల్యము, దేశ = రాష్ట్రముయొక్క, వైశాల్యము = విష్ణుగల్గుట, అర్థసిద్ధికి = ధనాదాయమునకు, మూలము = హేతువు, ఇలయొకింతైనక్ = (అట్లు నిస్తారముగాక) భూమికొంచెమైనను, గుంట = తటాకములు, కాల్యలు = వరుదకాలు వలు, రచించి = కలుగజేసి, పేదకుక్ = పరిశ్రుండైన కాంపువానికి, అరిక్ = పన్నునం దును, కోరునను = వారకమందును, నయము = మేలు, ఒసంగి = కలుగజేసి, ప్రబలక్ = వృద్ధిబొందునట్లు, చేసినక్ = ఒనర్చినట్లాయెనా, అర్థధర్మములు = ధర్మాధర్మములు, పెర గుక్ = వృద్ధిబొందును.

తే గీ. ప్రజ లవసి చన్ద్రులబలవ క ♦ వృసులఁ గొలుచు, నమ్మి యిం ద్లింధనంబున ♦ కాయెననెడు కలనిన క్రైస్తయధికాఁగిలన్వ పలికి, నేడుదీవులు గొన్న స ♦ మృద్ధి లేకు. ౨౩౮

టీక. ప్రజలు = తన రాష్ట్రమునందలిజనులు, ఆవసి = నొగిలి, చన్ద్రక్ = తే పోఁగా, పిలువక = మరలవాని నొద్దబడించి వెంటఁబెట్టుకొనిరాక, ఆప్యసులక్ = వా

అనుచును. కొనుము = భాగమును, అమ్మి = విక్రయించి, ఇండ్లు = వారిగృహములు, ఇంధనములకాయె = వంటచెట్లకుకొదిగెను, అనెడు = అనునట్టి, కలిననక్త్రై = పోయిన జంబుకమువలె నశుభమును గోరుదున్న, అధికారిగల = ఉద్యోగముగల గల్లి నట్టి, స్వపతికొ = రాజునకు, ఏడుదీపులు = సప్తద్వీపములను, కొన్నకొ = గ్రహించి నప్పటికిని, సమృద్ధిలేదు = సంపదనేకూరదు.

తా. సుగమము.

మహాస్థర. ఉరు వాచాగంబు భోగం ♦ బుభయము నొకపాళిలుగ్రసేనావనార్థం, బ్రహ్మ లిందారుభండాళిలు చొర నొకపాళిలుగా నాయ మొప్పం, రియు స్థి నై వ్రవిక్షేక్షణము సచివముఖ్యస్వపక్షక్షణంబుం, మయముఁ ఘం దొనర్పందగుం దగు మనుమందనరాళి నిజోర్వికొ

టీక. బుభయము దనకువచ్చునట్టి యాయతిని నాలుగుపాళ్లుచేసి ఉరువా = అధికమైన, చాగంబు = త్యాగమును, (ఇది త్యాగశబ్దభవము) భోగంబు = స్యామభవమును, ఉభయము = రెంటికిని, ఒకపాలు = ఒకభాగము, అగ్ర = ప్రతాపశాలియైన, సేనా = దతురంగబలముయొక్క, అవనార్థంబు = రక్షణముకొఱప, ఇరువాలి = రెండుభాగములును, నిందారు = సంపూర్ణముయిన, భండారిలు = కోశాగారమును, చొరకొ = ప్రవేశించుటకై, ఒకపాలు = ఒకభాగమును, ఇట్లుగాక చువతుప్పకారములుగా, అయ మొప్పకొ = అర్థాగమమేర్పడియుండగా, (అర్థాగమోభవేదాయయని యమరము) చర దృష్టికొ = చారులనియెడు నేత్రముచేతను, (అపసర్వశ్చరన్వశియనియమరము) వైరి పక్షక్షణము = శత్రుపార్శ్వదర్శనమును, సచివముఖ్యస్వపక్షక్షణంబు = మంత్రిలు లోనగు స్వపక్షభగదర్శనమును, భరణీనాథుండు = రాజు, ఒనర్పందగుకొ = చేయదగును, నిజోర్వికొ = తనరాజ్యమునందు, తస్మాదాళికొ = దొంగలగుంపును, తునుమందగుకొ = చంపుటయోగ్యమగును.

రం. లాలన నారక్షులగమి, నేలి తెలిసి మ్రుచ్చు నాజ్జి యిడ కతడు చెరం,

జోలా తి నిడ నయశ మెం, తే లేవదె శూలపృథువఁజిజ్ఞాప్యమునకొ. ౨౪౦.

టీక. లాలనకొ = బహుమానముచేతను, ఆరక్షుల = తలవరులయొక్క, గమికొ = గుంపును, ఏలి = పోషించి, తెలిసి = ఎఱిగి, మ్రుచ్చుకొ = దొంగను, అజ్జయిడకొ = వెంటనెక్కింపక, చెరకొ = బండిభానాలోనుండి, అతడు = అదొంగ, పోకొ = పాటిపోకగా, లాలినిడకొ = వాడుపలాయించుకొనందున దలవరులుతమకాజ్ఞావచ్చునని యచ్యునిందెచ్చి యాచెరసాలలోనుండుగా, శూలపృథువఁజిజ్ఞాప్యమునకొ = కొట్టి వేయబడిన పెద్దకోమటి శిష్టి న్యాయమువలెను, అయశమెంతేలేవదె = అపకీర్తినిధిక

ముగ రాదా, (వచ్చుననుట) అచెట్లన్నపరాధముఁజేసినవానిం గొత్తవేయనట్లొక వివేకములేని రాజాజ్ఞ చెయ్యఁగా గొత్తవేయనవసరమునఁ బెద్దకొట్టియందపరాధిని వేయు నెడఁదగియుండదు చూడవచ్చినయీ పెద్దకోమటిపెట్టి తగియున్నాడని మొకండుచెప్పఁగా యుక్తమనియెంచి యట్లు పెద్దపెట్టి నేకొత్తవేయించిన రాజాజ్ఞకెంత యపకీర్తిగలిగెనో యంత యపకీర్తి గల్గుననుట.

ప ఎఱుఁగ నగు స్వశక్తి నవ ధీశకుఁడు నాలుగుపాళ్ల మూఁడుపా,

నైఱుఁగక మోచినట్టిపని ధీక్షమహ్య త్తలి డెల్ప నొక్కపా,

తెఱుఁగ నగు న్నయాధ్యమతి ధీ నిట్లు నిరాగ్రహుఁడైనఁ జేయునె,

త్తఱును పదుగ్రద్దాపర తంతుఁడు గాక చిరంబు రాజ్యముకొ.

౨౪౫.

టీక. ఆవధీశకుఁడు = రాజు, నాలుగుపాళ్లకొ = తెలియందగిన నాలుగంశముల యందు, స్వశక్తికొ = తనసామర్థ్యముచేతను, మూఁడుపాళ్లు = మూడంశములను, ఎఱుఁగనగుకొ = తెలియఁదగినను, ఎఱుఁగక మోచినట్టిపనికొ = ఎఱుకవడనట్లు దాచి యుంచినవిషయమునకు. ఇష్ట = ఆపులైన, సుహృత్తతి = మిత్రబృందము, తెల్పకొ = ఎఱుకచేయఁగా, ఒక్కపాలు = ఆయొకభాగమును, ఎఱుఁగనగుకొ = తెలిసికొనవలయును, నయాధ్యమతికొ = నీతియుక్తమైన బుద్ధిచేతను, ఇట్లు = ఉక్తప్రకారముగా, నిరాగ్రహుఁడైనకొ = కోపములేనివాడాయెనా, యెత్తఱుకొ = ఏకమయమునందును వివత్ = తనకుఁగల్గినయాపదకును, ఉగ్రదండ = అపరాధులవిషయమైన భయంకరంబగు దండనకును, పరతంతుఁడుగాక = అధీశుఁడుగాక (మూరదండనసేయకయనుట) చిరంబు = బహుకాలము, రాజ్యముకొ = దొరతనము, చేయుకొ = ఒనర్చును.

తా. సుగ:

తే.గీ. క న్నొకటి నిద్ర పోక పెఱకంట బాగ, రంబు గావించుభూరుహగంబుమీఁది
యచ్చభల్లంబు గతిభోగమనుభవించు, నెడను బహిరంతరరులై ధృష్టివలయు.

టీ కన్నొకటి = ఒకనేత్రము, నిద్రపోకొ = నిదురింపఁగా, పెఱకంటకొ = రెండవనేత్రముచేతను, బాగరంబుగావించు = మేలుకొన్నటువంటి, భూరుహగ్రంబుమీఁది చెట్టుయొక్కకొననున్న అచ్చభల్లంబుగతికొ = భల్లకమువలెను, (ఋష్యాచ్చభల్లభల్లకాయని యమరము) భోగమనుభవించునెడను = రాజ్యసుఖానుభవముఁ జేయునప్పుడు బహిరంతః = బాహ్యంతరములయంగున్న, అరులకొ = శత్రులమీఁదను, దృష్టివలయుకొ = చూపునందవలయును.

తా సుగము

అక్షరపక్షాత్తమున ♦ సగము నూల్ల నొసంగ నుబ్బిన,
 ఖిన్నజటాభరాలికులు ♦ భిన్ననిజవ్రతు లొడు రై న దు,
 భిక్షురుజాశిశుచ్యుతులు ♦ పెక్కగుభక్తియ చాలు దాన నౌ,
 ఔత్తుభిత్తము యథుము ♦ దార్పదు శంకక దలంగు మియ్యెడక

టీ అక్షర = నాశమునొందని, (విద్యాపరముగానైన జెప్పవచ్చును) పక్షపా
 తమునకా = దాక్షిణ్యము చేసిన, (చెడిని యనుగ్రహము చేతననుట) అక్షరమున జదివి
 యున్నారన్న పక్షపాతము చేతననియుం జెప్పవచ్చును అక్షమున = సవమును, ఊళ్ళక =
 గ్రామములను, ఒసంగక = ఈయంగా, ఉబ్బినక = పొగరుచేతను, భిక్షు = సన్న్యా
 సులు, జటాభర = జడలు ధరించినవారును, అదికులు = లోనగువారు, భిన్ననిజవ్రతు
 లొదురు = నియమశ్రుతిముగలవారొదురు, వినక = అట్లుగుటవల్లను, దుష్టిక = డ్రామ
 మును, రుజా = ముక్కడి మొదలగు వ్యాధులును, శిశుచ్యుతులు = బాలరిష్టములును,
 పెక్కగుక = విస్తరిల్లియుండును, భక్తియచాలుక = వారిపట్ల బూజ్యానురాగమే
 చాలును, దాననౌ = ఆ యర్థగ్రాహదుల నియ్యనందుననగు, తత్ ఔత్తుభిత్తము = ఆ
 సన్న్యాసులు మొదలగువారు క్షోభపడుట, ఏ యథుముక = ఏ పాపమును, తార్పదు =
 రాజును బొందింపదు, ఇయ్యెడక = ఈ పట్లను, శంకక = భయమును, తలంగుము =
 విడుపుము (శంకావిరక్త భయయో యని యవరము)

తా సుగమము

క విను వారత్రయవిజ్ఞా, పస కోర్వుము వధ్యకోటి ♦ పట్టునక జెదరం,
 దన కప్పడె కీడగు వన, జనముం ఒట్టుటకు మునున ♦ శస్త్రుచు చాలుక ౨౪౪.

టీ వినుము = (ఈ చెప్పెడువాతము వినుమనుట) వధ్యకోటిపట్టునక = చంపం
 దగిన ప్రజలపట్లను, వారత్రయ = మూడుమాఱులు, విజ్ఞాపనకుక = విన్నపమునకు, ఒ
 ర్వుము = సహించుకొనుము (మూడు నేరములను గావుమనుట) చెదరక = వాడు
 దప్పించికొనివెళ్లెనా, తనకుక = రాజునకు, అప్పడె = విడువకగానె, కీడు = అనిష్టము,
 అగునను = సంభవించునని తోచెడు, జనముక = మనుష్యులను, పట్టుటకుక = పట్టు
 కొనివచ్చుటకు, మునున = ముందె, శస్త్రుచు = శస్త్రము, చాలుక = పర్యాప్తము.

తా. పట్టుబడిన శస్త్రువును విడిచివెట్టిన హనికరంబని తోచెనా యప్పుడ హతు
 సింగావింపుమనుట

క శూరాలాపములను నతి, శూరుడుం దా సయ్య నృపతి ♦ సోకోర్వక దగు,
 న్నారుబ్బురు రండున నిజ, శూరత పొరలందు గనుట ♦ సూకార్య మిలక. ౨౪౫.

టీ. నృపతి = రాజు, అతిశూయించుదానయ్యున్ = తాను మిగులఁ బరాక్రమం
వంతుడై నప్పటికిని, శూరాలాపములకున్ = వీరుఁడాడెడి శౌర్యవాక్యములను, ఓర్వఁ
దగున్ = శూరాలాపప్రవణజన్మమైన యహంకృతిని సహించి యుండఁగియు, అందువఁ
అట్లోర్చి వినుటవల్లను, వారు = ఆ శూరులు, ఉబ్బుగురు = శత్రుహమును విడువరు,
ఇలక = భూమియందు, నిజశూరరేఖ = స్వీయశూరత్వమును, దొంగలందఱున్ = తనకు.
సరిమైన ప్రభువులందు, కనుట = చూచుట, కార్యములు = యుక్తములును. (అనఁగాఁ
దనభటుల శూరాలాపముల సోర్వవలయుననుట)

శా. రేపుల్లావు మతంగజంబుల మణి ♦ శ్రీఖండముత్తాదియు,

సూ. వాణిజ్యము పెంచి యేలఁగ నగు ♦ స్వర్గంపుటెవ్వన్ రుజున్,

హవల్లం దిగునన్యభూప్రజలరా ♦ జాయాయిజాత్యైచిలికన్,

బ్రోవంగాఁ దగుఁ దోట దొడ్డిగను లా ♦ పుల్పాడఁ బంపం దగున్.

టీ. రేపుల్ = ఓడలుదిగునట్టి కరవాకపట్టణములందు, (సప్తమృగ్ధమరికుంఠ
ధమ) మాపు = అశ్వములును, మతంగజంబులు = వినుంగులును, మణి = రత్నములును,
శ్రీఖండ = చందనము మొదలగు పరిమళద్రవ్యములును, ముత్తాదియున్ = ముత్యములు
మొదలగునవియును, రాన్ = వచ్చునట్లుగా, వాణిజ్యముపెంచి = బేరముపెంపునీసి,
ఏలఁగనగున్ = పాలింపవలయును, వర్గంపుటెవ్వన్ = ధైర్యముచేతను, రుజున్ =
రోగములచేతను, హవల్లన్ = ఆలసటలచేతను, దిగు = చేరినటువంటి, అన్యభూ
జలన్ = దేశాంతరపుజనులను, రాజు = ప్రభువు, అయాంబజాత్యైచిలికన్ = వారివారి
కులములకుఁ దగినట్లుగ, బ్రోవంగాఁదగున్ = రక్షింపవలయును, తోట = ఉద్యాన
వనములు, దొడ్డి = పశువులమందను, గనులు = రత్నములుందు నాకరములును, అపుల్ =
తనకు హితముగోరుచున్నవారు, చూడఁబంపందగున్ = పరామర్శ చేయుటకై పంపుట
యుక్తము.

తా. సముద్రతీరముననుండు పట్టణములకుఁ దురంగగజముణి శ్రీఖండములు ఎప్పు
నట్లు వర్తకము వృద్ధిజేయించి యొడలలోని నరకులు సులభముగా దిగునట్లుగనవతర
ణమార్గంబులం గాపాడవలయుననుట.

ఆ. హేదను వచ్చుదాఁక ♦ వపరాధిత్వై రోషఁ యూఁగి చెలఁపవలయు ♦ హదనువేచి,

లక్ష్యసిద్ధిదాఁక ♦ లావున శిర మాఁగి, కాడ విడుచువంటికివాఁడువాలె. ౨౪౭.

టీ. హదనువచ్చుదాఁకన్ = తనకు సమయమువచ్చువఱకును, అపరాధిత్వైన్ =
తప్పచేసినవానిమీఁదను, రోషమున్ = కోపమును, ఆఁగి = అడించికొని, హదను =
సమయమును, వేచి = నిశ్చింతి, లక్ష్యసిద్ధిదాఁకన్ = గుఱితనమలోనయ్యెదల పర్యంతము

అవస్థానం = తనబలిమిచేతను, శరమాంశం = బాణమునాకన్నించిపట్టి, కాండవిడుచును
బాణమును దండబలుకెట్లు వదలుచున్న, విరిగిపోయినట్లు = ధాన్యమునివలెను,
చెఱవవలయును = నిగ్రహంపలయును

తా సుగమము.

శా పోవం బోల లఘుప్రయాణము దివం శి బుల్గాన్నియెండొంట నే,

కావై రిక్షితికముపు ప్పిటుండి రాకీగా నప్పు గాలురబలెం,

ద్రోవ నై న్యము గూడ వై రిబలసాం శి క్రుం దై నం బా నులెం,

పోవం బోలం జరోక్తిచేత నన దేంకిలో కావరింపం దగున్.

౨౪౮

టీ. (రాజా) కావై రిక్షితిక = మృతశత్రునియొక్క భూమికి, లఘుప్రయా
ణము = కొంచెవువై నముగా, దివంబుల్గాన్, కొన్నిదినములు, ఒండొంటనే = ఒక
టాకటిగా, అంబువుల్ = ఉదకములు, పిటుండరాకగా = వెంటడిరాకగా, (వరద
రాకగా ససపారమునం బ్రవాహమురాకగా) నిల్చుజాలుంబలెన్ = ముందపోవుచున్న
కొంచెము నీళ్లు వెనుక పెండుగవచ్చునీళ్లు మాడువలకు నిలుచుచందమున, త్రోవన్ =
మార్గమందు, సైన్యముగూడెన్ = తన సేనకలిసికొను పర్యంతము, పోవంబోలున్ = వెళ్ల
దగును, వై రి = ఆశత్రువు, బలసాంధ్రుండై నన్ - బలవంతుడాయెనా, పూజాదులన్ =
పారాసేయునట్టి యుపచారములకే, పోవంబోలున్ = మళ్ళికొని వెళ్లవలెను, చరోక్తి
చేతన్ = వేగులవారివేగుచేతన, ఆనదేన్ = వాడు స్వల్పండున వివరబడెనా, పోకన్ =
వెనుకకు మళ్లక, అవరింపదగు = చుట్టకొనవలయును (అనదుకొంచెమని యాం
ధ్రనామసంగ్రహము)

తా సుగమము

చ. ద్రవిణము నొవ్వం గొంట నొట శి ద్రాబలతో నిడుచుంట భూమి గొం,

తవలికి గిచ్చుచుంట శ్రధ శి మార్తతం జూడక శంక నుంట లాశి,

బావయు నృపాల్లికై యభయ శి ముక్తజిభాషలు గుప్తీం బంపి భూం,

భవుం డరియం దిడం దగు శి శి దం దనయందివి మాన్వకోం దగున్

౨౪౯

టీ ద్రవిణము = భవమును, నొవ్వగొంట = తన రాజ్యమందలి ప్రజలనొచ్చు
నల్లు పుచ్చుకొనుటయు (హిరణ్యం ద్రవిణంధ్యునియ యమరము,) బజ్జన్ = ఆలోచ
నను, ద్రాబలతోన్ = పండెలతోడను, ఇడుచుంట = చేయుచుండుటయును, భూమి
గొంత = కొంతదేశమున, అవలికిన్ = వెలుపలికి, ఇచ్చుచుంట = ఒసంగుచుండుటయును,
(శత్రువులు దాహ్యునించి తనభూమి నాక్రిమింపగా మంచివియన సప్తతించియుం
డుటయును) (అనాదు ౨౪ గొంటములు) ప్రహస్తతన్ = ముగ్ధముగా నెచ్చు

టను, చూడక = విచారించక, శంకనుంటక = అహితముచేయునన్న సంతకముతో నుండుటచేత, లోక = లోపలను, సావయ = పొగరాజుచున్నట్టి, నృసాల్మితై = శత్రువు నొడ్డునుండు రాజులకొఱకు, అభయముక = అభీతిదానమును. మణి = రత్నములను, భూషలు = అభరణములను, గుప్తిక = రహస్యముగా, పంపి = అనిపి, భూభవుడు = రాజు, భిదక = భేదోపాయముచేతను, అరియందిడదగుక = శత్రువునందుంచదగును, ఇవి = ఈ చెప్పబడిన మూడురాజదోషములు = తనయందుమాన్యుకోడదగుక = తనయొద్ద లేకుండజేసికొనవలయును.

తా. శత్రురాజు తనకుం బరమాప్తులయిన సామంతరాజులయం దపనప్రకటించి నందుచేత వారులోపల దుఃఖించుచుండు సమయమున వాఁకభయగానము చేసి మణిభూషణదులిచ్చి భేదపఱచి శత్రురాజుతనిరాజ్యమునందలి ప్రజలను చ్చునట్లు పన్నుపుచ్చుకొనులాగునను దుష్టులతో నాలోచించునట్లును దనభూమిని మఱియొకరాజునకిచ్చు లాగుననుజేయుచు దనరాష్ట్రము నంద నివి పుట్టకుండునట్లు విచారించుకొనుచుండ వలయుననుట.

క. అహితుండు వేడిన నేలడు, మహి సగమే నిచ్చి లెగి ధి మైత్రి గొని విభుం

దహిభయము మాన్పికొడగు, నహిభయ మహిభయముకంటె అధికము గాదే

టీ. అహితుండు = శత్రువు, వేడినక = అడిగినట్టాయెనా, ఏలెడుమహిభయము తాను రాజ్యముచేయుచున్నట్టిభూమిని, సగమేనిచ్చి = అర్థమైనదినిచ్చి, తగనిమైత్రిగొని = విడువని స్నేహము సంపాదించి, విభుండు = రాజైనవాడు, అహిభయముక = స్వపక్షభీతిని, మాన్పికొడగుక = నివారించుకొనదగును (మహిభూమి మహిభయం స్వపక్ష ప్రభవంభయ మని యమరము) అహిభయము = స్వపక్షభీతి, అహిభయముకంటె = సర్వభీతికంటెను, అధికముగాదే = అతిశయముకాదా. (అధికమే యనుట)

తా. రాజులు స్వపక్షమువల్లనే భయమువచ్చునప్పుడు పగవానికైనను బ్రయము చెప్పి యతండు సగమురాజ్యము కోరిననిచ్చి స్వపక్ష భయమును మానుపుచో వలయునని, తాత్పర్యము.

చ. పలుకులు వేయు నేమిటక ధి వాత్సల్య భుజాభృతక్షమా

తలమునకు గుట్టుపేడు బహు ధి యరయించి యడంచి చంచలా

యులగమిలలో మెలంగువురు ధి ముందును బోలె నగంక నించుచుక

మెలగడ యేని రాజ్యఫల ధి మే యది రాజ్యము దుఃఖిల్పితే ౨౫౧.

టీ. పలుకులు = మాటలు, వేయునేమిటక = వేయించుదును, వాత్సల్యండు = రాజు, అత్తుభుజా = తనవానినెత్తెను, భుజ = పొందుపడెను, (దోర్లోహచక్రము యని

ద్విరూపకోశము) క్షమాతలమునకై భూతలముందు, కృష్ణుడేడు = గూఢశత్రువును, (తన రహస్యమును బయలుపఱచువాడగుట) (విరూపసీ సముత్కరముల కీడు చూచుటను దర్శకురేడపెడు కృష్ణుడేడనివారాహప్రయోగము) బహుధా = అనేకప్రకారములచేయును, అరయించి = వెదకించి, (తెలిసియునుట) అడంచి = అడచివేసి, చందలాక్షులగమిలోక = స్త్రీసంఘములోపలను, మెలంగు = సంపరించుచున్న, పురుషుండునుబోలెక = నరునిచందంబున, (స్త్రీలసమక్షమునందు బురుషుండేలాగున నిర్భయుండైయుండునో యట్లునుట) ఆశంకనించుచుకొనిర్భయుడు జేసికొనుచు, మోగడయేని = సంపరింపకపోయెనా, అది = అట్లుంట, రాజ్యఫలమే = దొరతనముజెల్లించుటకుబ్రయోజనమా, రాజ్యము = దొరతనము, దుఃఖిల్లికే = అసుఖప్రాప్తికొఱకా (గనుక లోపల నూత మాచరించువారిని మట్టు బెట్టవలయుననుట)

తే.గీ. బెదరి చేరగబలియుని ♦ బిగియఁ బట్ట, కతనిమై వడినేవచ్చి ♦ హత్తజేత
క్రమము పెనకడుబలుమీను ♦ త్రాటఁజేడు, నొడ్డు గాలంపువేటకా ♦ డుపమగాఁడె.

టీ. బెదరి = ఉలికి, చేరగబలియునికై = దేశమునకురాకయున్న ప్రబలశత్రువును, బిగియఁబట్టక = శ్రమపడిగ్రహించక, అతనిమైవడినేవచ్చి = తనకుదానేవచ్చి, హత్తజేత = కడుబట్టువడులాగునకడేయుట, క్రమము = యుక్తము, పెనకడు = లాగులాడుచున్న, బలుమీను = గొప్పమనస్సును, త్రాటక = త్రాటివేతను, చేడు = చేడుచున్నటువంటి, ఒడ్డుగాలంపువేటకాడు = గట్టుననున్నట్టి బడిశధారియగు లుబ్ధకడు. (గాలమును మత్స్యముపట్టకగానే వడితోలాగిన నాసూత్రము తెగును గాన నట్లు గాకుండ లాగుచును వదలుచును మెల్లగా జేడుకొనుచున్న బడిశధారి యనుట) ఉపమగాఁడె = దృష్టాంతముగాఁడా.

తా. కావున నెట్టికార్యమునైనను నేర్పుతో సాధింపవలయుననుట.
సీ. దండపారుష్యంబు ♦ కొండెంబున నతర్క । మరిసంధికెడయొక ♦ మరలఁబడుట
యవలితప్పెన్నిక ♦ స్తవిదేశ్యుఁ జెఱుచుట । ప్రవ్రేవర్తనకే ♦ ర్వుడగఁ జేత
జనులవిశ్వాసంబు ♦ గనుంగొని మెలఁగుట । విశ్వసనీయుల ♦ వేర్పఱుచుట
మోమోట మంత్రంబు ♦ చిద్రో మిక్కిలిడుకొంట । మంత్రభేత్తకునాజ్ఞ ♦ మఱచియుంట
వింత పుట్టినగనుగల్గి ♦ చింత సేయ, కుంటమాన్యులపట్టాన ♦ నొక్క చూపె
చూడకుంట విహీనుల ♦ గూడుకొంట, వ్యసనియైయుంట చలముంట ♦ వలదుపతికి.

టీ. దండపారుష్యంబు = కఠినశిక్షయు, కొండెంబునకై = పైశున్యమందు, అతర్కము = యుక్తచేదబరీక్షింపకుండుటయు, అరి = శత్రునితోడను, సంధికి = సమాధానపడుటకు, ఎడయొక = సందేయక, మరలఁబడుట = తిరుగుబాటుగుటయు, అవలితప్పె

న్తికన్త-దేశాం రమంకుండితనకక్కడి స్వామిచేసినయవరాధము సోచితప్పునైనాడ
వచ్చిన, విదేశ్యుక్ = నైదేశకుని, చెఱులు = చెడగొట్టుట, ప్రప్రవృత్తికునయ్యె = ప్రతి
కూలకైన ప్రధానికి, ఏర్పడగ = తేటపడునట్లు, చేర = ఆలోచన సేయుటయు, జనుల
విశ్వాసంబు = ప్రజలకులలయప్రతిని, కనుగొని = తెలిసకొని, కలగ = గోచరమై
యుంటయు, విశ్వసనీయులై = నమ్మదగినవారలను, వేర్వేరులు = భేదముగలవారిని
యొచ్చికొనుటయు, మోమాట = ముఖప్రసరచేయు, మంత్రియయ్యె = ఆలోచించునట్లు
మందు, మిక్కిలిదొడుకొంట = ఆలోచనకుఁ దగినవారిని జేర్చుకొనుటయును, మంత్రభేత్తి
కుక్ = ఆలోచనవల్ల డిచ్చేసినపురుషునకు, అజ్ఞ = శిక్షవిధించుటను, మజనియుంట = విష
రించునుండుటయు, వింతపుట్టెనై = ఉత్పాతములు జనింపఁగా, కలగ = కాలకుఠ
గలవాడై, చింతసేయకుంట = వానికిఁ బ్రతికావించ నాలోచింపకుండుటయు, మాన్యుల
పట్టునై = పూజ్యులవిషయమైన, ఒక్కమాడె = ఏకరీతిగా, చూడకుంట = పూజసేయ
కుండుటయు, హీనులై = దుష్టులతోడిను కూడుకొంట = సహవాసముఁ జేయుటయు,
వ్యసనియైయుంట = స్త్రీహృతమృగయాదిచింతలగులవాడై యుండుటయు, చలముంట =
పిడివాద యుండుటయును, (అనఁగా మాత్సర్యము కలిమియునుట) పరికిం = రాజునకు,
వలగు = కూడను.

తా. రాజైనవానికి సేవ్యమునందఁ జెప్పఁబడియున్న దండపారుష్యాది రతు
ణములు లేక యుండెనేని చిరకాలము రాజ్య సుఖ వసుభవించుమందు నగుట

క. త్రివిధోత్పాతము లూడవన, నవనివిభుఁడు విడువవలయుననినద్రవ్యం

బవసినరముఖసురముఖ, పవనముఖముల భుక్తిని గాఢమున నిర్దిశించెను. ఆగర.

టీ త్రివిధోత్పాతములు = దివ్యభౌమాంతరిక్షములయందును మూడడు లెకంగులై
తెలియవచ్చునట్టికీర్త్య, ఒదవినై = జనింఁగా, అవనివిభుఁడు = రాజు, అవనిసురముఖ =
బ్రాహ్మణముఖముందును, సురముఖ = దేవతావదనముందును, పవనముఖములు = అగ్ని
ముఖముందును, భుక్తి = భోజనములచేతను, బలి = పూజాఽహారాదులచేతను, మోమా
విధి = వ్రేల్చుటచేతను అధికద్రవ్యంబు = పెక్కుభగమును, విడువవలయుం = విని
యోగము చేయవలెను క్రమాలంకారము

తా త్రివిధోత్పాతలక్షణము|| వృద్ధవసిస్థుఁడుచెప్పియున్నాఁడు|| దివిజాయేయుక్ష
గ్రహస్తేదివాఖ్యా నుహుళదాః | పవేషేంద్రిధనురుక్మ గంధర్వ సగర్భస్థాతా|| గగన
ఎకారజమేతర్కధ్యుళులదంతథాంతరిక్షంబు | భూమిభవాభౌమాస్సృశ్చరస్థిరా వస్తు
సంభవాదేవ | ఏలేధవ సలదాస్సృష్టేషాంకథయామిభూసిరూపాణి | ఆబాలవిద్వజ్జన
సుప్రసద్ధియన్వయపప్రసంగోస్యత్ | ఉత్పాతమాద్యాస్త్ర విధంపదంత దివ్యాం

తరిక్ష క్షీతిజస్త్వేదం॥ తదుత్పత్తికారణము వృద్ధవసిస్థుండు చెప్పియున్నాడు॥ ఆధర్వత
స్తవనత్యాప్త నాప్తిక్యాదిలోభతః । అనాచారాన్నజాంనిత్యమునందః ప్రజా
యతే । తస్మాదాస్త్రీ విధోత్పాతా బాహుంతే దుఃఖరంగదాః । దివ్యాంతరిక్ష క్షీరిజాః
వికారాగ్నూరియూపిణం ॥ వరాహేంద్రా మనజానామపచారాదపరతా దేవతాస్సజం
త్యైరాఽ, తప్తప్రసాదాయన్యవశ్యాంతిం రాష్ట్రేప్రయంజీతః గాఢవచనము॥ అప్యత్యా
శాంలికంరాజః పృథ్వీధౌనిమజ్జతి॥ పురేజనపదేకోశే వాహనేమపుగోహితే॥ స్త్రీష్ట్యా
స్త్రీనిదనత్రేమవచ్చి తనై వమద్దును॥ అనియున్నందున రాజు యత్నాతంబులుగలుగకుం
గనుట వాలింపవలయు నొకవిధంబున నవిగలిగెనేనియవ్యవహితముగఁ దచ్చాంతియై
నను జేయవలయుననుట

ఉ స్ఫుర పరస్పరంబు కొర ♦ వట్టున యోధులపట్టున న్నుపు.

స్వన మొందఁ దేయఁ దగు ♦ వారిహితాహితవర్య లొంద విం,

తగ్గి మిధోవ్యభావహాహి ♦ త ప్రథమానసమానతాప్రథా,

భూర్ధర తాఁగిం దగిలి ♦ ద్రోహపుంజింత తలంప రేమియన్ ౨౫౫.

టీ నృపుత్ = రాజులు, దొరలపట్టునన్ = గొప్పయద్యోగస్థులవిషయమునను,
యోధులపట్టునన్ = వారిక్రింద నుండుభటుల విషయమునను, పరస్పరంబు = ఒండొ
రులకు, స్ఫుర = బరోధము, వద్దవమొందన్ = వృద్ధిబొందునట్లుగ, చేయఁదగున్ = చేయ
చలయును, (అట్లుకలహముపుట్టించినట్లయినను) వారి = వారలయొక్క, హితాహిత
వర్యలు = మంచివెడ్డనడతలు, అంతర్ధి = దాఁగుటను, ఒందపు = పొందపు, మిధః =
అన్యోన్యము, వ్యభావహా = దుఃఖహేతువగు, హిత = ఇష్టులని, ప్రథమాన్ = ప్రసిద్ధులై,
సమానతా = సములై యుండుటచేతనైన, ప్రథా = ప్రసిద్ధియొక్క, భూర్ధరతాదులన్ =
సురంధరత్వము మొదలగువానియందు, తగిలి = తగులుకొని, విమియన్ = ఇంచుకంతైనను
ద్రోహపుంజింతన్ = చెడుచింతను, తలంపరు = స్వరింపరు, (అందఱును హితావరణము
సందానకులై యుండురపుట) .

౪. ధరణిపుంజిండునేఁ దగఁగ ♦ తాఁ జన నూటలు కొక్కనిం దగుం,

వార నొనరించి పంప నరి ♦ దుర్బలుచేఁ జెడఁ తాతఁ దర్ధభూ,

ఁతురగ్గ లేక కొఱ ♦ గాఁ డట్లు నేయ ద్విజాన్యుఁ డల్క కొ,

నెరపు నకందున్ తొ వలయు ♦ నిందినదుర్దబలోర్వి యీఁ దగున్ ౨౫౬.

టీ ధరణిపుంజిండు = రాజు, ఎందునేన్ = ఎచ్చటికెచ్చటికేనియును, తాన్ =
తాను, చనఁదగఁ = చనరాదుకనుక, దొరటకున్ = తనకు సహాయముగానుండుటకు,
అల్క = ఒక్కని, దొరన్ = ప్రభువునుగా, ఒనరించి = చేసి, పంపన్ = అంపుట,

తగున్ = యుక్తము, అరి = ప్రబలశత్రువు, దుర్బలుచేన్ = బలహీనునిచేసి, చెడఁడు = సాధింపఁబడఁడు, (కాపున) ఆతఁడు = ఆయాధికారపురాఁడు, అన్దు = రాష్ట్రముయొక్కయు, భూ = వలయునట్టి భూమియొక్కయును, కిరి = విరుగులగులయొక్కయు, తురగ = గుఱములయొక్కయును ఋద్ధి = సమృద్ధి, లేక = లేకయుండెనేని కొలుగఁడు = పనికిరాఁడు, అటు సేయన్ = చేట్లు పెంపుఁజేసినడవుటకు, ద్విజాన్యఁడు = శ్మశ్రీయుఁడలొనగువాఁడు, అల్పక = రూపుకులేక, నెరవున్ = లెగినవాఁడై చిలుచును, అతండునున్ = ఆద్రాక్షుఁడును, వలయున్ = రాజునకావుండై యుండవలయును, నిండిన = నిండారిన, దుర్గబలార్వి = దుర్గమును గజతురంగబలములును భూములును, ఈఁడగున్ = ఇయ్యందగును.

తా. దుర్గస్థలములు బ్రాహ్మణులకీయక క్షత్రియాదులకిచ్చినవార మర్హుఁడనిపోరుదురనుట.

కం అడవులు గడిదేశములవి, దడములుగాఁ బెంపు మాన్చు ♦ ధరణీస్థలికి,

స్థదుములవిపొట్లుపొట్లుగఁ, పొడిపింపుము దస్యువాధ ♦ పొందకయుండన్ ౨౫౭.

టీక. గడిదేశములవి = గడిన్దలములయందఁగల, అడవులు = వివిధములను, దడములుగా = బలువిడిగాను, పెంపుము = వృద్ధిబొందింపుము, ఆత్మ = తనయొక్క, ధరణీస్థలికిన్ = దేశమునకు, నడుములవి = మధ్యముననుండునట్టి యడవులను, దస్యువాధ = దొంగలవలనియుశ్చద్రవము పొందకయుండన్ = కలుగకుండునట్లు, పొట్లుపొట్లుగన్ = పునకలుగా, పొడిపింపుము = నటికింపుము.

తా. సీయేలుబడిదేశమునందు మధ్యముననున్న యడవులను ధారవాధ లేకయుండుటకై పొడిపొడిగాఁగొట్టివేయింపుమనుట

చ. క్షమఁ గుఱుమన్నెపుంగహన ♦ చారిజనం బెడ దోషదృష్టిక,

డ్యముఁ గడుగంగఁ బూనిదెగ ♦ దల్లిస సర్వము బాస నీగి వ,

శ్యముగ నొనర్పఁ దాడి కగు నొగడి కొల్లలకు న్నతాపరా,

ధమును సహస్రదండము న ♦ తర్కము సర్వము నేలువానికిన్. ౨౫౮.

టీ. క్షమన్ = భూమియందు, కుఱుమన్నెపుంగహనచారిజనంబెడన్ = కొంచెపాటిమన్నెటికముగల యాటవికజనులపట్లను, దోషదృష్టి = దోషమెఱచుట, కుడ్యమున్ = మంటిగోడను, కడుగంగఁబూనిదెగ = మన్నులేవకుండఁగడుగుటకు దొరకొన్నచందము, అల్లిసన్ = వారిపట్లగొఁపగించినను, సర్వముదెగదు = మొదలంతటెగదు, బాసన్ = సత్యవాక్యము చెప్పటచేతను, ఈగిన్ = వాహనాదులనిచ్చుటచేతను, వశ్యముగన్ = తనకువారువశపర్తులగునట్లుగా, బసర్పన్ = చేసినొన్నట్లయిన, దాడికిన్ = శత్రువుల

మీదదండెత్తుటకు, అగుకొ = పనికివచ్చును, గడికొల్లలకుకొ = గడిదేశములుగొల్లల
బెట్టుటకును, బొకొ = పనికివచ్చును, సర్వముకొ = సమస్తమును, ఏలువానికికొ = పరిపాలనముండజేయురాజునకు, శతాపరాధమును = అనేకులుచేయునట్టి యపరాధమును, సహస్రదండముకొ = అనేకజనులను శిక్షించుటయును, అతర్క్యము = తలంచుటయు క్తము కాదు

తా. సుగమము

తే గీ, సింధురమహాశ్వముఖ్యము ♦ లేరుదౌల, దీవి వడిజాల కూళ్లు సత్సహములుపురిఁ,
గొలుపుఁ దేజంబు వెల మేలు ♦ గలుగఁ బ్రాత, వారిఁగాఁ జేయు మరి నవి ♦ చేరకుండ.

టీక సింధుర = ఏనుఁగులును, మహాశ్వ = గొప్పయశ్వములు, ముఖ్యములు = లోనగువానిని, చేర్చు = తెచ్చుచున్నట్టి, దౌల = దూరముననున్న, దీవివడిజాలకుకొ = ద్వీపములయందలి వత్తులకు, కూళ్లు = గ్రామములు, పురికొ = నీపట్టణమందు, సత్సహములు = మంచియిండ్లును, కొలుపుకొ = నిత్యమునీ పేవయును, తేజము = బహుమానములును, వెలమేలు = వారికొను మొదలుమీద నాదాయమును, కలుగకొ = కలుగునట్లుగా, (చేసియునుపదమూర్త్యాహార్యము) అవి = ఆగజాదివస్తువులు, అరికొ = నీశక్తువును, చేరకుండకొ = చెందకయుండునట్లు, ప్రాతవారిఁగాకొ = వారలనునీవారినిగాను, చేయుము = ఒనర్చుకొనుము

తా. సుగమము.

తే గీ గడిన్యపులరాయబారులమొడఁగొలుపున, సరసస్థలములు రాజు ♦ సలుపవలయుఁ
గార్వఖిద్దము లనుచరు ♦ ధాన్య బలుక, వలయు నవి మైత్రిక దాఁ దేలఁ బలుకవలయు

టీక రాజు = బ్రాహ్మపు, గడిన్యపుల = రసభూమికి సమనంతరదేశాధిపతులయొక్క, రాయబారులమొడకొ = నియోగులపట్లను, కొలుపునకొ = తనకచ్చేరియందు, సరసస్థలములు = రసయుక్తములగు మంచిమాటలె, సలుపవలయుకొ = ఆడవలెను, కార్వఖిద్దములు = కార్వసమాచారములను ఖిద్దసమాచారములను, అనుచరుల = సమీపస్థులు, కానకొ = తెలియునట్లు, పలుకవలయుకొ = వచింపవలయును. అవి = చారులచేతనట్లు చెప్పఁబడినమాటలను, లొకొ = రాజు, మైత్రికొ = స్నేహాప్రప్రాయముచేత, తెలఁబలుకవలయుకొ = ఆమాటలు తప్పిదములైనవి కావని తేలఁపలుకవలయును

తా. సుగమము

తే. గీ తానవంబుగదొరఁజేయు ♦ వానిమంత్ర, మునకువేగమె లోఁజేయఁ ♦ జగదువాఁడు,
క్రొత్తమన్నన రహ సనుఁ ♦ గులకుఁజెప్ప, నయిన నది చెడు మఱివాఁడు ♦ నడఁగుగాన

టీక. (రాజు) తొకొ = తాను, నవంబుగకొ = క్రొత్తగా, దొరఁజేయువానికొ
దొరతనమిచ్చి పెంపుఁజేసిననరుని, మంత్రమునకుకొ = ఆలోచనకు, వేగమె = వేగిర

ముగా, లోఁజేయఁజనదు = కూర్చుకొనఁగూడదు, (అట్లుచేర్చుకొనినట్లాయెనా) వాఁడు =
అక్రొత్తయుద్యోగిగఁడు, క్రొత్తమన్ననక = నూతనపుటమామనమును నుస్సొంగి,
రహి = తేజముతో, అనుగూఢవం = తననెయ్యరకు, చెప్ప = చెప్పఁగా, అయి
నక = కొనసాగినను, అది = ఆకార్యము, చెడు = కాకపోవును, మఱి = ఇంక
కాక, వాఁడు = అట్లు మంత్రమును బైటఁబెట్టినవాఁడను, అడఁగు = చెడిపో
వును, కాఫ = కావున, (మంత్రమునకులోఁజేయఁగూడదని యన్వయము)

శీ. హితబహుశ్రుతధర్మి ♦ రతశూరతాన్వహా, ర్వతల ముద్విజుల దు ♦ గ్గముల నిలిపి,
పులిజున్న మొదలుగాఁ బురుషాయుషావధి | కం దండ సవరణ ♦ ల్పొందుపఱచి,
చిమంత యైనను ♦ సామంతకోటికి | మితము దప్పక యుండ ♦ క్షీరులూసంగి,
యాయాధికవ్యయా ♦ నధికఁబునుం బ్రజా | విరుజంబుగాఁగఁబం ♦ దరువుఁ గూర్చి,
క్షీణిపు థాఁగఁ బరదృష్టి ♦ వేరఁ జూచి | బకగఁ పా రాధ్రగొంచితా ♦ డ్రజయునొవ్వ,
కయ పగఱగాత్రముల నె ♦ కాకుపఱచు | న్ననతిడెందానఁ జేయిడి ♦ నిద్రపోవు.

టీక. హిత = విశేషమగుతులును బహుమతి = అనేకకౌస్తుభాలును, ధర్మరత =
ధర్మపరులును, శూరతా = శౌర్యవంతులౌటచేతను, స్వహార్యతలక = లెక్కార్చుకొను
నౌటచేతను, మక = వృద్ధింబొందుచున్న, ద్విజులక = బ్రాహ్మణులను, దగ్గములక =
దగ్గస్థులములయందు, నిలిపి = ఉంచి, పులిజున్న మొదలుగా = పులిజున్న మొదటి
నిశిలంబగు నపూర్వవస్తువులును, పురుషాయుషావధిక = సూక్ష్మసంవత్సరములవఱ
కును, అందుడక = అదుర్గములయందుండునట్లు, సవరణ = వర్ధిలులు, పొందుపఱ
చి = కలుగజేసి, సామంతకోటికి = తన్నుఁగొలుచుచుండుమన్నెగాఁడ్రకు, చిమంత
యైనను = కొంచెమైనను, మితము = అదుకొన్నరీతిని, రెచ్చకయుండక = లెప్పిపోకుం
డ, క్షీతులు = భూములు, ఒసంగి = ఇచ్చి, ఆయాధికవ్యయానధికంబు = ఆగాయమె
క్కుడుగానువ్యయముతక్కువగాను, ప్రజావిరుజంబుగాఁక = తనదేశపుజనులనొవ్వని
యట్లుగా, బందరువుఁగూర్చి = బొక్కనముపించి, క్షీణిపు = క్షయింపఁగై నశత్రుని
యొక్క, థాత్రిక = దేశమును, పరదృష్టిచేతక = వేరువాఁడ్రచేతను, చూచి =
ఎఱింగి, బకగతిక = కొంగచందమునంబొంచియుండి, హరాధ్రగొంచి = సమయముల
క్లింపఁగా నొక్కదాటుననాక్రమించి, తాక = తానును, ప్రజయుక = తనయొక్క
ప్రజలును, నొవ్వకయ = నొప్పికఁజెందకయే, పగఱ = తనశత్రువులయొక్క, గాత్రము
లనె = దేశములనే, చీకాకుపఱచు = కలకపహనట్లుచేయుచున్న, నృపతి = రాజు
డెందానక = అొప్పునను, చెయిడి = హస్తమునుచుకొని, నిద్రపోవుక = సుఖము
నిద్రించును.

తా. ఇందుఁజెప్పబడియున్నవిధముగ రాజు ప్రతిక్షింపెనేని యెందేయు భేదమునొందక సుఖంబులననుభవించుచుండుననుట

కం. ఎవో గజఘోటక్రయ, తచ్చర్వణసుఖజీవి ♦ తద్విజసురభూ,

జోచ్చసజభోగముల కగు, వెచ్చము వెచ్చంబు గాదు ♦ విత్తంబుకగు. ౨౬౩

టీక. విత్తంబునకు = రాజ్యించినధనమునకు ఎవోక్త = ఏకామందును, గజ = ఏనుంగులయొక్కయు, ఘోట = ఆశ్వములయొక్కయు, క్రయ = కొనుటకును, తచ్చర్వణ = వానిమేపునకును సుఖజీవిత = మఱినిరాణువెక్కినట్టి జీవించుటకును, ద్విజ = బ్రాహ్మణులకును, సుర = దేవతలకును, భూజా = పూజలకును, ఆచ్చసజభోగములకు = ఆచార్యములైన తనయనుభవములకును, అగు = అగునటువంటి, వెచ్చము = వ్యయము, వెచ్చంబుకాదు = వ్రయముకాదు.

తా. ఈచెప్పబడినవాని విషయము వ్యయమవశ్యముగఁజేయవలయుగాన . దిగుర్వ్యయమని యుక్తింపరాదనుట.

ఆ, వె ప్రవిన వలదు నైరి ♦ పట్టున నృపతికి, దండువెడలఁ దీలు ♦ కుండుఁ దీలు,

అక యుండియుండి ♦ కాలాంతరముననొక గార్యకాండొ యంక ♦ గాండొవృపుండఁ

టీ. నృపతికి = రాజునకు, నైరిపట్టున = వగతునిపట్టున, ప్రతి = ప్రతిష్ఠ, వలదు = ఎప్పుటికిని గూడదు, దండువెడల = యుద్ధయాత్రకుఁబోయినను, తీరకుండె = విరయించుకొన్న సమయమునకు ముగింపుకాకపోవును, తీరు = ముగింపగును, కార్యయండియుండి = అప్పటికిఁ గాకుండనుండియుండి, కాలాంతరమున = మఱియొక సమయమందు, ఒక = అపును, వృపుండు = రాజైననాఁడు, కార్యకాండొ = కార్యపరుడొ, అంకగాండొ = సమరశీలుడొ (అనఁగా గాతువుచేరి గార్యపరుడెయనుట)

క. పోరానిపట్లఁ బొడుచుట, నైరిబలము దిరుగ జయము ♦ స్వర్గము నగు నా,

నారూపయంత్రతత్త్వా, కారాదలపట్లఁ బ్రజనె ♦ కవియింపఁ దగు.

టీ. రాజు, పోరానిపట్ల = శత్రువులుపైకివెళ్లుటకు వసరులేకయున్న సమయములను, పొడుచుట = పోరునఁ గొట్టుటచేత. నైరిబలము = శత్రుబలము, దిరుగ = ఏవంకబోవనశక్యమైతెగించి తిరుగుదాటుకాఁగా, జయము = కెలుపై నను, స్వర్గము = విశ్వస్వర్గమను, అగు = యద్యమాను, (అనఁగా ప్రోవలేక యిక్కట్లనున్న శత్రువులబలమును జెనకరాదనుట) నానారూపయంత్ర = పలుదెలుంగులగు నాయుధ విశేషములపట్లను, తత్ = ఆ శత్రురాజులయొక్క, ప్రాకారాదులపట్ల = కోటలుమొదలగు వానియందును, ప్రజనె = లనబలమునె, కవియింపదగు = కవియొనల్లుచేయవలయును గాని తాను జూడదనుట.

చ. మనమున కొండు రెండు మఱు ♦ మంత్రముల స్మరిపోవఁ జెప్పినం,

జనపతు లాతనిం బిలువ ♦ సాగుదు రాగతి సారె బిల్చున,

చ్చనువునకే ధనాది గొని ♦ సంగతి గానివి క్రొవ్వి చేయఁ జే,

ష్ట నృపతి దప్పహిశ్చరిత ♦ ముం జరుచేఁ బరికింపఁగాఁ దగున్.

౨౬౭.

టీ. మనమునకున్ = రాజులయొక్కయుల్లమునకు, ఒండురెండుమఱు = ఒకటి రెండుమాలులు, మంత్రములన్ = ఆలోచనలన, స్మరిపోవన్ = సుపగునట్లు, చెప్పినన్ = చెప్పినట్టాయెనా, జనపతులు = రాజులు, ఆతన్ = అట్లునుమనంబునకు నరిపడఁ జెప్పి యున్నవానిని, పిలువసాగుదున్ = పిలువనారంభింతురు, ఆగతిన్ = ఆతిరునను, సారె బిల్చు = మాటిమాటికిఁ బిలువనంపినట్టి, అచ్చనువునకే = ఆచారవకే, ధనాది = రొక్కమన మొదలగువానిని, కొని = వాంఛల్ల సంతాదించికొని, క్రొవ్వి = మదిం, సంగతిగానివి = అసంగతములయిన కొన్నిపనులను, చేయన్ = ఒనర్చుటకై, చెప్పన్ = నిర్ణయించును, (అట్లుగావున) నృపతి = రాజు, తత్ = ఆయాలోచనఁజెప్పవానియొక్క, బహిశ్చరిత మున్ = వెలిసడవడిని, చరుచేన్ = వేగువానిచేతను, పరికింపఁగాఁదగున్ = తెలిసికొన వలయును.

తా. రాజైనవాఁడు రెండుమాఁడు ఆలోచనలకే బేలుపోయివానినమ్మియుండక వీఁడుపరహితుఁడై యాజనలు చెప్పచున్నవాఁడో లేక తనకు హితబుద్ధిని చెప్పచున్న వాఁడో యని వాని వెలిసడవడి నితరులచేఁ దెలిసికొనవలయు ననుట.

క. గడివాఁడు చెడునెయ్ఁ దగుఁ, జెడఁజేయుట చెడఁడయ్యెని ♦ తెల్పియె తగుఁజై

గడివాఁడేపని కగుఁ దన, గడివాఁ డరియైనదనకె ♦ గడికావఁ బడున్.

౨౬౮.

టీ. గడివాఁడు = తనపగవానిమానిసియై తనగడిసరిహర్షుననుండువాఁడు, చెడునె యేన్ = చెడునట్లుతోచినపక్షమున, చెడఁజేయుట = అట్లుపొడిచిచెఱపుట, తగున్ = యుక్తము, చెడఁడయ్యెని = చెడఁడనితోచినట్లాయెనా, చెల్పియెతగున్ = వానితోఁజై యొనర్చుటయెఱుఁచిది, తనగడివాఁడు = తనయొక్కయెల్లయందుఁ గావలియుండువాఁ డు, అరియైనన్ = తనకుశత్రువై నట్టాయెనా, పైగడివాఁడు = పరునిగేముక్తగడికాచు వాఁడు, ఏపనికగున్ = ఏమికార్యమునకు వచ్చును, తనకే = తనకొఱకే, గడికావఁ బడున్ = గడిరక్షింపఁబడును.

తే.గీ. రాష్ట్రమెరియింపు కొనుముదు ♦ ర్థములుతదవ, రోధమగపడ్యుట్టింట్టి ♦ రూఢినడపు పరుషములు తద్రిపులారాయ ♦ వారులెడుటఁబలుకకుముసంధియొక వేళ ♦ వలసియుండు.

టీ. రాష్ట్రము = నీ శత్రురాష్ట్రమును, దుర్గములు = వారిదుర్గస్థానములను. ఎరి యింపుకొనుము = హరింపుము, తదవరోధము = వారిస్త్రీలు, అగపడ్యన్ = దొరికిరేని, పుట్టింట్టిరూఢిన్ = ఆ స్త్రీలు పుట్టినందుండఁగా నెమిమర్యాద నడుచునో యట్టి

ర్యాదను, నడపుము = జరిగింపుము, తద్రపుల = ఆ శత్రువులయొక్క, రాయబారుల = సంధిమాటలాడువారియొక్క, ఎదుట = ముందరను, పరుషములు = కఠినవాక్యములు, నలుకఁగము = వచింపకుము, ఒక వేళ = ఒక సమయమునందు, సంది = సమాధానము, వలసియుండు = కావలసియుండును గనుక పరుషములాడఁగూడదని పూర్వముతో నన్వయము

ఆ, వె. ఆభిచారఘనఁ ♦ రాంబుదూషితరుజ్జ్వీ రంతరాద్రగహన ♦ దంతురోగ్ర,

కీకటోర్వి మేరు ♦ గిరిసమార్థము వచ్చు, నేని చొరకు మంపు ♦ మిడుము కొనఁగ.

అ. ఆభిచార = అభిచారక్రియలు చేయాజనులచేతను, ఘన = నిబిడమైయున్న ట్టియు, గరాంబు = విషజలములచేతను, దూషిత = దుష్టమైనట్టియు, రుజ్జ్వీరంతర = వ్యాధిబహుళమైనట్టియు, ఆద్ర = కొండలచేతను, గహన = కాఱడపులచేతను, దంతుర = ప్రవేశింప నశక్యమైనట్టి, ఉగ్రకీకటోర్వి = భూర్జులగుఱ్ఱేచ్ఛలయొక్క భూములను, మేరు గిరి = హేమాద్రితో, నమ = తుల్యమైన, అర్థము = ద్రవ్యము, వచ్చు నేని = లభించు నట్లుండినను, చొరక = నీచు వెళ్లక, ఇడుముకొనఁగ = ఆదేశముల నాక్రమించునట్లు, అంపుము = దళములనుమాత్రము పంపుము.

తా. సుగమము.

౩౦. రాణింపఁ బల్కి తనపని, జొరై కొనుఁ గొలుచు సంత ♦ నపుండఱిఁ దొలఁగుం,

ద్రాణ చెడఁ గపటమానిసి, నాణె మెఱుంగ బచ్చు గాఁగ ♦ నరపతికిఁ దగున్. ౨౨౦

అ. కపటమానిసి = కుత్సితుడైన మనుష్యుఁడు, రాణింప = ఇంపుపుట్టు నట్లుగా, పల్కి = మాటలాడి, జొరై = చతురుడై, తనపని = స్వప్రయోజనమును, కొను = కాఁజేసికొనును, సంతనపుండఱి = దొరలుత్సాహవంతులై యున్ననమ యంబునను, కొలుచు = కొలుపుండేయును, ద్రాణచెడ = దొరకించుకబలిమిదప్పి దిగులాండఁగా, తొలఁగు = దాటిపోవును, నాణెము = మంచిచెడ్డలను, ఎఱుంగ = తాఁదెలిసికొనుటకు, బచ్చుగాఁగ = బచ్చువానివలె నుండుట, నరపతికి = టేనికి- తగున్ = ఆమరియుండును.

తా. సుగమము.

నీ. తదృజ్జు మండలిఁ గూర్చి ధాతువుల్ దెలిసి హే । మాదులఁ గొని ప్రకృత్యనుగుణాల్ప, బీవనాహృతులచేఁ జెలఁగి మహాబలో । ద్రేకంబుమర్దనఁ బ్రతజేసి
స్నేహార్దుఁడగుచు న ♦ శేషంబుఁ బోషించి । నరవర్ణములతప్పఁ నరణు లుడిపి
నతివిద్విజప్రతిఁ స్తాకాలియై జలి । యించుపట్టులు బలి ♦ యించి పలుచఁ
జేయుపట్టులు పలుచఁగాఁ జేసి తేజ, మెనఁగ శోభన మణవక యెనఁగ వలయు
సాంగరాజ్య మొకెత్తుగఁ స్సాంగరాజ్య, మొక్కయెత్తుగ న్నవతియా యుష్మవరత.

అ. ఈపద్యమునందు స్వాంగరాజ్యమును బాలించుభంగి సాంగరాజ్యమును రాజై నవాఁడు పరిపాలింపవలయునని రెండర్థములు వచ్చునట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

టీ. తద్దేమండలిక = వై ద్యులను, అభిజ్ఞులను. కూర్చి = కలయఁజేసి, ఛాతువుల్ = సప్తఛాతువులను, సువర్ణాదిజనకములైన ఛాతువులను, తెలిసి = ఎఱింగి, హేమాదులు గొని = సువర్ణభస్మము మొదలగువానిఁబుచ్చుకొని, ఆఛాతువులయందుండు సువర్ణరజతాదులను స్వీకరించి, ప్రకృతి = తనశరీరవ్రత్యుతికిని, ప్రజలకును, అనుగుణ = తగునట్లు, అల్పజీవన = మితమైన నయస్సోధికములయొక్కయు, మితమైనద్రవ్యములయొక్కయు, అహృతులచేక = పుచ్చుకొనుట చేతను, చెలంగి = ఒప్పి, మహాబల = దేకంబుక = వాయువుయొక్క, ప్రకోపమును, ప్రబలశత్రువుయొక్క యాధత్వమును మర్దనక = అంగమర్దనచేతను, దండ్రిచుటచేతను, రిత్తజేసి = మట్టుపఱచి, స్నేహార్దుఁడగుక = అభ్యంజనమును, ప్రేమయొగలవాఁడై, అశేషంబుక = సకలవయవములను, నమస్తప్రజలను, పోషించి = పెంపుఁజేసి, సరక = పలితమును, వర్ణములతప్పసరణులు = దేహమందాయాస్థానములవన్నెలమాటుటను, నరవర్ణముల = మనుష్యులయొక్క బ్రాహ్మణాదివర్ణములయొక్క, తప్పసరణులు = శాస్త్రవిరుద్ధాచారములను, ఉడిపి = తడుచి తక్రియలచేతనమాన్సి, నతతద్విజప్రతిష్ఠాశాలియై = ఎల్లప్పుడుఁ బలువరునలకును, బ్రాహ్మణులకును వార్ధిప్రతిష్ఠలను సరిపాదించుటచే నొప్పుచున్నవాఁడై, బలియించుపట్టులుబలియించి = పలువఁజేయుపట్టులు బలువఁగాజేసి, హస్తముప్ర్యాకులను = చుర్లములను బలియఁజేసి యనుదరురాదులను, మధ్య దేశమునందలి యడవులనుబలువఁగాజేసి, తేజమెసఁగక = శింద్రియప్రతాపము లభివృద్ధియగునట్లు, శోధనక = వస్త్ర శోధనను, సగరశోధనను, మఱవక = విస్తృతజెందక, నృపతి = రాజు, ఆయుష్యపరతక = ఆయుర్వృద్ధియందాసక్తుఁడౌటచేతను, స్వాంగరాజ్యము = తన శరీరము, ఒక్కయెత్తుగక = ఒకవంతుగాను, సాంగరాజ్యము = సస్తాంగములతోడి రాజ్యము, ఒక్కయెత్తుగక = ఒకవంతుగాను, ఎనఁగవలయుక = పెంపొందవలయును.

తా. సుగమము.

సీ. సౌఖశాయనికభి * షహ్మార్వకము కాల్ప । వేశఁ గారాంఠిక * ద్విజులగోష్ఠి,
బాము వోవ నమాత్య * సామంతపూర్వకం । బర్హన్తనకా * యథగోష్ఠి,
దినమధ్యమమున ష * ద్దినముల్లపూర్వకం । బగుమానసావక్త * న్నైయుగోష్ఠి
యవరాజ్యమున దేవ * తార్చనాపూర్వకం । చార్వధర్మాధిక్త * ద్యతులగోష్ఠి,
భుక్తిమీద విమాపక * పూర్వకము పు, రాణకివిగోష్ఠి చారపూ * ర్వకము సంజ,
బాము గాయకగోష్ఠి ని * శక సుమప్తి, పూర్వకము ప్రేయసీగోష్ఠి * పౌసఁగుఁ బతికి.

టీ. పతికిక = రాజునకు, కాల్పవేశిక = ప్రభాతనమయమునందు, (ప్రత్యూషాహర్మ్యంబు కల్పమని యిమరము) సౌఖశాయనిక = సుఖశయనమాయని యడుగువా

యను. (భృగ్వాదీనగృహ్యంతు సాఖాయానికా నృషీనని రఘువంశమునగుదురవిపులగ
పుండ్రై న కాళిదాసునిప్రయోగమున్నది) భిషక్ = వైద్యులును, పూర్వకము = మొదలుగా,
కారాంతికద్వజులగోష్ఠి = జ్యోతిశ్శాస్త్రవిదులైన విభులయొక్క సంబంధమును, జాము
వోవ = జాముప్రాప్తైక్కినవెనుకను, అజాత్య = మంతులును, సామంతి = అమరగాండ్రును,
పూర్వకంబు = మొదలుగా = ఆరాజనస్ఫుద్రవ్యాజ్జనాధికారమునందువారలయొక్కయు,
కాయస్థ = కరణాలయొక్కయు. గోష్ఠి = సంబంధమును, దినమధ్యమమునకొ = మధ్యాహ్న
సమయమునగును, మద్రస = మైదురసముఁజేయునట్టి, మల్ల = బెట్టివారిద్రు, పూర్వకంబుగకొ
లొనుగా, సూద = వంటకమువండువారియొక్కయు, సూపకృత్ = పప్పుకూరలువండు
వారియొక్కయు, మృగయు = వంటవానికి మాంసముదెచ్చియిచ్చునట్టి వేటకాండ్రుయొ
క్కయు, గోష్ఠి = సాంగత్యమును, ఆపరాజ్ఞామునకొ = పెగటితృప్తియభాగమునందు, దేవ
తార్చనాపూర్వకంబు = దేవప్రాశమొదలుగా, ఆర్య = పూజ్యులయొక్కయు, ధర్మాధిక్య
త్ = ధర్మాధికారాలయొక్కయు, యతుల = జ్ఞానమునుపదేించుచున్న మానవులయొక్క
యు, గోష్ఠి = సభయును, భుక్తిమీదకొ = భోజనముఁజేసినపిమ్మటను, విదూషకపూర్వ
కము = వికటకపులుమొదలుగా, పురాణ = పౌరాణికులయొక్కయు, కవి = కవీశ్వ
రులయొక్కయు, గోష్ఠి = సభయును, సంజజాము = సాయంతాలమునందు, చారపూర్వక
ము = వేగులవారు మొదలుగా, గాయకగోష్ఠి = పాఠకులయొక్కగోష్ఠియును. నిశకొ =
రాత్రియందు, సుమప్తిపూర్వకము = నిద్రవోపుట మొదలుగా, ప్రేయసీగోష్ఠి = తనప్రి
యురాలిగోష్ఠియును, పానగుకొ = ఒప్పును.

తా. సుగమము

క. హితులు హితాహితులునదా, హితులునునై రాజునెడలఁనిటు త్రివిధమునకొ

క్షీతి ననుచగు లుందురుసం, తతముకొ మఱివాఁడె దెల్పెఁదకొ విను మనఘా. ౨౭౩.

టీ. ఈపద్యార్థము వెనుకటిపద్యమున స్పష్టమగునగునక దీనికి టికవ్రాయలేదు.

చ. హితులు భిషగ్గ్రహజ్జబుధఁ బృందకవీంద్ర పురోహితుల్లితా

హితులు ధనార్జనాదివృత్తి కృత్యవియుష్టులు వెండి కేవలా

హితులు దశావశాద్విరతఁమృద్ధరమాథరజేచ్ఛు లొట నా

హితమును నట్లు కాఁ జతురఁ మృత్తిజరించుట నీవి ట్టెనికొ. ౨౭౪.

టీ. భిషక్ = వైద్యులును, గ్రహజ్జ = జ్యోతిషికులును, బుధబృంద = విద్యత్సము
హమును, కవీంద్ర = కవివరులును, పురోహితుల్ = పురోహితులును, హితులు = ఇష్టులు,
ధనార్జనాది = ద్రవ్యముపోగుచేయుటమొదలగు, వృత్తకృత్య = కార్యములయందు,
నియుక్తులు = అధ్యర్థులుగా నియమించబడినవారలు, హితాహితులు = హితులుగానహి

తులుగానుండుచు, వెండి=మరలను, దశావశ్యాత్ = ఆయాదశావశ్యముచేత నగరింఁ
కొప్పుఁబడినట్టి, సప్యగ్ధరమాభరణేచ్ఛులు=నకుగ్రమైన తమయైశ్వర్యములను సమయ భేద
ములయందు మరలఁబొందవలయునని కాచియుండువారలు, కేవలహితులు = కేవల
శత్రువులు, ఔటా=అట్లుగుటవలన, అహితమును=వారిపట్లతాజేసినహితమును. అట్లు
కా=తదనుగుణమగునట్లుగా, చతురవృత్తి=నిపుణవాప్యపాఠముచేతను, చరించుట=
నడచుట, టేనికి=రాజునకు, నీతి=తగినది

తా. సుగమము.

ఆ, వె. పాత్రభూతు లెస్సఁ ♦ బరికించి యతఁ డడు,

గకయు నొకఁడు సెప్పకయు మునుపుగఁ,

బనసపండ్లు దిగిన ♦ పరిగ స్వప్నము గన్న,

నెఱిగ నొసంగి వెఱుంగు ♦ పఱచు టొప్పు

౨౭౫.

టీ. పాత్రభూతు = సత్పాత్రమైనవారిని, లెస్స = చక్కగా, పరికించి=
తెలిసి, అతఁడు = ఆయోగ్యపురుషుఁడు, అడుగకయు = అడుగుటకును, ఒకఁడు
సెప్పకయు = మఱియొక్కఁడతనికి దానమిచ్చని రసతోఁ జెప్పటకును, మునుపుగ =
మున్నగా, బనసపండ్లు దిగినపరిగ = మొత్తములుగాఁ బనసపండ్లొకసారి
ముగాను, స్వప్నముగన్న నెఱిగ = కలలో సకలవస్తుజాతముల నొక్క పర్యాయము
గాఁజూచినరీతిని, ఒసంగి = ఒక్కసారిగానే హేరాశముగాలిచ్చి, వెఱుంగుపఱచుట=
ఆసత్పాత్రమధ్యతమొందజేయుట, ఒప్ప = తగును.

తా. సుగమము.

క, పితృదేవక్రియలను విధి, బిత్తక్రియలె సూక్ష్మ లగుటఁ ♦ బిత్తభక్తుడవై,

శ్రుతిశీలతపన్నాంతా, చ్యుతభక్తులకొసంగి వినుపు ♦ మున్నతగలికి ౨౭౬.

టీ. పితృ = పితృదేవతలయొక్కయు, దేవ = దేవతలయొక్కయు, క్రియల =
కర్మములయందు, విధి = విధిశాస్త్రముచేతను, పితృక్రియలె = పితృప్రీతికరములైన
కర్మములె, సూక్ష్మలగుట = బుద్ధిమంతులచే విచారింపఁదగినయంతియముగలవి యగు
టచేతను, పితృభక్తుడవై = నీవును బిత్తభక్తిగలవాడవై, శ్రుతిశీలతపన్నాంతాచ్యుతభ
క్తులకు = శాస్త్రాధ్యయనముచేతను మంచిసడకలచేతను వయస్సుచేతను శాంతులై యు
చ్యుతునిభక్తిగల్గియున్న వారలకు, ఒసంగి = అభీష్టవస్తువులిచ్చి, ఉన్నతగలికి = పితృ
లనూర్ధ్వలోకములకు, పనుపుము = అంపుము.

తా. సుగమము

ఆముక్తమాల్యద, సవ్యాఖ్యానము. ఆంధ్ర

క. దానము ద్విజరక్షణకును, జ్ఞానము నిజరక్షణకుఁగఁ ♦ శరణముఁ జూరు మెఁ,

తే నారాయణు రాజ్యాం, తే నరకం ధ్రువ మటంట ♦ దీరునె యొంటిన్ ౨౭౭

టీ (బ్రాహ్మణసంరక్షణము రాజధర్మమగుటంచేసి) దానము = తాంజేయునట్టి దానములు, ద్విజరక్షణకును = బ్రాహ్మణసంరక్షణకొఱకనియు, జ్ఞానము = శ్రీపతిసర్వోత్కృష్టుఁడు నీ సమస్తచేతనము నతనికి దానభూతులని యెఱుంగుట, నిజరక్షణకుఁగఁ = తనరక్షణార్థమనియును, (తెలిసి) ఎంతేన్ = మిక్కిలి, నారాయణున్ = శ్రీమన్నారాయణుని, శరణముఁజూరుము = లెస్సఁగా శరణువేడుము, రాజ్యాంతేనరకంధ్రువమటంట - రాజునికు రాజ్యాంతమునందు నరకము నిశ్చయమను లోకోత్తిగడు గావుననది, టం = మఱియొక్కగానివల్ల, దీరునె = తొలఁగనూ, (తొలఁగదనుట)

తే, గీ. ఆలు పతిభక్తి స్త్రీపుంస ♦ పాలి వావి, యతి వశత్వము దిగునాతు ♦ లగ్నాని.

ననుసరించుట హితవృద్ధి ♦ నధిపువనది, భృత్యుఁ డొదవుట స్పవదండ ♦ భీటఁబాన్

టీ ఆలు = భార్య, పతిభక్తి = భక్తివిషయమైన బ్రాహ్మణసారమును, స్త్రీపుంస = స్త్రీపురుషులయొక్క, పాలి = పక్షి, వావి = నరుసలను, యతి = జడదారి, వశత్వము = ఇంద్రియనిగ్రహమును, దిగునాతులు = తక్కువజాతివారు, లగ్నజాలిన్ = మొదటిజాతివారిని, అనుసరించుట = భక్తియుక్తులై యనుసరించుచుండుటయు, అధిపు పనిక్ = పితరువానికార్యమునకు, హితవృద్ధి = మంచినడతగలవాడై, భృత్యుఁడు = బంటు, ఒదవుట = ఉపయోగపడుటయును, స్పవ = ఓరురాజు, దండభీలింజమ్ము = దండనభయముచేతజుమి

తా ఇట్లుండుటంజేసి రాజులను యుక్తవందన మవశ్యకర్తవ్యమనుట.

ఆ, వె చంపి ధార్మికుండు ♦ సతల ౭౦ది మఱిఁ బ్రహ్మ, చారి హొకి సత్య ♦ శాలి యార

గించి నగుపవాసి ♦ కేడించి శూరుండు, చింది ధనియు నగు వి ♦ చిత్రసరణి. ౨౭౯,

టీ చంపి = దుష్టులనుమర్చనూసి, ధార్మికుండు = ధర్మాత్ముఁడును, సత = తన భక్తిపత్నిని, హది = బుతుకాలములయంగఁగరిసి, బ్రహ్మచారియు = బ్రహ్మచర్యము సన్నిహితమును హొకి = పరులకు మేలుగలుగుపట్లదబ్బుకలాడి, సత్యశాలి = యథార్థవాది, ఆరగించి (అవేశయందు భుజింపక) సాయంప్రార్థివిజాతినామను విధిసనుసరించి యినుమాటుమాత్రము భోజనముచేసి, నదుపవాసి = అహరరహితుఁడును, కేడించి = గురుని నాదులతో వారియనుమతిని సంప్రాప్తమగుయధిమపట్లవిముఖుండై చాలించి, శూరుండు = వీరుఁడూను, చింది = సత్త్వాత్రమందు మెండుగ వ్యయముజేసి, సాయం = సనికుడును, విచిత్రసరణిన్ = అన్యతరీని, అగున్ = అవును (కావున సూర్యధన్వమును దెలిసినడంబలయననుట)

ఆ, వె ప్రణిది స్వపురగృహియు ♦ భాషావిసిండు ప్రణి, ధ్యంతరావిండు ♦ నగునతండు,

లింగమాత్రకృతండు ♦ ప్యావిగద్రవ్య, దానధినియుఁ గాకి తటియఁ జూరఁడు. ౨౮౦

టీ. ప్రణిధి=వేగువాడు, (ప్రణిధిఃప్రార్థనాచరేయనియరము) స్వపురగృహాయు= తనపట్టణమునందు గాపురముండువాడును, భాషావిదుడు = నానాభాషలుదెలిసిన వాడును, ప్రణిధ్యంతరాదిదుందు = నేశాంతరపువేగులను దాదెలిసినవాడును, లింగమాత్రకృతుడు = ఏచిహ్నుమును లేనివాడును, లిప్సా = తాంగోరినంతకంటె, అలిగద్రవ్య = అధికద్రవ్యమును, (వాంఛాలిప్సామనోరథయని యమరము) దాన= దొరయిచ్చుటచేత, ధనియు = ధనవంతుడును, కాక=కానివాడై, తటియంజూరండు= ఆవృత్తికి బ్రవేశింపడు.

తా. శుగమము.

క. తనుభృశదమనజసుకృతము, ధనదత్తిసై కొనఁగవలయుం ♦ దత్తద్రతుకమ,

ద్దనమజ్జనభోజనలే, వనవసనప్రసవవహన ♦ పరతంబతికి. ౨౮౧.

టీ. తను = శరీరమును, భృశ = మిక్కిలి, దమనజ = ఉపవాసాడులుండి శోషింపఁ జేయుటచేత సంపాదించునట్టి, సుకృతము = పుణ్యము, పతికి = రాజునకు, ధనదత్తిసై = ద్రవ్యము నమితముగా నిచ్చుటచేతనే, కొనఁగవలయుం = గ్రహింపవలయును, తత్తద్రతుక = ఆయాకాలములకు ననుకూలములైన, మద్దన = అంగమద్దనము, మజ్జన=స్నానము, భోజన = అభ్యవసారము, లేపన = మైపుతాయ, వసన=పశ్చ్రము, ప్రసవ = పుష్పము, వహనపరతక=వీనియొక్క సేవతోనుండికొనవలయునని పూర్వపద్యముతో నన్వయము.

క. నానావిధపాడబముల, నానువృపాహార మెపుడు ♦ నపరాఙ్గామునం,

గాని మఱి శుద్ధకోష్ఠపు, గానితమి స్థక్తి యెపుడు ♦ గడు బభృ మగున్. ౨౮౨.

టీ. వృపాహారము=రాజులుభోజనముచేయువంటకము మొదలగునది, ఎపుడుక= ఏకాలమందును, నానావిధ = పలుతెలుంగులైన, పాడబములక = రుచులతోడను, అనుక = కూడియుండును, అపరాఙ్గామునంగాని = అపరాఙ్గామందేకాని, మఱి = అటుగాక, శుద్ధకోష్ఠపు = గర్భగోళశుద్ధి, కానితమి = కాకుండునట్టి త్వరచేత, భుక్తి = భోజనము, ఎపుడు = ఏసమయమందు, కడుక = మిగులను, పభృము = హితము, అగుక = ఔను.

తా. అనఁగా నపరాఙ్గామునందు భోజనము చేసినట్టాయెనా శరీరమునకు సౌకర్యకరముగా నుండుననుట.

క. విను వర్గసమక సృపుఁడు, న్మను ధర్మాంశంబె హెచ్చె ♦ నా పెరిమడి కె,

త్రిసనీరును దెలి యలరా, జనపుమడికి నెక్కినట్లు ♦ చేనముదమందక. ౨౮౩.

టీ. సృపుఁడు = రాజు, వర్గసమక = ధర్మార్థకామములనియెడు త్రివర్గసంపదయందు సమత్వముతో, ఉన్నక = ఉండగా, ధర్మాంశంబె = అందు ధర్మమునూ

త్రము, హెచ్చెనా = అలిశయించెనా, పెఱుమడికిఁ = మిగిలినమళ్ళకు, ఎన్నిస=కట్ట
బడిన, నీరును = ఉడకమును, తెలి = గండివేసికొని, రాజనపుమడికిఁ = వరిపైరు
కయ్యకు, ఎక్కినట్లు = పాతినచందముగా, ముదమందఁ = సంతోషించుట,
చనుఁ = తగును.

తా. సుగమము.

క. వెలయించునట్టియొకమణి, వెలుఁగాశం గొనుము ధరణి ♦ వెండి సువేషు,
జ్జ్వలతకు వలదే వాసర, ములమణుల విభూషణములు ♦ భూపతిదాల్పఁ. ౨౮౪.

టీ. వెలయించునట్టి = నిర్దోషమైవెలుగునట్టి, ఒకమణిఁ = ఒకరత్నములలో
నేరత్నమునైననొక్కటిని, వెలుఁగాశఁ = కాంతియందుఁగల యపేక్ష చేతను, కొనుము =
విడువక ధరింపుము, వెండి = ఇంచుమీ గాక, ధరణిఁ = భూమియందు, భూపతి =
రాజు, సువేషుజ్జ్వలతకుఁ సువేష = మంచియలంకారముయొక్క, ఉజ్జ్వలతకుఁ =
ప్రకాశించుటకు, వాసరములఁ = ఏడువారములయందును, తాల్పఁ = ధరించు
కొనుటకు, మణులవిభూషణములు - మణుల = రత్నములచేత జెక్కబడిన, విభూషణ
ములు = సొమ్ములు, వలదె = వలదా, అవశ్యముగ ధరింపవలెనని కాదువు (అనఁ
గా నేజాతియందైనను ఘనమైన చూచిక్యమొకటి ప్రకాశార్థమై నిరంతరము ధరింప
వలయుననియు మఱియు నేడు వారాలలోఁ గ్రమంబుగ రత్నములచేత బొడుగఁబడియున్న
సొమ్ముల నాయాదినముల యందలంకరించుకొనవలయునని భావము.)

క. చేయునది రాజ్య మంట యభు, మే యవధిగ నీగువార ♦ మే మనఁ జన దా,
మ్నాయంబు నశక్త్యాను, త్మేయముఁ జెప్పరు స్వశక్తిఁ ♦ జేయఁగఁ జెప్పఁ. ౨౮౫.

టీక. చేయునది = చేయుచుండునది, రాజ్యమంట = ప్రభుత్వమంట, అభుము =
ఈపాపమును, ఏయవధిగఁ = ఎన్నార్లకు, ఏము = మేము, నీగువారము = పోగొట్టు
కొనగలవారము, అనఁజనదు = అనితలంపఁగూడదు, అమ్నాయంబును = వేదమును, స్వశక్తిఁ
= శక్తినుసారముగా, చేయఁగఁ = చేయవలయునని, చెప్పఁ = విధించునుగాని
ఆశక్య = సాధ్యముగాని, అన్మేయముఁ = కృత్యమును, చెప్పదు = విధింపదు, (అ
నఁగా శక్తినుగుణముగ భర్తమాచరించి యభర్త పరిహారమొనర్చినం బాపంబులంట
వనుట)

వ. మనుదండధరాదులు విశేషించి దోషం బెఱింగిదండించియె భర్తపరు లనఁబరగిరి
ప్రజారిపాలనంబు పనిగాఁ బ్రజానాథుండు బహుముఖులం బుట్టింపం బుట్టి విరా
ట్నమ్రాట్నభృతి వేదోచితశబ్దవాచ్యుండై దేవసదృశుం డగుమూర్ధాభిషిక్తుండు
సోకోర్పియిలకు, నగునలజ్ఞ తీర్చినం గాక జన్మంబుసఫలం బగునె కేవలేంద్రియ
ప్రీతిబంధీకృతపరకశత్రవధికపరిషత్సహరణప్రాసవి తద్రులఁపాటవ్నరపథులకుజర

గదే యిగత లాంపట్ట మేమి పని యని యవసయెడనవనవై ముఖ్యులు చెల్ల దెట్ల నిశబ్దాన్ని కృతయుగంబునఁగృతవీర్యసందనుండగుసహస్రభానుండా త్తీయదోష్టం భ సంభృత యగు నీవీశ్వంభర నేదీప్యంబున నేనాంటు నేపీటు నే త్రోవ నేక్రేవ నేవేళ నెవ్వడ దేమి పేయం దలంచె నప్పుడందందు నసిగుసల చాపాది శస్త్రాస్త్ర ధారియై తోచి యాజ్ఞ యిడ న న్నిమం బగునీయుగంబున యాగానుసారంబుగా మితసారంబగురాజులోకంబునకుశక్యంబు గాదు గదా యొక్కరాజులోకంబున కననేలయిక్కాలంబునందలిభూసురులకు నక్కాలంబునందలి భూమిదివిజాలకుఁ గలశక్తి యున్నదె యొక్కవాడబుండుకడలినీరుగ్రుక్కంగొనియె నొక్కవిప్రుం దు స్రష్టపుష్టికిఁ బ్రవిప్రు యయ్యె నొక్కబ్రాహ్మణుండు బ్రహ్మదండంబున బ్రహ్మ స్త్రంబువారిం చె నట్టియనన్తానంబు మాకు లేదెందేమి ప్రయోజనం బని శక్త్యను స్థానంబు వీరికి విడువవచ్చు నే నీవీరులు కుసాననీయులు గాక పోయిరె కావున సావధానుండనై శక్తికాలచిశ్రుతదృష్టంబు లుపేక్షింపక రక్షణశిక్షణంబు లాచ రించుచు నశక్యంబున కా ద్రశరణాగతరక్షకుండగుపుండరీకాక్షుమీందభారం బిడి యనహంకృతిఁ బ్రబల్లె నెల్ల సంసిద్ధులుకర్మంబులగునదియట్లుండెనట్లొన పట్ట బంధుండగురాజు ధర్మంబునం దృష్టి యిడి నదవ వలయు వరుణనైశ్రవణవాయు వైశ్వానరనాసవాదుల జన్మంబులును బహుభవార్థక్రియాలబ్ధంబులభూర్భువస్వ రాదు లగునిజ్ఞగంబులును ధర్మప్రతిష్ఠితంబులు కావునఁ దదాచరణవంతుండనై ఋణశ్రయంబును వీరికి నమానులం దుత్తమశ్లోకుండనై రాజ్యపరిపాలనంబునే యు మనియభిషిక్తుం జేసెనిది మదీయభక్తప్రభావంబుని యంబుజాలయకానతిచ్చె.

టీక. మనుదండధరాదులు = మనువుయముడు మొదలగువారు విశేషించి దోషం బెఱింగి, దండించియే = మిగులదోషంబులఁ దెలిసిగోక్షించియే, ధర్మవరులనఁబరగిరి = ధర్మాసక్తచిత్తులని నుతికెక్కిరి, ప్రజానాథుండు = చతురాననుండు, ప్రజాపాలనంబు పనిగాఁ = ప్రజాసంరక్షణార్థముగా, బహుముఖంబులఁ = ఇంద్రాదిదిక్పాలకులయం శంబులందు, పుట్టింపఁ = జననమొందింపఁగా, పుట్టి = జనించి, విరాట్ = విరాట్టు, స మ్రాట్ = సమ్రాట్టు, ప్రభులి = మొదలగు, వేద = ప్రాచీదువులయందు, ఉదిత = చెప్పఁబడిన, శక్తి = వాచకపదములకు, వాచ్యుండై = అభిధేయుండై, దేవసదృశుండగు = దేవతల తో సరియగు, మూర్ధాభిషిక్తుండు = రాజాసోకోర్చి = కష్టమునసహించి, ఇలకుఁ = భూమికి, ఆగు = కలుగుచున్న, అలజల్లు = ఉపద్రవములను, తీర్చినంగాక = నివారింపజేయ కగాని, జన్మంబు = పుట్టుక, సఫలంబగునె = సార్థకమగునా, కేవల = ముఖ్యముగా, ఇంద్రియ = కర్మేంద్రియములయొక్క, ప్రీతి = ర్మప్తి, బంధీకృత = చెఱసాలలోనుంచఁ బడియున్న, పర = ఇతరులయొక్క, క్షోత్ర = స్త్రీలచేతను, పథిక = తెఱవరులయొక్క

పాత్ర = సకూహమును, ప్రహరణ = కొట్టుటచేతను, ప్రాప్త = లభించినటువంటి, విస్త
 ట్ = ధనములచేతను, పాటచ్చరప్రభులకు = దొంగదొరలకును, జరగదె = కాల
 ముగడవలేదా, ఇంతలాంపట్టమేమిపనియని = ఇంతటియాయాసమందుకని, అవనియె
 డె = భూమిపట్టి, అవన = రక్షించుటయందు, వైముఖ్యంబు = విముఖభావము,
 చెల్లదు = కూడదు, ఎట్లనిన = ఏలాగంటివా, తొల్ల = పూర్వకాలమందు, కృతయుగం
 బున = కృతయుగమందు, కృత్యవీర్యనందనుండగు = కృతవీర్యునిపుత్రుండైన, సహస్ర
 చాపమందు = సహస్రచాపముండనువాడగు, ఆత్మీయదోస్తంభ = తనభుజములచేతను,
 సంభృతయగు = భరింపబడినదైయున్న, ఈవిశ్వంభరణ = ఈభూమిని, ఏదీపంబు
 న = ఏదీవియందు, ఏనాట = ఏదినమందు, ఏవీట = ఏపట్టణమందు, ఏత్రో
 వ = ఏమార్గమందును, ఏత్రేవ = ఏకార్యమందును, ఏవేళ = ఏవమయమందును,
 ఎవ్వండు = ఎట్టివాడు, ఏమిసేయందలంచు = ఏమియొనర్చుటకుఁ జింతించుచుం
 డునో, అప్పుడందందు = అప్పుడెవానినంతయు నెఱింగి యక్కడక్కడ, అసముసలవా
 పాది = కల్లి, రోకలి, విల్లులొనుగాఁగల, శస్త్రాస్త్రధారియై = శస్త్రాస్త్రములధరించినవాఁ
 డై, తోచి = కనఁబడి, ఆజ్ఞ యిడు = దండించును, అట్లాజ్ఞయిడ = ఆలాగుదం
 డించుటకు, అంతిమంబగు = కడపటిదైన, ఈయుగంబున = ఈకలియుగమందు, యాగా
 నుసారంబుగా = యజ్ఞములకుఁదగినట్లు, మితసారంబగు = స్వల్పబలముగల, రాజులో
 కంబునకు = నృపవర్తమానకు, శక్యంబుగాదుగదా, ఒక్కరాజులోకంబునకు =
 ఒక్కప్రియజనమునకు, అసనేల = చెప్పనేమిటికి, ఇక్కాలంబునందలి = ఇప్పుడున్నటు
 వంటి, భూమిదివిజౌళకు = భూసురులకు, కల = కలిగియున్న, శక్తి = నిగ్రహసామ
 థ్యము, ఉన్నదె = కలదా, ఒక్కవాడబుండు = ఒకపుడమితేడను, కడలినిరు = సము
 ద్రోదకమంతయును, గ్రుక్కంగొనియె = పుక్కిలియందిమిడ్చెను, ఒక్కవిప్రుండు =
 విశ్వామిత్రుండనునొకఁడైబుండు, ప్రప్తశృష్టికి = బ్రహ్మశృష్టికి, ప్రతిప్రప్తయయ్యె =
 మాటుసృష్టిచేయువాఁడాయెను, ఒక్కబ్రాహ్మణుండు = వసిష్ఠుండనినుకేక్కినయొక
 మునివర్చుండు, బ్రహ్మదండంబున = బ్రహ్మదండముచేత, బ్రహ్మత్రంబు = వశురాస
 నాస్త్రమును, వాంచె = మట్టుపఱచెను, అట్టియనుస్థానంబు = అటువంటి తపశ్శ
 ర్య, మాకులేదు = మాయంబుఁగనఁబడదు, ఎందేమిప్రయోజనంబని = దేనియందేమికా
 ర్యమని, వీరికి = ఈద్విజులకు, శక్త్యనుస్థానంబు = యథాశక్తి నాచరించుట, విడువ
 వచ్చునె = త్యజింపవచ్చునా, వీరు = ఈబ్రాహ్మణులు, ఇతరులకు = క్షత్రియులకు
 ఉపాసనీయులుగాక పోయిలే = పూజ్యులుగాకయున్నారా, కావున = అట్లుండుట
 చేతను, సాహసానుండనై = జాగ్రత్తగలవాడనై, శక్తికొలది = సామర్థ్యానుగుణముగా,
 శ్రుత = వినఁబడినవానిని, దృష్టంబులు = చూడఁబడినవానిని, ఉపేక్షింపక =

అశ్రద్ధచేతుక, రక్షణశిక్షణాంబులు=శిష్టసంరక్షణదుష్టశిక్షణాంబులను, ఆచరించుచుకొ= చేయుచును, ఆశక్యంబునకుకొ = నీకు నలవిగాని ఛార్యవిషయమై, ఆ రక్షరక్షాగతరక్షకుండగు = దీనజనసంరక్షణబద్ధదీక్షుండగు, పుండరీకాక్షుమీదకొ = శ్రీమన్నారాయణునిమీదను, భారంబిడి = బరువుంచి, అనహంకృతికొ = అహంకారరాహిత్యముచేతును, ప్రవర్తిల్లకొ=నంచరించగా, ఎల్లసంసిద్ధులు = సకలకార్యసిద్ధులును, కరస్థంబులగుకొ = అణచేలిలోనుండునవియగును, ఆదియెల్లుండె = ఆదియాలాగుండెను. అట్లైన=అవిధమైన, పట్టబద్ధుండగు=పట్టముగట్టబడిన, రాజు=ప్రభువు, ధర్మంబునంద= ధర్మమునందే, దృష్టియిడి = జ్ఞప్తునుంచి, నడవవలయు = ప్రవర్తింపవలయును, వరుణునై శ్రవణ వాయునై శ్వానరవానవాదుల = వరుణకు బేరానిల ధనంజయేంద్రాదులయొక్క, జన్మంబులును = ఉత్పత్తులును, బహుభవార్థ = అనేకజన్మములయందారంభింపబడిన, క్రియా = యాగాదిక్రియలచేతను, లబ్ధింబుల = పొందబడినవె, భూర్భువస్స్వరాదులగు, ఇజ్జిగంబులును = ఈలోకములును, ధర్మప్రతిష్ఠితంబులుకావునకొ = ధర్మమునందెయుండునవిగనుక, తదాచరణచణుండనై = దానినాచరించుటయందు దక్షుండనై, ఋణత్రయంబును=ఋషిదేవపితృఋణములను, నీగి=వీర్చి, నమానులందు=నీతోడివారలలోను, ఉత్తమశ్లోకుండనై = కీర్తికరుండనై, రాజ్యపరిపాలనంబు = ప్రజాపరిపాలనంబును, చేయుమని=బసర్చుమని, ఆభీషిక్తుకజేసెకొ = పట్టాభిషిక్తుగావించెను, ఇది = నాచేతకజేప్పబడిన యీసంగతి, మదీయభక్తప్రభావంబని = నాభక్తునిప్రభావమని, అంబుజాలయకుకొ = అక్షిదేవికి, ఆనతిచ్చెకొ = తెలియునట్లు సెలవిచ్చెను.

శా. దుగ్ధాంభోధిమహగ్నహేమాత్స్యక సుధాంధోబృందచూడామణి

రుగ్ధరాశబలీక్యతాంఘ్రియుగ కాశురన్యాయసింధూభవ

ద్వైపాకా ధృతమంధ సింధురవరాః ర్తిక్షేపిణీశ్చక్ర శ్రీ

ముగ్ధులారా పరసాదరా కృతపలా • మూర్ఖస్వనోద్యద్ధరా.

952.

టీ దుగ్ధాంధోధి = పాలసముద్రమనియెడు, మహాగృహ = గొప్ప మందిరమందు,
ఉత్పక = ఆసక్తుడవై వసామీ, సుధాంధోబృంద = వేల్పులగుంపులయొక్క, చూడా
మణి = శిరోరత్నములయొక్క, రుద్ధారా = కాలివరంపరచేతను, శబలీకృత = శబలశర్ప
ముగాఁ జేయబడిన, అంఘ్రియుగ = పాదయుగళముగలవాఁడా, కారుణ్యంబు = దయా
రసమును నీటికి, సింధూభవత్ = సముద్రమగుచున్న, దృక్ = చూపులకు, థామా = ఉనికి
పట్టినవాఁడా, ధృత = మోయబడిన, మంధ = కవ్వపుఁగొండగలవాఁడా, సింధురవర =
గజేంద్రునియొక్క, ఆర్తి = శేదమును, జ్వేషి = పోగొట్టుచున్నటువంటి, దోః = భుజమం
దలి, చక్ర = చక్రాముఖముగలస్వామీ, శ్రీ = లక్ష్మీదేవియొక్క, ముగ్ధాలాప = ముగ్ధవలకుల

యందును, రస=శృంగారాదిరసములయందును, ఆదరా=ఆదరముగఁ జూపాస్వామీ, కృత= చేయఁబడిన, పూత్=రక్క-సులయొక్క, మూర్ఖ=మూర్ఖుల, న్వన=భస్మచేతను, ఉద్యత్=విజృంభించుచున్న, దరా=శంఖముగల యోస్వామీ యని యాశ్వాసాంతమున భగవత్పార్థన.

క. కరభృతదరారివితరణ, పరిపాలితతొండమాన్మృ + పాలక పునరు

త్రరితనరనప్రపాలక, శరణాగతసేవధీభు + జంగాశరధి.

అ౦౮.

టీ. కరభృత=హస్తముచేత భరింపఁబడిన. దరారి=శంఖచక్రములయొక్క, వితరణ=ఇచ్చుటచేతను, పరిపాలిత=రక్షింపఁబడిన, తొండమాన్మృపాలక = తొండ మాన్చక్రవర్తియగు రాజుగలవాఁడా, (తొండమాన్ చక్రవర్తికి శంఖచక్రము లిచ్చె ననుట ప్రసిద్ధము) పునరుత్తరిత=మరలఁబ్రతికింపఁబడ్డ, నర=విజయునికి, నప్త = మను మండైన, పాలక=చిన్నవాఁడుగలవాఁడా, శరణాగత = శరణుఁబొందినవారికి, సేవధి= నిధియైన యోస్వామీ, భుజంగాశ=గురుత్వంతునిచేత, రధి=రథముగలస్వామీ.

మత్తకోకిల. కుండలిద్విషదుగ్రకేతన + గోత్రభిన్నమహారిధి

శ్చండిమోత్పలకీకృతాంగక + సత్య దౌత్యకురూక్తవా

కృండితత్వయశోనిధీకృత + పాండవేయ కపర్దికో

దండఖండనపాటవాంచడు + దారదారసమాగమా.

అ౦౯.

టీ. కుండలి=సర్పములకు, ద్విషత్=శత్రునైన గరుత్మంతుఁడే, ఉగ్ర=భయంకర హైన, కేతన=భస్మజముగాఁగలవాఁడా, గోత్రభిన్=దేవేంద్రునియొక్క, ద్రుమ=వృక్షము ను, హరి=హరించినటువంటి, దోః=భుజములయొక్క, చండిమ = అతికోపముచేతను, ఉత్పలకీకృత=పులకాంకురయుక్తముగాఁజేయఁబడిన, అంగక=ఆవయవములుగల, సత్య= సత్యభామగలవాఁడా, దౌత్య=దూతభావముచేతను, కురు=కౌరవులవిషయమందు, ఉక్త= పలుకఁబడిన, వాక్=మాటలయందు, పండితత్వ=పాండిత్యముచేతను, యశోనిధీకృత= కీర్తిమంతులుగాఁజేయఁబడిన, పాండవేయ=పాండుకుమారులుగలస్వామీ, కపర్ది=శివుని యొక్క, కోదండ=వింటియొక్క, ఖండన=విఱచుటయందు, పాటవ = నేర్పుచేతను, అంచత్=ఒప్పుచున్నటువంటి, ఉదార=గొప్పదియైన, దారసమాగమా = సీతాసయోగముగల స్వామీ.

శ్లో. ఇది సింహవలదంభకేనరిషదా + భీష్మార్చనాభుజ్యల

బ్రదురుట్టంకణ పొట్టునూరివిజయ + న్నంభోపలోట్టంకితాం

కదృథేష్టాక్షరకృష్ణరాయనృపసం + భౌత్తత్రుతాముక్తమా

ల్యద నాశ్వాసవరంబు నాలవది హృ + ద్యంబై మహిం బొట్టుగఁ.

టీ ఇది, సింహచల=సింహాద్రియందలి, దంభకేశరి = మూలూనృసింహుడైన
స్వామియొక్క, పద=పాదములయొక్క, ఆభీష్ట=ఇష్టములైన, అర్చనా=పూజలచేతనై
నట్టి, పుణ్య=సుకృతముచేతను, లబ్ధ=పొందబడినటువంటి, చురుట్టంకణ=ప్రయత్నముచే
నాటడగినటువంటి, పొట్టునూఁ=పొట్టునూరియందలి, విజయస్తంభోపల = త్రాతిజయ
స్తంభమందు, ఉట్టంకిత = వ్రాయబడినటువంటియు. అంక = బిరుదైనటువంటియు,
దృఢ=శాశ్వతమైనటువంటి, ఇప్తాక్షర=అవిమతవర్ణములుగల్గిన, కృష్ణరాయన్యసంజ్ఞ =
కృష్ణరాయభరణీకాంతుండినియెడు సంజ్ఞగల్గిన, ఆస్త్య=నాచేత, కృత = రచియింపఁ
బడిన, ఆముక్తమాల్యద=ఆముక్తమాల్యద యను ప్రబంధమందు, నాలవది = నాలవది
యైన, ఆశ్వాసవరంబు=శ్రేష్ఠమైనయాశ్వాసము, హృద్యంబై=సకలకవిజనమనోహరంబై,
మహి=భూమియందు, పొల్చుగు=ప్రసిద్ధిచూను.

గద్య. ఇది శ్రీ దక్షిణామూర్తి మంత్రోపాసనా సమాసాదితా ఖండసాహితీ భువీ

బుండు నాత్రేయ గోత్ర పవిత్రుండును వావిశ్యవంశపయోరాని రాకా

సుధాకరుండు నగు రామస్వామి శాస్త్రీచేత ననేక పూర్వ

వ్యాఖ్యానాభిప్రాయంబుల బర్యాలోచించి రచియింపఁ

బడిన రుచిసమాఖ్యానం బగు నాముక్తమాల్యద

వ్యాఖ్యానంబునందు జతుర్థాశ్వాసము

ముగిసెను.

శ్రీ
శ్రీ కృష్ణాయ నమః.

ఆముక్త మాల్యద * సవ్యాఖ్యానము.

పంచమాశ్వాసము.

కం. శ్రీ నీల జాంబవతీ, మానస తామరస విహరః * మాణిమి కిందా,
భా నన్యదయ కలిందా, నానాంఘ్రిశిరోక్ష శేష * నగ హర్యక్షాం గ.

టీక. శ్రీ=లక్ష్మీ దేవియొక్కయు, నీలా = నీలబాదేయొక్కయు, జాంబవతీ=జాంబవతీదేవియొక్కయు, మానస=మనస్సులనియెడు, తామరస = తామరపూవులయందు, విహరమాణ=విహరించుచున్న, మిళిందా=భృంగమా, భా = శరీరకాంతియనియెడు, సదీ=యమునానదియొక్క, ఉదయ=ఉత్పత్తికి, కలిందా = కలిందమునుపేరుగల పర్వతమా, (కాళిందీనది కాంతి వంటి శరీరకాంతిగల వాడనుట), నానా=అపరమితములైన, అంఘ్రి=పాదములను, శిరో=శిరములును, అక్ష=కన్నులునుగలవాడే, (ఇది పురుషసూక్తప్రశస్తము), శేషనగ=శేషచలమును, హర్యక్షా = సేంహమా, అని స్వామికి విశేషణములు.

తాత్పర్యము. సుగమము.

ప. అవధరింపు మద్విష్ణుచీత్తుండు.

శి.

టీక. అవధరింపుము=చిత్తగింపుము, అద్విష్ణుచిత్తుండును కర్తృపదము ముందటపద్యమున కన్వయించగలదు.

మహాస్యగర్. ఒకనాఁడా మ్రాంకురౌఘం బురు కుసుమ కుడుం గోద రక్షోణి దల్పు,
ప్రకరం బై కాంక్షచే ము న్నతులయదరికై బ్రౌఢి వాటించీ నిట్టూ,
చైకదొట్టుం డస్సి వీరాయిత మణి మణి తా రెట్లము న్నట్లయహా నా,
యికలం గందర్బుడోటం బెఱింగి తఱిమి వీరపేనెనా నంటు తోఁట ౩*

టీక. ఒకనాఁడు= ఒక్కదినమందు, (ఇచ్చట సప్తమికిరబ్రహ్మ), ఆమ్రాంకురౌఘంబు, ఆమ్రాంకుర=మామిడివిగుల్లయొక్క, ఓఘంబు=సమూహము, ఉరు = గొ

పులగు, కుసుమకుడుంగ = పూబొద్దులయొక్క, ఉదర = అంతఃప్రదేశములయందు, దలి, షోణిక్ = భూమియందు, తల్పప్రకరంబై, తల్ప = నెట్టలయొక్క, ప్రకరంబై = పరంపరయై, కాంక్షచేత్ = కోరిక చేత, ముక్ = ప్రథమమందు, పతులక్ = తమ నాయకులను, పదరి = రజ్జులాడి, కైచ్రోఢి = ఉపరతిని, పాటించి = ఉపక్రమించి, నిట్టూర్పు = ఉచ్ఛ్వాసము, ఎకనొట్టక్ = ఉద్గతముకాగా, డస్సి = ఆయాసపడి, వీరాయిశము = ఆయుపరతిని, అజి = ఉడిగి, మతి = పిచ్చుట, తారు = తాను, (ఆనాయికలనుట), మున్ను = ఉపరతికిఁబూర్వమందు, ఎట్ల = ఏవిధమో, అట్లయా = ఆపి ముగానే యగు, (మరలఁగిందైరనుట), నాయికలక్ = స్త్రీలను, కందర్పుఁడు = మన్మథుఁడు, ఓటంబు = ఓడిపోవుటను, ఎతఁగి = తెలిసి, తఱమి = వెంబడించి, వీరపేసెనాక్ = వీరపునఁగొట్టెనోయనఁగా, అంటు = అంటుకొన్న, తోటక్ = ఉద్యానమునందు, ఈ పద్యమునందు ఆన్రాంకురౌఘులనునది కర్తృపదము, అంటు అను భాతువు తోడ నన్వయింపఁదగినది. మతియా విష్ణుచిత్తుడను కర్తృపదముతో నన్వయింపఁదగిన క్రీయాపదముపై పద్యమందున్నది.

తా. ఆ విష్ణుచిత్తుడొక్కనాఁడు మామిడి చిగుళ్ల శయ్యలయందు స్త్రీభరుషులు చేరి యుపరతమందుఁ బురుషుల నోడించునట్లు నాయికలు పంతుఁగి తాము పురుషులకై జేరి యుపరతి సల్పుచు నాయాసము వలన రోఁజుచు నుపరతిఁ జాలించి పూర్వము తా మెట్లు క్రిందై యుండిరో యట్లే మరలఁ బురుషులకుఁ గ్రిందైరి. కావున నా సం దెఱింగి మన్మథుండు స్త్రీలు ఉపరతి సాలించి యోధినందులకుఁ గుఱుతుగా నోడిన వారిని వీపునఁ గొట్టుట ప్రసేద్ధ మగుట వలన వారిని వీచునఁ గొట్టఁగా నైన గాయములతో యనునట్లు మున్ను శయ్యగాఁబఱచికొన్న యాచిగుళ్ల చెచ్చుటలుగల స్త్రీల వీరపున నంటుకొని యుండె నని భావము.

ఉ. వింగడ మైన యొక్క వన * వీధిఁ గనుంగొనె నీడ సున్నపుక్,
రంగుటరంగు పచ్చలయ * రంగయి పో వెలిదమ్మి బావికి,
జెంగట నుల్లసీల్ల తుల * నీ వన నీచు శుభాంగి నొక్క బా,
లం గురువింద కందళ దళ * ప్రతిమాంఘ్రికరోదరా ధరక్. ర.

టీక. వింగడమైన = విశాలమైన, ఒక్కవనవీధిక్ = ఒకశృంగారవనశ్రేణి యగు, సున్నపునంగుటరంగు = సున్నపురంగుగల తెల్లనీతిన్నె, నీడక్ = వనచ్ఛాయచేత, పచ్చలయరంగయిపోక్ = మరకతమయ వేదికయగుచుండగా, వెలిదమ్మి బావికై = తెల్లదామరపూవులుగలవానికి, చెంగటక్ = సమీపమందు, ఉల్ల సీల్లు = ప్రకాశించుచున్న, తులనీవననీపక్ = తులనీవనప్రదేశమందు, శుభాంగిక్, శుభ =

శుభలక్షణయు క్తములగు, అంగి = అవయవములు గలిగినట్టియు, కురుపింశ=కురు
పింశమనుపేరుగల యొకజత కెంపులయొక్క, (సీ. “సలలిత మత్తకోకిల లోచన
ద్యుతిఁ దనరారుఁ గురుపింశ మనెడు కెంపు” అని రత్నశాస్త్రము), కందళ=మొలక
లయొక్క, దళ=చెక్కలలోడను, ప్రతిమ=సరిదైన, అఘ్రికరోదర = పాదతలహ
స్తతలములును, అభరణ=మోవియుంగల, ఒక్కబాల = ఒకబాలికను, కనుంగొ
నె = నిష్ఠుచిత్తుడను చూచెను.

తా. విష్ణుచిత్తుడను శృంగారనసపీఠిలో నీడలుతేడలు తెల్లని సున్నపురంగు
గల యరంగు చేట్టుల నీడల చేత మరకత మయమైనట్లు కనబడు చుండగా దాని
శుభీపమనందలి తెల్లదామరకొలని చెంగట నొక్క తులసీ వనమందు శుభలక్షణ
లపీతురాలగు నొకస్త్రీ శిశువును బాచెనని భావము.

చ. కనుంగొని విస్మయం బొదవఁగాఁ గదియం జని సౌకుమార్యముం,
దను రుచియు న్సులక్షణవితానముఁ దేజముఁ జెల్వఁ గొంత నే,
పనిమిష దృష్టిఁ బూచియహహ యన పత్మన కన్ముకుందుఁ డే,
తనయఁగ నాకు నీశిశువుఁదా గృహ నేనె నటంచు హృష్టుఁడై. ౧౭.

టీ. కనుంగొని=చూచి, విస్మయంబొదవఁగా = ఆశ్చర్యమంకురింపఁగా,
కదియంజని = సమీపించిపోయి, సౌకుమార్యము = సుకుమారత్వమును, తనరుచి
యు = దేహకాంతియును, సులక్షణ = శుభలక్షణములయొక్క, వితానము =
సమాహమును, తేజము = తేజస్సును, చెల్వ = సొందర్యమును, కొంతనేపు =
కేచిత్కాలము, అనిమిషదృష్టి = తొపుపాటులేనిచూపుచేత, చూచి = వీక్షించి,
అహహ = ఆశ్చర్యము, అమ్ముకుందుడే = అవిష్ణుదేవుడే, అనపత్మనక = సం
తానములేనివాడనగు నాకు, తనయఁగ = కూతుఁడుగా, ఈశిశువు = ఈబిడ్డను,
తా = లాను, విష్ణువనుట, కృపసేనె = దయచేసెను, అటంచు = అనుకొని,
హృష్టుడై = హాహముగలవాడై.

తా. సుగమము.

కం. కొని పోయి ధర్మగేహిని, కనురక్షి నొసంగఁ బొంగి యాయమయనుజేఁ,
పు నిజ స్తన్యంబులచేఁ, దెనిచె న్గో మొప్ప నిట్లు * పెరుగఁ గ్రమమునక. ౧౮.

టీక. కొనిపోయి = ఆ శిశువును దీనికొనిపోయి, ధర్మగేహినికే = తన
భార్యకు, అనురక్షి = అనురాగముతో, పిసంగ = ఇయ్యఁగాను, పొంగి=పం
తోపించి, ఆయమయను = ఆయమయ, చేపు = ఊద్రేకించుచున్న, నిజ స్తన్యం
బులచే, నిజ=స్వకీయములగు, స్తన్యంబులచే = చన్నులచేతను, గోము=గా

రాము, బిచ్చం = పొందికయగునట్లు, పెనిచెం = సాకెను, ఇట్లు పెరుగెం = తణుపునున బెరుగుచుండగా, క్రమమునకే = క్రమక్రమముగానని ముందటి పద్యమున కన్వయము.

సీ. వా తెఱతొంటికై వడిమాటలాడదు, కుటిలవృత్తి నహించెడి గుంతలంబు,

అత్తులు సేరులు రానిన అచూడ్కి గనుంగొనె, నాడించె బొమగొని యానసంబు,
సగుమలై గయ్యవత్తుము పేక్షగడకొక్కై, బాణిపాదము లెఱ్ఱవాఱుదొడంగె,
సారెకుమధ్యంబు దారిద్ర్యము లచేప్పె, తొచ్చోర్వకిటులోఁగి యెఱ్ఱమేను,
వట్టిగాంధీర్య మొక్కడు వెట్టుకొనినె, నాభినానాటికి గతిఁ నాటిపొందు,
చవుకయైనట్టి యిచ్చటఁ జనదునిలువ, ననుచు బాణి నకరణి బాల్కలంబుజాడె. ౭.

టీక. వా తెఱ = అధరోద్దము, తొంటికైవడి = పూర్వమునలె, మాటలాడదు = సంభాషింపదు, (యానస ప్రాదుర్భావము కాఁగానే రాజసము హెచ్చె ననుట), కుంతలంబులు = తలవెండ్రుకలు, కుటిలవృత్తి = కుటిలవ్యాపారమును, వహించెడి = ధరియించెను, (పూర్వమువలె సాధారణముగ నుండక కౌటిల్యమును దాల్చె నని యర్థము, వంకర లాయె నని భావము), అత్తులు = కన్మలు, సేరులురాక = సంపదలు దమకు రాఁగానే, అచూడ్కి = సగము చూపు చేత, కనుంగొనెం = చూచెను. (చిన్న నాటివలె జూడ నని యర్థము, యావనాతిశయముచేత రక్తశ్లేథ నీలవర్ణములు గలిగి మెఱుంగెక్కి విలాసములు గలిగె నని భావము), ఆననంబు = ముఖము, బొమగొని = కనుబొమముదీవైచి, ఆడించెం = కదలించెను. (పరిహాసమునకు బొమ్మలాడించెనని యథాకౌతరము. మొగము ఓట్లించుకొనెనని యథాము, జవ్వనమునఁ గనుబొమ్మలకుఁ గూతయొక్కెనని భావము), చనుంగొమల్ = ప్రసాంకురములు, నెగయెం = ఎగయఁగా, వడుము = తొమ్ము, ఉపేక్ష = ఒప్పురికించుటచేత, కడకొక్కై = ఆనల న్రోచెను, (ప్రసములనియెడు వస్త్రవస్తరములుగలుగఁగానే తన్ను పేక్షించి చేరని యక మూలకుఁ న్రోచె నని యర్థము. జవ్వనమందుఁ జన్నులు చెన్ను మీతె నని భావము), పాణిపాదములు = కరపాదములు, ఎఱ్ఱవాఱుదొడంగెం = కినుకచేత నరణ నర్ణము వహించెననుట. (యానసము రాఁగానే కాలు సేతులు మిగులఁ దొంగరు జరియొక్కె నని భావము), సారెకు = మాటిమాటికి, మధ్యంబు = సదంబు, దారిద్ర్యములు = తనలేములే, చెప్పెం = ఉచ్చరించెను. (తన లేమియే తెలుపునుగాని పిన్న నాటివలె గలిమిఁ దెలుప దని యర్థము, నడుము సన్న మయ్యె నని భావము), మేను = శరీరము, తొచ్చోర్వక = మనుషుటివలె మాలిన్యమునోర్వక, ఇటు = ఈ ప్రకారముగా, తొంగొచ్చెం = సంకోచింప నారంభించెను, (సందడి కోర్వదని యర్థము, నాగరికము హెచ్చయ్యెనని భావము), నాఁకి = పొకిలలి. వట్టిగాంధీర్య మొక్కడు = 1/౪ యోజన

ములేనియొక్క గంధీరతను, పెట్టుకొనియెత్ = ఉంచుకొనెను. (తొల్లెటి యట్లుగాక పెట్టుగా నుండెననియర్థము, మిక్కిలి లోతొతయైనని భావము), నానాటికి = నాఁడునాటికి, ఈగతి = ఈవిధముచేత, నాటిపొందు = అలనాటిన్నేహము, చవుకయైనట్టి = ఎల్లదమైనట్టి, ఇచ్చట = ఈయమశరీరమందు, నిలువఁజనదు = ఉండఁగూడదు, అనుచు = ఉటన్, జాతీనకరణి = వదలిపోయినట్లుగా, చాల్చింబు = పసి తనము, జాతె = తొలగిపోయెను.

తా. సుగమము.

శా. పేమాభాంగ భాఽభరారుణిమ వక్త్రేందుప్రభాశ్రీలఁద,
ద్యామారత్నము వొంద దయ్యె మనుదత్తద్వణ్ యుక్తాఖ్యలఁ,
శ్యామాత్వం బలి గర్వధూర్వహకచాఽచ్చాయాచ్చటం గాంచె నెఁడ,
గా మున్నుర్వి శిరఃప్రధాన మనువాక్యం బెమ్మెయిం దప్పనె. *౮.

టీక. తద్ద్యామారత్నము = ఆకన్యారత్నము, మను = మొదలును, పేమాభాంగవిధా, పేమ = బంగారుయొక్క, ఆభా = కాంతివంటికాంతిగల, అంగ = నెమ్మేనియొక్క, విధా = పచ్చనికాంతియొక్కయు, అభరారుణిమ, అభర = వాలెఱయొక్క, అరుణిమ = ఎఱునికాంతియొక్కయు, వక్త్రేందుప్రభా, వక్త్ర = నెమ్మేనియొక్క, ఇందుప్రభా = చంద్రకాంతియొక్కయు, శ్రీల = సంపదలచేతను, తత్తద్వణ్ యుక్తాఖ్యలఁ, తత్తత్ = ఆయా; వణ్ = పీతరక్తదులగు వన్నెలకు, యుక్త = తగినట్టి; అఖ్యలఁ = నానుధేయములను, పొందదయ్యె = పొందనియదియయ్యెను, అలిగర్వధూర్వహ, అలి = తుమ్మెదలయొక్క, గర్వ = గర్వముయొక్క, ధూః = భారమును, వహ = వహించిన, కచ = క్రొమ్ముడియొక్క, ఛాయా = నీలకాంతులయొక్క, ఛట = సముదాయముచేత, శ్యామాత్వంబు = శ్యామలవణముగఱిగినదనుటను, (శ్యామాయకావన మధ్యస్థా యని యునికింజేసి యకావన మధ్యస్థభావముననుట), కాంచె = పొందెను, ఔగా = యుక్తమేకదా, మున్ను = పూర్వమంభు, ఊర్వి = భూమియందు, శిరఃప్రధానమను = శిరస్సేప్రధానమనియెడు, వాక్యంబు = మాట, (సర్వస్యగ్రాతస్య శిరఃప్రధానమనియెడు వాక్యము), ఎమ్మెయిం = ఏరితిచేసెనను, తప్పనె = తప్పనా, తప్పదనుట.

తా. ఆకన్యక శరీరము బంగారువన్నెగలిగి యున్నదానివలన నొండె. అధరోష్ఠ మెఱుంగునుండినదానివలన నొండె. నెమ్మొము చందరువన్నెగలిగి యుండినదానివలన నొండెను. దత్తద్వణ్ నుసరణముగా పేమాంగి, బింబోష్ఠి, చంద్రము భియనియెడు, నిట్టి నామములు వహింపక తేటుల్లతో దీటుగు నల్లని తలపెండ్రుకల

కాంతి కనుగుణముగి శ్యామయను నామము వహించె ననియును శ్యామయన యావన మధ్యస్థురాలనియును సర్వశరీరమందు శిరః ప్రధాన మగుటచేత నా శిరః కాంతియే ప్రధానముగా నాపేరు వచ్చె నని భావము.

కం. ఆయత భుజైశ్చక్రం, డా యమపతిశౌమ్నోఽగైలివ * సజరు మరుని కా.

లాయసచక్రపరంపర, లో యన నుంగరపుంగురులు * యువతితి సమరుక్.౯.

టీక. ఆయత = నిడుదయగు, భుజ = భుజమందు, ఒక=ఒక్కటైన, చక్రం = సుదర్శనచక్రముగల, ఆయమపతి = ఆప్రసన్నుడగు శ్రీకృష్ణుని, దొమ్మిక్ = క్రంతుకయ్యముచేతను, గెలుక = జయించుటకొరకు, అడలు = విక్రమించుచున్న, మరుని = స్మరునియొక్క, కాలాయసచక్రపరంపరలో, కాల = నల్లనైన, ఆయస = ఉక్కుతోఁజేయఁబడిన, చక్ర = చక్రములయొక్క, పరంపరతో = సమాహములో, అవక్ = అనునట్లు, ఉంగరపుంగురులు = కుటిలకుంతలములు, యువతికి = ఆయునిదకు, అమరుక్ = విప్రును.

తా. ఈ గోదాదేవి శ్రీకృష్ణుని మోహింపఁ గలదియై యున్నది గావున నొక్క చక్రము మాత్రము గలిగిన యా శ్రీకృష్ణుని శాలుచుటకై యున్నోగింబిన మన్మథుని యుక్కు చక్రముల గుంపులో యన్న ట్లా యువతియొక్క యుంగరములుగాఁ బ్రకాశించుచున్న తలపెండ్రుక లొప్పు నని భావము.

తే. సకల సీమంతి సీతోక*సమతిశాయి, భాగ్యవర్ణావళులు వ్రాసెఁబద్మగర్భం,

డనఁగఁ కర్పూరతిలక*రజోవదాత, ఫాలమునఁగుంతలశ్రేణి*పడఁతికమరు.౧౦.

టీక. పడఁతికి = ఆ స్త్రీకి, పద్మగర్భం = బ్రహ్మదేవుడగు, సకల = సమస్తమైన, సీమంతిని = స్త్రీయొక్క, లోక = జనములను, సమతిశాయి = మిక్కిలి యతిశయించుచున్న, భాగ్య = భాగ్యముగల, వణ = అక్షరములయొక్క, ఆవళులు = సమీపము, వ్రాసెననగ = లిఖించెనోయనునట్లు, కర్పూరతిలక = కపురంపుఁదిలకముయొక్క, రజః = పరాగముచేత, అవదాత = భవళవణముగల, ఫాలమున = నెన్నడువఱకుండు, కుంతలశ్రేణి = ముంగురులగుంపు, అమరుక్ = ప్రకాశించును.

తా. కర్పూర తిలకముయొక్క పరాగము చేతఁ దెల్ల నైన లలాటమందు నల్లని ముంగురు లొలయు చుండఁగా నీ యమయెల్ల పల్లవాధరులకంటె నధిక తమ భాగ్యము గలది యగు నని తమ్మిచూచి వ్రాసిన శుభాక్షరములవలె నుండు నని భావము. వస్తుత్పేక్ష.

శా. వైరంఘ్రి ల్పయితై కజ్జలముఁ బుష్కలశ్రేణికం దీర్చ వా,

లారు గన్నుల కుండు ముచు తటి ఫాలించ చ్చతుర్థినిశా,

స్వారేందు గనె వక్త్ర మక్కనుటఁ గాఁబర్యేందుఁ హత్స ప్రభాః
చోరుం డుండఁగఁ దన్నుఁ దగ్ధతవిభాచోరం బనుక లోకముల. ౧౧౧.

టీక. వక్త్రము = ముఖము, సైరంధ్రులు = ఆలంకరించెడు స్త్రీలు, పయి
కెత్తి = ముఖమును పైకెగయనెత్తి, కజ్జలముక = కాటుకను, పత్మప్రేణిక = తొం
గిలితెప్పలయందు, తీర్వక = చిద్దుచుండఁగా, వాలారుంగన్నులక = నెఱిసోగలగు
నేత్రములచేత, మీదక = ఊర్ధ్వభాగమందు, చూచుతఱి = ఈక్షించునప్పుడు,
ఫాల = లలాటమనియెడు, అంచత్ = బిప్పుచున్న, చతుర్థీనిశా = చతుర్థినాటిరా
త్రియందు, స్ఫార = ప్రకాశించుచున్న, ఇందుక = చందురుని, కణ్ = చూచెను,
అక్కనుటఁగా = ఆచూచుటచేతనేకదా, పర్యేందుడు = పున్నమనాఁటి చందమా
మ, ఆత్మప్రభాచోరుండు, ఆత్మ = తనయొక్క, (ముఖముయొక్కయనుట), ప్రభా =
కాంతిలయొక్క, చోరుండు = మ్రుచ్చు, ఊడఁగక = కానవచ్చుచుండఁగా, త
న్నుక = ముఖముననుట, లోకములు = జనములు, తగ్ధతవిభాచోరంబనుక, తత్ =
ఆచంద్రుని, గత = పొందిన, ప్రభా = కాంతియొక్క, చోరంబనుక = దొంగయనును.

తా. సైరంధ్రులు ముఖమును పైకెత్తి తెప్పలయందుఁ గాటుక పెట్టుచుం
డఁగా విశాలము లగు నేత్రముల చేత స్వభావముగాఁ దైని జూచునప్పుడు లలాట
మనియెడు చతుర్థి నాఁటి చంద్రుండు గనఁబడుటం జేసి యా దోషంబున నీ మి
గంబుఁ జూచిన వారెల్ల ముఖకాంతి దొంగిలిన పూణఁచంద్రుఁ డటుండఁగా నీ
నెమ్మొగమే చంద్రుని కాంతిని దొంగిలించిన వని వచింతు రనియును నిందు వల
నఁ గాంతిచే ముఖ చంద్రుల కథేద మనియును భావము.

చ. కనుఁగవఁ దన్నుఁ గెల్వఁగఁచుగం బల సూడున కిందురేతు నే,
నని రుచిదక్కఁ దత్పరిమళాఙ్గత లేమి నతండు. గొంక దా,
నినుపఁ జన న్నగం దనదు నెత్తుట బొట్టిడుకొంటకాక వా,
సనక యన న్నొగం బమరుఁబామకు ఫాలము పచ్చికస్తరిక. ౧౧౨.

టీక. మొగంబు = ముఖము, కనుఁగవక = నేత్రద్వయముచేత, తన్నుక =
మృగంబుననుట, గెల్వఁగక = జయింపఁగా, మృగంబు = ఇట్టి, అలసూడునక = ఆ
విరోధమునకు, నేను = మృగమనుట, ఇందుక = చంద్రుని, రేఁతుక = ప్రేరేచుడును,
అని = అనుచు, రుచిదక్క = కాంతిదప్ప, తత్పరిమళాఙ్గత, తత్ = ఆముఖమందలి,
పరిమళ = పరిమళముమఱిమిమళముచేత, ఆఙ్గత = చాలియొండుట, లేమి = లేకుం
డుటచేత, అతుండు = ఆచంద్రుండు, కొంక = సుఖించింపఁగా, లాక = ఆమృగము,
నినుపక = నింపుటకు, (నింపించుటకనుట), చనక = పోవఁగా, పగక = చలముచేత,

తనను = ఆమృగముయొక్క, నెత్తట = రక్తముచేత, బొట్టెనుకొంటుకాక = తిలకము పెట్టుకొనుటే కాని, వాసనక = వాసనకా, అనక = అనునట్లుగా, ఫాలముపచ్చికస్తురిక, ఫాలము = లలాటముయొక్క, పచ్చికస్తురిక = ఆద్రవకస్తురిచేత, చామకు = ఆశ్వామకు, అమరక = ఓప్పను.

తా. ఆశ్వామయొక్క ముఖములలాటమందలి కస్తురి తిలకము చేతక బ్రకాశించుచుండగా నాముఖము తనయందలి కన్నుదోయిచేత నెట్టిని జయింపగా నా పగల దీర్చికొనుటకుం జంఘ్రునితోఁగలిసికొని యామొగమును గెల్పుటకు నతని దోడురన్మనగా ముఖమునకువలె దనకుం గాంతియాన్నచే కాక పరిమళము లేమింజేసి యతఁడు సంశయించుచుండగా నా మృగమనఁగాఁ గన్పూరి మృగమగును గావున నది పరిమళమును నతనికొసంగఁ బూనుకొనఁగా నిదియంతయు సహింపక యామొగము మృగమునైపుటిచేత దిలకముంచుకొనెనేకాక వాసన కొఱకుం గాదనెనును సమస్త పరిమళములు ముఖమందుఁ గలిగి యున్నవని భావము.

తే. కడిదివిలుచేదిగుఱికిలకఱచినీలుపు, మరునికువలయశరముకంపములబోలుఁ,
దారకడకంటికై సారెచేరిచేరి, వేగమగుడ సలజ్జ దృశ్యిభ్రమములు. ౧౩.

టీక॥ తార = కనుగుడ్డు, కడకంటికై = సేత్రాంతమువఱకు, సారె = మాటిమాటికి, చేరిచేరి = ప్రవేశించిప్రవేశించి, వేగమగుడ = శీఘ్రముగా మరలుచుండగా, సలజ్జదృశ్యిభ్రమములు, సలజ్జ = సేగ్గుతోఁగూడిన, దృక్ = చూపులయొక్క, విభ్రమములు = విలాసములు, (ఇదికర్తృపదము), కడిది = బలువగు, విలు = ధనుస్సును, చేది = ఆకషించి, గుఱికి = లత్యసేధికోఱకు, (ఇచ్చట చతుర్థికివచ్చి) కలకఱచి = పండ్లుచిగియఁబట్టుకొని, నీలుపు = నిల్వబట్టిన, మరుని = మన్మథునియొక్క, కువలయశరము = కలువరూపుయొక్క, కంపములకబోలుక = చలనములను బోలును.

తా. ఆనెలత మెఱుఁగెక్కిన కడకంటి చూపులు మన్మథుఁడను పెద్దవిల్లు పూనితినిచి గుఱికుమరునంతకు నల్లెత్రాటికి ధనుడఁడమునకు నెడుమఁ జలింపించుచున్న కలువ బాణములవలె నుండెనని భావము.

తే. నవ వయస్సీను మదము చేశ్రవణ కూప,

ములక బడెడు శంక నలువ చాఁగలము బుడఁగ,

నిడిన శృంఖల లనఁగాటుకిడిన దీఘ,

పక్ష్యరేఖల గను దోయిపడఁతి కలరు.

టీక. నవ = నూతనమైన, వయః = వయస్సునియెడు, సీఘ్రమదముఛేత్ = మద్యమదముచేత, (మైరేయమాసవ సీఘ్రవని యమరము), శ్రవణః = చెవులనియెడు, కూపములక్ = సూతులయందు, పడగుశంక = పడునను సంశయముచేత, నలువక్ = చతుర్ముఖుడు, చాపలములుడుగక్ = నేత్రముల చంచలభావములు తగ్గునట్లుగా, ఇడినఁడనిచిన, శృంఖలలక్ = సంకెళ్లనునట్లు, కాటుకిడిన = కాటుకబెట్టుకొనిన, దీఘ = నిడుదలగు, పక్షు = తేప్పలయొక్క, గేఖలక్ = గేఖలచేతనే, కనుదోయి = నేత్రద్వయము, పడఁతికిక్ = ఆగోదాదేవికి, అలరుక్ = ప్రకాశించును. ఈ పద్యమందు సీఘ్ర మద మనఁగా గజ మద మని యర్థము చేసిన పక్షమున సీఘ్ర కూప పతన శృంఖలాది పదముల వలన గజము నుద్యోత్యమాన మగు చున్నది గాన నది యధ్యాహార్యము. ఆపక్షమున సీఘ్ర వనఁగా గజనేత్ర మదమునకుఁ జేరైనను వంశకరీరకరికలభాది శబ్దముల వలె గ్రహింప వలయును.

తా. ఆ పడఁతియొక్క నిడువాలిక లగుచు నీనుల వఱకు నున్న కాటుక కన్నులు తమయందలి యావన మను సారాయి నుదము చేతఁ జెవులను సూతులలోఁ బడకుండననియొ సీఘ్రవనఁగా గజనేత్ర మదమను నర్థమున నేనుఁగులు మడించి నప్పుడు నేత్రములలో మదము చేతఁ గన్నెలుంగక సూతులలోఁ బడినట్లే యీ కన్నులును శ్రవణ కూపములందుఁ బడు నో యను సంశయముచేత వాని చాంచల్యముడుగు నట్లుగా నేనుఁగులకుం బోలెఁ జతుర్ముఖుఁడు సంకెళ్లు వేసె నో యన్నట్లు తఱచు వెండ్రుకలుగల తొంగలి తేప్పలలోఁ గూడి ప్రకాశించు చున్నవని భావము. అలం. రూపకానుప్రాణితోత్పేక్ష. స్తో. దానం కపోలయో సీఘ్ర రత్నోఽశ్చ త్ర్యోస్తు సాగరః । కరాగ్రేసీకరస్సీకం ప్రనాగ్రే మేహవే మదః. హృదయే ఘమః సలిలం మేఘస్తు చరణప్రజే । సంక్షయ్యాప్తమదాప్యేతే జాయంతే భద్ర దంతినః । అని గజమదవిభేదమెఱుంగవలయును.

చ. అనయము రాగ మొప్పు సహజానన చంద్ర కటాక్ష పక్షి ప,
ర్వి న సఘ శంక గణ మనుశ్రిమణు వెట్టుఁ జెలంగి చెడుఁ గొ,
ట్ట నవనిఁ బడ్డ కమ్మ మగుడుఁ గొను నంతకు నంసపాళి నం,
గన యిడి దాచు పేరఁ బెరకర్ణము కమ్మ పయిం దళుక్కనక్ ౧౫.

టీక. అనయము = ఎల్లప్పుడు, రాగము = అనురాగము, ఒప్పక్ = స్ఫుటముగాఁగా, సహజ = తోఁబుట్టువగు, అననచంద్ర = ముఖచంద్రునియొక్క, కటాక్ష = క్రేగంటి చూపులయొక్క, పక్షి = చాలు, పర్విణక్ = వ్యాపింపఁగా, ఆఘశంక = పాపమువచ్చుననెడుసంగతియముచేతను, కణమును = నీననియెడు, (కణము

శ్రీకారమువలెనున్నది గనుకను శ్రీకారము లక్ష్మీరూపము గనుకను ఇట్లు రూపకము చేసెను), శ్రీ = సిరిసి, అంగన = ఆయింతి, చెలంగి = విజృంభించి, చెండుగొట్ట = కండుకశ్రీడసలుపుచుండగా, అవనెబ్బడ = భూమిపైబడిన, కన్య = కణభూషణమును, మగుడ = మరల, కొనుసంతక = గ్రహించువఱకు, ఆంసపాళి = ఆంస = భుజాగ్రముయొక్క, పాళి = ప్రదేశమందు, ఇడి = డించి, దాచుపెర = గుప్తముచేసెడునెపముచేత, పెఱకణముకమ్మ = రంధ్రవసినతాటంకము, పయి = డిపభాగమందు, తళుక్కన = తళుక్కనిమెఱయిగా, మఱుపెట్ట = మఱుగుపెట్టును. అపన్ననముచేత నుత్తేగ్రితగలిగియున్నది. అది గమ్యకణ శ్రీయన్నదిరూపకాలంకారము.

తా. లోకమందు బుక్కంగనయగు సహౌదరినట్టి చెవులనుండగాను గుంపుడు చూడగ గూడదు కావున నీయంగన శ్రీకారము వంటి తన కణ మనెడు లక్ష్మిని తాను జెండు గొట్టునప్పుడదరి క్రిందయిడిన కమ్మను దాను మరల దీనికొనువఱకు నా చెలికి సహౌదర్యం డగు మొగ మనియెడు చంద్రుడు ఘోరముండ నా చేరిం దన భుజాగ్రమందుంచి దాచుచున్న దనియెడు నెపముచేత నా కణమును గనబడకుండజేయు ననియును శిరము ప్రక్కకువంచి భుజాగ్రముచే నొకనెది దాచి నప్పుడు రెండవ చెవి కమ్మపైని దళుక్కుని మెఱయు చున్న దని భావము.

శా. నాసా చంపకతన్యగంధ మచట, రా భృంగముల్ గ్రోల సం,
త్రాసం బందియుఁ బల్కుచో నలము వక్త్రం బేల నా నేల యం,
దే సారభ్యము లేదు కుండములుగా పే దంతము ల్లానినా,
డాసక్త బ్రతిచింబ దంభమున నేలా వ్రాల దజ్జాతికి.

టీక. నాసాచంపకత = నాసా = నాసీకయనియెడు, చంపకత = సంకెరపువృగులుగుటచేత, సుగంధము = ఆ సంకెరవాసన, అచట = ఆముఖమందు, రా = వచ్చుచుండగా, భృంగముల్ = తుమ్మెదలు, గ్రోల = కన్నాదించుటకు, సంత్రాసంబు = భయమును, అందియ = చెందియును, పల్కుచో = ఆయువిదపలుకునప్పుడు, వక్త్రంబు = ముఖమును, అలమునేల = నీటికిముసరుకొనును, నా = అనగా, ఏల = ఏటికి, (తుమ్మెదలకు సంగవగేవాసనకొద్దమనుట), అంచు = ఆముఖమందు, ఏసారభ్యము = ఏ పరిమళములేదు, (అన్ని పరిమళములున్నవనుట), దంతములు = రదనములు, కుండములుగాపే = మొల్ల మొక్కలుగావా, కానినాడ = కానియెడల- త్కూతికి = ఆచంగజాతికి, అసక్త = తగ్గచేత, ప్రతిచింబ = ప్రతిఫలన

మనియెడు, దంభమునకొ = నెపము చేతను, వ్రాలకొ = వ్రాలుట, ఏలా = ఏమి యక్కట.

తా. ఆయువిద నానక సంకెరగ పూవలె నుండు ననియును ముఖమందు నా సంకెరగ వాసనలకు ధయంపడి తుమ్మెదలు ముసర కెఱచియు మరల మాటలాడు నప్పడు మఱి యొక పరిమళము రాఁగా దాని కొఱకు ముసరుననియును సర్వ పరిమళములు ముఖమందుఁ గల వనియును దంతములు మొల్ల మొగ్గలవలె నుండు పనియును దుమ్మెదలు ముఖము మీఁదఁ దిరుగునప్పు డా దంతముల మీఁదఁ బ్రతిఫలించు ననియు భావము. వ్యాజ్యోక్తి, భ్రాంతి, మదతిశయోక్తి, రూపకాంకారములు.

తే. శంఖ సామ్యంబు రా మున్ను * జలజభవుఁడు,

సరసి రుహ పత్ర నేత్ర కంఠర యొనర్చె,

జవ్వనము వచ్చి వెండి సా * తొత్కరించు,

శంఖమున చేసె నును గంధ * సార చర్చ.

౧౭.

టీక. జలజభవుఁడు = తమ్మిచూలి, మున్ను = పూర్వమందు, శంఖసామ్యంబు, శంఖ = శంఖముతోడి, సామ్యంబు = సరియగుట, రాకొ = వచ్చునట్లు, సరసిరుహపత్రనేత్ర = తమ్మి తోకులవంటి కన్నులుగల యాపొఁతయొక్క, కంఠర = కంఠమును, ఒనర్చెకొ = నిర్మించెను, జవ్వనము = యౌవనము, నచ్చి = ప్రాచుర్యమిచ్చి, వెండి = షరల, సాతొత్కరించు = ప్రత్యక్షమైనట్టి, శంఖమున = శంఖమునే, నును = మృదువగు, గంధసారచర్చ, గంధసార = మాచిగంధముయొక్క, చర్చ = పూఁత చేతను, చేసెకొ = ఒనర్చెను.

తా. ఆ సరసిజాషి కంఠము శంఖముతో సమ మగు నట్లు బ్రహ్మ మున్నొనర్చె ననియును యౌవనము నచ్చి గండము పూఁతచేత ధవళవణమును గలుగఁజేసి ప్రత్యక్ష శంఖమునే చేసెననియును దీని వలన బ్రహ్మకంటె యౌవనమే యధిక తర మని భావము. అలం. ఉపమా, గమ్యాత్పేక్షలు.

కం. కమలదలేక్షణ సంగీతమున నెగడు మంద్ర మధ్యతారత్రిస్తా,

నములకుఁ దీర్చిన రేఖలు, క్రమ మగు రేఖాత్రయమునఁ గంతంబుమరుకొ. ౧౮.

టీక. కమలదలేక్షణ = తామరతోకులవంటికన్నులుగల యానెలఁతయొక్క, సంగీతమునకొ = గానమందు, నెగడు = ప్రశస్తములగు, మంద్రమధ్యతార, మంద్రము, మధ్యము, తారమనియెడి, త్రిమూటియొక్క, స్థానములకు = ప్రదేశములకు, తీర్చిన = దీర్చినట్టి, రేఖాక్రమమగు = గుఱుతు రేఖాక్రమముగల, రేఖాత్రయమునకొ = వలెత్రయముచేతను, కంఠంబు = కంఠము, అమరుకొ = ఒప్పును. (మంద్రస్తు గంధీరే

తా. త్యక్తైస్త్రయస్త్రీషు. విలంబితంబ్రతుండుభ్యుచనియమరము. యస్యాస్తిసోగ శే రేఖాద్యశ్శృతేనా పతివ్రతా యని సానుద్రికశాస్త్రము).

తా. ఆయమ పాటంచాడు నప్పడు మంద్ర మధ్య తారము లనియెడు స్వర ములు మూడు పుట్టుటకు స్థానములయిన వని గుఱుతు కొఱకు మూడు రేఖలున్న వో యను నట్లు కలమున మూడు వళులు ప్రకాశించు నని భావము. ఉత్పేక్షా లంకారము.

తే. లలన మృదువాహు బిసయగ * లతలు గడంగి,

బిస లతాశ్రీల నెల్లను * వెసహరించె,

మఱి హరింపంగ గా యవి * నెటులు విఱిగి,

సారె దనుయాత్రం దంతుల * జరపుచుండు.

౧౯.

టీక. లలన = ఆస్త్రీయొక్క, మృదు = మెత్తనగు, వాహు = భుజములనియె డు, బిస = తామరతూచులయొక్క, యగ = జంటయొక్క, లతలు = తీగెలు, కడంగి = యత్నపడి, బిసలతాశ్రీలనెల్లను, బిసలతా = లోకమందలితామరతూచుల తీగెలయొక్క, శ్రీలనెల్లను = సంపదలన్నిటిని, వెస = వేగముగాను, హరించె = కైకొనియెను, మఱి = మరల, హరింపంగ గా = గ్రహింపగానేకదా, అవి = తూచులు, నెటులు = పూజాత్వములు, విఱిగి = విరిసిపోయి, సారె = పలునూలును, త నుయాత్ర = దేహయాత్రను, (శరీరపోషణముననుట), తంతుల = సూలిపోగులచే తను, జరపుచుండు = కడపుచుండును.

తా. ఆయమయొక్క కోమలములగు వాహువు లనియెడు తామరతూచులు చేలరేచి యెల్ల తూచుల కాంతి సంపదల నపహరింపగా నవి గుంపు చెదరి మఱి యొక విధముచే బ్రతుక జాలక నూలి పోగను లొడికొని శరీర యాత్రం గడపు ననియును దామర తూచులు విఱిగెనేని వానిలో నూలిపోగను లుండు ననియును భావము. అలం. రూపకానుప్రాణితగమ్యాత్పేక్ష.

మ. తళుకొత్తు న్భుజకీర్తి వజ్ర ఘృణి సూత్ర సూత్ర హరస్ఫుర,

త్కళికా చిత్ర కుచద్వయోపరిగళాధస్స వ్వివిస్తారదై,

ఘృణలసత్తిర్యగుర స్రటం బను వివాహంచ న్ననోబాత పా,

టల దంతచ్ఛదబోడచాసేకము దంతి వోవోల గేల్లింతికి.

౨౦.

టీక. ఇంతికి = ఆస్త్రీకి, కేళ్లు = హస్తములు, భుజకీర్తివజ్రఘృణి, భుజ కీర్తి = వాహుపురులయంగలి, వజ్ర = మగతొలయొక్క, ఘృణి = కాంతులనియె డు, సూత్ర = దారముచేత, సూత్ర = కూర్చబడిన, హర = పూలపేరులయందు,

స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, కలికా = మొగ్గలచేత, చిత్ర = చిత్రవణముగలయ
ట్టియు, కుచవ్యయ = చనుదోయికె, ఉపరి = పైగాను, గళాధరి, గళ = కంఠము
నకు, అధః = క్రిందుగాను, స్వప్న = అల్పమైన, విస్తార = పెడల్పుచేతను, దైర్ఘ్య =
పొడవుచేత, లసత్ = ఒప్పుచున్నట్టియు, తిర్యక్ = అడ్డమగు, ఉరస్తటంగును = వక్ష
స్థులమనియెడు, వివాహంచన్యనోజాతపాటలదంతచ్ఛద, వివాహ = పెండ్లియందు,
అంచత్ = ఒప్పుచున్న, మనోజాత = మన్మథునియొక్క, పాటల = యెఱ్ఱనగు, దం
తచ్ఛద = వాతెఱగల రతీదేవియొక్క, బాడబాసికము = శిఖరములేనిబాసికముయొ
క్క, దండల్వోలే = ఇరుగడలప్రేలుచున్నదండలవలెనె, తేకుకొత్త = మెఱయును.

తా. అయింతియొక్క కంఠమునకు దిగువగాను గుచముల కెగువగా నున్న
ప్రదేశము గొంచెము పెడలుపును బాడవును గలిగియున్న దనియును భుజ కీడుల
యందలి వజ్రకాంతులవడు ప్రదేశ మందలి పూ దండలయందుఁ బ్రతిఫలింపఁగా
నా మొగ్గలచేత నది విచిత్ర వణముగలదియై మన్మథుఁడు రతీదేవిని వివాహ మై
నప్పు డా రతీదేవి ముఖమందుఁ గట్టిన బాసికము వలెనే యుండ ననియును హస్త
ములు రెండు నా బాసికమునకు రెండు పార్శ్వముల యందు ప్రేలు చున్న దండ
లో యనునట్లుండ నని భావము.

చ. ఒడవెడు జవ్వనంబు వెలికొత్తగఁ బయ్యెద సీగ్గు గూడి చి,
ట్టునుచుగ లేత లాట దిగ † నాకకుమీఱనులేక వక్షపు,
జదుపునఁ బ్రకృతి నైఱుచి † పుట లై మఱి లావు గూడఁజై,
బాదలె ననంగఁచిక్కిరితఁ † బొల్తు చన్నులు నాఁడు నాటికిఁ. ౨౧.

టీక. పొల్తు = ఆ పొలంతియొక్క, చన్నులు = స్రవములు, (ఇదికర్తృపద
ము), ఒడవెడు = పుట్టుచున్న, జవ్వనంబు = యౌవనము, వెలికొత్తగఁ = బైటఁ
ద్రోయఁగా, పయ్యెద = పైటచేఱఁగ, సీగ్గుగూడి = లజ్జుగూడికొని, బిట్టు =
గట్టిగా, అచుమఁగఁ = లోపలికిఁద్రోయఁగా, లేతలాట = తరుణములాటచే
త, దిగఁ = దిగివచ్చుటకును, ఆకకుమీఱను = ఆకలిక్రమింపను, లేక = చాలక,
వక్షపు = వక్షస్థులసంబంధియగు, చదుపునఁ = సమర్థమచేత, ప్రకృతి = పా
ర్శ్వములందు, మెఱుచి = ప్రస్ఫుటములై, చప్పటలై = అడఁగినవై, మఱి = పిమ్మట,
లావుగూడఁ = బలమురాఁగా, పైబాదలెననంగఁ = పైకివ్యాపించినవోయన్నట్లు,
నాఁడునాటికిఁ = దినక్రమమున, పిక్కిరితఁ = విస్తరిల్లెను.

తా. ఆ యుగ్మలి కువములను యౌవనము బయిటఁ ద్రోయఁచుండఁగా
ను సీగ్గు వచ్చి పైట చేఱఁగఁగోరి గూడి దురల లోపలికిఁ ద్రోయఁగా నవి లేత

వి గావున దిగి వచ్చుటకును వై కెగయటకును సేరక యురస్థలమందె యొత్తడిం బడి పార్శ్వముల కొఱిగి అడఁగి చప్పటలై పిమ్మటఁ గ్రమక్రమముగా లేతటి కము వదలఁగానే బలము వచ్చి పైకిఁ బిక్కిరియె ననియును యావన ప్రాచుర్యావము కాఁగానే చనుదోయి కానలుడె ననియును లజ్జ వోఁచె ననియును దరువాతఁ గురుదులు గట్టి యుదరమెల్ల నాక్రమించి క్రిక్కిరిసి పిక్కిరియె నని భావము.

తే. వృత రఘూత్తమ శాప మొక్కింతఁ జెడిచి,

విడిచి కడ కేగ నప్పు డాప్పుడ కవిసెడఁ,

చక్ర యగ మన తొమ్మెయ్యనాక్రమించి,

కొమ ర చన్నులు పృథు చూచుకముల నమరె.

౨౨.

టీక. వృత = ఆవరించిన, రఘూత్తమ = శ్రీరామునియొక్క, శాపము = శపించుట, (మీరు కవచానియులగురుగాక యను శాపమనుట), ఒక్కింత = ఒకయింత, (కొంచెమనుట), విడిచివిడిచి = వదలించి, కడకేగె = తొలఁగిపోఁగా, అప్పుడప్పుడ = తత్కాలమందే, కవిసెడు = కూడుకొనియెడు, చక్ర = జక్కవలయొక్క, యగమన = కవయోయనునట్లు, తొమ్మె = రక్షస్థలమును, ఒయ్యె = మెల్లఁగా, ఆక్రమించి = వ్యాపించి, కొమరె = ఆ శ్రీయొక్క యనికాని, కొమరె చన్నులు = ఉడుటుకుచములనికాని, పృథు = కొంచెముపెద్దవియగు, చూచుకముల = చనుమొనలచేత, అమరె = ఒప్పును, చక్రవాకములకురాత్రియెల్ల వియోగముగలుగునట్లు శ్రీరాముఁడు సీతాదేవియొగమనుభవించునప్పుడు శాపమిచ్చుట పురాణ ప్రసీద్ధము.

తా. చక్రవాకద్వయము తమకు సంభవించిన శ్రీరామ శాపము వదలి యప్పుడప్పుడే కలియుచుండిన స్థాయిండు నో యా రీతిగానే వట్టునదై యొంకొంటికిఁ జేరువయై కుచద్వయము తొమ్మె నాక్రమించె ననియును ఆపత్తుల ముక్కులవలెనే చనుమొన లున్నచనియును భావము.

కం. తా రెట్లుగఁ దమ్ముం, జేరిన ముత్తైంపు సరులఁ జేరియ చన్నుల్,

లోరెంటు లుడిపె ఘన మగు, వారు నిబార్జవముఁ జేరువారికినిరే.

౨౩.

టీక. చేరియచన్నుల్ = ఆచారిక స్తనములు, తారెట్లు = తామెట్లా, అట్లుగ = అరీతిగానే, (అనఁగా రెండు స్తనములు పేటుగా చూరముననుండి నానాటఁ జేరువకువచ్చి యొరసికొన్నట్లునుట), తమ్ముంజేరిన = తమ్మునాశ్రయించిన, ముత్తైంపుసరుల = ముత్రావరములను, లోరెంటులు = లోపలిజంటలును, ఉడిపె = పోఁజేసెను, ఘనమగువారు = ఘనతగలవారు, నిబాజవము, నిజ = స్వకీయమగు,

అర్జవము = నాజుకును, చేరువారికి = తమ్మునాశ్రయించినవారికిని, ఈరే = ఇయ్యరే, (ఇత్తురనుట).

తా. కుచములు తాము మధ్యభాగమున నుండు లేక కదిసియున్నవి గావున నందు జేరిన హఠములును గుచమధ్య మందు విరళముగ నుండుటకు తావులేక కుచములయందన్ని పేట లొక్కట గూడి యుండు సనియును ఘనులైన వారు దమ నతేనే యుండుటకుం దమ యాశ్రితులకుం దమ సుగుణము విత్తురనియు భావము. అథాకంతరన్యాసాలంకరము.

తే. విరళిం తి మీది కోపానామరుండు దివియ,

వేగమై మైదిడి యెఱుఁగి నొకసరం గుట్లు,

దునిసి బైటికి నసిఘరాఁదోచెననంగ,

గనక రుచి మధ్య లత నారుకాంతకలరు.

౨౪.

టీక. కాంతకు = ఆయింతికి, ఆరు = నూఁగారు, (ఇది కర్తృపదము), విరళి = వియోగులయొక్క, తఱిమింది = సమూహమునైనను, కోపానామ = కోపముచేత, మరుండు = స్మరుండు, తివియ = ఒఱులోనుండుతీయిటుకు, వేగమై = వేగముగలవాడై, “సీ. అప్పరోనికురుంబ మాటలుఁబాటులునై వినోదింపంగ నమరగణునియును”, క. “కాచి కొనివచ్చి తగనా, నేచిన యట్లుచటనచట నిలిపితిమునినా, థాచేటును భంగంబును, నైచి త్తముతోకమునకు నగ్గంబయ్యె” అనియునున్న భారతస్రయోగంబుల కలిమినగు ధాతువునకు కలిమిఅర్థము. మైదిడియెఱుఁగొన = కనకమయమగునొఱుఁగొనగాడనే, విసరక = నలుకుటకువిసరంగా, కుట్లు = ఆయెఱుఁగుట్లు, తునిసి = తెరి, బైటికి = బాహ్యప్రదేశమునకు, అసిఘర = కత్తివాదర, తోచెననంగ = కానవచ్చెననునట్లుగా, కనకరుచి = బంగారుకాంతిగల, మధ్యలత = కౌండిన్యయందు, అలరు = ప్రకాశించును.

తా. మన్మథుండు విరహాలకై దన కధికమగు కోపము నాఁగా నా కోపాతిశయముచేత గత్తి బైటికి దీయు నంత తడవు లేక వేగము వడి పడి యెఱుఁగి నొకసరంబుగా నా వేగము వలన నొఱుకు గుట్టి యున్న కుట్లు తెరి యా సందున నా కత్తి వాదరకనబడినట్లు బంగారు వన్నెగల కౌండిన్యయందు నల్లని కాంతిగల నూఁగారు ప్రకాశించె నని భావము. అలం. ఉత్పేక్ష.

కం. అండజ గామిని యూకుపుం, బిండువలపులాననాశ్శిబిలము పెడలిచ,

నొండల ననుచును బ్రాంతెడం, కుండలియో యనంగ నారుకామరంపార్వరక.

టీక. అండజగామిని = అహంసయాసయొక్క, ఊరుపుబిలము = ఉచ్చాస్య

సవాయుసమాహముయొక్క, వలపులు = పరిమళములను, ఆనక = ఆస్వాదించుటకు, నాభిచిలము = పొక్కిలియును చిలమునుండి, వెడలి = బయలుదేరి, చన్ద్రాండల సదుచును = కుచగిరులమధ్యమున, ప్రాకెండ = ప్రాచుచున్న, కుండలియోయనఁ గల = త్రాచుచుఁబామోయనునట్లు, ఆరుకొవరు, ఆరు = లోమరాజియొక్క, కొవరు = సౌందర్యము, పిప్పారు = తవరును.

తా. మఱియు నా హంసయాన యొక్క నూఁగారు పరిమళముగల యుచ్చావన వాయువుల నాస్వాదించుటకై వాణియనియెడు చిలములోనుండి వెలువడి చన్నులనియెడు కొండలనడుమ నెగఁచుకుమన్న కాల సర్పమో యను నట్లున్నదని యును సర్పములు వాయు భక్షణము సల్పు ననియును పాని కున్నత పర్వతములయందఁ బ్రాచుటయందఁ బ్రయాసము గావున మెల్లగఁ బ్రాచుచుండు నని భావము. కం. అంగన నిలిచిన బాహువు, లుం గొనును నేటుపటుచులోకమునకు ర,

త్నాంగద కాంచీ భేదము, లుం శేఖరుల నడిమియునుకుటున్నూఁగారు ౨౬.

టీక. అంగన = ఆయింతి, నిలిచినక = నిలుచున్నప్పుడు, లోకమునకు = చూచెడుజనమునకు, రత్నాంగదకాంచీభేదములును, రత్న = చూచిమయములైన, అంగద = బాహువులయొక్కయూ, కాంచీ = మొలనూలుయొక్కయూ, భేదములు = పేటపాటులును, శేఖరుల = పార్శ్వములయందలియును, నడిమి = మధ్యప్రదేశమందలియును, ఉనుకులు = ఉండుటలును, నూఁగారు = రోమావళియును, బాహువులు = బాహువులను, కొనును = నడుమును, నేటుపటుచు = వివరించును.

తా. నడుమును గోమలములగు బాహువులను సమ కృతము లై యున్నవి గావునఁ జూచు వారి కా భేద మెటుక పడకుండఁగా భుజకీర్తులును పార్శ్వద్వయ మును నిలుచుటలును బాహువుల దెలుపుననియును మొల నూలును నడుమనుండుటయును సూఁగారు నీమూఁడును ఇగి నడుచుని తెలుపుననియును నట్లుగాని యెడలఁ జేతు లెయ్యియో నడు మెట్టియో తెలియ నేర వని భావము.

కం. తను మధ్య వలీ భంగము, లనుగూర్చఁగ నవియుఁ దత్కృతములయగుటఁగఁ,

తుని యిడిన పత్రిజే కనఁ, జను నొడ్డామున నడుముచాచుకు ననురు ౨౭.

టీక. చాచుక = ఆశ్వామకు, తను = సూక్ష్మమగు, మధ్య = నడుముయొక్క, వలీ = త్రివళులనియెడు, భంగములను = విలుగులను, కూర్చఁగ = అనుకుటకు, అనియు = ఆవళులును, తత్కృతములయగుట = ఆబంగారుజాతిగలవేయవుటచేత, కంతుని = మన్మథుండనియెడు సగపాలెవానియొక్క, ఇడిన = ఉనిచిన, పత్రిజేకన = పత్రికనిమి శ్రముచినబంగారుతోయనునట్లు, చను = పిప్పారును,

బిడ్డాణమునక = కాంచీగుణముచేతను, నడుము = మధ్యము, అమరక = చెన్నగును.

తా. సూక్ష్మ మగు నడుముయొక్క వశు లనిగొడు తునుకలకు మన్యధుఁడ యకు పెట్టఁ దలంచీ బంగారు బంగారుతోనే యదకుం గావున నావశులు బంగారు తునుక లే యగుట నా మధ్యవశుల నడుచుఁ దన పత్తి తేకను బంగారు తేకు వేసి య దికి విగించెనో య నున ట్లున్న యొడ్డాణముచేత నడుము పొల్పుగు నని భావము. అలం. హంపకోత్థాపితోత్పేత్రిత.

కం. లేఁ గొఁ దీఁగె నితంబము, ప్రేఁగునఁ ద్రెపుటయుఁ గని విరించి విగింక, లోఁగి ముడి యిడియె వదలుగ, నాఁ గోక స్తని గభీరనాభి చేలంగుక ౨౮.

టీక. లేఁగొదీఁగె = లేతయగుమధ్యత, నితంబము = పిలుచుయొక్క, ప్రేఁగునక = భారముచేతను, త్రెపుటయుక = తెగిపోఁగా, కని=చూచి, విరించి = బ్రహ్మదేవుఁడు, విగింక = చిగియించుటకు, లోఁగి=సందేహించి, వదలుగక = విట్టులేకుండ, ముడియిడియెనాక = ముడివేసెనోయనునట్లు, కోక స్తని = ఆచక్ర వాక స్తనియొక్క, గభీరనాభి=లోఁతైనపొక్కిలి, (ఇది కర్తృపదము), చేలంగుక = ప్రకాశించును.

తా. సృష్టి కతయగు బ్రహ్మ దేవుఁడా కోక స్తనియొక్క పిలుచుల భారముచేత లేత కాను దీఁగె లాగఁ బడి తెగుటఁ జూచి మరల సంధించుటకు య త్న పడి విగియించిన మరల దెగు నే మోయని సందేహించి వదలు వదలుగా ము డి వేసి మరల సంధించిన ముడియో యన్నట్లు నాభి ప్రకాశించ నని భావము. ఉప మోతాపితోత్పేత్రితౌలకారము.

కం. వెలది కటిచేర నిల నొక, పులిసము దిగఁబడియె సింఘపులిసపుఁ బజ్జిక్, నలువ యది వడఁగఁగాదే, తెలియుట కందంచ పదముఁ దిరముగ నిలిపెక ౨౯.

టీక. సింఘపులిసపులు బజ్జిక్, సింఘ= నదీసముద్రములయొక్క, పులిసపు = ఇసుకదిన్నయలయొక్క, పజ్జిక్ = శ్రేణియందు, వెలదికటిచేరక, వెలది = ఆ శ్రీయొక్క, కటి = పిలుచుదనియెడు, చేరక = వ్యాజముచేత, ఇలక = భూమియందు, ఒకపులిసము = ఒక్కయిసుకదిన్నియ, దిగబడియెక = తప్పిపోయెను, నలువ = చతుర్ముఖుఁడు, అది = ఆపులిసము, వడఁగఁగాదే = తప్పిపోవుటచేతనేకాదా, తెలియుటకు = ఎఱుఁగుటకొఱకు, అందు = ఆసింఘ పులిస పజ్జియందు, అంచపదముక = హంసపాదమును, తిరముగక = సీరముగాను, నిలిపెక = ఉనిచెను.

తా. ఆయమ పిలుచు ఇసుక దిన్నియవలె నున్నదనియును మున్ను బ్రహ్మ దేవుఁడు సముద్రతీరములయందును నదీతీరములయందును నైకములు సృజించు

నప్పు డా పక్షిలో నీయమ పిలుచును నీసుక దిన్నె చేరక దిగబడియెను గాన నది యెఱిగి యక్షర పక్షిలో దిగబడిన యక్షరమునకు గుఱుతుగా నక్కడ హంసపదము పెట్టుట ప్రసద్ధము గావున నట్టి విధముగానే యిది దిగబడుట డెలియుట కొఱ కా ఫులిస పక్షియందు సంచరించెడు హంసలయొక్క పదవిహ్నము లియెను హంసపాదము పెట్టె నని భావము. అలం. వ్యస్తయాపకానుప్రాణిత హేహుత్వేత్తి.

తే. కదలి దివియించె నగ్రాంఘ్రి కంబు దొడల,
పెనుపు నెట్లన్న బారల శో ధన నడంచు,
కొన్న యా దోక పాటును గొప్ప విప్ప,
మెఱయు గోర్పు చ్చులును గెంపు గుఱులు గావే. ౩౦.

టీక. కదలి = అరచిచెట్టు, అగ్రాంఘ్రికంబు = బాదాగ్రముయొక్క యు, తొడల = ఊరుపులయొక్కయు, పెనుపు = అతశయమును, తిరియించె = లాంగికొనెను, ఎట్లన్న = అది యేవిధమునననగా, పారల = అరచిపట్టల పారల యొక్క, శోధన = శోధించుటచేత, (దొంగదగ్గఱుండు వస్త్రాదులలోని పారల పారలసంకుల సోదా చూచుటయనుట), అడంచుకొన్న = దాచుకొన్నట్టి, అదోకపాటును = గోవుచ్చాకారమును, (ఇదితొడలచెనుపు), కొప్పవిప్ప = అరచి పువ్వువిప్పగా, (దొంగ సగముడివిప్పగాననుట), మెఱయు = బరుటబడునట్టి, గోర్పు చ్చులును = గోళ్లునుదొంగలును, (అరచిపువ్వులోని తెల్లనికుసుమలలో గొన్న గోర్లవలెనుండును వాని నిచ్చట జౌర్యసాధనసఖా కారాయథములుగాఁ జెప్పినాఁడు మఱియొకవిధమయిన కుసుమలకు దొంగలని పేరుగలను), కెంపు = పద్యరాగమును, అరుణకాంతియును, (దొంగ సగవిప్పినప్పుడు కెంపుగనుపడెననుట), గుఱులు = నిదశకానములు, కావే = కావా అభిననుట. (ఈవశ్యమునందుఁ గ్రమ వ్యత్యయమయినను దోహవహంబుగాదు ప్రయోగములుగలవు).

తా. ఈయమ తొడల సౌందర్యమును బాదాగ్రముల యొప్పిదము నరచి చెట్టు మ్రుచ్చిలింపఁగా నది యెట్లెటుంగ వచ్చెననఁగాఁ బారలు విప్పఁగాఁ దొడలయందలి సౌందర్యమును పువ్వునియెడల కొప్ప విప్పిన నందలి కెంపును శేసరములును పాదతల రక్తకాంతియును సఖాకార శస్త్రములును సాక్షులై యుండఁగా వేఱు నిదర్శనముతో నక్కట లేదని భావము.

తే. వసుధలో నెట్టి శ్రీ గల వారింను,
కరసములు దాస్యముల చేయు సరసిబాహి,

యూరువుల కెట్ల టన్నుల కైఁ * దారు మోచు,

గొడుగులును నల్ల కలశముల్ * గుటులు గావే.

౩౧.

టీక. వసుధలోక = భూమిలోను, ఎట్టి శ్రీగలవారిచేని = ఏవిధమైనసంపద
గలవారివైనను, కరభములు = హస్తభాగవిశేషములు, ఊరువులకు = పెందొడలకు,
దాస్యముల = వరువుడుములై, చేయుక = ఒనర్చును, అటు = ఆవిధము, ఎట్లన్నక =
ఎట్లనఁగా, కైక = తమమీఁద, తారు=తాము, మోచు=వహించెడు, గొడుగులును=
ఛత్రములును, అల్లకలశములు = ఆప్రసాదములగు పూజకుంభములును, (దాస్యము
లు చేసెడువారు తమ హస్తములయందు గొడుగులను జలాహరణమునకుఁ గలకము
లనుదాల్చునుట), చుటయూ నుత్తమ స్త్రీల హస్తములయందు ఛత్రకలశాదిచేఖలుండు
ననుట. “స్లో. అంకుశంకుండలంఛత్రగయస్యాఃపాణితలేఛవేత్ | ఛత్రంప్రసూయతే
నారీసనరఃపున్దివీపతిః || యస్యాఃకరతలేపస్సంపూజకుంభంతథైవచ | రాజసత్త్వత్వ
మాప్నోతి ఛత్రైశ్చసహమోదతే” అని సాముద్రికశాస్త్రము, గుటులుగావే=ఆడి
యాలములుగావా.

తా. లోకమందలి యెంత సుపనగల స్త్రీల కరభములైన నాయమ యూ
రువులకు దాస్యము నేయు నే కాక యూ యూరువులతోడ సాయముఁ జెందనేర వ
నియును అవి నాను లై యుండుటకు గుటులు లేచున నాహస్తములయందు రేఖా
కారములగు ఛత్రములును గలకములు గావాయనియు నట్టి రేఖలుగల భాగ్యవతులు
గావున నే యీ యమ్మవారికి దాస్యములు నేయుటకుఁ గలుగుననియును సాధార
ణస్త్రీల కది దొరక దని భావము. ఉత్తమస్త్రీల చేతులయందుండు ఛత్ర కలశ చేఖల
నూరు సేవాభావము ధరించిన ఛత్రకలశముగా నుత్పేక్షించి నాఁడు గనుక నుత్పేక్ష
జాలంకారము.

కం. వలరాజు కుటుంబమున, గలముగఁ బోషించు కలశగర్భము లయ్యెక,

బాలతుక జంఘ లతిశ్యా, మల మంజీరస్ నిబిడమరకత కాంతిక. ౩౨.

టీక. పాలతుక = ఆపాలతియొక్క, జంఘలు = పిక్కలు, అతిశ్యావల =
మిక్కిలిశ్యావల వణాములుగల, మంజీరస్ = అగ్నియలయందన్న, నిబిడ = దట్ట
ములగు, మరకత = పచ్చలయొక్క, కాంతిక = ప్రకాశముచేత, వలరాజు = చంద్రు
నియొక్క, కుటుంబము = సంసారమును, అగ్గలముగ = అధికముగ, పోషిం
చు = ప్రోచెడు, కలశగర్భములయ్యెక = వరిపొట్టలయ్యెను, శ్యావలహరిద్వణా
ములక భేదబగుటకు “మరకతమణి స్తంభగంధీరవాహుం” అని శ్రీకృష్ణకావ్య
తమయందును “శుకాంకసీతోపలగ్నితానా” అనిమామ తనీయ సంగమందును,

‘సీ. అభినవ జలధరశ్యామంబు లగుచోటు లాకు జొంపంబులననుకరింప” అని విరాటపర్వంబున నునికిం జేసి మరకతంబులయందు శ్యామల వణము గలుగునట్లు నిచ్చటం జెప్పబడియె.

తా. అ పౌలతిఁ పిక్కలతి నిర్మలము లై యుండుటం జేసి పాద కటకముల యందలి దట్టమగు పచ్చలకాంతిచే వ్యాప్తములై వరి పొట్టలవలెఁ బచ్చని వన్నెగ గలిగియున్న వనియును లోకమునందు రాజనపుఁ బొట్ట తెప్పరి కేని పోషణార్థము ఁయోగించుఁ గావున నీ వరి పొట్టలు మన్మథుని కుటుంబ పోషణమునకు మిక్కిలి యుపయోగ మగు చున్న వనియు భావము.

తే. ఉవిద నిద్దంపు జంఘలఁ సవతుఁగోరి,

కలమ గభఁబు లడఁచు లోకఁ గంటకములు,

చాతురల మించి చుటి దివఁ సక్రమమున,

నిలువ కవి చాపిరము లైనఁ దలలు వంచు.

౩౩.

టీక. ఉవిద = ఆయువతియొక్క, నిద్దంపు = స్నిగ్ధములగు, జంఘల = పిక్కల యొక్క, సవతుఁ = సాపత్నీయమును, కోరి = అపేషించి, కలమగభఁబులు = రాజనపుఁబొట్టలు, కంటకములు = తనయందలిదోషములు, (వరికి జంజులు ముండ్లు గలిగి యుండుట ప్రసిద్ధము), చాతురఁ = నేర్పులచేత, మించి = అతిశయించి, లోకఁ = తనలోనే, అడఁచుకొ = దాచుకొనును, చుటి = పిమ్మట, అవి = అకంటు ములు, నిలువక = లోపలనుడక, దివసక్రమమునకొ = నానాట, చాపిరములైనకొ = బయల్పడఁగా, తలలువంచుకొ = సిగ్గుచేత శిరములువంచును.

తా. నిద్దములగు నాయువిద పిక్కలతో రాజనపుఁ బొట్టలు సామ్యము రాఁ గోరి తమ యంతిదోషములు బయల్పడనీక నేపుకొ చేత దాచె నే కాక చుటికొన్ని వినములలోనే యా కంటక దోషము గనుపడఁగా నా వరి పొట్టలు సిగ్గుచేతఁ దలలువంచుకొనును, అనఁగా నాయమ పిక్కలు మిక్కిలి నునుపు గలిగియున్న వని యును వరి పొట్టలు మొదట సామ్యమునకు వచ్చినను వెనుక వెన్ను తీయఁగానే ముండ్లు బయలఁ బడుటయు భారము చేతఁ దలలు వంచుటయును బ్రసిద్ధ మనియును భావము.

చ. ఇల గలఁ వస్తు సంతతులఁ కెల్లను గచ్చిడు మ త్వన్వభావ పా,

టల రుచి యింక వేఱ యొకఁ తాలిడ వచ్చు నె లక్కనీట మ,

మృలమిన దొత మగ్గ యిదిఁ యంచు బ దాబ్దము లంగులీరుఖం,

బుల సగు న్నెల్ల వించు నఖఁ ము తెల్లయకొ గొమ రారు నింతికికొ. ౩౪.

టీక. ఇల = భూమియందు, కల = ఉన్నట్టి, వస్తుసంతతులకెల్లను = సమస్త వస్తుసముదాయములకు, మత = మాయొక్క, స్వభావ = ప్రకృతిచేతనే, పాటల = ఎఱ్ఱని, రుచి = కాంతి, గచ్చిడు = వన్నెఁజెట్టును, ఇంకవేఱ = మఱియితరమగు, ఒకడాలు = ఒకనాఁడుమును, ఇడవచ్చునే = మారుకుబెట్టవచ్చునా, ఇది = ఈయను, లక్కనీట = లాక్షారసముచేత, మమ్మ = మము, అలమినది = పూసినది, ఎంతమ్మగ్గ = ఎంతతెలియనిది, అంతు = ఆనుచు, పబ్బాబ్బములు = అంజదమ్ములు, (ఇదికర్తృపదము), అగ్గశీముఖులు = అంగుళి = వ్రేళ్లనియెడు, ముఖంబుల = మొగములచేత, నగునట్లు = పరిహసించునట్లు, మించు = అతిశయించునట్టి, నఖముల్ = గోళ్లు, మెఱయ = ప్రకాశింపగా, ఇంతికి = ఆయమకు, కొమరాడు = ఒప్పును, ముగ్గుచున్నందుకు, “ శ్లో. ముగ్ధేత్యాద్వాదశం శ్రీణాం మధ్యేత్యాద్వాదశం స్మృతమ్ | అతః ఊర్ధ్వం ప్రగల్భేతి వ్యవస్థాత్రయమచ్యతే ” అని యాధారము.

తా. ఆయమ పాదాబ్జములకు మంగళార్థమై లాక్షారసమిడంగా నప్పడా పాదములు లోకమందలి సమస్తస్తువులకు వన్నెఁజెట్టెడు మాకు వేఱాక వన్నెఁజెట్టవచ్చునా యది యెఱుంగక యీ ముగ్ధ మాకు లక్కనీరుపూసె నని వ్రేళ్లనియెడు ముఖములచేతఁ బకపకనవ్వుచున్న వో యన్నట్లు గోళ్లు తెల్లంగా మెఱయుచుండగా నాపాదము లొప్పు నని భావము.

కం. లలనోపరిపద కచ్చప, ములు బలిమిమెయిల గజ ప్రభాతగతి శ్రీ,

విలసనముఁ గొనఁగఁగాదే, కలిగెఁ గజకచ్చపోగ్రభావంబుర్వి ౩౫.

టీక. లలనా = ఆయమయొక్క, ఉపరిపద = మీఁగాళ్లనియెడు, కచ్చపములు = తాఁబేళ్లు, బలిమిమెయిల = బలాత్కారముచేత, గజ = ఏనుఁగులయొక్క, ప్రభాతగతి = ఓయ్యారపునడకయొక్క, శ్రీ = సంపదయొక్క, విలసనమ = విలాసమును, కొనఁగఁగాదే = గ్రహింపఁగాఁదా, ఉర్వి = భూమియందు, గజకచ్చపోగ్రకలహంబు, గజ = ఏనుఁగుయొక్కయు, కచ్చప = తాఁబేటియొక్క, ఉగ్ర = భయంకరమయిన, కలహంబు = పోరాటము, కలిగె = ఉదయించెను.

తా. ఆ లలనయొక్క మీఁగాళ్లు తాఁబేళ్లవలె నున్నవనియచు గజ గమనమువంటి గమనముగలిగియున్నవనియను ఆకచ్చపములు గజముయొక్క గమన సంపదను హరిషంగా దాని వలన నాయెదుఁగునకును దాఁబేటికిని గలహము సంభవించెననియు దానిచేతనే భూమియందు గజకచ్చప సంవాద మను సామెత వుట్టె నని భావము.

తే. తరుణి తను కాంతి యెదుటనూ, తనహరిద్ర,

తులకు రాలేక యత్యంత * మలిన యయ్యె,
నాటఁగా రాత్రి యన నిశ * యనఁ దమిస్రీ,
యన నిశీధినియన తుప * యనఁగఁబరగె.

3౬.

టీక. నూతనహరిద్ర = పచ్చిపసపు, తరుణి = ఆలేమయొక్క, తను = శరీర మయొక్క, కాంతియెటుట = ప్రకాశముముందట, తులకురాలేక = సామ్యమున కురాలేక, (త్రాసునకురాలేకయనుట), అత్యంతమలినయయ్యెన్ = మిక్కిలి మాలిన్య మునొందెను. (పచ్చిపస పెంజిన పిమ్మట జైన నల్ల గానగను, నొంటగా = కాఁ బట్టియేకాదా, రాత్రియనక, నిశయనక, తమిస్రీయనక, సీత, గుయనక, తుపయనక, (ఇవియన్నియు రాత్రికి నామములు), ఈపేల్లేపసుపునకునుజెల్లును. (నిశాఖ్యాకాంచ నీపీతా హరిద్రావరవణికానీ అని నిఘంటువు కాన నీపేరుల త నా పసుపు). పరఁ గె = ఓప్పెను, కరఁగెననుపాతమునుగలదు, పసుపురాచినఁగరఁగంట ప్రశస్తము.

తా. సుగమము.

సీ. అయ్యిందువదన ధరాంగన గావునఁ బ్రాజ్ఞైత్రిక బారుగులభాగవతుల,
గృహములందు మరాళి * కై కావళిహరి మనోజ్ఞాస్యి * ణీసచూఖ్య,
లమర జనించి వ. * యస్యై నాగ కన్యలుపు త్రికావివా * హములయందుఁ,
బాడు పద్మాలయా * పరిణయామేయగే యముల ననంతక * శ్యాణగుణము,
లద్భుతం బొప్ప విని వినియతనిఁ గవయు, బుద్ధి ప్రాగ్జ్ఞ సుస్కారమున జనింప,
ద దవతా రానుమేయక * ధాసుధాను, కలిత లీ లానుకృతుల వ * తికలుచునుండి.

టీక. అయ్యిందువదన = ఆచంద్రముఖి, ధరాంగనగావునక = భూదేవియ గుటచేత, ప్రాజ్ఞైత్రిక = పూర్వజన్మ స్నేహముచేత, నాగకన్యలు = భుజంగకన్య లు, పొరుగుల = సమీపములయందలి, భాగవతుల = భగవద్భక్తులయొక్క, గృహ ములందు = తిరుమాళిగలయందు, మరాళికా, సీకావళి, హరిణి, మనోజ్ఞా, స్యిన్విణీ అనియెడు, సచూఖ్యలమరక = నామధేయములొప్పచుండఁగా, జనించి = అవతరిం చి, వయస్యై = ఆయమకునెచ్చెలుతై, పుత్రికావివాహములయందుక = బొమ్మల పెండ్లిండ్లయందు, పాడు = గానముచేసెడు, పద్మాలయాపరిణయ = లక్ష్మీకళ్యాణ మనియెడు, అమేయ = లెక్కకుమిటిన, గేయములక = పాటలయందు, అనంత క శ్యాణగుణములు, అనంత = విష్ణుపుయొక్క, కళ్యాణ = చుంగళకరములగు, గుణము లు = గొనములు, అద్భుతబొప్పక = అబ్బురముగలుగునట్లు, వినివిని, అతని = ఆ విష్ణుదేవుని, కవయు = కూడెడు, బుద్ధి = మనీష, ప్రాగ్జ్ఞ సుస్కారమునక, ప్రాగ్జ్ఞ = పూర్వజన్మ సంబంధియగు, సుస్కారమునక = సుస్కారముచేత, (ఇ

చ్చటఁ దృతీయాశ్రమన సప్రమి), జనింపఁ = పుట్టఁగా, తదవతారానుమేయ కథానుధానుకలిత లీలానుకృతులఁ, తత్ = ఆస్వామియొక్క, ఆవతార = రామ కృష్ణాద్యవతారములయొక్క, అనుమేయ = ఊహించఁదగిన, కథానుధా = అమృతము వంటికథలతోడను, అనుకలిత = కూడికొన్న, లీలా = విలాసములయొక్క, అనుకృతులఁ = అనుకారములచేతను, (ఇచ్చటతదవతారకథాగోష్ఠి దదవతారకలితలీలానుకృతులవతికలుచునుండి ఆగియును బాతాంతరముగలదు).

తా. సుగమము.

సీ. తమతండ్రిశ్రీశ్రీ దత్తత్రీలు గృహమునఁ ద్రవ్వితండములయ్యుండనదు తొంటి,
సృష్టినిర్మాణదాశ్యంబును తేకత జరపుచుఁ బ్రజ్ఞచైష్ణవపురాణ,
సంహితావ్యాఖ్యారచనఁ బ్రొద్దుఁ గడపుచు గట్టెడుకమ్మచెంగలువ విరుల,
తోమాతెలకలుచువ్వికంతునకునా ద్రవనిబడ ఫేటకంబనగఁగిల,
వృషకకుద్రేఖనెడకుఁ క్రింతయొలుగ, నిడినధమ్మిల్ల వలయంబునడుగునందుఁ,
గొంత సేవధికఁ గీలించిఁకూప వారి, నీడ వీక్షించిక్రమ్మఱఁగూడనునుచు కెర.

టీక. తమతండ్రి = ఆవిష్టుచితుండనుట, గృహమునఁ = తమయింటియంద, శ్రీశ్రీ దత్తత్రీలు, శ్రీశ్రీ = శ్రీయఃపతిచేత, దత్త = ఇయ్యఁబడిన, త్రీలు = సేరులు, (నిశోధానంప త్రివద్యాసులక్షి శ్రీరిశికధ్యతేయనిహలాయుధము), త్రవ్వితండములయ్యుండ = తఱుంగగఁగయుండినను, తనను = తనసంబంధియగు, తొంటి = తొల్లింటి, సృష్టినిర్మాణదాశ్యంబు, సృక్ = పుష్పమాలికలయొక్క, వినిర్మాణః కూర్పుటయనియెడను, దాశ్యంబు = కైకార్థంబు, అనుతేకత = గర్వములేమిచేత, జరపుచుఁ = చేయుచును, ప్రజ్ఞఁ = జ్ఞానముచేత, చైష్ణవపురాణసంహితా = శ్రీవిష్ణుపురాణ సంపాతయొక్క, వ్యాఖ్యారచనఁ = వ్యాఖ్యానముఁజేయుటచేత, ప్రొద్దుఁగడపుచుఁ = కాలక్షేపముఁజేయుచు, కట్టెడు = కూర్పుచుండెడను, కమ్మ = సుగంధముగల, చెంగలువవిరుల = ఎఱ్ఱగలువపూలయొక్క, తోమాతెలు = దండలు, (ఇచ్చట ద్వితీయార్థమందుఁ బ్రథమ), అలకలు = కురులు, దుష్వి = పుష్పసంచి, కంతునకఁ = మన్నధునకు, అద్రవఁ = నెమలితెక్కులచేత, నిబధ = కూర్చఁబడిన, ఫేటకంబనగఁగిల = కేడెమాయనునట్లు (కూర్పరబద్ధయను పాఠమునమోచేతగట్టఁబడిన యనియర్థము), నీలవృషకకుద్రేఖఁ, నీలవృష = నల్లనియూఁబోతుయొక్క, కకుత్ = మూఁపురముయొక్క, రేఖఁ = ఆకారమువంటియాకారముచేతను, (వృషాంగేకకుదంత్రిషుఅని యమరము), ఎడమకు = వామపాశ్వఁమునకు, ఒక్కింత = ఇంచుకంత, ఒలుగఁగా షణ్ణి = ఉనుచుకొనిన, అనఁగాదిద్దిన, ధమ్మిల్ల వలయంబు = వట్టువయగుకొప్పయె

క్క, “ధమ్మిల్లస్సంయతాఃకచా” అని యమరము, అడుగునందుక = అంతభాగమునందు, కొంతసేపు = కతిపయకాలము, అర్థి = కోర్కెచేత, కీలింబి = తులుముకొని, కూపవారిక = నూతిసిటియందు, నీడవీశీంచి = నీడజూచుకొని, క్రమ్మట = మగిడి, కూడక = తమతండ్రియించినపుష్పముల పుటికలోను, ఉనుచుక = ఉంచును.

తా. ఆచంద్రవదన దనతండ్రియగు విష్ణుఁడు తండ్రు శ్రీయఃపతి కృపవలన నధికతర సంపదలు గలిగినను గర్వింపక పూర్వమువలెనే పుష్పమాలికాకైకర్యముఁజేయుచు శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానముచేత గాలక్షేపముఁ జేయుచుఁ గూర్చెడు చెంగలువదండలను దాను గొప్పలోధరించి నూతిలో నీడజూచుకొని మరల నవిగూడ బుట్టలోనునుచుననియు నాకొప్పునెడమ ప్రక్కకొఱగి యుండు ననియు భావము.

ఉ. ఆ నవలా యలంతి పసుపాడి దుకూలముఁ దాల్చి గుబ్బచక,
గోనలఁ దావు లుప్పలిలఁగుంకుమ తేటల నిగ్గుచేరఁ గ,
ప్రానన నాభిఁ దీర్చి పితృబద్ధ లతాంతము లభిఁగ గొప్పనం,
బూని యొకింత నే వునిచిపుచ్చిచెలిం గని వెచ్చ నూర్చుచుక. ౩౯.

టీక. ఆనవలా = ఆయింతి, (అన్యదేశ్యమగుటంజేసిదిఘాంతరము), అలంతి = స్వల్పమగు, పసుపాడి = పసుపుతోడి స్నానముచేసి, (ఆనవలావలంతియనుపారమున శ్రీరత్నమనియథఁము), దుకూలము = ధౌతనస్త్రమును, తాల్చి = ధరించి, గుబ్బచస్థానలక = గుబ్బచనుగొనలయందు, (కోశశబ్దము వలనఁ గోన కొన అను రూపములుగలుగును లేక స్తనములు పర్వత సమములు గనుకఁ దత్ప్రదేశములను గోనలన వచ్చును), తావులు = పరిమళములు, ఉప్పలిల = ఉడయించునట్లు, కుంకుమతేటల = కుంకుమకాంతులయొక్క, నిగ్గు = నిగారింపు, తేరక = కానరాఁగా, కప్రానన = కర్పూరముచేతనే, నాభి = తిరుమణిని, తీర్చి = దీర్చి, పితృబద్ధలతాంతములు, పితృ = తండ్రియగువిష్ణుచిత్తనిచేత, బద్ధ = కట్టబడిన, లతాంతములు = పుష్పములను, అర్థి = కోరికచేత, కొప్పనక = ధమ్మిల్లమందు, పూని = ధరించి, ఒకింతసేపు = కతిపయకాలము, ఉనిచి = ఉంచుకొని, పుచ్చి = మరలఁదీసి, చెలిక = చెలికత్తెను, కని = చూచి, వెచ్చక = వేడిమిగాఁగ, ఊర్చుచుక = ఉచ్చస్వించునని ముందటిపద్యముతో నన్వయము.

తా. సుగమము.

కం. మీ పాడిన హరి చందము, లే పాడిగఁ దలఁప వచ్చునీతఁ డేనతులం,

గాపాడినవాఁ డనుఁగై, త్రోపాడినఁ నన్ను వలచి తొయ్యలులారా? ౪౦.

టీక. మీపాడిన హరిచందములు = మీయొక్క పాటలలోని స్వామియొక్క

రీతులు, ఏపాడిగ = ఏమర్యాదగాను, తలఁపవచ్చుకొ = ఊహింపవచ్చును, ఇతఁడు = ఈహరి, తొయ్యలులారా = స్త్రీలారా, తన్నువలచి = తన్ను మోపించి, త్రోపాడినకొ = వెంటబడించినను, అనుకై = వారికిఁబ్రయుఁడై, ఏనతుకొ = ఏస్త్రీలను, కాపాడినవాఁడు = కాపాడినాఁడు. ఈ ప్రశ్నవలన నాస్వామి మర్యాదలేనవాడని యును దన్ను మోపించిన స్త్రీలైనను దాను స్నేహించి కాపాడ లే దనియును ఖరిహసించుట.

తా. సుగమము.

తే. తానుసురహాని నృతనుల్ * దాల్చి యకట,

కామినీతతి నుండికించు * కంటె నట్టె,

గండెయును నల్లదాసరి * గాఁడు కిరియు,

హరియు నై పోవుటయ మంచి * దనుయగంబు.

౪౧.

టీక. తాను = ఆహరి, సురహాని = వాచనపరశురామబుద్ధులయొక్కయు, నృప = శ్రీరామునియొక్కయు, తనుల్ = శరీరములు, తాల్చి = వహించి, అకట = అయ్యయో, కామినీతతికొ = స్త్రీ సమాహమును, ఉండికించుకొకొ = తపింపజేయుటకంటెను, అట్టె = ఆప్రకారమే, (మరలనవతారాంతరముఁ బొందకుండునట్లు నుట), గండెయును = మత్స్యమును, అల్లదాసరిగాఁడును = కూర్మమును, కిరియు = వరాహమును, హరియు = సింహమును, అయి, అనుయగంబు = ప్రతియగమందును, పోవుటయ = పోవుటే, మంచిది = మేలు.

తా. ఆ హరి వాచన పరశురామ బుద్ధ రామావతారములయందు స్త్రీలను దపింపఁ జేయుట కంటె మత్స్య కూర్మ వరాహ సింహ రూపములతోనే ప్రతియగ మందు నుండుటయే మే లనియును నిట్లు తిర్యగ్జాతిరూపములతో నుండిన స్త్రీలెవ్వరును మోహింపరు గావున వారికిఁ దాపము లే దని భావము.

కం. ఆతనువుల లేరుగదా, నాతులు మఱి కాక కలిగి * న న్వగ తిర్య,

జ్జాతికి నీజాతికి గల, యీతీవ్రత గలదె యెఱుగ * కిట్లై లంఛిక. ౪౨.

టీక. ఆతనువులొ = ఆమత్స్యకూర్మాద్యవతారములయందు, నాతులు = స్త్రీలు, లేరుగదా, మఱికాక = వెండియునటుగాక, కలిగినకొ = స్త్రీలుండినను, (విష్ణోర్దేహనురూపాం వైకరోవ్యేషాత్సన స్రనుమనయున్నది గనుక తిర్యగ్జాతి స్త్రీలుండవచ్చుననుట), వగ = ఖేదము, తిర్యగ్జాతికొ = ఆమత్స్య వ్రతకర్తాదితిర్యగ్జాతి కిని, ఈజాతికొ = ఈమనుష్యజాతికిఁగలిగి, ఈతీవ్రత = ఈత్వరపాటువేత, కలదె =

కలుగునా, అనిచరల, ఎఱుంగక = తెలియక, ఇట్లేలంటి = ఈవిధముగా నేమిటికంటె
తిసరి ముందటిపద్యముతో సన్దయము.

తా. సుగమము.

తే. “ఆత్మవత్సర్వభూతాని” యనుటబాంకె,
ముద్దియల కైన వలవంత * ముచ్చటలను,
నాట పాటలఁ గతలఁ గొం * తడఁగుఁ గాని,
నోరు లేని జంతువులకు * నొప్పి ఘనము.

౪౩.

టీక. ఆత్మవత్సర్వభూతాని, సర్వభూతాని = సమస్తభూతములును, ఆత్మ
వత్ = తనవలెనే, అనుట = అనిచెప్పట, బాంకె = అసత్యము, (సత్యమేయనుట),
“మాత్యవత్పరదాగాణి పరద్రవ్యాణిలోప్తవత్ | ఆత్మవత్సర్వభూతాని యపిశ్యతిస
పశ్యతి” యనిశ్లోకము. ముద్దియలకు = మనుష్యస్త్రీలకు, ఎన = కలిగిన, వలవం
త = విరహతాపము, ముచ్చటలను = ఒంపొరులకుఁ జెప్పకొనుటచేతను, ఆటపా
టల = నృత్యగానములచేతను, కతల = ఆహరికథలచేతను, కొంతడఁగుఁగాని =
కొంతచుట్టుపడునుగాని, నోరులేనిజంతువులకు = మాటాడలేనిజంతువులకు, నొప్పి =
ప్రయాసము, ఘనము = అధికము.

తా. లోపలి పద్యచంద్రు నెఱుంగక యని మరలఁ చెలిసి మనుష్యస్త్రీలకు
ముచ్చటలు మొదలయిన వానిచేతఁ గొంత విరహతాప మాటునఁ గాని యీ మ
త్స్య కూర్కాది తిర్యగ్జాతి స్త్రీల కే తాప మధిక మని యెఱుఁగి చెప్పె నని భావము.

మ. భరమై నీతఁడు పూర్వ కల్పముల స * క్తస్త్రీవిశాలాంబకాం,
బురుహశ్రేణి జలంబుమై బులకలుక * బూరించుచుకొ జలంచు మ,
ర్భరకర్కంబలమంగ వచ్చుజలచా * రస్తబ్రహ్మత్వకే,
సరిత ల్పొండవతార దుభమున నా * చ్చాదించుచు దాఁ బ్రోధిమక. ౪౪.

టీక. ఈతఁడు = ఈహరి, భరమై = భూమిమీఁద, పూర్వకల్పములకొ =
పూర్వయుగములయందు, సక్త = తనయందు మోహముగల, స్త్రీ = స్త్రీలయొక్క,
విశాల = పెడఁదలగు, అంబకాంబురుహ = కమలములవంటినేత్రములయొక్క, శ్రే
ణి = పరిశ్రమయందు, జలంబు = ఉచకమును, మైకొ = శరీరమందు, పులకలుకొ =
రోమాంచములును, పూరించుచుకొ = నిండించును, మెంచు = నృద్ధిబొందఁ జేసె
డు, మర్భర = భరింపరాని, కర్కంబు = సంభితకర్కము, అలమంగకొ = వ్యాపింపఁ
గా, వచ్చు = సంభవించునట్టి, జలచారస్తబ్రహ్మత్వకేసరితత్ = నీటఁదిరుగుట
యు, నిట్లొడిచినరోములుగలుగుటయు, (మెడమీఁదఁ గొనవెండ్రుకలు గలుగు

టయును, తా = ఆహరి, ప్రాశమ = నేర్పుచేతను, పొండు = తరములగు, (ఇది యెండను శబదముపకారాదిగానుండునెట్లన్నను, ఒచ్చెము, పొచ్చెము, డోను, పూను, ఒసరించు, పోసరించు, ఇత్యాదులవలెనని యెఱుంగవలయు), అవతారదంభమున = అవతారమనియెడునెపముచేత, ఆచ్ఛాదించు = మఱుగుపఱుచును, క్షతవాపన్నవాలంకారము (క్షతవాపన్నాతిర్వ్యక్తావ్యాభాషైర్కర్మిహ్నాతిఃపదైః అనగా నిలక్షణము.)

తా. ఆ హరి పూర్వయుగములయందు ఘామిమిడిం దన్న మోహించిన స్త్రీల కోరికలు దీర్చక వారిని విరహమును నునుంగు జేసి చుట్టపెట్టినాడు. కావున నా కర్మపరిచాకము దన కనుభవమునకు రాంగా ౬ శుభకృచ్ఛభమాప్నోతి పాపకృత్వాపమత్నతే యన్న ట్లాస్త్రీలకుం గన్నిరు గలుగఁ జేసిన హేతువు వలన నాకన్నులలో సరియగు మీను మేనుతో దాను నీటిలో దిరుగు నట్లేగడఁగా నది మత్స్యవతారముగాను మఱియు నా స్త్రీలశరీరములయందు గగుర్పాటు గలుగఁ జేసిన హేతువు వలనఁ దనకు నట్లనిక్క వాడిచిన రోమములురాంగా నది వరాహవతారముగాను మఱియు దాని వలననే తనకు మెడమీదఁ గొన పెండ్రుకలు గలుగఁగా నది సేంహముఖము గల యవతారముగాను నేర్పడెను. కావున నది యా కర్మాను భవ మని తెలియ రాకుండ మఱుగు పెట్టు నని భావము.

కం. అనిమిష ముని మను జాధిప, జనసంబుల నీతఁ డెట్లుజలకాక్షులఁ గూ,

ర్చిన వారి నేడచే దయరే, కనిన వినుడు మీను పాటించదతెలిపెదఁ. ౪౫.

టీక. అనిమిషముని = వామన పరశురామలయొక్కయు, మనుజాధిప = శ్రీరామునియొక్కయు, జనసంబుల = అవతారములయందు, ఈతఁడు = ఈహరి, కూర్చినవారి = ప్రేమపడినవారైన, జలకాక్షుల = స్త్రీలను, దయలేక = కృపమాలి, ఎల్లెడచే నగనక = ఏరీతిచే భేదపెట్టెననఁగా, మీదుపాటలంద = మీ సంబంధులగుపాటలయందే, తెలిపెదఁ = ఎఱింగించెదను, వినుడు = వినుండు.

తా. సుగమము.

చ. మొదల నుపేంద్రుడై గుళిండ్లమోఘహతిం బృగు పత్నిఁ బ్రుంచి యా, మ్ముదసతి గేహినీ విరహముం దన యట్లన పొందు మన్న నా, కదియును దేనకార్యమునకయ్యెడు నంచు వహించి త్రోచు లా, వెద వటువయ్యు లచ్చిమది కెన్నఁడుఁ బాయని జాలి నింపఁడే? ౪౬.

టీక. ఇతఁడు = ఈహరి, మొదల = ప్రథమమందు, ఉపేంద్రుడై = వామనుడై, అమోఘహతి = చీటువోనిద్రేలుచేత, బృగుపత్ని = బృగుమహామునిభా

ర్యను, ప్రుంచి = సంహరించి, అమ్మడుసలి = ఆవృద్ధులయినభృగువు, తనయట్లన= తనవలెనే, గేహివీరహము = భార్యచిరహమును, పొందుమన్నె = అనుభవించువు మనగా, నాకరియును = నాకాభార్యవియోగము, దేవకార్యమునక = తన తలకార్యముకొఱకే, అయ్యెచునంచు = అవునని = వహించి = ఆశాపమును వహించి, త్రోచు = కాలగునుగడపునట్టి, లోవెదక = దృఢమయినమనస్సుచేత, వటున య్యు = తానుప్రహరియయ్యును, లచ్చిమదికి = లక్ష్మీదేవిమనస్సునకు, ఎన్నఁ డు = సంతతమును, పాయని = విడువని, జాలి = విచారమును, నింపఁడే = నిం దింపఁడా? వ్యతిరేకప్రశ్న.

తా. భృగుభార్యను దునిమి యా వృద్ధాసంగిన శాపము దేవతల కార్యము కొఱకగు నని తాను సమ్మతిగా వహించి వామనుడై యవతరించి బ్రహ్మచారియై యుండియును చివాహము చేసేకానక నిత్యానపాయని యయిన లక్ష్మీకి నెడ బాటు వలని వ్యసనమును గలుగఁ జేసె నని భావము.

మ. ప్రళయార్కగ్ర, కుతార కోణమున నృపశై గ్రివిధ్యవస్థితా,
ఖ్యులఁ ద్రిస్థానము లేడు మార్గు వరుసఁ ఘ్నుచు దోశ్శక్తిగి,
తిలలసద్వల్లకి మోయె రక్తయయి యుంఁతే వశ్యయా భూ సతి,
తికుంబు దుదఁ ద్రోవఁ గశ్యపున కాఁరిం బిడ్డయై పోవ దే? ౪౭.

టీక. ప్రళయార్క - విలయసూర్యునివలెనే, ఉగ్ర = తీక్షణమగు, కుతార = గండ్రగొడ్డలియనియెడు, కోణము = రీణవాయించేమకడ్డిని, (కోణాపిణాదివాదన మనియమరము), నృప = రాజులయొక్క, శై గ్రివిధ్యవత్ = శత్రుమిత్రోదాసీనభేదము లచేత మూడువిధములుగల, పీఠికా = సీంహాసనములనియెడు, ఆఖ్యుల = కేళ్ళచే త, త్రిస్థానములు = మంద్రమస్యతారకములనియెడు మూడుస్థానములను. ఏడుమార్గు = సప్తవారములు, వరుస = వడ్జాచిసప్తస్వరక్రమముగా, ఘ్నుచు = కొట్టు డు, వాయించెడు, దోశ్శక్తి = ఘోరశక్తిచేత, కీతికలసద్వల్లకి, కీతి = యశముని యెడు, లసత్ = బిప్పుచున్న, వల్లకి = వీణ, మోయె = ధ్వనిసేయఁగా, రక్తయై = అనురక్తిగలిగినదైయయును, రాజరక్తముచేతఁ దడఁగబడి యెఱ్ఱినిదై, ఎంతే = మి క్కిలియు, వశ్యయా = స్వాగ్రీనపడిన, భూసతీతికుంబు = భూదేవి యనెడు పతి వ్రతారత్నమును, తుదఁద్రోవ = కడఁకుద్రోయఁగా, కశ్యపునక = కశ్యపుఁడ నుంబుడికి, ఆర్తి = ఆయాసముచేత, బిడ్డయై = పుత్రికయై, పోవదే = పోవదా, పోయెననుట. శై గ్రివిధ్యవత్తునుతామర బూర్వవ్యాఖ్యానముల ననుసరించి శత్రుమి

తో దాసీనభేదముచేతననివ్రాసితిమిగాని శత్రు, శత్రుమిత్ర = మిత్రశత్రుభేదముచేత
మూఁడువిధములుచెప్పట యుక్తమని తోచుచున్నది.

తా. పరశురాముఁడు కుతారమునెడు కడ్డివేతఁ ద్రివిధ నృప సీమాసనము
లనియెడు మంద్రాదిస్థానముల నేడు మాటులు ఘట్టింపఁగా మూఁడే శ్రీరువది
యొక్కమాటయ్యె నట్లు దోర్బలముచేత నాయించె గావునఁ గీర్తియనెడు వీణ
యొక్క ప్రాంత విని యను రత్నరాలగు భూమిని దా నేలక కశ్యపానకు దారవోసి
న నాపె పతివ్రత గనుక నతనిఁ బొందక యతనికి విడ్డమై కాశ్యపి యని పిలువఁ
బడె నని భావము.

మ. తన సౌందర్యము చెప్పఁగాఁ గరఁగి ప * ద్వాకాంత రప్పించి మో,
హన కంజంబున వైచి తియ్య మిడు నె * య్యం బొప్ప వైకొన్న మీ,
ఱి నృశంసత్వమునం దొఱంగి చని వె * ఱ్టిం జేసె గాకుత్స్థుఁడై,
ననిలిపారివిదారి చందములు డెం * దాన న్విచారింపుఁడా. ర౯.

టీక. తన=ఆహరియొక్క, సౌందర్యము = చక్కదనమును, చెప్పఁగా =
జనులుచెప్పఁగా, కరఁగి = ప్రియపడి, పద్మాకాంత = శ్రీదేవి, రప్పించి = రావించి,
మోహనకంజంబున = మోహమునుగలుగఁజేసెడుపద్మముచేత, వైచి = విసరిపే
సి, తియ్యమిడు = మానుర్యమొసఁగెడు, నెయ్యంబొప్ప = ప్రేమమించగా, వై
కొన్న = కాఁగిలింపరాఁగా, మీఱి = ఆయచ నతిక్రమించి, నృశంసత్వమున =
క్రూర్యముచేత, తొఱంగి = విసజ్జించి, చని=పోయి, వెర్టింజేసె = ఉన్నత్తురా
లిసిజేసెను, గాకుత్స్థుఁడై = ఆకాకుత్స్థువంశజుఁడైన, నిలిపారివిదారి = రాక్ష
సాంతకునియొక్క, చందములు = చర్యలు, డెందాన = మనస్సునందు, విచారింపు
డా = ఆలోచింపుఁడు.

తా. శ్రీరాముల సౌందర్యమును విని శ్రీదేవి పిలిపించి విలాసముగాఁ దన చే
తి కమలముచేత వైచి యతిక్రమించె గౌఁగిలింప రాఁగా నది తప్పఁజేసి యొప్పుక
కఠిన చిత్తుఁడై తొలఁగి యా యమను వెట్టినిగాఁ జేసిన యా రాముని చందము
మీరే మదిలో విచారింపుఁ డని భావము.

చం. చెలువము దాల్చి తన్గనయఁ * జేరిన రాగిణి రావణస్వస,
న్నలుపు నవ్వ నక్రైఱగొ * నర్పక గేలిన నియ్య మై యతం,
డలుగఁడు సేత క్షిటి తల * పాత్మక దలంపక యాయమ స్వధా,
కలహమునం దనుం దొఱంగు * కాఁకకు నాఁకకు లోను సేయఁ డే ర౯.

టీక. చెలువము = సౌందర్యమును, తాల్చి = తానువహించి, తన్ = తన్ను,

కవయక్ = కూడుటకు, చేరిన = సమీపించిన, రాగిణిక్ = అనురాగముగల, రావణస్వసక్ = రావణునితో బుట్టువగు శూర్పణఖను, నలుపులు = చూచిననలుగురు, అనఁగా సర్వజనులచుట, నవ్వక్ = పరిహసించఁగా, అత్తైఁగు = అరీశిని, (ముక్కునెపులు గోయుటననుట), ఒకర్పక = చేయక, ఏలిసక్ = పాలించినను, వియ్యమై = సంబంధియై, (అనఁగా బావమఱచియైయుచుట), అతంఁడు = ఆరావణుఁడు, నీతకుక్ = సీతాదేవికి, అలుగఁడు = కోపించఁడు, ఇట్టితలపు - ఈయాలోచనను, అత్కక్ = బుద్ధియందు, తలంపక = ఆలోచింపక, ఆయమక్ = ఆమెను, అనఁగా సీతాదేవిని, నృధాకలహమునక్ = రిత్తకయ్యముచేతను, తనక్ = తన్ను, తొఱఁగు = ఎడఁచానెడు, కాఁకకుక్ = తాపమునకును, అఁకకుక్ = రావణునింటినిరోధమునకును, లోనుసేయఁడే = లోబడఁజేయలేదా.

తా. ఆశ్రీరాముఁడు దాను సుందరుఁడు గావునఁ దన్నుఁ జూచి మోహించి వచ్చిన శూర్పణఖను నలుగురు నవ్విన ట్లాభంగిఁ జేయక యెలికొనెనేని దానికి సోదరుఁడగు రావణుండు దనకు బావమఱచియై నీత నిమిత్తము కోపించఁడుగదా యీ సంగతి యాలోచింపక వట్టి పోరు పెట్టుకొని నీత దన్నెడఁ బాసి తాపముఁ జెందునట్లును రావణుని నిర్బంధమునకు లోబడు నట్లును చేసి నాఁడని భావము.

శా. ఫీట్కూర స్రవదస్రమై పెదవి గంఠ పింస న్నొఱ ల్లిట్టి ప్రా,
వృట్కూలాంబుద గజ్జ గెల్వంగ వలఁబ్బి ఖుడ శాఖాసిత,
త్విష్కూంభేనసరేఖఁ గే లసిలతాఁ ధృద్భావహవేష్టింప న్దుక్,
రాట్కూరీరవ మై యొనర్చె వడి సోఁ జాలంట ఘోశాభిదక్. ౫౦.

టీక. ఫీట్కూర = ఫీట్టనుధ్వనితోడ, స్రవదస్రమై, స్రవత్ = కాటుచున్న, అస్రమై = నెత్తురుగలదై, పెదవి = ఓషము, కంపించక్ = వడఁకుచుండఁగా, మొఱ = ఆర్తనాదములు, కిట్టి = సమీపించ, ప్రావృట్కూలాంబుద = మహాకాల మేఘముయొక్క, గర్జక్ = ఉరుమును, గెల్వంగక్ = జయింపఁగా, వలత్ = చూపుకొనుచున్న, క్షీండ్ = చందనవృక్షముయొక్క, శాఖా = కొమ్మయందలి, అసేత్ = నల్ల నగు, త్విట్ = కాంతిగల, కుంభేనన = త్రాచుబాముయొక్క, గేఖక్ = పోలిక చేత, కేలు = శూర్పణఖాహస్తము, అసిలతా = లతవంటి బద్ధమును, ధృత్ = ధరించుచున్న, బాహుక్ = భుజమును, “తే. నేలనాలుగు చేఱుంల నృపులకొలుపు | లందునేనువఱింపితి నవనినాథ | యగ్గలింపినాయెదుట బాహుప్పలింపి | కడఁగఁజాలె చుమల్లులంగాననెంద ” న్న పద్యమందుఁ దృతీయపాదమున పువణాకములేనియట్లు

సోమయాజి విరాటపర్వంబునం బ్రయోగించెడి గావున నిచ్చటను పువణకములేక
యే చెల్లుబడియయ్యె, వేష్టింక = చుట్టుకోగా, ముం = పూర్వమందు, రాట్కు
తీరవమై = రాజసంహమై, ఘోణాఘదక = నాసికాఘేదమును, సోణాటంక =
నాసామూలముననుండు నెముక లంటునట్లు, వడిక = పేగముచేత, భినర్చెక =
చేసెను.

తా. మున్ను దాను రాజసంహమై స్త్రీబాధక జేయకుండెడు నియమము గ
ల్గియు శూర్యణఖ యొక్క నాసికను శల్యము దగులునట్లు ఛేదించగా నాముక్కు
దెగుసప్పడు ఫీట్టుచుద్వారోగమూడ రక్తముగాలు చుండగా పాని పెదవి గడగడ
వడకు చుండగా మొత్తయను నార్త నాద ముఱిమి నట్లుండగా దాని చేయి దన
చేతిని జుట్టుకొనగా నతి పేగముగా దాని ముక్కు నెవులు గోసె నని భావము.
లక్కణించుడుగోసిన సయ్యాజ్ఞతనదిగావున దానేయని తాత్పర్యము.

తే. ఓల్లం బొమ్మన్నం బోదె ? తా * నుల్లసముల,
నేంబ నది రక్కసేయయాట * నెగ్గె ? వలచి,
స్త్రీలు దలవంప దానవ * చెప్పదిచాల,
కాండు దాని బజీతు నే * యంగనగునె ?

(బజారుసేయంగనగునేయని కొందఱ పాఠము.)

టీక. ఓల్లం = నేసిట్టువడను, పొమ్మన్నం = పొమ్మనిచెప్పగా, పోదే = ఆ
శూర్యణఖపోదా, తాను = ఆరాముండు, డొల్లసముల = పరిహాసములచేత, ఏంక =
తపింపజేయగా, అది = ఆశూర్యణఖ, రక్కసేయయాటంక = రాక్షసేయయాట
చేతను, ఎగ్గె = తప్పిదమా, (దొటయెగ్గెయను పాఠమున రాక్షసేయయాటయే తప్పిద
మాయనియథాము), వలచి = మోహపడి, స్త్రీలు = విన్నకన్నస్త్రీలు, తలవంక =
శిరములువంచుకొనునట్లు, తానవచ్చెక = శూర్యణఖతానేవచ్చెను, అదిచాలక = ఆట్లు
వచ్చుటయేచాలక, (వేషితసంతదావలచివచ్చినక జ్ఞానగాదయేకి, ని మను
చరిత్రముననున్నది), అండుదానిక = స్త్రీని, బజీతుసేయంగం = రచ్చసేయంగా,
అగున్జే = వచ్చునా.

తా. క్రీరాముండు శూర్యణఖ మోహించి వచ్చినప్పడు వలదు పొమ్మని తాను
జెప్పెనేని యది పోదా యట్లు నేయక పరిహాసములచేత నదియాసలు గల్పించి మి
గుల వగలం బొగలించె నని మోహము గలిగినది గావున నట్లువచ్చుట దానికి ద
ప్పుగాదు లోక మం గీవార్త స్త్రీలు విని తలలువంచునట్లు దనంతన తాను వచ్చుట
సాలక మరల దాని ట్లు రచ్చలక జెట్టు వచ్చునా యని భావము.

మ. తను నంటఁ సతులౌటఁ గోరు ముని బృం * దంబుం దదాపాది ప,
 ద్వనజ షోడము గల్గియు నైఱజనిం * దా వల్ల వస్త్రీలఁగా,
 జననం బందఁగఁ జేసి కూడియును సక్త * స్వాంతలు గాండిసి,
 తనయ ప్రేరణఁ బాసె భోజపుర యా * త్రా దంభ సంరంభి యై ౫౨.

టీక. తనుఁ = తన్ను, అంటఁ = కవియంటకు, సతులౌటఁ = స్త్రీలగుట
 ను, కోరు = అభిలషించెడు, మునిబృందంబుఁ = మునులసమూహమును, తదాపాది,
 తత = ఆ స్త్రీత్వమును, ఆపాది = కలుగఁజేయునట్టి, పద్వనజ = పాదపద్మముయొ
 క్క, షోడము = పరాగము, (పదంఘ్రేశ్వరశాస్త్రీయామనియు, చూడ్కోడస్స
 ముత్పింజ యనియు, నమరము), కల్గియుఁ = తానుగలిగియుండియును, నైఱజనిఁ =
 మఱియొకజన్మమందు, లాఁ = తాను, వల్ల వస్త్రీలఁగాఁ = గోపాంగనలఁగా,
 (గోధుగాభీరవల్లవాయని యమరము), జననంబందఁగఁజేసి = పుట్టునట్లుచేసి, కూడి
 యును = సుభోగించియు, సక్తస్వాంతలఁ, సక్త = తనయందుఁదగిలిన, స్వాంత
 లఁ = చిత్తములుగలయా స్త్రీలను, కాండిసితనయప్రేరణఁ = అశ్రూరునిప్రేరణచే
 త, (అశ్రూరుని తల్లిపేరుకాండిని), భోజపురయాత్రాదంభసంరంభియై, భోజపుర =
 మధురాపురమునకు, యాత్రా = ప్రయాణమునెడు, దంభ = సెవముచేతను, (కప
 టోస్త్రీవ్యాజదంభోపధయశ్చదక్షతవేయని యమరము), సంరంభియై = ప్రయత్న
 ముగలవాడై, పాసెఁ = విడిచెను.

తా. శ్రీరామావతారమందు రామస్వర్వాంగ సుందరయనినట్లును “రూపో
 దార్యగుణైఃపుంసాంద్యప్తిచిత్రాపహారిణమ్” అనునట్లును గలిగిన తన సౌందర్యమును
 జూచి మునిజనులఁ గన్నఁ గవియటకై స్త్రీత్వము నవేషింపఁగా నప్పుడే వారల
 ను స్త్రీలనుగాఁ జేయుటకు తాతని నాతినిగాఁ జేసినట్టి పాదపద్మపరాగము గలి
 గి యుండియు నప్పు డట్లు చేయక తా నొక యవతార మెత్తి యా కృష్ణావతారమం
 దు వారిని గోపికలఁగా బుట్టఁ జేసి యప్పుడు వారితోఁ గలసియు సంతతమట్లుండక
 తన్ను మరిగియున్న స్త్రీలను విడిచి యక్రూర ప్రేరణవలన మధురాపట్టణమునకుఁ
 బోఁడా? అట్లు పోవుట వలన నా స్త్రీలకు వెత గలిగె నని భావము.

చ. హతల నొనర్చె మోహితల * నల్ల యయోముఖి నా పులస్త్యభూ,
 సుతను విరూప లౌట నను * చో ముసలి న్నైవ నిట్ట తాడు వం,
 టిటవ రమించె దా ముసలి * యయ్యురహి న్నట్టుగుజ్జు ప్రేష్యకై,
 భృతిసెడి యుగ్రచేనునకు * ప్రేష్యత నొందియు దిద్ది యేల డే? ౫౩.

టీక. మోహితలఁ = వలచిన, అయ్యయోముఖిఁ = ఉన్నది నొందిన యయో

ముఖమును రాక్షసప్రియ, ఆపులస్యభూసుతను = పులస్త్య సందక్షిణజగద్రాజును
నికూంతురగు శూర్పణఖను, విరూపలౌఠ్ = రూపసినలగుటచేత, హతలకాన
రౌఠ్ = భంగపఱచెను, అనుచోఠ్ = అనెడుపట్ల, (వారు సౌందర్యము లేనివారు
గనుక భంగపఱచె నందమాయనిన ననుట), ముసకేఠ్ = వృద్ధునదానిని, పెద =
పెద్దదీయగు, నిట్టితాడుచుంటి = నిడుతాటిమ్రానిచుంటి, అతివత్ = రేవతీదేవిని, (ఇ
చ్చుటండవాదిగణ పతితసంఘివి కల్పము), తాత్ = తానుచ, ముసలియయ్యుత్ = ముస
సలివాండయ్యును, రమించెత్ = భోగించెను, (యుగాంతరమునుండి వృద్ధునది
యొక బెద్ద పొడవుగలదియు నైన రేవతీ దేవిని దాను ముసలి మను నాయుధము గల
బలరాముడయ్యును మోపించి రమింపఁ డా ? స్వరూపముచేత నాను రూప్యము
ను గలుగఁ జేసికొని రమింప లేదా ? అని భావము. తాలాంకో ముసలిహాలీ యని
యనియవరము), ముఱు పుష్పప్రేవ్యకై = కబ్బయగుపరిచారికకై, భృతిసేడి = ధైర్య
ములేక, ఉగ్రసేనునకుఁ = ఉగ్రమైనసేనగలవానికి, (ఉగ్రసేనుడనుపేరుగలకంస
జనకునికనుట), ప్రేవ్యతత్ = పరిచారకత్వమును, ఒందియత్ = తానుబొందియు
ను, (దానికనుగూఁపుండైయునుట), దిద్దిదాసికుబ్బతనుదీర్చి, ఏలఁడేపరిపాలింపఁడా.

తా. ఓ చెలులారా అయోముఖియు శూర్పణఖయు మోపించి శేనియు
వారు లావణ్యవతులు గారు. కావున వారిని చూచేటొక సే దని మీరంటి శేని బల
రాముడు దాను ముసలియయ్యును నిడుపాటితాటిచ్చేవచుంటి ముసలిది యగు రే
వతిని రమింప లేదా ? కృష్ణుఁ డుగ్రసేనునికిఁ బరిచారకుండయ్యును మఱుగు జ్ఞగు
త్రివక్రను జక్కగా దిద్ది యతఁడు రమింపఁడా యనుట చేత నతనికిఁ బక్షపాతమే
కాక లావణ్య తారుణ్యాది గుణములతో నక్కఱ లే దని భావము.

తే. తనకు నందఱుఁ గూర్చ బృం * దావనమున,

నొకతె రతిఁ దేల్చి కాక నొం * డొకతెఁ ద్రేల్చి,

యంత రాధకు మేలుఁ వాఁ * డై మురారి,

యెల్ల సతులకు నెదనుడు * కే యిడుండా ?

౫౪.

టీక. తనకుఁ = ఆ కృష్ణునకు, అందఱుఁ = వల్లచపల్లవాధరులెల్లను, కూ
ర్పత్ = మోహపడియుండఁగా, బృందావనమునఁ = బృందావనమందు, ఒకతెఁ =
ఒక్కగోపికను, రతిఁదేల్చి = సురతసుఖమునుభవింపజేసి, ఒండొకతెఁ = మఱియొ
కగొల్లతను, కాకఁ = విరహతాపముచేత, ప్రేల్చి = తపింపజేసి, అంతఁ = అసం
తరమందు, రాధకు = రాధయనుప్రసద్ధగోపికకు, మేలువాండై = అనుకూలుండై,
మురారి = ఆశ్రీకృష్ణుఁడు, (ఇదికత్మకపదము), ఎల్ల సతులకుఁ = సర్వదర్శికరవేణు

లకును, (రతిఁదేలినట్టియు రతిఁదేలనట్టి వారి కందఱ కనుట), ఎదక=హృదయము
దు, (బాత్తేకవచనము), ఉడుకే = తాపమున, ఇడుడే = ఉనుపఁడా.

తా. సుగమము.

వ. అని యిట్లు త్రపాభరంబునను పాలంభ దంభంబుగాఁ జేయు పునఃపునస్సగ్గర
ణంబున నంతః కరణరాగంబు దేట పడం దెలిసి బోటు లీబోటి కైటభారియె
డ నాటుకొన్న కన్నె కూర్చి లజ్జా వశంచదయై వెలి విరియంగానీక పుటపా
క నికాశం బగుకాంక జీకాకుపడి నాఁడు నాఁటికి నగు చున్న ట కిటకిట
నగుచున్న దింత నియ్యంతి యేరపుమాన్చి యింతం బెఱుక పఱచుకొని చిం
తాపనోదంబు నేయ కున్నం ప్రమాదం బని నవ్వుచు నర్కగర్భంబుగానిట్లనిరి.

టీక. అనియిట్లు = ఈపూర్వోక్తప్రకారంబుగా, త్రపాభరంబునక = సీగ్గు
ప్రేంగుచేత, ఉపాలంభదంభంబుగాక = నిందావ్యాజముగా, చేయు = చేయుచు
న్న, పునఃపునస్సగ్గరణంబునక = సారెసారెగున్నరణముజేత, అంతఃకరణ = మ
నస్సునందలి, రాగంబు = కృష్ణనిషిషయమున ననురాగము, తేటపడక = బయల్పడక
గా, తెలిసి = ఎఱిగి, బోటులు = చెలులు, ఈబోటి = ఈయవతి, కైటభారియె
డక = కృష్ణనియందు, నాటుకొన్న = పాడుకొనినట్టి, కన్నెకూర్చిక = వివాహము
నకుముందుగలిగినయనురాగమును, లజ్జావశంచదయై = లజ్జాపరవశురాలై, వెలివిరి
యంగానీక = బయల్పడనియక, పుటపాకనీకాశంబగు = పుటముపేసినపాకముతో
సరియగు, కాంకక = అంతస్తాపముచేత, జీకాకుపడి = చిక్కుపడి, నాఁడునాఁటి
కిక = నానాఁటికి, నగుచున్నట్ల = నవ్వుచున్నట్లే, కిటకిటనగుచున్నది = సుటప
డుచున్నది, ఇంతక = ఇంతట, ఇయ్యంతి = ఈయవతియొక్క, ఎరపుమాన్చి = ఆ
యాసమునడంచి, ఇంగితంబు = అభిప్రాయమును, “ఇంగితంహృద్గతోభావ” అని
యచరశేషము, ఎఱుకపఱచుకొని = ఎఱిగింపఁజేసికొని, చింతాపనోదంబు, చిం
తా = విచారముయొక్క, అపనోదంబు = పరిహరమును, చేయకున్నక = చేయక
యుంటిమేని, ప్రమాదంబు = మోసమగునని తలంచి, నవ్వుచుక = హసించుచు,
నర్కగర్భంబుగాక = విలాసగర్భమగునట్లు, ఇట్లనిరి = ఈవత్సవహాక్రమముగాననిరి.

తా. సుగమము.

ఉ. ఎవ్వరు నట్లపో నెరసు * తెన్నకమానరు ప్రాణభృతకలం,

దప్పుల నున్న కాంకకత * న న్నటి వారలు వశ్యులై నఁ దా,

రేవ్వరి నొల్ల కొక్కటయి * యింద్రుండు చంద్రుడ డటంద్రు బోఁ టిదా,

నివ్వలఁదేరక తై యగు * నిట్టివి నీతలవేగెనే చెలి.

టీక. ప్రాణభర్తలక = ప్రాణేశ్వరులను, దవ్వలనున్న = దూరముననున్నట్టి, కారకతనక = తాపహేతువుచేత, నెరసులు = తప్పలను, ఎన్నకమానరు = లేక్కింపకపోవరు, ఎవ్వరక = ఎల్లవారును, అట్లపో = ఆప్రకారమే, మఱి = పిమ్మట, వారలు = ఆప్రాణభర్తలు, వశ్యులైనక = స్వాధీనపడిరేసి, తారు = స్త్రీలు, ఎవ్వరినొల్లక = ఎవ్వరినైననుచూచుక, ఒక్కటియి = సతీపతులేకపై, ఇంద్రుడనుచంద్రుడగుడగుడ = ఆభరణానింద్రుడగుచంద్రుడనియందును, ఇవ్వలక = ఈవలను, బోటి = చెలికత్తె, తాక = తాను, తేరకత్తెయగుక = అన్యరాలవును, ఇట్టివిఇట్టివారలు, నీతలవేగనే = నీతలమీదనే యుదయించెనా, సగ్వత్తకలవనుట = చెలియనిసంబోధనము.

తా. దూరమందు బ్రయోజనపడు లోకమందలి స్త్రీలందఱును భర్తల తప్పు లెన్నక పోరు వారు సమీపించి వశపడినప్పుడు వారి నింద్రుడగుచంద్రుడని భూషించుచు నేక మై యుందురు సూర్యము ప్రియునిచిలుచుట మొదలగు పనులయందు నక్కఱ గలిగి యున్న చెలికత్తె యప్పుడు తేరకత్తెయగు నట్టి పనులు నీకే కలిగినవా యంతటం గలిగి యున్న వని భావము.

కం. అనుటయు వెలసగ వడచుచు, గనలించుకతెచ్చి యాడుగఱచుచునయ్యం, గనలకకండుకనికరము, గొనివ్రేయుచుగెలనుచుచుకొనుచుంబలికెన్ గెలి

టీక. అనుటయు = ఇట్లనిన, ఎలసగవు = లేతనవ్వు, అడచుచుక = బయలుమెరియసకమాటుపరచుచు, కనలు = కోపము, ఇంచుక = కొంచెము, తెచ్చి = బయలుపఱచి, డొడుగఱచుచు = దీపముదంతపత్నిచే గఱచుకొనుచు, అయ్యంగనలక = ఆస్త్రీలను, కందుకనికరము = చెందులపించును, కొని = గ్రహించి, వ్రేయుచుక = కొట్టుచును, కెలను = పాశ్వేమును, చూచుకొనుచుక = ఈక్షించి కొనుచు, పలికెన్ = (ఆయింటి) పలికెను.

తా. సుగమము.

క. విడువక మీ గానము సొగ, సిడుటయు మఱి పాడక జనుటయెగ్గే? పాసెం, బడిగిన వారే పేదలే? కొడిమలు గట్టకుడి యతగిం గొని పని యేలా? గృ.

టీక. విడువక = ఎడతెగక, మీగానము = మీయొక్కపాట, సొగసిడుటయుక = ఇంప్రాసంగినను, మఱి = ఇంకను, పాడకజనుట = గానమునేయొండని చేప్పట, ఎగ్గే = తప్పా, పాసెయిలు = పాయసము, అడిగినవారే = వేడినవారే, పేదలే = గరిద్రులా. (పాయసము మధురమైయుండిన దానినడిగినవారు గరిద్రులా ఆహుఘర్వముగ్రోలించుచునవారేయనుట), కొడిమలు = కేసెందలు, (ఎచ్చరి కొడిమ

గట్టి పెండ్లి కొడుకుం గడియారము మోవఁ జేసిరి అని టిల్లలమట్టి పిన వీరభద్రుని జైమిని భారతమందుఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు), కట్టుకుండి = కట్టుకుందు, అతనిఁ గొని = ఆకట్టుకునిగ్రహించి, పనియేలా = యేమియొక్కలాగలదు.

తా. సుగమము.

తా. పోనిం డన్న వయస్య లిట్లని రగుం * బో నిక్క మిం కెప్పుడో,
కాని మ్మిం కొక కొంత సేపునకు నే * కానీ సభ యెల్లియే,
కానీ నినుడిఁ దన్మనోజ్ఞ గుణము * ల్లానీ తదన్యాయము,
ల్లానీ డిందినఁ జింత నీ కతనిఁజై * గా కెవ్వరిం దేల్చి దే? ౫౯.

టీక. పోనిండున్నక = ఆయమ పోనిండునిచేపుఁగా, వయస్యలు = చెలులు, ఇట్లనిరి = ఈవక్ష్యమాణక్రమముగాననిరి, అగుబో = అవునుబో, నిక్కము = నిశ్చయమే, ఇంకిప్పుడేకానిమ్మ = ఇంకమీఁద నిప్పుడేకాని, ఇంకొకకొంతసేపునకునేకానీ = ఇంకొకకొంతకాలమునకేకాని, (ఇచ్చట నవధారణార్థకమగునేకారము పక్షివిభక్త్యంతిమ ప్రతమమీఁదవచ్చినది), సభ = ఓచెలీ, ఎల్లియేకానీ = తేకెకాని, నినుడిక = నీవాక్యమందు, తన్మనోజ్ఞగుణములేకాని = ఆస్వామియొక్క మనోహరములగు గుణములుగాని, తదన్యాయముల్లానీ, తత్ = ఆస్వామియొక్క, ఆన్యాయముల్లానీ = నేరములయినఁగాని, డిందినక = బాటిన, (నీనోరవచ్చెనేనియనుట), చింత = విచారము, నీకు, అతనిఁజైగాక = ఆస్వామిమీఁదనేకాని, ఎవ్వరిందేల్చిదే = మఱిగెుద్వరిని ప్రస్తావించువు.

తా. ఎక్కడి ప్రసంగము లవి పోనిం డని యాయమ చెప్పఁగాఁ జెలు లగును నీమాట నిక్కమీకాని యింకఁమీఁద నిప్పుడే కాని మఱికొంతసేపునకేకాని తేకేకాని నీనోట నా శ్రేష్ఠుని మంచిగుణము లేకాని చెడుగుణములేకాని వచ్చెనా యప్పుడు నీ మది యతనియందుఁ దగిలియుండునుగాక మఱి యెవ్వరిని దలంతు వని భావము.

సీ. సఖముభోజ్య తపోరాష్ట్రము కృత్యాంబు పటిమదీపపుంజిఁజీచిలు దెలువఁ,
బొగిరహస్యోత్సృష్టపూత్పృథుల్కృతమధ్యపాగ్ధ్వమహుఃప్రకంపములుదెలుపఁ,
నొదచెడు గాఢద్యుమదురు పాటునఁ బల్కరింపఁ బుట్టెడు కేకఁగిరిత దెలుపఁ,
వలనంత విసుపుకొంతల వుట్టు దూషించు కారణంబుల తొంటికథలు దెలుపఁ,
నలంతఁబానుపుఁజైబొర్రలొటదెలువఁ, దెగవలొలోననేనప్యూనగపుదెలువఁ,
గలకమామీఁదిపనిలేనికసరుదెలువఁ, బాలంతరేలునియన్నియొపులుగుగాదే.

టీక. మఱియు సఖేవాక్యము, సఖముఖ = కొనగోల్లచేత, ఉజ్జ్వలతఃవిదలించఁబడినట్టియు, పరాష్కృఖ = అవలెమొగమై, ముక్తవిడువఁబడిన, బాష్పాంబు = కన్నీళ్ల

యొక్క, పటిమ = పటుత్వమును, దీపపుండరికచిట్లు = దీపమువలనబుట్టిన చిటచి
టభ్రమలు, తెలుఁక = ఎఱిగింపఁగా, (అయమ యావలి మొగమై కన్నీగు విడు
చుచు నాబాష్పాంగువులు గొనగోళ్ల వివిల్పఁగా నవి దీపముమీద బడి చిటచిట
యనుచుండఁగా జలసంబంధము లేక దీపమందు జటచిటభ్రమి పుట్టును గనుక నిది
యఙ్గాపకమయ్యెననుట), పొరి = మిక్కిలియు, రహస్య = రహస్యముగాను, ఉత్స
ష్ట = నిడువఁబడిన, పూత్కర్మల = పూత్కారములను, కృశ = కృశించిన, మధ్య =
నడుముయొక్క, పార్శ్వ = ప్రక్కలయందలి, మహాఽప్రకంపములు = సారెసారె
కుంగదలుటలు, తెలుఁక = తెలియఁజేయఁగా, (ఎవ్వరికినిదెలియకుండ రహస్యము
గా నాయాసముచేత బుగలువిడువఁగా బ్రక్కలుగదలుననుట), ఒడవెడు = జనిం
చెడు, గాఢభ్రమ = డగ్గుత్తుకవడుతును, ఆదరుపాటునక = హఠాత్కారముగా,
పల్కరింక = మేముపల్కరింపఁగా, పుట్టెడు = ఉదయించెడు, కేకరిత = కుత్తు
కసరుదుకొనుట, తెలుపక = తెలుపఁగా, (చెలిక తెలుహఠాత్తుగాఁ బిలిపింపఁబలు
కఁబోఁగా నాయమకుంగలిగెడు డగ్గుత్తుక యాచెలుకుఁ దెలియకుండ గేకరించె
డు నెపముచేత మఱుంగు పలుచుననుట), వలవంత = విరహతాపమువలననైన, విసు
పు = చేసెటను, కాంతలపుట్టు = స్త్రీబిన్నమును, దూపించు = దూపించెడు, కార
ణంబుల = హేతువులుగల, తొంటి కథలు = పూర్వకథలు, తెలుఁక = తెలియఁ
జేయఁగా, (స్త్రీలై పుట్టుగూడదని యనేకపూర్వకథా దృష్టాంతములు చెప్పననుట),
అలంక = ఆయాసమును, పానుపుకై = శయ్యమీదను, పొరలాట = పొరలా
డుట, తెలుఁక = తెలుపఁగా, (విరహాతిశయముచేతఁబడక కుదురకపొరలుననుట),
తెగువ = ప్రాణత్యాగమువలకుసాహసమును, లోలోననేనవ్వు = లోలోపలనేయ
పహసించెడు, నగవు = హాసము, (నడచు నడకలు పలుకు పలుకులు అను వ్యవహా
రము ననుసరించి నవ్వు నగవన్నప్రయోగము), తెలుఁక = తెలియఁజేయఁగా, (మ
రణేశతికిం భయమనినరికిగాఁడెంపుఁజేసి లోలోపలనే ప్రచ్ఛన్నముగానవ్వుననుట),
కలంక = కలంగుటను, మామీదె = మఱుగిలిగిన, పనిలేని = కారణముమానిన, క
సరు = గద్దించుట, తెలుఁక = తెలియఁజేయఁగా, (మనస్సు లాపాతిశయముచేతఁ
గలుపించి యుండుటవలనఁ జెలులను గారణములేక కసరివైచుననుట), పొంక
ఓయింతి, రేలు = రాత్రులయందు, నియన్నియే = నీవతఁనమే, పులుగుగాడె =
జ్ఞాపకముగాదా.

తా. సుగమము.

చ. ఎదురగుగా యొకదృశ్యము * నీచేలి దీర్ఘిక వీర మాడ నా,
యతులఁడ వచ్చి పోవుఁ దన * హరము బోయిన నేను బోవుదు,

స్థావక పెంటం బోవ * జల మగ్నత నౌ నది సున్నమైన దాఁ,
గఱకఱి పెట్టి సొమ్మడుగుఁ * గాని నిజార్తి యెఱుంగ దేమియై ౬౦.

టీక. ఒకసఖి తక్కినసఖులతో ననుమాట, ఒకద్భుతము = ఒకయాబ్బుర
మును, ఎఱుంగరుగా = తెలియరుగా, ఈచెలి = ఈసఖిఅనఁగాగోదాదేవియనుట,
దీర్ఘిక = దీర్ఘియందు, తీర్థమాడక = స్నానముసేయుటకు, తనహారము = తన
ముత్తయిపురజేరు, నాయఱుతక = నాకంతమందు, తగిల్చి = డనిచి, పోవుక = చను
ను, పోయినక = తానటుపోయిన, నేనుబోవుదుక = నేనునుబోదును, మఱువక =
విస్మృతిలేక, పెంటంబోవక = పెంటడిబోఁగా, జలమగ్నతక = నీటియందుమునుఁ
గుటచేత, అది = ఆహారము, సున్నము = చూడము, దొక = అవును, ఐక = అట్లు
సున్నముగాఁగా, తాక = తానను, అనగానీయమ, కఱికఱిపెట్టి = నిక్కచ్చిఁజేసి,
సొమ్ము = తనహారమును, అడుగుఁగాని = పేదనుగాక, ఏమియై = కొంచెమై
నను, నిజార్తి = తనప్రయాసమును, ఎఱుంగదు = తెలియనేరదు, ముగ్ధయగుటనని
భావము.

తా. ఈ యమ విరహ తాపముచేతఁ గ్రాంగుడు వలన శరీరమందలి ముక్తా
హారములు పెట్టిలియుండిన వనియ నవియే చేలిక త్రియ యాయమతోడ నీట మునిఁ
గి నప్పుడు విరిసి సున్నమాయె ననియు సంత తాపమీయమ యనుభవించు చున్న
దనియను భావము.

చ. అనిన మరాళి పల్కు విన * వా హాని యొకనాఁడు కస్తురి,

గొని యిడు బొట్టు నా కనుచుఁ * కూర్చి నొసంగిన పెట్టుచుండఁ జ,
జ్జనుచు మొగంబు ప్రేసినటు * లౌ తనయూర్పుల నింకి యిడి పో,
యిన పలు జేంట్లు గోరఁ గొని * యెత్తన పట్టెను మాటిమాటికి ౬౧.

టీక. అనినక = ఇట్లనఁగా, మరాళి = మరాళియనియెడిచెలి, పల్కుక =
పలుకును, హాని, వినవా = వినుమనుట, ఒకనాఁడు = ఒకదినమందు, కస్తురింగొని =
కస్తూరినిదీసికొని, ఇడుబొట్టునాకనచుక = నాకుఁ దిలకముఁజెట్టుమని, కూర్చిక =
ప్రేమచేతను, ఒసంగినక = నేనుగస్తూరినిచ్చినను, పెట్టుచుండక = తానుబొట్టుపె
ట్టుచుండఁగా, చుట్టుచుచుక = చుట్టుచుని, మొగంబుప్రేసినటులౌ = మొగమడఁ
చినట్లుగునట్టి, తనయూర్పులక = తనయూర్చావ్యసవాయువులచేత, ఇంకియింకిపోయి
న = మిక్కిలితడియాటిన, పలుజేంట్లు = కస్తురియొక్క పెక్కుచీటికలు, మాటి
మాటికి = సారెసారెకు, గోరఁగొని = గోటిచేగ్రహించి, ఎత్తన = ఎత్తివేయు
టకే, పట్టెను = ప్రార్థనరిపోయెను.

తా. మరాళిహరిశితోఁ జెప్పెడు పల్కు:—విసవే చేలి యీ యమ నొక నాడు నాకుఁ గిన్నారీ తిలకముఁ బెట్టుచునగా నా మొగ మడచినట్లు దన వేడి నిట్టూర్పులెగయఁగా వాని వేడిమి చేత నా నుడుటి తిలకము పెట్టినప్పుడే యినికి యినికి పోఁగా నావీడికలు దన గోటితోడఁమాటిమాటి కెత్తనే కాలము సరిపోయె నుగాని బొట్టుపెట్టుటకుఁ గాలము చాలక పోయె నని యాయమ తాపాశితయముఁ జెప్పె నని భావము.

మ. ఆనిన స్సగ్విణి వత్సెఁ దన్నుఁ జెలులా * రానే లతాదోలఁ జి,
కన్ న సూఁపం దెగి వ్రాల గీసి చనువ్రే * కం బే క్రియం దాల్తునో,
యని పట్టం దిన మధ్య మార్క రుచి ఖి * ద్యన్యంజరులోని వా,
డిన పాలిండ్లను బెండు బొమ్మగతి నుం * డె న్నందిటం జల్కునై. ౬౩.

టీక. ఆనిన = ఆనఁగా, స్సగ్విణి = స్సగ్విణియనుచెలి, వత్సె = వత్స్య మూనితిచేతయిలెను, చెలులారా = సఖులారా, తన్ను = ఈయవను, నే = నేను, లతాదోలక = తీరగెయ్యెలయందు, చిక్కనక = దృఢముగాను, డోఁపఁ గాక = డోఁగింపఁగా, తెగి = ఆలత ఈయమశరీరతాపముచేతఁ దెగి, వ్రాల = ఈమె దిగువబడఁగా, దీని = ఈయమయొక్క, చనువ్రేకంబు = స్తనభారము, ఏక్రియ = ఏరితిగా, తాల్తునో = ధరించునో, అని = అనుకొనిసంశయించుచు, పట్ట = ఈ యమనుబట్టుకొనఁగా, దినమధ్యము = పట్టపగటి, అర్క = సూర్యునియొక్క, రుచి, ఎండచేత, ఖిద్యత్ = వాడుచున్న, మంజరులోని = పూలగుత్తలవలెనున్న, వాడిన = మ్లాసములగు, పాలిండ్లను = పయోధరములచేత, బెండుబొమ్మగతి = బెండుతోఁ జేసినబొమ్మవలె, నందిట = నాకొగిటియందు, చల్కునై = లఘువై, డిండ్లక = నిలిచెను.

తా. ఆ వియోగతాపముచేత గృహించి శరీరము తేలిక యయ్యెనని భావము.
వ. అని తన యవస్థ దోఁప నాఁడిన ననాదరయుం బోలె వారల క్షిప్తనియె. ౬౪.

టీక. తనయవస్థ = తనవిరహదశను, తోఁపనాఁడిన = బయల్పడఁబలుకఁ గా, అనాదరయుంచోలె = అదరములేనిదానివలె, కడమసులభము.

తా. సుగమము.

కం. ఆర్పఁగఁ దీర్పఁగ మిక్కిలి, నేర్పు గల వయస్య లట్లు * నెలఁతలు మీ మీ,
నేర్పునఁ బలికెద రక్కఱ, యేర్పడ మీ కీ విచార * మేటికిఁ జెప్పుఁ డీ. ౬౫.

టీక. ఆర్పఁగ = పోఁబుచ్చుటకును, తీర్పఁగ = దిద్దుటకును, మిక్కిలి = అధికముగా, నేర్పుగలవయస్యలట్లు = పోడిమి గల చెలుల వలెనే, నెలఁతలు = స్త్రీ

లారా, మీమీసేర్పల = మీమీసామధ్యముచేత, పలికెదరు = చేప్పెదరు, అక్క
 అ = ఆవశ్యకము, ఏర్పడక = కుదురునట్లు, మీకీవిచారమేటికి = మీకీచింతయేల,
 చెప్పుండి = చెప్పించు.

తా. అర్చ దీర్చ సేర్పుగల చేతులవలె నక్కట గలిగినట్లు మీమీచాతుర్యము
 ల కొలదిది బలికెదరుగాక మీ కీయాలోచన మేల? చెప్పుడని ఛావము.

వ. అని మేలంబు సేసికొని తేలి పోయితికి పుటపాక ప్రకారం బగు వియోగ దవ
 ధుభారం బర్వభూరత్నం బడంచుకొని యుండియు నుండలేక నిశానమయంబుల
 నొక్కొక్కమాటు తనలోన.

టీక. అని = ఇట్లని, మేలంబు సేసికొని = పరిహాసముచేసికొని, తేలిపోయి
 కి = అలత్యముగామాటలాడి, పుటపాకప్రకారంబగు = పుటముపేసినలోపలగుము
 లుచున్నట్లుగు, వియోగదవధుభారంబు = విరహతాపాతిశయమును, అవ్యభూరత్నం
 బు = అబోటిమేటికి, అడంచుకొనియుండియు = మఱుగుపఱచుకొనియుండియు,
 డుండలేక = నిలువఁజాలక, నిశానమయంబుల = రాత్రులయందు, ఒక్కొక్కమాటు =
 ఒక్కొక్కఁడూరి, తనలోన = తనంతటనే, ఈ వత్సరము ప్రకార మనుకొనుచుండ
 నని మీది కన్దయము.

తా. సుగమము.

సీ. అభినవ కువలయశ్యాచ కోమలమైన హామూపు చుకర కుండలముచ దాల్చి
 నిస్తులాస్యశ్రీ వాయుస్తంభ నిక్షిప్త నింబభద భువోల్పంబు నెక్కి
 బరువలపు మంకెనోవిరి వంపు నర వంపు వాతెఱు చేంద్రంపువాన గురియి,
 నందంపు మెఱుగువాళిలారు కన్ద చూడ్చి శ్రవణ కుండల కాంతిసవతుగాఁగ,
 సప్తభువ నాంగ నానురంజనకు సప్త విధ పరివాహముగ గానానుభవెలార్చి
 మూడ్చి వేణువుపై వేళ్లుమాఱ్చిమార్చి, మరులు కొలిపితేగోవిందమందసతుల.

టీక. అభినవ = అప్పడొకసంచిన, కువలయ = నల్లగులువవలెనే, శ్యాచు =
 చామనచాయకలిగినదై, కోమల = మృదునైన, హామూపు = ఎడమభుజిఖరము,
 మకరకుండలము = వామకణ మకరకుండలమును, తాల్చి = వహించగా, (వే
 ణు గానము సేయునప్పుడు మెడ యొకగఁగ నెడమ భుజము మీదికి గుం
 డలమువచ్చె ననుట), నిస్తుల = సరిలేని, అస్యశ్రీ = ముఖాంతియొక్క, వయఁ = వ
 యస్సును, స్తంభ = నిల్పుటకొఱకు, నిక్షిప్త = దృష్టిదోష మలేకుండనునుపఁబడిన,
 నింబచ్ఛద = వేపాఁకువంటి, భువు = కనుబొమ్మ, (ఈకట్టము హ్రస్వాంతము నగు
 ము, “భువతిర్భుక్రికుటిస్త్రీయామ్” అని అమరము), అల్పంబు = ఇంచుకంత,

నిక్కై = నిక్కచుండగా, (సంస్కారవిశేషముచేత వేరపాకువయ ప్రభకరమని ప్రసిద్ధము కనుబొమ్మయెగరవేయుచు గానము నేయునెడల ముఖకాంతి వయస్సతిక్రమించుకుండ దృష్టి గోపము రానియట్లుంచిన వేరపాకువలె నాకనుబొమ యుండెననుట), పరువంపు = తెన్నెకసేరిచిన, మంకెనవిరి = బంధకపుష్పమును, వంపు = సమముగాఁజేయుచున్న, అరవంపు = సగమువంచిన, వాతెఱు = అభరోష్టము, చేంద్రంపు = సిందూరసంబుధియగు, వానక = వహమును, కురియక = వహింపగా, (పెదవిసగము మడిచి పిల్లల గ్రోవి యుంచునాడననుట), అందంపు = అందముగఁ మెఱుంగు = నిద్రయగు, వాలారు = నిశుదయగు, కన్గవ = నేత్రద్వయము యొక్క, చూడ్పి = దృష్టి, క్రవణకుండల = కణకుండలముయొక్క, కాంతి = కాంతికి, సవతుగాంగక = సమానమగుచుండగా, (ఆ గాన మప్పు డట్టి చూడ్పి కణెంత యతములగు నేత్రముల కానలను వ్యాపించి యుండె ననుట), సప్రసవన = భర్తృవస్సువరాది సప్తలోకములయందు, ఆంగనా = స్త్రీలయొక్క, అనురంజనక = అనురక్తిగలిగించుటకు, సప్రవిధపరీవాహముగి = ఏమతెఱంగులగు ప్రవాహముల గునట్లు, “జలోచ్చాస్వాఃపరీవాహ” అనియమము. గానసగక = గానాచృతమును, వెలార్చుమాప్పిక = ప్రైకుమకజేసెడురీతిగా, వేణువుకై = పిల్లలగ్రోవిమీద, కైట్ల = అంగుళమును, మార్చిమార్చి = పరివృత్తిజేసి, గోవిందా = ఓయిశ్రీ కృష్ణుడా, మందసతులక = గోవిత్వాస్త్రీలను, మరులుకాలిపిత = మోహాడఁజేసితివే, క్రీకృష్ణుని వేణుగానవినోదము ననుసంధించుచున్నదని భావము.

తా. సుగమము.

ఉ. అక్కట రాధ నీకుం దగఁ , వా? మగవారల నత్తమామలగ,

దక్కి ముకుంద వేణుకలఁ , నాదపు టిటికు లేటిమొత్తమై,

త్రెక్కొను కాకచే నడికిఁ , రేలరుదెంచిన గోవి కావళి,

న్బొక్కంగఁ బేసి తద్రుచిరఁ , భోగము గుత్తగ నీవ కైకొనకఁ . ౬౫.

టీక. రాధ = ఓరాధికా, మగవారలక = భుజాలను, అత్తమామలక, స్వక్రూర్వాకురులను, తిక్కి = కిక్కిరించి, ముకుంద = క్రీకృష్ణునియొక్క, వేణు = పిల్లలగ్రోవియొక్క, కల = అచ్యుతమధురముగ, నాదప్రటికక = గానమునునీలకు, (ఈలయనగా బారచోరులొండురులకుం దెలుపుకొను సలకేతనాదము), లేటిమొత్తమై = మృగీ సమూహమువలెనై, త్రెక్కొను = సరిగఁగూడని, కాకచే = తాననుచేత, నడికిరేలు = అర్ధరాత్రులయందు, అరుదెంచిన = చచ్చిపోయి, గోవికావళిక = గోవిత్వాన నూహమును, చొరలెడల = పరిపాలించుచున్నది, త్రురభోగిని = అత్త =

ఆకృష్టనియొక్క, రుచిర=తంపైన, భోగమ౯ = ఆనుభవమును, గుత్తగ = గుత్తర జేసినట్లు, నీవ=నీవే, కైకొన౯ = గ్రహించుట, నీకు౯ = నీకు, తగవా = మర్యాదయే, అకట = ఆయ్యో, (ప్రథమపాదమందు బ్రహ్మకలితదీర్ఘయతి).

తా. తాను దాప మనుభవించుచు రాధ నుద్దేశించి శ్రీకృష్ణ సభోగము సమస్త గోపికలకు లేకుండ జేసి గుత్తర జేసి నట్లు నీ వొక్కతెవే యనుభవంప వచ్చునా యని దూటు చున్న దనుట.

ఉ. ఆక్కమ లాక్షుండొక్కతె ని ధి జాంసమునం దిడి కుంజపుంజపుం,
జక్కికిం గొంచుం బోనఁ జెఱ ధి చాన లినాత్మజవెంట వ్రేంగున,
స్కిక్కిలి డిగ్గు పాదసర ధి ణి జని రోయుదు రట్టె రోసి తా,
రక్కడఁ గాంచు కేమి వల ధి దా యభిమాన మొకింత యింతికి? ౬౯.

టీక. ఆక్కమలాక్షుండ = ఆకృష్టుండ, ఒక్కతె = ఒక స్త్రీని, నిజాంస మనందు౯ = తనమూర్తునందు, ఇడి = ఉనిచికొని, కుంజపుంజక్కికి౯ = పొదరిండ్ల గుంపుతావునకు, కొంచుంబోన౯ = తీసికొనిపోవఁగా, వెఱచానలు = ఇతర స్త్రీలు, ఇనాత్మజవెంట౯ = సూర్యతనయయగు యమునానదివెంటడి, వ్రేంగున౯ = భారము చేత, మిక్కిలి = అధికముగా, డిగ్గు = దిగబడియున్న, పాదసరణి౯ = కాలిజాడ ను, చని = పోయి, రోయుదురు = వెదకుదురు, అట్టె = ఆప్రకారమే = రోసి=వెదకి, తారు = తాము, అక్కడ౯ = అపొదరిండ్లప్రదేశమందు, కాంచుకేమి = చూచుటయేనున్నది, ఇంతికి౯ = స్త్రీకి, అభిమానము = ఖలువు, ఒకింత = కొంచెమైనను, వలదా - ఉండవలదా.

తా. శ్రీకృష్ణుండ గోపికల వంచించి యొక్క దాని దనభుజము మీదఁగూర్చుండఁజెట్టుకొని పొదరిండ్ల చాటునకుం బోఁగా నాగోపికలందఱుం గృష్ణునిం గానక స్త్రీని మోచికొనిపోవుచున్న భారము చేత నాయన పాదములు యమునా నది సోకతాతలంబుల మిగుల దిగబడియుండిన నాజాడను బోయి వెదకెదరుగాక యట్లు వెదకి శ్రీకృష్ణుని జూచుటవలన నాగోపికతోఁగూడి యున్నప్పుడు దమకేమి పనియనియును (స్త్రీకిం గొంచెమైన సభిమాన ముండ వలదా యని దూతె నని భావము.

చ. ఇలుగలనైన వెల్విడని ధి యీలుపుటాండ్రకుం దాఁపికతై వై,
ఉలు కెడలించి శౌరి తను ధి యోగపు వాచపిం జాపి మీదఁ జె,
ల్లలము వియోగ వక్కి భవ ధి దుతర నైకత పబ్బి పొంత వం,
తలం బొరలించి తొడు శివు ధి నన్వసయగ్ర మయూఖ సందసి? ౭౦.

టీక. ఉగ్రమయూఖసందసి = తీవ్రకిరణములుగల సూర్యునియొక్కకూతుర

పైసయో యమునానదీ, ఇలు = గృహమును, కలనైశక్ = స్వస్థమంజేసి, వెడ్వడని = వెడలిరాని, ఈలుపుటాండ్రక = మానవతులగుగోపికలకు, తాంపికలైవై = కంటే నకలైవై, ఉలుకెడలింఁ = (వారల) భయముదీర్చి, శౌరి = శ్రీకృష్ణనియొక్క, తన = శరీరముయొక్క, యోగపు = సంయోగమనియడి, వాచపిఁబాపి = వాగ్రుఁనిబాపి, (విటునియొద్దనుండి మధురవస్తువులుకొనివచ్చి స్త్రీలకిచ్చి రుచిఁబుట్టించి యనుకూల పటుచుట చూపికకు యుక్తమేగనుక వాచవియని ప్రయోగించినాఁడు), నీండ = అనంతరమందు, పెల్ల = అధికముగా, అలచు = వ్యాపించుచున్న, వియోగపిష్నా = విరహాగ్నిచేత, భవదంతరనైకత, భవత్ = నీయొక్క, అతర = మధ్యప్రదేశమందలి, నైకత = ఇసుకచిన్నలయొక్క, పజ్జి = సమాహముయొక్క, పొంత = సమీపమందు, వంతల = తాపములచేత, పొరలించితి - వారినిజూరలునట్లుచేసితివి, శమనస్వనవాదు = యమునితోఁబుట్టువగుచువు, (యమునాశమనస్వసాయనియతురము),

తా. ఓ యమునానదీ నీవు జగములఁ దపింపఁజేసెడు సూర్యునికిఁ గూతురవై యంతకుండగు యమునికిఁ దోఁబుట్టువైతివి గావున నీ కతన గణమునకుఁ దగినట్లు స్వస్థమందైన నిల్లు వెడలని మానవతులగు గొల్ల సతుల కెడకలైవై యిల్లు వెడలించి భయము వాపి మొదల నతనితోఁ గూడు నట్లానర్చి యా రుచి జూపి పిచ్చుట నా కృష్ణుని నెడఁ బాపి నీ యిసుక దిన్నియల మీఁద వారలు విరహాగ్నిచేతఁ జూరలాడునట్లు చేసితివి గదే యెంత కఠినాత్మురాల వని దూతె నని భావము.

వ. అని యెంటి పాటునం దనలోనం బలుకు పలుకు లాలించి పొంఁది యున్న వయోస్యలూస్యంబు లవహాస్యచంద్రికాతూపదిలంబులుగాఁ దోఁచి భావ యే మేమి నీ మనం బెఱింగియే కదా మను మున్న మానలేవతని నూటలంటిమని మూదలింపనం గించి దనన తాననయై నెమ్మొగంబు పెలపెలపాటు లే సగవున నడించి చుటి మొఱంగ ననువుపడక యందఁబగూడుకొనివారికిట్లనియె ౭౧.

టీక. అని = ఈరీతిగా, ఒంటిపాటున = ఏకాంతమందు, తనలోనంబులుకు పలుకులు = తనలోఁదాననియెడుమాటలు, అలిచి = విని, పొంచియున్న = తాఁగియున్న, వయోస్యలు = సఖులు, ఆస్యంబులు = మొగములు, అవహాస్య = మేలంపున వ్యులగియెడు, చంద్రికా = వెన్నెలచేత, తుందిలంబులుగా = కిక్కిరిల్లనట్లుగా, తోఁచి = కనఁబడి, భావ = ఓయింతి, ఏమేమి, ఎఱిగియేకదా = తెలిసియేకదా, మునుమున్న = ప్రప్రథమమందే, అతనిమాటలు = ఆస్వామిపాతకాలు, మానలేనంటివని = విడువఁజాలవంటిమనుచు, మూదలించిన = ప్రస్తావించగా, (తాఁకనాడఁగాననుట), కించిదననతానయై = కొంచెముదలవంచుకొన్నదై, నెమ్మొగంబు = ముఖము

యొక్క, వెలవెలపాటు = సిగ్గుచేడ చెల్లించోవుటను, లేవగవునక = లేత నగవుచే
త, అడగి = మట్టుమట్టి, మఱి = ఎంగను, మొఱంగక = దాచుచు, అనువుప
డక = వలనుగాక, అందుగుడుకొని = పొందుపడుకొని, వారికిట్లనియె = ఆ
చేయిలకిట్లనియెను.

తా. సుగమము.

తే. నాండు మన మున్న నెట్లూ పూ * బోండులార,
యనిన వారలు మగుడ నా * యనుకు ననిరి,
యింతి నాండుండ కెందు బో * యిదిని నీ వ,
టున్న నచ్చెరువడి వారి * కలివ పలికె.

౨౨.

టీక. నాండు = ఆగోపికాకృష్ణులక్రీడాకాలమందు, పూబోండులార = ఓ
చెల్లూరా, మనమున్నక = నేనుమీరునుండినను, ఎట్లా = ఏవిధమగునో, అనిక =
ఆనగా, వారలు = ఆచెలులు, మగుడక = మరల, ఆయమకక = ఆమెకు, అనిరి =
చెప్పిరి, ఇంతి = ఓవేలి, నాండునీచుండక = ఆకాలమందునీచుండక, ఎందుబోయి
తిని = ఎక్కడబోయితిని, అట్లన్నక = ఆ ప్రకారమనగా, అచ్చెరువడి = ఆశ్చర్య
భడి, అలివ = అయింతి, వారికింబలికె = ఆచెలులకనియెను.

తా. సుగమము.

తే. సకయలార శ్రైకాలిక * జ్ఞానపంతు,
శ్రైవ ఋషులట్ల పలికెద * రంత యెఱుక,
యెదక గలిగె నేని యెఱింగింపుర * డేను మొదల,
నెవ్వకెనట్లన్న మఱి వార * లిప్పు లనిరి.

౨౩.

టీక. సకయలార = సఖులారా, శ్రైకాలిక = భూతభవిష్యద్వర్తమాన
కాలత్రయసంబిధియును, జ్ఞానపంతున = జ్ఞానముగల, ఋషులట్ల = మునీశ్వరుల
వలె, పలికెనను = మీరుచదువెదరు, అంతయెఱుక = తాదృశజ్ఞానము, ఎదక =
మృదయించు, కలిగినేని = ఊడదేని, ఏనుడేను, మొదలక = ప్రథమమును,
(పూర్వజన్మమగదనుట), ఎవ్వకెను, ఎఱింగింపురన్నక = తెలుచుండనగా, మఱి =
ఫిప్పుట, వారు = ఆచెలులు, లిప్పు నిరి.

తా. సులభము.

ప. దివిజుప్రప్రసరంబుం గాంచిన సపన్నింజూచి చూ పోవ కెం,

తవులొంటిని యంతనేసి మది నిర్వాక్రోధము ల్పందడిం,

ప విరిం బోక ప్రమంబుం గైకొని పతి స్మందన్న మౌనెల్లం దే,

న నధిం చెట్టిన సత్య నీ వహహ కాశా? ధామిని నావుడుక.

౨౪.

టీక. నిమిషము = కల్పవృక్షముయొక్క, ప్రసవంబు = పుష్పమును, ని (స్వాదుత్పాదేఫలైపుష్పే ప్రసవో గర్భమౌచనేయని) కాంచిన = పొందిన, సకర్మ = సవతాలగురుక్కిణి, చూచి = కాంచి, చూడక = ఓర్వలేక, ఇంతపుజ్జిలుబుని = ఇంతైనచిన్నపనిని, అంతనేసి = అంతగాజేసి, వదిల = మనస్సునందు, ఈర్ష్యాక్రోధముల్, ఈర్ష్య = ఈసును, క్రోధముల్ = కోపమును, సంపదించు = పెంచగొనంగా, విరిగ = పుచ్చముచేత, పోక = చనిక, గ్రమంబున = వృత్తమున, కైకొని = గ్రహించి, పతి = భతయగుశ్రీకృష్ణుని, మంపన్న = చొప్పుమనంగా, మూనెల్ల = వృక్షమెల్లను, తేక = తెచ్చునట్లు, అచంబితిన = శ్రమచెట్టినట్లయి మీరందెట్టినట్టి, సత్యపు = సత్యభామపు, ఈపు = నీవు, కావా, అహహ = ఆశ్చర్యము, (అహపాత్యస్ఫుతభేదయనియచరము), భామిని = ఓయింటియనిసంబోధనము, (శ్రోపనానైవభామినియనియన్నది గనుక గోపముగలదానాయనుట), నాభుడక = ఆనంగా.

తా. ఓభామిని సీసవతియగు రుక్మిణీదేవి శ్రీకృష్ణునిచేత చారిదాత పుష్పము గ్రహించగా నీవు సూచి యొగ్గక యీసును ఒలంబును మెరియ స్వప్నముగు నక్కార్యంబు నెంతో గొప్ప జెసి యలిగి యీ పుష్పమునకబోక స్వగళమునుండి పారిజాతవృక్ష మే తెప్పించి మందగిన మూనెల్ల దెప్పించునట్లు తలంపి యీప్రకారము శ్రీకృష్ణుని శ్రమ పఱచిన సత్యపు కావాయని రని భావము.

ప. గ్రక్కునం బ్రత్యుత్పన్నవిజ్ఞానయై గృహదీపికారోహణంబునం గృహ గతపదాధంబు లొక్కమాలై దృగ్గోచరంబులగు నట్లు జన్మాంతరంబున నయ్యెనంతునితోడి క్రీడాప్రపంచంబు సదృశమనుభూతం జైన తెఱంగునం దోచిన.

టీక. గ్రక్కున = త్వరగాను, ప్రత్యుత్పన్నవిజ్ఞానయై, ప్రత్యుత్పన్న = ఉదయించిన, విజ్ఞానయై = విశేషజ్ఞానముకలదై, గృహదీపికారోహణంబున = నిలయమందుపీఠమంచుటచేతను, గృహగతపదాధంబులు = ఇంటిలోనున్నవస్తువులు, ఒక్కమాలై = ఒకసారియై, దృగ్గోచరంబులగునట్లు = దృష్టివిషయములయినభంగివి, జన్మాంతరంబున = పూర్వజన్మమందు, అయ్యెనంతునితోడి = ఆశ్రీకృష్ణస్వామితోడి, క్రీడాప్రపంచంబు = విహారవైపుల్లము, సదృశమనుభూతంబయిన తెఱంగున = అప్పుడలెన్నగాననుభవించినమాడ్కిని, తోచిన = అగపడంగా.

తా. సుగమము.

ఉ. వాలిక కన్నులం బొడము * వారి సకజ్జల మాక్రితశ్రవో,
గోళక మై తదంతికపుం * గుంతల వల్లికి దల్లిదోడుగా,

మైలనలి న్నన ల్నిగుడు † మైల బులక ల్పొడమకొ క్లథాంగియై,
సోలిసఁ జూచి డెందములు † సుజ్ఞన హా యని బోలు లర్కిలిక. ౭౬.

టీక. వాలిక = నిడుదలగు, కన్నులకొ = నేత్రములయగు, పొడము = ఉదయించెను, వారి = బావము, సకజ్జలము = కాటుకనీటితోఁగూడినదియై, ఆశ్రిత = ఆశ్రయింపఁబడిన, శ్రవః = చెవులనియెడు, గోళకమై = గోళములుగలదై, తదంతికపు = ఆకాణసమీపమునందున్న, కుంతలనల్లికికొ = తలచెంద్రుకలు అనుతగెకు, దోషగాకొ = తల్లియొడవోడబుట్టువుగాఁగా, (కాటుకతో నల్లనై యున్నదిగావునఁ గురులకు సమానమైనదనుట), మైలనలికొ = శరీరమనియెడిచేలకలిగెయందు, (లవలి = వెన్నెలతీగయనికొందలు), ననల్ = పుష్పములు, నిగుడుమై = పుష్పాడిరితిచేత, పులకల్ = రోమాంచములు, పొడమకొ = పుట్టఁగా, క్లథాంగియై = బెండువడినదే హముగలదియై, సోలిసకొ = మూర్ఛిల్లఁగా, చూచి = క్షింపి, బోలులు = చెలికత్తిములు, డెందములు = అంతరంగములు, చుజ్ఞకొ = చుట్టుకొనిఁగా, హాయని = ఆయోయనియంగలాచ్చి, అర్కిలికొ = (ఆయమయందలి ప్రేమచేత నని ముందటి పద్యమున కన్వయము.

తా. ఆయమ కన్నీరు గొంపుచుండ నది చెవులునిండి తలచెంద్రుకలు దహపఁగా నెమ్మేనుగగు రొప్పడువఁగా సోలిసఁ గాంచి డెందములంగుదితోడి పూఁబోలులు ప్రేమంబున నిట్లని రని ధానము.

ఉ. ఎంతకుఁ దెచ్చినే సరసి † జేతూ ? వైసము లిగుమీఁద జ,
స్నాంతర వర్తనంబు హృద † యుంబున కిత్తటి నెచ్చరించి గో,
రంతలు గొండలంత లగు † నట్లుగఁ బేసేతి నుంచుఁ జేటికా,
వాంత సతాశన్వంత † మృదువాత హిమంబు కణాళి దేర్చినకొ. ౭౭.

టీక. సరసిజేతూ = పద్మాక్షియగునీయచుయొక్క, వైదములు = వ్యాపారములు, ఎంతకుఁదెచ్చినే = ఎంతవఱకుఁదెచ్చెను, ఇందుమీఁదకొ = ఈకృష్ణముమీఁద, జస్నాంతరవతకొనంబు = పూర్వజన్మ వ్యాపారమును, హృదయంబునకుకొ = ఎదకు, ఇత్తటికొ = ఈసమయమందు, ఎచ్చరించి = ఎఱుఁపఁజేసి, గోరంతలు = గోరంతస్వల్పములగుకార్యములు, కొండలంతలగునట్లుగకొ = పర్వతోపమానము లగునట్లుగా, చేసేతిమంచుకొ = కాచించితిమని, చేటికా = పరిచారికలీత, వాంత = వీవఁబడిన, సతాశన్వంత = చివనలతోఁగూడిన, మృదువాత = మందమారుతముగల, హిమాంబు = పన్నీటియొక్క, కణాళికొ = బిందువరంపరచేత, తేర్చినకొ = మూర్చదెల్పఁగా,

(పెనసకట్టుమీదఁ బన్నిరు చిలుకరించి చేలికత్తియలు పరిచారికలచేత వీరఁ జేసి సేదఁ దేర్చరనుట).

తా. సుగమము.

కం. తెలిసి కను దెఱచి పెండియ, జలజేతుఁ తన్నుకుండ * చరణస్మృతిని,
శృలతఁగను మొగిచిమఱియ, శ్రులుతెప్పలఁదోఁపఁదెఱచి * చూచి సఖులతోక.

టీక. తెలిసి = తెలివొంది, కనుదెఱచి = నేత్రమువిప్పి, పెండియ = మరలను, జలజేతుఁ = ఆనయిక, తన్నుకుండచరణస్మృతినిశృలతక, తన్నుకుండ = ఆ శ్రీకృష్ణునియొక్క, చరణస్మృతి = పాదస్మరణమందు, నిశృలతక = స్మర్యముచేత, కనుమొగిచి = నేత్రముమూసి, మఱి = పిమ్మట, అశ్రులు = బాష్పజలములు, తోపులక = పక్ష్యములయందు, తోఁపక = కానరాఁగా, తెఱచి = కనుదెఱచి, చూచి = వీక్షించి, సఖులతోక = చేలలతోడనని ముండఁజేయము.

తా. సుగమము.

కం. మీ రెవ్వరనుటయను శృంగారిణి మే మరగకన్య * కల మింతకు ను,
ధారుణి కేతెంచితి మన, నారాదులఁ గొంగిలించి * యాతిక న్నలకె. ౪౯.

టీక. మీరెవ్వరనుటయను = మీరెవ్వరనఁగా, శృంగారిణి = పీనుదరి, మేమరగకన్యలము = మేమనాగకన్యలము, ఇంతకునుక = ఈజన్మమునకుముంగ, ధారుణి కేతెంచితిమన = భూలోకమునకువచ్చితిమనఁగానే, ఆరాదులక = ఆ స్త్రీలను, కొంగిలించి = ఆలించగనముఁజేసికొని, ఆరిక = మనస్తాపముచేత, పలికె = వచించెను.

తా. సుగమము.

ఉ. అట్టి మురారి కప్పుడను * నై మఱి యీకలివేళఁ గ్రవ్వులు,
బుట్టి విద్రోగ వేదనన * బాక్సెడు నీ తను వేల తుడ్డిదా,
నిట్లుగు నన్ను నింకొకని * కియ్యక తొల్లన యోగశక్తిఁ బోఁ,
బెట్టెద దీని పెండియ * నుకేంద్రపదాంబురుహంబు పట్టెనక. ౫౦.

టీక. అట్టిమురారికె = అట్టిశ్రీకృష్ణునకు, అప్పుడను = ఆకాలమందు, అనుక = ప్రియురాలనై, (ఇచ్చట అనుకగునైయని యుండవలసినను అది పైకల్పికవిధిగా న అనుకై అనియునుండవచ్చును), ఇట్లు అదిపర్వంబున గీ-పా. కారపుల కెల్ల గురు పైన కారణంబు అనియోగింపఁబడియున్నది. మఱి = పిమ్మటను, ఈకలివేళక = ఈకలియగకాలమందు, క్రవ్వులక = మరలను, పుట్టి = జనించి, విద్రోగవేదనన = విరహవేదనచేతనే, బాక్సెడు = పరితపించెడు, ఈతనువేల = ఈ కలిగమేటికి,

తొడి = మా జనకుడు, తాను = ఆయన ఇట్టుగు = ఈరీతిగలిగియున్న, సన్నుక్ = నను, ఇంకొకనికి = మఱియొకనికి, ఈయకతోల్లన = ఇయ్యకముందఱనే, దీనిక్ = ఈశరీరమును, యోగశక్తిక్ = యోగబలముచేత, పోలెట్టెదన్ = విసజ్జించెదను, పెండియుక్ = చుగిడి, ఉపేంద్ర = ఆత్మపితృమనియొక్క, పదాంబుమహంబు = చరణ శరీరమును, పట్టెదన్ = ఆవలంబించెదను.

తా. అట్టి శ్రీకృష్ణునకు నొల్లి ప్రియురాలనై యుండియు నీకలివేళ పగల జనించి వియోగతాపముచేత గ్రాంతిండు నీదేహమును మాతండ్రి సన్నొకనియ్యక మున్నే యోగ శక్తిచేత విడిచి మగిడి యాయుపేంద్రు పాదపద్మంబు యవలంబించెద నని భావము.

శం. అది యెండ భక్తి యెవ్వతె, యెద విశ్లేషైకభీరు * వృత్తిక్ వియలా,
భద్రశ స్మృగ్గుం దొఱంగించును, హదనుసదిగాకయున్న * వైశిక్ముల్ ౨౧.

టీక. ఎవ్వతె = ఏస్త్రీయైన, ఎదన్ = హృదయచుండు, విశ్లేష = వియోగ మువలన, ఏక = ముఖ్యముగ, భీరువృత్తిక్ = భయంపడినవర్తనముచేత, ప్రియలాభ వశక్ = ప్రియునియొక్కలాభదశయందే, హదనుసన్ = మంచినమయచుండు, మెయిన్ = శరీరమును, తొఱంగించున్ = జార్చునో, అది = ఆశరీరత్యాగవ్యాపార ము, ఒండ = ఒకటే, భక్తి = పోభక్తి, అదిగాకయున్నన్ = అట్లుగాకుండినను, ఆవి = మిగులునట్టిభక్తులు, వైశిక్ముల్ = విత్తమాత్రోపాధిక సకలపురుషాభిలాషా సామాన్యాయనునట్లు వేశ్యాభక్తియేకాక నిక్కముగాదనుట.

తా. ఏయింత తనప్రాణనాథుండు దాచుననుండినప్పడే యితనితో వియోగము గలుగు నేమో యను భయముచేత మంచిసమయముగనుంగొని శరీరత్యాగము సేయునో యాపెదే పతిభక్తిగాక యితరములైనవి వేశ్యాభక్తిమఱి వని భావము.

తే. అనన వారలు పల్కిరా * యమవతంస,

మెండు జన్మాంబు విను రంగ * మంద నీల్చే,

వేగపా లేల? యతండ నీ * విషం డగుటకు,

నర్చనాదుల నివ్వీటి * హరి భజింపు.

౨౨.

టీక. అననన్ = ఇల్లుచేప్పఁగా, వారలుపల్కిరి = ఆచేలులీరక్షమూలకమ ముగావించిరి, ఆయమవతంసము = ఆయాదచరత్తుచుగ్రీకృష్ణుండు, ఎండుజన్మాండు = ఎక్కడెక్కడగూడ, వినుము = ఆలకింపుము, రంగమంద = శ్రీరంగక్షేత్రమందే, నిల్చిన్ = నివసించెను, వేగపాలేల = క్షణసమయమునకే, యతండ = ఆస్వామి

యే, నీవిభుండగుటకా = నీభర్తయగుటకు, ఇర్విటిహరికా = ఈక్రీవిల్లులు తూరసునఁ
సామిసి, అర్చనాదులకా = పూజాదులచేత, భజంపుము = సేవింపుము.

తా. ఆ శ్రీకృష్ణుండొప్పుడెచ్చటికిఁబోలేడు శ్రీరంగమందేయన్నాఁడు గావున
నతఁడు నీ భర్తయగుటకు నీయూరనున్న వడంబెరుంగోయిలుడయినను సామిన్ని
బూజనాదులచేతఁ గొల్పు మని భావము.

చం. అలుకకు మన్నఁ దేటి మఱి * యంతటనుండియు వేళవేళ నె,

చ్చేలు లిడు తెల్పుల న్నగుడఁ గి జింతల సంతమనంబుల న్నమా,

కలితత మించె సొమ్మిడని * కాశ్యపమునకా హృదయంబున స్సదా,

పలపలగాక నీలముం * బన్నసరం బయి నిర్మలాంగికికా.

౮౩.

టీక. అలుకకుమన్నకా = పెరివరుషునిచేప్పఁగా, తేటి = తెలివొంది, మఱి =
అనంతరమందు, అంతటనుండియుఁ = అప్పుడు మొదలుకొని, వేళవేళకా = ప్రతికాల
మందు, నెచ్చెలులు = చెలిక త్రియలు, ఇడు = ఉనిచెడి, తెల్పులకా = జ్ఞానములనెడు, భావ
శృంగులతోడను, మగుడకా = మరల, యంతల = విచారములనియెడు, సంతమనంబులకా =
చీకటులతోడను, సమాకలితత = కూడుకొనుట, (ఇదికర్తృపదము), నిర్మలాంగికికా =
స్వచ్ఛశరీరముగల యాఁడువిడకు, సొమ్మిడని = భూషణముధరింపని, కార్మ్యము
నకా = కృశించుటచేత, హృదయంబునకా = ఎనయందు, సదా = ఎల్లప్పుడును, పల
పలగాకా = పలచనగాక, నీలములబన్నసరంబయి = నీలములతోడఁ గూర్చిన ముక్తా
హారమై, మించెకా = బిచ్చెను.

తా. అలకుమకుఁ గృత్యము చేత సొమ్ములిడకుండినను హృదయమందుఁ
జెలుల మాటల తెల్పులును మరలఁ గలిగెడు చీంతాభరంబులను చీకటులు గూడు
కొని నీలములతోఁజేర్చిన ముత్తెపు సరమువలె నుండె ననియును దీనికి జింతాసంత
మనంబులు నీలములవలెను చెలుల మాటలవలనఁ గలిగెడు తెలుపులను తెలుపులు
ముత్తెములవలె నుండెననియును లో నున్న భావము నిర్మలాంగియకాట బయలఁ దోచె
ననియును భావము.

తే. ఎలసి యేప్రొద్దుఁ గనువొంద * నీక మరుఁడు,

కలహమున కంకకాఁ డయి * కాలుద్రవ్వఁ,

బాండుబహుశత్రుపాపరం * పరలుపెడల,

కింటిలో నేఁదుముల్లయ్యె * నిందుముఖికి.

౮౪.

టీక. ఎలసి = కనుపెట్టుకొని, ఏప్రొద్దుకా = సంతతమును, కనువొందనీకా =
కన్నుమూయనీక, మరుఁడు = స్మరుఁడు, కలహమునకా = పోరాటమునకు, అంక

కాండై = బిరుదుగలవాడై, (ఇది విటకాండు మొదలగు శబ్దములవంటిది), కాలుద్రవ్వక = కాలుద్రవ్వచుండగా, పాండుబహుళక్షపా = శుక్లపక్ష బహుళపక్ష రాత్రులయొక్క, పరంపరలు = వరుసలు, పెడలక = కడవక, ఇందుముఖికిక = ఆ చంద్రముఖికి, ఇంటిలోక = గృహమందు, ఏడుముల్లయ్యె = ఏడుబుదిముల్లందినట్లే యామెను.

తా. మన్మథుఁ డెడతెగక యప్పుడుఁ గనువై చినిద్రబట్టినీకుండఁ గచ్చకుఁ గాలుద్రవ్వచుండఁగా శుక్లపక్షరాత్రులును బహుళపక్షరాత్రులు నొక్కఁడుగానే చక్కఁగా జరుగక యేండున్నుంటిలో నుండిన నాయింటి వారికెట్లు ట్టేమనులేక నిద్దర పట్టక పోవునో యూర్పిగానే యాయచు శ్రమపడునని భావము. శల్యమృగ రోచుమింటనున్న నాయింటఁగలహము కలుగుననుట ప్రసీద్ధము. ఇచ్చట శుక్లపక్ష రాత్రులుదల్లగాను గృష్ణపక్షరాత్రులు నల్లఁగా నుండును గనుక వాని పరంపర యేండుబుదిముల్లఁగా జెప్పఁబడెను. ఆర్యోప్యమాణమయిన యేండు పంది ముల్లు కలహమును గలుగఁజేయుట కుపయోగించెను గనుక పరిణామా లంకారము.

మ. తలిరుంగైదుపు బోడు నానతి వధూ * ధైర్యంపుఁ శెన్నాట గం !

దళితాహర్షభయంత్రకారుఁ డలుక * న్ననాఁటికిం ద్రెళ్ల గో,

మల మాగ్నడచరీచిగీడకలికో * వ్వుల జూడి యేయం దళ,

ద్వళపాథోరుహ లోహనాళ కుహరో * ద్యచ్చంచరీకాత్మముల్. రాగి.

టీక. కందళితాహర్షభయం త్రకారుఁడుఁడగుచుండిన ప్రాతఃకాలమనయెడు పిరంగిరాతు, తలిరుంగైదుపు = చిగురుటాకుఁబాఁకుగల, బోడు = యోధయగుమన్మథునియొక్క, ఆనతిక = ఆజ్ఞప్తిచేత, వధూ = ఆపనితయొక్క, ధైర్యంపు = ధైర్యమయమగు, శెన్నాట = పెద్దకోట, నానాఁటికిక = దినక్రమముగా, త్రెళ్లక = కూలుటకు, కోచుల = మృదువులగు, మాగ్నడ = బాలసూర్యునియొక్క, మరీచి = కిరణములనియెడు, దీపకలికా = మొగ్గవంటిదీపములయొక్క, డొమ్మక = వేడిమిచేత, చూడి = ముట్టించి, దళత్ = వికసించుచున్న, దళ = తేకులుగల, పాథోరుహ = కమలములనియెడు, లోహనాళ = పిరంగులయొక్క, కుహర = విలములనుండి, డద్వత్ = పెడలుచున్న, చంచత్ = నుదించిన, చంచరీక = తుమ్మెదలనియెడు, అశ్మముల్ = గుండ్లను, అలుకక = కోపముచేత, ఏయక = ప్రయోగించును.

తా. ప్రాతఃకాల మనెడు పిరంగిరాతు మన్మథుఁడను యోధవరుని నెలవంది యాయమ ధైర్యమనియెడు కోట నానాఁటికిఁ గ్రిందఁ గూలుటకై బాలసూర్యకిరణములు సోఁకుటవలన వికసించుచున్న కమలములనియెడు పిరంగులతో

నుండి వెడలేడు గండు ముక్కులనియెడు గుండ్లను బాదు నేయననియును నప్పుడా కిరణజ్వాలయే జెనకి త్రాటిరంజకపువేడిమియై యుండె ననియును ఆయకుకు రా వ్రులు ధైర్యము లే దాయెంగదా ప్రాతఃకాలమును లేదాయెననియును సాయం కాలములందు గవలములు ముకుళించు నప్పుడు ముమ్మద లా కమలములలోఁ జొచ్చి యుండి సూర్యోదయముగాఁగా నే వికసిల్లిన వానిలోనుండి వెడలు చుండె నని యును భావము.

తే. పొంత ఘటయంత్ర సరవఁ ద్రిఁ ప్పచు జపించు,
మగువ ధృతిదూల మధ్యాహ్నఁ మంత్రవాది,
సురచిర వితాన దంభఁ కాసుంభ ధారి,
తుహిన ధారా గృహఁగి వింఁ దువులు నెనర.

టీక. మధ్యాహ్నమంత్రవాది = మధ్యాహ్నమనియెడిమాంత్రికుఁడు, మగువ = ఆయమయొక్క, ధృతి = ధైర్యము, తూలఁ = చలింపుటకై, సురచిర = ప్రకాశించుచున్న, వితాన = మేలుకట్టనియెడు, దంభ = వ్యాజముగల, కాసుంభ = కాషాయవస్త్రమును, ధారి = ధరించినవాఁడును, తుహిన ధారా గృహ = మంచువంటి ధారలుగల గృహమనియెడు, అంగి = శరీరముగలవాఁడునై, (ఇవిరెండును మధ్యాహ్నమంత్రవాదికివిశేషణములు), పిందువులు = ధారాబిందువులు, (బిందువులనఁగా ధైర్యముయొక్క ప్రాణములనికొందఱు, బంధువులనీ మఱియొకపారము. అప్పుడను బ్రాణములనియే యర్థము. “బంధుర్బంధూకపుష్పస్యాత్వాగ్రిబంధోశ్చభృతః” అని విశ్వము), చెదరఁ = పడుచుండఁగా, ఘటయంత్ర = కంభయంత్రమనియెడు, సరమఁ = జపమాలికను, త్రిప్పచఁ = పరివృత్తిజేయుచు, పొంతఁ = సమీపమున, జపించఁ = జపమునెయును.

తా. లోగ రద్దిన చంపువలనియెడు కాషాయములను ధరించి మగువలే ధారలు గురినెడు గృహమనియెడి శరీరము భస్మ దూసరితమై నట్లు తెల్లఁగా నుండఁగా జలము వెడఁజల్లుచుఁ దిరుగుచున్న ఘటయంత్ర మనియెడు జపమాలిక ద్రిప్పచు మధ్యాహ్న మనియెడు మాంత్రికుఁడు మగువ ధైర్యము చెడి పోవుటకుఁ దన నొకటి తుప్పరలు రాలు నట్లు జపముఁ జేయఁ చుండు నని భావము. దీనివలనఁ దా పోప శమనార్థమై నీటి తుంపురులు నెగయు చున్న ఘటయంత్రములుగల యుంటి లో నాయమ యుండఁగా నక్కడను దాప మధిక మాయెననీ లోచించుచున్నది. ఘటయంత్రమనఁగా నొక మోటు వెంటఁ గడవలు గట్టి బావిలోఁ జేదనుచు రాఁగాఁ గొన్ని మునుంగునవియు మఱికొన్ని నీరు గ్రమ్మరించునవియై యుండును.

ఉ. తామరసాస్త్ర తామ్రముఖి * దంష్ఠ్రిత విస్ఫుట మల్లి హల్లక,
స్తోమరజశ్చటాంగక మ * ధుమ్యుతితార వియద్ధ్ర చంక్రమో,
ద్దామ పితృప్రసూ ప్లవగి * దైన్యరుతోత రథాంగ పోత చిం,
తామయ నిద్రలం బాలసి * తాపము సేయఁ దొబంగె నింలికిక. ౮౭.

టీక. తామరసాస్త్ర = కమలాపుండగుసూర్యుఁడనియెడు, తామ్ర=ఎఱ్ఱగైన,
ముఖి = మొగముగలయట్టియు, దంష్ఠ్రిత = కోఁజలుగాఁ జేయఁబడిన, విస్ఫుట =
వికసించిన, మల్లి = మల్లెపువ్వులు గలిగినట్టియు, హల్లక = ఎఱ్ఱగలువయెక్క,
స్తోమ = సమాహమయొక్క, రజః = పుష్పాశ్లేయొక్క, ఛటా = ప్రోగనియెడు,
అంగక = శరీరముగలయట్టియు, మధు = మకరంబునయెక్క, ద్యుతి = కాంతివలె
కాంతిగల, తార = నక్షత్రముల నెడుకనుగ్రుడ్లుగలట్టియు, (విష్ణురూపకము), వియత్ =
అకసమనియెడు, ధ్రు = వృక్షమండు, చంక్రము = సంచరించుటయందు, ఉద్దామ =
అడ్డపాటులేనియదియునునగు, పితృప్రసూ = సాయంసంధ్యయనెడు, ప్లవగి = ఆంధు
కోటి, “సాయంసంధ్యాపితృప్రసూ” అని యమరము. దైన్యరుతోత = దీనాలాపముల
తోడ, ఉత్థ = లేచినట్టి, రథాంగ = చక్రవాకములనియెడు, పోత = పిల్లలుగలది
యై, చింతామయ = చింతావికారములగు, నిద్రలం = నిద్రులయందు, బాలసి =
కసుపడి, ఇంలికిక = ఆయనకు, తాపముసేయక = తాపము గలుగఁ జేయుటకు,
తొడంగెక = ఉపక్రమించెను.

తా. “స్వప్నేచయాయం విత్తోద్యద్వప్తశ్శాఖామృగశ్శాస్త్రగజైర్నిషిద్ధో”
అని సుందరకాండమందును, “స్వప్నేవానరమార్జాల భట్టాకాదుఃఖిషేఽవ ” అని
గ్రంథాంతరముననున్నట్లు స్వప్నమందు వానర దర్శనము శుభావహముగాదు గావున
“కోయంతామ్రముఖిఃకపి ” అనినట్లు అస్తమింపఁబోయెడు సూర్యుఁ డనియెడు
నెఱ్ఱని ముఖము గలిగి సాయంకాలమందు వికసించునట్లు మల్లెమొగ్గలనియెడు తెల్లని
కోఁజలు గలిగి యెఱ్ఱ గలువ పుష్పాశి తిప్ప యనియెడు పచ్చని శరీరము గలిగి (పిం
గాక్షంపురతస్థిత), మన్నట్లాపూల మకరందము వలెఁ పింగళ వణకము గల నక్ష
త్రములనెడు కను గ్రుడ్లు కలిగి యాకాస మనియెడు చెట్టుమీఁదఁ దిరుగుచు నస్త
మయ కాలమందు నొండొంటిఁ బాసి దీనాలాపములు నేనెడు శక్కున లనియెడు
పిల్లలతోఁ గూడిన సాయంసంధ్యయనియెడు నాఁడు కోఁతి యాయమకు నిద్రలు
లేకున్నను శరీర మెఱుంగరాని చింతామయ నిద్రలతోఁ దోఁచుచుండుఁ గావున
నాయమ మిగుల వగలంబొగిలె నని భావము.

వ. ఇతైఃకాంగున సకల కాలంబుల నారటంబునకు నూటటఁ గాన కుండియు నష్టం

డరీకాక్షి యందుండు నప్పండరీకాక్షు నారాధనంబున నా రాధారమణుం
గ్రమ్మఱుం జెంద డెందంబునం దలంచి. ౮౮

టీక. ఇత్తైఱుంగునకొ = ఈ ప్రకారముగాను, సకలకాలంబును = అహోరాత్రములు, ఆరటంబునకు = పరితాపమునకు, ఊఱుఱుగనకుండియు = ఉపశాంతి పొందకుండియు, అప్పండరీకాక్షి = ఆనాయిక, అందుండు = ఆక్రీడిల్లుపుత్తూరుననుండు, పుండరీకాక్షు = విష్ణువయొక్క, ఆరాధనంబునకొ = పూజచేయుటచేతను, అ రాధారమణుం = ఆ శ్రీకృష్ణ స్వామిని, క్రమ్మఱుం జెందకొ = తిరిగిపొందుటకు, డెందంబునందలంచి = మనస్సున నెంచుకొని.

తా. సుగమము.

సీ. పద్మాస్య ప్రతిదినప్రర్యోషమును మాన నియతి మేల్కని సఖీచయము మ్రోల,
హేమపాత్రిక హరిఁ ద్రావలక్యోదిక స్నానీయవస్త్రవఁ జంఘం గొనుచు,
ధౌతాంశుకంబులు తడి యొత్తులును దేర సంతఃపఞ్చంబున నరిగినిజగ్గి,
ఆరామదీప్తిక ననుసంహితద్రావి డామ్నాయయ్యై స్నాన మాచరించి,
పర్లనీలేక పూర్ణసౌభాగ్య దాంగ, ధూతి చకచక లీలెండతోడ మాటు,
మలయసింహు వెండుకలగుంపుఁమలచివైచి, వేగవెడవెడవడియొత్తినిధియతముగ.

టీక. పద్మాస్య = ఆకమలమఖి, ప్రతిదినప్రర్యోషమును = ప్రతిదినప్రత్యక్షమున, కాలమందును, మాననయితొ = మానవ్రతముచేత, మేల్కని = నిద్దరలేచి, సఖీచయము = చేలులమొత్తము, మ్రోలకొ = తనముందట, హేమపాత్రిక = బంగారు పల్లెరమునందు, హరిద్రా = పసుపును, అమలక్యోదిక = ఉసిరికపిండిమొదలగు, స్నానీయ = స్నానమునకుఁదగిన, వస్త్ర = ద్రవ్యములయొక్క, వ్రజంబుకొ = సమాహమును, కొనుచుకొ = గ్రహించికొనుచు, ధౌతాంశుకంబులు = ఉదికినవీరలును, తడియొత్తులును = తడిచుడుచుకొనువస్త్రములును, లేరకొ = తెచ్చుచుండక, అంతఃపథంబునకొ = పెరటితోవను, అరిగి = పోయి, నిజగ్గన = తమయింటి సంబంధియగు, ఆరామ = ఉద్యానమందలి, దీప్తికకొ = దగ్గియందు, అనుసంహిత = అనుసంధానమునయేఱుచిన, ద్రావిడామ్నాయయ్యై = ద్రావిడవేదముగలదియై, “సమామ్యహం ద్రావిడవేదసాగరమ్” అనియు “ద్రవిడోపనిషద్ధానాం చరితస్యద్విజస్యతై! యోవై పాదోదకంపాతి సపునాతివసుంధరామ్” అనియున్నది గనుక ద్రవిడవేదానుసంధానముఁజేసెననుట. స్నానమాచరించి = తీర్థమాడి, పర్లనీలేక = పసపు పొడికి, పూర్ణ = మెండుకొన్ని, సౌభాగ్య = సౌఖ్యంబునమును, ద = ఇచ్చునట్టి, అంగ = శరీరముయొక్క, ధూతి = వడకుటయొక్క, చకచకలు = చాకచక్యములు,

ఈరెండతోడ = బాలాతపముతోడ, మాటుమలయక = ప్రతిఘటింపఁగా, నిడు = దీక్షానులగు, వెండ్రుకలగుంపు = కేశములసమూహము, మలచివైచి = వెనుకకు పేసికొని, వేగక = శీఘ్రముగా, పెడపెడక = ఆసమీచినముగా, తడియెత్తి = బిడలు దుడిచి, విధియుతముగ = శాస్త్రవిధిప్రకారముగా నని ముందటికన్యాయము, “ల లాలేకేశవంధ్యాయై” త్తని యాధ్వకపుండ్ర ప్రకరణమందున్నది గలక విధియుత మని ప్రయోగించఁబడెను.

తా. సుగమము.

ఉ. కుందరవాగ్ర సెన్నాసల * గుమ్మడి గింజ తెఱంగు పాండు మృ,
ద్విందువు దీర్చి చెందరము * పేచక శీవము పైఁ బతి న్గటిం,
జంతురుకావి జీ బమర * జల్లని రేయిటి తట్టు పు న్గళు,
ల్విందులదేల నూనె ముడి * వెండ్రుకలదం దతి తావు లీనంగక. ౯౦.

టీక. కుందరవాగ్ర = మొల్ల మొగ్గలవంటిదంతాగ్రములుగల యాయువతి, సెన్నాసల = లలాటమందు, గుమ్మడిగింజతెఱంగు = కూశ్మాండ వీజముయొక్క రీతిగల, పాండుమృత్ = తిరుమణియొక్క, బిందువు = తిలకమును, లీర్చి = దిద్ది, చెందరము = సింహారము, పేచకశీర్షముపైఁబలెకగజమస్తకముమీదవలె, “పేచకః పేచకీతథా” అని ద్వీరూపకోశమందును, “సామజఃపేచకీహర్షత్రుతిర్వేదండ” అని యమరమున ఉన్నదిగనుక పేచకీ శీవమన్న పాఠమును గ్రాహ్యము, చందురుకావి జీబు = చంద్రకావిజిల్లుచీర, కటిక = కిలుమన, అమరక = బిచ్చగా, చల్లని = శీతలమగు, రేయిటి = రాత్రియలదిన, తట్టుపున్న = సాంఘవనిశేషము, అళుల్ = తుమ్మెదలు, విందులదేలక = విందుభోజనములు సేయఁగా, నూనెముడి వెండ్రుకలక = నూనెగలిగి ముడివేయఁబడిన కేశపాశమునందు, తడితావులీనంగక = అర్దపరిమళములు సృజింపఁగానని ముందటికన్యాయము.

తా. తిరుమణితో గుమ్మడిగింజవలె నామముఁ జెట్టుకొని చంద్రకావి వీర ధరించి యుండెననియు, రాత్రి శరీరమందు ధరించిన పున్న వాసనలకుఁ దుమ్మెదలు గ్రమ్ము కొనుచుండె ననియును మెఱుఁగు రాచియున్న వెండ్రుకలు ముడియిడఁగా నొక వింత పరిమళము వచ్చుచుండె నని భావము.

తే. బోటి గట్టిన చెంగల్వ * పూపులెత్తఁ,
దరు పరిణ తోరు కదలి మం * జరియుఁ గొనుచుఁ,
బోయి గుడి నంచి విజనంబు * జేయఁ జొచ్చి,
మొక్కి పేదక బలువచ్చె * మ్రుగు జెట్టి.

టీక. బోటి = చెలికత్తె, కట్టిన = కూర్చిన, చెంగల్వపూవుపైత్తు = ఎఱ్ఱకలువ పూలదండ, తరు = వృక్షమునందే, పరిణత = లెస్సగావడిన, ఊరు = పెద్దదైన, కదలి = అరణిపండ్లయొక్క, మంజరియొక్క = గెలయను, కొనుచు = గ్రహించుచు, పోయి = చని, నుచి = అర్చకుడు, గుడిక = కోపెలను, విజనంబుజేయక = జనరహితమగునట్లుగావింపఁగా, బొచ్చి = అచ్చటఁబ్రవేశించి, మొక్కి = స్వామికి దండముసమర్పించి, పేడికక = తిన్నెయందు, పలువన్నె = పెక్కురంగులుగల, ముగ్గుక = రంగవల్లిని, పెట్టి = తీర్చి.

తా. సుగమము.

తే. కపిలగవి సర్పిల బృథు దీప * కళికం దీర్చి,
ద్వయముతో వక్షమునఁ గల్ప * దండనేర్చి,
యగరు ధుంపంబు విడి శర్కర * రాజ్యయొక్క,
హృద్య కవచ ఫలాళి నై * బేద్య మిచ్చి.

౯౨.

టీక. కపిలగవి = కపిలభేసువుయొక్క, సర్పిక = నేతిచేత, పృథు = పెద్దయగు, దీపకళిక = దీపజ్వాలను, తీర్చి = వెలిగించి, ద్వయముతో = ద్వయమనియెడు పంక్తితోఁబాఱుముతోడ, వక్షమున = స్వామివక్షస్థలమందు, కల్పదండ = చెంగల్వమాలికను, చేర్చి = సమర్పించి, అగరుధూపంబువిడి = అగరుచెక్క పొడితోఁబూచములుపేసి, శర్కరా = చక్కెరతోడను, అజ్య = నేతితోడ, యొక్క = కూడియున్న, హృద్య = మనోహరముగను, కదలేఫల = అరణిపండ్లయొక్క, ఆకె = సమూహమును, మైదేద్యము = అరగింపును, ఇచ్చి = సమర్పించి.

తా. సుగమము.

కం. ఖండిత పూగీ నాగర, ఖండంబులు ధను శశాంక * ఖండంబులచే.

హిండితములు గావించి, ఖండస్థిర భక్తి నొసంగి ~~కర్మ~~ చెలులతో. ౯౩.

టీక. ఖండిత = కత్తిరించఁబడిన, పూగీ = పూజకలయొక్కయు, నాగర = సొంటియొక్కయు, ఖండంబులు = తునులు, ధను = గొప్పలగు, శశాంక ఖండంబులచే = కర్పూరశకలములచేతను, “ధనుసారశ్చంద్రసంజ్ఞ” అని గి ఘంటుపు, హిండితములుగావించి = కలియఁగ, “ధనుసారశ్చంద్రసంజ్ఞ” అని గి ఘంటుపు, భక్తిక = భక్తిచేత, పిసంగి = స్వామికి సమర్పించి, కదలి = అచ్చటనుండి వెడలి, చెలులతో = సఖులతోడను ముందరికన్వయము.

తా. సుగమము.

తే. చెలువ గర్భగృహ ప్రద ి ట్టిణము జేసి,
 వినతయై మాళి శరణోప ి మును ధరించి,
 చరణశీర్షముఁ గొని తత్ప ్ర ి సాదలబ్ధి,
 మయిన మాల్యముఁ దాల్చి గే ి హమున కరుగు. ౯౪.

టీక. చెలువ = ఆసుంబరి, గర్భగృహ = గర్భగృహమునకు, ప్రదట్టిణముఁ జేసి = వలగొని, వినతయై = సత్తుయై, మాళిక = శిరమునందు, శరణోపమును = శ్రీశరణోపమును, ధరించి = వహించి, చరణశీర్షముఁ = అస్వామివారి శ్రీపాదశీర్షమును, ధరించి = వహించి, కొని = పుచ్చుకొని, తత్ప్రసాద, తత్ = అస్వామియొక్క, ప్రసాద = ప్రసన్నత్వముచేత, అర్చించిన, లభించిన, మాల్యముఁ పూదండను. తాల్చి = ధరించి, గేహమునకుఁ = తనయంటికి, అరుగు = పోవును.

తా. సుగమము.

కం. ప్రతిదినము నిల్లు చని చ్చితు హజ యొనర్చి వచ్చి ి సుదతి వియోగ,
 చ్యుత ధైర్యయగుచు సర్వద్యుపరిగుఁములు ద్రవిడభాషఁ దాడుచునుండుఁగి.

టీక. ప్రతిదినముఁ = అనుదినమందును, నిల్లు = ఈరితిగా, చని = పోయి, ఆచ్యుతపూజ = అస్వామిపూజనము, ఒనర్చి = చేసి, వచ్చి = మరలనింటికివచ్చి, సుదతి = ఆయన, వియోగ = విరహముచేత, చ్యుత = జాతిన, ధైర్యయగుచుఁ = ధైర్యముగలదియై, అయ్యదుపతి = అ శ్రీకృష్ణునియొక్క, గుణములు = కల్యాణగుణములను, ద్రవిడభాషఁ = ద్రావిడభాషయందు, పాడుచునుండుఁ = గానముచేయుచుండును. ఈయన తిరుప్పావను ద్రవిడప్రబంధము చేసి దానియందు గానము చేసెననుట.

— సుగమము.

— త రా య న వ ర్ణ న ము.

తే. మొదల నాముక్తచ - ల్యద ి మదన తాప,
 తరణి పెనువెట్ట వేంగిన ి డట్టిణాశ,
 మత్స్యతోష్ణకుఁ దుదముట్ట ి మాఁడు ననుచుఁ,
 దొలఁగెనన నుత్తరాశకుఁ ి దొల్లగెఁ దరగి. ౯౫.

టీక. మొదలఁ = ప్రథమమందు, ఆముక్తమాల్యద, అముక్త = ధరించివిడువబడిన, మాల్య = పుష్పమాలికలను, దాస్వామికిచ్చిన మాఁడున నుత్తరాశిమాఁరనియెడు నాయనయొక్క, మదనతాప, మదన = మగ్నభునిచేతనైన, తాప = విరహ

తాపమనియెడు, తరణి = సూర్యునియొక్క, పెనుపెట్టె = అధికోష్ణముచేత, వేంగిన = పరితపించిన, దక్షిణాశ = దక్షిణదిక్కు, మత్కృత = నాచేతఁజేయఁబడిన, డోష్క కణ = వేడిమికి, తుదమట్టె = పరిగమప్రమగునట్లు, మాంచుననుచు = మాడి పోవునని, తొలంగెననక = తొలంగెనోయనునట్లు, తరణి = సూర్యుఁడు, ఉత్తరా శక = ఉత్తరదిక్కునకు, తొలంగె = సంచలించెను, ఉత్తరాయణగతుడాయె ననుట.

తా. ఇప్పుడె చూడికుడు త్రనాచ్చెమారుల నిరహ తాప మనెడు సూర్య దీప్తిచేత నీ దక్షిణ దిక్కు వేంగుచున్నది దీనిపై నేనును వేడిమిఁ జేసెడినేని యీ దిక్కు మాడి పోవు నని తలంచి సూర్యుఁ డాదిక్కునుండి తొలంగెనో యను నట్లు ఉత్తరాయణప్రవేశ మాయెననియు నాచూడికుడు త్ర నాంచ్యారు ధనుర్మాసమం దీ ప్రతముఁ బూని ముప్పది దినములు ముప్పది పాటలుగాఁ దిరుప్పావు పాడెననియును విమ్మట మకర సంక్రమణము ప్రవేశించె ననియు భావము. రూపకోశాక్షితహేతూ త్మేక్ష.

చ. తెలియఁగ నచ్చె నట్టికఱిఁ , దిగ్గకరుండు ధనాధిపాశక్తై,
తొలంగిన కారణం బనివ , దుర్వహ దీక్షునియొగవహ్ని పె,
ల్లలమిన తన్విశం దగిలి , నట్టి తనూష్ణుఘ సభవన్తహా,
జలమయ శంకర శ్వశుర , శైలము కోసల చల్వఁదీర్చంగకై. ౯౭.

టీక. అట్టికఱి = ఆనమయచుండు, దిగ్గకరుండు = తీక్షణ్ణిరణుండగు సూర్యుఁడు, ధనాధిపాశక్తై = కుజేరదిక్కునకై, తొలంగిన కారణంబు = తొలంగిచగిన హేతువు, అనివ = ఆచూడికుడు త్రనాచ్చెమారుయొక్క, దుర్వహ = వహించఁగూడని, దీర్ఘ = పొడవగు, వియోగవహ్ని = విరహగ్ని, పెల్లు = అధికముగా, అలమిన = చ్ఛాపించినట్టి, తన్విశక = ఆదక్షిణదిశయందు, తగిలినట్టి = తనకునట్టినట్టి, తనూష్ణుక = శరీరతాపమును, ఘనీభవత్ = కరుడుగట్టిన, మహాజలమయ = మహాద కలికారమగు, శంకర = ఈశ్వరునకు, శ్వశుర = నూమయగు, శైలము = హిమవత్సర్వ తముయొక్క, కోసల = చరుచయందలి, చల్వక = శైత్యించిత, తీర్చంగకై = పోఁ గొట్టుకనుటకని, తెలియఁగనచ్చెకై = ఎఱుకపడవచ్చెను.

తా. సూర్యుఁడు దక్షిణ దిక్కునుండి యుత్తరదిక్కునకుఁ జనుటకుఁ గారణ మేమన్నను దక్షిణ దిశయందుఁ జూడికుడు త్రనాచ్చెమారుండఁ గావున నాయమ తాప మూడికెల్ల వ్యాపించఁగా సూర్యుఁ డచ్చట నుండఁగా నతనికి నాఁ వేడిగు దాకుట కతంబున హిమవత్సరులను చయంలోని ౨ అను పాదము ౩ వలెఁబడు

కానుటకై యా యుత్తర దిశకుఁ బోయె నని భావము. కావ్యలింగాను ప్రాణిత ఫలోత్పేక్ష.

వ స ం త ర్థ వ ర్ణ న ము.

తే. కినిసి వలజేడడు దండత్తఁ † గేతుఁ నగుట,

మీన మిలఁ దోచు టుచితం బ † మేష మేషు,

పని యనఁగ నేల? విరహాఖ్యఁ † బాంధయువతి,

దాహమున కగ్గి రాఁగఁ ద † త్రశీను రాదే? ౯౨.

టీక. కినిసి = కోపించి, వలజేడడు = మన్మథుఁడు, దండత్తఁ = విరహుల మీఁద దండెత్తిరాఁగా, కేతువగుటకై = దైత్తియమాటచేతను, మీనము = మత్స్యము, (మీనసంక్రాంతియనుట), “ప్రహ్యమ్నా మీనకేతనః” అని యమరచు, ఇలకై = భూమియందు, తోచుట = కనబడుట, ఉచితంబు = తగినదియై, మేషము = మేక, (మేషసంక్రాంతియనుట), ఏమిపనియనఁగ నేల = ఏమిపనికివచ్చెననుటయేల, విరహాఖ్యఁ = విరహమునెడుపేరేచేత, పాంధ = విద్రోగి వక్షులగు, యువతి = ఉదవల యొక్క, దాహమునకుకై = దహించుటకై, అగ్గి = అగ్ని, రాఁగఁ = వచ్చుచుండఁగా, తత్రశీనుకై = వాహనమును, రాదే = రాదా.

తా. మన్మథునకు మీనము పెక్కెము గావున నతఁడు దండెత్తి వచ్చినప్పుడది కనబడుట సరియేకాక మేషమేల వచ్చెననఁగా నగ్ని మేషవాహనుడగు గావున నతఁడు విరహ మను నాచుము చేతను విద్రోగినులను దహించుటకై రాఁగా నతనిఁ దాహనము వచ్చెననియును మీన సంక్రాంతి వచ్చి యానెల గడచి మేష సంక్రాంతి వచ్చెనని భావము. శ్లేషముచేత మీనమేషములకు సంతాపకరణము చెప్పినాఁడు గనుక నలంకారముచేత వస్తున్నది.

చ. ప్రియ పరిరంభః ద్రధిమ † కెల్లింకఁ జైత్రుఁడు వచ్చి చేయుఁగా,
వ్యయ మని సీతునంద † చెలువ ల్పెదవు ల్పడుపంగ వచ్చెఁ దా,
రయమునఁ జేర్చి యా ఋతువు † రాఁ జని విచ్చి తొలుంగి రయ్యర,
స్థ యుచిత మే కదా విపది † ధైర్య మనం జను మాటయింతకక. ౯౩.

టీక. ప్రియ = ప్రియులయొక్క, పరిరంభణ = ఆలింగనములయొక్క, ద్రధిమ = దాఢ్యముయొక్క, పెల్లు = అధిక్యమును, ఇంకక = భవ్యత్కాలముందు, చైత్రుఁడు = మధుమాసము, వచ్చి = ఆసన్నుండై, వ్యయమునేయఁగా = నాశముఁ జేయునుగదా, అని = అనుకొని, సీతునంద = చలికాలినుండే, చెలువల్ = సుందరులు, పెదప్పుడుపంగకై = భయముచేతిను జెవవులువగుటకొనుచుండఁగా, (సలి

చేతఁ బగిలిన పెదవులను నాలుకలచేఁ దడుపుదురు గనుక దానిని భయానుభావముగాఁ జెప్పినాఁడు), ఆ ఋతువు=ఆవసంతర్తువు, తాక = తాను, రయమునక = వేగముచేతను, పేర్చి=అతిశయించి, వచ్చెక = ప్రవేశించెను, రాక=అట్లురాగా, చలివిచ్చి = చలిదీటి, (భయములేకయనుటయును వసంతర్తువురాగానే చలిపోయెననుట), ఆయ్యవస్థ = అట్లుభయపడి పెదవులుదడుపుటయు, చలిచేతఁదడుపుచుండుటయును, తొఱంగిరి = విడిచిరి, ఇంతకక = ఇంతపనికి, విపదిదైత్యమనంజను= ఆపదయందు దైత్యముండవలయుననగా నొప్పుచున్న, మాట = వాక్యము, “విపదిదైత్యమభాఘ్యదయేషానా” అను వాక్యమనుట, ఉడతమేకదా = తగినదేకదా.

తా. స్త్రీలందఱు తమ ప్రియుల చికిత్సకొనింత లింకఁ జైత్రుఁడు వచ్చి యిప్పుటివలెనుండనీక నశింపఁ జేయునని చలి కాలమందే భయపడి పెదవులు దడిపి కొనుచుండగా నతఁడురానే వచ్చెను అట్లు రాగా వారు చలిదీటి యాయవస్థ విడిచిరి, విపది దైత్య మనుమాట యీపని కుచితమే కదా యనియును, చలికాలములో వలెఁ జైత్రమాసములో గాతాలింగనము లుండవనియును, చలిచేతఁ పెదవులు పగులగా నాలుక కొనలచేఁ దడుపుకొందు రనియును, వసంతర్తువు రాగానే చలి తగ్గెననియును, వారా పెదవులు దడుపుట మాని రనియును భావము. హేరూత్పేక్ష శ్లేషము.

ఉ. సృష్ట బహువ్రణం బయిన † సీతున కల్కి నిజోష్ఠ పల్లవో,
 చ్ఛిష్టముఁ గొన్న గియ్యధుని † సీయన కింతులు మోవిం దన్యధూ,
 చ్ఛిష్టముఁ గొన్న యొచ్చె మఱు † జేసిన వారు కృతం చెటిగి వీ,
 సృష్టముగా నొనర్చిరి వ † సంతున కూటం దోహదంబులక. ౧౦౦.

టీక. నిజోష్ఠపల్లవ, నిజ=తమయొక్క, ఓష్ఠపల్లవ = మోవిచిగురులయొక్క, ఉచ్ఛిష్టముక = ఎంగిలిసి, కొన్నది = గ్రహించినది, ఇయ్యధుని = ఈతేనియ, ఇసీయనక = సీయనక, ఇంతులు=స్త్రీలు, సృష్ట = సృజింపఁబడిన, బహువ్రణంబైన = పలుగాయములుగల్గ, సీతునకక = చలికాలానకు, అల్కి = తెఱచి, మోవిక = అధరోష్ఠమునందు, తన్యధూచ్ఛిష్టముక, తత్ = తమచేతనరసింపఁబడినట్టి, మధు = తేనియకు, ఉచ్ఛిష్టముక = ఎంగిలియైనమయుననును, “మగూచ్ఛిష్టంతుసకకమ్” అని యమరము. కొన్న = గ్రహించిన, ఒచ్చెము = లోపమును, అఱు బేసినక = పోవునట్లొనర్చగా, వారు = ఆస్త్రీలు, కృతంచెటింగి = ఉపకారిపెట్టెంగి, సంతునకక = మధుమాసమునకు, దోహదంబులక = దశవిధదోహదములచేత, “లిరుగుల్లలతాదీనా మకాలే కుశలైః కృతం | పుష్పద్గుల్పాద్ధకం ద్రవ్యం దోహదంస్యా త్తత్

త్రియో" యని దోహదప్రకారము, ఊట = విశ్రాంతిని, విస్మయముగాక ప్రకటమగునట్లు, ఒనర్చిరి = చేసిరి.

తా. స్త్రీలు మున్ను దేనియద్రావనాడ నది యొప్పు పల్లవములయందలి మా భుగ్యమును బుచ్చుకొన్నదిగానఁ దమయెంగిలి దిన్నవని తెలిసియు దానికి రోఁత పడక చలికి వెఱచి తమ పెదవులయం దున్నట్టి తెనియ కెంగిలియగు మయినమును 2 లిపు డ్ల కడ్డముగాఁ జెట్టుకొనియుండి వసంతిర్తువు రాఁగా జల బామును గావున వార లా మయినము వదలుట నా చిన్నతనము ని వసంపించు పోఁగొల్పెనని యుపకారస్మృతి గలిగి యుండులకుఁ బ్రత్యుపకారముగా వసంతుని కౌశ్యము పుష్పంపఁ జేయుటను దామే దోహదములచేతఁ గను పఱిచి యతనికి నూట గలుగఁ జేసి రని భావము. పరివృత్యలంకారము.

మ. మునుపే చంద్రబలంబు గల్గి మలయం * ఘం గమ్మ లేగాడ్పుఁ దే,
రున నేతెంచు లతాంత బాణునకు నూ * య్యండు స్పహిం గ్రోత్తగా,
నియూలిం చెఁ గలంగున నిర్విరహిణీ ప్రా * ణాపహరంబు నే,
యన యూహించు విధాత కృత్య మది యే * లా మాను నెప్పట్టునక? గంగ.

టీక. మునుపే = పూర్వమే, చంద్రబలముగల్గి = గ్రహచార రీతిచేతఁ జంద్రబలంబుగల్గి, (మన్మథునికిఁ జంద్రుఁడు స్నేహితుఁడనట), మలయంపు = మలయ పర్వతసంబంధమైనట్టియు, కమ్మ = పరిమళించునట్టి, లేగాడ్పు = మందమారుతమని యెఱుఁగు, తేరునక = రథమందు, పతెంచు = వచ్చునట్టి, లతాంతబాణునకు = పుచ్చాస్తుండగు మన్మథునికి, సూర్యుండుక = సూర్యుఁడును, మహి = భూమియందు, క్రోత్తగా = సూతనముగా, అనుకూలించెక = చాలి గచ్చెను. “సూర్యుండు మేరమునఁ జ్రవ్వెడిచి వసంతర్తువును లేఁగా నది మన్మథునకు సాహాయ్య మయ్యెననియును చంద్రసూర్యు లనుకూలించి రనుట నలనను మహినుట వలనను గాల దేశములు మన్మథునికి మేలిమిచై యుండెననియును భావము”. చలంబునక = దీఱు = క్రోధము చేత, విరహిణీప్రాణాపహరంబు, విరహిణీ = పాఁథ స్త్రీలయొక్క, ప్రాణ = ప్రాణములయొక్క, అపహరంబు = అనహరణమును, చేయన = చేయుటకే, (అవధారణము), ఊహించు = సంకల్పించెడు, విధాత = బ్రహ్మయొక్క, కృత్యము = కార్యము, ఆది = ఆద్యది, ఎప్పట్టునక = ఎచ్చోటనైన, ఏలామానుక = ఏమిటికివరమించును, కొనసాగుననుట.

లా. సుగమము. అథాంతరన్యాసాలంకారము.

క. మలయ కట కోట జనిత, కలశీసుత సేవనిష్ఠః † గననా తదాశా,
నిలుండనంగ నలస వృత్తిస, మెలంగుచు నాపోశనించేమిహికా జలధిక్ ౧౦౨.

టీక. మలయ = మలయపర్వతముయొక్క, కటక = చటియందలి, “కటకం
వలయేసానారాజధానీనితంబయోః” అని నిఘంటువు. ఉటజ = పక్షిశాలయందు,
సీత = ఉండిన, కలశీసుత = కలశ సంభవుడగు నగస్త్యమహామునియొక్క, సేవక్ =
శుశ్రూష చేత, తదాశానిలుండ, తత్ = ఆదక్షిణపుదియగు, ఆశా = దిశయందలి,
అనిలుండ = వాయువు, ఇట్లు = ఈవక్ష్యమాణక్రమముగా, కననాయనంగ = పొం
దెనోయనునట్లు, అలసరృత్తిస, అలస = పాలుమాలిన, వృత్తిస = వర్తనముచేతనే,
మెలంగుచు = సంచరించుచు, మిహికాజలధిక్, మిహికా = మంచనియెడ, “ప్రాతే
యంమిహికాచ” అని యమరము. జలధిక్ = సముద్రమును, ఆపోశనించేక్ = ఆ
పోశనముచేసెను.

తా. సముద్రపానముచేసియున్న యగస్త్యుడను నివసించెడు దక్షిణ దిశ
యందే మలయమారుత ముండను గావున నాయనయొద్ద శుశ్రూషచేసి తానును దన
గురువు వలెనే సంచరియెడు కడలిని ద్రావెననియును మీనేళితనివారణమృగియున్న
ది గావున ప్రత్యేకపానమును మంచు ఇనితిపోయె ననియును మంద మారుతము వీచె
ననియును భావము.

కం. మలయతరు న్యాయమ యిలం, గల తరువులకెల్ల జేయం గా † బాలసంజుమీ,
యరించునెపంబునబరి, మళితములుగ ననంగనచటిమారుతమెలనెక్ ౧౦౩.

టీక. మలయతరు = మలయపర్వతమందలి చందనవృక్షములయొక్క, న్యాయ
మ = న్యాయమే, (పరిమళగుణమేయనుట), ఇలం = భూమియందు, కలతరువుల
కెల్ల = ఉన్న సమస్తవృక్షములకును, చేయంగా = చేయుటకై, అలరించునెపం
బున = పుష్పించెడువ్యాజముచేత, పరిమళితములుగ = సుబాత పరిమళములగు
నట్లు, బాలసంజుమీ = నీచేనుజుమీ, అనంగ = అనునట్లు, అచటిమారుతము = ఆ
మలయపర్వతమందలి వాయువు, ఓలనెక్ = బాలసెను.

తా. మలయ పర్వత మందలి చందన వృక్షములకుం గల పరిమళగుణమే
భూమియందలి యెల్ల చెట్లకుం గలుగం జేసెడు నిమిత్తము వాని బుష్పింపం జేసెడు
వ్యాజముచేతం బరిమళము గలిగె ననిపించి సంచరించెనో యను నట్లు మలయ మారు
తము వీచెను ఎల్ల తరువుల్లా లెన్న పుష్పించి పరిమళించు చున్న పని భావము.

ఉ. కుప్పసము ల్పడచ్చి రిటి † గుబ్బల నొత్తిలి హత్తి వేగుజా,
మిప్పలర్చు గాడ్పుల క † క్షీకుం గ్రమంబున ఘర్గు శంకమై,

నుష్పతిలంగ దోమతెర * లుష్పర మేత్తిరి దక్కి రూష్కము,
 లైష్పరముయన లోహశక * టీ ప్రకటికరణంబుఁ గామినుల్. ౧౦౮.

టీ. కామినుల్ = వలపుగలయింతులు, కుష్పసములు = కూర్పాసములను,
 (అవికలననుట), వదల్చిరి = సడలించిరి, ఇరిగుబ్బలక = క్రిక్కిరిసిన గొప్పచన్నుల
 చేత. (వలిగుబ్బలనను పారమున శీతల స్రవములచేత ననియర్థము. కూపోదకంవట
 చ్చాయా తాంబూలం స్రవమండలు | శీతకాలేభవేమన్య మన్యకాలేమశీతల మని యు
 న్నది), అగీశక = తమప్రియుని, ఓత్తిలి = ఓత్తిగిలి, హత్తి = ఆలింగనము చేసికొని,
 క్రమంబునక = కోరితనేవునకు, మైక = శరీరమును, ఘర్మశంక = చెమ్మటపోసె
 ననుసందియము, ఉష్పతిలంగక = ఉత్పత్తికాఁగా, వేగుజాము = వేకువజామునందు,
 ఇప్పలలర్పు = ఇప్పచేట్లనుబట్టుపఁ జేసెడు, గాడ్పులకుక = వాయువులకుఁగా, దోమ
 తెరలు = మశకదాదా నివృత్త్యధముగావేసియున్న తెరబట్టలను, ఉష్పరమేత్తిరి =
 మైకెగయవేసిరి, డోష్కముల్ = కాకలు, దెప్పరమైనక = అతిశయముకాఁగా,
 లోహశకటీ = ఇనుపకుంట్లయొక్క, ప్రకటికరణంబుక = బయల్పలుచుటను, త
 క్కిరి = మానివేసిరి.

తా. కామినులు చలికాలమందువలె అవికలు దొడుగక యవి సడల్చి తా
 మొత్తిగిలి నాథులం గొంగిలించుకొని తమక్రిక్కిరిసిన గుబ్బలు వారి తొమ్ములు
 దాచు నట్లునిచికొని కొంతనేవునకు శరీరమందుఁ జెనుట వోసె నని సంశయించి
 ప్రభాత సమయమందు నిప్ప స్రుల విప్పఁ జేసెడు వాయువులు మెల్లన పీచుచుండఁ
 గా మంచముల దోమతెరలు మైకెగయ నెత్తిరి గాని తొల్లియిటి యట్లయిననుప కుంప
 టులు గదలించె రైరని భావము. స్వభావోక్త్యలంకారము.

మ. అరుణాంశుండు హిమర్తువక న్నజని డీ * లై క్రుంకి పుష్పర్తు వా,
 సగ కల్యోదితుఁ డౌచు మున్న యిడుట * స్నాన్యమాకుచాలేప సం,
 కరసాంద్రాగ్ని శిఖారుణప్రభం గొనెక * గాకున్నఁ గాలజ్ఞప,
 త్ర రుతం బెట్లు చెలుగు సూనకుపిత * స్త్రీ కర్ణ దుభోళియై. ౧౦౯.

టీక. అరుణాంశుండు = అరుణకిరణుండగు సూర్యుండు, హిమర్తువక = హి
 మంత ఋతువనియెను, రజనిక = రాత్రియందు, డీశ = కుగ్గులుండై, క్రుంకి = అడ్డ
 మించి, “స్లో. ఉపచితేషు పరేష్వసమర్థతాం ప్రజతి కాలవశా ద్భలవా నపి | తపసి
 ముదగభస్తీ రభీశుమా న్నహి మహాహి మహానికరోభవత్ ” అన్నట్లు హేమంతర్తు
 వునందు సూర్యుండు బలహీనుండనియును రాత్రియందు బలహీనుండై యడ్డమించి
 యనియును భావము. పుష్పర్తు = వసంతర్తురనెడి, వాసర = దినముయొక్క, కల్య =

ప్రాతఃకాలమందు, “ప్రహృషోహర్షభుంకల్యమ్” అనియమరము; ఉద్ధితుఁడౌచక్షః ఉదయించుచు, మున్నయిడుటక = మునుపుగెచియుండుటచేత, శ్యామాకుచాలేప, శ్యామా = చామలయొక్క, కుచ = గుబ్బలయందలి, ఆలేప = కలపముతోడను, సరకర = కూడియున్న, సాంద్ర = దట్టమగు, అగ్నిశిఖ = కుంకుమపువ్వునెడియగ్నిబొబ్బలయందలి, అరుణద్రభక్ = ఎఱ్ఱనగుతపకాంతిని, కాన్తక = మరలగ్రహించెను. “కామినీస్తనభర గిరిదుర్గసీమ్ని నిర్భయ నీలిన నిదాఘ భార” అన్నట్లు స్త్రీల కుచములయందు జలికాలమున నగ్నిదాగుచు ప్రసిద్ధము. సూర్యుడ ప్రమించు నప్పుడు దన తేజ మగ్నిలో నునుచు. “దినాంతే నహితం తేజ స్సకైత్రే వహుతాశన” అన్నట్లు ప్రసిద్ధము. మఱియ “కంకుమేగ్నిశిఖంవతమ్” అను నీఘంటువుచేత నగ్నిశిఖ మను నామముగల కుంకుమ పువ్వు స్త్రీలు కుచములయందు హేమంత సమయమందలచి కొని యుండిరి గనుక నాకుంకుమ పువ్వు నందలి యరుణ కాంతి యనుట. హిమర్తు వను రాత్రి చని వసంతర్తు వను మఱునాఁటి ప్రభాతము వచ్చెననుట. కాకున్నక = అట్టురాకున్న, కాలజ్ఞాపత్ర = కుక్కటములయొక్క, రుతంబు = నాదము, మానకుపితస్త్రీ = నాథునితప్పన గోపించియున్న స్త్రీలయొక్క, కణః = చెవులకు, దంభోశియై = వజ్రాయుధమువలె గఠోరమై, ఎట్లుచేలంగక = ఏభంగి విజృంభించును, కాలజ్ఞ పత్రయనఁగాఁ గాలం వసంత కాలం బానాది వేస్తీతికాలజ్ఞ అను వ్యుత్పత్తి చేతఁగోకిలము. “కాలజ్ఞాపికకుక్కుటౌ” అని శాశ్వత నీఘంటువు నున్నది గనుక “వసంతకాలేనప్రాప్తే కాకఃకాకఃపికఃపికః” అని యన్నట్లు కోయిలలు గూసె ననుటయొక దెల్లవాటు బామునఁ గోడికూసినఁ బొల యలుకఁ బూనియున్న పోలతులకు భయ మగుననుటయను వసంతర్తువునందుఁ గోయిల కూయఁగానే మానకుపితరాలగు స్త్రీకి విరహము గలుగుననుట.

తా. సూర్యుఁడు జలికాలము వదలి వసంతకాలమందు తెన్న ప్రకాశించెఁ గావున నాహేమంతర్తు వతనికి రాత్రిప్రాయ మై యుండె ననియు నప్పు డతని కరుణ కాంతి హిమప్రచ్ఛన్నమై యుండు ననియు వసంతర్తువు ప్రాతఃకాలము వలె నుండె ననియు నప్పుడు స్త్రీలు స్తనములయందుఁ గుంకుమ పువ్వులనుకొనుట మూగిరి గావున నది సూర్యసంబంధియగు సరణకాంతియై యుండి యూస్త్రీల స్తనములయందలి యగ్నికి నొప్పగింపఁబడి మరల గ్రహింపఁబడి నట్లుండెననియును నా వసంతర్తువు సూర్యోదయకాలము గానొవట్ల కాలజ్ఞములగు కోయిలలను కోళ్లకాంతలేల నెవచ్చుననియు నవి విని మా కపితలగు యువతులు భయంపఁపఁటకుఁ గల్గునని యనియును భావము. అనును నానుప్రాశి రూపకాలంకారము.

యొక్క, వెలచెలపాటు = సిగ్గుచేడెల్లఁబోవుటను, తేవగవునక = తేవ నగవుచే
త, అడగని = మట్టుమఱియ, మఱి = ఇంగను, మొఱంగు = దాచుచు, అనువుప
డక = వలనుగాక, అంధులుగూడుకొని = పొందుపడుకొని, వారికిట్లనియె = ఆ
జెబులకిట్లనియెను.

తా. సుగమము.

తే. నాడు మన మున్న నెట్లా పూ * బోడులూర,
యనిన వారలు మగుడ నా * యమకు ననిరి,
యింతి నాడుడుడ కెందు బో * యిదివి నీ వ,
టున్న నచ్చెరువడి వారి * కతివ పలికె. ౭౨.

టీక. నాడు = అగోపకాకృష్ణులక్రీడాకాలమందు, పూబోడులూర = ఓ
చెలులూర, మనమున్నక = నేనుమీరునుండినను, ఎటా = ఏవిధమగువా, అనెక =
అనఁగా, వారలు = ఆచెలులు, మగుడక = మరల, అయమక = ఆమెకు, అనిరి-
చెప్పిరి, ఇంతి = ఓవేలి, నాడునీపుండక = ఆకాలమందునీపుండక, ఎందుబోయి
తిని = ఎక్కడఁబోయితిని, అట్లన్నక = ఆ ప్రకారమనఁగా, అచ్చెరువడి = అశ్వర్య
ఫణి, అతివ = ఆఘంభి, వారికింబలికెక = ఆచెలులకనియెను.

తా. సుగమము.

తే. సకెయలార త్రైకాలిక * జ్ఞానమంతు,
త్రైం ఋషులల్ల లలిత * రుత యెఱుక,
యెడఁ గలిగె నేని యెఱింగింపుఁ * డేను మొడల,
నెచ్చెనెటన్న మఱి వార * లిట్లు లనిరి. ౭౩.

టీక. సకెయలార = సఖలూర, త్రైకాలిక = భూభవవిద్య ద్వైతమాన
కాలత్రయసంబంధయక్, జ్ఞానమంతున = జ్ఞానమగల, ఋషులల్ల = మునీశ్వరుల
వలె, పలికెను = మీరువచింపెదరు, అంతయెఱుక = తాత్పర్యజ్ఞానము, ఎడక =
మౌనయమందు, కలిగెనేని = ఉండెనేని, ఏను = నేను, మొడల = ద్రవ్యమందు,
(చూర్వశక్యమగుట), ఎచ్చెనెను, ఎఱింగింపుండన్నక = తెలుడఁడనఁగా, మఱి =
పిమ్మట, చారు = ఆనెలులు, లిట్లు లనిరి.

తా. సులభము.

మ. దివిజద్రుప్రసరంబుఁ గాంచిన సపన్నింజూచి చూ పోప కిం,
తపుజిల్లుంబి యంతనేసి మచి నిర్వాక్రోధముల్బంధడిం,
ప విరిం బోక ద్రుమంబుఁ గైకొని పతి న్నందన్న మ్రొనెల్లఁ దే,
నవధిం బెట్టిన సత్య నీ వహహ కాశా? ధామిని నాపుడక. ౭౪.

యను గలుగు సని భావము. (ఈ పద్యము నందు పృథ్విమము నోపావహుంబు గాను “ డోర్వపుండ్రం త్రిపుండ్రం వా మధ్యచ్ఛేద్రంతు ధారయేత్ ! శ్రుణు పద్మభి తస్మద్ద్యే ఉపయాహం క్షీయాహరిః ” అని యున్నది.

మ. మదనస్యంగనతా స్వవృత్తిః దెలిపెం * పాటిర భూభృద్వల,
స్మృదువాతం బతిపక్వ పాదప లతా * వృంతావళి మూలరం,
భ్రదళ త్వంకజ కణికాగణ హరి * ద్రా భుగభాభాసుర,
చ్చదన చ్చదన్ వివర్తికాంచన కన * చ్చక్రచ్చటాచ్చీత్ప్రకే. ౧౦౮.

టీక. పాటిరభూభృత్ = మలయపర్వతమందు, వలత్ = సుడియుచున్న, మృదు వాతంబు = మందమారుతము, అతిపక్వ = మిగులఁబండిన, పాదప = వృక్షముల యొక్కయు, లతా = శీఠగెలయొక్కయు, వృంత = పూచివడిమలయొక్క, (వృంతం ప్రసవబంధనమని యమరము), ఆవళి = పద్మములయొక్క, మూలరంభ్ర = మొదళ్ల గండ్లనుండి, నళత్ = విరియఁబడుచున్న, పంకజకర్ణికా = తామరమిదైలయొక్క, గణ = సమూహమయొక్కయు, హరిద్రాభంగ = పసపుఁజిందలయొక్కయు, భా = కాంతివంటికాంతిచేత, భాసుర = ప్రకాశించుచున్న, భదన = అకలనియెడ, భద = వ్యాజ్యముచేత, వివర్తి = గిరిగిరిగిరిగొనుచున్న, కాంచన = బంగారుచేత, కనత్ = ప్రకాశించుచున్న, చక్ర = బండికండ్లయొక్క, ఛటా = గుంపుయొక్క, శీత్ప్రకే = శీత్రార్థముచేత, మదన = చున్న ఘనికి, స్వగదనతా = రథమగుటయందు, స్వవృత్తి = తనవ్యాపారమును, తెలికే = ఎటుకపటిచెను.

తా. చెట్లమీఁదనుండియుఁ దీఁగెలమీఁదనుండియుఁ బండిమీటాకులు నొడిచు లూడి తామర మిదైలవలెను బసపుఁజిందరలవలెను బచ్చనై కొంచెము ఛ్వనితో గిరి గిరిఁచిరుగుచుండెననియు నవి యట్లగుట వాయువు మన్మథునికి రథమగుటకు గలుగు తుగా నాబండి బంగారు చక్రములు దిరుగుచున్న వో యన్నట్లుండె సని భావము. “ మందాగిలస్యందనః ” అనిదక్షిణవాయువునకు మన్మథరత్నము ప్రసాదింపదు. కైతివా పహ్నవాలంకారము.

వ. తదనంతరంబు.

౧౦౯.

సీ. హృదయ వశా రక్త రాం * కన మరణ్యానిను ధూడితారుణిను వ * లుగ్గరగ రససి,
కోద్రతి తరు గరు త్త * ద్దరు ద్దణ ముద్భి గాహగృజీమాత * రోహితగిలు,
నవ మిళిందప్రాహు * ణికనిమంత్రణ శోభ నాక్షతప్రతపివా * యస విభక్త,
పరభృతౌఘప్రాప్త * ప్రత్తిక నూలతి త్రాసామయావహ గృతతనము,

ప్రచుదవన వనదేవతాసముదయాంగ, రాగ మినజ హరిజగత్పాణి శాణ,
కమణవళితదళాంతసంక్రాంతకాంతి, ఘననుణిశలాకచిగురాకుగలయ మొలిచె.

టీక. త్కొ = భూమియనియెడు, వశా = అడేనుంగునకు, “కరణీధేనుకావశా”
అని యుచురము. రక్త = ఎఱ్ఱరంగు, రాకవము = బూర్నిసును, “రాకవంమృగరో
మజమ్” అని యుచురము, అరణ్యాని = మహారణ్యమునకు, “మహారణ్యచరణ్యాని”
అని యుచురము, మధు = వసంతర్తువనుచుద్యముచేత, ఉదిత = పుట్టినట్టి, అరుణిమ =
ఎరుపును, వల్లూరగ = శీతగోనియెడుపాములయొక్క, రసనకా = నాలుకలయొక్క,
ఉగ్రత = బయలవెడలబట్టయను, తరు = వృక్షములనియెడు, గరుత్మత్ = గరుత్మం
తులయొక్క, గరుత్ = తేక్కలయొక్క, గణము = సమూహంబును, ఉద్భిత్ = పొద
లనియెడు, అహర్యజీమూత = కల్పితమేధుములకు, రోహితంబు = కొరడును, “ఇంద్రా
యసంతక్రథను సచేవముజరోహితమ్” అని యుచురము, నవ = నూతననుగు, మిళిం
దప్రాహుశికనిమంత్రణ, మిళింద = తుమ్మెదలనియెడు, ప్రాహుణిక = అతిథులయొ
క్క, నిమంత్రణ = విందునకుఁచిల్చుటయందు, శోభనాక్షత = శుభాక్షతములయొక్క,
ద్రుతతి = సమూహంబును, వాయస = కాకులతోడ, నిభక్త = జేయఁపడిన, పరభృత =
కోయిలలయొక్క, ఓఘు = గుంపుచేత, ప్రాప్త = పొందఁబడిన, పత్రిక = విభాగ
పరిష్కార పత్రికయును, (వసంతముతువు రాగాఁడే కాకులతోఁ గోకిలలు జేయ
పడుటప్రసీద్ధము), మా లతీ = జాజిచెట్టుకు, త్రాస = భయమనెడు, అమయ = రోగ
మును, ఆవహ = కలుగఁజేయనట్టి, అన్యత్రజము = పచ్చిరక్తంబును, ప్రచుద
వన = క్రీడోద్వ్యానచులయగుచు, వనదేవతా = వనదేవతలయొక్క, సముదయ =
సమూహముయొక్క, అంగరాగము = క్రంతమంపుమైప్రాంతయును, ఇనజ = సూర్యు
పుత్తుగ్రంథకుయచునియొక్క, “ఇరస్సు క్షేప్రపాచపి” అని నిఘంటువు. హరిత్ =
దిక్కగుడతీగసంబంధియు, జగత్పాణి = వాయువనియెడు, శాణ = సానతోడి,
కమణ = ఒరిపిడిచేత, దళిత = రాల్చుచుకెన, దళ = ఆకులనెడుపొరలయొక్క, అంత =
నాశముచేతను, “అంతోనాశోద్వయోర్భృత్యో” అనియచురము, సంక్రాంత = నెఱసి
నట్టి, కాంతి = దీప్తిగల, ఘన = గొప్పయగు, నుణిశలాక = రత్నపుకణికయునగు,
చిగురాకు = పల్లవములు, (పాత్యేకవచనము), కలయక = అంతటను, మొలిచె =
మొనసూపెను.

తా. భూమియనియెడు నాఁడేనుంగునకై గల్గిన యెఱ్ఱబూడితమునలెను,
మహారణ్యమునకు వసంతముతువును మద్యముకతనఁ జోదచిన రక్తకాంతివలెను, తీగ
లనియెడు పాములు దను నాలుకలు వెడల నిడఁగో యునునట్లును, వృక్షములనియెడు

గరుడ పక్షుల తక్కులో యచున్నను, పొదలనియెడు కల్పిత మేఘములకుఁ గొఠ
చులను పగిదిగి, శుష్కమృదలను నభ్యాగతులనుఁ గ్రొత్తగఁ బిలుచుట కై యుగించిన
శోభనాత్మతముల చందంబునను, కాకులఁతోడఁ గూడియుండి యప్పుడు పేజుకడ
పోయెడు కోకలనుల కొదవిన విభాగ పత్రికల యందంబునను, జాజిచెట్లకు భయ
రోగమును గల్పించు క్రొత్తనెత్తటి భంగిని క్రీడోద్యున వనదేవతలు నెమ్మేనుఁ
బూసికొన్న కుంకుమంపు మై పూత భాతిని, మలయ నూరుకం బను సాసతో నార
యంబడి రాలిన యాకుల చేతఁ గానఁబడిన మెండగు దీప్తి గిరిని గొప్ప రత్న రేఖా
కలజోకందగి చిగరాకు మెను కనఁబడియె నని భావము.

తే. శరసిధీల మాఘములు దీత * మరున రట్టి,
యడరున జయింతు మచి కదా * యద్దిన శిర,
గ్రూరశిధి గృష్ణరజనిఁ ద * దైవ్విరఁ గినియుఁ,
బెద్ద లివురాకుఁ బట్టెన * పెట్టువడిరి.

౧౧౧

టీక. మరునక = స్వగునికి, శరసిధుని = అంపదీపనయందు, మాఘములు = మొల్ల పువ్వులవియెడు బాణములు, శీతై = సవసిపోయెను, (వనంతర్భువు
లో మొల్లలు పూయవనుట), అశ్టియడరున = అసంకటమునందు, (వాణుల శేషశ
ననుట), పెద్దలు = వృక్షలు, (యోగలనుట), జయింతుము = మన్మథునిఁ గెల్చును,
అనికదా = అనియెకాదా, అద్దినాశి = ఆమాఘవినపరంపరయందు, గ్రూరశిధి =
గ్రూరశిధియైన, గృష్ణరజని = బహుళపక్ష చత్వరశి రాత్రియందు, (శివరాత్రినాడ
నుట), తదైవ్విర = ఆమన్మథ వైరియగు శివుని, కనియు = చూచియు, (నేపించి
యనుట), ఇవురాకుబట్టెన = చిగరాకనియెడు పట్టాక త్రివేతనే, పెట్టువడిరి =
బెట్టించిరి.

తా. పెద్దలగువారు మన్మథునికి మొల్లములుకులు లేని తటే పేచి యాయుతి
కటమున నతని గెల్తుని తలంచి యతని విరోధియగు శివుని గ్రూరశిధియగు చీరకక
రాత్రియందు జూచియుఁ బ్రయోజనము లేక పోవుటయేకాక యా మన్మథుఁడు
తనకు బాణములు లేకుండినను జిగరాకనియెడు పట్టాక త్రివేత నే నచుడు. కా
రంభ కాలమునను వారలఁ బ్రహరించి జయము గొనె నని భావము.

తే. అవని నపుడు నవోచిరుం * దైన యట్టి,
మరునకై గునుయర్తు వ * స్వంత్రనాగి,
మాడ్డుగొనన కొడవలె * బోలెడిరెకా,
ధారకు మార్కు గిగుర * టోరికింబా.

౧౧౨

టీక. అవగే = భూమియందు, అపుడు = తత్కాలమందు, నవోదీతుడైన = నూతనముగా నుదయించిన, (అభ్యుదయమొందినయనుట), అట్టి = ఆప్రసిద్ధుడగు, మరునకు = స్వరునకు, కుసుమర్తునకు = వసంతర్తుననియెడు, మంత్రసాని = సుఖప్రసవము చేయించునట్టి స్త్రీ, బొడ్డుగోసిన = నాభినాళభేదముచేసిన, కొడవలిచోతె = లవిత్రమువలెనే, కింకుకకోరకంబు = మోదుగుమొగ్గ, విరహి = వియోగులకు, దారకంబయ్యె = భేదకమాయెను.

తా. వసంతర్తువునందు మోదుగులు ఘృష్టింపఁగా నామొగ్గ నంకరగా నెఱ్ఱినై యుండుట వలన నప్పడు పుట్టిన మన్మథుని బొడ్డు గోసిన నెత్తురుతోడి కొడవలిచిక్కి వలె నుండెననియు నది విరహులకు భేదకమైనదియై యండ నని భావము.

చ. కుసుమములెల్లఁ గామినుల * కొప్పుల నుండ నటుండ లేమి నీ,
గ్గనఁగఁగ వంగి నట్లు జని * యించె ననల్కటి వంగి జీవితే,
శ సమితి గొమ్ములం గరచి * చల్లఁ గుచ త్తణి కాంగ రాగ మూ,
టసదె యటంచు రాగిలన * యట్టులు రాగిలి విచ్చె గింకటికె. ౧౧౩.

టీక. కుసుమములెల్ల = సమస్తపుష్పములును, కామినుల = యువతులయొక్క, కొప్పుల = ధమ్మిల్లములయందు, ఉండక = పరింపఁబడియుండఁగా, అటుండలేమి = తామట్లుండలేకపోవుటచేత, (నిర్బంధములగుటచేతననుట), సీగ్గనఁగఁగ = లజ్జయతిశయింపఁగా, వంగి నట్లు = నమ్రములైనటువలె, ననల్ = మొగ్గులు, జనియించె = పుట్టెను, మతిఁపిమ్మట, వంగి = అల్లెవంగియందు, జీవితేశ సమితి, జీవితేశ = ఆ స్త్రీలప్రాణనాథులయొక్క, సమితి = సమూహము, కరచి = రసముదీసి, కొమ్ముల = చిమ్మనగ్రోవులచేత, చల్ల = చిమ్ముచుండఁగా, (మోదుగు పూమొగ్గుల రసముదీసి వసంతములాడుచురనుట), కుచ = స్తనములయందు, త్తణిక = దూమాత్రముండెడు, అంగ రాగమూట = మైఁపూతయగుట, అసదె = స్వభావము, (అన్ని పుష్పములవలెఁ గొప్పులయందుండుటకుఁ బై జన్నులపైఁజేరుట సామాన్యముగావనుట), అటంచు = అనుకొని, రాగిలనయట్టులు = రంజిలినభంగి, రాగిలి = రక్తిగఁగి, కింకుక = మోదుగుచెట్టునందు, విచ్చె = వికసించెను, ఎఱ్ఱనై మోదుగుఁ బుచ్చలు పకనెల్లననుట.

తా. సుగమము.

ఉ. పైపుణి జండనాద్రి గహ * నమ్రమ సారభ వీడిఁ దామ్రచ,
గ్గి పరిలబ మౌ క్షికు * ణి ప్రకరంబులు దోచు దగ్గెనా,

శాపవసుండు సల్లు వెదక * జల్లి జనించిన కాక వీనికి,

లా పోడమంగ నప్పొలపమప్పడు నా వనిచి వోచెఁ గ్రొన్ననల్. ౧౧౮.

టీక. దక్షిణాశాపవసుండు = దక్షిణదిగ్గాయపు, నైపుణ్ = నేర్పులేత,
తామ్రపర్ణి = తామ్రపర్ణి నదియందు, పరిల్లు = గ్రహించబడిన, మాక్షిమణి = ముక్తా
మణులయొక్క, ప్రకరంబులు = సమాహతులును, చందనాద్రి = మలయపర్వతము
యొక్క, గహన = అరణ్యమందలి, ద్రుమ = చందనవృక్షములయొక్క, సారభ = పరి
మళముయొక్క, వీక్షి = తరంగమందు, తోచి = తోచగఁజేసి, (తడిపియగుట),
చల్లువెదక = చల్లదే - దయలను, (లోకముందుగొర్తి పేదవల్లు వెదయని రెండువిధ
ములు వానిలో వరుసగా నేర్పఁబడుచున్నది గొలిపెదయను అంతట వ్యాపించి
యుండునది చల్లువెదయును గనుక చల్లుపెదయన్నాడు), చల్ల = తనముజేయ
గా, జనించినకాక = మొలిచెనేకాని, అప్పుడు = ఆవసంతకాలముందు, వీక్షి =
ఈమొగ్గలకు, ఆపొలపము = ఆపొలుపు, (ముత్తైములవంటి రూపమును బరిమళమ
నుట), పోడమంగ = పుట్టుటకు, ఏలా = ఏమిపని, నాక = ఆనునట్లు, గ్రొన్ననల్ =
క్రొత్తమొగ్గలు, వనిక = వనములయందు, (బాల్మేకవచనము), తోచెక = కనుపడెను.

తా. వనములయందు ముత్తైములవంటి రూపము గలిగి పరిమళముతోడ మొ
గ్గలు పుట్టగా మలయమారుతము తామ్రపర్ణి నదిలోని ముత్తైములేరి యవి మలయ
వృక్ష పరిమళ లహరితరంగముతో నేర్పుగా ముంచి యవియే వెదకఁజెట్టి చల్లిన కా
రణముచేత మొలకలెత్తినవేకాని లేనియెడ నీచెట్లమీది మొగ్గల కా శృంగార మేల
వచ్చునని భావము. ఇట్లు చేప్పటచేత మలయమారుత మొకకమఁకుండని ధ్వనించు
చున్నది.

కం. వీరుద్దు మిథున మేళన, కై రతిపతి యేయ దుస్సి * హరితదృశిక బై,

నారెగయఁ బొటమరించిన, నారసముల మొనలనంగ * ననలవిమించెక ౧౧౯.

టీక. వీరుత్ = లతలయొక్కయు, ద్రు = వృక్షములయొక్కయు, మిథున =
ద్వంద్వముయొక్క, మేళనకై = సంపర్కముకొఱకు, రతిపతి = మన్మథుఁడు, ఏలా =
బాణమునేయఁగా, దుస్సి = నాటియీవలనుండియావలికిఁబోయి, హరితదృశిక =
పచ్చనికాంతిచేత, పెక = ఉపరిభాగమందు, నారెగయ = నారయెగనీపోవునట్లు,
పొటమరించిన = అంకురించిన, నారసముల = నారాచములనియెడు బాణములయొక్క,
మొనలనంగ = అగ్రములోయనునట్లు, ననలవి = ఆమొగ్గలు, (వృక్షవిశేషము),
మించెక = అతిశయించెను.

తా. లలావృక్షసంపర్కమునకై మన్మథుఁడొలతలను వృక్షములను దన నా

రసములచే నేయఁగా నవి యాలతావృక్షశరీలములలోఁ దూటి పెన్నులయందు మొన
లఁ జూపుచున్నవో యన్నట్లు మొగ్గలు బలిసె నని భావము.

చ. తనయుదరంబునం బొడమి * తామ్రరుచిచ్చట లుల్ల స్థిల గో,
ల్కొను ధరణీజ సంతతికె * గోరక దంతము లించుకంత ని,
క్కినయది యాదిగాఁగఁ జెల * గె వనలక్ష్మి గడుం జెలంగఁగాఁ,
జనుఁద్రయం దైన మాధవుని * సంగతి మీఁదటఁ బాలఁ గల్గుట ౧౧౬.

టీక. తనయుదరంబున = తనగర్భమందు, పొడమి = పుట్టి, తామ్రరుచి =
అరుణకాంతులయొక్క, ఫటలు = సమాహములు, ఉల్లస్థిల = ప్రకాశింపఁగా,
కోల్కొను = వృద్ధిబొందుచున్న, (శీఘ్రులుపుట్టినప్పు డెఱ్ఱగానుండుటయ నానాఁ
టికి నృద్ధియగుటయంద్రునిద్దము), ధరణీజ = వృక్షములనియెడు, సంతతికె = సం
తానమునకు, కోరక = మొగ్గలనియెడు, దంతములు = పల్లులు, ఇంచుకంత = కొం
చెము, నిక్కినయది = అంకురించినది, ఆదిగాఁగె = మొదలుకొని, వనలక్ష్మి = వన
లక్ష్మియనియెడు పొలఁతి, కడుట = మిక్కిలియు, చెలఁగె = సంతోషించె,
ప్రియుఁడైన = ఇష్టుఁడైన, మాధవుని = వైశాఖమాసమనియెడు పురుషునియొక్క,
సంగతి = సాంగత్యమనియెడుసంపర్కము, మీఁదట = భావికాలమును, చాలె =
చాలునట్లు, కల్గుట = కల్గునను హేతువుచేతను, చెలంగఁగాఁజగుట = సంతో
షింపఁదగును.

తా. లోకమందలి స్త్రీలు దమ సంతానమునకుఁ బండ్లు మొలిచేడువఱకు
బాలింతలై పురుషసాంగత్యము లేకుండి పండ్లు మొలవఁగానే పురుషులు దమతో
సంభోగింతురని సంతోషపడినట్లుగానే వనలక్ష్మియు వృక్షములు చిగిర్చి వృద్ధియై
మొగ్గలు పొడమిన కారణంబున నావృక్షములు విడ్డలనియును మొగ్గలు వారిపండ్లని
యును వైశాఖమాసము తన పురుషుడనియును బ్రకాశము సంతోష మనియును
నన్నట్లు చెలువయ్యెనని భావము. వనలక్ష్మియనియు మాధవుని సంగతియనియుఁ
జెప్పట వలన లక్ష్మికి మాధవ సాంగత్యము యుక్తమే యని భావము. బాలింతలకు
విడ్డలకు దంతములు మొలచు సంత వఱకుఁ బురుష సంగత్యము గూడదని స్మృతుల
యందుఁ బ్రసిద్ధము.

సీ. మను నన ట్టిమిఁ బట్టి*ముంగాల్ల ముక్కుజో డనఁల చీలిచి పసుకొన్ననవిడిచి,
పరుచంపు పి గొంతు*లరసి చాతైత్రోవఁ బెట్టి యారములొగ్గు*పిండుఁదగిలి,
త్రొవ్విరి దోలుతన*కొడు గని యదిచ్రాలు తఱి దాని నిలఁబడఁ*దాఁకిగ్రోగి,
యాకురాలుపుగండ్ల*నానెడు నాస నిం తడుగూది బం కంటియంగలార్చి,

యెట్టుకేలకు నొకడబ్బడిబొట్టనిండ, గ్రోలియదిగాలింగదలిసంగులునగుచు,
బ్రమదవనపాలికలువేశ్యబట్టనగుచు, చురుదిసాదితగుభాభ్రమస్థగుపచయము.

టీక. మధుదినాది = వసంత రుద్రపుమదినమందు, త్సథా = ఆకలిచేత, భ్రమత్ = క్రుమ్మరుచున్న, మధుపచయము = తేటిగుంపు, మను = మొదలను, ననల్ = మొగ్గలను, తమి = మోహముచేత, ముంగ్లాక్ = అగ్రాంఘ్రిలచేత, పట్టి = వలంబించి, ముక్కుబోడనల్ = నాసికాబిలద్వియుములచేతను, పిలిచి = దూఱకొని, పసర్కొనినక్ = పశురూపసరాంగా, విడిచి = వానినిసర్జించి, పరువంపు = పక్షములగు, విరి = పూలుగల, గొంతులు = మూలమూలలు, అరసి = పెదకి, చాల్త = గుంపుగొని, త్రోవఁబెట్టి = పోవుటకు మార్గముఁబెట్టి, ఈరములీఁగు = పొదలుదూతెడు, పిండు = సమూహమును, తగిలి = వెనుముట్టి, తొలుతక్ = ప్రథమమందు, క్రొవ్విరి = క్రొత్తపుష్పమును, ఒక్కడ = ఒకభృంగము, కని = చూచి, అదిన్రాలుతటిక్ = అదిమనదికొనునప్పుడు, దానిక్ = ఆభృంగమును, ఇలఁబడక్ = భూమియందుఁబడునట్లు, తాఁకి = తగిలి, క్రోలి = కరుదముఁచుననుసేసి, ఆకురాలుపుగండ్లక్ = ఆకులురాలిన తొడిమలమొదళ్లయందు, ఆనెడునానక్ = పానముసేనెడునానచేత, ఇంత = కొంచెము, అడుగుఁది = పాదమునిలిపి, బంక = ఆవృతములనిర్యాసము, అంటి = స్పృశింపకొని, అంగలార్చి = కాలుపెలుపలికిరాకేదపడి, ఎట్టుకేలకుక్ = కొంతసేపునకు, ఒకడబ్బడి = ఒకపుష్పముదొరకఁగా, పొట్టనిండక్ = కడుపునిండునట్లు, క్రోలి = మకరందపానముసేసి, అది = ఆపుష్పము, గాలిక్ = వాయువుచేత, కదలిసక్ = చలించఁగా, నగుచుక్ = నవ్వుచును, ప్రమదవనపాలికలు = శృంగారవనములనుబరిపాలించెను పొలఁతులు, పట్టిక్ = పట్టుకొనుటకు, అగుచుక్ = దుష్టలను వశపఁగుచు, కూలుక్ = క్రిందఁబడెను.

తా. సుగమము.

సీ. మరుచూడ మలయాశి * గరహూమ్యులనుగళ న్ననసిజ రథపదాంజన కళికలు,
త్రాస ధావచ్చిశీర * తృక్త బాష్పము ల్పిక మదమగ్ధులొచ్చేద పీఠ,
లద్దాగ మన్మరంధాసార జంబువు వ్విందోళ సాక్షెన్సు * కుండరొంచ,
లభిసార కాంతుకొద్యన్నీల గుళికలు జాత్య నల్లననా త్తశాపతతులు,
చైత్ర సంజీవ నాషణ్ణిజాతచేత, నాత్మదని హేతు తరుపునోర్ధ్వాయువతి,
కరవిఘాతహసంతి కేఁగలువయును, లళుల పద్మములు నమలనొత్తాడఁగొడఁగె.

టీక. మరుచూడ, మరుత్ = వాయువుచేత, డోడ = వహించుచిన, మలయ = మలయపర్వతమందలి, అహి = సర్పముఁ యొక, గర = విషముయొక్క, ఘామ

లు = భూమసమూహములైనట్టియు, (వాయువశముచేతనే పోగలెగయుననియు విష
భూమములు మిగుల నల్లనై యుండుననియు భావము), అనుగళితే = విడువకజాలు
చున్న, (ఇది యంజనకళికలకు విశేషము), మనసిజ = మస్కనునయొక్క, రథపద =
బండిచక్రములయందలి, అంజనకళికలు = కుండెనముడ్చునట్టియో, (వసంతతుకాపు
నందుఁ గ్రొత్తగా మరుండు పెడలెఁ గావునఁ దేరుచక్రములకప్పుడు కుండెనపేయఁ
గా నాచక్రములు దిరుగునప్పు డా కుండెనముడ్చులు జాలుననుట), నాసభయము
చేత, ధావత్ = పాలిపోవుచున్న, శిశిర = శిశిరదురుచేత, త్యక్త = విడువఁబడిన,
బాష్పముల్ = కన్నీళ్లైనట్టియో, (శిశిరదురు పెడలినప్పుడు దుఃఖించెననుట), పిక =
కోయిలయొక్క, పంచమస్వర = పంచమ స్వరముయొక్క, ఉద్భేద = పుట్టుటకు,
వీణలు = కస్తూరివీణలైనట్టియో, “పికఃసూజితపంచమ” అని నిఘంటువు. వీణయందు
పంచమస్వరముండుటకు “ప్రతిభ్యస్సు స్వరాష్ట్ర మ్కాభ గాంధార మధ్యమాః ।
పంచమో ధైవతశ్చాధ నిశాద ఇతిసప్తధా । తేమాంసంజ్ఞా స్పరిగమ పథనీత్యపరా
మతాః” అని సంగీతశాస్త్రము. అద్భాగమత్ = వమాకాలమువలె నాచరించుచు
నున్న, మరుద = చుకరందముయొక్క, ఆసార = ధారాసంపాతమునకు, జంబువుల్ =
నేరేడుపండులైనట్టియో, (వమాకాలమందు నేరెళ్లుఫలించుననుట, అద్భాగమమనఁ
గా సంపత్సరాగమును, అద్భాగమమీ యద్భాగమమని శ్లిష్టరూపకము), హిందోళ =
ఆకాలమందుఁ బాడఁదగిన విష్ణుప్రియమైనహిందోళగానమునకు, సాక్షాత్ = ప్రత్యక్ష
మయిన, ముకుంద = కటిపేల్చుయొక్క, రోచులు = శరీరకాంతులయినట్టియు, “శిశి
రస్య వసంతస్య సంభౌ హిందోళరాగక” అని సంగీతశాస్త్ర ప్రసిద్ధము. గావున
నప్పుడా రాగమునకు సంతోషించి ప్రసన్నుఁడైచచ్చి గోవిందుని శరీరకాంతులవలె
నుండెననుట, అభిసారికా ప్రియులకొఱకు సంకేత స్థానములను గూర్చి పోవుచుం
డెను స్త్రీలయొక్క, “కాంతార్థి నీతుయాయాతి సకేతం సాభిసారికా” అని
యమరము. అంకుక = వస్త్రములకు, ఉద్యన్నీలగళికలు = సవ్యోన్మయ్య సంపాదక
ఘటికా విశేషములు, (అభిసారికలు తమగోపసార్థమైనీలవస్త్రములుధరింతురనుట),
బాతి = బాజులవలన, అనుల్లసన = ప్రకాశములేకుండుటబట్టి, ఆత్త = పొందఁబడిన,
శాప = తిట్లయొక్క, తతులు = సమూహములైనట్టియు, వసంతతుకావంతు బాజులు
వికసీల్గు గావున నవి వసంతకుండెట్టుగా నా శాపములే గుట్లు వచ్చె ననుట,
చైత్ర = చైత్రమాసమనియెడు, సంజీవనాషణీ = సంజీవ నాషణముచేత, బాత =
ఉవయిదిన, చేతన = చైతన్యముగల, ఆత్మ = తమయొక్క, జని = జన్మమునకు,
హేతు = కారణములకు, తరు = వృక్షములనుగూర్చి, పునర్యయి = మిదిపోవుచున్న,

యువతి = ఉవిదలయొక్క, కర = హస్తములచేత, విసూత = పాటించబడిన, హాసం
తికా = కుంపట్లమందలి, ఇంగాల = బాగులయొక్క, చయములు = సమాహాను
తైనట్టియు, “నిధూ = మాంగారభరితహాసంతికాయంత్రస్యచ” అనిభాజరాజన్ల ట్లు
చలికాలమంసు స్త్రీలు కుంపట్లైతియుండి వసంతర్తుపు రాఁగానే చలినీతఁ గావున
నాకుంపట్లు పారఁ జల్లగా నుగలి నల్ల బాగులకు వసంతతుఁవనెడు సంతోషనాప
ధము దగిలి ప్రాణములువచ్చి తమ జన్మములకు హేతువులగు వృక్షములను గూర్చి
మరలఁ బోవు చున్నట్లుండెనుట, అశుభపక్షులు = తుమ్మెదలగుంపులు, ననుజ
వనములయందు, అత్తాడక = సంచరించుటకు, తొడఁగెక = ఉపక్రమించెను.

తా. సుగమము.

తే. ద్విజతఁ గాంచియు మధు సేవ ! విడువలేక,
బాఁలి బాసెన తేంట్ల ని ! స్వనముఁ గూడ,
కోనుట నోయనఁ గోకిల ! స్వనము సెలఁగె,
దనకు మఱి పంచమత్వంబు ! దప్పకుండ.

౧౧౯.

టీక. ద్విజతఁగాంచియు = విప్రత్వమును బొందియును, “దంతవిప్రాండజా
ద్విజా” అని శిఖుంటువున్నదిగానఁ దుమ్మెదలు నండజము లగుటచేతఁ బక్షులయ్యె
ననుట. మధుసేవక = మద్యపానమును, విడువలేక = విసర్జింపలేక, (మకరఁదపాన
మనుటయు నిది కోకిలపర్యాయ మైనప్పుడు ద్విజత్వమును వసంతతుఁసేవయనుట),
బాఁలి = తమద్విజబాలిని, బాసెన = విడిచిన, తేంట్ల = తుమ్మెదలయొక్క, నిస్వన
ముక = నాదమును, కూడుకొనుటనో = సంయోగించుటచేతనో, (తుమ్మెదలు
మధుసేవవలనఁ గులభృష్టములయినవనియును, (బాజినీవిడిచెననుట), అనక = అను
నట్లు, కోకిలస్వనము = పికస్వరము, తనకు, మఱి = పిమ్మట, పంచమత్వంబు = పంచ
మస్వరత్వమును, ఇదవ మహాపాతకఁడగుటయును, “పికఃకూజతిపంచకమ్” అన్న
ట్లు పంచమస్వరత్వమనుటయు “దత్సంద్రోగీచ పంచమ” యను నట్లుండవఁడ
గుటయు ననుట, తప్పకుండక = తప్పిపోకుండునట్లు, చెలఁగెక = బిప్పెను, (కోకిలము
లకుఁ బంచమస్వరము స్ఫుటముగావచ్చెననుట).

తా. సుగమము.

ఉ. సూచిన మాపులం దవిలి ! సూచిలుజోదున కమ్మె మాధవుల,
డేచినశంక నాతఁ డవి ! యే కొని యే పధికావళియు,
శ్రీచణుఁ డయ్యె నట్టిద య ! కృత్యముచే నగు నట్టి పీడయు,
గోచర మౌనై చైర మను ! కూలమునై పరుమేలుదీతినక.

౧౨౦.

టీక. మాధవుండు=వసంతుండు, పూచిన = శరీరముపూచిన, మాపులక్ = గుట్టములను, తపిలి = అంటి, ఏచిన = ఆతిశయించిన, శంక = అనరశంకచేత, పూలుబోదునకు = కుసుమకార్ముకునకు, అమ్మె = విక్రియించెను, “గుట్టములకు శరీరములు పూచెనేని యవి కీడునైయుట యశ్వశాస్త్రప్రసిద్ధ మనుటయుం బూచిన మామిళ్లనుటయును”, అవియేణానిదెను = ఆ పూచిన మాపులనేకొనియే, అతఁడు = ఆమన్యుఁడు, పథికావళి = విరహేసమాహముయొక్క, జయక్రి = జయ సంపదయందు, చంఱడయ్యె = సమర్థుడయ్యెను, అట్టిద = అట్టిదేకదా, ఆ కృత్యముదే = దుష్కార్యముచేత, అగునట్టి = కలుగునట్టి, పీడయు = ఆర్తియును, దైవమనుకూలమునై = దైవమనుకూలించియుండియు, పరు = శత్రువుయొక్క, మేలు = మంచికాలము, తీజిన = సమాప్తికాగా, గోచరమానె = తనకుఁ గనుపడునా, (మాపులనున్నిసవాఁడు మాధవుండుగనుక దైవమనుకూలమైయనిచెప్పెను, దైవానుకూల్యమున్నప్పుడు జయమెప్పింపమునైనఁ గలుగుననుట.)

తా. వసంతర్తువునందు మామిడిచెట్లు లెస్సగాఁ బూచినదియును మృగముల డాపువులచేత బధికులను జయించె నని భావము. కీడు చేయఁవలసిన పూచిన మాపులు జయప్రదము లయినట్లు చెప్పట వలన వ్యాఘాతాలంకారము, “స్యాద్వ్యాధిభూతోతథాకారి తథాకారిత్రియేతచేత్”, అని దానిలక్షణము. ఆవ్యాఘాతాలంకారము నూపులను తావున శ్లేషములకా ఖేదాతిశయోక్తితో ననుప్రాణితము గనుక వారెఁగిని సుకరము నీని కథాంతరస్థానాలంకారముతో సంభష్ట.

మ. ఉరుశక్తి స్మధుమాస దోగ్ధపిరుకక్ ధోన్యోన్యైగ పిచంద్రమ,
స్ఫురదూధః ప్రతిముక్తమైన నివిడ ధోన్యోత్పన్నపయఃపూము,
స్విరియం బాటిన గొజ్జెగల్లరియ ము ధిన్నీరైవ యక్కమ్మనీ,
రురహిం గూడిన నేర్పరించు గములై ధిరోలుబ కాదంబముల్. ౧౨౧.

టీక. మధుమాసదోగ్ధ, మధుమాస = వసంతతుండనెడ, దోగ్ధ = పాలు పిరుకువాఁడు, ఉరుశక్తి = మహబలముచేత, పిరుక = పిండగా, ధోన్యోన్యై = పెన్నెలరాత్రియనెడ, గలి = గోవుయొక్క, చంద్రమః = చందమామయనెడ, స్ఫురత్ = గొప్పదైన, ధోధః = పొదుంగువలన, ప్రతిముక్తమైన = కురిసిన, నివిడ = దట్టమైన, ధోన్యోత్పన్న = పెన్నెలయనెడి, పయః = పాలయొక్క, పూరము = సమాహమును, విరియంబాటిన = వికసించిన, గొజ్జెగల్ = గొజ్జెగిపూలు, కురియ = నష్టంపఁగా, మున్నీరైవ = సముద్రప్రాయమయిన, అక్కమ్మనీరు = ఆ మకరందమును, రహి = సొంపుగాను, కూడిన = కలిసికొనఁగా, రోలుంబకా

దంబముల్, రోలంబ = తుమ్మెదలనిగెను, కాదంబములు=కలహంసలు, గిమ్మలై = గుంపులై, ఏర్పరించుకొ = ప్రత్యేకపఱచును. “పెన్నెలయందు గొణ్ణెలగపూచెనె మమ్మెదలు గ్రోలెననుటయు, హంసలు పాలు నీరు జేటు పఱచుట ప్రసీద్ధమునుట”.

తా. సుగమము. రూపకాలంకారము.

ఉ. దిగ్గియ సంచ దూడడు గొని * తీర వనేక్షువు వంకమీడుగా,
నగ్గడ ఘల్ల కేసరము * నందు వసీంపంగ నెక్కు సూలి ను,
పుగ్గమునం దనాత మ * రంద సరస్వరవింద గోష్ఠికి,
స్వేగల మంచు తేంట్లు మరు * వింటికి బూసె గుణద్వయత్వమున్. ౧౨౨.

టీక. దిగ్గియన్=దీక్షిణకాయందు, (ఇదిదిగ్గియయగియునుంగలదు), అంచ = హంస, దూడడు = కమలనాళమును, కొని = గ్రహించి, తీర = దరియందలి, వన = వనముయొక్క, ఖల్లువు = చెఱుకుయొక్క, వంకమీడుగాన్ = వంకమీడుగా, అగ్గడన్ = ఆప్రాంతమందు, ఘల్ల = పుష్పించిన, కేసరమునందు=పొన్నచెట్టునందు, “పున్నాగఃపురుషస్తుంకః కేసరోశ్చవల్లభః” అని నిఘంటువు. వసీంపంగ = వ్రాలగా, ఎక్కు = ఆచెఱుకునకెక్కినట్టి, సూలి = ఆవిసనాళ తంతు సంబంధియగు, నున్ = నునుపైన, పుగ్గమున్ = సుత్రంబును, అందు=పొన్నచెట్టున, అనారత = ఎడతెగని, మరంద = మకరందముయొక్కయ, సరసీ=ఆదిగ్గియయందలి, అరవింద = కమలములయొక్క, గోష్ఠికిన్ = సమాజసమునకును, పెగ్గలము = అధికముగా, ఆడు = సంచరించుచున్న, తేంట్లు = తుమ్మెదలును, మరువింటికిన్ = మన్మథునిధనువునకు, గుణద్వయత్వమున్, గుణ = గొనయములయొక్క, ద్వయత్వమున్ = జంటతనమును, పూసెన్ = వహించెను.

తా. ఒక సరస్సులోనుండి హంస తామరతూడు మ్రుచ్చుకొని దాని దరి నున్న చెఱుకు వంకమీడుగా బొన్నచెట్టుమీడ వ్రాలగా నాచిసనాళతంతువు లా చెఱుకునకుం దగుల్కొని యది యొక యల్లెత్రాడుగాను మఱియు నా పొన్న పూల మకరందము కొఱుకు నా సరస్సునందలి కమలముల మకరందము కొఱుకు నెడతెగక చాలుగట్టి యాచెఱుకువంకమీడుగానే తిరుగుచున్న తుమ్మెద లొక్క యల్లెత్రాడు గా నీరెండును రెం డల్లెత్రాళ్లుగాను మన్మథునికి ధనుస్సయిన యా చెఱుకున కను రెనగియును బాంధ విజయమున కై యా మన్మథుండు దన వింటికి బలుపుగా రెం డల్లెత్రాళ్లు వేసికొనె నని ఖావము.

చ. నిడుద మధూళికల్పదుమ * నే కోని తీరగెలు సాంగం జుట్టుకొం,
చడవిం గడార కాచకట * కాక్కతి సుఖ మెల్లగె గాఢపు,

బ్జడగతి నధ్వనీన పరి * మత్పమనిశ్వసితానలం బెదు,
 ర్వుడ మఱి సార్దులై సుఖసుఖం దుద సుఖగ సుక్రైన్ యనన్ ౧౨౩.

టీక. నిడుద=పొడవులగు, మసూకల్ = మకరందధారలను, నడుమనే = భూమినిబడకుండమధ్యభాగముననే, కొని=గ్రహించి, తీరగెలుసాచి=మకరందము జిగట గావునచ దీరగెలు సాచగునట్లు, చుట్టుకొంచు- వలయుతములొచు, గాడు పుల్ = వాయువులు, ఆధ్వనీన = పధికులయొక్క, పరిపత్ = సమూహముయొక్క, పటునిశ్వసీత = గట్టూర్చులయొక్క, ఆనలంబు = అగ్ని, ఎవర్వుడక = తనకెదురు గాచగా, మఱి = పిమ్మట, సార్దులై = మంటలతోఁగూడినవై, సుఖసుఖం = సుఖ సుఖయనచగా, తుదక = అగ్రమంచు, సుఖగ = ఆవతకములుగ, బుగచగా, సుక్రైన్ నోయనన్ = శోషించేయచునట్లు, అడవిక = అరణ్యమందు, (అడరియనియుంబారము గలదు), కడారక = కపిలవర్ణముగల, “కడారకపిఱికింగ” అని నిఘంటుభా. కాచ కటక = గాఢజ వలయములయొక్క, ఆకృతి = ఆకారమునంటి యూకారముగల, సుఖక = ఆవతకములవేత, జడగతిక = మందగమనముచేత, మెలంగెక = సంచ రించెను.

తా. పుష్పములనుండి బొత్తుడు మకరంద ధారలు క్రిందబడకుండ నడుమనే గ్రహించి తీరగెలు సాచగునట్లు వలయుతములై గాజులవలె గపిల వణము గలిగి యడవులయందు వాయువులు సంచరించగా విరహాలయొక్క నిట్టుార్పు చిచ్చెడలు పడచగా మంటచు నగ్రముల సుఖలై మడుఁచుకొని సుఖసుఖ సుక్రైన్ యన్న ట్లుడ నని భావము.

చ. కురిసిన క్రిందిపుప్పొడల * గొంచు నగంబుల మీఁదికై పిశం,
 గరుచుల గొన్ని పెల్లెగనె * గాడ్పుల సుశ్పతి మాధవుండు రా,
 నెరవుగ బూపు సొమ్మిడి న * కేంద్రిక మికి పెడిమెట్ట దా,
 మర రవణంబురార గొన భ్ర * మద్గతులొ మలుచుట్టు లో యనన్ ౧౨౪.

టీక. కురిసిన = పుష్పములనుండి రాలినట్టి, క్రింది = వృక్షములక్రిందనున్న, పుప్పొడలక = పుష్పరజములను, కొంచుక = గ్రహించుచు, అగంబులమీఁదికై = వృక్షములకైకొను, పిశంగరుచలక = పచ్చనికాంతులచేత, కొన్ని = కఠిపయము లగు, గాడ్పులసుఖ = వాయువులయొక్కయాచగ్తములు, (సుడిగాడ్పులగుట, ఇది కర్తవ్యపదము), పతి = భర్తయగు, మాధవుండు = క్షృణుఁడు, (వైశాఖమాసము ననుట), రాక = రాచగా, వనేంద్రిర = షనలక్ష్మి, పూపుసొమ్ము = పుష్పములని యెడుపూపణము, భూమికి=నేలకు, ఎరవుగనిడి = ఎరవుగాఁజెట్టి, పెండి=మఱియు,

మెట్టదామర = స్థలకమలమనీయెడ, రవణంబు = భూషణము, రాణ = రాణగా, కొనక = తీసికొనంగా, భ్రమద్గతులౌ, భ్రమత్ = తిరుగుచున్న, గతులౌ = గమనములుగల, మలుచుటులొయనక = చీలలోయనునట్లు, పెల్లు = ఆధికముగా, ఎగనెక = ఉద్గమించెను. సుశ్లనుక ర్తృపదమునకు “సలోలోశ్చ” అను సూత్రముచేత నుల్లోపమై యూరూపమువచ్చెను.

తా. భూమికిని దనకును భర్తయగు మాధవుడను రాగా వసలక్ష్మి తనకుం గల పూవుసొమ్మును భూమికెరవుగాఁజెట్టి భూమికెం గల మెట్టదామరయను వేటొక వింతసొమ్ము తాను జెట్టుకొనంగా మరలు దిరుగుచున్న మరచట్టులొ యనునట్లు చెట్లక్రింద రానిన పుష్పిడులు రేపికొని పచ్చని వన్నెలిగి కొన్ని సుడిగాడ్పులు చెట్లపై కెగసె నని భావము.

చ. తరుణులదోనిదాన మధుఁ ధార నన ల్వుకుళాళి నింపంగాఁ,
దరుణులమేము గామె యని తద్గతలై వనదేవత ల్గురం,
ధర వకుళౌఘ మెల్లను న న ల్లనఁ గ్రాయఁగ నించు బుగ్గలం,
దొరసె మధుప్రపూర్ణత మధుకములం బృథు పాండు పుష్పముల్ ౧౫౩.

టీక. తరుణులు = యువతులు, అదోనిదాన, అదః = ఈపుష్పములకు, నిదాన = ఆదికారణమయిన, మధుధారణ = మధ్యధారచేత, వకుళాళి = పొగడచెట్ల జ్జీయందు, ననల్ = పుష్పములను, నింపంగా = నిండింపగా, “వకుళోమఖసీఘనా”, అన్నట్లునుట, ఏము = మేము, తరుణులముగామె = యువతులముగామా, ఆని = ఆనుచు, తద్గతలై, తత్ = ఆ వనమును, గతులై = పొందినవై, వనదేవతల్ = వనదేవతలు, సురక = మధ్యమచేత, (మకరందముచేతననుట), ధరక = భూమియందు, వకుళౌఘము = పొగడలగుంపు, ఎల్లను = సమస్తమును, ననల్లనక = మొగ్గలుకేయనట్లు, గ్రాయఁగ = ఉమియుటకై, నించు = నిండించియున్న, బుగ్గలక = పుక్కిళ్లను, మధూకములక = ఇప్పచెట్లయందు, పృథు = పెద్దవియగు, పాండు = తెల్లనగు, పుష్పములు = పువ్వులు, మధుప్రపూర్ణతక, మధు = మకరందముచేత, ప్రపూర్ణతక = మిక్కిలి నిండియుండుటచేత, దొరసెక = పోలెను.

తా. ఇప్పపువ్వులు మిగులఁ జెల్లనై మకరంద భరీతములై యుండఁగా దశ విధదోహదములలో నొకఁడైన ముఖసీనువుచేతఁ దరుణులు పొగడచెట్లను బుప్పింపఁ జేయఁగాఁ జూచిన వనదేవతలు తామును దరుణులగుట గారీతిగానే సమస్త వకుళ వృక్షములను బుప్పింపఁ జేయుటనై యత్నపడి యుమియుటకై తెల్లని మధ్యముఁ బుక్కిళ్లఁ బట్టియుండఁగా నా బుగ్గలవలెనుండె నని భావము.

చ. తరుణుల కాంగిట న్ననుచు * తమ్ము వృథావిరులెత్తి చేసె మో,
పరులుగఁ బైత్రుఁ డంచుఁ దద * భావమనోభవవహ్ని వెచ్చి ని,
ర్భర మధుపాళి ఘామము పరాగపు నీటును దేసె గట్టెచాఁ,
దరుడుగఁ దాల్చుగాఁ గొరపులై యొలుగఁబడెఁ గొన్నిఘాజముల్ గొట.

టీక. తరుణుల = ఉపదలయొక్క, కాంగిట = ఆలింగనముచేత, ననుచు = పుష్పించునట్టి, తమ్ము = తమ్మును అనఁగా గోరింటలను, “ఆలింగనాత్మకరవక” అన్న ట్లచుట, వృథా = వృథముగా, విరులెత్తి = పుష్పములెత్తి, పైత్రుఁడు = వసంతర్తువు, మోఁపరులుగఁ = బువ్వుమోసెడువారిఁగా, చేసె = ఒనర్చెను, అంచు = అనుచు, తదభావ, తత = ఆయురత్యాగింగనముయొక్క, అభావ = లేమిచేత, మనోభవ = మనోభసంబంధియయిన, వహ్ని = అగ్నిచేత, వెచ్చి = దగ్గములై, నిర్భర = నిర్భరములైన, మధుప = తుమ్మెదలయొక్క, అళి = పక్షియనెడు, ఘామము = పొగయును, పరాగపు = పుష్పరజోమయమగు, నీటును = భస్మమును, తేనెకట్టెచాఁడు = మకరందమనియెడు కట్టెచాచును, (పచ్చికట్టె కాలునప్పడు లోపలిసిరు పై కువికి చాచుగట్టుననుట), అరుదుగఁ = వింతగా, తాల్చుగాఁ = భరింఁగా, కొన్ని ఘాజముల్ = కొన్నిచేట్లు, కొఱపులై = అలాతములై, (కొఱపులనఁగా గురువకములు), ఒలుగఁబడె = నేలవ్రాలెను (తాపభరముచేననుటయుఁ బుష్పభరముచే ననుటయు.)

తా. కురవక కల్పభవములై కొఱపు లని చెప్పఁబడియెడు గోరింటలు శ్రీల యాలింగనములచేతనే మేము పూయుదుమే యట్టి మమ్ము నీ పైత్రుఁడు బరువు చే టుగాఁ దాను వృథా పుష్పించఁజేసెనని యాశ్రీల యాలింగనము తేకుండుటవలని మరనాగ్నిచేతఁ దపింపఁ ఒడినందులకుఁ జిహ్నముగాఁ దుమ్మెదలు పొగ తేగనినట్లు ను బుప్పొడి బూదిరాలినట్లును మకరందము దానిలోని నీరుపేరి నల్లబడి చాచుగట్టి నట్లుండగాఁ నొలుగఁబడి తమమేరు సార్థక మగునట్లు కొఱపుల వలెనుండెననియును నాకులు మొదలగునవి కనుపడకుండు నట్లు తేన్న చూచి యుండె నని భావము. అలం. గమ్యోత్పేక్ష.

అ. ఫలశలాటు లురుల * నశులకై తమకూడు,

చెలువ మాపు లంటి * చెలువ పిండు,

మగుడ ననలు నింప * మొగము గన్నులు నెఱ్ఱు,

తె మిగుల శౌక * పైకములకు.

౧౨౭.

టీక. వెలుపిండు = సుందరీసమూహము, ఫలశలాటలు = పండ్లగాయలు,

ఉరులక = రాలిపోవునట్లు, ఆశులకై = తేలులకొఱకు, తమకూడు = తమ యాహారము, చెఱుపక = చెఱుచుటకై, మావులు = మామిడిచెట్లను, అంటి = స్పృశించి, (కరస్పర్శేణమాకంఠయనునట్లునుట), మగడక = మరల, ననలు = పుష్పములను, నింపక = నిండింపఁగా, శౌకశైకములకుక = శుకసమాహవికసమాహములకు, మొగము = ముఖమును, కన్నులు = నేత్రములును, మిగులక = అధికముగా, ఎఱ్ఱఁబాతె = కోపముచేత నెఱ్ఱనయ్యె, (బిలుకలకు ముఖమును గోయిలలకుఁ గన్నులును వసంతర్తువునందు మిక్కిలి యెఱ్ఱనై యుండుట ప్రసిద్ధమనుట).

తా. సుగమము. అలం. హేతుప్రేక్షగమ్య.

మ. అతులప్రేమరసార్ద్ర యోర్దు ప్రియ హాస్య క్రిడ సంకేత వం,
చిత్రయై తత్త్వణ జాంగజ్యోరమిళ చ్చిత్రభ్రమం బూని నా,
పతి నోవృక్షమ కాన పే యన సవు హ్వం బయ్యె గోఁ గంతలో,
నతఁడు న్దోచిన నవ్వడు న్విరిసెం బ్రాంతాచన్నమేరుద్రుభక్ ౧౨౦.

టీక. అతుల = సమానములేని, ప్రేమరస = ప్రేమడిచేతి, ఆర్ద్ర = సరసయైన, హేతు = ఒక్కనాటి, ప్రియ = తననాథునియొక్క, హాస్యక్రిడక = పరిహాసక్రిడయందు, (దాఁగిలిమూఁతయనుట), సంకేత = సంకేతస్థానమును, వంచితయై = మోసపోయినదై, తత్త్వణ = ఆక్షణమును, జ = పుట్టిన, అంగజ్యోర = విరహజ్వరముతోడను, మిళత్ = కూడికొన్న, చిత్రభ్రమంబు = మనశ్శాంచల్యమును, డోని = ధరించి, హేవుక్షమ = ఓచెట్టా, నాపతిక = నానాథుని, కానపే = చూడవా, అనక = అని పూర్వగా, గోఁగు = కర్మకారము, సవువ్వంబయ్యెక = పుష్పములతోఁ గూడినదయ్యెను, “సజ్జాపతఃకణి-కారః” అన్నట్లునుట, అంతలోక = అవల్గరించునంతలో, అతఁడక = ఆ ప్రేమఁడును, తోచినక = కానవచ్చినను, నవ్వడక = నవ్వఁగానే, (ఆశ్రీయనుట), ప్రాంతాచన్నమేరుద్రుభక్, ప్రాంత = చేరువను, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, నమేరుద్రుభక్ = సురపొన్నచెట్టును, విరిసెక = పుష్పించెను, “సమేరుర్హసితేనచ” అనునట్లునుట.

తా. ఒకశ్రీ తన నాథునిఁ గనుమఱచి పెదకుచు నొక కొండగోఁగును బుకరింపఁగా నదియును, తననాథుడు గనిపించిన నా యింతి నవ్వఁగానే యాచేరువును సురపొన్నచెట్టును బుష్పించె నని భావము.

తే. స్థాణు వొక్కండు మగవాండఁ దలక కమియ,
ఫలమొసఁగె నట్టె కినియక పద్మవదన,

వదన సురఁ గూర్చి నొసంగ నీ * వలదే పుష్ప,

మైనక్షనను మార్చి నుమిసిన * ననిచే బాగడ.

౧౨౯.

టీక. స్థామిష = మొద్దును, శివుఁడును, ఒక్కండ్రునుగవాఁడు = ఒక్కపురుషుఁడు, తలఁకక = సంకోచింపక, ఉమియ = ఉమ్మివేయఁగా, కినియ = కోపింపక, ఫల మొసంగె = పండిచ్చెను, (కోరికనిచ్చెను), “స్థామిషః ప్రణమోహతి” అని నిఘంటువున్నది స్థామిషమై బోయ కన్నపయనువాఁడు పూజార్థము పుక్కిటి సుర నుమియఁగాఁ గోపింపక కామిత ఫలమిచ్చెనట. ఇది శ్రీకాళహస్తీమాహాత్మ్యప్రసిద్ధము. అట్టె = అప్రకారమే, పద్మవదన = తమ్మవంటి మొగముగల యువిద, వదన సుర = తననోటియందలిమద్యమును, కూర్చి = ప్రేమచేత, ఒసంగ = ఇయ్యఁగా, పుష్పమైనవలదే = పూవేనియనీవలదా, అనుమార్చి = అనియెడురీతిచేత, ఉమిసిన = ఉమివేయఁగా, పొగడ = వకుళవృక్షము, ననిచే = ప్రప్పించెను. “వకుళో మఖసీధనా” యనినట్లునుట.

తా. మున్నొక్క మగవాఁడు స్థామిష మైననుమిసిన నతనికి ఫలమొసంగి యండఁగా దామరవంటి మోముగల యువతి పుక్కిటి సుదముఁడఁగా బువ్వైన నిమ్మపల్లదా యన్నట్లు పొగడచేసెనాక మగువ యుమియఁగా నది పూచెననిభావము.

తే. మధువుఁ గాంతల పుక్కిటి * మధువుఁ జేళ్ల,

యీష్యఁ బస సూఁప బాగడమై * నెలయ దాన,

విరిసె దొల్లిటి దళములు * విరులు జడిసె,

దీన నగ్గెల్పనకు నుచ్చి * తేటలు లార్చె.

౧౩౦.

టీక. మధువు = వసంతమాసమును, కాంతల = స్త్రీలయొక్క, పుక్కిటి = బుగ్గలయందలి, మధువు = మద్యమును, చేళ్ల = సమాననాములచేతనైన, ఈర్ష్య = ఈసుచేత, పస = తమతమ మోచ్చులను, చూప = కనుపఱచుటకై, పొగడమై = వకుళవృక్షముమీఁద, ఎలయ = వ్యాపింపఁగా, దాన = ఆవ్యాపించుటచేత, తొల్లిటి దళములు = మున్నున్న నైస్సములు, (ఆకులనుట), “దళంశః స్త్రీభిరేఛదే అని” నిఘంటువు. విరిసె = విచ్చెను, (రాలెననుట), విరులు = తొల్లింటిపువ్వులు, జడిసె = భయపడెను, (క్రాంత్రపువ్వులు జడిగొనెననుట), దీన = ఈమేళువుచేత, అగ్గెల్పనకు = ఆవసంతవిజయమునకు, ఉచ్చి = సంతసించి, తేటలు = తనపక్షముననున్న తుమ్మెదలు, లార్చె = సింహనాదముచేసెను. (శ్వనిచేసెననుట).

తా. మధువును నామము వసంతమాసపునకును మద్యమునకుఁ జెల్లునుగావున నానామైక్య వైరముచేతఁ దమతమ పస పొగడచెట్టుకై గనుపింపఁగా నువిదల

పుక్కిళ్ల చురుపులే జరిగించి పుంపియున్న చూతులను బుచ్చులను కాలించి వసం
తకుఁపు పొగడను చురలం బుప్పింపఁ జేసెననియును మరలఁ జూచిన పూల కలరి
తుమ్మెదలు మ్రోసెనని భావము.

ఉ. మేకొని తాచినన్ భృగువు * మెచ్చిన వానికి మహ్య భార్యయా,
శ్రీకి నివాస మై చేలిమి * నేయుట నిట్టిశాంతి గల్గ నో,
కాకన నాతి దన్నినవి * కాసము నొంది వసస్సుసీతా,
శోకము సేసె మెచ్చనఁబ్ర * సునరజః కనకాభిషేకము. ౧౩౧.

టీక. తాచినన్ = తన్నినను, మేకొని = అంగీకరించి, భృగువు = భృగుచుహా
మునిని, మెచ్చిన = మెచ్చుకొన్న, వానికి = ఆవెన్నుచకు, మత్య = మనుష్యుడైన
రామానతారమందలి, భార్యయా = గృహిణియైన, శ్రీకి = శ్రీదేవియగు సీతకు,
నివాసమై = ఉద్దిపట్టై, చేలిమి నేయుట = స్నేహముచేయుటచేతను, ఇట్టి = ఈ
విధమయిన, ప్రశాంతి = అధికశాంతి, కల్గెనోకాక = కలిగినదోకాక, ఆనన్ = ఆను
నట్లు, నాతి = ఒకయింటి, తన్నినన్ = తన్నఁగా, వికాసమునొంది = వికసల్లి, “అశో
కశ్చరణాహత్యా” యన్నట్లుచుట, వసస్ = చనప్రదేశచుందు, సీత = ఉన్నట్టి,
అశోకము = అశోకవృక్షము, మెచ్చనన్ = సుతుష్టిచేత, సునరజః = పుష్పాడి
యనియెను, కనకాభిషేకము, చేనన్ = ఒనర్చుచు.

తా. తొల్లి భృగుచుహాముని తన్నఁగాఁ గోపించక మెచ్చుకొన్న విష్ణుదేవు
నికి రామానతారమందు భార్యయైన సీతాదేవికి లంకయందు నివాసస్థానమై చేలిమి
చేసి యా సంబంధముచేతఁ దనకు నట్టి శాంతగుణము గలిగెనో యను నట్లశోక
వృక్షము దన్నొక వానిక దన్నఁగా బుప్పించి పచ్చని పుష్పాడిచేత నాయుంతికిఁ గన
కాభిషేకముఁ జేసి నట్లుండె నని భావము.

మ. అళు లేతద్వననేండు రాగమిళనా * ప్రాదుర్భవతోరకం,
బులతేనె ల్పుధ లంచు రా నాకతెనె * మ్మొ మెత్తఁ ప్రత్రంపుఁ బు,
పులలలోఁ వద్దులు లయ్యె గంధఫలిం బు * పువ్వు ల్పుట్టి పోఁదోలెనా,
చెల్లెల చేచెనై తట చేండుఁ దల్లిబడికో * లట్టుపుటయొ కామహిణ. ౧౩౨.

టీక. ఒకతె = ఒక్కనాతి, నెమ్మొమెత్తన్ = ముఖమెత్తఁగా, అళులు =
తుమ్మెదలు, ఏతద్వననేండు, ఏతత్ = ఈనాతియొక్క, వదన = ముఖమనియెడు,
ఇంచు = చంద్రునియొక్క, రాగ = రక్తితోడ, మిళన = కూడఁటచేత, ప్రాదుర్భవత్ =
పుట్టుచున్న, కోరకంబుల మొగ్గలయొక్క, తేనెల్ = చుకరందములు, సుఖలంఛన్ =
అమృతముని, (తియ్యకై యుంపననియనుట), “ముఖరాగోచంపక” అనుచట్లగుట.

నైత్రంపుబువ్వలలో = చైత్రంపుబువ్వలలో, తద్గుణయ్యెక్ = ఆ కాంతామృగములే కలపియ్యెనాయనికాకువు, (కాలేదనట), గలభభక్తి = సంపెంగయండు, పువ్వలబుట్టి = పువ్వలులు, యింద, చేడ = తిక్తమై, పోదోలే = వెడలగొట్టెను, ఒచ్చెల = ఇదిభోదోక్తి, ఎంవ = ఎచ్చెట్టెనను, మహి = భూమి యందు, తఱచు = బహుశముగా, తల్లిబడికొలట్టుపుటయెకా = తల్లివలె నగుటయే కనా, (ఈ పద్యము ప్రవచనపాదమందాబుపశేషముచేత యతినిరసించవలయును).

తా. ఒకశ్రీ మొగమెత్తగా దాని ముఖ చంద్రదండమాగమువలన బుట్టిన సంపెంగ మొగ్గలలోని మకరుదము చంద్రసుధవలినే తియ్యగా నుండునని తుమ్మెదలురాఁగాఁ జెట్టున బుట్టుటచే బూర్వపు గుణమే కలిగి సంపెంగ పువ్వలు దుమ్మెదలకు మిక్కిలి చేడచే చేరకుండు బాటవోలెను బిడ్డలకుఁ దల్లి గుణమే యుండనని గావము.

చ. అలరెఁ బ్రియాశువోతుఁ డ్రియఁ జూట వసంతముఁ బాడ నప్పడ,
వెల్లఁచి సపత్ని భక్తికినిఁ జేల్పులు మెత్తురు గాన రాగము,
స్థలమునఁ దర్ను బాడఁగ వఁ జతుఁడు దా దయచేసెఁ గాక యా,
యెలె నిజశక్తి నా యనుచుఁ నీపసకుఁ గొదవెట్టె నీసక. ౧౩౩.

టీక. ఓర్తు = ఒక్కతే, ప్రియమాట = తనకిష్టమాటవలన, వసంతము = వసంతరాగమును, పాడ = గానము నేయఁగా, ప్రియాశువు = ప్రేమణపుఁజెట్టు, అలరె = పుష్పించెను, “వసంతస్ససహాయ సురసంతతాఁ ప్రోయతే” అనుసంగిత శాస్త్రము సంప్రదాయమునఁ బాడఁగా, “గీత్యాప్రియాశుద్వితరా” అన్నట్లు పుష్పించెననుట. అప్పడు = అకాలమున, అవ్వెలచి = ఆపాడినచేదయొక్క, సపత్ని = సవతి, చేల్పులు = దేవతలు, భక్తికిని, మెత్తురుగాన = మెచ్చుకొందురుగావున, రాగము = వసంతరాగమునియెడు, చలమున = నెడముచేత, తన్ను = ఆవసంతముని, పాడఁగ = గానము నేయఁగా, వసంతుఁడు, తా = తాను, దయచేసెఁ గాక = కృపచేసెనుగాని, ఈప్రియాశువును బుష్పించఁజేసెనుగానియనట, నిజ = ఈ బిడయొక్క, శక్తిని = సామర్థ్యముచేతనా, ఆయెలె = అప్పుడేయాయెలె, ఇది నిస్సారాధకము, అనుచు = అనిపల్కుచు, ఈ పరక = ఈ పాటచాడి పుష్పింపజేసిన సారస్వమునకు, ఈ సున = సవతియందలి యూర్ధ్వచేత, కొదవెట్టె = కొఱతను అఱిపించెను.

తా. ఓర్తు వసంతరాగముఁబాడఁగాఁ బ్రేమణము పూచెను దానికి నాశ్రీ యొక్క సవతి మెచ్చుకొనక యీసుచేత వేల్పులు భక్తి మెత్తురు గావున వసంత

నునియెడు తనపేరుగల రాగముచేతఁ దన్నుఁ బాడఁగా నావసంత దైవతమే యీ
చెట్టును బుట్టింపఁ జేసెనుగాక యీపె కింత సామధ్య మా యని నిరసించె నని
భావము.

తే. అధరసుధఁ బ్రాణి జితఁబ్రాణి, యగుచు మా క్తి,

కాండమాలిక నిడెను నా ధ సాగ్రమా క్తి,

కంబయనఁబాలు ననలిచ్చే గతజరత్ను,

మంపు వానిలి మొగ మూర్పు ధింప నోర్తు.

౧౩౪.

టీక. ఓర్తు=ఓక్కత్, మొగము = ముఖమందలి, ఊర్పు = ఉచ్ఛ్వాసమును=
నింక = నిండింపఁగా, “సింధువారోముఖానిలత్” అనునట్లునుట, అధఃసుధఁ=
అధరమందలి యశ్శుతస్పర్శముచేతను, ప్రాణిజితఁ = ప్రాణముగల ముతైపుఁ జిప్ప
వలనఁ బుట్టిననగుటచేత, ప్రాణియగుచు = తానును ప్రాణముగలదియోచు, నా
సాగ్రమా క్తికంబ, నాసా = అపొలఁతిముక్కుయొక్క, అగ్ర=కొనయందలి, మా క్తి
కంబ = ముక్తాఘాతము, మా క్తికాండ=ముతైపుగ్రుడ్లయొక్క, మాలికఁ=పట్టెని,
ఇడెను = పెట్టెను, అనఁ=అనునట్లు, గతజరత్నుమంపు, గత=రాలిపోయిన, జరత్=
ముదురుదైన, సుమంపు=పువ్వులుగల, వానిలి = నిర్గుండివృక్షము, చాలునలిచ్చేఁ=
శ్రేణిగానుండు మొగ్గలసేనెను.

తా. ఒక్క మగువ నిట్టూర్పునింపఁగా దాని వలనఁ బువ్వులు రాలిపోయిన
వానిలి చెట్టునందఁ గ్రొత్తగా శ్రేణిగట్టి మొగ్గలు గనిపించె ననియూ నవి యూత్తై
యొక్క యధరమందలి యశ్శుత స్పర్శముచేతను ప్రాణముగల ముతైపుఁ జిప్పవో
దాను బుట్టియున్న కతంబునను దానును ప్రాణముగలదై యానెలఁత నాసాఘాతము
మగు మా క్తికము చాలుగా ముతైపు గ్రుడ్లు పెట్టి నట్లుండె నని భావము.

చ. ఘనమగు నాకురాలి తిల ధి కం బతిరి క్త నున్న నోరు లోఁ,

గనికరమూని కన్నుఁగవఁ ధి గాయజుఁ డిల్లడ యిడ్డ తూపులే,

యనువుగ నించెగాక మఱి ధి యంటక ముట్టక యొక్క చేష్టలే,

కనెగ డెఁ బూడ్కి నంట యిదిగ ధి ల్లనఁగా నలరించె జూపుల ౧౩౫.

టీక. ఓరుఁ = ఒకఁనింకి, ఘనమగు = బట్టమైన, అకురాలి, తిలకము -
బొట్టుగచెట్టు, అతిరిక్తఁ = నిక్కిరించిప్రవచించు, ఇడ్డ = ఉండఁగా, లోఁ =
సునస్సులోను, కనికరము = కారుణ్యము, ఇదిగి = చదివించి, కన్నుఁగవఁ = తా
నేప్రసన్నయగుచు, కాయజుఁడ = పూర్ణుఁడ, ఇల్లడ = బాదయించు, తూ
పులే నాకురాలి, నువు = నీవు, నించెగాక = చూడె నిండించెదగాని.

మఱి = లేనియెడ, అంటకముట్టక = తగలకతాళకయే, (ఇదిబాహ్యక్రి), ఒక్కచేష్టులేక = ఒకవ్యాపారములేక, చూడ్కి = చూపుచేత, నెగడెనంట = వృద్ధియయ్యెననుట, ఇది = ఈనల్గు, క్లృప్తగా = అసత్యచునునట్లుగా, చూపుట = పీక్షణములచేత, అలించె = పుష్టిపడజేసెను, “తిలకోపీక్షణేనచ” యన్నట్లుచుట.

తా. ఒక బొట్టుగు చెప్పిన నాకులురాలి బీదగిలి యుండగా నోరుకరంబు గనికరమున దాని జుడంగ నప్పుడే తప్పక విప్పగల గొప్పపువ్వులుపుట్ల నది మదనుని యంప గురులు దానియన్న యాచకోరలోచన లోచనంబులందలి యాములుకులు మరల వెడలించి యీ తిలకంబుపై నెలయించె గాక లేకున్న నీశోక సంటకముట్టకయే ఓట్టలుం జెట్టక యయూటిపనగల్గు లిట్లు పుష్పాలు పుట్టుట కల్గయని యెల్లరను నట్లాప్తున్నట్లు నని భావము.

తే. సాంద్ర మకరంద వృష్టి ర ధీ సాతలంబు,
దొరంగు పువ్వుల భువియుం బూ ధూళి నభము,
నీక్రమశ్రయి మాధవుం డా క్రమించె,
సురురోచన జనిత మ హొప్ప మడంగ. ౧౩౬.

టీక. సాంద్ర = తఱచైన, మకరంద = పూదేనియలయొక్క, వృష్టి = వానచేత, రసాతలంబు = పాతాళమును, లొరంగు = రాలుచున్న, పువ్వు = పువ్వుములచేత, భువియుం = భూమిని, పూధూళి = పువ్వురజముచేత, (ఇదిమిశ్రితమాసము), నభము = ఆకాశమును, ఈక్రమశ్రయిం, ఈ = ఈవెప్పబడినమకరంద పుష్పరజములనియెడ, క్రమ = పాదపిత్తేపములయొక్క, శ్రయిం = నూటిచేత, మాధవుండు = వసంతుండనియెడ, త్రివిక్రముండు, ఉరు = విస్తారమైన, రోచన = సుర్యునిచేత, జనిత = సృష్టించుడిన, మహొప్పము = మహాలాసము, రోచన జనిత = రోచనసుతుండగు బలిదక్రవతయొక్క, మహొప్పము = మహావ్రతాపము, అడంగ = గాంతిబొందునట్లు, ఆక్రమించె = త్రిలోకములనాక్రమించెను.

తా. మాధవుండని విష్ణునకుం దగిన పేరుగల వసంతుండు సుర్యవ్రతాపము బలివ్రతాపమువలె నడంగు నట్లు పాతాళమర్త్య స్వర్గ లోకములను వరుసగా మకరందపువ్వురజములచేత మూడడుగులచేత నాత్రివిక్రమునివలె నాక్రమించెననియును వసంతతుండు వసంతుండు సూర్యుండంతవిస్తారముగా వేడిమి, జూపడనియును భావము. ప్రకృతవసంతవర్ణానముచేత నవ్రుత త్రివిక్రము పరిసూహిక గలుగుట వలన సమాసోక్త్యలంకారము.

కం. ఊహకానందము మహాలిక, యోధీశ్వరకుఁ గ్రంధం గ్రమ్మియుండెడు తేటలు,
నీడలు దిరిగియుం దిరుగని, ~~జానక~~ నరు లొవ్విచె నవ్వసంతపువేళకొ ౧౩౭.

టీక. ఊహకానంద = ధూమియూముండటనట్లు, పమ = స్రవించుచున్న,
మహాళిక = మకరందధారలయొక్క, ఓడికలకొ = ప్రవాహములకు, క్రిందకొ =
అసోభాగమందు, క్రమ్మియుండెడ = ముసరుకొన్న, తేటలు = తుమ్మెదలచేత, నీడలు
దిరిగియుం = ఛాయలు ప్రొద్దువెంటి వడియొకదిక్కునకుం దిరిగియును, తిరుగని
బాడకొ = తిరుగనితగాన. తరుల = వృక్షములు, అవ్వసంతపువేళకొ = ఆవసంత
కాలమందు, పొత్తిచెకొ = ఒప్పెను,

తా. ఆ వసంతకాలపునను మకరంద మధికమై స్రవించుగా నావాసనకుం
జెట్టికింది ధూమిమీదకుం మమ్మెదలు గ్రమ్మకొని లేవక నల్లనై యుండె గావునక
ప్రొద్దు వెంట నీడలు దిరిగినను దిరుగనియట్లే యీచోట్లు నీడలవలె నుండె నని
భావము.

చ. శతదళమంజరీ భవళః చైత్ర నిశామల చంద్రికాఘము,

వ్యృత వియదంత కేళివనః పృథ్వి లతాంతరజశ్చటాఫలం,

కితం గని కామినీ కమనః కేళియుం బోడెడవా నగాటవీ,

కతక పరాగ మొక్కదెసకఁ గ్రమ్మి యనచ్చత మాన్వకుండినకొ. ౧౩౮.

టీక. శతదళ = తెల్లదామరపువ్వులయొక్క, మంజరీ = గుత్తలవలెనే, భవళః =
తెల్లనైన, చైత్ర = చైత్రమాసనయింధినులగు, నిశా = రాత్రులయందలి, ఆమల =
స్వచ్ఛమైన, చంద్రికా = వెన్నెలయనెడు, ఓఘముల్ = జలప్రవాహములు, “ఓ ఘా
వితానేవేణ్యాంచ” అని గీఘమువు. వృత = ఆవరింపబడిన, వియదంత = ఆకాశ
ప్రదేశముగల, కేళివన = ఉద్యానవనములయందలి, పృథ్వి = చెట్లయొక్క, లతాంతః =
పువ్వుములయొక్క, రజః = పరాగములయొక్క, భటకొ = సమీహముచేత, కలం
కితకొ = బురుదగలుగుటను, కని = పొంది, నగాటవీ, నగ = పర్వతములయందలి,
ఆటవీ = అడవులయందలి, కతక = చిల్లచెట్లయొక్క, పరాగము = రజము, ఒక్క
దెసకొ = ఒకదిక్కునందు, క్రమ్మి = వ్యాపించి, అనచ్చతకొ = స్వచ్ఛముగాకుండు
టను, మాన్వకుండినకొ = పోగొట్టుకుండుటచేతను, కామినీకమనః = విటేవిటులయొక్క,
కేళియుకొ = క్రిడయును, పోకొ = పోవునట్లుగా, చెడవా = చెడిపోవా, (పోవునట్లు).

తా. తెల్లనైన చైత్రమాస రాత్రులయందలి వెన్నెల లనియెడు నిర్మలోదక
ప్రవాహము లువ్యానవనములలోని పుష్పాదుల తిప్పలచేతక గలగనిననై యుండెగా,
నని లేటుట కొఁమా. ను గొండ, యడవులలోని చిల్ల చెట్ల పుష్పాదులు వ్యాపించు

యా కలక దీర్చి యా నీరు దేర్చిన తనె యుండునే కాక యట్లు చేయకుండిన నాశ్రవాహములు విఠివీటుల క్రీడల కుపయోగపక తాముం జేడిపోవునని ఛావము. (మరదనీతిలోఁ జిల్ల పొడిరాల్చిన నీరుతేరుట స్రసిద్ధము).

సీ. శైత్యపాండితులు దుఃఖారాంతమునఁ జేరె నీరులుకొ న్నాశ్రుసందిరుల విహల,
వలయగానములయొక్కతలకార్థ్యమునఁజేరె మలయంపుఁ గమ్మనీచలులనలుల,
సౌరభోల్లాసముజ్జాతి గ్రుంగిఁగఁ జేరె నలరారు గొడను క్రోధలను నెలను,
స్ఫుట గటామస్కరంబులు న్రతిచ్యుతఁ జేరె నందన ప్లతు సంతతుల వృతుల,
స్వభృత పరభృత వినుతరాసాలపరిప, దహరహాక్ష్ ప్రబహురహాః స్రహరవిహర,
మూఱా నూనవతీ పరిస్థానిమాని, నారి వారిజ్జ వనగంధావాహమొలసె. ౧౩౯.

టీక. తుచారాంతమునఁ, తుచార = మంచయొక్క, అంతమునఁ = నాశ కాలమున, (శిశిరుప్రగడవఁగాననుట), శైత్యపాండితులు = చల్లఁదనమునుదెల్లఁ దనమును, (నిలిచియుండుటలు), ఇరులుకొ = చీకట్లు గ్రమ్ముచున్న, ద్రాక్ష పందిరులఁ = ద్రాక్షకాయ మానములయందును, వియఁ = పుష్పములయందు, చేరె = స్రవేపించెను. (ద్రాక్షపందిళ్లుపలసియల్లికొనఁ గాఢన సచ్చటఁజల్లదన మును పుష్పములు వికసల్లఁగా నందు దెల్లఁదనమునుజేరెననుట), ఆయుక్తల = ప్రియు లతోఁగూడికొనని విరహముగల స్త్రీలయొక్క, కార్థ్యమునఁ = కృశించుటయందు, వలయగానములు = వారియొక్కకంకణములును సంగీతములును, వలయంపు = మలయ పర్వతసంబంధులు, కమ్మ = పరిమళించుచున్న, చివలుఁ = వాయువులయందును, అలులఁ = తుమ్మెదలయందును, చేరె = స్రవేపించెను, (విరహముచేత స్త్రీలు కృశిం పఁగా వారి కంకణములు దూసి పోయెననియుఁ జింతచేత గానములు మానిరినియు నా చిహ్నములు వరుసగా సుడిగాడ్పులయందుఁ గంకణత్వమును దుమ్మెదలయందు గానమును జేరెననుట, బాతి = బాజి, (బాత్తేకవచనము), గ్రుంగఁగఁ = అడఁగి పోఁగా, సౌరభోల్లాసముల్ = వానియొక్క పరిమళ ప్రకాశములు, అలరారు = పుప్పించుచున్న, కొడనుక్రోధులు = గున్నలయిన క్రోధిచెట్లయందును, (పరిమళమ నుట), నెలను = చంద్రునియందును, (స్రవకాశమునుట), చేరె = స్రవేపించెను, న్రతి చ్యుతిఁ, న్రతి = సన్యాసులయొక్క, చ్యుతిఁ = బాటుటచేత, (వసంతకుపురాఁ గానే సన్యాసులవ్రతమును గాపాడుకొఁచాలక పోయిరనుట), స్ఫుట = స్పష్టము లగు, గటా = వారియొక్కజడలును, మస్కరంబులు = పేదలు, (పేదలుగనుట), కంధక = ఉద్యానవంశిలోని, ప్లతు = నిర్భయమైన యొక్క, చందనపలక = సుగంధద్రవ్యములగు, జటా = వారియొక్కజడలును, మన్మథంబులు = పేదలు, (పేదలుగనుట), కంధక = ఉద్యానవంశిలోని, ప్లతు = నిర్భయమైన యొక్క, చందనపలక = సుగంధద్రవ్యములగు, జటా = వారియొక్కజడలును, మన్మథంబులు = పేదలు, (పేదలుగనుట), కంధక = ఉద్యానవంశిలోని, ప్లతు = నిర్భయమైన యొక్క, చందనపలక = సుగంధద్రవ్యములగు.

గులపెడుశ్శిగానవచ్చెననుట), “వేణుమస్కరతేజనా” అనియును, “ప్రాచీణంప్రాంతతోవృత్తి” అనియు నిఘంటువులు. సేరెత్ = ప్రవేశించెను, స్వభృత = తమచేతఁ బోషింపఁబడిన, పరభృత = కోయిలలచేతఁ, పుత = న్నాశింపఁబడిన, రసాల = తియ్యమామిళ్లయొక్క, పరిపత్ = గోష్ఠియందు, అహరహః = దినదినమును, క్లిప్త = చేయఁబడిన, బహు = అంతములగు, రహః = ఏకాంతములందలి, ప్రహరః = ములయందు, విహరమాన = విహరించుచున్న, మానవత్ = ఈలువుటఁబడెయొక్క, పరిష్టానియ = పొచ్చెననుటచేతఁ, ఆనివార = మిక్కిలివారిం చుచున్న, వారిజవనగంధవాహము = కమల వనములమీఁదుగా వీ వెను వాయువు, బలసై = విసరెను.

తా. నూమిడితోటయందుఁ గోయిలలు చిగ్గళ్లకొఱకు గుంఫలు గుడి కూయుచుండఁగా ననియనియెడు గడియారములచేతఁ బ్రాద్దులు గడపుచు స్త్రీలుండఁగా వారి బడతలు వాయువులు దీర్చునని భావము. కడమసుగమము పర్యామూలంకారము “పర్యామూయదిపర్యామౌకసాన్యసేకవఃకన” మని చానిలతఁము.

ఉ. సారెకుఁ గీరము ల్పలరఁ, సాలము శాఖలలోనఁ ద్రిమృరం,
గా రహఁ దన్మధూళికకుఁ, గా నశిపట్టులు పెంపఁ గ్రమృరం,
గా రొనముచె నందుఁ జిలు, కల్వనలక్ష్మీయుం దద్వచస్సుభాం,
ధోరుచులానఁగా సరపఁ, యల్లను ల్లిడికెంపఁగా బలెఁ. ౧౪౧.

టీక. సారెకుఁ = నూతిమాటికి, కీరముల్ = చిలుకలు, ఫల = పండియున్న, రసాలము = తియ్యమామిడియొక్క, శాఖలలోనఁ = కోమ్మలలోనఁ, త్రిమృరంగాఁ = సంచరించుచుండఁగా, రహిఁ = శృంగారమును, తన్మధూళికకఁగాఁ, తత్ = ఆఫలములయొక్క, మధూళికకుఁగాఁ = రసధారకుఁగాను, ఆశిపట్టులు = లేటిచాళ్ల, క్రమృరంగా = తిరుగఁగా, అందుఁ = ఆవనమందు, వనలక్ష్మీయుఁ = తన్వచస్సుభాంధోరుచులు, తత్ = ఆచిలుకలయొక్క, వచః = పలుకులవలె, సుభాంధః = అమృతరూపమగునన్నమయొక్క, రుచులు = చవులను, ఆనఁగా = ఆస్వాదిం చుటకై, బనులట్లు = పూద్రుజలవలెనే, సరపలుల్ = గొలుసులను, ఇడి = ఉనిచి, చిలుకల్ = చిలుకలను, పెంపఁగాబలెఁ = పెనుచుచున్నట్లు, రొడ = ప్పది, మించెఁ = అతిశయించెను.

తా. పండిన తియ్యమామిడి కోమ్మలలోఁ దిరుగుచున్న చిలుకల పెంబడి తుమ్మెదలు మెదలఁగా నతి సరపణులవలె నుండఁ గావున వనలక్ష్మీయుం జిలుకల పలుకలు విని యలరుట్లకై మనుష్యులవలెనే చిలుకలకు గొలుసులు వేసి పెనుచుచున్నట్లుండఁగా జిలుకలు రొదసేసె నని భావము.

సీ. ప్రతిహంతృతా త్రేతీయత చన్న భృంగసా ఘ్రేణింగముల చేతఁగాయమెత్తి,
యమదిశాగత మనుత్పాద్యైవై వశే రగ గర్భలాభిని దమ్మకన్న దెఱక,
ప్రాంతపుల్లము సంక్రయి తచ్చేత్వాహవా ద్దతి లేచి చేరింపై ప్రతిఁగాగిలింప,
యంబు పరాగపునాటిచుద్దండ వాన్మృత్తు లగ్రసత్సీగు రత్యగ్రముడిసి,
క్రస్తుఁబులారకట కాముఖమునఁగీర, వలితశాఖాస్ఫుటాశోకశరముఁగూర్చి,
దక్షతతిఁగాగఁగలికాలిదన్నచుచు, పాన్దురాంగుండుపిడిచిపోఁబ్ర నికిమరుఁడు.

టీక. మరుఁడు = చుక్కఁడుఁడు, ప్రతి = ప్రతములుగల వారియొక్క, హం
తృతా = హత్యచేతను, ఆ త్ర-స్థంభించిన, కీటత = పురుగుఁడు, చన్న = పోఁగా,
భృంగ-సంఘము = తేఱిగుంపులఁదెను, అంగములచేత = అవయవములచేత, కాయ
మెత్తి = (తాను), దేహమెత్తి, (సన్యాసమును జంపుటచేతఁ బురుగు జన్మము వచ్చె
ననుట), యవ = యమునియొక్క, దిశా-ద్విక్కువఁన, ఆగత=వచ్చినట్టి, మరుత =
వాముపుచేత, ప్రాణియై = ప్రాణములుగలవాఁడై, తదశి = మున్ను చెప్పఁబడినట్లు మ్మె
దలను, రంగగల = స్వత్రులమైన, అభి = కనులతయందు, (వికచరంగత్ సలా
న్వికా అనుపాతమున వికసించియొప్పుచున్న మెట్టదామరయందని యర్థము), తమ్మి =
తామరయనియెడను, కన్ను = నేత్రమును, లెఱచి = విచ్చి, (అందఱప్రాణములు దీయు
వాఁడు యముఁడు మరల నీ మరుని ప్రాణములను బంకెననుట, పుట్టివపివప శిశువు
గన్ను దెఱచుననుట), ప్రాంత = సమీపమందలి, పుల్ల = పుష్పించిన. ఆహు = మావిడి
చేట్టును, సంక్రయి = ఆశ్రయించినట్టియు, తచ్చేత్వా, తవీ = ఆత్మమొదలయొక్క,
ఘటా = సమానముయొక్క, హతాద్గతి = అలలోకవేతను, (నదాలున లేచుట
చేతననుట), లేచి = ఉద్ధరించి, చేత = స్నేహితుఁడైన, ప్రత్ర = వసంతమాస
మును, కౌగిలింది = ఆలింగనముచేసికొని, (ఎడఁజానీ యూపదఁజెందినవారు తమ
చేలింజూడఁగానే కౌగిలింపకొనుటప్రసీదము), ఉరు = విస్తారమును, పరాగశ =
పుష్పాడిహాపమును, శాటిక = రస్త్రముచేత, ఉద్ధండ = అక్రియమును, వాని = డిగ్గియొంద
దలి, ఉత్పల = కలువపువ్వువలన, గ్రహత్ = గాఢమన్న, సీవ = మరకదమనియెడను,
రత్యగ్రము, రశి = తనభార్యయగురశిదేవియొక్క, అగ్రము-వచ్చితిని, ఉపికి = పడిచి,
(తన విరహముచేత రతీదేవి ముఱియించుచుండఁగా ముఱి నుఱియించి యాయచు
కన్నరు వడిచె ననుట), క్రమ్యుఁ = మరలను, వలూశ = మోసుగఁబుచ్చుయెడను,
వటకాముఖమున = కలకాముఖమునూపుచుండ, “త్యగ్రముభగ్దామహ్యేపుంభోం
గుప్తేచవీర్యతే యస్యేన్ననామికాయోగాత్ సహస్రకటకాఘ్రాః” అని తల్లితనము,
కీర = చిలుకచేత, చలల = కలలించబడిన, శాఖా = కొమ్మయందు, స్ఫుట = విక

సంఘీన, అశోక = అశోక పుష్పమనియెడు, శరముక్ = బాణమునకు, కూర్చెను
సంఘీచేను, మంచుపాండురాంగుండు, మంచు = శిశిరర్తుననియెడు, పాండురాం
గుండు = తెల్లనిశరీరముగల శివుండు, తద్రతికింగాగక్ = అట్టిరతిచేఁకొఱకు, చలి
కాలక్ = చలియనుపాదముచేత, తన్ని = తాచి, విడిచి = ఇతనిసంతటవిసజింఁచి,
పోక్ = పోగా, బ్రదికి = జీవించి, కూర్చెననుదానితోనవ్వయము. చలికాలమని
యెడు శివుఁ డీ మన్మథునిం దుదముట్టఁ జంపక కాలం దన్ని రతీదేవయందుం గను
ణించి యామెకై వీని విడిచేఁ గావునఁ బైఁ జెప్పి నట్లు బ్రదికి యిట్లాయె ననుట.
తా. సుగమము.

చ. చిగురుం వికాళికి న్ఫలముఁ † జిల్కల గుంపునకు న్నధూళిఁ దేఁ,
టిగమికిఁ దావి గాలికివి † టీవిటఁటికిఁ బువ్వులుం దలం,
బుగం గృచనీనియు న్సురభి † పుం స్తవ్వుం బాంధుల చోటఁ బూనె న,
ట్లగుం బ్రజ కోర్కుచిచ్చు తన † కాత్మం దలంచిన దబ్బి దే యనక్ ౧౮౨.

టీక. సురభి = వసంతతుఁపు, (కామధేనువు నని తోఁచుచున్నది), పికా
ళికిక్ = కోయిలచాలునకు, చిగురుక్ = పల్లవమును, చిల్కలగుంపునకుక్ = తుక
సమాహమునకు, ఫలముక్ = పండును, తేఁటిగమికిక్ = భృంగచయమునకు, మధూ
ళిక్ = మధుధారను, గాలికిక్ = మలయమారుతమునకు, తాన్ = పరివళమును, విటి
విటకోటికిక్ = కామినీకమనసముదాయమునకు, పువ్వులుక్ = పుష్పములును, దలం
బుగక్ = దట్టముగాను, క్షపక్ = దయచేతను, ఈరియుక్ = ఇచ్చియును, (ఈనుట
స్త్రీ భర్తముగనుక నది గలిగియునని పుం స్తవ్వోభము), అట్లగుక్ = అరితియగు,
ప్రజ = జనముయొక్క, కోర్కులు = కామితములను, ఇచ్చు = ఉపగమనట్టి, తనకు,
ఆత్మక్ = బుద్ధియును, తలంచినది = ఊహించినది, అబ్బిచే = లభింపదా, అనక్ =
అనునట్లు, పాంధులచోటక్ = విరహులవిషయమున, పుం స్తవ్యుక్ = మగితనమును,
పూనెక్ = వహించెను, (విరహులనుమాత్రము వాధించెనుట).

తా. సురభి యనఁగా వసంతతుఁపును గామధేనువుగాన నది స్త్రీస్వక్తి
యైన నందఱకుం గోరిక లిచ్చునట్టి సామర్థ్యము గలిగి యుండి తన కామగతనము
గోరిన రాదా యను నట్లు పుం స్తవ్యు డాల్చి ననిభావము. కడమసుగమము.

శీ. సహకార ఫలరసశసారభ్యములం గూడి మాధ్వి మోవులం గదంబముగ వలవ,
మలయజోదరత జంభుల ఫలత్వగత శ్రీ మించు చేవులం గొజ్జెగలు మెఱయ,
శశి కదళోదృచ్ఛదపుం బావడలూరు చకచక బట్టి పాశ్చికిం దెసంగ,
ప్రొక్కు తేటకుఁగాఁకశిలెక్కింపఁ జెరివిన గుఱుఫలి పక్షిఁగఁబరు ౨౨౨.

గేలగలవంటకపుదాపికినిబులిమిన, ఘృస్మణములుమించిసలబేరెసగెడువన,
ములున మేరురబోవృష్టిబూదిజజన,నింతులెసరిపూచబాద్యరిండ్లబతులంరె.

టీక. సహకారభు = తియ్యమామిడిపండ్లయొక్క, రస = రసముయొక్క,
సౌరస్యములక్ = పరిమళములను, కూడి = కలిసికొని, మాధ్వ = తేనె, మోవులక్ =
వాతెలయందు, కదంబముగక్ = కలపముగా, వలవక్ = పరిమళింపఁగా, (మామిడి
పండ్లరసమునుచుద్యమును (స్త్రీలుగ్రోలుదురనుట), వలయజ=చందనము, ఉదరతక్ =
లోపలగల్గియుండుటచేత, జంభలఫల = దూదినివృష్టపండ్లయొక్క, త్వక్ = చెక్క
లను, గత = పొందిన, శ్రీ = కాంతివంటికాంతిచేత, మించు = అతిశయించుచున్న,
చేపులక్ = శ్రోత్రములయందు, గొజ్జెగలు = గొజ్జెగపూలు, మెఱయక్ = ప్రకా
శింపఁగా, (స్త్రీలుగొజ్జెగపూలును గణఁభూషణములుగా నునిచికొనిరనుట), శశి
కదళ = కర్పూరపుటరంటిచెట్టుయొక్క, ఉదర = గర్భమందలి, భద్ర = మోపువంటి,
పావడలు = అంగదట్టములు, ప్రావారములు, ఊరు = తొడలయందలి, చక్చక్ =
మెఱసెడుకాంతిని, పట్టి = అవలంబించి, పాలికేదెసంగక్ = భాగమునకుఁ దెసగు
లాడఁగా, (లేత యరటి మోపుల వంటి పావడలు గట్టుకొని రనుట), త్రొక్కు =
(వాసనలకై తమతలు), ద్రొక్కుచున్న, తేంటకుక్ = తుమ్మెదలకు, కాంకలు = తాప
ములను, ఎక్కింపక్ = అతిశయింపఁజేయుటకు, చెరివిన = తుఱిమినట్టి, గంధఫలీ
పత్తిక్ = సంపెంగపూలచాలుచేత, కబరులు = క్రొమ్మడలు, అలరక్ = ప్రకా
శింపఁగా, (తమ తలలమీద వ్రాలుచున్న తేంటులకోటుపడి వానికి భయముకొఱకు
సంపెంగపూలు దుఱిమి రనుట), కేలక్ = హస్తమును, కలవంటకపు = చిత్రాన్న
ములయొక్క, తాపికేక్ = పరిమళముపోవుటకుగాను, పులిమిన = పూనికొనియున్న,
ఘృస్మణములు = కుంకుమపూచుతలు, మించక్ = అతిశయింపఁగా, (కేసరిపాతు
మొదలగు కలవంటకములభుంపఁగా నావాసన తెలియకుండుటకుఁ జేతులయందుఁ
గుంకుమపూవుల జేర్చుట ప్రసిద్ధము), ననలక్ = పుష్పములచేత, పేరెసగెడు =
మిక్కిలియొప్పుచున్న, వనములు = లోంటలు, నమేరు = సురభిన్నయొక్క, రజః =
పుప్పొడులయొక్క, నృష్టిక్ = కురియుటచేత, బూదిక్ = భూతిని, (మమ్మననుట),
చఱవక్ = పూయుచుండఁగా, (స్త్రీలమీదఁ బుప్పొడులు రాలుచుండు ననుట),
ఇంతులు = యువతులు, పూచిననికుంజములయందు, పతులక్ =
తమ నాధులను, ఎనసిరి = పొందిరి.

తా. స్త్రీలు లెస్సగా నలంకరించుకొని నికుంజగృహములయందు యెడమ నా
థులతోఁ గ్రీడించిరనిభావము.

వ. అట్టి వసంత సమయమున.

౧౪౪.

ఉ. కామిని మేఘరంజివధుఁ డగర్వ మణంతో నటంచులో నిజ,

క్షేమముఁ గోరి పాడి మణిఁ బిత్ర మరుత్తృణ తా చిరదృశి,

స్తోమ వలాహకా వలులు ఁ దోచి ప్రపుల్ల కదంబ కేతకో,

ద్వామ సమీరణాహతులఁ డాపము నీ నొఱగు నిచ్చేష్టతఁ.

౧౪౫.

టీక. కామిని = చూడినడు త్రనాచ్చెమారు, మఘగర్వము, మఘ = వసంత రు
పుయొక్క, గర్వము = క్రొవ్వును, అడంతునటంచు = అడంచెదనని, లోక = అంత
రంగమందు, నిజక్షేమము = తన సేమమును, కోరి = కోపించి, 'మేఘరంజి' =
మేఘరంజియనియెడురాగమును, పాడి = గానముచేసి, మణి = మణిమయమైన ట్టియు,
చిత్ర = నానావర్ణములుగల, మరుత్తృణత = దేవధనువనంగా నిండవచ్చుమును,
అచిరదృశి = మెఱుములయొక్క, స్తోమ = సమాహమునుగల, వలాహక = మేఘముల
యొక్కయు, బెగ్గురుపులుఁగులయొక్కయు, ఆవలులు = పట్టులు, తోచి = కను
పడి, ప్రపుల్ల = వికసించిన, కదంబ = కడిమిపూవులయొక్కయు, కేతక = గోదంగుల
యొక్కయు, ఉద్వామ = అధికమగు, సమీరణ = వాయువుయొక్క, ఆహతుఁ = నీచు
టలచేత, తాపము = సంతాపమును, ఈ = కలుగఁజేయఁగా, విచేష్టత = చేష్ట
లుడుగుటచేత, ఓఱగు = సోలును, (ఇచట మూర్ఖరూపమయిన మన్మథావస్థ
చెప్పబడ్డది.)

తా. వసంతతుఁపు హెచ్చి యుండుటచేత వాని మదమడంతునని తనక్షే
మముఁ గోరి మేఘరంజిరాగము నా చూడినడు త్రనాచ్చెమారు లాలాపముఁ జేయఁ
గా నుట మే ఘోదయమై వెంటనే యాచిహ్నము లన్నియుఁ గల్గి యూవర్ష రు
వండు బుష్పించెడు కడిమి గోదంగి పూలమీదుఁగా వాయువులు విసరుటవలన మి
క్కిలి తాప మొదవఁగా నాయమ చేష్టలు దక్కి మూర్ఖ మునిఁగె నని భావము.

తే. అతివ పూర్ణేందు కీ తీరదఁ దశ్శశాలఁ,

దెండి యతఁడందు నినుమడిఁ తీండ్రఁ దోస,

మింటి పయినుంట గా దనిఁ యింతైకైకి,

దెచ్చు కొంటి నటంచుఁ బెఁ తిచ్చిపెడలు.

౧౪౬.

టీక. అతివ = అయింతి, పూర్ణేందు = నిండుచందురునివలన, కీ తీర = భయ
ముచేత, తదశ్శశాల = అచంద్రకాంతశాలయందు, తెండి = తెన్నండి, (శయనిచి
యనుట), అతఁడు = అచంద్రుఁడు, అందు = అచంద్రకాంతశాలయందు, ఇనుమడి =
దీర్ఘకాలమున, తీండ్ర = పేండ్రముగా, తోచు = కనబడగా, మింటిపెడ = అక

సముమీదను, ఊట = ఉండుట, కాదని = కూడదని, ఇంకికైకి = గృహముమీద
దికి, తెచ్చుకొంటి, (ప్రతిబింబరూపముగాననుట), అటంచు = అని, వెంటిచ్చు =
మిక్కిలిచీడఁచేత, వెడలు = అచంద్రకాంతశాలనుండి వెడలును.

తా. సుగమము.

తే. భృగుర గీతిక మాయ వి * పంచి ఘోట,
దాన శ్రుతిగూడి మిగులఁ న * ద్రక్షి హెచ్చ,
వే నివారించి లేచి దై * వికము నెనుట,
య క్తులు ఫలింప వనుచు వి * ట్టూర్చి నవ్వు. ౧౪౬.

టీక. భృగుర = తేఁటలులయొక్క, గీతిక = పాట, మాయ = మాయటకు,
(వివరాకుండుటకునుట), విపంచిక = వీణను, మీట = వాయింపఁగాను, దాన =
అమీటుటచేత, శ్రుతి = సుతియందు, కూడి = కలసికొని, మిగుల = అధికముగా,
తద్రక్షి = భృంగగానురక్షి, హెచ్చ = అతిశయింపఁగా, వే = వేగముగాను, నివా
రించి = చాలించి, లేచి, దైవికము నెనుట = దైవయత్నముమందఱి, యక్తులు = వన
యక్తులు, ఫలింపవనుచు = తుదముట్టవని, నిట్టూర్చి = నిట్టూర్పుపిడిచి, నవ్వు =
హసించును, పూర్వపవ్యముననున్న యతివయును కత్తుకపదమున కనువృత్తి చేసికొ
వలయును.

తా. సుగమము.

తే. వెలది కఠితాపదంబయ్యె * విరుల పాన్పు,
మును దదంఘిహ తాది భ * ర్తనలు గన్న,
తరులఁ బాడమిన పు. అట * దన కొసగునె,
పొంచి తటివేచి మిగుల నా * ప్పించుగాక. ౧౪౭.

టీక. వెలదికి = అయింతికి, విరులపాన్పు = పుష్పశయ్య, అతితాపదంబయ్యె =
మిక్కిలితాపముచేసెను, మును = పూర్వము, తదంఘిహతాది, తత్ = ఆయనయొక్క
అంఘ్రిహత = కాత్తన్నలే, ఆది = మొదలగు, భర్తనలు = తిరస్కారములను, కన్న =
పొందిన, తరుల = చృతులయందు, పొడిమినవి = పుట్టినచూపుష్పములు, పొంచి =
వంచించి, తటివేచి = సమయముగనిపెట్టి, మిగుల = అధికముగా, నొప్పించు
గాక = నొప్పిగలుగఁజేయునేగాక, తనక, ఊట = సుఖమును, ఒసగునె = ఇచ్చు
నా, (ఇచ్చువనుట), దోహదములయందు, “అశోకశ్చరణాహత్యా వకులో ముఖసీ
ధనా” అన్నట్లు పాదతాడనదులగు తిరస్కారములఁ జెందినవి యశోక వృక్షము
మొదలగునవి యనుట.

తా. సుగమము.

శా. పూజా దంభమున స్వరాకుమెయి ము * న్నూఁబోడి నేర్పాదచే,
తోబాతానల మార్ప శాస్త్ర సరణి * న్దూలి స్వరి స్వాసీ ల,
జ్ఞానాద్యాకులదృష్టిఁ ప్రత్యవయవే * తుంజేయాచో పెండి వ,
క్షోబాగ్రద్రమఁ గాంచి తల్ల డిలున్, సు న్దాపముం మీఁదగఁ. ౧౬౯.

టీక. పూఁబోడి = అకుసుమకోమలి, పూజాదంభమునఁ = పూజయనెడు
వ్యాజముచేత, పరాకుమెయి = పొచ్చేఱుకలేనియట్లు, ముక్ = మొదలను, నేర్పు =
సామర్థ్యమును, డోడి=వలంబించి, తేతోబాతానలము = మన్మథాగ్నిని, ఆర్పఁ =
మాన్యుటకు, శాస్త్రసరణి = శాస్త్రమాంగముచేత, తులి = తూలికచేత, హరి =
క్రీయఃపతిని, వ్రాసె = లిఖించి, లజ్జా = సిగ్గుచేతనయిన, జాడ్య = జడభావముచేత,
ఆకుల = వ్యాకులమగు, నృప్తి = చూడ్కిచేత, ప్రత్యవయవ = అవయవములన్నింటి
యొక్క, ఈక్ష = చూచుటను, చేయాచో = ఒనర్చునెడ, పెండి = మరల, వక్ష =
ఆస్వామివత్సస్థలమందు, బాగ్రత్ = పిలసీల్లుచున్న, రవ = క్రీదేవిని, కాంచి =
చూచి, ఈసు = (సవత్త్విభావముననగు) సీర్షయను, (ఇది యీర్వాణభావము),
తాపము = సంతాపమును, మీఁదగ = అతిశయింపఁగా, తల్ల డిలు = పరితపించును.

తా. ఆ కుసుమ కోమలి తన విరహమార్పందలంచి శాస్త్రోక్త మార్గముగా
వత్సస్థలమందు క్రీదేవి గలుగునట్లు స్వామియొక్క రూపమును బూజావ్యాజముచేత
బరాకుగా జిత్తువునందుఁ గలముతో వ్రాసి పిమ్మట లజ్జనొంది యాస్వామియొక్క
ప్రత్యవయవసౌప్తవమును జూచుచున్నప్పుడు వత్సస్థలమందుఁ దాను వ్రాసిన బట్టి
దేవిని చూచి తన సవతియగుట నీసును దాపమున నతిశయింపఁ దల్ల డిలు చుండు
నని భావము.

చ. కుముదసర స్తట స్ఫటిక * కూల వనో త్వలశయ్య వ్రాలి పూ,
నిమలఁ వికాశిం గుట్టుసుఖ * ద్రిక్పగ ధర్మపుదార వట్టు శే,
వను రెయి మల్లికాళి రుతి * సక్కుగఁ జేయకయుండ నిల్పు నా,
యమ మఱునాటికిం గలుగ * సాంతగళ చ్చక్రి గుంభితాశ్రువుల్ ౧౭౦.

టీక. కుముదసరః = వెలిగలువడిగియయొక్క, తట = దరియందలి, స్ఫటిక =
స్ఫటికమణివికారమగు, కూల = తీరమందలి, వన = ఉద్యానమందు, ఉత్పలశయ్యఁ =
కలువపూలపాన్పునందు, ద్రాలి = సొరంగి, పూర్ణిమలక్ = పున్నమలయందు, పికా
ళి = కోయిలగుంఘ్రత, గుంపు = మర్కము, మానచునుట = కుట్టుసుఖనుపక్షమున,
(కొంచెము ప్రాణము), ఉసులు = ప్రాణమును, ద్రిక్పగ = మిగులునట్లు, ధర్మపు

దార = ధర్మోదకధారను, పట్టు = గ్రహించునట్టి, శేషము = మిక్కిలియున్నదాని,
 రేయి = రాత్రియందు, మల్లికా = మల్లెపూలయందలి, అళి = తుమ్మెదలయొక్క,
 రుతి = ధ్వని, చక్కగఁగఁజేయకయండఁ = కడతేర్పకుండునట్లు, ఆయను = ఆమె,
 మఱుకాఁటికిఁ = మఱుసఱిదినమునకు, కలుగఁ = ఉండుటకు, సాంత = మిక్కి
 లియు, గళతే = జాటుచున్న, శ్రుతి = చెవులయందు, గుంభిత = నింపఁబడిన, అశ్రు
 పుల్ = కన్నీళ్లు, నిల్పుఁ = నిలుచునట్లు నేయును.

తా. ఆమె పున్నమలయందుఁ దేలి కలువ దిగ్గియ దరులయందు స్ఫటికమయ
 తీరములయందు గలువ పూసెజ్జయందు మేనువయిచి యుండఁగాఁ బగులు కోయిల
 గుంపులు ప్రాణకు నములను క్షీణింపఁజేయుచుండఁగా వాని యాచించి ధర్మోదక
 ధారం బట్టి కొంచెము మిగులఁ జేసికొనఁగా నా మిగిలిన దానిని రాత్రియందు మల్లె
 పూలకై దిరిగెడు తేఱుల మ్రోత నిరవశేషముఁ జేయకుండ రెండవనాఁటికుండు
 టకై చెవుల నిండఁ గన్నీరు నింపును అనఁగా నామ్రోత వినకుండ నా నీ రడ్డుపడు
 ననియు దుఃఖించుచున్నప్పుడు నేత్రకోణములుండి జాతిన యశ్రువుల వీనులు నిండ
 నని భావము. ఇచట నామెకు సాత్వికభావము చేప్పబడెను. (తేనత్వమనమనోవృత్తి
 తజ్జంబులైన భావములు సాత్వికములన్బభావితములు. “స్తంభరోమాంచ బాష్పవైస్వ
 ర్యకంప నలయై వర్ణకఘర్కసంజ్ఞలఁ దనర్చి” అని దానిలక్షణము.)

తే. నెలతఁ గుచ కుంభ యుగళముం ఁడియు వియోగ,

జలధి యీఁదొండ లే దయ్యె ఁ సఖులు వంచ,

చున్న పన్నీటి పెల్లి లోఁ గొన్నకతన,

మంప కది లాఘవమునఁ చే ఁ లింపగలవె.

౧౫౧.

టీక. కుచకుంభయుగళము, కుచ = పాలిండ్లనియెడు, కుంభ = కుంభముల
 యొక్క, యుగళము = ద్వందము, ఉండియుం = కలిగియు, నెలతఁ = ఆ కోమలిని,
 వియోగజలధిఁ = విరహసముద్రమును, ఈదొండపలేవయ్యెఁ = ఈదండేయలేక పో
 యెను, సఖులు = ఆమెచేలులు, వంచుచున్న = కుమ్మరించుచున్న, పన్నీటిపెల్లిఁ =
 పన్నీటి ప్రవాహమును, లోఁగొన్నకతన = ముంచినహేతువుచేత, అది = ఆకుంభ
 యుగళము, మంపక = మనుఁగఁగఁజేయక, లాఘవమునఁ = లెకగాను, తేలింపగలదే =
 తేలఁజేయగలదా.

తా. ఆమెకుఁ దాపోవశమవముకొఱకుఁ జెలులు పన్నీ రమితముగా వంచు
 చున్నారనియు దానిచేతనైనను దాసము దీఱక యది యొక సముద్రప్రాయ మై
 యున్నదని భావము.

ఉ. చంచలనేత్రదాల్చ జల * జాతమృణాల సరంబు వేగ స,
 ల్లింబినఁ బాలుతెంచి కబ * లింబి తదూష్ణకు సంగ లార్చు రా,
 యంచకు చేష్టఁ గాంచి యింక * నైననుగండు మొ యంచ మొమె వీ,
 టిండినఁ దోచు లే నగవు * సేనుచు బోంట్ల కొనింత ప్రాణమున్ ౧౫౨.

టీక. చంచలనేత్ర = ఆచంచలాక్షి, తాల్చు = ధరించిన, జలజాతమృణాల = తామరపూదండలయొక్క, సరంబున్ = మాలికను, వేగన్ = తెల్లవాఱఁగానే, సల్పించినన్ = సడలించి యీవలవేయగా, పాలుతెంచు = పరువెత్తివచ్చి, కబలింబి = మ్రింగి, తదూష్ణకున్, తత్ = అచిసనాశసంబంధియగు, ఊష్ణకున్ = (శరీరస్పర్శచేతనైన) వేడిమికి, అంగలార్చు = వగరించుచున్న, రాయంచ = రాజహంసయొక్క, కుచేష్టన్ = వెట్టిచేష్టను, కాంచి = చూచి, ఇంకనేనియు, కండు మొయంచున్ = నవ్వునుజూతు మేమోయని, మొమె = ఆముముఖమున, వీటిండినన్ = తాముచూడఁగా, తోచు = ఆగవడిన, లేనగవు = ఆమెయొక్క చిటునగవు, బోంట్లకున్ = చేలులకు, ఓకింత = ఇంచుకంత, ప్రాణమున్, చేరుచున్ = ఓడఁగూర్చును.

తా. ఆమె తాపోపశమనార్థమై తామరపూదండల సరములు ధరించి యుండి నులునాఁడు దెల్లవాఱినపెనుక నవి వీడఁదీసి పాటపైఁచిన నచ్చటి పెంపుడు హంస వచ్చి యామృతాశమును గబలింబి వెంటనే (యవి యామె విరహతాపముచేత వేడిమియొక్కియన్నవి గావున నాహంసకు గొంతులోఁ గనఁజేతఁగానే), ఊమియుచు సంగలార్చుచుచుండెఁ గావున నావంతఁ జూచియైన నీయను నవ్వునాయని యామె మొమె చూచుచుండఁగా నామె నవ్వెను ఆచిటునగవు నలనఁ జేలులకుఁ బ్రాణము వచ్చి దైర్యము గలిగియుండిరనిభావము. ప్రాణసంశయము గలిగినప్పుడు నవ్వువచ్చే నేని బ్రదుకుట ప్రసీద్ధము.

ఉ. శ్రీపతి మీది గీతముల * ప్రేమ విపంచిక నంటఁ బాణి సం,
 తాపము సోకి మెట్లమయి * నంబు గరం గిన డించి పాడు నా,
 లాపిని దాల్చి పెన్నెమట * ల న్నటి తంత్రులు జన్మగాఁ గలా,
 లాపిని దాన పాడును గ * శంబును గద్గదమయిన మ్రాస్తడన్ ౧౫౩.

టీక. కలాలాపిని, కల = ఆవృక్తమధరములగు, అలాపిని = అలాపములుగల యామంజభాషిణి, శ్రీపతిమీది = శ్రీయఃపతిమీది, గీతముల = గీతములయందలి, ప్రేమన్ = ప్రేముడిచేత, విపంచికన్ = వీణను, అంటన్ = స్పృశింపఁగానే, పాణి సంతాపము = విరహముచేతనైనచేతులవేడిమి, సోకి = తగిలి, మెట్లమయినంబు = వీణమెట్లకువేసియున్న మైసము, కరంగినన్ = కరంగిపోఁగా, డించి = ఆవీణనుదీచి,

లాభిని = తగబుతాను, తాల్చి = ధరించి, పాడు = గానము చేయును, మఱి = పిమ్మటను, పెన్నెలుటల = ఆయా సమువలనఁగలిగిన యెక్కుడుచెమ్మటలచేతను, తుత్రులు = తంబు బాతుతులు, జ్వగ = సానిజజ్వపడఁగా, తాన = తానే, పాడును = గాత్రమునఁబాడును, గళంబును = కంఠమును, గద్గదమైన = డగ్గుత్తుక పడఁగా, మాన్పడు = చేష్టయునుగను, (నానాఁటికి విరహమధికమాయెసనుట).

తా. సుగమము. ఇవియు సాత్విక భావములే.

తే. ప్రతి కుసుమతల్పమునఁ బాటి * పడిన తప్త,

వలయ మలిసాంకయుగము వ * ర్దులతఁ బాలించె,

జూడ నిక మాన ధైర్యము * లున్న లనుచు,

సుదతి బొంట్లకుఁద్రచ్చరాన * చూపె ననఁగ.

౧౫౪.

టీక. సుదతి = మంచిపలుచరుసగలయూయవిద, చూడ = ఆలోచింపఁగా, డిక = భావికాలచంద, మానధైర్యము = మానమునుదాల్చియు, సున్నలనుచు = పూజ్యములని, (లేననుట) త్రప = సేగ్గుచేత, బొంట్లకు = వెలులకు, వ్రాసిచూపె ననఁగ = లిఖించి కనుపఱిచె ననునట్లు, ప్రతికుసుమతల్పమున = అన్నిపూలపాన్పులందును, పాటిపడిన = కృతత్వముచేత పడిపడిన, తప్త = శరీరతాపముచేతఁ దపింపబడిన, వలయ = కంకణములయొక్క, మలిన = నల్లబడిన, అంక = చిహ్నములయొక్క, యుగము = ద్వంద్వము, వర్దులత = వల్లువగుటచేత, పాలించె = ఒప్పెను.

తా. పూలపాన్పులు శరీర తాపముచేత వాడిపోవు చుండఁగా వేలువేలు మరలఁబఱచు చుండఁగా నట్టి ప్రతి పాన్పునందును పాటి పడిన కంకణములయొక్క మలినములగు గుండ్రని గుఱుకులు సుదతి తన కింకమీద మాన ధైర్యములు రెండు లేవని తాను సేగ్గుచేతఁ జెప్పులేక చెలులకుఁ దెలియనట్లు సున్నలు వ్రాసి చూపెనో యను నట్లు గనిపించె నని భావము.

ఉ. ఆ వనబాహి కాంకర బార * లాడ నలగిన సొమ్ము జీరలు,

నేవిన నూడ్చియాడ్చి మఱి * వేఱ వహించుట వారక్లప్తము,

గా వనమాలి నేవ యెడ * కాంక్ష నొరుంగక కల్ల తెలిసో,

నే వలవంత దాంకర జరి * యించిన డాంకమిం జూచు నవ్వగన్. ౧౫౫.

టీక. ఆవనబాహి = ఆపద్బాహి, కాంకర = విరహతాపముచేత, పొరలాడ = పొరలఁగా, నలగిన = తుణ్ణములైనట్టి, సొమ్ము = భూషణము, చీరలు = వస్త్రములును, వేవిన = తెల్లబాఱఁగానే, డొడ్చియాడ్చి = పరిహరించిపరిహరించి, (అతి శయంబునద్వర్చిత్తి), మఱి = ఆవల, వేఱ = ప్రత్యేకమయినవాని, వహించుట = ధరిం.

చుటయే, వారక్లిష్టములకై = అవసరస్థితిములగునట్లుగా, ననమాలినేవయెడకై = భగవత్సేవపట్టున, కాంక్షకై = ఆసక్తిచేత, ఓదుంగక = వెనుదీయక, కల్ల తోవతోనే = లేనితెలివితోడనే, వలవలత = విరహతాపము, దాంగకై = ప్రచ్ఛన్నమగునట్లు, చరియించినకై = సంవరించినను, దాంగమికై = దాంగకుండుటచేతి, చూచి = పట్టించి, (దీనికి పెనుకటిపద్యముననున్న విష్ణుచిత్తరదన్నది కత్తుకొడవము), నెవ్వగకై = భేదము చేతను, (ముందటిపద్యముతో నన్వయము.)

తా. ఆమె పరహితశయముచేత బారలి పొరలి నలంగిన సొమ్ములును చలువలును వదలినదిలి మరల ధరించుచు నాధరించుటలు శృంగారము కొఱ కనునట్లు గనుపఱచి భగవత్సేవయందు గాంక్షమానక లేని తెలివిన దెచ్చుకొని తన తాపము దెలియకుండునట్లు సంవరించిన నా విరహము దాంగక బయ్యడంగా జూచి విష్ణుచిత్తుడను భేదపడు నని భావము.

కం. శ్రుతియొక దా గామిని నొక, పుత్రియు నట్లుండటకు న బుద్ధేశు ధనుః,

పత్రియగు విష్ణుచిత్తుడ, పత్రపతీ కదియు నేత బంబో యనుచుకై గుండ.

టీక. తాకై = ఆవిష్ణుచిత్తుడనుట, పుత్రియకై = పత్రపతీకుండును, కామిని = కాకుండుటచేతను, ఒక పుత్రియకై = తనయొక్క కూతురును, అట్లుండటకై = ఆరీతినుండుటకును, అబుద్ధేశు ధనుఃపత్రియగు, అబుద్ధ = యుండని, ఇశు ధనుః = చెఱుకువిట్టునియొక్క, పత్రియగు = ములుకులుగలవాడైన, విష్ణుచిత్తుడను = ఆ కెరి యాశువారు, అపత్రపతీక = లజ్జలేక, అదియకై, ఏతమబో = ఏమితపస్సో, అనుచుకై = అనయించుచు.

తా. ఆ విష్ణుచిత్తుడైనను మదన శరప్రహార మెఱుంగనివాడను గావున నాయమకుం గల్గినది విరహమని యెఱుంగక యామె యట్లుండట యేమోతమని తలచెనని భావము.

వ. తల పోసి దినదిన ప్రవర్తమాన తనయాతర గ్లాని కశ్యంత దఃఖితంజై తత్కారణం జెఱుంగక వల దని మాగ్ధ్యంగున వారిచి చూచి యంత కలత కగ్ధలం బగుడు గుడికిం జని పూజాంతిమ నమస్కరణాంతరంబునక దన మనో నిర్వేదనం బన్నగరి పెన్ననకు విన్నవింపంబున ర్నచుస్కృతక జేసి దేవర దాసీ యగు మదీయ పుత్రి యేమి గుఱించియో విచిత్రంబగు రతచర్యం గాత్రశోషం బు సేయుచున్నది వలదన్న విన దపుత్రకుండనగు నాకుం బుత్రియైనను సుత్రకుం డైనను దాన యే నేమి సేయుదు మఱి తన తపశ్శర్వ తెఱుంగు మా తపశ్శర్వ తెఱుంగు గాదు నేము భవన్తినన భవజ్జీవినన రాత్రులం దక్క గణరాత్ర బాగ రంబు తెఱుంగ మేము చినపిశాచు చలయంబులు దక్క చినవలయంబు తెఱుంగ మేము ప్రసాదకుసుమంబుం జెవిం జెరుపుటం దక్క నవి గాప్యకొన నందు శయ నింప నెఱుంగ మేము చెంబుల భవత్తీర్థంబుగ్రోలినక దానంగంబులు డడిపి కొను నేము చాంద్రాయణంబులం జంద్రవృద్ధి బడిగడియొక్కించినక దామించు నేము నీతిధ్యాన నిశ్వాస నిరోధంబు సేసినం దాదద్రావదత వెలితి నిగడించు నేము

చిన్నద్రకై హృదయంబునం నేలు సేర్చినం దాఁ గిపోలంబునం జేచ్చు నల్కలో త్ర
రియంబు లేచు వహించినం దాఁ గిసలయో త్రరియంబులు వహించు నేము సితపక్ష
నూత్నంబు గీతించినం దాఁ బూర్వంబు నుపాలంబించు నిట్లుగాఁ బ్రవతికల్లు
చున్నది యిది యేటితపం బున్మాదంబుగానోపు నెంత భవదీయ భక్తిగలిగిన
మామృతులకుఁ బ్రకృతి సంబంధంబు చినువ దంతర్యామివి నీవెఱుంగని యది లేచు
దీని తెఱంగెఱింగింప వే యనవుడు ననుకంపాతిశయంబునఁ దచ్చాందనంబునకు
మనస్థితంబు నేని మందర ధరుణిట్లనియె. (౧౫౭.)

టీక. తలపోసి = డైరజెప్పినట్లాలోంచి, దినదినప్రవర్ధమాన = నానాటికి
వృద్ధియగుచున్న, తనయూతనుగ్లానిక = కూడఱియొక్క శరీర కృశత్వమునకు,
అత్యంతమఃఖితుండై = మిక్కిలిమఃఖించినవాడై, తత్కారణంబు = ఆ విరహహేతు
వును, ఎఱుంగక = తెలియక, వలదని = వలదని, మాగ్ధ్యంబున = మూఢభావము
చేత, వారింఁచినవారిని, చూచి, అంతకంతకు = అప్పటిప్పటికి, అగ్గలంబున =
భిరహమునుసహముగాఁగా, గుఱికింజని = స్వామికోపలకేగి, పూజాంతిమ = పూజాం
త్యమగు, నమస్కరణానంతరంబున = నమస్కారము పిమ్మట, తనమనోనిర్వృద్ధ
నంబు = తనమఃఖేదమును, అన్నగరిపెన్ననకు = అగ్రీవిల్లుబుత్తూరిలోని వన్నారు
స్వామికి, విన్నవించక = విజ్ఞాపనముఁ జేయుటకు, పునర్నమస్కరించేసి = మరలనెఱుంగి,
దేవా = ఓస్వామీ, దేవదాసీయగు = దేవరవారిదాసురాలగు, మదియపుత్రి = మ
కూతురు, ఏమిగుఱించియో = ఏవలమునుగూర్చియో, (విరించిగుఱించి తఁదలచి,
నని భారతప్రయోగము కలిమింజేసి యిది కర్మప్రపంచనియార్థకమగు దేశ్యఁదము),
విచిత్రంబగు = వింతయొక, ప్రతచర్యక = నియమావరణముచేత, గాత్రశోషంబు =
శరీరశోషమును, చేయుచున్నది = కాలించుచున్నది, వలదన్నవినను, అపుత్రకుండం
నగునాకు = పుత్రులులేనినాకు, పుత్రియైనను = బ్రత్రకుండైననదాన, కూతురైనయుం
గొడుచేనియుం దానే, ఏనెమియేదుక = నేనెమియూచరితును, మఱి = ఇంకను,
తనతపశ్చ్యతెఱుంగు = తానుదపముచేసెనురీతి మాతపశ్చ్యతెఱుంగుగాదు, (విలక్షణ
తపసునుట), ఏము = మేము, భవద్దీప = దేవరవారి దినముయొక్క, (హరివాసర
మనుట), భవజ్వరించన = దేవరవారిలవతరించిన జయంతుల దినమలయొక్క, రాత్రు
లందక్క = రాత్రులియందేకాక, గణరాత్ర = పెక్కురాత్రులయందు, బాగరం
బులు = నిద్రలేగుండుటలు, ఎఱుగము, (విరహాతిశయమున నామెకు రాత్రులయందు
నిద్రలేదగుట, ఈ రీతిగానే ముందఱను తెలియఁదగును), ఏముచినవిజ్ఞాతవలయంబు
లుదక్క = మేముదామరపూసలమాకలదక్క, (ఇదిభాగవతతత్వము. “యేకంర
లగ్నతులసీసనలిసాక్షిచాలాచే దాహలమూలపరి చిన్నితకృషదక్రాః | యేవాల
లాటపుకేల సదూగ్యపుంప్రాప్తేవైష్ణవా భువనమాశుపవిత్రయంతి” యనియున్నది).
చిసవలయంబుతెఱుంగు = తామరతూదల మాలిక తెఱుంగము, (తాపోప శమన
మున కామెభాంచినచుట), ఏము ప్రసాదకుసుమంబుఁ జెవిఁ జేరువులందక్క = మేము
ప్రసాదలబ్ధులుగుపూవుల గర్లయందు జెక్కికొనులేకాక, అవిగపకూన నందు శయ

నింప నెఱుంగము = పూలు మేనంగప్పకొనుటను బూలపైఁబన్వించుటనెఱుంగము.
 (ఆమె యెట్లునే సెననుట), ఏముచెంబులభవల్లరంబుగ్రోలింక = మేముపానపాత్ర
 ములచేత దేవరవారియభిషేకతీరంబు పానము సేసెను, తానంగంబులుఁడిపికొనుకొ
 తానుశరీరముఁదడుపుకొనును, (తాపశాంతికనుట), ఏము = మేము, చాంద్రాయఁ
 బులకొ = చాంద్రాయణములనియెడు ప్రతములయందు, చంద్రవృద్ధిఁడికొ = చందరుని
 వృద్ధివెంటను, కడియొక్కించినకొ = అన్నికబళమువృద్ధిఁజేసిన, తడించుకొ = తాను
 దగ్గించును, (విరహాతిశయముచేసనుట), ఏము = మేము, నిధిధ్యాసనిశ్వాసనిరోధము
 సేసినకొ = బ్రహ్మధ్యానమందునిశ్వాసములనిగ్గినను, తాకొ = తాను, తద్ధ్యానదశకొ =
 ఆ బ్రహ్మధ్యానదశయందు, వెలికినిగడించుకొ = బహిర్గతములఁజేయును, (తాపమోప
 లేక నిట్టూర్పునిగడించుననుట), ఏము = మేము, చిన్మ్యుద్రతై, హృదయంబునకొ = ఎద
 యందు, కేలు = హస్తమును, చేర్చినకొ = ఉంచినను, తాకొ = తాను, కపోలంబునకొ =
 చెక్కిరియందు, చేర్చుకొ = ఉంచును, (చింతచేతనుట), ఏము, వల్కలలోత్రరీయం
 బులు = నారచీరలు, వహించినకొ = తాల్చినను, తాకొ, కిసలయోత్రరీయంబులు =
 తలిరాకుఁజీరలు, వహించుకొ = ధరించును, (తాపశాంతికనుట), ఏము, శీతవక్షసూ
 త్నేందు = శుక్లవక్షంబునందలి క్రొన్నెలను, కీర్తించినకొ = కొనియాడిన, తాకొ, పూ
 ర్ణేందుకొ = నిండుచందురుని, ఉపాలభించుకొ = దూషించును, (ఉద్దీపకంఠగంజుచేత
 ననుట), ఇట్లుగాకొ = ఈరీతిగాను, ప్రవర్తిల్లుచున్నయది, ఇదియెఱిపఁబంబు, ఉన్నా
 దంబుగానోపుకొ = వెట్టియెయిండవచ్చును, ఎంతభవదీయభక్తిగలిగినకొ = మీదగు
 భక్తియెంతయుండినను, మాదృశులకుకొ = మావంటివారికి, ప్రసృతిసంబంధంబునమా
 యూసంబంధము, (తనయూనిమచుకొరచునుట), ఇంకవను = వదలను, అంతర్గామివి
 నీవెఱుంగని యదిలేదు = సన్యాతర్కామివగు నీకుఁ దెలియనిదిలేదు, దీనితెఱుగ =
 ఈపడుచునడవడి, ఎఱింగింపజే = తెలియఁజేయజే, అనవుండకొ = అనెను, అను
 కంపాతి శయంబునకొ = దయాతిశయముచేత, తచ్చాచరసంబునకుకొ = ఆవిష్టుచిత్తు
 ని వైదికమునకు, మంఠస్మితంబుసేసె = చిఱుకపునవ్వి, మందరధరుండు = గిట్టు
 దాల్చువేల్పు, ఇట్లనియెకొ = ఈవత్సవనాగ క్రమముగాఁ బలికెను. తా. సుగమము.

ఉ. కంఠర సీలవర్ణమధు * కైటభ నాగ సుపర్ణ యోగిహృ,

ద్గ్రంధిభిదోశ్భోగివని * తాన్ద్రవచ్చస్వసనప్రవచ్చర,

ప్రధివసన్నిశాపతిర * సస్రతిమగ్ధపయోధిచిహ్నకా,

మంఠరకళికాదరస * మాత్రితపజ్జీశిరోధిసోదరా.

౧౫౮

టీక. కంఠర = జలధరమువలె, సీల = నల్లనైన, వర్ణ = చైవన్యగలవాఁడా,
 మధుకైటభ = మధుకైటభ రాక్షసులనెఱు, నాగ = పాములకు, సుపర్ణ = గరు
 త్కుంతుఁడగువాఁడా, యోగి = అష్టాంగయోగములుగల మునులయొక్క, హృద్గ్రం
 థి = హృదయగ్రంథియొక్క, శివా = భేదిచుటచేత, ఉత్థ = ఎగిసినట్టి, భోగివని
 తా = అందుబాముయొక్క, (కుండలిశక్తి శక్తి కుండలిని నామవిసతంతుని భావ
 భాయని వామకేశ్వర మహాతంత్రము), స్వనవత్ = ధ్వనిగల్గిన, శృంగస = గిట్టూర్పు

చేత, ప్రవత్=ప్రపించుచున్న, శిరస్సంధి=కపాలమందు, వసత్=వసించుచున్న, నిశా
పతిరస= అమృతముయొక్క, స్రుతి= స్రావమనెడ, దుగ్ధయోధి= పాలకడలియొ
క్క, నీచికా=అలలయొక్క, ముఖర=మెల్లవైన, కేళికా=క్రీడయందు, ఆదర=ఆదరణ
ముగలవాడౌ, సమాశ్రిత=ఆశ్రయించిన, పక్షికోరోధి= పక్షికంటుండగు రావణు
నియొక్క, ప్రోదరా= తోడుట్టువగు విశ్మీతులందు గలవాడౌ. తా. సుగమము.

కం. కరధృతౌదగాగి వితరణ *

(ఇది పూర్వాశ్వాసాంతమునొవచ్చినపద్యము గనుకనిక్కడవారిలో నూననాయెను.)

తోటకవృక్షము. ద్రుపదేశాండకరండక+సూర్యహాగ, ర్భహారార్భదుర్భర+పక్వతపః,
కుహనార్భకన్యార్భత+కోనీరిహ, రిహిర్యోయహర్భవ+రిష్ణుపదా.

టీక. ద్రుపదేశాండకరండక = బ్రహ్మాండ కటాహములయొక్క, సూర్యహా=
భారముచూచిన, గర్భ = కడుపుగలవాడౌ, హతార్భక = కుమారస్వామియొ
క్క, దుర్భర = భరింపఁగూడని, పక్వ = పరిపక్వమైన, తపః = తపముచేత, కుహ
నార్భక = కడఁబాలుండవై యవతరించినవాడౌ, వార్భ్యతకోనీరి, వాః = ఉదక
ములచేత, భృత = నిండిన, కోనీరి = స్వామి పుష్కరిణియందు, హరి = బిచ్చుచున్న,
హిర్యోయహర్భవ = స్వర్ణమయ మంటపమందు, చరిష్ణు = సంచరించెడు, పదా =
పాదములుగలవాడౌ. తా. సుగమము.

మ. ఇవియంశోక్తియధారనామయవనా + స్వక్పూర్ణకెంబావివా,

రిదపదత్య వరోధివప్రవలయ + శ్రేణీఃసూతక్రియా,

స్పదసేనాగ్రద కృష్ణరాయ మహిభృ + త్సంక్షాస్మ దాముక్తమా,

ల్బద నాశ్వాసము పంచమలచురుహృ + ద్యులైన పద్మంబుల౯. ౧౬౦

టీక. ఇది = ఈగ్రంథము, అంశోక్తి = ఆంధ్రభాషచేత, యధాధికనామ =
అన్వధికనామముగల, యవనాస్పక = మేష్ఠరక్తముచేత, పూర్ణ = నింపఁబడిన,
కెంబావి = కెంబాయను పట్టముయొక్క, (దీనికేయాంశోక్తి యధాధికనామము),
వారిదపదధి = మేఘమార్గమును, అవరోధి = అడ్డగించుచున్న, వప్రవలయ = వల
యములపంటి కోటలయొక్క, శ్రేణి = పట్టులయొక్క, విఘాత = పడఁగొట్టుట
యొక్క, క్రియా = కార్యమునకు, అస్పద = కారణముగ, సేనా = దండనకు, అగ్ర
గ = ఆగ్రేనరుండైన, కృష్ణరాయమహిభృత్సంక్షా = కృష్ణరాయ భూపాలుండను పే
రుగల, అస్పత్ = నాయొక్క, ఆముక్తమాల్యద౯ = ఆముక్తమాల్యదయను ప్రబం
ధంబునకు, హృద్యంబైన = చునోహరులుగనునట్టి, పద్మంబుల౯ = పద్మములచేత
ను, పంచమంబు = పంచదియగు, అశ్వాసము, అమరుల౯ = బిచ్చును. తా. సుగమము.

గద్య. ఇది శ్రీద్రుపదేశామూర్తిమంత్రోపాసనా సమాసాది తాఖండ సాహితీ ధరి
ణుండు నాత్రేయ గోత్ర పవిత్రుండును వావిళ్లవంశపయోరాశి రాకాసుభాకచండు
నగు రామస్వామిశాస్త్రిచేత సవేక పూర్వవ్యాఖ్యానాభి ప్రాయంబులఁ బర్యాలో
చించి రచియింపఁబడిన గుఱసమాఖ్యానంబగు నాముక్తమాల్యదా వ్యాఖ్యానంబు
సంపద బంధమాశ్వాసంబు సంప్రదించు.

శ్రీరస్తు.

ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము.

షష్ఠాశ్వాసము.

క. శ్రీకారి కృపాప్రదేక్షిణ, వైకలయకులభక్త ♦ నరద పదాబ్జా,
స్తోకమరందాయిత గం, గా కాకోదరనగోద ♦ యస్థపతంగం. ౧.

టీక. శ్రీకారి=లక్ష్మీకరమగు, కృపా=దయచేత, ఆర్ద్ర=చల్లవైన, ఈక్షణ=
దృష్టిగలవాడా, వైకుంఠ, అతుంఠ=భంగములేనియట్లు, భక్త=భక్తులకొఱకు, నరద=
నరములొసంగెడువాడా, ఏదాబ్జ=పొడకమలమునకు, అస్తోక=సమృద్ధవైన, మరందా
యిత=మకరందిమునలెనుండెడు, గంగా=గంగానదిగలవాడా, కాకోదరనగ=శేషశైల
మనియెడు, ఉదయ=ఉదయనర్వతమందు, స్థ=ఉన్నట్టి, పతంగా=సూర్యుండైన
వాడా. తా. సుగమము.

చ. అనగరింపు మనంతర నృతాంతంబు. టీక. తా. సుగమము. ౨.

ద. కలఁ శోకరుండు పేరుకొనఁ ♦ గాని కులంబు మదీయభక్తుఁ డీ,
య్యల మును వాఁడు వామనత ♦ నే ననియించిన పుణ్యభూమి యం,
గుల శోకయోజనత్రయపు ♦ దూరపుటూర వనించి బ్రాహ్మవే,
శలఁ జనుడెంచి పాడు మము ♦ లాలన మంగళనామ కైకికె. 3.

టీక. పేరుకొనఁగాని=చెప్పరాని, కులంబు=కులమండలి, మదీయ=నాదగు,
భక్తుఁడు, ఒకరుండు=ఒక్కఁడు, కలఁడు=కలిగియుండెను, వాఁడు=అతఁడు, మును=
తొల్లి, వామనతక=వామనానంతరముచేత, ఏక్ష=నేను, ననించిన=నివసించినట్టి, పుణ్య
భూమియగులకు=నివ్యదేశప్రాంతమునకు, (ఆ విద్యదేశము తిరుక్కరుంగుజి యనుట.)
ఒకయోజనత్రయపుదూరపుటూరికె=ఒక మూడుయోజనములుదూరముగల యూరి
యందు, ననించి=నివసించి, బ్రాహ్మచేళలకె=బ్రాహ్మణులవారములు, (కె)

వాఱ నాల్గు గడియలు గలదనఁగా ననుట) చనుదెంచి=వచ్చి, మంగళనామకైశికి= మంగళనామకైశికి యనురాగముచేతను, లాలన=ఆచరముచేతను, మము=మమ్ము, పాడు=గానమునేయును.

తా. చెప్పురానికులమందుఁ బుట్టిన మా భక్తుడొక్కఁడు గలఁ దత్తండు తొల్లి నేను వామనాచారముచేత వసించిన దివ్యదేశమునకు మూఁ డామడ దూరమం దొక గ్రామమందు వసించి ప్రభాతసమయములయందు మంగళనామకైశికిచేత మమ్ము గానము నేయుచుండు నని భావము.

వ. అపారహంబు నమ్మహాత్ముండు.

టీక. తా. సుగమము. ౪.

క. జాత్యుచితచరిత్ర మ మ, త్రీత్యర్థం బూది తనదు ♦ పృథయము శుచితా,

నిత్యంబుగఁ దత్తనసాం, గత్యము మసిపాతె మాని ♦ కందై యొడుంగఁ. ౫.

టీక. జాత్యుచిత = తనజాతికిఁ దగినట్టి, చరిత్రము = నడవడియే, మత్రిత్యర్థంబు=మాసంతోషముకొఱకు, ఊది=వహించి, “త్రేయా=స్వర్గార్హిణుణః పరశ్చ ర్హత్స్వనుష్ఠితాత్” అను గీతావాక్యముననుసరించియునుట. తనదు పృథయము=తన సంబధియగు సంతరంగము, శుచితా=పరిశుద్ధత్వముచేత, నిత్యంబుగ=స్థిరమగుచుండఁగా, తత్తన = ఆచండాల శరీరముయొక్క, సాంగత్యము = సంగమము, మసిపాతె=మసిగు డయందలి, మానికందై=మాణిక్య పై, ఒడుంగఁ=ఒదిగి యాడుచుండఁగా.

తా. అతఁడు మచ్చకుండైనను మాకు వర్ణాశ్రమాచారములయందుఁ బ్రీతి గావున నది యెఱింగి తా నొక యాధిక్యమునకుఁ బోక తన కులోచితాచారమందే నిలిచి తన పృథయము నిత్యపరిశుద్ధమై యా శరీర సాంగత్యము మసిగుడ్డను గట్టిన మాణిక్యము వలె నుండఁగా. అని ముందటిపద్యముతోడ నన్వయము.

సీ. చమ్మనైన తోల్కబు ♦ సంబులెంకియును నిత్తడి శంఖ చక్ర కుం ♦ డలము లమర,
దివెదారొమ్ము దో ♦ ల్లిత్తియు జోడమ్ము మెదమీది మొగలాకు ♦ గొడుగువనర,
మత్పాదరక్షయు ♦ మావు వెన్నెఱక గుట్టిన యోటి తిప్పిదం ♦ డెయునుమెఱయఁ
జటితాళములు సక ♦ పుటిక నొక్కొకిమాటు గతిరయంబునఁ దాకి ♦ కలసి మొరయ,

తే. వలద వసమాలకం బెయునుమలిన తనువు, బట్టెతిరుమున్న బెదరుగంఁబుట్టుఁ జూపుఁ,

బసవుఁ బొటితోలు వల్లంబు ♦ నెసక మెఁగ, వచ్చు నేనింప సురియాశు ♦ వెనవుండ. ౬.

టీక. చమురైన = చమరంటిన, తోల్కులుసంలు = చర్మకూర్చాసము, (తోలు చొక్కాయనుట) టెంకియు = కుళ్లాయును, ఇత్తడి = ఆరకూటమయములగు, శంఖచక్ర కుండలములు = శంఖ చక్రముల చెవులపోగులు, అమరక = ఒప్పుచుండగా, దివెదారి కొమ్ము = గరుడగంబమును, “దివెదారికొమ్ము” అనుపాఠమున దీపమునకుం బోయు నేతి చేత నించిన పసరపు కొమ్ముని యగ్ధము. తోల్కియై = చర్మపుదిత్తియును, బోడమ్మ = ధనుస్సునఁజేర్చకపొడిచెడుబాణమును, “చాపానపేక్షిత శర మొప్పు బోడమ్మని దేశ్య నామాగ్ధకోశము” బోడమ్మని యనేకపుస్తకపాఠము. అప్పుడు ములుకులేని బోడి బాణమని యగ్ధము. మెడమీది = అంసముమీద నున్న, మొగలాకుగొడుగు = కేతకీపత్రములఁగూర్చిన ఛత్రమును, తనరక = ప్రకాశింపఁగా, (మొగలాకనునెడఁ మొగలి + అకు పరిమిత్యగ్ధకము పర మగు నపుడు వలె నాక్వాదులు పరమగు నపుడును నిత్యసంధి) మత్పాదరత్నయు =, మాపాదుకయును, మాపు = గుఱ్ఱముయొక్క, వెన్నెఱక = మెడమీది వెండ్రుకలచేత కట్టిన = కూర్చినట్టి, ఓటి = ఓడువాసిన, తిపిదండయును = సారకాయదండయు, మెఱుఱక = ప్రకాశించుచుండఁగా, చిటితాళములు = చిఱుతాళములు, చంకపుటిక = చంకనున్న భవనాశినిక, ఒక్కొక్కమాటు = ఒక్కొక్కసూత్రీ, గతిరయంబునక = గమనవేగముచేత, తాకి = తగిలి, కలసి = ఏకమై, మొరయక = ధ్వనిచేయఁగా, వలుద = వట్టువయగు, వనమాలకం టెయుక = తులసిపూసలపేరును, (కుతికంటునుట) మలినతనువుక = మాసిన శరీరమును, (దేహభిమానిగాఁడనుట) పట్టెతిరుమన్ను = పట్టెలుగా స్ఫుట మైన శ్రీ మృత్తికయును, బెదరుఁ గెంబుట్టుఁ జూపుక = బెదరుచు నెఱ్ఱనై పుట్టు చున్న చూడ్పియు, (ఎఱ్ఱనిబెదరుఁజూపులనుట) పసపుఁబొటితోలువల్లంబుక = పసపుఁ బట్టించిన కుఱుచయగు చర్మపు జన్నిదముచు, (పసపు బొడితోడి వలువయు నని యొక పాఠము) ఎసక మెసఁగక = ఒప్పుచుండఁగా, సురియాళు వైష్ణవుండు = ఆమాలదాసరి, నేవింప వచ్చుక = సేవాగ్ధమైవచ్చుచుండును. (ఉరియాళనియుం బాఠముకలదు. ఆపక్షమున నవలంబించిన యని యగ్ధము).

.తా. సుగమము.

కా. గండాభోగముల స్ఫుద్రశులహరు ♦ ల్లపు న్నుతు ల్పూడి యా,
దండ నేర్వగులు డించి భక్తి జనితో ♦ ద్యుతాండవంబాడు నా,
చండాలేతరశీలుఁ డుత్పలకియై ♦ చాండాలిక స్త్రీటుచుక,
గుండు శ్రీరుగ నెండ గాలి పసి తాఁ ♦ కుం జూడ కాపాహ్లాముక.

టీక. ఆచందాలేతరశీలుఁడు=చందాలరకంబై నితరులగు సజ్జనులయొక్క శీలము వంటి శీలము గల యతఁడు, (శ్వపచోపి మహీపాల విష్ణుభక్తోద్విజాధికః, విష్ణుభక్తివిహీనస్సు ద్విబోపిశ్వపచాధమః అన్నట్లనుట) గండాభోగములకొక...గడ్డ=చెక్కిళ్లయొక్క, ఆభోగములకొక=పరిపూర్ణస్వములయందు, “ఆభోగః పరిపూర్ణతా. అని నిఘంటువు. అనఁగా అంతటననుట) ముద్రశ్రు=ఆనందబాష్పములయొక్క, లహరుల్=ప్రవాహములు, కప్పకొక=ఆచ్ఛాదించుచుండఁగా, సుతుల్పాడి=కీర్తనలుపాడి, ఆదండకొక=ఆసమీప మందు, ప్రేగులు=తనబరువులు, డించి=దించి, ఉత్పలకియె=గగుర్పాటుగలవాఁడై గుండల్=పాషాణములు, నీరుగొక=గానరక్తిచేతఁగరఁగినీరుగునట్లు, చాండాలికొక=తన వీణను, “చాండాలికాతుకండోల వీణాచండాలవల్లకీ” అనినిఘంటువు. మీఁటుచుకొక= వాయించుచును, ఎండ=ఆతపముయొక్కయు, గాలి=వాయువుయొక్కయు, పసి= ఆకలియొక్కయు, తామకొక=వేగను, చూడక=లక్ష్మ్యమునేయక, ఆప్రాప్త్యాముకొక= అపరాప్త్యామగుదనుక, భక్తిజనిత=భక్తిచేతఁబొడమిన, ఉద్యోత్=లెన్నెన, తాండనం బాడుకొక=నాట్యమాడును. ఆ ప్రాప్త్యామనుచోటఁ బ్రాప్త్యామనఁగా నవా స్సులోమూఁడవ భాగమని అనఁగా పదిగడియలప్రాప్త్యు వఱకని కొంచెముదురు.

తా. సుగమము.

తే. అట్లు దడవుగఁ గొల్పి సా ♦ స్థాంగమెఱిగి, గర్భమంటఁగి గడిగిన ♦ కలఁకజలము,
లోని తాత్తోట్టినిండికా ♦ లుగఁగజాగి, గుడి వెడలి వచ్చు నది శూద్రుఁడిడఁగఁగ్రోలి.

టీక. అట్లు=ఆప్రకారము, తడవుగొక=ఆలస్యముగ, కొల్పి=సేవసేసి, సాస్థాంగము=కర చరణ ఇత్యో లలాట భుజములతోఁ గూడునట్లు, ఎఱిగి=నమస్కరించి, గర్భమంటపి=గర్భగృహమును, కడిగిన=తొలగినము జేసిన, కలఁకజలము=కలుషోదకము, లోని=లోపలనున్న, తాత్తోట్టి=తాత్తితోట్టి, నిండి=పూర్ణమై, కాలువగొక=కుల్యగాను, చాఁగి=ప్రవహించి, గుడి=కోవెలను, వెడలివచ్చు=వెలుపడివచ్చిన, అది=ఆయుధకము, శూద్రుఁడు=సాలవజాతివాడు, ఇడఁగొక=ఓసఁగఁగా, క్రోలి=పానముజేసి.

తా. ఇట్లు తడవుగా సేవించి నమస్కరించి గర్భగృహముఁ గడిగిన సమార్జనోదకము లోపలి తొట్టి వెలుపడే బైటికిరాఁగాఁ దాను పంచమకుట్రనుఁడుగావున నాయుధక మంటక శూద్రుని నొక్కని యాచించి యతనిచేతఁ దెప్పించుకొని పానము జేసి యని ముండటి కన్నయించు నని ఛాపము.

ఉ. ఆతడు ముఖ్యజాతిఁ గని ♦ నంతన పాయుచు నెండ గాలి నెం,

తో తడవుం బ్రసాద విని ♦ యోగము వార్చి పసిండుచుం ద్రివి,

శ్లేతరజాతి మెచ్చి దయ ♦ నిష్ట ప్రసాదము దండెసాచి శ్ర,

ద్ధాతిశయంబున న్విసతి ♦ నందిభుజిండు గొనుం దదంబువుక.

టీక. ఆతడు = ఆదాసుడు, ముఖ్యజాతిక = శ్రేష్ఠజాతిగలవానిని, (బ్రాహ్మణాదులనుట) కనినంతన = చూచినమాత్రనే, పాయుచు = తొలగించును, ఎండక = ఆతపమందును, గాలిక = వాయువునందును, ఎంతోతడవుక = ఎంతోసేపు, (చిరకాలచునుట) ప్రసాదవినియోగము = ప్రసాద ... ప్రసాదముయొక్క, వినియోగము = పంచి పెట్టుటను, వార్చి = నిరీక్షించి, (ఉ. ఇంతనసేల యేను భుజగేశ్వరురాకయ వార్చినాడనా, కంఠివు నంతకుం గుడువ నాడలి నీశులు ద్రావఁ దృష్టయొ క్కింతయు లేదనియును; శే. అనిన నీరాక వార్చి మహాశతోడ, నున్న విప్రుని కొర్కి నీ వొక్కభంగి ననియును; అనఘ నారాక వార్చి నీ షధికనిష్ఠ, నిట్టులున్నికె గారణంబేమి కొర్కి యనియును; ఇత్యాది శాంతిపర్వ ప్రయోగములుండుట నిచ్చట గొందఱపేక్షార్థకమని చెప్పుదురు.) పసిండుచుక = నివసించుచును, త్రివిశ్లేతరజాతిః ... త్రివిష్ణు = బ్రహ్మ త్రిత్వీయ వైశ్వలకం లె, ఇతర = అన్యఁడైన, జాతి = శూద్రజాతిగలవాడు, మెచ్చి = హాపించి, దయక = తనయందలికృపచేత, ఇష్ట = దిసఁగిన, ప్రసాదముక, దండెసాచి = చేతనున్న దండెసాచి, శ్రద్ధాతిశయంబునక = అత్యాసక్తిచేత, విసతిక = వినయముచేత, అంది = అందుకొని, భుజిండుక = సాపడును, తదంబువుక = వానిచే నియ్యఁబడినతిథికమును, కొనుక = గ్రహించును.

తా. ఆతడు గర్వ మించుకేని లేనివాడును బ్రసాదాదులయం దత్యంత శ్రద్ధగలవాడు ననియును భావము.

ప. ఇట్లు దన దివాకీర్తిజని నగు పరమార్థి వైచ్యంబు సకలజనశోచ్యంబుగా గుడి లాఁపఱా శూచరాణి కడ నిలిచి కొలిచి బహిరావరణప్రదక్షిణంబ కావించి ప్రాదక్షిణ నివసక్కుణంబునకుం బోవు చుండు నిట్లుండి యొక్కనాడు. ౧౦.

టీక. ఇట్లు = ఈరీతిగా, తన = తనయొక్క, దివాకీర్తిజనిక = నికృష్టమగుచుండు మజన్మముచేత, (చండాలప్లవమాతంగ దివాకీర్తిజనంగమాః అనియమరము) అగు = కల్గినట్టి, పరమార్థి = అధికమగునార్తిశలనైన, వైచ్యంబు = నీచభావము, (జాత్యుచి

తవినప్రభావమును) సకలజన=ఎల్లవారలకు, శోచ్యంబుగా=క్షోభముగాఁగను, (ఇతనిఁ జూచి యందఱు జాలింబడి కనికరింతు రనుట) గుడి=కోవలయొక్క, లా పతా=చదరమగుపలకతాలుగల, శూపరాణికడి=జలదారిదాపున, నిలిచి=నిలుచుండి కొలిచి=సేవించి, బహిరావరణప్రదక్షిణంబు కావించి=బహిష్కారకారమునకావల నలగొని, (తాను ఒంచముడగుటచేత గుడిలోపలికిఁ జనండునుట) ప్రాద్దేశిక=ప్రాధికారముగా, నిజ=స్వకీయమును, పక్కణంబునకు=పల్లెకు, “పక్కణశృంగరాలయః.” అని నిఘంటువు. పోవుచుండుకొ=చనుచుండును, ఇట్లుండి=ఈరీతి వచ్చుచుం బోవు చుండి, ఒక్కనాఁడు=ఒక్కదినసంబున.

తా. సుగమము.

క. అద్దమరే యద్దాసరి, యద్దండ బిడాలగాహి ♦ తాలయ కృకవా,

కూద్దండ రవము వినిచను, ప్రాద్దాయె నటంచుఁ బాడె ♦ బోవుచుఁ ద్రోవక. ౧౧.

టీక. అద్దమరేయి=అర్ధరాత్రమునందు, (అద్దమరేయి+అద్దాసరి. ఇర్వేసంధి) అద్దాసరి=ఆదాసుఁడు, అద్దండకొ=ఆసమీపముందు, బిడాల=పిల్లిచేతను “ఓ తుప్పదాలో మార్దాల” అనినిఘంటువు. గాహిత=ప్రవేశింపబడిన, తాలయ=ఇంటియందలి, (కోళ్లగుడిసెయనుట.) కృకవాకు=కోళ్లయొక్క ఉద్దండ=అధికమైన, రవము=రవ శిని, విని=ఆకర్ణించి, చనుప్రాద్దు=తాను నిత్యముం బోయెడు సమయము, ఆయె నటంచుకొ=అయ్యెననుకొని, పాడెబోవుచుకొ=గానము సేయ నేఁగుచును, త్రోవకొ=మార్గమందు.

తా. అర్ధరాత్రసమయమందుఁ గుక్కుటాలయములోనికిఁ బిల్లిచేరఁగా నవి వెఱచి కూత లిడిన దాను విని వేకువ కోడికూత లని తలంచి తాను నిత్యముగాఁ బాడ నేఁగెడు సమయ మాయె నని బయలుదేరి పోవుచు మార్గమందు. ఇది ముందటి కన్వయ మగును.

అ. మరులుదీగె మెట్టి ♦ యిరు లన్న నో యని, యెడు తమిస్ర గాడు ♦ పడి పాలంబు,

తెల్లఁ దిరిగి శూర్యు ♦ దెల్లనొతటి నొక్క, శూన్యగవాసవాటిఁ ♦ జొచ్చి చనుచు. ౧౨.

టీక. మరులుదీగె=వెట్టితీగెను, మెట్టి=ఆదాసరిత్రొక్కి, ఇరులన్నకొ=చీఁ కటులనిపిలువఁగానే, ఓయనియెడు=ఓయని పలికెడునట్టి, (కటికిచీకటియనుట) తమి స్రకొ=చీకటి రాత్రియందు, (తమిస్రా తామసీరాత్రి అని యవరము) కాడుపడి= త్రోవదప్పికలువరపోయి, పాలంబుతెల్లకొ=ఎల్లపాలములును, తిరిగి=దివ్వుదిరిగి, శూర్యు=

ప్రాగ్దిశ, తెల్లకాతటిక = తెల్లబడుసమయమందు, (ప్రభాతసమయమనట) ఒక్కశూన్య
గివానవాటిక = ఒకపాడైనయూరుగలయడవియందు, చొచ్చి = ప్రవేశించి, చనుచు =
పోవుచు.

తా. సుగమము.

నీ. ఇడిసిన యిడుపుల ♦ యెడల బొటే నుత్తరేను గనెద కో ♦ రింద పొదల,
గెడసిన గరిసెల ♦ క్రింద లాగల గ్రుస్సి యడవకాపురముండు ♦ వాఖుతతుల,
సగముదుమ్మన బూడి ♦ చిగిరిత వామూయ టెరిగిన నూతిపా ♦ తిర బొటియల,
జీమలుప్రాతేడ్వ ♦ జివికిన వెలుగుపట్టున బండి యెండి క్రుం ♦ గిన గునుకుల,
గీ. బెంటదొగ్గల్లో గడు ♦ పంటి శ్మశ్రు, చలనముల గ్రుక్కు జీర్ణోతు ♦ పుల బొలంబు,
దుండుగల మళ్ల చోరుల ♦ దూలి రాడు, చిక్కు నేతాల పాడరి ♦ నీమ జనుచు.

టీక. ఇడిసిన = విరిగిన, ఇడుపుల యెడల = వాకిళ్ల యుభయ పార్శ్వముల
యందు, పొటేను = చిటికేగుచ్చెట్లయొక్కయు, ఉత్తిరేను = అపాహ్లాములయొక్కయు,
క సింద = కాసమద్రములయొక్కయు, కోరింద = కోరిందచెట్లయొక్క, పొదల = పొదరుల
చేతి, కెడసిన = క్రిందికొటిగినట్టి, గరిసెలక్రింద = గాదెబొట్టలక్రిందను, లాగల = బొక్క
లయందు, గ్రుస్సి = కృశించి, అడవకాపురముండు = కొనగాపురమున్నట్టి, అఖుతతుల =
మూషకములగుంపులచేత, సగము = అర్థభాగము, దుమ్మన = గాలిదున్నచేత, పూడి = పూ
డ్పబడి, చిగిరిత = చిగిరితగడ్డి, వామూయ = మొగము మూయ, టెరిగిన = ఎదిగినట్టి
నూతి = చేదుబావులయొక్కయు, పాతిర = పాతిరలయొక్కయు, బొటియల = బొం
దలచేతను, (నూతి పాతిరల గుంటలు సగముపూడి యదిమొదలు గడచుచిగిరిత బలసియున్న
దనుట) చీమలు = పిప్పికలు, ప్రాలు = వియ్యమును, ఈడ్వ = ఆకర్షించు కొనిపోగా,
చివికిన = జిల్గముయినట్టి, వెలుగుపట్టున = దొడ్డికంపలపట్టున, పండి = పచ్చగారి, ఎండి =
శుష్కించి, క్రుంగిన = అడగిపోయిన, గునుకుల = గునుకుగనవు చేతను, పెంటదొగ్గల్లో =
= పెంటలమీదిదొగ్గలిచెట్లయందు, కడుపంటి = కడుపు వెన్నుననంటుకొని, (అశనములేక
నకనకలాడుననుట) శ్మశ్రు = మిసములయొక్క, చలనముల = కదలుటలచేత, గ్రుక్కు =
అడగియున్న, జీర్ణోతువుల = ముసలిపిల్లలచేతను, (తద్వృందేశ్వశ్రువుంముఖే, ఓతు
ర్విడాలోమూర్తాల అవియు నిఘంటువు) పొలంబు = పొలముయొక్క, దుండుగల = దుండి
గవులకెట్లచేతను, మళ్ల = ఎగిమళ్లయొక్క, చోరుల = చోరుగనవు గంటలచేతను (కృషిలేక
యండుటచేత బొలములందు దుండిగములును వరిమళ్లయందు వీరణపుగంటలును మొలిచిన
వనుట) కూలి = నేలక వ్రాలి, రాడుచిక్కు = నిత్రాడుమాత్రముమిగులునట్లున్న, ఏతాల =

వీతములుగల, పాదసీమణి=పాదడిచిన భూమియందు, (తూచము మాత్రము గనుపడుచు జలయంత్రములు దుష్టునఁ బూడిబోయిన పాశుభూమి యనుట) చనుచుకొనుచును.

తా. సుగమము.

క. అపమార్గతి నరుగుచు మా, గ్రపు ధామార్గపుఁ గంట ♦ కంఠులఁ గాల్చి,
నిష్ఠపరీతి నూహించు నే, రువున న్బల్లెరు లీడ్చి ♦ త్రోయుచుఁ జనుచుకొను. ౧౪

టీక. అపమార్గత = త్రోవపట్టుటచేతి, అరుగుచుకొను = పోవుచు, మార్గపు = తానుబోయెడిమార్గమునలి, ధామార్గపు = ఉత్తిరేనిచెట్లసంబంధులగు, (అపామార్గమైతితో ధామార్గమయూరకొ యనినిఘంటువు) కంటకింబులకొనుండును, కాల్చకొను = పాదములయందు, విహరీతికొను = ఎదురుతెగుట చేసు, ఈడ్చుచుకొను = పోరాల్చుచును, నెరువునకొను = ఉపాయముచేతును, పల్లెరులు = పల్లెరుఁగాయలు, ఈడ్చి = నేలమీదఁగాల్చి, త్రోయుచుకొను = త్రోయుచును, చనుచుకొను = పోవుచును.

తా. సుగమము.

తా. కాంచె వైష్ణవుఁ డిగ్గఁగొన జటా ♦ ఘాటోచ్చాఖోఽశా,
ఖాంచర్ము-టచరన్తరుత్రయదవీ ♦ యశ్రేషీతోద్యచ్చదో,
దంచక్రీటకృత గ్రణచ్చలన లి ♦ ప్యాపాదితా స్వనన్య,
స్సంచారాత్తమహాఫలోపమఫల ♦ స్సాయద్వటశ్చైజముకొను. ౧౫.

టీ. వైష్ణవుఁడు = ఆదాగనతుఁడు, అద్గయోజన = రెండుపరుగులదూరమునఁ జుండుల, జటా = ఊడలయొక్క, ఘాటో = సహాయమును, ఉచ్చ = మెలిచిన్బట్టి, శాఖా = కొమ్మలయొక్కయు, ఉపశాఖా = ప్రక్కకొమ్మలయొక్కయు, అంచర్ = దప్పమిన్న, ఘాట = గుంపులయందు, చరన్ = సంచరించుచున్న, మరుత్ = వాయువులొక్క, రియ = వేగముచేల, డవీయ = దప్పగొను, శ్రేషీత = చిష్టబడినట్టియు, ఉద్యత్ = ఎగురుచున్నట్టి, ఛద = ఆకులయందు, ఉదంచత్ = స్ఫుటములగుచున్న, కీట = పురుగులచేతి, కృత = చెయఁబడిన, గ్రణ = బొందలనియెడల, చలన = వ్యాజముగల, లిపిక = అక్షరములచేతి, ఆపాదితా = సంపాదించబడిన, అద్వనన్య = మార్గస్థులయొక్క, నిస్సంచార = సంచారాభావముచేత, ఆశ్రి = పొందిబడిన, మహాఫల... మూత్ = శ్రేష్ఠమైన, ఫల = పుణ్యఫలముతోడ, ఉపమ = సామ్యముగల, ఫల = పండ్లచేతను, స్సాయత్ = బ్రధ్దించుచున్న, టశ్చైజముకొను = వట్టిచెట్టును, కాంచె = చూచెను.

తా. ఆభాగవతుఁ డాహ్లామందు రెండుకోసుల వేడలువున నూడలుదిగి యూ
డలయందే యనేక శాఖోపశాఖలు గలిగి యాశాఖలయందలి యాకులమీఁది బురుగులు
దొలిచిన బొందలతోఁ గూడ నవి వీడి వాయువళము చేత దూరదూరముగాఁ గొట్టుకొనివచ్చి
యెగురుచుండఁగా నాపుష్ప మచ్చట బ్రహ్మరత్నస్సన్న దీప్తోపమ రావలదని మార్గస్థు
లకుఁ దెలియుటకు నాయాకులనెడు జాబులమీఁదఁ బురుగులచేఁ దొలుపఁబడిన గీత లని
యెడు నక్షరములు వ్రాసి పంపుచున్నదో యన్నట్లును దానిపలన మార్గస్థు లా మార్గ
మున సంచరింపకుండుటంజేసి మహాపుణ్యఫలముచేఁ గలిగె ననుటకు సమానముగా గొప్ప
లగు పండ్లచేతి నొప్పుచున్న యొక్క పెద్దమణ్ణిచెట్టును జూచె నని భావము.

ఆ. కాంచి యాతఁ డొక్కఁకాల్చిత్రోపయు నంత. గాంచి యందుఁ దెరువుఁకాంచినదియు,
పరమలబ్ధిగానఁ ద్వరితంపుగతి నవ్వ, టాపనీజ మంతఁ నంతఁ గదిసి. ౧౬.

టీ. కాంచి=ఆపుష్పమునట్లుచూచి, ఆతఁడు = ఆభక్తుఁడు, ఒక్కకాల్చిత్రోప
యుఁ=ఒకకాల్చిత్రమును, అంతఁగాంచి=అంతటజూచి, అందుఁ = ఆపాడఁదలచినసీమ
యందు, తెరువుఁగాంచినదియు=మార్గముజూచుటయే, పరమలబ్ధిగాఁగఁ=పరమలభముగా,
త్వరితంపుగతిఁ=శీఘ్రగమనము చేత, అవ్వటాపనీజమును=ఆమణ్ణిచెట్టును, అంతినంతఁ=
అంతటంతటను, కదిసి=చేరవచ్చి.

తా. సుగమము.

సీ. ఎలనీటి బొండలంఁ బులఁ బోలె మెదడెల్ల జుట్టి వైచిన దొల్లుఁ పుట్టె గములు,
నెఱచి గీతిన జీఱఁ లేర్పడఁ దుదముట్టఁ జీకిన నులిపచ్చిఁ కీకసములు,
దొనదొనదును నీకఁ తుట్టెల రూ పేరు పడక క్రంపలను వ్రేఁలేడు కరుసులు,
ధూళ్ల మక్కెక్కి మంఁ గళ్లతిప్పలు లేగు వడుపున గాలినా ఁడెడు నెఱకలు
లే. దునిసిన నరాంగకముల బొత్తులను గమిచి, పోక యొందొంటితోఁ బిఱుఁ పీఠులాడు,
శ్వాపదంబులు బడహతిఁ న్రస్సి నలుచు, పరుగు దఱచ గమరుత్రోవఁ నరిగి యెదుట.

టీక. ఎలనీటి=లేఁతనీరుగల, బొండలంబులఁబోలె=ఁటెంకాయబొండ్లములవలెనే,
మెదడెల్లఁ=మస్తిష్కమంతయు, జుట్టి=ఁటెంకాయ, వైచినఁ=పరిహరింపఁగా, దొల్లు
=దొరలాడుచున్న, పుట్టెగములుఁ=నరకపాలనమూహములును, (ఎళ్లనీరు వ్రాచి పార
వైచిన ఁటెంకాయ బొండ్లములవలెనే తలకాయల మెదడు జుట్టి వేయఁగా నాపుట్టెలు
దొల్లుచున్న వనుట) ఎఱచిగీతినజీఱు=మాంసముగీచుకొన్నగీఱలు, ఏర్పడఁ=కనుపడు
నట్లు, తుదముట్టఁ=కడవెడలునట్లు, చీకిన=చప్పరించిన, నులిపచ్చి = కొంచెముపచ్చి

కల, కీక సములు = ఎముకలునుగల “కీక సంకుల్యమి” చ” అని నిఘంటువు దొనదొనయను = దొనదొన యనియెడు ముసరికొను చప్పడగుల, ఈగెత్తులైక = ముక్తికారాసులచేత, రూపేరుపడక = రూపము దెలియరాక, క్రంపలను = క్రంపవెలుగులయందు, ప్రేలేడు = ప్రేలాడుచున్న, కరుసులు = పచ్చిచర్మములును, ధూళి = దుమ్ములచేతను, మక్కు క్కి = మక్కుడువారి, మంగళ్ళ = తొరికులయొక్క, తిప్పలు = పెంటలు, రేంగువడుపునక = రేగి నట్లు, గాలిక = వాయువుచేత, ఆడెడు = చలించుచున్న, ఎఱకలు = శృంగుకలును, తుని సిని = ఖండింపఁబడిన, నరి = మానవులయొక్క, అంగకములక = అవయవములను, పొత్తులను = కూడ, కమిచి = కబళించి, పోక = ఆనలజరగక, ఇండొంటితోక = పరస్పరమును, పిఱు ఫీకలూడు = వాదులాడుచున్న, శ్వాపదంబులుక = దుష్టమృగ విశేషములును, షద హతిక = కాలితన్న చేత, ప్రస్ని = ప్రయ్యలై, వలచు = కంపుగొట్టుచున్న, వరుగు = మాంసపువరుగును, (వరుగనగా గృహవిశేషములనియుఁ జెప్పునచ్చును) తిఱచగు = దట్టముగాఁ గలిగిన, మురుత్రోవక = మాంసములుమురిగియున్న మాంసమున, అరిగి = పోయి, ఎదుటక = ముందఱ.

తా. ఆబ్రహ్మరక్షి స్స నేకులను బట్టి చంపుచుండుం గాన నాప్రచేశమందుమెదడు జాతీవైచిన కపాలములును శల్యములు మాంసముతోడ నోటఁగఱచి పండ్లగీటితిని పార వేసిన యవియును శరీరములు చర్మములొలిచి క్రంపల మీది వేయగా నీఁగలు మూగిరూపు గాన రాకుండుననియును బహుకాలముగా ననేకులఁ జంపుటచేతి వారి తలలవెండ్రుకలు కుప్పలైపడియుండి ధూళిచేత గొంతి బ్రుంగుడువడి గాలిచెత మంగళ్ళపెంటలు రేగి నట్లు రేంగుచుండు ననియును దునిగిపోయిన మానవావయవముల నవ్వల నివ్వలఁ గబళించి దుష్టమృగములు పీఁకులాడుచుండుననియును గాళ్లదన్ని బ్రద్దలుచెసి యెండవేసిన వరుగులును గలిగి యిట్టి భీభత్సరసాస్త్రదంబైన యా మురుమాగ్ధమున నతఁ డెరుగు చుండె నని భావము.

సీ. ముంగాళ్లఁ జాగిపై శిముచ్చుజూపులు వర్వశిబామిక లెత్తుచుఁ బాఱిపోవు కనులఁ, జలలతోరణములుశివట్టి బిట్టెగయకా శిఖాధూతి నెగయు కంఠకముల రొదల, నడ్డంబు దిరిగి తలూపాతిక బడి రొండి శిహస్తంబు లిడి యంగ శిలార్చకపుల, డబ్బుటుపై నొక్కశిడలునూపి యవి మాయశివడఁగ వేతుడఁ జూపుశివ్యాపుతులను, తే. నెవ్వఁ డోయొక్కఁడున్న వాఁడిందు వాఁడుశివరుండుగాఁడింధనాదికాశివారణమునకు వేశయును గాదు బాలగాలిశివీశైల డెరువుశివడ పనుచు జాలిగొని సంశయించువేశ.

టీక. ముంగార్లకొ = ముండ్లతికార్ల చేత, చాగి = చాగిలిపడి, పైకొ = ఉపరిప్రదేశమున, ముచ్చు జూపులు = దొంగచూపులు, పర్వకొ = వ్యాపింపగా, బొమికలు = శత్రుములను, ఎత్తుదు = ఎత్తుకొనుదు, పాటిపోవు = పరుగులిడుచున్న, శునులకొ = కుక్కలచేతను, పలలతోరణములు = మాంసపుదోరణములను, పట్టి = కఱచుకొని, బిట్టు = పెట్టుగా, ఎగయ = ఎగసిపోవగా, కాఖాధూర్తి = కొమ్ములుగదిలుట చేత, నెగయ = పుట్టుచున్న, కంకముల = రాములుగులయొక్క, “లోవాపుప్పు కుంకంస్సార్థ” అని నిఘంటువు. రొదలకొ = శబ్దములచేతను, అడ్డంబిగిరిగి = అబ్బబ్బగిరిగి న్ననక డ్దాలుచచ్చి, తలాహతికొ = అఱచేతినేటును, పడి = పొంది, (దెబ్బఁగినియనుట) రొండకొ = కటిప్రదేశమును, హస్తంబులిడి = చేతులిడుకొని, అంగలార్పు = మిడుతుచున్న, కవులకొ = కోరులచేతను, డబ్బాటుమైకొ = రాతాత్మారముగా, ఒక్కెడలునూపి = ఒక్కదిక్కుగానుపించి, అవి = ఆప్రదేశములు, మాయకొ = లుక్కుచేతను, అడగకొ = కనుపడకపోగా, వేటెడకొ = మఱియొక్కదిక్కును, చూపు = కనఁబఱచుచున్న, వ్యాపుతులను = వ్యాపారములచేతను, ఇందు = ఈప్రదేశమును, ఎవ్వఁడోయొక్కడున్నవాఁడు, వాఁడు, నరుడుగాఁడు = మానవుడుగాఁడు, ఇంగన = శుక్కుములు, అడికొ = మొదలుగాఁగలనన్యవస్తువులయొక్క, ఆహారణమునకు = తెచ్చుటకును, వేళగాదు = సమయంబునుగాదు, పొలగాలి = మాంసపుగాలి, వీచెకొ = విసరను, తెరువుకొ = మార్గంబును, ఎడవు = ఎడారి, అనుచుకొ = అనితలంచుచు, జాలిగొని = దిగులాంది, సంశయించువేళ = సందియపడు నవసరంబున.

తా. సుగమము.

సీ. నృతమర్త్యులెంటాన ♦ నిడ్డఁ జాలక నెత్తు ♦ రంజిల్లు పెనుపొట్ట ♦ ముంజివానిఁ,
బల్లచీమల నక్ర ♦ భల్లాతికియుబోలె నెల్లదప్పటిసొప్ప ♦ కత్తెవాని,
స్వత్యస్త వాస్తీను ♦ స్తాభం బాయగు గడ్డ ♦ మునుదంష్ట్రికలుఁ బొల్చు ♦ మెగమువానిఁ,
గడుదుల్ల నిడుట్టెట్ట ♦ గతిఁ జోగలొక బాండరతమించు కపిలకా ♦ గ్నంబువాని,
తే. నెలుకుఁదఱువరిఁ గన శాఖ ♦ లెక్కఁ జాఱు, ప్రేవుబంబింబుఁ గనరి ప్రెఁబెట్టువాని,
వ్రేలుడిగు బొజ్జగల బూర ♦ గాలివానిఁ, కెంబుతలవాని నవటు కి ♦ చింబువాని. ౧౯.

టీక. నృతమర్త్యకొ = చచ్చినమానవుని, రెంటానకొ = ముడిచి, ఇడ్డకొ = ఉంచుకొనచాలక = పొడవుసాలక, సెత్తుగంజిల్లు = రక్తమంటియున్న, పెనుపొట్ట = పెద్దకడఁపునందిలి, ముంజివానికొ = కటిసూత్రముగలవానికొ, (శవమును గొట్టనముగాఁ బెట్టుకొన్న నది పొడవుసాలక యొడ్చియొడ్చి మెలత్రాటిలో దోపుకొనఁగా దాని సెత్తురు పొట్టకొరకొననుట)

నల్లచీమలక = బాపనచీమలచేత, వక్రభల్లాతకీయబోలెక = సంకరజీడిచెట్టువలె, ఎట్టి దుప్పటి = రక్తనల్లముగల దుప్పటిచేతను, ఒప్పు = ఒప్పుచున్న, కట్టెవానిక = నల్లనిమేనుగలవాని, వ్యత్యస్త = క్రింగుమీదయిన, హస్తి = ఏనుగుయొక్క, మస్త = తలయొక్క, ఆభి = రీతినంటి రీతిచేతను. పాయగు = పాయయైనగడ్డమును, దంష్టికలుక = కోరలును, పోల్పు = మెఱయుచున్న, మొగమువానిక = ముఖముగలవాని, (కుంభికుంభస్థలము తలక్రిందుజేసిన నాకుంభస్థలమునలె బాయవడ్డ గడ్డమును నాదంతి దంతములవంటి కోఱలును గలిగి యున్న వనుట) కడుదులక = కణుదురుకల యొక్క, నిడు = నిడుచునైన, తుట్టెగతిక = పెఱవలె, చోగలో = గుంతలోను, (చొంగలోననుట) పాండురతక = తెల్లదనము చేత, మించు = అతిశయించుచున్న, కపిలకూర్చుబువానిక... కపిల = కడారన్లముగల, కూర్చుబువానిక = భూమిమధ్యదేశముగలవాని, “కూర్చుమ్ స్త్రీభువోర్భుధ్యమ్” అని నిఘంటువు. ఎఱుకుదెఱువరిక = ఎఱుకువాడగుమార్గస్థుని, కనక = చూచుటకొఱుప, శాఖలెక్క = కొమ్మలనెక్కగా, జాఱు = జాఱిపోవుచున్న, ప్రేమజంఢెంబుక = ప్రేమలజనిదమును, కసరి = గద్దించుకొని, పైబెట్టువానిక = భుజముమీదికిద్రోచికొనువానిని, వ్రేలుడగు = వ్రేలాడుచున్న, బొజ్జగల = బొజ్జగలిగిన, బూరగాలివానిక = ఊచకాళ్లవాని, చెంబుతలవానిక = చెంబువలె నున్నవై బట్టగట్టిన కిరముగలవానిని, అవటుకచంబువానిక... అవటు = ముచ్చెనగుంటయందు, “అవటుఘాటాకృతాటికా” అనినిఘంటువు. కచంబువానిక = జుట్టుగలవానిని, (కర్తృపక్షక్రియాపదము లీపద్యమందు లేవు గావున, గుళికము, “కృచి త్కుళికసంఖ్యాదావ్రసాహిత కృద్భివేత్” అని యుగిర్వణోక్తి). తా. సుగమము.

తే. కండకన్నులవాని నాఁ ♦ కటను బండ, తిట్లు బేతాళికల సాఁచె ♦ దిట్టువాని, నగగరిమవాని నన్వహక ♦ నాముఁ గుంభజాను ఐనునొక్క ద్విజనిశాచరునిగనియె.

టీక. కండకన్నులవానిక = కండపెరిగిన కన్నులుగలవానిని, ఆఁకటను = ఆఁకటిచేతను, “బౌపవిభక్తికనామ్నామత్వంస్యాత్సప్తమితృతీయాన్” అనుసూత్రముచేతనత్వము. బండతిట్లక = బూతుదిట్టలచేత, బేతాళికలక = అడవిదయ్యలను, సాఁచె = పల్లఱును, తిట్టువానిక = తిట్టుచుండెడువానిని, నగగరిమవానిక... నగ = పరివ్రతముయొక్క, గరిమవానిక = గురుత్వమువంటి గురుత్వముగలవానిని, (కొండవలెవాడనుట) అన్వహనాముక = నాన్లకనామధేయముగలవాని, కుంభజానుక = కుంభజానుఐనునొకరిగల, (కుంభజానుఐను గుండలవంటి మోకాళ్లు గలవాడనుట) ఒక్క = ఒక్కడైన, ద్విజనిశాచరునిక = బ్రహ్మశాఖనుని. కనిసాఁచె = చూచెను, తా. సుగమము.

ఉ. వాడును గంటి బోకు మని ♦ వ్రాలె మహి నిట్టపాళి నుగ్గుగా,
వీడును మున్ను రే నగటి ♦ వేశకు మానిసియాట బోలెలో,
వాడిమి గొంతకాల మిల ♦ వ్రాలుట లానియాట నిల్చి యా,
వాడిశరంబుచే నడువ ♦ వాడది ద్రుంపుడు వీడు నుద్ధతిక. ౬౦

టీక. వాడును = అబ్రహ్మ రాక్షసుడును, కంటిక = చూచితిని, పోకుమని - పోవకుమని, విటపాళి = చెట్టుకొమ్మలగుంపు, నుగ్గుగా = చూపుమగునట్లు, మహి = భూమియందు, వ్రాలె = దుమికెను, వీడును = ఈదాసరియును, మున్ను = పూర్వమందు, రే = గటివేశకు = రాత్రియొక్క పగటియొక్క సమయమునకు, మానిసియాట = తగినమనుష్యుడౌటచేత, పోరిలో = యుద్ధమునందు, వాడిమి = పరాక్రమముచేత, కొంతకాలము = కొన్నాళ్లు, ఇల వ్రాలుట = భూమియందుదిరుగుటచేతను, లానియాట = బలముగలవాడౌటచేతను, నిల్చి = విడిచి, అవాడిశరంబుచేత = ఆమున్నదాను దెచ్చినజోడమ్మనియెడు, వాడి = తీర్ణమగు, శరంబుచేత = బాణముచేత, (“సంస్కృతపదేన పరిమితమాంశ్యపదం కర్మధారయోభవతి” అను సూత్రముచేతను, మరియు నాంధ్రం షడ్వర్ణపర్యంతం సంస్కృతేన సమస్యతే; అను నధర్వణోక్తిచేతను “వాడిమయూఖముల్లుగువాడెవరాంబుధిజేరి నేటికినాడుకచుండు” అనువాగమశాసనప్రయోగముచేతను సాధువు.) అడువ = కొట్ట, వాడు = ఆరక్కునుడు, అది = ఆబాణమును, “ఇతరత్రచ ద్విప్రీయా తిస్యాః ప్రథమాచజడః పదానాంస్యాత్తనూత్రముచేతద్విప్రీయకుంబ్రథమ” త్రుంపుడు = విడిచివేయఁగా, వీడును = ఈదాసరియును, ఉద్ధతిక = రథసముచేతను. తా. సుగమము.

సీ. తిగిచిన నడుగులు ♦ దెమలక అొ మృచ్ఛశించి యన్వలి కిం జం ♦ డించి దాటి,
చఱచిన వంచించి ♦ చరమ భాగమునకై తిరిగి తిత్క్రియ కగు ♦ దృష్టి నిలిపి,
పైబడ్డ జనుమర ♦ పట్ల కొడ్డుకయుండు పిడికిళ్ల బడిమి లోఁ ♦ బడక నిలిచి,
చొరజూడ గ్రుంగి ము ♦ ప్ఫలలిగి కోటగాఁ జొరవీక తిరిగెడు ♦ చోన తిరిగి,

గీ. యసుర వధసానము రోయునపుడు గ్రుద్ది, తాచి తిరిగన గృతముష్టి ♦ చండనిలిచి,
యెడకొలది వెనుక నడు మొయ్య ♦ నడిచియడిచి, మత్పద స్త్రుతి యాన్కినే ♦ మజక
యతఁడు. ౬౧.

టీక. తిగిచిన = ఆ రాక్షసుడుదన్ను బడలాగినను, అడుగులు దెమలక = తనయగు గులుగదలక, చొప్పు = చక్రస్థలము, అప్పశించి = అస్సాలించి, అన్వలికె = అవలికి, చండించి =

ఎగసి, దాటి=లంఘించి, చఱచినకొ=ఆరాత్య సుడఱు చేత ప్రేసినను, వంచించి=కిక్కురించి, చరమ
గమునకై=వెనుక నిక్కునకై, తీగి=మరిలి, తత్కృత్యుకగు=మలలజరచుటకైన, దృష్టి=
చూపు, నిలిపి, వైబుద్ధకొ=ఆయసురతనపై బడికొగా, చనుమరపట్లకుకొ=అొమ్ము మీఁ
దికి, ఒడ్డుకయుండు=ఒడ్డుకొనియుండెడు, పిడికల్లబలిమికొ=ముష్టిబలముచేతి, లోఁబడిక
=లోతునగాక, నిలిచి, చొరజూడకొ=ఆయసురచొచ్చిరావొకగా, కుంగి=తానువంగి,
ముష్టులదిగి=పిడికిళ్లబిగువే, కోట గాకొ=ప్రముగా, చొరపీక=చొరవయ్యక, తిరిగెడుచో
న=ఆయసురతిరిగెడుచోటనే, తిరిగి, అసుర=ఆరక్కసుండు, నకసాగనము=తన్నుజంపెడు
నుపాయమును, రోయునపుడు=వెదకనప్పడు, గుద్ది=పిడికిటబొడిచి, తాచి=తిన్ని, తిరి
గినకొ=వాడుదిరుగొగానే, కృత=అమర్చబడిన, ముష్టి=పిడికిటియొక్క, దండక=ప్రా
పున, నిలిచి, ఎడకొలది=సంగుచిక్కినకొలదియు, వెనుక=వానివీపును, నడుము=మి
ధ్యురేకమును, బయ్యకొ=క్రమముగా, అడచియడచి=కొట్టికొట్టి, “వెనుకనడువొయ్య
నడచినడచి” అనియును భారాంతరముగలదు. అప్పుడువెనుకకుబోయియునుట, మల్పిది
స్తోత్ర=మాపాదానుచింతనమును, ఆత్మకొ=బుద్ధియందు, ఏమటక=మఱచిపోక, అతెడు=ఆ
దాని, (ఇదికర్తృప్రపంచము) అసురయనుచొట “స్త్రీల్ని ఎహుజ్యేసురాదే రసమానే” అను
సూత్రముచేతి నిది సురానిగణపతివైన నేకవచనమందు స్త్రీత్వము. (కం. సుంపునొకో
యక్కట కా, రింపం దలచునొకొ లఘునశ్రితంబులకుం, బంపం గడంగునొకో శం,
కింపం డిక కలుకుటసుర ♦ గీ డొసరింకొ. అనిసర్వచనోత్తర రామాయణసయోగము)

తా. సుగమము.

తే. త్రాచి పోజూడక దన రాక్ష ♦ సీచయందు, కెల్ల జీని డగ్గవా ♦ రేగుదేరి,

బోయె నదె వాడు రార రంశీయటందు, బారి వారును దానుచు ♦ బట్టికొనుడు.

టీ. త్రాచిపోజూడకొ=ఆదానదొప్పివై బిహోవనుద్యోగింపగా, తనరాక్షిసచయందునె

ల్లకొ=తనరాక్షిసస్త్రీలనందఱును, చీరినకొ=పిలువకొ, డిగ్గి=చెట్టెదిగి, వారేగుదేరికొ=వారు

రాకగా, వాడు=ఆమనుష్యుడు, పోయెనదె=అదిగోపోయెను, రాకెరాకేయటందుకొ=

రండురండనుచు, “ఏవోతొన్యతిరేకాదపిసంప్రార్థనపరొక్రియాణాం” అనుసూత్రముచేత

వ్యతిరేకరూపము; మీది యేకారముసంప్రార్థనపరము. పారి=ఉటికి, వారును=అయాడర

క్కసులును, తోయెను=అనగాను, పట్టికొనుడు=ఆదానదె బట్టికొకొగానే.

క. పెంబో తడ్డా సరి య, ప్లం బదహతులను గుపోజి † పోటుల నిరుమే,

నం బొడుచుచుఁ బెనఁగుచుఁ బో, కం బట్టి కటంబుఁ జేర్చి † వాఁ డిట్లనియెకా. ౨౪.

టీ. పెంబోతు=పెనుబోతును, (బలసినవాడనుట; బంబోతనికొందఱుండురు) అద్దాసరి= ఆదాసుఁడు, అప్ల=అప్పడును, “పోశ్చతదాద్యన్ధివాచకేషాత” అను సూత్రముచేతఁ బునఁగోపరివిద్యమానమగు నుత్పమునకు లోపంబును “తద్ద్రుతంచ బిందుస్సాస్యత్” అనిచెప్పఁబడినసూత్రముచేత ప్రథమాసమశబ్దము మోడనముచ్చయ్యాగ్ధకముగు ద్రుతంబునకుఁ బూర్ణబిందువును వచ్చినది. పదహతులను=కాలితన్నుల చేతను, కపోజిపోటులకా=మోకాలిపోటులచేతను, ఇరుమేనకా=రెండుప్రక్కలయందు, (ఇది యిరువంక యిరుదేస యిరుగెడ యిరువ్వాఁగు ద్విగు వేకవచనాంత మగుచుఁ దనరు, అన్నట్లు ద్విగు సమాసము) పొడుచుచుకా=పెనఁగుచుకా, పోవకా=పోవఁగా, పట్టి=ఆదాసరినిబట్టుకొని, వటంబుఁజేర్చి=మట్టిచెట్టుదావునజేరిచి, వాడు=ఆయసుర, ఇట్లనియెకా. తా. సుగమము.

కా. సారాస్వాదనఁ బ్రాణపంచకము త్ప † స్థంగాఁ సంతిర్పణ,

మూరింబో ననిఁ ద్రుంచి పొంగెడు భవ † త్తాడంబు ధారోష్ఠ మిం,

పారం గోలి పికాచి నీదు కఱకు † ట్లందీ నదస్తాలకాం,

తారాంత ర్మృకపాల కుందవిగళ † నైరేయముం గ్రోలెదకా. ౨౫.

టీ. సారాస్వాదనకా=నీక్రోవుఁజనిచూచుటచేతను, ప్రాణపంచకము=నాపంచప్రాణములును, తృష్ణకా=దప్పిని, పాసి=విడిచి, సంతర్పణకా=త్పత్తిచేత, మూరింబోకా=సంతోషింపఁగా, (కం. మదిలోన నన్నుఁదలఁచుచు, బదరీఫలమాత్ర హస్త భాగము నలునం, దొదలించి తేనియును నభ్యుదయము నేనొంది మూరిం బోవనె చెపుమా. అనియును; గీ. గాడ్చుమురిపెంపు నెందునుగల్గియెల్ల, వారిమనసులువేడ్కలమూరిబోయెననియును, హరివంశమునందెట్టిప్రగడగారిప్రయోగము.) అనికా=కత్తిచేత, త్రుంచి=ఖండించి, పొంగెడు=పొంగుచున్న, భవన్మండంబు=నీబోడితలయొక్క, ధారోష్ఠము=వెచ్చనిరక్తధారను, ఇంపారకా=ఇన్ద్రముదీటునట్లు, క్రోలి=పానముఁజేసి, పికాచి=ఈయాడుపికాచము, నీదు=నీసంబంధియగు, కఱకుట్లు=కడ్డితోగుట్టికాల్చినమాంసఖండములను, అందీకా=అందియియ్యఁగా,

క. నమ్ముము కైదువ మోఁదగు, జమ్మి వెనఁబ్రాకి విడిచి † చాపము నా కం,

దిమ్మనుడు సేయునది లే, కమ్మగ్ధం డమ్మహీజ మలసత నెక్కా. అని విరాటపర్వము.

క. ఇతఁడు మదీయ పురోహితుఁ, డితనికిఁ దగ నెల్ల పనులు నెఱిగిం చివుడే,

ఘృతరాష్ట్రం కడకుఁ బనుపుడు, చతుర పచవరచన గజపి పంక్షితి మెయికా.

అనియువోగ్యంబగును సోమయాజి గారును ప్రయోగించినారుగాన నీక్త్యాభ్యుక్త యిత్వసంధిసాధువు) అడఁ=ఈ, తాలకాంతారం=త్రాటితోపుయొక్క, అంతః=లోపల సున్న, స్పృ=నరులయొక్క, కివాల=మఱియలనియెడు, కుండ=కుండలమండీ, విగళత్=జాతుచున్న, మై రెయుముక్=మద్యమును, క్రోలప=త్రాగగెదను. తా. సుగమము.

క. నన్నింతలయించిన ఓలు, గిన్నున్నజావిధి వదింతు ♦ నే యని యార్పు,
శ్రిన్నందఁగ బున గొట్టచు, నన్నీచుండు వొగరు వెడలు ♦ నవ్యక్తోక్తిక్. ౨౬.

టీక. నన్ను=నను, ఇంతలయించిన=ఇంతకప్పు పెట్టిన, ఖలుక్=దుష్టుఁడైన, నిన్నుక్=నిను, బుజావిధిక్=మృదువైనరీతిచేతి, వధింతునే=చంపుదునా, (చంపననుట) అని=అనుచు, ఆర్పుల్=పెడబొబ్బరింతలు, మిన్నందగక్=ఆకసమంటగా, బునకొట్టుచుక్=నిట్టార్పువిడుచుచు, అన్నీచుండు=ఆరాక్షిఁగుడు, వొగరు వెడలు=మదముబయల్పడునట్టి, అవ్యక్తోక్తిక్=ఉన్నతభాషణముచేతను. తా. సుగమము.

తే. అసియుఁ బాత్రీయుఁ డేఁ బంబు యాంప్రవల్లె, గోలుగొక్కరఁ ద్రోయన ♦ కక్క
జముతోడ, నొంగి రక్కిసుతో దైన్య ♦ పిహితముగ, ధర్మ మెఱిగించు నూక్తి
నా ♦ తిండొలకె. ౨౭.

టీక. అసియుక్=ఘోషమును, పాత్రీయుక్=రక్తమఁబట్టి టకుఁబాత్రమును, తేక్=తెచ్చుటకై, పంచి=అడ్డాపంచి, ఆంప్రవల్లెక్=తీఁగెవంటిప్రేగుచేతి, గోలుగొక్కరక్=మాటకట్టగా, (పసరమును బడదీపెడునట్లునుట) త్రోయక్=పడద్రొబ్బఁగా, అక్కజముతోడక్=ఆముట్టిచేప్ప తో, ధిరగి, రక్కిసుతో=రాక్షసునితో, దైన్యవిరహితముగ=విన్నబాటులేనివిధమున, ధర్మమెఱిగించు=ధర్మపథతిరిచెలిపెడు, నూక్తిక్=మంచి మాటచేత, ఆతండు=అపారిదాసుఁడు, వల్లెకెక్=వచించెను. తా. సుగమము.

చ. విను మొక మాట రాత్రిచర ♦ వేగిర మేటికి నిష్ఠయింతు రే,
యనిమిఱు లైన భాజనగ ♦ తాన్నము నే నిడ పెండుఁ బోయెద,
స్వేదగ కప్రాః రక్షణ ము ♦ పేక్షి యొనర్చుట పాప మిందు కై,
కనలకు నాకు మేనియెడఁ ♦ గాంక్షియులే దిదివోవు శే యురుక్. ౨౮.

టీక. రాత్రిచర=దీరక్కునుఁడా, ఒకమాటవినుము = ఒకవచనమాకణింపుము, వేగిరమేటికి=వేగమేలను, అనిమిఱులైనక్=దేవతలేని, నిష్ఠయింతురే=నిన్ను జయింపఁగలరా, (గిల్వలేరనుట) భాజనగ=కంచములోకివచ్చిన, అన్నియ=అశనమగు, నేనిడక్=నేనింక

మీఁద, ఎందుబోయెదకొ=ఎచ్చటికి బోగలను (భావిక్రియ) పెనఁగులాడక, ప్రాణరక్షణము=స్వజీవసంరక్షణము, ఉపేక్షయొనర్చుట=ఒప్పుకొనుట, పాపము, (హంతుమభ్యాగతంశత్రుండుశ్చక్త్యాననివారయేత్, సత్యత్నుఇతిఖ్యాతో రౌరవంనరకంప్రజేత్. అనియున్నది) ఇందుకై=ఈపనికై, (ఇందనునది యేతద్దర్శకమగు దేశ్యపదముగావున దీనిమీఁద, జతుర్థీవిభక్త్యర్థకమగు కైవర్ణకమువచ్చెను కావున నే యిందుమీఁద నిందుచేత మొదలగునవి గలుగును) కనలకు = అలుగకు, నాకు, మేనియెడకొ = శరీరముపట్ల, కాంత్యుక్తి= అపేక్షయు, లేదు, ఇది=ఈమేను, పోవుటే = నశించుటే, ఉరుక్ = మేలగును.

తా. సుగమము.

ఆ. హీనజన్మ మటుట ♦ యెవ్వఁడే నొక ప్రాణి, సంశయిలుట ముక్తి ♦ పాంత గనుట,
మేలెకాదె శిబియ ♦ మేల్బంతిగాఁడె న, శ్వరపు దేహ మమ్మి ♦ పరముగొనుట.

టీ. హీనజన్మము=చండాలజన్మము, అటుట=పోవుటయును, ఎవ్వఁడేని=ఎవ్వఁడైనను, ఒకప్రాణి=ఒకపురుషుఁడు, (ఏనిశబ్దమునకికారలోపము) సంశయిలుట=సంతోషించుటయు, ముక్తిపాంత=మోక్షసమీపమును, కనుట=పొందుటయు, మేలెకాదె=మంచిదేకాదా, నశ్వరపు=శాశ్వతముగాని, దేహము=తనశరీరమును, అమ్మి=వెలపుచ్చి, పరముగొనుట=మోక్షముగ్రహించుటయందు, శిబియ = శిబివక్రపర్తియే, మేల్బంతిగాఁడె = మార్గప్రదర్శకుఁడుగాఁడా, (అగుననుట). తా. సుగమము.

చ. తెవు లయినఁ గ్రహం బయినఁ ♦ దే లయినఁ గర వైన నాత్మపెం,
చెవు లయిన స్థలం బయినఁ ♦ దెక్కలియైన మృగాగు లైన మే
లవు లయిన స్వర్గాం బయినఁ ♦ ద్రాఁ చయిన న్విడుఁ గైన దీర్చు జే,
లవు తను వూర కేచెడకి ♦ లగ్నపు నొక్కనిఁ బ్రోచు టొప్పు దే.

30.

టీ. తెవులయినకొ=వ్యాధియేనియు, గ్రహంబయినకొ=విశాచమేనియు, తేలయినకొ=పుష్పికమేనియు, గరమయినకొ=విషమేనియు, ఆత్మపెండెవులయినకొ=పెద్దమనోవ్యాధియేనియు, జలంబయినకొ=ఉడకమేనియు, తెక్కలియైనకొ=చోరుఁడేనియు, మృగాగుల్లైనకొ=మృగములేనియు, నగ్నియేనియు, మేలవులయినకొ = స్త్రీగణవ్యాసంగమైనను, ప్రణంబయినకొ=పుండ్రీనియు, త్రాచయినకొ=సర్పమేనియు, విడుఁగైనకొ = అశనియేనియును, జేలవు=జేలయగు, (నిష్క్రయోజకమునుట) తనువు=శరీరమును, తీర్చుకొ=నశింపఁ

జేయును, ఊరకే=అట్లున్నగముగానే, చెడక=చెడిపోక, ఇలక=భూమియందు, కృశక= ఆకొన్న, ఒక్కనికొక=ఒకపురుషుని, ప్రోచుట=పోషించుట, ఒప్పదే=తగదా, (ఒప్పు ననుట).

తా. రోగాదులచేత నీతనువు నశింపకుండ నాఁకలి గొన్నయొక్కనికొక డృష్టిగా నిచ్చుట మంచి దనిభావము.

న. అది యట్లుండె నింకొక్క హితంబు నెప్పెద నదియును బ్రాణ భయంబున నాడు కార్యవశంపు మాటగాఁ దెలియక మాన్యస్థంబకాఁదెలిసి వినుము వినకున్న భూత హితంబుఁ గోరి యుచ్చరించుమాట కీశ్వరుండైన మెచ్చుగదా వ్యాఘ్రు సింహ వరాహ వృక జంబుకాది శరారువుల యం దొక్క తీర్థక్కవుగావు దేవయోనివి నీకును మాకుం బలె గర చరణముఖాపఘనంబులు గలవు మాటలను మాయట్ల యకర్తవ్యకర్తవ్యతా విచారంబులు సమానంబ హా మఱచి యంటి స్థావరంబులకంటె గీటాదులకు వానికంటె మఱి మృగాదులకు వానికంటె మఱి పశు పతంగాదులకు వాని కంటెను మాకును మాకం టెను మీకును గరణ కళేబరాది పాటవంబైక్కుడు విజ్ఞానంబును ఘనం బిట్టి నీ కేకాంత కుత్సానూంబగు భీభత్స వధ్యావధ్య భిక్ష్య భిక్ష్య పేయాపేయవివేకంబులు లేకునికి యుక్తమే రుచిగాదు శుచిగా దీదురాహారం బిదియు సకల దురితావతంసయగు హింస నొనగూడునది హింసపరలోకంబునంగదా బాధకంబు పరలోకంబు ప్రాంతాంతంబునంగదా చిరస్థిరప్రాణులమగు మా కేల హింసాభయం బనవలదు ప్రాణభయంబు మనుష్యుల మగు మాకు నేడైన మీకు మరునాడైన నవలి నాడైన దుద యుగాంతంబున దైన నిడుపు గుఱుచల నెప్పుడుఁ దప్ప దంతవ స్త్వింబునకుఁ దారతమ్యంబేమి మున్నీటనైనను మునుంగుట సరియగుటఁ బర్యవసాయంబునకు బరమాణువునకు నేమి యంతరంబు మీఁదు విచారింప వలవదే తపోలబ్ధవరాదులం బూర్వంబునం గీర్వాణుల మదం బడంచి హెచ్చిన హిరణ్యకశిపు దశముఖాదులు శతసూత్ర సఃఖ్యాక సంవత్సరంబులు జీవించియుం బంచత్వంబుఁ బొంది తారు మున్ను జయించిన జముచేతనే చిక్కరే యిక్కడికి మీరు బ్రబలులైన నక్కడికి వాడు ప్రబలుండు సకలభూత తారతమ్యంబును నిజ నిజానావిశేషంబునన వచ్చు నచ్చం డాంశు సుతనివీట మేర దప్పిన మాకుం దప్పనియట్లు బాధ మీకుం దప్పుదు మీరు నాసౌరి ముఖ బర్హిర్హులు జాతీ దలపోయ భ్రాత లట్లయ్యుం బరంబున మీరు వారు బాధ్య బాధకతలనొందు చున్నారీతైజసం బగు తారతమ్యంబునకుం దమస్వత్వంబులు హేతు వులు వాని కాహృతులు హేతువులు వ్యాపృతులు గ్రతువుల చరువురోడాశాహతుల

భుక్తులం బవిత్తు లై యమర్త్యత మీకంటె నతి దీప్తి కాలంబు హరు జీవించెద రప్పాన నత చూచికదా సదా చతుర్ముఖాంశజాం డగు సుధాంకుండు గఱంగి సకల రసముల కవిధి యగు సుధారసంబున నాప్యాయనం బొనరించుచున్నవాఁ డేతద్భంబు మా కుచ్చరింప రాదుగాని వేదంబు ప్రథమకళ యనలుండు త్రావు నని చెప్పి మఱియు నాయాకళ లాయా వేల్పులకుం గ్రమంబునం జెప్ప నింత విచారించి రుచించినట్ల నదువు మనినఁ గహకహనవ్వి యద్దాసఁకి సురద్రోహి యిట్లనియె.

3౨.

టీ.క అదియట్లుం డెక=అనీతియారీతినుండెను, ఇంకొక్కహితంబునెప్పెద=మఱి యొకహితమువచించెదను, అదియును=అమాటయును, ప్రాణభయంబునక=ప్రాణభీతిచేత, అడు=వచించెడు, కార్యవశంపు=పనిగడపుకొనుటకైన, మాటనగాఁ దెలియక=పలుకుగాగ్ర ంపక, మాన్యస్థంబకాఁదెలిసి = మన్యస్థపుమాటగానె తెలిసి, వినుము=ఆలకింపుము, విన కన్నక=నీవువినకుండెనను, భూతిహితంబుగోరి = లోకోపకారమపేక్షించి, ఉచ్చరించు మాటకు=వచించెడుపలుకునకు, ఈశ్వరుండైనక=పరమాత్మండైనను, మెచ్చుగదా=హర్షించునుగదా, వ్యాఘ్రునింపాఁరాహవృకజంబుకాది=పులి సింగము పంది తోఁడేలు నక్కమొదలగు, శరారువులందు=ఘాతుకజంతువులయందు, ఒక్కతిర్యక్తువుగావు=ఒకతిర్యగ్గుంతు ఁపుగావు, దేవయోనివి = దేవతలలో నొక భేదవైనవాడవు, “విద్యాధిగరోష్ఠిరోయక్ష రక్షోగంధర్వకింనరాః పితౄచోగుప్త్యుకస్సిద్ధో భూతోమీదేవయోనయః” అని యమరము. అనఁగా, రక్షిః పితౄచములును దేవయోనులేయనుట. నీకునుమాకుంబులెక = నీకును మాకునలెనే, కరచరణముఖ = కాలుసేతులుమొదలగు, అపఘనంబులు = అపవచములు, “అంగంప్రతీకోవయవో శుభునోఢక శేబరే” అనియమరము. కలవు = ఉన్నవి, మాటలు నుమాయట్ల=సంభాషణములునుమావలెనే, అకర్తవ్యకర్తవ్యతా = చేయరాని చేయవచ్చిన పనులగుటయొక్క, విచారంబులు = ఆలోచనములు, సమానంబ=సమమే, హి=అప. హి, మఱియించుటి = మఱిపొయి యిట్లు పలికితిని, స్థావరంబులకంటెక = స్థూతిస్థావరంబులకంటెక, కీటాదులకుక=పురువులు మొదలగువానికిని, వానికంటెక=అక్షి కాదుల కంటె, మఱి=అధికముగా, మృగాదులకుక=మృగములు మొదలగువానికిని, వానికంటెక= ఆమృగాదులకంటె, మఱి, పశుపతంగాదులకు=పశుపక్ష్యాదులకును, వానికంటెను=ఆపశ్వాదులకంటెను, మాకను, మాకంటెమీకును, కరణక శేబరాదిపాటంబు=ఇంద్రియశరీరాది పటుత్వము, ఎక్కుడు=అధికము, విజ్ఞానంబు=విన్నానంబు, ఘనంబు=అధికము, ఇట్టి నీకు, ఏకాంత=మంత్రిముగ, ఏత్యా=నింజకు, ఆహుంబగు=సంపాదకమైన, “కత్యానిండాచ

గర్వణే” అనియమరము. భీభత్స=రోతయైన, పథ్యాపథ్య = హితాహితములయొక్కయు, (పథ్యాపథ్యయను పాఠమునఁ జరిపఁదగిన చంపదగని యనియర్థము) భక్త్యా భక్త్య=తినఁదగినవియు, తినరానివియును అయినట్టి వాని యొక్కయు, పేయాపేయ=త్రాఁగఁదగిన త్రాఁగరానివానియొక్కయు, వివేకంబులు=జ్ఞానములు, లేకునికి=లేకుండుట, యుక్తమే=తగునా, (తగదనుట) ఈదురాహారంబు = ఈదుర్భోజనము, రుచిగాదు=చవిగాదు, శుచిగాదు=పవిత్రముగాదు, ఇదియు=ఈదురాహారమును, సకలదురితావతంసయుగు=సమస్తపాపశేఖరమైన, హింసక=హింసించుటచేత, ఒనగూడునది=సంభవించునట్టిది, హింస=అటహింసించుట పరలోకంబునఁగదా = లోకాంతరంబునం గదా, బాధకంబు=బాధకము, పరలోకము=అట్టిలోకాంతరము, ప్రాణాంతంబునం గదా = ప్రాణావసానమైనప్పుడుగదా, చిర=బహుకాలము, స్థిర=తిరముగానుండునట్టి, ప్రాణులమగు = ప్రాణములుగలమాకు, ఏలహింసాభయంబనవలదు = హింసవలనవచ్చెడు వెఱపేలయనఁగూడదు, ప్రాణభయమ్ము=ప్రాణభీతి మనుష్యులగుమాకు, నేఁడైనక=నేడుగలిగిన, మికు, మఱునాఁడైనక, అనలినాఁడైనక=ఆమఱునాఁడైనను, శుదక=చివరను, యుగాంతంబునందైనక=యుగప్రళయమప్పుడేనియును, నిడుపుగుఱుచలక=దీర్ఘప్రాస్థకాలముగా, ఎప్పుడుడుప్పుడు, అంతవత్సంబునకుక=చావుగలుగుటకు, తారతమ్యంచేసి = కాలముయొక్క హెచ్చుతగ్గువేసి, మున్నీటనైనక = సముద్రమందైనను, “మువ్వన్నె ము ప్రొద్దు*మున్నీరు ముక్కాడ ముచ్చి చ్చనఁగఁ గబ్బ*ములను మఱియు, నిరుపంక యిరుదెస యిరుగెడ యిరువాఁగు ద్విగువేకపదనాంత మగుచుఁదనరు. అన్నట్టిదియేకపదనాంతద్విగుసమాసము” మునుంగుటసరియగుటక=మునిగిపొవుట సమానముగావున, పర్వతంబునకుక=కొండకును, పరమాణువునకుక=దృగ్గోచరముకానినలును నకు, ఏమియ న్తరంబు=ఏమిభేదము, “కోమజ్జతోరణుకులాచలయో ర్విశేష” అన్నట్లు సముద్రమందుఁబర్వతమేనియుబరమాణువేనియుమునుఁగననుట) మీఁదు=మందఱుకలుగు నది విచారించవలెనదే=ఆలోచించవలెనదా, తపోల్బఱురాదులక...తపః=తపములచేత, లబ్ధ=పొందబడిన, నరాదులక=వరములు మొదలగువానిచేత, పూర్వంబునక=తొల్లిటికాలమందు, గీర్వాణుల=దేవతలయొక్క, మదింబడంచి=పొగరఁదచి, మెచ్చిన=అతిశయించిన, హిరణ్యకశిపు, దిశముఖ=రాక్షాసురుఁడు, ఆదులు=మొదలగువారు, శతసూ స్రసంఖ్యాక=నూఱువేలులెక్కుల, నత్సరంబులు=ఏండ్లు, జీవించియుక=బ్రదికియుండియును, పంచత్వంబుఁబొంది=వృత్తినింది, తారుమున్ను జయించిన=తాముపూర్వముజయించిన

చినట్టి, జముచేతనేచిక్కరే=యమునిచేతనేపట్టపడరా, “ఈజముడను నదిసంస్కృత
 తిభవ ప్రాకృత తత్సమము. జడామోముఖన మాడయాః ప్రాకృత తత్సమా యనియును;
 సీ. జడయను జముడను శబ్దము సంస్కృత ప్రాకృత సమప్రశస్తిగాంచు నన్నట్లునుట”
 ఇక్కడికిఁ=ఈలోకమునకు, మీరు, ప్రబలులచైనఁ=బలవంతలచైనను. అక్కడికిఁ=
 ఆలోకమునకు, వాడు=ఆయముడు, ప్రబలుడు=బలవంతుడు, కలభూత=సమస్త
 భూతములయొక్క, తారతమ్యంబును=ఎక్కువదక్కువయును, నిజనిజ=తమతమ,
 స్థానవిశేషంబున=స్థానబలముచేతనే, వచ్చుఁ=వచ్చును, అచ్చఙ్గాంశుసుతుని=ఆయు
 న్నికరునికుమారుడగుయమునియొక్క, వీటఁ=పట్టణమందు, మేరదప్పినఁ=దురాచార
 ముఁజేసిన, మాకుందప్పనియట్లు=మనుష్యులమగుమాకును దప్పనట్లుగానే, బాధ=నరక
 యాతన, మాకుందప్పదు=మాకునుదప్పదు, (పాపఫల మందఱకునొక్కటేయునుట) మీరుఁ
 =రాక్షసులైనమీరును, ఆసౌరిముఖిబర్హిర్ముఖులు=ఆయముడుమొలదగు దేవతలు, జాతిఁ
 దలపోయఁ=జాతినివిచారించగా, భ్రాతలు=అన్నదమ్ములు, అట్లయ్యుఁ, పరంబునఁ
 =పరలోకమునందు, మీరువారును, బాధ్యబాధకతలఁ=బాధ్యబాధకభావములను, ఒందు
 చున్నారు, (మీరుబాధింపఁబడువారును వారుబాధించెదవారునుట) ఈత్రైజనంబగు
 =ఈ తేజస్సంబంధియగు, తారతమ్యంబునకుఁ=తగ్గఁపాదులకు, తమస్సత్త్వంబులు=
 తమస్సత్త్వగుణములు, హేతువులు=వరుసగాఁగారణములు, వానికి=అట్టితమస్సత్త్వ
 గుణంబులకు, ఆహృతులు=ఆహారములు, హేతువులు=కారణములు, వ్యాహృతులఁ=
 భూర్భువరాదిమంత్రముచేత, క్రతువులఁ=యజ్ఞములయందు, చరు=అన్నముయొక్కయు,
 పురోడాశ=హవిస్సుయొక్క, ఆహుతుల=పంచమలయొక్క, భుక్తులఁ=భుజించుట
 లచేత, పవిత్రులై=పావనులై, అమర్త్యతఁ=చావులేకుండుటచేత, మిఁకలైఁ,
 అతిదీర్ఘకాలంబు=మిక్కిలినిడువైనకాలము, వారు=అదేవతలు జీవించెదరు=బ్రదుకు
 దురు, అప్పానసత=ఆపవిత్ర్యత్వమును, చూచికదా=ఈక్షించియేకదా, సదా=నిరంతర
 మును, చతుముఁఖాంశజాండగు=బ్రహ్మాంశసంభూతుఁడైన, సుధాంశుడు=అమృతకరుం
 డగుచంద్రుడు, కఱంగి=తానుగఱగి, సకలరసములకు=సకలమౌఢ్యములకు, అపధి
 యగు=పరమాపధియగు, సుధారసంబునఁ=తనయమృతరసముచేత, ఆప్యాయనంబు=
 తృప్తిని, ఒనరించుచున్నవాడు=చేయుచున్నాడు, ఏతదధఁంబు=ఈయధఁము, మా
 కుచ్చరింపరాదుగాని=మాకుఁజెప్పఁగూడదుగాని, వేదంబు=శ్రుతి, ప్రథమకళ=చంద్రుని
 ప్రథమకళను, అనలుండు=అగ్ని, త్రావునని=పానమునేయనని, చెప్పఁ=ప్రతిపాదిం

చును, ముత్యము = ఇంకను, ఆయాకళలు, అయావేల్పులకు = ఆయాదేవతలకు, క్రమంబున = విరుసగాను, చెప్పక, ఇంత = నేడెప్పినయీయావదర్థమును, విచారించి = ఆలోచించి, రుచించినట్ల = నీకింపగునట్లే, నడువునునక = వట్టిల్లునునఁగా, కనాకనా, నవ్వి = హాసించి, (ఇదియునుకరణశబ్దము) అద్వైతానికి, సురద్రోహి = బ్రహ్మరాక్షసుఁడు, ఇట్లనియె.

తా. సుగముము.

కం. చంపకు చదువుల మేము ప, తింపనిశాస్త్రములె? మాపఁ తింపనిశ్రుతులే?

యింప ఁవి నమ్మవే బ్రథ, మాంపిబలేహియి' యనెనుఁ మాటవుఁ గాడే. 3౨.

టీక. చదువుల = చదువులచేత, చంపకుము = బాధింపకుము, మేముపతింపని = మేముచదువని, “భవతిక్రియాపదానాం త్రివిధానామిందుగాగమ” అనుసూత్రముచేతఁ బరిమించు నని రాఁగా న్యతిరేకాదౌభావినిచాత్స్యత్వంబు సూత్రముచేత నాచువణాకమున కత్వము వచ్చి యాచవణమునకు న్యతిరేకాదికేచర్యోపసాన్యత్వంబు సూత్రముచేతఁ బత్వమును దానిపైఁ బ్రతిషేపవాచినాని యను సూత్రముచేత నిష్కాకమును వచ్చెను” శాస్త్రములె = చదువులా, (అన్నియుమేముచదివితముట) మా = మాయొక్క, పతింపనిశ్రుతులే = చదువనివేదములా (ప్రథమార్థమందుష్ఠి. సీ. తెల్లంబు గాడె మీఁ కెల్ల సుయోగను జేసిన కుటిల విచేష్టితములు; అనియున్యోగ పర్వము) అవి = ఆ వేదశాస్త్రములు, ఇంపవు = మాకు రుచింపవు, (ఇంచు అనుటకు మధుర మగు నని యర్థము. దీనికి; ఆ. జిహ్వా మరలఁ బడఁగఁ జలుకల కగ్నిశ, పించె సురలు చెవులఁ కించునట్టి, పలుకు వానికొసఁగిరి అని యానుకూలకపర్వప్రయోగము. కావుననే యించువిల్కఁ డని తియ్యవిల్తునకుఁ జెప్పదురు; దీనికి న్యతిరేకార్థముందు నాపత్వమువచ్చెను) నమ్మవే = నమ్మవేని, ప్రథమాంపి బలేహియి = ప్రథమాంపిబలేహియి ద్వికాతీయాంపిబలేహియి రెత్తాదినిచనము, “లోహానమ ఆదికే విసగఁస్య” అనుసూత్రము చేత విసగఁలోపము, అనెడు = అనునట్టి, (ఇది = అనుకృతే శ్రీవాక్యంబు) ఁను సూత్రానుసరణముగా ననుకరణము, మాటవుఁ, కాడె = అటు గాదా.

తా. సుగముము.

మ. నిలు మోహో మము వారి ప్రాత లయదుఁ శ్రీమతిమార ల్పాదా,

శుభప్రాతః సులు గా రిటుంటి ప్రతింఁ శ్రీమంబు. శోభలు ము,

స్వలనుం డం టిక నొండు నిన్నడిగెదఁగన్ సర్వాశిగాఁడా యతం,
డిలఁ దన్నాయ మ చాలు మాకు నకు మే? సృష్టానుచారం బిఁకన్. 33.

టీక. నిలుము=నిలువుము, (కం. నిలువుము పిలువుము కొలువుము, గెలుపుము విడువు మనఁగాఁ దఁగినబహుశబ్దం, బులకుం దృఢీయ వణకము, దొలఁగిన దోషంబు లేదుఁ తుహినాంశుధరా” అని యడిదము సూరయ కవిసంశయవిచ్ఛేదంబునం జెప్పి వీనికి నుదాహరణంబులఁ జెప్పినాఁడు, ఓహో=పరిహాసార్థకము, మముక=మమ్మును, వారిభ్రాతలనుచుక=ఆదేవతల తోఁబుట్టివులనుచును, నీవంటి=నీవుచెప్పితివి, వారల్=ఆదేవతలు, సుధాశులు=అమృతాశనులు, అపూతాశులుకారు=అవప్రితాహారలుగారు, అటంటి=అలాగంటివి, ప్రతిపత్=పాడ్యమినాటి, సోమాంశముక=చంద్రకళను, జ్వలనుండు=అగ్ని, ముక=మున్నగాను, కోలునంటి=పానముఁజేయునంటివి, ఇఁకన్=ఇంకను, (నిత్యమును త్రువురుష క్రియాస్వితయనుసూత్రముచేత నిత్యసంధి) ఒండు=ఒకసంగతి, నిన్నడిగెదన్, అతండు=అయ్యిహోత్రుండు, సర్వాశిగాఁడా=అన్నిటితిండికాఁడు గాఁడా, ఇలన్=భూమియందు, తన్నాయమే=అన్యాయమే, మాకు, చాలు=అచారము (సర్వాప్తమనియునుజెప్పవచ్చును) ఇఁకన్=ఇంకను, సృష్టానుచారంబు=పెద్దలవలె, నడుచుట, అకుమే=పాపమా, (కాదనుట).

తా. సుగమము.

తే. హరికి సఖుండును రథమును నగుగరుడుండు, దొరకి నమ్మతంబు సురలకుఁమరల నిచ్చి?
యహులు గూడుగ వరమున నడిగికొనఁడె? యమృత మైననుజవుల జాత్యన్న సమమె?

టీక. హరికన్=విషునకు, సఖుండును=చెలికాఁడును, రథమును=వాహనమును, “నాగాంతకోవిష్టరథః” అనియమరము. అగు=అయినట్టి, గరుడుండు=గరుత్మానుండు, దొరకిన=తనకులబ్ధమైన, అమృతంబు=సుగమ, సురలకు=దేవతలకు, మరలనిచ్చి=క్రమ్మ అనొసంగి, అహులు=సర్పములు, కూడుగ=తనకాహారముగ, వరమున్=వరము చేత, అడిగి=యాచించి, కొనఁడె=గ్రహింపఁడా, అమృతమైనను=సుధయేనియు, చవులన్=రుచుల చేత, జాత్యన్న=తమ తమ జాత్యుచితాహారమునకు, సమమె=సరియగునా. (కాదనుట). తా. సుగమము.

చ. విదురయుఁ గూడుఁ బోఁ జదివి నే నిటఁ గన్నదియేమి యెవ్వఁడీ,

శదువుల యర్థవాదపు మృగ ల్విని జేల్పుడు, నీవు మా యెడం,

జడువుల మాటలాడి కనఁజాల వొకానొక మెచ్చు నొక్కఁ డీ,
చదివిన కూర వింతచవిచాలఁగఁదెమ్ము నమెచ్చు దక్కఁగఁ.

3౫.

టీక. నిదురయుకొ = నిద్రయును, కూడుకొ = అన్నమును, పోకొ = పోవునట్లు,
చదివి = పఠించి, నేను, ఇటుకొ = ఇచ్చటను, కన్నది = పొందినది, ఏమి = ఏమిగలదు, ఎన్నఁ
డు = ఏపురుషుఁడు, ఈచదువుల = ఈశాస్త్రముల మొక్క, అర్థవాచపు = అర్థవాదసంబం
ధులగు, మృహల్ = కల్లమాటలు, విని = ఆక్షింపి, బేలుపుకొ = బేలుపోవును, (ఎవ్వఁడు
ను బేల్పోడనుట) ఈపు = నీవు, మాయెకొ = మాపట్లను, చదువులమాటలాడి = శాస్త్రార్థ
ప్రసంగముజేసి, ఒక్కఁడు = ఒక్కటి, ఈచదివిన, పఠించిన, (చదివినయన్న పాఠమున
నెనిచినయనియధఁము) కూర = శాకము, వింతచవి = క్రొత్తరుచిగలది, చాలఁగఁదెమ్ము =
చాలునంతలే, అను = ఇట్లనియెడు, మెచ్చు = శ్లాఘ, తక్కఁగకొ = వినా, ఒకానొక
మెచ్చుకొ = ఒకానొక్కఁడైనశ్లాఘను, కనఁజాలవు = పొందఁజాలవు.

తా. ఈ శాస్త్రప్రసంగముల వలన నేమి ప్రయోజనము లేదు. దీనికి బేలుపోవు
వాఁడెవ్వఁడును లేఁడు. ఇది చదివిన కూర క్రొత్త రుచి గలది యా కూర మఱియు నింత
పెట్టెనుండును, నీ కీ చదువుల చేత నావలన నంతకంటె నే మేలును గలుగ దనియును
నీవెన్ని చదివినను నిన్ను వధింపక విడువ నని భావము.

ప. అని గీష్పతి మతం బవలంబించి నిజాలాపహేళనపరుండైన రక్కసు తర్కో-
క్తులకుఁ గృష్ణస్మరణంబు నేసి యిందులఁ బొందుపడు ప్రత్యుత్తరంబుల వీనిఁ గెలఁకిన బుద్ధి
తో భంబుగా నింతకంటె నేమి యబద్ధంబులు వినంబడునో మీఁదఁ గార్యంబు గల మాకు
దీనిఁ గా దనంబనిలే దని యందంబుఁ గూడుకొని ఛందోనుప ర్తనపరుండై నీచసంస్కృతికి
రోసి తన్మృఖోల్లాసంబునకు శబ్ద ఛలంబున నంతర్గతంబున సుగతు నిడుకొని నీవు సర్వ
జ్ఞుండ వేను నరుడవీ హీనకులుండ ననభిస్తశాస్త్రుండ నీవు శరం బీశవ్తుండ నే మిచ్చచనస్థా
లిత్యంబులు సహించి దయచేసి నమ్మి మత్స్యార్థంబు గావించుము.

3౬.

టీక. అని = ఇట్లని, గీష్పతి = బ్రహ్మస్మృతియొక్క, మతంబు = మతమును అనలంబి
చి, నిజ = స్వకీయములగు, ఆలాప = పల్కులయొక్క, హేళన = పరిహాసించులయందు,
పరుండైన = ఆసక్తుడైన, రక్కసు = రాక్షసునియొక్క, సుతర్క = కుశంకలయొక్క,
ఉక్తులకుకొ = మాటలకు, కృష్ణస్మరణంబు నేసి = కృష్ణకృష్ణ యనుకొని, ఇందులకుకొ =
ఈ నీ తర్కములకు, పొందుపడు = సమాధానకరములగు, ప్రత్యుత్తరంబులకొ = బదులు

మాటలచేత, వీనిఁగలఁకొనక=వీనిఁగెరలించినను, బుద్ధితోభంబుగాక=మనఃక్లేశమగునట్లు, ఇంతకంటె=విన్నదానికంటెను, ఏమియబద్ధంబులు=ఏమివినరానివి, వినబడునో, మీఁదక=తరువాతను, కార్యంబుగలమాకు=భగవత్సేవయనుపనిగలిగినమాకు, దీనిక=వీఁడు నెప్పి నయిమాటను, కాదనం బనిలేదని=కాదనుట కక్కఱ లేదని, అంబంబులూడుకొని=ఁజల్లాసముఁదెచ్చుకొని, ఛందోపవర్తనపరుండై...ఛందః=వానియిష్టముయొక్క, అనునర్తన=అనుసరించివర్తించుటయందు, పరుండై=ఆసక్తుడై, నీచసంస్కృతికిక=హీనస్మరణమునకు, రోసి=ఏనగించి, తన్నుభోగ్లాసంబునకు=వానిసఖప్రీతికొఱకు, శబ్దఫలంబున=శబ్దవ్యాజముచేత, అంతగతంబునక=మనస్సునందు, సుగతునిడుకొని=బుద్ధదేవునునిచికొని, నీవుసర్వజ్ఞుండవు=నీవన్నియు నెఱింగినవాడవు, “సర్వజ్ఞస్సుగతోబుద్ధః” అని నిఘంటువు. సర్వజ్ఞశబ్దమున కర్థాంతరము బుద్ధుండనుట. ఏను=నేను, నరుండ=మనుష్యుండను, హీనకులుండక=నీచజాతివాడను, అనభ్యస్త=అభ్యసింపబడని, శాస్త్రుండక=శాస్త్రములు గలవాడను, నీకుత్తరంబీశత్తుండనే=నీకుబ్రతువత్తరమిచ్చుటకుసమర్థుండనా, (కాననుట) మతి=నాయొక్క, వచః=వలుకులయందలి, స్థూలిశ్చంద్రంబులు=తపస్వలను, సహించి=నైసించి, దయనేసి=కృపయునిచి, నమ్మి=విశ్వసించి, మత్స్వగ్ధనంబు=నావేడుకొలును, కావింపుము=చేయుము.

తా. సుగమము.

చా. ప్రఖ్యాతుండవు దైత్యులందు మునుపాపి నొక్క నీకొ యశో,
భిక్ష్విన్నేనుచు జేర్తు మే యొసఁగి చిప్పింపన్వృతం బొక్కడే,
ముఖ్యుడై యొనరింతు దాని సఫలంబున్దేయఁగా లేవుగా,
“సఖ్యంసాప్తపదీనమ” స్మర మిహాస్సాక్ష్య మూహించుచుకా.

32.

టీక. మునుపు=మొదలనే, దైత్యులందు=దక్కసులయందు, ప్రఖ్యాతుండవు=ప్రసిద్ధుండవు, ఆపైక=అందుమీఁద, ఒక్కడైన, యశోభిక్ష్విక=కీర్తికాంతిని, “అభిఖ్యానానుశోభయోః” అనియమరము. నేచుచు, చేర్తుక=సంపాదించును, మేయొసఁగక=నాశరీరమునీకిచ్చుటకు, లెప్పింపక=ప్రప్పజేయును, ప్రశంబొక్కడే=ఒక్కప్రతమే, ముఖ్యమై=ముఖ్యముగాఁగలిగి, “అస్సహోనికురుంబమాటలంపాటలు వైవివోదంబంగ నమరగణము” అనియును; ద్వాపశది నములాతఁడంగారవింపంగఁగిరించిపొందెడునర్పరముల ప్రాయమైరాజ్యసంప్రాప్తికి నేతెంచియర్కునియందయంబునస్తమయము, వగుచోట్ల పొలిమేరైన, అను న మొదలుగాశాంతిమర్వప్రయోగములును; 3౩. కాచికొనివచ్చుననా, నే

చిన యట్లచట నచట * నిలిపితి మునినా, ధా చేటుచు భంగంబును, నై చిత్త ముశోకము నకు*నగ్గంబయ్యెన్. అనిపూసలపర్వప్రయోగంబునుగలిపింజేసి అగు ధాతువునకు కలిమి అగ్గము గాఁజెప్పవలయును) ఒనరింతున్ = చెయ్యదును, దానిన్ = ఆనతిమను, సఖ్యంసాప్త పదీన మను = సఖ్యంసాప్త పదీనంస్యాన్తువాక్యప్రకారమగు, (ఏడడుగులు తోడనడిచిన స్నేహము గలుగుననుట) మన = మనయొక్క, మిథస్సాంగత్యము = ఒండొరుల నెలిమిని, ఊహించు చున్ = తెలియచుచును, సఫలంబున్ = ఫలముతో గూడనదానిగా, చేయఁగా లేవు గా = చేయలేవా. అని ప్రాశ్న.

తా. మనమిది వురము చెలికొండ మగుట వలన నాచరమును సఫలముఁ జేయు మని భావము.

న. అదియెద్దియండేని.

కెం.

టీక. ఆనతిమేదయనియదీగితివేసి.

తా. సుగళుము.

కం. ఈ కుటుంబి యీ కుటుంబి, వైకుంఠనిల బాడి నన్త * వ్రతముగఁ జేసి,

వాక్యైతి కడపట ననము, ని కొదు స్మృతి మిదయ * నేఁ డగు తుదకున్. ౩౯

టీక. ఈ కుటుంబి = ఈ సమీపమందలి, ఈ కుటుంబి = ఈ తీరుక్కుటుంగుడి యొక్క, వైకుంఠనిల్ = వెన్నుని, వ్రతముగన్ = నియమముగా, పాడిన్త = గానము సేసినదప్పుచుందును, తల్పేవా = ఆకొలుసనియెడు, కృతి = కార్యములొక్క, కడపటన్ = అలెమునందు, అనముచిక్కన్ = ఏకాహారమగుదును, నేడొరుతుదకున్ = నేటితరు దకు, ఇయ = ఇట్లుగలయే, ముఖ్యము = శ్రేయము, వ్రతముగ, కడపటనగునశసము, నీ కొదుననిపాఠాంతరిముల ద్వివేచి, తల్పేవే = అధికంబునకొలువే, కడపటన్ = అంత్య మందు, అగున్ = అగును.

తా. సుగళుము.

ఉ. అంచ నతెండు వెల్గు దగ్గ * హాసంబు జెక్కిలెగొట్టి లెస్స పం,

డించెలి పోయి దాసరి వ * నిం దెవవాలు గొట్టొచ్చి మే,

వ్వెంచి విరక్తిదాసవి * నిన్నుగదా యయినాడె వీరుము,

గొంఠెముఁ జేసె త్రాన్గొట్టికి * కొల వల పోసెను మొచ్చితి న్నిరుపన్.

రం.

టీక. అంచున్ = ఇట్లును, అంచు = ఆదాసుడను, పల్కన్ = చెప్పుగా, పరహాసాన్ = చిలునగవుగలుగుటచేతను, ఇక్కిలెగొట్టి = చెంబెగొట్టి (చిలునగవు నడిం పునా మొనెగొట్టి గుండులుదానను, తెల్లములుపల గొట్టిగాయింకముజేసితిమి.

వనికొ=అడవియందు, తెరవాటులుగొట్టికొట్టి=త్రోవదొంగతనములు గొట్టికొట్టి, మే
స్వంచి=శరీరముఁబ్రేంచుకొని, విరక్తికొ=వైరాగ్యము చేసెను, నిన్నగదా=నిన్నటి
దినమున నేకదా, దాసరియైనాడవు, ఈమముకొ=ఇట్టిముమ్మను, కొంచెముఁజేసి=
తగ్గుపఱచి, త్రాగ్తోటికొకొ=ఉచ్చగొఱుకుకొనుటకు, (తెప్పించుకొనిపోవుటకునుట)
(త్రాడనుపడంబున దువణకొమునకు లోపమువచ్చినది) తలపోసెను = ఆలోచించెదవు,
నినుకొ=నిన్ను, మెచ్చితొ= మెచ్చుకొంటిని, (ఇట్లుపరిహాసించెననుట).

తా. సుగమము.

కా. ఏరాజ్యంబు నరుండు నోరి కడివో ♦ నీ బోధమాలించు నిం,

కేరా జ్యంబు నరుండు బాసకయి మే ♦ నీర దాన యేతెంచుఁ దీ,

పార స్నేజనసీమియు న్మిగిడి నీ ♦ వారామియుం దెల్ల మే,

లా రంతు ల్పలుపల్కు లంశ్యకుల యే ♦ లా చింత లేలా వగల్.

౪౧.

టీక. ఏరాజ్యంబు=ఏదేశమందలి, నరుండు=ప్రాణి, నోరికడివోకొ=నోటికంద
నకబళముపోవునట్లు, ఈబోధము=ఈయుపదేశమును, ఆలించుకొ=వినును, (ఎవ్వఁడు
విరడనుట) ఇంకొకొ=మఱియును, ఏరాజ్యంబునరుండు=ఏసీమపురుషుఁడు, బాసకయి=
ప్రమాణమునకై, మేను=శరీరమును, ఈకొ=ఇచ్చుటకు, తాన=తనకుఁదానే, ఏతెం
చుకొ=వచ్చును, (ప్రమాణముఁజేసితి నేయని యెవ్వఁడునురాడనుట) తీపారకొ= రుచి
మీఱఁగాను, (ప్రీతిచేతనుట) నేకొ=నేను, చనసీమియుకొ=పోనియ్యకుండుటయును,
మిగిడి=తిరిగి, నీవు, ఆ రామియుకొ=ఆ రాకుండుటయును, తెల్లము=స్పష్టము, అంత్య
కుల=చండాలుఁడా, ఏలారంతుల్=రచ్చలేమిటికి, పలుపల్కులు=పెక్కుమాటలు,
ఏలాచింతలు=విచారములేల, ఏలావగల్=దుఃఖములేల.

తా. ఏదేశమందైనను దన నోటి కందిన యాహారమును విడిచెడు వాఁడును
లేడు, బాసయిచ్చి వచ్చితి నని తన శరీర మొక్కనికాహారముగా నొసఁగిన వాఁడును
లేడు, కావున నిన్ను విడుచుటయు లేదు, నీవు మరల వచ్చుటయును లేదు, చండా
లుఁడా, నీ మాట నమ్ముదునా, యింక నీ యఱుపులతోడను విచారములతోడ నధికప్ర
సంగములతోడను డక్కలతోడను బ్రయోజనము లే దనిభావము.

లే. అని నర జైవిమాసి నారాయణా యటంచు,

నతఁడు నను నమ్మవే.పిళి ♦ తాళి యొక్క,

శపథమున నమ్ము మని వాడు ♦ సమ్మతించు,

వేనవేల్పుత్యములు వల్కి ♦ వినకయున్న.

౪౨

టీక. అనినక=ఇట్లనగా, చెవిక=కళ్లుమును, మాని=ఆచ్ఛాదించుకొని, నారాయణాయటంచుక, అతిడు=అదాసుడు, పితౌ=పితౌనుఁడా, ననునమ్మ వే=నన్నునమ్మవా, ఒక్కశరభమునక=ఒకప్రమాణముచేరను, నమ్ముమని = విశ్వసించుమని, వాడు, సమ్మతింపక=ఒప్పికొనునట్లు, వేనవేల్పుత్యములు=వేవేలుసత్యములు, పల్కి=వచించి, వినకయున్నక=వాడంగీకరింపకుండినను.

తా. సుగమము.

ఉ. ఎవ్వనిచూడ్కిజేసి జని యించు జగంబు వసింగు నిజగం,
బెవ్వనియందు డిందు మఱి యెవ్వనియందు దిది యట్టి విష్ణుతో,
నివ్వల నొక్క వేల్పు గది యించిన పాతకికాదు వేడ నే,
నెవ్వధిచైన ని న్గదియ యేనియన న్విని బంధ మూడ్చినక. ౪౩.

టీక. ఎవ్వనిచూడ్కిజేసి=ఏపురుషునిపీఠాణముచేత, జగంబు=జగత్తు (అంత్య హ్యుపవైజగంబనియయ్యె), జనియించుక=కల్గినో, ఎవ్వనియందుక=ఏపురుషుని యందు, ఇజ్జగంబు=ఈజగము, వసింపుక=నిలుచునో, ఇది=ఈజగము, మఱి=పిమ్మటను, ఎవ్వనియందుక=ఏపురుషునియందు, డిందుక=లీనమగునో, అట్టి=తాదృశుడైన విష్ణుతోక=వాసుదేవునితో, ఇవ్వలక=ఈవలను, ఒక్కవేల్పుక=మఱియొక దేవతను, గడియించిన=సరిగొల్పకబ్రాహ్మణ, పాతకికాదుక=పాపముగలవాడనాదును, (విష్ణునితో మఱియొక వైనము సమాన మని చెప్పుటకంటె నధికమగు పాపములేదనుట) నేడ=నేటిదినమే, నేక=ఏను, ఎవ్వధిచైనక=ఏచొప్పుననేనియును, నిగ్గదియ నేని=నిన్నుజేరరాకపోతివా, (ఇదిపూర్వముతోననవయము)అనక=ఇట్లనగా, విని=ఆలకించి, బంధమూడ్చినక=కట్టువిప్పుగానే.

తా. నేటిదినమే నిన్ను నే నేప్రకారముగానైన జేర రాకపోతినేని విష్ణుని తోడ సరియగు నొక దేవుడున్నాడని చెప్పెడు వాని పాపమునఁ బోగల వాడనని యాదాసుడు ప్రమాణముఁ జేయఁగా నా రక్కసుడు మాటు పల్కుక కట్టు విడిచెనని భావము.

చ. అతడు తడల్పపాపఫలమందుట సుంకము దీర్చి పోయి త,
చ్చతదశపత్రసేత్రునకుఁ జాగిలి మ్రొక్కి రిణద్విపంచియై,
స్తుతికలితప్రబంధములఁ జొక్కగఁ బాడి యసత్యభీభర,
దుర్గతతి వచ్చి రాత్రిచరుతో వ్రతపూర్తి గతార్తి నిట్లనుక. ౪౪.

టీ. ఆతడు=ఆదాసుడు, తదల్ప=అకొంచెమైన, పాప=పాపముయొక్క, ఫలమందుట=ఫలమునుబొందుటయనెడు, సుంకము=అభ్యంతరము, (బంధింపబడినఫల మనుట) తీర్చి=చెల్లించుకొని పోయి, తచ్చతదశపక్త=సేతునకు=అకమలదశనయనుఁ డగు తిరుక్కుఱుంగుడిస్వామికి, చాగిలిమొక్కి=దండవత్సృణాముఁజేసి, రణద్విపంచి యై...రణతో=మోయుచున్న, విపంచియై=వీణగలవాడై, స్తుతి=నుతులతోడను, కలిత= కూడుకొన్న, ప్రబంధములక=గ్రంథములచే, చొక్కగి=స్వామిసంతోషించునట్లు, పాడి=గానముఁజేసి, అసత్యభీభర=అప్రమాణ భయతాశయముచేత, ద్రుత=వేగము గల, “లఘుషీప్రమరంద్రుతమ్” అనియమము. గతిక=గమనముచేత, వచ్చి, రాత్రిచరు తోక=ఆరక్కనునితో, వ్రతపూర్తి=వ్రతపూరణముచేత, గత=పోయిన, అర్తిక=పీడ చేత, ఇట్లనుక=ఈప్రకారమను.

తా. వ్రతపూర్తిచేత మనఃఖేదము లేక శీఘ్రముగా వచ్చెననిభాసము.

ఉ. నీ చెఱఁ బాసి పోయి రజఃనీచర చక్రి భజింప ముక్తి పొం,

దే చెర యే చెఱం దవులఁ నే నిక నుండఁగఁ జూడు పంచుచో,

నేవరణంబు లేయుదరఁ మేయుర మేళిర మేకరంబు లీ,

వాచరణంబు లాయుదరఁ మా యుర మాళిర మాకరంబులుక.

రగ.

టీ. రజనీచర=ఓయిరేద్రమ్మరి, నీచెఱక=నీనిర్బంధమును, పాసే=విడిచి, పోయి=చని, చక్రిక=స్వామిని, భజింపక=సేవింపఁగా, ముక్తి=మోక్షముయొక్క, పొందు=స్తేహము, ఏచెర=హెచ్చెనురా, ఏక=సేను, ఇకక=ఇకమీఁద, ఏచెఱక= ఏనిర్బంధమందును, తవులక=చిక్కుపడను, పంచుచోక=నన్నుఁబనువునప్పుడు, ఏవరణంబులు=ఏపాదములొ, ఏయుదరము=ఏకడుపో, ఏయురమో=ఏవత్సృణులమో, ఏళిరము=ఏళిరస్సో, ఏకరంబులు=ఏవస్తములొ, ఆచరణంబులు, ఆయుదరము, ఆయురము, ఆళిరము, ఆకరంబులుక, ఈవు=నీవు, ఉండఁగఁజూడు=ఉండఁజూచుకొనుము.

తా. నీ చెఱ వదలి పోయి స్వామి సేవఁ జేసి యెల్ల బంధములు వదలి వచ్చి నాఁడను నీవు నన్నుఁ బంపు నప్పు డేకా శ్లేకడువు నేవత్తు మేళిర మేహస్తములు గలిగి యుంటినిో యాకాళ్లు మొదలగునవి యిప్పుడుండఁ జూచుకొమ్మని చెప్పె నని భావము.

తే. అనినఁ దశ్యత్వమునకు నేత్రాంబు లురులఁ,

బ్రమద పులకితగాత్రుఁ డై పాటు టసుర,

యిసుని మధ్యందినపుటెండఁ దనదు పెద్ద,

బట్టతల మించఁ బ్రపు జేరఁ బాటుతెంచి.

౪౬.

టీ. అనినక = ఇట్లనఁగా, తత్సత్వమునకు... తత్ = ఆదాసరియొక్క, సత్వమునకు = విక్కునమునకు, నేత్రాంబులు = ఆనందబాష్పములు, ఉరులక = స్రవించఁగా, ప్రమద = సంతోషముచేత, పులకిత = గగుఱుపారిన, గాత్రుడై = శరీరముగలవాడై, పాటుటసుర = బ్రహ్మరాక్షసుఁడు, (తే. పాటుండల్లుడుదమ్ముండఁ న్నడములోలి, దగు సమాసమునైన డుఁ త్వములు వాయు, నల్లువాం ద్రవఁ బాటువాంఁ ద్రవఁగఁదమ్ము, గుఱ్ఱులఁ దెగు పదములు గొన్ని యిట్లు. అవి యడిదముగూరయగారు కవినంశయవిచ్చేదంబునఁ జెప్పిరిగావున నిది సంగతమయ్యె) ఇసుని = నూర్యనియొక్క, మధ్యందినపుటెండ = మధ్యాహ్న సంబంధియైనయెండ, తనదు = తనసంబంధియగు, పెద్ద బట్టతలక = బట్టతలయందు, మించక = తళితళి మెఱయుదుండఁగా, ప్లవక = ఆసురి యాశుని, “చండాల్పనమాతంగ దివాకీర్తిజనంగమా” అని యమరము. చేరక = సమీపించునట్లు, పాటుతెంచి = పలువై.

తా. సుగమము.

ఉ. కొండయుఁబోలె భక్తి వలఁ గొంచునె వాడు నిజగ్రుమ్భణి,

హిండున వ్రాలుపాకలపుఁ పేనుఁగుఁబోలె నొసల్ దంఘ్రులం,

దుండ రొద నృహగిరులుఁ హోరనఁ బ్రస్తుతి వ్రాలి దంష్ట్రీకా,

దండము లెత్తి పట్టిన పఁదం బొకఁ డొక్కడ నెత్తిజేచ్చుచుక.

౪౭.

టీక. కొండయుఁబోలె = షర్వతమువలె, భక్తిక = భక్తిచేత, నలగొంచునె = ప్రదక్షిణమునేయుచునె, వాడు = ఆరాక్షసుఁడు, విజ = తన్నుఁగట్టిన, ద్రుమ = పృథ్వీయొక్క, భ్రమి = నుట్టు తిరుగుటయొక్క, హిండునక = ఆప్రస్తుతిచేతను, వ్రాలు = పడునట్టి, పాకలపు = పాకలమునోగముగల, (ఆరోగమువచ్చి నప్పుడుమమముచేతఁగిన్న పగులు నందురు. “గజరోగస్తు పాకల” యని నిఘంటువు. ఏనుఁగుఁబోలె = గజమువలెనై, నొసల్ = ఆరాక్షసునిలలాటము, తదంఘ్రులచుక = ఆదాసుని పాదములయందు, ఉండక = తగిలియుండునట్లు, రొదక = తనకంతస్వనిచేత, మహాగిరులు = పెద్దకొండలు, హోరనక = ప్రతిభవనియియ్యఁగా, ప్రస్తుతి = స్తోత్రముచేతను, వ్రాలి = ప్రణామముజేసి, దంష్ట్రీకాదండములు = దండములవంటివిడుకొలలు, ఎత్తి = మీఁదికెత్తి, పట్టిన = తానుబట్టు

కొన్న పదంబు = ఆదాసరిపాదమును, ఒకఁడొక్కఁడ = ఏకైకముగా, నెత్తికొ = తనశరము నందు, చేర్చుదుకొ = ఉంచుకొనుచు.

తా. కొండనంటి శరీరముగల యా రిక్తముండు పరిధానునకుఁ బ్రక్షీణము నేయుచుఁ దనమ్రోతిచేతి నద్రులు మాత్మోరయఁగాఁ బ్రస్తుతిసేయుచు నా దాసుల పాదముల వ్రాలఁగా నేనుఁడు దనకట్టు కంబముచుట్టు తిరిగి బృంహితిస్థితితో నేల వ్రాలి నట్లుండెననియును, మఱియు నా బ్రహ్మరాక్షసుఁ డాసురియాశు వైష్ణవుని పాద మెక్కుఁ డొక్కఁడె మెల్లన నెత్తి నెత్తిమీఁద భక్తిచేత బ్రేట్టుకొనె ననియు భావము.

శా. ఈసర్వంసూ దేవదానవమహీ ♦ శృంగనివాచాతప,
శ్రీసర్వస్వము నేత దన్యకృతులం ♦ జెప్పంబడు స్థోర మా,
నీసత్యం బురరీకృతాంత మిల ♦ నెంతే సృద్ధనై మంటినే,
నాసత్యం బింక నిన్నుబోలెఁ గృతినం ♦ ధా ధూర్వహుల్లేమికిక. రూ.

టీక. ఈసర్వంసూకొ = ఈభూమియందు, దేవ = వేల్పులయొక్కయు, దానవ = రిక్తముల యొక్కయు, మహీభృత్ = పుడమిఁజేంద్ర యొక్కయు, మాని = జడ దారులయొక్కయు, వాచాతపః = ఐచనరూప తపస్సులయొక్కయు, శ్రీ = సంపదయొక్క, సర్వస్వముకొ = అంతయును, ఏతత్ = ఈశరీర దానవాఙ్మయముకంటె, అన్య = ఇతరములైన, కృతులకొ = కార్యములయందు, చెప్పంబడుకొ = నచింపఁబడును, (దేవాదులందఱి తిరవిషయములయందు సత్యములు చెల్లించుకొనిరేకాక యిట్లు మేనువిడుచుటకై నెఱవేర్చుకొనరనుట) ధూరమా = భయంకరమైన, (ధూరంభీమంభియానక మని యమరము) నీ సత్యము = నీబుత్తము, ఉరరీకృతాంతము, ఉరరీకృత = అంగీకృతిమగు, అంతము = అనధిగలది, (రాధాంత మనుట) ఇలకొ = భూమియందు, నేను, ఎంతే = మిక్కిలియు, సృద్ధనై = పెద్దవాడనై, (తే. ఉత్తమజ్ఞాన సృద్ధనా ♦ నుండెనేని, బాబుడయ్యను బూజ్యుండు ♦ బ్రాహ్మణుండు అని సభాపర్వంబునను; తే. దుష్టబుద్ధి నీచుదుర్బోధునుండు నీ, మాటవి నెను దురభి ♦ మానసుండు నని యుద్యోగపర్వంబునను. చ. అవినయబుద్ధి వై హరికి నఘ్న మయోగ్యమ యంటినీవు మూర్ఖువు శిశుపాల యింక బలుక న్వలసె నృభలోన ననిసభాపర్వంబునను. ఉ. అదిదోడంగి మూఁడుకృతు లాంధ్రకవిత్వ విశారదుండు వి, ద్యావయితుండునెచ్చ మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షితక. అని విరాటపర్వంబునను బ్రయోగించులుండుటండేసి సృద్ధసాధులయ్యె) మంటినీ = బ్రతికెనీ, ఇంకొకొ = ఇంటింక, నిన్నుబోలెకొ = నీనలను, కృతినెంచుండెన, సందా = ప్రమాణముయొక్క,

ధూర్వహంబ్ = ధూరిమునిర్వహించుకొనువారు, లేమికి = లేకుండుటకు, నాసత్యంబు = నాప్రమాణము, (నేనుప్రమాణముజేసెదననుట).

తా. దేవలలయందును రాక్షసులయందును మునులు రాజులు మెదిలగు వారియందు నీసత్యము లేనియును నీసత్యమే సిద్ధాంతమనియును దీనికి నేను బద్ధవాడనుగావున నీతో సమానులగు సత్యవంతులు లేరని ప్రమాణముఁ జేసెద నని చెప్పెననియును భావము.

చ. ఇరులు ఏకునీడె జుఱి యీస్మృతి నీస్మృతి నీయుతేరితి,
స్థిగతి నీముఠారి పడ నేనెన జీవనవ నృతిక సమా,
దృతి కలగాన సింధు లూరీ ఘన స్థనభావ భౌగురు,
శ్రుతి తల బద్ధ తుంబికిఁ గుఁ జుంగుడీ నంబి కృపావలంబికిఁ. ౪౯.

టీ. సమాదృత = అదిరింపఁబడిన, కల = అన్యక్తి మనుచును, గాన = పాటయిన నెడు, సింధు = నదియొక్క, “సింధుర్నా సంత్యియామ్” అనియమము. లూరీ = బ్రహ్మమునందు, ఘన = తేలుటయందు, (ఇచ్చటవివిధ రత్న - అనిపారాంశముఁజెప్పెదరు). స్థనభావ = తెప్పయొడుగు, “ఉడుంతుఘనభావో” అనియమము. భౌ = పొందిన, యు = అధికమైన, శ్రుతి = శుభిచే, తితి = చంద్రుండు, (తన వీణాదికంపావ్యమనియమము). బద్ధ = కట్టఁబడిన, తుంబికి = సౌఖ్యాకాంక్షలగిరినట్టియు, కుఱుంగుడినంబి = కుఱుంగుడియనునామధేయముల దివ్యదేశమందలి, నంబి = నందియను తిరునామముగల స్వామియొక్క, కృపా = దయను, అవలంబికి = అవలంబించినయట్టి, నీకు = ఈ, శ్రుతిక = ఈ దైత్యము చెలను, ఈ స్మృతిక = ఈ జ్ఞానము చెలను, ఈయుతేరితి = ఈ సత్యవాక్యముయొక్క, “సత్యంపత్యమృతం సమ్యక్” అనియమము స్థిత = విలుకడైన, గతి = ప్రాప్తి చెలను, ఈమురాంబుదనేన = ఈ కృష్ణపాద సేవచేత, జీవనవ = బ్రతుకల, (జీవనవ సుపాతమున భగవత్సేవానిత్య సంబంధముగలయనుట) మితి = బద్ధము, మితియగులు = మితియగులు, ఈ డ = సమానమా, (ఎవ్వరును సమానులు గారనుట).

తా. గానరితప్రవాహమందు మునులకుండు జలప్రవాహముయందు దీర్ఘకాయలు తేల్చునట్లే యీ వీణకాయయందు దేల్చునని భావము. కడమ సుగము.

టీ. అనిన నాతనికి గొంగుటఁబుచ్చి పలికె, నత మొచ్చుంచెనని భాగవత వలంస,

మోయి రిజువదంబు నీయిరుక్తిపాకి, టాపిమనఁ జేసి పుష్పఁజేరిననను. ౫౦.

టీ. అనినకొ = ఇట్లనగా, భాగవతవతంసము = ఆవరమభాగవతుఁడగు దాసరి, వ్రతము = తన గానవ్రతమును, ఒనర్పించెనని = ఆరాక్షసుఁడు నెఱవేర్పించెనని, అతనికొ = ఆరక్కసుని, కొఁగిటనునిచి = ఆలింగనముచేసికొని, పలికెకొ = వచించెను, ఓయిరజసీచ శంద్ర = ఓరాక్షస శ్రేష్ఠుఁడా, నీ = నీయొక్క, ఉరు = అధికముగు, కృపా = దయతోడి, కటాక్షమునఁజేసి = క్రేఁగంటిమాపుచేతను, అనఘా = ఓయి పాపరహితుఁడా, ధన్యుఁడనైతికొ = కృతార్థుఁడనైతిని. తా. సుగమము.

ఉ. బాసలు బండికండ్లు మఱి ♦ ప్రాణభయంబున లక్షసేసినం,
గ్రాసము గృహలబ్ధ ముడుగన్వసమే యది నీక చెల్లె నో,
భూసురవంశ్య పుణ్యజనంపుణ్యజనాంకము దానకీనమే,
పో సమకూరెడిం గులము ♦ పాత్తున దైత్యుల కెల్ల నంకతకొ. ౫౧.

టీ. బాసలుబండికండ్లు = ప్రమాణములుచక్రములవంటివి (లేదా బాసలుబండి కండ్లున్నది, తాయి రప్ప త్రాళ్లు తగుళ్లును వానివలె నాడెడుమాట.) మఱి = అధికముగా, ప్రాణభయంబునకొ = ప్రాణభీతిచేతను, లక్షసేసినకొ = సూఱువేలు చేసినను, కృతార్థము = ప్రయాసము చేతవచ్చినట్టి, “స్వాత్మక్షంకృప్రమాభీలమ్” అనియమరము. గ్రాసము = ఆహారమును, ఉడుగకొ = విడుచుటకు, వసమే = వశమా (శక్యముగాదనుట) ఇది = ఇట్లువిడుచుట, నీకచెల్లెకొ = నీకేయొప్పెను, ఓభూసురవంశ్యపుణ్యజన = ఓబ్రాహ్మణ వంశమునఁ బుట్టినపుణ్యాత్ముఁడా, లేక, ఓబ్రహ్మ రాక్షసుఁడా - (యాతుధానః పుణ్యజనః; యని నిఘంటువున్నది కావునఁ బుణ్యజనశబ్దమునకు రాక్షసుఁడునర్థముగును) పుణ్యజనాంకము = పుణ్యజనుఁడనెడువిరుదు, తానకీనమేపో = నీసంబంధియైనదే, కులము పాత్తునకొ = కులసామ్యముచేత, దైత్యులకెల్లకొ = రక్కసులకెల్లను, అంకతకొ = నామధేయముగుట చేత, సమకూరెడికొ = కలుగుచున్నది.

తా. నీ వింతపుణ్యాత్ముఁడవు గావునఁ బుణ్యజనుఁడను విరుదు నీకచెలెను; ఇంతియ కాక నీ కులమువారగుటవలన రాక్షసుల కందఱికిని నీకు వచ్చిన పుణ్యజననామమే వచ్చెనని భూషించెననుట.

చ. కడుపు మహాక్షుధ న్నకనశకంబడ న స్త్రోతకృత్యుఁ జేయఁ బో,

విడిచితి వేము జాత్యముగఁజేపివిధించిన కూడు మీకు నీ,

యెడ నొకకీడు గల్గెదికఁజే మనిన నృతి నీకు నానఱు,

బడలిక దీఱ నిత్తునువుఁ బారణసేయుము నైతిగల్గినకొ.

౫౨

టీ. కడుపు=నీయందరము, మహాక్షుధక=పేరాకలిచేతను, నకనకంబడక
=సాటసాటలబోవగా, (ఇవి జాతి సాధారణభావలు) నక=నన్ను, కృతకృత్యక
=కృతాఙ్గునిగా, చేయక=ఓనరించుటకు, పోవిడిచితివి=విడిచిపెట్టితివి, ఏము=మేము,
మీకు, జాత్యముగ=జాత్యుచితముగా, వేస=బ్రహ్మదేవుడు, విధించిన=నిర్ణయించిన,
కూడు=అపరాధము, (మీకు మానవులైనమేమే యాపరాధమునుట) ఈయెడక=ఈకా
ర్యమునందు, ఒకకీడుగల్గుదు = మిఠొకదోషము లేదు, ఇకనేమనినక=ఇంతటనీవేమేని
యుఁజెప్పినను, మఱిసికు నాననూ=మఱిసికు నొట్టునుమా, ప్రైత్రిగల్గినక=నాయందు
న్నేహముండెనేని, బడలికడిఱక=నీశ్రమదీటునట్లు, ఇత్తనువుక=ఈనాదేహమును,
పారణమునేయుము=భుజింపుము. తా. సుగమము.

క. ఈమాట న్నిరపాచ్యము, లేమికి నీర్వరుడ కరి ని ధింపవిరోధి,

నామెయి మేదోమయ దృ, ప్రామిషములు మెసపు మన్న ధి నతడను నార్తిక. ౫౩.

టీ. నిలింపవిరోధి=ఓయిరాక్షసుఁడా, ఈమాటక=ఈవాక్యమందు, పారపా
చ్యము=కపటము, లేమికిక=లేకుండుటకు, ఈశ్వరుండు = అంతర్యామియగు పరమా
త్ముడే, కరి=నాక్షి, నామెయి=నాశరీరమందలి, మేదోమయ=మెదడుగల, దృప్త=
క్రోధియైనను, అమిషములు=మాంసములను, మెసపుమన్నక=మెక్కుమనగా, అతఁడు
=ఆ రాక్షసుఁడూ, ఆర్తిక=జాలిచేత, అనుక=ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. తా. సుగమము.

కా. ఎట్టో యి ట్టగునయ్య పల్క దయలే ధి కిన్నాళ్లు నీకూడె యీ,

పొట్టం బెట్టి మహాఘలభిఁ జనువుం ధి బోపించి యెన్నాళ్లకే,

నెట్టే నొక్కతపస్వి యొక్కవ్రతి రాఁడే చూడఁడే తత్కృపక,

బుట్టు న్నిగద దీని నా నొదవి యో ధి పుణ్యాత్మ యెట్లంటి వే. ౫౪.

టీ. ఎట్టో=ఎట్లేట్లో, (ప్రశ్నార్థకము) ఇట్టు=ఈప్రకారము, దయలేక =
కృపమాలి, పల్కనిగునయ్య=పల్కవచ్చునటయ్యా, ఇన్నాళ్లును=జరిగినంతకాలమును, ఈ
కూడె=ఈమనుష్యమాంసాహారమే, ఈపొట్టంబెట్టి=ఈనింద్యమైనదొక్కలోఁదెట్టుకొని,
మహాఘ=మహాహపముయొక్క, లభిక=ప్రాప్తిచేత, తనువుక=ఈనాశరీరమును, పో
పించి=పెంచుకొని, ఎన్నాళ్లకేని=ఎన్నిదినములకైనను, ఎట్టేని=ఏరీతిగానైనను, ఒక్క
తపస్వి=ఒకతపసి, ఒక్కవ్రతి=ఒకనియమముగలవాఁడు, రాఁడే=రాఁడా, చూడఁడే=
ఓక్షింపఁడా, (ఇవి వ్యతిరేకప్రశ్నార్థకములు) తత్కృపక=వారిదయచేత, దీనిపుట్టుక=

ఈజన్మమును, ఈగడనాకొ=పాపిగొనియెడననితిలంచుచుండగా, ఒడివి=అట్లు లభించి, ఓపుణ్యాత్మ=ఓయిపుణ్యాత్ముడా, ఎట్లంటివే=ఏవిధముగానంటివే.

తా. ఇదివఱలోఁ గలకాలము నీ మానవ మాంసమే యాహారముగాఁ గొనుచుండి మేను పెంచుకొని యెన్నఁటికైన నొక్క సన్నాభిసేయిన రాఁడా యొక్క భక్తుఁడైన రాఁడా నన్ను చూడఁడా యాయనదయచేత నీపాపపు జన్మముఁ బోనడిచికొందునని యున్నందుకునీ వట్లువచ్చియు నే మంటి వని భావము.

క. మీవంటి భాగవతులుం, బావనులుగఁ జేయరేని ♦ మఱిగతి యేదీ,

మావంటివారి కిఁక మామౌనము వెనుకటిది మాడ ♦ కీషింపు కృపకా. ౫౫.

టీ. మీవంటి భాగవతులు, బావనులుగఁ=పవిత్రులగునట్లుగాను, చేయరేని=చేయకుండిన, ఈమావంటివారికి, మఱిగతి=గత్యంతరము, ఏది=ఎద్ది? ఇఁకఁ=ఇంతటను, వెనుకటిది=పూర్వముగలిగిన, మాయేవము=మా హేయమును, (అకృత్యముచట)మాడక=ఆలోచింపక, కృపకా=దయచేత, ఈషింపుము=మాడుమా.

తే. స్వధితియైనను ద్విజుఁ దిన్నఁశస్త్ర మైన,

సరియకాఁ గాంచన మ చేయుఁ ♦ బరుసవేది,

యీ యసాధారణన్యాయ ♦ మిన్న వలదె,

మాదృశులచోటఁ గదియు భ ♦ వాదృశులకు. ౫౬.

టీ. పరుసవేది=స్వర్గవేధియనియెనుసిద్ధరసము, స్వధితియైనను=గొడ్డలియైనను, ‘ద్వియోక్తుతారస్వధితి ఆనియమరము’ ద్విజుఁ=విప్రుని, తిన్న=సంహరించిన, శస్త్ర మైన=ఆయుగమైనను, సరియకాఁ=సమానముగానే, కాంచనముచేయుఁ=బంగారే చేయును, (స్వర్గవేధియనుమునబంగారముచేయుట ప్రసిద్ధము) మాదృశులచోటకా=మావంటివారియెడల, కదియు=చేరవచ్చునట్టి, భవాదృశులకుఁ=మీవంటివారికి, ఈ యసాధారణన్యాయము = ఈవిశేషన్యాయమును, ఎన్నవలదె = గణింపవలదా? అనఁగా గణింప వలయుననుట.

తా. పరుసవేది యిరుముచు గువర్గముచుజేసినట్లే మీరు మామ్ములవిత్రులను జేయ వలయుననిభావము.

తే. అనిన దేహార్పణము నొల్లక కార్తిక బలుకు, కృపణత కతఁ డభిహ్వయఁమెద్దియనిన,
నిశ్చయ దను వంట యనుకంప యే మదాత్మి, కసటుఁ బాపుటయే యనుకంపగాక.

టీ. అనినకొ=కారీతిబలుకగాను, దేహార్పణముకొ=శరీరమునిచ్చుటను, ఒల్లక=ఇచ్చుగింపక, పలుకు=అరక్కుసుండువచించునట్టి, కృపణతకుకొ=ఁదన్యమునకు, అతఁడు=ఆదానరి, అభిప్రాయము=రాక్షసుఁడవైననితాత్పర్యము, ఎద్దియనినకొ=ఏదియనఁగా, మదాత్మ=నాయాత్మయొక్క, కసటుకొ=బ్రహ్మరక్షి స్వరూపముగు మాలిన్యమును, పాపుటయే=పోగొట్టుటయే, అనుకంపగాక=దయగాని, “కృపాదయానుకంపాస్యాత్” అని యమరము. తనువు=శరీరమును, ఇత్తునంట=ఇచ్చెదననుట, అనుకంపయే=కనికరమా, (కాదనుట).

తా. దేహసమర్పణము నొల్లక జాలిబడి వేడుకొన్న యారక్కుసునిఁ గాంచి యాదాసరి యభిప్రాయ మే మని యడుంగఁగా వాఁడు నా బ్రహ్మరక్షిస్త్వము వదల్చుటయే దయగాక శరీర మిచ్చెద ననుట దయగా దని చెప్పె ననిఘావము.

శా. ఘంటాకర్ణుని మించుకర్మ మెకొ నా ధి కర్మంబు మానీంద్రులం,
దుంట లేయఁ డె మాన్పి యీఁడె భగవం ధి తుం డట్టి శ్రీయట్టిశ్రీ
కంటె న్భాగవతుండుమించి నొసఁగంధి గాలేఁ డె యీ మేలు నా,
కంటింప న్మఱి రాదె పూజనము గా ధి ప్రాణి మేల్పకరికొ. గళా.

టీ. నాకర్మంబు=నేజేసినచెడ్డపని, ఘంటాకర్ణునికొ=ఘంటాకర్ణుఁడనువాని, మించు=అతిశయించెడు, కర్మమెకొ=కర్మమేమొకా, మానీంద్రులకొ=మునిశ్రేష్ఠులను, తుంటలేయఁడె=వాఁడునఱికివేయలేదా, భగవంతుండు=పద్మజైశ్వర్యసంపన్నుఁడగు శ్రీయశతి, మాన్పి=ఆపాపము నుడిపి, అట్టిశ్రీ=అట్టిరంపదను, ఈఁడె=ఈయఁడా, (మోక్షపదవిచ్చెననుట) అట్టిశ్రీకంటెకొ=అటువంటిరంపదకంటెను, మించికొ=అధికమగునట్లు, భాగవతుండు=ఆభగవద్దాసుఁడు, ఒసఁగంధిఁడె=ఇయ్యలేఁడా, మఱి=ఇంకను, ఆమేలు=అట్టియవకారమును, సాకు, అంటింపనాదె=కిలుగునట్లుచేయఁగూడదా, ప్రాణిమేలు=ప్రాణికోటకగునుపకారము, చక్రికొ=శ్రీయశపతికి, పూజనముగాదా=పూజించుటగాదా, (సంతోషంజనయేత్పూజ్యస్తదేవేశ్వరీపూజన మన్నట్లుగా జనులకుసంతోషముఁజేయుటే యీశ్వరునిబూజించుటయునుట. దినికి, జనసామ్యశయమాలత్య యోయథాపరితుష్యతి, తింతిదైవానుచైత పరారాధనపండితి యని అష్టాంగపూదయందుఁ బ్రవాణాంతరమును గలదు).

తా. ఘంటాకర్ణనికంబై నేనెక్కుడుగు పాపము నేయలేదనియును శ్రియఃపతి యాతనిపాతకము లడంచి చెప్ప నలవిగానియట్టి మహోన్నతపదవి నొసంగలేదా యాభగ వంతునికంబై నెక్కుడుగా భాగవతులు నొసంగలేరా యట్టి యుపకారము నీవు నాకుఁ జేయఁగూడదా యొక ప్రాణికి మేలు నేయుటయే పరమేశ్వరుని బూజించుటకాదా కావున నను రక్షింపు మని యా రాక్షసుడు వేడికొనె నని భాషము.

వ. అనినవిని మాతంగుం డాతెఱుం గేతెఱుంగైన సంగతం బగు ననిన నాతం డేనొక్క బ్రహ్మరాక్షసుండఁ గుంభజానుసంజ్ఞుడ నుగ్రకర్ముండ నై యీన్యగ్రోథం బాశ్రయించి వంచనం బధికపంచజనచర్వణంబు నేయుచుండుదు. పూర్వంబున సోమశర్మ యను భూబర్హిర్ముఖుండఁ బ్రాజ్ఞనిద్విజుండఁ గాన దయనీయుం డన యొక్క దుష్కర్మంబున నిశ్లేఠి నీవు కైటభారం బాడిన నేటి పాటఫలంబు సజలంబు గా నాకిచ్చితేని భీభత్సకుత్స్నార్హంబగు నీజన్మంబు వేఁగు నీకు నార్తరక్షణంబున నగు సుకృతం బనంతంబు సిద్ధించు నత్యంత ధర్మసాధనంబగు నిమ్మేను నిల్లునేరు ననిన నమ్మేని మాటలకుఁ గలకలనవ్వి యవ్విష్టుదాసుం డిట్లనియె.

౫౯.

టీ. అనినవిని=ఇట్లనఁగానాలించి, మాతంగుండు=ఆసురియాభు, ఆతెఱుంగు=ఆరీతి, (బ్రహ్మరక్షస్త్వనివృత్తియనుట) ఏతెఱుంగైనక=ఏవిధమైనను, (ఏమిచేయఁగాననుట) సంగ తంబగుననినక=అనుకూలించునఁగా, ఆతండు, ఏనొక్కబ్రహ్మరాక్షసుండక, కుంభజాను సంజ్ఞుండక=కుంభజానువను పేరుగలవాడను, ఉగ్రకర్ముండనై ... ఉగ్ర=ఘోరములగు, కర్ముండనై=కృత్యములు గలవాడనై, ఈన్యగ్రోథంబాశ్రయించి=ఈమట్టిచెట్టునఁజేరికొని, వంచన=మోసముచేతను, పధిక=మార్గస్థులగు, పంచజన = మనుష్యులయొక్క, చర్వణంబు=నమలుటను, చేయుచుండుదుక=కావించుచుండును; (మనుష్యులనుభవించుచుండు ననుట) పూర్వంబునక = పూర్వకాలమందు, (ఈ బ్రహ్మరాక్షసుండనుగాకమున్ననుట) సోమశర్మయను=సోమశర్మయను పేరుగల, భూబర్హిర్ముఖుండక = భూమిసురుండను, ప్రాజ్ఞనిద్విజుండగానక=పూర్వజన్మ బ్రాహ్మణుండనుగావున, దయనీయుండన=దయ నేయదగినవాడనీ, ఒక్కదుష్కర్మంబునక = ఒకదుష్కార్యము చేత, ఇశ్లేఠిక=ఈవి ధముగానైతిని, నీవు, కైటభారక=శ్రియఃపతిని, పాడిన=గానముచేసిన, నేటి=ఈదిన మయొక్క, పాటఫలంబు=గానఫలము, సజలంబుగాక =ఉడక ధారాపూర్వకంబుగా, నాకిచ్చితేని =నాకునొసంగితివా, భీభత్స కుత్స్నార్హంబగు...భీభత్స=రోతకును, కుత్స్న =నిండుకును, అహంబగు=తగినట్టి, ఈజన్మంబు=ఈబ్రహ్మరాక్షసజన్మంబు, వేగుక=కడ

తేరును, నీకును, ఆర్తక్షాంబుచనను = దీనసంరక్షణ చేతగలిగెడు, సుకృతంబు = పున్నియము, అనంతంబు = మితీలేనిది, సిద్ధించుకొను = బనయించును, అత్యంత = మేరమీతిన, ధర్మ = ధర్మపునకు, సాధనంబు = ఉపాయమును, ఇమ్మేనుకొను = ఈశ్వరీరమును, “శరీర మాద్యం ఖలుధర్మ సాధనమ్” అని ప్రమాణము. ఇట్లు సేరుననికొను = ఏయిట్లు సేరుననగా, అమ్మేని మాటలకు = ఆశ్వరీరముకొనుకగు మాటలకు, కలకల (ఇదియను కరణ శబ్దము) నవ్వి = పరిహసించి, ఆవిష్టదాసుడను = ఆభాగవతుడను, ఇట్లనియె = ఈవత్సర్యమాణ క్రమముగా జెప్పెను.

తా. శరీరము నీయిల్లు సేరు నని రక్తముడనియె గావున నాశరీరముం దపేక్షలేని యాదాసుం డందులకు నవ్వె నని భావము. కడముసులభము.

క. ఇటువంటివి యిట కెక్కుడు, నిటదిగుడువి యొంచి నెన్నియే నిదియును నొ,
క్కుటియొకనాటిద కా దొక, త్రుటి గీతంబు నొసగుదునె యిమ్మెయికికొ. ౬౦.

టీ. ఇటువంటివి = ఇట్టిశరీరములును, ఇటక్కడకు = ఇంతిక్కడకులగు శరీరములును, ఇటదిగుడువి = ఇంతకుదుక్కుచునుండువులును, ఎన్నియే = ఎన్నియైనను, ఒందకొంపొందను, (అనేక తనువులుదాల్చియున్నాననుట) ఇదియును = యీదేహము, ఒక్కటి = ఇదివఱకుం జెందినవానిలో నొకటి, ఇమ్మెయికికొ = ఈశ్వరీరమునకై, ఒకనాటిదకాదు = ఒకనాటి పాటఫలమేకాదు, ఒకత్రుటి = ఒక చిట్క వేయునంతకాలము యొక్క, గీతంబు = గానఫలమును, ఒసగుదునె = ఇస్తునా, ఇయ్యననుట.

తా. ఇటువంటి శరీరములు నింతకు మించినవియును దక్కనైనవియు ననేకములెత్తి యున్నాడను గావున నాశరీరములలో నిది యొక్కటే కాని యిది కొఱకు నా పాట ఫలమొక్కనాటిదేకాదుగా యొక్క వేర్పడి పలచైన వియ్యనని చెప్పె నని భావము.

సీ. ఏకాంశ తను వెత్తికీతింపుచు దను దోన యెన్నిమాల్గై మిఁమీయేనీవు?

మాతంగి తను వెత్తికీతింపుచు దను దోన యెన్ని మాల్గై మిఁమీయేనీవు?

కేసరి తను వెత్తికీటంపుచు దను దోన యెన్ని మాల్గై మిఁమీయేనీవు?

ధరణీశతను వెత్తికీదాస్యంపుచు దను దోన యెన్ని మాల్గై మిఁమీయేనీవు?

గీ. సోమయాజుల మెన్నిమాల్గైము శ్వపచ ఫిగులుల మెన్ని మాటులుగాము పాము, గాములను యెన్నిమాటులుగాము వెండి, కంచరిపు భక్తల మెంకంజెగాము గాని.

టీ. కంసంపు=కృష్ణునికి, భక్తులము=సేవకులము, ఒకండె=ఒక్కడే, కాముగాని, ఈయేనును=ఈనేనును, ఈవు=నీవును, దిక్పాల=ఇంద్రాద్యష్టదిక్పాలకులయొక్క, తనువు=శరీరమును, ఎత్తి=తాల్చి, తోన=వెంటనే, తిరిపంపు=భిక్షమెత్తెడు, తనుక=శరీరమును, ఎన్నిమాల్లు=ఎన్నిపర్యాయములు, ఎత్తము=ధరింపము, “ఇంద్రాదులమై సంచద లనుభవించియుఁ బుణ్యక్షయముకాఁగానే మరల భిక్షకులమై నీవును నేనును బెక్కుమాటులు భూమిపైఁ బుట్టితిమనుట” (తోనయెన్ని మాల్లెత్తి మీయేనునీవనునది నాల్గుపాదములనఱకునచ్చును) మాతంగ=ఏనుంగుయొక్క, తనువు=శరీరమును, ఎత్తి, మశకంపుచనుక=వోసుశరీరమును, (తోనయను మొదలుగామునుపటివలెనే) కేసరితనువు=సింహశరీరమును, ఎత్తి, కీటంపుచనుక=పురుగురూపమును (కడమనుగమము) ధరిశీశతనువు=రాజశరీరమును, ఎత్తి, దాస్యంపుచనుక=బానిస రూపును (కడమనుగమము) సోమయాజులము=యజ్ఞములను జేసినవారము, ఎన్నిమాల్లము=ఎన్నిమాటులుగాలేదు, (అనేకపర్యాయములైతిమనుట) శ్వపచ=కునకమాంసభక్షకులము, ఖగతులులము=పక్షిజాతులము, ఎన్నిమాటులుగాము=ఎన్నిపర్యాయములైయుండలేదు, పాముగాములము=సర్పగ్రహములము, (గామన్నదిగ్రాశబ్దభవము) ఎన్నిమాటులుగాము=ఎన్నిపర్యాయములై యుండలేదు.

తా. దిక్పాలాద్య నేకజన్మము లెత్తినామేకాని యేజన్మమందేని విష్ణుభక్తిగలవారముగాము కావున మరలమరల నాజన్మములు వచ్చుచుండె ననియును విష్ణుభక్తిగలిగిన సిద్ధపజన్మము లేదనియునుభావము.

ఆ. పూతనీరు చెలది† నేత మూ టాయిటి, దూది యెండ పసుపు† దొట్టి యక్క, రంబుమేను దీని†రహిఁ బుణ్య మమ్ముట, కప్పురంబు శెట్టి యుప్పు గొనుట. ౬-౨.

టీ. మేను=శరీరము, పూతనీరు=అలికిపూసిననీరు, (ఈతనీరను పాశమునఁ జేఁపలఁ బట్టె సాధనమగు నూలలోని జల మనియర్థము) చెలదినేత=సాలెపుర్వసేనినేత తతోఁగట్టిన, మూట, ఆయిటిదూది=ఎండకాలము గాలిలోఁబెట్టినదూది (బూరుగు దూదియని కొందరు) ఎండపసుపు=ఎండలోనునిచినపసుపు, (ఎండలో నునిచిన పసుపునకు పర్ణము చెడు ననుట మఱియును సాయంప్రాతఃకాలములయందు నెండలోనునిచినవస్తువాక్షిణము మాత్రము పచ్చగానుండు నావల నుండదుగాన నా పర్ణ మని కొందఱుండురు) తొట్టియక్కరంబు=బోసిన్తోటివాఁడుచ్చరించినయత్తిరము, (పురుగు దొల్చిన యత్తిర మని కొందఱుండురు) [అనఁగా మేను వీనివలెనే శాశ్వతిముగాక వస్త్ర మగుననుట] దీనిరహి=

దీనిప్రకాశమునుగూర్చి, (కర్మప్రచనీయకములేకయే కేసలద్వితీయమింద నాయస్థము వచ్చు నందులకు, ఆ-వె- అరుగు దెంచి యన్న ధి యడుగులఁ గడునాన్ద, నాద మడఁఁ దెల్లి ధి నాధుఁ బవవి, యేడుచున్న నల్ల ధి యెత్తి యమ్ముద్దయఁ, దడవి కన్ను నీరు ధి డుడిచి యతఁడు. అనియు త్తరరామాయణమునందు సోమయాజి ప్రయోగమును మఱికొన్ని యుంగలవు.) పుణ్యమమ్ముట=పుణ్యమువిక్రయముచేయుట, కప్పురంబు=కర్పూరమును, పెట్టి=ఇచ్చి, ఉప్పు=లవణమును, కొనుట=గ్రహించుటయే.

తా. ఈయస్థిరముగు శరీరము కొఱకుఁ దన పుణ్యమును న్యాయము సేయరాదని భావము.

వ. అనిన దనుజాం డిట్లనియె. ౬౩.

తా. సుగమము.

క. సంగీతఫలంబునఁ గో, సంగీ సగపైన దయపా ధి సగ నీవే మీ,

స్త్రింగినిగ్రుక్క న్నావిరిధి, కిం గొఱఁతయె కొదయెవిష్ణు ధి కీర్తన కనినక. ౬౪.

టీక. గోసంగీ=ఓగోసంగిదాసరీ, (మాతంగదాసుడమట) సంగీతఫలంబునకొ = సేటిగానఫలమందు, సగపైనకొ=అర్ధభాగపైనను, దయపాసగకొ = దయయొప్పునట్లు గా, ఈవే=ఇయ్యవే, (వృత్తిరేక్కాథకముమీద నేకారమువచ్చినసంప్రదీపరక్రియ) మీకొ=మీనము, మింగిన=ఆహరించిన, గుక్కకొ = గ్రుక్కెడునీటిచేతి, వారిధికొ = సముద్రమునకు, కొఱఁతయె=తక్కువగునా, విష్ణుకీర్తనకుకొ, కొదయె=నీకుఁ దక్కువగు నా, (సముద్రమున కుపకము దఱుగిని యల్లు నీకు వారకీర్తన దఱుగి దనుట) అనినకొ = ఇట్లనఁగా. తా. సుగమము.

తా. ఏలానొంచె దదేయ మిట్లడిగి యెం ధి తే బాస మేనం బలం,

బో లీలావటు గీతికీర్తనఫలం ధి బో నీయెడ న్నున్న పా,

తాళప్రశ్నలు మాచి మేన్దొనుము బే ధి తాళచ్చలో క్త స్రువం,

దూలింపం దలఁతేని పుట్టు మఱి నూ ధి తుల్లగ్నవ్వ బేతాళముల్. ౬౫.

టీ. అదేయము=ఇయ్యయొడనిదాని, ఇట్లడిగి=ఈరీతినియాచించి, ఏలానొం చెదు=ఏలానొప్పించెదవు, మున్ను=మున్ను, నీయెడకొ=నీవట్ల, ఎంతే = ఎంతయును, బాస=నాప్రమాణము, మేనంబలంబో=దేహమందలిమాంసమో, లీలావటు=మాయాబ్రహ్మ చారియగుమామనునియొక్క, గీత=గానముసేయబడిన, కీర్తన=కీర్తనలయొక్క, ఫలం బో=ఫలమో, (మున్ను నేను శరీరమిచ్చెదనని ప్రమాణముఁ జేసితి నేకాని గాన ఫలమిచ్చెద

న చేయలేదునుట) పాతాళ ప్రశ్నలు = అగాధప్రశ్నములను, (పాతాళముం దిప్పు డేమున్నదని యడిగినట్లనుట) మాని=విడిచి, మేస్సోనుము=నాశరీరమును గ్రహియింపుము, బేతాళచ్చలోక్త... బేతాళ=మీ బేతాళసంబంధియగు, ఛలోక్తి=దంభపు మాటచేత, రుక్ష=రోషముచేత, (నాకు రోషము పుట్టించియునుట) తూలింపక=శూలంజేయుటకు, తలఁచేని=తలఁచిచిహ్నయైనా, మఱి=ఇంకను, నూత్నుద్విగ్ధ=కూపములు త్రవ్వఁగా, (ఇంక నిట్టి ప్రశ్నలు నేయఁగాననుట) బేతాళముల్=మఱికిన్ని బేతాళ గ్రహములు, పుట్టును= ఉత్పత్తియగును, “బావి త్రవ్వఁబోఁగా భూతము బయలుదేఱెను” అన్న సామెత యర్థము నిక్కడఁ జెప్పినాడు. మఱియును శూలింపందలఁచేని బుద్ధిమఱి నూత్నుద్విగ్ధనాతా శముక్త=అని కొందఱు పాఠాంతరముగాఁ జెప్పి దానికిఁ ద్రాటిచ్చెట్ల ప్రఖ్యాతమున బావులు ద్రవ్యవలయు ననియెడు బుద్ధివంటిదని యర్థము చేయుదురు.

తా. ఇంకఁ బాతాళ ప్రశ్నలు మాని నేను జేసిన ప్రమాణ ప్రకారము నాశరీ రమును భక్షింపుము తడవుఁ జేసి నన్నులఁతపెట్టవలయునని తలంచి మఱియుఁ ద్రవ్యతివా మఱికిన్ని బేతాళములు వచ్చి నన్నుభక్షిండుఁ గావున మన మాటచొప్పున నీవే భక్షింపు మనిచెప్పెనని భావము.

ప. అనిన సాలకటకటేయుండు సాలఁ గటకటంబడి కా ర్యేచ్ఛం గన్నీరు గ్రుక్కు కొనికటకటా! కైటభాది కనుగులగు డింగరీలు దయాశువులు గావలవడే! తొల్లి దర్శనప్రవర్త కుండ వై యానికంబులగునూత్రింబులు వివరించివిప్పరశ్రవు నన్వితవైశిష్ట్యంబు ప్రతిష్ఠించిన లక్ష్మీకాన్యాయోగిండుండు చిరకాలనేను సంతుష్టుండై నిజ దేశకుం డగు పూర్ణాహ్వానముం డనధికారుల కీకు ముని విధియుక్తంబుగాఁ దనకుఁ బ్రసాదించిన గీతాచరమాగ్ధంబుఁ గృపా తరంగితుండై రంగేశధామ దామోదరనామ చామికరగోపురం బెక్కి యుచ్చైస్సవ్వనం బున సుచ్చరించిన గురుం డలిగిన “దేవా దేవరయాన్హ మితి యే నొక్కరుండఁ రౌర వంబునం బడకుండుట మేలో? భాగవతపరివర్తనకుఁ బరమపద మగవడుట మేలో? యని విత్కరించి నీ వుచ్చరించుట గా నుచ్చరించితి” నని తదభినందితుం డయ్యె నతండ నిజఛాత్రసత్రింబునకుఁ బ్రత్యహంబును గల్గంబున మూల్యం బొల్లక గవ్యంబు సమర్పించి వేడిన వల్లనీవల్లవులకుఁ బరమ పదంబుఁ బ్రసాదించె నతండ బంధముక్తం డయ్యె నవతా రాంబరంబునఁ గాలాంతరంబున సంకుచిత్వానులై విషయపరులగు నరులకుం బరమునందలి తీ పొంది సుందరజామాతృనామంబున నర్చిరాదిగతి విశదీకరించె నతండ యిటమీద యా దవగిరెంకణంబు పాపండుసంకులంబుగా వచ్చినఁ దచ్చుత్పత్తి శతకోపసమాధ్య సంభవించి

నీరంధ్రవాచింబున నంధ్రాతివిషయ విద్యనందుల నభిక్షిపిషయవాఁడీ పేద వ్యజయింబు నేని గుడుమిగురి గుహారం నృకింపఁగ న నాల్గిండు ప్రసనీ కుసుంబం బరాంభుకుండిక లొంగలి నంగిప్రతాంతిమాశ్రముం దై న్నచిప కింధు గడ్డిపాడి బాదరా యణ కిపిల ప్రమిలి శాసనంబులు ము మహాన మహాసురులు మిన్నగా నెంతేవాస నంతేవాసురుల దోపి షెముం ఒరమహంసానుగ్రాస గాకాంబై సమయిగి ప్రన్న భుజనప్రపంచుంబుజన్మావయధనంబులం బద్మాబద్మాశిలు పట్ల గుడిచి పాడెక్క భక్తి బోధించి భూతలంబు బాననంబు నెయ్యగలవాఁడు పోయి నాయనడనదారాధ కుండై వేంకటేశుం డగు నింకొక్క మనీషి మధమగుచునైబ్రలసాకం ఎగు స్రవంప శతంబు రచించి శిలాంగవత్తనంబునం దగుంబు శేయం చనకు జరిచ్చిన శాకదాంబు నగస్త్రోర్విరుంబునకు నిర్వాణం బొసంగిం గుం దొడ్డి యేవ్యంబులు మియి దివ్యబోధంబున వెఱింగియుండు సేతాద్భుం బగుప్రకాతికి న్నంబు కిలమి విమృశ మూనియం బుగదా యం లేని యద జాత్యంబుచక్క డున్నత్యైకమామాద ల్పంబు గాదు విపాగు భవిష్యద్గంబులఁ జెప్పుదున్నది అదిశచియే? కాకింబు డిబ్బగాఁబులుగని గోళి కనుంబెట్టి పైడికంబ లొనగు తిర్యక్కులు భావిప్రయోనను చకంబు యున్న యవి యవి తపస్వితేజి యట్ల మావిజ్ఞానంబును సెట్లని నాన్త్యైకంబున శస్త్రంబు లేడ నధీభోగంబులు చక్క నాచరణప్రచారింబులు లేమి సర్పింబు మాంబదినిమిదంబుగా నితైఱం వెఱుంగక భవోత్తారికంబుగాదు గావునఁ గలంబ గహిత కాయంబునంబ గాని కల్యాణంబు ల్పంబుగాదు గావున నివ్యిరూపనిగ్రహం బనుగ్రహంబున నుడిపి కృతా స్థంజేయుమని పాపంబులనాతి పాటంబాతికపాలని యీవే యనిన నలం దదియును నీలే నన్న బోని మిగి ప్రవారసకుయుంబునం గాడిన చరిమలంబైన చిచ్చి ప్రకన్నుండంబు నన్నవింబున జేయుమని లేచకున్నం బరిమి డియ్యంగంబై మిట కానిముగి యెరిని లేని నెత్తి యెఱినుప్రాప్తప్రకారింబు నదిప్రంబుగాఁ బ్రయమింబునంబ మని చిచ్చి పదిండి దుఃఖాన్తంబై యిచ్చి నియి.

టీ. అనినకాఁబట్లనఁగా, సాకలంకలైయుండునాకలంకలకల సలకలంకలనా రాక్షసుడు (ఈ నాకలంకలకల హేత్రిప్రహేతు లను నాదిమ లక్షిసులలో నొకఁడైన హేతికఁ గుమారు డగు విద్యల్లేశునకు వార్యయును సుకేశం డను రాక్షసునకుఁ డియు సంధ్య యనుదానికిఁ గూతురు నైనను డిం కన ప్రమద్రామాయశ్లోకం కాండ మునందుఁ బ్రసీదు). చాలగిటకడంబడిమిక్కిలినంతయు, కాల్యచక్రప్రయోజనా

పోయినది, కన్నీరు, గుంపుకొలిచి పడచుకొలిచి, కటకటగా చుట్టయ్యా, కైటభారికి
 ప్రీతిక, అందులకు సాక్షులగు, దంగీలు = ప్దలు, (అమ్మ అనికొంటుంది) యీ
 ప్రలు = కృష్ణగంగా, కాగలన = కానలదా, తోడ్కొని వచ్చుచు, దుష్టనాం దుష్ట
 మరెనిర్వహింప, ప్రయాసకంబులకు = వ్యాసక్రొత్తంబులకు, నూత్రంబులు = వేదాంత
 సూత్రములు, విరచించి = వ్యాభ్యాసమొనరించి, వీరై నెవునా రాయణుని అక్క, అన్వ
 యై బ్రహ్మంబు = విష్ణు అను, ప్రశ్నించినట్లు = నిర్ధారణము చేసివట్టి (అక్కచే విష్ణు
 బ్రహ్మయు ఒకటౌను) అనియు నుచుచచ్చుకొనుచు వ్యాభ్యాస మొనయును) అక్క
 తోడ్కొని పోయి రామాయణమును చూడ్రేయించు, (ఎరివలనూనాకుల
 నుట) చుకొని రామాయణమును చూడ్రేయించు, సంచునుండు రామాయణము, దీనిని
 దీని చూడ్రేయించు, వ్యాభ్యాసమును చెయ్యించుకొని యిది చూడ్రేయించు నాము
 వ్యాభ్యాసము, అని కావలయుననియుండేదేనాటి, ఈ మని ఇయ్యకనుని,
 (ఎవల నట) సాక్షులకుగా నాత్మకై, కారముగా, పంపి, ప్రసాదించిన
 అనుగొనించిన, గీతాదేశాదులను చూడ్రేయించుకొను, కృపాతాపితుండై
 కృపా = పంపి, పంపి = సజ్జాతాగమములుగలవారై, రింక = శ్రీరంగనాయకుల
 యుక్తి, దానితోకలయించు, సమోదరనామ = వామోదరమును చేరుగ, వామోదర =
 స్వస్థమయియు, గోమం, ఎక్క, అన్వయనంబున = గంభీరకయనాదముచేరి,
 ఉచ్చరించి = బ్రీక, (తిరుమొక్తముల దేశాదులను చూడ్రేయించుకొనినాటినుండు)
 అందు మహాదామయ్యలతో వ్యాభ్యాసములు, అరిగినట్లు = కోపింపగా, దేవా = స్వామి,
 దేవయ్యలతో వీరై రామాయణంబు, వీరొక్కరుండు = నేరొక్కరుడనై, రా
 తంబున = నలక పంపించుట = మాలంబులు, మేలో చుంచుకొ, బాగనత
 అన్వయక వ్యాభ్యాస నామక, పంపించు మోక్షానము, అగమదుట =
 గలంబులు, మేలో చూచినో, అచి = ముని, చిక్క = అగోపి, పుష్పంబులుగా
 = మునిమే గలవనగా, తద్వినివీరిని = స్వామి, అదే సాక్షులయ్యెను
 పంపించుకొనినో, వినిన దిగ్విజయము = సుఖంబుకొనినో, అన్వయ
 కలమాంబులకుండ, ని = అయ్యెక్కి, కా = అన్వయంబు, (కల్రాంశేవాని
 తోడ్కొని యుండు) సరేయి = రామాయణమున, ప్రమాదాదేయాశే
 సూతానే నేల = అనియుండెను అన్వయంబు, కల్రాంశేవాని
 అనినై (కల్రాంశేవాని) కల్రాంశేవానిమేము) అన్వయంబు నేల = మూలము
 పోయినది = అనియుండు. క = అన్వయంబు, గంభీరకయనాదము

పాలు పెరుగు నేయి, సమర్పించి, వేడినకాయాచింగగా, విలపింపుటకు - గోవకా
 గోపకులకు, పరమపదంబుక, ప్రసాదించెకెక్కువనొనగెను, అదియెంచ రాయు
 వరులే, బంధమునందయ్యుక . బంధకర్తబంధములకలను, ముక్తండయ్యుకెక్కువను
 బడినవాడైనను, అజతారంభరంబునకెక్కువనుకలను, తొలగించి
 బునకెక్కువనుకలను, సంతకలెక్కువనుకలను, సంతకలెక్కువనుకలను,
 విషయపరులను, బ్రాహ్మణ్యమునకలను, నరులకెక్కువనుకలను, సమనందలి-మోక్ష
 మనందలి, శివు=రుచి, బిడకెక్కువనుకలను, సుందలజామాన్య సుందలజామాన్య
 యెదు, నామంబునకెక్కువనుకలను, అప్పురాచరిత - అప్పురాచరితమునకలను,
 (ముక్తులగువారు మార్గమునందును మార్గమునందును మార్గమునందును) మార్గము
 దీక్షింపకెక్కువనుకలను, అడకలెక్కువనుకలను, ఇదిమియక - ఇదిమియక
 మును, యాచరితలెక్కువనుకలను = మార్గమునందును, (అనునారాయణపురప్రభు
 మును, పాపంబునందును . పాపంబునందును - వేదమునందును, సందర్శించును,
 కావ్యునకెక్కువనుకలను, పాపంబునందును, పాపంబునందును, పాపంబునందును,
 ఇదిమియకెక్కువనుకలను, అడకలెక్కువనుకలను, అడకలెక్కువనుకలను, అడకలెక్కువనుకలను,
 వాచరితలెక్కువనుకలను, అడకలెక్కువనుకలను, అడకలెక్కువనుకలను, అడకలెక్కువనుకలను,
 లంబలి, విద్వంసంబులకెక్కువనుకలను, అడకలెక్కువనుకలను, అడకలెక్కువనుకలను, అడకలెక్కువనుకలను,
 ప్రసంగమునందును, శిక్షక - శిక్షకు, వేడికెక్కువనుకలను, విద్వంసంబునందును, విద్వంసంబునందును,
 గరుడేశ్వర - గరుడేశ్వరమునందును, గరుడేశ్వరమునందును, గరుడేశ్వరమునందును, గరుడేశ్వరమునందును,
 వాచరితలెక్కువనుకలను, పాపంబునందును - పాపంబునందును, పాపంబునందును, పాపంబునందును,
 బ్రహ్మ=జహనమును. “బ్రహ్మమానంద్రసీ” అనుచును. “సందర్శించును” - కావ్య
 మును, అంభిం దక్షిణ-కమంబులను, “సామంధ్యంభిం దక్షిణ” - సామంధ్యంభిం దక్షిణ
 రాంభ మనగా వేదంబునందును మనియ్యముకలను, కలను, కలను, కలను, కలను, కలను, కలను, కలను,
 క్కువ=ప్రహించబడిన, అంతిమ = కలను, కలను, కలను, కలను, కలను, కలను, కలను, కలను,
 ఫణిం=కేళునియెక్కుయు, కిమియకెక్కుయు, కిమియకెక్కుయు, కిమియకెక్కుయు, కిమియకెక్కుయు,
 కెక్కుయు బాంధ్యంబునందును వాగ్దేవునియెక్కుయు, కెక్కుయు, కెక్కుయు, కెక్కుయు, కెక్కుయు,
 కెక్కుయు=మిమియెక్కు, కెక్కుయు=మిమియెక్కు (మిమియెక్కు) కెక్కుయు = మిమియెక్కు
 కెక్కు, మహన-మహనంబునందును, మహనంబునందును, మహనంబునందును, మహనంబునందును,
 గాక=మిమియెక్కు ఎంతేవాంకెక్కుయెక్కు, అంతేవాంకెక్కుయెక్కు, అంతేవాంకెక్కుయెక్కు,
 తెలిపియెక్కు = దోమియెక్కు, మహనంబునందును, మహనంబునందును, మహనంబునందును, మహనంబునందును

మునకు, పరకాష్ఠయై = పరమానధియై, పదయుగ = తమపదవ్యంప్రమునకు, ప్రసన్న =
 ప్రసత్తిజేసినట్టి, భుజన = లోకములయొక్క, ప్రపంచ = లోకమందలి, పంచజని = నరుల
 యొక్క, “పంచజనాః పురుషాః పూరుషానరాః” అనియవరము. హృదయ = మనస్సు
 లనియెడు, భగనంబులక = గ్రహములయందు, పద్మాపద్మాక్షులు = శ్రీశ్రీతులు, పల్లెరు =
 కామక్రోధాదులనియెడుకంటకములను, తుడిచి - ఊడ్చినైచి, పాదు = భూస్థములగువానిని,
 ఎక్క = ప్రవేశింపగా, “పాక్షను” అనిసాశాంతిము అట్లైన బౌద్ధుకొనగాననియ
 కము. భక్తిబోధించి = భక్తినుపగిలించి, భూతలంబుక = భూప్రదేశమును, పాననంబునే
 యంగలవాడు = పవిత్రముజేయఁగలఁడు, మాతీయు = ఇంకను, హయనదన = హయగ్రీవ
 స్వామియొక్క, పద = పాదములయొక్క, ఆరాధకుండై = పూజించెదనవాడై, వేంకటేశుం
 డగు = వేంకటేశానునాడును గల వేదాంతదేశకుడనుట. ఇంకొక్కనునీపీ = మఱియొక్క
 విద్వాంసుఁడు, మధుమధుస = మధుసూదనుఁడును శ్రీపతియొక్క, మధు = మధుముయొక్క,
 (శ్రీమన్నారాయణుడే పరబ్రహ్మ మనియనుట) ప్రతిపాదకంబగు, ప్రబంధశతంబు = నూలు
 స్రవంధములను, రచించి = యేర్పఱిచి, సిలోంధు = నంబునక = సిలోంధువులచేబీవిం
 చుటచేతను, (శిలోంధులు అనునది బ్రహ్మకన్యలను అనవయును. శిల మనగా నియమ
 గృహోపాదానము; ఉండుమనగా రాలిన నీవారగులని గ్రహించునది.) తపంబునేరుక
 = తపస్సుచేయుచుండగా, తనకు = ఆవేదాంత దేశికునకు, జరచ్చన = ముగురాకు
 లనియెడు, రాకదానంబునెయు, అగస్త్యగోష్ఠిగుంబునకుక = అగిసెహగినికి, (ఇచ్చనల
 ర్గోష్ఠిగుంబునకసికొంచుజుచు దానిక ముల్లుచ్చిశబ్దాని చెప్పిరిండు) నిర్వా
 ణంబు = పరమసుఖమును, హిసంగిలండు = కృపనెయఁగలఁడు, ఇష్టయోగ్యులు = భవిష్య
 చక్రంబులు, మదీయ = నాసంబంధియగు, నిన్యబోధులు = బ్రహ్మజ్ఞానముచేసి, ఎఱింగి
 యుండునుక = తెలిసికొనియుండును, ఏతాబ్రహ్మగుంబగు = ఇటువంటిను, వైకృతాలిక = భూత
 భవిష్యత్ప్రమానకాలత్రయసంబంధియగు, ధ్వంబు = తెలివియొక్క, కిమి = ఉన్ని
 నేర, ఇమ్మేను = ఈ పరమ, మానసియందుగదా = పూర్వమేకదా, అంటేని = అంటేనా,
 అది = ఆధానము, బ్రహ్మంబుదక్క = బ్రాహ్మయుక్తముగాని, గోష్ఠిశమచమాది
 ల్గుంబు... శవః = శవమును, సత్య = నిక్తమును, (సత్త్వమనికొంటలు) శమ = మనోనిగ్రహ
 మును, ధమ = బహిష్కరించునిగ్రహమును, ఆది = వెంటలగువానినేర, ధ్మం = సాంబంధి
 నా, కాదు, నిదాని = ఎటువది, భవిష్యద్గంబులక = కాంగలంబులను అను, నెస్వరు
 స్థు = ఎచింబుమిన్ని, అది = అగిదైవ్యునది, శునియే = పవిత్రులాలా, (కాననుట)
 కొంకయు = గూబయు, పబ్బగాటి గిబ్బలుగు, ఇవిగివి శేషములు, గోష్ఠి = బ్రహ్మ, కనుం

దెంటి=కనుదెంటి, దెంటిగిరి, అనియ=మొదలైన, చివరలు=తొట్టెలు, పరి
ప్రయోజనము=ముందటివలకు, సూచకములై = తెలియజేయునవి, ఉన్నవి =
ఉన్నవి, అవి=అకాశికాదులు, తిరుస్వలై = చివరపుములా, మావిధానమును = మా
విన్నానమును, అట్ల=అప్రకారమే, ఎట్లనినక = అనియే ప్రకారమునగా, నాన్దిగిరి
వలనక=నమ్మకములేకుండుటవలన, శాస్త్రములెడక=శాస్త్రములట్లు, అధితిబో, లు
=చదువుటలేలియుటలు, తిక్క=తప్పు, ఆచరణ=ఆచరించుటయు, ప్రమాదములు=
ఆపదలుజేయుటలును, లేదు=లేకుండుటచేత, సర్వము, మూలము=మాకులే, అది
నిమిత్తముగాక=అవికారణముగా, ఇతరములకు = ఈమార్గములకు, ఇవోర్త
కము=సంసారోద్ధారము, కాదు, కావునక=కాబట్టి, కలుప=పాటుచేత, రహి
విడుదలదీన, కాయంబువంగాని=శరీరుచేరగని కల్యాణం = మోక్షము, అంగ
బుగాను=అనియు, కావునక=కాబట్టి, ఇవిహుప=ఈవిధములముగల, విన్నం
బు=నాశరీరును, అనుగ్రహించుక=ప్రసాదముచేత, ఉడిపి = పోగొట్టి, కృతార్థం
శేయుమని=సమర్థులంజేయుమని, పాం = పాదావ్రాంత, పాదక = న
మయ, పాతికపాదేలి=పాదాంశమైనను, ఈవేయినిక = ఇయ్యమైనగా, అంగు=
ఆదాన, అనియును=ఆపాతికపాదైనను, ఈలేన్దు = ఇయ్యలేనగా, హేన్దు =
పోనీ, ఈప్రకారముయందునక = నేటిప్రాంతకాలమున, పాద = గామునైన,
చరిమగిరియైనక=కడపటిపాటయైనను, ఇచ్చి=దండ, ప్రస్తుతమును=ఇంత
దైన, నన్ను, అవిసర్పియ్యమును=అవిలేనినానిగాజేయుమని, లేన్దు = పాద
ములపైనుండిలేనకండ, పరిమయ=ఉత్పన్నయ్యచే, అంగు=చివరగా, అ
కానియు, లేన్దు, అలిక=అకాశమున, లేననై, అయ=ఆర్యుల, అయికి,
ప్రాప్తి=వచ్చుటయెడి, ప్రకారంక=లేని, సప్తాంగముగాక, అయికి,
అనసరిపుమని, అపొలవిండి=అనార్యులగుండునాటిను, కలిగి= గురి
పడితుండై, ఇట్లనియె

తా. సు. చా.ము.

ఈ ఉండును జోరభూమి కొరకు గూర్చిన అర్హతలు చూచుచు,
క్రిందను జచ్చులు పూర్తి కావున కైదు చేయవలయును,
అందు ముప్పి బిడ్డలని నవ్వకు వెంట ప్రకృతి నన్ను,
మండు గ్రామ గానములకు గుఱువనాది.

౬౭.

ట. జోరభూమి = జోరమున, దక్కనా = దక్కనామున, అది
ముక = నివసింపును, కిక్కిరింపులు, కనలు = గొంతులు వినినవి, (౬౭)

వేదాశ్చత్వారోమీమాంసాన్యాయవిస్తరః, పురాణం శర్మతాస్త్రంపద విద్యాహేయతా శ్చతుర్దశః. అనియును నంగములాఱునటకు, శిక్షా వ్యాకరణం కణ్వి నిరుక్తం జ్యోతిషం తథా, ఛందశ్చేతిషండంగాని, అనిప్రమాణము) నేర్పి, ఘటశాసులక్=తార్కికులను, (ఘటశాస్త్రులనుపాఠమున నిదేయగము) వాక్చండిమ=వాక్ప్రచండత్వముయొక్క చర్చక్=ఆషేపముచేత, గల్తక్=జయింతును, శ్రౌతులక్=యాగతంత్రులను, తప్సవట్టదుక్=శ్శాంతిత్వములుపట్టుదును, వెండి=మఱియును, ప్రయోక్తలక్=చూడశక్తరాధికారులను, ఖండల=ఖండకారికలయొక్క, ముష్టి=సంచికను, విప్పక్=విప్పగా, కని=మాచి, నవ్వుగుక్=సరిహానింతును, సుధీ=విద్యాంసులయొక్క, మండల= సమాహముయొక్క, గ్రాంథకల్పము=గ్రంథనిపుణులను, జల్పవాదిన్=జయేచ్ఛ చేతి కఫలను వాదించువాడనై, అమనమునేయుగుక్.

తా. సుగమము.

న. ఇన్నడవడిం బ్రభిన్నగండంబగు వేదండంబునుంబోలె మదాంధుండనై యల్ప సిద్ధ్యాలభి విదావ మడువ వేసరని వీసంబుగల రెడ్డియుంబోలె నచ్చదువె పరబ్రహ్మంబై పెద్దలం జెనకి యోడియు సరిహైతినియును సరిపోయి జయించితినియు నబద్ధంబులాడి చిల్లరప్రభువులను భ్రమియించుచుండి దీక్షితులం జూచి యియ్య నొడమి ద్రవ్యభిక్షాగ్ని నై మగురకుం బోయి యవ్వరంబున.

౬౮.

టీ. ఇన్నడవడిక్=ఈనడతచే, ప్రభిన్నగండంబగు ... ప్రభిన్న=మదముచేతఁ బగిలిన, గండంబగు=చెక్కులుగల, వేదండంబునుంబోలె=వీసంగవలె నే, మదాంధుండనై=మదముచేత మత్తుడనై, అల్పవిద్యా=కొంచెపువిద్యయొక్క, లభిక్=ప్రాప్తిచేత, విదవక్=మూటలిచ్చుటకును, మడువక్=మరలమూటఁగట్టుటకును, వేసరని=విసువని, వీసంబుగల=వీసము కాసులుగలిగిన, రెడ్డియుంబోలెక్=రెడ్డివారివలె నే, అచ్చదువె=నాకు వచ్చి యున్న యాచదువే, పరబ్రహ్మంబై, పెద్దలక్=వృద్ధులను, చెనకి=ప్రసంగమునకుఁగదలించి, ఓడియు=అపజయముబొందియు, సరిహైతినియు=సమముగాఁ బ్రసంగించితినియు, సరిపోయి=వారితోసరిహై, జయించితినియుక్=గెల్పితినియును, అబద్ధంబులాడి=దబ్బరలాడి, చిల్లరప్రభువులను, భ్రమియించుచుండి=భ్రమియింపఁజేయుచుండి, దీక్షితులంజూచి=ఆహితాగ్నులనుగాంచి, ఇయ్య=యజ్ఞముఁ జేయవలయునను నిచ్చ, “యష్టమిచ్చాఇయతా” అనివృత్తి. పొడమి=అంకురించి, ద్రవ్యభిక్షాగ్ని=ద్రవ్యభిక్షును గోరిన వాడనై, మగురకుక్=మగురరాష్ట్రమునకు, పోయి, అవ్వరంబునక్=ఆమధురాపట్టణముందు.

తా. సుగమము.

సీ. బహిష్కర్తృద్వైజాన కల్పపుర బాచితం బిడి పసిడికై తా వానిబంతి గుడిచి,
కలసి షణ్మహారోధలతోడ బుణ్యాహముల బియ్యములకు పై మొత్తలాడి,
శశి రవి గ్రహ జప స్నానాదికము లెల్ల దొరలవాకిండ్ల కేదోర్పయిచ్చి,
పచ్చిట్టితో ల్పట్టెదచుచ్చాల మెట్లందికొనఁ దాన యూ రెల్లఁగన్ దగ్గఱ.

గీ. దర్భపోటులఁ దిని లేనితలుల పై త్రి, నంటి పితృశేషము భుజించియడయు నెడల,
నక్కవాడల నరకూళ్ళు మెక్కి మీఁచ, వీని శేఖర మొక తులాఁ ద్విజ్యము కొని.౬౯.

టీ. బహిష్కర్త = వెలివేయబడిన, ద్వైజానకుఁ = విప్రునకు, అల్పపు = కొంచె
మయిన, పాతించు = ప్రాయశ్చిత్తమును, ఇడి = పెట్టి, పసిడికై = గనముకొఱకు, తాఁ =
తాను, వానిబంతిఁ = వాని పక్షియందు, కుడిచి = భుజించి, షణ్మహారోధ = కోమట్లయొక్క,
పురోధలతోడఁ = పురోహితులతో, కలసి = చేరుకొని, పుణ్యాహముల = కోమటిండ్ల
పుణ్యాహవాచనముల యొక్క, బియ్యములకు = తందులముకొఱకు, మొత్తలాడి = కల
హించి, శశి = చంద్రునియొక్కయు, రవి = సూర్యునియొక్కయు, గ్రహ = గ్రహణముల
యందుఁ జేయునట్టి, జప = జపములు, స్నాన = స్నానములు, ఆదికములెల్లఁ = మొదలగు
నవి యెల్ల, దొరలవాకిండ్లకే = ప్రభుద్వారములకే, దొర్పయిచ్చి = కొట్టియిచ్చి, (దానముల
కొఱకై తాను జేసిన నవగ్రహజపము మొదలగు నవి ధనికుల వాకిండ్లనే ధారణబోసె
ననుట) పచ్చి = ఆద్రుగుగు, ఇట్టితోలు = కృష్ణజనమును, బట్టెచుచ్చాలమెట్లు = ఎనుము
మేడ ఆవు వీని వరుసలను, అందికొనఁ = దానమునట్లుటకై, తాన = తానే, ఊర్లెల్లఁ =
ఆపట్టణ మెల్లను, గుత్తవట్టి = గుత్తచేసి, (పచ్చిట్టితోల్పట్టి చిచ్చులనని పాఠాంతరమునుండు
నట్లుయిన పచ్చి జింతోళ్ళుం గ్రహించి వేసవికాలముల యందనియ్యము) దర్భపోటు
లఁ = నిమగ్తములయందు, తిని = భక్షించి, లేని తలులఁ = ఆ బ్రాహ్మణాగ్రములు లేని
కాలములయందు, పై త్రిఁ = స్నేహము చేత, అంటి = చేరి, పితృశేషము = తద్దినపుఁగూడు,
భుజించి = మెనవి, అదియుఁ = ఆపితృశేషమును, ఎడలఁ = దొరకకపోఁగా, అక్క వాడ
లఁ = అమ్మలక్కల వీధులయందు, అరకూర్లు = చాలిజాలని యగ్ధాశనములను, మెక్కి =
తిని, మీఁచఁ = అనంతరమందు, వీని = ఈకార్యముయొక్క, శేఖరము శిరోభూషణమును,
ఒక = ఒకటిపైన, తులా = తులాభారముయొక్క, ఆర్దివజ్యము = ఋత్విగ్భావము, (తులా
భారదానమునుట) కొని = గ్రహించి.

తా. ఈపైఁ జెప్పినవన్నియును బాపహేతువులు గాన నింద్యము లయిన నగ్ధా
తురత్యమును బట్టి యన్నియుం జేసె ననిభావము.

ఉ. ఇట్టోనగూర్చి వైశ్యునకునిచ్చి చన నృతీ పుచ్చి చౌకము,
 లెట్టుచు వడ్డీలెక్క లటుపెట్టుచు ధారణవాసికై కొద,
 లెట్టుచు వాడు రేగి మఱిపెట్టుదుఁ బెట్ట ననంగ మిట్టఁ గూ,
 పెట్టుదు నిట్టు పోరఁ గనిపెట్టుక యొక్కరుఁ డుండి వెండియున్. 20.

టీ. ఇట్టు=ఈప్రకారము, ఒనగూర్చి=కూడఁబెట్టి, వైశ్యునకున్=కోమటికి,
 ఇచ్చి=వడ్డీకిచ్చి, చనన్=మరల నూనికి బోవుటకై, మఱి=పిమ్మట, పుచ్చి=తీసికొని
 చౌకముల్=ఉడ్డలు, (నాలుగేసి యనుట) పెట్టుచున్=ఇడుచు, వడ్డీ లెక్కలు, అటు
 పెట్టుచున్=ఆప్రకారము వేయుచుచు, ధారణవాసికై=బియ్యము మొదలగువాని ధర
 వారడీకై, కొదలెట్టుచున్=తెక్కునలు సేయుచు, వాడు=ఆకోమటి, రేగి=చెల
 రేగి, మఱి=పిమ్మటను, పెట్టుదుఁ బెట్టననంగన్=ఇత్తు నీయనని చెప్పఁగా, మిట్టన్=రచ్చ
 మిట్టయందు, కూపెట్టుదును=కూతలుపెట్టుదును, ఇట్లుపోరన్=ఇట్లు పోరుచుండఁగా,
 ఒక్కరుడు=ఒకమానిసి, కనిపెట్టుక యుండి=కాచుకొనియుండి, వెండియున్=మరలను.

తా. ఇట్లు కూర్చున్న ధనము కోమటికి వడ్డీకిచ్చి నే నమ్మిన బియ్యము
 మొదలగు వాని ధర వారడీకొనుటకు జిల్లర వడ్డీకొనుటకు బీకులాడి రచ్చలలోఁ జెప్పు
 కొను చుండఁగా నొక్క దొంగ కనిపెట్టుకొని యుండె ననిభావము.

పీ. వెలివాడఁ బనిక్రొత్తమలకవాల్లొని నూనెయిడి తింగడాకుకట్టెడు తహతహ,
 కూర్చుంబు గొరిగిచుకొని యుల్లుతోయంపు టంగడిఁ దలయంటుకాడి దడవు,
 వంట పుట్టింటి కః పుటికంటెను బాలుపెరుగునేగూర లంపెడుతెగువలు,
 సంబెళ్ విదలించితాంబూలదళ పూగ నివూంబుఁ జాలంగఁ నిందు నుబ్బు,
 గీ. బ్రాహ్మచారిభుజంబు మాఁ త్రకు సడింపు, బ్రాలు నాలికి మేలుచీరలు గొనియెడు,
 సంభ్రమంబును బెఱపాంధఃజనులఁ బయిననుడుగు ప్రశ్నంబులను మత్త్రయాణమెఱిగి.

టీ. వెలివాడన్ = చుండాలవాటికయందు, పని=పనితరముగల, క్రొత్తమలక
 వాల్=క్రొత్తపాదరక్షలు, కొని=వెలచేసి, నూనెయిడి = నూనెయూసి, తింగడాకు,
 కట్టెడు=ఆపాదరక్షలకుఁగట్టునట్టి, తహతహ=త్వరపాటును, కూర్చుంబు=కనుబొమల
 సందు, “కూర్చున్నట్టి భువోర్భుధ్యమ్” అనినిఘంటువు. సొగసునకుఁ గనుబొమ్మలసందు
 మాత్రమే గొరిగించుకొనె ననుట, గొరిగించుకొని = తేరముఁ జేయించుకొని, ఉల్లతో
 యంపు = వేడినీరమ్మెడు, అంగడిన్=దుకాణమందు, తలయంటుకాడి=అభ్యంగముసమ

యమున, తలయంటుకాదు అను పాతమున నభ్యంగముఁ జేసికొని తిరిగెడు, తడవు=ఆల
స్యమును, నంటపు^{న్}=నంటఁజేసిపెట్టెడు పెద్దమ్మయొక్క, ఇంటికిఁ= గృహమునకు,
ఎప్పంటికంటెను=పూర్వముకంటెను, పాలుఁబెరుగు నేగురలు=పాలును, బెరుగును,
నేయిని, శాఖములును, అంపెడు=పంపున^{న్}, తెగునలు=బొదార్థములను, సంబె^{న్}=
వక్కాకుపెట్టె, విదలించి=విప్పి, తాంబూలదళ=తమ్మలపాకులయొక్క, పూగ=పోకల
యొక్క, నిసూంబు^{న్}=సమాహమును, చాలంగ^{న్}=చాలున^{న్}, నించు=నిండించున^{న్},
ఉబ్బు=ఉత్సాహమును, బ్రహ్మచారి=శిష్యునియొక్క, భుజంబు=మూపుననున్న, మాత్ర
కు^{న్}=అసిమికి, సడింపుఁబాలు=దంపుదువియ్యమును, అలికి^{న్}=భార్గవకాగాను, మేలు
చీరలు=మంచుమంచి కోకలను, కొనియెడు=గ్రహించెడి, సగభంబు=చిడిముడిపాలును,
పెఱు=ఇతరులగు, పాంథజనుల^{న్}=మా^{న్}స్థులను, పయనమడుగు=ప్రయాణ మెప్పుడనియడి
గడు, ప్రశ్నంబులను=ప్రశ్నలచేతను, మత్స్యయాణము=నాపయనము, ఎఱిగి=తెలిసికొని.

తా. పైఁ జెప్పినప్రకారము ప్రయాణసన్నాహముగాఁగా దొంగ లెస్సగాఁగా తెలిసే
కొన్నాఁడని భావము.

క. హస్తకొని యొక్కకొందఱు, నత్తెఱవుం గట్టఁ బనిచిత్త^{న్}ట్టి^{న్} కియఁ దాఁ,

ది త్రికటియుఁ గొని తే మఱి, యుక్తర ముక్తర మటంచు^{న్}నొకప్రాగ్ధ^{న్}కడక^{న్}. ౭౨.

టీ. హస్తకొని=వెంటచించికొని, ఒక్కకొందఱు^{న్}=మఱికొందఱు^{న్}, అత్తెఱవు^{న్}=
ఆహ్వామును, కట్టఁబనిచి = ఆటికట్టఁబనిపి, అందఱికియ^{న్}=అందఱివలెనే, తా^{న్}=ఆ
దొంగ, తి^{న్}=సంచి, ఒక్కటియుఁగొనితే^{న్}=ఒక్కటితీసికొనిరాఁగా, మఱి=అనంతర
మందు, ఉక్తరముక్తరమటంచు^{న్}=పోవలసినదుక్తరదిశయని, ఒకప్రాగ్ధ^{న్}కడక^{న్}=ఒకప్రాధ
వేశను.

తా. సుగమము.

తే. లేచి పోవంగఁ దత్తఱ మేచి తోడివారు సన నేను ముడిమోపువటున కె^{న్}డి,

పోవ వాఁ డిందు రండని^{న్} త్రోవయడవి, బెట్టి యొక వాఁగుడిగ నీల^{న్}వెట్టుటయును.

టీ. లేచిపోవంగ^{న్} = లేచిపోవుచుండఁగా, తత్తఱమేచి=త్వరపాటతిశయించి,
తోడివారుసన^{న్}=తోడిమాగ్గులుపోఁగా, నేను, ముడిమోపు=మూటబరువు, వటునకె
డి=బ్రహ్మచారికెట్టి, పోవ^{న్}=పోవుచుండఁగా, వాడు=అచోరుడు, ఇంద్రురండని=ఇ
టురండనుచు, త్రోవ=మార్గమును, అడవి^{న్}బెట్టి = అడవి లో^{న్}బెట్టి, ఒకవాఁగుడిగ^{న్}=ఒక

నొకదిగఁగానే, ఈలవైట్టుటయును=ఈలవేయఁగానే, (జార చోరు లీలవైట్టుట వారి సంజ్ఞ). తా. సుగమము.

క. అఱచేత్తివ్రాలు గనున, త్రతీఁ బడె నొకయంపకటైదానికి నిలునం,
బిటుబిట్టున తాలు నడెం, డెఱపియుఁ గనలేమి సాఁతుఁదిరుగుడు వడియొక్క. ౭౪.

టీ. అఱచేత్తివ్రాలు=అఱచేతిగీఱలు, కనున త్రతీ=చూచెడుకాలమందు, (అనుభోదయకాల మనుట) ఒకయంపకటై=అంపకోట, పడె=వ్రాలెను, దానికి=అయంపకట్టుకు, నిలునం=మార్గమునడుచుకలినుఁగా, బిటుబిట్టునక = బిటుసుబిటుసుగా, తాలువడె=పాపాఁడుములుపడెను, సాఁతు=పశకసమూహము, తెఱపియు=పోవుటకుసందును, కనలేమి=తెలియలేకుండుటచేసెను, తిరుగుడువడియొక్క=కలగుండువడెను.

తా. సుగమము. మహాస్థగర.

కవిసె స్థలౌత్పంతఁగ్రసన భృశ బుభుక్షాత్వర తృక్ష పార్శ్వ
ష్టనమా నోత్పాతభూతఁ ప్రకర పటిమ హా లాలాల్ సృధి హేతి,
చ్చవిరే ఖానేక రాహూఁ చ్చలిత రవులురఁ తీశ్చమా జిత్తులంద,
ష్టనబృందంబు ల్వని న్నఁ బడఁ పొడుపొడుమఁ పల్కులు పల్కులుగ్రాణ్. ౭౫.

టీ. కల్పాంత=ప్రళయకాలమందు, “క్షయకల్పాంతె” ఇత్వపి అనియమరము. జంతు=ప్రాణుల మొక్క, గ్రసన=భక్షణమంగు, భృశ=మిక్కిలియగు, బుభుక్ష=అకటియొక్క (భోక్త మిచ్చా బుభుక్ష). త్వర=వేగముగలిగిన, తృక్ష=ఘాలాక్షునియొక్క, పార్శ్వ=ప్రక్కఅయందు, ష్టనమాన=పరువులేత్తుచున్న, ఉత్పాత=భయంకరములైన యుల్కాదులతోఁ గూడిన, భూత=భూతములయొక్క, ప్రకర=సమూహముయొక్క, పటిమ=సామర్థ్యమునంటి సామర్థ్యముతో, హాలాల=కాలకూటముతోడ, సృధి=కలహించెడు, హేతి=అయుధములయొక్క, ఛవి=కాంతేలయొక్క, రేఖా=బిడ్డలని యెడు, అనేక=పెక్కులైన, రాహు=రాహుగ్రహముల చేత, ఉచ్చలిత=చలంపఁజేయఁబడిన, రవులు=సూర్యుడుగలిగినట్టి, రక్షిశ్చమా=రాక్షససేనను, జిత=జయింపఁచున్న, పులింద=కిరాతకులయొక్కయు, ష్టన=చండాలురయొక్కయు, బృందంబు=సమూహములు, పని=అడవియందు, నల్లడ=నాల్గదిక్కుఅయందు, పొడుపొడుమ=పొడుపొడుమనియెడు, (ఇది యామ్రేడిత ప్రార్థనార్థము) పల్కులు=మాటలును, ముల్కులు=బొణములును, రాణ్ = రాఁగా, కవిసె=చుట్టు కొనెను.

తా. ప్రళయకాలరుద్రుని సూరెల బాణతెంచుచున్న మహాభూతములనతడె
బటిమ గలిగి యనేక రాహువు లనెడు బుద్ధిచేత సూర్యుడు భయంపడునట్టి యాయుగ
కాంతులు కాలకూటమును మీఱుచుండగా ననేక కిరాతకులును జండాలురును గుం
పులు గూడుకొని వాడికూపు లేయుచు బాడుపాడు మని వల్కుచు నలుదిక్కుల
గ్రమ్ముకొని రని భాసము.

ప. ఇట్లు చెట్లు పెడలి విండ్లు నందుకొని ముంచుకొను నన్నల్లప్రజం జూచి హల్ల
కట్లోలం బై విఱుగంబడు నెడ. ౭౬

టీ. ఇట్లు=ఈప్రకారము, చెట్లుపెడలి=అడవిలోనుండిపెడలివచ్చి, విండ్లు=
ధనువులను, ముంచుకొని=ఎక్కువెట్టివంచి, ముంచుకొనుచున్న, అన్నల్లప్రజ=ఆనల్లని
ప్రజను, చూచి, హల్లకట్లోలంబై=పెద్దరంతై, విఱుగంబడునెడ=విఠిగిపోవునప్పుడు.

తా. సుగమము.

సీ. పసలేదు నిలరోయి పాతకతారని దేవా యుగంబులు † ఊపువారు,
పైడిబాసముఁ జెట్లఁ బడవైచి దుడ్డుపెట్లకుఁ బాటుచు నె యెలఁలైవ్వుచు వారు,
బరువు డించి కటారిపరుఁజించి నిల్పియిం దెందు వచ్చెద రనియెడఁబారు,
వస్త్రంబు గొండు దేవరయోయి యిది చన్నఁ బస్తని దయపుట్టఁబలుకువారు,
గీ. కలవి మామాఁక నిప్పింతుఁడొలంగు డొకటి, యాడుదానిఁ జేనంటకుఁడనుచుఁ బెద్ద
తనము నభిమానమును దెంపుఁగనఁగఁ బలికినిలిపి దోషిచ్చు వారు నైతొలగి రపుడు.

టీ. పసలేదు = పలుమంది లేరు, (దొంగలుగొంచెమునట) పాతకతారా=
ద్రోహలార, నిలరోయి=నిలవుడోయి, అని, దేవాయుగంబులు=పాపాణములు దుంట
కట్టెలును, (ఇక్కడదేవశబ్దమునకు యజ్ఞ మనియర్థము చేసి దాని యాయుగములు
దారుమయ ములు గాను పాపాణమయములు గానుండును గనుక తామును దుంట కట్టెలు
ననవచ్చును) ఊపువారు= విసరువారును, పైడిబాసముఁ =బంగారు మొదలగునది,
(పైడిబాస మనునది నానుడుమాట) చెట్లఁ=వృక్షములయందు, పడవైచి=పాటవైచి,
దుడ్డుపెట్లకుఁ=దుడ్డుకట్టలదెబ్బలకు, పాటుచునె=పరువిడుచునే, ఒలె=వస్త్రములను,
వైచువారు=పాపజేయువారును, బరువు=తాపెత్తుకొన్నబరువును, డించి=దిగువదించి,
కటారిపరుఁజించి=కటారియమర్చుకొని, నిల్పి, ఇందెందువచ్చెదరని, ఎదురువారు=ఎది
రించెడు వారును, వస్త్రంబుగొండు=ఈబట్టనుదీసికొనుడు, ఇది=ఈమాట, దేవరయోయి

=దేవతయోయి, చన్ను = ఇదిపోయినట్లాయెనా, పస్తు = ఉపవాసముండనినచ్చును, అని, దయపుట్టె = దయగలుగునట్లు, పలుకువారు = మాటలాడెడువారును, మామూలక = మాగుంపునందు, కల = కలిగిననస్తువులు, ఇప్పింతు = ఈజేసెదను, తొలగుడు = తొలగిపోండు, ఒకటి = ఒకటివినుడు, ఆడుదాని = స్త్రీని, చేనంటుడు = చేతల దాకవలదు, అనుచు = ఇట్లుని, పెద్దతనము (ఆగుంపులో దమకుగల యధికారము నుట) అభిమానమును (స్త్రీలయెడల గల పరు వనుట) తెంపు = తెగువ, (సామ్యము వోయిన బోవుగాక స్త్రీలను దాకకున్న మంచిదని తలంచుట) కనగ = తెలియునట్లు, పలికి = చెప్పి, నిలిపి = గుంపును నిలువజేసి, దోపిచ్చువారువై = చూచినొగువారై, తొలగిరి = విముఖులైరి, అవుడు.

తా. సుగమము.

సీ. తొడువింటివాడు సంతోషం బోవక యెదుర్పడువారడ్రా దొడిబడలబదరి పొడిచి,
పిను గీక పెనగినఁ బెద్ద నొంపక యెట్లు బాటించి చే గల పాటి నాచి,
యాయితంబై చించుకరిగెడువా డేటు లవిమిటి చన్న వె = దవులు టుడిగి,
పొదవు చేలేక య పుటపుటయును నైన వాని శోధింపన వ్వలి కె బనిచి,
గీ. పొదల చూతిన నీతెనా పుల వడల్పి, గట్టుబట్టలు గొని ప్రాంతబట్ట దయను,
గోచులకు నిచ్చి గనపరా కులు ని గిడ్చి, చెప్పుటట్టలు శోధించి సిగలు విప్పి. ౭౦.

టీ. తొడువింటివాడు = అంబుదొడిగిన విల్లుగలవాడు, చన్ను = పోయెడు త్రోవను, పోవక = ఏగక, ఎదుర్పడువారడ్రా = ఎదురైనవారిని, తొడిబడ = తొట్టు పడునట్లు, పదరి = హుంకరించి, పొడిచి, పినుగు = పీనుగు, (లోభియనుట) ఈక = తన సామ్యియక, పెనగిన = పెనగులాడగా, పెద్ద = మెండుగాను, నొంపక = నొప్పింపక, ఎట్లుబాటించి = సెత్తురుగాఁబొడిచి, చేగలపాటి = చేతనున్నమాత్రముసామ్యు, నాచి = అపహరించి, (దోచియనియును బాతముగలదు) ఆయితంబై = ఆయిత్రవడిన నాడై, చించుక = గుంపునుచించుకొని, అరిగెడువాడు = పోవునట్టివాడు, అవియేటులు = ఆదొంగల ప్రహరములను, మిటి = అతిక్రమించి, చన్ను = పోయినను, వె = దవులు = వెంబడించుట, ఉడిగి = మాని, (మార్గం దెవ్వంజేని గుంపు జించుకొనిపోగా దొంగలు వాని దఱుమ రనుట) పొదవు = ద్రవ్యము, చేలేకయ = చేతలేకయే, పుటపుటయునునైన వాని = బలిసిలావైనవాని, శోధింపక = వానిదాపున సామ్యులుచూచుటకు, అవ్వలిక = అవలికి, పనిచి = పంపి (బలముగలవాడు గుంపులోనున్న వాని నవ్వలికి దొంగలుపంపిర

నుట) పొదలించుట = కొంచెము పోదలించుటగా, ఈ టెనావుల = అపొదల
మీదికి బోడిచెదమని ఈ టెనా చాచుటచేత, వెడల్పి = వారిని బయలికిరప్పించి, కట్టు
బట్టలు = కట్టుకొన్న వస్త్రములు సైతము, కొని = గ్రహించి, ప్రాంతబట్ట = జీర్ణవస్త్ర
మును, దయను = దయచేత, గోచుటకు = కొనవలయుటగా, ఇచ్చి = ఒసంగి, గనపరా
కులు = గన్నే రాకులనంటియమ్మలయలుగలను, నిగుడ్డి = లోపలదూర్చి, చెప్పటట్టలు =
పొదరక్షలయట్టలు, శోధించి = వెదకి, సిగలు = బుట్టు, విప్పి. (మార్గస్థులు చెప్పుటట్టల
సంకులను సిగలయందు సాములు దాచియున్నారని వొంగులు వారి స్వేచ్ఛతో ధించిరనుట).

తా. సుగమము.

చ. ఇట్లు పాటచ్చరులు పెచ్చువెరిగి విచ్చలవిడి సుచ్చానచంబులగు సార్థంబు
నర్థంబు లవహరించు సంకులంబున. ౭౯.

టీ. ఇట్లు = ఈవిధముగా, పాటచ్చరులు = చోరులు, “ప్రత్యోధిపరాస్కంధిపాట
చ్చరమతిష్టుచా” అనియమము, పెచ్చువెరిగి = చెలరేగి, విచ్చలవిడి = స్వేచ్ఛచేత, ఉచ్చా
నచంబులగు = అనేకవిధములగు, (ఉచ్చానచంబులైనైవమనియమము) సార్థంబు = సాతు
యొక్క, అర్థంబులు = భనములు, అహరించు = దోచుకొన్నాడు, సంకులంబున = సంపద
యందు.

తా. సుగమము.

సీ. కటినుండి చనుమర ♦ గడిగాంగ ఓగియించి కట్టిన నిడు నీలి ♦ కాసి మెఱయఁ,
బిల్లిగడ్డము మించఁ ♦ బెరిగి మీసలు కుష్యే గోళంబుమీద ను ♦ యాశ్రయ లూఁగ,
బూది బ్రంగిన మొగం ♦ బున నడిగట్టు మై సుపుల ప్రాజాదు ♦ నాఁ జెలంగఁ
జటివ్రేలి పూసపై ♦ ఘటియిల్లు వెడబట్టు చిమ్మల సురియ రా ♦ ల్లుమ్మరముగ,
గీ. నూరనుండియఁ గనుకట్ట ♦ కుండఁబాడు, దప్పిపో నన్ను డబ్బాటు ♦ దాఁ బొడగని,
యట్టివేళఁగాకశ్రు ♦ వనెడు నొక ప్ర, చండ చండాళ వోరథ ♦ లుండు దఱమి.

టీ. కటినుండి = విఱుదుదగ్గఱనుండి, చనుమర = తొమ్ము, గడిగాంగ = హద్దుగా,
ఓగియించి = విగించి, కట్టిన, నిడు = పొడవైన, నీలికాసె = నీలిపట్టి, మెఱయక = ప్రకా
శించుగా, బిల్లిగడ్డము = పిల్లిగడ్డమును, మించక = అతిశయించునట్లు, పెరిగి, మీసలు =
మీసాలు, కుష్యేగోళంబు మీదక = గుండ్రని కడుపు మీద, ఉయాశ్రయ లూఁగ =
దోలాయమానములగుచుండగా, బూది = తానబూసికొన్నబూడిదచేత, బురింగిన =

కప్పబడిన, మొగయునకొ=ముఖమందు, వడిగట్ట=వడియగట్టిన, పైనపు పైల=మధూ
చ్చిష్టమాలిన్యము, ప్రాజ్ఞానాక=ప్రాతచాదుచుక్కయనునట్లు, చెలంగకొ=ఒప్పుగా,
(నడియగట్టిన పైనపు పైలను జాచుచుక్కవలెబట్టకొన్నాడనుట) చిట్టివేలి=కనిష్ఠి
కాంగులియొక్క, పూసపైకొ=గనువుమీద, ఘటియిల్లు=సంగత పైన, వెడబట్టు=దసిలి
గాబట్టుయొక్క, చిమ్మల=విసరుటలుగల, సురియ=సురకత్తియొక్క, డాల్=
కాంతి, మమ్మరముగకొ=అతిశయిల్లగా, ఊరనుండియు=నేను నెడలిన గ్రామముననుండి
యును, కనుపెట్టుకుండువాడు=వేచియున్నవాడు, తప్పిపోకొ=తప్పించికొనిపోగా,
నన్ను, డబ్బాటు=అదాటున, (పూతాత్కారముగాననుట) తాకొ=ఆ మొదలిచోరుడు,
పొడగని=గుఱుతుఁజూచి, అట్లవేళకొ=ఆసమయమందు, కాకశ్శ్రువనెడు = కాకశ్శ్రు
శ్రువను పేరుగల, ఒక=ఒక్కడైన, ప్రచండ=మిక్కిలియుద్బంధుడైన, చండాల=మూల
కైన, చోర=దొంగయగు, భటుండు=బంట్లు, తఱమి=వెంటడించి.

తా. సుగమము.

చ. కవ వటు డించి యేగునుకఁ గా సురె గొంతుల దార్చి కూలుడు,

న్నివిడిన బొజ్జపై మిగులు ధన్యు దోవతి దట్టి డొల్లరాక,

దివిచి పెనంగ నల్లునముఁ డ్రెంచి యనఁతుని గంట్ల కూనవుం,

జెవులుగ గొడఁ గట్టి గనె ధేరుల టెక్కియు దోచునొల్చి పోక.

౯౧.

టీ. కవ=నాకుజతయగు, వటుకొ=బ్రహ్మచారిని, డించి=డిగ్గవిడిచి, వీకొ=
నేను, గునుకకొకొ=గునుకుపరుగెత్తగా, (తప్పించుకొనిపోవఁగాననుట) సురెకొ=
వానికత్తిని, కొంతులకొ=నాజానుసంధులయందు, తార్చి=అంటవ్రేసి, (కొంతులగూర్చి
యనికొందఱుండు) కూలుడుకొ=క్రిందబడఁగానే నివిడిన=నిగిడినట్టి, (పైకుబికినట్టియనుట)
బొజ్జపైకొ=వ్రేతెడుకడుపుమీద, మిగులు=వ్యాపించియున్న, (ముల్లెయున్నదని తెలియు
నట్లుబుట్టకొనియున్నదనుట) ధన్యు=స్థిగ్ధమగు, దోవతి = దోవతియొక్క, దట్టి=కట్టను,
డొల్లరాకొ=జాతీవచ్చునట్లు, తివిచి=ఈడ్చి, పెనంగకొ=నేను బెనంగులాడఁగా, వల్లు
వము=వరహాలమున, ట్రెంచి=తెగఁగోసికొని, అనఁతునిగంట్లకుకొ = కుట్టుపోగులకు
బైగానున్న గణువులవఱకు, (నాగుబడిగపోగులుగలబొందలవఱకనియునుఁజెప్పువచ్చును)
ఊనపుకొ=తెగిపోయినట్టి, చెవులుగకొ=చెవులుగలుగునట్లుగా, (చెవులు దెగునట్లుగాబో
గులుఁడనివాడనుట) గొడకొ=తాలువులక్రిందుగా, కట్టి=కట్టకొనియున్న, కసెచే

రుల=హించెచేరులుగల, తెచ్చియుం=కుళ్లాయియు, దోచునొల్చి = దోచుకొని,
పోక=పోవుచుండగా. తా. సుగమము.

క. నోరినని నుండ కే నో, రోరి యకట మా సమీపః పూరనె మనియుం,
దూరము వోయితివే సా, మ్మోరీతిని నీకు దక్షః † నే కానీరా. ౮౨.

టీ. నోరినని=నోటికినిచేతి, ఉండక=ఉరకుండక, ఏను=నేను, ఒరోరి,
(ఇదివీచసంబుద్ధి) అకట=అయ్యో, మా=మాయొక్క, సమీపపు=దాచుననున్న, ఉర నే=
గ్రామమందే, (తిములపాకు మొదలగు పదములకువలె పుగాగమము మనియుం=బ్రదికి
యుండియు, దూరమువోయితివే=దూర మేగితివా, సామ్ము=ఈశనము, వీరీతి=ఏవి
ధముచేతనైనను, నీకుదక్షః=నీకు నిల్చియుండువా, కానీరా=కావిమ్మురా.

తా. సుగమము.

తె. అనిన నలతిగఁ గోల్పోకఁజూతఁడు రెడ్డి, రాజుఁ గను నని కొదయుఁ దీర్చింగమగిడి,
యంత పరియుచు బైప్రజఁజిలికి పాటి, పోన వాడుచు పెడపోట్లుఁవొడిచి చనియె.

టీ. అనినక = ఇట్లనగా, అలతిగ = కొంచెముగా, కోల్పోక = నశింపక,
అతఁడు=ఆయన, రెడ్డి=పటేలును, రాజుక=ప్రభువును, కనునని=చూచునని, కొదయుం =
కొరతయును, తీర్చింగక=తీర్చుటకై, (చంపుటకైయనుట) మగిడి=మరలించి, అంతి=
శుస్తమైన, పరియును=తనతోడిగుంపును, బైప్రజకుక=పైగావచ్చెడువారికి, అలికి=
భయపడి, పాటిపోవక=పరువెత్తగా, వాడుచు=ఆకాకశశ్రుండును, పెడపోట్లు =
తప్పుపోట్లు, పొడిచి, చనియెక=పోయెను.

తా. సుగమము.

ఉ. అంతట బొంత పెద్దరువు † నం దరుడెంచు పిఱిందిమంది మ,
త్కాంత సహోదరుండును నొ † కం డరుడెంచుచు సాతు పడ్డవు,
త్కాంత మెఱింగి నన్నరసి † తాఁ గని యార్చి నొకండు దా నతి,
క్రాంతుని నన్నుగావటది † సతులు గొట్టెను మోచు కేగువోక. ౮౪.

టీ. అంతటక=తదనంతరము, బొంతక=సమీపమందు, 'పెద్దరువునందుక'=రాజ
మార్గమందు, అరుడెంచు=వచ్చుచున్న, పిఱిందిమందిక=వెనుకటిప్రజయందు, మత్కాంత
సహోదరుండును=నాభార్యతోడఁబుట్టినవాడును, ఒకండు=ఒకపురుషుండు, అరుడెంచు
చుక=వచ్చుచును, సాతు=సాగము, (పథికసమూహమునుట) పడ్డ=పొందిన, వృత్తాం

తము=వార్తను, ఎఱింగి=తెలిసి, నన్నుని=నన్నునిచారించి, తా=తాను, కని=మాచి, ఆత్మ=కుఱుముచేత, తానొకండును=నామఱుదియొక్కడే, అతిక్రాంతునిక=మిక్కిలిబడలియున్న, నన్ను, కావటక=కానటియట్టయందు, మోచుక=మోచికొని, దిసంతులుగొట్టుచు=నానేరములుపరిహాసముగానెన్నుచు, (మఱుదిగావున దుఱుముందును దనయవివేకమునకుఁ బరవాసించెననుట) ఏగుచో=పోవుచుండఁగా.

తా. అంతట సమీపమందలి పెద్దబాటను వచ్చెడు కొంఠమందిలోఁ గలిసి తన యిల్లాని తోఁబుట్టినవాఁడు నచ్చుచుండి త్రోవను గోపు నడిన ప్రజవార్త విని తన్ను విచారించి వచ్చి చూచి ఎగచి మిగులఁ బడలియున్న తన్నుఁ గావటిలో నునిచికొని తానొక్కండును మోచి కొనుదఁ దన్ను నేరము నెన్నుచుఁ బోయె నని భావము.

సీ. కొంగవాల్లులుకు లంఠగుసులఁ బట్టుక జబ్బు లంటఁ గుడ్డిద వెడ్డు ధనయువారు,
తలఁ బడ్డగుదియదె బలఁబాఱి మని యిడి యంటలి గం జింఱ ధనదుగువారు,
తమనేగఁ జెప్ప లోఁ దయమీఱ విని చీరఁ జిం చిచ్చువారి దీఁ వింపవారు,
నొలఁబడ్డ నెవమునఁ గలలేని సిరిఁ జెప్పి చుట్టలపై గాడిఁ వెట్టువారు,

గీ. నైన పాంథులచేతఁ గ్రంఠదైన యూళ్ల, జాడగా నిటఁ దెచ్చి యిన్ నీడఁ డించి,
వారు నీ రానఁ బోవ నొప్పారి మగిడి, వచ్చునాఁగొన నీ రూపువచ్చె నాకు.౧౫.

టీ. కొంగవాల్=కొంగవాలుగావంకలైన, నలుకులు=గాయములు, (కొంగవా లనఁగా మాలవాని చేతి కత్తి. కం. సురియాళు చేతికత్తికి, నరులందఱు పేరు వెట్టినారు ధరిత్రి, న్మరి కొంగవాలనంగను, దిరుమలపై నుండు దేనఁ దేవము కుండా" అనిదేశ్యనా మాఱుకోశమందుఁజెప్పఁ బడియున్నది; కాన నట్లైనకొంగవాల్=ఆకత్తిచేతలైన, నలు కులు=గాయములని దెప్పవది). అంగుళులక, వేళ్లచేత, ప్పక=విగఁబట్టుకొని, జబ్బు లను=తొంటిను, అంటక=కదిసికొనునట్లు, కుట్టిడక=కుట్టుటకై, వెడ్డు=వైద్యుని, అరయువారు=వెదికెడువారును, తలక=శరమునకు, పడ్డ=పడినట్టి, గుదియ=దుడ్డు కఱ్ఱలయొక్క, దెబ్బలక=గాయములయందు, పాతముసియిడి=గుడ్డకాల్చినమసియదిమి, అంబలి, గంఠి, ఇడ్డె=ఇంటింటను, అగుడువారు=యాచిండువారును, తమనేగి=తమకుఁ గలిగినకీడును, చెప్పఁ=తెలియజేయఁగా, లోక=అంతః కరణమందు, దయ=కృప, మీఱక=అతిశయించునట్లు, విని=ఆకల్గించి, చీరక=నన్నుమును, చించిచ్చువారిక=చించియొసంగెనువానిని, (చించిచ్చు, "చించ+ఇచ్చు" క్త్వీధృఇత్తునకుసంధి.) దీవించు

వారు=ఆశీర్వాదించెడివారును, బలబద్ధ = బలుబడిన, (దొంగలచేత దోచుడు పోవుట యగుట. ఇందులకు స్త్రీపర్యవసందు, జలధరపుత్రము. గాసిగ నీడ్చి వల్వ లొలఁగా నలుకఁ, అనిప్రయోగముగలదు) నెవమునక=వ్యాజముచేత, కల=కలిగినట్టియు, లేని=లేనట్టియు, సిరిక=తమసంపదను, చెప్పి, చుట్టలపైక=బంధువులమీఁద, చాడిచెట్టు వారు=దండు వెడలెడువారును, (తాముదోచుడుపోయినసాకుచేత గొంచెము వోయినను గొప్పగాఁ జెప్పుకొనుమఁ జుట్టల యిండ్లమీఁదికి భోజన వస్త్రాదులకుఁ బోయి రనుట) విని=ఈతీతి గలిగిన, పాంథుల చేతక=దోచఁబడినమార్గస్థులచేత, క్రందెన=సందడిగల, ఊళ్ళబాడగాక=గ్రాముములమీఁదుగా, ఇటఁదెచ్చి=నామఱిది నన్నిక్కడికిఁదెచ్చి, ఇన్ను డడించి=ఈమట్టిచెట్టునీడను గావడి దించి, పాటు=ప్రసహించెడు, నీరు=ఉడుకమును, అనబోవక=పానమునేయఁబోఁగా, నొవ్వారి=నొప్పిఘనమై, మగిడివచ్చునాలోనక= తిరిగి వచ్చునంతలోనే, ఈరూపు=ఈబ్రహ్మరాక్షసరూపము, నాకు, విచ్చె. తా. సుగమము.

వ. కయ్యంబునఁ బాఱఁబాఱఁ గాయంబు సెస వెఱవెఱ గొలిపిన కాకళ్ళ శ్రునామధేయచండాలు కరాళవేషంబు గన్నులం గట్టినట్లుండఁ గడఁగనుట నిట్టి కరాళ వేషంబు గలిగెఁ కైశికిగానఫలదానంబున దీని మానుప వేదీ అనిన నతం డేను ఫలంబైఱుంగ, ఫలంబు పరమేశముఖోల్లాసంబ యాక్షాకైంకర్యంబులకు ననుమతి కైంకర్యంబులకు ఫలపరి మాణ గణన ప్రపన్నుల కెక్కడియది? కాన బంధకం బగుట ఫలం బింతంత యందుఁ గొంతఁ గొ మ్మన వెఱుతు భగవంతుండ రక్షిండు నూఱిడిలు మన్న నన్నోరి మాట నోరన యుండ నతండు.

౧౬.

టీ. కయ్యంబునక=మున్ను చోరులకును బధికులకును గలిగిన జగడమునందు, పాఱఁబాఱక=మిక్కిలి పరు వెత్తఁగా, కాయంబు=నాశరీరమును, గాయంబునేని=రక్తసి క్తముఁజేసి, వెఱవెఱక=భయజ్వరమును, కొలిపిన=కలుఁజేసిన, కాకళ్ళశ్రునామధేయ చండాలు=కాకళ్ళశ్రుండను పేరుగల మాలనియొక్క, కరాళవేషంబు=భయంకరాకారము, కన్నులం గట్టినట్లుండక=ప్రత్యక్షముగాఁబాడఁ గట్టినట్లుండఁగా, కడఁగనుటక=పంచ త్వమునుబొందుట చేత, ఇట్టికరాళవేషంబు=ఈవిధమైన భీభత్సరూపము, కలిగెక= నాకుసంభవించెను, (అంత్యకాలము దా చండాలునిరూపమే స్మరణకువచ్చెనుగావునఁ దదనుగుణముగా నిట్టిరూపమువచ్చెననుట) కైశికిగానఫల దానంబునక...కైశికిగాన=ముం గళకైశికిగానముయొక్క, ఫలదానంబునక=ఫలము నా కొనఁగుటచేత, దీనిక=ఈవిక్ర మాకారమును, మానుపవే=పోగొట్టవే, అనినక=ఇట్లనఁగా, అతండు=ఆధగవద్దాసుఁడు,

వీను=నేను, ఫలంబెఱుంగఁ=గానఫలము నెఱుంగను, ఫలంబు=ఆఫలము, పరమేశ=శ్రీపతియొక్క, ముఖోల్లాసంబు=ముఖోల్లాసమే, ఆజ్ఞాకంఠిర్నిలకుంజ=వేదశాస్త్రములచేత విధింపఁబడినకై, కర్యములకును, (సంధ్యా వందనాదుల కనుట) అనుమతి కైకర్యంబులకుంజ=భృత్యుఁడు నేయు కీర్తనాది కైకర్యములకును, ఫలపరమాణు=ఫలపరమితియొక్క, గణన=లెక్క పెట్టుట, ప్రపన్నులకుంజ=భగవద్దాసులకు, ఎక్కి డియిడి=వీడది, కానక=కాబట్టి, బంధకంబగుటంజ=ఆగణన బంధకారణంబు గావున (పునర్జనన హేతువనుట) ఫలంబుగ ఆగానఫలము, ఇంతంత=ఇంతయంతయనియును, అందుంజ=ఆగానఫలమందు, కొంత=కొంతభాగమును, కొమ్మన వెఱుతుంజ=గ్రహింపుమనుటకు భయంపడుదును, భగవంతుంజ=శ్రీపతియే, రక్షింతుంజ=కాచును, ఊరడిలు మన్నుంజ=స్వస్థచిత్తుండవుగ మృతంగా, అన్నోచిమాట, నోరనయుండంజ=నోట నేయుండంగా. (అంతిశీఘ్రముగాననుట) అంతంజు=ఆబ్రహ్మరాక్షసుండు. తా. నుగమము.

సీ. స్నిగ్ధ త్రిభాగ ముం ♦ డిత శిరశ్శిఖితోడ హిమధవహిపీ ♦ తములతోడఁ,
బుణ్యపద్మీతయోర్ధ్వ ♦ పుండ్రవల్లులతోడఁ దులసికాబ్రహ్మగా ♦ నల్లలతోడఁ,
గోపన కటిసూత్ర ♦ కాషాయయుగితోడ జలపూర్ణశుభకమం ♦ డలుపుతోడఁ,
బాణిస దివ్యవ్ర ♦ బంధసంపుటితోడ నుత్తరవా త్పూర్వ ♦ కొక్కితోడఁ.

గీ. బసిడిజితోడ బ్రహ్మన ♦ ర్చనము పొల్పు, భాగనతిలక్ష్మితో ధూమ ♦ పటలినుండి,
వెడలు శిఖివోలె నమ్మేను ♦ వెడలి చూడఁ, జూడఁ వైష్ణవుఁ డై నిల్చె ♦ నోమశర్మ.

టీ. స్నిగ్ధ=నిద్దమైనట్టియు, త్రిభాగ=మూడుపాళ్ల యందు, ముండతి=భద్రాకరణముఁ జేయఁబడిన, శిరః=శిరమునందలి, శిఖితోడంజ=జుట్టుతోడను, (శిరస్సుమూడు భాగముల తొరమునై యొక్క భాగమందు శిఖయు నుండె ననుట) హిమ=మంచువలెనే, ధవళి=తెల్లనగు, ఉపవీతములతోడంజ=జున్నిచములతోడను, పుణ్య=పవిత్రములగు, పద్మీతయ=పండ్రుండైన, ఊర్ధ్వపుండ్రవల్లులతోడంజ=లతలవంటి యార్ధ్వ పుండ్రములతోడను, తులసికా=తులసిపూసలయొక్కయు, అబ్జ=తామరపూసలయొక్కయు, స్రంజ=మాలికలయొక్కయు, ఆవశులతోడంజ=సమూహములతోడను, కాపీన=గోనణముతోడను, కటిసూత్ర = సులత్రాటితోడను, కాషాయయుగితోడంజ = రెండుకాషాయనస్త్రములతోడను, (ఇది ద్వంద్వసమాసమును “సర్వోద్వంద్వో విభాషయైకవద్భవతి” అన్న శ్లోక వచనాంతము) (కాషాయయుగిశితో ననియుం గొందఱుదురు). జల=తీరముచేత,

పూర్ణ = నిండిన, శుభ = మంగళవైన, కమండలుపుతోడ = పాత్రతోడను, పాణిస్థ = హస్తమందున్న దివ్యప్రబంధ = ద్రావిడివేదముయొక్క, సంపుటితోడ = పుస్తకముతోడను, (సంపుటముతో నని కొందఱు) ఉత్తరవాక్ = ద్వయమందలి యుత్తరవాక్యమే, పూర్వక = పూర్వముగాగల, ఉత్తోడ = సంభాషణముతోడ, (ద్వయానుసంధానముఁజేయుచున్నాడనుట, ఇచ్చటను త్తరవాక్కును నెడఁ జరమ శ్లోకమని కొందఱునెదరు). పసిడిజిగితోడ = సునర్ణ ఛాయతోడను, బ్రహ్మవర్చసము = సదాచారాధ్యయనసమృద్ధి, పొల్పు = బిప్పుచున్న, (బ్రహ్మ వర్చసముఁబ్రోచుఁ ననికొందఱుగరు; అట్లేన, బ్రహ్మవర్చసము = బ్రహ్మవర్చస్సును, ప్రోచు = రక్షించునట్టి భాగవతలక్ష్మీతో = భాగవతి కాంతితోడను, ధూమపటలినండి = పొగగుంపువలన, నెడలు = బహిర్ముఖము, శిఖివోలె = అగ్నిహోత్రునివలెను, అమ్మెను = ఆరాక్షి సశరీరమును, నెడలి = వెలువడిచూడఁ జూడఁ = చూడఁగాఁజూడఁగా, సోమశర్మ, వైష్ణవుడై = విష్ణుభక్తుడై, నిర్భక్త = నిలిచెను.

వ. ఇట్లు భాగవతపరిచయ ప్రభావంబున బ్రాహ్మణ్యం బెకాక భాగవతశ్రీయునుంగలిగి యుష్కచింది యిను మడియగు చందంబునం బరమహంస భరితుండై స్వరూపానురూపంబుగా నతనికిఁ బూజఁ గావించి.

౮౮.

టీ. ఇట్లు = ఈప్రకారము, భాగవత = భగవద్దాసునియొక్క, ఎరిచయ = గుఱు తెఱుకయొక్క, ప్రభావంబున = మహిమచేతను, బ్రాహ్మణ్యంబెకాక = విప్రప్రవేశకాక, భాగవత శ్రీయును = భాగవతసంపదయును, కలిగి, ఉప్పుచింది, ఇనుపాడియగు చందంబున = ద్విగుణితమగునట్లు, (బ్రాహ్మణ్యము వైష్ణవత్వము చేత ర్కంచెననుట) పరమహంస = పరమానందము చేత, భరితుండై = పరిపూర్ణుడై, స్వరూపానురూపంబుగా = సంప్రదాయమునకు దగినట్లుగా, అతనికి = ఆ నంబాడువానను భాగవతునకు, పూజ = సహస్రము, కావించి = దీనిరించి. తా. సుగమము.

సీ. జయ దురుత్తరణ సం ♦ సర తాద్వైశీనీర జయజయ గాయక ♦ సావ్యభౌమ,
జయ శౌరి గాథా రి ♦ సర్వ పుణ్యరీసర్వ జయజయ తిల్లిసం ♦ రయ లవిత్ర,
జయ ఉనారాచీన ♦ జని సంగ వందక జయజయ దేశిక ♦ చరణ శరణ,
జయ యుక్తవాక్రప్తి ♦ స్థాత్మిణీకృతిదేవా జయజయ భగవదా ♦ జ్ఞాకృతి ఫ,
గీ. జయ సకలజతు సమచిత్తి ♦ జయ డియార్ద్ర, జయ ముకుందాన్యదేవోస్తి ♦ శాస్త్రబధిర
జయచతుర్ద్వయధిక్షితితితితితితితి, జయము రారెప్రసన్నా, ఘ్రు బలజమధుప.౮౯

టీ. దురుత్తరణ=తరింపశక్యముగాని, సంసరణ=సంసారమనియెడి, అబ్బదశ=తామరాకునందలి, నీరి=ఉడకపై నవాడా, (తామరాకుపైనిరు తద్దశము నంటకుండినట్లు పుసంసారమందుడగులవనుట) జయ=సర్వోత్కృష్టముగానుండుము, గాయకసార్వభౌమ=కీర్తనాపరులకుఁజక్రవర్తివైనవాడా, జయజయ, శౌరి=శ్రీపతియొక్క, గాథా=కథలయొక్క, రస=సారస్యమును, క్షి=తెలిసిన, పుణ్య=పవిత్రమగు, రసజ్ఞ=జిహ్వాగలవాడా, జయ, (నీ నాలుక భగవద్గణకథన మధుర రసమును డెలిసిన దనుట) తత్త్వ సంశయ=పరబ్రహ్మ మేదోయను సంశయమునకు, ఆవిశ్ర=కొడవలి వైనవాడా, (తత్త్వశబ్దము పంచవింశతి తత్త్వములకు నన్వయింపవచ్చును, అట్టి వాని సందేహానివర్తకుడనుట) జయజయ, జన=జనులయందు, అర్వాచీన=తక్కువగు, జని=జన్మముయొక్క, “జనిరుత్పత్తిదృష్టి” అనియమరము. సంగ=సాంగత్యముచేత, వంచక=మోసము నేయువాడా, (మహిమ గూఢము చేసి జాతిని బ్రకటించువాడనుట. మతీయుజనులకు నీచజన్మములు రాకుండ జేసడివాడవనుట. జయజయార్వాచీనజని సంగవంచక యను పాఠమున, ఇతను వచ్చుజన్మముల సంబంధము లేనివాడని యర్థము) జయ, దేశిక=ఆచార్యులయొక్క, చరణ=శ్రీపాదములే, శరణ=రక్షకముగాఁగలవాడా, (శరణంగ్రహరక్షిత్రో” అనియయమరము) జయజయ, ఉక్త=పలుకఁబడిన, వాక్=మాటయొక్క, ప్రతిష్ఠా=నిలుకడ చేత, తృణీకృత=తృణ ప్రాయముగాఁ జేయఁబడిన, దేహ=నిజశరీరముగలవాడా, (సత్యమందుబుద్ధియునిచి దేహభిలాషలేని వాడనుట) జయ, భగవత్=భగవంతునియొక్క, ఆజ్ఞా=ఆనతిని, కృతి=చేయుటయందు, ఘ=స్థిరపడినవాడా, సకల=సమస్తములైన, జంతు=ప్రాణులయందు, సమ=సరియైన, చిత్ర=వృద్ధయముగలవాడా, జయ, దయాద్రృ=దయ చేతఁ జల్లనివాడా, జయ, ముకుంద=మోక్షప్రదుడగు నారాయణుని కంటె, అన్య=ఇతరుడగు, దేవో=దేవుఁడున్నాడనెడు, శాస్త్ర=శాస్త్రమందు, బధిర=చెవిటివాడా, (విష్ణునికంటెనన్యఁడైముగలదను చదువువినఁ డనుట) జయ, చతుర్ద్వయ=నినిమిదివిధములైన, భక్తలక్షణ=భక్తిచిహ్నముల చేత, చిత=వృద్ధియయిన, అంగ=దేహముగలవాడా, (ఇచట భక్తి నెనిమిదివిధములనుటకుఁ బ్రమాణము. మచ్చిక్తజనవాత్సల్యం పూజాయాం చానుమోచనం, స్వయ మభ్యర్చనం చైవ మదర్శే దంభవస్తనం, మత్కథాశ్రవణేభక్తిః స్వరసేత్రాంగవిక్రియా, మమానుస్మరణం నిత్యం యచ్చమాముపదీసతి, భక్తిరప్రవిధాప్యేనా యస్మిక్ష్ణేచ్ఛేషివర్తతే, సవిశ్రేంద్రస్య చశ్రీమాక్ సయతి స్సపవండీతః యని యున్నది). జయ, మురారి=మురారుమర్దనండుగు

శ్రీపతియొక్క, ప్రపన్న=ప్రపత్తి చేసిన భక్తులయొక్క, అంఘ్రిజలజ=పాదపద్మములకు, మధుప=భృంగమువైనవాడా, జయ. తా. సుగనుము.

వ. అని ప్రస్తుతించి ప్రదక్షిణంబుగావించి పునర్భవభయంబున భవనభార్యా ప్రముఖ సుఖ విముఖుండై బదరీనాదిపురుషోత్తమాధిష్ఠితపుణ్యభూములఁ బొనఁపున్యంబు గం దీర్ఘయాత్రఁ జరించుచుఁ బరమ నిర్వృత్తిబొందె నిష్పణ్యకథ మనసమయంబునఁ గుహనా వరాహంబువలన మహీమహిళ మదీయ పూజోపచితోపచారంబుల విశేష ఫల దంబు గానంబయన విని వైష్ణవీయుం దాఁ గావున దదాకలన కుశూలంబునం గూఁతురై నీ కొదవి యహరహంబును విప్రలంభదం భేరి తాగాన గాఢాస్థమేతగీతరసంబునం బ్రొద్దు వుచ్చటగాని వెఱొందుగా దేమి తపంబునేయుచున్నదియో యంటింతకంటె బరమ తపంబున్నదే? యన్నియును మే లయ్యెడు శ్రీరంగంబునకు రంగేశు సేవింపఁ దోడుకొని పోయి రి మ్మనుటయొక బ్రహ్మ మ్మని ప్రణామమ్ము సేసి పసిండి పల్లకి నబ్బాలికా రత్నంబు నునిచి పరిచారికా శతంబును భాగవతపరిషత్తునుం గొలువఁ బ్రయాణవర్యా యంబులఁ బరమానురాగంబునం బోయి.

౯౦.

టీ. ఇట్లని, ప్రస్తుతించి=కొనియాడి, ప్రదక్షిణంబుగావించి=వలగొని, పునర్భవ భయంబున=మరలజన్మముగలుగుననుభయముచేత, భవన=ఇల్లును, భార్యా=ఇల్లాలును, ప్రముఖ=మొదలగువాని చేతి, సుఖ=సుఖములవలన, విముఖుండ=పరాభ్రుఖుండై, బదరీనాది=బదరికారణ్యము మొదలైన, పురుషోత్తమాధిష్ఠితి...పురుషోత్తము = నారాయణునిచేతి, అధిష్ఠితి=ప్రవేశింపఁబడిన, పుణ్యభూములఁ=దివ్యదేశములయంగ, పానక పున్యంబుగఁ=మరలపుణ్యమును, తీర్థయాత్రఁజరించుచు = తీర్థయాత్రలయందు సంచరించుచును, పరమనిర్వృత్తిఁ=పగమసుఖమైనమోక్షమును, పొందెఁ=ప్రాప్తింపెను, ఇష్టపుణ్య కథ=ఈపవిత్రచరిత్ర, వహనసమయంబునఁ=వరాహావతారమైనవహించినప్పుడు, కుహనా వరాహంబువలనఁ=మాయావరాహమువలన, (వరాహావతారఁడేయనుట) మహీమహిళ=భూకాంత, మదీయ=నాసంబంధినులగు, పూజా=పూజలయందు, ఉపచిత=సృష్టి బొందిన, ఉపచారంబులఁ=క్షైకర్యములయందు, విశేషఫలదంబు = మెచ్చుఫలము నొసంగునది, గానంబయనఁ=గానమేయనఁగా, విని=అకర్ణించి, తా=అభూకాంత, వైష్ణవీయుఁ=విష్ణుసంబంధినియును, కావునఁ=కాబట్టి, తదాకలన=అగానమునేయుట యందలి, కుశూలంబునఁ = వేడుకచేత, గూఁతురై=పుత్రికడై, నీకొదవి=నీకుగను పడి, అహరహంబును=ప్రతిదినమును, విప్రలంభ=వియోగమనియెడు, దంభ=వ్యాజముచేత,

ఈరిత=పలుకబడిన, అగాధ=గంభీరములైన, గాథా=కథలయొక్క, అర్థ=అర్థము
తోడ, సమేత=కూడియున్న, గీతరసంబునక=గానరసముచేత, ప్రార్థనపుచ్చుటగాని=
కాలక్షేపమునేయుటగాక, వేటొందుగాదు=మఱియొకటిగాదు, ఏమితపంబునేయు
చున్నదియోయంటి=ఏమితపమాచరించుచున్నదోయంటివి, ఇంతకంటె=ఇట్లు గానము
నేయుచుండుటకంటెను, పరమతపంబున్నదే=హెచ్చుతపస్సున్నదా, (లేదనుట)అన్ని
యును=యావత్కార్యములును, మేలయ్యెడుక=మంచివగును, శ్రీరంగంబునకుక=శ్రీరం
గస్థంబునకు, రంగేశుసేవింపక=శ్రీరంగనాయకునిసేవించుటకై, తోడుకొని=ఆయమను
దోడ్కొని, పోయిరమ్మనుటయు=పోయిరమ్మనగా, ప్రసాదమ్మని=మహాప్రసాదమని,
ప్రణామమ్మనేని=నమస్కరించి, పసిండిపల్లకిక=కనకాందోళికయందు, అబ్బాలికా
రత్నంబుక=అగోదాదేవిని, ఉనిచి=నిడుకొని, పరిచారికాశతంబును=అనేకపరిచారి
కలును, భాగవతపరిష్కృతును=భగవద్భక్తసమూహంబును, కొలువక=భజింపగా, ప్రయా
ణముపర్యాయంబులక=వయనంపువరుసలచేత, పరమానురాగంబునక=పరమానందము
చేత, పోయి=ఆవిష్టుచిత్తుడరిగి.

తా. ఆనంబాడువాను చరిత్రము పూర్వము వరాహవతారమున విష్ణుదేవుండు
భూదేవికి జెప్పగా గానకైకర్య మధికఫలదంబని యట్లు పాడుటకై యా భూమియె
యీ చూడికుడుత్తనాంచారాయె ననియు నీ యమను శ్రీరంగనాయకుని సేవార్థమై
తీసికొని పొమ్మని వడంబెరుంగోయి లండయవరు నెప్పుగా నా విష్ణుచిత్తుండట్లచేసె నని
భావము.

మ. చని కాంచె నివ్వరజాభిధాంతర వపు ♦ స్సహోద్భవాతీర నం,
దనచాణీ వలయద్రుమావళి దళాం ♦ తర్ద్రౌశ్య పాపాళి భం,
జనచాంపేయసుమాయమాన విషమ ♦ స్వర్ణానృతివ్రాత ర,
శ్చి నభస్సృక్కిఖరాళి దీపకళికా ♦ శృంగంబు శ్రీరంగముక.

౯౧.

టీ. చని=ఆవిష్టుచిత్తుండరిగి, విరజా=విరజానదియనెడు, అభిధాంతర=మఱి
యొకపేరుగల, వపు=దేహముగల, సహోద్భవా... సహ్య = సహ్యపర్వతమువలన,
ఉచ్ఛవా = ఉదయించికావేరినదియొక్క, “కావేరివిరజాసేయమ్” అనిప్రమాణము.
తీర=దరిచుందలి, నంసనవాణి=వనవీధియొక్క, వలయ=మండలమందలి, ద్రుమ=వృక్ష
ములయొక్క, ఆపళి=సమూహముయొక్క, దళ=అశులయొక్క, అంతః=సంగుళునుండి,

దృశ్య=మాడఁదగినట్టియు, పాప=వోపములనియెడు, అశి=తేఱులయొక్క, భంజన=భంగపఱుచుటయందు, చాంపేయ=సంపెంగలయొక్క, సుమాయమాన=పువ్వులవలెనుండెడు, విషమ=బేసియుగసు స్తసంఖ్యాకములైన, స్వస్థానృతి=సున్నప్రాకారములయొక్క, వ్రాత=సమూహమునందలి, రశ్మి=కాంతులచేత, నభస్పృక్=ఆకాశమునొరయుచున్న, శిఖర=శిఖరములయొక్క, ఆశి=పచ్చులనియెడు, దీపకళికా=మొగ్గలనంటిదివ్వలయొక్క, శృంగంబుకొ=కొనలుగలిగిన, శ్రీరంగముకొ=శ్రీరంగస్థలమును, కాంచెకొ=చూచెను.

తా. విరజా నామాంతరముగల దేహముచేత నొప్పుచున్న కావేరీతీరమందు దట్టములగు వనములయందలి తర్రవుల యాకుల నందులఁ గానవచ్చుచున్న యేడు బంగారుప్రాకారములకాంతులు పాపము లనియెడు తుమ్మెదలకుఁ దలదిమ్మ పుట్టించి పాఁఱదోలెడు సంపంగివ్రాలవలెనుండె ననియును పై శిఖరములు దీపకళికలనలె మెఱయుచు మిన్నంటియుండె ననియును భావము.

క. చోళీ పాల్క చిత కచ, పాళీ పాళీభవ ద్విశంబీ స్వన భృం,

గాళీ కవేరదుహితృ మ, రాళీ ద్విను లెసగు గాడ్పునతి ఁడ యుడిపెక. ౯-౨.

టీ. చోళీ=చోళదేశస్థులయొక్క, పాల్క=ఎఱ్ఱకలువలతోడ, చిత=కూర్పుబడిన, కచ=క్రొమ్మడులయొక్క, పాళీ=సమూహములకు, పాళీభవత్=పత్నిగట్టునట్టియు, విషంబీ=వీణలయొక్క, స్వన=నాదమువంటినాదముగల, భృంగ=తేఱులయొక్క, అశి=సమూహములయొక్కయు, కవేరదుహితృ=కావేరయందలి, మరాళి=హంసికలయొక్కయు, ద్వినులు = కంఠనాదములు, ఎసగు = వీణెంచునట్టి, గాడ్పు=వాయువు, నతి=నియమనంతుఁడగునావిష్టుచిత్తునియొక్క, ఁడ=మాగ్గాయాపమును, యుడిపెక=పోగొట్టెను. తా. సుగమము.

తే. ఆతఁ డభుమన్దణస్నానశుమన్తరుద్యు, ధామివుల నాడి మాధ్యాహ్నికాది దీప్తి,
స్నాతయు నలంకృతయు నౌ తినయచు జోష, కొంచు జ్వేల పుష్కత్తుగొలువ ననిగి.

టీ. ఆతఁడు = ఆవిష్టుచిత్తుఁడు, అమృతరవ్యధామివులకొ = అకావేరీతీర్థములయందు, అభుమన్దణస్నానమాడి, అభుమన్దణచూక్తములను చెప్పుచు స్నానముచేసి, మాధ్యాహ్నికాదికొ = మాధ్యాహ్నిక బ్రాహ్మయజ్ఞానుస్థానములను, తీర్చి=నిర్వర్తించి, స్నాతయుకొ = స్నానముఁ జేసిన యట్టిదియు, అలంకృతయుకొ = సర్వాలంకార

శోభితురాలును, డౌ=అనునట్టి “వాయిరపురవక్రతరూ” అనునూత్రము చేత నిదనక్రతమము. తనయను=తనమమారికను, తోడుకొనుదు = వెంటఁబెట్టుకొనుదు, వైష్ణవ=విష్ణుభక్తుల యొక్క, పరివర్త=సమాహము, కొలువక = నేనింపఁగా, అగిరి=పోయి.

తా సుగమము.

సీ. చరణంపు సరపణి ♦ మొరంబు విన్నదం తులతోనె యెదురు నిం ♦ తులకుఁదొలగి,
యిడి నట్టి మణిముప్పి ♦ గృహాల యారతి కెంపు తాళ్లనే కలయ వా ♦ కిల్లె జల్లి,
ప్రసవాది తావికి ♦ ప్రతిగ్రహేశార్థగర్భక్ష్యపునల్లునక పోలె ♦ శ్వాస ముడిపి,
నృసింగీతోష్ణతా ♦ రిస్తుతి కీర శారి జసుట్ల యధోర ♦ రీకృతి విని,
గీ. నలభి రత్నాంతువుల గట్టు ♦ తెలుపు చిత్ర, మగుట కోర్వక ధిగధిగ ♦ నరిగి ధాన్య,
మడిగెడు విరక్తభాగన ♦ తాళి నలన, వెల్లదీవినపోలియ ♦ పీడు సొచ్చి ౯౪.

టీ. చరణంపు=స్త్రీలపాదములయందలి, సరపణి=భూకణవిశేషముయొక్క, మొరంబు=స్వనిని, విన్నక=వినఁగానే, దంతులతోనె=ఏనుగులతోడనే, ఎదురు=తమకెదురుపడెను, ఇంతులకు=స్త్రీలకు, తొలగి=దూనిల్లి, స్త్రీలపాదభూకణరసమువినఁగానే యందలి యక్షియపాత్రపరులగు వైష్ణవు లేనుంగులకుఁ దొలగినట్లే యా స్త్రీలకుఁదొలగుదురనుట, దంతులకట్లయనియును శాంతాంతరముగలను, శ్రీరంగమం దేనుంగులను గలననుట) ఇడినట్టి=తమకు నిచ్చినట్టి, మణిముప్పి=మాణిక్యభిక్ష, గృహాల=ఆగృహాఘ్నలయొక్క, ఆరతి=నీరాజనములయందలి, కెంపుతాళ్లనే=రత్నములయందే, కలయక=కిలియునట్లు, వాకిల్ల=వారి ద్వారములయందు, చల్లి=పారఁజల్లి, (వీరు పేదలని యొశ్వ ర్యసంతులగు నచ్చటి గృహస్థులు వీరు వాకిండ్లయందుండఁగానే వీరికి రత్నభిక్షఁబెట్టగాఁ వైరాగ్యమునలన నవి యొట్లకి మరల వారు వీరికి రతనాలయారతి సమర్పించెడు పల్లెరములలోనే కలియఁబోయుదురుగాక తండులయుదక మఱియొకటి యంటరనుట) ప్రసవాది=పుట్టుము మొదలగు దానియొక్క, తావికి=పరిమళమునకు, ప్రతి గృహేశార్థ=ప్రతి తిరుమాళిగల పెరుమాళ్లకొఱకైన, భిక్ష్యపు=నార్యారముల సంబంధియగు, నల్లునకపోలె=వాసనకనలె, శ్వాసముడిపి=ఉచ్ఛ్వాసమును జాలించి, (ఆ భిక్షుకులు పుష్పాదుల యం దాసక్తికూడదని యందులకును తిరుపత్యారములు స్వామి కారగింపుగాక మునుపు మూర్ఖులన్న సచారమగునని యావాసనకును బోకుండఁ దమ శ్వాసమును బిగఁబట్టుదు రినుట) నృసింగ=నాట్యములయందును, గీత=పాటలయందును, ఉత్థ=కలిగిన, శారి=ప్రీతియొక్క స్తుతి=వినుతిని, కీర=చిలుకలనలనను, శారి=గోరునంకలనలనను,

జయట్ల=పుట్టిన దానినలెనే, ఆగ్ధోరరీకృతి = అగ్ధ రీతికారముచేత, విని=అకర్ణించి,
 (అయ్యయపాత్రపరులు విత్తులుగావున సృతగానాదులయందు నానక్తలేకియై గీరకారి
 కాదిభాషలనునలెనే యందు భగవన్నామ ముండుటవలన దాని నర్థాంగీకారముగా
 విండనుట) నలభి=లోపలయందలి, రత్న=రతనములయొక్క, అంశుపుట=కాంతుల
 చేతను, కట్ట=తాము గరించుకొన్న, తెలుపు=ధవళనస్త్రము, చిత్రమగుటకు=చిత్రన
 గ్గమాటకు, ఓర్వక=సహింపక, భగదానరిగి = బిడబిడబోయి, భాన్యము=తండుల
 మును, అడిగెడు=యాచించునట్టి, విరక్తి=విరక్తులగు, భాగవతావలనక=భగవచ్చిత్తస
 మూము నలన, నెల్లదీవినిపోని = శ్వేతద్వీపమువలెనేయున్న, అవ్వడు=ఆక్రమం
 గులము, చొచ్చి=ప్రవేశించి. (ఆ శ్రీరంగమందు భిక్షుమైతిని భాగవతులు శ్వేతద్వీపము
 నుండి యనతెరించిన నిత్యసూర్యులకాక మనుష్యులు గారని యింద్రాది దేవతలుగానిగారు.
 ఇందులకుఁ ప్రమాణము. శ్లో. దిదేవిఃపరీహసన్ సుచిత్రద్విభూషితౌ శివద్వీపతీసర్వ
 దా వివిధయన్యతేతేనద, ముముక్షుఃపితృత్వగర్భ్యగతేస్స నిస్సంశయం చిని త్యుపతి సర్వ
 దాసదరింగభిక్షుపతిః. అనిప్రమాణరభట్టరుక్మినాక్షకలదు. దీనికినియగు తెనుగు
 మఱియును. చ. నరుడమరత్న మయమర ♦ నాధరయాతర దేవమనెప్పుడు, గృహిణ
 గొంక కాతడును♦గీర్వనతీతయాతిఁ డింతయు, స్మరింప మెలపు ముక్తియు♦ముక్తఁడు
 నిత్యత నిత్యుడు నిరం, పరమును రంగిక్షుకత ♦ దప్పుక కోరుగు రోలి నాచ్చెటక).

తా. సుగము.

ఉ. గోపురకందరాళికడ ♦ క నృసింహస్మరిణీకర్తావ్యసం,

తాపహరానిలంబులు ప ♦ తాకిరగన్మణికింకణి కిలా,

లాపముల న్నఖం బడు ♦ నాటిటఁ జొచ్చి యకాండ గానానా,

చాపలక్ష్మిస్త్రైర్మృగముఁ ♦ బండుఁ దడలెడు లోని వాకిటక.

౯౫.

టీ. గోపురకందరాళి=పరలంగటిగోపురములపల్లెయొక్క, కడకుక=తుదన
 అకు, శశిపుష్పరీణి=చంద్రపుష్పరీణియననీ, కిణ=జలమందువులచేత, ఆద్ర=చల్లనై
 నట్టియు, సంతాపహర=నేడచేచ్చుడు, అనిలంబులు=వాయువులు, పతాక=స్వభవం
 దలి (వితాననునిపాతాంశవ మట్లేని మేలుకట్ల యంబి.) రణిత=మ్రోయుచున్న, మణి
 కింకిణీ=రతిసంపుగున్వలయొకి, కిల=జలమీయగు, ఆలాపములక=స్వమలనియెడు
 పలుకులచేత, సుఖంబుడ గక=కుశల ప్రశ్నము నేయఁగా, అటిట=అటుప్రకా
 రములయందఁ బ్రవేశించు, అకాండ=అనయనయన, “కాండోక్తమిహాణార్థవ్యా

వసరవారిషు” అని నిఘంటువు. గాఢానా = ప్రవేశించుటయందు, చాపలకృత్ = త్వర పనుచున్న, మరుద్గణముక = దేవతాసమూహమును, చండుండు = చండుడను ద్వార పాలకుడు, అచలైచు = రావలదని యదలించుచున్నట్టి, లోనివాకిటక = సప్తమగోళ రద్దారముందు.

తా. విష్ణుచిత్తుండగిడు నవసరంబునకు దేవతలు సేవింప నచ్చిన నది వారికి నసమయంబని యా దేవతలను జూడు డను ద్వారపాలకుం డదలించుచు లోపలికి రాకుండ జేయునట్టి సప్తమ ప్రాకారద్వారమందు జేరెనని భావము. కడమసులభము.

ఉ. వేత్రముగేల బూని మణి ♦ వేది కుంబు పయి నితాంబురు,
జేత్రుని ముద్రవేల్చెటయి ♦ నిశ్చలు లై యిరుచై మనాబ్జును,
గ్రాత్రుల దంతివత్త్రులక ♦ తంబు వినీతి భజింప నొప్పు త,
శూత్రవేదిత వంచనము ♦ తోగ గని యాతడు బూజ నేయగక. ౯౬.

టీ. వేత్రముక = బైత్తమును, కేళక = హస్తమును, పూని = యహించి, మణివేది = రత్నంపుటయందునదలి, కుంబుపయి = తివాచీమీడను, నితాంబురుత్ = పుండరీక ములనంటి, జేత్రుని = కన్నులుగల శ్రీపతియొక్క, ముద్రవేత్ = ముద్రతోడి యుంగిర ముగిలయంగుళము, మెఱయక = ప్రకాశింపగా, నిశ్చలులై = చలించనివారై, ఇరుమైక = ఉభయపార్శ్వములయందు, మనాక్ = ఇంచుకంత, “కించిదీషన్తనాగల్వే” అని నిఘం టువు. నమత్ = స్త్రమములగు, గ్రాత్రుల = దేహములుగలవారగు, దంతివత్త్రుల = గజము ఖులయొక్క, శతంబు = నూలు, (నూలుగుగజముఖులనుట) వినీతి = వినయముచేత, భజింపక = సేవించుచుండగా, ఒప్పు = మెఱయుచున్న, తల్ = అప్రసిద్ధుడగు, సూత్ర వతీశుక = కూత్రవతీదేవినాథుడగువిష్వక్సేనుని, (విష్వక్సేనుండు గజముఖశతముచే బరివేష్టించబడుటకు బ్రమాణము — యస్యద్విరదవక్త్రాద్యాః పారిషద్యాః పరశ్శతం, విఘ్నాన్నిఘ్నంతిసరతం విష్వక్సేనంత మాశ్రయే. అనిగలదు) వంచనముతోగని = నమః పూర్వకముగాఁగంచి, ఆతడు = ఆవిష్వక్సేనుడు, పూజనేయగక = తన్నుఁబూజిం పగా.

తా. సుగమము.

తే. అవిదితపురందరాయుధం ♦ బైన కనక, శిఖియునుబోలె నెఱకల ♦ జిగులు దెను

నింగి నీరెండఁగాయ వేదాంగువినత, సుతుని నతిఁగాంచి మగుడఁ దగిన్నతియుఁగాంచి.

టీ. అవిదిత = ఎఱుగఁబడని, పురందరాయుధంబైన = వజ్రవజ్రముగలయట్టి, కనకశిఖియునుబోలెక = మేరుపర్వతమువలెనే, (ఇందుని చేత) టెక్కలు వక్కులొ

పబడని బంగరుకొండవలెనున్నాడనుట) ఎఱకల-పక్షములయొక్క, జిగులు=కాంతలు, దెసలక=దిశలయందును, నింగిక=ఆకాశమందును, నీరెండగాయక=చల్లని యెండగాయు చుండగా, కాంతులాలెపమువలెండ ననుట. వెదాంగిక=ఛందోమయండన, “కాంతస్తేపురుషోత్తమః ఫణిపతిశ్శయ్యాసనంబావ నం వేదాత్మా మింగేశ్వరో యవనికా మాయాజగన్మోహిన్” అనిప్రమాణము. వినతసుతుని=వైనతేయుడగు గరుత్మంతుని, సతిక=నమస్కారముచేతి, కాంచి=చూచి, ముగిడక=మరల, తిన్నతియుక=ఆవైనతేయుని నమస్కారమును, కాంచి=పొంది. లా. ముగిమము.

ప. అతనిచే విజ్ఞాపనంబు నేయించి యనుమతిం గాంచి చతుర్భుజులు జలగర శ్యాములు శత్రుత్వలోచనులు చుపలాపిశంకవసనులు వెనమాలికాబద్ధ బాహుపద్మధులు వైన మధుమధనప్రతిబింబంబులుం బోని పారిపార్వీకులఁ బరాంకుశ ప్రభృతిముక్తల సేవించుచు దదభినందితు లై చరి మహావకాశంబును మణిమయస్తంభసంభృతింబును శాత్రుంధ కుంభ శోభితశేఖరంబును నై చిత్రనేత్రవితాన లంబమాన నానాప్రసూనదామ ముక్త గుళు చ్ఛాచ్ఛాచామరంబును నుద్వేలకాలాగరుధాదహూపితంబు నగు మహావిమానమధ్య విధుకాంతవిత్తికాంతలంబునఁ జరణముఖ తత్రత్ప్రతీకాధిష్ఠిత ధర్మాదిసూరి పరివదాత్మకంబును దేబోమయంబును నగు విపుల విమల పీఠంబునఁ బరిమళాలలోలంబజాలం బగు నంబురు హంబు జాంబూనదత్వీ డుత్తమర్ణవిస్తీర్ణకర్ణికోపరివీధి నూశస్యపాధోలిదానంబునకుఁ బ్రభ మహేశుభూతం బగు భూతతన్మాత్రయంబోలె బారడి స్ఫటిక ప్రితిర పాండురుచి పుండరీకంబుల పసకు మసమసక లెసకొల్పు మిసిమిగల భోగిభోగ భాగంబునకుం బరి భాగంబు మిగులఁ దిదాత్మికంబయగు నుపబద్ధంబున మహాస్వేయూరమణికర్పరం బగు తూర్పరం బూని మననపర ముని మనోరాగరస మార్జనంజేసి మిగుల నరణిమ పింఛె నోయనఁ జాలు కెంఁగేలు కపోలంబునం గదియం ద్రిదృత పరు కుసుమ కంచుకిత కంచుక కంచుకాత్మకంబగు దుకూల నివోళంబున నొత్తిగిలియున్నవానిం గరిం గఱకఱింబెట్టి బిట్టు దనచేతి చక్రంబునం దెగిన నక్రంబుపూజ్యం బగు సాయ జ్యంబు నొండెనో యన నుపరి పరిదృశ్యమాన గండర్థల ధ మణిమకరకుండల ప్రతిబింబ రుచి డంబరంబునం బరమ సౌందర్య ముకరింద చిస్త్వదియగు ముఖారవిందింబున నందింబగు వాని నిర్విమిషదృష్టిసెట్టికొని చూచుతఱి నీలాన దాతియై అంబ వట్టు తఱి బిట్టె దుర్మోక్షున కలధాత గౌరగౌర మహామూలపూరింబున మునింగి దుర్నిరీక్ష్మయ్య నగు నిజ రుచిరమూర్తివలనఁ దనదు సాకారనిరాకారరలు వాంకిఁ జూపుయాపున దిపిందు వానిఁ, గతత్రంబులగు శ్యామా

చాయలచేత బ్రేముడిం బొందుబడిన యట్లు కప్పులు దొంగలు నగుపక్కుకాలికల నొప్పు
 సోమ సూర్యాస్తమకంబులగు వెడండ్ల నిడువాలు తెల్లసెరల కన్నులు గెండ్లమ్మిఁజేతుల వెడ
 జల్లువాని మంకెనవిరి బింకంబు నింకించు నధరశోణిమ సెవంబున వెలుగు ముఖజనిత
 హుతాశనుతోఁ దృప్తఁబుండగు గంధనహం గూర్చు నిక్కెనన నొక్కింత నిక్కి చొక్కం
 పుఁ బొటమలఁ జూపి తిల కుసుమ విలసనావహానియగు నాస భాసమానుం డగు వాని
 సుదరజాత శ్వేతధామతామరసంబుఁ గనుంగొని మహద్భాగ్యంబు గనిన పూర్ణమాశ్రాంకుం
 డను శంక నాతనికి నాకు వైరంబు మాన్పు మని తత్సహోదరిగావున రత్న కాంచనంబులు
 లంచంబులుగా నివేదించి యడుగు లొప్పు నిందిరకు వరముం బడియున్న రాహు ఐన
 గేయూర కటక మణియుద్రికాం కితంబగు దీగ్ధ బాహుపరిఘంబు కటితటోత్సంగంబున
 మెఱయు వాని నురః స్థలన్యస్త నిస్తులార్చక కామభ గభస్తి మండలంబున నిండోలగం
 బుండు పుండరీకచేతన తనుచ్ఛాయయన నచ్చచ్చం బగు శ్రీనిత్యంబున లోచనోత్సనం
 బుఁ గావించువాని విజితమృగనాభినాభి సారభ్యంబునకు నెగయు నుత్తుంగభృంగ మాలిక
 యన మెఱయు నసిత పేశలతులసీఫలాశ దామంబున నభిరామ కోమలాలం కృతి యగు
 వానిఁ గపటకరటివిరోధియై యసుర యసురుల గొని మగుడ మనుజుంగంబు నంగీకరించు
 నెడఁ దలంపంబడమి నట్లన యుండె నన బడు గగు నడుము పసఁ గడు నొడిక మగు
 వాని ఘన జఘన చరమేతరధరాధ రాధత్యకాతలంబునం గాంచన కాంచికా మణిమకుట
 గగనమణి గాయు శ్రీకృష్ణమొండవరగు మెఱుంగు పీతాంబరంబునం బొదువంబడి
 దాని సన్నదనంబు పలుపలం దొఁపఁ గనక పుష్పరాగింపుఁ దెరవారు వైదుర్యమణి స్తం
 భియుగంబునుంబోలెఁ గించి దామిలిత నీలిమంబగు నూరుయుగళంబువానిఁ దైత్తిరీకమం
 బగు విగ్రహంబుతో నాగ్రహంబున మీఁదికిం జొంచు తఱిఁ జంక్రమణ రయంబునం దిగిలి
 పచ్చిన మణిమయస్వర్గుపవజాంబూనదప్రాకారవలయుం బనం దీర్చిండు నుద్దిండ్ గండపెం
 డెరంబునం బొడము నఖండప్రభౌమండలంబునం బరిహిండితంబులై మట్టిపండుల పడవుగల
 మడిమల బెడంగు పడి భావి నిజ కమతావతార సూచకంబులుంబోలెఁ గొదమతామేళ్ల
 మేళ్ల నగు మీఁగాళ్లతోఁ గోకనద మృదూపరంబు లమర మెఱుంగు జుక్కల జిగి మొక్కు
 పఱుచు నఖ చక్రవాళ చంద్రికల భక్తజన మనస్తమోవిదళనంబుఁ గావించుచు హల కులిశ
 కలశ కమల మకరాంకు శాంకితంబులై లక్ష్మీకుచకుంకుమాకలన నరుణారణంబు లగు చర
 ణంబులం దాపత్రయావహరణంబు సేయువాని నారాయణం బురాణపురుషుఁ బురుషో
 త్తముఁ బ్రణతార్తిహరు వాసుదేవు హృషీకేశు నీశసుతు విభీషణవరదు ననంగజనకు రంగ

రముఁబం గాంచి సహ సమాగత భాగవత పరిఁబ్రేమేతంబుగాఁ దానుం దనుజాతయుం
బ్రమద భయ భక్తిరసమగున్దై జయజయ శబ్దంబులతో సర్వాంగాలింగిత డ్దోణీతలంబు
లగు నమస్కారంబులు గావించి నిలిచి చిటలతటఘటితాంజలియై యిట్లు నిలయుచు. ౯-౮.

టీ. అతనిచేత=ఆదైనతేయునిచేత, విష్ణుపనంబుసేయించి = ప్రరంగనాయకు
నకుఁడనరాకవిన్నపంబు సేయించి, అనుచుతింగాంచి = సెలవునుబొంది, చతుర్భుజులు =
నాలుగు భుజములుగలవారను, జలధర=మేఘమువలెనే, శ్యాములు = నీలచాయగల
వారును, శతపత్ర=తామరలవంటి, లోచనులు=కన్నులుగలవారును, చపలా=మెఱపుల
వలెనే, పిశంగం=పచ్చనైన, వసనులు=నీస్త్రములు గలవారును, (సీతాంబరులనుట) ఇన
మాలికా=తులసీనమాలికలతోడ, బద్ధ=కూర్చబడిన, బాహుమధ్యలును = పక్షిస్థల
ములు గలవారును, విస=అయినట్టి, మగుమధన = మధురమైన ప్రీతియొక్క,
ప్రతిదింబంబులుంబోని = ప్రతిదింబములవంటి, పారిపార్శ్వకుల = పార్శ్వస్థులగునట్టి,
పరాంకుశ=నమ్మాత్మారులే, ప్రభృతి=మొదలగు, ముక్తల = ముక్తాత్ములగు, సేవించుచు
=భజించుచును, తదిభినందితులై=వారిచేత నాదరింపఁ బడినవారై, చని=ఆనలనరిగి,
మహావకాశంబును=మహావిశాలమైనదియును, మణిమయ = రత్నకారమునైన, స్తంభ=
స్తంభములచేత, సంభృతంబును=భరింపఁబడినదియును, శాతకుంభకుంభ=బంగారు కలశ
ములచేత, శోభిత=ఘలంకృతమునైన, శేఖరంబును=శిఖరములుగలదియును, వి=అయి
నదై, చిత్ర=చిత్రపన్నెలుగల, నేత్ర=నేత్రపస్త్రముల చేతనైన, “స్వాంజ్ఞానాంకుశయో
ర్మేత్రమ్” అని యమరము. వితాన=మేలుకట్టయందు, “అస్త్రీవితానముగ్ధాచ” అని
నిఘంటువు. లంబమాన=వేలుచున్న, నానా=అనేకవిధములగు, ప్రసూనదామ=విరిసరు
లును, ముక్తాగుళుచ్ఛ=ముత్యముల గుత్తులును, అచ్చచామరంబును=తెల్లని జల్లులుగలది
యును, ఉద్వేల=మేరమీఱిన, కాలాగరు=కృష్ణాగరువుయొక్క, ధూప=ధూపముచేతి,
ధూపితంబును=ధూపింపఁబడినదియును, అగు=అవునట్టి, మహావిమానమగ్ర్య=మహా గర్భ
గృహమగ్ర్యమందలి, విభుకాంత=చంద్రకాంతతాళ్ళచేత జేయఁబడిన, విత్తికాతలంబునకొ=
వేదికాస్థలమందు, చరణముఖి=పాదములుమొదలగు, తత్తత్ప్రశీక=ఆయావయవముల
యందు, అధిష్ఠిత=ఉన్నఁబడిన, ధర్మాది=ధర్మవర్మప్రముఖులగు, సూరి=నిత్యసూరుల
యొక్క, పరిషదాత్మకంబును=సమాజ స్వరూపమైనట్టిదియు, తేజోమయంబును=ప్రకాశ
స్వరూపమైనట్టిదియును, అగు=అవునట్టి, విపుల=పలుకైనట్టియు, వీముల=నిర్మలమగునట్టి,
శీతంబునకొ=సింహాసనమందు, పరిమళ=గ్రొత్తావులకొఱకు, ఆలోల=సంచరించుచున్న,

రోగమును మొదలుపెట్టుకొని, “ఇదిచింతించితిని” అని నిఘంటువు. బాలము = సమూహముగల, అంబులము = కడులముగల, బాలమునద
 త్వర = బంగారురంగునకు, ఉత్తమ = అపారసంగెడునట్లు, విశేష = వెడలుచు, కష్ట
 పవిత్ర = మిద్రయపై దేవయము, ఉత్తమపానోనిధానమునకు = తీరివారిరాశికి, (ఉత్త
 మున గల బొడుగు నలన బుట్టినదిగావున తీర మనుట, ఈశబ్దము మానవజాతియందు
 సువ్యము నలె నుండును) ప్రభుమేతుభూతంబు = ఆదికారణమైన, భూతతనాప్రయుం
 బోలె = ఆదిభూతమునలెనె, (సూక్ష్మస్థగల తీరమునలెననుట) పార = పాదరసముయొ
 క్కయు, “రసస్సూచకపారదే” అని నిఘంటువు. స్ఫటికమణులయొక్కయు, సటిర =
 శ్రీమంతులయొక్కయు, పాండురుచి = చలి వెలుగునయొక్కయు, (చంద్రుడనుట) పుండరీ
 కంబుల = చెలి విరిచయ్యలయొక్క, పసకు = మేలిమికి, (ధాన్యమున కనుట) మనునకులు
 = నూలివలయును, ఎనకొల్పు = ఆపాదించుచున్న, మిసిమిగల = కాంతిగలయట్టి, భోగిభోగ...
 భోగి = శేషునియొక్క, భోగ = శరీరముయొక్క, “భోగిస్సుఖేన చాహితిర ఫణ
 యోర్మితే” అని నిఘంటువు. భాగంబునకు = ప్రదేశమునకు, పరభాగంబు = గుణో
 త్పన్నము, “పరభాగోగుణోత్పన్న” అని నిఘంటువు. మిగుల = అతిశయించునట్లు,
 తదాత్మకంబుయగు = ఆశేషశరీరముయగును, ఉపబంబున = తలగడయందు, “ఉప
 ధానంసూపబంబు” అని నిఘంటువు. మఱియు శేషుడే యుపధానమగుటకు. (శ్లో.
 నివాసశ య్యాసన పాదుకాంకుకోపధాన వర్ణాపనాంకణాదిభిః, శరీర శైలైస్తా శేసాం
 గతో యథోచితం శేష ఇతీర్య శేషైః. అనియాశనందాయశ్రీమాం ప్రమాణము) మహాన్వ
 = మిక్కిలియుచితమగు, కెయూర = బాహుపురియందులి, మణి = రత్నములచేత, కర్పరం
 బు = చిత్రనామైన, కూర్పరంబు = మోచేతిని, “స్వాత్మప్రాణిస్తుకూర్పర” అని
 నిఘంటువు. ఉని = ఉండకొని, మననపర = ధ్యానపరులైన, ముని = మునులయొక్క,
 మనః = మనస్సుల యందులి, రాగరస = అనురాగరసముగల, మాన్వసంజేసి = తుడుచుట
 చేత (మునిమానసములకుఁగల క్రిగలుగఁజేసెననుట) మిగుల = అధికమగునట్లు, అరుణిమ
 = ఎఱ్రదనమును, నహించెనోయన = తాలెనోయనుటకు, చాలు = సాగిన, కంఠలు = ఎఱ్ర
 నివాస్తము, కపోలంబున = చెక్కిటియగు, కంఠ = సమీపింపఁగా, (చెంపక్రింద
 శ్రీమాన్మండలైక్తుకొన్నాగనుట) త్రిదశతరు = కల్పవృక్షములయొక్క, కనుమ = పువ్వుల
 చేత, కందుకిత = కప్పుచుడిన, కందుకి = శేషునియొక్క, కందుకాత్మకంబున = కుటుంబమే
 యొక్క, దుకాలనిరోధంబున... దుకాల = నలిపెచైన, నిరోధంబున = నెఱ నలువ

యందు, (పహకదుప్పటియనుట) ఒత్తిగిలియున్నవానికొ = ఒంటిప్రక్కనుబన్వళించియున్నట్టియు, కరికొ = గజేంద్రుని, కఱకఱింబట్టి = బాధపెట్టి, బిట్టు = కఠినముగాను, తనచేతిచక్రంబునకొ = సుదర్శనముచేత, తెగిన = ఖండితంబైన, నక్రంబు = మకరము, పూజ్యంబగు = పూజించుగిన, సాయుజ్యంబుకొ = భగవద్వివేకముగభవిగ్రహసాంగత్యమును, ఒండెనోయనకొ = పొందెనోయనునట్లు, ఉపరి = మీఁదిభాగమందు, పరిదృశ్యమాన = లెస్సగాకాననచ్చుచున్న, గండస్థల = చెక్కిటియందు, స్థ = ఉన్నట్టి, మణి = రత్నఖచితమైన, మకరకుండల = మకరాకారమగుకర్ణభూషణముయొక్క, ప్రతిబింబరుచి = ప్రతిఫలనకాంతులయొక్క, డంబరంబునకొ = అధికముచేత, పరమసాందర్య = మిన్నయగుచెన్ననెడు, మకరంబు = పూడేనియను, నిష్క్రిందియగు = కురియుచున్న, ముఖారవివంబునకొ = మోముదామరచేతను, అందంబగువానికొ = సుందరుడగునట్టియు, నిర్నిమిగ్ధప్తి = తెప్పవల్పునిచూడ్చిచేతను, నెట్టుకొని = ప్రయాసపడి, (కథంచునాథకము) చూచుపఱికొ = సేవిచునప్పుడు, నీలావదాతయు = నల్లని తెల్లని ప్లముగలిగినదియును, తెప్పకట్టుపఱికొ = తెప్పవల్పుగలిగి చూచునప్పుడు, బిట్టు = అధికముగాను, ఎదుర్కొను = సేత్రములకెదుఱయ్యెడు, కలధాత = రజతమువలె, గౌరగౌర = మిక్కిలితెల్లనైన, ముత్య = అధికమైన, చుంకి = తేజముయొక్క, “తేజోధామసుహోవిభా” అని నిఘంటువు. పూరంబునకొ = ప్రవాహమందు, మునింగి = అచ్చాదింపబడి, గుర్చిరీక్ష్యయొకొ = చూడకకృముగానిదియు, అగు = అవునట్టి, నిజ = స్వకీయముగు, రుచిర = మనోహరమైన, మూర్తిలనకొ = గింజనంగళవిగ్రహమునలన, తనదు = తన, సాకారని రాకారిలు = ఆకారిముతోఁ గూడియుండుటయును సాకారములేకుండటయును, నాఁకికొ = సేవించువానికి, చూపురూపునకొ = కనుపఱిచెడురీతిచేయు, దీపించువానికొ = వెలుగుచున్నట్టియు, కళత్రంబులగు = చంద్రసూర్యులభౌర్యలయిన, శ్యామా = రాత్రిచేత, ఛాయచేరి = ఛాయాదేవిచేత, (రాత్రియునలుపు ఛాయ గావున నాయుమయు నలంపనుట) పేముడికొ = ప్రేమముచేత, పొదునంబడినయట్లు = అలింగనముచేయుఁబడినట్లు, కన్నులు = నల్లనిటయు, తొంగలులుకొ = దీర్ఘములయినవియు, అగు = అవునట్టి, పక్షి - తెప్పలయొక్క, కాఁకిలకొ = నైల్యములచేత, ఒప్పు = సుందరమగుచున్న, సోమసూర్యాశ్మకంబులగు = చంద్రసూర్యయములగు, వెండి = విశాలములును, నిడువాలు = దీర్ఘతములునైన, ఎట్టసెరల = రక్తరేఖలుగల, కన్నులకొ = సేత్రములచేత, కెండుమ్మిఁజేరుల = ఎఱ్ఱదామరపూతేఱులను, వెంజలువానికొ = వ్యాపింపజేయుచున్నవాని, (స్వామికొ జంగ్రులొక్కొనయనంబును సూర్యులొక్కొనయనంబునుటచేత

వారిరువుర భార్యలయిన రాత్రియును ఛాయాదేవియును, వచ్చి తమ నల్లనికాంతులు గానవచ్చునట్లు వారి నాతింగనముజేసికొని విడువకయుండినట్లు నల్లని తొంగిలి తెప్ప లొప్పెననుట) మంకెనవిడబంధూకపుష్పముయొక్క, బింకంబుకొంగర్వమును, ఇంకించు ఇవురజేసెడు, అధర=చాతెఱయొక్క, శోణిమ=అరుణకాంతియ నెడు, నెసంబునకొ=వ్యాజముచేత, వెలుంగు=తేజరిల్లుచున్న, ముఖజనితహుతాశనుతోక... ముఖ=నెమ్మోమువలన, జనిత=ఉత్పన్నుడగు, హుతాశనుతోక=అగ్నిహోత్రనుతో, (ముఖమువలన నిండ్రుండునగ్నియుంబుట్టుట శ్రుతి ప్రసిద్ధము) తత్సఖుండగు = అయ్యగ్నిజేలియైన, గంధన హుంగూర్వకొ=వాయువును గలుపుటకై, నిక్కెననకొ=నిక్కెనదో యనునట్లు, ఒక్కెంత=ఇంకంత, నిక్కి, చొక్కంపు=సుంచరములైన, పొటములకొ=పుటములచేత, చూపట్టి=దర్శనీయమై, తిలకుసుమవిలసనాపహాసియగు=సువ్వులుపువ్వునన్నింపునవ్వునట్టి, నాసకొ=ముక్కుచేత, భాసమానుండగువానికొ=ప్రకాశించుచున్నట్టియు, (కొంచెమునిక్కినముక్కు పుటములలోనుండినిట్టార్చులు వెడలుననుట) ఉదరజాత=నాభియందుంబుట్టిన, క్షేపిత=తెల్లనగు, ధామ=కాంతిగల, తామరసంబుకొ=కమలమును, గనుంగొని = చూచి, మూదాశ్రయంబుగనిన = మూదాశ్రయమునుబొందిన “నీచాశ్రయోనకర్తవ్యః కర్తవ్యోమహదాశ్రయః” అన్నట్లనుట. పూర్ణిమాశశాంతుండనుశంకకొ=పున్నమనాటిచందుండను సందియంబున, (తెల్లని నాభీకమలము చంద్రునివలె నుండెనుట) అతినికి=ఆచంద్రునికి, నాకు=రాహువునకనుట, వైరంబుమాన్యుమని = పగలేకుండజేయుమని, తత్సహోదరిగావున = ఆచంద్రునికిఁదోడ్బుట్టువగుటంజేసి, రత్నకాంచనంబులు = మణికనకములు, లంచంబులు గానివేదించి=ఉపాయవములుగాసమర్పించి, అడుగులొత్తు=స్వామిపాదములొత్తుచున్న, ఇంగరకుకొ=శ్రీదేవికి, (దీనికి దాస్యహోదరి యను చది విశేషము) వరముంబడియున్న=ప్రాణాచారముపడియున్న, రాహుసనకొ=రాహుగ్రహమనునట్లు, (చంద్రుఁడు తొల్లి దుర్బలుఁడై యుండి మూదాశ్రయముఁ జేసినపిదపఁ దనకుఁ జేటు గలుగునని యునికి రాహుగ్రహ మిట్లు చేసినట్లుండెనుట.) కేయూర=భుజకీర్తిలచేతను, కటక=కడియములచేతను, మణిముద్రికా = రతనంపుముద్దుటుంగరములచేతను, అంకితంబగు=చిహ్నితమైన, బాహుపరిఘంబు=పరిఘాయుధమునంటి దీర్ఘభుజము, కటితటోత్సంగంబునకొ=పిలుందుప్రక్రమింపదను, మెఱయువానికొ=ప్రకాశించుచున్నట్టియు, ఉరస్థుల=వక్షస్థలమందు, నృప=ఉనువఁబడిన, నిస్తుల=సరిలేని, అస్తోక=స్థూలమును, కాస్తుభ=కొస్తుభమణియొక్క, గభస్తీ=కాంతులయొక్క, మండలంబునకొ = సమూహామందు, “మండలంచక్రవాళకమ్” అనియమరము. నిండోలగంబుండు=నిండుసభదీప్తిన, పుండరీకనికేతన=కమల

నివాసినియగులక్ష్మీదేవియొక్క, తనుచ్ఛాయయనఁ = దేహకాంతియొనునట్లు, అచ్ఛా
 వృంబగు=మిక్కిలిస్వచ్ఛమగు, శ్రీవత్సంబునఁ = శ్రీవత్సమునుమచ్చచేతి, లోచనోత్పిపంబు
 గావించువానిఁ = కన్నులపండువుచేయునట్టియు, విజిత = గెలువఁబడిన, మృగానాభి =
 కన్నురిగల, సౌరభ్యంబునఁ = నైవేదికి, నెగయు = వచ్చుచున్న, (ఎఱుగుననిపారాం
 తరమశ్లేనివాలుచున్న) ఉత్తుంగ = తిఱుచైన, భృంగమాలికయనఁ = తుమ్మెద పరుసయన
 గా, మెఱయు = తినురుచున్న, అనితి = నల్లనైన, పేళల = లేతయగు, తులసిపలాశ = తిరు
 తుళాయిదళములయొక్క, దామంబునఁ = ఉనమాలికచేత, అభిరామ = సుందరమగు,
 కోమల = మృదువైన, అలంకృతియగువానిఁ = అలంకారముగలయట్టియు, (అకృతియగు
 వానినని కొందఱుచురు) కపటకరితివిరోధియై = మాయాసింహుమై, అసుర = హిరణ్య
 కశిపునియొక్క, ఉసుణుగొని = ప్రాణాపహరముఁజేసి, మగుడఁ = మరల, మను
 జాంగంబునఁ = మానవాకారమును, అంగీకరించు నెడఁ = హియించునప్పుడు, తుంబు
 బడిమిఁ = స్థూపిరాకుండుటచేత, అట్లనయుండెనఁ = ఆప్రకారమే యుండెనను
 నట్లు, బడుగుబడుగు = మిక్కిలిసూక్ష్మమగు, నడుముపనఁ; నడుము = మృగము
 యొక్క, పసఁ = మేలిమిచేతి, కడుఁ = మిక్కిలి, ఒడికమగువానిఁ = శృంగారమై
 నట్టివానిని, ఘన = పైపైన, జఘన = పిఱుచునియెడు, చర మేతాధిరాధర = ఉదయఃస్వ
 తముయొక్క, అధిశ్యకాశలంబునఁ = ఉర్ధ్వప్రదేశమందు, (ఉపత్యక్తచేరాసన్నాభూమి
 రూర్ధ్వమధిశ్యకా. అనియమరము) కాంచనకాంచికా = బంగారు మొలనులయందలి, మణిమ
 కుట = మణి శ్రేష్ఠమనియెడు, గగనమణి = సూర్యుడఁ, కాయు = వ్యాపింపఁజేయని, నీచం
 డమెండనఁ = బాలాతపాతిశయమునునట్లు, పరగం = ఒప్పుచున్న, మెఱుంగు = కాంతివిశి
 ష్టమైన, పీతాంబరింబునఁ = కట్టిబంగారుపుట్టముచేతి, పాదుపంబడి = అచ్ఛాదింపంబడి, దా
 ని = ఆవస్త్రముయొక్క, సన్నచునంబునఁ = చలిపెననుముచేత, తననున్న డనంబు = తొడదో
 యినునుపు, (పరుషేసరశేచైన సమానేనుముతోభవేత్, అద్రుతాత్సరిసాదించు పట్టికూర్చి
 విభక్తిమై, తనేచకులైచిడతోవికారాచ్ఛాపి కేచన. అనునధర్వణోక్తి చేతనుమాగమము) వెలు
 పలందోపణ = బయలుగానరాగా, కనకపుష్పరాగంపు = కనకపుష్పరాగములను మూల
 యొక్క, (లేక) కనక = బంగారుయొక్కయు, పుష్పరాగంపు = పుష్పరాగములయొక్క
 సంబంధముగల, తెరవారు = తెరలుగలిగిన, (లేక) తెరవారు = నూలిపోగులుపైఁదిరిగి
 నట్లుండు, వైదూర్యమణి = వైదూర్యరత్న వికారములగు, స్తంభ = స్తంభములయొక్క, యుగం
 బునుబోలె = జతపలెనే (అట వెలచి. పగలు గొండెగానఁ ♦ బడెడువిడాలంబు, కన్నువోలె
 వెలుచు ♦ గల్గినూలు, తిరుగు నట్లు మీఁద ♦ దెరవారు వైదూర్య, రత్నమున కిది

ప్రశ్నియత్నముమరు. అనివైదుర్యలక్షణము) కించిదామీలిత = కొంచెముగప్పుబడిన,
 నీలిమంబగు = నైల్యముగల, ఊరుయుగళంబువానికొ = తొడవోయిగలయట్టియు,
 త్రైవిక్రమంబగు = త్రివిక్రమావతారసంబంధియును, విగ్రహంబుతోకొ = నెమ్మేనితోడ,
 అగ్రహంబునకొ = కోవయుచేత, మీఁదికిఁజూచుతఱికొ = గగనంబునకుఁబ్రసరింపఁజేయు
 నప్పుడు, చంద్రమణిరయంబునకొ = ప్రసరణ వేగము చేత, తగిలినచ్చిన = చుట్టివచ్చిన, మణి
 మయ = రత్న వికారమైన, స్వర్ణమన = స్వర్ణలోకమందలి, జాంబూనద ప్రాకారవలయం
 బనకొ = నలయమువంటి బంగారుకోటయనునట్లు, తీర్థడించు = మెఱయుచున్న, ఉద్దండ =
 అధికమైన, గండపెండెరంబునకొ = పాదకటకమందు, పొడము = పుట్టునట్టి, అఖండ = ఎడ
 తెగిని, ప్రభా = కాంతులయొక్క, మండలంబునకొ = సమూహము చేతఁ, పరిహిండితంబులై =
 కూర్చుబడినవై, మట్టిపండుపడుపుగల = నటఫలసౌందర్యము గలిగినట్టి, మడిమలకొ = పా
 న్నిభాగములచేత, బెడంగువడి = ప్రకాశించి, భావి = కాగల, నిజ = స్వకీయమైన, కమ
 తావతార = కూర్చొనతారమునకు, నూచకంబులుంబోలె = నూచకములవలెనే, కొదమతాజేళ్ల
 = లేతతాజేళ్లయొక్క, (తాఁబేలు దామేలనియుండుగలదు) మేళ్లకొ = మేలులను, నగు
 = వాసింపెడు, మీఁగాళ్లతోకొ = ప్రపంచంబులతోడ, కోకనద = ఎఱ్ఱగలునలవలెనే, “రక్తి
 త్వలంకోకనదమ్” అనియమరము. వృదు = కోమలములైన, ఉదరంబులు = గర్భములు,
 (అఱకాళ్లనుట) అమరకొ = ఒప్పుగా, మెఱుంగుఁజుకొల = ప్రకాశముగల నక్షత్రముల
 యొక్క, జిగి = కాంతిని, మొక్కపఱుచు = భంగపఱుచునట్టి, నఖ = గోళ్లయొక్క, చక్ర
 చాళ = మండలములయొక్క, చంద్రకలకొ = వెన్నెలలచేత, భక్తజనమనః = భక్తులమనస్సుల
 యందలి, తమః = శోకమును చీకటియొక్క, “రాహుధావ్వంతే గుణేశోకే తమశ్శబ్దోభి
 ధీయతే” అని నిఘంటువు. విదళనంబుకొ = ఛేదనమును, కావించుచు = చేయుచును, హల
 కులిశ కలశ కమల మకరాంకుశ = హలకులిశాది తత్తద్రేఖలచేత, అంకితంబులై =
 చిహ్నితములై, లక్ష్మీకుచకుంకుమాకలనకొ = కలుములజవరాలి పాలిండ్ల చెందిరంపుఁబూత
 చేత, అరుణాంబులగు = తఱుచు కెంజాయగల చరణంబులకొ = శ్రీపాదములచేత, (శ్రీదేవి
 స్వామి పాదములను దనయక్కునఁ జేర్చుకొనిన నవి మిగులఁ గెంపెక్కెననుట) తాపత్ర
 యాపహరణంబు సేయువానికొ = ఆధ్యాత్మికాధి దైవికాధిభౌతికములను తాపత్రయ
 మును రూపుమాపునట్టి, నారాయణకొ, పురాణపురుషకొ, పురుషోత్తమకొ, ప్రణ
 తార్తిహరుకొ, వాసుదేవుకొ, పృషీకేశుకొ, ఈశనతుకొ, విభీషణవరదుకొ, అనంగ
 జనకుకొ, రంగిరమణుకొ = ఏనందిన నామధేయములుగల శ్రీరంగనాయకస్వామిని,
 కాంచి = దర్శనముసేసి, సుసమాగత = తనతోపవచ్చిన, భాగవత = భగవద్భు

క్తులయొక్క, పరిషత్తు మేతంబుగాఁ = సమాజముతోఁగూడ, తానుఁ = ఆవిష్టుచిత్తుండును, తనుజాతియుఁ = కొమార్తెయగుచూడికుడు నైనాంచారును, ప్రమదభయభక్తిరసమగున్నై, జయజయశబ్దంబులతోఁ = జయజయనువాక్కులతో, సర్వాంగాలింగిత = సర్వా వయవములచేతస్పృశింపఁబడ్డ, షోఽశితంబులగు = భూతిలములుగల, నమస్కారంబులు, కావించి, నిలిచి, నిటలతట = లలాటప్రదేశమందు, ఘటిత = కూర్పఁబడిన, అంజలియై = దోసిలిగలవాఁడై, ఇట్లని = ఈవక్ష్యమాణక్రమముగా, స్తుతియించెఁ = వినుతించెను. (ఆవిష్టు చిత్తుఁడనుట.)

తా. సుగమము.

తే. విధిగృహక్షయవిస్తనే ♦ విధికి శరణు, చిరకృత్యైకు పుణ్యరా ♦ శికిని బ్రణాతి,
ధనపతి భ్రాతృకులదేవ ♦ తకు జోహారు, నతమ్మడాదిక సుమనస్సు ♦ నకు నమస్సు.

టీ. విధి = చతుర్ముఖునియొక్క, గృహ = ఇంటియందు, అక్షయ = నాశములేని, విత్త = ధనమునకు, నేవధికిఁ = నిక్షేపమయిననీకు, శరణు = నమస్కారము, (శ్రీరంగనాయకులు బ్రహ్మగృహమందలితిరువారాధనయని ప్రసిద్ధము) చిర = తడవుగాను, కృత = చేయఁబడిన, ఇత్వైకు = ఇత్వైకుమహారాజయొక్క, పుణ్య = సుకృతములయొక్క, రాశికిని = ప్రోవైననీకు, ప్రణాతి = వందనము, (తరువాత ఇత్వైకుమహారాజునకుఁ దపశఫలమైతోచితి ననుట) ధనపతి = కుబేరునకు, భ్రాతృ = తమ్ముఁడైనవిభీషణునకు, కులదేవతకుఁ = కులదైన మైననీకు జోహారు = జోహారు, (పిమ్మట శ్రీరాములవలన విభీషణునకువచ్చితివనుట) నత = నమ్రులైన, మృడాదిక = శివుఁడుమొదలగు, “గిరిశోగిరిశోమృడః” అనియమరము. సుమనస్సునకుఁ = దేవతలుగలవానికి, “సుపర్వాస్సుమనస్సః” అనియమరము. నమస్సు = నమస్కారము.

తా. సుగమము.

తే. కొలుతు సర్వేశు సర్వాత్మ ♦ కుని ననంతు,
నప్రకాశు నభేద్యు స ♦ మస్తలోక,
సముదయాధారు నణుసమూ ♦ హములకును న,
ణీయు నిన్ను ననాధారు ♦ నిత్య సత్య.

౧౦౦.

టీ. సర్వేశుఁ = సర్వప్రపంచనాథుఁడైనట్టియు, సర్వాత్మకునిఁ = సర్వాంతర్యామి యైనట్టియు, అనంతుఁ = అంతరహితుఁ డయినట్టియు, అప్రకాశుఁ = చతురగోచరుఁడయినట్టియు, అభేద్యుఁ = ఇయ్యతా పరిమాణ విశుష్టుఁ డని తెలియ

శత్రుఁడుగానియిట్టియు, సమస్తలోక=సర్వలోకములయొక్క, సముదయ=వృద్ధికి, ఆధారం=మూలాధారమైనట్టియు, అణుసమాహములను=సూక్ష్మవస్తురాసులకంటె, అణియు=పరమాణుస్వరూపుఁడైనట్టియు, నిత్యుక, అనాధారుక, సత్యుక, నిన్నుక, కొలుతుక=నేవెంటును, ఇక్కడ చెప్పిన అణియస్తాదులు శ్రుతి ప్రసిద్ధములు.

తా. సుగమము.

క. నారాయణ భూప్రభృతిక, గౌరవవద్వస్తువితతి ♦ కంటె మిగిలి పెం,

పారు గర్వితగల పర, పూరుష శరణంబు వేడి ♦ పొగడెద నిన్నుక. ౧౦౧.

టీ. నారాయణుక=(నరసమూహమునారము, దానికిఅయనమనియును అది అయనముగాఁగలవాఁడనియునువృత్తృత్తిద్వయము చేయుటచేత)ఆధారత్వాధేయత్వములు గల యట్టివానిని, భూ=భూమి, ప్రభృతిక=మొదలుగాఁగల, గౌరవవత్=గరిమముగల, వస్తువితతికంటె=భూతసమాహముకంటెను, మిగిలి=అతిశయించి, పెంపారు=వృద్ధియగుచున్న, గర్వితగల=అతి గురుత్వముగలిగిన, పరపూరుషుక=పరమపురుషుఁడైన నిన్నుక, శరణంబువేడి, పొగడెదక=కొనియాడెదను. తా. సుగమము.

తే. అజశివాదిక మగునీస ♦ మస్తజగము, నెందుఁ బ్రభవించు వర్తించు ♦ డిందునట్టి,

మహిమక్రిమైననిత్యస ♦ మస్తభూత, మయుఁబరులకంటె బరుమహా ♦ మహునిఁగొలుతు.

టీ. అజ=బ్రహ్మయు, శివ=శూలియు, ఆదికమగు=మొదలుగాఁగలయట్టి, ఈ సమస్తజగముక=జగమెల్లను, ఎందు=ఎచ్చటను, ప్రభవించుక=పుట్టునో, వర్తించుక=సంచరించునో, డిందుక=లీనమగునో, అట్టిమహిమకుక=ఆమహత్త్వమునకు, ఇమైన=స్థానమైనట్టి, నిత్యుక=శాశ్వతుఁడగువాని, (అజశివాదులశాశ్వతులనుట) సమస్త భూతమయుక=సర్వభూతాత్మకుఁడగువాని, పరులకంటె=ప్రకృతి జీవులకంటెను పరుక=విలక్షణుఁడగువాని, మహామహునిక=మహాతేజోరూపుఁడైన నిన్ను, కొలుతుక=నేవెంటును. తా. సుగమము.

సీ. పరపురుషునికంటె ♦ బరుఁడుగాఁ జనువానిఁ బరమాత్ము ముక్తికై ♦ పరమయోగి,

పరిపక్తుచే సదా ♦ భావింపఁబడువాని నెవ్వనియందుఁ బ్రా ♦ కృతము లైన,

సత్త్వాదిగుణముల ♦ సందడి లే దట్టి విమలుని సర్వభూ ♦ తములకంటె,

నాద్యుఁడు శుద్ధుండు ♦ నగువాని విభుఁ గళా కాష్టానిమేషాది ♦ కాలనూత్ర,

గీ. పరమహంస శక్తివిధియ వితతికి గోచరముగాఁగ నెల్లప్పుడై చెలఁగుట,

నతి విశుద్ధుఁడు దానయ్య ♦ నౌపచార, స్పృత్తి బరమేశుఁ డగునెన్ను విష్ణుఁడలఁతు.

టీ పరపురుషునికంటెక్ = జీవుని కంటెను, పరుడుగా = అచ్యుడుగా, చను వానిక్ = చెల్లునట్టివాని, (ఉత్తమఃపురుషస్త్యన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః. అను గీతా వాక్యప్రకార మనుట) పరమాత్మక్, ముక్తిక్ = మోక్షముకొఱకు, పరమయోగిపరిపక్తు చేక్ = మహాయోగిసమాజముచేత, సదా = ఎల్లప్పుడును, భావింపబడువానిక్ = ధ్యానింపఁ బడువాని, ఎన్వనియందు = వనియందు, ప్రాకృతములైన = ప్రకృతీసంబంధులైన, సత్త్వాది గుణముల = సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క, సందడి = సంఘర్షము, లేదు = లేకుండునో (సత్త్వాదయోనసంతీశే యత్రచప్రాకృతాగుణా యను సంహితానవనముచొప్పున ననుట) అట్టి, విమలుని = నిగ్గులుడగువాని, సర్వభూతములకంటెక్ = ఆకాశాదిసకలభూతముల కంటె, అచ్యుడు = మొదలివాడును, శుద్ధుడునగువానిక్, విభుక్ = వ్యాపకుడగువాని, కళాకాస్థానిమేషాది = కలుళ కాస్థలా నిమిషములు మొదలగు, కాల = కాలమునకు సూత్రపైన = నడుపునదియై నట్టి, ఎవ్వనిశక్తి = వనిసామర్థ్యము, ఇంద్రియసమూహమునకు, గోచరముగాదు = కనబడదో, నిర్లేపుడై = అంటనివాడై, చెలగుటక్ = ప్రకాశించు చేత, తాక్ = తాను, అతివిశుద్ధుడైనను, ఔపచారస్పృహిక్ = ఉపచారవ్యాపారము చేత, పరమేశుడగు = పరమేశ్వరుడైనట్టి, విష్ణుక్, నిన్నుక్, తలఁతు.

తా. సుగమము.

ప. అని పరస్వరూప సురసేన్య భక్త్య దివ్యావతారలీలలం బ్రస్తుతించినఁ గౌస్తుభా భరణుండు కరుణాతరంగితంబులగు నపాంగంబుల నమ్మునిం గనుంగొని కుశలప్రశ్నంబుఁ గావించి కంకణాలంకార క్రేంకారంబు లంకురింపఁ బడపంకజంబులకుఁ గుసుమాంజలులు సమర్పించు సకలసీమంతినీసీమంతముక్తమణియును నాముక్తమాల్యద రూపు నెలఁచెయంబు సాభిప్రాయంబుగాఁ జూచి తనలోన.

౧౦౪.

టీ. అని = ఈ ప్రకారము, పరస్వరూప = నిత్యము క్తసేన్యపైనపరస్వరూపము యొక్కయు, సురసేన్య = వేల్పులచేభజింపఁబడిన, భక్త్య = మంగళకరములగు, దివ్యా వతార = దివ్యావతారములయొక్క, లీలక్ = విలాసములను, (లేక)క్రియలను, “లీలా విలాసక్రియయో” అని నిఘంటువు, ప్రస్తుతించినక్ = నుతించగా, కౌస్తుభాభరణుండు = శ్రీరంగనాయకులు, కరుణాతరంగితంబులగు = కృపాతరంగయుక్తములగు, అపాంగంబులక్ = క్రీగంటిచూపులచేత, అమ్మునిక్ = ఆ పెరియాళ్వారిని, కనుంగొని = కటాక్షించి, కుశల ప్రశ్నంబుఁగావించి = తేమమాయనియడిగి, కంకణాలంకారక్ = కంకణభూషణములయొక్క, క్రేంకారంబులు = నాదములు, అంకురింపక్ = మొలతేరగా, పడపంకజంబులకు = తమ

తిరుండిత్తామరలకును, కుసుమాంజలులు=పుష్పాంజలులను, సమర్పించు=సమర్పించుచున్న, సకలసీమంతిరీ =సర్వకాంతలయొక్క, సీమంత = పాపటలకు, ముక్తామణియగు = ముక్త మైన, ఆముక్తమాల్యద = చూడికుడుత్రనాంచారుయొక్క, రూపుకొ = రూపమును, ఎల్లబ్రాహ్మణులకొ = లేతప్రాచుమును, సాభిప్రాచుబు గాకొ = అభిప్రాచుము గలిగి నట్లుగాను, చూచి = వీక్షించి, తనలోన = ఆత్మగతంబున.

సీ. దీని చూపుదుటెక్కడ ♦ గానెకా సిరిపట్టికిని బోర బిరుదు డె ♦ క్కంబు గలిగె,
దీనికొ నల్లాడె ♦ గానెకా గర్వింబి యుద్ధం జైత్రునకుఁ గా ♦ లూడఁ గలిగె,
దీని పాలిండ్లుబ్బు ♦ గానెకా రతిచేతి కిన్నెరమ్రోతకు ♦ వన్నె గలిగె,
దీని మో మొప్పారె ♦ గానెకా వాణి రాయంచలేమకుఁ గలూ ♦ యంబు గలిగె,
గీ. దీని పెన్నెఱులేపారె ♦ గానెకా ప్ర, ప్రోషితమయ్యారికి విరాలి ♦ పొందు గలిగె,
దీని యడుగులు రంజిల్ల ♦ గానెకా పి, పాసఁ బడుతేటలకు మెట్టి ♦ పంట గలిగె. ౧౦౫.

టీ. దీని = ఈ యాముక్తమాల్యదయొక్క, చూపు = దృష్టి, ఉదుటెక్కడ గానెకా = విభ్రంభింపఁ గానేకదా, సిరిపట్టికిని = మన్మథునికి, బోరకొ = యుద్ధమునందు, బిరుదు డెక్కంబు = బిరుదైనద్వజము, కలిగెను (ఈకన్యక మిహలోచనయనియును మన్మథుండు మిహకేతనుఁ డనియు ననుట) దీని, కాను = నడుము, అల్లాడఁగానెకా = చలించు చుండఁగానేకదా, గర్వింబి = మదిచి, ఉర్వికొ = భూమియందు, జైత్రునకుకొ = వసంత మాసమునకు, కాలూడఁగలిగెకొ = పాదమునిలుపుకొగలిగెను, (మధ్యము లతనలెనుండెని యును లతాదులవలననే వసంతునికిగోర్తిగలుగుననుట) దీని, పాలిండ్లు = పయోధరములు, ఉబ్బుగానెకా = పృథ్విబాంధఁగానేకదా, రతిచేతి = రతిదేవిహస్తముననున్న, కిన్నెరమ్రోత కుకొ = కిన్నెరనాదమునకు, వన్నెగలిగెకొ = ప్రళస్తిగలిగినది (పాలిండ్లకుగిన్నెరకాయలకుసా మ్యమునకు, వైభ్రాతరుచిగానిప్రతియొకెన్నెరకాయలదిమేరువుతలయంపినిడిన; అనివసుచరిత్రము) దీని, మోము = ముఖము, ఒప్పారెగానెకా = ప్రకాశింపఁగానేకదా, వాణి = సరస్వతియొక్క, రాయంచలేమకుకొ = రాజహంసికకు (సరస్వతికిహంసికవాహనముననుట) కలూ యంబుగలిగెకొ = నివాసమొదలెను “కులాయోనీడమస్త్రీయామ్” అనినిఘంటువు (వాంసకుఁ బద్మమునివాసమనియు నాయమ పద్మముఖియనియునుట) దీని, పెన్నెఱులు = నిడుగులులు, ఏపారెగానెకా = బలిష్ఠములుగాఁగానేకదా, ప్రోషితమయ్యారికికొ = పెంపుడు నెమలికి, విరాలిపొందుగలిగెకొ = మోహసంగతిగలగెను, (వెండ్రుకలు మేఘమువలెనుండెనియు మేఘమునకునెమలిసంతరించుననుట) దీని, అడుగులు = పాదములు, రంజిల్ల గానెకా = వినిశ్చల

గానేకదా, పిపాసబడు=చీరువట్టుగల, తేలులకుఁ=మధుకరములకు, మెట్టపంటగలిగెఁ
(పాదములు మెట్టదామరవలెనుండెనియు తుమ్మెదలకత్తిమ్మలునెమ్మియొడివించుననుట)
ఈపద్యమందు వినియనిగరజాలంకారము. తా. సుగమము.

తే. అనుచు నువ్విశులూరి ముఁ రారి తమక, మాఱు లే కాత్తి దివ్యశుఁధాంతసీమ,
కన్నెలతఁ దార్చి యొక్కమాఁయానధూటి, నట్లకావించి వా రున్నదనియయుండ.

టీ. అనుచుఁ=ఇట్లుదలంచుచు, ఉవ్విశులూరి = కోరికలుగోరి, ముఁరారి =
శ్రీరంగనాయకుఁడు, తమకము=మోహమును, ఆచలకే = నిలుపలేక, ఆత్మ=తనయొక్క,
దివ్య=శ్రేష్ఠమైన, శుద్ధాంత=అంతఃపుఁముయొక్క, “శుద్ధాంతశాస్త్రం” అనినిఘం
టువు. సీమకుఁ=ప్రదేశమునకు, అన్నెలతఁ=ఆచూడకుడు త్రినాంచారును, తార్చి=
ప్రవేశపెట్టి, ఒక్కమాయానధూటిఁ=ఒకమాయ నెలతను, అట్లు=ఆయాముక్తమాల్యద
వలెనే, కావించి=చేసి, వారు=ఆవిష్టుచిత్తుఁడు మొదలగువారు, ఉన్నదనియ=ఆయను
యక్కడనే యున్నదనియే, ఉండఁగా. తా. సుగమము.

వ. పూజకులచే బాదతీర్థప్రసాదపరికేష్టనంబు లిప్పించి విడిది కనిపిన గుడి
వెడలి శాంబరీతనుసంభవం బాలకిం పెట్టి గృహంబునకుం జని పంజరంబు సడలించి యచ్చం
చలాక్షిం గానక. ౧౦౭.

టీ. పూజకులచేఁ = నంబులచేత, పాదతీర్థప్రసాద = శ్రీపాదతీర్థప్రసాదము
లును, పరికేష్టనంబులు=పరివట్టమును, (ద్వంద్వాంతమందుబహువచనము) ఇప్పించి=ఒకఁ
గించి, విడిదికి=బసకు, అనిపినఁ=పంపఁగా, గుడివెడలి=కోవెలలోనుండిబయలుదేరి, శాం
బరీతనుసంభవఁ=మాయాపుత్రికను, పాలకిఁ=పల్లకియందు, పెట్టి=ఉంచికొని, గృహం
బునకుంజని=తిరుమాళిగకుఁబోయి, పంజరంబుసడలించి=పల్లకిగవెసెనదీసి, అచ్చంచలా
క్షిఁ=ఆచలపలాక్షిని, గానక. తా. సుగమము.

కా. అబ్రహ్మణ్యము లోన వైచు కొనె న ధన్యాయంబున నృత్యుతిం,
దా బ్రహ్మాదుల మేరి నిల్చియుఁ బ్రభు ధన్వంబూదియుండ్రోతురే,
యీ బ్రక్మం ద్విజుఁ జూడ రయ్య సభవాఁరీరంగ భర్తంచు దుక,
ఖాబ్రాశిం బడి బొప్పకంఠండు సముఁ దగ్గిద్రోపలాలుండు వై. ౧౦౮.

టీ. అబ్రహ్మణ్యము = మెట్టో, “అబ్రహ్మణ్యమపభోక్తా” అని నిఘంటువు.
(అబ్రహ్మణ్య మను పాతిమున నారంగనాయకులనుట, బ్రహ్మణ్యదేవకీపుత్ర యని

యున్నది) ఈ రంగభర్త = ఈ శ్రీరంగనాగుడు, తా = తాను, బ్రహ్మాదుల = బ్రహ్మ మొదలగువారి, మేర = మర్యాదను, నిల్పియుండు = ప్రతిష్ఠాపించియును, ప్రభుత్వంబుఁ దియుండు = నొరతనముఁ దాల్చియును, మత్సుతి = నాకూతును, అన్యాయంబున = ధర్మేతరపుష్టిచేత, లోనవైచుకొనె = లోపలవేసికొనెను, త్రోతురే = నను విసర్జింతురా, (ఇచ్చట దోతురేయని పాఠాంతర మట్లేని దోచుకొందురా యనియర్థము) సభ వారు = సభ్యులు, ఈబ్రక్క = ఈ పేదవాడైన, ద్విజా = బ్రాహ్మణుని, చూడరయ్యా = కనరయ్యా, అందు = దుఃఖాబ్రాశి = దుఃఖముద్రమందు, పడి, బాష్ప కంఠుడు = డగ్గుత్తుకగలవాడను, సముద్యత్ = పైకిలేచుచున్న, దోపలాలుండునై = కర పల్లవములుగలవాడైనై, “పలాళపల్లవస్సమా” అని నిఘంటువు. ఇచ్చట బాష్పలోచ నుడు సమ్యగ్దోః పలాలుండునైయని పాఠాంతరము.

తా. సుగమము.

కా ఎంతేవేడుకయైనఁ బెండ్లగుట కీ సే దేహము న్పూజము,
సంతానంబు నిశాంతము న్ధనము సస్యంబు ల్పశుశ్రేణు లే,
కాంతస్వస్వజనార్చనంబునక కాదా కూర్పు లే మీ కయో,
వెంటే యీ బుడు తెంత నన్దురుచ గా వింపం దను న్మెత్తురే. ౧౦౯.

టీ. ఎంతేవేడుకయైన = తనకు మిక్కిలి ప్రియమైనను, పెండ్లగుటకు = వివాహముగుటకు, ఈసే = ఈ చిన్నదానినియ్యనా (ఇత్తననుట) దేహము, ప్రాణము, సంతానంబు, నిశాంతము = గృహమును, ధనము, సస్యంబు = ధాన్యములును, పశు శ్రేణులు = పసరములు, ఏ = నేను, కూర్పులే = సంపాదించుటే, ఏకాంత = ముఖ్యమగునట్లు, స్వ = తనయొక్క, స్వజన = తనభక్తులయొక్క, అర్చనంబునక = పూజనమునకే, కాదా = అవుననుట, మీకు, అయో = అయ్యా, వెంటే = ఇదియాశ్చర్యమా, ఈబుడుతెంత = ఈచిన్నది యనఁగాసంత, నన్దురుచగావింపక = నన్ను దక్కువపెరువగా, తను = తన్ను, మెత్తురే = హర్షింతురా, (మెచ్చరనుట.)

తా. తన కంత వేడుక గలిగిన నేను బెండ్లిచేయనా? దేహదివళుపర్యంతము సమస్త ద్రవ్యములు తనకొకట దనభక్తులకొకటే కదా సంపాదించుట? నాకూతురనరగా నా కెంత? నన్ను మర్యాద చేసిన దనకు మెప్పునా? యని విష్ణుచిత్తఁ డనుచున్నాఁ డని భావము.

చ. శివుడు విరించి వాసవుడు ♦ శిష్ట నశక్తులు గొల్చినట్టి వా,
 రవుట నిరంకుశుండ నని ♦ యక్కట పాడి దొంగల జెల్లునే?
 భువనముల్లె నీనయన ♦ బొంత దయానిధి యమ్మలేదే? భా,
 గనతులు లేరే? నాకొఱకు ♦ గాఁగ నహించుకొనంగ కేశవా. ౧౧౦.

టీ. శివుడు = శంభుడును, విరించి = చతుర్ముఖుడును, వాసవుడు = దేవేంద్రుడును, గొల్చినట్టివారవుట = సేవించినవారగుటచేతను, (సేవకులనుట) చెప్పనశక్తులు = మనవిసేయశక్తులుగారు, నిరంకుశుండనని = అడ్డములేని వాడని, అక్కట = అయ్యో, పాడి = మర్యాదను, దొంగలజెల్లునే = విడువవచ్చునా, భువనముల్లె = లోకములన్నియు, నీవి = నీసంబంధులైనవి, అయినక = ఆయెనేనియు, (లోకములన్నియు, నీవి గావున నీపక్షముగాఁ జెప్పెనేనియు ననుట) పొంతక = నీసమీపముండ, దయానిధి = అక్కటికంపుఁబ్రోవైన, అమ్మ = మాతృదైన లక్ష్మీదేవి, లేద = సాక్షిగా లేదా (ఉన్నదనుట) “ఇందిరాలోకమాతా” అని నిఘంటువు. “మాతా చ కమలాదేవీ పితాదేవీ జనార్దనః” అనునది ప్రమాణము. కేశవా = బ్రహ్మరుద్ర జననకారణమగు శరీరము గలస్వామి, నాకొఱకుగాఁగ = నాకొఱకై, నహించుకొనంగ = పైని వేసికొనిచెప్పుటకు, భాగవతులులేర = శ్రీవైష్ణవులులేరా, (ఉన్నారనుట). లక్ష్మీదేవియు భాగవతులును పురుషకార పరులనుట. తా. సుగమము.

ఉ. నెట్లన యల్లి లచ్చి యల ♦ నీశయు భూసతి యుండ నీకు నీ,
 నెట్టికనీలపై మనసు ♦ నిల్చుట కేమనవచ్చు? నెట్టియో,
 నట్టుగఁ జేద నన్నుఁ బరి ♦ హాసము సేతకుఁ దక్కు వింతమా,
 పెట్టిది? దిద్దు నెవ్వఁ డిల ♦ నేఱులవంకలు వారిడొంకలు? ౧౧౧.

టీ. నెట్లన = సిద్ధిముగా, అల్లిలచ్చి = ఆలక్ష్మీదేవియు, అలనీశయు = ఆనీశాదేవియు, భూసతి = భూదేవియు, ఉండక = ఉండఁగా, నీకు, ఈ నెట్టికనీలపై = శుష్కోపవాస వ్రతముగల యీకన్యకమీఁద, మనసునిల్చుటకు, ఏమనవచ్చుక, చేద = బ్రక్కవాడనగు, నన్ను, నెట్టియోనట్టుగ = పిచ్చివాడగునట్లు, పరిహాసము సేతకుఁదక్కు = గేరిసేయుటకే కాని, వింతచూపు = నూతనదృష్టి, ఎట్టిది = మీకేలాగుది, ఇలక = భూమియందు, ఏఱులవంకలు = నదులవక్రత్వములును, వారిడొంకలు = ఉదకముల మార్గములును, ఎవ్వఁడు, దిద్దుక = చక్కఁదీర్చును, (ఎవ్వఁడును దీర్పఁడనుట, నానెట్టితనమా? నదీవక్రత్వము మొదలగుదాని వంటిదనుట). ప్రబలు లగువారి నడకలను దిద్దుట దుర్బల మని చెప్ప నిచ్చును. తా. సుగమము.

వ. అని యిట్లు గరణీసురుం డవశెట్ట భాగవతాక్షోభంబునకు భువనభర్తయు భయంపడి తచ్చాందసంబునకుఁ గేలినేయు చున్నవాఁడనుభావం బతనికీ దోష మకర కుండలమండితంబు లగు గండవర్పాంబులు జిలువ వ్వెల్పల్పిల్లనియె. ౧౧౨.

టీ. అనియిట్లు=ఈప్రకారముగా, గరణీసురుండు=విష్ణుచిత్తుండు, అవశెట్టకొ =మొఱవెట్టకొగా, భాగవతాక్షోభంబునకు=భగవద్భక్తుని దుఃఖమునకు, భువనభర్తయు=లోకరక్షకుండగుశ్రీరంగాధుండును, భయంపడి=జడిసి, తచ్చాందసంబునకు=ఆవిష్ణు చిత్తుని యుపయోగములేనిమాటలకు, గేలినేయుచున్నవాడనుభావంబు = పరిహాసము చేయుచున్నవాడనుతాత్పర్యము, అతనికిదోషం=ఆవిష్ణుచిత్తునకుదోషమనట్లు, కుక రకుండలమండితంబులగు=నక్రాకారకర్ణివేపునములచేత నలంకృతములగు, గండవర్పణంబు లక=చెక్కుటద్దములయందు, చిలువ వ్వెల్పల్కొ=మందహాసమంకురమనట్లు, ఇట్లనియె.

తా. సుగమము.

చ. ముది మదిదప్పితోయి ♦ మునిముఖ్యి? భనత్తనయ న్నెల్రాంబన,
స్పదిలము చేసినచ్చి మఱి ♦ బట్టబయల్ వెడదూరు దూర దా,
సవన మిం కొక్కమాటరసి ♦ చంచలలోచనం గాన కున్నదూ,
తెను మఱి కాని బుద్ధివివ ♦ రీతతల బొందక పోయి చూచుమా. ౧౧౩

టీ. ఓయిమునిముఖ్యి? ముదిమదిదప్పి, భనత్తనయకొ=నీకూతును, గృహంబు నకొ=ఇంటిలోన, పదిలముచేసి=భద్రముచేసి, వచ్చి, మఱి=ఇంకను, బట్టబయల్=బహిరంగమందు, వెడదూరు=నట్టినిండు, దూరను=నిందింతువా, ఆనడనము=ఆనీయింటను, ఇం కొక్కమాటరసి=ఇంకొక్కసారివెడికి, చంచలలోచనం=ఆచపలాక్షిని, కాన కున్నకొ =చూడకుంటేవా, మఱి=పిమ్మట, దూరదుకాని=నిందింతువుగాని, బుద్ధికొ=వీనుతీయందు, విపరీతతలబొందక=మఱి మిక్కిలితిగాక, పోయి=చని, చూడచూ=పిక్షింపుమి.

తా. సుగమము.

తే. అనిన నాతండ్రియి ట్లని ♦ యనియె నే మె, ఊంగ మే యాడొ గడుపు చల్లంగ బలికి,
కరుణచేసితి విజయినిగిమ్మ టందు, బొప్పజల మాగి యింటికొబరువుపాటి. ౧౧౪.

టీ. అనినకొ=ఇట్లనగా, ఆతండ్రి=ఆముని, ఇట్లనియనియెకొ=ఇట్లని వచించెను, (అనిననాతండ్రియాయ నేయాయ నేయెఊంగముని పాతాంతరముగలదు) ఏయాడొకొ=ఏదుఃఖమును, ఏమెఊంగము =మేమెఊంగము, కడ.పుచ్చిల్లంగకొ=కడుపువల్లబడునట్లు,

పలికి=వచ్చించి, కరుణచేసితి=దయచేసితివి, విజయవిగమ్యు=విజయనంతుడవు గమ్యు, (ఇది మంగళాశాసనము)అటంచు, బాష్పజలము=కిన్నీరు, ఆగి=నిల్చుకొని, ఇంటికి=తనబసకు, పరువువాటి=పరుగైతి. తా. సుగమము.

అ. మ్రొక్కినట్టి తనయఃమూర్ధంబు మూర్కొని, ప్రమదబాష్పమురులః బ్రాహ్మణుండు, చేత వెన్ను నిమిరి యాతల్లి నిమః గింటఁ, గా యటంచు నింటికిడ వసింప. ౧౧౫.

టీ. మ్రొక్కినట్టి = తనకుడుండముసమర్పించినట్టి, తనయ = కూతురయొక్క, మూర్ధంబు = శిరమును, మూర్కొని = ఆశ్రూణించి, ప్రమదబాష్పము = అనందబాష్పము, ఉరులః = స్రవంపఁగా, బ్రాహ్మణుండు = ఆవిష్టుచిత్తుండు, చేతఁ = తనవాస్తవచేత, వెన్ను = ఆయమవీచును, నిమిరి = తడవి, నాతల్లి, నిమః, కంటిఁగా, అటంచుఁ, ఇంటి కడఁ = తనబసయొద్ద, వసింపఁ = నివసించియుండఁగా. తా. సుగమము.

తే. రంగపతి బ్రాహ్మ రుద్రులః బ్రాహ్మి గౌరిఁ, దినకు నక్కిన్య నడిగింపఁ బనుపుటయును, వారు సేనేశ సహితులై పచ్చుటయును, విష్ణుచిత్తుండు సంభ్రమాన్వితుండునగుచు.

టీ. రంగపతి = రంగనాయకుండు, బ్రాహ్మరుద్రులఁ, బ్రాహ్మిఁ = సరస్వతిని, గౌరిఁ, తనకుఁ = రంగనాయకులకు, అక్కిన్యఁ, అడిగింపఁ, పనుపుఁ = పంపఁగా, వారు, సేనేశసహితులై = విష్ణుకృష్ణునితోఁ గూడినవారై, పచ్చుటయును = రాఁగా, విష్ణుచి త్తుండు, సంభ్రమాన్వితుండునగుచు = సంతోషముతోఁ గూడినవారగుచు.

తా సుగమము.

ప. విష్వక్సేనపూర్వకంబుగా వినయంబున నాతిభ్యంబు లొసంగి యుచితాస నంబుల నానీనులై యున్న వారి యాగమనప్రయోజనం బడిగి తెలిసి ప్రేమపరస భరితాం తరంగుండై యిట్లనియె. ౧౧౬.

టీ. సుభము. తా. సుగమము.

క. ధన్యుడనైతిం దన కీ, కన్యక నీఁగాంచి భృగువు యగౌరవముఁ బయ్యె, ధన్యాయము నొదివె నితే, నన్యాయంబే చమూప యగౌరవము. ౧౧౭.

టీ. తనకుఁ ఈకన్యకను=ఈ పిన్నపడచును, ఈగాంచి=ఇచ్చిగెనని, ధన్యుడనైతిఁ, భృగువుగౌరవముఁ = భృగుమహామని గురుత్వమును, పయ్యెధన్యాయముఁ = సమద్రన్యాయమును, ఒదివెఁ = ఉదయించెను, (భృగోఽఖ్యాత్యాం సమత్పన్నాః కీః

పూర్వము దక్షిణపున యని శ్రీవిష్ణువు రాణవాక్యము ప్రమాణముగాఁ భాగ్యపి లోకి జననీ తీర సాగరకన్యకా”యనియమరముగలదు గావునఁ దొల్లి లక్ష్మీనౌ సంగిన భృగూజధుల గౌరవము నాకుఁగలిగెననుట) ఇఁటేని=ఇట్లడిగిపుచ్చుకొనుటేని, అన్యాయంబే=అన్యాయముగానా, చమూపూరవిధులారా=విష్వక్సేన శివ బ్రుష్టలారాయనిసంబోధనము.

తా. సుగమము.

క. వినుఁ డీదగు సంబంధపు, టెనయికఁ గని మోచి తెచ్చి ధియిచ్చెననరె చు,
ల్మని నరులు గాన మాపుర, మునకు నివజయంబుసేయఁ ధిబుత్తికి నిశ్చిత. ౧౧౯.
టీ. వినుడు = ఆకర్ణింపుడు, ఈదగు = ఇయ్యదగును, చుల్మనినరులు, సంబంధపు టెనయిక = వియ్యపు పొందికను, కని=చూచి, మోచి తెచ్చి = మోసికొని తెచ్చి, ఇచ్చెననరె = ఒసంగెననరా, కానక = కాబట్టి, మాపురమునక = మూశ్రీవిల్లుపు క్షూరికి, విజయంబు సే యక = వేంచేసినను, పుత్రికనిత్తుక = కొమార్తెనౌ సగుడును.

తా. సుగమము

తే. ప్రభుతఁ బరమేశ్వరుండైనఁ ధిబత్తుకన్న, జనమున కొసంగు మీకు నీ ధిచనువుకౌరి,
తానె కట్టిన భూమికఁ ధిదాల్చుమాకు, ఘనత యిది మమ్ముఁ జేయుట ధితనదుఘనత.
టీ. కౌరి=అశ్రీపతి, ప్రభుతక = ప్రాభవము చేత, పరమేశ్వరుండైన = సర్వాధికుండైనను, పత్ = పాదములయంగు, ప్రపన్న = ప్రపత్తి చేసినట్టి, జనమునక = జనులగు, మీకుక, ఈచనువు = ఈమచ్చికను, ఒసంగుక - ఇచ్చును, (మీరుచెప్పిన వినుననుట) తానె కట్టిన = తానేకలుగఁజేసిన, భూమిక = శ్వశుర వేషమును, తాల్చు = ధరించునట్టి, మాకు, ఇది, ఘనత = గొప్పతనము, మమ్ముఁజేయుట = మమ్ముఁగొప్పపఱుదుట, తనదుఘనత = తనగౌరవము.

తా. సుగమము.

తే. అనినఁ జని విన్నవింప ది ధియారసార్ధి, చిత్తుడై విశ్వభర్త ధి తీప్రధాన,
పాపవాన్యంబు నెక్కిబ్ర ధిహృదిసురలు, బలసి తిమ తత్తిడల నెక్కి ధి కొలిచిరాగ.
టీ. అనినక = ఇట్లనగా, చని=వారు మరలబోయి, విన్నవింపక = మనవిచేయఁగా, దయారస=కృపారసముచేత, ఆర్ధి=తిడుపఁబడిన, చిత్తుడై=చిత్తముగలవాడై, విశ్వభర్త=ఆరంగపతి, పతీప్రధానపు=గరుత్మద్రూపమైన, పాపవాన్యంబుక = లీలా వాహనమును, ఎక్కి, బ్రహ్మదిసురలు, బలసి = పరివేష్టించి, తిమ తత్తిడలక = తమవాహనములను, ఎక్కి, కొలిచి=నేవించి, రాగక = నచ్చుచుండఁగా. తా. సుగమము.

క. నానీరుఁ డగుచు మూత్రవి, తీసఖుఁ డుడువీధిఁ బొడఁ ♦ దీర్చిన ప్రజభూ,
 మనె శతకోటి శతకో, టి సవ్యాఖ్యలు డశల ♦ డెప్పర మలమఁ. ౧౨౨.

టీ. సూత్రనతీసఖుఁడు = విష్వక్సేనుఁడు, నానీరుఁడగుచు = సేన మొగమగుచు,
 (సేనాముఖుఁడు నానీరమని యనురము) డుడువీధి = నక్షత్ర పీఠియందు, పొడఁబడిరి =
 వ్యూహముఁబెన్నినట్టి, ప్రజ = జనులయొక్క, భూషా = భూషణములయొక్కయు,
 అని = శిష్టములయొక్కయు, శతకోటి = వజ్రాయుధముయొక్క, శతకోటి = నూలుకోట్ల
 సంఖ్యగల, సవ్యా = సూర్యులయొక్క, ప్రభలు = వెలుగులనంటి వెలుగులు, దిశల =
 దిక్కులయందు, డెప్పరము = అధికముగా, అలమఁ = వ్యాపింపఁగా. తా. సుగమము.

న. శ్రీవిక్లప్తాంకింజని విశ్వకిర్మ మణిమయంబుగాఁ గట్టిన విడిది పట్టున విడిసి
 యయ్యాదిమ నరుండు దివ్యాభ్యుసలు ఎర్ద్రాదికి స్నానీయ మంగళ ద్రవ్య మండనం బొన
 ర్పఁబెండలికొడుకై దివ్యవాదిత్రంబులు నారిదాది దివ్య మునిగానంబులు వెలయుం గల
 ధాతి ధనశ దివ్యధారా ధరంబులుగురియు సుధాధారల నభిషిక్తండై ముక్తానళీకాస్తుభి
 ముక్త కంబుకంఠరుండును కేయూరి కింకణాలృప్తుండును మకరకుంబుల చుకుటాభిభూషా
 విభూషితుండును దివ్యాంగ రాగూషితుండును బీతాంబర సంపత్తుండును దులనీకిల్పసారు
 ప్రసన్నగ్రాహితోరస్కుండు నై యుండు నంత నక్కడ నటకు మునుప గ్రంథప్రవేశంబు
 నేని సంభ్రమాంతం డగువిష్ణుచిత్తు ప్రయాసంబు. ౧౨౩.

టీ. శ్రీవిక్లప్తాంకింజని, విశ్వకిర్మ, మణిమయంబుగాఁ, కట్టిన, విడిదిపట్టున
 విడిసి = ప్రవేశించి, అయ్యాదిమ = నరుండు = ఆపెంపలి పెండ్లికొడుకైన శ్రీపతి, దివ్యాభ్యు
 సలు = వేల్పుటచ్చరలు, ఎర్ద్రాదికి = పసుపు మెదలగు, స్నానీయ = స్నానముకొరైన,
 మంగళద్రవ్య = శుభనస్తువులతోడి, మండనంబు = అలంకారము, ఒనర్చుకొ = చేయఁగా,
 పెండిలికొడుకై, దివ్యవాదిత్రంబులు = దేవగుంధ భులు నారిదాది దివ్యమునిగానంబులు,
 వెలమఁ = ప్రకటము గాఁగా, కలధార = వెండినలెనే, సుశ = తెల్లనైన, దివ్యధారా
 ధరంబులు = దేవతామేఘములు, కురియు = న్నీలమగున్న, సుధాధారల = అమృతధారల
 చేరి, అభిషిక్తండై = అభిషేకంబుఁ జేసినాడై, ముక్తానళీ = ముత్తైపురరాతతోడి, కాస్తుభి =
 కాస్తుభిరన్నము చేతను, అముక్త = విడువఁబడని, కంబుకంఠరుండును = శంఖమునంటికరము
 గలవాఁడును, కేయూరి = భుజకీర్తుల చేతను, కింకణ = కిడియములచేతి, అలంకృతుండును =
 అలంకరింపఁబడినవాఁడును, మకరకుంబు = మకరరాకృతిగల పోగులు, చుకుట = కర్రము,
 అది = మొలలుగాఁగల, భూషా = భూషణములచేతి, విభూషితుండును = మిక్కిలి భూషిం

పబడినవాడును, దివ్యాంగరాగ=దివ్యచందనము చేత, కూపితుండును = అలడబడిన వాడును, పీతాంబరసంవీతుండును = బంగారుపట్టుపుట్టించు గట్టుకొన్న వాడును, తులసీ=తిరుళ్ళాఱుయొక్కయు, కల్పశరు ప్రసవ=కల్పపుత్రపుముల యొక్కయు, (స్వాగుప్తతైఘ్రేపుష్పే ప్రసవో గర్భమౌచసే. 'అనివిఘంటావు) స్రక్=మాలికలచేత ఆశిత=పొందబడిన, ఉరస్సుండునై=వక్షముగలవాడై, ఉండునంతక=ఉండునంతట, అక్కడ=ఆయన్పునారియొద్ద, అటకుమునుప=అంతకుమునుపే, గృహప్రవేశంబునేసి= తమయిల్లు నేరి, సుభ్రహ్మాయస్తుండగు=ప్రేమాధీనుడగుచున్న, విష్ణుచిత్తు=పెరియశ్వాసు యొక్క, ప్రయత్నంబున. తా. సుగమము.

క. శర్వాణీ వాణీ ముఖ, గీర్వాణీకోటి జాన ధీరఘకులరా,

టూర్వాచరిత వివాహ, ఖర్వ సుగీతములు వాడ ధీ గా విభవమునక. ౧౨౪.

టీ. శర్వాణీ=పార్వతియు, “శర్వాణీ సర్వమంగళా అనియమరము” వాణీ= సరస్వతియు, ముఖ=మొదలగు, గీర్వాణీ=దేవతాస్త్రీలయొక్క, కోటి=సమూహము, జానధీరఘకులరా= సీతారాములయొక్క, టూర్వాచరిత=తొల్లిజేయబడిన, వివాహ=కల్యాణమందలి, అఖర్వ=అతిశయములయిన, సుగీతములు=పాటలు, పాడగాక= గానము నేయగా, విభవమునక. తా. సుగమము.

తే. నెమ్మి నేకావళియు స్రగ్వీణియును జామ, రంబులిరుగెడ నిడ హరిద్రాద్రవమునక, బెట్టిరి నలగు లక్ష్మ్యంధిపెండ్లికూతుర, జేయు ఋషిపత్నులగ్ధినా ధీర్యుతముగ.

టీ. నెమ్మి= మైత్రిచేతను, ఏకావళియు = మున్ను చెప్పబడినచెలికత్తియైన యేకావళియును, స్రగ్వీణియు= ఇరుగెడక=ఉభయపార్శ్వములయందు, (ఇది యేక వచనాంత ద్విగుసమాసము) చామరంబులు=పీచోపులు, ఇడక= సమర్పింపగా, హరిద్రాద్రవమునక= పసుపుపిడిచేత, అగ్ధి=ఆసక్తిచేత, అక్ష్మ్యంధి=ఆయాముక్త మాల్యదాకన్యకను, పెండ్లికూతురజేయు, ఋషిపత్నులు=ఋషిభార్యలు, ఆధీర్యుతము గాక=దీననలతోడను, నలగులు పెట్టిరి=ఉద్వర్తనము లాచరించిరి.

తా. సుగమము.

తే. అట్లు వైవాహికపుదీక్ష యమరగగ్మృ, నూనె దలయంటి నెలులు గంధానంబులును, స్వర్ణముణికుంభహిమ వారిజలక మాడి, నట్టిజగదీశ్వరికి వేల్పుటబలయొర్తు. ౧౨౬.

టీ. అట్లు=ఆప్రకారము, వైవాహికపుదీక్ష=వివాహసంబంధదీక్ష, అమరక= ఒప్పునట్లు, కమ్మనూనె=సుగంధతైలముచేత, తలయంటి=శిరోభ్యంగముజేసి, నెలులు=

కురులు, గంధానక=శ్రీ చందనముచేత, పులుమక=పులుసుగా, స్వర్ణమణి=బంగారు రతనాల వికారములగు, కుంభ=కలశములయందలి, హిమవారిక=పన్నీటిచేత, జలకమాడి నట్టి=మంగళస్నానమొనర్చినట్టి, జగదీశ్వరికిక=చయమ్మకు, వేల్పుటబలయొక్క=ఒక్క దేవతాస్త్రీ యని ముందటి కన్వయము.

క. తడి యొత్తి సన్ననలిపం, బిడి మణిపీతస్థన ధి యింతి మెఱుంగు పె,

న్నిడుదకురు లార్చి ధూపం, బిడె దుఱుము ఘటించె నొకమృగేక్షణ నెమ్మిక్.

టీ. తడియొత్తి = తడిచుడిచి, సన్ననలిపంబిడి = సన్నచీరగట్టించి, మణిపీతస్థనాన=రత్నపీతమందుఁ గూరుచున్న, ఇంతి=ఆము క్తమాల్యదయొక్క, మెఱుంగు=మెఱుంగారుచున్న, పెన్నిడుదకురులు=మిక్కిలి వాలికలగుకురులు, ఆర్చి=తేమార్చి, ధూపం బిడె=ధూపమువేసెను, ఒక మృగేక్షణ = మఱియొక్క కురంగలోచన, నెమ్మిక్=వైత్రీచేత, తుఱుముఘటించెక=కొప్పుచెట్టెను. తా. సుగమము.

పీ. యావకద్రవమున ధి నరుణాంఘ్రినఖపత్తు లభ్యక్తములు సేసెనతివయోర్తు,
నయకల వ్రేళ్ళిమట్టియలు బిల్లాం ణ్ణిడి పాయనట్టముఁ బెట్టెఁ ధి బైనొకర్తు,
నెఱికవట్టి పసిండిశీనీటివ్రాతచెఱంగు వెలిపట్టు రహిఁ గట్టెఁ వెలదియోర్తు,
కటిసీమఁ గనకమేఖలఁ జేర్చి తారహా, రములు గీలించె గంఠమున నోర్తు,

గీ. కటకములు హస్తసరము లంగదము లంగు, లీయకములును బాహునల్లికల వ్రేళ్ల,

నిలిపి తాటంకనాసామణుల నమర్చి, చొనిపె నీమంతపిఠిఁ జేర్చుక్కయోర్తు. ౧౨౨.

టీ. అతివయోర్తు=మఱియొకదేవకన్యక, యావకద్రవమునక=లక్ష్మకనీటిచేత, అరుణ=మునుపే యెఱ్ఱయెన్న, నఖపత్తులు=గోళ్లచాళ్లు, అభ్యక్తములుసేసెక=తడిపెను, ఒకర్తు = మఱియొకయంగన, నయకల=నాణెముగల, వ్రేళ్లక=పాదాంగులయందు, మట్టియలును, పిల్లాంఘ్రి, ఇడి, వైక=మీదను, పాయనట్టము = పాదభూషణ విశేషమును, (పాదములనవచ్చును) పెట్టెక = ఉనిచెను, నెఱికవట్టి = కుచ్చిళ్లువట్టి, పసిండిశీనీటివ్రాతచెఱంగు = బంగారు సరిగచేతఁ జిత్రించియున్నచెఱంగుగల, వెలిపట్టు=తెల్లపట్టుచీర, రహిక=పాలుపుగాను, వెలదియోర్తు=మఱియొక్కకాంత, కట్టె, ఓర్తు=మఱియొక్కపాలతుక, కటిసీమక = పిఱుందుమీద, కనకమేఖలక=బంగారుగంటలయొద్దాణమును, చేర్చి=అలంకరించి, కంఠమునక, తారహరములు = ముత్రైపుఁజేరులు, కీలించెక=ఉనిచెను, ఓర్తు=మఱియొక్కత, కటకములు=కంకణములు, హస్తసరములు=

చేసరహాలు, అంగదములు=భుజక్తులును, అంగుళీయకంబులు=ఉంగరములును, బాహు
నల్లికలవేల్లిక = నరునగా బాహులతలయందును, వేల్లియందును, నిలిపి, తాటంకనానా
మణులక=కమ్మలు ముక్కురములైయును, అమర్చి=పాసంగించి, సీమంతిపీఠిక = పాపట
త్రోవయందు, చేర్చుక్కు=ముక్తభూషణమును, చొనిపెక్=ఉనిచెను.

తా. సుగమము.

క. కలికి తెలిగన్నుగనక గ, జ్వలరేఖలు దీర్చి మేనసారంగమదం,

బలదిలలామక మిడి చెం, గలునలు క్రొవ్వెదకు వేటొక్క ఘటించెక్.౧౨౯.

టీ. కలికి=ఆ పెండ్లికూతుయొక్క, తెలిగన్నుగనక = ధనశాక్షిద్వంద్వమందు,
కజ్వలరేఖలు = కాటుకరేఖలు, తీర్చి=దిద్ది, మేనక=శరీరమందు, సారంగమదంబు =
కస్తూరి, అలది = పూసి, లలామకము = చేర్చుక్కు (బొట్టుమీద శిరముననుచుకొనెడు
భూసు నైనదాని, “ప్రభ్రష్టకంశిఖాలంబి పురోన్యస్తలలామకమ్” అనియునురము.) ఇడి=
ఉంచి, వేటొక్క = మఱియొక నాతి, క్రొవ్వెదకుక్ = క్రొమ్మడికి, చెంగలునలు=
ఎఱ్ఱగలుపువ్వులు, ఘటించెక్ = కూర్చెను.

తా. సుగమము.

ప. ఇట్లలంకృత యైయుండ లగ్నిం బాసన్నంబయ్యె నని విన్నవించుటయొక
బన్నగళయనుండు మార్తండ మండలంబులు పండ్రెండురు దివియలై వెలుంగఁ దారకలగుంపు
జగజంపుగా శచివత్త్రశత్రుం డాతవత్త్రత యంగీకరింప సింధుపతి సౌగంధికదళోపహారసహి
తంబుగా వివణిం గలయంపే జలికింపఁ బ్రకృతికాంత క్రంత సురకాంతలం గూడుకొని
సంతరింప హుతవహం డగిరుధూపంబు రేఁపఁ బన్నుగం దుల్లడయిడఁ బ్రాచీనపాతం
బులు పాకాకాఘంబు లయి బిరుదుప్రబంధంబులు పఠియింప విధినందన సనందనాదులు
సంగీత మాంగల్యంబున నంతరంగంబున కింహాసంగ విహంగపుంగవుండు మత్తమాతంగంబై
ఖచితమణికల్యాణంబగు పల్యాణంబంగీకరింప నిప్రాకృతవైభవంబునం జని పరమసంభ్రమం
బున భాగవతసతసంబు భక్తకలితబహుప్రణామపూర్వకంబుగా నెదుర్కొన నెక్కిరింత
డిగ్గి విష్వక్సేను కరం బవలంబించి కిత్వైతరంబులం జంచలాత్మలు గడుగు నడుగుల జలం
బులకుం బయిపయింబడి గీర్వాణ సిద్ధిసంఘంబు లహంపూర్వకమర్చినిర్వాణగా నూర్చికొని
ప్రాశింపఁ బ్రవేశించి తదీయ నిర్దిష్టం బగు జాంబూనదపీఠంబున నుపవిష్టుండై యతండు
వెండియు బంగారు భృంగారుకంబులఁ గనకభాజన నిక్షేపంబులగు కుశేశయ వేళల

పక్షిసంఖ్యలులుగడిగి ఇకడకోపచారసహితంబున సప్రస్థియంబునగు మధుపర్కంబు
వొసంగం గొని యయ్యాశ్వాసు దేవేంద్రుని దాసును ధారవోయ నా కన్యకారత్నంబుఁ
బరిగ్రహించె ననంతరంబు. ౯౩౦.

టీ. ఇట్లు = ఈ ప్రకారము, అలంకృత నైయుండక = అలంకరింపబడిన
యొండగా, లగ్నంబు = వివాహముహూర్తము, అనన్తబయ్యెనని = సమీపించెనని, విన్న
వినుటయు = విన్న పము నేయఁగానే, పన్నగశయనండు = శేషశాయయగు రంగనా
థుఁడు, మార్తండమండలంబులుపండ్రెండను = ద్వావికాదిత్యమండలంబులు, దివియైనై
వెలుంగ = దివ్యటీలలు వెలుంగగా, తారకలగుంపు = నక్షత్రసమూహము, జగజంపు
గా = కుచ్చులుకాగా (గొడుగుచుట్టునుండునవి) శతష్ట్రశత్రుండు = కమలవైరియైన
చంద్రుడు, అతష్ట్రతయంగీకరింపక = చత్రముగాఁగా, సింధుపతి = సముద్రుండు, సౌగంధి
కదళి పవనసహితంబుగా = ఎఱ్ఱగులువతేకుల కానుకతోఁగూడ, విషణ్ణి = అంగడి
వీధియందు, కలయంపి = కల్లాపిని, చిలికింపక = చల్లింపగా, ప్రకృతికాంత = మాయ
యనునాత్రి, సురకాంతలంగూడుకొని = దేవతాస్త్రీలగలిసికొని, క్రంత = సమీపప్రదేశము,
సంతరింపక = సవరణపఱయఁగా, హతనహండు = అగ్నిదేవుఁడు, అగరుధూపంబు,
రేపక = ఎగయింపఁగా, పక్షస్యండు = వక్షదేవుఁడు, ఉడ్డుండు = ఉడ్లుభయభుక్తగా,
పాచీనపాతంబులు = పాతద్రువులు, (వేదములనుట) పాకొఁఘంబులై = శరదిమాగధ
సంఘములై, బిరుదప్రబంధంబులు = బిరుదులై వారములు, పరింపక = చిగునగా, విధినిందన =
నారడుండు, సనందన = సనందుఁడు, అసులు = మొదలగువారు, సంగీత మాంగల్యంబునక =
సంగీతమంగళోత్సవమునకే, అంతరంగంబునకు = మరస్సనకు, ఇంపాసంగక = మాధుర్య
మొనర్చగా, విహంగపుంగవుండు = గరుత్మంతుఁడు, మత్తమాతంగంబై = మదపుటేనుఁగై, ఖచిత
= మార్పబడిన, మణి = రత్నములును, కల్యాణంబు = బంగారుగలిగి నట్టి, (ననుచంద్రవంశ
వంశకల్యాణంభూతిగైరిక మని నిఘంటువు) పల్యాణంబు = స్థలమును, (చెడోలనుట) అంగీక
రింపక = వహించుగా, అప్రాకృత = లోకవిలక్షణమైన, వైభవంబునక = సంపదచేత, చని =
వేంచేసి, పరమసంభ్రమంబునక = పరమానందముచేత, భాగవతసతంసంబు = భాగవ
తోత్తమఁడగు భట్టనాథుండు, భక్తి = భక్తితోడ, కలిత = మాడుకొన్న, ఒహుప్రణామ
పూర్వకంబుగా = అనేకసమస్కారపూర్వముగా, ఎదుర్కొనక = ఎదురుకొలువకు
తాఁగా, ఎక్కిరింతడిగి = వాహనమునుదిగి, విష్వక్సేనుకరంబవలంబించి = విష్వక్సేనుని
కై నదిగ్రహించి, కక్ష్యంతరంబులక = ద్వారాంతరాళములందు, చంచలాక్షులు = సువా
హినులు, కడుగు = ప్రత్యేకము చేసెను, అడుగుల = శ్రీపాదములయొక్క, జలంబులకు =

తీగ్గుమలకు, పయిపయింబడి = మీఁదమీఁదఁబడి, గీర్వాణ=వేల్పులయొక్క, సంఘంబులు=గుంపులు, అనాంపూర్వక=ఓహరి సాహరిచేత, ఉర్వి=భూమి, నిర్వారిగా=నిర్జలమగునట్లుగా, ఉర్వికొని = దూఁటుకొని, ప్రాశంపక=పానమునేయఁగా, ప్రవేశించి = చొచ్చి, తదీయ=ఆభట్టనాథసంబంధులచేత, నిర్జింబగు = నిర్జయింపఁబడిన, జాంబూనదవీరంబున=బంగరుపీఠయందు, ఉపవిష్టుండ= కూరుచున్నవాడై, అతండు, వెండియు=మరల, బంగారుభృంగారుకంబుల=బంగరుగిండ్లచేత, కనకభాజన=పసిండి పుల్లెరంబునందు, నిక్షిప్తంబులగు=ఉనుపఁబడిన, కుశేశయ=తామరపూలవలెనే, పేశల=చురుచువులైన, పదకెనలయంబులు=అడుగుఁజగురులు, కడిగి=ప్రత్యక్షముజేసి, మోడశోపచారసహితంబును=ఆవానాసనపాద్యాభ్యాచమనీయ స్నానవస్త్రయభోగపరితగంధపుష్ప భూషదీప సైవేద్య తాంబూలొత్తరినీరాజన మంత్రపుష్పాత్మికములగు మోడశోపచారములతోఁ గూడినట్టియు, సపరిష్క్రియంబునగు=అలంకారసహితమైనట్టి, మధుపర్కంబు = గుడయుక్తదధిని, హిసంక= సమర్పింపఁగా, కొని=గ్రహించి, అయాభ్యాభ్యారు=ఆభట్టనాథుఁడు, దేవేయు=ధర్మపత్నియు, తానును, ధారవోయక=ధారాదత్తమునేయఁగా, ఆకన్యకారత్నంబు=ఆకన్యకారత్నమగు నాముక్తమాల్యదను, పరిగ్రహించె = పాణిగ్రహణమునెసను, అనంతరంబ=పదిపడి.

తా. సుగముము.

మ. కలభౌతద్రవ చిత్రముత్పైఱయ ము + క్రాన్యూత మా మేదకాం,

చలపుం బెండెఱ వారి లగ్నము సమా + సన్నంబుగా వేల్పుబై,

ద్వలు వంపక గుడ జీరకంబులు సము + ద్యత్రేయ నన్యోన్య మిరి,

జాంబూస్తంబుల నుంచి రక్షిం గనుమిం + చు ల్పిఱ్ఱుము త్తొడఁగక.

గిరిరి.

టీ. కలభౌతద్రవ = బంగారునీటిచేతనైన, “కలభౌతంకాన్యూతేహిమ్నా” అని నిఘంటువు. చిత్రముల్=చిత్రపనులు, మెఱయక=ప్రకాశింపఁగా, ముక్తా=ముత్రములతోడ, న్యూతమా=మార్చబడిన, మేచక=నల్లనగు, అంచలపు=అంచులుగల, పెండెఱ=పెద్దతెఱచుప్పటి, వారి=పట్టి, లగ్నము=ముహూర్తము, సమాసన్నంబుగా=మిగులడగ్గఁగా, వేల్పుబైదులు=బ్రహ్మదిసురశ్రేష్టులు, వంపక=క్రిందికానవంచియుండఁగా, గుడ జీరకంబులు=జీలకఱ్ఱబెల్లములు, సముద్యత్రేయక = అగ్గలంపుఁబ్రేముడిచేత, అగ్నిక=ఆసక్తిచేత, కనుమించుల్=నేత్రతాళితశ్యములు, చిఱ్ఱుముత్తొడఁగక = సందడింపఁగా, అన్యోన్య=ఒరిహొరులమొక్క, మంజుల=సుందరములగు, వాస్తంబులక=కరములయందగు, ఉంచీరి-ఉనిపెరి.

తా. సుగముము.

చ. మఱి ననమాలి చూడమున ♦ మానిని ముత్తైపుఁ బ్రాలు వోయుచో,

మెఱయుఁ దదంగుళీకిసల ♦ మేళనఁ జక్ర చెమ్మి రాలి మై,

నఱిముఱి ఘర్మబిందువులు ♦ నమ్మణులు న్మొగులంద నుండ డా,

ల్లిటిగొన జాటు ధారలబ ♦ లె న్నడగండ్లబలె న్గనుంగొనక,

౧౩౨

టీ. మఱి=పిమ్మట, మానిని=ఆ పెండ్లికూతురు, ననమాలి చూడమునక = స్వామి శిరమందు, ముత్తైపుఁ బ్రాలువోయుచోక = ముత్తైములతలఁ బ్రాలువోయునప్పుడు, తదంగుళీకి సల... తిత్ = ఆయమయె క్క, అంగుళీకిసల = చిగుళ్ళనంటి వ్రేళ్ళయె క్క, మేళనక = కూడు కొనుటచేత, చక్ర = స్వామి, చెమ్మి = చెమరింపఁగా, రాలి = ప్రవించి, పైక = స్వామి శరీరమందు, అఱిముఱి = లఱుచైన, ఘర్మబిందువులుక = చెమ్మటచినుకులును, అమ్మణులుక = ఆముత్తైములును, మొగులందునుండ = మేఘములలోనుండి, డాగ్గిటిగొనక = కాంతి వ్యాపించుచుండఁగా, జాటు = ప్రవించుచున్న, ధారలబలె = న్న ధారలనలెను, వడిగండ్ల బలె = కరకములనలెను, కనుంగొనక = చూడఁగా, మెఱయుక = ప్రకాశించును.

తా. స్వామి శరీరము నీలమేఘమునలె నున్నదినియును శివార్చి చెమ్మట చినుకులు రాలఁగా నవి వానచినుకులనలెను దలఁబ్రాముతైములు వడిగండ్లబలె నున్నవి యని యును భావము.

టీ. ఇంతిదోయిట నేనఁబ్రా ♦ లెత్తు చోట, గుబ్బపాల్కిండ్లక్రేకగ్గి ♦ క్కనమురారి,

గన్నువేయుటఁ గవి లజ్జగిదుర బాహు, లెత్తి క క రాగ్రములన పై ♦ కెగరఁజ్లె. ౧౩౩.

టీ. ఇంతి=ఆనాతి, దోయిటక = అంజలిచేత, నేనఁబ్రాలు = తలఁపబ్రాలు, ఎత్తు చోటక = ఎత్తునప్పుడు, మురారి = రంగినాథుఁడు, గుబ్బపాల్కిండ్లక్రేక = ఉడుటగిలకుచ ములదిక్కున, గ్రక్కునక = శీఘ్రముగా, కన్ను వేయుటక = కన్ను వేసిమాచుటను, కని = తానుజూచి, లజ్జగిదురక = సిగ్గొలయుఁగా, బాహులైక = చేతులుపైకైక, క రాగ్రములన = కొనచేతులనే, పైకిక = స్వామిపైకి, ఎగరఁజ్లె. తా. సుగమము.

క. గళమునఁ గట్టెను హరి మఁ, గళనూత్రిము పులక లఱివ ♦ గాత్రిము బొదున,

స్నైలతయుఁ బఱియును గరముల, నలఁజిచిరి కింకణంబు ♦ లనోన్యన్యంబుక, ౧౩౪.

టీ. హరి, అఱివగాత్రిముక = ఆయింతినెమ్మేనిని, పులకలు = రోమాంచములు, పొదుక = వ్యాపింపఁగా, గళమునక = కంఠమందు, మంగళనూత్రిముగట్టెను, నెలత యుక = పఱియును, అనోన్యన్యంబుక = ఒండొరులకు, కింకణంబులు = ప్రతివరములు, కిరీము లక = వాస్తములయందు, అలఁజిచిరి = అమృతం.

తా. సుగమము.

సీ. లలనచే నిస్సతో లాజలు వేల్పించి శాన్తి మెట్టించెను * సప్తపదులు,

తెఱవఁగూడి యరుంగ * శ్రీ దర్శనము జేసి బ్రహ్మరుద్రాది గీ * రావణాకోటి,
యర్పించు నుడుగర * అనుకంఠం కైకొని యనిచె బ్రసాదభా * జనుల జేసి,
యాత్మపట్టణమున * కతివ దోడ్కొని విజయంబునేసెను మహా * వార్ష మెప్పు,

గీ. సవ్యాకన్యాతత్వద్యాన * చందనద్రు, కుంజముల నీలకుంతల * గుస్తరించి,

కంతుసామ్రాజ్య మేలించి * కరుణ జత్త, మొలయ జగముల బాలించు * చున్నవాఁడు.

టీ. లలనచే = లయించితే, నిస్సతో, లాజలువేల్పించి = లాజహామము, జేయించి, శాన్తి = స్వామి, సప్తపదులు, మెట్టించెను = త్రొక్కించెను, తెఱవఁగ, కూడి, అరుంధతీదర్శనముజేసి, బ్రహ్మరుద్రాదిగీర్వాణాకోటి, అర్పించు = సమర్పించునట్టి, ఉడుగరలు = బహుమానములను, అనుకంఠం = కృపచేత, కైకొని, ప్రసాదభాజనులజేసి = అనుగ్రహ పాత్రులనుజేసి, అనిచె = పంపెను, ఆత్మపట్టణమునకు = శ్రీరంగమునకు, అతివదోడ్కొని = చూడికుడుత నాచ్చియారునదోడ్కొని, మహావార్ష మొప్పుక, విజయంబునేసెను = జేంచేసెను, (ఇచ్చటనతివైభవంబుననాత్మపట్టణమునకతివదోడ్కొనివిజయంబునేసి యని పారాంతరముంగలదు) సవ్యాకన్యా = కావేరీనదియొక్క, లట = దరులయందలి, ఉద్యాన = శృంగారనములందలి, చందనద్రు = శ్రీగంధసృక్షములయొక్క, కుంజములక = పొదరిండ్లయందు, నీలకుంతలక = ఆముక్తిమాల్యదను, గుస్తరించి = లాలించి, కంతుసామ్రాజ్యము = రతిసతిసామ్రాజ్యమును, ఏలించి = పరిపాలింపజేసి, (సురతక్రీడకుబ్రవేశించజేసినాఁడనట) చిత్తిము, కరుణక = దయచేతను, ఒలయక = నిండఁగా, జగములక = లోకములను, పాలించుచున్నవాఁడు = ఏలుచున్నవాఁడు. తా. సుగమము.

ఉ. స్కంధసర స్త్రీరీమణ * కందర చందన కుండవాటికా,

మందసమీరలోల న * మాలిక నిర్మలదన్యవిగ్రహా,

స్పందివిభాధరీకృత న * భిస్సుభుక లిక నల్లవాంగనా,

బృంహమనోభిమాన గృతి * భేదన శేషలవంశవాదనా.

౧౩౬.

టీ. స్కంధసరః = స్వామిపుష్కరిణియొక్క, త్రీ = దరియందలి, రమణ = మనోహరమగు, కందర = గుహలయందలియు, “దరీతుకందరోవాస్త్రీ” అని యమరము. చందన = పరిచందనసృక్షములయొక్క, కుండ = మెల్లలయొక్క, వాటికా = శ్రేణులయందలియు, మందసమీర = ముండమారులముచేత, లోల = కిదలుచున్న, ననమాలిక = తులసీనమాగలిగిన

వాడా, నిగ్మల=స్వచ్ఛమైన, విగ్రహ=శరీరముయొక్క, అస్పంది=చలింపని, విభా=కాంతి
చేత, అగ్రీకృత=క్రిందుచేయబడిన, నభః=ఆకాశముయొక్క, స్ఫుట=స్పష్టమైన, కా
ళిక=నలుపుగలవాడా, వల్లవాంగనా=గోపికలయొక్క, భృంద=గుంపుయొక్క, మనః=
మనస్సులయందలి, అభిమాన=ఈలుపులను, గృతి=ధైర్యములను, ధేవన=భేదించడివాడా
పేశల=మృగుమైన, వంశ=పిల్లగ్రోవియొక్క, వాదనా=వామిందుటగలవాడా. (ఈ
పద్యమునందు స్కందపదము మొదలుగా గాలికపదమువలెకొక్కసమాసముగాను, బిద్ధప
ద్యవాంగనాకబ్జము మొదలుగా దుదవలె కొక్కసమాసముగాను కొంచెము సెప్పదురు)

తా. సుగమము.

క. అరిధారాఖండిత మరు, దరిసంఘ విహంగవాహా ♦ నా యుదరమహాం,

బురహా పుటభరిత మధుశం, బర భర జలమానుషాయ ♦ మానద్రుహిణా. ౧౩౩

టీ. ఆరి = చక్రముయొక్క, ధారా = అందులచేత, ఖండిత = త్రుంపబడిన,
మరుదరిసంఘ = రాక్షససమూహముగలవాడా, విహంగవాహనా = గరుడవాహనా, ఉదర =
నాభియందలి, మహాంబురహా = పెందూరుయొక్క, పుట = దొప్పయందు, భరిత =
నిండింపబడిన, మధు = మకరందమనియెడు, శంఖర = ఉడకముయొక్క, భర = అతిశయ
మందు, జలమానుషాయతాన = నీరుపాపనలెనున్న, ద్రుహిణా = బ్రహ్మగలవాడా.
స్రగ్వణి. వాలినిచ్చేదనా ♦ వారిజాతేక్షిణా, శైలకన్యాస్తుతా ♦ శార్దూలచంద్రబా,

ఫాలప్రకృప్తభూ ♦ పాకభేదిస్ఫుర, స్మృతిమాణిక్యర ♦ జ్వండితాంబుర్యయా.

టీ. సులభము.

మ. ఇది సింహచలదంభకేసరివాదా ♦ భీష్టార్చనా పు శ్శిల,

బృదురుట్టంకణపాట్టానూరివిజయ ♦ స్తుభోపలోట్టంకితాం,

క దృఢాప్తాక్షిరకృష్ణరాయ గరణీ ♦ కాంతాస్మృతాముక్తమా,

లబ్ధనాశ్వాసవరంబు నాజనది వాప్త ♦ ద్యంబై మహిం బాల్పగుణ్.

౧౩౪

టీ. ఇది, సింహచల = సింహచలమందు, దంభకేసరి = స్తుతించునామముయొక్క
పదాభీష్టార్చనా = ఇష్టమైనపాదపూజలయొక్క, పుశ్శిల = పుశ్శిలముచేత, లబ్ధ = పొ
బడిన, దురుట్టంకణ = ఉట్టంకింపకకముగాని, (ఎన్నరానివనుట) పాట్టానూరి,
యదంభ = విజయస్తంభముయొక్క, ఉపల = శిలయందు, ఉట్టంకిత = చెక్కబడిన
అంక = గుఱుతుచేత, దృఢాక్షిర = దిట్టములైన, అప్తాక్షిర = ఎనిమిదియొక్కరములుగల, కృష్ణ

యధరణీకాంత- కృష్ణరాయధరణీకాంతుడను, అస్సదాముక్తమాల్యదక్ = నాయాముక్త
మాల్యదయంగు, ఆశ్వాసనరంబుక్, ఆహుదియు, ఎప్రప్యంతై, మహిక్ = భూమియందు,
పాల్పనుక్ = ప్రకాశించును.

కొన్ని పుస్తకములలో దాసరియడుగఁగా నతనితో బ్రహ్మరాక్షసుఁడు తననృతాంతము
చెప్పిందొడంగునంతవఱకు నాజనయాశ్వాసము సమాప్తముగాను దక్కినపద్యము లేడవ
యాశ్వాసముగా నున్నది. అయినను బూర్వవ్యాఖ్యాతలేవరు నాయాశ్వాసాంతపద్యముల
కర్థము వ్రాయమింటి యీ గ్రంథ మాతాశ్వాసములే యని స్పష్టముగాఁ దెలియనచ్చు
చున్నది. కనుక నారీతి నే ముద్రింపఁబడియె.

గద్య. ఇది శ్రీదక్షిణామూర్తిమంత్రోపాసనా సమాసాగతాఽండ్ సాహితీధురీణుండు
నాల్లేయగోత్రపవిత్రుఁడును వావిళ్ళనంశపయోరాశికాసుధాకరుండు నగు

రామస్వామిశాస్త్రిచేత ననేక పూర్వవ్యాఖ్యానాభిప్రాయం

బులు బర్యాలోచించి రచియింపఁబడిన రుచి సమాఖ్యానం

బగు నాముక్తమాల్యదావ్యాఖ్యానంబునందు

పిష్టాశ్వాసము.

సమాప్తము.

